285157501 101 Københavns kommune

KØBENHAVNS
RÅDHUSBIBLIOTEK

sl

09,46305

To

ex.3

FØR OG NU

HISTORISK, TOPOGRAFISK TIDSSKRIFT.

UDGIVET OG REDIGERET AF F. ZACHARIAE, KULTORVET 16, KØBENHAVN.

E. JESPERSENS FORLAG, KØBENHAVN

8de og 9de AARGANG

1922 og 1923

INDHOLD:

BILLEDER:

Østerbro og Strandvejen ..... Side 1—224
Lyngbyvej ..... - 225—229
Farimagsvejen og Banegaards-Kvarteret ..... - 230—281
Raadhusplads-Vestre Boulevard ..... - 282—288
Amager ..... - 289—408
Christianshavn, Slotsholmen og Christiansborg ..... - 409—439
Register over Billedstoffet ..... - 442—452

KØBENHAVNS
KOMMUNEBIBLIOTEKER

09905
47

MBUNDET 3 Jan. 39

KBHVN. - NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKÆR)

Rettelser: Forskellige Abonnenter meddeler os at Villaen, som ses øverst Side 286, ikke var beliggende paa Østerbrogade Nr. 7, men paa Citadelsvej 8.

Fru Karoline Bjørnstjerne Bjørnson meddeler os fra München, at hendes Datter Bergliot ikke, som vi har anført Side 275, er født i „den Meyerske Villa" ved Sortedams Dossering, samt at „Fiskerjenten" ejheller blev skrevet paa dette Sted, hvor Familien boede i Gotfred Rodes Lejlighed.

Fortsættelse fra 7. Aarg. Side 288.

Ved forskellige Køb af Jord og mindre Ejendomme imellem Broderens Ejendom, Classensvej og Fiskehuset samt af Vænget ved Classens Vej samledes den store Besiddelse imellem Rosenvængets Alle og Kastelsvejen, som fik Navnet „Classens Have", idag er bevaret. I 1872 solgtes den sidste Villagrund i Rosenvænget. Udparcelleringen havde altsaa varet 15 Aar. Paa Rosendals og Rosenvængets Grund var der opført ialt 47 Villaer. Prisen varierede imellem 1 Kr. og 1 Kr. 33 Øre pr. Kvadratalen, ja endogsaa mindre for meget store Arealer, hvorimod den kunde stige højere for meget smaa. Køberne byggede til eget Brug, og derved lykkedes det at frembringe et smukt Villaparti med store Haver, som nu allerede staar for Fald. Den stigende Grundværdi, som er en Fjende af al Naturskønhed, er allerede her paa Færde. Grunden er bleven for værdifuld for Haver og Blomster og Børn, — den er modnet for Fabrikker, Kaserner og Hospitaler.

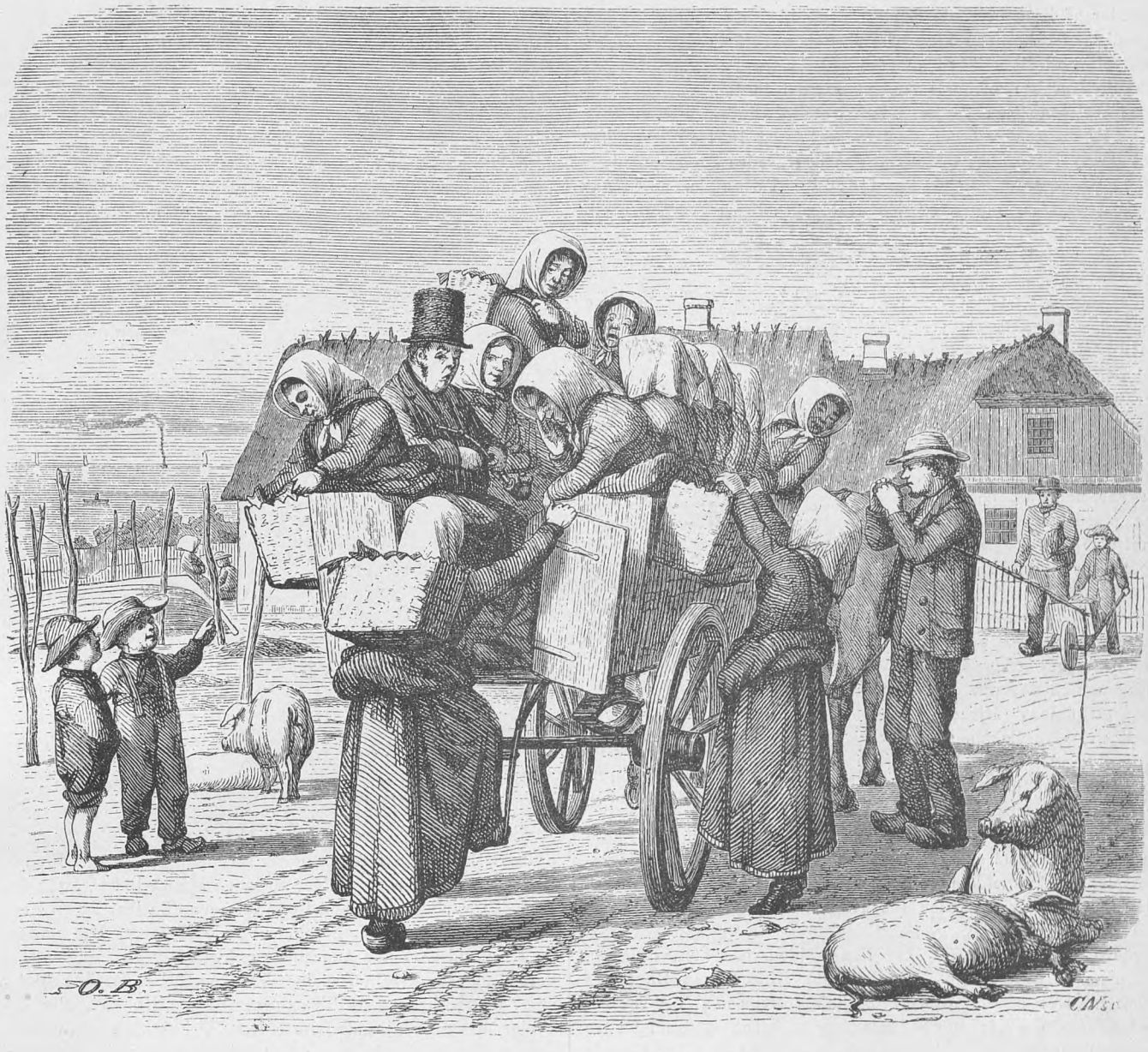

Anders Tikjøb paa Skovshovedkonernes Vogn (se Teksten 7. Aarg. Side 285).

som i Slutningen af 19. Aarhundrede blev udstykket af „det Classenske Fideikommis", samtidig med at selve Rosenvænget, som anført foroven, blev udstykket af Kaptajn Waagepetersen.

Iøvrigt henviser vi med Hensyn til „Classens Have"s Historie til vor Beretning desangaaende i II Aargang af „Før og Nu" Side 73.

Østerbros Idyller kunde ikke bestaa under det 19de Aarhundredes rivende Udvikling. Det gamle København voksede ud over Volden og forlangte Plads, foreløbig Villaplads. Det er ovenfor berørt atKaptajn Waagepetersen i 1857 købte Rosendal med det tilhørende Rosenvænge for at udstykke det. Ejendommen, der strakte sig fra Østerbrogade til langt ned mod Strandpromenaden udgjorde ialt 24 Tdr. Land. For at faa Adgang til Strandpromenaden, maatte han afkøbe det Classenske Fideikommis en lille Jordstrimmel, der adskilte Rosenvænget fra denne. Der blev ført en Vej lige ud til Strandpromenaden, Rosenvængets Hovedvej,og for Enden af denne blev der anbragt en Port for at afstænge Rosenvænget fra almindelig Færdsel, et Forhold der til den Dag

Holmens Kirkegaard.

Holmens Kirkegaard, der, sjældent i vort nuværende Aarhundrede men i Fortiden hyppigt, gik under Navn af Skibskirkegaarden, er blandt alle Københavns Kirkegaarde den ældste. Men Holmens Sogn, der i Aaret 1617 oprettedes af Christian den Fjerde, havde før denne Kirkegaard den 10. August 1666 indviedes, havt ikke mindre end fire andre Begravelsespladser, om hvilke det uden Tvivl vil interessere vore Læsere at høre enkelte Oplysninger.

Ifølge Pontoppidans danske Atlas jordfæstedes de Afdøde i Holmens Sogn i de ældste Tider paa en Kirkegaard, der i Aaret 1546 var bleven anlagt tæt udenfor Nørreport. Og skønt Sognet allerede i Aaret 1619 fik en ny Kirkegaard inde paa selve Holmen, vedblev man dog indtil 1632 med at benytte Kirkegaarden paa Nørrebro jævnsides med den nyanlagte.

I den Kirkegaard, der laa umiddelbart omkring Bremerholms

409339 HB-E

(ɔ: Holmens) Kirke, hvilken under stor Højtidelighed indviedes den 5. Septbr. 1619, fandt Begravelser Sted lige fra Indvielsen og indtil 1851. Og under Kirkens Gulv nedsænkedes det første Lig i 1645 og i 1805 det sidste.

Den tredje Kirkegaard under Holmens Sogn var den ovenfor nævnte i 1619 paa selve Holmen anlagte, der med nogle faa Afbrydelser i enkelte Aar benyttedes indtil 1666. Med Hensyn til dens Beliggenhed savner vi sikre Oplysninger, men forskellige Kendetegn kan tyde paa, at den efter al Sandsynlighed har ligget paa det Sted, hvor Theatret, Højskolebygningen og de nærmest disse liggende Huse paa Gammelholm senere opførtes. Hver Gang man har gravet paa disse Enemærker, er man nemlig stødt paa Mængder af Knogler, hele Skeletter og Ligkistestumper, og paa Resen's perspektiviske Plan af København 1619 er denne Kirkegaard efter al Rimelighed antydet ved de tre Personer, der paa dette Sted er beskæftigede med at grave i Jorden.

Begravelserne paa denne sidstnævnte Kirkegaard ophørte — uden at man kender Grunden dertil — i Aaret 1654 og begyndtes først paany i 1662, og i Mellemtiden begravedes Sognets Afdøde paa en Kirkegaard, altsaa den fjerde i Tallet, der nogle Aar forud var bleven anlagt ved den ufuldendte Kirke St. Anna rotunda. Denne Kirke havde sin Beliggenhed paa det senere Garnisonshospitals Grund, medens Kirkegaarden, ifølge Resen's Atlas og Gedde's Planer af København 1757, strakte sig over hele det Areal, som senere dækkedes af Sølvgadens Kasernebygninger Endnu længe efter at Kirken var nedrevet bestod Kirkegaarden og fik paany Benyttelse som Begravelsesplads for Holmens Sogn under Pesten 1711 og endda nogle Aar derefter, en Oplysning, vi skylder Garde's Efterretninger om den danske og norske Sømagt.

Den Holmens Kirkegaard, vi Nutidskøbenhavnere kender saa godt, er altsaa den femte i Rækken af Holmens Sogns Kirkegaarde og har allerede for nogle Aar siden fyldt sit halvtrediehundrede Aar. Som sagt er den blandt Byens nuværende Begravelsespladser den ældste, idet Jødernes Kirkegaard stammer fra 1694, Garnisonskirkegaarden fra 1711 og Assistens Kirkegaarden fra 1760.

Apoteker Otto Benzons Villa, Hj. af Østerbrogade og Kristianiagade.
Opført 1897 efter Tegning af Arkitekt A. Clemmensen og prisbelønnet paa Charlottenborg.

Dr. Louis Bobé har for ikke længe siden, paa Foranstaltning af Marineministeriet som Overtilsyn for Kirken, paa Hagerup's Forlag udgivet et omfangsrigt og højst fortjenstfuldt Værk om „Bremerholms Kirke og Holmens Menighed" gennem tre Aarhundreder, og det er dette Værk, vi skylder de efterfølgende interessante Oplysninger om „Skibskirkegaardens" Historie, hvoraf vi lærer, at allerede i 1662 havde Oberst Henrik Rüse faaet kongelig Befaling om at „udvise og afmaale" Pladser til to Kirkegaarde, hvoraf den ene skulde ligge udenfor Nørreport, den anden udenfor Østerport, hvor det nu bedst og bekvemmest kunde ske. Man forhastede sig ikke i nogen overvættes Grad. Der hengik flere Aar, inden Kirkegaarden paa Østerbro endelig kunde tages i Brug. Kirkens ældste Register over Begravede giver os følgende Meddelelse:

„1666 St. Laurenti Dag den 10. Augusti blev den ny Kirkegaard udenfor Østerport indviet, at begrave Kongelige Betjenters Lig, som ikke har Middel at begraves herinde. Og skete af Hans Hansen Seidelino, da denne Steds Sognepræst og Provst. Blev kaldet Skibs-Kirkegaard. Den første Mand der udi var en Baadsmand, som kaldedes Mogens Andersen Mörchtüe."

Det var ikke et Tilfælde, at den første Mand, som fandt sit sidste Hvilested paa Skibskirkegaarden, var en jævn Mand af det brede Befolkningslag. Det skete ifølge den Bestemmelse, at „Kirkegaarden uden for Østerport var en Fattiggaard til Begravelse for de i kongelig Tjeneste staaende, uformuende Matroser, deres Hustruer og Børn, saa at aldeles intet for Jorden enten til Kirken eller Skolen gives, mens enhver, som de bedst veed og kan selv grave den Grav, som fra Holmen dertil er bestilt."

Bestemmelsen blev i 1706 stærkt præciseret af Kirkepatronen, der udstedte Befaling om, at ingen i Kongens Tjeneste ved Holmen, som var formuende nok til at kunne betale til Kirken for Jorden, maatte begraves udenfor Østerport, efterdi Kirkegaarden alene var beregnet til Benyttelse for dem, der var ganske fattige.

I det første Aarhundrede af sin Tilværelse har Holmens Kirkegaard næppe havt Halvdelen af sin nuværende Størrelse. Og Skæbnen vilde, at den snart blev overfyldt med Lig. Under den store Pest ringede jo Dødsklokkerne Dag efter Dag. Og „intet Sted lyste de hvide Kors saa hyppigt paa Dørene som i de smaa Nybodershuse. De Døde skulde jordes, om der var Plads eller ej. Ud gennem Østerport skumplede Vogn efter Vogn, ikke med Kister, men med Dynger af Lig, hvor Hoveder hang ud af Vognene. Tilsidst dyngedes Ligene simpelthen op paa Kirkegaarden."

Og næppe var der Tegn til, at Pesten sang paa sit sidste Vers, før København truedes af en ny Ulykke. Af Mangel paa Proviant og paa Grund af Skibenes Brøstfældighed og Mandskabets Sygdom nødtes Flaaden under Gyldenløve til at lægge sig ind paa Københavns Red med henved 3000 syge Matroser ombord. Ved et Syn paa Kirkegaarden, som foretoges i Februar 1712, blev det godtgjort, at over 10 Lig kun var dækket af 3 Tommer Jord, og at Kirkegaarden var overfyldt i en Grad, der var mere end uhyggelig. Denne uhyggelige og sundhedsfarlige Overfyldning havde sin højst naturlige Grund. Kirkepatronatets Paabud om, at kun de Ubemidlede maatte begraves udenfor Østerport, var blevet ganske overhørt. Det konstateredes, at endogsaa Folk, der gik for at være formuende, var bleven ført herud for at jordes. Efterhaanden var det blevet ret almindeligt at se Begravelser paa Skibskirkegaarden foregaa under Udfoldelse af megen Pragt, med fine Karosser og store Følger og lange Ligprædikener. Og de, der jordedes, var alt andet end Holmens jævne Betjente, men Kaptajnløjtnanter, Løjtnanter og velmeriterede Skippere. Saa nødtes man da til at udstede nye Anordninger, hvorefter de, der havde Raad dertil, maatte betale for deres Kirkegaardsjord, ikke blot Officerer men Skippere og Kvartermestre paa Holmen, alle Mestre, Undermestre og alle de Mestersvende, hvis gode Dagløn tillod dem saadan Udgift, hvorimod Matroser, Bøsseskytter og Ruhuggere, der intet efterlod sig, fremdeles skulde have fri Begravelse. Man har Oplysning om, at der paa Skibskirkegaarden i Tidsrummet 1732 til 1737 nedsænkedes mellem 3 og 4 Tusind Lig, eller aarligt omtrent 700, og at Kirkegaarden i mange Aar næppe havde indbragt 10 Rdlr. aarligt.

Først halvandet hundrede Aar efter Kirkegaardens Indvielse fik den en haardt tiltrængt Udvidelse, idet Holmens Kirke i 1817 af Københavns Kommune købte 45,000 Kvadratalen ny Grund. Siden den Tid er Arealet flere Gange bleven forstørret, nemlig i 1835 og 1865 med tilsammen 17,000 Kvadratalen, og endelig i 1884 med Jord langs Østerfarimagsgade, saa at Kirkegaarden nu indtager et samlet Fladerum af omtrent 10 Tønder Land. I Slutningen af Tredserne i forrige Aarhundrede jordedes her aarlig mellem 4 og 500 Lig, i Øjeblikket mellem 3 og 400. Ved Lov af 1867 blev det endelig paabudt, at intet Areal indenfor den i 1857 fastsatte Demarkationslinie fremtidigt maatte henlægges til Kirkegaarden, og at der paa Holmens Kirkegaard — lige saa lidt som paa Garnisonskirkegaarden — maatte afhændes nogen Begravelsesplads efter Aaret 1947.

Hundekirkegaarden mellem Østerbrogade og Garnisons Kirkegaard, Aar 1910. Nedlagt 1917.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Grosserer H. Simonsens Ejendom, Østerbrogade Nr. 28, kaldet „Lille Amalienborg".
Ejendommen er beliggende paa det Sted, hvor Hundekirkegaarden tidligere laa (se Billedet foroven).

Tilh. Overlæge Halk.

Alle, som har kendt dette Parti af Østerbro, ejer Mindet om en Art Idyl, som jo nu totalt er forsvunden. — Det karakteristiske ved dette Billede er, at kun Træet tilvenstre er tilbage, Resten er raseret; det indtager den sidste Plads nærmest Østerbro i den venstre af Østerbro Alléerne. — Ser man paa Pendanten til dette Billede, som vi har fotograferet og som findes paa næste Side, vil man med Lethed forstaa os, naar vi benytter Benævnelsen „Idyl" om dette Billede, som stammer fra 1860. — Den lille lave Bygning længst tilvenstre var en Sangerindepavillon — „Alleenlyst", — den laa lige op til Holmens Kirkegaard, og fik sin største Berømmelse da en ung Student skød sig derinde af Kærlighed til en af Sangerinderne; iøvrigt besøgtes Pavillonen af det fra Begravelserne paa Kirkegaarden hjemvendende Publikum, som drak Gravøllet der. — Ved Siden af denne Pavillon laa som et fremspringende Hjørne den i en Menneskealder eller to bekendte Handelsgartner Maale's Butik, som havde en stor Forretning med Kranse og Blomster til begge Kirkegaardene. — Saa kom de to Huse, som man ser, og endelig skimter man et Plankeværk med en Port i Midten, som førte ind til Holmens Kirkegaard og som ses i sine Detailler paa Billedet Side 6. — Naar man havde passeret dette Sted, saa man tilvenstre „Farimagsvejen" (nuværende Øster- og Nørre Farimagsgade), som strakte sig herfra via „Nørrebros Alléerne til Gl. Kongevej. Naar vi har afsluttet vor Beskrivelse af „Østerbro", vil denne Vej blive omtalt med de Billeder vi ejer derfra. — Lader man Blikket glide videre, ser man Træerne i den begyndende Kærlighedssti ved „Sortedamssøen" og „Sortedamsdossering" i Baggrunden, hvor den palæagtige Bygning, som tilhørte Meyers Slægt, kommer til Syne. Man ser fremdeles Stensætningen paa Østerbro imod Sortedamssøen, og for Enden af denne ser man det lille lave Hus som laa paa Hjørnet af Østerbro og Sortedamsdosseringen, som vi har beskrevet i vor Tekst.

Det vil sikkert overraske Læserne at erfare, at endnu i 1733 henlaa Skibskirkegaarden kun saa mangelfuldt indhegnet, at Køer, Svin og andre Kreaturer nedtraadte og oprodede Gravene, hvilket forargelige Forhold endelig gav Anledning til, at man satte et solidt Hegn omkring den indviede Plads. I 1769 gravedes yderligere Grøfter omkring Terrænet for at hindre „Kreaturers Overløb", og rundt om plantede man Hvidtjørnshække. — Til Kirkegaardens Historie noterer vi endvidere, at da den russiske Eskadre henimod Slutningen af det attende Aarhundrede laa paa Københavns Red, udbrød der paa disse fremmede Skibe farlige og smitsomme Sygdomme, der bortrev Masser af Besætningerne. De russiske Matroser, som ved denne Lejlighed døde, blev i

Samme Parti i 1921 som paa Billedet paa foregaaende Side.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

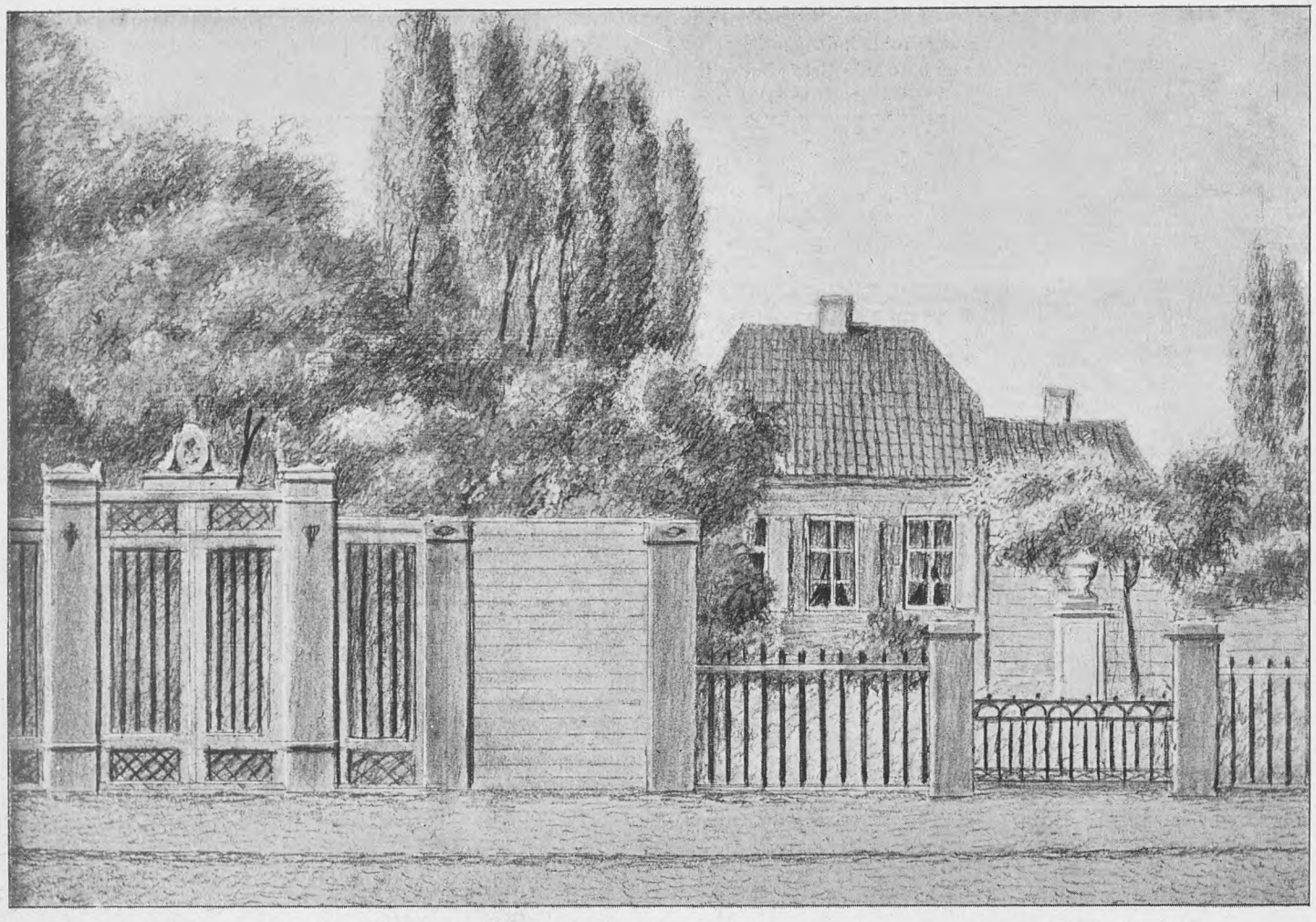

Graverboligen og Indkørselsporten til Holmens Kirkegaard, Hj. af Østerbrogade og Øster Farimagsgade, Aar 1850. Nedbrudt 1882.

Øster Farimagsgade set fra Østerbrogade, Aar 1905. Til venstre Holmens Kirkegaard med Inspektørboligen.

Henhold til en med Rusland indgaaet Overenskomst jordede i fri Jord paa Skibskirkegaarden. Men Begravelsen maa være foregaaet paa en uforsvarlig Maade, idet Ligene jordedes om Natten og i alt for stor Mængde. En Indsender i „Tilskueren" fremfører Klager over, at de løst sammentømrede Kistebrædder knapt nok tildækkedes med Muld, og at man kunde være belavet paa, at eventuelle Regnskyl vilde rive Jorden med sig og ubarmhjertigt blotte de forraadnede Lig. Kirkegaardens Graver forsøgte at forsvare sig mod disse haarde Beskyldninger for Skødesløshed. „En Spyflue kan bedærve det bedste," skriver han. Men da Kirkeværgerne foretog et Syn, blev det alligevel godtgjort, at Ligene hyppigt kun havde været indsyet i Maatter og kun havde et tyndt Jordlag over sig.

Det havde hidtil været en Bestemmelse, som man strengt havde overholdt, at der paa Skibskirkegaarden ikke maatte anbringes nogetsomhelst Mindesmærke hverken af Sten eller Træ; men efter Anlæget af Assistenskirkegaarden, hvor man ikke agtede at følge denne Praksis, lod Bestemmelsen sig ikke længere opretholde, selv om man synes at have kæmpet stærkt imod dens Ophævelse. Assistenskirkegaarden oprettedes, som nævnt ovenfor, i Aaret 1760, og endnu i 1793 nægtede Skibskirkegaardens Patronat Tilladelse til at rejse en Mindesten over den Holmens Kateket Edinger, der rigtignok selv havde taget sig af Dage, — men Aaret efter bevilgede man de Efterladte efter en anden Holmens Præst, Smith, Ret til at sætte et Mindesmærke over hans Gravsted, dog med det Forbehold, at det rejstes „uden for Gærdet". Hermed synes Isen at være brudt.

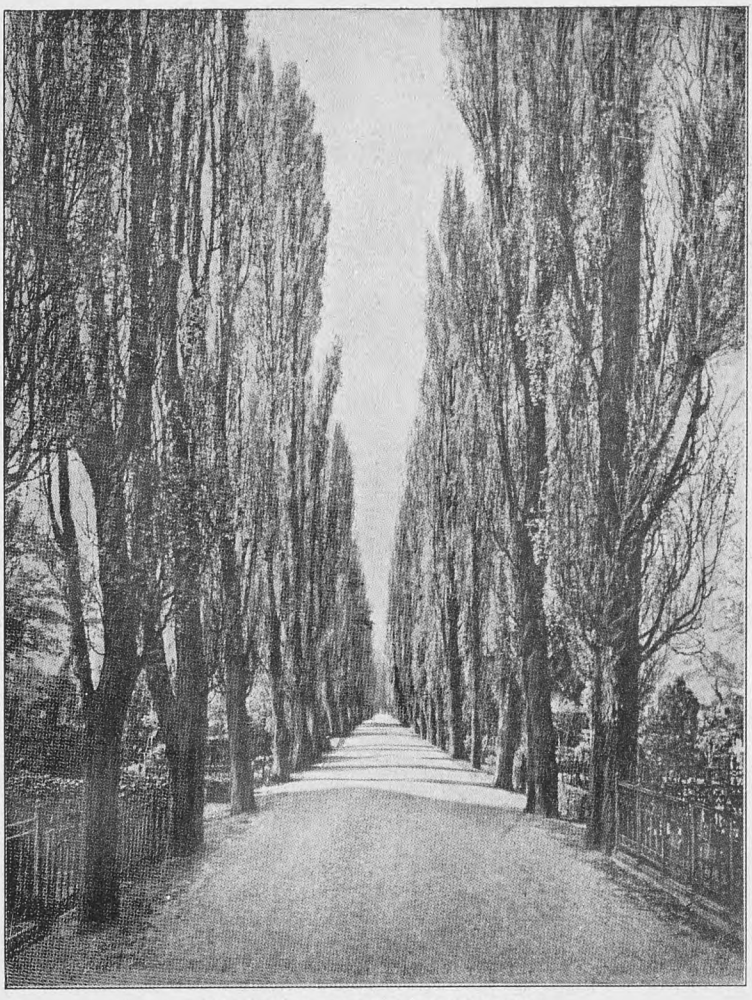

Poppelalléen paa Holmens Kirkegaard.

Lige ved Aarhundredets Slutning — i 1798 — gjorde Kirkeværgen Thunboe og Kapellanen Hjort sig fortjente ved at indkomme med et Forslag om tværs igennem Kirkegaarden at lade plante en Allé, en Tanke, der udformedes videre af Overkrigskommissær Schmidt, idet han foreslog ikke blot at anlægge en bred Hovedpassage,

Vi bringer i det følgende Gengivelser af et Udvalg af Gravsteder paa Holmens Kirkegaard.

Pastor Lauritz Smith, † 1794.

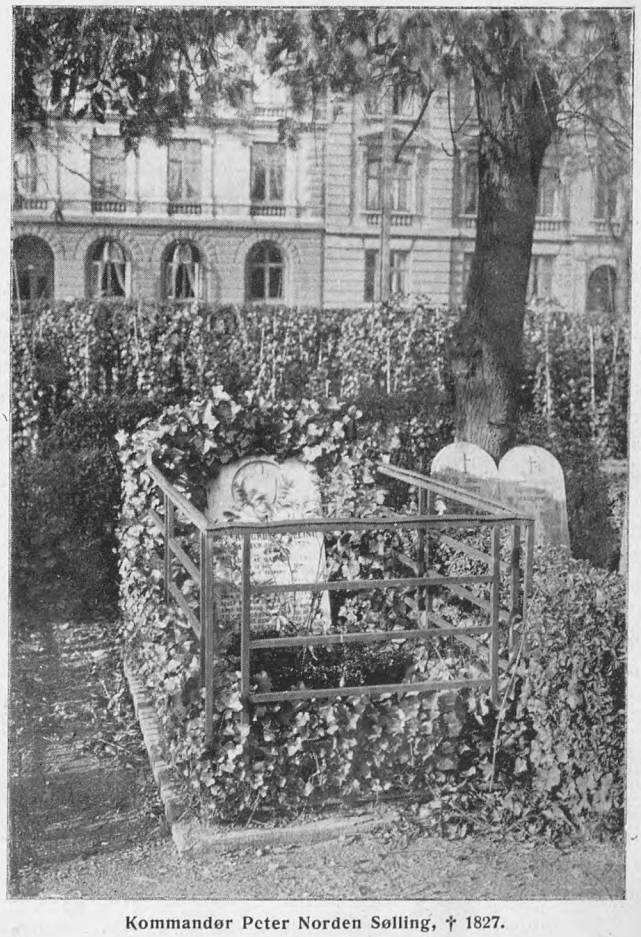

Kommandør Peter Norden Sølling, † 1827.

der kunde afgive rigelig Plads for Ligfølgerne, men tillige fra denne Hovedpassage at afstikke tre Linier, som han fik beplantede med unge Træer, som han selv udsøgte i den kongelige Plantage, og tillige lovede han at varetage og overvaage hele dette Anlæg personligt, saa længe han havde sin Privatbolig ligeoverfor Skibskirkegaarden. Hans Navn fortjener at bevares, da det saaledes er ham, hvem Eftertiden havde at takke for Ordningen af den smukke Kirkegaard, og især for dens fornemste Prydelse, den pompøse og stemningsfulde Hovedallé.

Med Rette gør Dr. Bobé opmærksom paa, at den historiske Interesse og nationale Følelse, der for os knytter sig til Skibskirkegaarden, fik sin første kraftige Impuls, da man rejste den Gravhøj, som dækkede over de i Slaget paa Rheden den 2den April 1801 faldne Søkrigere.

Den Sørgehøjtid, der Paaskedagen, den tredje Dag efter Kampen, fejredes over Heltene fra Kongedybet, er vel, skriver han, den mest gribende og storstilede, København nogensinde har været Vidne til. Det mægtige Sørgetog udgik fra Søkvæsthuset Kl. 11. Under Anførsel af Chefen for Kongens Livkorps, den bekendte Overhofmarskal Hauch, var henved tusind Mand mødt op paa Exercerpladsen, for største Delen i deres nye Uniformer, runde Hatte med hvid Kokarde og sorte Fjer, mørkeblaa Trøjer med hvide Veste, graa Benklæder med sorte Lidser, blanke Støvler og sort Gehæng og Bandolér, blandt dem Veteranerne Rahbek, Abrahamson, Thomas Christoffer Bruun og L. C. Sander, og blandt de yngre bemærkedes Oehlenschläger, Grundtvig og Blicher. Gennem Nørreport og ad Farimagsvejen bevægede det imponerende Tog sig langsomt frem, forrest to Ligvogne med Officerernes Lig, dernæst ni af Artilleriets Rustvogne med de Meniges Lig, hvorefter Vognene med de højeste Hofembedsmænd, Hofmarskal von Bülow, Stadshauptmanden, Admiraler, Borgerofficerer, gamle og unge Søofficerer, Byens højeste Embedsmænd, Videnskabsmænd, Kunstnere og Borgere — tilsidst det talrige Livkorps.

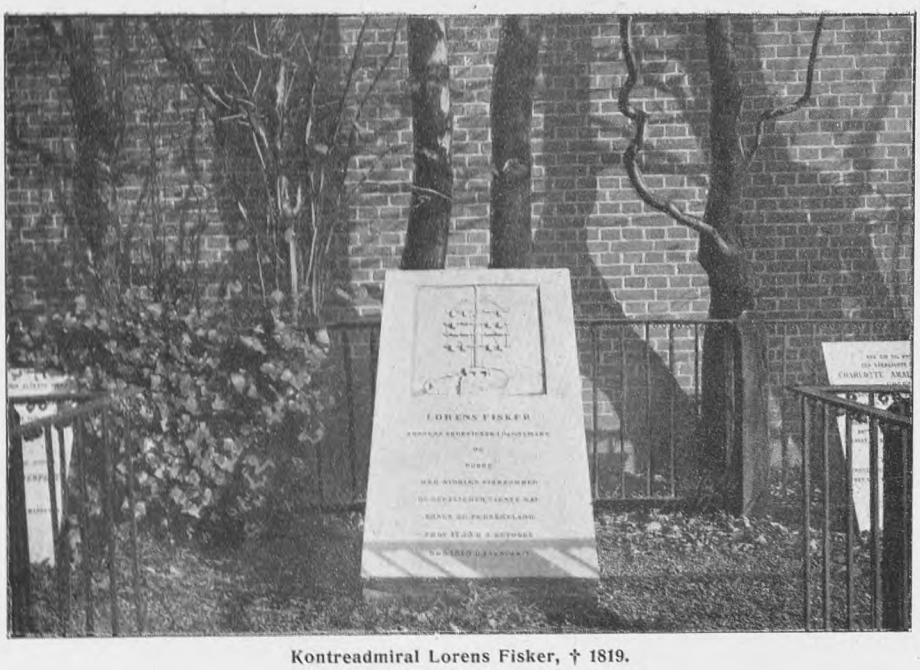

Kontreadmiral Lorens Fisker, † 1819.

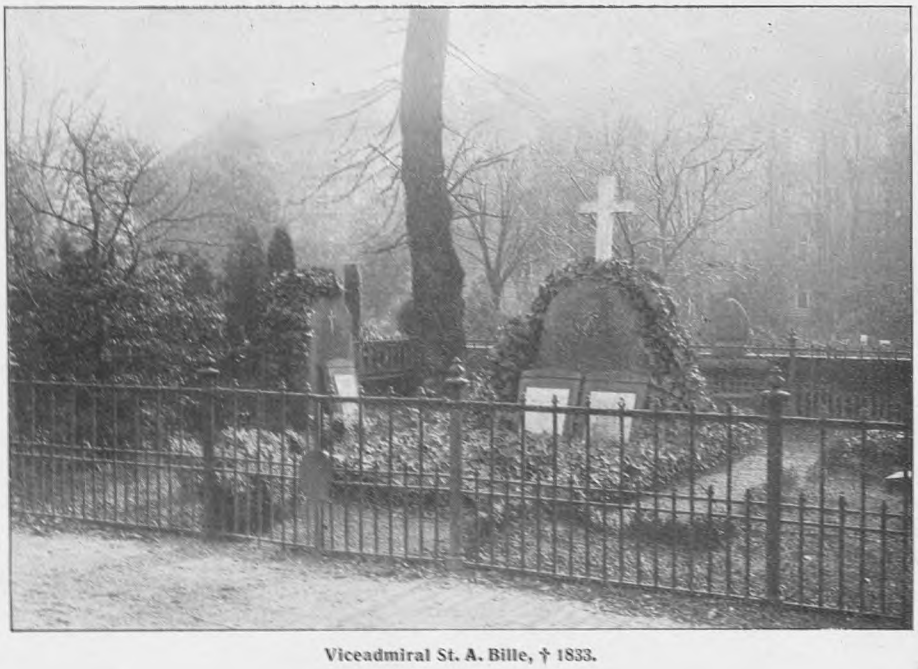

Viceadmiral St. A. Bille, † 1833.

Viceadmiral I. van Dockum, † 1834.

Da det højtidsfulde Tog var ankommet til Kirkegaarden, afsang man de til Sørgefesten af Abrahamsen og andre Digtere forfattede Sange, og da Kisterne var nedsænkede, strøede hvidklædte unge Piger Blomster paa Graven. Derefter lød Falsen's den Gang højt yndede Krigssang „Til Vaaben, nu Fjenderne komme" henover Kirkegaarden, og „under Sablernes frygtelige Klirren" gentoges det sidste Vers af denne Sang tre Gange.

I Dagene fra 5te til 29de April blev her ialt begravet 162 Lig, og i Tidsrummet fra 25de Maj til 3die Juli endvidere 104 Lig, mest optagne af Søen og tildels saa opløste, at det faldt vanskeligt at finde Folk, der vilde lægge dem i Kisterne, hvilket foregik i Vognskuret paa Kirkegaarden. —

Kobberstikkeren Lahde og Forfatteren L. C. Sander havde allerede den 5te April udsendt en Opfordring til københavnske Medborgere om at subskribere paa et Kobberstik, som Lahde havde udført, og hvortil Sander havde føjet et Digt. For den indkommende Sum var det da Meningen at rejse et

Mindesmærke over de Faldne. Tanken fandt almindelig Tilslutning i Befolkningen, og der indkasseredes ialt 1600 Rbdlr. Henimod Aarets Slutning indgik Lahde og Sander med Begæring til Admiralitetskollegiet om at maatte faa et Areal paa Kirkegaarden, 15 à 20 Kvadratalen stort, anvist, for at Mindesmærket, hvortil Lahde havde givet Udkastet, kunde opsættes. Selvfølgelig imødekom man med Glæde Begæringen, og den Plads, man valgte, havde sin Beliggenhed omtrent midtvejs paa Kirkegaarden. Paa Aarsdagen for Slaget blev da Grundstenen til den nuværende Grav over de Faldne nedlagt af Kommandør Olfert Fischer, medens Provst Bloch holdt Talen.

Stenenes Størrelse — thi Mindesmærket bestaar jo for en væsentlig Del af en Række Kampesten, én for hver af de faldne Officerer — er afpasset efter de Faldnes Rang og opsat i den Orden, hvori Skibene, paa hvilke de faldt, var anbragt i Defensionslinien. Og paa den sydøstlige Side af Fællesgraven, der oprindelig laa frit, men senere beplantedes med Graner, er rejst en Bautasten, hvori er indhugget Ordene: „De faldt for Fædrelandet, den 2den April 1801. Medborgeres Erkendtlighed rejste dem dette Minde". Nedenunder er anbragt en Marmorplade med en Laurbærkrans og Indskriften: „Den Krans, som Fædrelandet gav, den visner ej paa falden Krigers Grav".

Mindesmærket er udført efter Tegning af Johannes Wiedewelt, og Marmorblokken blev skænket af Konsul Wulffsen i Livorno. Og endnu skal kun tilføjes, at paa den østre Skraaning af Gravens Kæmpehøj, der nu er dækket af Bregner og stedsegrønne Træer, opstilledes senere en Gravsten over Kontreadmiral Lorentz Fjelderup, der i 1801 var Chef for Prøvestenen.

Kgl. Skuespiller Dr. med. I. C. Ryge, † 1842.

Maleren, Professor M. C. V. Rørbye, † 1848.

Kaptajn Christian Krieger, † 1849.

Samtidigt med Kirkegaardens Anlæg havde man opført et Kapel, der imidlertid allerede 35 Aar senere, i 1701, „formedelst Ælde" var saa pilraaddent, at man efter Tegning af Stadsbygmester Johan Conrad Ernst maatte opføre et nyt af ret anselig Størrelse, rejst i Bindingsværk af Egestammer med Murværk i Tavlene. Taget, der var tækket med røde Tegl, bar et lille med dobbelte Jernplader belagt Taarn, med Klokkestol og to smaa Klokker. I dette Kapel fandtes Alter, Prædikestol, Galleri for Koret, Stole til Præsten og Sangerne samt Bænke til Ligfølget. Ret bemærkelsesværdigt er det, at Omkostningerne ved Bygningen udredes af Holmens Folks „Forsømmelsesbøsse", i Forening med et Beløb af 160 Rbdlr., der var betalt i Bøder af Holmens Tømrere og Haandværksfolk, som samme Aar havde forsøgt et Opløb paa Slotspladsen.

Ikke heller dette Kapel fik nogen lang Levetid. Efter 50 Aars Forløb var ogsaa denne Bygning ganske brøstfældig. I 1754 besluttede man da at opføre et nyt Kapel, lidt mindre i Omfang end det sidste, indeholdende et lille Værelse til Præsten, et Rum til Ligkisterne og Ligbærerne og Lejlighed til Graverens Karl, der til Gengæld skulde have Opsyn med Huset og holde Grøften omkring Kirkegaarden vedlige.

Dette Kapel stod til 1807, da det sammen med andre Forstadsbygninger befaledes

Forfatteren Johan Ludvig Heiberg, † 1860,
hans Moder Christine Gyllembourg, † 1856, og hans Hustru kgl. Skuespillerinde Johanne Louise Heiberg, † 1890.

afbrændt i Anledning af Englændernes Angreb. Det nuværende Begravelseskapel indviedes den 3die Novbr. 1902 og er, efter Tegning af L. Fenger, opført i norsk Stavkirkestil af Træ.

Udover den statelige Poppelallé kan det ikke siges, at Skibskirkegaarden udmærker sig ved noget stærkt Særpræg. Men foruden Monumentet over de Faldne fra Slaget paa Rheden findes der en Række Mindesmærker baade af historisk og kunstnerisk Værdi, hvoraf vi skal nævne de vigtigste.

Fra den ældste Tid er bevaret Støtten paa Hjørnet af Kirkegaarden udenfor Inspektørboligen mod Østerbrogade til Minde om Præsten Lauritz Smith, endvidere Gravmæler over Kaptejn Albert Thurah, der faldt 2den April 1801, rejst af hans Enke, Viceadmiral Peder Ramshart, død 1813, Professor og Bygmester for Hof- og Søetaten Johan Boye Mogens, død 1814, et Basrelief af Marmor, forestillende Bygningskunsten, udført af Dajon. Over Stifteren af Bombebøssen, Kommandør Peder Norden Sølling, der døde 1827, er sat en Marmortavle, hvor paa er anbragt et Vaaben, i hvilket foroven en Lodsbaad, forneden en Bombe med Bogstaverne B. B. Gravmindet er bekostet af den bekendte Gehejmekonferensraad Constantin Brun, Digterinden Friederikke Bruns Mand, og forsynet med følgende af Oberst Garbrecht forfattede Indskrift;

Ædlingen
Peter Norden Sølling,
Commandeur i Søetaten, Ridder af Dannebrog.
Født den 13de Septbr. 1758,
død den 7de Febr. 1827.

I Ord og Daad en Hædersmand,
En ægte Gran fra Norges Fjelde; —
Hans Snille og en lys Forstand
Hjalp Helten Livets Sorger fælde.
Hans Lodsbaad redded Liv og Gods,
Hans Bombebøsse stolt sig hæver;
Han gik fra den og Norges Lods, —
Hans Støv har Roe — hans Minde lever.

Komponisten D. V. Rudolph Bay, † 1856.

Af Monumenter fra den senere Tid kan nævnes Gravminderne over: Kaptejn Christian Krieger, der faldt ombord paa Linieskibet „Christian den ottende" i 1849, — Numismatikeren Kaptejn Chr. Tuxen Falbe, der døde 1849, og hans Datter Ida Trepka, — Kaptejnerne Peter Christian Holm, der 1864 førte Fregatten „Jylland" og Sigvard Lund, der var Chef for Korvetten „Heimdal" under Helgoland, og endelig Admiral, Marineminister Zahrtmann, der døde 1853.

Af en Del af disse og mange andre Gravminder over en Række navnkundige Mænd bringer „Før og Nu" fotografiske Gengivelser i skønsomt

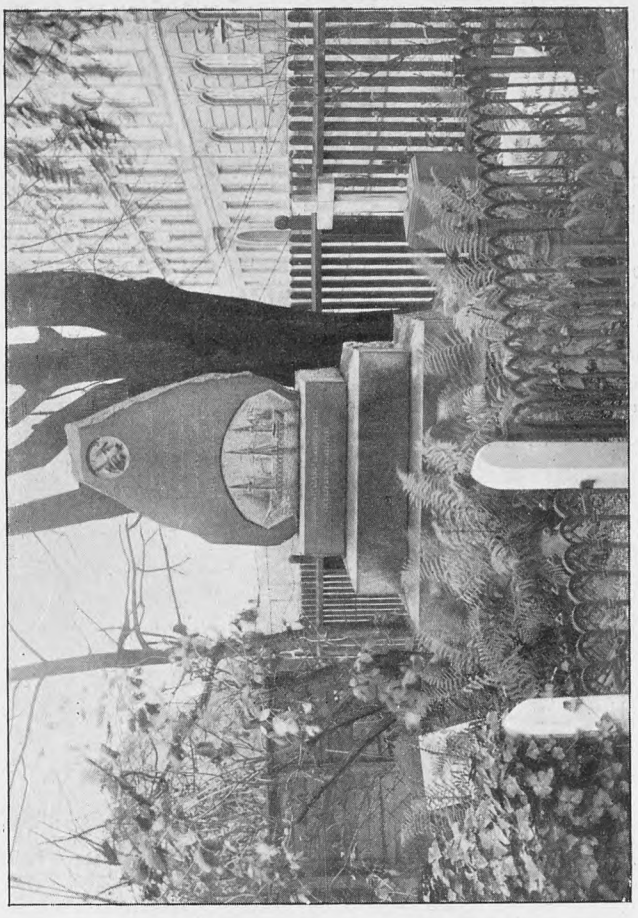

Orlogskaptajn Peter Christian Holm, † 1864.
Chef for Fregatten „Jylland" i Slaget ved Helgoland 1864.

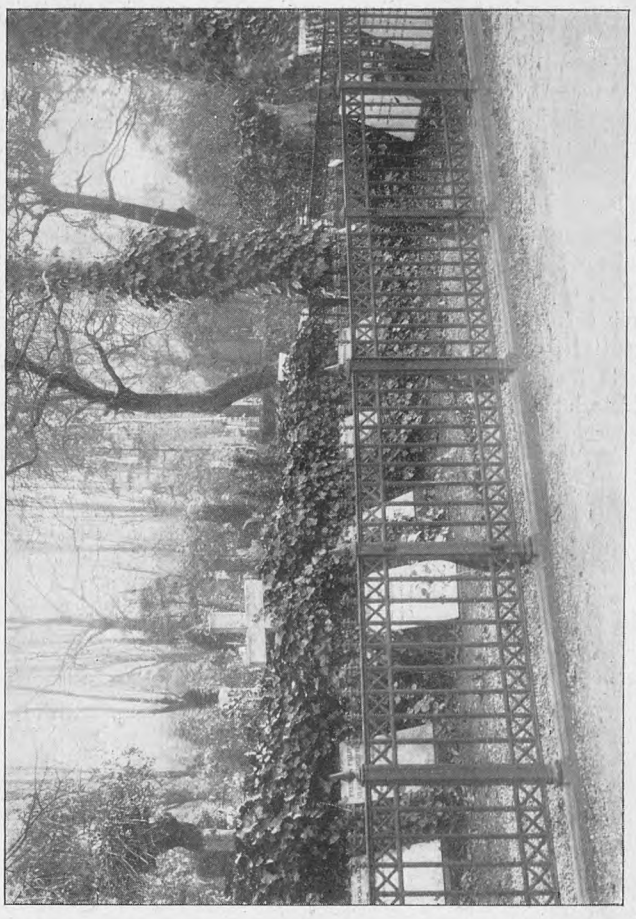

Professor, Notarius publ. N. C. L. Abrahams, † 1870.

Udvalg, ligesom vi i det følgende i korte Resuméer giver en Beskrivelse af de mange fremragende Folk, der fandt deres Grav paa Holmens Kirkegaard, og som har indskrevet deres Navne blandt dem, der har havt Betydning for Danmarks Aandsliv enten paa den ene eller anden Maade. Og vi indleder Rækken med et af de Digternavne, der vil leve, saalænge som det danske Sprog tales — Navnet Christian Winther.

Paa Holmens Kirkegaard, ikke langt fra det Sted, hvor en anden af vort Lands navnkundige Digtere, Johan Ludvig Heiberg, har fundet sit sidste Hvilested, rejstes i 1878 en Mindesten, en firkantet Søjle af rødt, poleret Udevalla-Granit, hvorpaa følgende Indskrift findes:

Christian Winther
Født i Fensmark den 29de Juli 1796
Død i Paris den 30te Decbr. 1876

Ovenover denne Indskrift er Digterens Medaillon-Billede indsat i

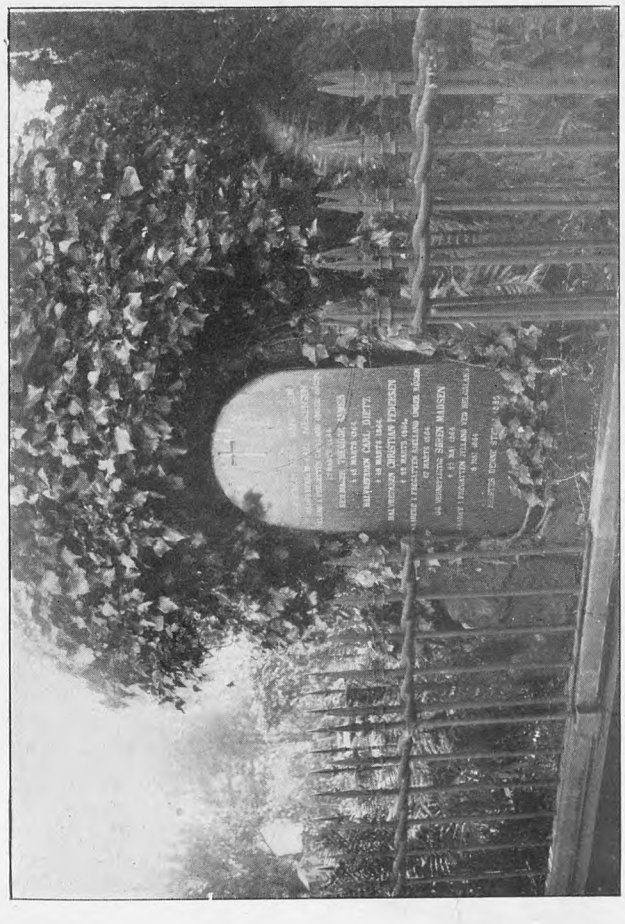

Minde over Faldne paa Fregatterne „Jylland" og „Sjælland" i 1864.

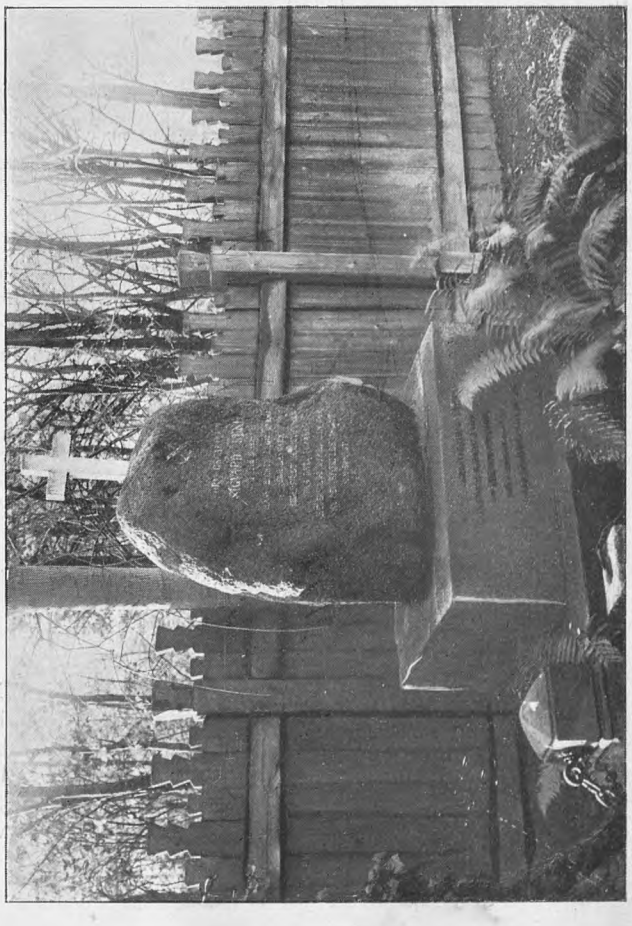

Orlogskaptajn Sigvard Lund, † 1867.
Chef for Korvetten „Heimdal" i Slaget ved Helgoland 1864.

Stenen og udført efter Bissen, medens Stenens nederste Del prydes med en Lyre, en Laurbærkrans og en Sangfugl, ligesom Medaillon-Billedet støbt i Bronce.

Det var den sidste Dag i Aaret 1876, at det danske Folk fra Paris modtog det Sorgens Budskab, at dets folkekære Sanger Christian Winther var død. Vemoden og Smerten, som greb os, betingedes ikke blot af Visheden om, at den Digter, der skønnere end nogen anden havde sunget til den danske Naturs Pris, for bestandig havde lukket sine Øjne; thi Winther's høje Alder — 80 Aar — gav jo ikke meget Haab om, at hans Produktion vilde kunne fortsættes ret længe, — men Dødsbudskabet greb os med saa dyb og inderlig en Vemod, fordi han havde maattet drage sit sidste Suk i et fremmed Land, saa langt, langt borte fra de Steder, han elskede saa højt i sit Liv, — fordi man vidste, at det var med Smerte, at han, tvunget af Omstændighederne, og af Hensyn til sin Hustru og Datter, havde ladet sig overtale til, svag og blind som han var, at drage bort fra det dyrebare Fædreland, — men mest maaske, fordi man paa ingen Maade kunde forsone sig med Tanken om, at han ikke, efter sit eget Ønske, skulde komme til at hvile i dansk Jord. Han havde jo i sit skønne Digt til Sjælland i simple, gribende Ord yttret dette Ønske:

Naar Alting er til Ende,
Og Natten stunder til
Og slukket er i Mulmet
Livssolens Straalespil. —
Ak — kunde jeg da lægge
Til Ro mig i Din Eng,
Dit Grønsværtæppe trække
Over mig og min Seng!

Kærligheden til Christian Winther havde sin Kilde i Folkehjertets Dyb. Der var Digtere, det indrømmede man villigt, hvis Maal var højere end hans, Digtere, der havde havt flere og maaske stærkere klingende Strenge i deres Lyra, Digtere, hvis Fortjeneste var større, — men ingen i hele det danske Sangerkor, hverken i Fortiden eller Nutiden, havde talt inderligere til vort Hjerte end han, ingen havde som han tolket Elskovens jublende Fryd og Smerte, og ingen havde som han elsket og fortolket den danske Natur, vore lyse Bøgeskove, vore Marker og Enge. Ingen af alle vore Digtere var saa dansk som han. Og hans Poesi bar i hver Linie Præg af dansk Natur, saa yndefuld og fin, saa skøn og stemningsbevæget den var. Elskede han selv Danmark, havde han ogsaa lært os at elske det, baade vort Fædrelands Natur og dets Sprog.

Højest havde han dog elsket Sjælland. Som St. Blicher var Jyllands udkaarne Sanger, var Winther Sjællands ømme Troubadour, hvad enten han stemte Lyren til Furesøens og det dejlige Nordsjællands Pris, eller han fordybede sig i sin Barndoms og Ungdoms minderige Egne, hvor Fensmark hæver sit Kirketelt. Hvor vilde det ikke være en Skam, om man formente ham at hvile i den Jord, der til hans sidste Aandedrag var i hans Tanker! Nej — det maatte ikke ske!

Og der blev da sat en Indsamling blandt hans Landsmænd i Gang, for at hans Lig kunde blive bragt til Danmark. Og man søgte samtidig at udvirke hos Autoriteterne, at Christian Winther jordfæstedes et Sted i Danmarks frie Natur, for Exempel i Nærheden af det lille Hus paa Eremitageslettens Nordside, hvor han havde digtet et af sine skønneste Værker, „Hjortens Flugt", — men desværre lod det sig ikke praktisere af en eller anden filistrøs Grund, og saa kom han da til at hvile paa Holmens gamle Kirkegaard, hvis Inspektorat tilbød Jorden gratis, og imod at erholde det ikke store Overskud af den iværksatte Indsamling yderligere paatog sig Gravstedets bestandige Vedligeholdelse, saaledes at det ikke skal komme til at friste den utiltalende Skæbne at blive forsømt, som det er gaaet med mange andre fortjente Mænds og Kvinders sidste Hvilesteder, — ogsaa her paa Holmens Kirkegaard, hvor, for blot at nævne et Exempel blandt flere, det berømte Ægtepar Phisters Grav henligger i en Tilstand, der ikke er deres Minde værdig.

Edouard Suenson, Sejrherren ved Helgoland, fødtes som Søn af Marinekaptajn Suenson den 13. April 1803 og kom, efter i 1817 at have gjort et Togt med Faderen, ind paa Søkadetakademiet, hvis Chef Sneedorff fik ikke ringe Indflydelse paa ham. I 1823 blev han Sekondløjtnant i Marinen og avancerede i Aarenes Løb paa følgende Maade: i 1831 Premierløjtnant, 1841 Kaptajnløjtnant, 1850 Kaptajn, 1856 Kommandørkaptajn, 1858 Orlogskaptajn (vort nuværende Kommandør), 1866 ved sin Afgang

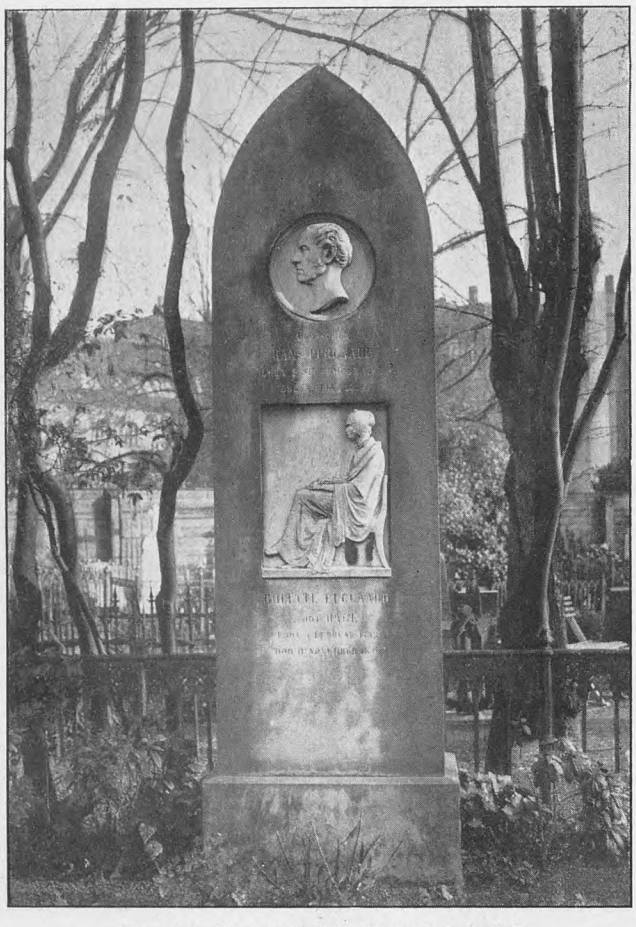

Etatsraad, Grosserer Hans Puggaard, † 1866.

Forfatteren Adolph Frederik v. d. Recke, † 1867.

karakteriseret Kontreadmiral, 1880 nyt Afskedspatent som Viceadmiral. — Da Krigen i 1864 brød ud, var Suenson selvskreven til en af de ledende Poster i Søforsvaret, og han fik da Kommandoen over den Eskadre, der opererede i Nordsøen og skulde blokere Elben. Om hans Kamp ved Helgoland, hans koldblodige Ro, hans Mod og udmærkede Sømandsdygtighed er der skrevet saa ofte og saa meget, at Ordene ikke her skal gentages. Lad det være nok at mindes, at for den danske Nation, der under den trøstesløse Krig havde tabt Modet, var denne Kamp et Lysglimt, der paany bragte Haabet til at blusse op. For sin Daad modtog Suenson Dannebrogsordenens Storkors. — I 1865 fik Suenson sin sidste Udkommando som Chef for Fregatten „Niels Juel" i Middelhavet. Efter sin Afgang beklædte han Embedet som Overlods, og i 1880 trak han sig, dels paa Grund af Svagelighed, dels for at give Plads for yngre Kræfter, tilbage fra al offentlig Virksomhed. Ved en særlig Lov beholdt han sin fulde Gage i Pension.

Christian Sophus Klein, den fra forrige Aarhundrede bekendte Politiker, fødtes 17. Aug. 1824 i København og var allerede i sit 21de Aar juridisk Kandidat, et Særsyn, der antyder hans medfødt fremragende Evner. I forskellige Stillinger erhvervede han sig betydelig politisk Indsigt, før han i 1858 for første Gang blev Medlem af Folketinget. Indtil 1898 havde han saa at sige derefter uafbrudt Sæde i dette Ting, om end som Repræsentant for forskellige Kredse. Paa Rigsdagen tilhørte han det nationalliberale Parti, og længe varede det ikke, før han anerkendtes som en af sit Partis betydelige Mænd, selv om det efter de foreliggende Omstændigheder varede en Del Aar, inden han blev en af dets Førere. Han vidste at gøre sig gældende ved sin udmærkede Veltalenhed, sit sunde Omdømme og sin praktiske Sans og tillige ved sin smukke og i høj Grad repræsentative Personlighed. I 1862 til 1872 var han Formand for Sø- og Handelsretten, en Stilling, hvori han vandt megen Anerkendelse. 1872 blev han

Minister Orla Lehmann, † 1870.

Komponisten H. C. Lumbye, † 1874.

Suenson døde den 16. Maj 1887 og stededes under store Æresbevisninger og mægtig Deltagelse til Hvile paa Holmens Kirkegaard. I 1889 rejstes i Nyboder en ypperlig Buste af ham, og hans Maleri, der er udført af Otto Bache og viser os Søhelten staaende paa Kommandobroen i „Niels Juel" under Slaget, findes paa Frederiksborg Slots Nationalgalleri.

Daniel Wilhelm Rudolf Bay var født i 1791 og døde 1856. Omkring Midten af forrige Aarhundrede var hans Navn som Komponist paa Alles Læber — ikke mindst Damernes, i hvis Smag hans melodiøse Sange, med deres lidt sødlige, sentimentale Klang, særlig faldt i hine æsthetiske, stærkt følsomme Tider. „Rudolph Bays Romancer" og de dengang almindelige litterære „Thevandsselskaber" hørte uløseligt sammen. Hans Liv var rigt paa Omveksling. Oprindelig var han Theolog, var derpaa ansat i det udenrigske Departement, var i en Række Aar Konsulatssekretær i Algier, studerede derpaa Sangkunst i Rom og blev efter sin Hjemkomst til Danmark kgl. Kammermusikus og endelig Kantor ved Holmens Kirke. Han er ogsaa optraadt som Forfatter, idet han udgav et Skrift „Om Kirkesangen i Danmark". Blandt de bedste af hans Sangkompositioner er særlig tre bleven meget kendte og med Rette højt paaskønnede: „Fred hviler over Land og By", „Du er rig, du er dejlig, o Syd!" og „Vift stolt paa Codans Bølge". For det kgl. Theater komponerede han Syngespillet „Lazarilla", der opførtes i 1853.

Justitsminister i Holsteins Ministerium og i 1874 i det Fonnesbech'ske. Samme Aar ledsagede han Christian den 9de til Tusindaarsfesten paa Island. I 1877 indtraadte han i Højesteret og blev endelig i 1891 Københavns Overpræsident. Han døde Aar 1900.

Peter Martin Orla Lehmann, en af de interessanteste Skikkelser i dansk Politik, blev den 15. Maj 1810 født i København. Hans Fader var tyskfødt, og sin første Undervisning modtog Drengen i St. Petri tyske Skole. Men Moderen var dansk, og under Hjemmets mangehaande Paavirkninger vaktes tidlig hans danske Sympathier. I 1833 bliver han juridisk Kandidat. Allerede i sin Studentertid var han Midtpunktet blandt sine Jævnaldrende, hvem han indtog ved sin glimrende Begavelse, sit smukke Ydre og sin tidligt udviklede sprudlende Veltalenhed. Politik var hans Hovedinteresse. Han blev en af Banebryderne for den politiske Oppositionspresse, idet han fra 1835 var en af „Kiøbenhavnspostens" Ledere og senere Medstifter af „Fædrelandet". Han var ved Christian 8des Tronbestigelse Ordfører for den Deputation, der overrakte Kongen Adressen om Indførelsen af fri Forfatning. I 1842 dømtes han til tre Maaneders Fængsel for den Tale, han med agitatorisk Lidenskab og Glød Aaret i Forvejen havde holdt for falsterske Borgere og Bønder. Dommen indbragte ham imidlertid en enestaaende Popularitet i Landet. Han optraadte som en af de første og vigtigste Banebrydere for den slesvigske Sag. Blandt

andre Mærkepunkter i hans rige, bevægede Liv, skal anføres, at han under det skandinaviske Studentermøde 1845 i sin berømte Tale i Ridehuset afkrævede Studenterne det højtidelige Løfte om at ville holde sammen i „Kampen for vort Fædreland — det hele, store, skandinaviske Norden". 1840 var han bleven valgt til Borgerrepræsentant og siden til Stænderdeputeret. Den 20. Marts 1848 holdt han sin berømte Kasinotale og var to Dage efter Minister, men afgik paany ved Aarets Slutning. Fra December 1848 var han i 13 Aar Amtmand over Vejle Amt. Ikke længe efter indtraadte han atter i det politiske Liv, indtil han i December 1863 aftraadte sammen med det øvrige Hall'ske Ministerium. Om de mangfoldige mellemliggende Begivenheder bliver det her uoverkommeligt at tale. Fra 1864 var Orla Lehmann en nedbrudt Mand — Skuffelse, Sorg og legemlig Svaghed bøjede ham, længe før han den 13. Sept. 1870 døde.

Matthias Hieronymus Saxtorph, født 1822, død 1900, blev i 1855 Lektor i Kirurgi, 1862 Professor *ordinarius* og endelig i 1866 Overkirurg ved Frederiks Hospital. Han indlagde sig sit Livs største Fortjeneste ved i 1868 at indføre den Lister'ske antiseptiske Saarbehandling paa sit Hospital, det første Hospital udenfor Listers eget, hvor Methoden praktiseredes.

Jens Peter Trap, født i Randers 1810, død i København 1885, dansk Kabinetssekretær og Forfatter, tog i 1833 juridisk Embedseksamen og blev to Aar efter ansat som Kancellist i Kabinetssekretariatet, hvor han paa Grund af Dygtighed, Energi og skarp Forstand arbejdede sig op fra Trin til Trin og i 1856 ansattes han endelig som Kabinetssekretær, en Post, han beholdt indtil Aaret før sin Død. Han var en nobel og samvittighedsfuld Embedsmand, der har øvet vigtig Indflydelse i mangfoldige politiske og sociale Forhold. Sin Virksomhed som Forfatter begyndte han i 1841, da han fik Privilegium paa Udgivelsen af den kgl. Hof- og Statskalender, som han redigerede til 1858. Af større Betydning er dog det Værk, han fra 1856 til 1859 udgav under Titlen „Statistisk-topografisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark", og som i 1861 til 1865 fik sin Fortsættelse i Værket om Slesvig. Men ogsaa paa andre Omraader har han udfoldet en rig Forfattervirksomhed, for hvilken han ved Universitetsjubilæet i 1879 som Anerkendelse modtog det juridiske Doktordiplom.

Jens Jacob Asmussen Worsaae, bekendt som en af vore berømteste Arkæologer, blev født 1821 og døde 1885. Hans Fader var Bondesøn og beklædte Stillingen som Amtsforvalter i Vejle. Sønnen kom i Horsens Skole, men blev Student fra Borgerdydskolen i København i Aaret 1838. Allerede i sine ganske unge Aar var hans Interesse for historiske og arkæologiske Undersøgelser bleven vakt, og i sin Studentertid fungerede han flere Aar som Assistent ved Musæet for nordiske Oldsager. I en Polemik, der i 1841 til 1842 førtes mellem ham og N. M. Petersen, og som drejede sig om et mumificeret Kvindelig, gjorde Worsaae sit Navn

Komponisten Henrik Rung, † 1871.

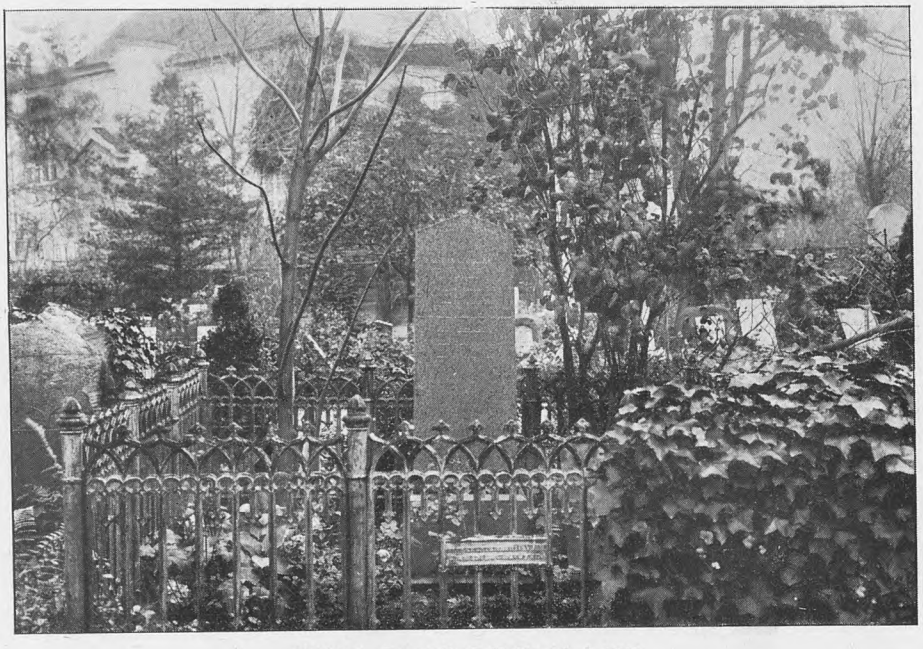

Minister, Dr. phil. C. N. David, † 1874.

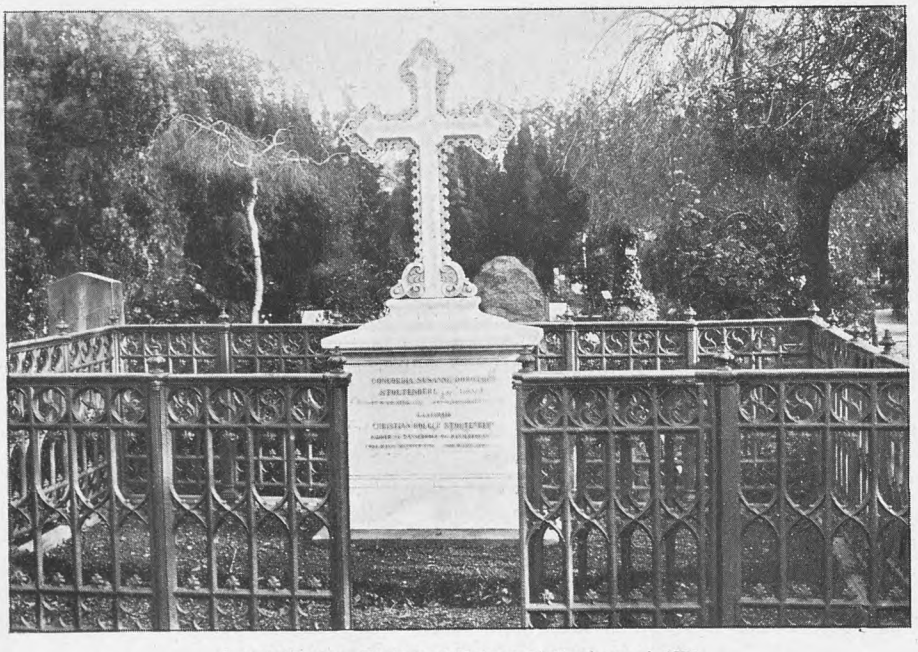

Legatstifteren, Etatsraad Holger Stoltenberg, † 1877.

almindelig bekendt. Og i denne Polemik lagde han for Dagen de Aandsegenskaber, som blev betegnende for hele hans videnskabelige Liv, sin klare, skarpe Tanke, sin vaagne Kritik, sin udmærkede Fremstillingsevne og en af hans smukkeste menneskelige Egenskaber: sin aabne, ridderlige Færd overfor sine Modstandere. Her er ikke Stedet til at udvikle hans videnskabelige Betydning, og vi vil da kun pege paa de vigtigste Momenter i hans Liv. I 1866 udnævntes Worsaae til Leder af oldnordisk Musæum efter den højtfortjente C. J. Thomsen, hvorefter han opgav den Docentstilling ved Universitetet, som han havde tiltraadt 1855. Det nære personlige Forhold, hvori han stod til Kongehuset, var rimeligvis Grunden til, at han lod sig bevæge til i 1874 at indtræde i det Fonnesbech'ske Ministerium i Egenskab af Kultusminister. Et Mindesmærke over ham blev i 1889 opsat i Muren paa Prinsens Palæ, udført af Billedhuggerne Stephan Sinding og Stein.

Nicolay Christian Levin Abrahams, den i forrige Aarhundrede meget bekendte *Notarius publicus* og Professor i Fransk ved Københavns Universitet, fødtes 1798 og døde 1870. Han vakte allerede i Ungdomsaarene Opmærksomhed ved sin fortrinlige Begavelse og sjeldne Aandslivlighed. Hans Interesser strakte sig over de forskelligste Aandsomraader. Da „Tylvten" sendte Baggesen den berømte Udfordring, var Abrahams med i denne litterære Falanx. Han var en enthousiastisk Elsker af Musik og var i en Aarrække „Kunstforeningens" Formand. Han var et

Højesteretsadvokat G. E. Brock, † 1878.

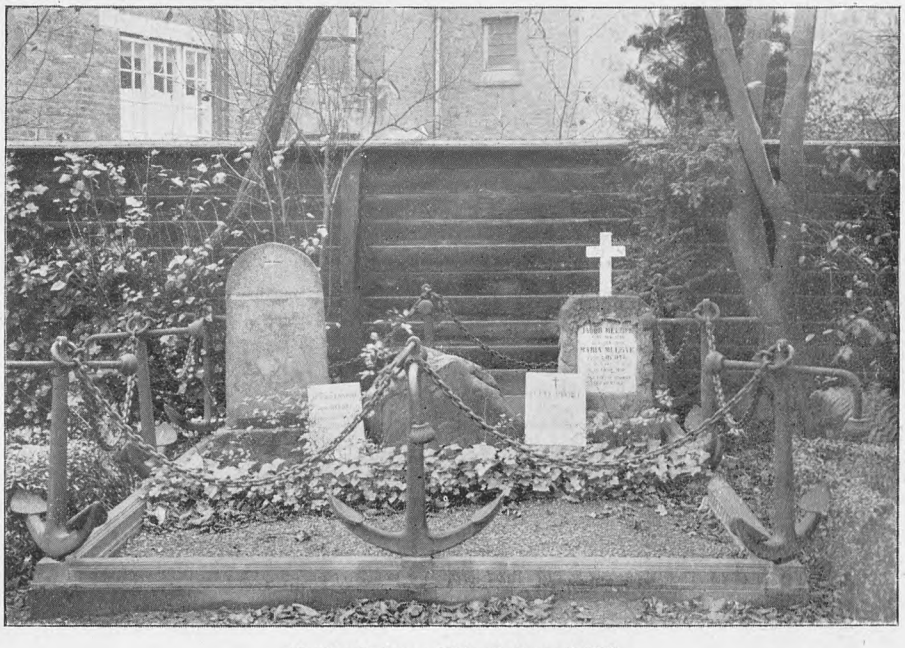

Marine-Maleren Vilh. Melbye, † 1882.

Kgl. Skuespiller og Operasanger Christian Lunov Laasby Ferslev, † 1883.

højt skattet Medlem af „Samfundet til den danske Litteraturs Fremme" og optraadte selv som Forfatter af forskellige Smaaskrifter og har i en udmærket Autobiografi med ypperlig Pen skildret sit Livs mangehaande interessante Hændelser. Paa en lang Udenlandsrejse som ung Mand uddybede han sine glimrende Sprogkundskaber særlig i Fransk, og disputerede ved sin Hjemkomst i 1828 for Magistergraden, i 1829 blev han Lektor i Fransk ved Universitetet og i 1832 Professor, en Stilling, hvori han gjorde udmærket Fyldest og med Held ledede det franske Sprogstudium ind paa nye, formaalstjenlige Veje og optraadte som Udgiver af baade videnskabelige og praktiske Haandbøger til Studiets Fremme. I 1852 tiltraadte han Embedet som Notarius. Blandt hans Sønner blev Folketheatrets mangeaarige Direktør, den noble og gennemdannede Severin Abrahams, den bekendteste.

Christian Georg Nathan David, den bekendte Politiker og Nationaløkonom, fødtes i København d. 16. Jan. 1793 og døde i Juni 1874. Han absolverede under et fleraarigt Ophold i Udlandet den filosofiske Doktorgrad i Gøttingen 1823. De paafølgende Aar udfyldtes af en ret omfangsrig Forfattervirksomhed, nærmest af nationaløkonomisk Art, ligesom det var Nationaløkonomi, hans Forelæsninger paa Universitetet havde til Genstand. Efter at David, der var jødisk født, i 1830 havde ladet sig døbe, blev han ansat ved Universitetet som extraordinær Professor i Statsøkonomi. Fire Aar senere slog han ind paa politisk

Virksomhed, da han oprettede det oppositionelle Blad „Fædrelandet“. Hans Frihedssind, som han gav aabent og frejdigt Udtryk, bragte ham i Konflikt med Regeringen, og i 1836 afskediges han fra sit Embede. I 1840 bliver han Borgerrepræsentant, og i 1849 Folkethingsmand. I Tidens Løb modificeredes hans politiske Anskuelser i konservativ Retning, og i 1864 efter Ministeriet Monrads Fald blev David Finansminister i det konservative Bluhme'ske Ministerium, hvori han ved sin omfattende Viden, sin Aandfuldhed og slagfærdige Veltalenhed var den bærende Kraft. Allerede i 1865 traadte han med det øvrige Ministerium tilbage, blev Medlem af Landsthinget, men nedlagde faa Aar efter sit Mandat.

Knud Frederik Vilhelm Melbye (født 1824, død 1881), Broder til den berømte Anton Melbye, var en ypperlig Marinemaler. Deres Fader var Toldbetjent, og gennem ham blev deres Kærlighed til Søen vakt. Vilhelm blev sat i Handelslære i London, hvor han imidlertid brugte al sin Tid til Tegneøvelser, og han viste saa betydelige Evner, at da han paa et Besøg kom til Danmark, opmuntredes han fra alle Sider, og ikke mindst fra Broderens, til at kaste sig over Kunsten. Han blev sin fremragende Broders Elev og udstillede i 1847 sine første Billeder og vakte strax Offentlighedens Opmærksomhed. Han blev efterhaanden en udmærket Maler, der ikke blot paaskønnedes hjemme men ogsaa i Udlandet, særlig i London, hvor han tilbragte henved tyve Aar af sit Liv, indtil 1867, da han atter tog Ophold i Danmark. Han havde et betydeligt Kompositionstalent, stor koloristisk Evne og forstod at give stærke og poetiske Stemninger et fint og ejendommeligt Udtryk.

Carl Heinrich Bloch, en af vore betydeligste blandt danske bildende Kunstnere, fødtes 1834 og kom, efter forgæves at have forsøgt sig ved Optagelsesprøven paa Kadetakademiet, ind paa Kunstakademiet og udstillede som tyveaarig for første Gang, men vakte langt mere Opmærksomhed ved den paafølgende Udstilling, da han mødte frem med et smukt Billede af „C. N. Rosenkilde i sit Hjem“. Efter i de nærmest følgende Aar at have været en flittig Udstiller, der havde vist megen Evne for Komposition og Farvegivning, opnaaede han i 1859 en Rejseunderstøttelse og opholdt sig indtil 1865 i Rom, hvor han i det rige Samliv med alle Slags Kunstnere blev sig sit Maal bevidst, og i det italienske Folkeliv hentede han Sujetter til den Mængde Billeder, der nu skabtes under hans Haand som muntre Genrestykker, Idyller og Gengivelser af den sydlandske Natur med hele dens brogede Verden. Men saa satte han sig et nyt og større Maal, da han overraskede sin Samtid med „Samson hos Filistrene“, et Historiemaleri, der greb ved sin glimrende Illusionsvirkning, sin dramatiske Kraft og ved den Lethed, hvormed alle Vanskeligheder syntes overvundne. Herefter fulgte „Jairi Datter“, hvis dybe Følelse og stemningsfulde Harmoni vandt ham nye Beundrere, og derpaa det mægtige „Prometheus“, der maledes til Slottet i Athen og vel er Blochs ypperste Værk. Nu stod han uanfægtet ved Siden af Marstrand i Folkets Bevidsthed som vor fornemste Maler, og Brygger J. C. Jacobsens Begejstring for dette Kunstværk havde til Følge, at han hos Bloch gjorde Bestilling paa 23 Malerier til Bedekamret paa det genopførte Frederiksborg Slot. Og efter Marstrands Død i 1873 tilfaldt det Bloch at pryde Universitetets Festsal med de historiske Malerier af Hans Tausen og Tyge Brahe. Endnu bør nævnes hans berømte Maleri af Christian den 2den i Fængslet og det historiske Genrebillede „Den 17aarige Prins Christian modtager af Kansleren Niels Kaas Nøglerne til den Hvælving, hvor Rigets Krone og Scepter opbevares“. Og naaede Bloch højt som Maler, var han ikke mindre stor som Raderer. I al deres ydre Fordringsløshed er hans 70 Raderinger Verdenskunst. I det Store og i det Smaa var han en Mester, og det føltes som en Sorg over Landet, da Carl Bloch i den forholdsvis unge Alder af 56 Aar lukkede sine Øjne i Aaret 1890.

Digteren Christian Winther, † 1876.

Komponisten Peter Arnold Heise, † 1879.

Jacob Jacobsen Dampe, en af de mærkeligste Skikkelser i det 19de Aarhundredes danske Historie, var født 1790 og studerede Filosofi og Statsvidenskab samtidig med at han var Privatlærer i København. I 1812 erhvervede han Doktorgraden i Filosofi og begyndte ikke længe efter den agitatoriske Virksomhed, der paaførte ham et 28aarigt Martyrium. Hans Begejstring for de politiske Frihedsbevægelser gjorde ham til Reformator, før Tiden endnu var moden dertil. Det var hans Plan at søge en Nationalforsamling sammenkaldt — selv om det skulde blive nødvendigt at bruge Vaabenmagt! — for at faa en konstitutionel Forfatning gennemført i Danmark. Hans Planer forraadtes, og i 1820 dømtes han til Døden som Majestætsforbryder og Højforræ-

deri, en Straf Frederik den Sjette dog omsatte til livsvarigt Fængsel. I Citadellet og senere paa Christiansø sad den ulykkelige Mand indespærret, indtil han i 1848 løslodes og tilkendtes Statsunderstøttelse. Han døde i 1867.

Catharina Elisabeth Simonsen, en ypperlig Operasangerinde, vor kæreste Folkesanger, Niels Juel Simonsen's Moder, fødtes den 7. Marts 1816 og døde 11. Febr. 1857. Hun var en Datter af Farvermester Niels Rysslander, finsk af Fødsel, og Juliane Strøm, hvis Forældre var svenske.

Catharines Slægtsnavn var altsaa Rysslander, men hun kaldtes altid Rysslænder — undtagen paa Theaterplakaten, der bør være korrekt. Allerede fra sine tidlige Barneaar fik hun Undervisning i Sang og Klaverspil og blev 13 Aar gammel Elev af Syngemester Siboni og var — hvilket vistnok turde være ret enestaaende i Theatrets Annaler! — kun $14^1/_2$ Aar, da hun debuterede paa Kongens Nytorv som den unge, muntre Brud Emilie i Herolds Cath. Simonsen optraadte sidste Gang den 20. Novbr. 1848 — som Donna Anna i „Don Juan".

Christian Lunov Laasby Ferslev, født 30. Sept. 1817, død 7. Sept. 1883, Operasanger ved det kgl. Theater. Han debuterede i 1837, men først da han d. 25. Maj 1843 — paa italiensk Text — sang Grev Almavivas Parti i „Figaros Bryllup" vakte hans gode Basstemme Opmærksomhed. Han fik i Paris Uddannelse under Garcia og blev ved sin Hjemkomst ret ofte anvendt. Hans Stemmemidler var ypperligt skolede, hans Foredrag gennemmusikalsk. Blandt hans Præstationer var hans Mefistofeles i Gounod's „Faust" al Ære værd.

Peter Christian Holm, over hvem der paa Holmens Kirkegaard er rejst et stort Mindesmærke, var en højtagtet Søofficer, der paa en hæderfuld Maade har indskrevet sit Navn i vor Krigshistorie.

Han fødtes paa St. Croix d. 25. Dec. 1807, og da hans Fader

Etatsraad, Grosserer C. A. Broberg, † 1886.

Arkæologen I. I. A. Worsaae, † 1885.

Syngestykke „Marie". Hun havde øjeblikkeligt Lykken med sig. Hendes Stemme var ualmindelig blød og klangfuld med Barytonklang, og hendes musikalske Forstaaelse var saa fin, at hun i Løbet af nogle faa Aar opnaaede at spille en Række betydelige Roller. I 1832 udnævntes hun til Skuespillerinde paa Prøve, og i 1834 fik hun fast Ansættelse og ægtede omtrent samtidig — som attenaarig Pige — den 24aarige Hans Sophus Simonsen, der var Violinist i Kapellet. Som hun var ogsaa han af jævne Kaar, hans Fader var Stadsmusikant i Svendborg, og som hun vandt ogsaa han hurtigt et anset Navn i Kunstens Verden.

Catharine Simonsen var ikke fri for Primadonnanykker, der førte til, at hun i 1836 maatte forlade Theatret. Men under Publikums Jubel vendte hun allerede Aaret efter tilbage og optraadte som Mad. Voltisubito, hvori hendes kvikke Personlighed gjorde sig godt gældende. Som dramatisk Sangerinde naaede hun iøvrigt aldrig over det rutinemæssige. Den eneste Rolle, hvori hendes Spil synes ret at have tilfredsstillet, var Angela i „Den sorte Domino". Som Koncertsangerinde var hun højt skattet og blev herhjemme Hovedrepræsentanten for den nyere italienske Musik. I 1843 fik hun Udnævnelse som kgl. Kammersangerinde — en Titel, der dengang betød noget, men som for Tiden er stærkt fordunklet i Glansen, idet man har været rentud meningsløst rundhaandet med Uddelingen af denne Udmærkelse.

havde tjent Marinen med Ære, vilde Sønnen følge i hans Spor. 1826 var han Sekondløjtnant, avancerede i 1834 til Premierløjtnant og blev 1852 Orlogskaptajn. 1828 gik han som ung Løjtnant i fransk Tjeneste og gjorde i 1830 Togtet med til Algier, og man tilbød ham en Charge i fransk Marine, men han afslog Tilbudet. Efter Hjemkomsten var han Officer ombord paa „Galathea", der i 1833 hjemførte Thorvaldsens Arbejder fra Italien. — I den første slesvigske Krig var Holm Chef for Briggen „St. Croix", med hvilken han gjorde ikke mindre end 74 Priser og indlagde sig i det Hele megen Fortjeneste. I Krigen 1864 blev han Chef for Marinens bedste Skib, Fregatten „Jylland" og tog med megen Hæder Del i Kampen ved Helgoland. Men ved Hjemkomsten til København bragtes han syg i Land og døde 2. Okt. 1864 af Tyfus. Han var gift to Gange, sidst med en Datter af Professor C. F. Hetsch.

Sigvard Lund var ligesom Sidstnævnte en dygtig Søofficer, men Lykken tilsmilede ikke ham i samme Grad som hans jævnaldrende Kammerat. Han var født 1813 i København og avancerede ligesom P. C. Holm til Orlogskaptajn — dog ikke uden Modgang af egen Art. Han synes i sin Ungdom at have staaet tilbage i sin Udvikling og har selv havt en deprimerende Følelse deraf. Sikkert er det, at da han ved Krigens Udbrud i 1848 var Næstkommanderende i Korvetten „Flora", tilbød man i Marine-

ministeriet Skibets Chef, den senere Admiral van Dockum, en dueligere Officer i Lunds Sted. Men van Dockum tog ham kammeratligt og ridderligt i Forsvar, beholdt ham og gav ham sin fulde Tillid, hvilket aabenbart bevirkede et Omslag i Lunds hele Personlighed. De udmærkede Egenskaber, han i Virkeligheden sad inde med, og hans aabne, kraftige Karakter, der efterhaanden gjorde ham ualmindelig afholdt, lagde sig nu for Dagen. Ligesom P. C. Holm tog han med Hæder Del i Affæren ved Helgoland i 1864 og hævdede sig med Rette en Plads blandt Flaadens tappre Officerer. Desværre tvang en begyndende Brystsyge ham kort efter Krigens Ophør til at foretage en Rejse for muligvis at finde Helbredelse, — forgæves — et Par Aar efter, den 9. Novbr. 1865, døde han.

Henrik Rung fødtes i København den 31. Marts 1807, men i Næstved henlevede han sine Drengeaar, og den Omstændighed. at han her færdedes i dagligt Samliv med den skønne Natur, har bidraget til hans aandelige Udvikling og sat umiskendelige Spor i hans Musik. I Næstved fik han da ogsaa sin første Undervisning i Violin- og Guitarspil, — mangelfuld har den sikkert været, men hans Hjem var ægte musikalsk og hans Kritik tidlig vaagen. En Sygdom, der i et Par Aar tvang ham til Lejet, bidrog maaske mere end noget andet til, at han blev Musiker. Med en saa grænseløs Utrættelighed øvede han sig i denne lange Tid paa sin Guitar, at han blev en Mester, ja, Virtuos paa dette Instrument. Og hans Guitarspil var det, der vakte Theaterchefen Hauch's Interesse for ham og banede ham Vej til det kgl. Kapel. I 1834 blev han Kapelmusikus. Allerede forlængst havde han, særlig under Professor Zinck, studeret Musiktheori, og saa ivrig var han i dette Studium, og saa dreven en Kontrapunktist blev han efterhaanden, at Weyse, hvem han foreviste en Ouverture, indstændigt bad ham aldrig mere give sig af med Generalbaslæren, for at han ikke skulde ende som en knastør Theoretiker! Rungs første Arbejde, der erobrede ham Publikums Hjerte, var den Musik, han komponerede til „Svend Dyrings Hus", og om hvilken Weyse yttrede, at „det var den smukkeste danske Musik, der var skreven". Perlen i denne Musik er „Hr. Peder kasted Runer over Spange"! Kompositionen til Hertz's herlige Stykke dannede for Rung Indledningen til en rig Virksomhed ved Theatret i de kommende Dage. I 1841 ægtede han Sangerinden Pauline Lichtenstein (der blev Moder til den senere Kapelmester Frederik Rung), og 1842 modtog han Udnævnelse som Theatrets Syngemester. Fra hans Skole udgik en Række betydelige Sangere og Sangerinder, hvis Navne lyser i vor Operas Historie. Ved Siden af sin Virksomhed som Lærer og Komponist virkede Rung ogsaa som Dirigent. Her skal kun nævnes, at han i 1851 stiftede „Cæciliaforeningen", som han ledede til sin Død, og som var hans Hjertes Barn. Faa Uger efter at man ved en stor Fest havde fejret Foreningens 20 Aars Fødselsdag døde Rung, den 12. Dec. 1871. Hans Navn vil være uforglemmeligt som en af vore største

Fabrikant Carl Christian Burmeister, † 1898. — Fabrikant William Wain, † 1882.

Gehejmeraad I. P. Trap, † 1885.

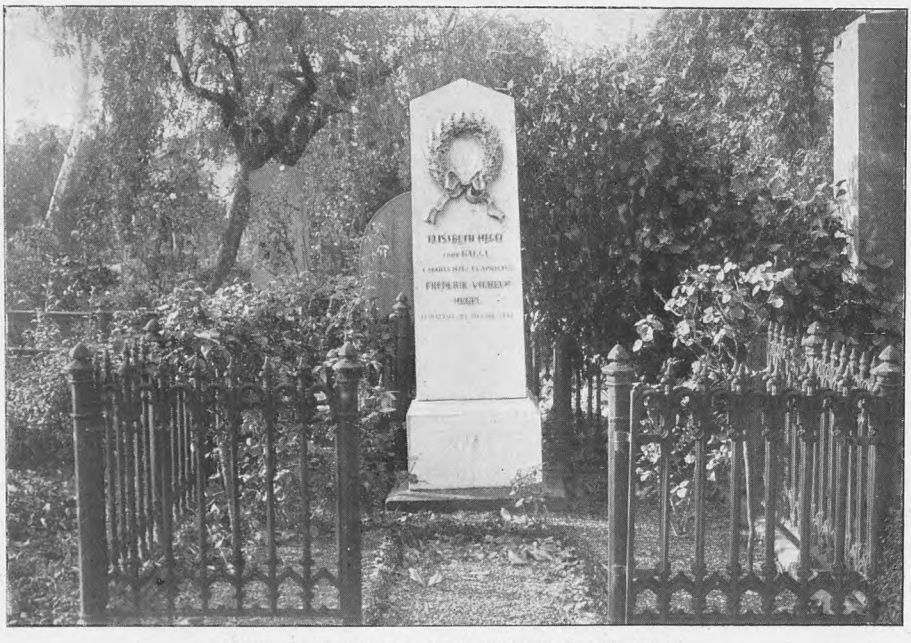

Forlagsboghandler Frederik Vilhelm Hegel, † 1887.

Romancekomponister. Hvilken Dansk elsker ikke de Toner, der uforeneligt er knyttet til Sangtexter som: „I Danmark er jeg født", „Modersmaalet", „Gurre", „Hjemve" og „Kirkeklokke, ej til Hovedstæder"?

Adolph Frederik v. d. Recke fødtes ved Næstved som Søn af Ingeniørkaptajn Recke den 17. Maj 1820. Han tog juridisk Examen 1844 og fik Ansættelse som Volontær i Admiralitetskollegiet og avancerede i 1863 til Fuldmægtig. Desuden var han Løjtnant i Kongens Livkorps, i 12 Aar ulønnet Lærer ved det kgl. Blindeinstitut og Direktionens Sekretær. Fra 1857 var han Direktør for Tivoli, efterat han nogle Aar før var indtraadt i Ægteskab med Datteren af den af alle Københavnere forgudede Dansekomponist H. C. Lumbye — Caroline Lumbye.

Mon ikke Stillingen som Tivolidirektør var den, der af alle tiltalte ham mest og passede ham bedst — den glade, folkeligt anlagte Natur, som han var! Sit usnobbede Væsen lagde han for Dagen allerede ved at bortkaste det latterlige „von" og slet og ret at kalde sig Adolph Recke, et Navn, der nok skulde vide at gøre sig gældende uden Paahæng. Det vil længe blive mindet i Tilknytning baade til hans mange muntre Theaterstykker — Originaler og Bearbejdelser — og hans mange glade Sange. Værdifuldest i hans dramatiske Produktion er vel nok de Arbejder, der fremkom ved hans og den vittige Poul Chievitz's forenede Evner, — Vaudeviller som „For Alvor" og „En Fortid" vil ikke tabe deres Betydning som udmærkede Tidsbilleder. Recke's Bidrag til disse fortræffelige Stykker var først og fremmest de glimrende Kupletter. Han var en ypperlig Versifikator, hans Sange var altid fortræffeligt pointerede, og man mærker, at de ikke er kommen til Verden *invita Minerva*, men fødte med Lethed og i lykkelige Øjeblikke. Længst vil Adolph Recke maaske huskes som Visedigter, — hans „Holmens faste Stok", „Gutter om Bord" og „Jeg synge vil en Vise", ikke at tale om „Pjaltenborgs Brand", „Rullen gaar" og „Har I læst den Berlingske Avis?", udmærker sig jo alle ved deres ægte danske, harmløse Humør og er typiske for den Tid, i hvilken de blev til. — I 1862 dekoreredes Adolph Recke med Fortjenstmedaillen i Guld. Han døde den 6. Dec. 1867.

Johan Carl Henrik Theobald Stein, den bekendte Billedhugger, fødtes i København 7. Febr. 1829. Han blev som 12aarig Dreng indskreven paa Kunstakademiets Tegneskole, da han allerede dengang havde røbet uomtvisteligt Talent. Han modellerede under den udmærkede Medaillør Christensen og senere under H. V. Bissen. I 1848 modtog han den lille Sølvmedaille for en Modelfigur, og samme Aar den store Sølvmedaille ligeledes for en Statue efter levende Model. Et Par Aar efter erhvervede han den Neuhausenske Præmie for en Statue af Holberg og den mindre Guldmedaille for Relieffet „Thetis bønfalder Vulkan om Vaaben til Achilles". Den Anseelse, han saaledes lidt efter lidt havde vundet, forøgedes som Aarene gik.

I 1860, da Stein vendte hjem fra sin første, store Rejse, blev han Medlem af Akademiet, hvor han i 1867 overtog Stillingen som Docent i Anatomi. I 1881 blev han Professor ved Akademiets Modelskole og var fra 1893 til 1896 Akademiets Direktør.

Af Arbejder fra hans Haand vil vi her nævne Holbergs Statue udenfor Theatret, Niels Juel-Statuen ved Holmens Kanal og Admiral Suensons Monument i Nyboder, det Værk, der maaske giver det bedste og smukkeste Begreb om Steins Evne. Højest naar han vel i Retning af sand Karakteristik i sine mange Portrætbuster. Da han den 16. Novbr. 1901 døde, mistede dansk Billedhuggerkunst en af de sidste Repræsentanter for den antikiserende Thorvaldsenske Retning.

Peter Arnold Heise, dansk Komponist, fødtes den 11. Febr. 1830 og døde den 12. Sept. 1879. Først efter at have taget Studenterexamen i 1847 viede han sig for Alvor til Musikens Muse under Berggreens Vejledning, senere under Vejledning af Hauptmann i Leipzig. Efter sin Hjemkomst herfra fik han i N. W. Gade en god Ven og Hjælper. Fra 1854 til 1858 var han Studentersangforeningens Dirigent og havde her Lejlighed til at komponere en Række Mandskvartetter, der vakte fortjent Opmærksomhed. Fra 1857 til 1865 var han Sanglærer og Organist ved Sorø Akademi og Kirke, men opgav denne Stilling, da han blev økonomisk uafhængig ved Giftermaal. Han flyttede til København og kunde nu ret dyrke sit Kompositionstalent. Som Romancekomponist vil hans Navn bevares længe. Han besidder en stor Melodirigdom, en fin Harmonik og en udmærket og inderlig Forstaaelse af de Texter, han med Forkærlighed vælger blandt nordiske Digtere: Aarestrup og Richardt, Chr. Winther og Bjørnson osv. Han benytter ogsaa udenlandske Digteres Text, f. Ex. Shakespeare og Lenau. Som Theaterkomponist optræder han med Musik til „Bertran de Born", „Palnatoke", Balletten „Cort Adeler" og „Paschaens Datter" osv. Men hans Hovedværk er „Drot og Marsk", der til Dato er vort betydeligste Operaværk paa Dansk.

Vilhelm Emilius Zinn Hartmann, en Søn af vor berømte J. P. E. Hartmann, blev født 1836 og døde 1898. Hans musikalske Evner udvikledes under Faderens og Anton Rées Vejledning. Hans Navn vil særlig knyttes til de Orkesterværker, han formede og instrumenterede med Dygtighed: Symfonier og Ouverturer, ofte i Tilslutning til dramatiske Værker („Hakon Jarl"), Suiterne „Dyveke", „Skandinavisk Folkemusik" og „Nordiske Folkedanse". Han optraadte ogsaa som Operakomponist („Elverpigen" og „Ragnhild" med Text efter „Svend Dyrings Hus"); han har skrevet Musik til Balletten „Fjeldstuen", sammen med Winding, og til „En Nat mellem Fjeldene" af Hostrup, foruden en Del Kammermusik, Korværker og Sange (f. Ex. den bekendte „Nu skal Du kønt Dig lægge ned"). Han var først Organist ved St. Johannes Kirken, senere ved Slotskirken, og var et enkelt Aar fra 1891—1892 Musikforeningens Dirigent.

Carl Thorvald Andersen, dansk Forfatter. Han var født 1828 og døde som Slotsforvalter paa Rosenborg i Aaret 1883. Han indtager som Digter ikke nogen højere Rang. Han er Epigon og hans Forfatterskab en bleg Efterklang af Fortidens Digtning. Hans Samlinger af Smaafortællinger, der udkom under Fællestitlen „Genrebilleder", vidner om personlig Elskværdighed mere end om oprindeligt Talent.

Hans Peter Holst, dansk Digter, født 1811, henvendte første Gang Offentlighedens Opmærksomhed paa sig, da han i Anledning af en Konkurrence, udskreven af „Selskabet for de skønne Kunster", indleverede fire Romancer, der opnaaede hæderlig Omtale. Nogen Digter af stor Betydning var han ikke; dertil manglede han i for høj Grad Originalitet. Men han besad en versifikatorisk Evne, der var ret ualmindelig, en udviklet Sans for Rythme og stor Smag. Og uretfærdigt vilde det være, om man nægtede ham Fantasi og Følelse. Mindedigtet om Frederik den Sjette greb Samtiden ved sin Ægthed og sin rørende Simpelhed i Ordvalget og gjorde hans Navn populært. Ogsaa senere forstod han at give Tidens Følelser et baade smukt og prægnant Udtryk, f. Ex. da han i Anledning af Krigen 1848—1850 skrev sit bekendte Digt „Slumrer sødt i Slesvigs Jord", og da han udgav sin mest folkekære Bog „Den lille Hornblæser", der gengiver Stemningen baade i Felten og i Københavns Befolkning paa en Maade, der maatte bevæge alle danske Hjerter. H. P. Holst har ogsaa skrevet enkelte lyriske Digte, der vil bevare hans Navn fra Forglemmelse, navnlig Kærlighedsdigte. Han har ligeledes forsøgt sig, dog uden egentligt Held, som dramatisk Forfatter. Paa sine ældre Dage knyttedes han som Sceneinstruktør til det kgl. Theater, en Stilling, hvortil han kun daarligt egnede sig, og om hvilken der i Skuespillerkredse endnu fortælles muntre Anekdoter. Han døde i den høje Alder af 82 Aar og opnaaede den Ære at udnævnes til Konferensraad ligesom sit store Forbillede Oehlenschläger, til hvem han fra sine Ungdomsaar havde set op med Beundring og Pietet.

Frederik Vilhelm Hegel fødtes 1817 og var fra sit 15de Aar knyttet til det Gyldendalske Forlag og blev allerede i en ung Alder ansat som Forretningsfører. Efter Forlagets Ejer, Deichmann, overtog han i 1846 Bogladen med Papirhandelen, og i 1850 selve Forlaget, som han med fremragende Dygtighed og Energi førte frem til en straalende Udvikling. Hans retlinede Personlighed og hjertevindende Væsen vandt ham Venner i alle Lejre, hvilket ikke mindst manifesteredes, da Strømningerne i vor Litteratur ved Begyndelsen af 70erne viste stærke Brydninger. Hegel forstod ikke blot paa Forlaget, men ogsaa i sit gæstfri, storstilede Hjem at samle Forfattere af de forskelligste Anskuelser, og alle saa de i „gamle Hegel" baade den milde, forstaaende Ven og den kloge, kærlige Raadgiver. Næsten alle danske og de fleste af Norges betydelige Digtere satte en Ære i at se deres Værker udkomme paa hans Forlag, der væsentligt ved hans eminente Dygtighed arbejdede sig op til at blive Nordens største og fornemste. Hegel døde 70 Aar gammel i 1887.

Steen Andersen Bille, Vice-Admiral i den danske Flaade

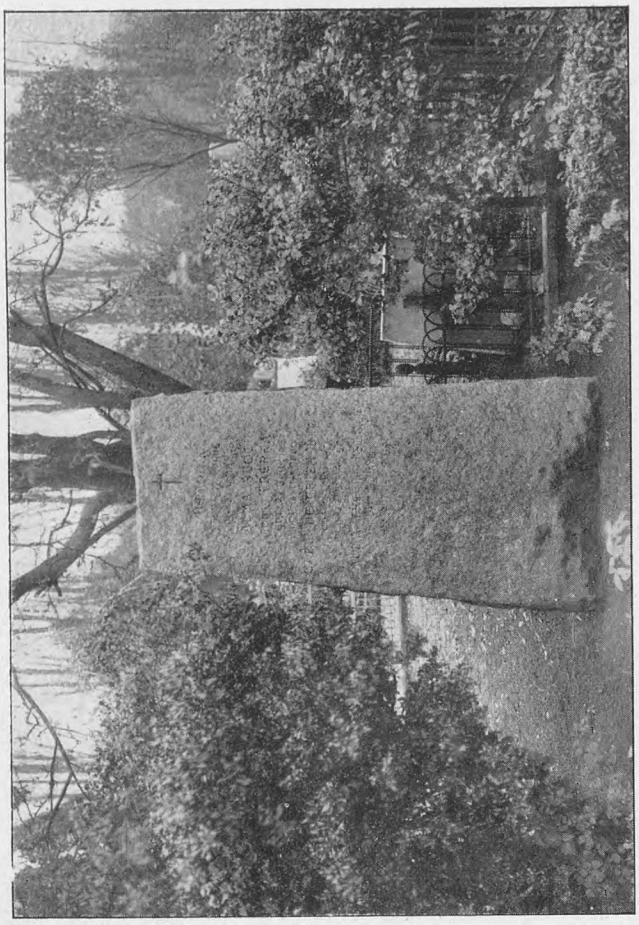

Maleren, Professor Carl Bloch, † 1890.

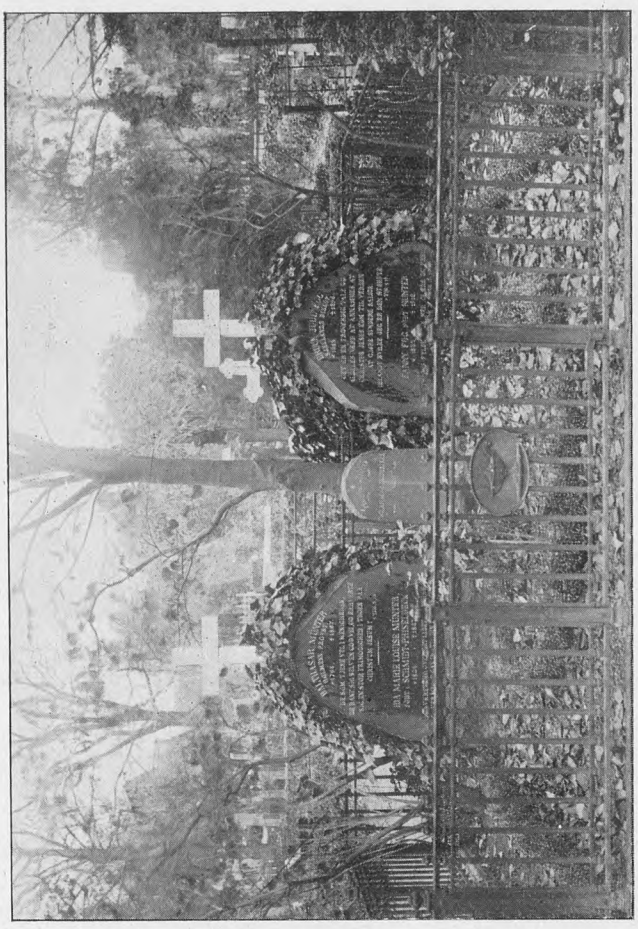

Provst Balthasar Münter, † 1867. — Biskop Bruun Juul Fog, † 1896.

fødtes i 1797 som Søn af Gehejmeetatsraad St. A. Bille, som under Stridighederne med Barbareskerne ved forrige Aarhundredes Begyndelse indlagde sig stor Fortjeneste ved at varetage Danmarks Interesser i Middelhavet. Sønnen kom som ung Mand i fransk Tjeneste og var paa Galathea's Jordomsejling Korvettens Kommandør, ligesom han gjorde sit Navn Ære som Eskadrechef under den første slesvigske Krig. I 1862 blev han Kontreadmiral og var fra 1852—1854 Marineminister i det Bluhme'ske Ministerium. Under Halls Ministerium var han i 1650—1863 paany Marineminister. Han tog i 1868 sin Afsked som Viceadmiral og døde 1883. Hans fremragende Dygtighed gjorde sig udmærket gældende i den vanskelige Tid, da Overgangen fra Træskibe til pansrede Jernskibe, og da Overgangen fra glatløbet til riflet Skyts fandt Sted.

Carl Edvard van Dockum, der blev født i 1801, var Søn af Jost van Dockum, der døde i 1834, og som i fransk Tjeneste gjorde sig saa udmærket fortjent, at han udnævntes til fransk

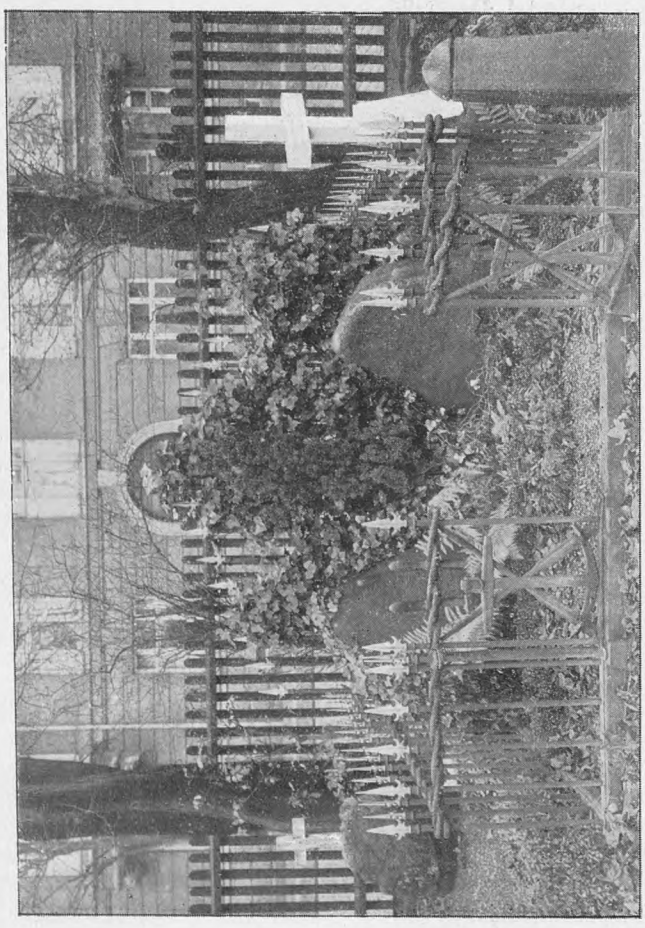

Viceadmiral Edouard Suenson, † 1887.
Sejrherren fra Slaget ved Helgoland 1864.

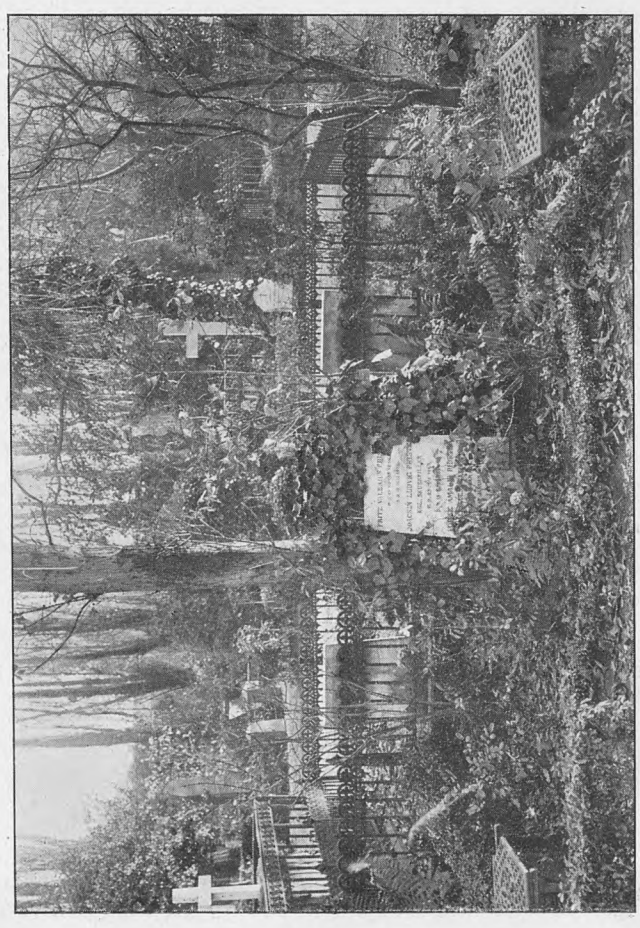

Kgl. Skuespiller Joachim Ludvig Phister, † 1896 og Hustru kgl. Skuespillerinde Louise Phister, † 1914.

Admiral. Ogsaa Carl Edvard gik i fransk Tjeneste, da den hjemlige Virksomhed kun var ringe i hin Tid, og deltog bl. a. i Søslaget ved Navarino i 1827. To Aar efter vendte han hjem til Danmark, blev Chef for Søkadetkorpset, Medlem af den grundlovgivende Forsamling og i 1880 Marineminister og bidrog i denne Stilling til Flaadens gode Udvikling. Som Gesandt virkede han i England fra 1857 til 1860 og var paa det Tidspunkt avanceret til Viceadmiral. I 1864 deltog han i Krigen som Eskadrechef i Østersøen og blev i 1866 paany Marineminister og udnævntes i 1868 til Admiral. Han døde 1893.

Gustav Edvard Brock fødtes 1816 og blev allerede i den unge Alder af 27 Aar Højesteretsadvokat, et tilstrækkeligt Bevis paa hans store Begavelse. Brocks Veltalenhed — en Evne, der herhjemme er i sørgeligt Forfald — var beundringsværdig og skaffede ham stort Ry. Som Politiker tilhørte han de Nationalliberales Parti, og det faldt derfor i hans Lod at optræde i Skranken som Aktor i den celebre Rigsretssag, der førtes mod Ministeriet Ørsted. Tiltrods for den glimrende Veltalenhed, Brock ved denne Lejlighed udfoldede, kom Dommen til at lyde paa Frifindelse. Gustav Brock døde 1878.

Christian August Broberg, født 1811, død 1876, en af forrige Aarhundredes højt ansete Handelsmænd, var Søn af Grosserer Chr. Mortensen Broberg, der paa Børsen havde et udmærket Navn. I en Alder af 17 Aar blev den unge Broberg Student og kom straks paa Faderens Kontor, indtil han i 1832 for længere Tid tog Ophold i Messina, hvor han blev Associé i et større Handelshus. I 1835 vendte han hjem til Danmark, optoges som Kompagnon i Faderens Firma, Chr. Broberg & Søn, og blev ved Faderens Død i 1852 Firmaets Enechef, og han nød allerede den Gang høj Anseelse paa Grund af sin Dannelse og glimrende Evner og havde fra 1843 havt Sæde i Grosserersocietetets Komité, i hvilken han fungerede indtil 1863, de senere Aar som Næstformand. Han havde i fire Aar været Borgerrepræsentant, da han i 1849 valgtes til Folketingsmand, og fra denne Tid deler hans Virksomhed sig i to Linier — Storkøbmandens og Politikerens.

Komponisten Emil Hartmann, † 1898.

Efterhaanden kom hans Firma til at indtage Rang som Nordens største Kaffeimportør. Han drev et betydeligt Rederi, og hans Skibe bragte imponerende Ladninger af Kaffe hjem fra Rio de Janeiro.

I 1853 var han Medstifter af Laanebanken, og fire Aar senere var han blandt Indbyderne til Oprettelse af Privatbanken, hvis Formand i Bankraadet han var fra Bankens Stiftelse, til han døde. I Direktionsværelset findes et veltruffet Oliemaleri af ham. Det var C. A. Broberg, som med sit kloge og skarpe Blik anede Fremtidsmulighederne hos den unge Tietgen, hvem han fik indsat som Direktør i Privatbanken, og fra denne Periode stammer det fortrolige Venskab, der forbandt de to fremragende Mænd. Selvfølgelig modtog Broberg i Tidens Løb en Mængde betydningsfulde Tillidshverv, og for at betegne den Plads, han indtog, behøver vi her blot at minde om, at han var et af de virksomste Medlemmer i den Komité, som i 1857 forhandlede med Regeringen om Bistand for den betrængte Handelsstand i den store og farlige Krisetid. I 1874 maatte hans eget Firma gennemgaa en rystende Krise, der tilføjede det saa mægtige Tab, at det senere ikke kunde forvindes. Og her skal det paany siges til hans Ros, at han bar dette Tab med en Sjælsstorhed og Resignation, der aftvang ham hans Samtids Beundring, som fik sit synlige Udtryk i den Henvendelse, for hvilken han i 1882 blev Genstand, da han dette Aar trak sig ud af sin Forretning. Handelsstanden skulde, da en Vakance indtraadte, have sin Repræsentant i Landstinget. Man henvendte sig da til Broberg, han modtog Valget, og det var ikke Mangelen paa Arbejdstrang og Dygtighed hos ham, naar han ikke kom til at udrette betydelige Ting paa Rigsdagen, — Grunden maatte udelukkende søges i hine Tiders sørgelige politiske Forhold. Det bør dog erindres, at Broberg længe før Firserne havde havt Plads baade i Landstinget og Folketinget. Han førte Titel af Etatsraad og var i 1874 bleven dekoreret med Dannebrogsordenens Kommandørkors. I 1835 ægtede han Grossererdatteren Ida Gottschalck, som døde i 1877.

Carl Christian Burmeister fødtes den 7. Januar 1821 i København, hvor hans Fader, en indvandret Mecklenborger, var Restauratør. Efter endt Skolegang arbejdede han som Mekaniker i Værkstederne paa den polytekniske Læreanstalt, hvor han vakte selve H. C. Ørsteds Opmærksomhed og kom til at gaa denne tilhaande ved forskellige Eksperimenter. Da han i 1846 kom hjem fra en længere Udenlandsfart, paa hvilken han havde arbejdet baade i Berlin, Wien og Paris, gik han i Kompagni med H. H. Baumgarten, et Kompagniskab, der paa en Maade var bragt i Stand ved H. C. Ørsted. Firmaet forlagde sine Arbejdslokaler fra en Bagbygning i Gammelmønt til de store Værksteder i Overgaden neden Vandet paa Kristianshavn, hvor Navnet Baumgarten & Burmeister snart fik Klang som et fremragende Maskinfirma, der i 1847 forøgede sin Virksomhed med et Jernstøberi og i 1860 beskæftigede 450 Mand under 6 Værkførere og paa det Tidspunkt havde produceret ikke mindre end 134 Dampmaskiner. I 1861 udtraadte Baumgarten af Firmaet, og Burmeister var Eneleder, indtil han i 1865 optog den engelskfødte William Wain som Kompagnon, hvad Virksomhedens rivende Udvikling næsten gjorde nødvendigt. Bestillinger paa fuldt færdige Jerndampskibe og Maskinerier til mægtige industrielle Foretagender blev hyppigere og hyppigere, og blandt store Arbejder, der betroedes Firmaet, bør den nye Knippelsbros Anlæggelse 1867—1869 nævnes. Forretningens Arbejdsplads maatte absolut udvides, og fra 1. Juni 1872 forlagdes Skibsbyggeriet til Refshaleøen, hvor der straks anlagdes to Ophalingsbeddinger, som snart maatte forøges med flere. Firmaet beskæftigede paa dette Tidspunkt op imod 1000 Mand. Efter Wains Død i 1882 var Burmeister paany Eneleder, og ved Udgangen af 1890 trak han sig tilbage. Allerede i 1885 hædredes han med Etatsraadstitlen. I 1847 havde han ægtet Mecklenborgerinden Johanne Pohls, der døde 1894. Burmeister selv døde 11. December 1898.

Christian Holger Stoltenberg, den bekendte Legatstifter, fødtes 14. November 1796 i Omegnen af Bergen. Han forlod tidlig sit Hjem, blev Skibsdreng og faldt i engelsk Fangenskab, hvorefter han kom til København og gik i Malerlære. Da han var bleven Svend giftede han sig med sin Mesters Datter, Concordia Lange, arvede Forretningen og en betydelig Formue. Efter i en Snes Aar at have fortsat Malerprofessionen slog han ind paa forskellige finansielle Foretagender og viste et betydeligt Talent og Fremsyn. De Rigdomme, han vandt, anvendte han til at understøtte Kirkebyggeriet i København, ligesom Diakonissestiftelsen i ham havde en rundhaandet Velgører. Han døde som Etatsraad den 15. April 1877, og for en Del af hans Formue, over 1/2 Million Kroner, oprettedes Legater for Enker og for Døtre af Embedsmænd og Borgere i København.

William Wain, der fødtes 1819 og døde 1882, var Englænder og stammede fra Egnen om Manchester. Han blev som Dreng sat i Maskinlære i forskellige mindre Byer, indtil han fik Plads paa en Maskinfabrik i Norwich, hvor han kort Tid senere, lidt over 20 Aar, blev ansat som Mester. To Aar efter er han Mester i London, men hans Firma maa standse sit Arbejde, og Wain lader sig da engagere som Maskinmester i det danske Postvæsens Tjeneste. Dette blev Vendepunktet i hans Liv, idet han fra nu af føler sig knyttet til Danmark. Han bliver Maskinmester i Marinen, siden Overmaskinmester, i 1856 Maskininspektør og i 1862 Underdirektør ved Orlogsværftet — en usædvanlig Karriere, der vidner om hans fremragende Dygtighed. I 1858 havde han faaet dansk Indfødsret. I vore Notitser om Etatstaad Burmeister omtalte vi Wains Forbindelse med denne som Kompagnon, og i 1868 fik han sin Afsked fra Marinen, der dog ikke kunde undvære hans Evner. I 1870 udnævntes han til teknisk Konsulent ved Orlogsværftet. 1871 blev han Etatsraad, fik i 1874 Fortjenstmedaillen i Guld og i 1879 Kommandørkorset af Dannebrog. Wain var en genial Mekaniker. Ved Knippelsbros Bygning i 1867 var Planen til Pillernes hurtige Opmuring hans, for blot at nævne et enkelt Eksempel paa hans Klarsyn og Skarpsind. Wain døde 1. Maj 1882. I England havde han ægtet Miss Agnes Drake, der fulgte ham til hans nye Fædreland og døde her. I 1863 indgik han andet Ægteskab med Laura Visbye, en Datter af den bekendte Præst, Carl Holger Visbye.

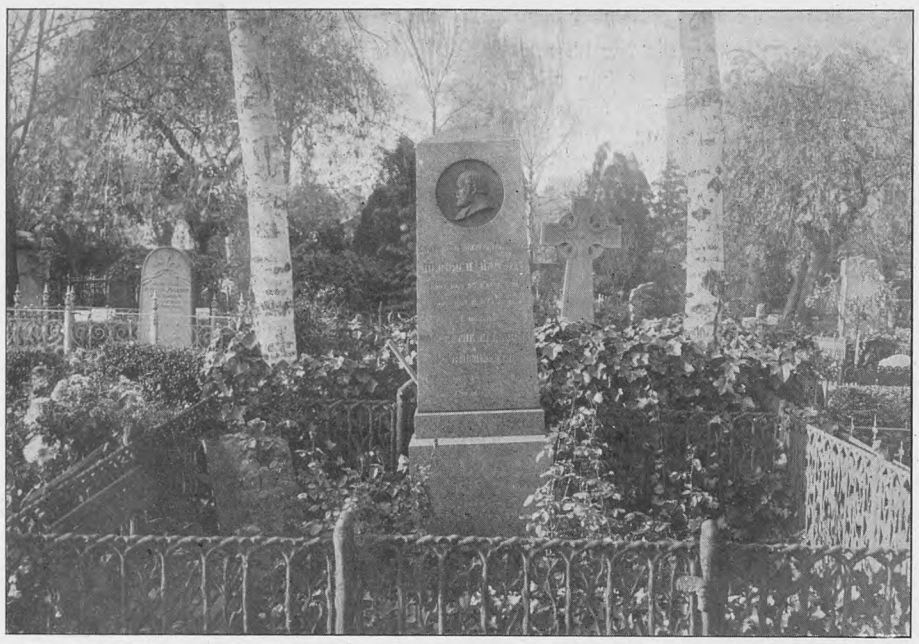

Maleren, Professor Heinrich Hansen, † 1890.

Digteren, Konferensraad H. P. Holst, † 1893.

Etatsraad, Tømrermester Julius Andreas Blom, † 1900.

Frederik Madsen, Folketeatrets glimrende Farcør, en af de største Skuespillere, dansk Scenekunst har ejet, fødtes den 6. Oktober 1834 af jævne Forældre. Faderen var Indehaver af det i sin Tid berømmelige Traktørsted „Christian Firtal" paa Amagertorv og satte sin Søn i Urmagerlære. Frederik Madsen glemte aldrig sin gamle Profession. Han elskede Ure og var mellem sine Kammerater bestandig ved Haanden, naar deres Sejrværker var i Uorden. Først i sit 22de Aar, da han rigtignok privat havde høstet rigelige Laurbær og talrige Opmuntringer, gav han efter for sin Trang til at komme paa en rigtig Scene og debuterede den 3. Sept. 1856 ved M. V. Bruns Selskab i Haderslev. Tre Vintre spillede han i Provinsen, men optraadte til al Lykke om Sommeren paa Alhambra i København, hvor den udmærkede Theaterdirektør H. V. Lange med sit skarpe Blik fangede ham ind og øjeblikkelig engagerede ham til Folketeatret, hvor han i 1860, da han spillede Svenden i „En Oldgesell", brød igennem og viste, hvad han duede til. Her er ikke Stedet til at give en Karakteristik af hans geniale Evner. Det maa være nok at fastslaa, at en elegantere, lunerigere og mere sprudlende Repræsentant for den i Tidernes Løb saa vanrøgtede Farcekunst har Danmark, ja vel neppe noget Land i Europa, kunnet opvise. Franskmænd, der kom hertil og saa Frederik Madsen i de oversatte franske Farcer, erklærede ialfald, at selve Paris ejede ikke hans Ligemand. Mere elsket end Frederik

Madsen var det af Københavnerne i 1860erne har ingen Skuespiller været. Han indtog ved sit kaade Lune, sin Grace, sit smittende Humør og et Smil, der greb Publikums Hjerte med uimodstaaelig Magt. Og det var baade Synd og Skam, at han maatte slide sig op i et Repertoire, der ikke altid var hans enestaaende Evner værdigt, og ikke mindre Synd og Skam, at Nationaltheatret lod Aarene gaa hen uden at benytte disse rige Evner. Efterat Fred. Madsen i 1870 havde brudt med Folketheatret, ødsledes hans Kræfter langsomt og haabløst bort i et omflakkende Liv paa smaa danske og norske Scener, og da han i 1880 for sidste Gang optraadte i København som Gæst paa Casino, maatte hans Beundrere med Smerte se, at det bar mod Slutningen. Den uforglemmelige Kunstner døde den 23. April 1882.

Hans Puggaard, en af det forrige Aarhundredes store Handelsfyrster, i Danmark, fødtes 1788 i København, hvor han ogsaa døde den 8. April 1866. Hans Fader var Kantor ved Holmens Kirke og Korist ved det Kgl. Theater, hvor han i 1795 overtog den saakaldte „Punschesal". Her fik den lille Hans Puggaard Ansættelse som Opvarter. Da han var vokset lidt til, kom han i det von Westenske Institut, hvorpaa han efter sin Konfirmation blev Skriver hos en Dispachør, en Stilling, der gav ham Adgang til at sætte sig ind i Skibsfarts- og Assuranceforhold, en Indsigt, som siden skulde blive ham af stor Værdi. Imidlertid syntes det, som om han ikke har været rigtig sikker paa, hvilken Livsstilling han skulde vælge, idet han

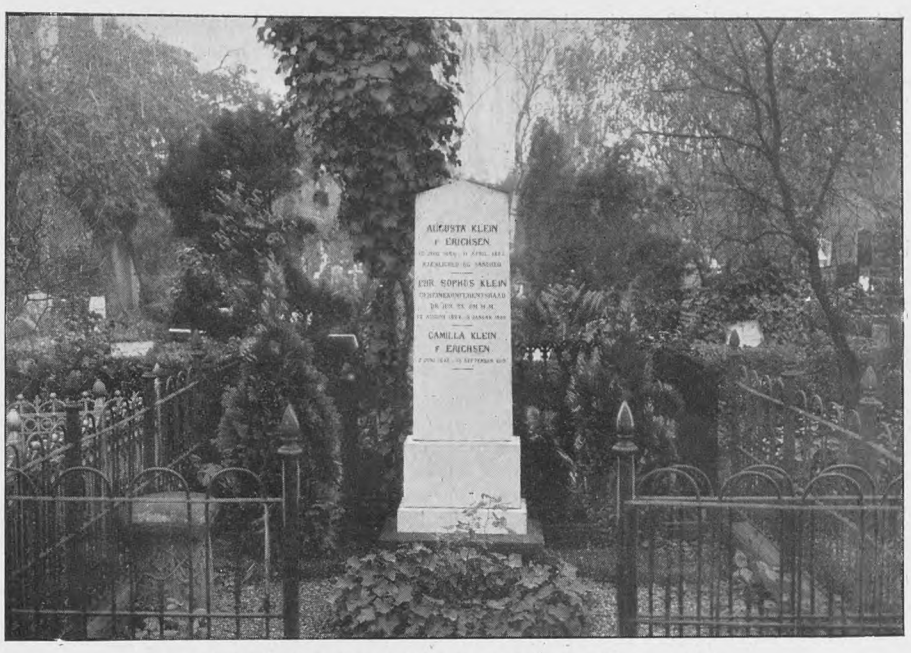

Geheimekonferensraad, Minister Carl Sophus Klein, † 1900.

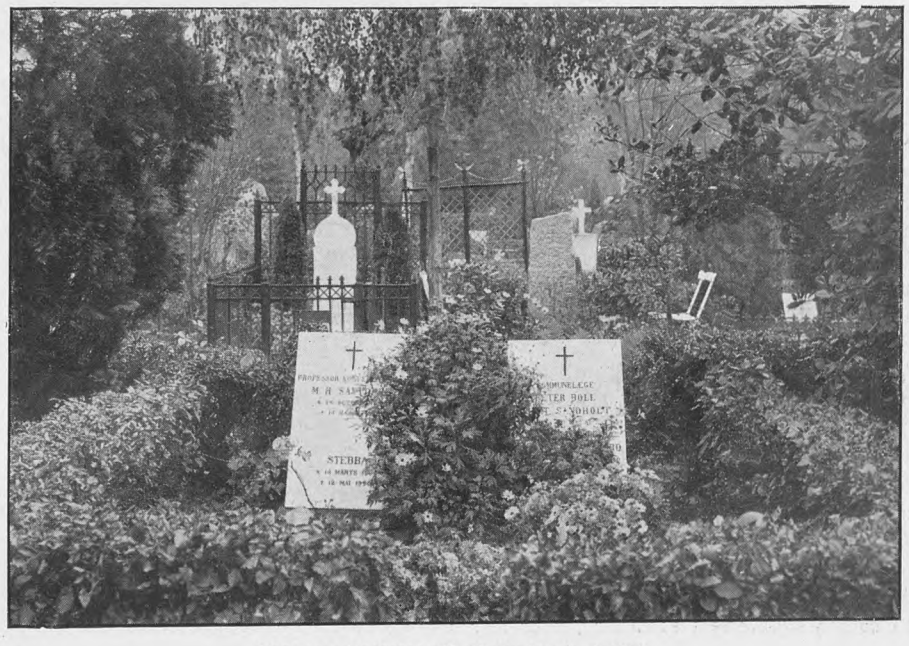

Kirurgen, Professor H. M. Saxtorph, † 1900.

Billedhugger, Professor Theobald Stein, † 1901.

ikke længe efter absolverede Landmaalereksamen. Endelig kom han som tyveaarig paa Frederiksværks Administrations Hovedkontor som Kopist, og paa denne Post var det, at han udviklede sit Handelstalent, idet han paatog sig forskellige Kommissioner, som han røgtede godt. Og da Frederik den 6te under Sverrigs Krigsforberedelser i 1812 lod Oberst Tscherning organisere Spiontjeneste i Sverrig, benyttede denne sig af den unge opvakte Puggaard, som ved denne Lejlighed knyttede Forretningsforbindelser, hvis Antal han Aaret efter forøgede paa en Rejse til England. I 1813 tog han Borgerskab som Grosserer og oprettede til en Begyndelse en beskeden Handel, der tog Opsving efterat han i 1816 havde ægtet en Datter af den bekendte Købmand i Stege, Christopher Hage, og var traadt i Forbindelse med sin Hustrus Broder, den geniale Alfred Hage. Under deres Samarbejde blev Firmaet efterhaanden til et af vore mest ansete Handelshuse, der ved Forretning med Kaffe, Korn og Sukker erhvervede sig store Formuer, der forøgedes ved kloge Bankierforretninger. Da Puggaard lidt efter lidt trak sig tilbage, overlod han Hage som den yngre en væsentlig Del af Arbejdet. I 1863 udnævntes Puggaard til Etatsraad. Han, der i Smaating kunde synes paaholdende, ja gerrig, viste sig i store Ting rundhaandet og indstiftede de meget store Legater, som vil bevare hans Navn for Eftertiden.

Julius Andreas Blom var, som Søn af en Murermester, født den 29. November 1815. Han gik

i Efterslægtens Skole og kom efter sin Konfirmation i Tømrerlære og var tre Aar senere Svend. Af sine paafølgende otte Svendeaar opholdt han sig en kort Tid i Udlandet og blev i 1841 Tømrermester, i hvilken Egenskab han udfoldede en betydelig og samfundsnyttig Virksomhed. Allerede som Svend var han indtraadt i Københavns Brandkorps, hvor han efterhaanden avancerede til Vicebrandmajor i 1859. I 1868 konstitueredes han som Brandmajor, i hvilken Stilling han forblev indtil Loven af 15. Maj 1868 om Københavns Brandvæsens Omorganisation traadte i Virksomhed i 1870. Da han tog Afsked som Brandmajor, udnævntes han paa Grund af sine Fortjenester af Brandvæsnet til Etatsraad. I Aarene 1849—1855 var han Medlem af Byens Borgerrepræsentation og blev i 1859 Meddirektør i Sparekassen for København og Omegn, og fra 1870 til 1885 Meddirektør i Københavns Brandforsikrings Societet og desuden Medstifter og Medbestyrer i en Række Institutioner — saaledes Københavns Sygehjem, Nye danske Brandforsikringsselskab, Stiftelsen for gamle Haandværksmestre, Diakonissestiftelsen, Sporvognsselskabet osv. osv. I 1846 havde han ægtet Caroline Funch, Datter af Urtekræmmer Funch. Han døde Aar 1900, hans Enke i 1912.

Thomasine Christine Gyllembourg, der fødtes i Kbhvn. d. 9. Novbr. 1773 og døde d. 2. Juli 1856, var en Datter af Dispacheur Buntzen, bekendt som betydelig Forfatterinde og som Moder til Joh. Ludv. Heiberg, og blev som ganske ung Pige gift med den mere end tyve Aar ældre P. A. Heiberg. Deres Naturer var altfor uensartede, til at Ægteskabet kunde blive lykkeligt. Efter at Heiberg i Aaret 1800 havde maattet forlade Danmark, ægtede hun den unge svenske Baron Ehrensvärd, der efter at have deltaget i Sammensværgelsen mod Gustav d. 3die var blevet landsforvist og nu kaldte sig Gyllembourg. Denne Forbindelse var lykkelig og afbrødes først ved Gyllembourgs Død i 1815. — Det var i 1827, da hun allerede var 54 Aar gammel, at Fru Gyllembourgs Forfatterskab begynder, da hun i Sønnens „Kjøbenhavns flyvende Post" offentliggør Fortællingen „Familien Polonius". Den fremkom anonymt, og Fru Gyllembourg vedblev Livet igennem at hylde Anonymiteten som Forfatterinde, idet hun stadig benyttede sig af det bekendte Mærke „Forfatteren til „En Hverdagshistorie"" — den fortrinlige Novelle, der udkom Aaret efter „Familien Polonius". I en lang Aarrække vedblev hun at glæde Læseverdenen med sine Bøger, der omfattedes med levende Interesse. Foruden de nævnte Fortællinger anses „Extremerne", „Montanus den yngre" og „Mesalliance" som de fortrinligste. Om hendes litterære Betydning kan man danne sig et Begreb ved den Omstændighed, at saa dybsindige Aander som Søren Kierkegaard og Poul Møller har underkastet hendes Produktion indgaaende Bedømmelser.

Heinrich Hansen, den ypperlige Arkitekturmaler, fødtes 1821 i Haderslev og begyndte som Malersvend i Flensborg, hvorefter han kom til København for at uddannes som Dekoratør. Han blev Elev paa Akademiet og fik hurtig Sølvmedaillen. Først efter en Rejse til Tyskland stod hans Kunstnermaal ham klart. Kort efter sin Hjemkomst fra denne ansattes han som Lærer i Perspektiv ved Kunstakademiet og kom et Par Aar senere paany til fremmede Lande, hvorfra han medbragte fortrinlige Arkitekturstudier, der fastslog hans Ry. Blandt hans fremragende Ydelser interessere Interiørmalerierne mest ved deres udmærkede Perspektiv og den virtuosmæssige Behandling af Farverne. Han blev omsider Vicedirektør ved Akademiet og udfoldede en betydelig Virksomhed for at fremme dansk Kunstindustri, og glemmes maa det ikke, at han ved Medvirkningen til Frederiksborg Slots Restaurering indlagde sig stor Fortjeneste. Han døde i 1890.

Peter Norden Sølling, der oprettede Stiftelsen „Bombebøssen" og efterhaanden avancerede til Kommandør i Søetaten, var født i Norge d. 1. Sept. 1758. Han var allerede som Kadet indtraadt i Asiatisk Kompagnis Tjeneste og blev Skibsfører. Derefter uddannede han sig som Baadebygger og hjemførte fra et Studieophold i England Modellen til en søgaaende Lodsbaad, forbedrede Typen og indførte den til Brug i Norge, hvor den viste sig som fortrinlig og sparede mange Menneskeliv. Efter Norges Adskillelse fra Danmark bosatte han sig her og ansattes som Waterskout, i hvilken Stilling han forblev til sin Død i 1827. Med det Formaal at indsamle Penge til en Bolig for gamle Søfolk begyndte han en Agitation i 1819, som i 1825 havde givet det Resultat, at han oprettede „Bombebøssen" for de dengang indkomne 25,000 Rigsdaler. Den havde til en Begyndelse sin tarvelige Plads paa et Loft paa Wildersplads, men fik senere sin egen Bolig først i Skvaldergade, derpaa i Brogade og tilsidst i Overgaden oven Vandet, hvor den nu virker med en betydelig Formue og et større Legatfond. Paa Bygningens Façade er Sølling foreviget, ligesom han ved Farsund i Norge mindes ved en Støtte, rejst af nordiske Lodser.

Christian Christopher Zahrtmann var født den 21. Dcbr. 1793 og gjorde sig allerede som Søkadet udmærket bekendt ved forskellige Lejligheder, — under det engelske Overfald i 1807, i 1808 paa den franske Schelde-Flaade og senere ved Kanonbaadsforsvaret i Sundet. I 1812 deltog han i Kampen ved Lyngør i Norge og modtog ved denne Lejlighed, kun 19 Aar gammel, Dannebrogsordenens Ridderkors. Han avancerede til Viceadmiral. Som Direktør for Søkortarkivet indlagde han sig stor Fortjeneste ved Opmaaling af danske Farvande. Under den første slesvigske Krig var han Marineminister og udnævntes et Par Aar efter til Holmens Overekvipagemester, i hvilken Stilling han døde d. 13. April 1853. Han skildres som en højt begavet, men meget myndig og kold Personlighed, der øvede en betydelig Indflydelse paa Marinen.

Hans Christian Lumbye, den folkekære Dansekomponist, fødtes den 2. Maj 1810 og døde 20. Marts 1874. Han var oprindelig Militær-Trompeter ved de Odense Dragoner, senere ved Hestgarden i København. Han var et Musikgeni, der uden at have lært synderlig Teori allerede som Dreng komponerede melodiøse Smaasange og Danse. Til fuld Bevidsthed om sine Evner kom han først, da han i 1839 hørte et udenlandsk Orkester spille Lanner's og Strausz's ildfulde Danse og i samme Øjeblik følte, at her var det Omraade, paa hvilket han maatte kunne gøre sig gældende. Han fik et Orkester sat sammen, indbød det københavnske Publikum til at give Møde paa Hotel d'Angleterre og — vandt saa eklatant en Sejr, at da Tivoli i 1843 aabnedes, var H. C. Lumbye selvskreven til at dirigere i den elegante Koncertsal. Og fra nu af var hans Navn knyttet inderligt til Tivoli. Fra Koncertsalens Podium udstrøede han med Geniets Ødselhed de bedaarende Melodier, der ikke blot gjorde ham og hans Orkester til Tivolis Midtpunkt, men som gjorde hans Navn kendt og elsket langt ud over Danmarks Grænser. Lumbyes Danse er noget for sig. De har deres danske Særpræg. Deres Jævnhed, fri for alt paataget Væsen, deres indsmigrende Melodiøsitet, deres Fart og Flugt, deres velsignede sunde Humør vil bevare dem friske gennem Tiderne. Lad os blot nævne „Champagnegaloppen", — kan man tænke sig, at dens elektricerende Rythmer nogensinde vil kunne ældes? Det var ikke til at undres over, at August Bournonville lagde Beslag paa Lumbyes geniale Evne i „Napoli", „Fjernt fra Danmark" og i adskilligt flere af sine herlige Balletter, og at Forfatterne kappedes om at faa ham til at sætte Melodier til Sangene i deres Vaudeviller! Ak — havde vi i vor nuværende hensygnende Musikperiode en Hans Christian Lumbye, — en Komponist med hans friske Livsglæde, hans yndefulde Melodiøsitet, saa fri for al lummer Sødlighed og usund Perversitet som han, — først og sidst: saa dansk som han!

Martinus Christian Wesseltoft Rørbye fødtes af danske Forældre den 17. Maj 1803 i Drammen og døde i København 29. Aug. 1848. I Aarene 1820 til 1826 gennemgik han Akademiet efter at have sagt Latinskolen Farvel. Samtidig med Akademistudierne fik han privat Undervisning hos Eckersberg, mellem hvis talentfuldeste Disciple han staar. Han gjorde hurtigt sit Navn bekendt ved Udstillinger snart af Genremalerier, snart af Portrætter, af hvilke et enkelt vakte en saa stor Opmærksomhed, at det skaffede ham Understøttelse til en Italiensrejse i 1834, og i 1839 blev han Medlem af Akademiet, giftede sig og drog for anden Gang til Rom. Fra 1844 var han Akademiprofessor. Rørbyes største Evner viste han som Portrætmaler og i sine Arkitekturbilleder. Han var en fin Maler en ypperlig Tegner og i perspektivisk Retning en Mester. Af hans Produktion er vel særlig de Malerier, hvis Motiver er hentede fra Italien, Grækenland og Tyrkiet bekendte. Paa Thorvaldsens Museum findes det skønne Billede „En Morgen paa Piazza marina i Palermo". —

Johan Christian Ryge, en af vor Scenekunsts mægtigste Skikkelser, der 62 Aar gl. døde den 29. Juni 1842, har, tilligemed Ægteparrene Phister og Heiberg, sin Grav paa Holmens Kirkegaard. Disse Personligheder er saa almenkendte, og deres Liv og Virksomhed er saa ofte beskrevet, at vi her kan indskrænke os til det nødtørftigste.

KØBENHAVNS

Dr. Ryge — thi saaledes lod han sig i stolt Selvbevidsthed kalde baade officielt paa Plakaten og mellem Kulisserne — var en Skuespiller, hvis Dimensioner var større, end man sædvanligvis regner med. Han var fremragende baade i Tragediens høje Pathos og i kaad Komik, udrustet med Evner, der, om han var født i London eller Paris, vilde have skaffet ham Verdensnavn. Først da han i 1813 havde debuteret som „Palnatoke", fandt Oehlenschläger den Helt, der formaaede at tolke hans Digtning. Størst var vel Ryges Virkning som „Hakon Jarl". Det rette Begreb om hans Genis Rækkeevne faar man dog først, naar man betænker, at han ogsaa som Operist præsterede det Fuldkomne, f. Eks. i „Joseph og hans Brødre", hvor han af Simon skabte et Sjælemaleri, som greb ved sin Sandhed. Ogsaa som Personlighed var han stærkt særpræget. Hans Herskertrang og Energi var grænseløs som hans kunstneriske Formaaen, og han samlede i Aarenes Løb paa sin Haand saa mange af Theatrets Embeder, at han efterhaanden blev den, der styrede dets Skæbne, i stadig Kamp baade mod de vekslende Direktioner og mod Personalet. Hans Virksomhed udkrævede en Aandens og Legemets Kæmpekraft, der var enestaaende. Endnu en Maaned før sin Død stod han paa Scenen. Før Nødvendigheden bød det, slap han ikke Sceptret. —

Ludvig Joachim Phister, født 1807, død 1896, har i vor Theaterhistorie til sene Tider indskrevet sit Navn som en af de største komiske Skuespillere, vor Scene har ejet. Ogsaa ham havde Verdensberømmelsen været sikker, hvis han ikke havde været henvist til at virke i et af Europas mindste Lande. Uadskilleligt er hans Navn knyttet til Ludvig Holberg, i hvis udødelige Komedier han præsterede sin ypperste Kunst, der altid bar Præget ikke blot af det rigeste Lune og den største Forvandlingsevne, men tillige af et sprudlende Vid og den fineste Kultur, som aldrig forledte ham til at overskride Skønhedsgrænsen. Scenen var ham hellig, hans Respekt for Skuespillerens Gerning uden Grænser ligesom hans Flid og Samvittighedsfuldhed. Særlig hans Veneration for Holberg var rørende. Han følte de Forpligtelser, der hvilede paa ham som den, der skulde hævde Fortidens Traditioner fra Theatrets første Tid og bære dem videre til den kommende Slægt. Derfor trak han sig tilbage, da han endnu stod i sit Genis fulde Glans, men endnu i sin meget høje Alder, da han halvblind og svag kun paa Afstand fulgte Begivenhedernes Gang, var den danske Scene hans kæreste Tanke, og dens Hæder og Ære ham dybt magtpaaliggende.

Ogsaa hans Hustru, Louise Phister, vil bevare sit Navn i vort Theaters Annaler som den ypperlige komiske Skuespillerinde hun var. Og ligesom Phisters vil ogsaa hendes Navn i Eftertiden knyttes særligt til den Holberg'ske Komedie, hvori hun ved Siden af hans glimrende Henrik var en straalende Pernille, vittig, gratiøs, sund og sand. Faa af hendes Forgængerinder og ikke en eneste af hendes Arvtagere har formaaet at skænke denne klassiske Figur en Festivitas og Glans som hun. Og da Alderen meldte sig, overtog hun Magdeloner'ne, som hun spillede med et Lune og en bred Suffisance højt op i en Alder, da de fleste Skuespillerinder forlængst har maattet sige Scenen Farvel. Først 1895, da hun, der var født 1816, var lige ved sit firsindstyvende Aar, tog hun Afsked, optraadte i sit 85. Aar i 1901 tre Aftener under mægtigt Tilløb paa Casino som Fru Terentia i „Den forvandlede Brudgom" som Gæst, og var lige til sin Død, i Januar 1914, 97 Aar gammel, aandsfrisk og til det sidste optaget af den Kunst, hun fra 1835 havde viet sit lange, virksomme Liv.

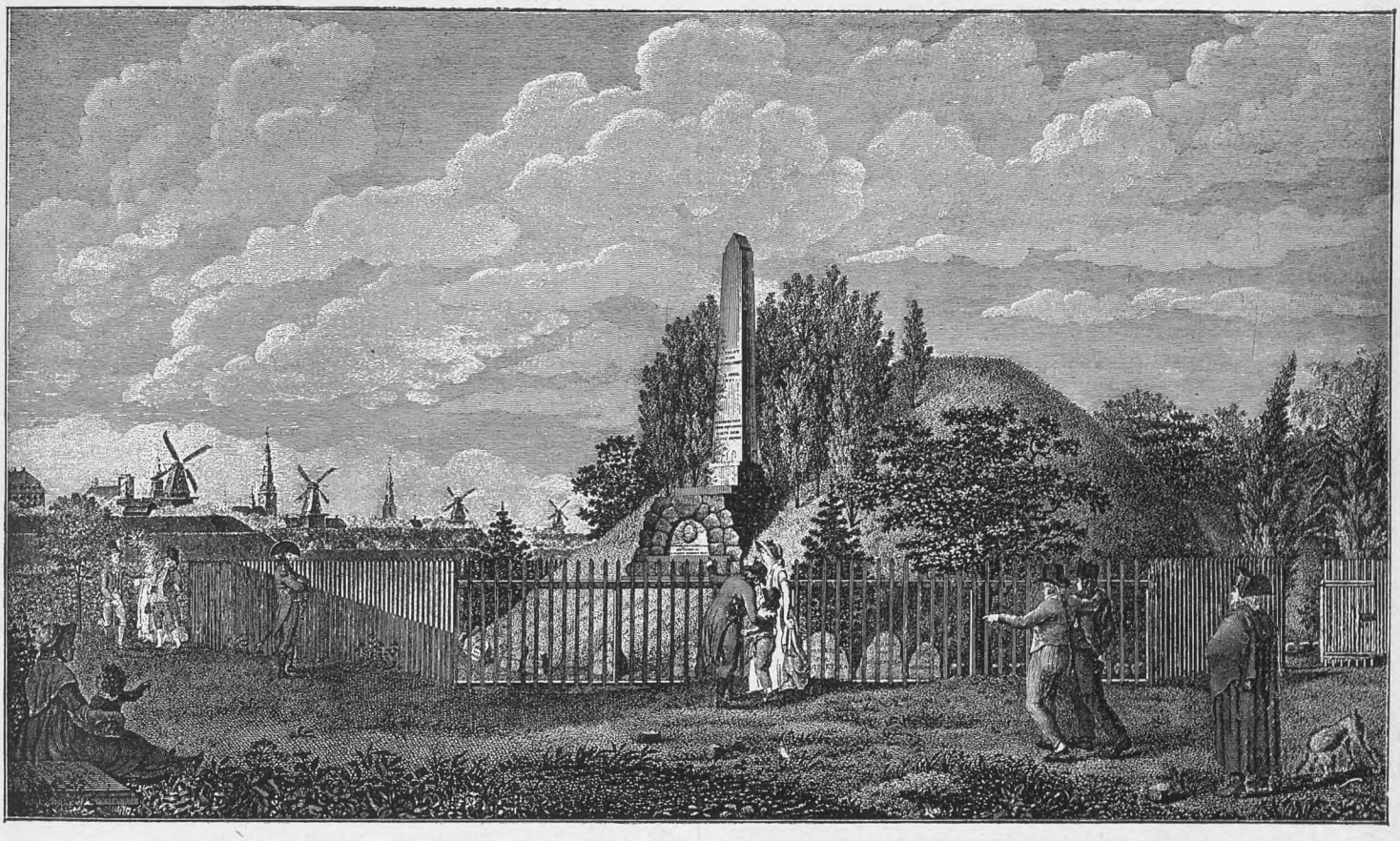

Mindehøjen som i 1802 opførtes paa Holmens Kirkegaard over Faldne i Slaget paa Rheden den 2. April 1801.

Johan Ludvig Heiberg fødtes 1791 og døde 1860 som Søn af to betydelige Forfatterbegavelser, Digteren P. A. Heiberg og Digterinden Thomasine Buntzen, der efter sit Ægteskab med Heiberg blev gift med Baron Gyllembourg. J. L. Heiberg er Romantiker, hans Digtning et fortsat Angreb paa det filistrøse Spidsborgerskab, — som Eksempler behøver vi blot at henvise til hans Vaudeviller og hans apokalyptiske Komedie „En Sjæl efter Døden", maaske hans mest tankevækkende Digtning, ved hvis dramatiske Fremførelse „Dagmartheatret" i denne Saison har gjort sig udmærket fortjent, og hvori den spidsborgerlige „Sjæl" med glimrende Satire stilles overfor Evighedens Domstol. I Tiden fra 1849 til 1856 var Heiberg Chef for det kgl. Theater, en Stilling, hvortil han skulde synes at være prædestineret ved fremragende kritisk Evne og den mægtige Autoritet, han besad som Forfatter i Datidens København. Den bragte ham kun bitre Skuffelser. Hvad der bidrog til Skuffelserne, var maaske netop den Omstændighed, der havde drevet ham til at overtage den byrdefulde Stilling, at hans Hustru Johanne Louise Heiberg (født 1812, død 1890) var Theatrets første Skuespillerinde. Den henrivende Fremstilling af de unge Piger i hans Vaudeviller havde tidligt vakt hans Interesse for Jomfru Pætges, der endelig inspirerede ham til at skrive sit ypperlige Lejlighedsstykke „Elverhøj" og snart efter ægtede ham. Fru Heibergs Betydning for den danske Scene er for velbekendt, til at vi her behøver at skildre

den. Hun glimrede ved sin fængslende Personlighed, sit pikante Skelmeri og sin kvindelige Ynde. Hun havde Udtryk baade for det blide Sværmeri og den dybe Lidenskab, men naaede maaske dog kunstnerisk højst i Konversationsstykket, særlig det franske, som omkring Midten af det forrige Aarhundrede for en stor Del beherskede Repertoiret. Hendes Mesterskab i Repliken og aandfulde Væsen gjorde hende ubetinget til Theatrets Primadonna, en Rang, som kun Anna Nielsen blandt alle Scenens øvrige Kunstnerinder formaaede at gøre hende stridig. Anna Nielsen glimrede mindre ved de ydre Egenskaber, der blænder det store Publikum. Men Dybden i hendes Kunst, den ædle, sande Menneskelighed, den ophøjede Sjælfuldhed, der udmærkede hende ogsaa i hendes daglige Færd, gjorde hende i Manges Øjne til en Kunstnerinde, der ikke blot var Fru Heiberg jævnbyrdig men — i dybeste Forstand — overlegen.

Slaget paa Københavns Rhed den 2. April 1801.

Gengivet efter et Mindeskrift som Underofficersforeningen „Ørnen" udgav i 1901, i Anledning af 100-Aarsdagen for Slaget.

Den Kamp, der for hundrede og tyve Aar siden stod i Kongedybet, er vel nok den, der mest har bragt de danske Søkrigeres Ry ud over Nordens snævre Grænser. Ikke saaledes at forstaa, at de, der førte an derude, viste større strategisk og militært Geni end andre har gjort før deres Tid, eller at de brave Mænd, der haandterede Blokskibenes Kanoner, i Tapperhed og Udholdenhed overgik Gutterne, der fulgte Niels Juel og Tordenskjold fra Sejr til Sejr. Men Slaget, der fra dansk Side blev ført med det samme sejge, rolige Mod, der ved denne som tidligere Lejligheder har været de Danskes smukkeste Egenskab, kæmpedes mod en af Verdens mest hædrede, mest anerkendte Søhelte, den af Englænderne forgudede Nelson. Og i samme Omfang, Verden kender til denne Mands Liv og Levned, har den da ogsaa faaet Besked om, at han paa sine mange Slagmarker aldrig fandt haardere Halse at binde an med end dem, der under Olfert Fischer hin 2. April værgede sig i de gamle Skuder, der i Hast var blevet lagt ud som Bolværk mod et Bombardement af København og som han, inden Kampen var begyndt, saa overmodigt havde pralet af at kunne ødelægge i en Time.

Ved en Omtale af Aarsagen til den kortvarige Krig mellem Danmark og England 1801, maa vi først dvæle ved Aaret 1782, da det lykkedes Udenrigsministeren, Greve Andreas Peter Bernstorff, at faa fastslaaet bestemte Regler for det mellem Danmark-Norge, Sverrig, Rusland, Preussen o. fl. Stater oprettede „bevæbnede Neutralitetsforbund"s Optræden.

Forbundet blev stiftet paa et Tidspunkt, da næsten hele det øvrige Europa var omspændt af Krigsluer. Det gik ud paa at beskytte de ovennævnte neutrale Magters Handel og Skibsfart saaledes, at disse Magters Koffardiskibe paa deres Rejser fra Sted til andet blev ledsagede af Orlogsskibe, hvis Chefer skulde indestaa for, at Konvojen ikke medførte Krigskontrebande, men paa den anden Side med Magt skulde modsætte sig, at Handelsskibene fra andre Magters Krigsskibe led nogen Forsinkelse eller Hindring i Sejladsen. At dette Forbund først og fremmest var rettet mod England, ligger i Sagens Natur, thi dette Land med sin mægtige Flaade havde fra Arilds Tid betragtet sig som Eneherskeren paa Havet og var netop stærkt interesseret i at ødelægge Handel og Tilførsel til de Stater, hvormed det var i Krig. England maatte imidlertid, hvor nødigt det end vilde, respektere Forbundet, da det til Tider selv var haardt trængt af sine Modstandere.

Den bevæbnede Neutralitet paalagde ganske vist Danmark temmelig store Ofre til Søudrustninger; men disse blev mere end opvejede ved det umaadelige Opsving, som Landets oversøiske Handel tog, og som tilførte dets Borgere Rigdomme, hvorom de tidligere ikke havde drømt.

Efter Freden i Versailles 1783, der afsluttede den nordamerikanske Frihedskrig, indtraadte en kort Fredsperiode, under hvilken Interessen for Neutralitetsforbundet tabte sig baade i Sverrig og Rusland. Englands Lyst til at spille Herre paa Søen gav sig da straks paany Udslag; men da det kort efter igen kom i Krig — denne Gang med det revolutionære Frankrig samt med Spanien — fornyedes Forbundet mellem Sverrig og Danmark, hvorved vi atter høstede Fordele indtil Aaret 1796.

Dette Aar var nær ved at blive skæbnesvangert for Britterne. Den spanske Flaade skulde forene sig med den franske i Kanalen, og beskyttet af denne allierede Sømagt skulde Krigen da føres over til selve Øriget. I England skælvede man for, hvad der vilde komme; men da den berømte Søhelt, Admiral Jervis, i Søslaget ved St. Vincent d. 2. Marts havde tilføjet Spanierne et afgørende Nederlag, aandede Englænderne atter frit, deres Overvægt paa Søen var nu paany fastslaaet, og det gav sig straks Udslag i allehaande Overmodigheder mod „Neutralitetsforbundet"s Skibe.

Efter at forskellige mindre Sammenstød havde fundet Sted, mest i Middelhavet, hvor Danmark den Gang holdt en anseelig Søstyrke til Handelens Beskyttelse, kom det afgørende Stød endelig i Aaret 1800, da Fregatten „Freja", ført af Kapt. Peter Krabbe, tillige med sin Konvoj i Juli blev angrebet i Kanalen af en overmægtig engelsk Styrke, og — efter en kort men ærefuld Kamp — blev overmandet og indbragt til en engelsk Havn. Ved Undersøgelsen af Krabbes Konvoj viste det sig, at denne ingen Krigskontrebande medførte, og den danske Gesandt i London fordrede den naturligvis derfor straks frigivet; men herpaa vilde den engelske Regering aldeles ikke gaa ind; den sendte derimod Lord Whitworth til København for at forhandle og lod samtidig en Flaade paa 19 Skibe vise sig i Sundet for at give hans Ord desmere Vægt.

Whitworth's Optræden i København var yderst bestemt og hensynsløs; han forlangte med Haardhed, at Danmark skulde udmelde sig af Neutralitetsforbundet og truede med sin Flaade; den daværende Udenrigsminister, Grev Chr. Bernstorff (Søn af A. P. Bernstorff) hverken turde eller kunde tage Kampen op, uforberedt paa Krig som han var, og maatte derfor falde til Føje. Han indvilligede da i de engelske Fordringer, for saa vidt som det bestemtes: at Englands Ret til at stoppe og visitere neutrale Handelsskibe, skulde afgøres ved nærmere Forhandlinger, men indtil disse var tilendebragte, gav Danmark foreløbig Afkald paa at konvojere sine Handelsskibe, hvilket faktisk var ensbetydende med, at vi overgav dem til Englændernes Naade eller Unaade. Herefter blev „Freja" straks frigivet, og Sagen syntes altsaa klaret paa bedste Maade.

Ulykkeligvis viste det sig imidlertid snart, hvilken vanskelig Stilling Danmark let faar, saa snart engelske og russiske Interesser tørner sammen. Det kom hurtig frem ved denne Lejlighed — ligesom det i Fremtiden let vil kunne ske — at i samme Grad, den danske Regering stiller den ene af Parterne tilfreds, bliver den anden utilfreds. Aldrig saa snart var Konventionen med England afsluttet, førend Kejser Poul II. i Rusland begyndte at udøve en Pression herhjemme for atter at faa os ind i Neutralitetsforbundet. Da han fra Forestillinger gik over til ligefremme Trusler, og Kejser Napoleon samtidig raadede med til at modsætte sig de engelske Fordringer, blev Chr. Bernstorff bange. Vel haabede han at kunne stille England tilfreds med Henvisning til, at Spørgsmaalet jo egentlig endnu var svævende, indtil de omtalte Forhandlinger var blevet afsluttede; men Haabet om en fredelig Afgørelse kunde alligevel ikke være stor, thi at England aldrig vilde have tilladt fri Handel med og Fart paa Frankrig, med hvem det sloges paa Liv og Død, det maatte han kunne sige sig selv. Trykket af Rusland og Frankrig gav han imidlertid alligevel efter og tiltraadte Forbundet.

Det engelske Svar bestod i, at samtlige danske, svenske og russiske Skibe, der befandt sig i engelske Havne, beslaglagdes; da Danmark herefter helt og holdent kastede sig i Ruslands Arme og i Februar 1801 underskrev Traktaten, bemægtigede Englænderne sig vore vestindiske Øer og lod samtidig en stærk Flaade udruste; om dennes Hensigter indløb der hertil privat Underretning den 6te Marts.

Allerede forinden havde dog den danske Regering — ligesom ogsaa den svenske — begyndt at forberede sig paa Fjendtligheder, saa godt det lod sig gøre i Vinterens Hjerte uden de norske Søfolks Bistand. Den rigtige søgaaende Flaade kunde under disse Forhold ikke udrustes, derimod udlagde man paa Inderrheden en mindre Eskadre under Kommandørkaptajn St. A. Bille; en Linie — Sødefensionen kaldet — af ældre Blokskibe, utiltaklede Linieskibsskrog, flydende Batterier, armerede Pramme o. l. udlagdes fra Batteriet „Tre Kroner" og sydefter langs Refshalegrunden ned mod Strickers Batteri; denne Linie kommanderedes af Kommandør Olfert Fischer, under ham lagdes ligeledes Batteriet „Tre Kroner", der blev sat i Forsvarsstand; af andre Forsvarsmidler, der havdes til Disposition, kan nævnes Kastellet, Batterierne „Sixtus" og „Kvintus" samt Strickers Batteri; derimod var Batteriet „Lünetten" ikke bestykket, de nuværende Forter „Prøvesten" og „Mellemfortet"

Heltene fra Slaget paa Rheden den 2. April 1801.

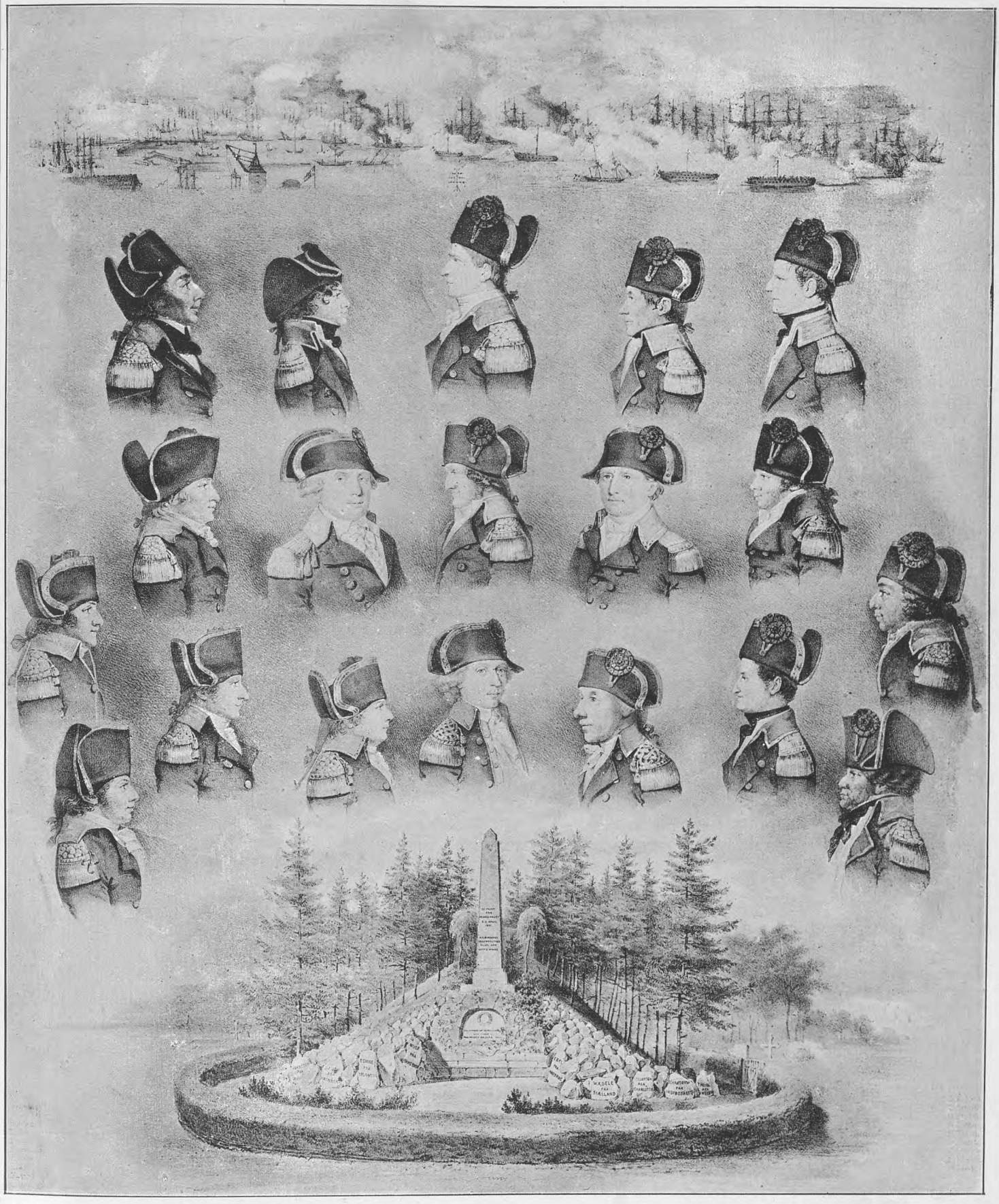

Lorentz Fjelderup Lassen.
Chef for Blokskibet „Prøvestenen“.
† 1837.

Peter Willemoes.
Chef for det flydende Batteri Nr. 1; faldt i 1808 i Kampen ved Sjællands Odde.

Olfert Fischer.
Højstkommanderende over Defensionen.
† 1829.

Hans Holsten.
Chef for Fregatten „Elven“.
† 1849.

I. N. Müller.
Chef for Stykprammen „Høien“.
† 1848.

Ferdinand A. Braun.
Chef for Blokskibet „Dannebroge“.
† 1813.

Frederich Christian Risbrich.
Chef for Blokskibet „Wagrien“. † 1835.

Frederik Carl L. Harboe.
Chef for Linieskibet „Sælland“. † 1811.

Steen Andersen Bille.
Eskadrechef. Linieskibet „Danmark“.
† 1833.

Thomas Fasting.
Chef for Kavalleriprammen „Aggershuus“.
† 1841.

Hans Henrich Koefoed.
Chef for Blokskibet „Charlotte Amalie“.
† 1809.

Jakob Arenfeldt.
Chef for Linieskibet „Holsten“.
† 1820.

Erich Otto Knoph Branth.
Chef for Blokskibet „Jylland“.
† 1825.

Carl Adolph Rothe.
Chef for Kavalleriprammen „Rendsborg“.
† 1834.

Albert de Thura.
Chef for Blokskibet „Indfødsretten“.
Faldt i Slaget.

Jens Erich Hauch.
Chef for Blokskibet „Cronborg“.
Faldt i Slaget.

Johan Chr. V. Schrødersee.
meldte sig frivillig under Slaget til at gaa ombord paa Blokskibet „Indfødsretten“, hvor Chefen Kaptain Thura var faldet. Faldt selv idet han gik over Faldcrebet.

Bernhardt Ulrich Middelbo.
Chef for Stykprammen „Søehesten“. † 1825.

Christian Th. Egede.
Chef for Kavalleriprammen „Rendsborg“.
† 1803.

eksisterede den Gang ikke; det var netop i Mangel af disse, at Fischers Defensionslinie var bleven udlagt; end mindre eksisterede den Gang noget Fort paa Middelgrunden. Mellem Batteriet „Tre Kroner" og den fra Kalkbrænderibugten udløbende Grund „Stubben" udlagdes de to store Blokskibe „Elephanten" og „Mars" til Dækning af Havnens Indløb.

Der blev fra svensk Side gjort Tilbud om at anlægge Forter ved Helsingborg for eventuelt at bringe en engelsk Flaade, der forcerede Sundet, under dobbelt Ild; men Kronprins Frederik, der frygtede for, at disse Anlæg senere kunde give Anledning til Krav paa Dele af Øresundstolden, frabad sig, at de udførtes.

Det var altsaa kun med ringe Midler, Danmark traadte i Skranken for Hævdelsen af Neutralitetsforbundet; det havde til Billes Eskadre 3 større og 2 mindre Skibe samt 11 Rokanonbaade, ialt 246 Kanoner med 2450 Mand. Defensionslinien raadede over 630 Kanoner og ca. 5200 Mand, „Elephanten" og „Mars" havde tilsammen 128 Kanoner og 780 Mand. Batteriet „Tre Kroner", der den Gang var langt svagere konstrueret end nu, førte 66 Kanoner og havde en Besætning af omtrent 1000 Mand, „Sixtus" førte 44 Kanoner, „Kvintus" 35 Kanoner og Morterer, Strickers Batteri et Morterbatteri paa 10 Piecer. Tilsammen raadede det danske Forsvar altsaa over ca. 1100 Kanoner. Til Besætninger tog man det Mandskab, der havdes til Raadighed, men da dette ikke ganske slog til, hvervedes Frivillige, de saakaldte „15 Dalers Karle"; disses Antal har efter nøje Undersøgelse vist sig at være ca. 1/3 af Skibsbesætningerne eller ca. 3000 Mand, men ikke — som tidligere antaget — Hovedmængden af Mandskabet. Af denne Styrke kom imidlertid hverken Billes Eskadre, de nordlige Blokskibe, „Sixtus", „Kvintus" eller Kastellet til at deltage i Kampen, Strickers Batteri kun med nogle faa Skud, saa at paa selve Slagdagen kun ca. 700 danske Kanoner var i Virksomhed.

Den engelske Flaade, anført af den forsigtige, diplomatiske Sir Hyde Parker, under hvem Lord Horatis Nelson var Næstkommanderende, afsejlede fra Themsen 12te Marts og ankom 21. s. M. til Hornbæk. Forinden var Vanzittard bleven sendt hertil for at prøve en sidste Mægling; han forlangte, at Danmark straks skulde sige sig løs af Forbundet og dertil indvillige i, at den engelske Flaade uhindret passerede Sundet; Bernstorff forlangte paa sin Side, at Embargoen paa dansk-norske Skibe skulde hæves, førend Underhandlingerne paabegyndtes. Da ingen af Parterne vilde give efter, rejste Englænderen atter bort, og nu maatte Vaabenlykken altsaa afgøre Sagen.

Parker, der helst vilde have gaaet igennem Storebælt, blev af sin energiske Næstkommanderende overtalt til først at vende sig mod København; Flaaden passerede da 30te Marts Kronborg, der uden mindste Virkning beskød den; den holdt sig tæt under den svenske Kyst og ikke — som hosstaaende Billede viser — klods op ad Kronborg, og ankrede ud for Taarbæk. Den bestod af 53 Sejlere; heraf var 20 Linieskibe og 5 Fregatter; hele Flaadens Kanonantal var 1900 Stkr., af disse kom imidlertid kun de c. 1200 i Kampen, saa at Styrkeforholdet blev omtrent som 12 mod 7 eller nærlig det dobbelte.

Efter at have udspejdet de danske Forsvarsforanstaltninger holdt Englænderne Krigsraad. I dette var det, at Nelson tilbød sig med 10 Linieskibe og Flaadens mindre Skibe at gøre det af med den danske Defensionslinie i en Time.

Parker tog ham paa Ordet, men gav ham dog 2 Linieskibe mere, medens han beholdt de 8 sværeste og mest dybgaaende hos sig selv som Reserve.

1ste April lettede Flaaden om Morgenen og lagde sig nedenfor Middelgrunden. Op ad Dagen gik saa Nelson med sin Afdeling for en let nordlig Brise gennem Hollænderdybet Syd paa og ankrede sønden for Middelgrunden. I Løbet af den paafølgende Nat havde han det Held, at Vinden sprang om til Syd, saa at han altsaa for en aaben Vind kunde passere den danske Linie Syd fra og Nord efter.

Om denne Linie er der alt nævnet en Del. Yderligere skal tilføjes, at sydligst laa den gamle, raserede Tredækker „Prøvesteen", Kaptajn Lorentz Fjellerup Lassen, samt Blokskibet „Vagrien", Kapt. Risbrich, lidt nordligere var Blokskibet „Jylland", Kapt. Branth, posteret. Omtrent midtvejs befandt sig Blokskibet „Dannebrog", Kapt. Braun; hos ham vajede Kommandør Fischers Stander, nordligere laa Linieskibet „Sjælland", Kapt. Harboe, nærmest oppe mod Trekroners Batteri Orlogsskibene „Holsteen" og „Indfødsretten", ført af Kaptajnerne Arenfeldt og Thura. Imellem disse befandt sig de mindre Skibe; tilsammen dannede de en uregelmæssig Linie, der i det hele taget var lagt for langt ude fra Refshalegrunden. Alle Skibene var fortøjede med Ankere for- og agterefter, saa at de altsaa kun brugte den ene Bredside mod Fjenden.

Natten mellem 1ste og 2den April laa Nelson stille paa sin Ankerplads. Fra Strickers Batteri kastedes nogle Bomber mod Fjenden, der herved foruroligedes i en ikke ringe Grad; uheldigvis troede man i Land, de ingen Virkning kunde have, og ophørte derfor snart med Kastningen igen; dette var et Fejlgreb. Det samme kan siges om Kanonbaadenes Uvirksomhed bemeldte Nat; de burde utvivlsomt have foretaget en Demonstration mod de engelske Skibe om ikke med andet Udbytte end at volde Modstanderen en urolig og søvnløs Nat. Men herpaa tænkte ingen. Britterne fik sig en sund og styrkende Søvn at kæmpe paa. Nelson lod Kongedybet afpejle, skrev sine Instrukser og traf de sidste Forberedelser, alt i største Uforstyrrethed.

Den 2den April oprandt! Allerede ved Dagens Frembrud var den danske Styrke parat til Kamp. Kl. 8 modtog de engelske Chefer deres Ordrer, Kl. 9 1/2 lettede de, og ført af Linieskibet „Edgar" (Kapt. Gorge Murray), med Mærssejlene paa Rand, gled de mægtige Kolosser for den lette sydlige Brise op mod Defensionen; efterhaanden som hvert Linieskib naaede ud for sin anviste Modstander, standsede det for et Anker agterfra og aabnede Ilden, de mindre Skibe tog Plads i Mellemrummene. Fregatterne engagerede til en Begyndelse de nordligste danske Skibe, der paa Grund af indløbne Uheld foreløbig ingen rigtige og værdige Modstandere havde faaet.

Ved Opsejlingen til Kongedybet var nemlig Linieskibet „Agamemnon" faldet i Læ af Grunden og kunde ikke senere overvinde den stærke Strøm, og kom derfor ikke med i Kampen. To andre Skibe „Bellona" og „Russel" kom paa Grund i Løbets Østside, men formaaede dog, skønt paa langt Hold, at beskyde Defensionslinien; et tredie, „Defiance", ragede ogsaa Grunden, men slap hurtig igen, Nelsons eget Skib „Elephant" undgik kun med Nød og næppe samme Skæbne.

Nelsons Plan var forøvrigt simpel nok: Syd fra, d: fra Forsvarets svageste Ende, vilde han benytte sin Overmagt og successiv arbejde sig op gennem Linien, saa at han til Slut kunde bruge hele sin Magt mod dennes stærkeste Punkt: Batteriet „Tre Kroner". Hans Dispositioner til Skibenes Placering var iøvrigt fortrinlige, lige saavel som den Maade, hvorpaa hans Chefer — de anførte Uheld undtagne — udførte Ordrerne, kun ét havde han ikke taget med i sin Beregning: den rasende Modstand, han mødte hos sine Fjender, der sloges og skød, som han aldrig havde oplevet det før. Da hans foreløbige Maal omsider var naaet, at sprænge og ødelægge Skibslinien, var hans egne Skibe nemlig alle saa medtagne, at en Kamp mod Batteriets 66 Stkr. 24-pundige Kanoner vilde have været en yderst farlig Sag.

Pladsen her tillader os ikke at gaa i Detailler, det være nok at sige, at Blokskibene og Prammene fortsatte Kampen hver for sig, indtil alle Kanoner var ubrugelige og gennemsnitlig hver 3. eller 4. Mand falden eller saaret; nogle af de mindre Skibe kappede da deres Tove og drev ind paa Rheden, hvor flere af dem sank, enkelte reddedes; de store Skibe maatte efterhaanden overgive sig, dog først efter at al videre Modstand var bleven umulig.

Selve Kampmaaden var forøvrigt let nok at forstaa. Paa kort Hold laa Modstanderne lige ud for hinanden og dængede hinanden med deres Kugler og Knipler; den, der i saadan Kamp havde mest at dænge med, fik naturligvis som Regel Fordelen tilsidst. Værre var det dog for de danske Skibe, at de, alt eftersom de faldt Syd fra, kunde angribes og beskydes langskibs; herigennem opnaaede Englænderne en ikke ringe Fordel.

Som alt nævnt faldt det første Skud Kl. 10 1/4; tre Kvarter senere rasede Ilden over hele Linien; den omtalte Time forløb og nok een; for Sir Hyde Parker, der var lettet med Reserven og som uden Held havde søgt at krydse sig op til Trekroner, var der endnu ikke meget af et Resultat at øjne, uden at „Dannebrog" var brudt i Brand og forladt af sin Besætning drev nord paa. Han fandt efterhaanden, at Timen blev „djævelsk lang" og begyndte at blive utaalmodig. Kl. c. 1 1/2 gav han endelig Signal til at ophøre med Kampen. Havde Nelson lystret, vilde Slaget paa Rheden da have endt som en komplet Sejr for de danske; men han lystrede ikke. Netop ved denne Tid begyndte de danske Skibe at overgive sig; han satte da Kikkerten for sit blinde Øje og svarede smilende: „Jeg ser intet Signal!" Chefen for Fregatterne

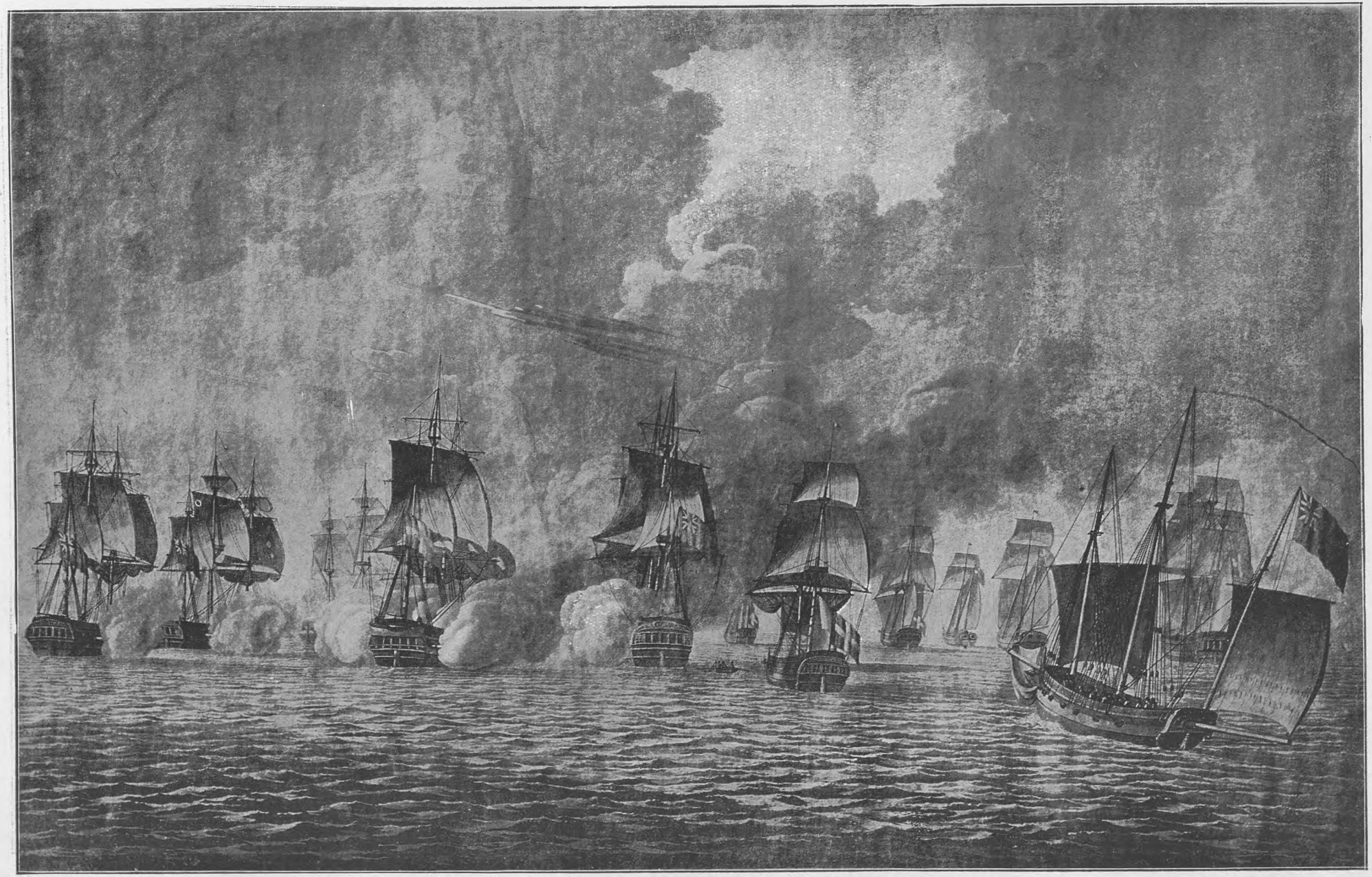

„Fregatten „Freya", Commanderet af Capitaine Krabbe, i Attaque med 4 engelske Fregatter ved Indgangen til Canalen i Nordsøen den 25. Julij 1800".

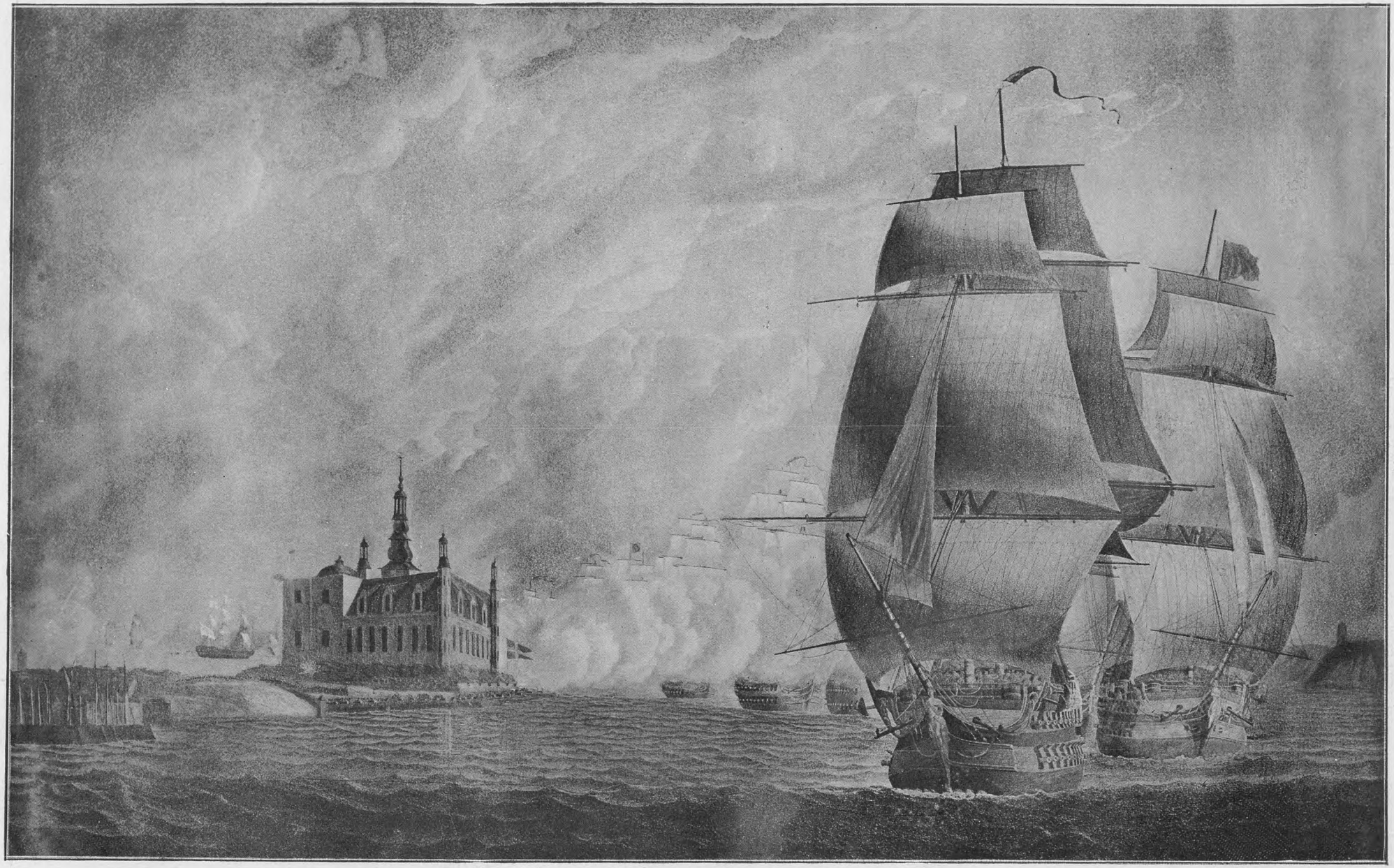

Den engelske Flaade passerer Kronborg den 30. Marts 1801.
(Engelsk Kobber af Robt. Dodd).

ved Defensionens nordre Fløj, den ædle Kapt. Riou, lystrede derimod Signalet; da hans Skib drejede Agterenden til Trekroner for at fjerne sig, modtog det et Lag som Afskedshilsen, der sendte Riou selv og mange af hans Mænd ind i Evigheden. Nelson selv vedblev at kæmpe indtil Kl. 3½, da var hele Fischers flydende Styrke opreven, Fischer selv havde først flyttet sit Flag til „Holsten", og tilsidst tog han Ophold paa Trekroner.

Herfra skulde Slagets sidste Akt nu være spillet; men Englænderne havde da faaet tilstrækkeligt. I en forfærdelig ramponeret Tilstand mødte de efterhaanden frem; fire fem af dem kom tilmed paa Grund, udsat for Ilden fra Trekroner; Situationen var alt andet end lystelig. Da var det, at Nelson klarede sig med et Krigspuds, som den menneskekærlige Kronprins Frederik gik ind paa. Han sendte med Kapt. Thesiger et Brev til Blokskibet „Elephanten", hvis Chef Kapt. v. Thun modtog det. Brevet var hans Flagkaptajn Braun, Chefen for „Dannebrog", desuden en Del gamle, ret værdiløse Skibsskrog; paa engelsk Side var Mandefaldet en Del større, henholdsvis 350 og 850. (Efter Parkers Opgivelse endogsaa over 2000 Mand tilsammen.)

Den foreløbige Vaabenstilstand blev senere forlænget og de egentlige Fredsbetingelser, der fra dansk Side førtes af Kapt. Lindholm og General Waltersdorff, gik deres Gang. Udsigten til en fredelig Løsning var dog egentlig ikke stor, thi begge Parter holdt paa sit: England forlangte vor Udtrædelse af Forbundet, Danmark vilde ikke bryde sit Løfte til Rusland. Da indløb endelig den 8. April Efterretning om, at Kejser Poul var blevet myrdet, og at hans Efterfølger, Alexander I ikke brød sig om at opretholde Neutralitets-Alliancen. Selvfølgelig forandredes herved med et Slag Stillingen for den danske Regering; nu var der jo altsaa ingen Anledning til at modsætte sig de engelske Fordringer,

I et Øieblik da en Fiende truer os, kan Mod, sat ved Siden af det Mod, som besjæler vore brave Medborgere, der ere betroede Defensionen, eene afværge alle Farer. Dette Mod, bekiendt med Midlerne til at forekomme Faren, vil virke fuldkomment til det Heeles Frelse. Jeg iiler derfor med at bekiendtgiøre nogle mig tildeels af Hr. Professor Rawert meddeelte hensigtsmæssige Bemærkninger:

Ingen maae forlade sit Hiem, uden at i det mindste Folk ere tilstæde, som kan øiebliklig medvirke til at slukke de ildtændende Legemer, som Fienden mueligen kunde tilsende os.

Paa Lofter og i alle Etager maatte, saavidt mueligt, haves Vand i Forraad; dette Vand maatte bedst tages fra Slag-Pomperne, for ikke at Byen ved stærk Pompning skal mangle Vand.

Saavidt mueligt var det at ønske, at Ild paa Skorstenene maatte være slukket fra det Øieblik Byen truedes og indtil Faren var over.

En almindelig Bombe er fyldt med Krud og Svovel, samt forsynet med et Brand-Rør, der er afpasset efter den Distance, hvortil den er bestemt. Den sprænges som oftest i Luften eller bliver nogentid liggende og brænder. Iiles der hastig til den, kan den qvæles ved at kaste et vaadt uldent Gulvteppe eller en vaad Huuds Kiødside over den; ligeledes ved tilstrækkelig Meg, Jord eller Leer.

En Brandkugle skilles fra en Bombe ved at den udspyer Ild til alle Sider, og har den Mord-Skud, kiendes den derpaa, at man hører et Skud efter et andet. Den sidste nærmer man sig ikke førend den har holdt op at rase. Begge disse Slags Kugles qvæles paa samme Maade som med Bomber er erindret, og skulle disse anstikke, slukkes Ilden meget let ved nogle Spande Vand, naar de strax ere tilstæde.

Kiøbenhavns Politiekammer, den 2den April 1801.

Haagen.

Trykt hos Directeur Johan Frederik Schultz.

Plakat fra Københavns Politikammer til Befolkningen.

stilet til „Englændernes Brødre, de Danske" i al Almindelighed og lød saalunde: „Lord Nelson har Befaling til at vise Skaansomhed mod de danske, dersom disse ville ophøre med deres Modstand; fortsættes derimod denne, ser Lord Nelson sig nødsaget til at stikke Ild paa de erobrede Blokskibe uden at kunne frelse disses tapre Forsvarere."

Naturligvis burde Thun have henvist Thesiger til Olfert Fischer; men denne havde lige forladt „Holsten", Standeren var endnu ikke hejst paa Trekroner, han vidste derfor ikke i Øjeblikket, hvor den Kommanderende var at finde. I Stedet for lod han da Adjutanten føre til Kronprinsen, og denne modtog i god Tro Tilbudet uden at kende den mislige Stilling, hvori Nelson befandt sig. Prinsen sendte sin Generaladjutant, den højt ansete Kapt. Hans Lindholm ud til „Elephanten", og knapt havde Sendebudet betraadt dets Dæk, førend Parlamentærflaget blev hejst og Kampen indstillet. Da det for Nelson navnlig gjaldt om at vinde Tid for at faa sine betrængte Skibe bort, lod han nogle Timer hengaa med Formaliteter, indtil en foreløbig Vaabenstilstand endelig sent paa Dagen blev undertegnet i Sir Parkers Flagskib „London".

Slaget paa Rheden var hermed forbi. Det kostede os et Tab af 375 Døde og 670 saarede. bl. disse var Olfert Fischer selv og og Dagen efter — 9. April — undertegnedes den egentlige Vaabenstilstand, hvorefter de af Englænderne tagne Fanger, 17—1800 Mand, atter frigaves.

At man skulde have tilbudt disse Belønninger for at gaa i engelsk Tjeneste, er sikkert kun et Sagn, men troedes herhjemme af Menigmand. Et ganske vist naivt, men derfor ikke mindre rørende Billede, der paa den Tid vandt rivende Afsætning, og som gengives her, viser den Maade, hvorpaa Almuen opfattede denne Sag.

I England vakte Efterretningen om Slaget paa Rheden ingen Begejstring, hvilket bl. a. viste sig derved, at der i dets Anledning ikke blev præget og uddelt nogen Medaille, uagtet Nelson selv gjorde sig store Anstrengelser for, at det skulde ske. Man fandt det uværdigt, at Admiralen havde benyttet sig af et saa omdisputerligt Middel, som det foran citerede Brev „til de Danske" og opfattede det som et Fif, der var opfunden for at redde de grundstødte engelske Skibe. Nelson selv har dog aldrig villet indrømme dette; han vedblev at paastaa, at det var i Menneskekærlighedens Navn, han handlede, men erkendte dog samtidig, at Slagets Ophør netop paa dette Tidspunkt kom ham ret belejligt. Det være sig nu, som det vil; et Faktum er det, at han har faaet Skinnet imod sig, og at ingen af de betydeligere Forfattere,

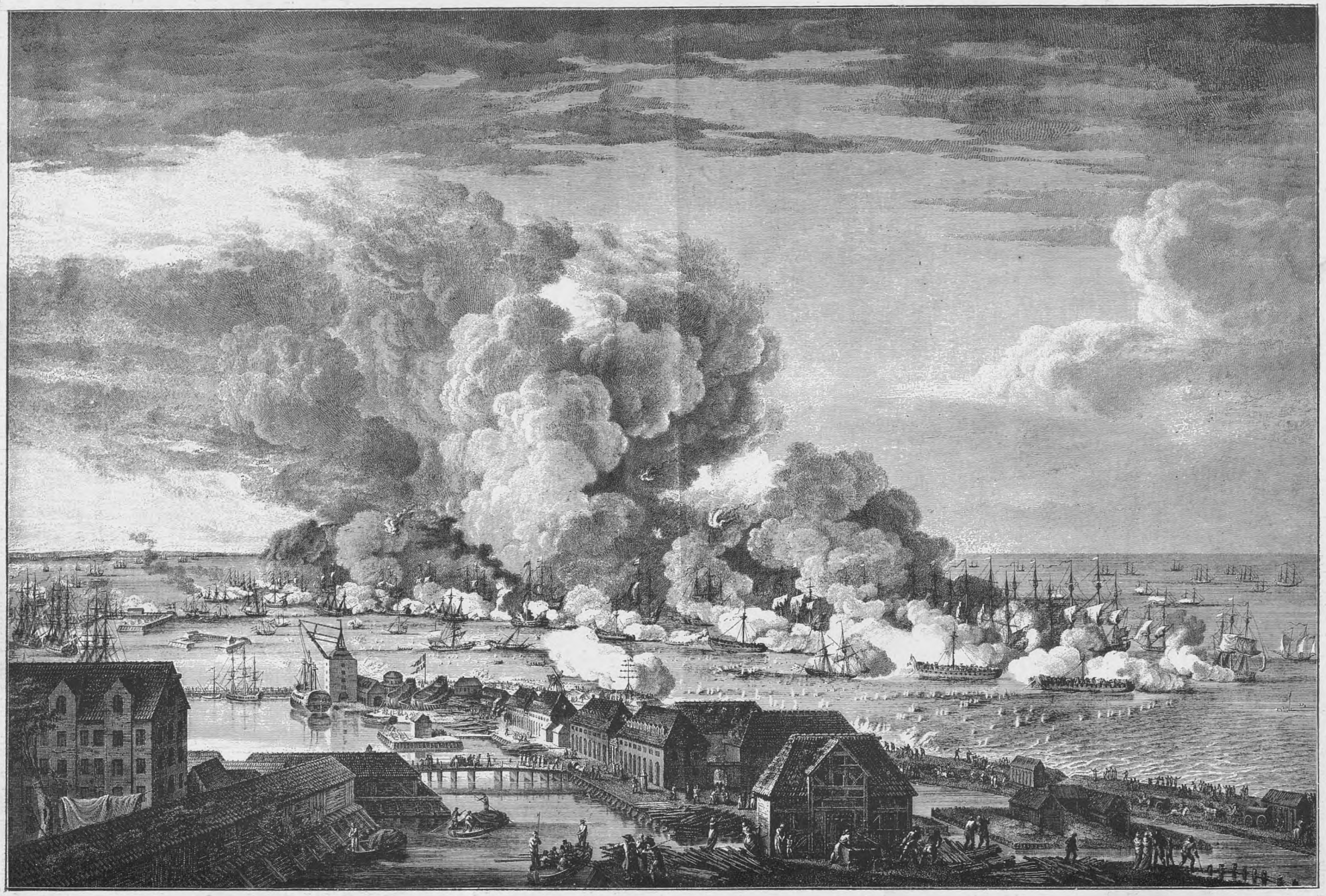

„Bataillen den 2. April 1801 paa Kjøbenhavns Reed." Set fra Taarnet paa Vor Frelsers Kirke, Christianshavn.

som Thiers, Laird Cloves, Mahan eller Edv. Holm har villet tage Parti for ham i dette Spørgsmaal.

Selvfølgelig kan man ikke bebrejde Nelson, at han søgte at klare sig, som han gjorde, List er et lovligt Middel i Krig; men Æren som Sejrherre bliver des mindre, jo større Rolle hin — og ikke Udholdenhed i Kampen har spillet. For den danske Nation stod det den Gang, som det staar den Dag i Dag, saaledes, at Olfert Fischer og hans tapre Kammerater havde vundet Laurbær, der var vel værd at indflette i Danmarks Mindekrans. Begejstringen i Befolkningen var stor, en Bølge af Fædrelandskærlighed, Offervillighed og Tro paa egen Kraft gik gennem alle Samfundets Lag herhjemme og gav sig mangehaande Udslag. Digtere og Skuespillere sang til Søfolkenes Pris; vi nævner i denne Forbindelse Skuespilleren Hans Christian Knudsen, der gav Forestillinger til Fordel for de faldnes Efterladte og derved samlede 32000 Rdl. ind; han foredrog blandt andet, til Minde om Slaget, den smukke

Krigssang af Professor Olsen.

Saa kæmped de Helte af anden April
For Fædreland, Frihed og Ære,
Udkaarne ved Kuglernes rædsomme Spil,
Aarhundredes Mønster at være.

De svore: vort Fædreland ville vi fri
Fra Havets blodstænkte Tyranner,
Og Jordklodens Slægter skal lære, som vi,
At hejse Selvstændigheds Banner!

End svore de: Bølgernes Frihed vi skal
Med Fostbrødres Kiekhed gienkræve!
Gud raader for Sejer, Gud raader for Fald,
Dog skulde de Voldsmænd vel bæve!

Saa skiøn er den Kamp for sit Fædreneland,
Det Haab er saa frydfuldt, vi nære!
De svore — det giengjald fra Nor og til Dan,
Vi værge, vi dø for vor Ære!

Alt vajede Kampens det festlige Flag,
Alt tordned de trofaste Blokke;
De Helte, de sloge med Indfødtes Slag,
Og trodsed de fiendtlige Flokke.

Saa hvinede Død og unævnelig Gru
Af tusend ildsprudende Munde;
Hver Døende styrked Stridsbroderens Hu,
Hver Blødende signed sin Vunde.

Vel tusende døde nu Heltenes Død
For Fædreland, Frihed og Ære;
Dog end fra hver Prøvesteens blodige Skød
Forbaused de Fiendernes Hære.

O hellige Skygger! modtager Jert Krav,
En Borgerdaads Krands, som ej falmer;
Thi Frihed skal gro som en Eeg paa Jer Grav,
Og Freden skal flette Jer Palmer.

Og dem, som end juble ved hædrende Saar,
Løsrevne fra Skyggernes Rige,
Dem ville vi søge i Smerternes Vraa'r,
Og qvæge og elske tillige.

Og ej skal den Spæde, som laller sit Savn,
Ej Qvinden, der stræber at ligne
Den Mand, hun kun mægter at hulke ved Navn,
Forbande den Dag, vi velsigne.

O Fredrik som Kriger saa stor og saa god,
Som Formand saa kier for dit Rige;
Dit Aasyn, liig Solen, tilstraalte os Mod;
Hvo saae Dig, og kunde vel svige?

Hvil trygt i Medborgeres prøvede Favn,
Og Christian den Fierde Du ligne!
Læg Død i vort Banner, og Glands til vort Navn,
Og Gud skal din Idræt velsigne.

Denne Sang vil endnu være i de flestes Erindring. Paa Holmens Kirkegaard jordedes i en stor Fællesgrav de faldne; blandt disse skal nævnes Thura, Hauch og Schrödersee; og nedenstaaende Vers sattes i en Sten ved Højen:

Den Krans, som Fædrelandet gav,
Den visner ej paa falden Krigers Grav.

Om Schrödersee kan berettes, at han, der nogle Aar forinden var bleven afskediget paa Grund af Svagelighed, opholdt sig paa Sixtus Bastion hos Kronprinsen under selve Kampen. Da Efterretning indløb om, at Chefen for „Indfødsretten", Kapt. de Thura var falden, opfordrede Prins Frederik de til Stede værende til at træde i hans Sted. Schrödersee meldte sig straks og tog ud til Skibet i en Baad; han havde næppe sat Foden paa Dækket, førend en fjendtlig Kanonkugle traf ham, saa han segnede død om. Et Mindesmærke rejstes for ham paa selve det Sted, hvor han modtog Ordren til at gaa ombord.

Paa Støtten, som forestiller en afbrudt Mast, læses:

Afkræfted
Paa lange Sygeleye
Opflammed
Ved et Blik af
Danmarks Fredrik
Med Fyrstens Bifaldsraab
Indviet
Foer J. C. Schrödersee
Fra dette Sted
Bekiendt med Krigers Død
Den skiønneste
For eget Fædreland
Imøde
d. 2. April 1801

Til de efterlevende skænkedes en Medaille, men mere værd end denne var den dybe Taknemlighed og Ærbødighed, hvormed Fædrelandet omfattede de Mænd, der som Fischer, Lassen, Risbrich, Harboe, den unge Willemoes, Müller, Egede, Middelboe, Rothe o. m. a. havde vist sig: i Krig som Helte, i Fredens Dage som ædle, værdige og fordringsløse Dannemænd. Om saadanne Mænd gælder end Havamaalets Ord:

Fæ dør og Frænder dør, selv dør man med.
Men Ordets Pryd skal aldrig dø.
For den, der vel det vinder.

Efterretning om Jordefærden,
skrevet af W. H. F. Abrahamson.

Paaskedagen den 5te April jordedes højtidelig en Del af de faldne Helte. Paa Søkvæsthuset samledes Mængden af Medborgere af de forskellige Stænder, mange af dem, der havde fægtet med, flere, der havde været beredte til at gaa i Kampen, end flere, som der var kæmpet for. Ligene af de to faldne Officerer Vædele og Møller kørtes foran, over halvtredsindstyve af de andre faldne Brødres Levninger fulgte, og efter dem den til alvorligste Højtidelighed stemte Skare, de allerfleste (det meget ublide Vejr uagtet) tilfods. Saaledes gik Toget ud af Nørreport til Søfolkenes Kirkegaard, hvor flere Grave var aabnede til Hvilesteder for de hæderværdige Lig. Man ordnedes nu blandt disse Grave, dem Kronprinsens Livkorps (de væbnede Studerende) sluttede Kreds om, og hundrede Stemmer, anførte af Hædersmændene Rosing og Knudsen, istemmede Abrahamsons Sang:

Være Fred med Eder Alle,
Dem vi saa i Kampen falde.
Hver saa uforsagt og glad
Stred for Konge, Land og Stad.
I det rædselsfulde Møde
Kjekt I stode, faldt og døde.

Østerhavets Bølger bare
Overmægtig Fjendeskare;
Myndig os vor Uven bød
Vælge mellem Haan og Død.
Da, da gik I ham imøde,
Stode, strede, faldt og døde!

Tusende Kartover brølte!
Ikke Skræk og Frygt I følte;
Men kun hørte Ærens Bud.
Rask ham svarte Skud for Skud;
Hver stod fast og ufortrøden,
Stod og stred og favnte Døden.

Kampens Ild blev ved at brænde!
Rundt omkring faldt Ven og Frænde;
Skarer styrtede for Fod;
Strømme flød' af Helteblod;
Hver saae sig og Broder bløde!
Men stod fast og stred og døde!

Være Fred med Eder Alle!
Vi Jer ej tilbagekalde;
Græde ej ved Eders Grav,
Hvor den er, i Jord og Hav;
Men med Tak og Pris og Hæder
Broderligt vi mindes Eder.

Ja med Takkesang vi møde,
Thi det var for os, I døde.
Tak for Eders Heltemod!
Tak for hver en Draabe Blod!
Tak! I dyrebare Sjæle!
Evigt er Jert Eftermæle!

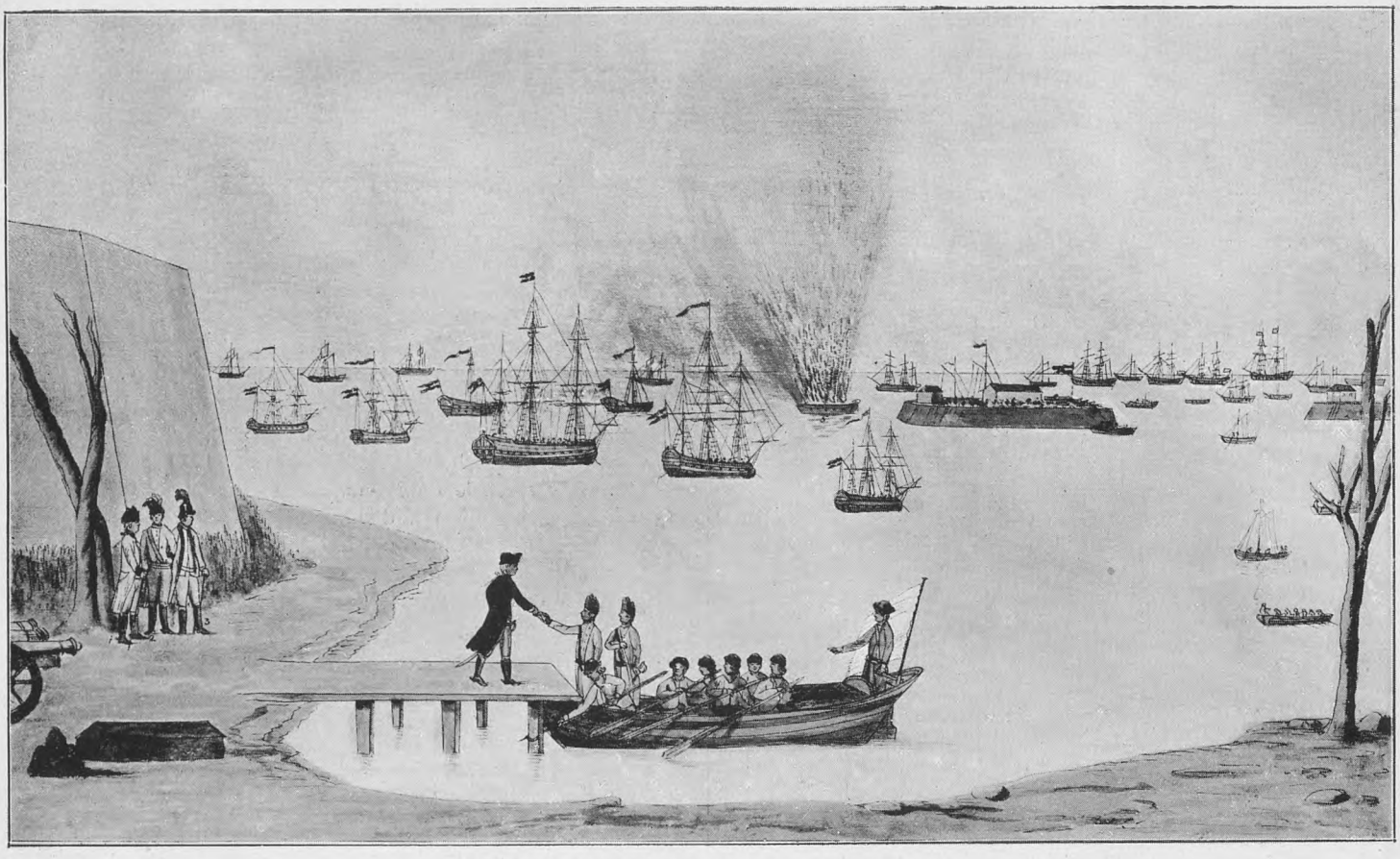

Kommandant Paymann modtager Parlamentær-Baaden.

Kisterne nedsænkedes nu ved Siden af hinanden i Gravene, og da fremgik et betydeligt Antal hvidklædte Piger af Middelstandens Døtre (Almuen kan ikke, og de ved Fødsel eller Rang Ophøjede vil ikke ved saadanne Lejligheder føle eller vise Følelse) og strøede Blomster i Gravene paa de faldne Tapres Lig.

Samme Dag udgaves et Indbydelsesskrift til Subskription paa et Kobber over Slaget tilligemed Sanders Digt over denne Genstand. Indtægten bestemtes til et Gravminde over de faldne Fædrelandsforsvarere. Haabet svigtede her ikke heller. Subskriptionen blev talrig, og Aarsdagen efter Slaget lagdes Grundstenen.

Til den Ende samledes en Del Medborgere paa Kirkegaarden, hvor paa Gravene vajede det danske Flag under Vagt af kongelige Søfolk. Højærværdige Hr. Biskop Bloch (daværende Provst ved Holmens Kirke) holdt en Tale, under hvilken Hr. Kommandør Fisker nedlagde i Grundstenen den af Frederiksværks Stempelskærer Ulstrup forfærdigede Medaille, og efter Talens Slutning endtes denne Højtidelighed med det muntrende tre Gange gentagne Hurra!

Atter efter et Aars Omløb, da imidlertid Gravhøjen var opkastet og den fornødne Underbygning opført, rejstes Mindestenen selv.

Gravhøjen er opkastet mellem de faldne Stridsmænds Grave. De, som ligge foran, omtrent i samme Linie, som Defensionen laa, er betegnede hver med Navnet af en af de faldne Anførere og af det Skib, paa hvilket de faldt. Lige saa mange Popler er plantede paa Højen omkring Mindestøtten, og en Vej snoer sig op til Toppen, hvorfra Udsigt er til Søen, hvor Kampen stod.

Paa østre Side er, opført af Granit, Fodstykket til Mindestenen, som er en Obelisk af mørkegraa norsk Marmor i eet Stykke. Paa den læses:

De faldt for Fædrenelandet
den 2. April 1801

Og derunder:

Medborgres Erkjendtlighed rejste dem
dette Minde.

Paa en hvid Marmortavle i Fodstykket ses en Krans sammenbunden af Laurbær, Eg og Cypres, og under samme:

Den Krands som Fædrelandet gav
den visner ei'
paa falden Krigers Grav.

Det Hele er omgivet ved et Stakit og vil forskønnes ydermere ved en Del Træer af forskellige Slags, som er plantede ved Siderne af Mindet.

Generaladjutant hos Kronprinsen
Kaptajn Hans Lindholm,
som overrakte Lord Nelson Kronprins Frederiks Tilslutning til Nelsons Tilbud om Vaabenstilstand, ligesom han sammen med General Waltersdorff senere førte Fredsforhandlingerne.

Garnisonskirkegaarden.

Til den Kirke, vi Nutidskøbenhavnere kalder Garnisonkirken, og som den 24. Oktober 1706 indviedes under Navn af „Den Herre Zebaoths Kirke", hørte oprindeligt kun den Begravelsesplads, som ligger ud mod St. Anna Plads og bag Kirkebygningen. Men under Pestens Rædselsperiode, i Begyndelsen af det attende Aarhundrede, kunde selvfølgelig disse saakaldte „Urtegaarde" langtfra gøre Fyldest, og man begyndte da at anvende Soldaterkirkegaarden paa Østerbro, der ligesom Holmens Kirkegaard var bleven anlagt i de nærmeste Aar efter Københavns Belejring, og som første Gang nævnes i Kommandantskabets Protokol 1664—1671.

Det første Lig, der, efter den saaledes indførte Ordning, jordedes paa Soldaterkirkegaarden, nedsænkedes den 11. Juli 1711, og fra 1723 skifter Soldaterkirkegaarden Navn og hedder, hvad den derefter har heddet til den Dag i Dag, Garnisonskirkegaarden.

Omtrent i de samme Aar — om end kun midlertidig — toges en anden Pestkirkegaard. ligeledes beliggende udenfor Østerport, nemlig tilhøjre nordfor Castellet, i Brug, efter Indstilling fra Sundhedskommissionen.

I tidligere Tiders Fordom mod Begravelser udenfor Byens Volde ligger uden Tvivl Forklaringen til, at man først et helt Aarhundrede efter Kirkegaardens Anlæg naaede saa vidt, at Terrainet

blev inddelt i Kvarterer og afbenyttet planmæssigt, og ikke mindre, at man først da, i Aaret 1813, kom paa den Tanke at forskønne Kirkegaarden ved at plante en Del Buske og Popler, som skænkedes Kirken fra de kongelige Planteskoler. Men da Kommandantskabet ikke var tilsinds at ville offre noget nævneværdigt paa Kirkegaardens Istandsættelse og Røgt, henlaa store Partier af den som et højst utiltalende Vildnis. Ja, det siges, at det i en længere Aarrække endogsaa var en Privatmand, Billedskærer Møen paa Kastelsvej, der ved eget Arbejde og udelukkende paa egen Bekostning vedligeholdt Kors og Grave over de faldne Sol-

dater fra 1864, indtil der endelig i 1885 opkastedes en fælles Gravhøj over dem.

Ogsaa Kirkegaardens nærmeste Omgivelser havde i lange Tider et Udseende, man maatte skamme sig over. Her var en yderst forsømt Fattigkirkegaard, en Slavekirkegaard — der dog efter

Nelsons Panorama over Slaget den 2. April.

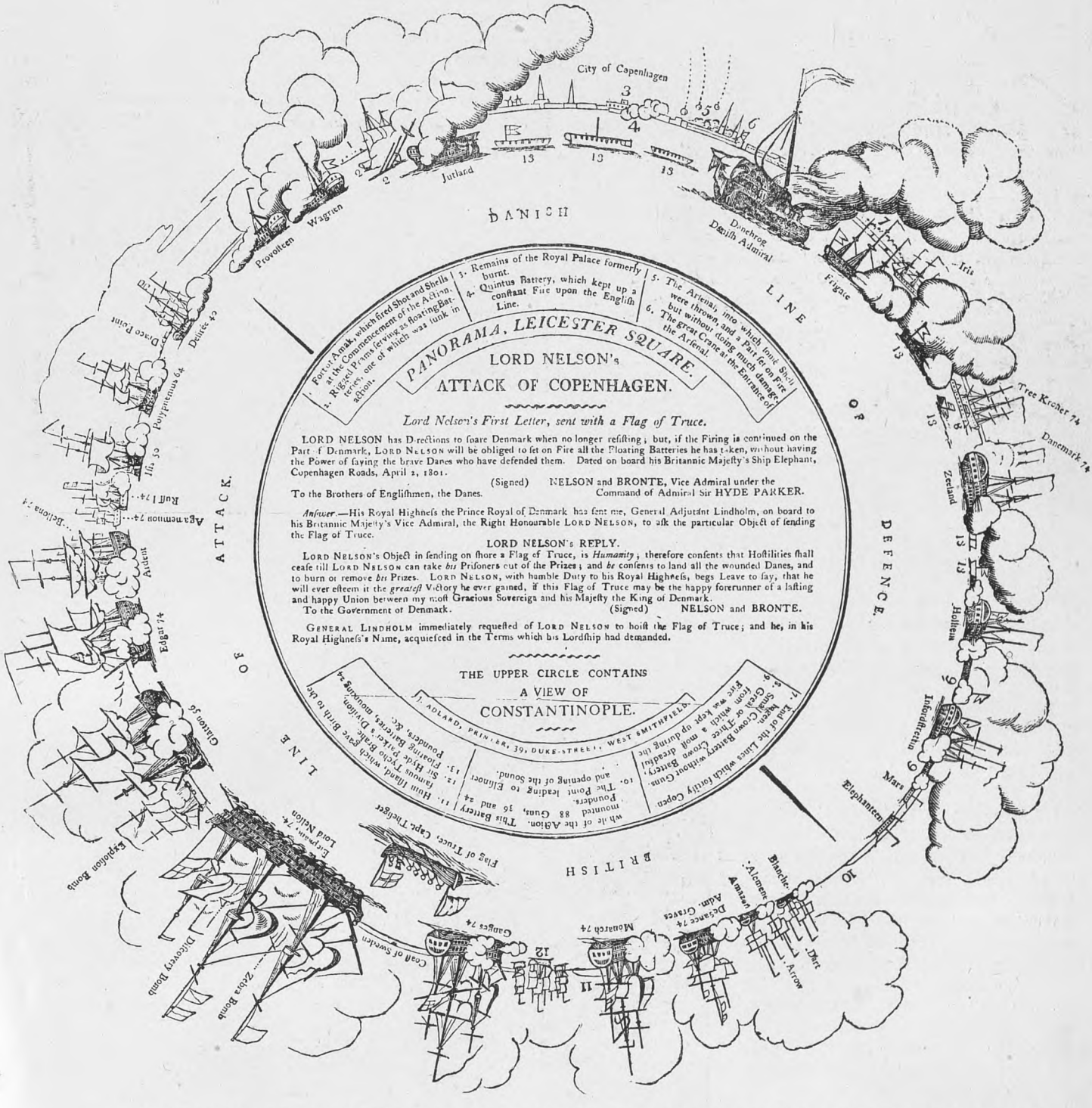

Mr. BARKER, ever desirous to have his Representations completeley correct, entreated of LORD NELSON to inspect, at the PANORAMA, the Painting of the BATTLE OF COPENHAGEN, previous to its being opened for Exhibition, and has been honoured with the following flattering Testimony by HIS LORDSHIP:

„Sir, „Merton, May 19, 1802.

„I HAVE acceded to your Request, and seen the Picture which you intend to exhibit of the BATTLE OF COPENHAGEN; and, making due Allowances for the Alteration of the Positions of many of the Ships, in the Space of One Hour and a Half, which Time I consider the Picture to embrace, I have no Scruple im saying, that I consider it the most correct Picture of any Event I have ever seen; and I believe Captain FOLEY, and the Hon. Col. STEWART, who have examined the Picture with me, are of the same Opinion.

I am, SIR
„Your most obedient Servant"
NELSON.

Nedlæggelsen af Københavns Stokhus i 1857 ikke blev benyttet længere — og senere fandtes, hvad sikkert mange tydeligt endnu kan erindre, ud imod Øster-Allé en Begravelsesplads for — Hunde!

Da Pladsen i 1851 viste sig mere end utilstrækkelig, henvendte Kirkepatronatet sig til Københavns Magistrat for at opnaa en

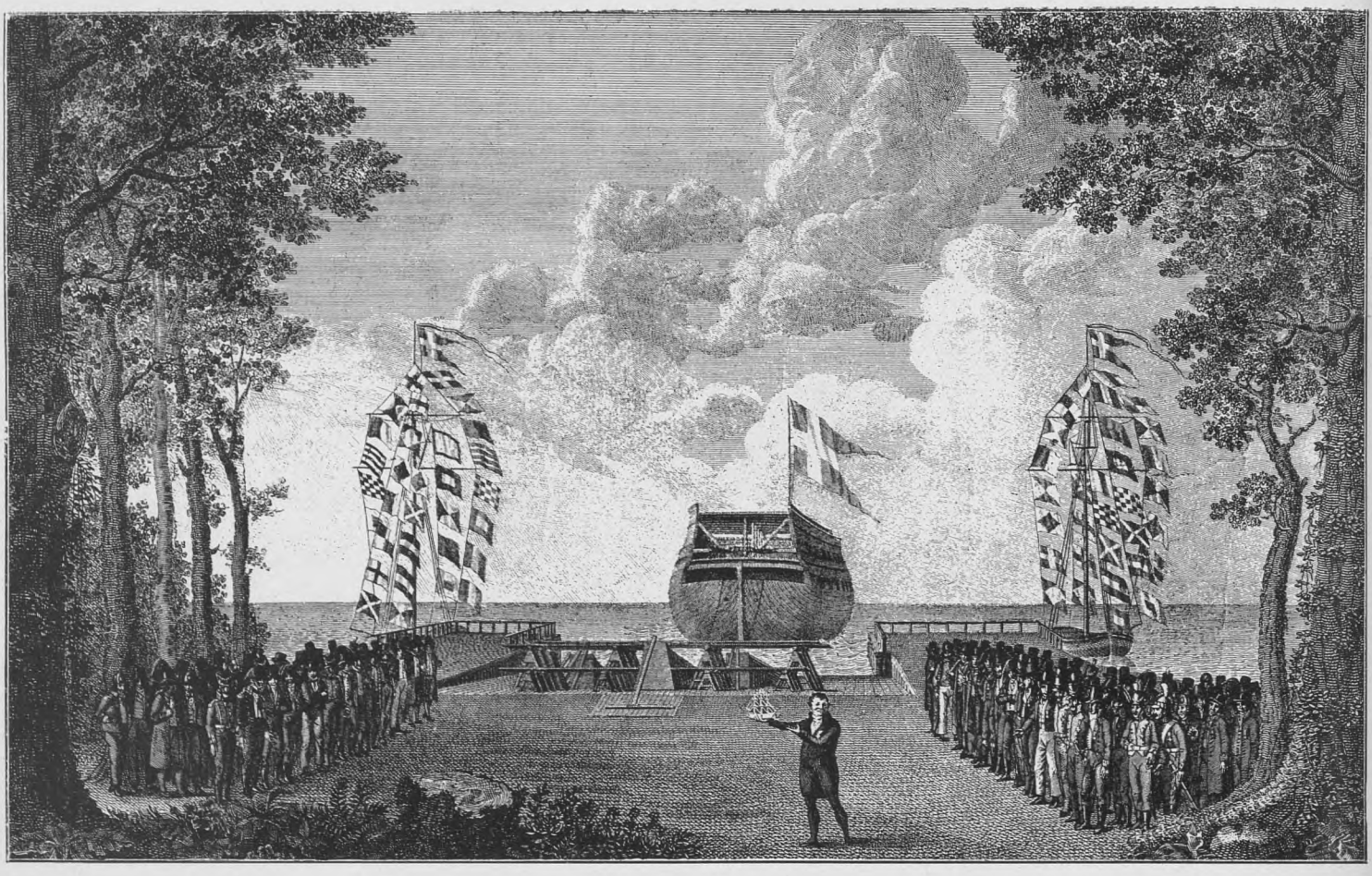

„Phœnix".

„En Forestilling til Fordeel for Danske Krigsfanger i Engeland, udført ved Skuespiller og Dannebrogsmand Knudsen paa den Kongelige Danske Skueplads".

nødtørftig Udvidelse paa Kommunens Jorder, og da denne af en eller anden Grund ikke lod sig iværksætte, prøvede man en Henvendelse til Krigsministeriet, ved hvis Imødekommenhed der det paafølgende Aar overlodes Kirken et Areal af rigelig 2 Tønder Land af Fæstningens Forglacis. En Del af denne Jord havde i tidligere Tider været bortforpagtet til Selskabet for Silkeavlens Fremme, der her havde gjort Forsøg paa at anlægge en Planteskole til Opelskelse af Morbærtræer.

I Koleraaaret 1853 — sørgelig Ihukommelse! — bevirkede lignende Forhold som i Pestens Tid, nemlig det ganske overhaandtagende Antal af Dødsfald, at man i største Hast maatte lade Ingeniørkorpset opføre et Ligkapel. Og for at give vore Læsere et Begreb om Begravelsernes Mængde paa denne Kirkegaard, vil vi blot notere, at det for et Aaremaal af ti Aar varierer mellem 3000 og 4000 i Gennemsnit. I Løbet af de første halvandet Hundrede Aar jordfæstedes omtrent 56 000 Lig paa Garnisonskirkegaarden. Og maaske kan følgende ganske specielle Tal interessere: I Koleraaaret 1853 var Begravelsernes Antal 538, i Krigsaaret 1864 var Antallet 746. — — — Vi vil for Garnisonskirkegaardens Vedkommende indskrænke os til at notere de fremragende militære Personer, der her have fundet deres sidste Hvilested.

Johan Peter Andreas Anker, berømt fra den 2den slesvigske Krig. Han fødtes i 1831 som Søn af en bornholmsk Proprietær. Var i sin tidlige Ungdom ansat ved Landvæsenet og kom i 1856 til København for at gennemgaa Artilleriets Elevskole og fik ved sin Afgang Ansættelse som Sekondlieutenant ved Bornholms Milits. En søgende og urolig Natur har han sikkert været. En Tid var han Skuespiller ved Theatret „Alhambra", men saa snart Krigen stod for Døren i 1863, meldte han sig begejstret som frivillig, Soldat og ansattes som Artillerikommandør for Skansen Nr. 2 i Dybbølstillingen og udmærkede sig snart ved et Mod, en Beslutsomhed og en saa fremragende Dygtighed, at han kom i Folkemunde og blev en af Krigens populæreste Helte. Og bemærkelsesværdigt er det, at han ogsaa i Fjendens Øjne ansaas som en saa ypperlig og snarraadig Officer, at der var givet Befaling til, at denne Artillerikommandør Anker ved Skansen Nr. 2 skulde fanges levende hvilket ogsaa lykkedes ved den skæbnesvangre Storm paa Dybbøl. Men hvad der endnu mere synes at tjene til Ankers Ros var den Omstændighed, at han fra selve de fjendtlige Officerer modtog en anerkendende Adresse! — Allerede før Kampen den 18de April var han bleven udmærket med Dannebrogsordenens Ridderkors, — nu skænkede Medborgere og Medborgerinder ham en Æressabel, og da han efter Krigen vendte tilbage til den Bornholm'ske Milits, var han bleven udnævnt til karakteriseret Premierlieutenant. Men Fredstjenesten passede ikke den driftige Officer, og allerede i 1865 ansøgte han om sin Afsked. Han døde 1876. — —

HANS CHRISTIAN KNUDSEN,

Kongelig Skuespiller og Dannebrogsmand

Født d. 4 Marti 1763, død d. 4 Marti 1816.

Genieto Søn og Armods Ven i Nød
Gravstikken Verden at gienskienke prøved.
Den Ædle ved sin altfor aarle Død
Sit elskte Danmark første Gang bedrøved.

Georg Henrik Lasson var født i Randers og døde som halvtredsaarig i 1864. Han var Søn af Generalmajor Iver Lasson, der ansaas for at have været en udmærket Rytterchef, og kom i 1825 til København, kom paa Landkadetakademiet og i Huset hos General Bardenfleth, som var den senere Frederik den 7des Guvernør, og gjorde saaledes Bekendtskab med den vordende Konge, der bestandig viste

ham Bevaagenhed. Da Krigen i 1848 brød ud, var Lasson paa Grund af Sygdom foreløbig forhindret i at komme med, men snart efter blev han dog ansat som Kommandant i Hovedkvarteret og deltog i Fægtningen ved Haderslev. Efter Slaget ved Isted fik han Majors Karakter og forflyttedes til Garden, ved hvilken Vaabenart han i 1861 ansattes som Kommandør. Forfremmet til Oberst førte han Kommandoen over 1. Brigade ved Dannevirke, og under Slaget den 18de April saaredes han dødeligt. I 1863 var han bleven ophøjet i Adelsstanden, men efterlod sig ingen mandlige Descendenter.

Niels Christian Lunding, født 1795, var i 1810 bleven udnævnt til Sekondlieutenant ved Kongens Regiment. I 1834 blev han, efter at have gennemgaaet Graderne som karakteriseret Kaptejn og Stabskaptejn, virkelig Kaptejn, og da Hærloven af 1842 traadte i Kraft, ansattes han som Chef for det i København nyoprettede Ingeniørkompagni. Før den Tid havde den danske Hær ikke havt særlige Ingeniørtropper, idet man havde ladet Feltingeniørvirksomheden udføre af nogle af de Kompagnier, der var henlagte under Artilleriet. Det blev Lundings Opgave næsten paa bar Bund at lægge Grundvolden for dansk Ingeniørvæsen — han løste denne Opgave med Glans. Her er desværre ikke Plads til i Detaillerne at beskrive den dygtige Officers Livsløb, — lad det være nok at paapege den udmærkede Tjeneste han ydede i den første slesvigske Krig, ikke mindst paa Brovæsenets Omraade, og at han allerede i Kampens første Aar fik Udnævnelse som karakteriseret Oberstlieutenant.

Efter Krigen blev Lunding ansat som Stabsofficer ved Fæstningstjenesten, og i 1855 som midlertidig Kommandant i Citadellet Frederikshavn, i 1856 som Kommandant paa Kronborg og fik samme Aar Karakter som Generalmajor, indtil han ved den anden slesvigske Krigs Begyndelse forsattes til Fredericia som Kommandant, i hvilken Stilling han indlagde sig stor Fortjeneste. Og da Krigen var endt, indtog Lunding paany, som Generallieutenant, sin Stilling paa Kronborg. I 1867 bevilgedes ham en Statspension som Anerkendelse af hans Fortjenester af Fædrelandet. I 1871 døde han i en meget høj Alder. Han var en helstøbt Personlighed, og i dansk Krigshistorie vil hans Navn bevares blandt de bedste.

Ernst Henrik Clode Wilster, der fødtes 1808 og døde 1871, tilhørte en Slægt, der havde skænket Danmark mange dygtige Mænd, ikke mindst i Militæretaten. Sine Lieutenantsaar tilbragte han ved Prins Christian Frederiks og ved Kongens Regiment. Men efter Hærreduktionen i 1842 forflyttedes han til Jægerkorpset, ved hvilket han forblev i næsten tyve Aar, og det var med denne københavnske Afdeling, Kastelsjægerne, at han i den første slesvigske Krig vandt sig sit udmærkede Navn. Navnlig i Slaget ved Slesvig fik Wilster, der her kæmpede under Schleppegrell og Major Shepelern, Lejlighed til at vise, hvad han duede til. Da Shepelern var faldet, overtog Wilster hans Plads og fyldte den med stor Hæder. Efter Fredslutningen forfremmedes han til Oberstlieutenant og i 1863 tilsagdes der ham endelig Generalmajors Karakter. Ogsaa i den anden slesvigske Krig indlagde Wilster sig Fortjeneste. Efter den saarede General Steinmann overtog han Befalingen over 3die Division i Fredericia, og under Fægtningen foran denne Fæstning blev han saaret af en Granat og kunde først henimod Krigens Slutning atter melde sig til Tjeneste. I 1867 udnævntes han til General og tilbragte da Resten af sin Tjenestetid i Aarhus som Chef for 1ste jyske Brigade. Da han i 1878 paa Grund af Alder maatte forlade Hæren, havde han i fire Aar beklædt Posten som kommanderende General i 2det Generalkommandodistrikt. Han var efter alle samstemmende Vidnesbyrd en ægte Soldaternatur, med et Mod, der grænsede til hensynsløs Forvovenhed, af Karakter et Mandfolk, der aldrig var bange for at paatage sig Ansvaret for sine Handlinger. Havde han ved sit ildfulde Temperament mod sin Vilje forøvet nogen Uret, gav han strax den Forurettede Oprejsning. Han var elsket af sine Soldater, fordi han, samtidig med at han krævede streng og ubønhørlig Disciplin, var jævn, ligefrem og hjertelig i sit Væsen. Først og sidst — han var en glødende Patriot.

En dansk Sømand i engelsk Fangenskab afslaar Fjendens Guld, der tilbydes ham for at gaa i hans Tjeneste. Han peger paa det danske Flag (det eneste, han har søgt at redde fra Skibet) som om han vilde sige: „Før lide Alt, end vanære dette".

Tilbagekomst fra det engelske Fangenskab.
Den Ankomne nyder i sine Paarørendes glade Modtagelse og Favntag Lønnen for at have vedblevet at være Fædrelandet tro.

Vilhelm Ferdinand Würtzen, født 1796 og død 1858, fik Lejlighed til som Ritmester ved Dragonerne at udmærke sig i Slaget ved Slesvig i 1848. To af vore Kanoner under Lieutenant Gøtsche var ved Husby kommen i stor Fare, og man søgte da Hjælp hos en Kavalleribrigade i Nærheden. Dennes Chef, Oberst Juel, beordrede da Würtzen til at foretage Indhugget, hvad han besørgede med et saadant Mod og Humør, at hans Navn vil for bestandig være knyttet til denne i og for sig ubetydelige Affære. Würtzen havde ved sit friske Lune og sin elskværdige Jovialitet forstaaet at vinde Frederik den 7des Yndest, og da han i 1852 fik sin Afsked, udnævntes han af sin kongelige Velynder til Kommandant paa Rosenborg.

Georg Karl Christian Zachariae, født 1835, kom, efterat have gennemgaaet Landkadetakademiet og den kgl. militære Højskole, til Tjeneste ved Generalstabens topografiske Afdeling, hvor hans Dygtighed snart gjorde sig stærkt gældende. Efter med Hæder at have deltaget i den 2den slesvigske Krig, i hvilken han avancerede til Premierlieutenant, ansattes han i 1865 som Lærer i Topografi og Geodæsi ved den kgl. militære Højskole. Ved Siden af stor praktisk Dygtighed viste Zachariae betydelige Evner i videnskabelig Retning, og efter i 1884 at være bleven ansat som Direktør for den danske Gradmaaling og i 1886 at være bleven indvalgt som Medlem af den internationale Gradmaalings permanente Kommission, optoges han i 1893 som Medlem af Videnskabernes Selskab, som han repræsenterede ved den internationale Association af Akademier i Paris 1901, og var siden 1897 tillige Medlem af det kgl. Akademi for Sverrigs Krigsvidenskab. Som praktisk Militær steg han til de højeste Grader, stilledes i 1901 i Spidsen for Generalstaben og udnævntes i 1903 til kommanderende General i 1ste Generalkommandodistrikt. Ved Rejser og ivrigt Selvstudium fulgte han alle krigsvidenskabelige Fremskridt og søgte at frugtbargøre sine Erfaringer ved at indføre moderne Principer i vor Militæretat. Han døde i Aaret 1907.

Paul Ulrich Scharffenberg fødtes 1810 og døde 1882. Faderen var Justitsraad og Postmester i Kiel, hvor Sønnen tilbragte næsten tredive Aar af sit Liv. Det var fra Begyndelsen Meningen, at han skulde studere, men den militære Trang var vel nedarvet fra Faderen, der før han blev Postmester havde indtaget Stillingen som Kommandør for en af det oldenborgske Infanteriregiments Bataillioner. Nok er det, at den unge Scharffenberg i 1825 blev Landkadet og i 1847 var naaet saa vidt, at han som

Vi bringer i det følgende Gengivelser af et Udvalg af Gravsteder paa Garnisons Kirkegaard.

General Olaf Rye
faldt 6. Juli 1849 ved Fredericia.

Lieutenant Johan Andreas Peter Anker,
den tapre Forsvarer af Skanse Nr. 2 ved Dybbøl, † 1876.

Kaptejn kom til 2det Jægerkorps under Oberst Schleppegrell, hos hvem hans medfødte militære Evner fik en sund og kraftig Udvikling. I 1848 deltog han i Kampene ved Bov, Slesvig og ved Oversø, hvor han ved Overgivelsen modtog General Wrangels Anerkendelse af vore Troppers Forhold. Overalt havde han vist Mod og Snarraadighed. Næste Aar blev han saaret ved Fredericia under Forsøget paa at storme en Skanse. Den paafølgende Maaned fik han Majors Karakter og førte i 1850 med fremragende Dygtighed sin Bataillon i Kampene ved Helligbæk og Isted. Efter Fredslutningen avancerede han hurtigt, indtil han i 1860 ansattes

Minde over Faldne i 1848—49—50 og 1864.

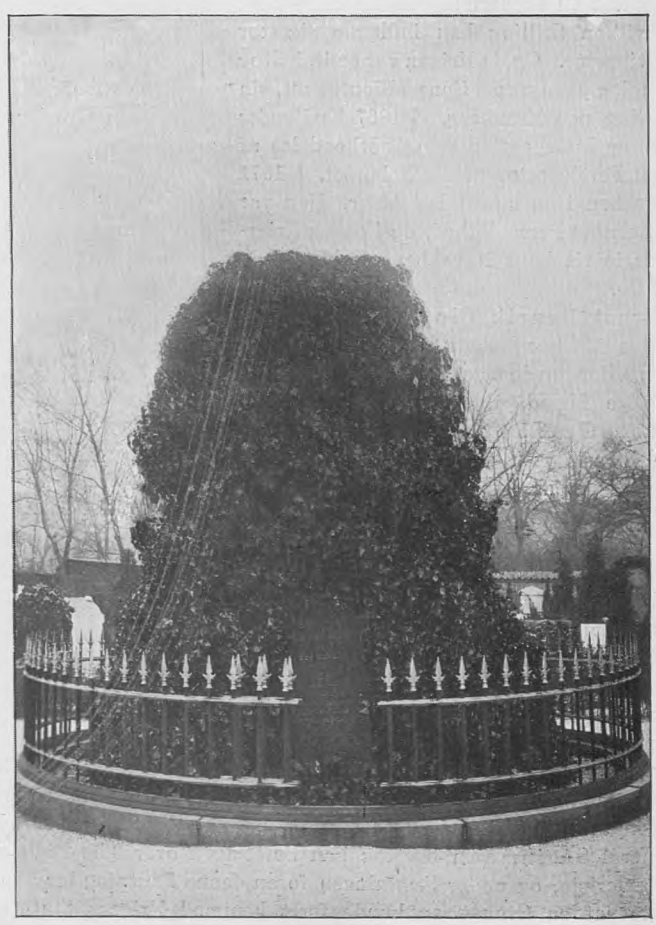

Minde over 226 Faldne i 1864.

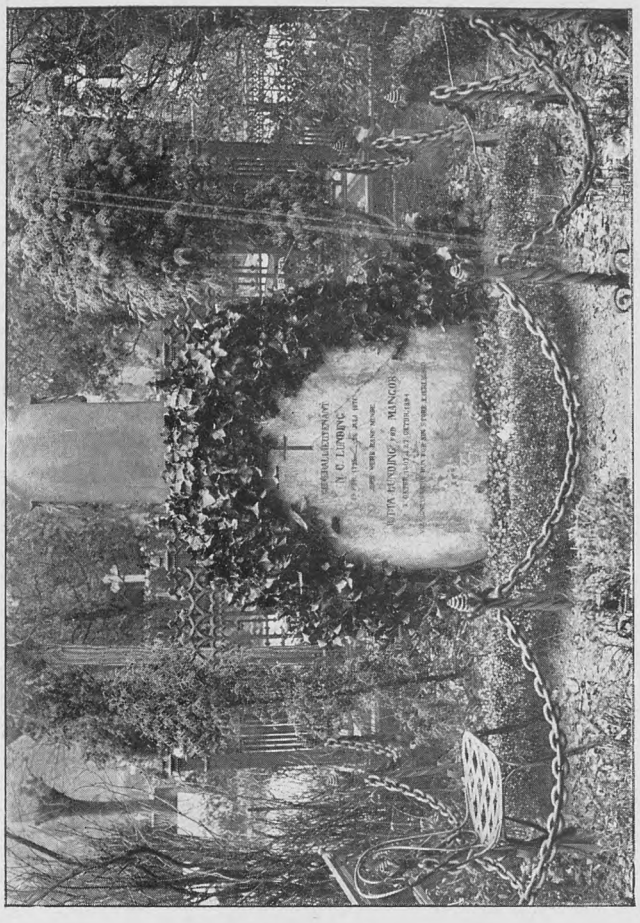

Generallieutenant N. C. Lunding, † 1871.

Oberst Georg Henrik Lasson, faldt ved Dybbøl 1864.

som Kommandør for 3die Bataillon, der laa i Garnison i Altona, hvor han med Takt og stor Dygtighed varetog den vanskelige Post som Garnisonskommandant. — Da vor Hær mobiliseredes i 1863, blev Scharffenberg Brigadechef, og han udmærkede sig paany ved sine overlegne strategiske Evner og sit Mod. Navnlig indlagde han sig ved Dybbølstillingen den største Hæder paa Grund af de selvstændige Dispositioner, han traf under Tilbagetoget. I 1867 stilledes han som Generalmajor i Spidsen for 1ste Generalkommando, indtil han i 1879 erholdt sin Afsked. Han døde som ugift og testamenterede en Del af sin Formue til Officerernes Understøttelsesforening.

Hans Christopher Georg Frederik Hedemann fødtes i Flensborg i 1792, indtraadte 1803 i Landkadetkorpset, hvorfra han sex Aar efter afgik til det slesvigske Infanteriregiment som Sekondlieutenant. I 1811 forsattes han til 1ste jyske Infanteriregiment, ved hvilket han forblev staaende indtil 1842, efter for-

Generallieutenant H. C. G. F. Hedemann, † 1859.

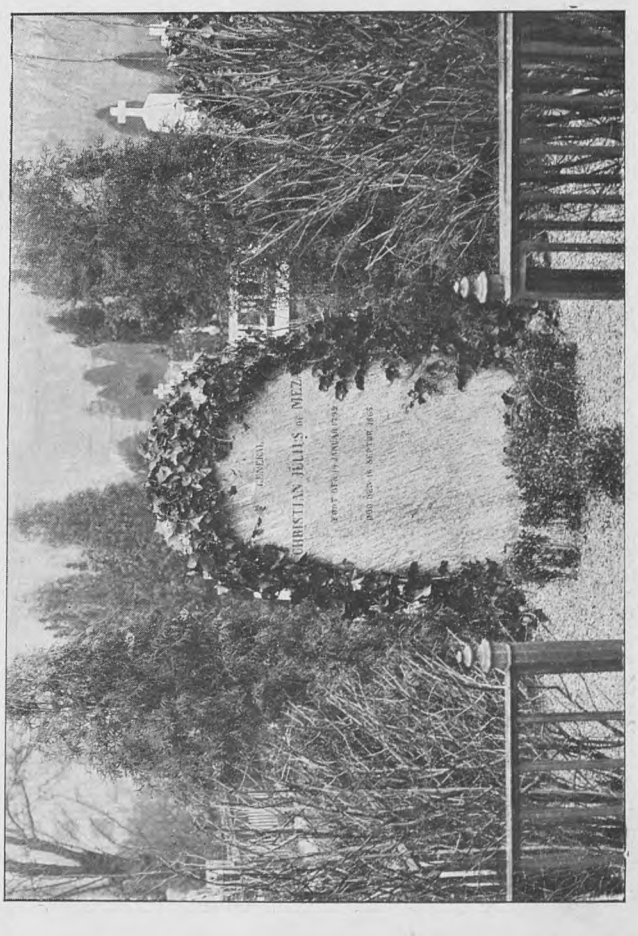

General Christian Julius de Meza, † 1865.

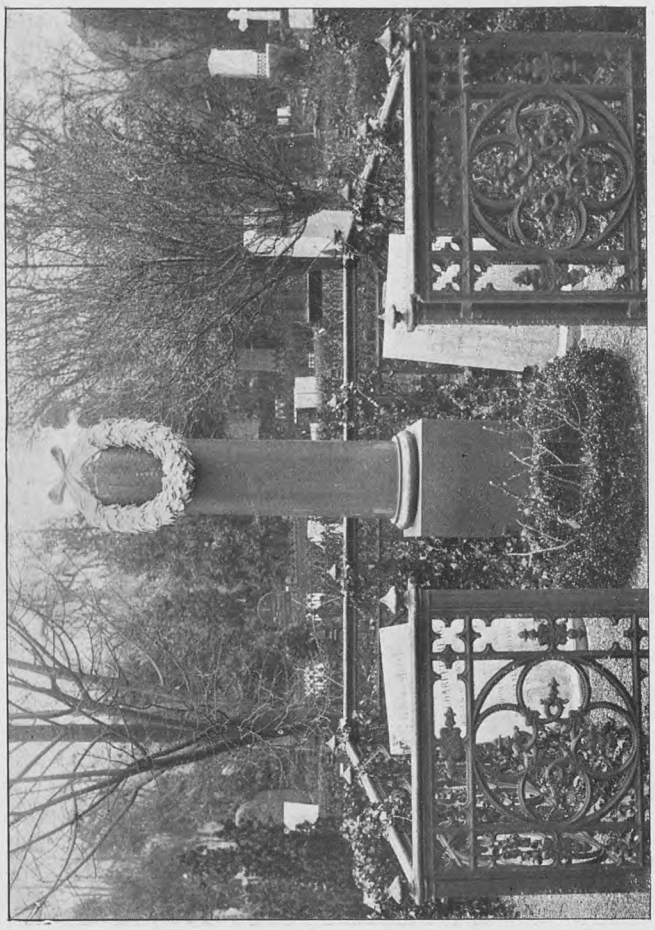

General P. U. Scharffenberg, † 1882.

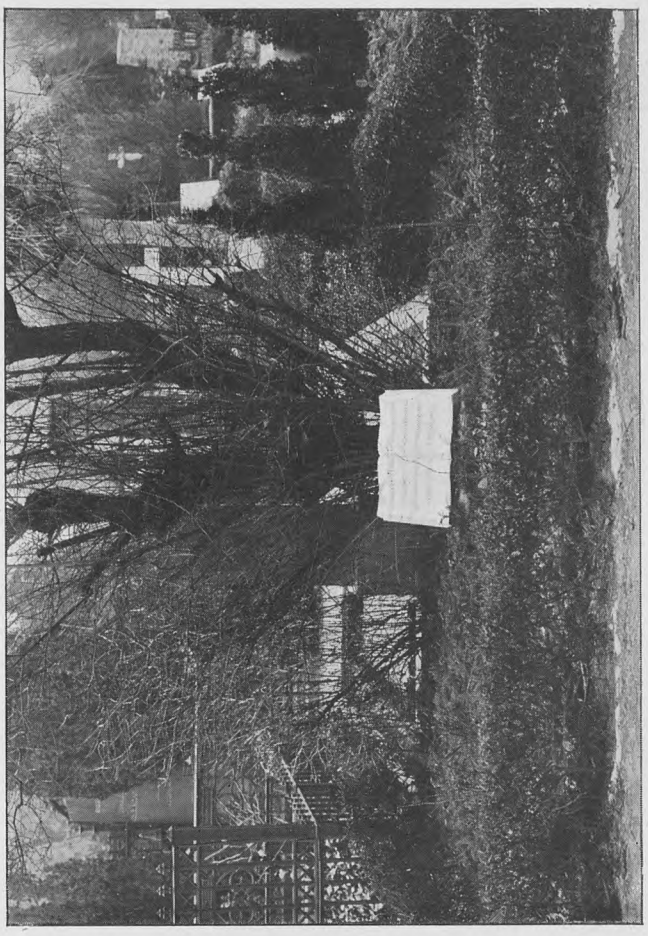

Generallieutenant G. K. C. Zachariae, † 1907.

længst at være avanceret til Major. Han havde efterhaanden opnaaet Anseelse som en sjelden indsigtsfuld og intelligent Officer, som man derfor tildelte særlige ansvarsfulde Hverv og Sæde i forskellige Kommissioner. I 1846 overtog han Posten som Kommandant i Citadellet og forfremmedes Aaret efter til Oberst. Det varede ikke længe, inden hans Dygtighed blev sat paa en vigtig, praktisk Prøve. Med Læssøe som Stabschef sattes han i Spidsen for det i Hast dannede, saakaldte nørrejyske Armékorps, en Stilling, hvori han kom til at lægge sit koldblodige Mod og sit ypperlige strategiske Blik for Dagen. Slagene ved Bov og Slesvig, ved Nybøl og Dybbøl vil bestandig staa som smukke Minder om den fortrinlige danske Overkommando. Om de ufortjente Krænkelser, som Hedemann paa Grund af Krigsminister Tschernings Dispositioner maatte lide, tiltrods for de store Fortjenester, han havde indlagt sig, er ikke her Stedet til at tale. Nok er det, at Hedemann efter Vaabenstilstanden blev

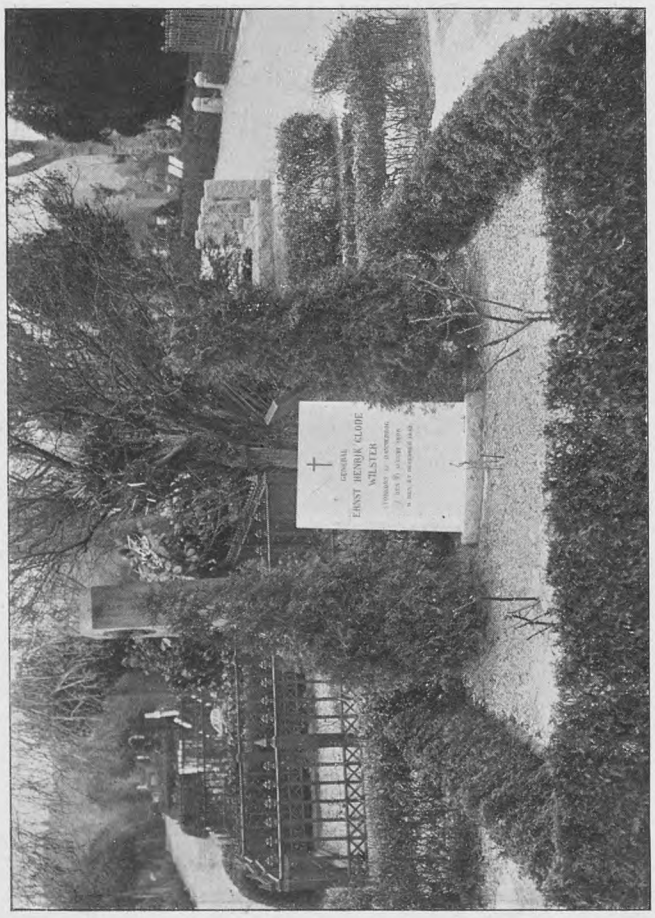

General Ernst Henrik Clode Wilster, † 1881.

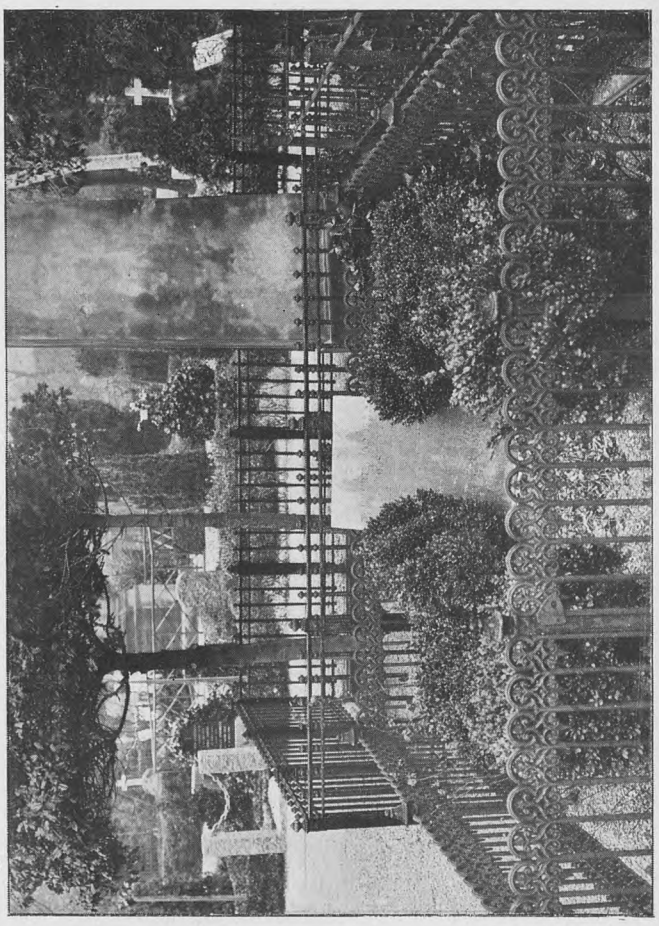

General F. C. Holstein, Chef for det kgl. Teater, † 1853.

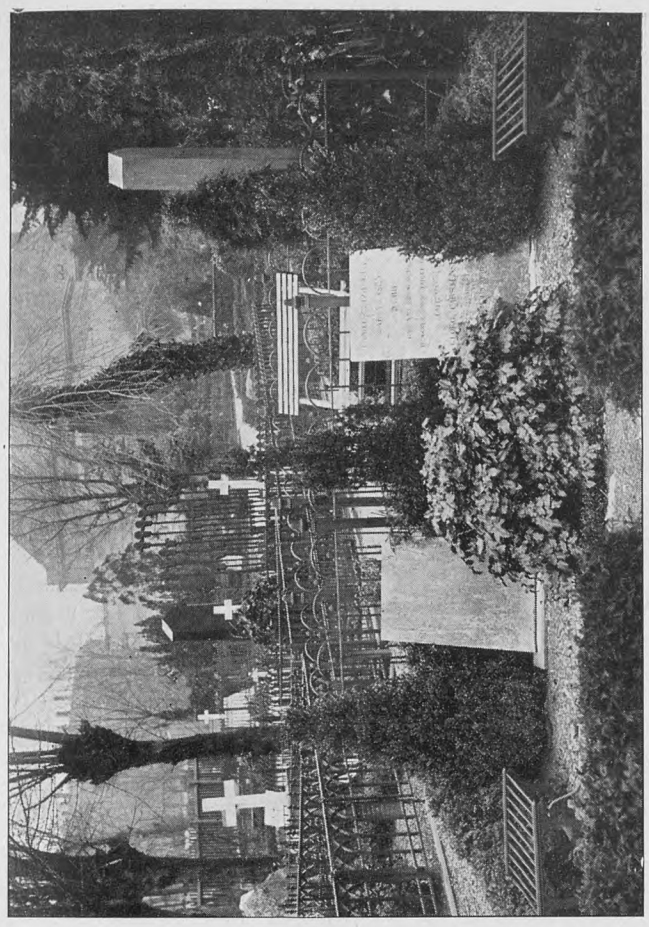

Tivolis Stifter Georg Carstensen, † 1857.

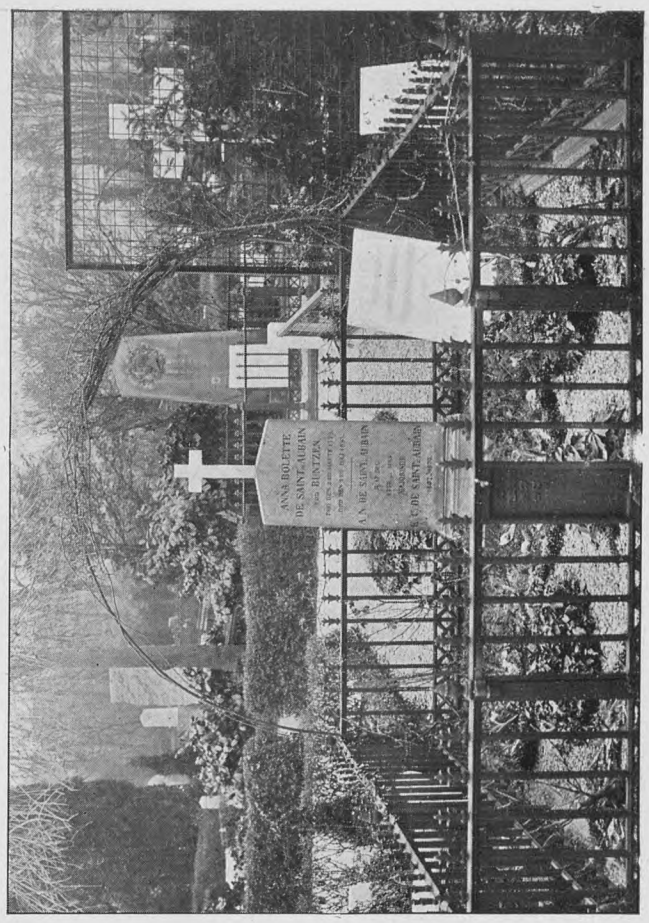

Forfatteren A. N. de Saint-Aubain, † 1865.

beordret til København, maatte afgive Overkommandoen for paany at faa sin Kommandantpost i Citadellet overdraget. De mest fremragende blandt hans Vaabenfæller — Bülow, Schleppegrell, de Meza og flere andre — søgte at bøde paa Krænkelserne ved at tilstille ham en Takskrivelse for hans fortrinlige Hærledelse, — men Hedemann forvandt aldrig den Ydmygelse, man saa højst ufortjent havde tilføjet ham. I 1854 søgte han sin Afsked og døde 1859. Ved sin Afsked fik han tildelt Karakter af Generallieutenant.

Olaf Rye, hvis ubetvingelige Tapperhed, hvis Frygtløshed overfor Ansvaret, og hvis djærve, ædle Personlighed har gjort ham til Folkehelt, fødtes 1791 i Thelemarken af norske Forældre. Han var af Officersslægt, og det var en selvsagt Ting, at han skulde følge Slægtens Traditioner. Sin Barndom og første Ungdom henlevede han i et muntert Friluftsliv, først som Elev paa det norske militære Institut, senere som Fændrik ved det thelemarkske Infanteri, og i 1809 var han Premierlieutenant. Efter

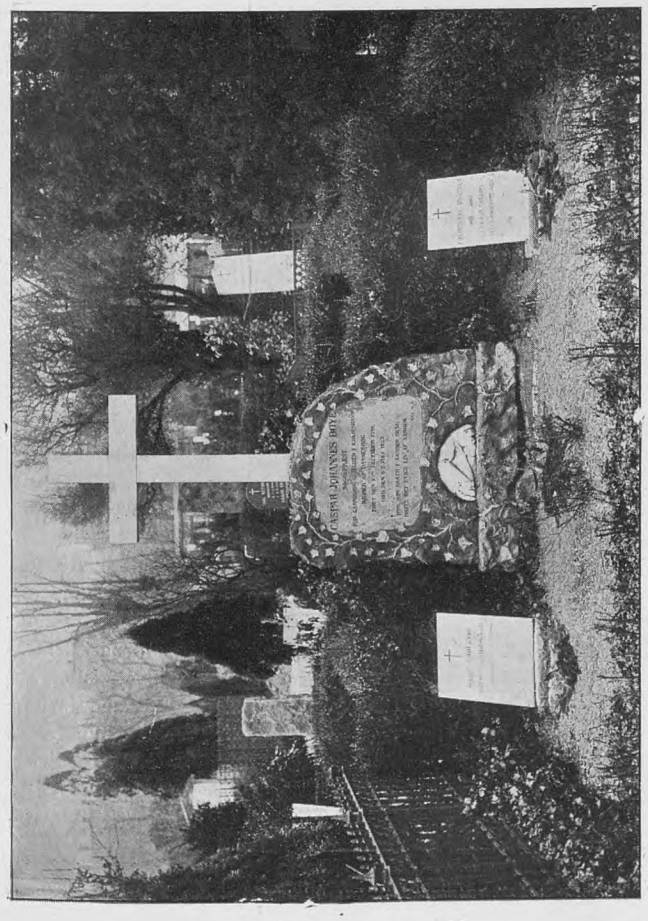

Digteren, Pastor Caspar Johannes Boye, † 1853.

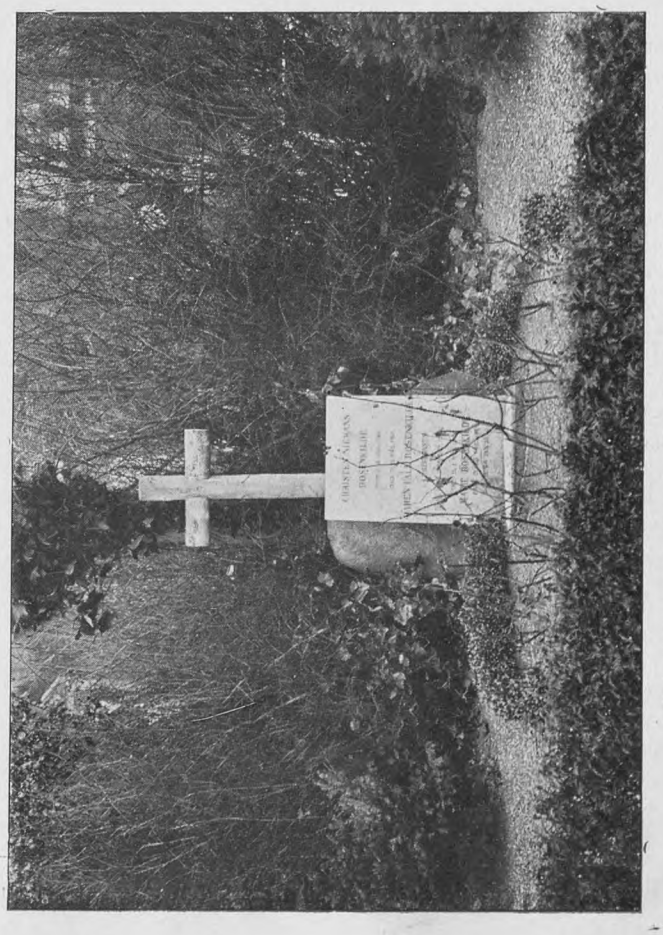

Kgl. Skuespiller Christian Niemann Rosenkilde, † 1861.

Kieler-Freden i 1814 fulgtes han med to af sine Regimentskammerater, Frederik Adolph Schleppegrell og Hans Helgesen, efter at de havde nægtet at aflægge Ed til den svenske Konge, til Danmark, hvor de ved Prins Christian Frederiks Hjælp fik Ansættelse i Hæren. Olaf Rye ansattes som Premierlieutenant ved det oldenborgske Regiment i Rensborg, hvor han derpaa levede i næsten en Menneskealder, uden at nogetsomhelst gav Anledning til at vente hans kommende Berømmelse. Ved Jagt, Ridning og anden Idræt fordrev han sin Fritid, rejste ofte med Orlov til sit Fødeland, som han elskede højt, passede sin Tjeneste, som Pligten bød, — og først Hærens nye Omordning i 1842 blev for Olaf Rye Indledningen til et nyt og lykkeligt Liv, der allerede var bleven formørket af store private Sorger. Han forflyttedes til København som Chef for 1ste Linieinfanteribataillon. Og saa kom Krigen 1848, i hvilken Rye vandt det Navn, der ikke vil glemmes. Han var paa dette Tidspunkt 56 Aar gammel, men hans Legeme, hærdet som det var ved al Slags Idræt, var endnu ungdommeligt. En skøn og stolt Soldaterskikkelse frembød han med sit kraftige Ansigt, sit gennemtrængende Blik og sin mandige, kække Holdning. Den Tvivl man hidtil havde næret om, hvorvidt han med sit heftige Temperament egnede sig til at tjene i overordnede Stillinger, maatte hurtigt vige. Hans glimrende Bravour, hans overlegne Ro, som overraskede mest, hans hensynsløse Dristighed, hans hele Soldatervæsen gjorde ham beundret og elsket. Alle hans Evner og Egenskaber kom til deres Ret, hans Ungdoms Drømme blev til Virkelighed, — som hans udmærkede Biograf, Oberst P. Fr. Rist, siger. I Marts 1849 var Rye bleven Generalmajor, og efter det tabte Slag ved Kolding, overtog han den store Opgave, der nu blev tildelt ham, og som i dansk Krigshistorie er berømt under Betegnelsen Ryes „Tilbagetog". I næsten 2 Maaneder forstod han at gække Fjenden, aflede hans Opmærksomhed, forurolige ham ved Overfald og ved paa flere Maader at narre ham, hvorved det lykkedes at faa Forbundstropperne saa højt op i Jylland, at den slesvigholstenske Hær stod overladt til sig selv og viet til Nederlaget ved Fredericia den 6te Juli.

I det mindeværdige Slag ved Fredericia fandt Olaf Rye Heltedøden. Sorgen over hans Tab forbitrede Glæden over Sejren. Med Poesiens Glans staar hans Navn omstraalet i vor Historie, — at dø som en Helt, det kaldes „at gaa til Ryes Brigade". Fulgt af Landets Konge stededes hans Lig til Jorden den 15de Septbr. 1849. — Paa den Mindestøtte, der er rejst over hans Grav paa Garnisonskirkegaarden, læser man paa Forsiden følgende Vers:

Olaf Rye,
født i Norge
Den 16de Nvbr.
1792.
Højsind og Retsind
Bar han i Brystet,
Og under Graahaar
Kæmpernes Kraft.
Drog han tilbage,
Var det med Hæder, —
Stormed han fremad,
Var det til Sejr!

Og paa Støttens Bagside følgende Vers:

Fredericia 6te Juli
1849.

Komponisten, Kammermusikus Christian Julius Hansen, † 1875.

Marinemaleren, Professor C. F. Sørensen, † 1879.

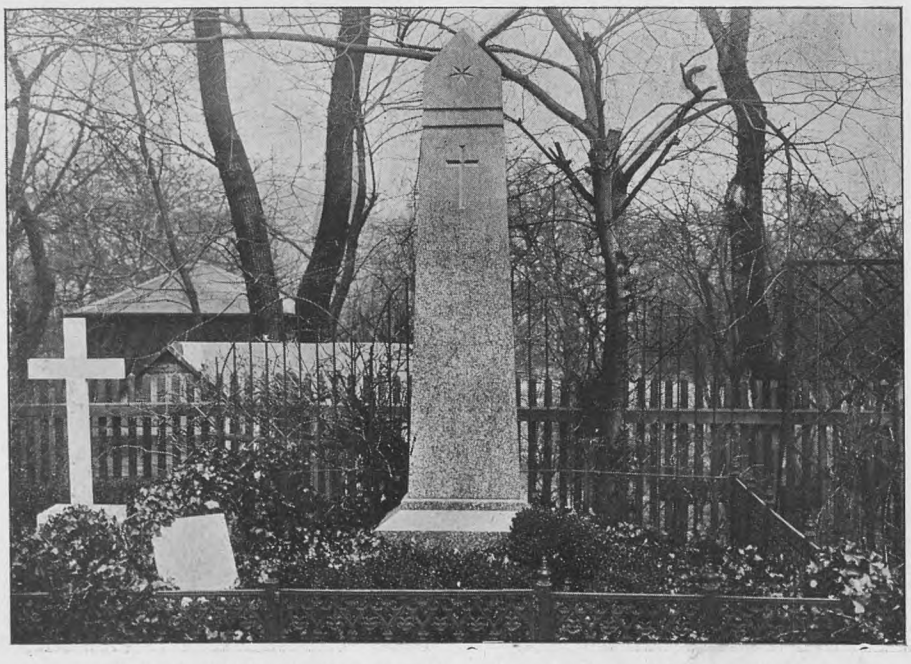

Pastor Nicolai Gottlieb Blædel, Sognepræst i en Menneskealder ved Garnisons Kirke, † 1879.

Danskernes Høvding,
Krigernes Fader,
Foer over sprængte
Skandser i Kampen!
Løsnet var: Fremad,
Sejr med Gud!
Jublende fulgte
Krigerne Helten, —
Sejrende saa' han
Døden i Øjet!
Mægtig med Sejren
Aanden fik Vinger —
Aldrig skal Danske
Glemme hans Navn!

Christian Julius de Meza fødtes i Helsingør 1792 og blev 1810 Sekondlieutenant i Artilleriet. Efter at have faaet Udnævnelse som Premierlieutenant ansattes han som Lærer ved Artilleriinstituttet i Historie og Geografi, en Virksomhed, der i Forening med hans fremragende Sprogtalent skaffede ham ind i Generalstaben. Senere holdt han paa Universitetet Forelæsninger over Sprogenes Fonetik. Han var desuden en begejstret Musikdyrker, — i det Hele i Egenskab af Militær noget udenfor det almindelige. Ogsaa hans ydre Fremtræden bar Originalitetens Præg, der tiltog med Aarene og bragte ham i Folkemunde som en aparte Særling. Maaske var der en Smule tilsigtet i hans Originalitet, der gav sig særlig tilkende i hans Paaklædning og en gennemført Sirlighed, der ikke syntes helt fri for Affektation. Men det skal siges til hans Ros, at hans Hjerte var varmt, og at han elskede sit Fædreland. Men ingen anede, at der i denne aparte Mand var Stof til en Hærfører. I 1821 blev han Kaptejn, blev i 1828 Batterichef, var paa Studierejser, særlig til Frankrig, og i 1847 ansattes han som Formand i en Kommission, der skulde forberede Indførelsen af nye Haandskydevaaben. Ved Krigens Udbrud i 1848 udnævntes han til højstkommanderende Artillerioffícer, — vist til almindelig Forbauselse. Men Krigsminister Tscherning vidste, hvad han gjorde. Han vidste, at de Meza var den rette Mand. Og Krigsbegivenhederne beviste det. Ved Bov, Slesvig, Nybøl og Dybbøl skabte de Meza sig saa anset et Navn, at han i Vaabenstilstandsperioden udnævntes til Oberst og Kommandør for en Infanteribrigade. Ved Udfaldet fra Fredericia den 6te Juli 1849 udmærkede han sig i saa høj en Grad, at han blev Generalmajor og Aaret efter hædredes med Dannebrogsordenens Storkors. Og da den 2den slesvigske Krig stod for Døren, var hans Anseelse saa grundfæstet, at man, tiltrods for hans høje Alder af 72 Aar, og tiltrods for hans Legemssvaghed, indstillede ham til den ansvarsfulde Post som Overgeneral. Efter at han energisk havde tilbagevist General Wrangel's Opfordring til at rømme Slesvig, ventede den danske Befolkning, at han vilde byde Fjenden et haardnakket Forsvar af Dannevirkestillingen, selv om han tidligere havde hævdet, at den om Vinteren vilde være uholdbar. Det virkede derfor som et Tordenslag, da han efter Fægtningerne ved Misunde og Jagel besluttede sig til at rømme Stillingen. Han lod afholde et Krigsraad, i hvilket alle, kun med en enkelt Undtagelse, gav ham Medhold i Beslutningen, der, militært set, uden ringeste Tvivl var rigtig, men som i Øjeblikket vakte dybt Mismod i Danmark og tildels virkede lammende paa Hærens Kampkraft. Krigsministeren lod sig desværre lede af

Kgl. Skuespiller Adolph Marius Rosenkilde, † 1882.

Digteren Erik Bøgh, † 1899.

Kgl. Skuespillerinde Agnes Nyrop, † 1903.

Kgl. Skuespiller Kristian Mantzius, † 1879.

Gaardmissionær Rasmus Buch Clausen, † 1904.

Folkestemningen og afsatte ham, mod samtlige Generalers Ønske, fra Overkommandoen, et Skridt, der forvoldte den stolte og højtfortjente Mand en dyb Krænkelse og rimeligvis fremskyndede hans Død det paafølgende Aar.

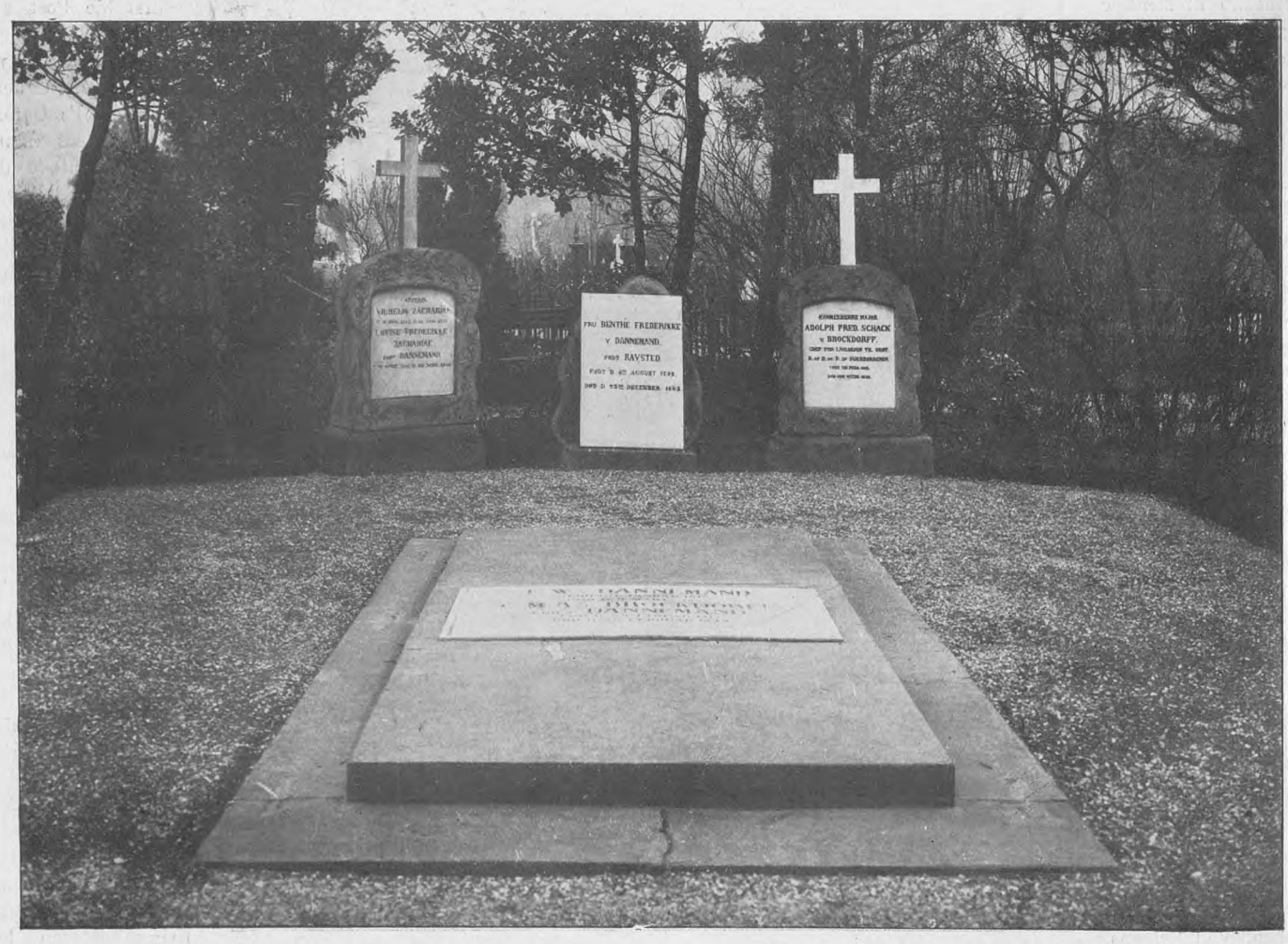

Grevinde Benthe Frederikke v. Dannemand, født Ravsted, som havde Frederik den 6tes særlige Bevaagenhed, † 1862.

Umiddelbart ved Siden af Indgangen til Holmens Kirkegaard, altsaa paa venstre Side af Alleerne, fandtes „Farimagsvejen", som strakte sig herfra via Øster- og Nørre Glacis, krydsende Nørrebros Alleerne, og videre over Vester Glacis for at ende i Gamle Kongevej, der hvor denne ved „Trommesalen" udmundede i Vesterbrogade (se Oversigtskortet II Aargang Side 36 & 37). Beskrivelsen af denne Vejs Forvandling fra en almindelig ubefærdet, kedelig Landevej til 2 mægtig befærdede Gader: Øster- og Nørre Farimagsgade og det gamle, nu nedlagte Jernbane Terræn, — saavel som Beskrivelse af de til samme Kvarter hørende Kærligheds- og Ægteskabsstier langs Sortedamssøen, som nu benævnes Øster- og Nørre Søgade, — vil vi senere komme tilbage til.

Paa den frie Plads, som laa imellen Farimagsvejens Begyndelse ved Holmens Kirkegaard og den langs Sortedamssøen løbende for Konsumtionsskriveren, og der var endda saa megen Plads i Bygningen, at der kunde indrettes endnu en Lejlighed, som blev tillagt Enken efter den foregaaende Konsumtionsskriver, som Fribolig paa Livstid.

Ved Siden af Acciseboden laa forskellige ubetydelige Ejendomme, hvoraf den, som laa paa Hjørnet af Castelsvejen, husede Helts bekendte Beværtning, som var et behageligt Tilflugtssted om Sommeren for Hovedstadens Borgere, som spillede Kort eller Kegler og pokuleredè, imedens de røg Tobak af Værtens Kridtpiber.

Paa den venstre Side af Vejen for Enden af Alleen, lige før man kom til Holmens Kirkegaards Indgang, laa nogle Ejendomme; i den første af dem nærmest Alleen laa Jespersens Traktørsted, som besøgtes af et tarveligere Publikum, særlig Skovgæster, — samt af Ligfølger, der kom fra Kirkegaarden og drak Gravøl her,

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Udsigt fra „Lille Triangel" (hvor Øster Farimagsgade og Østersøgade udmunder i Østerbrogade) gennem Østerbros Alléerne. 1922.

Kærligheds- eller Ægteskabssti (senere omdøbt til Skilsmissestien), som benævnedes „lille Triangel", laa et lille Hus, som ses paa Billedet Side 48, det ejedes af Vognmand Chr. Vello.

Sortedamssøen var dengang ikke reguleret, og Stien afgav en ubanet og tildels overbevokset Vej, hvis vildnisagtige Karakter dog netop gav den een Tiltrækning mere for elskende Hjerter og for Lystfiskere, som satte Pris paa denne Ensomhed.

Ligeoverfor dette Hus, altsaa paa højre Side af Østerbrogade, laa Østerbros Accisebod, hvor der opkrævedes en Afgift (Ziisen) af en Mængde indenlandske Produkter, der indførtes til Hovedstaden, endvidere af Kreaturer, Svin, Heste og Faar (Græspenge), Vin, Salt, Tobak og mange flere Artikler. Denne Accisebod nedbrændte under Bombardementet 1807, (desværre har et Billede af Boden vist sig at være uopnaaeligt), den erstattedes af den Bygning, som mange af os har kendt, som laa midt paa Ravelinen lige udenfor Øster Port og som ses paa flere af vore Billeder (f. Eks. 7. Aarg. Side 280).

I 1807, da den købtes som Erstatning for den nedbrændte Acciseboden, var det allerede en gammel Bygning, som ikke destomindre blev staaende, indtil den, da Frihavnen og Østbanegaarden anlagdes i 1897, nedreves. I Bygningen indrettedes Kontor og Bolig som ofte trak langt ud paa Natten. Ofte maatte disse begejstrede Gæster, naar Sviren trak ud efter Øster Ports Lukning, lægge Vejen om ad Nørreport.

Ligeoverfor Helts Beværtning, paa det andet Hjørne af Castelsvejen, laa i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede et stateligt to Etagers Hus med Frontespice og Manzardtag, „det hvide Hus" (se de mange Afbildninger vi bringer af dette smukke Hus). Hvornaar det var bygget vides ikke bestemt, Sandsynligheden taler dog for, at det var i Slutningen af det 18de Aarhundrede.

Det lignede et Palæ, især set fra Sortedams Dosseringen over Søen. Ifølge Traditionen stammede Tømmeret, der blev benyttet i Huset, fra Struensee's og Brandt's Skafot.

Her boede i det 19de Aarhundredes Begyndelse Digterinden Birgitte Cathrine Boye, Moder til Biskop Hertz og anden Gang Enke efter Justitsraad Boye (d. 1815). Huset ejedes i sin Tid af Dr. phil. J. J. Dampes Svigermoder. I 1830erne, da kgl. Skuespiller Chr. Niemann Rosenkilde med Familie flyttede ind i Husets 1ste Etage, ejedes Huset af Snedkermester Granberg. Rosenkilde var Fader til kgl. Skuespiller Adolf. R. og til kgl. Skuespillerinde Fru Julie Sødring, som i sine udgivne

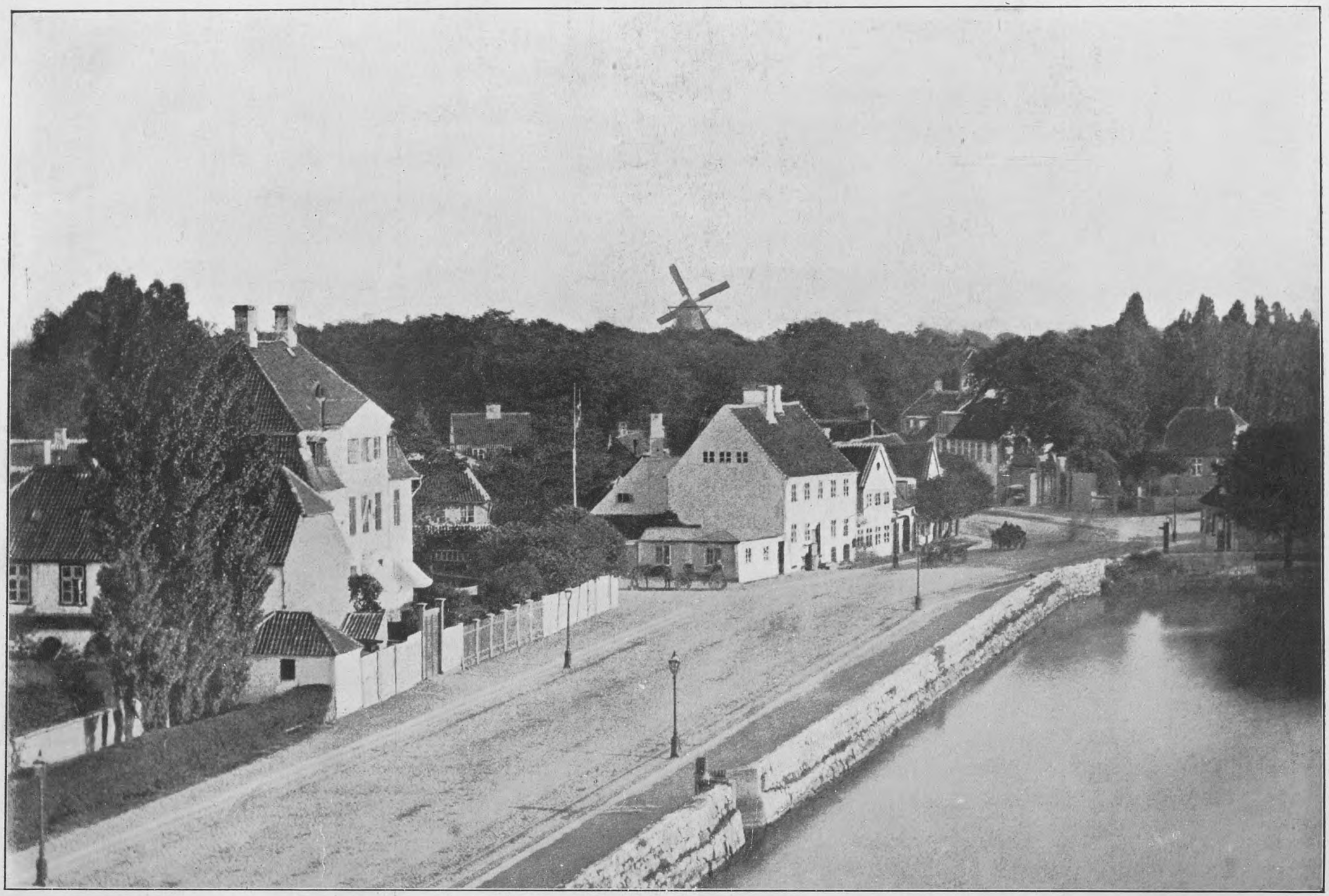

Udsigt over Østerbrogade 1865, set fra Ejendommen Hj. af Østerbrogade og Sortedamsdosseringen. Billedet er fotograferet fra Lieutenanterne Schwartz og Bitsteds Lejlighed i Ejendommen.

Det hvide Hus, Hj. af Castelsvej.

Dronningens Mølle paa Østervold.

Helts Cafe Hj. af Castelsvejen.

Indg. til Holmens Kirkegaard. Sortedamssøen.

Graverboligen paa Holmens Kirkegaard.

Erindringer har givet en meget interessant Beskrivelse af sin Opvækst i dette Hus og af Østerbro.

Fra Østerallé er vi altsaa med faa Skridt ude paa Østerbrogade og beder Læserne, efterat vi atter har gjort nogle faa Skridt henad Gaden tilhøjre, om foreløbig at standse ved det forannævnte Hus Hjørnet af Castelsvejen, den nuværende Classensgade, der i mere end én Henseende er et Sted, der opvækker historiske Minder af forskellig Art.

Paa dette Hjørne boede som sagt i en Aarrække den uforlignelige Christen Niemann Rosenkilde, en af den danske Scenes største Kunstnere, med sin Familie. Hans Datter, Julie Rosenkilde, den senere saa folkekære, udmærkede Skuespillerinde Fru Sødring, har i sine Erindringer, der afspejler baade hendes fine historisk-topografisk Vejleder end Fru Sødring kunde vi derfor i dette Tilfælde neppe byde vore Læsere.

Nutidens Københavnere vil neppe kunne forstaa, hvor stor den Overgang maatte være for den knap tolvaarige Julie Rosenkilde, at forflyttes fra Adelgade Nr. 77, der forresten staar endnu paa sin gamle Plads, ud til Østerbro. Vi kan knap forestille os, at Østerbro var „Land", og at man, straks efter at have passeret den gamle „Østerport", ligesom traadte ind i en ganske ny Verden, der bragte Bud fra Skov og Sø, fra Guds uberørte, dejlige Natur. Fra den gamle, højst uanselige Gaard i den indeklemte københavnske Gade gik Rejsen til „det hvide Hus" paa Hjørnet af Kastelsvejen og Østerbro, hvor Himlen var høj, Udsigten vid og Luften saa balsamisk ren!

Det hvide Hus! Ja, der er vel endnu enkelte Bysbørn, der mindes det, som det dér laa lige for Søen med sit, ialfald i Da-

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Parti af Østerbrogade mellem Classensgade og Garnisons Kirkegaard, lige overfor den saakaldte „Lille Triangel", 1922. Dette Billed er en Pendant til de Bygninger paa Hj. af Castelsvejen, som findes paa Billedet lige overfor.**

Kultur, hendes komiske Sans og fremfor alt hendes menneskekærlige Sind, sat netop denne Plet, paa hvilken vi foreløbig vil dvæle, et ligesaa lærerigt som fornøjeligt Minde.

„Før og Nu" har som Regel maattet søge sine topografiske og historiske Oplysninger i strengt videnskabelige Værker, saa at det sikkert vil føles som en forfriskende Afveksling, naar vi idag kan øse vore Meddelelser om Østerbro paa vore Oldeforældres og Bedsteforældres Tid, fra en Kilde, der sprudler frem fra en Jordbund af saa ægte et Lune og saa sundt et Omdømme som Julie Sødrings Erindringer.

Det traf sig saa heldigt, at hun, da hendes Forældre foretog Flytningen fra den snævre og alt andet end tiltalende Adelgade ud til den lyse, luftige og landskabeligt smukke Østerbro, netop befandt sig i det Afsnit af Livet, da Sindet er modtageligt for alle nye Indtryk, — den Tid, der for enhver Kvinde staar i den ejendommeligste Belysning og, hvis Hjemmet ellers er lykkeligt, overstraales af gyldent Solskin, — Overgangen fra lille Pige til voksen Jomfru. Selv siger hun, at endogsaa de mindste Begivenheder fra hin Tid, der ligger saa langt, langt tilbage, staar for hendes Tanke saa sikkert og klart, at det er hende, som om hun oplevede dem den Dag igaar. En paalideligere og fornøjeligere tidens Øjne, ret fornemme Ydre, saa at man godt, hvis man da var en Smule velvilligt stemt, kunde kalde det et lille Palæ.

Højt og imponerende ved sine Dimensioner var det jo langtfra. Der var kun Stue, første Sal og nogle Værelser oppe under det mørke Mansardtag. Men Loftet var stort og rummeligt og vigtede sig med Altaner, baade ud mod Sortedamssøen og Haverne bagved. Og Værelserne paa første Sal, hvor Rosenkilde's residerede, var store, høje og luftige.

Det bedste ved det Hele var dog den store, dejlige Have, som hørte til Huset og strakte sig langt, havde en Masse rigt bærende Frugttræer, og i hvis Baggrund der var en lang Lindeallé, der løb langs det Plankeværk, som skilte det hvide Hus fra Naboens Ejendom, der hed „Vennero", hvor Assessor Møller's boede, en Familie, der hurtigt kom til at staa i det fortroligste Forhold til alle Rosenkilde'rne.

Til venstre for det hvide Hus laa en Gaardsplads og nogle Udbygninger, der om Sommeren lejedes ud til Folk fra Byen. At bo ude paa Østerbrogade, naar Juni Maaned kom, det kaldte man nemlig dengang at „ligge paa Landet".

Bag „Vennero", som naturligvis ogsaa havde sin egen store, prægtige Have — man kneb ikke paa Pladsen for hundrede Aar

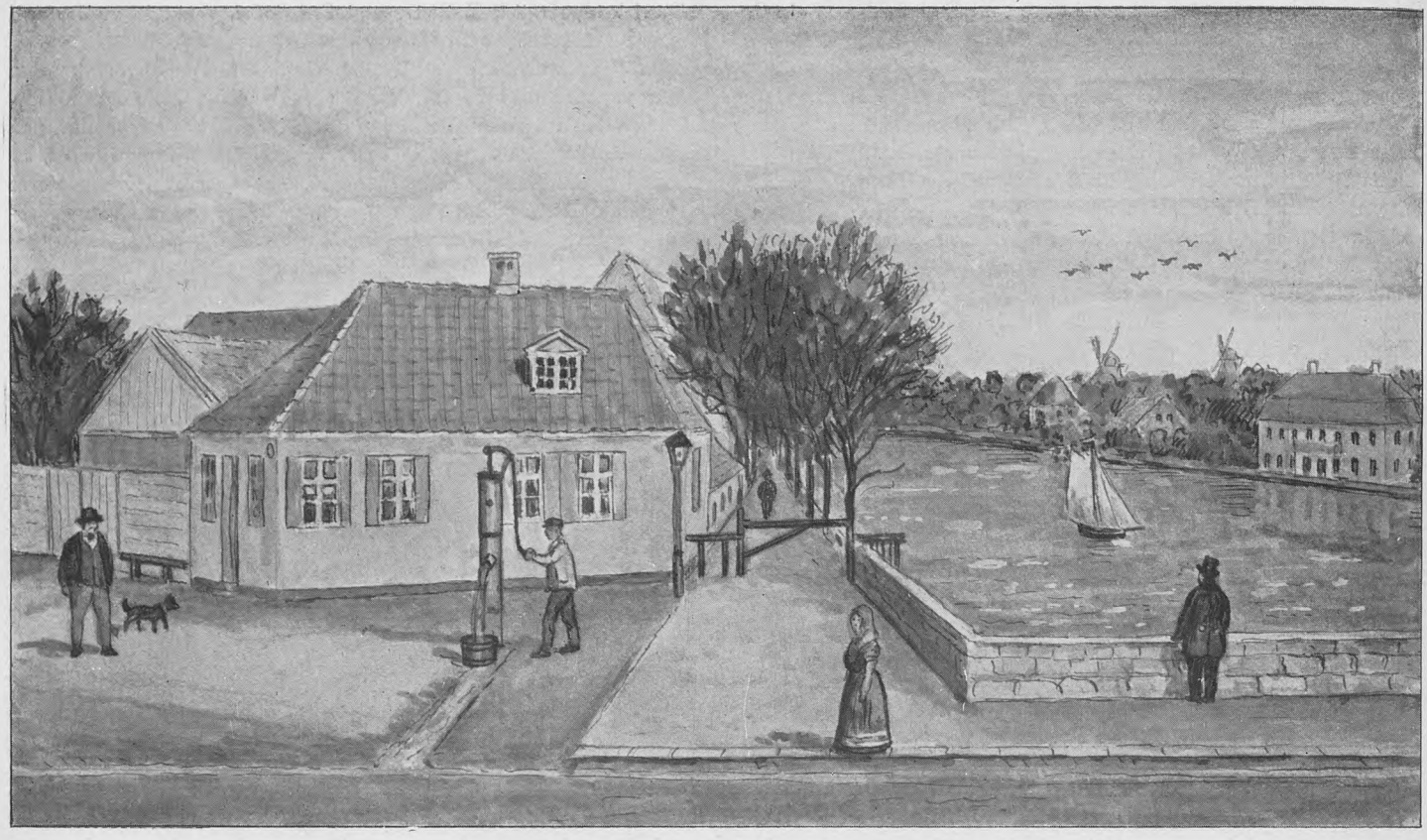

Parti af Østerbro ved nuværende „Lille Triangel". Aar 1840. Tilh. Overlæge Halk.

Det lille Hus som forbandt „Farimagsvejen" med „Ægteskabsstien" (nuv. Østersøgade) ejedes af Vognmand Chr. Vello (se Teksten Side 45).
Længst til højre paa den anden Side af Sortedamssøen ses den Meyerske Ejendom ved Sortedams Dossering.

Fot. Elfelt.

Hjørnet af Østerbrogade og Øster Farimagsgade samt Østersøgade. 1922.

Til venstre ses Ø. Farimagsgade og til højre Sortedamssøen og bag denne Sortedamsdosseringen (Pendant til det øverste Billed).

Ved en Forglemmelse har vi desværre undladt at anføre, at Originalerne til de ved vor Beretning om Slaget paa Københavns Rhed benyttede Billeder tilhører Hr. Overlæge Halk.

siden! — laa Classen's smukke Ejendom, og Nord igen for den bredte Tutein's henrivende Parkanlæg sig. Jovist var her landligt og idyllisk! —

Man følte i hine, længstforsvundne Tider slet ingen Trang til at flytte langt fra København for at dyrke Landlivets Glæder. Omkring hele Byen, fra Sundet og til Kallebodstrand, laa jo som en Krans af levende Hegn, af Lysthaver og Volde, af Kirsebærgangene og Gartnerierne. Man behøvede ikke, som vi nu maa, at gaa ud i Charlottenlund eller til Dyrehaven for at følge Foraarets gradvise Sejr over Vinteren. Nej, man kunde bare gaa hen langs Voldskrænterne for at faa at se det unge Græs piple frem, eller gøre en Afstikker rundt om Stadsgravene for at byde de første Violer og Smørblomster velkommen. Og saa varede det da ikke ret længe, før Frugttræerne stod i Blomst, og før Kastaniebladene paa Voldene udfoldede deres fem Fingre. Og Fuglesangen, som nu ganske hører Markerne og Skovene til, den var der jo ogsaa, naar Træerne stod grønne, og Varmen kom i Luften. — Jo, at bo paa Hjørnet af Kastelsvejen dengang, var virkelig ligesaa godt — nej, meget bedre! — end efter Nutidens Begreber at ligge paa Landet i Klampenborg, Taarbæk og Springforbi, for det er jo dog, naar vi skal være rigtig ærlige, bare at bo i Byen „paa en anden Maade".

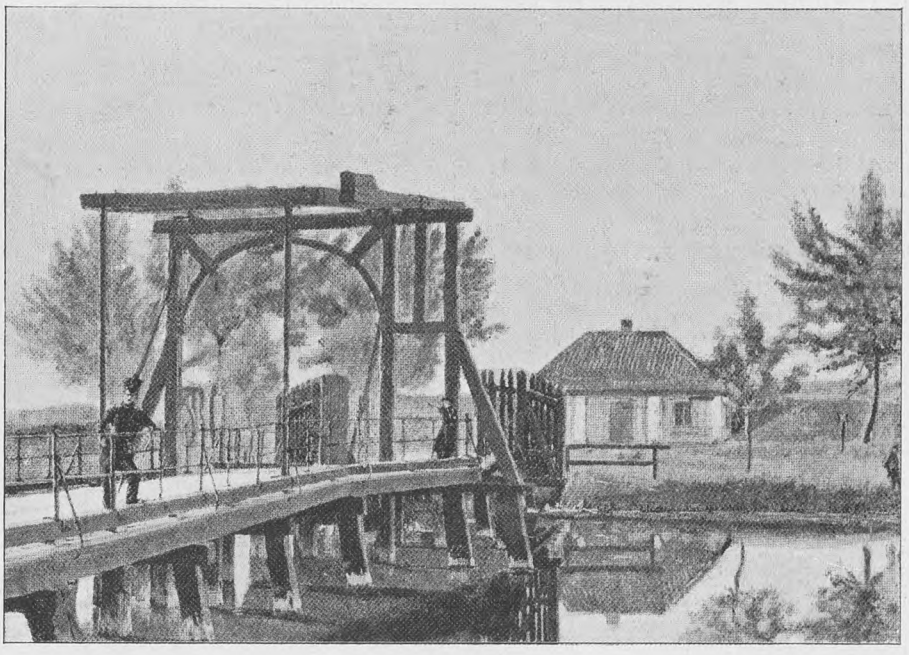

Chr. Købke pinx. **Den Del af Norges Broen i Castellet,** som førte fra Norges Porten over til Ravelinen i 1830'erne.

Det var pæne Folk, Rosenkilde's kom til at bo i Hus med. Den velmeriterede Kancelliraad Winge havde Bolig i Stuen, og hos ham kunde den gamle Digterinde, Fru Gyllembourg, af og til være kommen i Besøg. Hr. Winge havde nemlig sin Svigermoder i Huset, hvad man for hundrede Aar siden ansaa for mindre farefuldt end nu, og denne Svigermoder, der hed Fru Jürgensen, var saamænd Fru Gyllembourgs kødelige Søster, en fin og elskværdig Dame.

Fortsættes Side 73.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Samme Motiv som paa det øverste Billed, 1922.**

Forinden vi fortsætter denne Beretning om Minderne fra „det hvide Hus", vil det for Ordningen af Billedstoffet være nødvendigt at omtale „Castelsvejen"s Historie; efter at dette er sket, fortsætter vi Side 73 Minderne fra „det hvide Hus".

Naar man inde fra Castellet havde passeret »Norgesporten" og de to Broer, Norgesbroen og Norges-Ravelinsbroen, som Nord fra førte ind til Castellet, og var naaet ud til Norges Reduit og Huths Batteri, hvor Langelinie endte mod Nord, begyndte den romantiske smukke træbevoksede Strandpromenade, eller som den dengang hed: Castellets Strandvej, der førte videre mod Nord med Kysten umiddelbart paa høire Side og Fæstningsværkerne paa venstre. Endnu i vore Dage kan, trods Omvæltningerne i Terrænet, et ganske kort Stykke af denne Vej genfindes fra omtrent udfor Classensgade til ud for det Sted hvor Monumentet for Læge Meyer senere er rejst, i en Fordybning tilhøjre.

Det første Stykke af Strandpromenaden

som førte fra Nordre-Castelsbro til Bechs Badeanstalt, hvorfra Castelsvejen (Citadelsvejen) udgik (se Billedet paa næste Side). Vejen, som ses tilhøjre i Billedet, førte over til Blindeinstitutet. Omtrentlig paa dette Terræn og paa Terrænet paa Billedet forneden er den store Bro over Østbaneterrænet beliggende.

Paa denne lille Strækning fandtes der indtil for ganske kort Tid siden, paa højre Side af den opfyldte Strandboulevard, nede i Dybet to af de mest karakteristiske Bygninger, der blev til paa en Tid, hvor det var forbudt at opføre Bygninger af Grundmur imellem Fæstningsværkerne og Demarkationslinjen. Den sydligste af de to Bygninger, „Christiansgave", er bleven opført i Henhold til en kongelig Resolution af 26. Marts 1841 efter Ansøgning af fhv. Urtekræmmer P. W. Bech, Indehaveren af den senere saa bekendte „Bechs Badeanstalt", der i denne Bygning havde sin private Bopæl, medens selve Badeanstalten laa lige overfor, paa den østlige Side af Vejen (Strandpromenaden). Bygningen er nu nedrevet og der opføres paa dens Plads af „Østasiatisk Kompagni" et stort Bygningskompleks.

Vi gengiver her et gammelt Billed fra 1860erne af denne Bygning samt et Billed af samme Bygning fra 1916; dens Beliggenhed var den samme paa dette Tidspunkt, den var skaanet, men dens Omgivelser var ikke saa idylliske som paa Billedet fra 1860erne, den ses nemlig som omtalt i Dybet tilhøjre for Strandboulevardens Begyndelse ved Gefionsplads, og den angiver altsaa Stedet hvor Castelsvejen begyndte og derfra førte fra Strandpromenaden over til Østerbrogade.

Den anden af disse Bygninger, den nordligste, ligger der endnu uberørt af Omvæltningerne; den opførtes senere end den sydligste af Billedhugger Møen, — gik fra ham over til Engelbrecht som

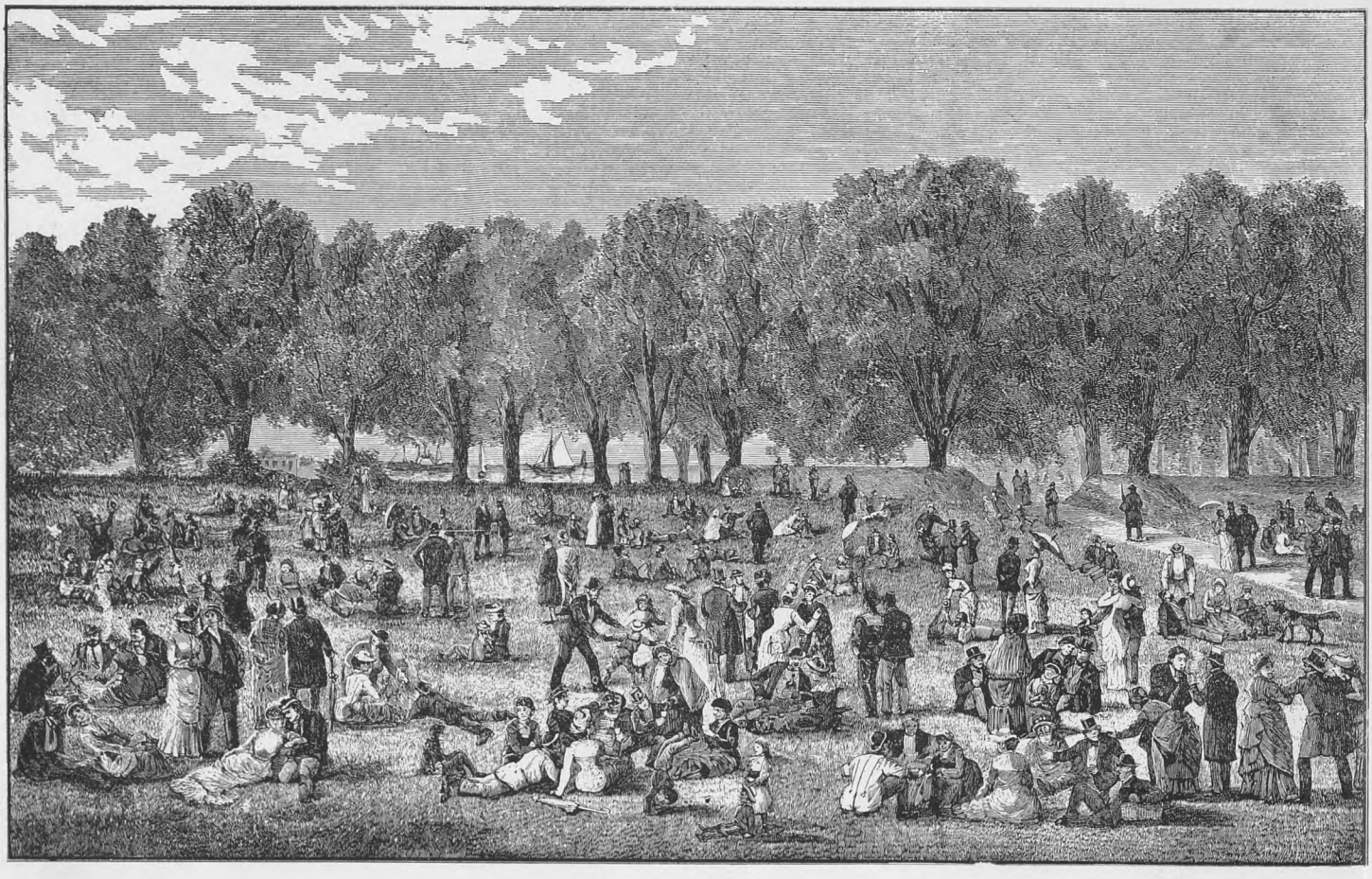

Østre Glacis i 1860'erne.

Den Vej der ses tilhøjre er den samme som nævnes foroven som førende over til Blindeinstitutet. Man ser i Baggrunden Strandpromenaden, som beskrives ovenfor. Paa denne Plet var der om Søndagen opfyldt af Københavnere, som paa Græsplænen nød de medbragte Madvarer.

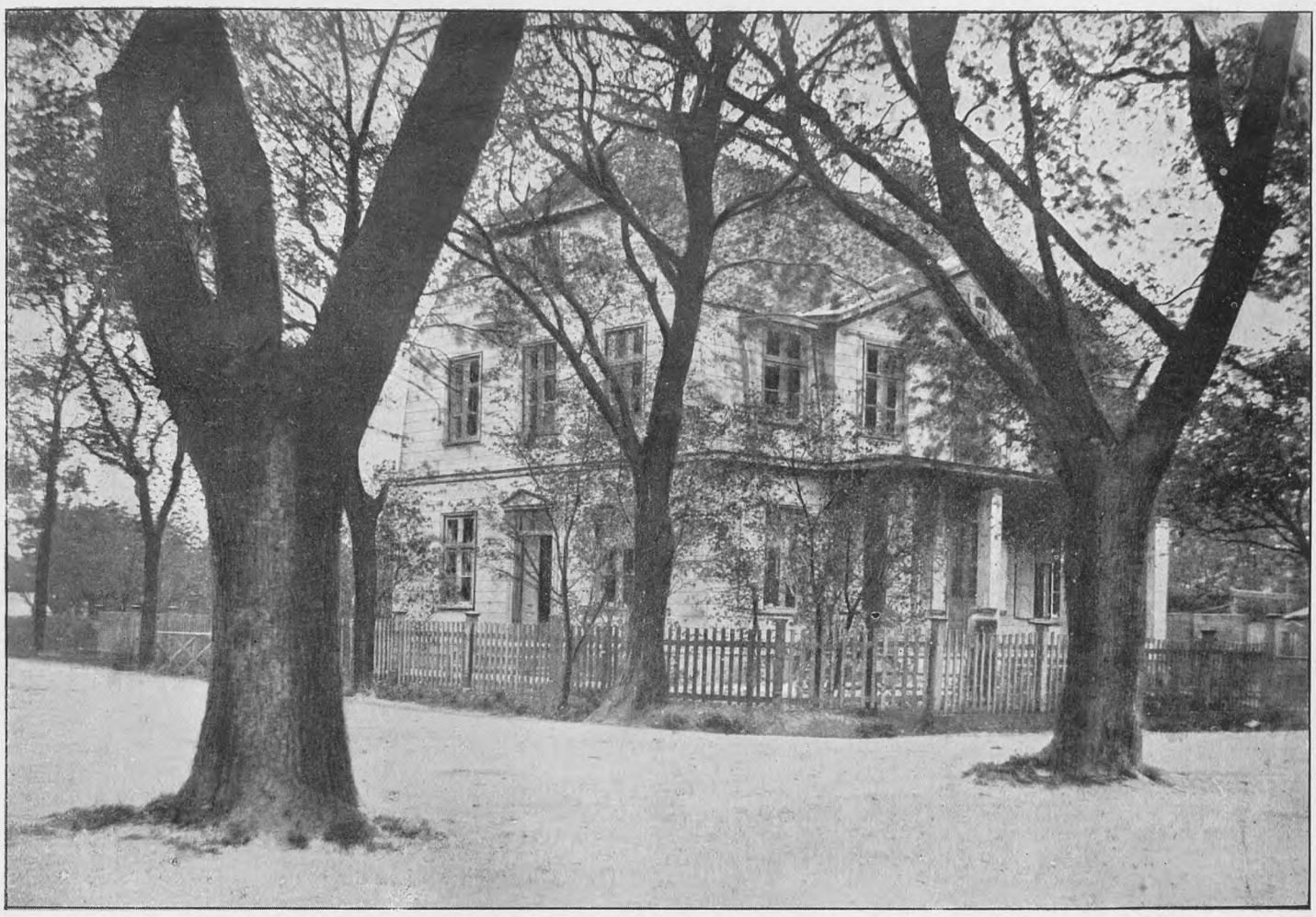

„Christiansgave", Hjørnet af Strandpromenaden,

eller som den paa dette Stykke (fra Castelsbroen indtil Badeanstalterne) benævnedes, Castellets Strandvej, opbyggedes i 1845 af Badeentreprenør Bech vis a vis hans Badeanstalt som Beboelseshus for ham og hans Familie. Vejen tilvenstre er Castelsvejen, tilhøjre Strandpromenaden.

Badeetablissement, og blev som bekendt i ca. 50 Aar eller mere en meget benyttet Badeanstalt. Dens Skæbne er sikkert nok nu afgjort, inden ret lang Tid forsvinder den ogsaa, og udsletter det sidste Minde om Strandpromenadens Badeanstalter i Aarene 1840erne til 1890erne.

Paa det hostaaende Kort (S. 53) med overliggende Kalke, kan man følge Castelsvejens Retning, og paa Kalken ser man den nyere i 1890erne foretagne Omregulering af dette Terræn (Østre Glacis), efter at dette var blevet opfyldt og Viadukten over Østbanegaardsterrænet var anlagt, som vi har omtalt i II. Aargang Side 72.

Det første Stykke af Castelsvejen fra Bechs Ejendom og op til Blindeinstitutet var en Allé uden Bebyggelse, men hyggelig og landlig. Den strakte sig langs Classensvænget tilhøjre og Østre Glacis tilvenstre over til Blindeinstitutet, hvor Vejen drejede i nordvestlig Retning, og ved den næste Bøjning af Vejen gik den mod Vest op til Østerbrogade; dette sidste Stykke er i 1896 omdøbt til Classensgade, som da i snorlige østlig Retning blev forlænget ad Classensvej ned til Strandpromenaden, der hvor det sidste gamle Fiskehus i sin Tid laa og hvor den bekendte Aa imellem Classenshave og Strandpromenaden begyndte (se Billeder og Beskrivelse i II. Aargang Side 76 & 77). Hele denne forlængede Gadestrækning, hvor der i 1870 ikke laa et Hus, er nu en stor Gade.

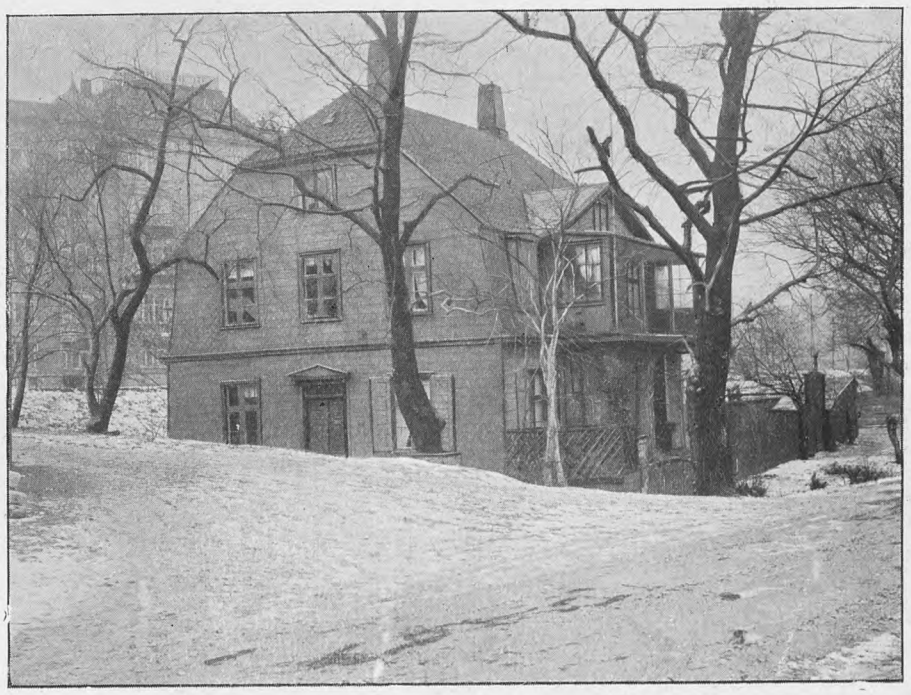

Da Terrænet paa og omkring Østre Glacis opfyldtes i 1890'erne, blev „Christiansgave" skaanet for Nedrivning og har siden henligget, som det ses paa dette Billed, dybt begravet mellem omliggende Jordmasser. Vore Læsere vil sikkert erindre dette mærkelige Fænomen som saas fra Østbanegade lige ud for Lægen H. W. Meyers Monument (afsl. 1898), og først i Aar er forsvundet, da Østasiatisk Kompagni har købt Huset og paa dets Grund for Tiden opfører en Kaserne, som skal benyttes som Sømandshjem.

Af Blindeinstitutet har vi bragt flere Billeder (II. Aargang Side 86 & 87) tilligemed en Omtale af Institutets Historie. Ved Siden af Institutet ligger Døvstummeinstitutet, hvis Historie ligeledes findes i II Aargang Side 86 & 87.

Medens Strandpromenaden i de ældste Tider var afspærret med mange Bomme, hvortil kun ganske enkelte begunstigede havde Nøglen, var der fra Oktober 1823 et veritabelt Bomhus paa selve Castelsvejen omtrent ud for nuværende Kristianiagade. Denne Bom blev kun aabnet mod Erlæggelse af en bestemt Afgift, for hvilken dog Castellets Beboere var fritaget. Man var imidlertid

KØBENHAVNS
KOMMUNEBIBLIOTEKER

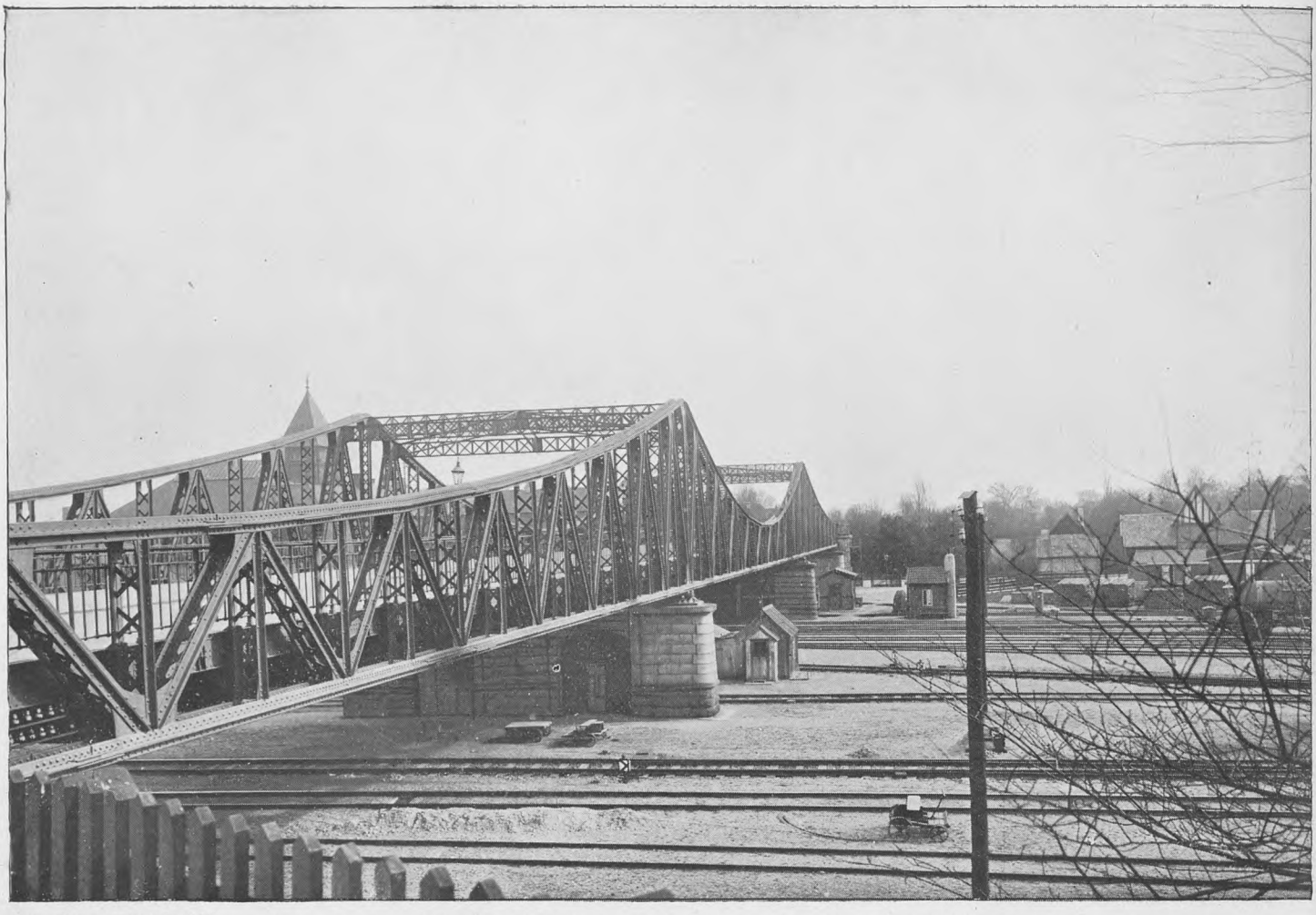

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Broen som over Østbanegaardens Jernbaneterræn fører fra Langelinie over til Østbanegade, set fra Østbanegade;

den opførtes i 1890erne, og det ses af Kortet paa næste Side, at Broen er lagt over Terrænet som paa Østre Glacis benyttedes til Ingeniørernes Barakker og Øvelsespladser.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Udsigt gennem Broen fra Langelinie.

I Baggrunden ses de to bekendte Bygninger i Østbanegade „Gefion og Gylfe".

Dette Kort over en Del af Østerbro, Classenshave og Strandpromenaden er tegnet i 1854 af Løitnant Thor Bendix. Kalken, som dækker over det, stammer fra 1914.

Dette Kort over en Del af Østerbro, Classenshave og Strandpromenaden er tegnet i 1854 af Løjtnant Thor Brandt. Kalken, som dækker over det, stammer fra 1914.

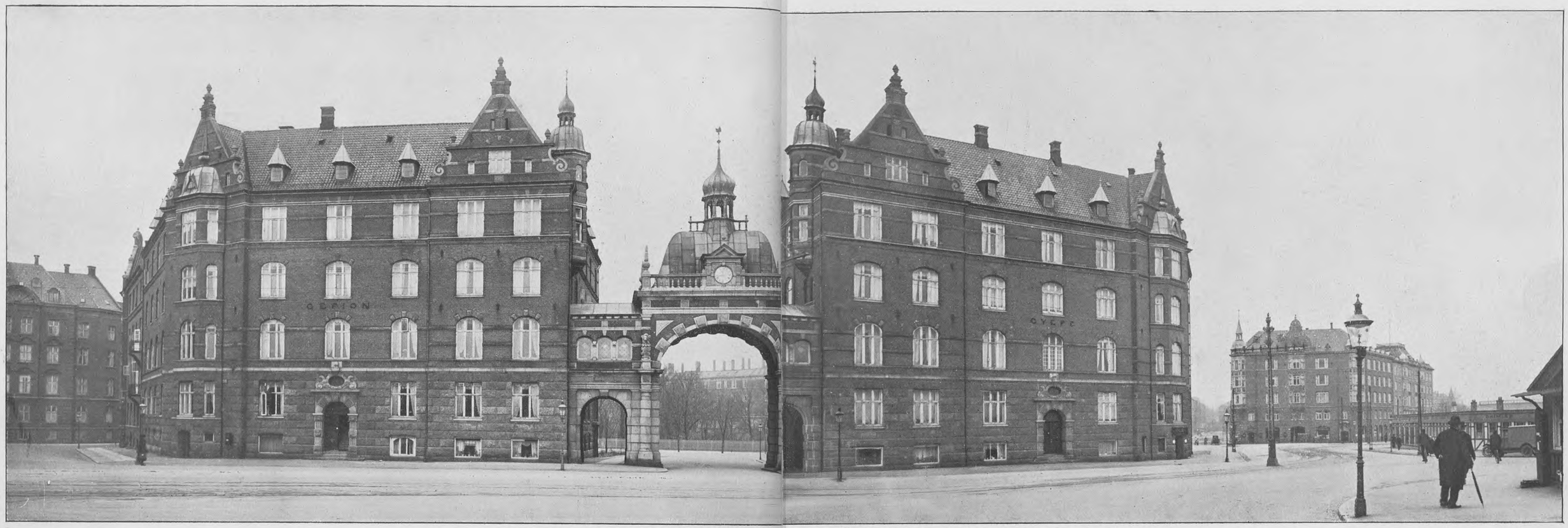

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Billedet, som vi har fotograferet, viser en Udsigt fra den nordligste Ende af Jernbaneterrænet; man ser de to bekendte Bygninger „Gefion" og „Gylfe".

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Kristianiagade. Etatsraad Monbergs Villa. Castelsvej.

Billedet, som vi har fotograferet, viser en Udsigt ons Plads med de i samme udmundende Gader.

Frederikshaldsgade som i F
grunden krydses af Classens

Strandboulevarden.
Monumentet for den bekendte Øre- og Halslæge H. W. Meyer, afsl. 1898.

Den Nybygning som opføres paa „Christiansgaves" Grund.

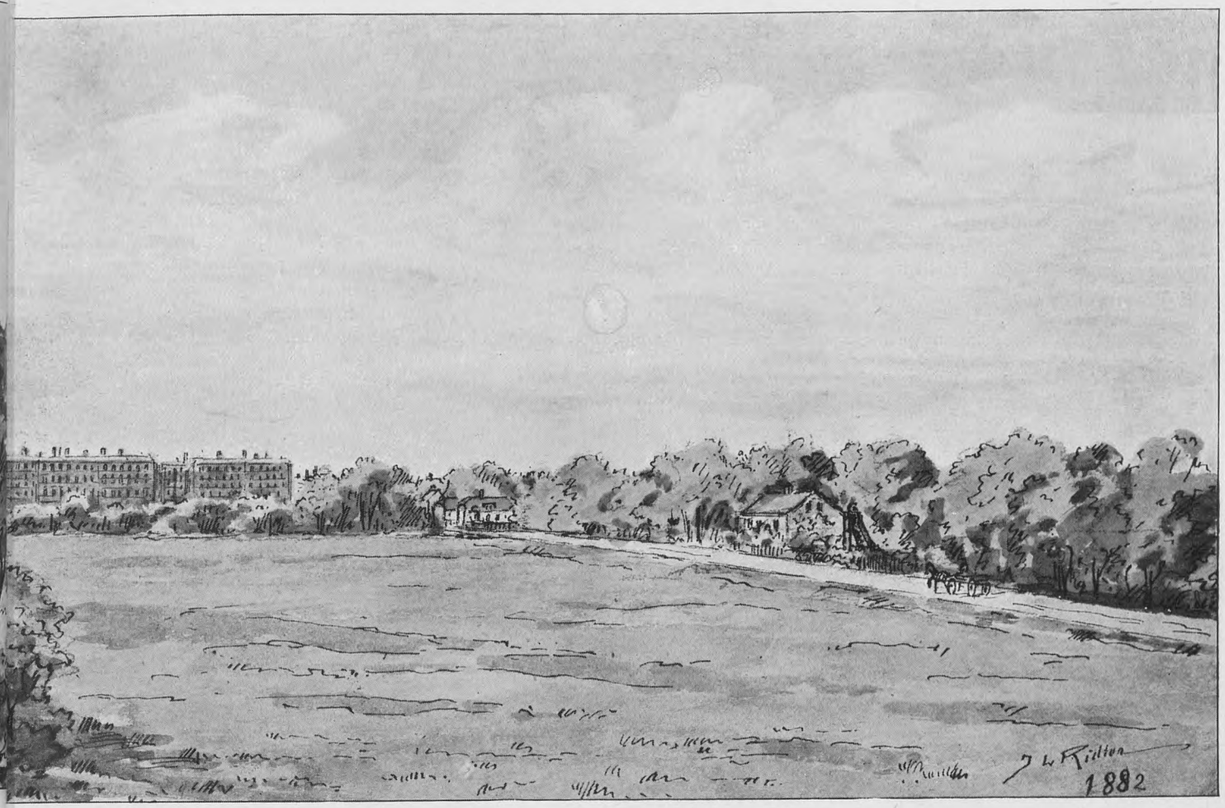

Udsigt over Citadelsvejen (Castelsvejen) 1882 og „Cl[illegible]ge“ (tilhøjre) samt længst tilhøjre „Classens Vej.“ Tilh. Overlæge Halk.

Den Ejendom der ses paa Classensvej tilhørte den bekendte store Gartner Lipke, efter hvem Lipkesgade er opkaldt. Tilvenstre ses en Sidevej, der forbi Blindein[illegible] op til Østerbro-Alléerne og udmundede der, hvor Forfatteren Otto Benzons Villa ligger (Hj. af Kristianiagade). Vejen lige overfor denne Sidevej førte op til Bechs og Engelbrechts Badeanstalter. Dette idylliske Terræn — Classensvænget — er jo forlængst forsvundet, og har givet Plads for „det Classenske Fideikom[illegible]ige og utrolig grimme Stenørken, som repræsenteres af følgende Gader: Sønderborggade, Lipkesgade, Nordborggade, Frederikshaldsgade, Arendalsgade m. fl.

Blindeinstitutet, opført 15. Novbr. 1858 paa Citadelsvejen,
som i gamle Dage laa frit og landligt (se Billedet foroven), men nu ligger omgivet af Kaserner som en Spurv i Tranedans.

Døvstummeinstitutet som ligger ved Siden af Blindeinstitutet paa Castelsvejen.
Bygningen er opført i Aaret 1839, altsaa 19 Aar tidligere end Blindeinstitutet. Beskrivelse af begge disse Instituters Virksomhed findes i Før og Nu 2. Aarg. Side 85-88.

allerede den Gang begyndt med for Betaling at udstede Køre- og Ride-Adgangskort til Castellets Køreveje, og da en Del af Indtægterne heraf tilfaldt Castellets Fattigkasse, og da man frygtede at disse Indtægter skulde blive forringede ved, at Publikum undlod at købe Kortene af Hensyn til de Udgifter og de Ulemper, som nævnte Bom foranledigede, blev det bestemt, at Forpagteren af Bommen skulde erlægge en aarlig Afgift til nævnte Fattigkasse. Denne Afgifts Størrelse var i Begyndelsen 240 Rdlr. aarlig, hvilket svarede til den Forpagtningsafgift, der blev erlagt for Retten til at opkræve Port- og Passagepenge ved Stadens Porte; fra September 1840 blev Afgiften forhøjet til 304 Rdlr.

Vi bringer forskellige Billeder af gamle Ejendomme paa Castelsvejens sydlige Side, saasom:

Umiddelbart efter at man har passeret det kgl. Døvstumme-

62), som i sin Tid tilhørte den bekendte Billedhugger Møen. (Ejendommens Gadenummer var fra 1886—1891 Nr. 38).

Begge disse Ejendomme Nr. 8 og Nr. 10 tilhører nu Generalkonsul Johan Hansen.

Den modsatte Side af Castelsvejen, altsaa den nordligste, er nu en sammenhængende Stenmasse, som det Classenske Fideikommis successive har opført paa Classensvænget; disse Stenmasser har fuldstændig raseret Castelsvejen for den Idyl, som herskede der forinden de blev opførte.

Fra de førstnævnte Villaer paa den sydlige Side af Vejen havde man forinden sidstnævnte Bebyggelse fandt Sted Udsigt over det ubebyggede Classensvænge til Classens Have, og Folk laa paa Landet her, grundet paa den landlige Beliggenhed.

Paa den Del af Castelsvejen, som senere omdøbtes til Classensgade,

Castelsvej Nr. 18. Villaen tilhører Direktør Helge Jacobsen. Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

institut, hvoraf vi Side 57 bringer et Billede, ligger der en ny Bygning (nuværende Nr. 18) som tilhører Direktør Helge Jacobsen, og ved Siden af ham bor Generalkonsul Johan Hansen i en Ejendom (nuværende Nr. 16), som i sin Tid blev bygget af den bekendte Isenkræmmer paa Østergade Peter Eegholm, hvis Enke i Aaret 1915 solgte Ejendommen til Generalkonsulen. Denne Bygning afløste Eegholms ældre Ejendom som dengang havde Nr. 18, som han efter at han i 1889 havde købt den nedrev for at opføre den førstnævnte Ejendom. Billeder af begge disse to Ejendomme findes Side 59. Generalkonsul Johan Hansens Ejendom er en pragtfuld Ejendom hvortil hører ca. 1 Td. Land Have. Paa Ejendommen har han bygget den bekendte Musæumsbygning for sin rige og omfattende Samling af ældre dansk Kunst, som holdes aaben for Publikum hver Søndag og Onsdag fra Kl. 11—3.

Den næste Bygning er Nr. 10 (Side 62), hvoraf vi ligeledes bringer et Billede; Huset er meget gammelt, fra 1845—1847 boede General Olaf Rye og General Bülow her, og paa det Tidspunkt var Gade- og Matr.-Nr. 122 C, Ejendommen ligger endnu uberørt, men er meget forfalden.

Ved Siden af denne Ejendom ligger Nr. 8 (se Billedet Side

altsaa den Ende op mod Østerbrogade, laa i det 19de Aarhundredes Begyndelse, blandt andre Ejendomme med Haver, det bekendte „Vennero" med en meget stor og smuk Have, der stødte lige op til „det hvide Hus"s Have, kun adskilt fra den ved et Plankeværk. Bag „Vennero" laa Classens prægtige Ejendom og nord for denne bredte Tuteins skønne Park sig.

Paa vor Opfordring skriver Herr Murmester E. Lytthans Petersen til os saaledes:

„Citadelsveien begyndte i gamle Dage ved Østerbrogade, — det første Sted paa venstre Side var „det hvide Hus" med sin store Have, der strakte sig lige ned til Nr. 3 paa Citadelsveien, som var et Savskæreri og Tømmerlager, der tilhørte Tømmerhandler Nielsen. Paa 1ste Sal var der indrettet en Badeanstalt, med varme Bade. Da denne ikke kunde bestaa, blev der indrettet en Dansesal „Neptunshal".

Saa kom Nr. 5 (nu Classensgade Nr. 11). Ejendommen blev af Justitsraad Chr. D. Lange og Hustrus Bo i 1812 tilskødet Protokollist Peter Ad. Feilberg, der i 1822 solgte den til Apotheker Møller (Frederiks Hospitals Apothek). I 1854, efter Apotheker Møllers Enkes Død, solgtes Ejendommen til min Fader, Professor,

Før 1871 ejedes denne Villa af Rentier Bondrop. I Stuen boede Oberst Tscherning med Sønnen, den senere Professor ved Kommunehospitalet, samt hans Søskende. Billedet, som stammer fra 1878, gengiver Ejendommen, som dengang var Nr. 46 paa Citadelsvejen (fra 1896 Castelsvejen). I 1890 blev Vejens Ejendomme omnummererede og Villaen fik da Nr. 16, og tilhørte siden 1889 Isenkræmmer H. N. Eegholm (Firma Peter Eegholm — Hj. af Østergade og Højbroplads). Eegholm rev denne Villa ned og byggede derefter den smukke og statelige Villa, som ses paa Billedet forneden. Eegholms Enke solgte i 1915 denne Villa til Generalkonsul Johan Hansen (af Firmaet C. K. Hansen — Toldbodvej), som senere opførte Bygningen tilhøjre, der indeslutter hans store for Offentligheden tilgængelige Malerisamling.

Overlærer Carl Ludvig Petersen. Den hed den Gang „Vennero". Til Ejendommen hørte en meget stor Have, over en Tønde Land, med mange Frugttræer; den strakte sig ned ad Classensvej til den bekendte Gartner Hinrichsens Handelsgartneri og Ejendom, hvor der fandtes store Asparges Kulturer. Min Fader byggede en Fløj til Nr. 5 og udvidede selve Huset med en stor Sal i Stuen og et stort Værelse ovenpaa. I Sidefløjen boede i de mange Aar vi boede der (til 1871) Professor Carl Holten, der levede sammen med min Fader i vort Hjem, som efterhaanden blev et Samlingssted for vor store Slægt, baade paa min Faders og Moders Side (hun var født Lytthans) og for mange Videnskabsmænd, Forfattere og Skuespillere og senere for min ældre Broders Kammerater, min Faders to Svogre, D. G. Monrad og Christian Winther, Professor Rasmus Nielsen, Professor Forchhammer, Professor Bjerring, alle Wieherne (min eneste Søster var gift med Johan Wiehe) gamle Niemann Rosenkilde, alle Sødrings, Schandorff, Emil Bjerring (senere Redaktør af Nationaltidende) — for blot at nævne nogle Navne. Der var altid aabent Hus og en fortræffelig Stemning. Baade Holten og Fader havde en Evne til at samle Venner omkring sig. Jeg var født der i 1856 og boede altsaa her i de femten første Aar af mit Liv, og mine Erindringer om det store Hjem, de prægtige Forældre, de mange Venner og den store Have har jo præget sig fast i min Hjerne.

Efter min Faders Død i 1870 blev Ejendommen solgt i 1872 til Fabrikant Chr. Nielsen, der i 1884 solgte den til Grønvold & Gether, som i 1891 solgte den til D. J. Andersen & A. Andersen.

Efterhaanden blev Ejendommen udstykket og bebygget, og selve Huset som ses paa Billedet Side 63 solgtes 14 Novbr. 1910 til Fru Jørgine C. Pedersen. Huset ligger der endnu inde paa Baggrunden med et højt Forhus ud imod Gaden, nu Classensgade Nr. 11, og ejes nu af Hr. Vognmand P. Mortensen.

Som nævnt strakte „Vennero"s Have sig lige ned til Handelsgartner Hinrichsens store Ejendom, som laa ved Classensvej; midt ud for vor Have skilte Citadelsvejen sig nemlig i to Arme, hvoraf den venstre hed „Classensvej". Paa Hinrichsens Grund laa to Villaer ud til Classensvej (som Billedet Side 64 viser), i den ene Villa boede Hinrichsen og i den anden Departementschef Suenson, Broder til Admiralen fra Helgoland, — senere boede i denne Villa Docent Julius Lange.

Den næste Ejendom paa Classensvej tilhørte den bekendte store Handelsgartner Lipke, med det ligeledes meget store Gartneri. Imellem Haverne gik en lille Vej ned forbi Aggersborg Sø, hvor Mægler Aggersborgs Hus laa paa en Holm midt i Søen. Vejen førte til de Villaer, som laa ud til Strandpromenaden, — saasom Kniplingshandler, Grosserer

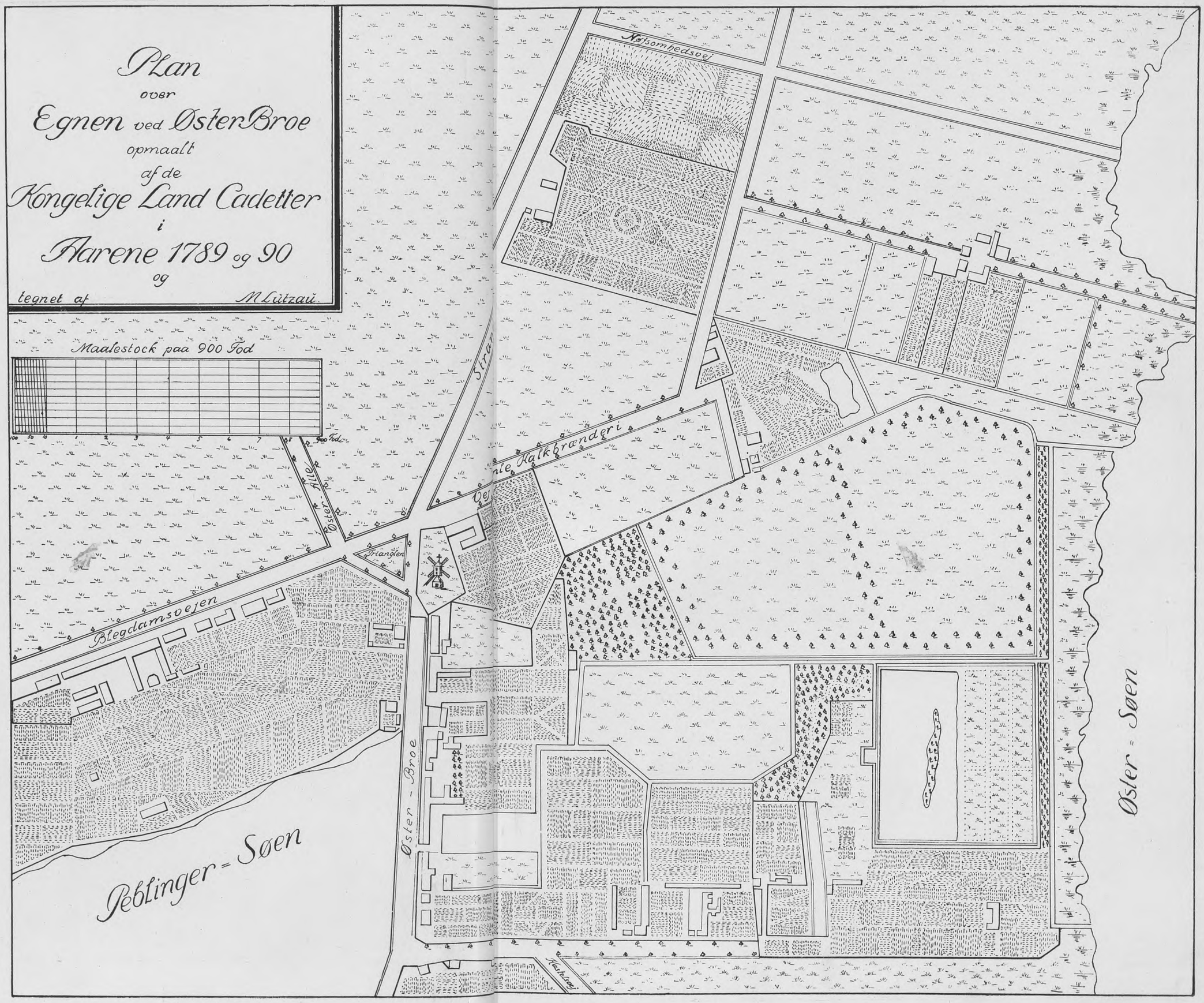

Billedet gengiver et Parti af Castelsvejen i 1899. Tilh. Overlæge Halk.

Fra højre til venstre ligger Nr. 8 (før 1890 Nr. 38) som i mere end en Menneskealder tilhørte den bekendte Billedhugger Møen, som særlig lavede Gallionsfigurer; derefter kommer Nr. 10 (før 1890 Nr. 42), som i mange Aar tilhørte Firmaet Gartner Petersens Enke, som samtidig havde det lige overfor liggende Classens Vænge i Forpagtning. Den næste Villa Nr. 16 (før 1890 Nr. 46) tilhørte den fornævnte Isenkræmmer Egeholm. Alle disse 3 Villaer tilhører nu Generalkonsul Johan Hansen; der hører store Havearealer til Ejendommene.

„Vennero" nu Gl. Øbrogaard. Tilh. Vognmand P. Mortensen.

Dette Hus, som omkring Aaret 1912 var beliggende ved Castelsvejen (Nr. 5) tilhørte den bekendte store og smukke Ejendom „Vennero" kaldet, hvortil hørte en meget stor Have. Nu ligger Huset som Baghus til Classensgade Nr. 11, som tilhører Vognmand P. Mortensen. Ejendommen „Vennero"s Historie er meget interessant, og Murermester E. Lythans Petersen har sendt os et Exposé over denne Ejendoms Historie, hvor han har tilbragt sin Barndom og Ungdom, og som vi gengiver i Teksten (Side 58).

Classensgade 21. Tilh. Raadhusbiblioteket.

Ejendommen er endnu ikke nedrevet; den blev udstykket fra „Venneros"s Have ca. 1874—75, og opførtes af Vægtfabrikant Berg. Nu ejes den af Vognmand P. G. A. Petersen.

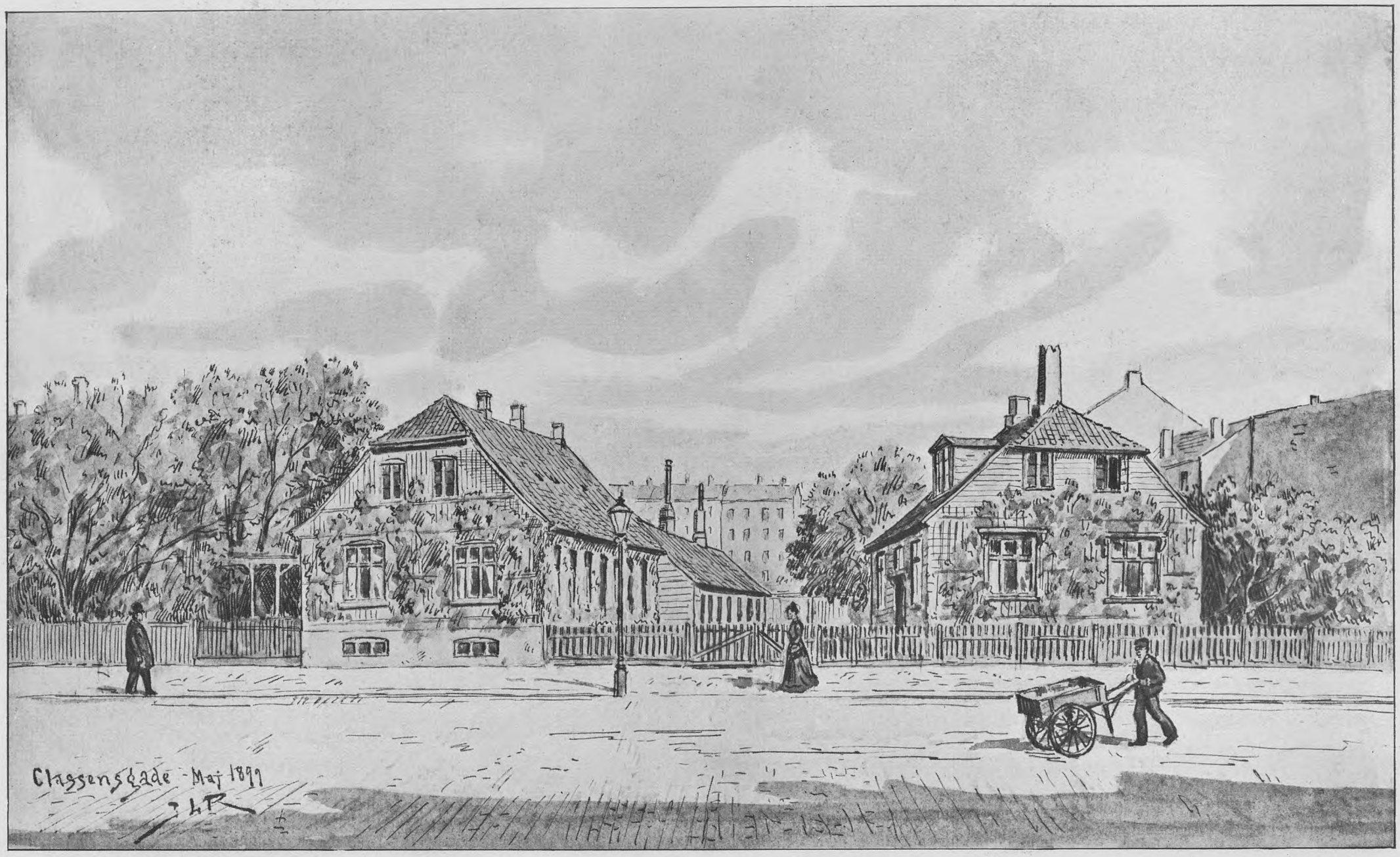

Disse tvende Villaer var beliggende ved den gamle Classensvej, nuværende Classensgade. Tilh. Overlæge Halk.

Gadenumrene var 23 og 25, de tilhørte den bekendte Gartner Hinrichsen, som dyrkede store Kulturer af Asparges. Billedet stammer fra 1891. I Nr. 25 boede i 1860erne og 1870erne Departementschef Suenson, og i 1880erne Docent Julius Lange. Nr. 23 nedreves 1905, Nr. 25 i 1902, og efterfulgtes af Ejendommen „Store Classensborg". I 1903 blev Gadeanlægget etableret. I Baggrunden ses „Holsteinsgade".

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Det nordligste Hjørne af Classensgade og Strandboulevarden.

En Rest af Classenshave med Udhuset til det berømte Fiskehus (se 2den Aargang af „Før og Nu" Side 76) ses tilhøjre.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Det sydligste Hjørne af Classensgade og Strandboulevarden.

Rester af Classensvænget tilvenstre og Classenshave tilhøjre. Begge disse uhyggelige Tomter, som tilhører „Classens Fideikommis", henligger i derangeret Tilstand og skamskænder hele dette Kvarter. De burde selvfølgelig forlængst være solgt til Bebyggelse og Fortsættelse af Stenørkenen paa det øvrige Classensvænge. Naar dette ikke er sket skal Grunden være den, at „Fideikommis'et" holder disse Grunde i altfor dyre Priser.

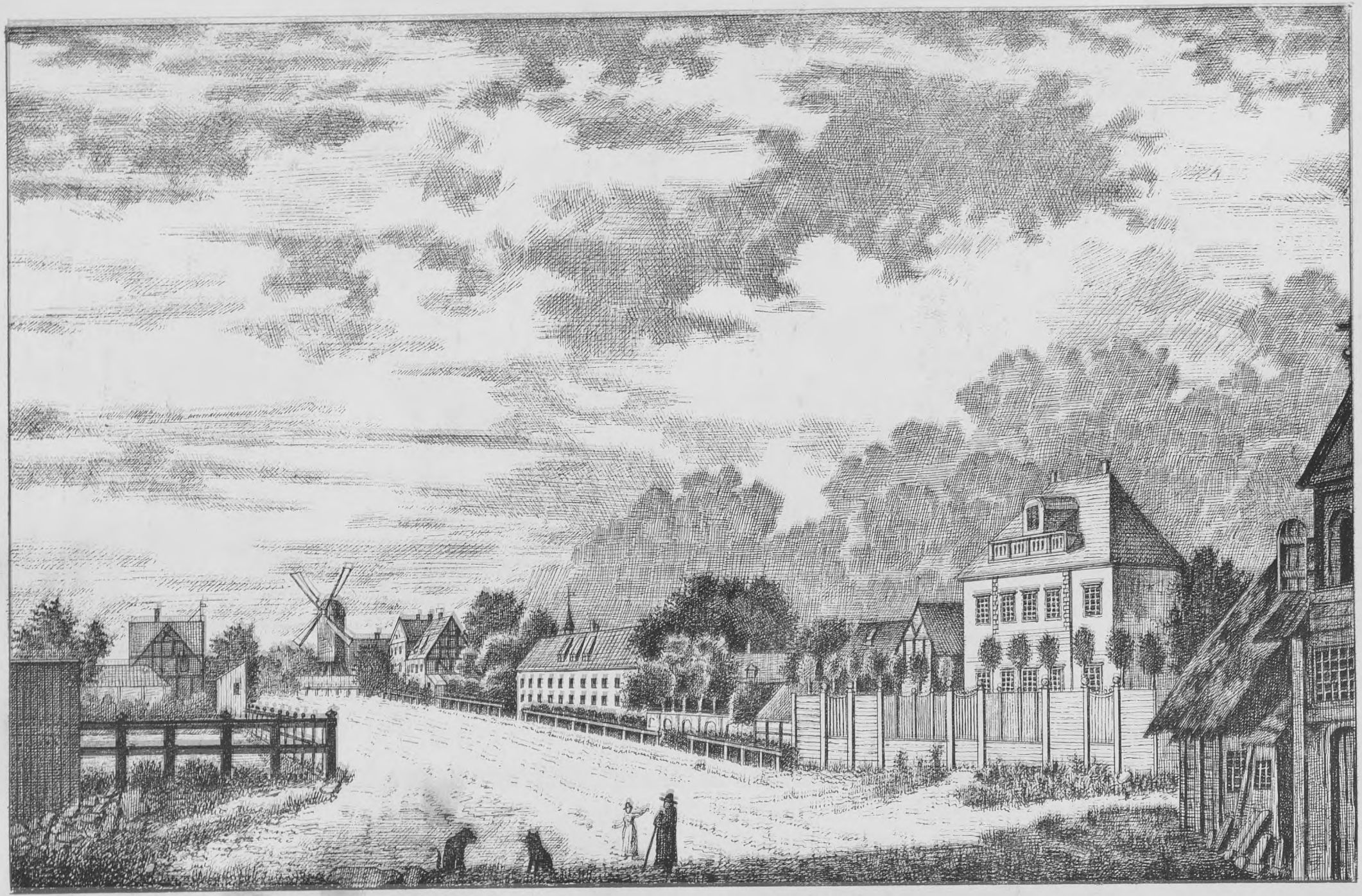

Østerbrogade omkring Aaret 1800, efter et Billed som findes i Kobberstiksamlingen.

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.

Østerbrogade 1922.
Det samme Parti, som ses paa foregaaende Side.

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.

Østerbros Apotek, Østerbrogade Nr. 48, 1922.
Opført 1880 af Apoteker Schjellerup paa et fra det ved Siden af liggende „hvide Hus“ (Hj. af Castelsvejen) udstykket Areal, se Teksten.

Gartner Dankerts Hus.

Østerbros Mølle findes ikke paa dette Billed, den brændte i 1830.

Østerbrogade 1836; malet af Chr. Købke.

„Rosendal", dengang tilhørende Slægten Tutein, senere Slægten Waagepetersen.

Dette Billede er ligeledes „Pendant" til Billedet Side 67.

Tilh. Raadhusbiblioteket.

„Dalen".

Denne Ejendom fik i 1860 Gadenummer 20, som senere i 1870erne forandredes til Nr. 24. Den solgtes i 1872 af Enkefru Anna Margrete Mühlertz til Fabrikant S. Børgesen; Villaen var formentlig opført af da afdøde Kontrollør Simon Ferdinand Mühlertz; Arealet var ca. 20.000 □ Alen. Til Villaen hørte en meget stor og smuk Have. Villaen nedreves i 1897 af Arkitekt Petersen Hinrichsen, da Terrænet var udlagt til Gade (Willemoesgade), som anlagdes lige over Bygningens Grund. Billedet, som viser Villaen fra Østerbrogade, er fotograferet paa Kong Christian IX's Guldbryllupsdag den 26. Maj 1892.

Bernt Nielsen's (Fader til Kommandøren, K. Nielsen), General Caroc's (Fader til Kommandøren, G. A. Caroc, Kong Georgs gode Ven), dernæst P. A. Halkjær's m. fl. Classensvej førte ned til Strandpromenaden; paa dette Sted gjorde Livjægerkorpset i 1807 sit Udfald mod Englænderne.

Mellem Classensvej og Citadelsvej laa et stort Vænge, der ejedes af det Classenske Fideikommis, og var udlejet til Gartner Petersen, som boede paa Citadelsvej nuværende Nr. 10 (dengang Nr. 16). Vænget blev hovedsagelig benyttet til Kulturer af Rhabarber og Radiser, og Petersen fik i den Anledning Navnet „Ræddikebaronen".

Paa Citadelsvej, hvor den skiltes fra Classensvej, laa først tilhøjre Graver Troniers Hus, saa kom Billedhugger Møens Hus, (det nuværende Nr. 8, Huset ligger der endnu). Til samme hørte et lavt Værksted (det ligger

Porten som førte ind til ovenstaaende Ejendom fra Østerbrogade.
Huset tilhøjre tilhørte det ved Siden af liggende Nr. 26, som kaldtes „Dalen".

der ligeledes endnu) hvor han skar Gallionsfigurer, som var hans Specialitet. Han var en Original og en kendt Skøjteløber helt op i sin høje Alder, saavel paa Aggersborg Sø, som paa Sortedamssøen.

Derefter kom den førnævnte Gartner Petersens Hus (nuværende Nr. 10, Huset ligger der endnu) hvor Generalerne Bylow og Olaf Rye boede i 1840erne; senere boede Sangeren Jul. Stenberg der, da han blev gift. Stedet ved Siden af tilhørte Rentier Bondrop, som boede paa 1ste Sal, medens Oberst Tschernings og hans Familie f. Ex. Sønnen, den senere Professor, Overlæge ved Kommunehospitalet, Tschernings, boede i Stuen. Huset var Nr. 16 (se Billedet Side 59) og ejes nu, i ombygget Stand af Hr. Generalkonsul Johan Hansen. — Saa kom der et stort Vænge med Stikkelsbærbuske (se Kortet Side 53), og derefter Døvstumme- og Blindeinstitutet."

Fabrikant S. Børgesens Villa, set fra Haven (Østerbrogade 24).

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Willemoesgade, som i 1897 anlagdes tværs over Børgesens Villagrund, set fra Østerbrogade, 1922, altsaa Pendant til Billedet foroven.

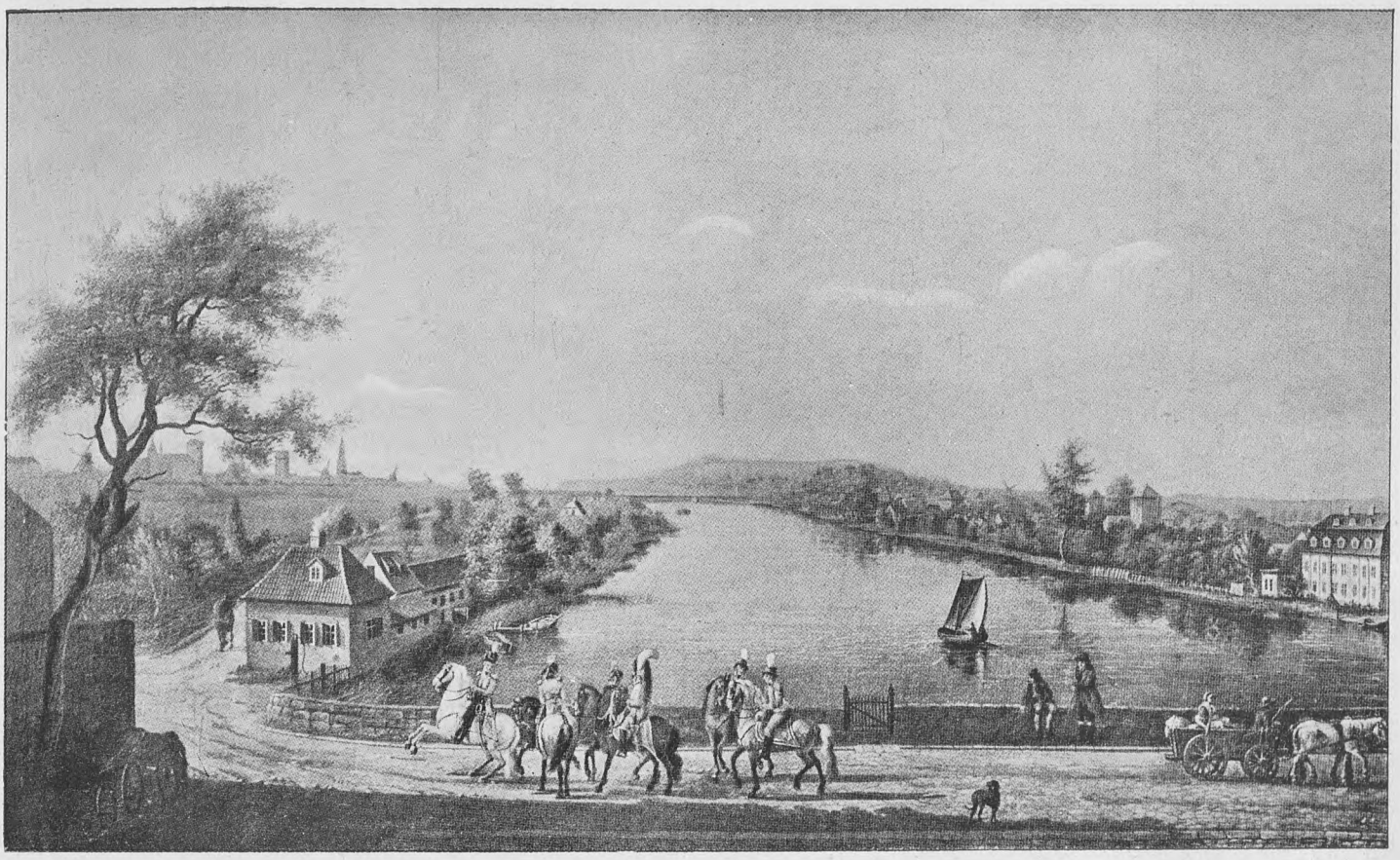

Udsigt i Aaret 1800 fra omtrentlig det Sted, hvor Børgesens Villa senere kom til at ligge, udover Sortedamssøen.
Tilvenstre ses Farimagsvejen, Vognmand Vellos Hus og Kærlighedsstien (Skilsmissestien), og tilhøjre Fabrikant Meyers Ejendom ved Sortedams Dosseringen. Frederik VI, dengang Kronprins, ses ridende i Spidsen for sin Stab fra et eller andet Slag paa Nørrefælled, sandsynligvis efter at have stormet Vibenshus i Spidsen for Hæren.

Ved fortsat Sammenligning af det fornævnte Kort Side 53 med den overliggende Kalke af det Terræn som man i 1890erne, da man udslettede det mere end to Hundredeaarige vidunderlige naturskønne Østre Glacis med Omgivelser, Strandpromenade m. m. — for at erstatte det med det vederstyggelige Terræn omkring Østbanegade, faar man let en Oversigt over de Omvæltninger, der fandt Sted ved denne Lejlighed.

(Herefter fortsættes i næste Nummer Teksten fra Side 49).

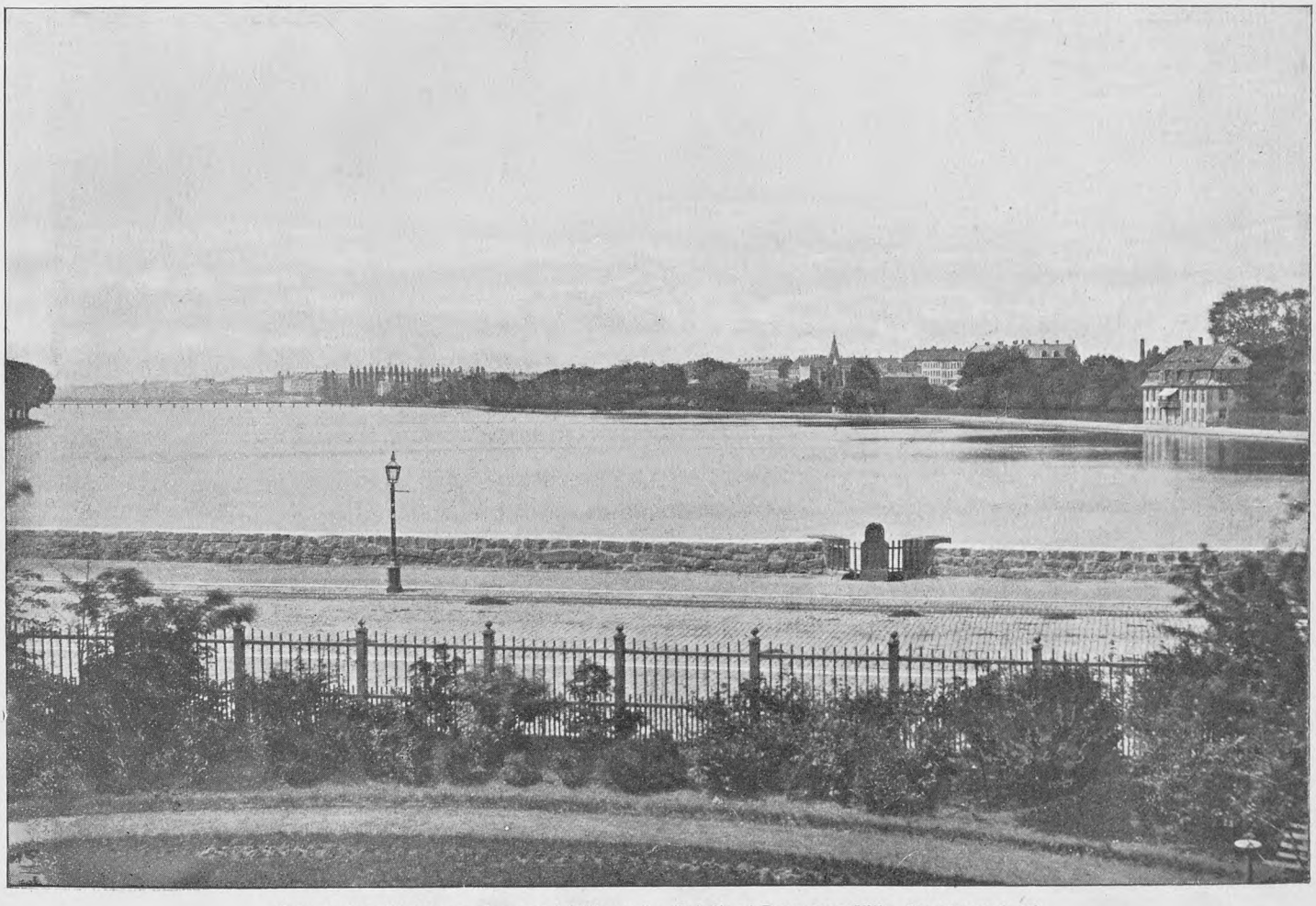

Den samme Udsigt som foroven i 1880erne fra Fabrikant Børgesens Villa, Østerbrogade 24.
I Baggrunden skimtes den over Søen nylig anlagte Gangbro (Fredensbro).

Udsigt fra Østersøgade over Sortedamssøen til Fredensbro, som i 1888 af Sølvgades Sporvejselskab var udvidet til Kørselsbro.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Østersøgade set fra Østerbrogade, 1922.

Rettelse: Under Billedet Side 63 er fejlagtig anført Aarstallet 1912, skal være 1812.

Fortsættelse fra Side 49.

Fru Jürgensen kom snart til at staa paa fortrolig Fod med Rosenkildes Børn, hvem hun lærte at lave Smaating i Pap.

Vi skrev ovenfor, at Fru Gyllembourg kunde have været Gæst i Kancelliraad Winges Hjem, — thi hun kom der ikke, eller ialtfald saa sjeldent, at man godt kunde kalde det aldrig. Ellers vilde Julie Rosenkilde have bemærket det. Vejen var jo saa urimelig lang og besværlig ud til det hvide Hus!

Saa langt var man i Virkeligheden kommen bort fra Byen, at Bekendtskabskredsen blev næsten helt ny. Det var nærved, at Rosenkildes gamle Venner betragtede det som en personlig Fornærmelse, at han var flyttet ud paa Broen. Hvem havde Tid til at gaa den lange Vej for at aflægge et Besøg? Nej, det havde rigtignok været adskilligt nemmere at svippe ind i Adelgade paa et lille Kig, naar man var ude at gøre sine Indkøb og havde en halv Times Tid tilovers.

Chr. Købke pinx. **Parti fra Sortedamssøen og Dosseringen mod Nørrebro.**

Enkelte af den gamle Kreds svigtede dog ikke Rosenkildes Familie men trodsede den halvmilelange Spadseretur, — og lad os kun se paa et Par af disse trofaste Sjæle, thi det kan jo være, at ogsaa de vil hjælpe os til at fremkalde et Billede af hine fjerne Tider og til at vise os Forskellen mellem „før" og „nu".

Der var f. Eks. Jomfru Sofie Sonne, en gammel Pige, der havde sit beskedne Hjem i Grønnegade, hvor Julie Rosenkilde kom paa Besøg fra sine aller tidligste Barneaar og morede sig kongeligt. Hendes medfødte Sans for Menneskers ufrivillige Komik fik her rigelig Næring, og Træk for Træk blev gemt i hendes Erindring, indtil hun i voksen Alder benyttede dem paa Scenen, hvor de henrev Publikum ved deres elskelige Sanddruhed.

Chr. Købke pinx. **Efteraarsmorgen ved Sortedamssøen, 1838.**

Det hændte, at Julie blev hos Jomfru Sonne Natten over, og saadan en Nat var det da, at Vægteren peb „Brand". Jomfru Sonne og Julie laa i deres søde Søvn, da de vækkedes af den uhyggelige Vægterpibe og løb hen til Vinduet for at høre, hvor Ildløsen var. Julie glemte dog hurtig al Uhygge, fordi hun var ved at omkomme af Latter ved at se Jomfru Sonne i natlig Uniform. Dér stod den gamle Pige klædt paa i en stor, hvid Vest, der gik langt ned om Kroppen, paa Hovedet Natkappen, der var ombundet med et Tørklæde, og omkring Halsen og det kyske Bryst laa et Baand med Kastanier bundet i Række, — et næsten eventyrligt Syn! Men den gamle Jomfru blev godt gnaven ved at høre Julie le saa hjerteligt. „Hvad griner Du af, Din tossede Tøs? Ja — saadan ser man ud, naar man er plaget af Gigt, — forstaar Du det?" Kastanierne var altsaa et Husraad mod den fæle Gigt! — Jomfru Sonne endte som „Oldjomfrue" ude paa Frederiksberg Hospital, hvor Julie Rosenkilde besøgte hende og til sin Forbauselse opdagede, at hun havde redt sig sin Seng — paa Bunden af et stort Linnedskab!!

En anden gammel Veninde af Huset, Madam Knudsgaard, svigtede ligesaa lidt som Jomfru Sonne Familien Rosenkilde, fordi den var flyttet ud til det hvide Hus.

Mad. Knudsgaard var en Skipperenke fra Aarhus, hvor Mad. Rosenkilde havde gjort hendes Bekendtskab, nu boede hun i Prinsensgade. Hun var et ejegodt, gammelt Skind, der ligesom alle andre forkælede Julie, og, akkurat som Jomfru Sonne, undertiden havde hende som Gæst hos sig fra den ene Dag til den anden. Naar saa Madam Knudsgaard om Morgenen stod op af Sengen for at lave Kaffebordet istand, lod Julie, som om hun sov, men gennem Øjensprækkerne saa hun det skikkelige, gamle Menneske tridse rundt og morede sig da helt kosteligt over alle hendes smaa Latterligheder. Naa — endelig kom saa Madam Knudsgaard hen til Sengen for at vække hende. Saa, min Stump, nu maa vi op! — Baade i Kirke og i Theatret tog Madam Knudsgaard Julie med sig. I Theatret medførte hun saa en stor Pose med Æbler og Hvedeboller, hvormed hun ustandselig trakterede Barnet, der Aftenen igennem sad og gnaskede i sig af disse Herligheder. Det var paa et af disse Theaterbesøg, at Julie overværede Opførelsen af „Aprilsnarrene", og at hun pludselig saa gamle Rosenkilde træde ind paa Scenen med ildrødt Haar og iført korte Kadetbuxer, og derved blev saa ganske overvældet, at hun til Madam Knudsgaards Forfærdelse og til hele Husets Overraskelse af sine Lungers fulde Kraft raabte: Far! Far! — —

Endnu en tredje Ven af Huset, Musikeren Krøyer, der senere var Kantor ved Slotskirken, vedblev, ialfald en Tidlang, at finde ud til Rosenkildes. Ogsaa han var en Original, der tilhørte sin bestemte Periode, en Mand af den Slags, man jævnlig kunde træffe „før" — men neppe „nu". Han var en løjerlig Blanding af et poetisk Gemyt og en knastør, lun Fætter. At han var poetisk anlagt, har han aflagt et fuldgyldigt Bevis for ved at være Komponisten af den skønne Melodi, han satte til „Der er et yndigt

Land", som enhver Dansk kender og elsker. Sin lune Tørhed viste han ofte i det daglige Samliv ved sine Indfald og kaade Paradoxer. Den lille Julie var slem til at sige „Ved Gud!" Krøyer fik hende vænnet af med denne Fejl ved en Dag til hendes letforstaaelige Forskrækkelse at udbryde: „Lad være at tage Vorherres Navn forfængeligt. Du skal sige Fanden gale mig!"

Den, der af hele den Rosenkilde'ske Familie maaske var gladest ved Flytningen fra Adelgade til Østerbro, var Madam Rosenkilde, der mild og stille, nøjsom og hjertelig ligesom var Hjemmets gode Samvittighed. Hun havde nemlig nu faaet et af sit Livs højeste Ønsker opfyldt: hun havde faaet en Køkkenhave! Med det ene Ord „Køkkenhave" staar for en inkarneret Nutidskøbenhavner øjeblikkelig Forestillingen om landlig Fred og Fryd. En Køkkenhave i Byen herinde synes os næsten en utænkelig Ting og var det vel tildels ogsaa i hine Tider. Paa det landlige Østerbro var en Køkkenhave et ganske naturligt Appendix til de fleste Boliger derude. — —

Julie bevarede fra de lykkelige Barneaar, hun tilbragte i det hvide Hus, en levende Erindring om den epokegørende Begivenhed, det var, da der en sen Aften gik Ild i Hatten paa Østerbros Mølle, der havde sin Beliggenhed ligeoverfor Blegdamsvejen. Møllen brændte langsomt ned i Fred og Ro, ligesom et Spædelys. Ogsaa dette klinger helt fortidigt og landligt. Man havde nemlig ikke nogen Sprøjte parat. Den eneste Sprøjte, Østerbro var saa heldig at eje, var netop kørt bort for at gøre Ende paa en Skorstensild inde i Byen. Skorstensilden var selvfølgelig slukket, længe før Sprøjten ankom til Stedet. Og saa havde Mandskabet samvittighedsfuldt styrket sig med adskillige Sopkener ovenpaa den anstrengende Udflugt, og derefter havde det i god Mag begivet sig tilbage til Østerbro, hvor imidlertid Møllen havde staaet ganske uforstyrret og var brændt længere og længere ned, indtil den laa som Aske paa Jorden. Da Brandmandskabet var kommet til Østerport, havde endvidere denne Port ulykkeligvis været lukket, saa man havde maattet gøre omkring og begive sig den lange Omvej til Nørreport, der stod aaben Natten igennem. Og da de behjertede Folk endelig engang naaede Østerbro, kunde de til deres Forbavselse slet ikke

Chr. Købke pinx. **Udsigt fra Dosseringen ved Sortedamssøen mod Nørrebro, 1838.**

Østerbrogade Nr. 19.

Parti fra Østerbrogade i 1880'erne.

„Rosendal".
Rosendalsvej,
senere Slagelsegade.

„Dalen".
Gade-Nr. 22-24,
senere - 26-28.

Porten til Østerbrogade Nr. 24.
Skjold Børgesens Villa.

KØBENHAVNS
KOMMUNEBIBLIOTEKER

Parti fra Østerbrogade i 1857. Tilh. Overlæge Halk.
Indgangen til Sortedamsdosseringen med Hjørnehuset, der tilhørte Gartner Danckert.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Samme Parti som foroven i 1922.
Hjørnestedet er Nr. 19 paa Østerbrogade (se Teksten).

hitte Møllen. Den var uden at spørge om Forlov, og uden at noget Menneske forhindrede den deri, brændt lige ned til Grunden. Forresten havde det været en yderst fornøjelig Nat for Familien Rosenkilde. Man blev oppe, og Madam Rosenkilde opvartede med dejlig varm Kaffe. Ak, ja— det var hyggelige Tider, selvom en Mølle nu og da maatte ryge i Lyset af Mangel paa disponibelt Sprøjtemandskab! —

Ejendommen „Rosendal" Østerbrogade Nr. 26, i 1870erne forandret til Nr. 36 (se Teksten).

Stue-Etagen i det hvide Hus skiftede ofte Beboere. Efter Kancelliraadens med den rare Svigermoder kom en ældre Kaptejn og hans gamle Moder, der altid fortalte Julie de samme Historier Gang paa Gang, hvorfor Julie, naar disse kedsommelige Underholdninger skulde begynde, stillede sig bag hendes Stol og, til stor Forargelse for Søsteren Marie, gav sig til at dreje ligesom paa en Lirekasse, for at antyde, at hun godt kendte Melodien. — —

Efter Kaptejnens rykkede Etatsraad Jetsmark's ind i Stuelejligheden, og tilsidst Kommandør i Søetaten, Petersen, der købte Ejendommen. Kommandøren havde en Del Kadetter i Huset til Opstramning. Fru Sødring skriver herom saaledes:

„Dette kunde jo i og for sig have været meget morsomt for os, da vi allesammen, fra Fader til mig, holdt meget af de raske unge Mennesker, men Ulykken var, at Kommandøren i høj Grad yndede at anvende „slaaende Argumenter" overfor sine Pensionærer og Spektaklerne, der gav Genlyd i hele Huset, var os yderst ubehagelige. Kadetterne boede oppe paa Kvistværelserne, og vi mødte dem jævnlig paa Trapperne. En Dag kom en af dem ned til os og bad om at maatte laane det sidste Nummer af „Korsaren", et Blad, som han havde lagt Mærke til, at vi holdt. Moder bød ham ind, og medens hun talte med ham opdagede hendes bekymrede Øje, at der i hans Haar var en stor bar og meget blodig Plet. „Men hvad er dog det?" spurgte hun. „Hvad for noget?" „Det der —." Moder pegede paa Pletten. „Aa det", svarede Kadetten ligegyldigt, „det er bare en Tot, som Kommandøren tog i Morges!" Grunden til, at den unge Mand ønskede at se vedkommende Nummer af „Korsaren" var, at han til Redaktøren havde indsendt en lille Notits saalydende: „Tampen brænder paa Hjørnet af Østerbro og Citadelsvejen!" — Hos Kommandør Petersens blev der dog ogsaa

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Samme Parti som foroven i 1922, nuværende Østerbrogade Nr. 60; til venstre ses Slagelsegade.**

af og til arrangeret Festligheder for Kadetterne. Jeg var saaledes med til et Bal, hvor jeg morede mig straalende. Mellem alle Dansene løb jeg op ad Trapperne til Moder og fortalte hende, hvor glad jeg var. Jeg dansede af Hjertens Lyst med hele den glade Søofficers Ungdom. Blandt Kadetterne mindes jeg Navnene Lüders, Giødesen, Mac Dougall, Schoustrup og Albech, hvilken sidste Balaftenen vakte stor Opsigt paa Grund af et stort, sort Plaster, han bar over hele Ansigtet.

Naar Fader og Moder i Efteraaret 1842 bestemte sig til at drage bort fra det hvide Hus paa Østerbro, hvor vi havde oplevet saa mange smukke og glade Dage, da var det dog kun med stor Overvindelse, at denne Beslutning blev taget. Men forskellige Ulemper ved selve Lejligheden, hvilke i Aarenes Løb var blevne ganske utaalelige, den lange Vej, der efterhaanden som Fader blev ældre, generede ham mere og mere i de lange Vinteraftener, og endelig—ikke mindst — Spektaklerne med Kadetterne havde tilsidst gjort det nødvendigt for os at søge en anden Bolig, som vi fandt i Nyhavn Nr. 6, og hvorhen Familien i Efteraaret 1842 drog med stor Vemod ved at forlade det skønne Østerbro."

Som vi før har berørt, var Sidebygningerne ved Sommertid altid lejet ud til Folk, som „laa paa Landet" herude. Men kuriøst nok, opholdt de sig der kun om Dagen. Det var Aar efter Aar gerne de samme Mennesker, som lejede, nemlig nogle rige Bryggerfamilier med deres trivelige Madammer, blandt hvilke særlig en enkelt, en meget tyk og godmodig Mutter, kastede sin Kærlighed paa Julie, der naturligvis lurede hende mange Snurrigheder af.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Slagelsegade, 1922, som fra 1870'erne til 1886 hed Rosendalsvej.**

En Dag beklagede denne Madamme sig over sit Tyende paa en saadan Maade, der viser, at Tjenestepigerne fra „før" nok ikke var synderligt forskellige fra dem, vi har den Fornøjelse at trækkes med „nu". Med stor Styrke brød Madammen Staven over disse Medskabninger, og for at belyse deres Fordringsfuldhed, udbrød hun: „De la'r sig rennok inte nøje med Surt og Sødt og Svedsker og saadan No'et, — næ, de vil min Tro ha' Syltetøj, vil de — og det møjet!"

Tutein's Park var et sandt Paradis med mange Slags Skønheder, et straalende Flor af brogede Blomster, Frugttræer i Masse, smaa Søer, store Plainer med det dejligste Græs, smaa Marker med Køer og Lam, lange Alleer, hvoriblandt en, der gik lige ned til Øresund og endte med en Udsigtshøj, vidtstrakte Skovpartier, hvor Ensomheden og Freden havde lokket en Mængde Sangfugle til at bygge deres Reder. Ja — der var undertiden en Nattergalekoncert, saa at det kunde være vanskeligt nok at falde i Søvn!

Og foruden al denne vidunderlige Skønhed var der et Sted, som Julie næsten satte over det øvrige — nemlig en stor, aaben Plads med Gynge og Vippebrædt, der gav Anledning til evige Løjer. —

Paa visse Maader var Classen's Have nok saa interessant som Tutein's Park. Medens denne var velholdt og nærmest pillen, var Classens Have et rent Vildnis, et Stykke Urskov. Der var ligefremme Skovtykninger, og brød man igennem saadanne Tykninger, stod man til sin Overraskelse pludselig ved en Mose, hvor der groede Moskedonnere, Brudelys og Iris. Og midt i Haven laa en skummel, graa Bygning, hvori man sagde, at der i Svenskekrigens Tid havde siddet Fanger i Bolt og Jern.

Forskellen paa „før og nu" karakteriseres udmærket ogsaa ved, hvad Julie Sødring fortæller om Forældrenes Sølvbryllupsfest og hendes egen Konfirmation, to Familiefestiviteter, der begge fejredes i det hvide Hus. I Anledning af Forældrenes Sølvbryllup blev der ikke gjort den ringeste Stads. Børnene havde skillinget sammen for at give Forældrene forskellige smaa Porçellænsgenstande, og af en Veninde fik Moderen en Kop, hvorpaa i gyldne Bogstaver stod de Ord: „Beglückt sei jeder deiner Tage!" Flere Gaver var der ikke, og Dagen forløb i store Træk ganske som enhver anden. Tænk paa det Staahej, vi nutildags laver, naar vi holder Jubilæer, holder Sølvbryllup eller bare bliver 60 eller 70 Aar!

Og Julies Konfirmation! Ikke Spor af Festallarm, — et Par Veninder var indbudt, og Konfirmanden fik tre, siger og skriver t r e, Gaver, der endda var uhyre beskedne, — et lille Koralhalsbaand, et lille Guldhjerte og — — — „Mynsters Betragtninger"! Om Aftenen blev der i al Uskyldighed leget Blindebuk. Ikke-sandt, — det var nøjsomme Tider dengang? Tænk paa Nutidens Konfirmationshalløj — med store Selskaber, ofte paa offentlige Steder, med et Utal af kostbare Gaver og med Balfaldera ud paa den sene Nat! — —

Lad os endelig ikke glemme den betydningsfulde Rolle, som Militæret spillede i længst forsvundne Dage, da Naiviteten var adskilligt større end nu! Det var Sjette-Frederiks-Perioden, og han var jo Soldaterkonge om en Hals, uhyre militært interesseret. Kunst og Videnskab havde han jo — Gud bedre det! — ligesaa lidt Forstand paa, og Interesse for, som de fleste af vore Konger har havt, — sørgeligt nok, thi paa disse Omraader burde jo netop Kongen øve stor og lykkelig Indflydelse. Militære Skuespil af den tommeste Art var derimod noget, han forstod sig paa og havde Morskab af. Og paa Østerbro, paa Vejen til Fællederne, var der jo speciel rig Lejlighed til at nyde det florerende Soldatervæsen. Flere Gange daglig lød Militærmusiken gennem Vinduerne ind til Beboerne af det hvide Hus. I Reglen var det jo det ulykkelige Vibenhus, der skulde stormes, og som alligevel

ROSENDALS IORDER,

ROSENENGEN.

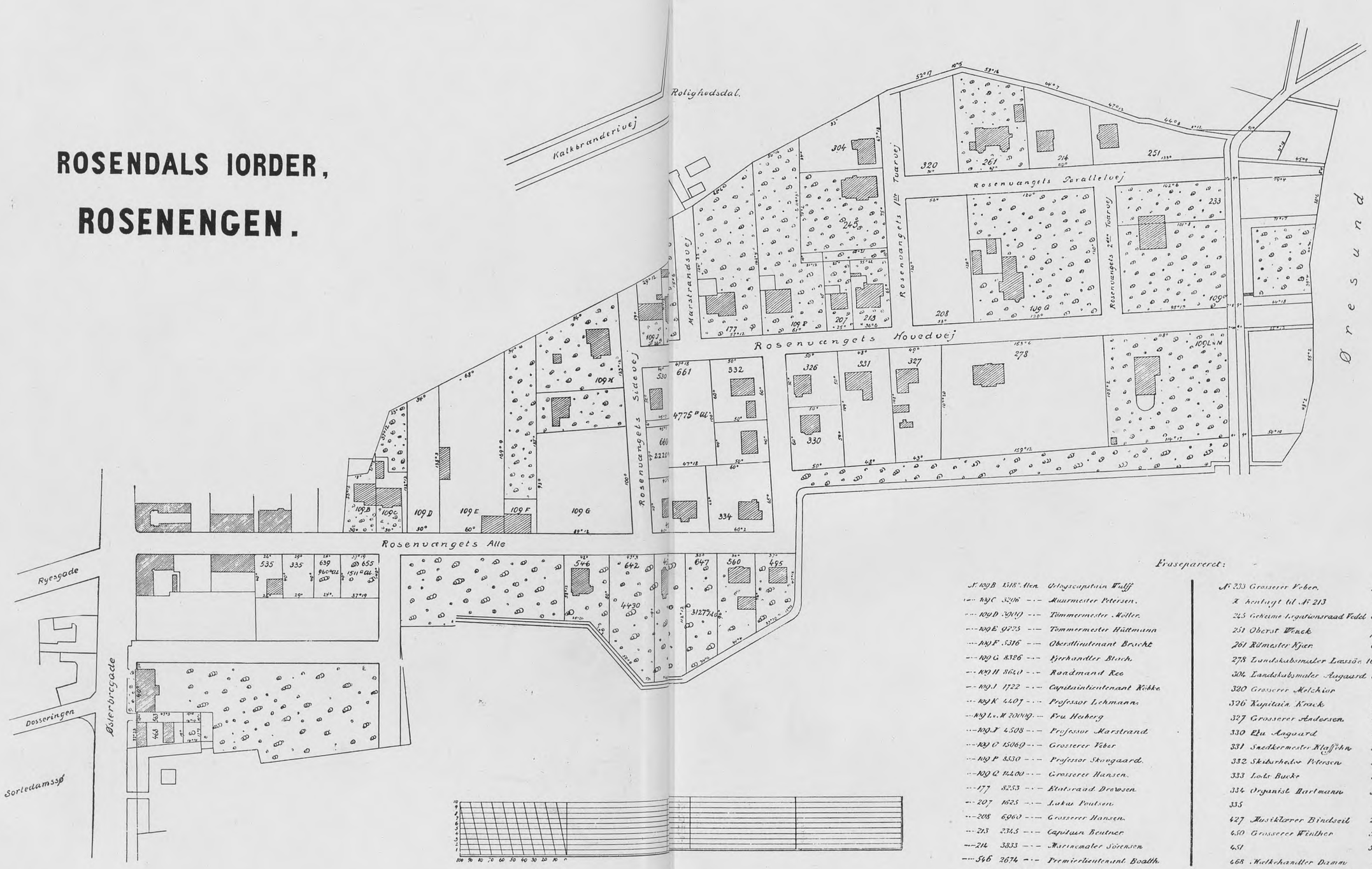

Kjøbenhavn, Februar 1863.

Eraseparceret:

№ 109 B	1518 □Alen	Orlogscapitain Wulff	
— 109 C	3296	Maarmester Petersen.	
— 109 D	5900	Tømmermester Møller.	
— 109 E	9225	Tømmermester Hüttmann	
— 109 F	5316	Oberstlieutenant Brocht	
— 109 G	8326	Kjørhandler Bloch.	
— 109 H	8620	Raadmand Ree	
— 109 I	1722	Capitainlieutenant Kibke	
— 109 K	4407	Professor Lehmann.	
— 109 L. M	20000	Fru Hesberg	
— 109 P	4508	Professor Marstrand.	
— 109 Q	15069	Grosserer Veber	
— 109 R	8530	Professor Skovgaard.	
— 109 S	11400	Grosserer Hansen.	
— 177	8253	Etatsraad Drewsen.	
— 207	1625	Lukas Poulsen.	
— 208	6960	Grosserer Hansen.	
— 213	2345	Capitain Reutner	
— 214	3333	Marinemaler Sørensen.	
— 546	2674	Premierlieutenant Boalth.	
— 560	3095	Partikulier Hansen	
— 563	433	Slagtermester Kyhl.	

№ 233	Grosserer Veber.	7195 □Alen
X	henlagt til № 213	609
245	Geheime Legationsraad Vedel	6231
251	Oberst Wieck	7856
261	Rdmester Kjær	6265
278	Landskabsmaler Lassen	16078
304	Landskabsmaler Aagaard	3896
320	Grosserer Melchior	4723
326	Kapitain Krack	2540
327	Grosserer Andersen.	4156
330	Enk. Aagaard	2475
331	Sadelmester Klaffehn	5208
332	Skibsrheder Petersen	3000
333	Lods Bucke	2000
334	Organist Hartmann	3810
335		920
427	Musiklærer Bindseil	2320
450	Grosserer Winther	5467
451		5332
468	Melkehandler Damm	904
495	Oberstlieutenant Balslöv	2360
530	Dispacheur Middelboe	2266

Udtalt og tegnet af F. Saabye Feldmarsky

Originalen tilh. Kammerherre G. Waagepetersen.

Udstykningsplan over Rosendals Jorder (Rose[illegible]3. — senere kaldet „Rosenvænget“.

syntes at kunne modstaa alle de krigerske Anslag. Saa var der store Troppemasser paa Benene, og mange forskellige Korpser drog i deres brogede Uniformer forbi. Der var Kastelsjægerne, Lanseneerne, de jyske Dragoner og fremfor alle den glimrende Hestgarde. Men Folket elskede dog „Borgerne" højest blandt alle de tappre Krigere. Naar det latterlige Kompagni marscherede ad Fælleden til, anført af de mavesvære Officerer og ledsagede af Madammer og Børn, var der Fest, saa det stod efter. Og Datidens naive Godmodighed var mærkeligt nok saa stor, at man formaaede at lukke Øjnene for den Komik, som disse ganske naragtige militære Skuespil frembød, en Komik, der naaede Kulminationspunktet, naar Vibenshus efter alle Krigsteknikens Regler var stormet, og man lejrede sig fredeligt paa Fælledens Græs, mens Madammerne i landlig Uskyldighed blandede sig med de udmattede Tropper og tømte de medbragte

Hjørnet af Ryesgade og Østerbrogade i Midten af det 19. Aarhundrede.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Samme Hjørne som foroven i 1922.

Madkurve med Frikadellerne og de røde Snapse! — En Morgenstund blev Familien Rosenkilde opskræmmet ved at en Politibetjent mødte op og meldte tjenstligst, at der paa Broen og det omliggende Terræn skulde afholdes en stor, militær Øvelse, og lod vide, at da der skulde skydes med Kanoner, maatte Beboerne rundt omkring Krigsskuepladsen være saa artige, at aftage alle deres Vinduer i bestemte Timer den paafølgende Dag, hvis de da ikke ønskede, at deres Ruder skulde splintres, — hvad f. Eks. Hr. Tutein aabenbart ønskede. Ialfald nægtede han kategorisk at aftage sine Vinduer, der da ogsaa ganske rigtig gik i Løbet.

Gamle Rosenkilde inviterede Gæster ud til det hvide Hus i Anledning af den store Begivenhed. Naturligvis føg Vinden gennem alle Stuerne, men paa Loftet var der dækket et hyggeligt Frokostbord, og deroppe blev da alle Gæsterne bænkede, og mens gyndelse, og Dilettanteriet bredte sit fæle Ukrudt vidt og bredt. Julie overværede Forestillinger baade i det „Musikalskdramatiske Selskab" og det berømmelige „Borups Selskab", paa hvilket sidste Sted hun oplevede en uforglemmelig Opførelse af Scribe's „Familien Riquebourg". Den, der blandt de Agerende udførte Riquebourg's Rolle, og som i den afgørende Scene faar Underretning om Hustruens Utroskab, styrtede i denne oprivende Situation om med en saa voldsom dramatisk Kraft, at hans Hofte gik af Led, saa at han i strakt Galop maatte køres bort for at komme under Lægebehandling! Det kunde man da kalde at gaa op i sin Rolle!

— Endnu vil vi kun omtale et Par Smaating, der i al deres Stilfærdighed og Ubetydelighed giver et Bidrag til Forstaaelsen af hine fjerne Dage med deres gemytlige Naivitet.

Gamle Rosenkilde deltog ikke meget i Selskabslivet, — en jævn

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Rosenvængets Allé, udgaaende fra Østerbrogade, 1922 (anlagt i 1850erne).**

Kanonerne tordnede løs, og Trompetfanfarerne skingrede udover Søen, herskede der den allerfredeligste Stemning paa Loftet hos Rosenkildes. Langs Broen og nedad Dosseringen laa Kastelsjægerne lejrede og skød udover den skikkelige Sortedamssø, og den muntre Julie morede sig guddommeligt. Men sin Natur tro, var det mest de enkelte komiske Situationer, der prægede sig i hendes Hukommelse. Saaledes var der blandt Gæsterne en Dame, der havde sin lille Dreng med sig, en kvik Fyr paa otte Aar. Han gik hen til en af de mange Madammer, som han havde bidt Mærke i, fordi hun var særlig aparte klædt paa, navnlig med en bredskygget Hat, paa hvis høje Pul to mægtige, hvide Strudsfjer vajede. Han saa op og ned ad dette mærkelige Kvindfolk, og, paavirket af det krigerske Skuespil omkring ham, troede han, at hun ogsaa var en Slags Soldat med Fjer paa, for paa én Gang gik han lige hen til hende og sagde: „Ved hvad Regiment staar Du?"

— Blandt de Barndomsminder, som Julie Sødring gemte trofast paa Livet igennem, var selvfølgelig de Besøg, hun sammen med Familien gjorde i Københavns forskellige dramatiske Klubber. Theatergalskaben florerede jo stærkt i Aarhundredets Be-

Aften i Fællesskab med et Par gode Venner og et Slag Kort var hans bedste Fornøjelse. Hans Spillepartier inde i Byen voldte altid Madam Rosenkilde Bekymringer paa Grund af den lange, mørke Vej, han havde at tilbagelægge om Natten til Hjemmet paa Østerbro. Rosenkilde selv var ikke anlagt for det Heltemæssige, og han sørgede derfor af og til for at skaffe sig militær Eskorte fra Vagthuset ved Østerport. For en Marks Penge fik han saa en Soldat til at følge med sig. Under alle Omstændigheder gjaldt det for Rosenkilde paa disse Ture at medføre sin Stok, for at han i paakommende Tilfælde dog kunde slaa fra sig, hvis han blev overfaldet. Men desværre glemte han ofte denne Stok. Og naar han nu var til Spilleparti hos Phister, og han havde glemt sin Dyrendal enten hjemme eller et Sted i Byen, fik han altid en af Phisters Rullegardinstokke med paa Hjemturen, dels til Støttestav, dels til Forsvarsbrug, — men den ligefremme Følge heraf var, at Phister's efterhaanden mistede Stokkene i alle deres Rullegardiner, medens Rosenkilde's ude paa Østerbro havde i Guds Velsignelse af dem! —

Julies Broder, Adolph, den som Faderens Afløser senere saa ansete Komiker, havde sin Debut paa det Kgl. Theater, mens

Finsens medicinske Lysinstitut.
Pavillonen opførtes i 1896, i Kommunehospitalets Have ud mod Østersøgade, som Finsens første Klinikbygning, og flyttedes derfra til Rosenvænget 1901.

Familien boede paa Østerbro, og med sit kaade Humør og i Selskab med sine jævnaldrende Venner satte han det hvide Hus paa den anden Ende. Den unge Ferslew, den senere bekendte Bassanger, — Edvard Hansen, som var Broder til den berømte Kammersanger og senere blev Kasinos yndede Elsker, — men fremfor alt den unge Michael Wiehe, om hvem ingen dengang anede, at han skulde blive en af den danske Scenes største Berømtheder, kom jævnligt derud. Men i det lystige Selskab sad Michael Wiehe gerne taus, som om hans Tanker var langt borte.

Kliniken for Hudsygdomme, Facaden mod Rosenvængets Paralelvej.

Ferslew og Edvard Hansen slog sig endogsaa en Sommer ned som Lejere i Gartnerboligen ved Siden af Rosenkildes. Det hed sig, at de en skøn Dag var kommen anstigende med en Bærebør, hvorpaa hele deres jordiske Ejendom var anbragt, — en Flip, en Guitar og Heine's „Buch der Lieder". Disse meget forskelligartede Effekter blev under en jublende Opsang transporteret ind i Gartnerhuset. Og at det blev en særlig lystig Sommer, behøver vi ikke at tilføje.

Blandt de sidste Minder fra det hvide Hus staar for Julie Sødring Budskabet om Sjette Frederik's Død, der den 3die December 1839 forkyndtes af Herolder i Byen — ogsaa ude paa Østerbro. Hun erindrede, hvor dybt denne Begivenhed greb alle Hjerter med Sorg, thi elsket havde den gamle Konge været. Man imødesaa Christian den 8des Tronbestigelse med lyse Forventninger, fordi man antog ham for en frisindet Mand, der ogsaa politisk set agtede at vise sin Liberalisme. Forventningerne gik som bekendt ikke ganske i Opfyldelse. —

Lad os saa til Slutning kun omtale det Besøg som Julie Rosenkilde i Begyndelsen af August 1841, sammen med sin kære Fader, aflagde hos den gamle, fine Fru Gyllembourg, der den Sommer boede i Valby. Den lange Tur i det dejlige Solskinsvejr mindedes hun altid med Glæde. En Fryd var det jo at gaa alene med saadan en Fader som Rosenkilde. Han talte saa rart med hende, oplyste hende om saa meget og forklarede hende alting paa en Maade, som gjorde den kedeligste Hverdagsting morsom og underholdende. Det var, som om de foretog en hel Rejse, — saa lang var denne Marsch, først langs med Søerne, saa over Enge og Marker, saa forbi dejlige Haver, — — og endelig stod man da ved det lille, beskedne Hus, hvor Fru Gyllembourg boede.

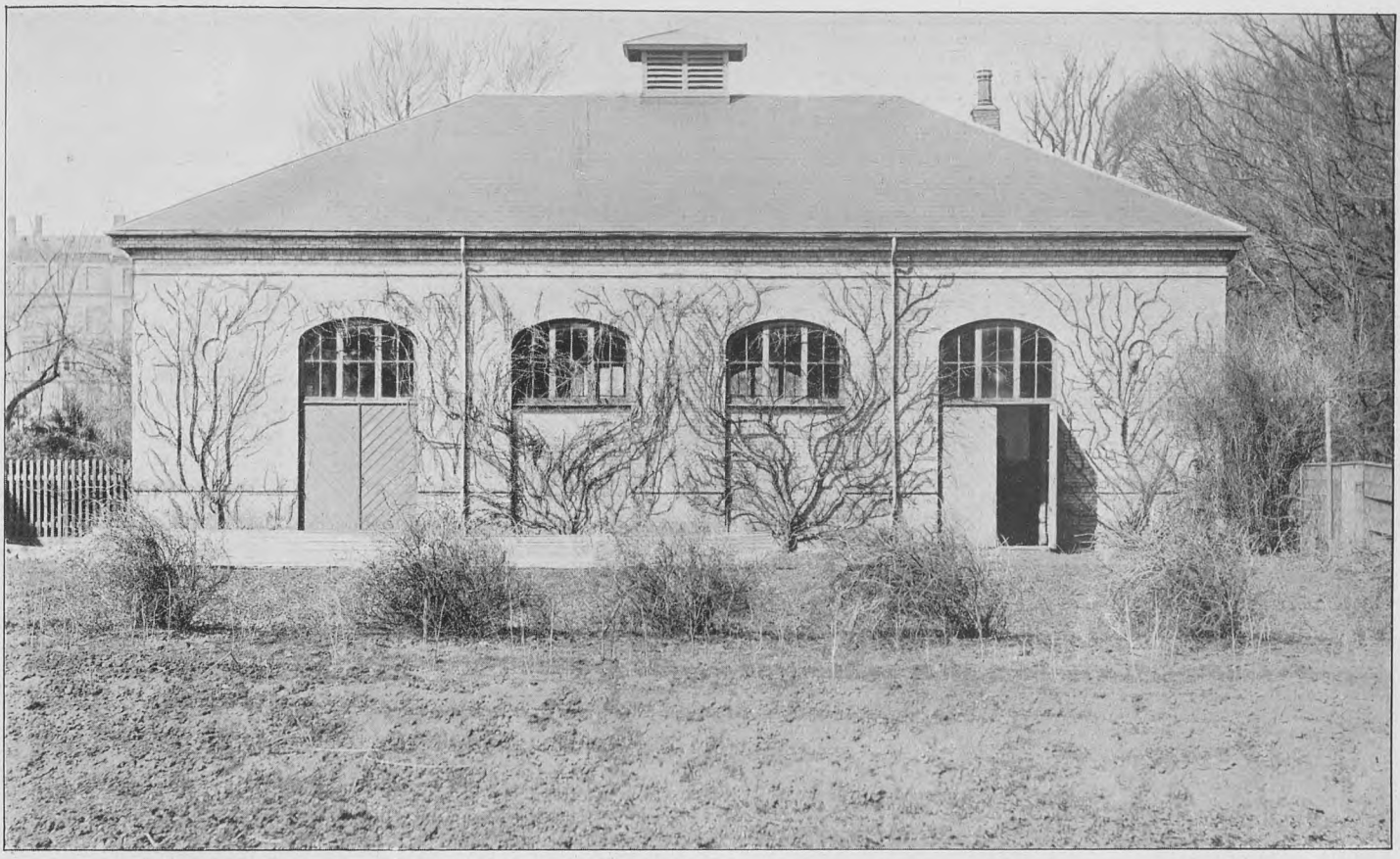

Ridehuset, som hørte til Direktør Hinnés Villa paa Rosenvængets Hovedvej.
Huset købtes i Aaret 1899 for efter en Ombygning at overdrages til Finsens medicinske Lysinstitut (se Teksten).
Ridehuset indrettedes til Lysbadeafdeling og benyttes fremdeles dertil.

Havestuen var tom. Men lidt efter gik Døren op, og en lille Kone kom hurtigt ind, løb lige hen til Rosenkilde, omfavnede ham med sine smaa Arme og raabte: „Nej — søde Rosenkilde! Tak for det udmærkede Stykke!“ Og Rosenkilde spurgte overrasket: „Hvoraf véd De, at det er af mig?“ „Jo, Rosenkilde“, svarede saa Fru Gyllembourg, „der er ingen, der skriver paa den Maade som De!“

Det paagældende „Stykke“ var et Inserat, som Rosenkilde netop i de samme Dage havde ladet indrykke i „Adresseavisen“, og hvori han gjorde grundigt Nar af en dum og affekteret Recension, „Fædrelandet“ havde bragt i Anledning af en Koncert, den berømte Pianist Franz Liszt havde givet.

Naar Rosenkilde, der selv var saa sanddru og ligetil, læste saadan noget affektert, opstyltet Tøjeri i Bladene, maatte hans ærlige Natur skaffe sig Luft, og naar han betalte sine Artikler som almindelige Inserater, var han jo sikker nok paa, at de blev optaget uden Indvendinger. Og et morsomt Læsestof afgav da ogsaa disse Artikler for Adresseavisens Abonnenter, selv om de ikke Alle vidste, at den berømte Skuespiller var Forfatteren. De Fleste kendte dog hans løjerlige, originale Skrivemaade, ægte Rosenkilde'sk, lunerig som hans Komediespil.

Fra ham var det, at Datteren Julie arvede ikke blot sit sceniske Geni, men sikkert ogsaa den Lethed og det skelmske Lune, hvormed hun førte sin Pen. Og hendes Livserindringer er et sandt Skatkammer for Enhver, der ønsker at kende Forskellen mellem København, som det var for næsten et Aarhundrede siden, og København, som det er nu. — — —

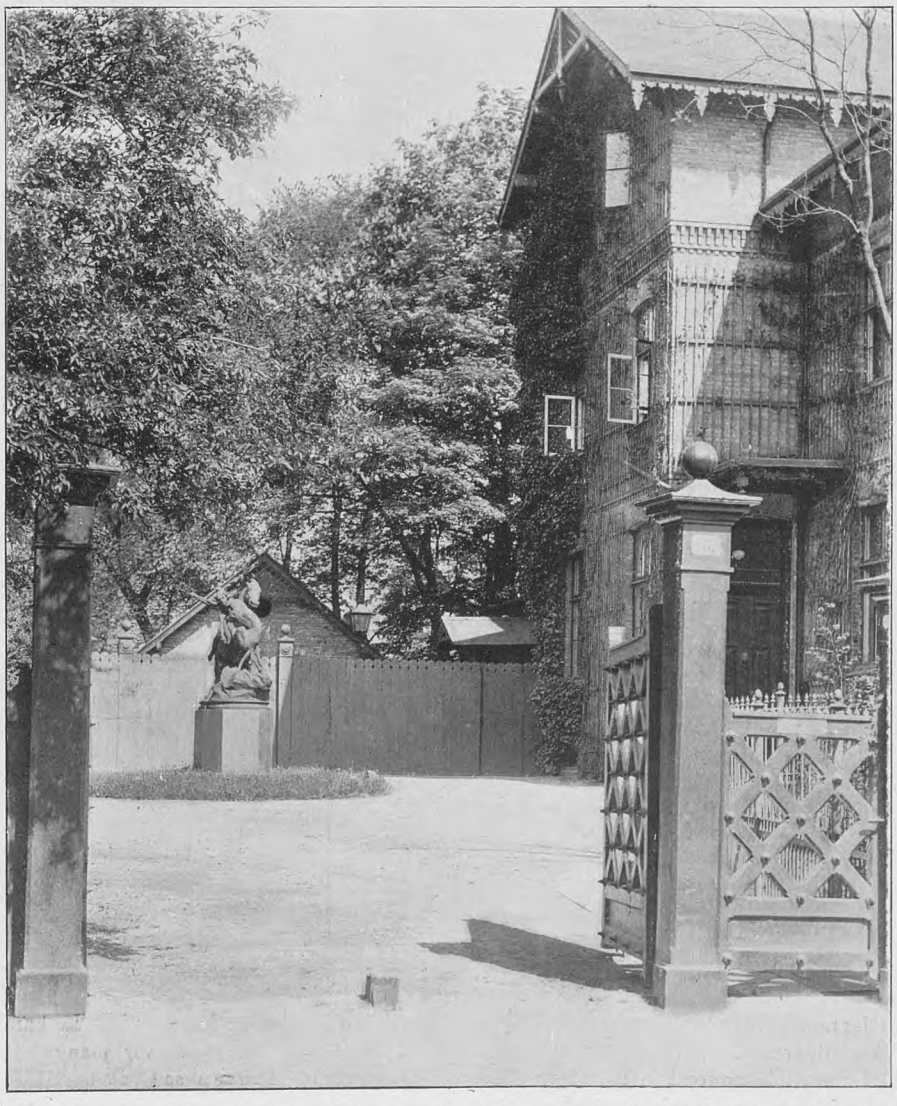

Hovedindgangen til Direktør Hinnés Villa, som den saa ud, da Finsen flyttede ind i Villaen i Aaret 1901.

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.

Den i 1919 ud mod Strandboulevarden opførte store Hospitalsbygning, som føjedes til Finsens medicinske Lysinstitut, og under Navnet „Kysthospitalet“ benyttes til Behandling af kirurgisk Tuberkulose.

Finsens medicinske Lysinstitut.

Uddrag af „Festskrift i Anledning af Finsens medicinske Lysinstituts 25 Aars Jubilæum den 23. Oktober 1921“.

Finsens medicinske Lysinstitut som optager en ikke ringe Del af Rosenvænget, oprettedes den 23. Oktober 1896 paa et Møde hvori deltog Fabrikejer, senere Geheimekonferensraad G. A. Hagemann, Professorerne Feilberg og Haslund, Belysningsdirektør Windfeld-Hansen, Fabrikejer, senere Konferensraad Vilh. Jørgensen, Borgmester Borup, Kommunehospitalets Inspektør, Gredsted samt Dr. Finsen m. fl. ialt 14 Mænd, som alle havde deltaget i Arbejdet for Finsens Sag.

Finsen-Institutets Klinik for indre Sygdomme, Facaden mod Rosenvængets Hovedvej.

Finsen havde allerede i 1894 haft Lejlighed til at paavise, paa Øresundshospitalet, at Udelukkelsen af Lysets kemiske Straaler (det røde Værelse) betød, at Koppesygdommen helbredtes hurtigere og uden Ardannelse, og da han i 1895 ønskede at prøve Virkningen af det elektriske Kulbuelys paa Patienter, som led af Lupus, henvendte han sig atter til en af Kommunens Institutioner, denne Gang den elektriske Lysstation i Gothersgade, hvor han hos Chefen, Belysningsdirektør Windfeld-Hansen og hans Personale mødte den største Forstaaelse og Hjælpsomhed.

I November 1895 begyndte Forsøgene med een Patient, og medens denne med Taalmodighed underkastede sig den langvarige Behandling, kappedes Stationens Chef og øvrige Personale om at hjælpe Finsen med Fremstillingen af nye og forbedrede Apparater til Behandlingen.

I Februar 1896 var denne Patient praktisk talt helbredet, og da Finsen samtidig havde gennemført Behandlingen af en anden Lupus-Patient med koncentreret Sollys, mente Windfeld-Hansen, at Tidspunktet var kommet, da Forsøgene burde fortsættes paa en bredere Basis. Gennem Samtaler med Finsen vidste han, at denne drømte om Oprettelsen af et Lys-Laboratorium med Pasteur-Institutet som Forbillede, hvor han kunde fortsætte og udvikle sine Forsøg, og hvorfra han kunde sprede sine Resultater ud over Verden til Gavn for mange syge og lidende Mennesker.

Windfeld-Hansen saa, at hertil behøvedes to Ting, Penge og Indflydelse, og det er hans store Fortjeneste, at han fandt en Mand, som ikke alene havde Penge og Indflydelse, men ogsaa

Møllestedet „Solen", Østerbrogade Nr. 46. Nedrevet 1882. Tilh. Overlæge Halk.
Ejendommen hørte formentlig i sin Tid til Møllen kaldet „Solen", som laa paa dette Sted og nedbrændte i 1830erne.

strax fik Øje paa det geniale i Finsens Tanke, at Lyset kunde virke helbredende.

Det var til daværende Fabrikejer, senere Geheimekonferensraad G. A. Hagemann at Windfeld-Hansen henvendte sig. Hagemann der den Gang var ret plaget af Projektmagere vilde først ikke have med Sagen at gøre, men efter at have hørt Finsens Fremstilling lod han sig meget hurtigt overbevise om Rigtigheden.

Han henvendte sig til en Række Mænd, som enten allerede havde været i Forbindelse med Finsen eller som kunde tænkes at ville blive en Støtte for ham i det Arbejde, som nu forestod, og allerede den 29. April 1897 mødte disse — 13 ialt — med Finsen i Borgmester Borups Kontor paa Københavns Raadhus.

Borgmester Borup tilbød her at stille en Plads i Kommunehospitalets Have til midlertidig Raadighed til Opførelsen af en mindre Bygning til Lyslaboratorium, og iøvrigt støtte Sagen

Parti af Østerbrogade, Hjørnet af Kalkbrænderivej (1860erne).
Paa Hjørnet til højre ses Ejendommen „St. Petersborg" (se Teksten). Bygningen lige overfor er „Hjørnelund", tilhøjre ses Ejendommen, hvori den populære „Dyrehavskælder" fandtes (se Teksten).

ved visse Midler, som Hospitalet kunde raade over, naar andre vilde skaffe Penge til Bygning og Apparater.

Forholdet mellem Kommunehospitalet og Lys-Laboratoriet blev hurtigt ordnet netop som Finsen havde tænkt sig det. Man gik straks i Gang med at opføre en Træbygning i det Hjørne af Hospitalets Have, som begrænses af Gammeltoftsgade og Østersøgade.

Den 10. August var Bygningen i alt væsentligt færdig, og man afholdt et Møde i den nye Bygning, hvor man vedtog at begynde Arbeidet. Det hele var uendelig smaat og beskedent, saaledes som Finsen havde ønsket det. Hele Bygningen kostede 4,331 Kr. 15 Øre. Laboratoriets Indretning 1,407 Kr. 81 Øre.

Den 25. August kunde Finsen forevise sit Lys-Laboratorium for sine 13 Medstiftere. Paa et Møde, som afholdtes i Tilslutning til Forevisningen, meddelte Hagemann, at Arkitekt G. Tvede, Ingeniør Karsten og Direktør Windfeld-

Hansen velvilligst havde bistaaet Udvalget ved Bygningens Opførsel og Indretning, samt at Carlsbergsfonden havde givet Tilsagn om et Tilskud af 2000 à 2500 Kr.

Efter Forslag af Borup vedtog man at kalde Anstalten: „Finsens medicinske Lysinstitut".

Allerede da Finsen behandlede den første Patient paa Lysstationen i Gothersgade forsøgte han at udsætte Patienten for direkte Belysning af hele Legemet fra en elektrisk Kulbuelampe, og da han saa, at Patienten blev pigmenteret, d. v. s. „solbrændt", sluttede han, at Metoden maatte kunne anvendes paa forskellige Sygdomme. Han naaede ikke at faa gennemført disse Forsøg, men det fremgaar af hans Overslag, hvilke Lidelser han havde tænkt at behandle. Og mange Aar efter, da Overlæge Reyn genoptog Forsøgene, lykkedes det ham at paavise, at Finsen havde Ret, og nu behandler man med største Held flere forskellige Former af Tuberkulose med elektriske Kulbue-Lysbade, ikke alene overalt i Danmark, men talrige Steder i Skandinavien og den øvrige Verden.

Saa hurtigt foregik Udviklingen paa Institutet, at Finsen allerede den 17. Maj 1897 paa et Møde af Bestyrelsesudvalget maatte bede om mere Plads. Laboratoriearbeidet kunde vanskelig gennemføres i de nuværende Lokaler, og Patienter kunde ikke modtages til Behandling i tilstrækkeligt Omfang. Det var mest haardt angrebne Patienter, som havde gaaet med Sygdommen (Lupus) i mange Aar, der søgte ind til Institutet. Derfor maatte Kurene blive langvarige. Skønt der arbeidedes uafbrudt fra Kl. 7 Morgen til Kl. 7 Aften, og Pladsen udnyttedes saa stærkt som muligt, kunde man kun behandle 25 Patienter daglig. Der var paa dette Tidspunkt anmeldt 72 Patienter, som man ikke havde kunnet tage under Behandling.

At Finsens Ry allerede den Gang var begyndt at spredes ud over Danmarks Grænser, fremgaar af, at 11 af de anmeldte Patienter var fra Udlandet.

Imidlertid havde Rigsdagen vedtaget at bevilge et Tilskud af Statskassen paa 20000 Kr., og man besluttede derfor at indrette den første Bygning alene til Laboratorium, samt opføre en ny Bygning til Behandlingen. Denne skulde efter Finsens Forslag indeholde et Lokale til lokal Lysbehandling med 4 elektriske Lamper, hver til 4 Patienter, et Lokale til elektriske Lysbade, samt Celler til Solbade. I Løbet af Sommeren blev Bygningen opført og den 14. September kunde den tages i Brug.

Hagemann og Jørgensen, som begge nærede den største Beundring og Hengivenhed for Finsen, havde ved Udgangen af Aaret 1896 betalt hele Institutets Gæld, derunder ogsaa de Beløb, som var medgaaet til Bygningens Opførelse og Indretning. Nu — i Oktober 1897 — saa de, at skulde Lysbehandlingen naa at blive det, som baade de og Finsen troede og ønskede, saa maatte Institutet have langt mere Plads, end der kunde skaffes i Kommunehospitalets Have. De saa klart, hvad Udviklingen vilde kræve, og de vidste, at der maatte handles hurtigt.

Paa eget Initiativ søgte de en Eiendom, som passede til Formaalet, og fandt den i den Cirkusdirektør Hinnés Arvinger tilhørende store Villaeiendom paa Rosenvængets Hovedvej Nr. 37.

Denne 21,360 □ Alen store Eiendom tilbød de at købe til Institutet, saaledes at de udlagde det nødvendige Beløb indtil Udgangen af Aaret 1899, da der senest skulde tages Bestemmelse om, hvorvidt Institutet skulde erhverve Eiendommen; og Overbestyrelsen modtog enstemmig Tilbudet.

Da det rygtedes, i hvilket Øjemed Hagemann og Jørgensen havde erhvervet Eiendommen i Rosenvænget rejstes der blandt

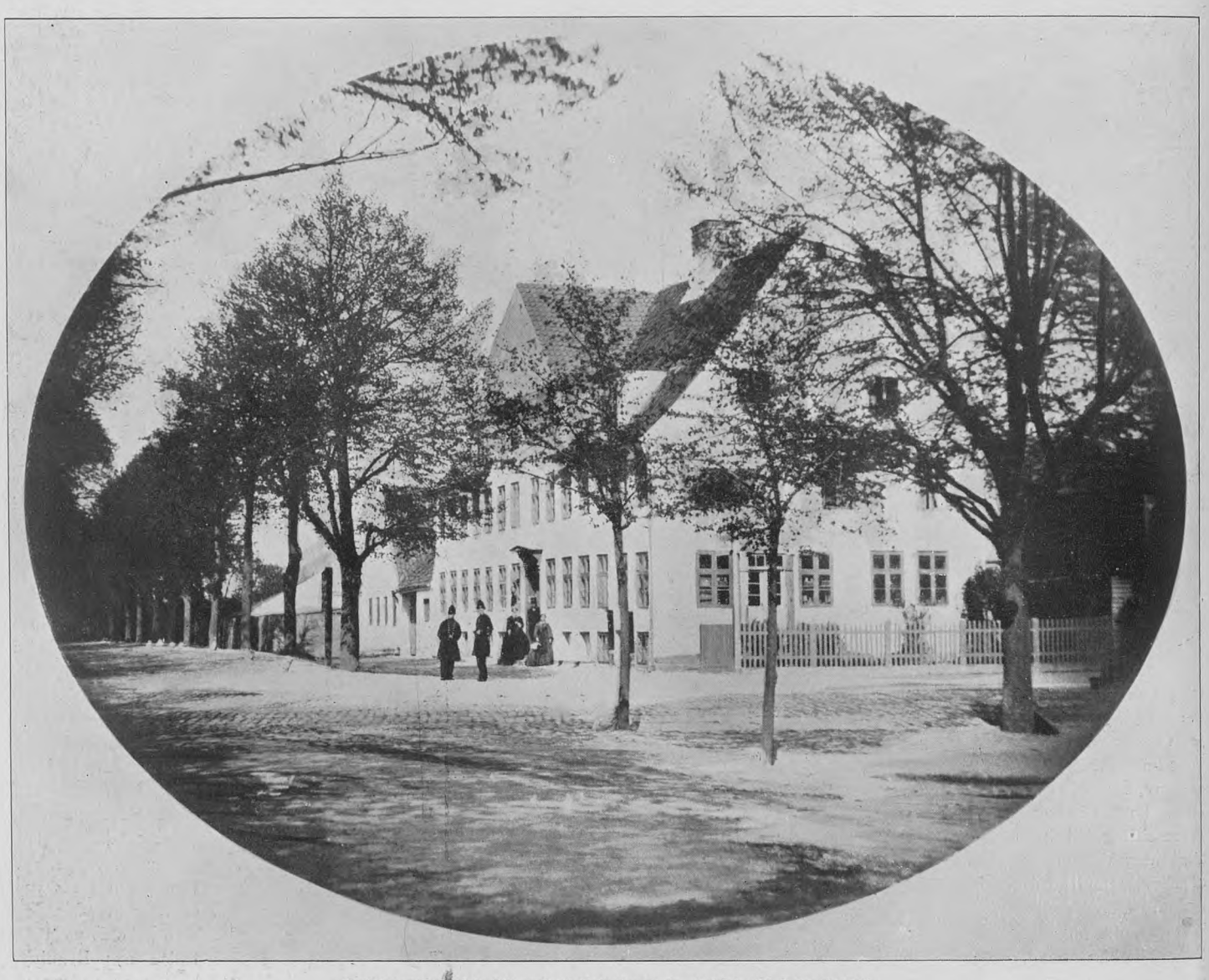

Kalkbrænderivej 2, Hjørnet af Østerbrogade, kaldet „St. Petersborg".
Tilvenstre ses Kalkbrænderivej, fra 1892 Nordre Frihavnsvej og fra 1906 Nordre Frihavnsgade. Ejendommen blev nedrevet i Slutningen af 1880erne. Den Bygning, som opførtes i Stedet for, ses paa Billedet Side 91 forneden.

Kalkbrænderivejen set mod Østerbrogade, med Blegdamsvejen i Baggrunden, i 1880erne; til venstre ses „St. Petersborg".

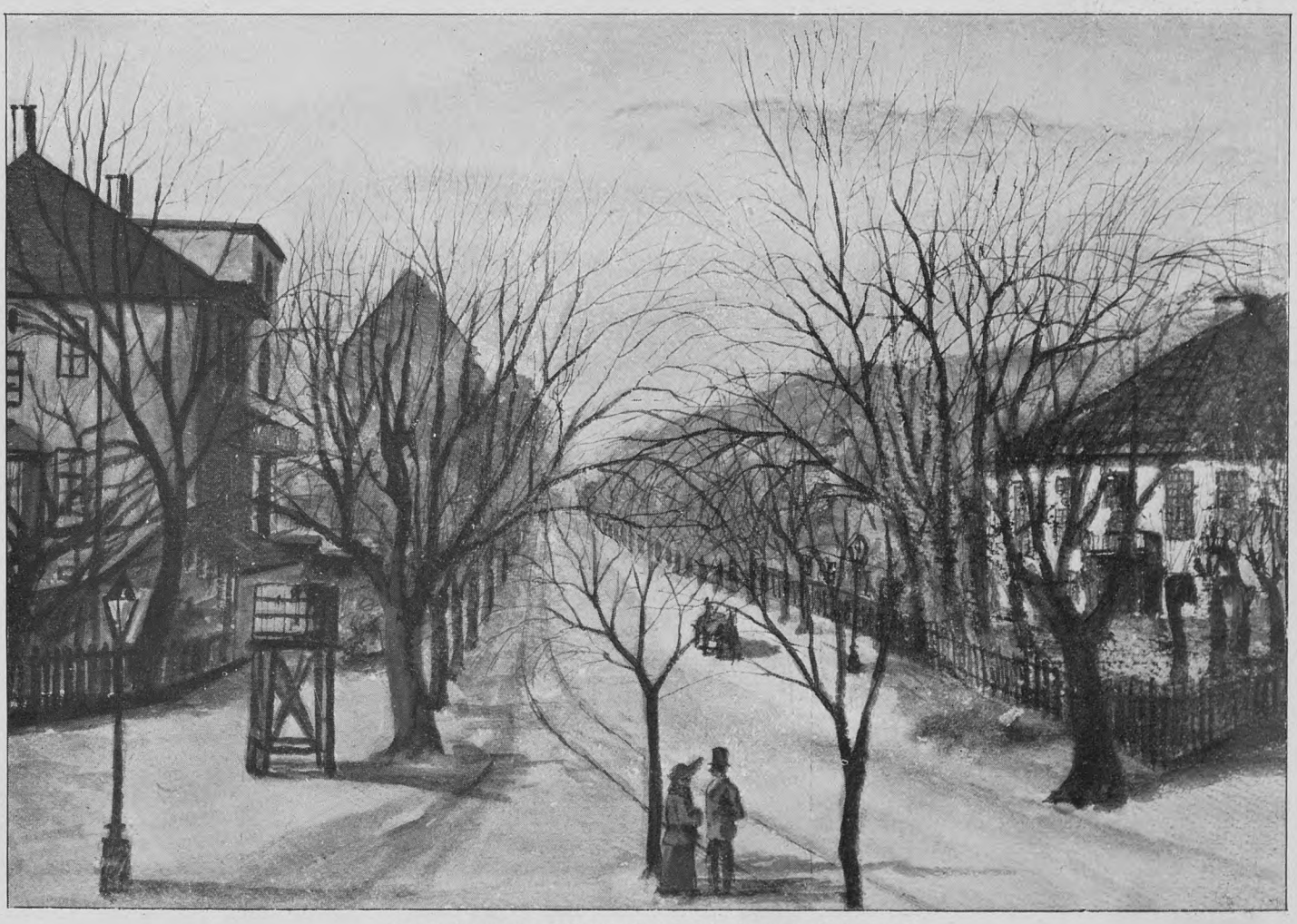

Strandvejen set fra „Trianglen"; t. h. Ejendommen „Hjørnelund".

Parti fra „Trianglen" paa Østerbro 1895, Strækningen, som laa

vejen og Øster Allé (i gamle Dage kaldet Kongevejen eller Lyngbyvejen).

Tilh. Overlæge Halk.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Det samme Parti som paa Billedet foroven, som det ser ud i 192 **til venstre i Øster Allé ved Fælledparken er Østerbros nye Posthus.**

Foruden at være Holdeplads og Krydsningsstation for alle de i forskellige L Sporvogne, er der ogsaa Holdeplads for Automobiler, hvoraf ses tre paa Billedet.

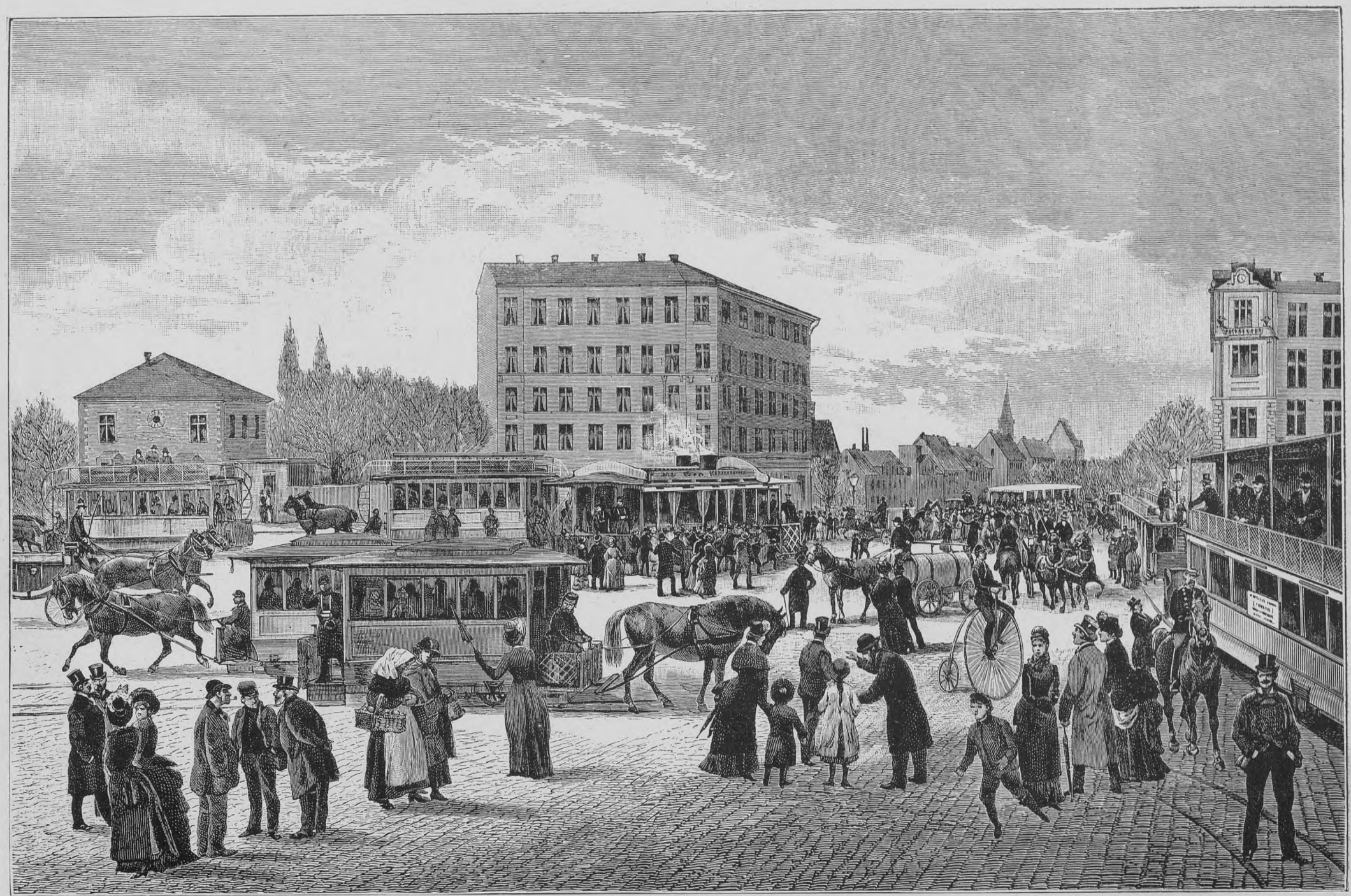

Parti fra „Trianglen“ paa Østerbro i Aaret 1884.

Man ser den Færdsel, som havde udviklet sig paa dette Sted, med Sporvogne ad alle derfra udgaaende Veje og med „Dampsporvognen“ ad Strandvejen.

Villaejerne en kraftig Bevægelse for at forhindre, at Lysinstitutet lagdes derud. Det var dels den stærkt overdrevne Frygt for Smitte, og dels det uæstetiske i Synet af de mange Mennesker med mere eller mindre lemlæstede Ansigter, som fik Rosenvængets Befolkning til at protestere. De gik saa vidt, at de søgte at formaa Finansudvalget til at nægte Bevillingen af et rentefrit Laan paa 240,000 Kr., som var nødvendigt, for at Eiendommen kunde indrettes til Formaalet; men da kun tre Medlemmer af Udvalget stemte imod, blev Laanet bevilget, trods Grundejernes Protest, og da Institutets Bestyrelse afslog et Tilbud om en anden Eiendom samt en Pengesum som Kompensation for de Fordele, Eiendommen i Rosenvænget betød, døde Bevægelsen efterhaanden hen.

Parti af „Trianglen" set fra Blegdamsvej, 1890.
Til højre ses endnu Ejendommen „St. Petersborg" paa Hjørnet af Kalkbrænderivej, og den ved Siden af liggende Ejendom, hvor Dyrehavskælderen havde tilhuse.

Arbeidsforholdene paa Institutet var efterhaanden bleven ganske utaalelige. I April 1899 var der 150 Patienter under Behandling, men der stod omtrent 200 paa Ekspektancelisten. — For at skaffe mere Plads til Behandlingen foreslog Finsen at flytte Laboratoriet og Lysbadene til Rosenvænget og anvende det hidtidige Lysbadelokale til lokal Lysbehandling og Laboratoriet til Konsultationslokale.

Bestyrelsesudvalget lod Forslaget gaa videre til Overbestyrelsen og føjede til, at Laboratoriet kunde indrettes i Villaens Stueetage, medens Finsen burde have Bolig paa 1. Sal. Lysbadene foreslog man at anbringe i et paa Ejendommen værende Ridehus.

Ved Velvilje fra Københavns Magistrat lagdes et særligt elektrisk Kabel fra Lysstationen i Gothersgade til Rosenvænget, men først i Januar 1901 kunde Finsen og Laboratoriet flytte derud.

Imidlertid var det rentefri Laan af Statskassen blevet bevilget, hvorefter man begyndte Opførelsen af en Klinik- og Administra-

Parti fra Østerbrogade ved Trianglen 1898.
Til højre Hjørnet af Odensegade og Hjørnet af Nordre Frihavnsgade.

tionsbygning i Rosenvænget i Tilslutning til det før nævnte Ridehus. Dette sidste omdannedes til Behandlingssal for lokal Lysbehandling.

Den 10. August 1901 kunde Institutet flytte ind i sin egen Eiendom, og herved ophørte Forholdet til Kommunehospitalet, som havde været til saa stor Gavn for Finsen saavel som for Institutet.

Den 10. December 1903 naaede Finsen, som allerede i 1898 var bleven udnævnt til Professor, sin Berømmelses Zenith, idet han paa denne Dag modtog en Meddelelse om, at Aarets medicinske Nobelpris 150,000 Kr. var tildelt ham. Hans store Uegennyttighed fik ved denne Lejlighed det smukkeste Udtryk derved, at han som hidtil var uformuende, ønskede Pengene eller dog en Del af dem anvendt til at udfri Institutet af dets Gæld.

Finsen fik Lov at skænke sit kære Lysinstitut en Trediedel af sin Hæderspris, men Institutet blev alligevel befriet for sin Gæld, idet hans to trofaste og altid offervillige Venner, Hagemann og Jørgensen hver skænkede et tilsvarende Beløb.

Som den nøjsomme, beskedne og for sig selv lidet krævende Mand, Finsen var, kunde han dog ikke tænke sig at beholde Resten af Hædersgaven, men anvendte endnu en Trediedel til velgørende Øjemed.

Men Finsen var mærket af Sygdom, og trods hans heltemodige Kamp mod denne oplevede han ikke at føre sit Manddomsværk til Ende idet han den 24. September 1904 afgik ved Døden.

Med Finsens Død begyndte for Lysinstitutet en ny Epoke. Saalænge han levede, var det hans Genialitet, Initiativ og Idérigdom, der gav Institutet Anseelse, ligesom det var hans Begejstring for og Kærlighed til „Lyssagen" i Forbindelse med hans sunde og nøgterne Kritik, der fik hans Medarbeidere til at yde det bedste, de formaaede. Vilde hans Efterfølgere formaa at løfte Arven efter ham? Det var det store Spørgsmaal, som strax trængte sig paa. Og her bør det fremhæves, at Bestyrelsen saavel som Personalet hver af bedste Evne søgte at handle i Mesterens Aand.

Saaledes fortsatte Bestyrelsen sit ved Finsens Død afbrudte Arbeide for Oprettelsen af et „Sanatorium med Lysets Almenvirkning for Øje", hvilket omsider førte til Oprettelsen af „Kliniken for indre Sygdomme".

Og som Institutets Anseelse voksede Verden over saaledes fordrede dets Virksomhed bestandig mere Plads, hvilket efterhaanden resulterede i store Udvidelser og Nybygninger som kulminerede med den store Hospitalsbygning, som i 1919 opførtes paa Rosenvængets Hovedvej Nr. 39, og med Facade ud mod Strandboulevarden.

Fra en ringe og saare beskeden Begyndelse har Finsens medicinske Lysinstitut i 25 Aar gennemgaaet en Udvikling, som maa siges at være ret enestaaende.

Finsens geniale Tanke om Lysets helbredende Evne har vist sig at eje en Livskraft og en Frodighed, som maaske bedst illustreres med et Par Tal.

Huset var beliggende paa Hjørnet af „Trianglen" og Blegdamsvejen.
Til højre ses „Kongevejen", nu „Øster Allé", og i Baggrunden Fælleden.

Medens Begyndelsen blev gjort paa laant Grund i en lille Træhytte, som havde kostet den ringe Sum af ca. 4000 Kr. at opføre, spænder Institutets forskellige Afdelinger nu over et Areal af ca. 60,000 □ Alen, hvoraf 43,000 tilhører Institutet og med de derpaa staaende Bygninger har en samlet Værdi af ca. 3,500,000 Kr.

Ogsaa Personalets Vækst giver et Billede af den stærke Fremdrift. Finsen begyndte med 3 Medhjælpere: en Læge, en Dame til at assistere ved Behandlingen og en Rengøringskone, og nu omfatter Personalet 267 Personer.

Om „Indsamlingskomitéen for Finsen Monumentet" skal her kun siges dette, at den fik en overordentlig Tilslutning hos Befolkningen baade herhjemme og i Udlandet. Fra høje og lave, fra nær og fjern strømmede Bidragene ind, og da Komitéen udsendte et „Finsen Mærke", som i Tusindvis af Eksemplarer solgtes overalt i Landet for 10 Øre, tør man gaa ud fra, at praktisk talt enhver dalevende Dansker har ydet sit større eller mindre Bidrag til Mindesmærket for denne Nationens berømte Søn. Men det var en Fejl, som ikke gavnede nogen eller noget, at Monumentet ikke fik sin Plads paa et af de Steder, hvor Finsen havde levet og virket, en Fejl, som dog blev rettet paa den smukkeste Maade, da Konferensraad Vilh. Jørgensen skænkede Institutet den af

hans Søn, Billedhugger Viggo Jarl udførte Statue af Finsen, som fik sin naturlige Plads i Institutets Have foran Indgangen fra Rosenvængets Hovedvej.

Vi begiver os nu videre ud ad Østerbrogade og træffer ved Siden af den nye Ejendom, som opførtes paa Hjørnet af Kastelsvejen, da „det hvide Hus" (Matr. Nr. 107) blev nedrevet i 1880erne, Østerbro Apotek (nuværende Nr. 48). Dette havde i 1870erne til Huse paa Hjørnet af Rosenvængets Allé, men i Aaret 1880 købte Ejeren Apoteker Schiellerup en Parcel af „det hvide Hus" (sandsynligvis et Udhus som ses paa Billederne Side 46 og 66). Det var den første Nybygning som fandt Sted paa Østerbrogade paa Strækningen fra Kastelsvejen til Rosendalsvej (nu Slagelsegade); hele denne Strækning stod trods den idylliske satte Fortov (langs Søen o. s. v.); men da der maatte fares med Lempe, blev disse Forhaver ikke straks nedlagte, men kun efterhaanden som nyt Byggeri paa Strækningen fandt Sted. Dog varede det ikke længe før alle Haverne maatte vige Pladsen for en Række 5 Etages Huse, som med et Slag udslettede det idylliske Stykke „gamle København", som ses paa Købkes Billede (Side 68).

Apoteket opbyggedes kun i to Etager og er ikke senere bygget højere. I sin Ensomhed paa Strækningen som en fremspringende Ejendom tog det sig aparte ud i de Aar det stod alene indtil Ny-Bebyggelsen paa Siderne af det fandt Sted. Paa Billedet Side 67 ses Apoteket i sin Lidenhed omgivet af „Kaserner" med fem Etager. Nu ejes Apoteket af Apoteker Schiellerups Enke og styres af Svigersønnen Apoteker Mørck; dets Gadenummer er nu Nr. 48.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Denne Ejendom, Trianglen Nr. 7,
ligger paa den samme Grund, hvorpaa det gamle Hus, som ses paa Billedet lige overfor, laa.

Beliggenhed nu for Tur til at nedsables og erstattes med „Stenmasserne" (se Billedet Side 67, som viser Gennemførelsen af den paabegyndte Opgave, og sammenlign dette med Billederne Side 46, 66 og 68, som repræsenterer Idyllen).

Til Apoteket var Grunden allerede udgravet — som gik lige ud til Gadegrænsen (tidligere havde alle Husene paa denne Strækning smaa Forhaver paa ca. 8 à 10 Alens Bredde), — da der opstod et Røre blandt Befolkningen paa Østerbro, som ikke fandt det betimeligt at de gamle idylliske Smaahuse og disses smaa Forhaver remplaceredes af store Huse, som forhindrede den hidtil hafte fri Udsigt paa langs i Gaden. Man henvendte sig da til daværende Borgerrepræsentant, senere Amtmand, Kammerherre Bille, som i Borgerrepræsentationen optraadte til Gunst for Oppositionen, og det lykkedes ham at udvirke, at Apotekeren maatte standse sit Byggeri som selvfølgelig var paabegyndt med lovlig Approbation.

Imod Erstatning afstod derefter Grundejerne paa Strækningen ligeoverfor Sortedamssøen, altsaa imellem Kastelsvejen og Rosendalsvej, alle som en deres smaa Forhaver til Magistraten til Gadens Udvidelse, som gav Anledning til at Fortovet paa den østlige Side af Østerbrogade er dobbelt saa bredt som det mod-

Ved Siden af det nyopførte Apotek laa dengang (1880) Nr. 24; Ejendommen havde i 1860 faaet Gadenummer 20, som senere forandredes til 24. — Dens Matr. Nr. var 108 A (udskilt fra Matr. 108 da Kontrollør Simon Ferdinand Myhlertz købte denne Ejendom). Matr. 108 A var derefter ca. 20000 □ Alen, Matr. 108 B (som omtales senere) 17117 □ Alen. Om Matr. 108 (før 1806 Matr. Nr. 44) kan oplyses følgende:

1761, 15. Juni, købtes Ejendommen af Etatsraad Reinhardt Iselin (senere Baron), der formentlig, som omtalt tidligere, drev et Kattuntrykkeri paa Ejendommen; hans Enke, født Fabritius ægtede, som ligeledes omtalt tidligere, 1783 Generalmajor Classen, Ejeren af de mange Nabogrunde.

1810 den 26. November overdroges Ejendommen af de Iselinske Arvinger til Professer Gymnastikdirektør Nachtegall, som efter Sigende lod Eleverne (Soldater) i fuld Oppakning øve sig i Svømning i den store Dam som var i Haven bagved Ejendommen.

1848 (Skøde af $^{10}/_{1}$) overgaar Matr. 108 til Kontrollør Simon Ferdinand Myhlertz, der som nævnt foroven deler Ejendommen i 2 Parceller 108 A og 108 B.

1873 (11. August) overdrog Enkefru Myhlertz Matr. 108 A (paa det Tidspunkt altsaa Nr. 24 paa Østerbrogade) til Fabrikant

Skjold Børgesen. Paa Grunden laa den Villa hvoraf vi gengiver Billeder paa Siderne 69 og 70. Den var formentlig opført omkring 1848—49, efterat Myhlertz havde kjøbt Matr. 108, hvad der synes at fremgaa af at der i 1849 blev lagt Servitut paa den „Etages Bygning" paa 108 A med Hensyn til Nedrivning i Tilfælde af Krig.

Børgesen købte Villaen med Tilbehør af ca. $1^1/_2$ Td. Land Have. Facaden til Østerbrogade var ca. 60 Alen, i det nordligste Hjørne af Stakitet var en stor og flot Port med murede Piller (se Billedet Side 69). Ejendommen var selvfølgelig meget dybere end den var bred, den strakte sig ned til Gartner Hinrichsens store Asparges Haver, hvortil Indgangen var fra Classensvej, som beskrevet tidligere. Haven var nærmest en Urskov, da Børgesen overtog Ejendommen, men den blev hurtig ryddeliggjort. Oppe mod Østerbro stod der en Gruppe af mægtige Pyramide-Popler i det sydlige Hjørne, disse blev ryddede da Østerbrogade som omtalt foroven i 1880 blev gjort bredere. Ved Udgravning til Mistbænke i Haven blev der af og til fundet velbevarede Bomber.

des en Klædefabrik, senere Kattuntrykkeri, overdroges som omtalt, i 1816 af de Iselinske Arvinger til Professor, Gymnastikdirektør Nachtegall. Den var ved en Dam adskilt fra det ved dens nordlige Side liggende store Landsted „Rosendal"s Grund.

I denne Dam skylledes Tøjet og bredtes siden ud til Blegning paa de store Enge som laa nedenfor Rosenvænget, der vel at mærke dengang var et aabent Terræn (ikke som nu et Villakvarter).

Som beskrevet foroven købte Kontrollør Simon Myhlertz i 1848 „Dalen" som nu fik Matr. 108 B, Gadenummer 22 og 24 som senere forandredes til 26 og 28.

I „Dalen" har boet mange bekendte Mænd saasom Sibbern (1820—22), Oberst Læssøe (1847), Generalmajor Fr. Bülow (1848—49) og Overretsprokurator Julius Maag (1853—72), Konferentsraadinde Bech, hvis Datter var gift med Præsten G. Busck i Brøndbyøster, fremdeles den gamle Fru Læssøe, Moderen til Oberst Læssøe og til den kendte Maler Thorald Læssøe og flere andre Sønner.

Paa dette sidste Tidspunkt ejedes Ejendommen af Møllebygger

Ledvogterhuset ved Østerfælled; til højre Øster Allé.

stammende fra 1807. I den bagerste Del af Haven fandtes et skovagtigt Parti med høje Træer, blandt hvilke en meget gammel stor Poppel. Fra dette Parti i Haven saa man udover de store Aspargeshaver som tilhørte Gartnerne Hinrichsen og Lipke, samt i Baggrunden Ejendommen „Aggersborg".

Der var lagt en Servitut paa Ejendommen, da den overgik til Fabrikant Børgesens Eje, at der skulde udlægges Gade over den naar det forlangtes af Magistraten, og efterat Gartner Hinrichsen var begyndt at udstykke den bagved liggende store Ejendom, og der blev bygget store Ejendomme paa Grundene, forlangte Magistraten i 1891, at „Willemoesgade" skulde anlægges i 1896. Fabrikant Børgesen solgte da Ejendommen til den bekendte Byggespekulant for Østerbros Vedkommende Arkitekt Petersen-Hinrichsen, som opkjøbte alt og nedrev alt for at opbygge Kaserner. Han nedrev Villaen i 1896 eller 1897, og dermed var 108 A's Idyl ude af Sagaen, og naar man passerer Begyndelsen af Willemoesgade tramper man over den Grund, hvorpaa Villaen har ligget.

Paa Villaen har bl. a. boet Søren Kirkegaard (1851) og Maleren Jørgen Roed (1855—58).

Om Matrikel 108 B (altsaa ogsaa udstykket fra Hovedmatriklen 108) som var den næstfølgende Ejendom paa Østerbrogade (nordpaa) vides ikke meget. Det var et meget langt 2 Etages Hus (se Billedet Side 66) som kaldtes „Dalen", og det var allerede angivet paa en Grundplan fra 1733. Ejendommen hvori der anlagSøren Møller, som altid sad smaat i det, og med Møllebyggeriet var det vist mere af Navn end af Gavn. Nogle faa Aar senere altsaa endnu i 1870erne solgtes Ejendommen til Bødkermester Mahnfeldt (som boede i Nyhavn).

Af Maleren Købkes Billed „En Sommermorgen paa Østerbro" som vi gengiver paa Side 68, faar man et Begreb om Tilstanden paa en Hverdag paa Østerbro i den første Halvdel af det 19. Aarhundrede. Køerne spadserer alene ud om Morgenen til Fælleden, og om Aftenen hjem igen til Kastelsvejen hvor Stalden var.

Den foroven nævnte Arkitekt Petersen Hinrichsen nedrev omtrent paa samme Tidspunkt som Børgesens Villa ogsaa Dalen og opførte i Stedet for en af de berømmelige Kaserner, hvorved Østerbrogade blev nok en af sine Idyller fattigere.

Efter „Dalen" fulgte „Rosendal" omgivet af sin mægtige Have, der omfattede hele det Terræn hvorpaa Rosenvænget nu ligger, og som spillede en ganske dominerende Rolle paa Østerbro. Paa den sydligste Side af Facaden laa Ejendommens Staldbygning — ind mod „Dalen", — paa den nordligste Side — ud ad Østerbrogade — laa Lade og Materialbygningen adskilt fra Gaden ved en Række statelige Lindetræer.

„Rosendal" ejedes paa dette Tidspunkt af Etatsraad Tutein, som blev 96 Aar gammel.

„Rosendal" udgjorde (i Slutningen af 18de Aarhundrede) Hoved-

Denne Ejendom var beliggende paa Hjørnet af „Trianglen" og nuværende Øster Allé; 1898.
Den ejedes da den blev nedrevet af Grosserer G. A. B. Nagel.

parcellen af et større Areal, som Raadmand Werner Claumans Sønner erholdt i Bytte af Frederik den III for en stor Have, der laa nærmere inde ved Byen og blev raseret ved Anlægget af Københavns Volde og Fæstningsværker.

Denne smukke Ejendom, som var beliggende i Øster Allé Nr. 6, ejedes fra 1898 til Nedrivningen i 1900 af Københavns Kommune.
Fra 1901—02 opførtes paa Grunden Østre Elektricitetsværk.

I 1861 fik „Rosendal“ Gadenummer 26, og dette forandredes i Begyndelsen af 1870erne til 36 (omtrent nuværende Nr. 60). Efter en større Udstykning i 1875 fik Hovedparcellen med Nr. 36 Matr. Nr. 923.

Til „Rosendal“ hørte i Begyndelsen af 19de Aarh. Ejendommen Strandgaarden og Rolighedsdal, til hvilken Adgangen var gennem paa samme Maade*), Køkkenet var i Kælderetagen, og ud imod Haven, som strakte sig ned til Strandpromenaden, var der en stor Veranda.

Forinden Vandværkets Ledninger førtes ud paa Østerbro, forsynedes Rosendal gennem Trælednинger med Vand fra Lundehussøen (ved Kongevejen til Lyngby). Trykket var saa stærkt, at

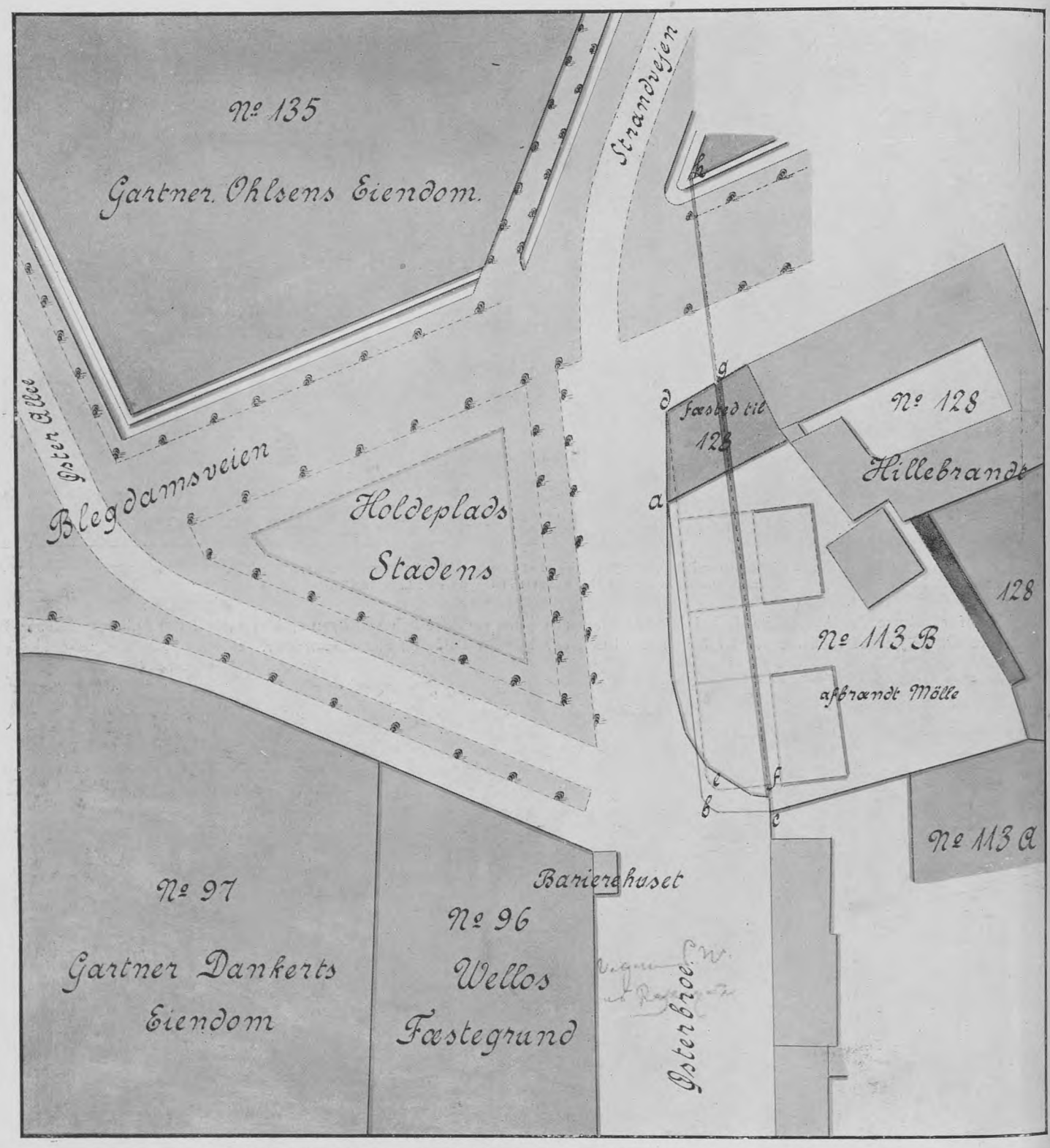

Situationsplan af Fæstegrunden Nr. 113 B paa Østerbro; 1836 Grundens Areal 3805 □ Alen.

en statelig Alle (den senere Kalkbrænderivej) nuv. Nordre Frihavnsgade, som indtil Slutningen af 1880erne da Rolighedsdal nedreves kun gik hertil.

Som bekendt solgte Tutein „Rosendal“ til Kaptajn Mozart Waagepetersen for 60,000 Rdl., en latterlig Bagatel i Forhold til Nutidens Begreber. Ejendommes Matr. Nr. var da 109.

„Rosendal“ var en efter Datidens Forhold særdeles smuk Bolig, der var udstyret med betydelig Luksus.

Trappegangen var dekoreret paa Væggene med malede Espaliers med Blade og Blomster o. s. v., udført som Malersvend af den senere Marinemaler, Professor C. F. Sørensen. Altanværelset var dekoreret

Vandet kunde ledes op i en Cisterne, hvorfra det aftappedes gennem en Hane.

Det var medens Tutein ejede Ejendommen, at den engelske Generalstab havde opslaaet sit Hovedkvarter i Ejendommen under Københavns Bombardement i 1807, og udenfor — tværs over Gaden snarere Vejen, — var der opkastet en improviseret Skandse, hvorpaa der var anbragt 2 Kanoner, der med deres Mundinger pegede ind imod Byen**). Det underordnede Mandskab var derimod ind-

*) I et af Værelserne fandtes et Spejl i Væggen, hvorom Lorentz Frølich havde malet en Ramme, som er gengivet i Xylograf Hendriksens Bog om Frølich.

**) Bønderne, som skulde ind til Byen maatte køre ind gennem den nordligste og ud gennem den sydligste af Rosendals Porte (se Billedet Side 76).

kvarteret paa den til Rosendal hørende Materialgaard — ved Siden af Hovedbygningen, lidt længere ud ad Trianglen til.

Østerbros gamle Idyler kunde ikke bestaa under det nittende Aarhundredes rivende Udvikling. Det gamle København voksede ud over Volden og forlangte Plads, foreløbig Villaplads. Det er ovenfor berørt, at Kaptajn Waagepetersen i 1855 købte Rosendal med den tilhørende „Roseneng" for at udstykke denne Ejendom, der strakte sig fra Østerbrogade til langt ned mod Strandpromenaden, og ialt udgjorde ca. 24 Td. Land. For at faa Adgang til Strandpromenaden, maatte han afkøbe det Classenske Fideikommis den Jordstrimmel, der adskilte Rosenengen fra denne. Der blev ført en Vej lige ud til Strandpromenaden. — Rosenvængets Hovedvej, — og for Enden af den blev der anbragt en Port for at afstænge det Villakvarter, der ønskedes etableret, — „Rosenvænget", — for almindelig Færdsel, et Forhold, der til den Dag i Dag er bevaret.

Ved denne Lejlighed fandtes en Mængde Projektiler, og i Grøften i Haven, som havde ført Vandet fra Sortedamssøen over til en Dam, fandtes Skelettet af en engelsk Soldat, kendelig paa Uniformsknapperne og Portemonæen med engelske Penge, alt stammende fra 1807. Hvor Finsens Institut nu ligger fandtes en Rævegrav.

Af Udstyknings-Planen gengiver vi en Kopi, som er udlaant os af Kammerherre Waagepetersen og findes paa Side 78 og 79.

Rosenvængets Bebyggelse trak det omliggende Kvarters Bebyggelse med sig. Efterhaanden som Udviklingen førte det med sig, anlagdes der flere og flere Veje, af hvilke Rosendalsvej (nu Slagelsegade) var blandt de første; den anlagdes i 1872 igennem Rosendals Have. I 1873 fandtes der paa denne Vej to a tre Huse. Ogsaa Østerbrogade fulgte efter, naar den i 1875 havde haft 475 Indbyggere havde den i 1890 naaet 3145, som nu er mindst tre Gange fordoblet. Gade rejste sig ved Gade, smaa og gamle Huse gav Plads for nye og store.

I 1873, efter tilendebragt Udstykning, solgte Waagepetersen „Rosendal" til Papirhandler Schneider, som gik Fallit i 1884 og Ejendommen solgtes da til Tømmermester Tesch, som i Slutningen af 1880erne nedrev den og opførte en Kaserne som Hjørneejendom til Rosendalsvej, (se Billedet Side 76) Idyllen „Rosendals" Saga var dermed afsluttet, den sidste af dem som fandtes paa Østerbrogade.

Efter Rosendals Materielgaard fulgte i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede paa Østerbrogade, Bageriet „Kronen", og derefter den gamle Stubmølle, omtrent ved Trianglen, som laa midt paa selve Gaden omgivet af et Stakit. Det var en brøstfældig gammel Stubmølle der bar det skønne Navn „Solen", og laa paa den Grund hvor i sin Tid Vartov Hospital havde ligget. I 1835

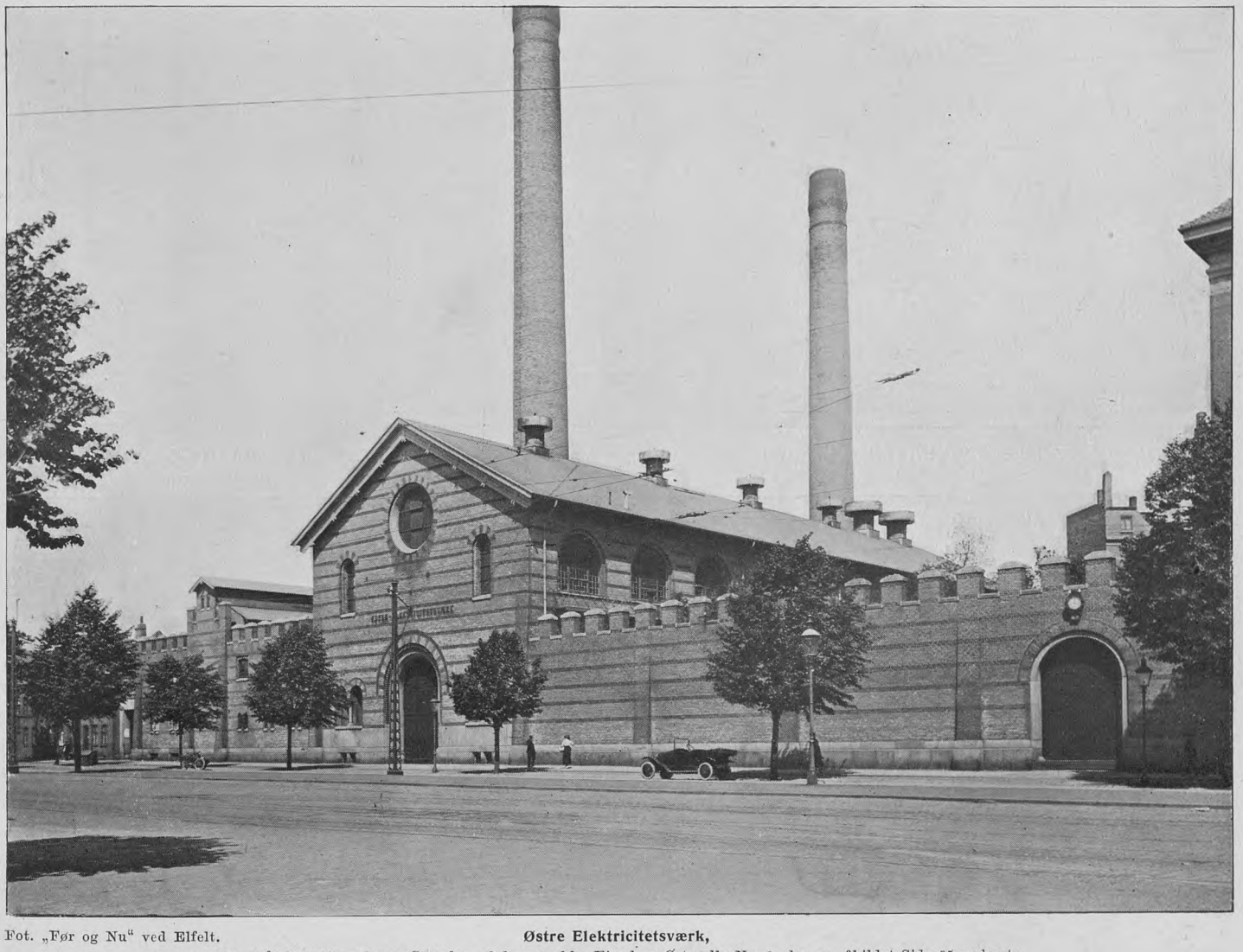

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Østre Elektricitetsværk,**
som opførtes 1901—02 paa Grunden af den smukke Ejendom Østeralle Nr. 6, der er afbildet Side 95 nederst.

brændte den ned til Grunden (se Beretning herom i Fru Julie Sødrings Erindringer, som vi have citeret i det foregaaende.)

Efter Møllen fulgte paa Østerbrogade den Ejendom som havde „Dyrehavskælderen", hvor Kaperkuskene søgte tilhuse, og efter den fulgte den tidligere omtalte Ejendom, — „St. Petersborg" — paa Hjørnet af Kalkbrænderivejen, (nuværende Nordre Frihavnsgade).

Om denne Ejendoms Oprindelse vides, at den efter Czar Peter den Stores Ophold her i 1716 fik Navnet „St. Petersborg", som den bevarede indtil den i Slutningen af 1880erne blev nedrevet. Da Czar Peter den Stores Arme navnlig i 1716 kamperede paa det ubebyggede Areal mellem Strandvejen og Stranden maatte Czaren selv tage til Takke med et Logement i dette Hus, som var det eneste, der kunde bruges til Skriverstue. Det kom saaledes til at spille en Rolle som Hovedkvarter, og da Czaren samtidig var i Færd med at anlægge Hovedstaden „St. Petersborg" i Rusland paa et ligeledes øde Areal tog hans Soldater deraf Anledning til at døbe det improviserede Hovedkvarter med samme Navn. Saaledes fortælles og Traditionen har vel nok Sandsynligheden for sig.

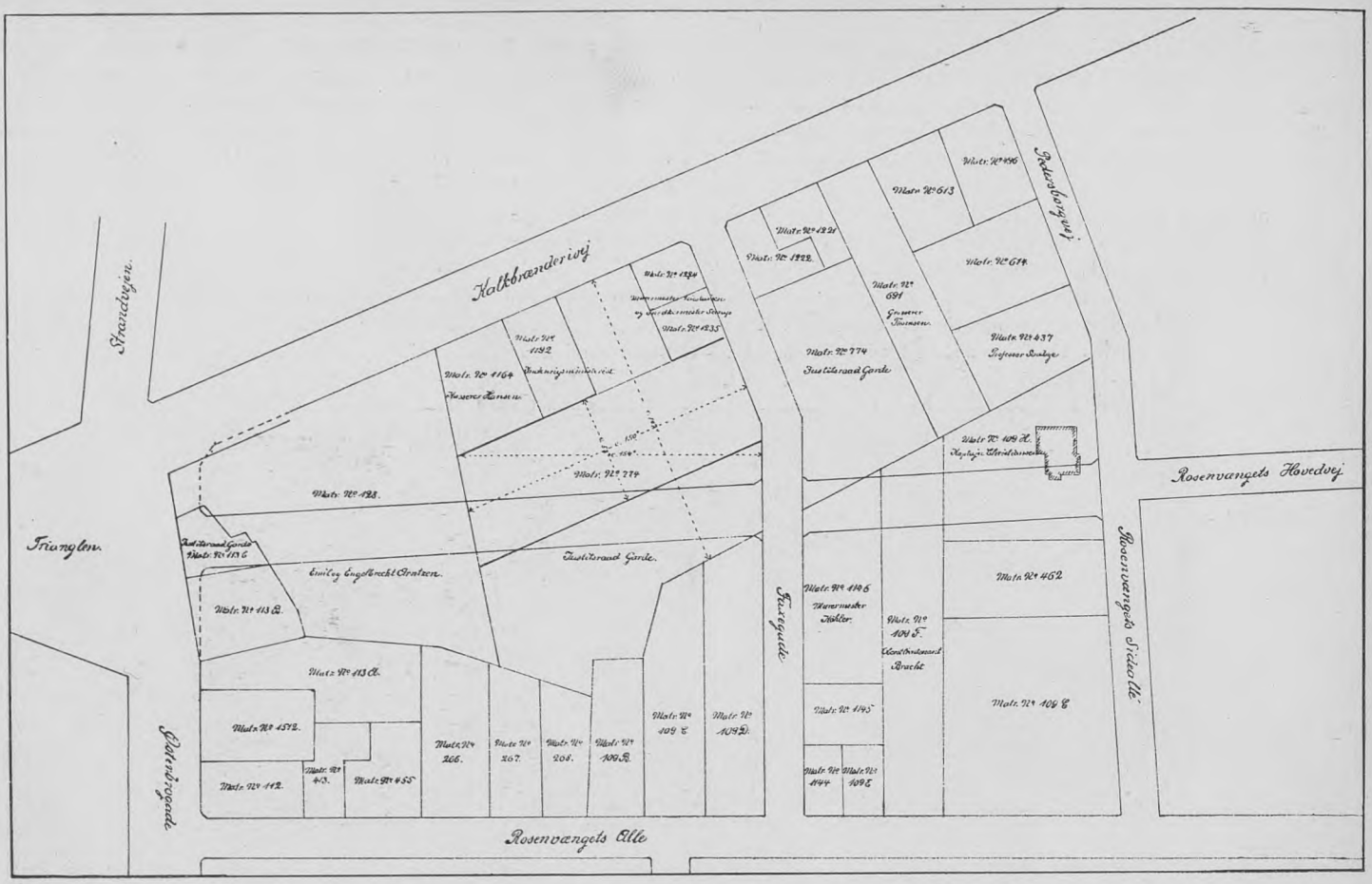

Vejledende Plan over det Terræn, som omhandles i Sagen om Odensegade og som vi refererer i Teksten Side 99.

Petersborgvej, som fører fra Rosenvængets Hovedvej over til Nordre Frihavnsgade, set fra Rosenvænget. Tilh. Det kgl. Bibliotek.

Dette lille Porthus blev i Tidernes Løb erstattet af en anseelig Bygning (se Billedet Side 86) som med Aarene blev saa forfalden, forinden det i Slutningen af 1880'erne blev nedrevet og erstattet med den mægtige Stenkolos (se Billedet Side 91).

Den store Ejendom, som ses paa dette Billed, kom til at danne Hjørnet af Nordre Frihavnsgade og Hjørnet af den over „Dyrehavskælderens" Grund i 1880erne anlagde Odensegade, hvis Gennemførelse fra Østerbrogade til Rosenvængets Hovedvej gav Anledning til en fleraarig Proces mellem Ejeren af Grundene, hvorover Gaden var anlagt, Justitsraad C. F. Garde og Københavns Kommune,

Det kom til alvorlige Stridigheder mellem Parterne angaaende Fortolkningen af den i 1880'erne oprettede Kontrakt, som lød saaledes:

a) Der skal afgives af Matr. Nr. 113 c og Matr. Nr. 128 det til Østerbrogades Regulering fornødne Areal

Ejendommen „Rolighedsdal", Tilh. Det kgl. Bibliotek.

der laa for Enden af Alleen, som fra Østerbrogade førte op til Ejendommen (senere kaldet „Kalkbrænderivej", — „Nordre Frihavnsvej", — nu „Nordre Frihavnsgade"); se Oplysningerne i Teksten (Side 110) om denne smukke Ejendom).

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Det samme Parti i 1922,

efter at saavel „Rolighedsdal" som alle dets Omgivelser var raseret for at give Plads for den „vidunderlig" skønne og „stemningsrige" Gade, som endte med at hedde „Nordre Frihavnsgade".

uden nogen som helst Udgift for Kommunen. For saa vidt Arealet er ubebygget, skal det afgives straks, hvorimod det bebyggede Areal først afgives ved eventuel Ombygning. Linjen for denne Regulering fastsættes af Magistraten.

b) Det til Gennemførelse af en ny Gade fra Østerbrogade til Faxegade med 25 Alens Bredde fornødne Areal af Matr. Nr. 113 c, Matr. Nr. 128 og Matr. Nr. 774 afgives ligeledes uden nogen Afgift for Kommunen, saasnart denne maatte fordre det. Denne Gade skal danne en Forlængelse af Rosenvængets Hovedvej, men den nærmere Retning fastsættes af Magistraten.

dommene maatte blive delte m. m., som Magistraten maatte bestemme.

f) Kommunen afgiver til Justitsraad Garde en Del af det Areal, som ligger mellem nordre Skel for Matr. Nr. 128 og Kalkbrænderivej, saaledes at Matr. Nr. 128 faar Facade mod denne Vej.

Efter at Justitsraad Garde havde tiltraadt dette Forslag, meddelte Københavns Borgerrepræsentation i Skrivelse af 11te November s. A. Magistraten, at den havde tiltraadt Forslaget i dets ovenanførte Skikkelse.

Det bekendte „skæve Hus", Kalkbrænderivej Nr. 6—8, om hvis Oprindelse det ikke er lykkedes os at skaffe Oplysninger.

For saa vidt der skulde blive noget Areal tilbage af Matr. Nr. 113 c Syd for den nye Gade, skal dette være Kommunens Ejendom.

c) Kommunen overtager den nye Gade som offentlig og forsyner den med fuldstændig Brolægning, Gas og Vandledninger, mod at hele den Sum, som udfordres til Gadens Regulering, Brolægning og Spildevandsledning m. m., udredes af Ejeren af de tilstødende Grunde paa sædvanlig Maade efter Lov af 14de December 1857.

d) Det til den nye Gades Fortsættelse fornødne Areal af Matr. Nr. 774 Øst for Faxegade skal ligeledes afgives i sin Tid til Gade uden nogen som helst Udgift for Kommunen.

e) Kommunen giver Justitsraad Garde Tilsagn om et Laan af 120,000 Kr. med Prioritet i samtlige de nævnte Ejendomme, Matr. Nr. 113 c, Matr. Nr. 128 og Matr. Nr. 774, efter et Beløb, der ikke maa overstige 300,000 Kr., til en aarlig Rente af 5 pCt. og iøvrigt paa de Betingelser med Hensyn til Uopsigelighed, Beløbets Fordeling paa de Parceller, hvori Eien-

Magistraten iværksatte derefter Anlægget af den nye Gade fra Trianglen til Faxegade, og efter at en af de til Gadens Fortsættelse til Rosenvængets Hovedvej fornødne Ejendomme var købt og en Del Arealer eksproprierede, afkrævede den derefter i Overensstemmelse med Post d i fornævnte Overenskomst Garde det til Gadens Fortsættelse fornødne Areal af Matr. Nr. 774, anlagde Gaden til Rosenvængets Hovedvej og gjorde Skridt til at faa den sat i Forbindelse med denne Vej, hvilket imidlertid blev forhindret ved, at Rosenvængets Vejkomité lod opsætte et Plankeværk, hvor de nævnte Gader stødte sammen, saaledes at almindelig Færdsel ad den nyanlagte Gade gennem Rosenvængets Hovedvej blev umuliggjort. Denne Fremgangsmaade karakteriserede Magistraten i Skrivelse af 24de December 1888 som ubeføjet, idet den samtidig anmodede Komitéen om uopholdelig at borttage det ommeldte Plankeværk, uden at dette dog skete.

Justitsraad Garde, der følte sig brøstholden ved den skete Afspærring, havde allerede i Skrivelse af 4de September 1888 stillet bestemt Fordring til Magistraten om, at Rosenvængets

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.

„Det kgl. Opfostringshus“,

som i 1880 henflyttedes fra St. Kongensgade Nr. 108 til denne, efter Tegning af Professor Ludvig Knudsen, opførte statelige Bygning (Kalkbrænderivej Nr. 10).
(Se Teksten om Opfostringshusets Oprindelse m. v. i II Aargang Side 149).

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.

Luther-Kirken paa Hjørnet af St. Jakobsgade og Kalkbrænderivej.

Opført Aar 1918 som Sognekirke for Rosenvængets Sogn.

KØBENHAVNS

Hovedvej blev sat i direkte Forbindelse med Østerbrogade, ligesom han senere i Forbindelse med andre Grundejere, men ligeledes uden Resultat, protesterede mod den nævnte Afspærring.

Under den deraf følgende Retssag paastod Justitsraad Garde — i den Formening, at Magistraten havde handlet retsstridigt ved i Strid med den mellem Parterne foreliggende Overenskomst at undlade Gennemførelsen af det nye Gadeanlæg i Forlængelse af Rosenvængets Hovedvej — Københavns Kommune tilpligtet til at betale ham 500,000 Kr. i Erstatning for lidt Skade eller en mindre Erstatning efter Rettens Skøn, medens Kommunen paastod sig frifunden.

Landstedet „Rolighed" ved Gamle Kalkbrænderi,
hvor Moritz G. Melchior laa paa Landet i 1870erne, og hvor Digteren H. C. Andersen døde.

Der var mellem Parterne Enighed om, at Afgørelsen af Sagen maatte bero paa Fortolkningen af den mellem Parterne foreliggende Overenskomst, men medens Magistraten hævdede, at der ved denne kun var paadraget dem en retslig Forpligtelse til Anlæg af en Gade fra Trianglen til Faxegade, gik Justitsraad Gardes Paastand ud paa, at Kommunen yderligere var forpligtet til at sætte denne Gade i Forbindelse med Rosenvængets Hovedvej, der forudsattes at skulde komme i direkte Forbindelse med Havnen i Henhold til de paa dette Tidspunkt foreliggende Havneplaner, i hvilke Rosenvængets Hovedvej maatte spille en Rolle som Hovedadgangsvej til Nordhavnen.

Sagen paadømtes ved Hof- og Stadsretten, som gav Justitsraad Garde Ret og afsagde følgende Dom:

Thi kendes for Ret:

De Indstævnte, Københavns Kommune, bør til Citanten, Justitsraad C. F. Garde, betale det Beløb, hvortil uvillige inden Retten udmeldte Mænd ansætte det Tab, han har lidt som en direkte Følge af den ovennævnte Afspærring, dog ikke over 500,000 Kr., tilligemed Renter af det saaledes fastsatte Beløb, 5 pCt. aarlig fra den 30te Januar 1893, til Betaling sker. — Sagens Omkostninger ophæves.

Desværre for Justitsraaden kunde denne Afgørelse ikke taale Højesterets Prøvelse, idet Højesteretssagfører Ch. Shaw, ved en glimrende Procedure, indpodede Højesteretsdommerne en ganske anden Opfattelse af Sagen, som resulterede i, at Hof- og Stadsrettens Dom omstyrtedes og følgende afsagdes:

Højesterets Dom.

Ligesom Indholdet af den mellem Parterne indgaaede Overenskomst, der har fundet sit Udtryk i den i den indankede Dom ommeldte Skrivelse af 6te November 1886, ikke afgiver nogen Støtte for, men endog taler imod, at Københavns Kommune overfor Indstævnte skulde være forpligtet til at hidføre en Forbindelse mellem det Gadeanlæg, der var Genstand for Overenskomsten, og Rosenvængets Hovedvej, saaledes kan der, efter hvad der er oplyst om de i Forbindelse med Overenskomsten staaende Forhandlinger, heller ikke af disse udledes nogen Forudsætning, der for Kommunen kunde medføre en Forpligtelse i den nævnte Retning. Allerede som Følge heraf vil Appellanten være at frifinde for Indstævntes Tiltale. — —

H. C. Andersen i sin Dagligstue paa „Rolighed".

Processens Omkostninger for begge Retter findes Indstævnte at maatte tilsvare Appellanten med 800 Kr.

Thi kendes for Ret:

Appellanten, Københavns Kommune, bør for Tiltale af Indstævnte, Justitsraad C. F. Garde, i denne Sag fri at være. Processens Omkostninger for begge Retter betaler Indstævnte til Appellanten med 800 Kroner. Saa betaler han og til Justitskassen 2 Kroner. Der tillægges Højesteretssagfører Asmussen i Salarium for Højesteret 500 Kroner og i Godtgørelse for Udlæg 28 Kroner 18 Øre, hvilket Beløb udredes af det Offentlige.

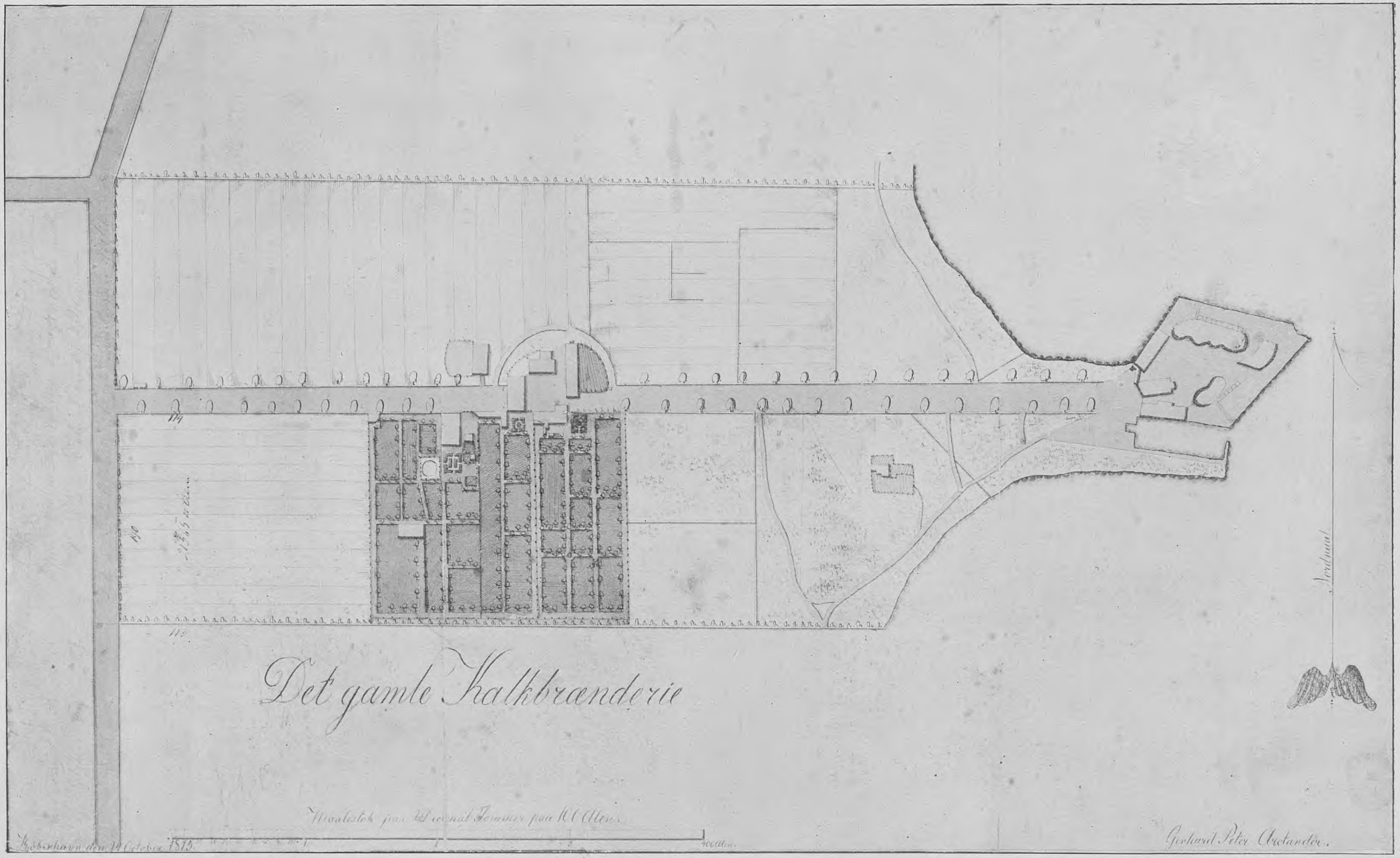

Plan over det gamle Kalkbrænderi, som tilhørte I. W. Krause og hans senere Slægt i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, hvori er indbefattet Ejendommen „Rolighed“ og „Kalkbrænderigaarden“.
Yderst tilhøjre ses det gamle Kalkbrænderi, som laa ved Øresund, og midt i Billedet ses „Gamle Kalkbrænderivej“, som førte fra „Kalkbrænderivej“ ud til Kalkbrænderiet.

Paa dette Billede ses „det gamle Kalkbrænderi“ ved Øresund og den til samme fra Kalkbrænderigaarden førende Alle.
(Se Planen paa foregaaende Side). Tilhøjre ses „Trekroner“.

Situationskort over det i nærværende og paafølgende Hefte omhandlede Terræn.

Kort over det samme Terræn i 1922, som findes paa det underliggende Kort. Kalkbrænderierne (Øresund); Kortet stammer fra 1875.

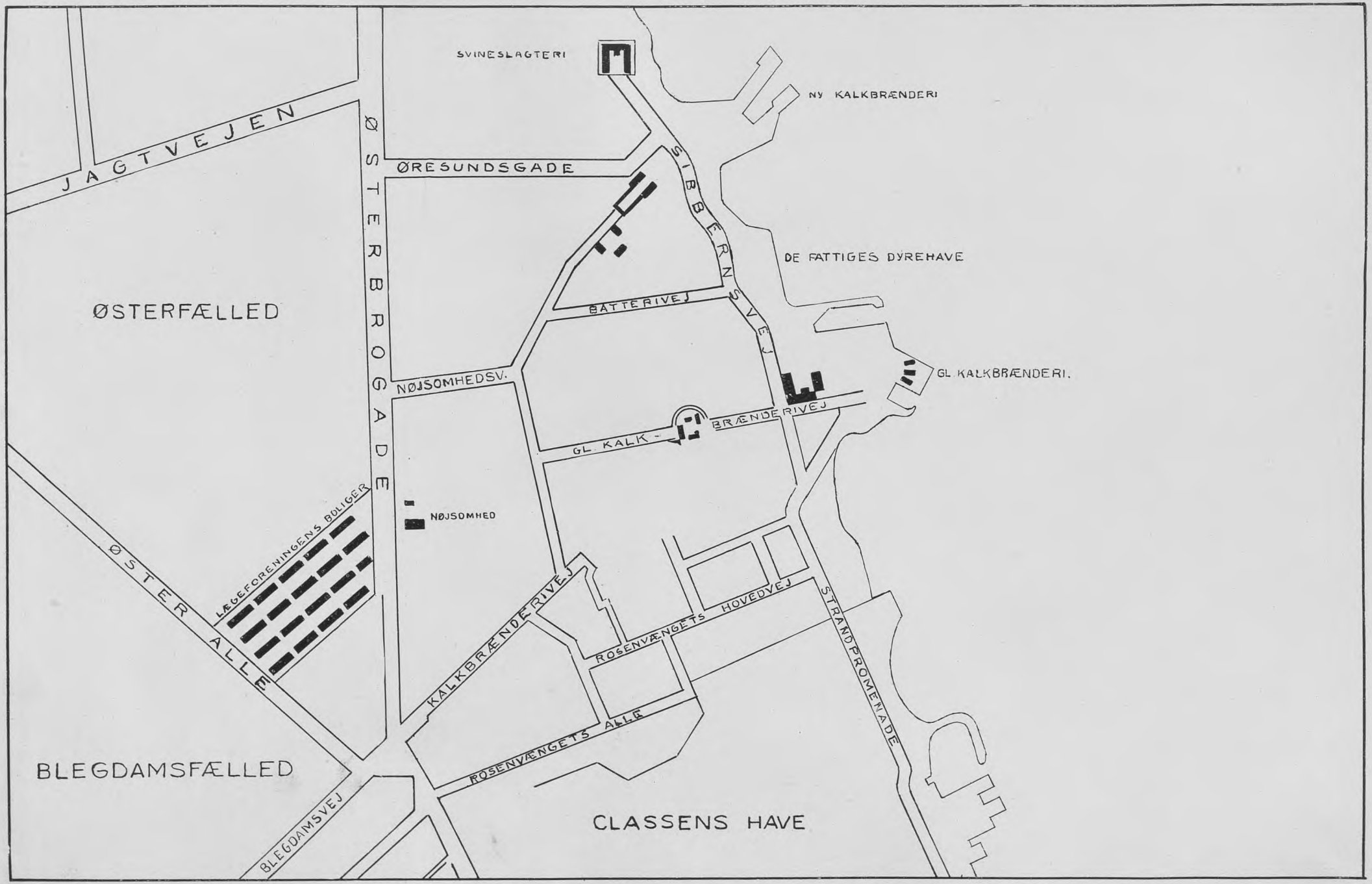

Situationskort over det i nuværende og paafølgende Hefte af „Før og Nu" omhandlede Kvarter mellem Østerbrogade (Strandvejen) og Kalkbrænderierne (Øresund); Kortet stammer fra 1875.

Plankeværket er dog senere, samtidig med at „Rosenvænget" ogsaa paa andre Steder er aabnet for almindelig Færdsel, forsvundet, saaledes at den omstridte Forbindelse mellem Odensegade og Rosenvængets Hovedvej nu er etableret.

Lige overfor „St. Petersborg" paa Hjørnet af Strandvejen og Kalkbrænderivejen laa Ejendommen „Hjørnelund", et fornemt hvidkalket Hus i to Etager skilt fra Gaden ved en anselig gammel Have. Det hørte ogsaa til Østerbros historiske Huse da det sagdes, at det i sin Tid havde tilhørt Grev Brandt. Senere ved Steffens Afrejse blev Festen for ham afholdt her.

Paa Hjørnet af Sortedamsdosseringen og Østerbrogade, skraas overfor „Rosendal" laa Matr. 97 (24de Blegdam) som i 1812 til-

Sortedamsdosseringen var dengang et lukket Land for begge Ender. Absolut utilgængelig var den dog ikke. Hos Vandvæsenet kunde man for en Sum af 2 Rdl. erholde til Laan en Nøgle, som var 6 Tommer lang, og som i Nødsfald kunde bruges til Forsvar. Senere, — henad Midten af Aarhundredet, bortfaldt denne Betalingsform for Adgangen. Den opnaaedes da ved en Kendelse til „Pigen ved Laagen", som ejede en Frugtbod ved Laagen, og var berømt for sin Skønhed. Langs Stien laa da til højre Blegdamme og Vaskepladser, der strakte sig fra Sortedamssøen op til Blegdamsvejen. Her sad en Mand med et Horn og tudede om Natten til Advarsel for Tyve. Det gamle palæagtige smukke Hus, som vi har omtalt i 7de Aargang Side 275, — som var bygget i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede og i 1847

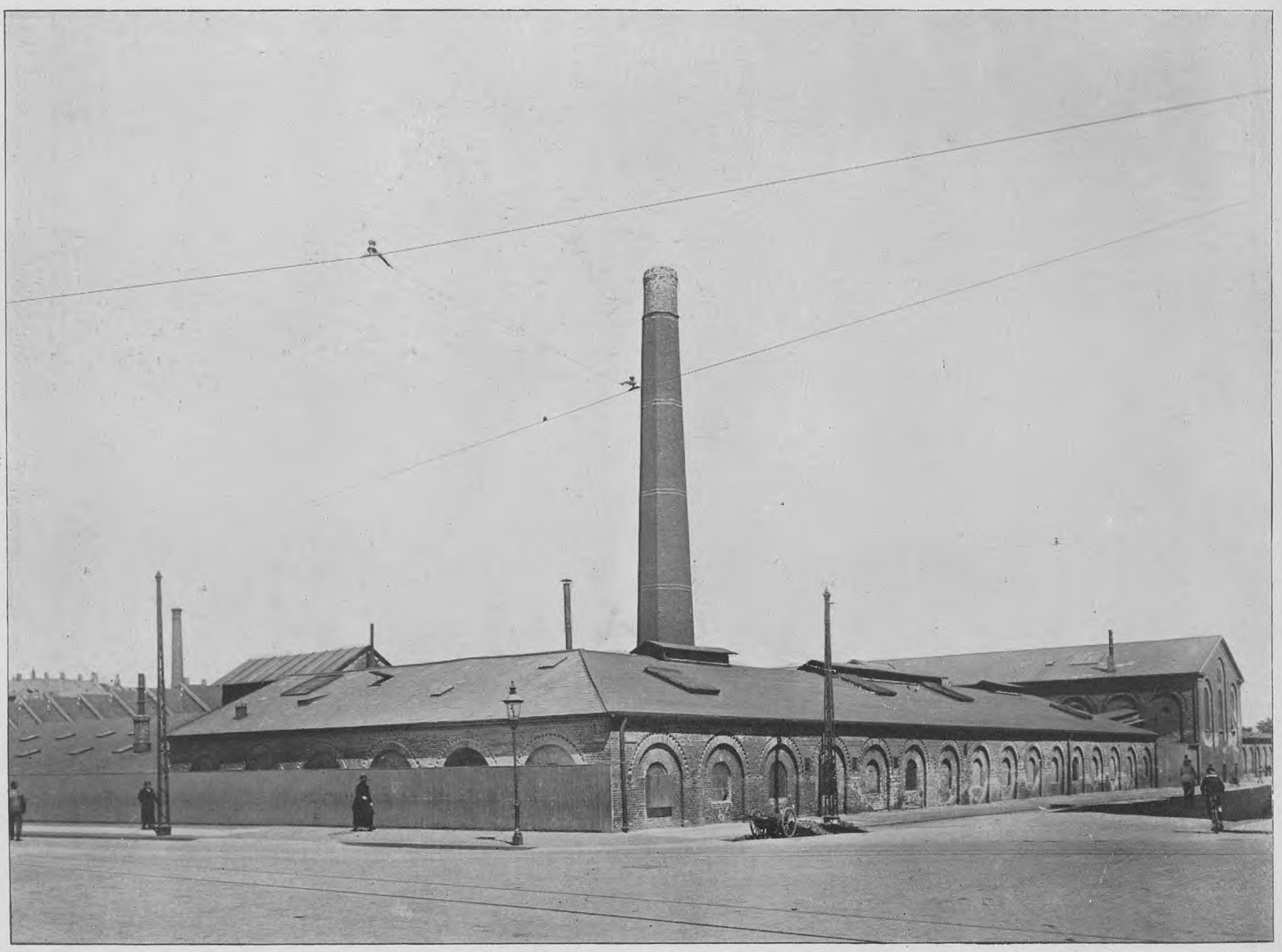

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **„Kryolitfabriken Øresund";**
beliggende paa Hjørnet af „Strandboulevarden" (tidligere Sibbernsvej) og „Gamle Kalkbrænderivej". Fabriken er anlagt i Aaret 1858.

skødedes Gartner Johan Joachim Danckert (f. 1771 d. 1842) og i 1843 Handelsgartner C. L. I. Danckert. Ejendommen var omgivet af en stor Have, som naaede langs Østerbrogade helt ned til „Trianglen.

I 1858 udstykkedes til Grosserer Gjessing den Del af Ejendommen som laa paa Hjørnet af Sortedamsdosseringen, — som fik Matr. 97 B, — og paa denne Grund opførte Gjessing straks det nuværende Nr. 19 paa Østerbrogade, hvor han boede til sin Død i 1888. Samme Aar opførte hans Svigersøn (Wulff) Nr. 21.

I Ejendommen har af kendte Mænd boet Professor Rasmus Nielsen (Ppilosophen) 1861—73, Major Klingsey (Kartografen) 1859—67, Etatsraad F. B. Thiele 1867—77, Professor Peter Hansen (Cabiro), Theaterchef, Faust' Oversætter etc. 1889—96, Bankdirektør C. F. Rothman 1901—1903, Kommandør Moe af Marinen m. fl.

Trianglen laa dengang — i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede — hen som en Grønning omgivet af et Gærde. En Jomfru Winsløw, der boede paa „Hjørnelund", den Ejendom som laa ligeoverfor „St. Petersborg" paa det modsatte Hjørne af den nuværende Nordre Frihavnsvej og Østerbrogade, havde lejet Grønningen af Magistraten og havde her sine Kalkuner og Høns gaaende.

kom i Kaptajn Jørgen Ernst Meyers Besiddelse, var i sin Tid det eneste paa Dosseringen, hvor ingen havde tænkt paa Kaserner.

Naar man havde passeret det begyndte Blegepladserne og varede ved, helt op til Nørrebro. Paa en af disse Blegedamme boede i 1830erne Maleren Chr. Købke, af hvem vi bringer forskellige Smaabilleder fra Sortedamssøen, som stamme fra denne Periode.

Til disse Blegepladser sendte hele Byen sit Lærred til Vask og Blegning, ud til Dosseringen var der store Damme, hvor de skyllede Tøjet.

Paa Terrænet imellem Østerbrogade og Stranden havde man allerede paa Holbergs Tid tænkt at bygge et helt nyt Kvarter, Gaderne var afstukket, men Planen blev opgivet, og Kongen lod i Stedet for indrette et kunstigt Fiskeanlæg med et Kompleks af Fiskedamme som var indbyrdes forbundne, og som naar det ønskedes kunde lægges tørre. Disse Damme blev igennem et Sluseapparat, der laa hvor Østerbrogade nu ligger, forsynede med Vand fra Sortedams Søen. Mellem disse Damme blev der bygget et Fiskehus, hvor Fiskemesteren boede, og da hans Embede

Chr. Købke pinx.

Nord for Toldboden laa der ved Kysten baade Fabriker og beboede Bygninger .Da disse vel laa i Byens umiddelbare Nærhed, men dog for langt borte til, at der kunde føres Tilsyn med Kyststrækningen dér udfor af Betjentene paa Langelinie, maatte der fra Toldboden, ved udsendt Personale, føres Opsyn med Strandistriktet, som iøvrigt strakte sig helt ud til Skovshoved. Dette var imidlertid baade besværligt og omstændeligt saavel for det udkommanderede Personale som for Fabrikerne derude, og det var derfor en god Foranstaltning der blev truffet, da Ejerne af „Øster gamle Kalkfabrique" ved Skøde af 9. August 1784 overdrog og afhændede til General-Toldkammeret en lille Grund ved Søen paa 18 Alens Længde og 10 Alens Bredde, til derpaa at opføre et Vaaningshus for den i Distriktet ansatte Strandtoldbetjent. Grunden blev overdraget Staten uden nogen Betaling og uden nogen Leje eller Afgift, kun paa Betingelse af, at der blev ansat en speciel Strandtoldbetjent til stadig fortsat Tjeneste i Distriktet, og at Bygningen, der blev opført paa Grunden, ikke maatte benyttes til andet Brug end Bolig for denne Betjent, samt at Grunden, „hvis Bygningen ikke dertil længere skulde behøves, skulde ryddeliggøres og til de rette Ejere af Fabriken udlægges, — med mindre det kgl. Generaltoldkammer da med samme anderledes skulde convenere". Denne lille Bygning, hvortil der hørte en lille Have, stod i 100 Aar, og vedblev i den Tid at være Embedsbolig for den i Distriktet ansatte Strandtoldbetjent, — senere Strandkontrollør, — men den blev i Tidens Løb meget brøstfældig og havde tillige en saa daarlig Beliggenhed, at Haven ofte stod under Vand. I 1884 blev Havneforholdene herude helt omordnede, og Opfyldninger og nye Anlæg fandt Sted, og dette bevirkede, at det 100 Aar gamle Hus blev nedrevet. (Citeret efter „Københavns Toldbod" af Toldkontrollør Herm. Andersen).

Parti fra „Sibbernsvej" med „Orlogsværftet" i Baggrunden.

Tilvenstre ses den under øverste Billede beskrevne Strandtoldbetjents Embedsbolig. I Baggrunden tilhøjre ses „Strandpromenaden" og Rosenvænget.

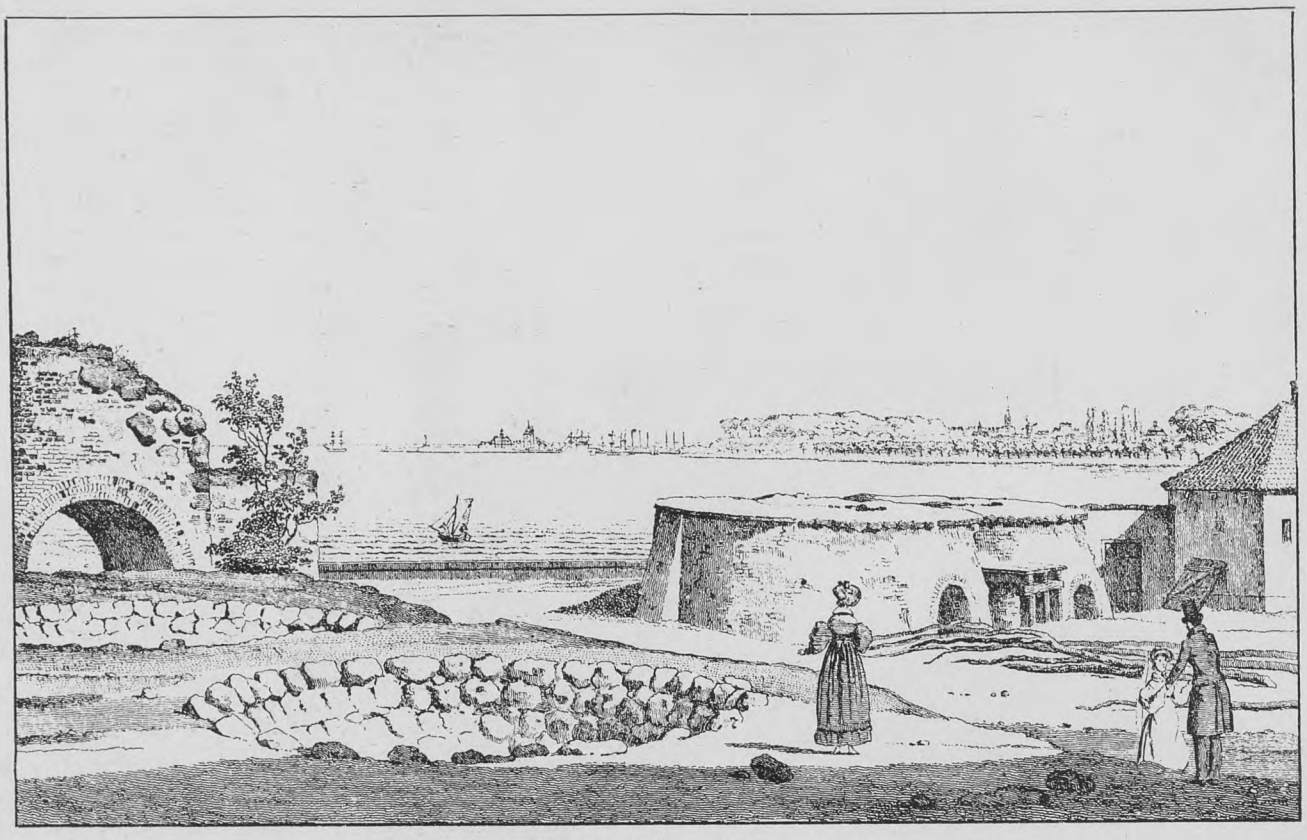

Parti fra Kalkbrænderierne.
Over Langelinie-Bugten ses tilvenstre Orlogsværftet med Kranen, og tilhøjre derfor ses Langelinie. Helt i Baggrunden (tilhøjre) skimtes Hovedstaden.

„De fattiges Dyrehave" paa Sibbernsvej mellem Gamle- og ny Kalkbrænderi (nuværende Strandboulevarden),
som i Midten af det 19. Aarhundrede var Samlingssted for det samme Publikum, som søgte „Bakken" i „Dyrehaven". De samme Forlystelser, som fandtes paa „Dyrehavsbakken", fandtes ogsaa her i „De fattiges Dyrehave", som havde den store Fordel at ligge betydeligt nærmere ved Hovedstaden.

Parti fra „Ny Kalkbrænderi", som laa for Enden af Øresundsgade, set fra Strandboulevard, Aar 1900.
Nedrevet 1912. I Baggrunden tilvenstre ses en Række høje Huse i Viborggade.

Tilh. Overlæge Halk.

næppe var videre indbringende, fik han Tilladelse til at drive Beværtning i Fiskehuset, og denne fik stærk Tilstrømning af Københavnere, der paa smukke Sommeraftener drog derud for at drikke deres The eller Punsch i det grønne. Blandt dem der søgte her var ogsaa Ludvig Holberg, der nævner Fiskehuset i sine Værker (Jakob von Thyboe f. Eks.)

Vejene ud ad denne Kant var dengang i en skrækkelig Forfatning. Naar Beboerne paa Østerbro om Vinteren aflagde Visit hos hinanden og skulde over Gaden, maatte Damerne lade sig transportere af Dragere i en Slags improviseret Bærestol. — De rigtige priviligerede Bærestole maatte nemlig den Gang ikke benyttes af private Folk, da de var en Særret, der var overdraget Indehaveren af Adressekontoret, Agent Holck (de Fattiges Tolk). I 1752 skete der dog den Forandring til det bedre, at Vejen underkastedes en Restaurering.

Dæmningen langs Sortedamssøen blev hævet fem Fod, hvorved Ejendommene paa Østerbrogade paa Strækningen Kastelsvej til „Rosendal" kom til at ligge i en Dal, særlig Ejendommen Matr. 108 B Gadenummer 26, som derefter fik Navnet „Dalen", noget vi som er til Aars godt kan huske. Den Ingeniør, som ledede dette Foretagende, hed Peymann og var dengang en ung Officer og en Broder til den bekendte General, der fungerede som Københavns Kommandant, da Byen — sørgelig Ihukommelse! — i 1807 blev overgivet til Englænderne, som bortførte hele den danske Flaade.

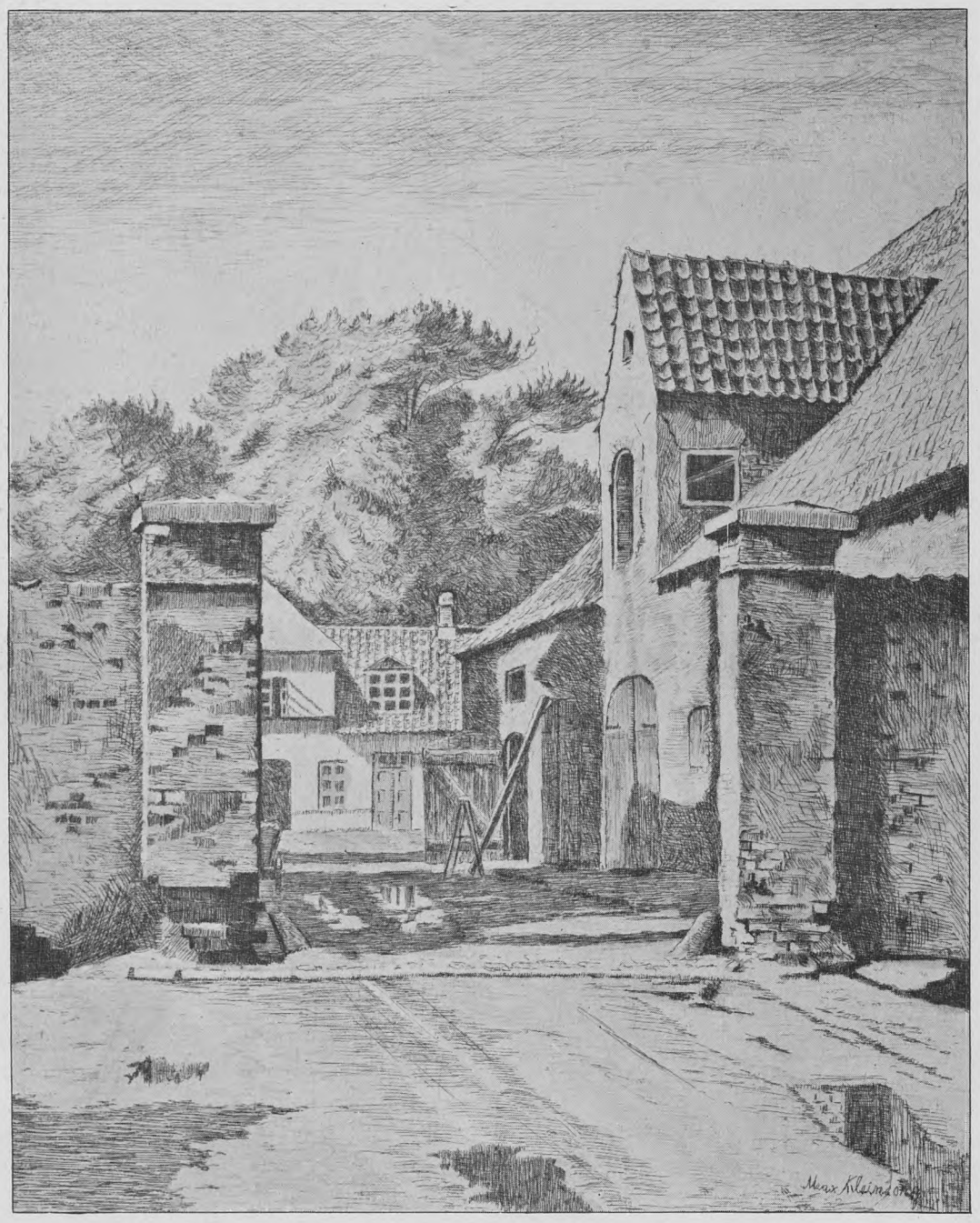

Indkørslen fra Sibbernsvej til „Ny Kalkbrænderi-Gaarden".

Hvorledes dette store Terræn imellem Østerbro og Stranden senere blev omtumlet indtil det havnede i den mægtige Stenørks Fangarme hvor det nu hviler, har vi allerede omtalt.

Naar man i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede fra Trianglen, med „St. Petersborg" paa højre Haand og „Hjørnelund" paa venstre Haand, begav sig ned ad den statelige Alle, som senere benævnedes „Kalkbrænderivejen" og nu hedder „Nordre Frihavnsgade", stødte man for Enden af denne Allé paa den smukke Ejendom „Rolighedsdal", til hvilken Ejendom Alleen i sin Tid var anlagt som Adgangsvej til Ejendommen.

Det var en meget smuk Lystejendom (se Billedet Side 99) som i 1792 tilskødedes Advokat C. G. Schmidt, der i Tilknytning til sin Ejendom „Rolighed" gav denne Gaard Navnet „Rolighedsdal". I 1802 erhvervedes den af Frederik Tutein, Ejeren af „Rosendal", og i Slutningen af 1880erne maatte den lide den samme Skæbne, som alt smukt her i Landet har maattet lide, at blive jævnet med Jorden til Fordel for en Forlængelse af nuværende „Nordre Frihavnsgade" — business, business!! — det er vore vise Fædres Ideal, alle sentimentale Følelser for Bevarelsen af Byens Skønhedspunkter maa vige for det Mammon som Kommunen bemægtiger sig, for at kunne holde en daarligt administreret Husholdning igang.

Drejede man fra Alleen af, ad den Vej som fra „Rolighedsdal" førte til venstre forbi det skæve Hus (Billede Side 100), traf man snart en Sidevej (tilhøjre), som hed „Gamle Kalkbrænderivej" og førte gennem en gammel Bondegaard „Krauses Gaard" til Kalkbrænderierne, hvis Historie vi i korte Træk vil omtale.

I Marts 1728 fik Felix du Sart og Antoine Bonfils (der havde været Galanterihandler) kgl. Privilegium paa at indrette et Kalkbrænderi, og allerede en Maaned efter overlodes der dem en Kongen tilhørende Plads ved Blaataarn i Nærheden af Langebro, hvor der fandtes 2 Kalkovne i Forvejen. De fik Ret til at bryde Kalk paa Saltholmen, hvilket besørgedes af 60 dertil lejede Matroser, men Værket blev 1732 flyttet ud til den saakaldte „Baadsmands Skanse" ved Stranden udenfor Østerport, hvor Kongen overlod de to Interessenter en Plads mod en billig aarlig Afgift.

Foruden det gamle Kalkbrænderi fik Hovedstaden i 1777 et nyt, der ligeledes anlagdes udenfor Østerport i Nærheden af det ældste Dettes Monopol udløb nemlig i 1776, og da Interessenterne ansøgte om dets Fornyelse, fik de Afslag fordi — som Kommercekollegiet skriver — „Erfaring noksom lærer, at Monopolier ere af det Slags odieuse og for Næringerne skadelige Rettigheder, der saavidt muligt ved alle Lejligheder bør udryddes". Samtidig blev det offentliggjort, at enhver kunde vente Privilegium paa slige nyttige Værkers Anlæg, og kort efter gaves et saadant til Regimentskvartermester Oberkampf, Professor Harsdorff og Justitsraad Lassen, der havde dannet Interessentskab. Det er karakteristisk, at disse tre Mænd strax ønskede Forbud mod flere Kalk-

Østerbrogade 35, Aar 1880. Villaen beboedes af Arkitekt Andersen.

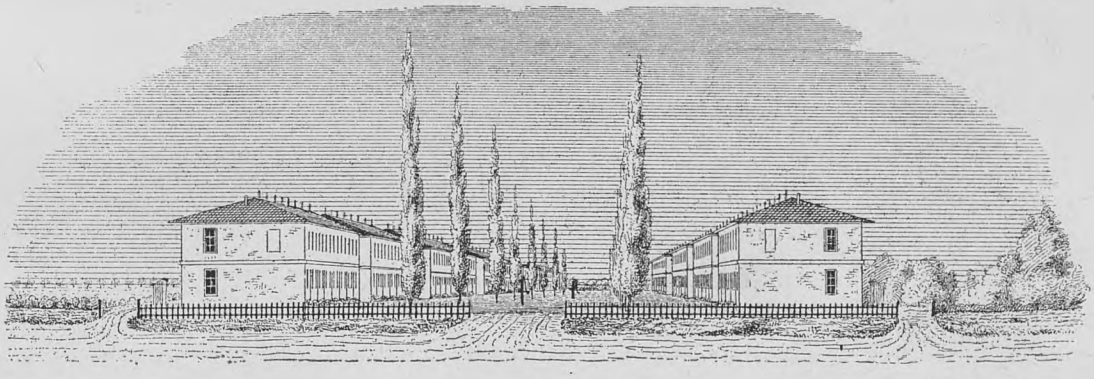

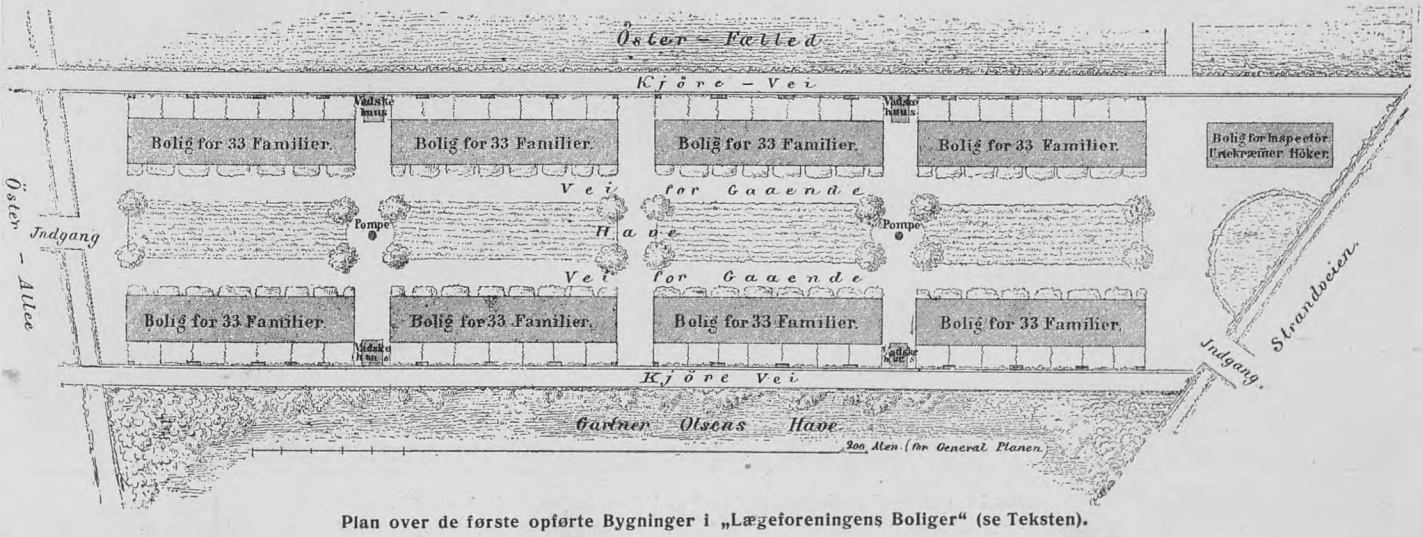

Plan over de første opførte Bygninger i „Lægeforeningens Boliger“ (se Teksten).

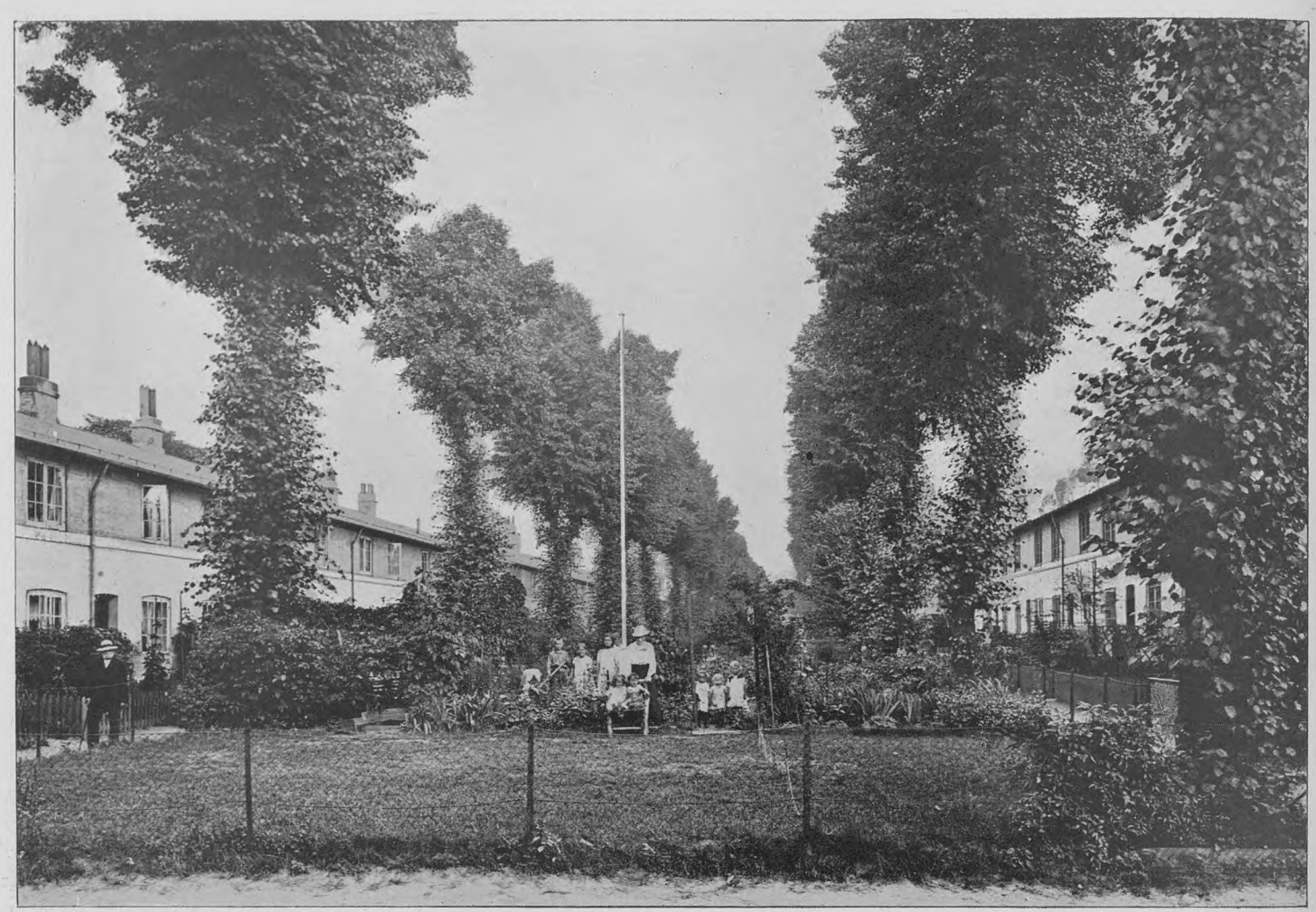

Parti af „Lægeforeningens Boliger" mellem Strandvejen (Østerbrogade) og Østeralle.
Billedet viser Alleen mellem Bygningerne A—H, set fra Østeralle; Aar 1917 (se Teksten).

Parti fra „Lægeforeningens Boliger" ved Strandvejen (Østerbrogade).
Billedet viser et Gadeparti set fra Bygning D. Tilvenstre Bygning E; tilhøjre Gavlen af Kontorbygningen og Bygningerne R og S.

fabrikers Oprettelse, hvilket naturligvis blev afslaaet; derimod fik saavel disse Kalkværker som et Værk i Kastrup, Frihed for Skibsafgifter, Laste og Skrivepenge, Stempelafgifter m. m.

Det nye Værk havde dog den Ulempe, at det ikke kunde faa Kalksten fra Saltholmen, hvor de to Konkurrenter havde deres Brud, men maatte hente dem fra Faxe, hvilket naturligvis fordyrede Transportomkostningerne betydeligt, thi en med Schouten paa Amager, Eisbrand Cornelius og flere af Sognefogederne afsluttet Kontrakt, ved hvilken det nye Kalkværk betingede sig Ret til ogsaa at bryde Kalksten paa Saltholmen, mod for hver Favn at betale „4 Mark Danske" til Amagerland, gav kun Anledning til Stridigheder med de andre Kalkbrænderiejere, der mente at have Eneret.

Den ene af Interessenterne, den i 1784 til Overkrigskommissær udnævnte Oberkampff, begik 1788 Kassesvig og dømtes til at have Charge, Ære og Kaarde forbrudt: hans Navn skulde slaas op paa Galgen, og han selv, der var undveget, hænges deri, om han blev paagreben.

Oberkampffs Lyststed og Vænge blev 1796 tilskødet Stenhugger Jens Karleby og gik i 1804 over i Admiral Lorenz Fiskers Eje. En anden Parcel, tilhørende Familien Bonfils, blev 1784—86 af Henri Antoine Bonfils for den ret betydelige Sum af 11,866 Rdl. tilskødet Viceraadmand, Højesteretsadvokat Caspar Gottlob Schmidt, der paa denne Grund 1790—91 opførte Landstedet „Rolighed", beliggende omtrent midtvejs paa Gl. Kalkbrænderivej.

„Rolighed"

har spillet en Rolle som et af Østerbros Patricierhjem, inden det vandrede gennem flere Familiers Basiddelse, og det var med Sorg at man i 1898 saa den stolte gamle Bygning forsvinde for at give Plads for Kaserner. Der var igennem Aarene knyttet saa mange Minder dertil. I 1795 solgte Schmidt sin Ejendom til Agent Søren Gyldendal, Stifteren af den gyldendalske Boghandel, der boede her til sin Død. Efter hans Død 1802 afhændede Enken Ejendommen til daværende Kaptajn, senere Generalløjtnant Johan Henrik Hegermann-Lindencrone. Sammen med sin Hustru, Forfatterinden af „Danske Fortællinger", skabte han her et hyggeligt og venligt Familiehjem. „Den med mange Møbler fyldte Daglig- og Havestue" skriver Mathilde Reinhardt i sine Familieerindringer, „var ved Sommertid stærkt formørket af de gamle Træer udenfor — hvorfra ikke ét maatte fældes, næppe kappes — ved Vintertid ophededes den stærkt af den store Kakkelovn, i hvis umiddelbare Nærhed Sofa, Bord, Lænestole og den store Pappegøje i sit Bur stode. Den dannede en hyggelig Modsætning til den store Sal med Familieportrætterne paa Væggen og de silkebetrukne, tildækkede Stole langs disse. Naar Samtalen, der var livlig baade i Vinterens kunstige Hede og i Sommerens Skyggefuldhed, drejede sig om almene, mest æstetiske Materier, var ingen saa deltagende i den som den gamle Digterinde, hvis Øjne foruden Godhed udstraalede Klogskab og Skælmeri." Den ældste Søn, der var Jagtkaptajn, blev den første danske Officer, der faldt i Treaarskrigen.

Parti fra „Lægeforeningens Boliger" ved Strandvejen (ved Østre Gasværk), set fra Strandvejen.
I Baggrunden Bygning Bb, tilhøjre Gavlene af Bygningerne Z, Æ og Ø. Aar 1917.

I 48 Aar boede Hegermann-Lindencrones paa „Rolighed". Oehlenschläger skrev i 1847 om dette Hjem:

Lang Tid en Slægt i stille Bolig
fra Staden skilt, ved Havets Kant,
den uafbrudte Glæde fandt,
hvormed kun Uskyld gør fortrolig;
for trofast Ven og tro Veninde
stod aaben muntre Gæstesal,
og Værten var en General,
Værtinden var en Digterinde.
Den store Verden kun de kendte
deraf, at Verden kom til dem,
og aldrig keded dem et Hjem,
hvor Troskabs Ild paa Arnen brændte.

Oehlenschläger giver andetsteds Fruen det Vidnesbyrd, at hun var maaske den mest poetiske Sjæl, Danmark har ejet. Og-

saa I. P. Münster siger om hende, at hun var aandrig og af et dybt Gemyt, og Carl Bernhard, der var Nabo, siger, at han havde hendes Hjem at takke for mange af sine gladeste og lykkeligste Timer, ligesom hun skal have inspireret ham til flere af hans Fortællinger.

Carl Bernhards Fader, Major Saint-Aubain, havde nemlig købt en anden Parcel af Kalkbrænderiets Jorder, og Familiernes Haver stødte op til hinanden. Men ogsaa mange andre af Datidens mest ansete Personligheder hørte til „Roligheds" Gæster, saaledes Brødrene Ørsted, Henrik Steffens, P. Foersom, Ingemann, Fru Gyllembourg, I. L. Heiberg, De Meza, Tscherning o. m. fl.

Da den gamle Husherre døde i 1849 i en Alder af 84 Aar, var Hjemmet opløst, og 1850 solgtes Ejendommen ved Auktion til Grosserer M. Tvermoes for 9,800 Rdl. Han døde allerede 1857; men havde dog forinden forbedret Ejendommen meget. Han efterlod til sin Eftermand som Ejer af Ejendommen følgende karakteristiske Optegnelser om Ejendommen.

„Eiendommen Roligheds Historie", uddraget af de forefundne Papirer og indhentede Oplysninger.

„Denne Eiendom er opført paa Jorden, som hørte til Kalkfabrikken, og dens første Historie knytter sig saaledes til hins.

Ifølge Privilegium af Christian den 6te, dateret den 21. Martz 1732, erholdt de tvende Mænd Felix du Sart og Anthoine Bonfils Rettighed til at anlægge en Kalkfabrik og blev anviist et Stykke Jord dertil, som i sin Tid blev kaldet Baadsmandsskandsen, udenfor Østerport; det Terrain fra Sundet til Vejen, der nu fører fra det nye Kalkbrænderi til lille Rolighed; paa den anden Side: fra Rolighedsdals Have til Hækken, der danner Grændseskjellet imellem nye Kalkbrænderies Mark og Stenhugger Krauses og mit Jordlod mod Nord. Magistratens Skjøde til Privilegiehaverne er af 24. Martz s. A. og af begge disse Dokumenter findes Notarial-Afskrift.

Ved Auction ifølge Skjøder af 28de April & 13de October 1736 sælges Felix du Sarts Halvpart til Kongl. Kjøkkenmester Mathieu Torp, som efter Skjøde af 7de Februar 1749 igen sælger samme til Kongl. Majestæts Heede-Ridder Peter Abraham Oberkampff. Dennes Enke, Anna Magdalena, skjøder under 24de Juli 1767 bemeldte Halvpart til hendes Søn, Regimentsquarteermester Andreas Oberkampff; efter Skjøde af 11te Decbr. 1770 sælger denne det halve af hans Part — altsaa 1/4 Part af det hele — til Jacob Hagedorn, hvilken Stakkel slet ingen Tittel maa have haft.

Anthoine Bonfils's Halvdel tilfalder efter hans Død Svigersønnen Regimentsfeldtskjær Gabriel Phillip Schenck, og Sønnen, Philibert Bonfils, hvilken sidste ved Skjøde af 19de Aug. 1752 bliver Ene-Eier af Halvparten.

Philibert Bonfils's Enke, Marie Martine, overdrager ved Skjøde af 23de Febr. 1774 hendes Søn, Heinrich Anthony Bonfils, det halve af hendes Halvpart — altsaa 1/4 Part af det hele — og saaledes eies Kalkfabrikken paa den Tid af fire Interessenter, hver med sin Fjerdepart, nemlig:

Regimentskvartermester Andreas Oberkampff, Jacob Hagedorn, Marie Martine Philibert Bonfils og hendes Søn Heinrich Anthony Bonfils.

Efter Skjøde af 17de Juni 1777 afkjøber de 3 sidstnævnte i Forening Andreas Oberkampff hans 1/4 Part, og ved en Delings-Contract af 28de Juni s. A. indtræder den første Udstykning, idet enhver af de 3 Interessenter udlægger en Deel af Waaningshusene med et Stykke Have til, som deres særskildte Eiendom; Kalkfabrikken og det øvrige Tilliggende vedbliver de at eie i Fællesskab.

Jacob Hagedorn døer, hans Enke gifter sig med Bygnings-Commissair Claus Dagon, som derved bliver Eier af 1/3 Part.

Heinrich Anthony Bonfils — nu nævnet som Viinhandler — sælger efter Skjøde af 10de Jan. 1785 sin 1/3 Part i Kalkfabrikken samt den ham særskildt udlagte Deel til Høiesterets Advokat Caspar Gotlob Schmidt. Ved et Overdragelses-Dokument af 30te Juni 1789 overlades Schmidt af de 2 andre Interessenter

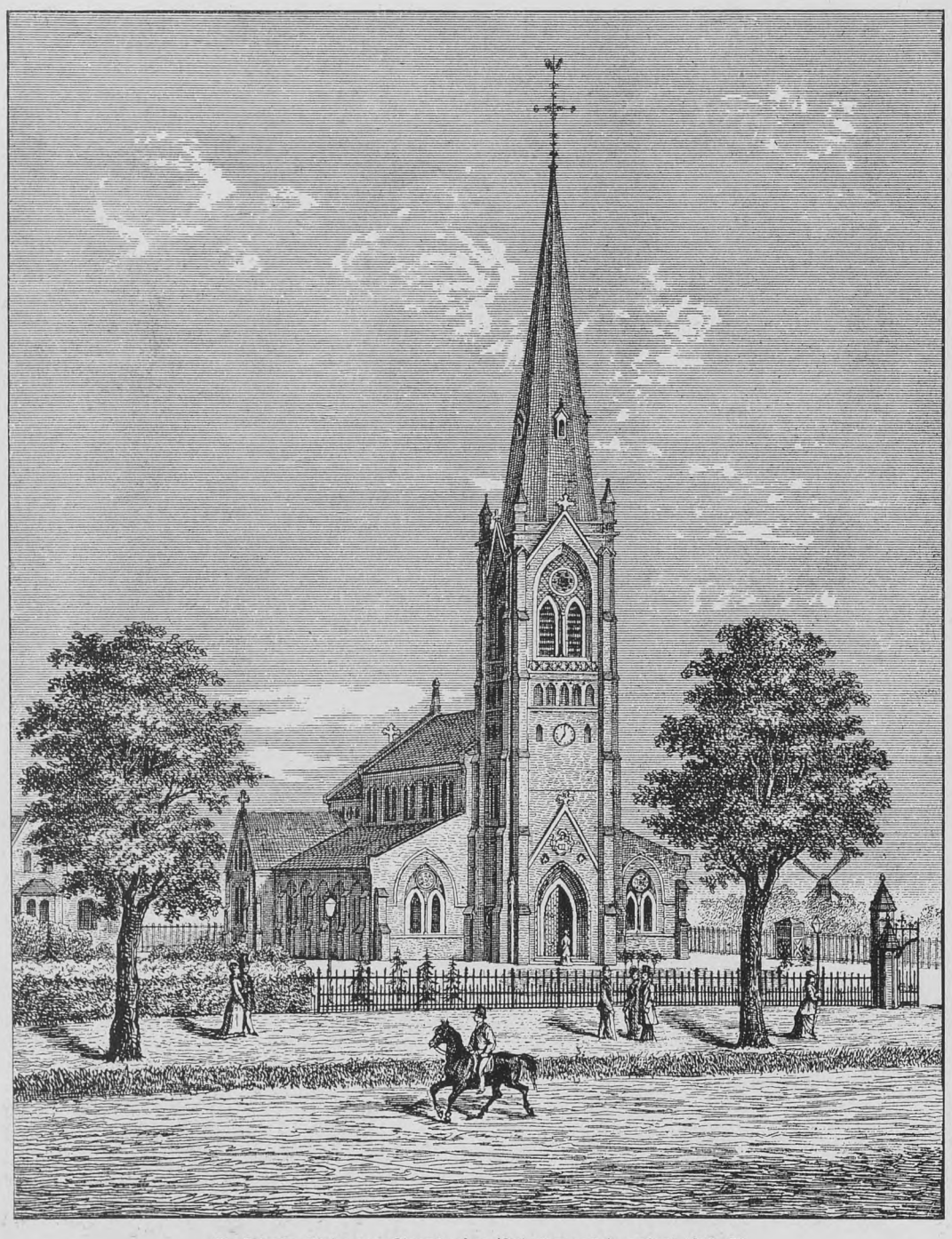

St. Jakobs Kirke paa Strandvejen (Østerbrogade), opført 1876—78,

Grundstenen nedlagt 4/9 1876, indviet 23/6 1878, efter Tegning af Professor L. Fenger paa en 19,600 □ Alen stor Grund af Østerfælled, der skænkedes af Københavns Kommune. Kirken kostede 175,000 Kr., hvoraf Kommunen gav 40,000 Kr., medens Resten indkom ved Gaver. St. Jakobs Sogn udskiltes ved Res. af 3/12 1877 af St. Johannes Sogn (se Teksten herom i VII Aargang Side 166).

„Boldklubben af 1893".
Pavillonen paa Boldbanen ved St. Jakobs Kirke, Aar 1902; opført 1901.

Fot, „Før og Nu" ved Elfelt.

Gardehusarkasernen paa Strandvejen (Østerbrogade).
Opført 1896—98 efter Tegninger af Arkitekt Eugen Jørgensen, som Erstatning for den nedrevne gamle Gardehusarkaserne ved Tolbodvejen.

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.

Udsigt fra Idrætshusets Tag i København[illegible]

[illegible]**ledparken. I Baggrunden Jagtvejen.**
„Den evige Tilbedelses Kloster“.

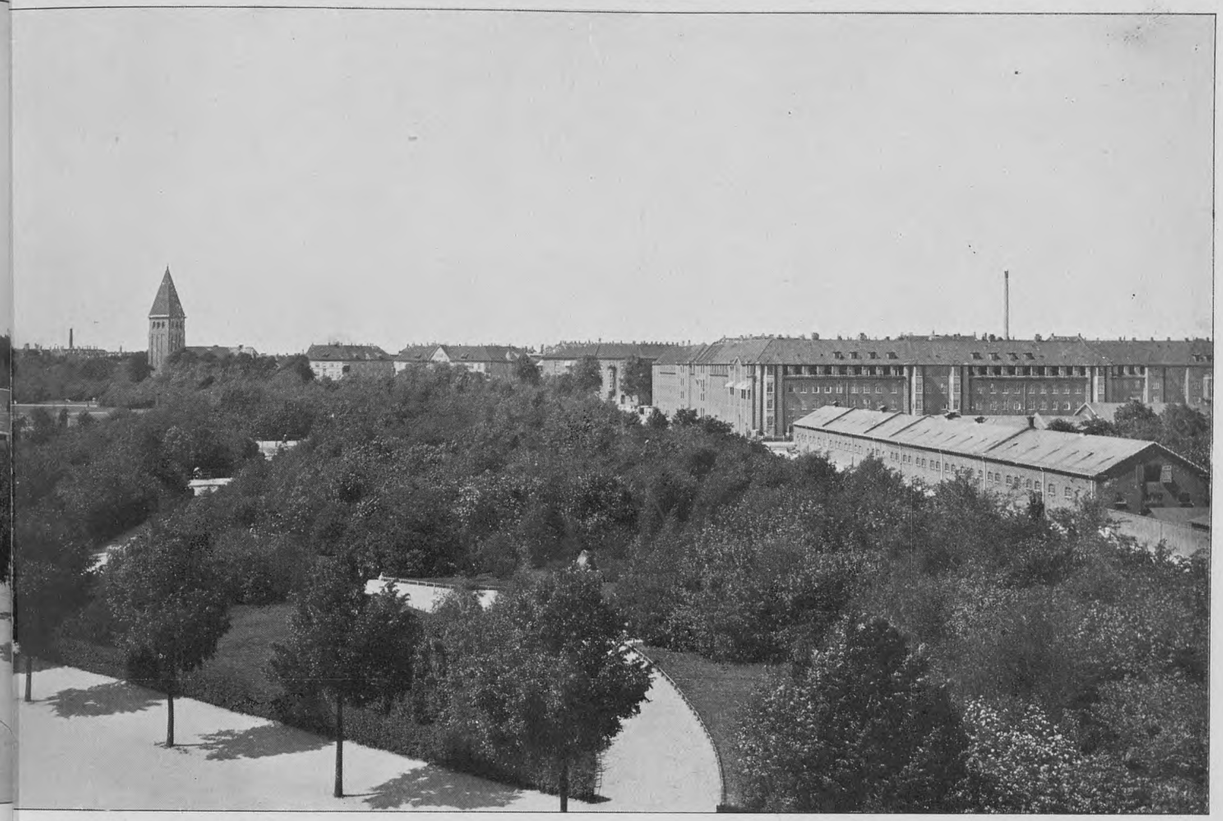

Serridslevvej. Gardehusarkasernen.

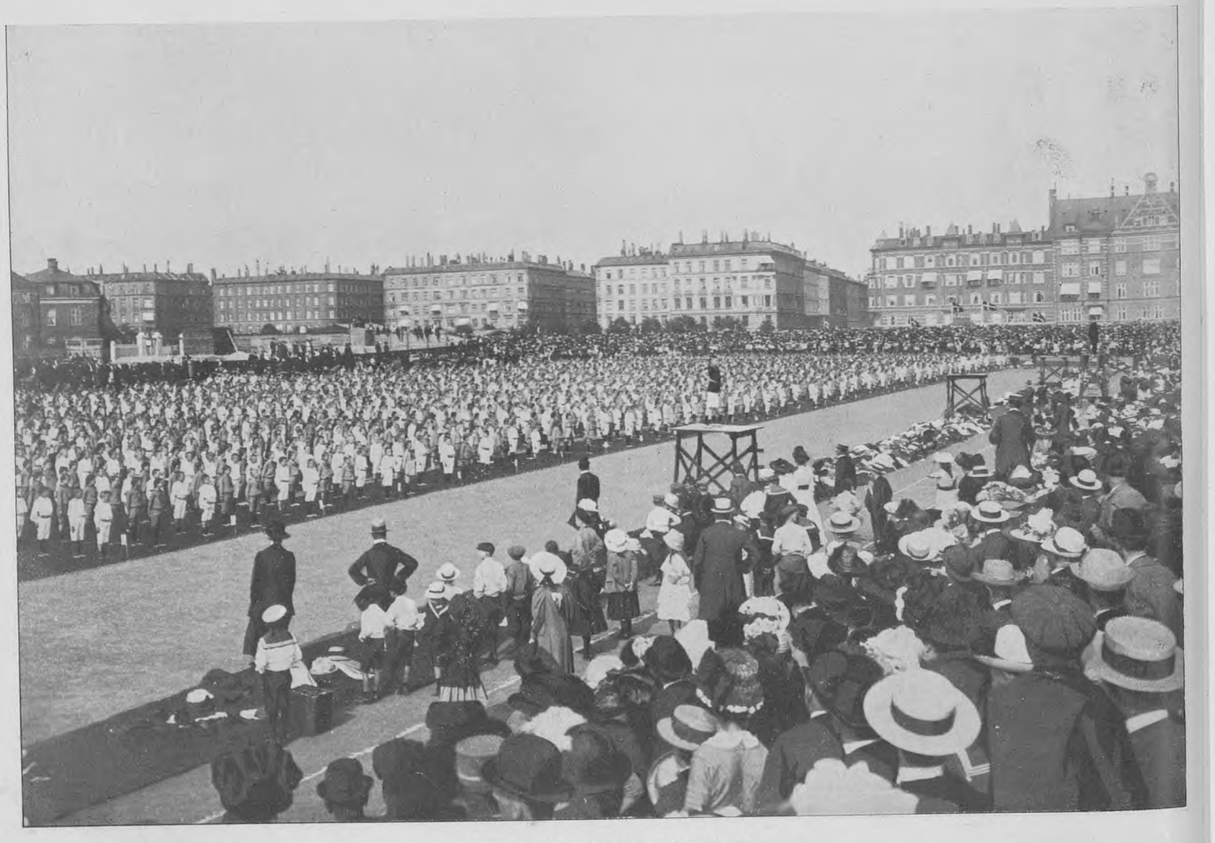

Københavns Idrætspark paa Østerfælled.
Gymnastikopvisning af 4000 Børn Søndag $^2/_6$ 1912.

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.

Idrætshuset i Københavns Idrætspark, fra hvis Tag ovenstaaende Prospekt er fotograferet.
I Forgrunden „Stadion“, i Baggrunden tilhøjre ses Østerbrogade.

Traktørstedet „Rosenlund", Strandvejen (Østerbrogade) Nr. 68 (nuværende Nr. 88). Tilh. Overlæge Halk.

Strandvejen (Østerbrogade) Nr. 68 og Nr. 70 (senere 88—90 og 92), Aar 1900.

et Stykke Jord, som han lægger til sin Have; heer omtales for første Gang den af Schmidt „fra nye af opførte Gaard“ ɔ: Rolighed, som efter hvad der er mig sagt af en Datter af Schmidt, nu en ældre Dame, er opbygget 1790 og 91. Det omtalte Stykke Jord er det, som ligger imellem Hovedbygningens vestlige Facade og Tjørnehækken. „Magveien“, som nævnes i Dokumentet, var der endnu, da jeg fik Eiendommen, og laa paa den anden Side af Tjørnehækken; men er sløjfet af mig og lagt hen i den anden Ende af Jordstykket.

Efter Auctions Skjøde af 14. Decbr. 1795 solgte Raadmand, Høiesterets-Advokat Schmidt sin 1/3 Part i Kalkfabrikken „saa og Gaarden Rolighed“ (for første Gang saaledes benævnet) til Agent Søren Gyldendahl, der lod opføre et straatægt Huus i Haven til Material-Huus, der af mig er bleven forandret til Drivhuus paa det ældre Fundament, saavidt det slog til.

Deel, og Hegermann-Lindencrone erholdt et Jordlod paa 1 1/2 Tdr. Land vestlig for Haven, og et Lod paa 2 1/2 Tdr. Land nordlig for Haven, lagt til Rolighed.

I samfulde 48 Aar eiedes Rolighed af den Hegermann-Lindencroneske Familie. Den 12te April 1802 kjøbtes den; den 11te April 1850 fik jeg Hammerslag som Høistbydende for den med Rbd. 9,800, foruden Bankhæftelsen.

Generallieutenant Hegermann-Lindencrone var afgaaet ved Døden nogle Aar forud; hans aldrende Enke kunde det ikke convenere at beholde Eiendommen, som var bleven gammel med dens Eiere, uden at det var faldet dem i Øinene, førend det paa engang blev dem klart, at den ikke kunde forblive i den Stand, hvori Eiendommen var nedsunken.

Med Undtagelse af Hovedbygningens Mure, der var opførte saa solide, at de endnu vil kunne trodse Aarhundreder, var alt i den

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.

Samme Parti i 1922 som paa Billederne lige overfor (Nr. 88—90 og 92).

Gyldendahls Enke, Frederica Kraft, sælger efter Skjøde af 12te April 1802 Parten og Gaarden, hvis Hovedbygning beskrives, som den nu er, til — dengang Capitain, senere Generallieutenant Johan Henrich Hegermann med tillagt Navn Lindencrone.

Philibert Bonfils's Enke, Marie Martine, solgte efter Skjøder af 14de og 20de Decbr. 1805 sin 1/3 Part i Kalkfabrikken og særskildte Deel til Major Friederich Julius Christian de Saint Aubain.

Jacob Hagedorns 1/3 Deel, som Claus Dagon kom til at eie ved at ægte hans Enke, gik senere over i Sæbesyder, Grosserer Jørgen Bechs Hænder og fra ham til Steenhugger J. W. Krause. De 3 daværende Interessenter i Kalkfabrikken, nemlig Hegermann-Lindencrone, Oberstlieutenant Saint Aubains Enke og Steenhugger J. W. Krause indgik under 23de Marts 1844 en Delings og Overdragelses-Forening, hvorved selve Kalkfabrikken og den overveiende Deel af Jorderne blev J. W. Krauses udelukkende Eiendom; Saint Aubains Enke fik et Jordlod paa 1 1/2 Tdr. Land (det, hvor Planteskolen nu findes) lagt til hendes

sørgeligste Forfatning. Vandet stod over Gulvene i Kjælderetagen; tvende der anbragte Sumpe var forfaldne og formaaede desuden ikke at modtage den Mængde Vand, der tilførtes dem fra det hele Terrain, ja endog fra Grøften udenfor Bygningen, hvis Bund af Mangel paa Oprensning laa 1/2 Alen høiere end Gulvet i Kælderen. At dette under saadanne Omstændigheder maatte være totalt opraadnet, kunde ikke være andet. Bygningerne var overfyldte med Rotter og Muus, som her havde fundet Fred i den Grad, at de ugeneert spadserede omkring i Værelserne, medens man var der. Siden Generalens Død var Gaarden ubeboet, og det Hele bar det uhyggelige Præg af forfalden Storhed.

Udhusene var nu usle afstivede Træskure; Plankeværk og Stakitter laae forraadnede paa Jorden, hvor en medlidende Haand ikke havde sat en Stiver; Haven var suur; Vand stod over den og slog Bølger, naar det blæste, og kun i Gangene kunde man med Forsigtighed vade sig frem; thi kom man uden for dem, sank man i til Knæene. Markerne var bedækkede med et Næt af Quækrødder, som et Par bomstærke Heste kun med yderste

Kraftanstrængelse formaaede at gjennembryde, og efter 2 Timers Arbejde kunde de det ikke mere.

Dette er en sandfærdig Skildring af Eiendommens Tilstand, da den kom i mine Hænder, og naar jeg ved Kjøbet havde beregnet at kunne sætte den i god Stand med 3 à 4000 Rdl., saa kom jeg snart til Erkendelse om, at jeg havde gjort Regning uden Vært. — Imidlertid, Eiendommen havde jeg købt; hvor elendig den end var, saa stod det dog klart for mig, hvad den kunde blive til, og stadig fik jeg den kjærere, idet jeg her fandt alt det samlet, som jeg i mine dristigste Drømme havde tænkt mig.

I Tillid til, at Forsynet fremdeles vilde skjænke mig Held til mine Foretagender som Kjøbmand, tog jeg frejdigt fat paa Værket, og det med den faste Beslutning, at Alt skulde gjøres tilbunds; af allerbedste Materialier; saa smukt og hensigtsmæssigt som jeg formaaede det, uden at det derfor skulde blive luxurieust. Den Kjerlighed, som Roligheds Opbygger saa umiskjendelig havde skjenket det, og som det havde savnet under den forrige Eier, den vilde jeg efter Evne yde denne herlige Eiendom igjen.

I Overensstemmelse med denne Beslutning begyndte jeg da med Haven; fra den nordre Grøft, langs med Hovedbygningens vestlige Facade lige ned til den dybe Grøft — Havens Grændse mod Syd — lod jeg grave en Kanal i en Strækning af 190 til 200 Alen. Den er sat med Muursteen, bestandig 2 Tommers Aabning imellem hver; paa begge Sider fyldt med Muurbrokker, og oventil dækket med Kampesteens-Slæder, deels for at bære, og deels for at forhindre Jord fra at falde ned i den. Ved Hovedbygningen gaaer der 4 Arme fra Kanalen under den, som igjen deler sig i forskjellige Grene, der ligger 9″ under Gulvene og bestandig med Fald til Kanalen.

Herved befriede jeg Hovedbygningen for Fugtighed, blev Sumpene quit, og da det snart viste sig, hvilken heldbringende Indflydelse denne Kanal udøvede paa Haven, anlagde jeg endnu 2de til, en paa hver Side, i omtrent 20 Al. Afstand fra Hovedkanalen; disse tvende Kanaler begynde først 30 Alen fra den nordre Grøft og løbe i samme Retning; de ere ligeledes satte af Muursteen og med samme Omhue som den førstnævnte; men med mindre indvendig Lysning. For at forhindre Rotter og andet Utøj, ere ikke alene Kanalerne lukkede ved Udløbet med en massiv Jern-Rist; men jeg har ogsaa anvendt denne Forsigtighed ved de 4 Arme, der løber ind under Hovedbygningen. Regnvandet fra Taget, for saa vidt dette vender mod Vest, har ligeledes Afløb til Hoved-Kanalen.

Dette Arbeide ligger i Jorden, skjult for Øiet; men det var sandelig et stort Foretagende, og skeer Kanalerne ikke Overlast, er det gjort engang for alle.

Hovedbygningen fik et radikalt Eftersyn fra øverst til nederst. Nye Opgange baade fra Gaarden og Haven; nye Gulve i Kjelderen af det stærkeste norske Træe med svært pommersk Underlag; Kjelderen blev udgravet og fyldt igjen med tørt Muurgruus, Komfur og nye Kjøkken-Indretning, nyt Spisekammer, Fadebuur og Frugtkjelder; nye indmuret Kobberkjedel, Komfur og Bord i Vadskerkjelderen; nye Vinduer med store Ruder i Stue-Etagen og Quisten; nye Laase og Dørgreb; nye Trin paa Opgangen fra Stuen til Quisten; nye moderne Kakkelovne i hele Bygningen; alle Værelser tapetserede og malede. Alt, hvad der ikke var i fuldkommen god Stand — hvilket ikke var meget — blev uden Skaansel kasseret, og Nyt af bedste Slags anbragt istedenfor.

Samtlige Plankeværker saavel i Haven som i Gaarden blev sat nye med Egestolper og gode finske Brædder; ved Veien og i Gaarden, høvlede og malede paa begge Sider. Stakitter ligeledes med Egestolper og Lægterne af pommersk Træ.

Jeg opførte det nye grundmurede Udhuus til Stald, Vognremisse og Brændehuus. En nye Brønd blev gravet i Gaarden og sat af Steen; Gaarden blev brolagt med pudsede Steen; Ladebygningen paa den anden Side af Veien fik et reelt Eftersyn; Hønsehuus blev opført; Haven blev gjennemgravet og tildels reolet; kort sagt, jeg forfulgte trolig min Plan, men — ikke uden lidt indre Uroe; thi nu stod Eiendommen mig i 17,500 Rdl. foruden Bankhæftelsen, og hvor meget er der dog endnu tilbage at gjøre?

Dog, jeg vil med godt Haab fortsætte Værket. Disse Blade skulle være en Slags Dagbog over Rolighed, deels til min egen Efterretning, og deels fordi jeg troer, at det kan interessere en kommende Eier, hvem jeg hilser med samme kjerlige Ord, som den Hegermann-Lindencroneske Familie hilste mig med: „Gid De maa finde Dem saa lykkelig ved Rolighed, som vi have været det!“

Rolighed, Octbr. 1850.

M. Tvermoes.

Saa var det, at Moritz G. Melchior købte „Rolighed“, som da var stegen i Værdi til 45,000 Rdl. Han byggede en ny Bygning til med Udsigtstaarn, hvorfra der var en herlig, vidtstrakt Udsigt over Sundet. Det er bekendt nok, at ogsaa Melchior holdt af at samle Kunstnere og Videnskabsmænd om sig og holdt aabent Hus i stor Stil. H. C. Andersen tilbragte i sine senere Aar det meste af Sommeren her. Han havde sine to smaa Værelser ovenpaa med Altan ud mod Øresundet. Han har oftere besunget dette sit Hjem i Hjemmet, aldrig smukkere end i Tilegnelsesdigtet med sine Eventyr og Historier fra 1872 hvor det hedder:

Johannes Ewald sang udødeligt
Rungsteds Lyksalighed. O, havde han
i vor Tid levet og i dette Hjem
i dette Hjertelag, hos disse Venner,
han havde sjunget da en dejlig Sang
om „Rolighed“ og Rosenvængets Roser.
Mit Hjem i Hjemmet, hvor bag Hyldens Hang
mit Liv fik Solskin og min Harpe Klang,
dig bringer jeg taknemlig — glad min Sang.

Det var ogsaa her, han døde tre Aar efter (1875), og ni Aar efter døde Moritz Melchior. Saa blev Stedet lejet ud, og 1898 blev det jævnet med Jorden.

Foreningen til Opførelse af sunde og billige Boliger for de ubemidlede Klasser.

(Almindeligt kaldet: Lægeforeningens Boliger).

Det var i Aaret 1853, da Koleraepidemien havde hærget København og i næppe 4 Maaneder, fra 12. Juni til 1. Oktober, bortrev henved 5000 Individer af den daværende Befolkning, der den Gang næppe var 150,000, at de to Foreninger, Lægeforeningen og Centralkomiteen, som med stor Iver og Selvopofrelse havde virket til Epidemiens Bekæmpelse, ved Delegerede traadte sammen til et Møde den 9. September s. A., for at tage under Overvejelse Midlerne til Forebyggelse af lignende Epidemier. Det, de optog af disse, var Oprettelse af en Byggeforening for Opførelse af sundt beliggende og billige Boliger for Smaakaarsfolk.

Efter Forhandling med Ministeriet overdrog Magistraten ved Skrivelse af 19. September 1853 henved 40,000 □ Alen af Østerfælled imellem Strandvejen og Øster Allé til Opførelse af saadanne Boliger. Centralkomiteen gav hertil af sine Midler 40,000 Kr. og Lægeforeningen sit Overskud, henved 4000 Kr. Samtidig lagdes Planen til de første 8 Bygninger og forberedtes Arbejdet ved disse, saaledes at de første 2 Bygninger, med ca. 30 Boliger i hver, alt kunde paabegyndes i November Maaned, og Byggearbejdet inden Nytaar var saa vidt fremskredet, at Taget kunde rejses. Ved Hjælp af en overordentlig Imødekommenhed fra Direktionen for Sparekassen for København og Omegn, og fra Statsanstalten for Livsforsikring modtoges, paa Betingelse af successive Afdrag til indtil Halvdelen af Taksationsbeløbet, saa store Laan i de efterhaanden opførte Boliger, at Bestyrelsen saa sig i Stand indtil Efteraaret 1857 at faa tilbygget hele Grunden med 8 ensartede Bygninger, foruden Inspektørboligen, hvori findes Kontorerne og en Lejlighed for en Handlende. Ved et Møde i November 1857 vedtoges derefter et Udkast til den den 10. Juli 1858 af Kong Frederik den Syvende allernaadigst approberede Fundats.

Da under og efter den ulykkelige Krig i 1864 af den saakaldte Civilregering i de fraskilte Landsdele talrige Familier udvistes fra Hus og Hjem, tyede disse for Størstedelen til Hovedstaden.

Ved denne usædvanlige Tilstrømning fordyredes Huslejen, og de fattigste Folk trængtes ud af deres tarvelige Boliger, saa det store Antal Husvilde i Vintrene 1866 og 1867 voldte Staden store Udgifter. Blandt flere Bestræbelser for at afhjælpe denne Trang gav dette nu ogsaa Anledning til, at Foreningen i 1866 fattede den Beslutning, at søge ny Grund til fortsat Opførelse af flere Boliger til Smaakaarsfolk, og ved Autoriteternes imødekommende Velvilje modtog den alt i Foraaret 1867 Skøde paa henved

60,000 □ Alen af den tilgrænsende Del af Østerfælled. Opførelsen af de to første Bygninger med rigelig 30 Boliger i hver, kunde saaledes straks paabegyndes, og paa denne Grund opførtes der indtil Aaret 1872 ialt 10 Bygninger af lignende Størrelse, hvormed Byggearbejdet paa dette Sted afsluttedes.

paa billige Vilkaar, fik overdraget ca. 38,000 □ Alen af den Del af Slagtermarken, der laa mellem Gasværket og Strandvejen. Fra Efteraaret 1878 til Foraaret 1881 opførtes her nu en Samling Bygninger af en fra de forrige noget forskellig Karakter, idet kun den Gasværket nærmest liggende Husrække har 2 Etager og

H. Olrik pinx 1855. *Gruppebillede malet paa „Hjørnelund".* Professor Olriks første Portrætbilled.
Orlogskaptajn Peter Christian Holm, Kommandør i Marinen Hans Peter Holm.
Chef for Fregatten Jylland i 1864 i Kampen ved Helgoland.
Kommandør i Marinen Gustav Frederik Holm. Generalmajor Christian Frederik Holm.

Da senere i den sidste Halvdel af 70erne det store østre Gasværk blev anlagt paa den saakaldte Slagtermark, og der i sammes Nærhed fandtes flere større industrielle Anlæg, blev Savnet af nærliggende Arbejderboliger meget følelig. Dette blev Anledning til, at Foreningen efter Henvendelse til Magistraten af denne,

Kælder, hvoraf i Stueetagen er indrettet Butik for en Handlende, medens de øvrige Husrækker kun har en Etage. — Bestyrelsen søger ved omhyggeligt Tilsyn med og Vedligeholdelse af Boligerne og deres Omgivelser at fremme Beboernes Velvære, ligesom ved til dette Øjemed at oprette og vedligeholde forskellige Institutioner.

Gartner I. E. Ohlsens Ejendom Strandvejen (Østerbrogade 76). Tilh. Overlærge Halk.

Det store Gartnerfirma I. E. Ohlsens Ejendomme omspændte i 1830erne en større Del af Grundene, som laa dels paa højre Side af Strandvejens Begyndelse (fra Trianglen) og dels paa venstre Side (se Kortet Side 96). De sidstnævnte Grunde udstykkedes successive, imedens Ejendommen her paa Billedet holdt Stand til Aaret 1902, da den endelig udstykkedes og blev gennemskaaret af I. E. Ohlsensgade og Carl Johansgade.

Saaledes stiftedes allerede i 1868 ifølge Opfordring af et af Bestyrelsens Medlemmer og ved dennes Vejledning en Husholdnings- eller Konsumforening. Den begyndte under højst beskedne Former med et lille Udsalg af Brød, Mælk og Smør i en af de gamle Boliger, og efterhaanden som Byggearbejdet skred frem, blev der for denne Forening indrettet tilsvarende og rummelige Lokaler for Kolonial-, Høker- og Hørkramforretning.

Foreningen har desuden oprettet et Bibliotek paa flere Tusinde Bind, den støtter Asylet, giver Tilskud til Skole-, Konfirmations- og Begravelseshjælp, alt for Medlemmer, den betaler en passende Leje af sine Lokaler, og selvfølgelig Løn til sine Bestillingsmænd, Bogholder og Bibliotekar, betaler for Afholdelse af Foredrag, og da alle Foreningens Bestyrere, ligesom dens Medlemmer er Smaakaarsfolk, faar de en passende Betaling for den Tid, de anvender i Foreningsanliggender.

Medens der alt i en Aarrække af Bestyrelsen var udredet et aarligt Tilskud til Asylselskabet paa Nørrebro, havde det tidligere gentagne Gange været Genstand for Overvejelse, at indrette et Asyl for Børnene i Foreningens Boliger. I 1871 blev der omsider i en af de Bygninger, der den Gang opførtes, indrettet et særligt Asyllokale, som efter at daværende Kronprinsesse Louise havde givet Tilsagn om at ville være dets Patronesse, højtideligt aabnedes den 14. September 1871; men da dette Lokale, der højest kunde rumme 130 Børn, efterhaanden som Boligernes Antal forøgedes, viste sig at være alt for indskrænket, blev det i Aaret 1885 vedtaget, paa et ubebygget Grundstykke ved Østerbrogade, at opføre et eget hensigtssvarende Lokale for alle Børnene fra Boligerne, hvis Antal nu var meget tiltaget.

Asylet indeholder en 8 Alen høj og 250 □ Alen stor Sal, hvis Vægge i Mands Højde ere beklædte med hollandske Fliser med Afbildninger af legende Børn, to Læsestuer og en Sovestue, hvor 20 af de mindste Børn ad Gangen kan udhviles, dertil Bolig for Asylmoderen og hendes Medhjælpere, og desuden findes der en stor asfalteret Legeplads og Gymnastikapparater. Asylet besøges i Reglen af 250 Børn. Denne Institution har af Foreningen et aarligt Tilskud af 1500 Kr. Asylet ledes særlig af en Damekomité, som paa Bestyrelsens Vegne er tiltraadt af et af dens Medlemmer, samt af Boligernes Inspektør. Ved forskellige Gaver har denne Stiftelse efterhaanden opsamlet et eget Grundfond, hvis Renter bidrager til at afholde dens Udgifter.

I Aaret 1891 vedtog Bestyrelsen, paa en anden ubebygget Grund ved Østerbrogade, tæt op til Hovedindkørslen til Boligerne, at opføre en Brusebadstue og derved afhjælpe et for Beboernes Sundhedspleje længe følt Savn. Byggearbejdet paabegyndtes samme Aar og fuldførtes Aaret efter, saa Badstuen aabnedes for Brug den 1. August 1892. Den indeholder 10 Brusebadceller, hver med sit Paaklædningsrum, et lille Kontor og Venterum, Kedel og Kulrum samt Bolig for Bademesteren.

Medens Bestyrelsen ved disse Institutioner har søgt at højne Beboernes Livsstade og fremme deres Velfærd og Sundhedsforhold, har den i 1880 for Boligernes syge Børn for 10,000 Kr. erhvervet en Seng i Dronning Louises Børnehospital, og til de ældste Beboere i Boligerne uddeles der hvert Aar ved Nytaarstid en Præmie til samlet Beløb af henved 600 Kr.

Endvidere har Foreningen opført en Mødesal, hvor Beboerne samles til Foredrag og selskabelige Sammenkomster, og som i Vintermaanederne en Gang ugentlig overlades Foreningen „Ensomme Gamles Værn" til Afholdelse af Vinterstue for Gamle under Ledelse af Boligernes Inspektør, Kaptain Dahlerup og Frue med Bistand af en Kreds af Damer. Disse ugentlige Sammenkomster, ved hvilke et stort Antal Kunstnere og Kunstnerinder har medvirket, vinder stor Tilslutning mellem de Gamle fra Østerbro og navnlig Lægeforeningens Boliger.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Det samme Parti af Østerbrogade i 1922,**
som ses paa Billedet paa foregaaende Side; midt i Billedet ses Carl Johansgade og længst til venstre Gustav Adolfsgade.

Alt ialt er Lægeforeningens Boliger nærmest at betragte som et Samfund for sig, hvis Beboere henlever deres Liv, i mange Tilfælde fra Fødsel til Død, i de samme Omgivelser, for at afløses af næste Generation, og uden at have synderlig anden Føling med Livet udenfor Boligernes Grænser end den, deres Virksomhed kræver; og Beboernes Tilfredshed med Forholdene fremgaar tydeligt af, at 9 har været Lejere i Boligerne i over 50 Aar, 39 mellem 40 og 50 Aar, 61 mellem 30 og 40 Aar, 86 mellem 20 og 30 Aar, 213 mellem 10 og 20 Aar og 128 mellem 5 og 10 Aar.

Bestyrelsen, som supplerer sig selv, bestaar af fhv. Stadslæge A. Ulrik, Professor H. Westergaard, Etatsraad Fr. Gram, Højesteretsagfører O. Liebe, Dr. med. P. Hertz, Arkitekt G. Tvede, Arkitekt Emil Jørgensen, Vicestadslæge P. Heiberg, Professor

J. T. Lundby. Inspektør og Kasserer, Kaptain L. F. V. Dahlerup.

Østerbros Slutsten dannes af Trianglen, „Kaperkuskenes Paradis og Skueplads for uendelig mange komiske Scener", som den betegnes af Forfatterinden Benedicte Arnesen Kall i hendes læseværdige Erindringer.

Ved Trianglen i den spidse Vinkel mellem Øster Landevej (Strandvejen) og Ny Kalkbrænderivej (nuv. Nordre Frihavnsgade) laa Hjørnelund efter. 1806 Matr. (Nr. 136, nyt Nr. 42) med Façaden imod Trianglen mod Sydvest og en lille Have foran i Trekanten. Gaarden tilskødedes 22. Juni 1807 Hørkræmmer Claus Benjamin Winsløw. Arealet var da 14000 □ Alen. Huset var hvidkalket med Stue, første Sal og højt Tag af blaaglaserede Teglsten og omgivet af Stakit med Indgangslaage mod Strandvejen. Nord for Indgangen laa lidt tilbagetrukket fra Vejen en enetages Bygning med Façade mod Vejen, og en anden enetages Bygning med Façade mod Nordøst. Disse tre Bygninger omsluttede Gaarden, hvori der stod Valnøddetræer langs Gærdet, i hvilket der var Indgang til den store Have, der stødte op til den nordfor liggende Have, Handelsgartner I. E. Ohlsens Have. Ejendommen var skilt fra Kalkbrænderivej ved en meget bred og dyb Grøft, der var en Fortsættelse af Grøften mellem Fælleden og Blegdamsvejen. I Hjørnelunds Hovedbygning var paa 1. Sal seks Værelser, hvoraf det midterste mod Hovedfacaden havde Altan; Stueetagen, der rummede en mindre Lejlighed havde Havedør under Altanen.

En stedlig Tradition fortalte, at Struensee havde nydt Landlivet

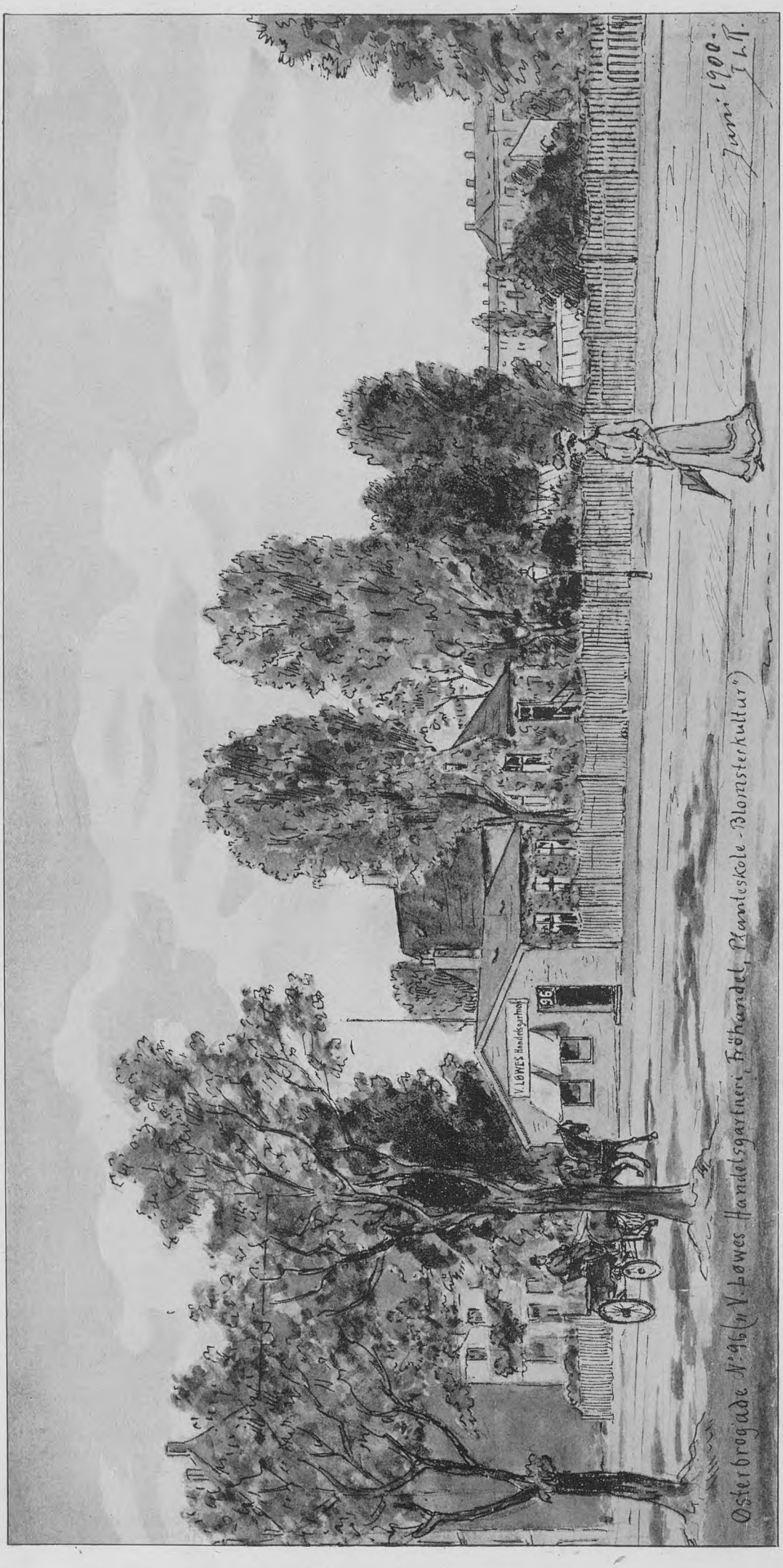

Tilh. Overlæge Halk.

V. Løwes Handelsgartneri oprettedes i 1858 paa syv Tdr. Land af Nabojendommen „Nøisomhed"s Jord, som dennes Ejer Konferensraad Kirstein bortforpagtede til Gartner V. Løwe, der i Løbet af kort Tid skabte et, navnlig efter Datidens Forhold, stort Handelsgartneri. I 1870erne, efter at Løwe havde optaget L. G. Friesenette i Firmaet, udvidedes Arealet betydeligt. Løwe døde i 1879, hvorefter Friesenette alene førte Virksomheden videre, indtil Ejendomsspekulationen i 1902 lagde sin Stenhaand ogsaa paa denne Idyl, og erstattede den med de store Ejendomme, som ses paa Billedet paa næste Side. Ved Siden af dette Gartneri laa I. E. Ohlsens Gartnerier, som er afbildet paa Side 122.

paa Hjørnelund. I 1826 tilskødedes den Jomfru Karoline Marie Winsløw og i 1844 Toldbetjent Peter Berthelsen (i Vejviseren skrevet Bertelsen), der sandsynligvis har ægtet fornævnte Jomfru Winsløw. Han synes at være død 1846, fra hvilket Aar Madam C. W. Berthelsen nævnes som Ejer. I Tiden o. 1853—60 boede her Orlogskaptajn Peter Christian Holm, der 1864 var Chef for Fregatten „Jylland" i Kampen ved Helgoland, i andet Ægteskab gift med Louise Margrethe Hetsch, en Datter af den bekendte Arkitekt G. F. Hetsch. En endnu i Familien bevaret Akvarel af H. Olrik fra 1855 hvoraf vi Side 121 bringer en Gengivelse viser Kaptajn Holm og Hustru med deres Børn, af hvilke endnu lever Kommandørerne i Flaaden Hans Peter Holm (f. 1847) og Gustav Frederik Holm (f. 1849), kendt som Opdagelsesrejsende i Østgrønland, samt Generalmajor Chr. Fred. Holm (f. 1851).

Nr. Kalkbrænderivej 5 (ejedes af Brolægningsentreprenør Larsen). I 1867 udskiltes atter af 136 2139 □ Alen under Matr. Nr. 376 og fik Gade Nr. Østerbrogade 62, idet Matr. Nr. 136 nu fik Gade Nr. 60 (senere forandret til det nuværende Nr. 78).

Matr. Nr. 136 tilskødedes i 1880 Arkitekt G. Petersen Hinrichsen, der selvfølgelig nedrev denne Eiendom ligesom de mange tidligere og senere han havde demoleret paa Østerbro, for at opføre de rædsomme Kasser han var Mester i.

Efter 1860 udparcelleredes Resten af Hjørnelunds Baghave. Ved Siden af den Holm'ske Villa byggede Kaptajn R. W. Bauer en to Etages Villa, der nu er indrettet til Politistation. Paa den anden Side af Kalkbrænderivejen laa Petersborg med Façaden mod denne Vej og Gavlen, hvori var indmuret en Bombe fra 1807, mod Trianglen. Paa Købkes bekendte Østerbrobillede ses forbi

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Samme Parti i 1922 som paa Billedet lige overfor.

I Forgrunden ses Gustav Adolfsgade, tilhøjre i Billedet Carl Johansgade og yderst til højre I. E. Ohlsensgade.

I 1859 købte Kaptajn P. C. Holm den yderste, nordøstlige Del af Hjørnelunds Have (2808 □ Alen) og byggede en Villa med Indgang fra Kalkbrænderivej, meget tilbagetrukken fra denne. Det var den første Bygning paa denne Side af Vejen, og den store Grøft kastedes til. Ejendommen fik Matr. Nr. 136 A og kort efter Gade Nr. 7 (i 1870erne Gade Nr. 11) til Kalkbrænderivejen. Den øvrige Del af Grunden beholdt Matr. 136 og fik Gade Nr. 42—46 til Østerbrogade. Om 136 A gælder, at den siden dens Udstykning har været udelt. Gade Nr. 11, der i 1892 blev til Nordre Frihavnsvej 11 og nu er Nordre Frihavnsgade 11. Kaptain Holm døde i 1864, og i 1876 efter Fru Holms Død solgtes Ejendommen til Fabrikejer G. A. Hagemann.

1895 købtes den af Overpræsident, fhv. Justitsminister C. S. Klein til hans Søsterdatter, nuværende Rektor Frk. Ingrid Jespersen, som oprettede sin Skole her. Senere byggede hun en Sidebygning til, og da Skolen voksede til at blive en af de største og mest ansete i Kbhvn., blev Villaen nedrevet og der byggedes Forhus og Baghus.

Østerbrogade 42—46 (Matr. 136) ejedes indtil 1865 af Enkefru Berthelsen. I dette Aar købtes Hovedparcellen af Grosserer Fr. Ed. Lind. 5246 □ Alen udskiltes under Matr. Nr. 274 og fik Gade

Træerne foran Dalen det lille Hus, hvor Kunstnerens Fader og Bedstefader før ham havde haft det derværende Bageri, desuden ses et lille, foran samme liggende Hus, derimod ikke Hjørnelund, som angivet af Karl Madsen (Juleroser 1919). Paa et Maleri af C. Bayer, „Østerbros Triangel", kendt gennem Reproduktion i en Suite Postkort fra det gamle København, er afbildet Gavlen af Petersborg, hvor der i Stuen er Urtekræmmerbutik og mellem 2 Vinduer paa 1. Sal indmuret den føromtalte Bombe fra 1807. I Baggrunden ses Sydøstenden af Hjørnelund, der den Gang var Traktørsted, men denne Bygning er meget fortegnet.

I Ohlsens store Have tæt ved Hjørnelunds Hegn og noget tilbagetrukket fra Strandvejen laa en to Etages hvidkalket Bygning, (137 a, nyt Nr. 48), hvori boede Justitsraad Lind, Kommandør Paludan og senere Etatsraad Jonas Collin.

Ligeoverfor Hjørnelund paa den anden Side af Strandvejen var en stor Have, der tilhørte Krigsraad O. B. Winge med en to Etages Træbygning, der laa tæt ved Trianglen med Adgang fra Lyngby Vej (Østre Allé). Se Billedet Side 95. Denne Have (135 A-B, nyt Nr. 2) udstykkedes ved Strandvejen i mindre Parceller med smaa Villaer.

„Nøjsomhed".

Efter Meddelelser af Dr. phil. C. Rothe og Dr. phil. L. Bobé.

„Nøjsomhed" fortjener blandt Lyststederne paa Strandvejen en særlig udførlig Omtale, fordi det gennem første Halvdel af forrige Aarhundrede har indtaget en fremtrædende Plads i københavnsk Kultur- og Selskabsliv, særlig kendt som Samlingsstedet for de til Administrationen af Hertugdømmerne knyttede, højtstaaende og aandsfornemme, indbyrdes tysktalende, men strengt loyale Embedsmænd. Tillige hævder „Nøjsomhed" en Særstilling blandt Københavns gamle, kendte Lyststeder som det eneste, der i langt over et Aarhundrede har været nedarvet i samme Slægt, og hvor der endnu den Dag i Dag lever Ætlinge i femte Generation efter den Mand, der skabte dets Ry.

Den 13. November 1799 tilskødede „Commissionen for de Fonds, som ere henlagte til at afbetale de til Gadernes Udvidelse afkøbte Grunde m. v." Murmester Hans Christopher Ondrup den Staden København hidtil tilhørende, til Gartner Hans Peter Petersen forhen bortfæstede Bygge- og Haugeplads tilligemed 2 Vænger, beliggende paa Hjørnet af Øster-Landevej og Vejen til Kalkbrænderiet til evindelig og urokkelig Ejendom for en Købesum af 3330 Rigsdaler 8 Skilling foruden Jordskyld og Rekognition ved Ejerskifte. Ejendommens Areal har udgjort ca. 16 Tdr. Land, omtrent 225 000 □ Al. Hvis Køberen lod nogen hidtil ubebygget Del af Ejendommen udlægge til Bebyggelse eller Gaardsplads, skulde han yderligere for hver af de første 7000 □ Alen erlægge 6 Skilling dansk, for det øvrige Areal 8 Skilling pr. □ Alen. Nævnte Murmester Ondrup gik imidlertid fallit ikke længe efter, og Ejendommen blev ved 7de Auktion d. 3. September 1801 af Kongelig Majestæts bestalter Højesteretsassessor og Auktionsdirektør Jens Parelius Brown tilslaaet Student Johannes Liebenberg og Toldskriver Egeriis i Forening som Højstbydende. Disse begærede derefter særlige Skøder for de Dele af Ejendommen, hver for sig ønskede at beholde. Egeriis overtog det søndre Vænge, der omfattede 6½ Td. Land, dog med Fradrag af 1 Td. Land, der henlagdes til det i Vængets sydlige Spids nyopførte Hus. Resten af Vænget købtes senere af Gartner I. E. Ohlsen, som der grundede sit store, landskendte Gartneri.

Liebenberg fik for sit Vedkommende under 9. December 1801 Auktionsskøde paa den Del af „bemeldte Ejendom, Nøjsomhed", som bestod af den ældre Gaards Bygninger med den derved værende betydelige Have og det nordre Vænge, tilsammen noget over 9½ Td. Land. Bygningerne bestod af en til alle Sider grundmuret Vaanings-Bygning, 10 Fag, 1 Etage høj med Kælder under og Heltag. Huset laa med Façader mod Syd og Nord og Gavlen mod Vejen. Paa den anden Side af Gaardspladsen med dens store Plæner og Lindetræer og parallelt med Vaaningshuset laa en 8 Fags Mur- og Bindingsværks Bygning med Forpagterbolig, Stald, Karlekammer og Tærskerum samt stort Kornloft. Købesummen for Liebenbergs Del af Ejendommen ansattes i Forhold til det Fællesbud, for hvilket han og Egeriis havde faaet Hammerslag, til 5256 Rigsdaler Courant, medens Egeriis for sin Del af det søndre Vænge, paa hvilken ingen Bygninger fandtes, betalte 1850 Rigsdaler.

Ved Skøde af 5. Januar 1803 overdrog Liebenberg med sin Morfader og Curator, Hr. Johannes Seylings Samtykke „Nøjsomhed" med derværende Bygninger, som efter de af ham foretagne Tilbygninger og Forbedringer var brandforsikrede for 4350 Rigsdaler, og tilliggende Grund samt 2 Heste, en Ko, en Kalv og alle Avlsredskaber til daværende Legationsraad Kirstein for en Købesum af 9500 Rdl. Da Ejendommen omtrent 30 Aar senere overgik til hans Søn, betragtedes den Sum, 6000 Rdl., for hvilken den paa Skiftet udlagdes, som meget højt ansat.

I Auktionsefterretningerne fra 1801 findes følgende Beskrivelse af Ejendommen, i hvis nordøstlige Del der fandtes en ret stor og dyb Dam: „saa er og i Haugen, der for en stor Deel er indhegnet med Planker og Stakitværk og indeholder 5 Tdr. og 5 Skp. Land, omtrent 300 forskjellige Frugttræer foruden Ribs- og Stikkelsbærtræer, en Skov af vilde Træer langs Haugens nordre Side og 2 Lindealléer; videre 9 Asparges- og 30 Jordbær-Beder. I det nordre Vænge er en Linie af Grantræer saa og paa Grøverne, som indhegne Vængerne, en Mængde vilde Træer." Ejendommen var mod Nord og Øst afgrænset fra Vejen ved dybe, 6 Alen brede Grøfter; fra Gaardspladsen førte en Hovedgang gennem hele Haven ned til en massiv Laage, ad hvilken man over en Bro kom ud paa Kalkbrænderivej; med stor Liberalitet fik Familier, der senerehen tog Ophold ud ad denne Kant, leveret Nøgler til Laagen for at lette dem Vejen til Østerbrogade. Maalt over Diget bag disse Grøfter var Længden mod Øst og Nord henholdsvis 381 og 318 Alen, Façaden mod Østre Landevej var 388 Alen lang.

Det var en meget smuk og frit beliggende Ejendom, mod Nord og Syd grænsende til udstrakte Havearealer, mod Vest med Udsigt over Fælledernes vidtstrakte Græsslette og mod Øst kun skilt fra Sundet ved bølgende Kornmarker; og smukkere blev den i de følgende Aar ved de Fældninger og Nyplantninger, Kirstein lod udføre.

Ernst Philip Kirstein tilhørte en gammel, anset, pommersk Embedsmandsfamilie, som var indgiftet bl. a. i de Bülowske og Bismarckske Slægter, og var Søn af preussisk Jagtraad og Kammeradvokat Ernst Peter Kirstein og Hustru Johanne Caroline, født Ladewig; hans Bedstefader var Ernst Bogislaw Kirstein, kgl. preussisk Raad og Hofretsadvokat, og Oldefaderen var Senator i Köslin Ernst Jacob Kirstein. Han fødtes 1759 i Stettin, studerede 1778—80 i Halle og kom 1781 til København som Sekretær hos Skatmester, Grev Heinrich Carl Schimmelmann, hvis Brodersøn, Generalguvernør paa de dansk-vestindiske Øer H. L. E. v. Schimmelmann, var besvogret med Kirsteins Moder. Kun kort Tid var han knyttet til Grundlæggeren af det Schimmelmannske Dynasti, Købmandssønnen fra Pommern, der blev dansk Lensgreve og Elefantridder, Manden med den geniale Handelsaand og den eventyrlig heldige Haand; Skatmesteren afgik nemlig allerede i Februar Aaret efter ved Døden, efterladende sine under hans Virksomhed i den danske Stats Tjeneste erhvervede Ejendomme, Grevskabet Lindenborg og Fideikommisset med Geværfabriken i Hellebæk samt Plantagerne i Vestindien, til sin ældste Søn, Grev Ernst Schimmelmann, „Statsministeren, Digteren og Tænkeren, Videnskabens, Kunstens Kender og Dyrker". Kirstein vedblev at fungere som Privatsekretær hos Sønnen og fik Bolig i det Schimmelmannske Palæ i Bredgade, hvor Greven, der kort efter Faderens Død indgik sit andet Ægteskab med Charlotte Schubart, opholdt sig om Vinteren. Til det Schimmelmannske Hus, der Aartier igennem var Midtpunktet for de diplomatiske og finansielle Drøftelser, og hvor i en tiltalende Blanding af Pragt og Hygge alt samledes, hvad Danmark ejede af fremragende Personligheder i Videnskabens og Literaturens Verden, knyttedes Kirstein med Aarene fastere og fastere og omfattede det til sin Død med aldrig svigtende Hengivenhed og Trofasthed. Ernst Schimmelmann drog ham ind i sit geniale, men stærkt omtvistede og i Følgerne skæbnesvangre, finanspolitiske Syn med dets Fortrin og Mangler og skænkede ham en stedse urokkelig Tillid; ogsaa rent menneskeligt nød Kirstein hans fulde Sympati, pligtopfyldende, evnerig og taktfuld som han var. I de fjorten Aar, han beklædte Stillingen som Schimmelmanns Privatsekretær, var han dennes højre Haand og toges paa Raad i Husets intimeste Anliggender. Senere blev han ogsaa Administrator for det Schimmelmannske Fideikommis og af Grevens Privatkasse, og fik som saadan udøvende Del i den næsten ubegrænsede Godgørenhed, Hjælp og Støtte, som Ernst Schimmelmann udviste til alle Sider. Ogsaa hos Schimmelmanns Hustru, denne højtbegavede, men vægelsindede og med sin skarpe Tunge ofte saarende Dame, galdt han meget, og han er utvivlsomt den eneste, der gik fri for hendes strenge Kritik. Hun betegner ham som sin „meget intime Ven" og fremhæver hans „uforligneligt lyse Sind og harmoniske Væsen". Som Aarene gik, blev han ogsaa Samvittighedsraad for Ernst Schimmelmanns Søskende og Svogerskab og var særlig i de trange Tider, der oprandt for Landet, utrættelig og uegennyttig rede med Raad og Daad, naar de henvendte sig til ham.

Ligesom Ernst Schimmelmann var Kirstein levende aandeligt interesseret, særlig for tysk Literatur og for Musik. Han var maaske Schillers første Læser herhjemme og er sikkert den, der først vakte Schimmelmanns Interesse for Digteren, hvem Greven sammen med Hertugen af Augustenborg i hans Livs kritiske Periode ydede en pekuniær Hjælp, uden hvilken hans skabende Kraft efter al menneskelig Beregning var bleven brudt. Kirstein hørte til Baggesens tidligste Venner, ligesom han blev ham længst tro, og han har i Manuskript efterladt en tysk Oversættelse af „Labyrinten"; sammen med Ernst Schimmelmann er han utvivlsomt Forfatter til det under Titlen „Ausrufungen" i Holger Danskefejden fremkomne, bekendte Indlæg, der hidtil med Urette har været tillagt Frederikke Brun.

KØBENHAVNS

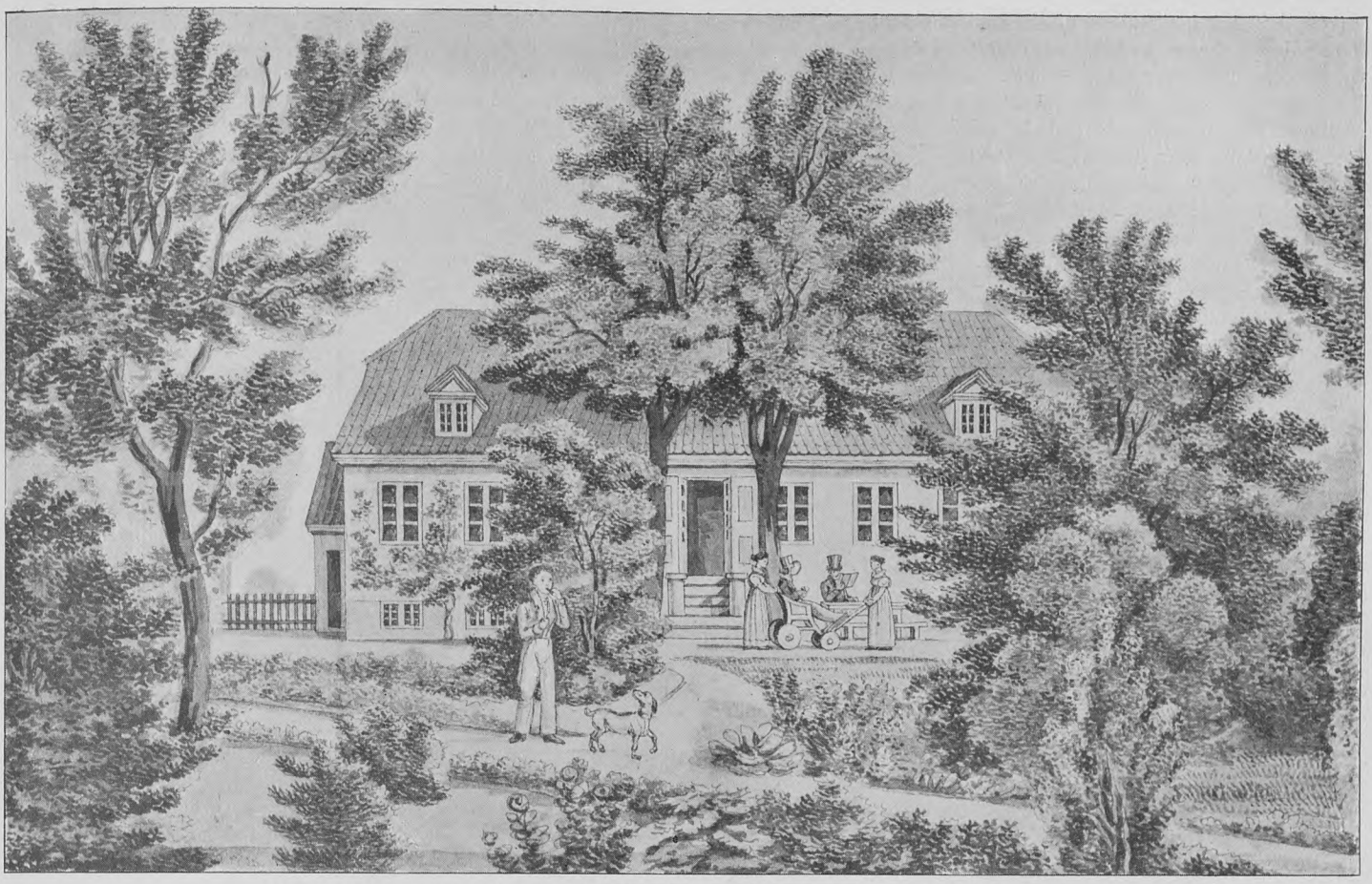

Lystejendommen „Nøjsomhed" paa Østerbro (Strandvejen) i Begyndelsen af 19. Aarhundrede.
Den meget interessante Ejendoms Historie beskrives udførligt i Teksten Side 126—139.

„Nøjsomhed"s Forpagterbolig, som laa parallelt med Hovedbygningen og nedreves i Aaret 1894.

Som delagtig i Styrelsen af de schimmelmannske Plantager i Vestindien fattede Kirstein en levende Interesse for Negrenes tunge og usle Kaar; og da Schimmelmann i Nationernes store Frihedsaar 1789 fattede Tanken om at lindre deres Skæbne, tilraadede hans Svoger Fritz Reventlow ham at benytte sig af Kirsteins „uforlignelige" Medvirkning. 1791 blev Kirstein Medlem af den „til Negerhandelens bedre Indretning" nedsatte Kommission; i den til Kongen herom indgivne Forestilling var Ideerne sikkert Schimmelmann og Kirsteins Fællesejе, men den videre Udformning var Kirsteins. Selv udgav denne i „Minerva" for samme Aar et Udtog af Kommissionsberetningen. Fra 1786 var Kirstein ogsaa Sekretær og Bogholder ved den vestindiske Gælds Likvidationskommission.

Sit Ønske om at faa eget Hus og Bord fik han opfyldt, da han 1787 holdt Bryllup med Prokansler ved Kieleruniversitetet, tidligere Superintendent og tysk Hofpræst i København Johan Andreas Cramers kloge og yndefulde Datter Emilie Henriette, hvis smukke og udmærkede Portræt, malet af en fransk Kunstner, endnu pryder „Nøjsomheds" Væg. Med de gode Traditioner fra Faderens Hus, aandelig Opladthed og Frisindethed, national Taalsomhed og tvangfri Livsglæde skabte hun i nøje Samklang med sin Ægtefælle et lykkeligt, overordentlig gæstfrit Hjem, som mange af Tidens bedste Mænd i deres Livserindringer har omtalt med Erkendtlighed. Uden at være eksklusivt, aabnede det fortrinsvis sine Døre for Københavns talrige tyske Bureaukrati, som paa hin Tid og endnu længe efter kunde opvise Mænd, der har tjent Danmark med Ære, Embedsmænd fra Tyske Kancelli med det udenrigske Departement, Rentekammerets slesvigske og holstenske Kontorer, Økonomi- og Kommercekollegiet, overvejende med tysk Talesprog, hjemmehørende i Holsten og den Del af Slesvig, hvor Tysk var Modersmaalet, men ogsaa andre, der var indvandrede fra det tyske Rige i de forskelligste Stillinger, i videre Forstand de tysktalende Adelsfamilier i Hovedstaden og de paa deres Foranledning indkaldte eller protegerede tyske Kunstnere og Videnskabsmænd, Præster og Læger, Handels- og Industridrivende, endelig ogsaa Tilrejsende, særlig fra Kiel. Rist, der blev Kirsteins Efterfølger som Privatsekretær hos Grev Schimmelmann, fremhæver som sin kæreste selskabelige Omgang den Kirsteinske „Søndagskreds", der bestod af lutter Tyske, hvor man gennem Tilrejsende og Breve altid fik de nyeste Efterretninger fra Holsten; med stor Jovialitet blev der drukket tappert „Biskop", og alt, hvad der skete denne- og hinsides Beltet, blev drøftet med Frimodighed og godt Humør. Om den utvungne Munterhed, der herskede ved disse Sammenkomster, fortæller ogsaa Württembergeren, Prof. med. Pfaff i Kiel; Kirstein, siger han, var Kredsens Hoved, ligesaa udmærket ved sin djærve Karakter som ved sin Gæstfrihed og sit selskabelige Talent, hvori han fandt Støtte hos sin fortræffelige Hustru. Stundom forlagde Kredsen sine Sammenkomster til det Brunske Hus, saaledes Nytaarsaften, hvor man spiste Risengrød, Karper og Æbleskiver,

Emilie Henriette Kirstein, f. Cramer.

Konferensraadinde Emilie Henriette Kirstein.
1764—1820.

Konferensraad Ernst Philip Kirstein.
1759—1834.

og naar Klokken slog tolv, højtideligt istemte Voss' Sang til Schulz' kønne Melodi: „Des Jahres letzte Stunde", som endnu, saa længe der laa Militær fra Hertugdømmerne i Garnison i København, spilledes Nytaarsnat paa Kasernen. Glade i Sangen som alle Tyskere, bidrog Kirstein og hans Kreds til at vække og udbrede Selskabssangen i de københavnske Hjem. Selv sang han kønt og intelligent og udmærkede sig tillige som Amatørskuespiller ved den 1787 stedfundne, meget omtalte Opførelse af Racines „Athalie", oversat af hans Svoger, Professor C. F. Cramer, som ogsaa i Lessings „Emilia Galotti"; endnu i 1805 spillede han Dilettantkomedie i Constantin Bruns Hus og sang endog 1809 sammen med Du Puy ved en Koncert hos Prins Christian. Det vides ogsaa, at fra det Kirsteinske Hus, hvor Juleaften højtideligholdtes paa tysk Vis, fandt Skikken at holde Jul med Sang og Dans om et pyntet, med Lys besat Grantræ og med paafølgende Uddeling af Gaver først Indgang i danske Hjem.

Kirsteins Hus var det første Hjem, der aabnede sig for de tyskfødte Komponister J. A. P. Schulz, Kunzen og Weyse, der har tilført vor nationale Musik saa uforglemmelige Værdier. Her bares først Schulz' enkle, inderlige Melodier til Voss',

Konferensraadinde
Helene Claudine Margrethe Kirstein, f. Holm.
1802—1882.

Konferensraad
Carl Ludvig Kirstein.
1793—1862.

Kommandørinde Olivia Ernestine Rothe, f. Kirstein.
1830—1899.

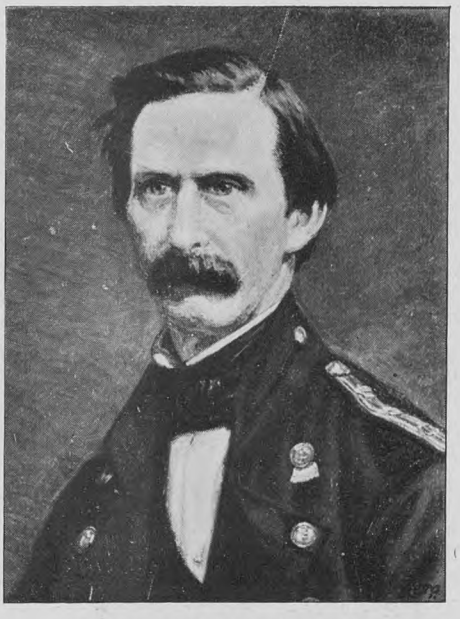

Kommandør Andreas Bjørn Rothe.
1825—1874.

Dr. phil. Carl Ludvig Kirstein Rothe.
Født 1859.

Inger Polly Rothe, f. Rud-Nielsen.
Født 1883.

Nøjsomheds nuværende Ejer.

Claudius' og Thaarups stille, lyse og glade Sange ud til alt Folket, her fandt de tidligst deres Sangbund. Blandt andre, der bidrog til at pleje Musiken og Sangen i den Kirsteinske Kreds, var den bisar-originale Musikamatør Peter Grönland fra Wilster, Administrator ved den kongelige Porcellænsfabrik, der som Komponist tilhører Gruppen Schulz-Kunzen og har udgivet flere Samlinger af Melodier, og Syngemesteren H. O. C. Zinck. Ogsaa paa anden Maade har Kirstein bidraget til at fremme Sansen for Musik i Hovedstaden, saaledes var han Medstifter af det i 1808 oprettede „Selskab til Musikens Udbredelse".

At nævne alle Husets Venner og Omgangsfæller vilde føre for vidt. Til den intimere Kreds hørte Arkivar i Tyske Kancelli, Justitsraad Peter v. Sixtel, barnefødt i St. Petersborg, en begavet og iderig Mand, der, i et Anfald af nervøs Ophidselse over en formentlig uberettiget Kritik af hans Arbejde, i 1804 fra sin Bolig paa Nørregade styrtede sig ud af Vinduet og fandt sit Hvilested i den Kirsteinske Familiebegravelse paa Assistenskirkegaard — endvidere Hofmedikus og Stadsfysikus Poul Scheel († 1811) fra Itzehoe, virksom for humane Reformer i Fattig- og Sygeplejen og tillige ivrig interesseret i den politisk literære Skandina-

visme, Kirsteins Svogre, Etatsraad Peter Evers, Kommitteret i Rentekammeret, Professor, Overbibliotekar D. G. Moldenhawer og Professor i Kiel C. F. Cramer, kendt som Baggesens Ven og Oversætter, Præsten ved Petri Kirke, Dr. Balthasar Münter, og hans Børn, Biskop Frederik Münter og Digterinden Frederikke Brun og hendes Mand, Gehejmekonferensraad Constantin Brun, Biskop Münters Svoger, Kammerdeputeret, Konferensraad C. v. Schmidt-Phiseldeck, Gehejmekonferensraad F. C. Danckwart, Schimmelmanns sidste Privatsekretær, der boede i Palæet ovenover Kirstein, F. K. Jensen, Deputeret i Tyske Kancelli, tidligere Professor i Kiel, J. F. Prehn og J. P. Höpp, begge Deputerede i det slesvig-holstenske Kancelli — nu til Dels glemte Navne, der intet fortæller, fjerne Minder om en lykkelig Tid, da Tyske og Danske endnu i broderlig Forening virkede til Danmarks Held, og en lykkelig Blodets Blanding affødte megen dygtig Kraft. Lavater og Steffens nævner i deres Erindringer og Optegnelser med Taknemmelighed det Kirsteinske Hus, der ogsaa søgtes af Medlemmerne af de kulturelt toneangivende, med Schimmelmann besvogrede Familier Reventlow, Baudissin og Bernstorff. Christian Günther Bernstorff, Andreas Peter Bernstorffs Søn, var Kirsteins Ven; hans Buste findes endnu paa „Nøjsomhed". Hans Søsterdatter, Comtesse v. Dernath, der blev hans Hustru, fortæller i sine Memoirer om sine Barndomslege paa „Nøjsomhed" med de Kirsteinske Døtre. Alt i alt var den Kirsteinske Kreds den samme, som mødtes i det Schimmelmannske Hjem; og paa den lange, sandede Vej fra Hovedstaden ud til Schimmelmanns pragtfulde Landsted „Sølyst", der nu ejes af Etatsraad Emil Glückstadt, blev fra det 19de Aarhundredes Begyndelse „Nøjsomhed" en kærkommen Hvilestation, hvor Humøret sattes op.

„Nøjsomhed" efter at den østlige Halvdel af Ejendommen var nedrevet og erstattet af den til højre i Billedet viste større Tilbygning.

Under Krigsbegivenhederne, der ogsaa berørte „Nøjsomhed"s Idyl, spillede Kirstein en vigtig Rolle. Lige fra Schimmelmann forlod Hovedstaden med Hoffet d. 13. Aug. 1807 og under hele hans Fraværelse, der varede næsten et Aar, var Kirstein i alle Anliggender hans eneste Tillidsmand. Ikke saasnart var han kommet til Klarhed over, at den engelske Flaade havde fjendtlige Hensigter, før han d. 9. August kørte ud til Geværfabriken for at bringe den her magasinerede Beholdning af Geværer, ialt henved 11 000, i Sikkerhed, hvilket lykkedes to Dage før Englændernes Landgang, og hvorved, efter hans egen Ytring, „en mægtig Kapital" reddedes. De ham af Schimmelmann betroede Værdipapirer og vigtige Dokumenter anbragte han i Speciesbankens Kældere. Den 14. August gik Englænderne uhindret i Land ved Vedbæk, men under Paavirkning af den offentlige Mening tillod General Peymann Major Holsten i Spidsen for 600 Mand, mest Livjægere og Herregaardsskytter, at gøre et Udfald den følgende Morgen gennem Kastellet mod Fjendens Forpost, der var rykket frem til Vibenshus. Den 18. skrev Kirstein til Schimmelmann: „Mit fredelige Nøjsomhed har igaar og i Dag været Champ de bataille og Lazaret. Mellem mine Stikkelsbærbuske og Blomsterbede ligger Kanonkugler. Mine Nevøer Evers har vist sig som brave unge Mænd. Herman er Korporal ved Studenterkorpset, Vilhelm var udkommanderet til Inspektion ved Kvæsthuset, men bad om en mere militær Post og fik Kommandoen over en Kanonbaad med 80 Mand."

Under de følgende Udfald indtil den 24., da Englænderne havde indesluttet hele Byen i en Omkreds fra Frederiksberg Slot over Lundehuset til Svanemøllen, der indrettedes til Fort, som Bille med sin Kanonbaadsdivision fra Søsiden søgte at forulempe, var „Nøjsomhed", som Englænderne havde frataget Kirstein og gjort til Kvartér, stærkt udsat. Saavel paa Salpeterværket som ved det Ny Kalkbrænderi og paa Marken bag det mellem begge liggende „Nøjsomhed" havde Fjenden anlagt Forskansninger, besatte med et Par Kanoner hver. Med de to sidstnævnte Batterier og et ved Kildevæld anlagt virkede Englænderne mod Sødefensionen. Man bragte Kirstein adskillige Kanonkugler, der var gaaet gennem hans Sovekammervindu.

I det Schimmelmannske Palæ, hvor Kirstein var flyttet ind med sin Familie, havde han allerede fra den 18. begyndt at træffe alle Foranstaltninger med et Bombardement for Øje, ladet strø Sand i Kældrene og indrettet alt til Indkvartering, medens Hustru og Børn var travlt beskæftiget med at plukke Charpi. Om Eftermiddagen d. 2. Septbr. iværksatte han i Citadellet Opbrændingen af Speciesbankens Sedler i Overensstemmelse med Direktionens tidligere tagne Beslutning. I Tilfælde af en mulig Plyndring skjulte han, for ikke helt at være uden Ressourcer, et Antal store Banksedler i enkelte Bøger i sit Bibliotek og førte desuden i Bombardementets Dage stedse en Sum i mindre Sedler hos sig for at kunne tilfredsstille øjeblikkelige Krav. I de tre Rædselsnætter var han til Stede, saa ofte han hørte en Bombe springe i Nærheden, og tog selv Del i Slukningen, hvor der var Fare paa Færde. Han havde mindst af alt tænkt paa at fremskynde en Kapitulation, men skiftede Anskuelse, da han om Morgenen efter den tredje Nat erfarede, at man havde maattet lade Batteriet paa Tømmerpladsen i Stikken, hvorved Fjenden kunde nærme sig endnu mere til Byen og især blev i Stand til at beskyde Kristianshavn ligesaa heftigt som den øvrige By. Tillige vedblev Ilden at rase, uden at man kunde stanse den. Da Militæret samtidig opgav enhver Tanke om at slaa en fjendtlig Storm tilbage,

Parti af „Nøjsomhed"s Have, der endnu ligger som en hengemt Idyl imellem St. Jakobsgade og Gustav Adolfsgade, omgivet til alle Sider af moderne Stenkolosser.
Villaen beboes fremdeles af Dr. phil. C. Rothe (4. Generation af Slægten Kirstein).

og da Generalkommandoen ikke turde tage nogen Beslutning, saalænge der ikke forelaa et bestemt Udtryk for den offentlige Mening, forekom det ham at være simpel Borgerpligt at fremskaffe et saadant. En særlig Undsætning kunde ikke ventes, og Byens Ulykke kunde kun forøges ved den fortsatte Bombardering, hvorfor han i Samraad med flere traf Foranstaltninger til at rette en Henvendelse til Magistraten, der kunde paavirke Peymann til at indvilge i Kapitulationen. Denne var dog besluttet, inden Adressen fra Borgerskabet var naaet frem.

De følgende Nedgangsaar kunde ikke kue Kirsteins sunde Humør; „den egentlige tyske Kreds i dens fordums Lystighed" havde vel opløst sig, da Rist i 1816 besøgte København, „den levede kun svagt videre i det Kirsteinske Hus". Omkring de gamle Træer var fremskudt en ny Bevoksning, Sønner af fjerne Venner og Kammerater. Men den gamle Tid med dens store Tro og Forventning, den sorgløse Livsglæde var udrundet.

Kirstein, og efter dennes Bortgang af den yngre Søn, Camille Kirstein, der døde i 1917. Sønnerne var i deres tidlige Ungdom blevet sendt til København for der i forskellige store Handelshuse, bl. a. det Adolph'ske Firma, at faa deres første merkantile Uddannelse og perfektionere sig i det danske Sprog, og de bevarede begge til deres Død den varmeste Kærlighed til deres Faders Fødeland. Af de to Døtre ægtede Emilie Overappellationsraad, Dr. jur. Wiese i Kiel, og Caroline, der var svagelig, døde ugift i 1824. I 1812 fejrede det „agtværdige, patriarkalske" Kirsteinske Ægtepar deres Sølvbryllup i Palæet. Efter længere Svaghed og haarde Lidelser, som hun bar med stor Taalmodighed, døde Fru Kirstein i 1820. Oehlenschläger, der var en hyppig Gæst i Huset, og hvis Hustru Christiane Heger som ung Pige af hende var bleven indført i det Schimmelmannske Hus, skrev et smukt og følt Mindedigt over hende, hvori det hedder:

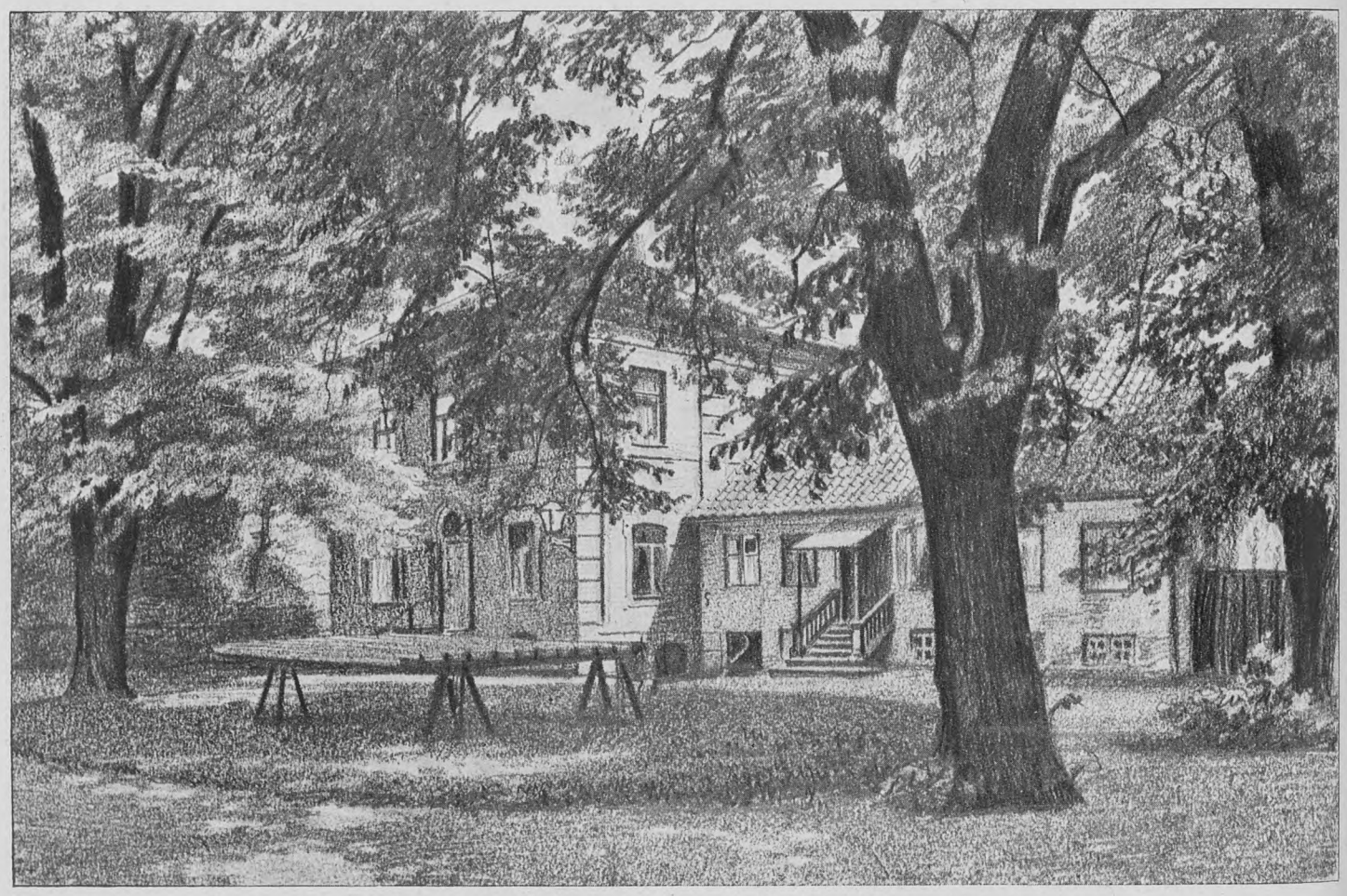

„Nøjsomhed" forinden den oprindelige Hovedbygnings vestlige Halvdel i Aaret 1901 blev nedrevet.

Kirstein var naaet højt paa Embedsstigen, siden han 1786 var gaaet over i Statstjenesten, og han havde befæstet sin Anseelse som Finansmand ved at yde Landet adskillige vigtige Tjenester. I 1788 havde han med uindskrænket kongelig Fuldmagt været i Holland og Brabant for at afslutte et større Pengelaan, 1799 og 1810 var han i samme Øjemed i Hamborg, 1795 blev han Medlem af Kommissionen til Negerhandelens Ophævelse, 1809 Deputeret i Finanskollegiet, 1813 Medlem af Kommissionen til Undersøgelsen af forskellige Finansanliggender og udnævntes 1816 til Deputeret i Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet. Hans Betænkning til en Omordning af Veksellovgivningen blev efter at have undergaaet forskellige Forandringer i en Kommission, hvori han og A. S. Ørsted havde Sæde, i 1825 ophøjet til en Forordning, der i to Menneskealdere kom til at danne en af Grundpillerne for Lov og Ret i al Handel og Omsætning her i Landet. I 1829 blev han Konferensraad.

I det gamle Hjem var der imedens vokset fem Børn op, tre Sønner, Carl, der vil blive omtalt nedenfor, Ernst, der blev Inspektør paa Lindenborg, og Eduard, der gik til Bordeaux, hvor han blev Chef for det gamle og store Handelshus Schröder, Schyler & Co. og i en lang Række Aar fungerede som dansk Konsul, i hvilke Stillinger han efterfulgtes af sin ældste Søn, Edouard

Og derfor aldrig glemme vi Dit Minde,
Skønt nu Dit Støv vi dække maa med Jord.
Hvo sad, som Du, beskeden, ganske Kvinde,
Med huslig Syssel ved det lille Bord?
Og dog — dog i Din Aand erkendtes atter,
At Du var Kirsteins Hustru, Cramers Datter.

Husstandens Styrelse overtoges nu af Frøken Augusta Müller, en Professordatter fra Kiel og Halvsøster til Etatsraad Wiese. Hun skildres af Mathilde Reinhardt i hendes kun for en snævrere Vennekreds udgivne Erindringer som en ypperlig, holstensk Type, virksom og ivrig, men slet ikke streng, og livfuldt interesseret ogsaa for Politik, som den Gang ellers kun dyrkedes af Mændene; hun var stærkt optaget af Polens Frihedskamp og Grækenlands Rejsning. For Kirstein var hun som en Datter.

Af „Nøjsomhed", som det præsenterede sig i Slutningen af Tyverne, og af Livet, som levedes der, faar man et Indtryk gennem Mathilde Reinhardts Minder fra hendes Barndom: „Fra Gangstien langs med Østerfælled, hvor man kun saa ud over den udstrakte grønne Flade med græssende Køer og Heste og spredt lejrede Menneskegrupper, gik man ad et Par Trin ned til Vejen og tvers over den, ind ad Stedets perlefarvede Laage.

Den Del af „Nøjsomhed"s Bygninger, som endnu er bevaret, set fra St. Jakobsgade (Indgangen er fra St. Jakobsgade). Tilh. Overlæge Halk.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

„Store Jakobsborg", (Østerbrogade Nr. 106) opført i 1901 paa Hovedparcellen af „Nøjsomhed"s Grund mellem Gustav Adolfsgade (til højre) og St. Jakobsplads (til venstre).

Længst til højre i Billedet bag ved Ejendommen ses lidt af den endnu bevarede Del af „Nøjsomhed"s Have, som i Forbindelse med Villaen, som ses paa Billedet foroven, fremdeles tilhører Dr. phil. C. Rothe.

Den store, aabne Plads, man kom ind paa, havde en Græsplet med Solskive i Midten, og fra Haven til højre kastede store Lindetræer deres Skygge ud over Gaarden; til højre laa nemlig Beboelseshuset, som var det eneste af Ejendommen, der ikke var stort, om end temmelig langt, det var en énetages Bygning med nogle Gavlværelser ovenpaa. Til venstre laa et omtrent tilsvarende Hus, der tilligemed den halve Have var forpagtet til en Gartner, og lige frem for sig saa man, over Pladsen, ned gennem et uendeligt Perspektiv, der dannedes af en bred Stikkelsbærgang, som skilte den smukke Herskabshave fra Gartnerens Køkkenanlæg. Der var i Livet her to Fortrin, der straks følte af Barneinstinktet, det var en vis storartet Overflødighed, som udstrakte sig ligeligt til alle, og en fuldstændig Frihed for ens egne Bevægelser, som vel for en Del kom af, at Husets faa og ældre Beboere havde for meget at gøre med deres eget Liv til at agte stort paa Børnenes, uden for at gøre dem det saa godt som muligt. En ubevidst Følelse af alt dette fik man, saa snart man traadte ind i den dybe og smalle Spisestue med Vinduer baade til Syd og Nord, hvor der altid lugtede lidt af Chokolade som hos en Konditor; derfra gik man ind i den lange Havestue med aabent staaende Havedøre og en rund Trappe med brede Trin, førende lige ud til de grusbelagte Gange, de brogede Blomsterbede, de blomstrende Busketter og de høje Træer til den ene Side. Vi blev snart hjemme her og tog med Børns tankeløse Uskønsomhed mod alt det gode, som bødes os, medens vi med undselig Respekt saa op til den høje „Vater Kirstein" med det hvide Haar i Pisk .... Om Eftermiddagen var „Nøjsomhed" et søgt Tilflugtssted for Folk fra Byen: Herrerne fra det tyske og vel ogsaa fra det danske Kancelli og Konferensraader og Etatsraader fra de andre „Kamre" kom der tit. .... Søndag var det gæstfri Hus ogsaa aabent for mange, og man gik da, pyntet paa det bedste, henad Middag i Haven foran Huset og ventede paa de Fremmede." Blandt disse husker Mathilde Reinhardt — foruden den høje Konferensraad Höpp med Høgenæsen, hans pyntede Frue og en smuk Datter og et mindre, trindere, gemytligere Par, Konferensraad Jensen og Kone med hendes nydelige Datter af et tidligere Ægteskab — som en af de mærkeligste Dr. Winckler, Oehlenschlägers Ungdomsven, med sit karakteristiske Ansigt, sine sarkastiske, tit meget lette Bemærkninger, fremførte med en dyb Stemme, der havde en forunderlig Klang fra det Indre. Weyse var der ogsaa, hans Ansigt var ligesaa glat, som Wincklers var rynket. „Naar saa Gæsterne var anbragte", fortsætter Mathilde Reinhardt, „ved det, sig efter Omstændighederne udvidende, Bord, var det sjældent, at der ved det ikke ogsaa var Plads til Børnene; men maatte vi en enkelt Gang placeres ved et lille Bord i et Hjørne, saa gik dog aldrig en af de gode Ting ved det store Bord tabt for os; det sørgede den godhjærtede Guste Müller for, medens Moder vel passede, at vi kun fik lidt af dem, saa de virkede mere paa Fantasien end paa Maven; dog var „Nøjsomhed" derved det første Sted, hvor en Sans for Festivitas ogsaa ved Spisning vaktes. Kærligheden til Bordets Glæder var dog ikke større, end at vi meget gerne benyttede os af det andet af Husets store Principer, Friheden, og forlod det, medens de Voksne endnu længe blev siddende ved Desserten og Vinen. Vejen gik da igen ned i Haven og endte gerne, gennem de uendelig lange Gange, nede paa „Hjørnet", en Høj med Træpavillon, som var reserveret fra Gartnerhaven, og hvorfra man havde Udsigt over Markerne til Sundet." Denne Høj havde Englænderne opkastet i 1807 for fra den og fra Platformen, de byggede mellem Grenene af den mægtige Pil, som først nu er faldet for Øksen, at holde Udkig ind mod Byen og nordefter helt op mod Taarbæk. Det var iøvrigt ikke blot Højen, der var reserveret fra den til Gartnerbrug bortforpagtede Have. Driften var ikke saa intensiv som i vore Dage, og den bortforpagtede Del stod altid til uhindret Afbenyttelse for Ejeren. Endnu i en Forpagtningskontrakt fra 1869 findes optaget en Bestemmelse om, at „der forbeholdes Beboerne af Hovedbygningen fri Adgang til hele Haven for Familie, Selskab og Tyende, hvorfor Forpagteren har at holde alle Hovedgange i ryddelig og ordentlig Stand".

Inger Polly Olivia Kirstein Rothe.
5. Generation af Slægten Kirstein.

Det gamle „Nøjsomhed" skiftede i Aarenes Løb Karakter, idet der i de fremherskende tyske Elementer blandedes flere og flere danske, særlig efter at den ældste Søn havde ægtet en københavnsk Dame. Konferensraad Kirstein overlevede kun faa Aar Grev Ernst Schimmelmann, der havde haft saa stor Betydning i hans Liv. Kort efter at have taget sin Afsked fra Statstjenesten døde han 1834. I sin Mindetale over ham ytrer Biskop Mynster: „Han havde næret, han vedblev at nære sin Aand med Menneskehedens bedste Frugter, og i Kundskabens, i den hele Dannelses vide Verden var intet ham fremmed; han forstod den lette Skæmt og den dybe, begejstrede Tale; han havde set mange Menneskers Sæder og Skikke, talt med dem i deres forskellige Tungemaal, han havde levet med saa mange af de Fortrinligste i sin Tid, han havde paaskønnet, tilegnet sig deres Værd, saa han fortjente at kaldes deres Ven. For det Land, som tidligen optog ham i sit Skød, har han fra sin Ungdom af tænkt og arbejdet og levet; kaldet til Deltagelse i mange og vigtige og vanskelige Forretninger, har han med Iver virket for det, han erkendte som gavnligt, har talt og handlet og lidt for det, han erkendte som Sandhed og Ret. . . . Naar skulle vi atter se en ærværdig Skikkelse som din, i hvilken den urokkelige Trofasthed og den venligste Deltagelse saaledes lyser frem i hver Mine? Naar skulle vi atter finde et Hjerte, saa aabent for alle Betrængte, en Haand, saa rede til at gøre vel? naar en Tjenstvillighed, en Godgørenhed, saa redebon, saa skaansom, saa bramfri"?

„Nøjsomhed" overtoges efter Faderens Død af den ældste Søn. Carl Ludvig Kirstein var født i det mindeværdige Aar 1793, blev 1815 juridisk Kandidat, indtraadte kort efter i det slesvigholstenske Rentekammerkancelli, hvis Chef han blev i 1826, og udnævntes 1831 til Kommitteret i Rentekammeret samt endnu samme Aar til Meddirektør for det kgl. Theater og Kapel, med det særlige Hverv dels at varetage Censuren dels de økonomiske Forhold. Til at bringe Orden i Theatrets stærkt ødelagte Finanser var den pligtstrenge Embedsmand netop den rette, og han fo'r frem med haard Haand. Det første, han gjorde, var at lukke af for Laane- og Forskudskassen, hvilket naturligvis vakte den største Misfornøjelse hos Personalet. Hans Maal var fremfor alt at skaffe et Fond til Veje til Opførelse af en ny Theaterbygning, og han fik i forholdsvis kort Tid samlet henved 40,000 Rdlr., da den daværende Theaterkasserers Besvigelser tilintetgjorde Frugten af hans Bestræbelser; han tabte dog ikke derfor Modet, men begyndte ved et gennemført Sparesystem i Theatrets Drift at samle en ny Fond i samme Øjemed. Beslutningen om at opgive Opførelsen af et nyt Theater og i Stedet derfor at nøjes med en Ombygning var den nærmeste Aarsag til, at han i 1838 tog sin Afsked fra Theaterstyrelsen.

Kirstein havde taget i Arv efter Faderen baade Interesse for Scenen og musikalsk Begavelse. Han var Medstifter af Musikforeningen, som under N. W. Gades Styre fik en saa betydningsfuld Indflydelse paa dansk Musikliv, og han stod i nært Venskabsforhold til mange af Datidens Storheder i Musik- og Theaterverdenen. Komponisten af „Hans Heiling", H. Marschner har saaledes tilegnet ham en Række Sangkompositioner, og Musiken til Goethes „Mailied", „componirt für Frau Etatsräthin Kirstein", — Noder, Tekst og Tilegnelse prentet med Kunstnerens sirlige Haand — findes endnu i Slægtens Besiddelse. To senere oprettede større Legater til Fordel henholdsvis for Kapellets Medlemmer og for Talescenens Kunstnere med særligt Hensyn til dem, som bedst hævder Nationaltheatrets Betydning som Værn for Modersmaalet i dets Renhed, bevarer det Kirsteinske Navn i disse Kredse.

I 1840 udnævntes han til Generaldecisor for de under det tyske Rentekammer sorterende Regnskaber. Sammen med Grev Sponneck og Byfoged i Haderslev G. F. Lassen var han Medlem af den i April 1848 nedsatte, med udstrakte Fuldmagter for Hertugdømmet Slesvig udstyrede, provisoriske Regeringskommission, der be-

myndigedes til i Kongens Navn at foretage alle Skridt for at holde Civilforvaltningen i Gang, og, hvor den af den slesvig-holstenske Regering var forstyrret, provisorisk at reorganisere samme. Hans meget oplysende og læseværdige Breve om denne Mission, skrevne til hans Hustru, er i Udtog meddelt i Sønderjyske Aarbøger. De viser ham som den varmt fædrelandssindede, retsindige og myndige Mand af den gamle Skole, der stillede strenge Krav til sig selv og andre. Efter at have afsluttet denne Virksomhed gik han i 1851 som Generaldecisor over i det slesvigske Ministerium, og udmærkedes, ligesom Faderen, med Konferensraadstitelen.

C. L. Kirstein var en i København meget kendt Skikkelse, høj og stiv af Holdning, naar han med lange, afmaalte Skridt præcis paa Klokkeslettet gik til Kancellibygningen, iført en brun Kjole med blanke, gule Knapper, hvidt Kalvekryds og Slips, og blaa Benklæder; først i sine seneste Aar gik han i sort Kjole, almindelig Frakke bar han aldrig.

Men forinden han gik til Kancelliet, vandrede han dog saagodtsom daglig, i alskens Vejr og Vind, sin tidlige, lange Morgentur fra Vinterboligen paa Lille Købmagergade ud til sit elskede „Nøjsomhed". Han var en stor Blomsterven, kyndig og interesseret; hans Rosen- og Georginesamlinger var kendte viden om, og Folk kom langvejs fra for at beundre dem. En kold Novembermorgen i 1862 gik han sin vante Gang derud; da han kom hjem, medbringende Efteraarets sidste Blomster, sank han sammen og døde faa Dage efter. Han oplevede saaledes ikke Hertugdømmernes Adskillelse fra Danmark. I sin Tale ved hans Baare fremhæver Balthasar Münter Trofastheden som hans Hovedegenskab: „En trofast Ven, saa trofast, som nogen Ven kan være, have vi mistet i ham. Som han var fast i mange andre Henseender; som han aldrig, end ikke en eneste Haarsbred, veg af fra det, som han engang ansaa for det ene rette og rigtige; som streng Orden og punktlig Nøjagtighed i alle Forhold gik ham over alt, saa han, naar hans Pligt kaldte ham til at paase, at disse var iagttagne, ikke lod sig bevæge til at tillukke Øjnene, selv om han kom i Strid med de blidere og menneskekærlige Følelser, der rørte sig dybt i hans Sjæl: saaledes var han ikke mindre fast i sine Venskaber. Naar han engang ret havde bundet sig til en Ven, saa blev han ham tro, uden at nogensomhelst Lykkens Omskiftelser kunde drage hans Hjerte bort fra ham. Jeg spørger Eder, der tillige med mig hørte til hans ældste, mangeaarige Venner: naar noget glædeligt eller sørgeligt mødte os, var han da ikke altid en af de allerførste, der med sin varme Deltagelse kom til os? Naar vi havde noget paa Sind og Hjerte, der trykkede os, og vi følte Trang til at nedlægge vore Bekymringer i en trofast Vennebarm, var han da ikke en af dem, til hvem vi allerhelst gik hen? Og naar vi trængte til en Hjælp eller Bistand i Livet, har han da nogensinde svigtet os?"

Kirstein havde levet et lykkeligt, af gensidig Hengivenhed og Forstaaelse præget Ægteskab med sin udmærkede, kunstnerisk begavede Hustru, en Datter af Konferensraad Ole Peter Holm, Stifteren af Kreditkassen for Husejere i København, Helene Claudiane Margrethe Holm (f. 1802 † 1882), hvis Ynde og Elskværdighed Rist fremhæver fra sit Besøg paa „Nøjsomhed", da han lærte hende at kende som Kirsteins Forlovede. Tydelig nok har hun været den gamle Holstener lovlig dansk i Sind, idet han galant tilføjer: „Sjæl og Gratie bærer i alle Lande samme Stempel". Ogsaa i deres Tid var „Nøjsomhed" det gæstfri, højtkultiverede Hjem, hvor mange af Tidens bedste Mænd og Kvinder samledes; blandt disse kan nævnes Kirsteins politiske Meningsfælle, Helstatsmanden Carl Moltke, Brødrene Tillisch, den senere Minister C. G. W. Johannsen, Konfessionarius Dr. Balthasar Münter, Medlemmerne af Slægterne Collin, Malling og Suhr, Højesteretsassessor C. A. Meyer, den senere Stiftamtmand Regenburg, Etatsraad Vilh. Thiele og Fru Kirsteins tre Brødre, Højesteretsassessorerne H. og L. Holm og Administrator, Etatsraad C. Holm; endvidere General August Baggesen, Digterens Søn, som skrev den endnu bevarede, glade Bryllupssang til Kirsteins Bryllup i 1826, Familiens trofaste Ven og Huslæge, den højtansete Etatsraad, Dr. Chr. Hansen, Gehejmeraad Bræstrup, Ungdomsvennen, den originale Dr. Crone, en ældre Broder til

Ejendommen Østerbrogade 102 (nuv. 118), Hjørnet af Nøjsomhedsvej.
Villaen ejedes fra 1866—1873 af Orlogskaptajn I. L. Gottlieb, og fra 1873—1898 af Grosserer Heinrich Louis Nicolaus Nienstædt, der solgte den til Murermester P. S. Hummelgaard, som nedrev den, og paa dens Grund opførte en Storstads Kaserne.

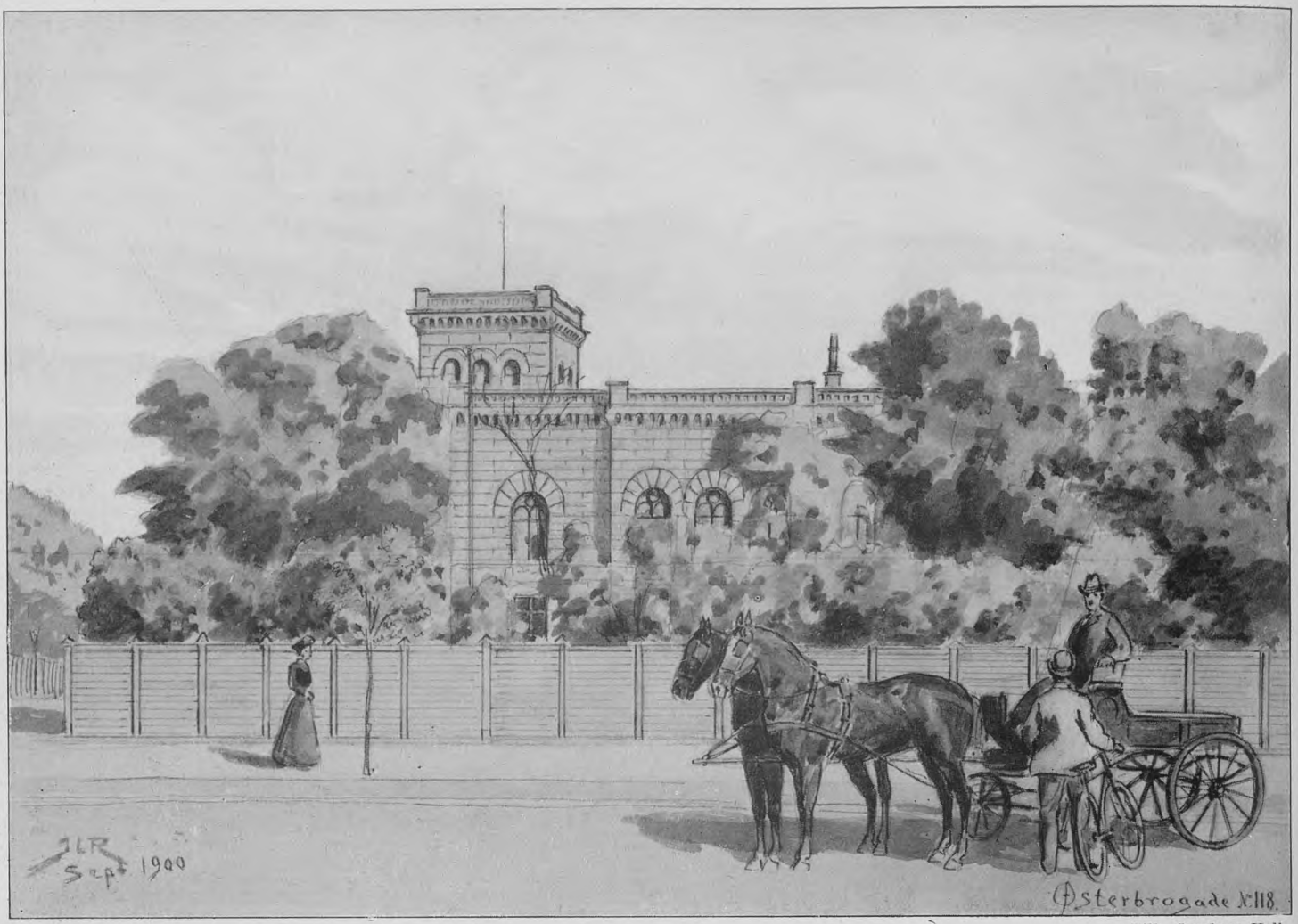

Tilh. Overlæge Halk.

Ejendommen, som ses paa disse 2 Billeder, var beliggende paa Østerbrogade Nr. 118 (nuværende Koldinggade 4). Den tilskødedes i 1855 cand. polyt. Albert Theodor Lier, og var efter hans Død i Slægten Liers Eje indtil 1904, da den solgtes til „Interessantskabet Koldinghus". Bygningen ligger der endnu, som Baghus til den store Ejendom, Hj. af Østerbrogade og Koldinggade (se Billedet paa næste Side), og ejes af de socialdemokratiske Foreninger, som benytter den til Forsamlingsbygning.

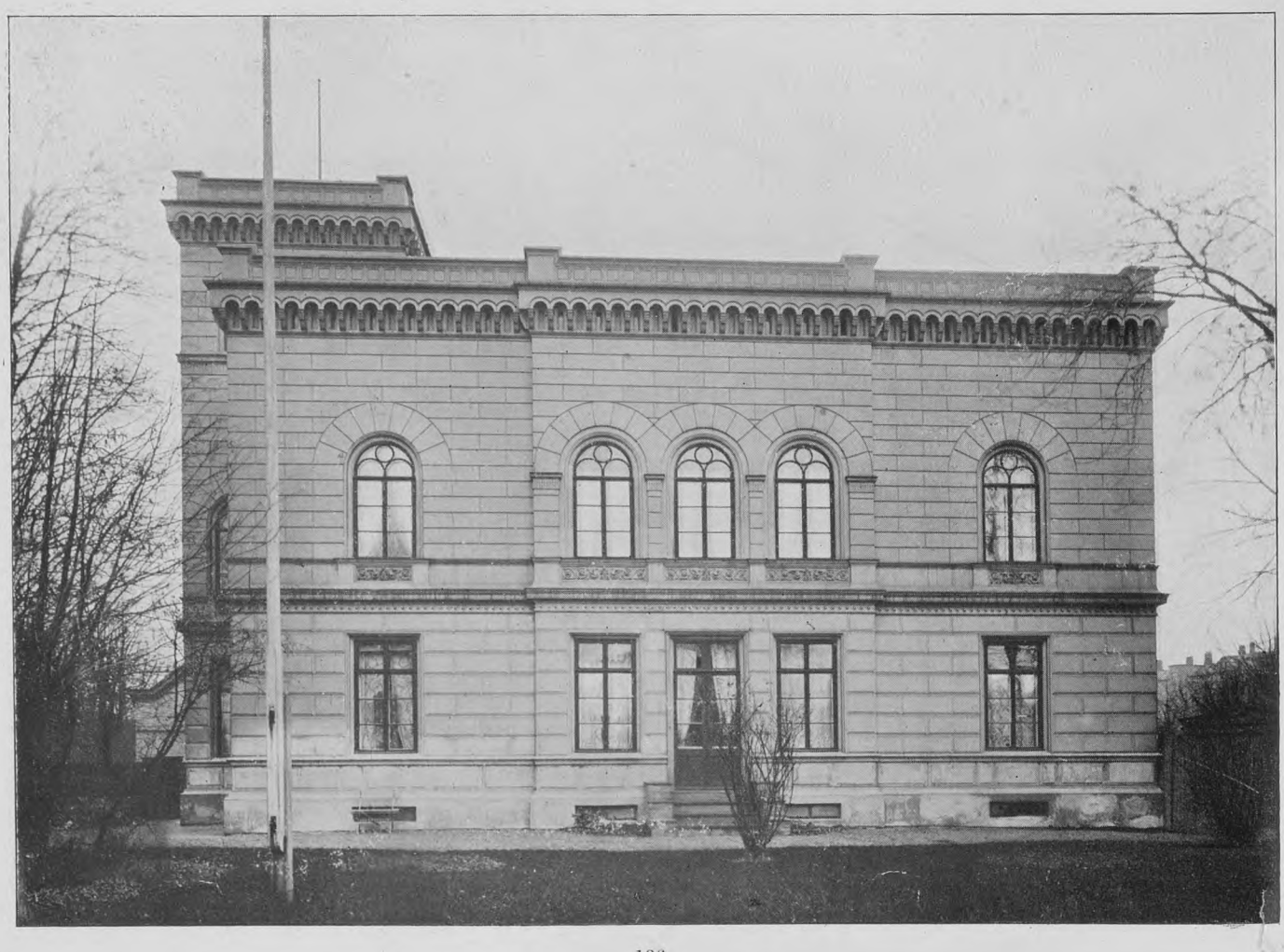

Politidirektøren, og Geologen, Konferensraad Forchhammer. Børnene af de Familier, der havde udgjort Husets kæreste Gæster i Faderens Tid, fandt som voksne og aldrende med den tredje opvoksende Generation ved Haand altid Døre og Hjerter aabne. Vidt kendte var de store Efteraars-Herreselskaber paa „Nøjsomhed", „Graapæregilderne", hvor Gæsterne, naar Desserten og Frugten kom paa Bordet, syngende vandrede i Gaasegang ned i den velfyldte Vinkælder og hentede den Vin op, som syntes dem bedst egnet for Lejligheden.

Efter C. L. Kirsteins Død var hans Enke Ejer af „Nøjsomhed" i 20 Aar. Men Forholdene var nu meget forandrede. Der forelaa ingen Pensionslov for slesvigske Embedsmænd; Pensionen bestemtes ved særlig Lov for hvert enkelt Tilfælde. Den daværende Finansminister Fenger nægtede imidlertid, under Paaskud af, at saa at der i sidstnævnte Aar foruden Hovedparcellen kun resterede ca. 4½ Td. Land. Grundene bortsolgtes til en Pris af 1 Kr. pr. □ Al.; det var saaledes ikke nogen stor Kapital, der indvandtes, og en Hovedpart af denne medgik til den samtidig med Udparcelleringens Paabegyndelse foretagne Forandring af Landstedet, for at det fremtidig kunde tjene baade til Sommer- og Vinterbolig for Ejerinden og hendes Døtre, den ældste, Emilie Henriette Anna, der som ugift levede sammen med Moderen, og Olivia Ernestine, som i 1856 havde ægtet Andreas Biørn Rothe. Under Ledelse af Konferensraadinde Kirsteins unge Brodersøn, den senere saa bekendte Arkitekt, Professor Hans J. Holm, blev den østre Halvdel af den gamle Bygning nedrevet og erstattet med en større, toetages Hovedfløj; der fremkom derved to i Forbindelse med hinanden staaende Lejligheder, hvoraf Stueetagen beboedes af Ejerinden, medens 1ste Sal overlodes til Svigersønnen med Hustru og deres 2 Børn. Her tilbragte Konferensraadinde Kirstein sine sidste 16 Leveaar i stille Fred; hun havde i sin Enkestand trukket sig tilbage fra Verden, forsaavidt som hun kun omgikkes en snævrere Familiekreds; men hun var ikke glemt; alle, som havde været knyttede til hendes store, gæstfri Hjem, vedblev til det sidste at vise hende deres Hengivenhed og den Ærbødighed, som hendes Sjælsegenskaber og hele Fremtræden uvilkaarlig maatte aftvinge enhver, der kom i Berøring med hende; og utallige var de, som i Aarenes Løb søgte Vejledning ved hendes Tankes kloge Raad og fandt Forstaaelse, Trøst og stilfærdig Hjælp ved hendes varme Hjerte og aabne Haand.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Samme Parti i 1922 som paa Billederne paa foregaaende Side.

Den store Ejendom er opført paa Villaens Have, og bag Kolossen ses endnu den smukke Villa — nu degraderet til Baghus.

Konferensraadinde Kirstein besad en Ejendom paa Østerbro, at forelægge et Forslag om Pension til hende, og trods de mest energiske Forestillinger fra mange højtstaaende Embedsmænd, der havde staaet i tjenstlig Forbindelse med Kirstein, og som betragtede det skete som en grel Uretfærdighed, fik Sagen sit Forblivende ved Ministerens Afgørelse. Fra Statens Overhoveds Side kunde ingen Støtte ventes i denne Sag. Den Kirsteinske Slægt, der i saa rigt Maal havde nydt Frederik VI's og Christian VIII's Tillid og Bevaagenhed, havde som saa mange andre Medlemmer af *la vieille roche* ikke kunnet bøje sig ind under den Aand og Tone, der raadede ved Frederik VII's og hans Gemalindes Hof, og havde kun staaet i Forbindelse med dette, hvor det var uundgaaeligt. Kirstein havde ikke efterladt sig nogen betydelig Formue. Det blev da under disse Omstændigheder tvingende at skride til en delvis Realisation af „Nøjsomhed", og den skønne Ejendoms Splittelse skete altsaa ikke i Spekulationsøjemed men af Nødvendighed. Hovedbygningen med et Tilliggende af ca. 1½ Td. Land blev udlagt som Hovedparcel; og af Resten bortsolgtes nu til Villabebyggelse i Aarene 1866—76 alle Façadegrundene mod Kalkbrænderivej og Nøjsomhedsvej og fra denne langs Østerbrogade hen til den nuværende St. Jakobsplads, ialt ca. 50000 □ Al.,

Da Konferensraadinde Kirstein i 1882 afgik ved Døden, overtog Datteren, Kommandørinde Olivia Rothe Hovedbygningen med tilliggende Areal, „den gamle Herskabshave", medens Resten bortsolgtes til V. Løwes Handelsgartneri. Kunst- og Handelsgartner Vilhelm Løwe havde i 1858 overtaget Forpagtningen af omtrent 7 Tdr. Land af „Nøjsomhed"s Areal med de paa samme af Ejeren opførte Drivhuse. I forholdsvis kort Tid var det lykkedes ham at drive sin Forretning op til et af Landets største og mest ansete Gartnerier, og de af dette benyttede Arealer udvidedes stedse,

dels ved Leje af betydelige Stykker „Magistratsjord" dels, i Begyndelsen af Halvfjerserne, ved Køb af den ved Jagtvejen beliggende Ejendom „Lille Venneminde". Løwe døde i 1879, men Firmaet var blevet fortsat af hans mangeaarige Kompagnon, Handelsgartner L. G. Frisenette.

Kommandørinde Rothe, der var født i 1830, havde, da hun overtog „Nøjsomhed", allerede adskillige Aar været Enke. Hendes Mand, født 1825 som yngste Søn af Konferensraad Christian Rothe, havde som ung Løjtnant deltaget i Korvetten „Galathea"s Jordomsejling, specielt i Kolonisationsekspeditionen til Nicobarøerne, førte i 1849 „Hekla", der understøttede Ryes Brigade, og var i 1864 Chef for Dampskibet „Freja", der var Forpostskib i v. Dockums Eskadre i Østersøen. Han var Medstifter af og i de første 10 Aar Formand for Sømandsforeningen af 1856; i 1873 forfremmedes han til

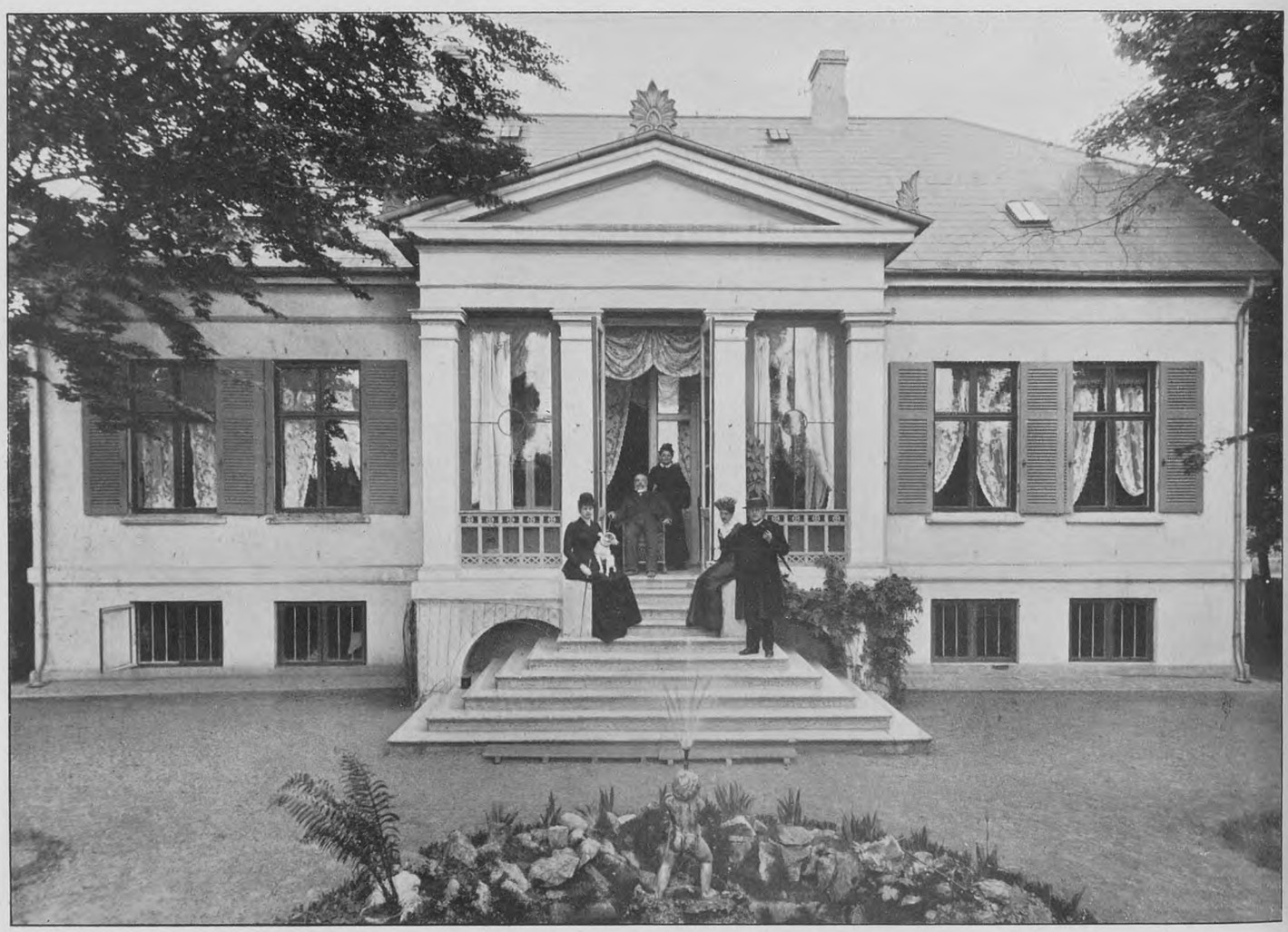

Østerbrogade (Strandvejen) Nr. 120 B (nu Hjørnet af Koldinggade),

Matr. Nr. 862, solgtes som Grundstykke (altsaa ubebygget) Aaret 1874 af Enkefru Soline Dorthea Olsen, født Willer, Enke efter Slotsforvalter C. T. Olsen til Direktør Otto Reinhard Thorvald Dohn. Grundstykket udgjorte en Del af den C. F. Olsen ifølge Arveudlægsskøde af $^{22}/_{5}$ 1846 og Mageskiftebrev af 1832 tilhørende Ejendom Matr. Nr. 139 B 4 og 5 A af Københavns Udenbyes Klædebo Kvarter. — Ved Skøde af 18. Juni 1900 købte Civilingeniør T. W. Rennie Ejendommen af Boet efter afdøde Direktør Dohn og tidligere afdøde Hustru Josefine Vilhelmine, født Sander, og solgte den ved Skøde af $^{17}/_{4}$ 1905 til Skriftstøber A. Honig til høj Bebyggelse. Personerne, som ses paa Verandaen og Trappen, er Civilingeniør T. W. Rennie med Hustru, Døtre og Svigersøn.

til friere Steder; Storken havde længst forladt sin Rede paa Forpagterboligens Tag, efterhaanden som de omliggende Damme fyldtes, Uglen kom kun sjeldent paa Besøg, Gøgen havde holdt op at kukke, og Skovduen kurrede ikke længer i Træernes Kroner. Men endnu laa Haven der i al sin Pragt; Lindenes brede Hang skærmede mod Vejens Støv og Støj, og et Skovparti bag dem værgede mod Indblik udefra — Kirstein'erne var aldrig blandt dem, der yndede at stille deres Liv og Færd til Skue. Endnu stod de mange gamle Træer, endnu fejede Birken, der allerede i Midten af forrige Aarhundrede nævntes som Danmarks største og skønneste, den aabne Plads omkring det med sine hængende Grene, endnu laa de udstrakte Plæner og duftende Blomsterpartier der, endnu dryssede de mangfoldige Frugttræer ved Foraarstide Jorden hvid med deres faldende Blomsterblade, endnu kunde man i lyse

Kommandør, men døde allerede Aaret efter i sin kraftigste Alder. Han efterlod sig Navn som en af Marinens kundskabsrigeste og intelligenteste Officerer, hvis tidlige Bortgang beklagedes meget. Mangt var ændret siden Olivia Rothes Barndoms og Ungdoms Dage. Udsigten over Sundet, som man endnu i Slutningen af Treserne kunde nyde fra 1ste Sals Vinduerne, var spærret af Huse, og Blinket fra Trekroners Fyr saas ikke mere. Østre Landevej, eller som det senere hed, Strandvejen var bleven til Østerbrogade, København rykkede frem i sluttet Trop. Udflytningen til „Nøjsomhed" fra Vinterboligen var i hendes Barndomstid en hel Dags Begivenhed, idet Hjulene paa det tunge Flyttelæs sank til Navet i Vejens bløde Sand; Forbindelsen med Hovedstaden, som i hendes Ungdomstid og endnu længe efter Aarhundredets Midte kun fandt Sted ved egen Vogn eller pr. Omnibus fra Trianglen, om man da ikke foretrak at vandre tilfods, var nu let, efterat Sporvognene havde holdt deres Indtog. Ræven og Haren, Maar og Grævling, og Egernet, der boede i de ældgamle Graapæretræers dybe Huller, havde sporet Byens Fangarme og var dragne bort

Sommeraftener ved Droslers og Nattergales Sang drømme sig langt bort fra Byen, langt tilbage til svundne Tider.

Kommandørinde Rothe havde sammen med sin Søster faaet en fortrinlig Uddannelse under Ledelse af Pastor Scheller. Blandt deres Lærerinder var de to Jomfruer Bidoulac — senere Bispinde Martensen og Digteren Welhavens Hustru — der underviste dem henholdsvis i Maling og Fransk. Kammersanger Schram og Komponisten Helsted var deres Lærere i Sang og Spil. Hun var en højt kultiveret og begavet, aandfuld Dame, kundskabsrig og saare belæst. Levende interesseret var hun for Kunst, baade for Musik og den bildende og sceniske; hun havde levet i Theatrets Guldalder og beundret Fru Heiberg og Michael Wiehe; men hun havde let ved at følge med Tiden, forstod, at Tidsaanden ogsaa maatte sætte sit Stempel her, og hendes Bedømmelse af en senere Periodes Ydelser mundede aldrig ud i en ensidig Fremhævelse af de gamles Fortrin. Hun havde rejst meget; allerede i sin tidligste Ungdom foretog hun med sin ovennævnte Onkel Wiese og hans Hustru en lang Rejse pr. Vogn gennem Tyskland, og der fore-

ligger om denne Udflugt en Række underholdende Breve fra hendes Haand. Først og sidst levede og aandede hun dog i sit Hjem som den kloge og ømme Moder for sine Børn. Som sin Moder var hun blid og stilfærdig af Væsen og ud fra sin rige Livserfaring meget mild i sin Dom over andres Fejl; men hun var tillige en fast Karakter, trofast i Venskab, stærk i Sorgens og Modgangs Dage.

I de 17 Aar, Kommandørinde Rothe som Ejerinde af Stedet henlevede paa „Nøjsomhed" alene med sin Søn, idet Datteren Helene Claudiane Margrethe Rothe i 1878 havde ægtet sin ovenfor omtalte Slægtning, Konsul Camille Kirstein i Bordeaux, hævdede hun paa den smukkeste Vis sin Slægts Traditioner. Blandt den Kreds, der mødtes i hendes Hjem, kan nævnes Admiralerne v. Dockum og Bøcher og hendes Mands jævnaldrende Kammerater, Admiral Friedrich Lund med sin yndefulde Hustru, født Arnemann, og Emil Krieger, hvis Hustru, Datter af Gehejmelegationsraad Knudsen, var Kommandørinde Rothes Barndomsveninde ligesom Bankier Kierulf Gotschalks Hustru, født Rosing, en Ætling af den berømte Skuespiller Michael Rosing; endvidere Etatsraad Krak med sin livfulde Hustru født Recke, en Søster til Adolf Recke, og den joviale Grosserer, Etatsraad Georg Petersen, hvis Hustru var en Weidemann. Blandt dem, der havde tilhørt Vennekredsen i hendes fædrene Hjem, kan nævnes den tidligere Direktør for det kgl. Theater, Konferensraad Cranold og Kammerherre Johannsen; og af den talrige Slægt hendes Mands ældre Fætter, Kommandør H. P. Rothe, og Broderen, Jernbanedirektør, Konferensraad Rothe, Svogrene, Guvernør i Vestindien, Kammerherre August Garde og Overformynder, Konferensraad Theodor Petersen, samt Nevøerne, Gehejmeraad Oldenburg og General Koefoed.

I denne Kreds, for hvilken hun med sit Sinds ligelige Blanding af Alvor og Spøg og sin sjældne Evne til at forstaa og føle med andre var det naturlige Centrum, optoges efterhaanden en Række af Sønnens ældre og jævnaldrende Venner, og adskillige af dem, som nu hører til „de gamle", bevarer Mindet om den statelige, i al sin beskedne Kvindelighed fornemme, slægtsprægede Husfrue med det snehvide Haar og det gæstmilde Velkomstsmil.

Ved Kommandørinde Rothes Død i 1899 overtog Sønnen, Dr. phil. Carl Ludvig Kirstein Rothe Ejendommen. Han lod den vestre Halvdel af det gamle Landsted nedbryde og bortsolgte en større Del af Arealet, saaledes at nu kun den senere tilbyggede Hovedfløj staar tilbage, omgivet af en halv Td. Land Have. Her er han senere blevet boende med sin Hustru Inger Polly født Rud-Nielsen og „5te Generation", deres Datter Inger Polly Olivia Kirstein Rothe. Huset er som et lille Musæum, hvor Billederne paa Væggene og snart sagt hvert eneste Møbel har sin egen Historie og bærer et Minde om henfarne Slægter. Trappen, der fører ud til Haven, er den samme massive Egetræs Trappe, som „Vater Kirstein" og hans Gæster vandrede op og ned ad, Havens Bænke de samme, de hvilede ud paa, naar de ved de store „Collationer" og „Casino'er" efter Bordets Glæder gik den traditionelle Tur gennem de skyggefulde Alléer ned til „Højen".

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. 1922.

Ejendommen Østerbrogade 138,

som opførtes paa den paa foregaaende Side viste Villas Grund. Tilvenstre Østerbrogade, tilhøjre Koldinggade. Ejendommen tilhører nu Grosserer F. C. Schepler.

Kort forinden Dr. Rothe overtog Ejendommen, var det store Ohlsenske Gartneri syd for „Nøjsomhed" blevet udlagt til Bebyggelse, og kort efter afhændede det Löweske Gartneri sin i 1883 erhvervede Del af Grunden. Et nyt Bykvarter med høje Huse skød op, og Kirsteinsgade, Rothesgade, St. Jakobsgade, Ribegade og Gustav Adolfsgade gennemkrydser det gamle „Nøjsomhed"s Park og Vænge; men de ældgamle Linde og de andre høje Træer staar paa Vagt om den tiloversblevne Have, og den ligger der endnu som en fredelig Plet, en hengemt Idyl nær Storbyens Hjerte.

Bebyggelsen af Strandvejen, eller som den oprindelig hed, „Adelsvejen, som løber ad Helsingør til," eller Gammel Helsingørs Vej, er regnet fra København noget yngre end Aar 1700. Et Kort fra 1694 viser Trevangemødet ved Store Vibenshus; ved Rosbæk Bro laa Krykkemandshuset; udover selve Gl. Vartov Lille Vibenshus, vistnok opført kort efter 1700, den gamle Skibsmølle og „Thueborg". Endnu i Slutningen af Aarhundredet var den sandet,

forsømt og lidet befærdet i Byens Nærhed, men længere ude var der paa den Tid opstaaet en hel Række Lyststeder, der vil blive omtalt i det følgende.

Strandvejens Poesi møder os først i de Kørendes Sang i St. Hans Aftens Spil:

Saa langsomt i Sandet vi drages afsted;
Imens ruller Vandet ved Hestenes Fjed.
Den flagrende Maage for hen over Sø.
Hist stander i Taage, Tycho Brahe, med Bakker, din Ø.

Senere ved 1840 har Henrik Hertz i Digtet: „Paa Strandvejen" — „Rullende henad de støvede Veje" — prist de kølende Vinde fra Sø og Sund. Sibbern har i „Gabrielis' Breve" (1852) givet en smuk Stemning fra en Vandring ad Strandvejen til Strandmøllen. „Allerede Østerbro frydede mig," hedder det, „hvor alt" straalede morgenlig i Solen. Havet laa stille, næsten mælkehvidt.

mercekollegiet som i andre offentlige Stillinger tjente næsten overvejende Embedsmænd med tysk Talesprog, ikke alene fra Holsten og den Del af Slesvig, hvor Tysk var Modersmaalet, men indvandrede fra alle Egne i det tyske Rige. Hertil kom tysktalende Adelsfamilier som Baudissin, Bernstorff, Reventlow, Schimmelmann, Løwenstern, Staffeldt o. a. med de af dem indkaldte eller protegerede tyske Kunstnere og Videnskabsmænd, Præster og Læger, Handels- og Industridrivende, Apotekere, Gartnere og Haandværkere; desuden de tyskfødte Officerer i Hæren. Som nedenstaaende Sammenstilling viser, indtager dog i Landstedernes Historie den forholdsvis mest fremskudte Plads de til den fransk-tysk reformerte Menighed hørende Familier, der, indbyrdes indgiftede, dannede en Kreds for sig. Indvandrede Franskmænd som Grev Huguetan og hans Søn Gehejmeraad Desmercieres, General Longueville, Oberst Malleville, General-

Traktørstedet „Lille Vibenshus", Strandvej Nr. 1, Matr. Nr. 383 (nuv. Matr. Nr. 4126).

Ejendommen tilskødedes $^{24}/_{12}$ 1852 Vognmand Jeremias Meyer, hvis Enke Flora Theresia ifølge Skifteudskrift og Testamente, læst $^{10}/_{5}$ 1897, hensad i uskiftet Bo. Ejendommen tilskødedes $^{5}/_{3}$ 1906 Snedkermester Jørgen Christensen og $^{11}/_{1}$ 1909 „Ejendomsselskabet af 1907", som lod denne berømmelige Bygning forsvinde for at erstatte den med den Kaserne, hvoraf Billede vises paa næste Side.

Dr. phil. Louis Bobé udtaler i „Historiske Meddelelser om København" følgende:

Den Slægt af Københavnere, der staar ved Støvets Aar, bærer endnu i sig en vemodig Genklang af den Adventsstemning, der gik forud for en Udflugt „fra kvalmfulde Mure til Marken saa huld". Med retfærdig Harme har den set de Skønhedsværdier, Københavns nærmeste Omegn, som faa Hovedstæder i Verden kunde opvise, blive tilintetgjorte brutalt af gridske Byggespekulanter, begunstigede af kortsynede og idéforladte kommunale Øvrighedspersoner.

Som Stederne har skiftet Fysiognomi, er ogsaa langt de fleste Navne paa de Slægter af Overklassen, der byggede og levede herude, slettede ud og skrinlagte. Ingen nulevende ved af Traditionen at berette, hvem de Fruer var, en Anna, en Catharine, en Marie, til hvis Ære Sommerhjemmet blev opkaldt.

Nægtes kan det ikke, at det nationale Element efter Nutidsbegreber nærmest spillede Askepots Rolle blandt Lyststedernes Ejere paa det Tidspunkt, vi har valgt for vor Vandring ad Strandvejen. I Tyske Kancelli med det udenrigske Departement, Rentekammerets slesvigske og holstenske Kontorer, Økonomi- og Kommintendant Verrayon, eller Descendenter i andet Led af franske Réfugiés som Calmette, Destinon, le Sage de Fontenay, le Fevre, Mazar de la Garde, d'Origny; alle deres franske Husfæller, Sekretærer, Hovmestre, Francaiser og Domestikker; de franske Præstefamilier som Mourier, ikke at forglemme talrige franske Dansemestre, Klavermestre og Frisører. De prægtige Landsteder med den rigeste Luksus og Komfort inden Døre var dog i Hænderne paa Datidens rige Groshandlere, Skibsredere og Bankierer, næsten alle indvandrede, som Englænderne John Brown og hans Slægt, Appleby, Christmas, Mac Evoy, Selby og Baildon, Hollænderne de Coninck, van Hurk og Terborch, Schweizerne Agier, Frølich, Hauser, Iselin, Peschier og Schneider; Mænd fra Rhinen og Neckar som Tutein, Wever, Wasserfall og Zinn. Endelig fra Broderlandet de i Mordet paa Gustav III delagtige Aristokrater, Claësson, Gyllembourg og Ribbing, Landshøfding Raiser og Æventyrerne Bohemann og Manderfeldt.

I Emigrationens Tid forstærkedes det galliske Præg ved de mange fornemme Flygtninge, der var Gæster paa Landstederne og som bragte nye Sædvaner og nye Anskuelser med sig til Landet.

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt. **Pendant til Billedet paa foregaaende Side af „Lille Vibenshus“ opført af „Ejendomsselskabet af 1907“, som endnu er Ejer af „Kæmpekomplekset“.**

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt. **„Vis a vis“ Ejendommen, som vises foroven, er paa ubebygget Grund paa Hjørnet af Strandboulevarden opført denne Kaserne, som bærer Navnet „Vibensgaard“, og tilhører fhv. Telegrafist S. Mørk og Sagfører A. Mørk.**

Paa Sølyst var alle Nationer og Stænder repræsenterede, og dets Værtinde, Grevinde Charlotte Schimmelmann, kunde med Rette sige, at hendes Salon var som en Tryllelygte, i hvilken Billed fulgte paa Billed i broget Blanding.

Naar Landstedernes Historie tages som Helhed, er der dog næppe noget Navn, der samler saa mange Minder om Fortidens Landliv som Slægten Fabritius (de Tengnagel) fra Cleve med de i den indgiftede Familier, deres Hjemfæller Abbesteerne og Weverne, Iselin, van Hurk og Classen, der alle som én nærede en udpræget Forkærlighed for Landlivet ved Kysten (Christiansholm, Sølyst, Enrum og Skodsborg).

Dynastiets Grundlæggere var Brødrene Michael Fabritius (1697—1746), der 1732 udsendte de første Skibe til Kina, og Just Fabritius (1703—1766), der drev Handel paa Marokko i Forening med Jost van Hemert og som Bankier bragte store Statslaan i Orden samt var delagtig i Frederiksværks Tilblivelse. Begge Brødre var desuden Direktører for Asiatisk Kompagni og Kurantbanken. Som Medstiftere af de til deres Lyststeder knyttede Industrianlæg eller omvendt, har de vel ligesom John Brown ved at opkøbe og opføre Landsteder spekuleret i Datidens honnette Ambition og Passion.

Hine rige, kloge Handelsmænd fra de to glimrende Opgangsperioder under den nordamerikanske Frihedskrig og under den franske Revolution, som fra Eventyrlandenes fjerne Kyster hentede de rige Ladninger hjem til det lille, afsides liggende Danmark, forstod baade at leve og lade leve. De omgav sig med fyrstelig Luxus og udviste Rundhaandethed mod de Arkitekter, Dekoratører og Havekunstnere, der byggede, prydede og hyggede deres Sommersted ved Øresundskysten. I Haverne plantede de sjældne, her hjemme ikke før sete exotiske Træer som amerikanske Løvtræer og Koniferer, Buskvækster og Blomster, hvis Stikling eller Frø varsomt var ført hertil fra Jordens fjerneste Strande; Roser og Nelliker i utallige Afarter, hvis Duft og Pragt var til Fryd for Gæster og Vejfarende. Hjemme og ude priste man deres Gavmildhed og Gæstfrihed. En Rejsende, Ramdohr, fremhæver 1793 Konferensraaderne Fabritius' og Classens Hjem, der særlig udmærkede sig ved deres bonne chere og musikalske Nydelser; her mødte man den Tone, der fordum herskede hos de rige Finansmænd i Frankrig.

Broget og bevæget var Livet ved Kysten gennem den livlige Forbindelse med Danmarks fjerne Besiddelser paa Guldkysten, i Trankebar, i Vestindien og Grønland som ogsaa med Kina. Drevon saa 1786 en Dag paa Helsingørs Rhed 300 Skibe fra alle Verdensdele for Anker, ventende paa gunstig Vind. Spændende var det Øjeblik, naar Rederen fra sit Lyststeds Brink gennem den skarpe Tubus blandt de mange indadglidende Sejlere genkendte et af sine længe ventede Skibe, der maaske efter en to- à tre-aarig Fraværelse stævnede hjem med en Ladning, der repræsenterede en hel lille Formue. Saa bød man til Gilde herude paa ægte Skildpadde, serveret paa Guld og Sølv af Mulatter i broget Silke og med Turban om Hovedet. Det kosteligste ostindiske Porcellæn kom frem af Skabene, og i de funklende Krystalglas luede den „oprigtige" røde Constantia eller andre udsøgte Kapvine til Guyava og lignende exotiske Syltetøjer.

„Det gode Haab" stod for Handelsverdenen som et forjættet Land, derfor fik Lyststederne Navne som Bonne Espérance, Constantia og Taffelbay.

Formuer tjentes i Hast. Sukkerrafinadør Ladiges efterlod 4½ Million Rdlr., i moderne Penge 20 Millioner Kr. Peter Wasserfalls Enke ejede 3 Tønder Guld. Spekulationerne i de oversøiske Kompagniers Aktier greb mange med Svimmelhed; der spilledes Plat og Krone. „Imorgen Rabundus, i Dag Matador". Den Dag, Heinrich Bolten, Ejer af det fyrstelige Sorgenfri Slot og flere Herregaarde blev baroniseret, gik han fallit.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. 1922.

Sions Kirke ved Strandvejen.

Kirken er opført 1895—96 (Grundstenen nedlagt $^{9}/_{7}$ 1895, indviet $^{27}/_{9}$ 1896) efter Tegning af Professor V. Koch paa en af Kommunen skænket Grund for 70,000 Kr., indkomne ved frivillige Gaver fra Menigheden i St. Jakobs Sogn i Anledning af Pastor Krags og Hustrus Sølvbryllup 1894 (Staten gav 20,000 Kr. til et Fond til dens Vedligeholdelse). Taarnet er først opført 1921. Kirken ejer sig selv og staar under den sjællandske Biskops og Overpræsidentens Patronat.

Vi begynder altsaa vor Vandring ad Strandvejen og standser først ved den berømte gamle Ejendom „Lille Vibenshus" kaldet; — den laa paa Hjørnet af Jagtvejen, og dens Historie lyder, saavidt vi har kunnet opspore, saaledes:

Lille Vibenshus er antagelig opført ved Aar 1685 og ejedes tidligst af en Mand ved Navn Niels Lauritsen og har sikkert fra den ældste Tid og ned til vore Dage været Værtshus. Det kaldes fra først af „Huset paa Hjørnet af Vangen" og fik først sit Navn af Jens Jensen Vibe, der ejede det i 1708 og efter hvem det kom til hans Søn Lars Vibe. Det udøvede stor Tiltrækning paa Hovedstadens Befolkning, og gennem Traktørfamilien Meyer, der ejede det i flere Generationer, skabtes en Tradition paa Stedet. Da Jeremias Meyer i 1852 androg om Bevillingens Fornyelse, anførte han som Støtte for sin Begæring, at hans Fader og Bedstefader før ham havde drevet Beværternæring. Øvrige Oplysninger om senere Ejere af Ejendommen indtil den blev nedrevet findes under Billedet paa Side 140 og 141.

Skraas over for denne Ejendom er i Nutiden beliggende Sionskirken, hvis Data vi har omtalt under Billedet af Kirken paa Side 142.

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.

Østre Gasværk, Strandvejen, 1922 (se Teksten Side 144).

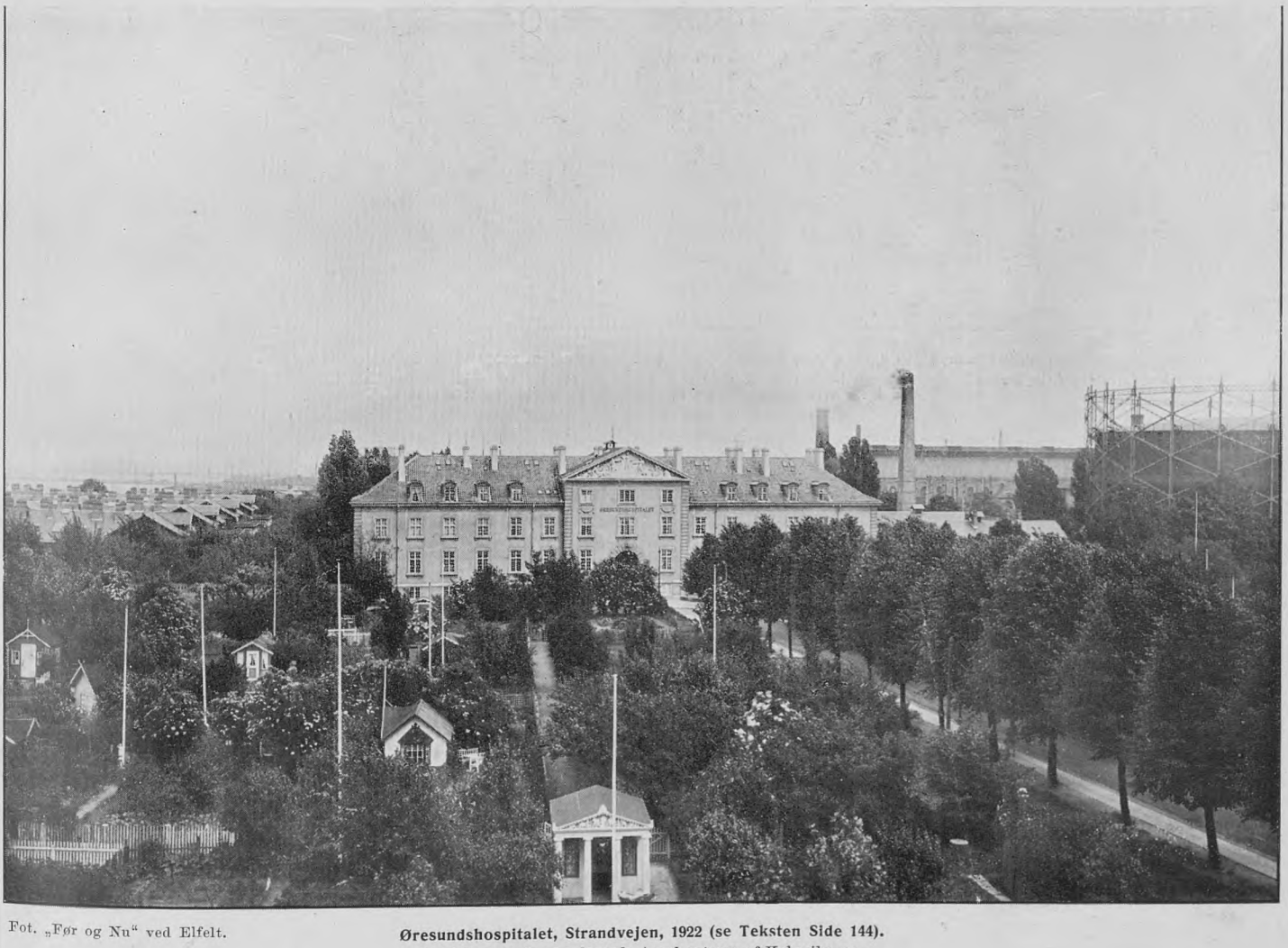

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.

Øresundshospitalet, Strandvejen, 1922 (se Teksten Side 144).
Det i Forgrunden beplantede Areal optages af Kolonihaver.

Ved Siden af denne Kirke er „Østre Gasværk“ beliggende. Dette Bygningskompleks er anlagt 1876—78 paa et 175,370 □ Alen stort Areal for 1,983,593 Kr., beregnet paa at kunne producere 2½ Million Kubikfod Gas pr. Døgn; foreløbig blev det dog kun indrettet til det halve. Det er udvidet flere Gange; saaledes bevilgedes i 1894 2,697,000 Kr. til en Udvidelse, der satte det i Stand til at yde 3,7 à 4 Mill. Kbfd. pr. Døgn, 1897 540,000 Kr. til nye Bygninger, 1898 500,000 Kr. til Anlæg af et Vandgasværk, der kan producere indtil 2 Mill. Kbfd. pr. Døgn; 1897 og 99 gaves Bevillinger til en Kullosningsbane fra Frihavnen o. s. v. Endelig er der i 1904 bevilget 1,110,000 Kr. til Ombygning af det ældre Retorthus m. m. Ved Anlægget af Kystbanen mistede Værket sin Pramhavn, hvis Areal efterhaanden er blevet opfyldt, her ligger Vandgasværket ligesom flere af de nye Bygninger. Hele Værkets Areal er nu 349,500 □ Alen. Dets Produktionsevne er 5 à 6 Mill. Kbfd. pr. Døgn, deri indbefattet Vandgasværket.

Umiddelbart ved Siden af Gasværket er „Øresundshospitalet“ beliggende.

Kommunehospitalet var fra Begyndelsen ogsaa Epidemihospital, idet der var opført en Isolationsbygning; men denne blev snart utilstrækkelig paa Grund af de oftere optrædende Epidemier, navnlig Kopper, hvorfor der oprettedes flere Lazaretter, saaledes paa Enighedsværn Syd for Vesterbrogade ved Tømmerpladserne, i Frue Arbeidshus ved Nørre Voldgade, i det borgerlige Eksercerhus i Dronningensgade paa Christianshavn og paa Gaarden Flintholm paa Frederiksberg. Efterhaanden modnedes Planen om et eget Epidemihospital, hvilket førte til Oprettelsen af 2 Hospitaler, Øresundshospitalet og Blegdamshospitalet. Det første opførtes 1875—76 (aabnet ⅛ 1876) og var fra Begyndelsen et lille Karantænehospital med kun 32 Senge til Behandling af Sygdomme, som Kopper og Kolera, der indførtes ad Søvejen; men senere er det udvidet meget betydeligt, saa at der nu ogsaa behandles almindelige medicinske Sygdomme. Hospitalet er nu et fast Led i de kommunale Hospitaler, og bistaar Kommune- og Blegdamshospitalet.

De første Bygninger opførtes efter Tegning af Arkitekt H. V. Friederichsen paa Granitsokkel af gule Mursten og kostede med Inventar 157,080 Kr.; men senere udvidedes og forandredes de saa meget, at der indtil 1903 yderligere var medgaaet 694,900 Kr., og i 1902—03 opførtes atter 4 nye Sygehusbygninger, paa Granitsokkel af gule Mursten, med 42 Senge i hver, for ca. 650,000 Kr., paa et Areal Nord for det gamle Hospital mellem Randersgades Forlængelse og Kystbanen, ligesom der 1903—04 blev opført (for ca. 209,000 Kr.) en ny Administrationsbygning ligefor Vejen, der fører fra Strandvejen til Hospitalet, samt et Begravelseskapel, et Lighus og et bakteriologisk Laboratorium (de senere Aars Arbejder efter Tegning af Arkitekt N. P. Fenger). Af andre Byg-

Ejendommen „Kildevæld“, nu Nr. 49 og 49 A paa Strandvejen, respektive Matr. Nr. 916 og 917.
Til venstre ses Arbejdernes Byggeforenings Boliger, og Partiet af Strandvejen er altsaa Strækningen mellem Kildevældsgade og Viadukten, som fører over Østbaneterrænet; Aar 1912 (se iøvrigt Teksten Side 145).

ninger nævnes den gamle trefløjede Administrationsbygning, 8 Sygebygninger, 2 Observationsbygninger, en Patientbygning, for Karantæneafdelingen, en Desinfektionsanstalt m. m. Der er nu over 20 Bygninger, og Arealet er næsten 11 Tdr. Land. Ved Sundet har Hospitalet en Landingsbro.

Billedet forneden paa foregaaende Side viser Hospitalets Administrationsbygning set fra en Ejendom paa Strandvejen. Til højre i Billedet ses Alleen, som fra Strandvejen fører ned til Hospitalet, og til venstre ses Tagene af en Del af de omtalte Sygebygninger. Der er Plads til 522 Patienter fordelte paa 2 Afdelinger, en af Staten som Tuberkulosehospital godkendt Afdeling, som ledes af Overlæge Dr. med. C. H. Würtzen og Reservelæge Valdemar Petersen og en medicinsk Afdeling med Dr. med. F. C. A. Tobiesen som Overlæge, og som Reservelæger V. H. Averhoff og I. Chr. Rahbek.

Skraas overfor Hospitalet, altsaa ved den vestlige Side af Strandvejen, ligger den fra ældste Tid bekendte Ejendom, Kildevæld.

Om Kildevæld er det lykkedes at oplyse følgende:

I Midten af det attende Aarhundrede laa der en Gaard, som i 1743 blev givet Helene Voigt af den bekendte Gartnerfamilie i Fæste. Hendes Søn, Christian Voigt, fik 1752 Fæstebrev paa sin afdøde Moders Gaard, Matr. 146 c_2 og 147 a Udenbyes Klædebo Kvarter, „Jena" kaldet. I 1763 fæstedes Gaarden af Silkefabrikør Wøhler, og kaldes da „Kildevæld". — Der var bygget 2 Huse til paa Gaardens Grund, som udlejedes; det ene af dem var nuværende Nr. 49 paa Strandvejen, Matr. Nr. 916, som ligesom nu var et Beboelseshus, og Nr. 49 A, Matr. Nr. 917, hvori den bekendte, endnu eksisterende Beværtning kaldet „Kildevæld" blev etableret (se Bill. S. 144). I 1766 købtes Ejendommen af den fra Frankrig komne Oberst François Maximilien, Baron de Clozel, der stod ved „slesvigske Regiment", men i 1770 gik i russisk Tjeneste og døde 1772. Hans Enke Dorothea Beate, født „le Cerlee de Lamonnerie", af Hugenot Slægt, solgte 1778 „Kildevæld" til Skibsbygmester Erik Eskildsen, der paa Ejendommens Grund anlagde et stort Baadebyggeri med en Vindsavmølle. — I 1793 skødedes Ejendommen til Garver Carl Silchmiller.

Af Pantebøgerne erfares, at Ejendommen Matr. Nr. 146 c_2 og 147 a i 1810 solgtes til Mathæus Reinhardt, Herman Didrik Meyer og Johan Heinrich Bruun, og derefter paany kom til Salg i 1824, 1832 (2 Gange i samme Aar), 1835, 1843, 1847. — Den 18. December 1865 er læst Udskrift af Københavns Auktionsprotokol, hvorefter ved 5. Auktion den 8. Oktober 1862 Proprietær Niels Klinck erholdt Hammerslag paa Ejendommen for 9560 Rigsdaler. Ejendommen solgtes derefter paany 1870, 1875, 1891 for endelig i 1894 som Nr. 51 paa Strandvejen at komme paa Grosserer Aage Heymanns Hænder, af Firmaet Philip W. Heymann. Den blev da, grundet paa Anlægget af „Viadukten" paa Strandvejen over Kystbanens Terræn, eksproprieret af „Københavns Kommune" i Aaret 1905 og nedrevet, og dermed var denne Ejendoms Saga ude. De 2 fornævnte Huse, som byggedes paa Gaardens Grund og udlejedes, blev ifølge Pantebøgerne først udstykkede og solgte i 1875 under Matr. Nr. 916 Beboelseshuset nu Nr. 49, og 917 Beværtningshuset nu Nr. 49 A. Begge disse Huse ligger uberørt af den graadige Nedrivnings Mani, og Beværtningen drives fremdeles som fra de ældste Tider, og er gaaet igennem flere Generationer af Gæstgiver Hans Chr. Olsens Eje, indtil den i 1920 solgtes til den nuværende Ejer Restauratør I. K. Hofmann Hansen. — Ejendommen Matr. 916, nu Nr. 49 udstykkedes i 1875 til P. I. Petersen, og solgtes derefter paany i 1877, 1878, 1892, 1906 og 1915, da den kom paa den nuværende Ejers Trælhandler Carl Espen Hansens Hænder.

I Ejendommen Nr. 49 har i Aarenes Løb bl. a. boet Major J. Høhling 1865—69, Kammerjunker H. Krieger 1866, fhv. Præst A. T. Brandt 1866—67, Bygningskonduktør I. P. Dahlgren 1876—82.

Arbejdernes Byggeforening.

(Meddelt af fhv. Stadslæge, Etatsraad E. M. Hoff.)

Paa Strandvejen, kort før Svanemølleviadukten, passerer man en større Gruppe ensartede Smaahuse, der kendeligt skiller sig ud

Parti af Strandvejen ved Kildevæld, Aar 1857.

Ejendommen længst tilvenstre er Strandvej Nr. 45 (Matr.-Nr. 366). Den ejedes fra 1867—1871 af fhv. Vinhandler August Carl Bendixen og fra 1871—1889 af Gartner Johannes Peter Olsen, som afhændede den til Arbejdernes Byggeforening, der paa den store Grund opførte Byggeforeningshuse. Originalen til denne Tegning, som er udført af C. Eckardt i 1857, tilhører Etatsraad A. Sally. I Ejendommen har bl. a. boet følgende kendte Mænd: Justitsraad, Hofinspektør N. H. C. V. Sally og Gehejmeraad, Kabinetssekretær I. P. Trap.

fra den omgivende Bebyggelse, nette, ensartede, toetages Smaahuse, de fleste med pyntelige smaa Forhaver; — paa talrige Steder i Byen finder man større eller mindre Grupper af lignende Hustyper. — Alle skyldes de Arbejdernes Byggeforening. Det nyeste Kompleks, der endnu ikke er fuldt bebygget, ligger ved Lyngbyvej, Nord for Haraldsgade; Husene er her lidt større — har foruden de to Etager endnu en Mansardetage — men er iøvrigt indrettede efter samme Principer om end i en og anden Retning moderniserede. Men den største Gruppe af denne Byggeforenings Huse er beliggende i Østervoldkvarteret mellem Farimagsgade og Sortedamssøen — en centralt og dog frit og luftigt beliggende „Haveby", der tæller ikke mindre end 480 toetages Huse, fordelt paa 11 Gader, en hel lille særpræget Bydel med flere Tusinde Indbyggere — en virkelig Idyl midt mellem Storbyens høje Huse.

Ialt har Arbejdernes Byggeforening til Dato opført 1507 Huse, og dette almennyttige og humane Foretagendes Betydning har været saa stor, at der her skal gives en kort Redegørelse for Foreningens Tilblivelse og Virksomhed gennem de 57 Aar, der er forløbet siden dens Stiftelse.

Initiativet dertil skyldes Fysikus F. F. Ulrik, som efter Krigen i 1864 maatte forlade sit Hjem i Tønder og derefter virkede som praktiserende Læge her i Byen og som Fattiglæge paa Kristianshavn, senere tillige som Medlem af Stadens Sundhedskommission.

Han havde udprægede hygiejniske Interesser og dermed aabent Øje for Betydningen af en sund og god Bolig; det nøje Kendskab, han under sin Lægevirksomhed fik til de yderst uheldige Vilkaar, der ofte bødes Smaakaarsfolk i overbefolkede, slet vedligeholdte Boliger, i Lejekasernernes demoraliserende Atmosfære, Boliger, der tilmed var forholdsvis dyrere, jo ringere de var, blev ham en kraftig Spore til at søge en Bevægelse rejst for at skaffe saa mange Familier som muligt en menneskeværdig Bolig, et virkeligt Hjem, og dem, som magtede det, Ejendomsret til eget Hus.

for sin fuldt udarbejdede Plan, viste der sig afgørende Stemning for at føre den ud i Virkeligheden, og allerede d. 20. November 1865 stiftedes da „Arbejdernes Byggeforening".

Det bestemtes, at Byggeforeningens Medlemmer skulde forpligte sig til i 10 Aar at indskyde et Beløb svarende til 1 Mark (35 Øre) ugentlig for hver Andel, og ethvert Medlem kunde tegne indtil 10 Andele; af det ved den indskudte Sums Administration indvundne Overskud svaredes der Sparerne et aarligt Udbytte, som tilskreves vedkommendes Konto. Efter de 10 Aars Forløb var Spareren berettiget til at hæve det indskudte Beløb med paaløbet Udbytte. — Retten til at overtage de af Foreningen opførte Huse skulde bortloddes mellem Foreningens Medlemmer, dog med Ret for Vinderen til at afstaa Huset til et andet Medlem; efter 10

Arbejdernes Byggeforening. Parti fra Kildevældsgade, 1910.
Første Tværgade tilhøjre er Niels W. Gadesgade; (se Teksten).

„En sund og god Bolig er ikke blot en Behagelighed, det er et overmaade stort Gode, hvorved Sundheden bevares, moralsk og aandelig Udvikling fremmes", det var den Lære, hvormed Fysikus Ulrik med utrættelig Energi gik i Ilden, og han søgte samtidig at godtgøre, at dette Maal vilde kunne naas selv med forholdsvis beskedne Midler, naar man sluttede sig sammen om Opgaven. Det, der kunde naas ved Sammenslutningen, var vel ikke, at man kunde blive Ejer af et Hus for en væsentlig mindre Pris, end man ellers vilde kunne bygge det for, men der kunde drages Omsorg for, at Husene kom til at ligge saa frit og luftigt og byggedes med saa meget Hensyn til Sundhedens Krav som muligt, og man kunde navnlig ved at forbinde Byggevirksomheden med en Sparekasse og administrere dennes Midler paa bedst mulige Maade naa til at sikre Sparerne Muligheden for paa lempelige og overkommelige Vilkaar at blive Ejere af eget Hus.

Denne Forbindelse af Sparekasse og Byggeforetagende var den bærende Tanke i Planen, for den agiterede han utrættelig, naar Lejlighed gaves, og det varede da heller ikke længe, før hans Virksomhed bar Frugt. Paa et Møde i Arbejderforeningens Forsamlingssal d. 25. Oktober 1865, hvor han gjorde udførlig Rede

Aars regelmæssige maanedlige Afdrag, der var nøje beregnet efter Grundens Værdi og Omkostningerne ved Opførelsen m. m., kunde Huset tilskødes Vinderen eller den, der havde overtaget det.

Da Fysikus Ulriks Virksomhed for en stor Del var faldet paa Kristianshavn, hvor Burmeister & Wains store Fabriksvirksomhed var beliggende, blev det ganske naturligt derfra, Foreningens oprindelige Kerne rekruteredes, og det blev da ogsaa fremragende Arbejdere fra denne Virksomhed, som i Byggeforeningens første 37 Aar stod i Spidsen for den som dens Formænd; men til sig knyttede de fra første Færd to Mænd, som fik den største Betydning for Foretagendets Trivsel, nemlig først Fysikus Ulrik, der om end han samtidig helligede sig andre humane Opgaver, dog vedblev at betragte Byggeforeningen som sit Hjertebarn, og kort derefter Grosserer Moses Melchior, hvis store Indsigt i Forretningsforhold og varme Interesse for Foretagendet var til uvurderlig Nytte for Administrationen, som han indtil sin Død tog sig af med stadig usvækket Interesse.

Byggeforeningens Formand var fra 1865 til 1870 Jernstøber Hallin og fra 1870 til 1902 Overværkfører N. C. Jensen; Næstformand var F. F. Ulrik fra 1865 til 1887 og M. Melchior fra

1888 til 1902; fra 1902 var M. Melchior Formand indtil sin Død, 1912.

Ved Foreningens Stiftelse indtegnedes straks 2—300 Medlemmer, men det varede ikke længe før den, udmærket ledet som den var, voksede sig stor; efter en halv Snes Aars Forløb var Medlemsantallet over 5000, og efter 25 Aars Forløb naaede det et Maksimum af over 16000 Medlemsandele; for Øjeblikket er Antallet 14341.

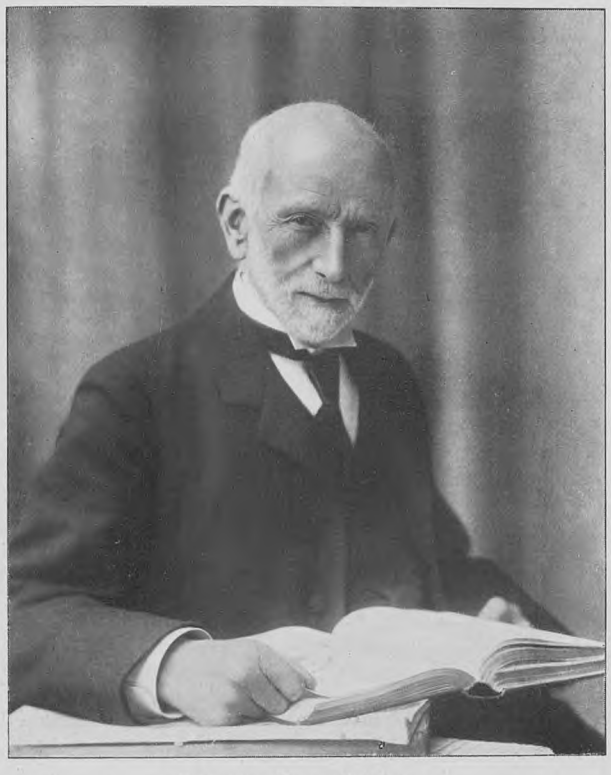

Grosserer Moses Melchior.
Formand for Arbejdernes Byggeforening 1902—1912.

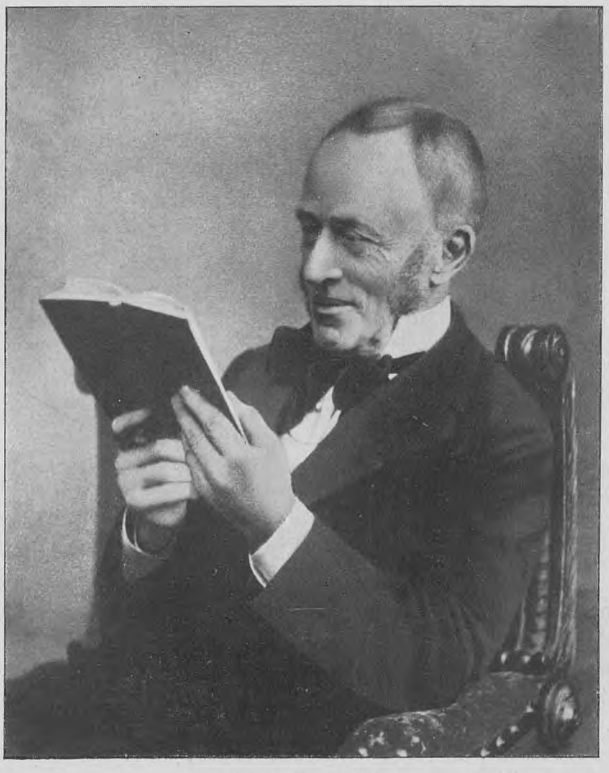

Fysikus F. F. Ulrik,
paa hvis Initiativ Arbejdernes Byggeforening stiftedes.

Allerede i Slutningen af 1866, ét Aar efter Foreningens Stiftelse, kunde man bortlodde de første 10 Huse, der opførtes paa Amager, og i de følgende Aar gik Opførelsen af nye Huse Slag i Slag; efter 14 Aars Forløb var der ialt opført 319 Huse, deraf 138 i Smaagrupper paa forskellige Steder i Byen (Sundbyvester, Schønbergsgade, Nyboder og Olufsvej) og 181 paa et større Areal, Foreningen havde erhvervet ved Østerfarimagsvej; inden Foreningen i 1915 kunde fejre sit 50-Aars Jubilæum, var ialt 1460 Huse opført, nemlig foruden de ovenfor nævnte 319 endnu 299 i Østerfarimagsgadekvarteret, 235 i et Kvarter ved Vesterfælledvej, 393 ved Strandvejen og 214 ved Lyngbyvej, hvor der senere endnu er tilkommet 47 Huse. Det samlede Antal Huse, Foreningen har opført, er altsaa for Øjeblikket 1507, der huse circa 11000 Beboere.

Jernstøber Hallin.
Formand for Arbejdernes Byggeforening 1865—1870.

Overværkfører N. C. Jensen.
Formand for Arbejdernes Byggeforening 1870—1902.

Oprindelig havde man tænkt at søge Byggeplads paa „Kristianshavn og den nærmeste Del af Amager"; men allerede i 1867 ændredes denne Begrænsning til „København og nærmeste Omegn"; fortrinlige ved Hovedfærdselsaarer beliggende Arealer, paa hvilke de ovenfor omtalte Huse er opførte.

Endnu ejer Foreningen i Lyngbyvejkvarteret Grund til Opførelse af ca. 60 Huse, og ved Amager Landevej et Areal paa ca. $9^1/_2$ ha, der vil kunne give Plads til omtrent 300 Huse.

De seneste Aars uberegnelige Priser paa Byggematerialier og yderst usikre Arbejdsforhold, der har umuliggjort en blot tilnærmelsesvis paalidelig Beregning af Omkostningerne ved Byggeforetagender, maatte nødvendig medføre Standsning i Byggeriet, men man staar rede til at tage fat, saasnart Forholdene bedres, og Fundamentet er allerede lagt til en ny Række Huse i Lyngbyvejkvarteret.

Oprindelig opførtes alle Foreningens Huse med 2 Etager, i hver Etage en Toværelserslejlighed med Køkken og Udenomsbekvemmeligheder; i en Del af disse Huse fandtes tillige et eller to Værelser i Tagetagen. Et mindre Antal Huse opførtes med Treværelserslejligheder. Naar Husene i Nyboder og en enkelt Række Huse i Webersgade undtages, udlagdes iøvrigt til saagodtsom alle andre Huse et lille Haveareal, paa de fleste Steder som en Forhave ud mod Gaden, paa Olufsvej derimod bag Husrække og

Gaardspladser. Forhaverne udgør i Virkeligheden en Del af det til Gade udlagte Areal, og kan derfor af Kommunen kræves nedlagt, saafremt der bliver Spørgsmaal om at anlægge Gaden i dens fulde Bredde; derom har der hidtil ikke været Tale og vil forhaabentlig ikke blive Tale, da disse Smaahaver, der gennemgaaende røgtes med den største Omhu, i høj Grad bidrage til at give Husene og hele Kvarteret det Præg af Hygge, som udmærker dem, og tilmed i Sommerens Tid gør det muligt for Beboerne at opholde sig i fri Luft uden at komme paa alfar Vej.

Om de nette og praktisk indrettede Huses gode Egenskaber saavel som om hele Systemets Fortræffelighed vidner de ikke faa Prisbelønninger, der paa danske og udenlandske Udstillinger er tilkendt Foretagendet (bl. a. Amsterdam 1869, København 1888, Stockholm 1897, Paris 1900).

Prisen, til hvilken Husene overlodes Medlemmerne, var i det første Tiaar kun ca. 5600 Kroner; med den stigende Arbejdsløn maatte ogsaa Husenes Pris vokse; den var omkring 1880 i Gennemsnit 6900 Kroner, omkring 1890 gennemsnitlig 7400 Kroner og ved Aarhundredskiftet circa 8200 Kroner. Senere er Husenes Pris yderligere steget, ikke alene som Følge af stigende Arbejdsløn og Prisstigning paa Byggematerialier, men ogsaa fordi Foreningen bestandig har bestræbt sig for at indføre nutidssvarende Forbedringer i Husenes Indretning; samtidig voksede ogsaa Lejeafgiften for den Del af Huset, som Husbesidderen udlejede.

For et af de nyeste Huse i Lyngbyvejkvarteret har Prisen været omkring 13,000 Kroner, men i disse Huse er der ikke blot indlagt Vandkloset og elektrisk Lys, men tillige paaført en Mansardetage, i hvilken der er indrettet en tredie Lejlighed. — Tilsammen har alle de 1507 Huse, Foreningen til Dato har opført, kostet circa 14,270,000 Kroner eller gennemsnitlig circa 9469 Kroner pr. Hus.

At Husene har kunnet overlades Besidderne paa saa rimelige Vilkaar, som Tilfældet har været, skyldes bl. a. den Beredvillighed, hvormed forskellige Pengeinstituter i Betragtning af Formaalet har ydet Laan paa billige Vilkaar; under den senere Tids vanskelige Pengeforhold har Stat og Kommune yderligere ved Laan og Skattelempelser støttet Byggeriet.

Til Oplysning om Foreningens økonomiske Forhold skal endnu kun nævnes, at der i Medlemsbidrag ialt er indbetalt circa 10,000,000 Kroner i Foreningens Sparekasse, at der i Aarsudbytte er tilskrevet Medlemmerne circa 3,140,000 Kroner, at der er tilbagebetalt Medlemmerne circa 11,000,000 Kroner, og at Foreningen ejer et Reservefond paa circa 500,000 Kroner, heri indbefattet et Hjælpefond paa circa 60,000 Kroner, som særlig anvendes til at hjælpe afdøde Husbesidderes trængende Enker til at beholde Huset.

Det er, som det ses, en betydelig og fortjenstfuld Virksomhed, hvortil F. F. Ulrik i sin Tid gav Stødet, og i de 57 Aar, der er forløbet siden Byggeforeningens Stiftelse, har den ialt væsentligt fulgt den Vej, som Ulrik og Melchior fra første Færd afstak. Økonomisk maa Foreningen med sit betydelige Reservefond anses for vel situeret; Ejendomsretten til Husene har altid været og er stadig eftertragtet og Lejerskifte forekommer kun i forholdsvis ringe Omfang.

I Aarenes Løb har Institutionen da ogsaa afgivet Forbillede for et meget stort Antal lignende Foreninger, ikke blot i hjemlige Provinsbyer, men ogsaa i Udlandet, først og fremmest i Tyskland.

I taknemlig Erkendelse af, hvad Foreningen skylder de to Mænd, Ulrik og Melchior, som i saa høj Grad havde ofret den deres Indsigt og Arbejde og ledet den saa sikkert frem gennem Aarene, tog en større Kreds af Husbesiddere og Medlemmer af Foreningen, ved dennes 50-Aars Jubilæum i 1915 Initiativet til at rejse disse Mænd et varigt Minde.

Den 14. Juli 1916 afsløredes i et lille Anlæg paa Kildevældsplads ved Strandvejen en firsidet Obelisk, der paa de to Sider bærer Medailloner med Portrætter af F. F. Ulrik, „den humane Læge og Menneskeven", og Moses Melchior, „den uegennyttige og bramfri Mand".

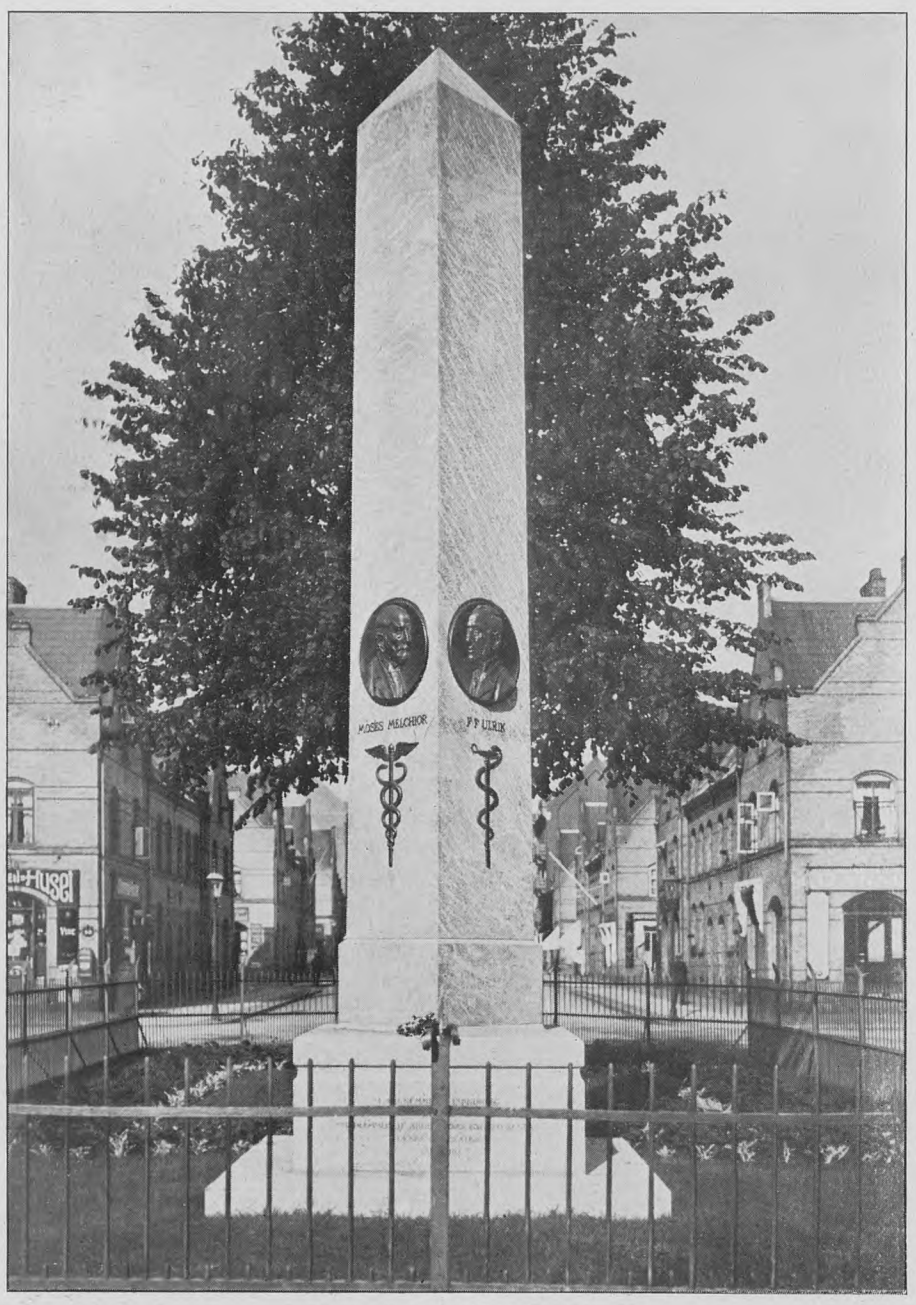

Mindesøjle paa Kildevældsplads,
rejst af Medlemmer af Arbejdernes Byggeforening til Minde om Fysikus Ulrik og Grosserer Melchior, hvis Portrætter er anbragt i Medaillonerne. Søjlen blev afsløret 14. Juli 1916.

Paa Sokkelens Bagside er indskrevet:
„Paa Alderdoms Hygge
skal i Ungdom Du bygge".

Svanemøllen.

(Meddelt af Overretssagfører Otto Prior.)

Blandt Bygningerne i det gamle Københavns nærmeste Omegn var „Svanemøllen" en af de mest kendte, — et af de „Vartegn", der gav Byen dens Karakter. Af gamle Skøder fremgaar det, at der den 4/8 1760 er givet kgl. Bevilling paa Møllerbruget paa Stedet. I Aaret 1771 sælges Møllen, som ogsaa dengang benævnedes Svanemøllen, af den daværende Ejer Bager Johan Johansen til Møller Caspar Schmidt, men antagelig maa Møllen omtrent ved den Tid være nedbrændt. Dette har formodentlig givet Anledning til den Proces, der vides at have været mellem Køber og

Arbejdernes Byggeforening. Huse mod Lyngbyvej, opført 1906.

Arbejdernes Byggeforening. Valdemar Holmersgade i Lyngbyvejskvarteret, 1913.

Arbejdernes Byggeforening. Parti fra F. F. Ulriksgade, 1912.

Arbejdernes Byggeforening. Huse mod Ny Haraldsgade og Lyngbyvej, 1906.
Tilvenstre Ny Haraldsgade, tilhøjre Lyngbyvej.

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.

Ejendommene Nr. 11 (Matr.-Nr. 373, 374) og Nr. 15 (Matr.-Nr. 164) paa Strandvejen,

hvoraf vi bringer Billeder paa denne Side, Nr. 11 øverst, Nr. 15 nederst, har for faa Aar tilbage tilhørt afd. Etatsraad Philip W. Heymann og senere hans efterladte Enke, efter hans Død i 1917; begge Ejendomme bleve solgte til Arbejdernes Andelsbolig-Forening. Disse gamle og smukke Ejendomme, til hvilke der igennem Menneskealdre har været knyttet gamle Patricier Slægter, — synker nu snart i Grus og dermed forsvinder ogsaa disse Minder om den Tid, — da Strandvejen var en fredelig og naturskøn Plet, hvor Landlivet — selv saa nær ved Hovedstaden som disse to Ejendomme var beliggende — dyrkedes. Ak, hvor forandret! Al denne Skønhed, al denne Idyl, hele Begrebet: „Strand-Vej“, er overhovedet ofret paa Materialismens Alter — Byliv med Kaserner, grim Bebyggelse med et Net af elektriske Traade og Telefontraade spændt over alle Veje og Gader, det er det man nu kalder Idyllen. — Begge disse Ejendomme tilhørte fra 1808—45 Murermester Johan Christian West, — fra 1845—92 den bekendte Silke- og Klædehandler Hans Jacob Hvalsøe (Firma Hvalsøe & Erlandsen) og derefter fra 1892—1918 Etatsraad Philip W. Heymann og hans Enke.

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.

KØBENHAVNS
KOMMUNEBIBLIOTEKER

Sælger, og som endte med at Købekontrakten „ved Højesterets allernaadigste Dom af 30. Okt. 1774 er bleven ved Magt kendt", hvorefter der i 1776 er givet Køberen Skøde paa Møllen „ei alene som den befandtes før den afbrændte, men endog som den nu paany findes opbygt". Denne Genopbygning har antagelig fundet Sted i Aaret 1775, hvilket stemmer med, at dette Aarstal stod indskrevet paa den senere Svanemølles Mur. Efter Møller Schmidts Død solgtes Møllen i 1796 for 10000 Rdl. til Farver Johan Daniel Qvist og efter dennes Død i Aaret 1801 for en Sum af 20 300 Rdl. Courant til Brændevinsbrænder Chr. Ølund, som samtidig tilkøbte de Møllen tilliggende Jorder, hvoraf en Del tilhørte Staden København, medens en anden Del af Jorderne hørte til det saakaldte „Saugmøllevænge", der var i privat Eje. Møllen forblev saa i den Ølund'ske Families Eje til 1856. Den daværende Ejer Møller Johs. Ølund var ved denne Tid gaaet fallit, og Møllen med denne borgerlige Titulatur at blive benævnet først og fremmest efter sin militære Charge. Samtidig med at Ekman passede sin omfattende civile Virksomhed, gik han nemlig med Liv og Sjæl op i sine udprægede militære Interesser, som han med Kærlighed viede den gode gamle Borgervæbning, i hvis Rækker han avancerede til Oberst og Chef for det borgerlige Artilleri. „Obersten", som han herefter bestandig blev nævnet, førte i sine Velmagtsdage et stort og gæstfrit Hus paa Svanemøllen, hvor han, der allerede i 1859 var bleven Enkemand, sad som det naturlige patriarkalske Midtpunkt, og hvor han Søndag efter Søndag samlede sin Familie om sig. Ogsaa for tilfældige Gæster var der bestandig en Plads tilovers ved hans gæstfrie Bord, og Husets og Oberstens Venner var mange. Til Ejendommen hørte der en udstrakt og prægtig Have, som naaede fra Strandvejen og ned til Vandet og som med sin interessante Kaninø og andre Herligheder dannede

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Villaejendom Strandvej Nr. 23 (Matr.-Nr. 417).

Villaen ejedes fra 1869—1878 af Grosserer Svend August Petersen, fra 1878—1891 af Grosserer I. M. Goldschmidt, fra 1891—1898 af fhv. Apotheker G. Christensen og fra 1898—1916 af hans Hustru. 1916 solgtes den til Enkefru Frederikke Smith, som 1918 afstod den til den nuværende Ejer Direktør Carl Nielsen.

alt dens Tilliggende blev derefter afhændet til Major og Mægler Johan Peter Ferdinand Ekman, og hermed indlededes en ny og mindeværdig Epoke i Svanemøllens Historie. Straks efter Møllens Overtagelse lod Ekman den gamle Beboelseslænge nedrive, der skal have ligget noget nærmere Strandvejen end den nye, og som iøvrigt skal have bestaaet i en lidet standsmæssig 2-Etages Bygning med Bolig for flere Familier, idet han istedetfor (i Aaret 1857) lod bygge det smukke Patricierhus, som endnu ligger der (ligeved Jernbaneviadukten) som den sidste Bygningslevning af den gamle Svanemølles Herligheder. I Forbindelse med den gamle Vindmølle lod Ekman endvidere (i 1858) anlægge en moderne Dampmølle paa Stedet. Selv tog han med sin Familie fast Bopæl paa Ejendommen, som han først fraflyttede i Aaret 1880 samtidig med at han overdrog Ejendommen og hele den blomstrende Virksomhed til sine to Sønner, Grosserer Ferdinand Ekman og Løjtnant, Dampmøller Oscar Ekman. Den gamle Ekman, der var født i Aaret 1811, fik i 1837 Bestalling som Vare- og Vekselmægler og drev som saadan i mange Aar Forretning i Kompagniskab med Mægler Giessing. I 1861 ombyttede han sin Mæglerbestalling med Borgerskab som Grosserer, men han foretrak bestandig for den skønneste Ramme om Livet paa Svanemøllen og naturligvis for den opvoksende Generation af „Børnebørn" var den dejligste Tumleplads, man kunde ønske sig. Af Husets Døtre var en gift med daværende Kronprins Frederiks mangeaarige Adjutant, Kaptajn Louis Lund, senere Udskrivningschef og Generalmajor, en anden med Ingeniør Johs. Prior, hvis Fader Grosserer H. P. Prior i en Aarrække (fra 1859 til 1867) boede tilleje i Stueetagen paa Svanemøllen. En tredie Datter blev gift med den bekendte Forfatter og Oversætter, Professor senere Etatsraad P. Hansen. Efter at være flyttet fra Svanemøllen boede „Obersten" i sine sidste Leveaar paa St. Annæplads, indtil han i 1883 lukkede sine Øjne. Imidlertid fortsattes saavel Mølleriet som den øvrige Virksomhed uforandret af hans ovennævnte to Sønner, indtil Virksomheden for Møllens Vedkommende fik en brat og sørgelig Afslutning derved, at Møllen totalt nedbrændte Natten mellem den 11. og 12. December 1892 — for ikke senere at blive opbygget. Hermed var den gamle Svanemølles Saga ude, og dens Minde lever nu kun videre i Navnet, der vel ogsaa for lange Tider vil vedblive at være knyttet til dette Punkt paa Strandvejen. Jorderne solgtes i 1895 til Københavns Kommune, medens Hovedbygningen med

Strandvej Nr. 39 (Matr.-Nr. 146 a 2 og 146 B), Børnehjemmet „Kana“,
tilhørte 1843 Sukkerrafinadør H. P. Hagbøl, i 1858 Malermester C. V. Juulmann. I 1884 købte Børnehjemmet Ejendommen, som solgtes i Aaret 1910 til Nedrivning.

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.

Samme Parti i 1922 som paa ovenstaaende Billed.
Tilhøjre ses Hornemansgade.

en lille Del af den gamle Have samtidig solgtes fra og efter i nogle Aar at have tilhørt Overretssagfører Hjardemaal i 1902 blev tilskødet Direktør Carl Vett, der endnu ejer Huset.

Joachimsdal.

Næst efter Kildevæld laa Joachimsdal, der har faaet Navn efter sin første Besidder, Apotheker Joachim Dieterich Coppel, fortjent som Stifter af Legater til Fordel for Farmaceuter. Han havde i 1764 erhvervet Grunden af Peter Nørager og i 1768 tilkøbt sig et Stykke af Kildevælds Jorder. Efter Cappels Død ejedes dette Lyststed af Apoteker Johan Andreas Mühlenstedt, der 1795 afstod det til Frederik Tutein, Ejeren af Rolighedsdal.

Ejendommen Strandvej Nr. 51 (Matr.-Nr. 146 C 2 og 147 a)
blev bygget 1877 og solgtes i 1905 til Kommunen til Nedrivning, i Anledning af Strandvejens Omregulering paa dette Sted, særlig af Hensyn til Kystbanens Anlæg, og Opførelsen af Viadukten, som ses paa næste Side. Den sidste Ejer var Direktør Aage Heymann af Firmaet Philip W. Heymann, som ejede Ejendommen fra 1894 til 1905.

Vilhelmsdal.

Sønden for Magistratens Fiskedamme byggede med kgl. Privilegium af 1628 Herman og Johan Woert en Slibemølle til Høleer og Skæreknive, som sattes i Gang af fremmede Mestre og tidligst nævnes 1633. Den var næppe længe i Drift. Senere opførtes et Hus, der med Tilliggende omskabtes til et Lyststed under Navnet Vilhelmsdal paa hvis Grund St. Josephs Søstrene har rejst deres Bygning.

Kildendal.

Lyststedet Kildendal, der som nævnt opstod paa Kildejorden, betegnes som liggende „nærmest ved Svanemøllen ved Rosbæks Bro nært op til Vartovs Enghave". Det blev antagelig først bebygget af den føromtalte Prof. H. Zoëga († 1673), der indlod sig paa store Ejendomskøb og bl. a. indehavde Gaardene Næs i Jylland og Lindholm paa Sjælland, men kom i økonomiske Vanskeligheder. Af hans Bo kom Kildendal til Johan Adolf de Clerque til Bjergbygaard, der allerede 1676 solgte den til Jens Krone, som atter i 1685 skødede den til Assessor Jens Hellegaard. Efter ham blev Vænget og Kilden overtaget af Krigskommissær Niels Justesen, der, af Hensyn til det stigende Besøg ved Vartov Kilde, udvidede Ejendommen, som samlet (i 1709) erhvervedes af

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Efter at Ejendommen var nedrevet og Viadukten opført, kom Terrænet til at se saaledes ud. Træerne tilvenstre staar i „Kildevæld"s Have.

Kommerceraad Hans Albrecht Hæsecker, der benyttede det som Lyststed. Til Kildendal hørte i hans Tid et Lysthus (Cabinet) med Glasruder, tre andre Lysthuse, Frugt-, Blomster- og Køkkenhave, tre Fiskeparker, en Iskælder og et Vænge. 1725 var dette „Plaisantz Hus" udlejet til en Traktør. Hæseckers Enke afstod 1744 Kildendal til Kommandør og Fabrikmester Didrik de Thurah. Fra Midten af Aarhundredet var det et meget yndet Traktørsted og lød ogsaa Navnet Lille Vartov.

Norgesminde.

Norgesminde, hvis Hovedbygning endnu er bevaret, opførtes paa det ovenfor nævnte, 1813 udskilte Areal af Enklaven, af Nordmanden, Sadelmagermester og Læderfabrikant Christopher Johnsen Hedemark, der antagelig i vemodig Erindring om Norges Afstaaelse har givet sit kort efter 1814 byggede, smukke

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Viadukten over Østbaneterrænet ved Svanemøllen, opført 1895.

Bygningen som ses er Hovedbygningen til den demolerede Svanemølle, som nedbrændte i 1892 og ikke senere blev opført.

Lyststed dette Navn. Norgesminde har som Traktørsted vundet et Navn i Literaturen; i Poul Møllers „En dansk Students Eventyr", er det Maalet for Studenternes Vandring, der her istemmer deres ungdomsfriske Sange. Valentin har valgt dette afsides liggende Sommeropholdssted for at undgaa de alt for hyppige Besøg, der i Staden drager ham bort fra Studierne.

Gammel Vartov.

Gammel Vartovs udstrakte Tilliggende er ifølge Dr. phil. Louis Bobe's og Dr. phil. Willads Christensens Afhandlinger i „Historiske Meddelelser om København" for største Delen opstaaet af Jorder, henhørende under den gamle Landsby Serridslev, der oprindelig udgjorde den nordligste Del af Borgen Havns Birk, og som (ifølge Oberstløjtnant H. U. Ramsings for kort Tid siden fremkomne Undersøgelser om dens Beliggenhed) formentlig havde sin Byplads ved Trevangemødet ved Store Vibenhus. Da Serridslev By gik til grunde i 1523 ved Københavns Belejring af Frederik I, søgte Københavns Stadsstyre at gøre Ejendomsretten gældende til hele dens tidligere Omraade. For at imødekomme Borgerskabet, overdrog han Borgerskabet den under Serridslev forhen hørende Rosbæk Mølle, der laa ved dette lille Vandløbs Udmunding paa Vestsiden af Strandvejen, afgiftsfri paa 10 Aar. I 1532 blev Rosbæk Møllegaard paa Livstid overdraget til Dekan Christiern Hviid, senere tildeltes den et Par københavnske Borgmestre efter hinanden og endelig en Slotsfoged i Byen, indtil den 1567 blev kongelig Lystgaard og Jagthus. I 1586, da den indrettedes til Kro, tillagde Kongen den det af Plattysk opstaaede Navn Vartov (af war tho: tag vare paa, pas paa). Tid efter anden tillagdes der Gaarden Jorder, som Strandvangen og Rughaven (1595). Under sit nye Navn traadte Vartov ind i Lokalhistorien, da Kong Christian IV i 1606 mageskiftede det til Helligaandshospitalet i København, af hvilket det endnu bevarede Helligaands Hus er en Levning. Hospitalet med dets syge og affældige flyttedes hertil, men blev i 1630 henlagt til en for Enden af Sortedamssøen, omtrent ved Trianglen, opført ny Gaard; de herværende anselige Bygninger ødelagdes i Belejringen 1658, og Hospitalet flyttedes da 1665 til sit nuværende Sted, men tog Navnet med sig.

Gammel Vartov ejedes 1732 af Lorentz Jessen, der skødede det til Christopher Bech, der boede her 1743, og efter hvem det 1752 kom til Anne Marie Willatzdatter i Ægteskab med Urtegaardsmand Hans Heinrich Voigt, hvis Fader og Bedstefader før ham havde været Gartnere i Omegnen af København. Han købte 1736 Vartovs Rughave og opførte her et Hus, han kaldte Lille Tuborg; 1751 købte han den øvrige Del af Vartov og døde 1756 paa Tuborg, efterladende en ret betydelig Kapital af over 20,000 Rdlr. Fra hans Dødsbo kom Gl. Vartov og Lille Tuborg til Datteren Arine Voigt, der 1757 ægtede Lorents Nicolai Clausen, som af Arvingerne erhvervede begge Gaarde for 9590 Rdlr. Clausen solgte Gl. Vartov 1764 til Kommandørkaptajn C. F. de Fontenay, der 1784 afhændede det til Kaptajnløjtnant Didrik v. Holsten, som kort efter afstod det til Peter Vilhelm Edinger; fra 1792 ejedes det af Frantz Pechel. I nyeste Tid (o. 1875) ejedes det af Gehejmeetatsraad Damm.

Af stor Betydning for Bebyggelsen af Gl. Vartovs Tilliggende og nærmeste Omegn blev den herværende, nu forlængst udtørrede Kilde, hvis Beliggenhed af Raadstuearkivar Dr. Villads Christen-

Dette Billede repræsenterer „Idyllen paa Strandvejen i 1860'erne"; se hvor hyggelig Strandvejen ser ud, se Svanemøllen som hæver sig højt over Terrænet og se den bølgende Mark ved Møllens Fod; — se saa paa Billedet forneden, det repræsenterer det samme vue, men ak, hvor forandret, vi synes at de Mænds Navne, der har Skylden for denne Slags Changements, fremtidig burde offentliggøres til Skræk og Advarsel for de Vandaler, som følger i deres Spor paa andre Kanter af Byen.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Samme Parti i 1922 som paa Billedet foroven.
Tilhøjre ses Svanemøllens Hovedbygning, som endnu er bevaret.

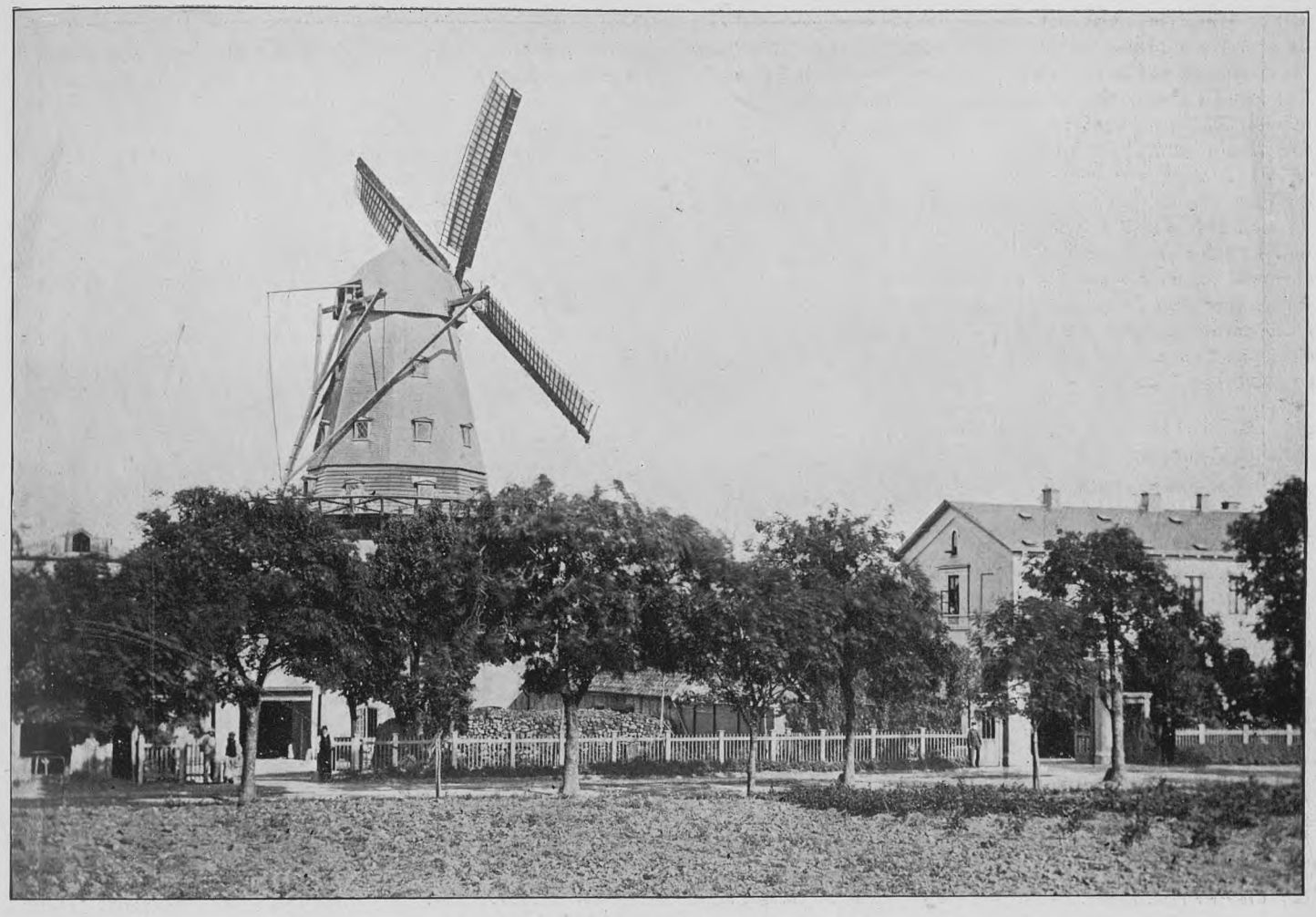

Svanemøllens Indkørsel fra Strandvejen, i 1860erne.

„Vue" over Svanemøllens Terræn i 1880erne, efter at Anlægget af Dampmøllen havde fundet Sted.

Oberst, Dampmøller I. P. F. Ekman med Familie.

Grosserer Ferd. Ekman.

Jægermester Johan Ekman. Oberst I. P. F. Ekman. Dampmøller Oskar Ekman.

Obersten til Hest som Chef for det borgerlige Artilleri.

sen er bestemt til at have været ved Rosbækken i Skellet mellem Ejendommene 30 og 32a paa Strandvejen. Dens Historie kan forfølges tilbage til Midten af det 17. Aarhundrede og uden Tvivl har den faaet Navn af Prof. phil. ved Universitetet, Dr. theol. Hans Zoëga, der paa den Tid ejede Kildejorden, en Eng- og Sumpstrækning, der 1621 af Byen blev overdraget Borgmester Knud Markvardsen i Fæste mod en ringe aarlig Afgift. Kilden kom hurtig i Ry for sin lægende Kraft. I Holger Jacobæu's Rejsedagbog (1673) nævnes M. Hans Zoëgas Kilde, som er fundet for nogle Aar siden, og hvortil fattige og Krøblinge valfartede St. Hans Aften ligesom til St. Helene Kilde. Kort efter (1675) omtaler Biskop J. Birkerod i sin Dagbog Kilden ved Gl. Vartov som St. Hans Kilde, hvortil de syge søgte i Troen paa dens Lægedomskraft. Sikkert har den Omstændighed, at Kilden ligesom de andre, saakaldte hellige Kilder gæstedes St. Hans Aften,

I Christian VI's Tid blev disse som andre løsslupne Folkeforlystelser lyst i Ban, men i Frederik V's Dage vaagnede de atter til Live igen. Ejerne af de omkringliggende Lystgaarde, der imidlertid var fremstaaet, maatte, som naturligt er, se skævt til den Tummel og Uro, der forstyrrede deres landlige Ro. Hertil kom, at Kreaturerne, der græssede paa de, Kildejorden omgivende, paa Tjørne og Tidsler rige Grusgrave, brød ind i Lysthaverne. Herover besværede sig særligt (i 1764) Raadmand Hans Holst de Place, Kildens Genbo, der ejede Hus og Vænge mellem Kildevæld og Gl. Vartov, „ved Rosbæk Bro og Vognmændenes Vangehus til venstre", det samme Landsted, der vel efter den bekendte Nordmand Carsten Anker fik Navn af Ankersminde. de Place fæstede det omtalte Jordstykke med Undtagelse af den nærmeste ved Kilden og Blokken liggende Grund. Da Generalauditør, Konferensraad Bornemann efter hans Død 1770 købte hans Ejen-

Strandvej Nr. 12 (Matr.-Nr. 141 a) „Svanholm" Aar 1912.

Ejendommen, i hvilken der i en lang Aarrække har været Traktørsted, tilskødedes 1797 Vognmand Andreas Gad, som ejede den til 1819. Efter den Tid tilhørte den følgende Ejere: 1819—1853 Garvermester Johan Henrik Bruuns, 1853—1862 Garvermester Andreas Christian Petersen, 1862—1871 Kommandør J. R. Petersen, 1871—1884 Proprietær Niels Christian Frederik Petersen, 1884—1897 Fabrikant W. Klenow, Handskefabrikant C. A. Martens og Handskefabrikant E. Jensen, 1897—1918 Grossererne S. N. Meyer og O. M. C. Borum. I 1918 overdrog Borum sin Part til S. N. Meyer, hvis Dødsbo den endnu tilhører.

givet Anledning til den forandrede Betegnelse, der holdt sig gennem det 18. Aarhundrede. Den fromme Skik, at man, for at opnaa Helbredelse ved en lægende Kilde, maatte betænke syge og fattige, medførte, at der her, kun et Par hundrede Skridt fra Gl. Vartovs Gaard ved Kilden opstilledes en Fattigblok, hvis Indhold tilfaldt Lemmerne i Vartov Hospital. Længe før Kirsten Pils Kilde blev Maalet for Københavnernes Udflugter, stod Vartov Kilde i Flor, og denne, ikke hin, gælder, som først oplyst af P. M. Stolpe, Holbergs „Kilderejsen" (1724) der oplyser om Kildens Udseende og Livet her. Troen paa dens mirakuløse Virkninger var dog allerede den Gang gaaet tabt. Jeronimus siger, at Kilderejsen i gamle Dage gjordes af „Devotion". Holberg maatte, da hans Skuespil havde til Maal at bekæmpe Overtro, give det Udseende af, at Fiktionen endnu var stærk paa hin Tid. Vartov Kilde var imidlertid da kun et Sted, hvor man man bød paa folkelige Midsommerlystigheder, der medførte alskens Udskejelser og Løsagtighed, som paa en ret grovkornet Maade skildres i i det 1727 udgivne første danske satiriske Ugeblad „Den forkerte Merkurius".

dom, indhegnede han Kildebakken og drog Ploven over Jorden, hvorved Kilden ødelagdes, medens Fattigblokken blev tilbage. I 1779 var Kilden allerede borttørret.

Store Tuborg.

Tuborgs Historie gaar tilbage til Slutningen af det 17. Aarhundrede, og Ejendommen er, som paavist af Oberstløjtnant H. U. Ramsing, opkaldt efter en Mand ved Navn Jonas Thue, der i 1695 ejede et Hus i Ryvangen. Han blev i Tidens Løb en ret velhavende og anset Mand, hvem man i udstrakt Grad overdrog Forvaltningen af umyndiges Midler. Mistænkt for mislig Omgang med de ham betroede Kapitaler rømte han i 1864 og døde kort efter, og hans Bo erklæredes fallit.

Det daværende ret beskedne Hus købtes for 506 Rdlr. af en Mand ved Navn Lauritz Andersen, der døde i 1707. Den følgende Ejer var i Pestens Tid Urtegaardsmand Henrik Larsen Møller, der udvidede Bygningen, da den fra Begyndelsen af det 18. Aarhundrede stadig stigende Tilstrømning til Vartovskilde

foranledigede, at Stedet blev et meget søgt Værtshus, som allerede i Holbergs Ungdom var et yndet Maal for glade Københavnere og vedblev at være det saa sent, at endnu Rahbek paa Strandvejens Søndagsryttere og unge „Løver" anvender Betegnelsen „de rette Tuborgjunkere". Ved Henrik Larsen Møllers Død i 1725 var der ved Siden af det gamle, lerklinede, enetages Hus opført en grundmuret Bygning i to Stokværk med en Stue paa 3 Fag, Sal og Kælder samt et nyt firefags grundmuret og teglhængt Stuehus. Der fandtes Gæstestue og Kælderstue, der ogsaa maa have været beregnet paa fornemme Gæster, da der baade forefandtes Gyldenlæders og Ruslædersbetræk og højryggede Lænestole. Den ved Omtalen af Gl. Vartov nævnte Hans Heinrich Voigt ejede senere Stedet og hans Efterslægt nedarvede det til Aarhundredets Udgang. Tuborg havde fra først af et meget ringe Tilliggende, og endnu da Voigt fik det var det en lille, tarvelig Gaard med et Par Haver, men omkring 1730 udvidedes det af den driftige Ejer ved Købet af Enklaven Syd derfor. — Gæstgivergaarden blev helt ombygget; Hovedbygningen af Mur og Egebindingsværk gjordes næsten dobbelt saa langt som den tidligere Bygning, ialt 12 Fag og blev smukt udstyret med Panelbeklædning, og Væggene overtrukket med Voksdug; et Værelse var endog beklædt med et af de af Datiden yndede, paa Kattun malede „historiske" eller mythologiske Fremstillinger. Paa Enklaven byggede Voigt endvidere en ny Gaard, Lille Tuborg, der bestod af tre smaa Længer, hvortil laa en ret anselig Have. Voigts Datter Arine ægtede Lorens Nicolai Clausen, der 1757 fik Skøde paa begge Ejendomme, som han indehavde i henved 40 Aar, indtil han 1795 afhændede dem til Apoteker J. A. Mühlenstedt, der var Ejer af Svaneapoteket. Han overlod Lille Tuborg til en ved den store Brand samme Aar husvild og økonomisk betrængt Familie, hvilken han ogsaa forskaffede Gæstgiverbevillingen, som ved denne Lejlighed flyttedes hertil fra Store Tuborg, som Mühlen-

Ejendommen Strandvej Nr. 69 (Matr.-Nr. 147 c 2) i 1860'erne.

Ejendommen ejedes fra 1847—1851 af Vognmand Niss Nissen med Tilnavn Kloster. Han døde 1851, og hans Enke Juliane Nissen Kloster, f. Tøring, ægtede samme Aar Vognmand og Hyrekusk Andreas Ludvig Andersen, som ejede Ejendommen til 1865. Indtil dette Tidspunkt havde Bygningen kun een Etage. Fra 1865—1904 ejedes den af Kaptajn Carl Gustav Vilhelm v. Magius, som lod opføre en Etage til og indrettede Sidebygningerne, der hidtil havde været Stalde, til Beboelse. Efter hans Død 1904 solgtes Ejendommen til Vognmændene C. Blyt og G. Bigum, som 1918 solgte den til Grosserer L. Simonsen, der 1920 afstod den til de nuværende Ejere, Fabrikanterne Johan og Axel Hornbech.

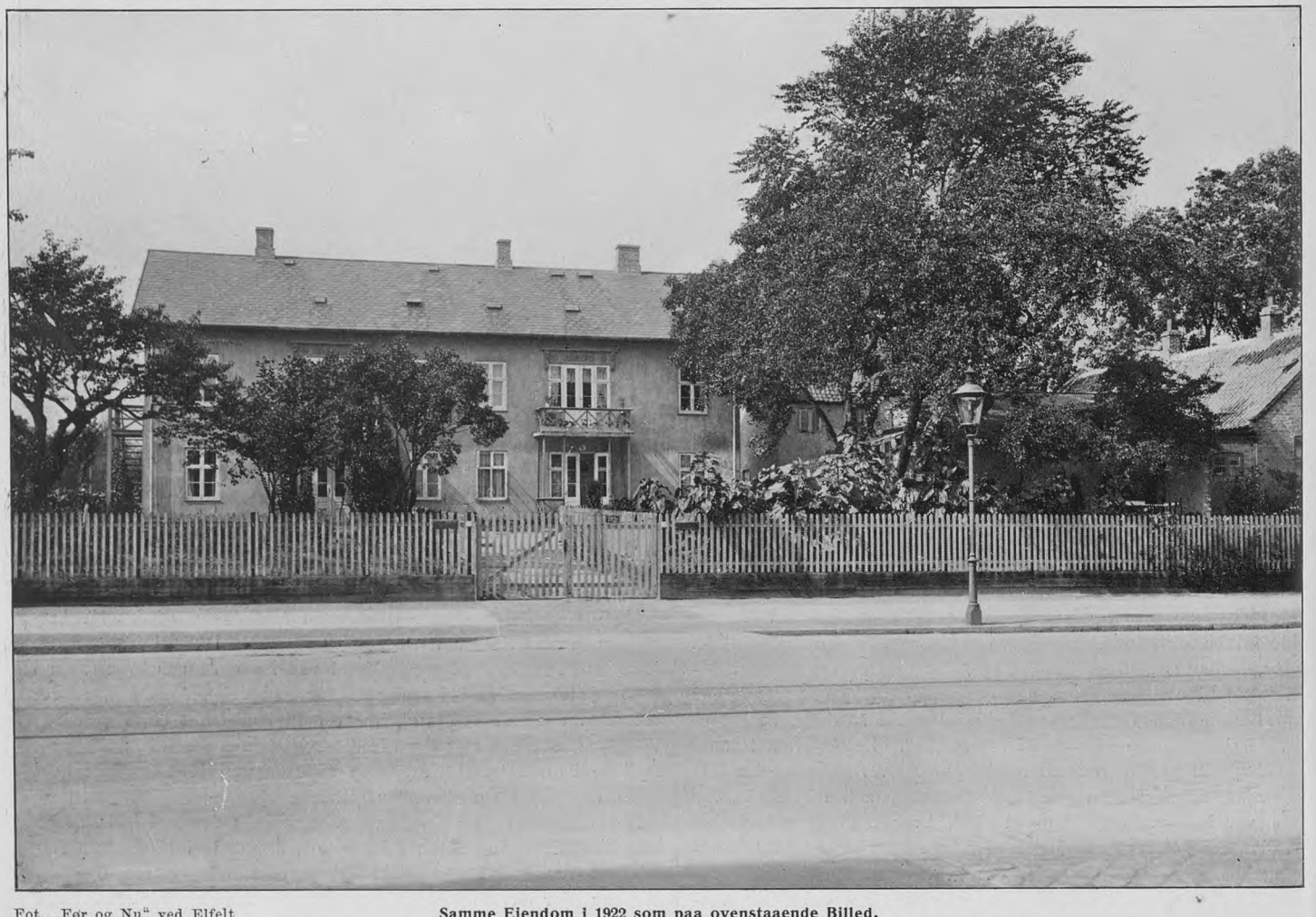

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Samme Ejendom i 1922 som paa ovenstaaende Billed.

Bygningen er uforandret, men Grøften og Hækken foran den har maattet vige for Strandvejens Udvidelse.

„Johannedal" Strandvej Nr. 81 (Matr.-Nr. 148 a).

Ejendommen stammer fra Slutningen af det 18de Aarhundrede, og har i Tidsrummet fra Aaret 1800 til Dato været Genstand for Salg 16 Gange. I 1804 ejedes den af Agent C. W. Duntzfelt og François le Chevalier, i 1821 af Joachim C. Malling, Kaptajn i Kongens Livkorps, i 1832 af Kammerherre Frederik von Lowzow, Direktør for Generaltoldkammeret, i 1841 af Conferensraad Peder Møller, i 1851 af Commerceraad Isaac Wulf Heymann, i 1871 af Grosserer Carl Ludvig Halberg, i 1883 af Grosserer F. I. Martens, blev senere Restaurations-Ejendom med „Ølkilde" i Kælder og Baghus, og tilhører nu Skomagermester H. C. Nielsen. — Ejendommen tilvenstre, Strandvej Nr. 79 (Matr.-Nr. 1290, udstykket fra Matr.-Nr. 148 B) er en smuk og solid gammel Ejendom, som fremdeles henligger urørt af Tidens Nedrivningstendenser.

Strandvej Nr. 85 (Matr.-Nr. 149) „Vangehuset" Aar 1912.

Tilvenstre ses Vangehusvej, tilhøjre S'randvejen. Ejendommen stammer fra første Halvdel af det 19de Aarhundrede og tilhørte i Tidsrummet 1865 til 1898 den bekendte Buntmager C. A. Trolle paa Østergade. — I 1898 solgtes den til Københavns Kommune.

Atter bringer vi en „Strandvejs Idyl“ fra 1867, — den straaler af Skønhed og landlig Fred. Ejendommen som ses midt i Billedet, og hvoraf nedenfor bringes en Gengivelse, er Nr. 20 (Matr.-Nr. 142 og 141 c 2); den stammer fra Slutningen af det 18de Aarhundrede, tilhørte fra 1805 Johan Friderich Fickenwerth, i 1843 Hans Christian Ulrichsen, i 1845 Fru Charlotte Krøyer f. Smith, Enke efter Kapt. K., i 1848 Premierløjtnant i borgelig Artilleri Erik J. P. Larsen, i 1856 Bogholder Harald Frederik J. Kühl, i 1859 Klædehandler Benny Salomonsen (Butik paa Østergade, hvor Trydes Boghandel nu er), hvis Enke, Fru Julie S., i 1869 solgte Ejendommen til daværende Lithograf, senere Bladudgiver Etatsraad C. Ferslev for 10,000 Rigsdaler. Ejendommen hed „Frederiksdal“. — Atter solgtes Ejendommen i 1883 til Kaptajn Johan Gustaf Adolph Nilsson, som omdøbte den til „Helgoland“ og indrettede Badeanstalt og Beværtning paa den. I 1886 overtoges Ejendommen af Hotelforpagter P. W. Spelten, og i 1892 af Tømrer Carl Frederik Petersen, som i 1901 solgte den til Fabrikerne „Lyneborg“, de nuværende Ejere. Der drives fremdeles Beværtning, som nu hedder „Carlsberg Pavillonen“.

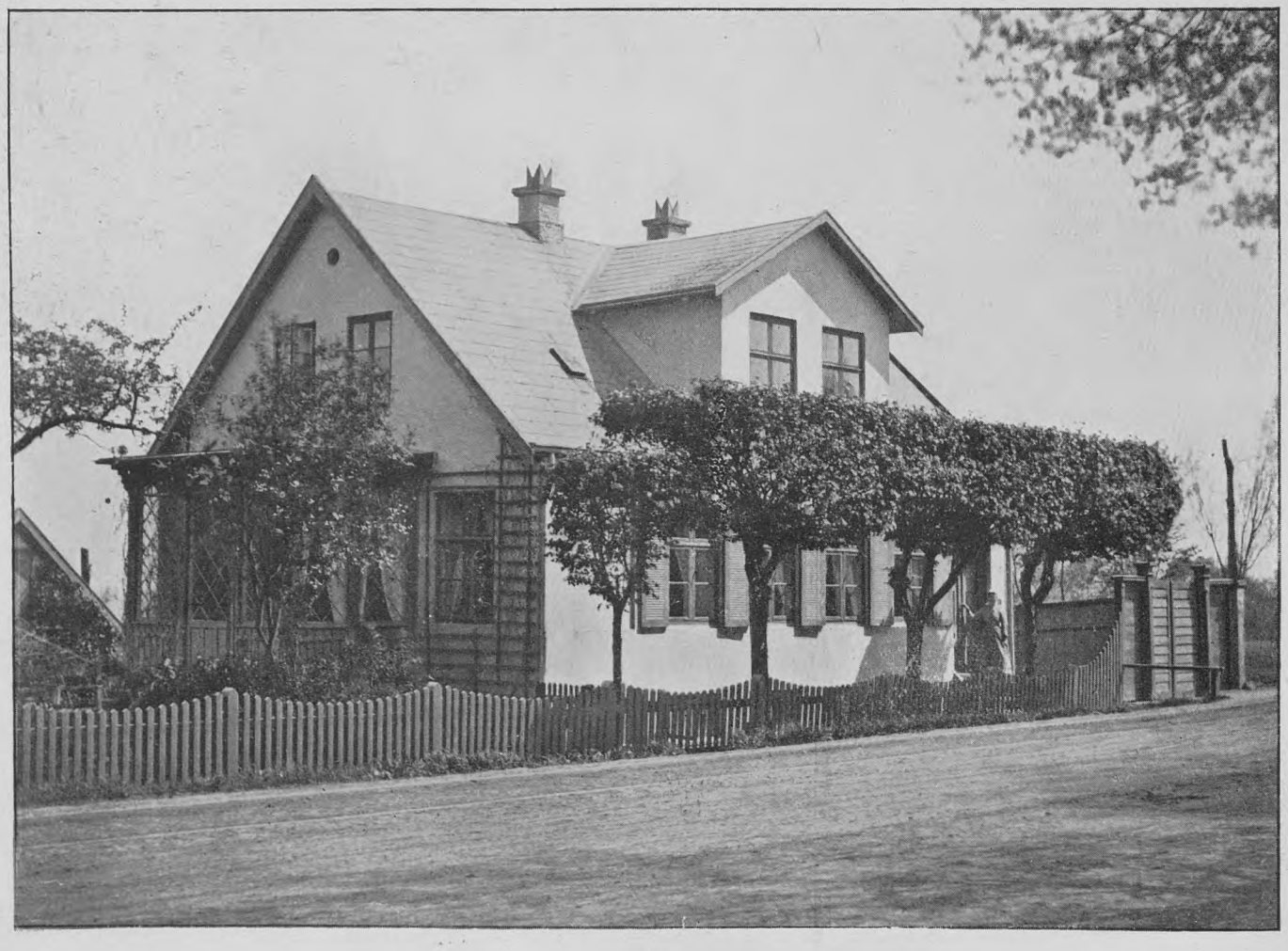

stedt indrettede til Lyststed. Han lod kort efter opføre et stort Vaaningshus i to Etager og smykkede dets Facade med Stenhuggerarbejde. De to Gaarde forblev dog ikke længe i hans Besiddelse, idet han 1799 afhændede Lille Tuborg til Stivelsefabrikant Cai Friederich Hammerich, der endnu holdt Gæstgiveri her, men allerede 1803 solgte det til daværende Justitiarius senere Statsminister Frederik Julius Kaas, som omdannede det til Lyststed. Det bestod paa den Tid af en to Etages teglhængt Hovedbygning med to Udbygninger af Bindingsværk, hvortil hørte en Have, der var over en Tønde Land stor og yderligere forøgedes ved Tilkøb; her lod Kaas i 1805 „i en dyb Dal anlægge en smuk Have. Efter ham kom Lille Tuborg til Lægen Johann Traugott Lebrecht Otto, der havde været Garnisonskirurg paa St. Thomas, men 1806 fik Embedet som Universitetskasserer; han ejede Stedet fra 1810 til sin Død 1827. Ved Aarhundredskiftet blev Lille Tuborg udstykket og dens Grund bebygget.

Et Par Aar efter Salget af Lille Tuborg skilte Mühlenstedt sig ogsaa ved Store Tuborg, som han 1801 afhændede til Landvæsenskommissær Peder Bech, der døde 1818 som Borgmester i København. Gaarden havde endnu i hans Tid et betydeligt Tilliggende, de store Jorder paa begge Sider af Strandvejen, omfattende den største Del af Gammel Vartovs Grund. Bech frasolgte 1809 af den efter Lille Tuborgs Afhændelse tilbageblevne Rest af Enklaven, et Areal paa 15 Tdr., paa hvilket nogle Aar senere Norgesminde opførtes, men beholdt Store Tuborgs Tilliggende Vest for Strandvejen og Jorderne ved Stranden Nord for Gl. Vartov, der frasolgtes efter hans Død.

Selve Lyststedet købtes 1824 af Lorentz Broegaard Knudsen, der ti Aar senere afhændede den til Mekanikeren J. P. Langgaard, fra hvem det 1847 kom til den fra England indvandrede Fabrikant Joseph Owen, som 1856 solgte Store Tuborg til Hofstolemager C. B. Hansen. I hans Ejertid har flere bekendte Mænd boet til Leje herude, baade i Hovedbygningen, som f. Eks. D. B. Adler og F. L. Høedt, og i Havehuset (Komponisten Glæser). Den sidste Sommer C. B. Hansen ejede Store Tuborg 1867 — havde ogsaa Grundtvig boet her som Lejer. Han havde vundet Strandvejen kær ved forskellige Sommerophold ved Sundet, samt 1844 paa Lille Tuborg, hvor Dronning Caroline Amalie havde skaffet ham Ophold, som han har lovsunget i et Digt

Tuborg du lille i Løn, lejret ved Strandvejen grøn!
Læ giver Popler og Linde Dig for de vestlige Vinde,
Giver og Nattergal Skygge; der hele Døgnet at bygge,
Der i det dunkle med Lyst dejlig at øve sin Røst.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Denne lille stilfulde Ejendom ligger ved Siden af foranstaaende Ejendom og har Nr. 22 paa Strandvejen; den er oprindelig opført i Slutningen af 18de Aarhundrede, men har gennemgaaet flere Forandringer, blandt andet er den paa Billedet viste Bygning opført som Atelier i 1880'erne af Marinemaler J. C. Neumann, som her malede det bekendte store Billede fra Stormflodsdagen, som for Tiden er i Grosserer Jac. Olsens Eje. — De senere Ejere ere: 1892 Prakt. Læge Just Gotschalk og 1916 Skibsinspektør, Kaptajn H. Neergaard.

I Eftersommeren 1867 købte Bispinde Grundtvig Store Tuborg for en Sum af 13,250 Rdlr., der hørte til hendes Særformue. Hovedbygningen med Indkørsel, Gaardsrum og Udhuse, beliggende i en Have, der endnu omfattede henimod 2 Tdr. Land, havde et herskabeligt, herregaardsagtigt Præg.

Store Tuborg blev fra Købets Afslutning Grundtvigs faste Hjem, hvor han ogsaa døde 6. Septbr. 1872. Her holdtes de saakaldte grundtvigske Vennemøder, der med hans Person som Midtpunkt, blev af saa stor Betydning for det kirkelige Liv i Hovedstaden og særlig for den religiøse Retning, han havde skabt og som samlede Folk fra alle tre nordiske Lande. Det første Vennemøde, der afholdtes her 8. Septbr. 1868 paa Grundtvigs 85. Fødselsdag, talte ikke mindre end 1100 Deltagere. Fra Havetrappen holdtes Taler af Rasmus Nielsen, Vilh. Birkedal, Gunni Busck og andre. I de følgende Aar med Undtagelse af Aaret 1870 holdtes Møderne paa Grundtvigs Fødselsdag, særlig højtideligt og storslaaet formede sig Festen 1871 paa 60 Aarsdagen for hans Ordination, ved hvilken Lejlighed han fik overrakt et af 400 Kvinder syet Gulv-

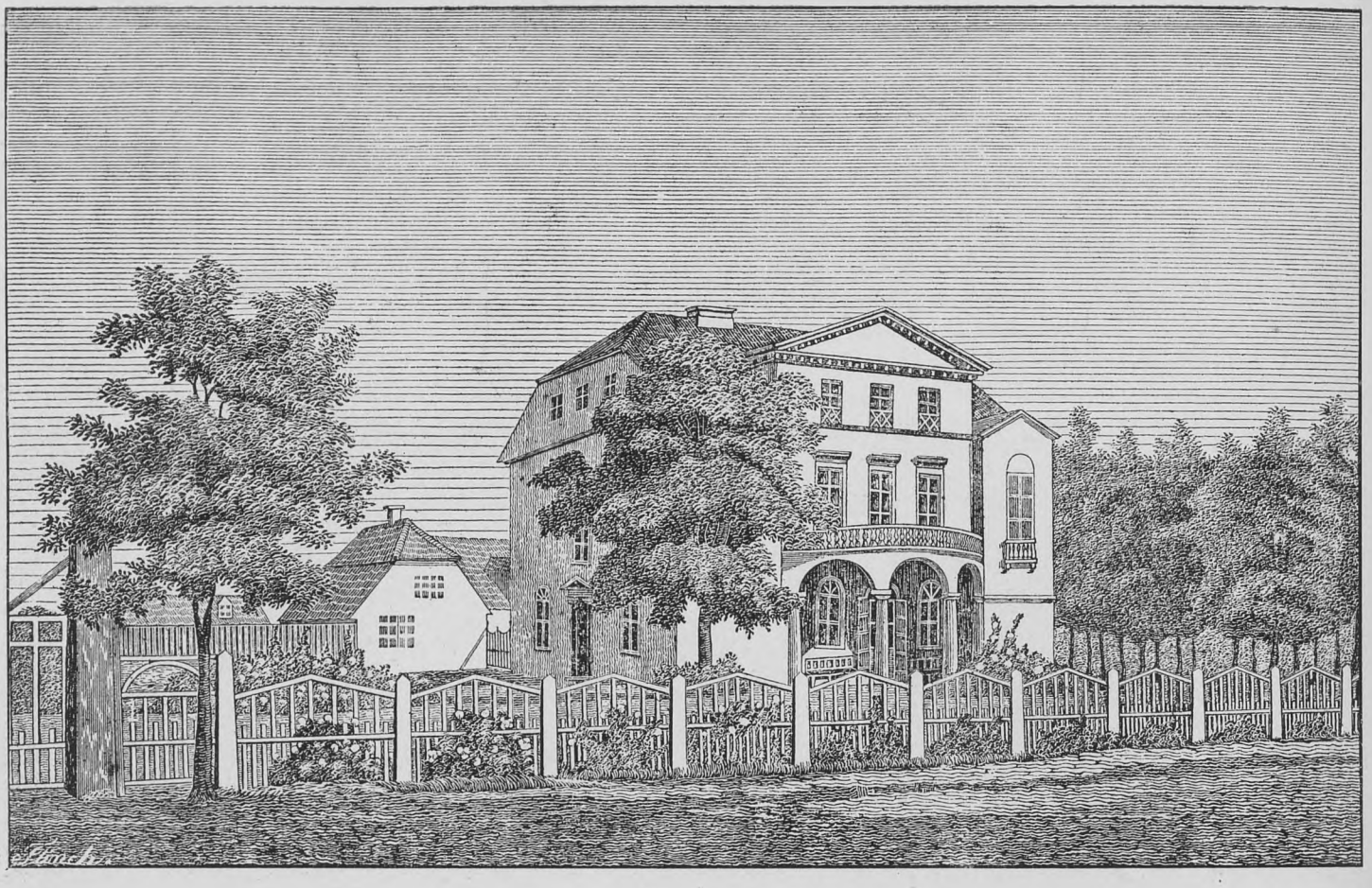

„Vilhelmsdal", Strandvej Nr. 91 (Matr.-Nr. 2126, en Del af Matr.-Nr. 150 og 151 B) (Kildendahl)

tilhørte i 1804 Professor Daniel G. Moldenhaver, som i 1831 solgte Ejendommen til Conferensraad Peter Pedersen. I 1840 blev Løjtnant i Kongens Livkorps, Cand. jur. Andreas August Kohl Eier, og han solgte i 1841 til Kammerherre Frederik von Lowzow, som overdrog Ejendommen i 1844 til Kammerraad Peter Ferdinand Hilarius Kalko. I 1851 ejedes Ejendommen af Louise Petersen f. Toxværd, som i 1856 solgte den til Proprietær Christian v. Halling, og ved hans Død 1874 arvedes Ejendommen af hans Svigersøn Premierløjtnant Valdemar Robert Lauritzen, som i 1895 og i 1904 tilskødede St. Josephs Søstrenes Kommunitet Ejendommen. Disse nedrev denne smukke, gamle Ejendom og opførte paa Grunden: „St. Josephs Søstrenes Seminarium", som ses paa Billedet forneden.

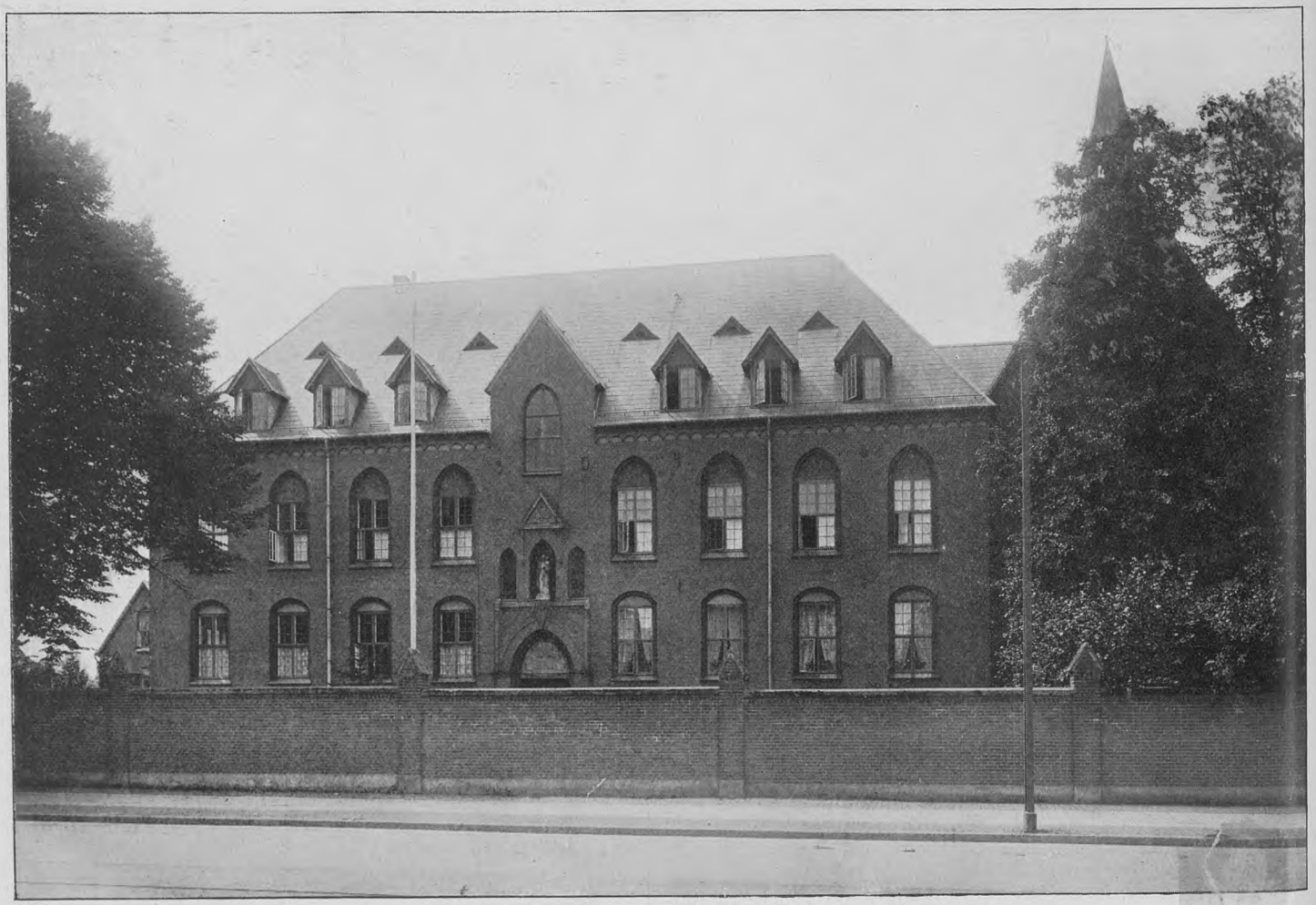

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

tæppe og ved Prof. F. Hammerich en Pengegave. Til Middagsbordet, der samlede over 100 Gæster, havde Hostrup skrevet en Sang. Om Aftenen var der stort Møde i Haven med mange Taler. „Grundtvigs Hjem" skriver en norsk Gæst, „var det lærerigste og interessanteste i Danmark, maaske i Norden. Det var Midtpunktet for det Aandsliv, som bl. a. brød saa befrugtende frem i Højskolebevægelsen, som fremtvang større Kirkefrihed i Danmark og som gav det danske Folk et lysere og videre Syn baade paa Kirke og Slot. Og man omgikkes hverandre med den Utvungenhed, som hersker i Hjem med gammel Kultur og aandelig Adelskab". Grundtvigs Yndlingsplads var i Stuen ved Vinduet ud mod Strandvejen, hvorfra mange saa og hilste Patriarken. Ovenover var hans Biblioteksværelse, der rummede over 10 000 Bind. Fra

Grundtvig paa Store Tuborg

af Pastor R. P. Rasmussen.

(Gengivet efter „Historiske Meddelelser om København" med Forfatterens Till.)

Om Livet paa St. Tuborg i Grundtvigs Dage, baade den Side deraf, som med Vennemøderne fik sit storladne Præg, og den anden Side deraf, selve det daglige Liv med de mange Besøgende, er der skrevet meget af cand. theol. Hans Brun i hans store Værk om Grundtvig. Hans Brun var Nordmand; men som ikke mange andre i Norge gik han op i alt, hvad der vedrørte Grundtvig, baade hans Person og hans Gerning. Og under sine Ophold i København indsamlede han sit Stof, der dog er noget kaotisk sammenhobet i Bogen. Han var som et levende Leksikon i, hvad der vedrørte Grundtvig. I Kristiania samledes en grundtvigiansk

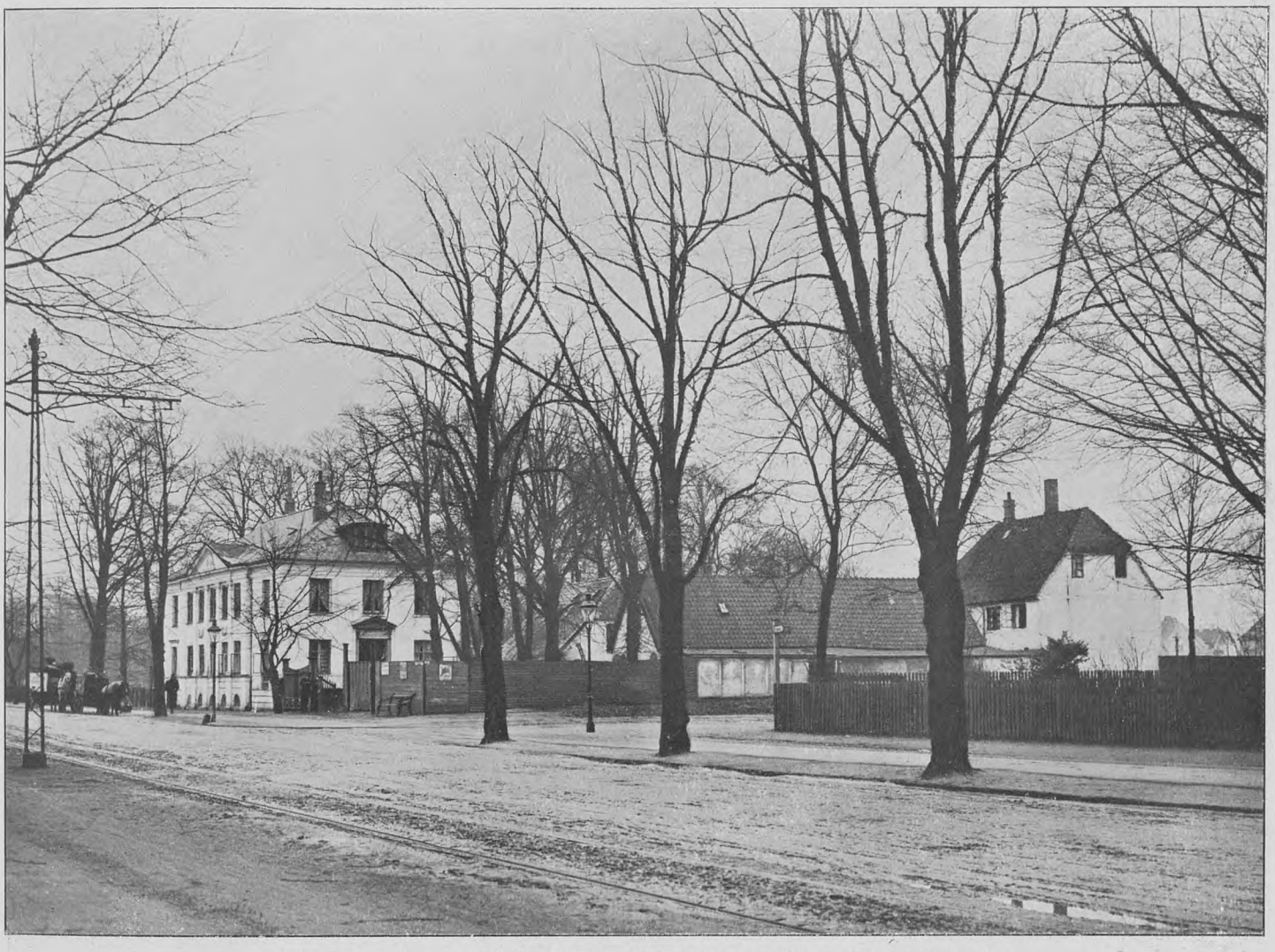

„Lille Tuborg" Strandvej Nr. 117 (Matr.-Nr. 4187, gl. Matr.-Nr. 30 B og 151). (Se Teksten.)

Ifl. Pantebogen: Gaard udenfor Østerport, ligeoverfor det gamle „Vartov". I 1811 tilskødedes Ejendommen Doctor Johan Trangott Otto, i 1833 Gartner Jørgen Hendriksen Thorup og i 1838 Fabrikant Hans Peter Lorentzen, som solgte den 1847 til Christian Frederik Schmidt, som atter afhændede den i 1850 til Hans Peter Lorentzen, hvis Enke i 1867 fik Ejendommen udlagt i Arv. Da hun døde i 1894 udlagdes Ejendommen i Arv til hendes Barnebarn Viggo Tegner, som straks (samme Aar) solgte den til Murermester E. Rothe, Ingeniørerne J. Saabye og K. Schøller, hvilke senere overdrog deres Part til Murermester E. Rothe, som nu ejer Ejendommen.

Tuborg førtes hans Lig 5. Septbr. 1872 til Vor Frelsers Kirke, hvorfra Begravelsen skulde foregaa. Der havde til Sørgefesten i Hjemmet indfundet sig flere Hundrede Mænd og Kvinder, af hvilke mange til Fods fulgte Kisten ind til Kirken. Man afsang Salmer, og Taler holdtes af P. A. Fenger og P. Rørdam.

Bispinde Grundtvig afhændede allerede Aaret efter sin Mands Død Store Tuborg til Konsul Johan Hansen senior for 22,000 Rdlr. I Skødet forbeholdtes Sælgerinden at maatte borttage fra Huset den Grundtvig af danske Kvinder skænkede Veranda. Et paa Højen i Haven paa Trekanten mellem Tuborgvej, Svanemøllevej og Forlængelsen af Johannevej staaende stort, gammelt Elmetræ, et af de største fra Grundtvigs Tid, er bleven staaende, fredlyst 1916 ved Frasalget af Trekanten. Hovedbygningen blev i Generalkonsul J. Hansens Ejertid ikke alene restaureret, men ogsaa ombygget. (Efter Dr. phil. Louis Bobe's Afhandling om Lystgaarde i „Historiske Meddelelser om København").

Kreds om Komtesse Knuth, som havde besøgt Grundtvig paa St. Tuborg, og Fru Lindemann, Organistens Hustru, og i denne Kreds fandt Brun som ivrig Forkynder af de grundtvigske Tanker sine Tilhørere og Meningsfæller. Her holdt han Bibellæsninger, og skønt han aldrig blev ordineret, kaldte man ham dog „Pastoren". Han kom meget paa St. Tuborg, og Fru Lindberg maatte ofte holde for, naar Brun skulde have Besked om et eller andet. Hun sagde ham, at han lignede Danaidernes Kar, og han gik villigt ind paa Spøgen. Han erklærede, at alt andet vilde han glemme, for at kunne samle sig om sin Lidenskab for Grundtvig. Den kæmpestore Nordmand med sin levende, umættelige Sjæl er et outreret Eksempel paa Grundtvigs Magt over Mennesker.

Ved Siden af Bruns Bog er her ogsaa benyttet en Del mundtlige Meddelelser dels af Professorinde Poulsen, dels af Pastor Niels Lindbergs Enke, Fru Clara Lindberg, født Monrad.

De grundtvigske Vennemøder er vel det ejendommeligste Udslag af kirkeligt Samfundsliv her i Byen. Ligesom andre kirkelige Møder var de Forhandlingsmøder i offentlige Lokaler; men

Gammel Vartov, Aar 1915; (se Teksten).

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Gammel Vartov, som det ser ud nu (1922).

som Navnet antyder, var de mere end dette. Det var Grundtvigs Person, som blev det samlende Midtpunkt, og det blev i hans Bolig, at Vennemøderne fik deres karakteristiske hjemlige Præg, idet Tiden var valgt saaledes, at Grundtvigs Fødselsdag, nogle Gange ogsaa Jubilæumsdage i hans Liv, faldt sammen med Møderne. Vennerne fejrede da disse Dage sammen med ham og gav dem et usædvanligt festligt Præg. Og at disse Vennemøder ogsaa fik mindre Aflæggere, naar Folk senere samledes i de store grundtvigske Hjem, kan jo mange tale med om. De store Højskolemøder ved Efteraarstide, hvor tidligere Elever og Vennekredsen i det hele samledes, er jo ogsaa voksede frem af den Aand, som affødte og prægede Vennemøderne. Om det første Vennemøde skriver Præsten i Lyngby Peter Rørdam følgende: „Det gør godt at faa et levende Indtryk af det Samfund, som endnu fortsættes efter samme Linie. Grundtvigs Hjem var naturligvis dette ogsaa før Vennemøderne begyndte, men blev det mest i Vennemøde-Tiden. „Vilhelminelyst" paa Frederiksberg var St. Tuborgs Forgænger, men her er det kun det sidste Sted, som kommer i Betragtning. At de Minder om St. Tuborg i Grundtvigs Dage, som endnu findes, bliver opbevarede, stemmer med den Pietet, som ogsaa disse Minder kan gøre Krav paa.

Som Følge af Grundtvigs Sygdom 1867 var der dette Aar ikke noget Vennemøde, og Mødet 1868 er derfor det første, som St. Tuborg fik Part i. Indbydelsen blev denne Gang udsendt sent, men der meldte sig alligevel en Mængde Deltagere og samledes 1100. Om Aftenen den 8. September, Grundtvigs Fødselsdag, holdtes der Møde paa St. Tuborg, hvor Haven var oplyst. Grundtvig talte ikke selv som ved senere Møder; derimod blev der fra

„Norgesminde", Strandvejen Nr. 119.
Opført i Aaret 1813. (Matr. Nr. 4 a af Store Tuborg).

skabes ved den ene Tro og Daab, thi det var det særegne ved denne Forsamling, at vi, skønt vi var komne sammen allevegne fra, samledes om Troen, vi er døbte til, naturligvis en enkelt undtagen, som havde forvildet sig derind".

Mange kom ved disse Vennemøder sammen allevegne fra, som Rørdam siger, ikke alene fra vort eget Land, men ogsaa fra de andre nordiske Lande, og derved kom disse Møder til at spille en Rolle i Udviklingen og Udbredelsen af det grundtvigske Aands- og Samfundsliv til Egne, hvor Jordbunden var modtagelig for saadanne Strømninger.

Naar den grundtvigske Retning fik et særegent ensartet aandeligt Præg over sig, der gjorde den let kendelig paa de forskellige Egne i Landet, saa har Vennemøderne sikkert i væsentlig Grad været Aarsagen dertil. I Aarene 1863—72 var Grundtvigs Hjem en Præstegaard ikke for et Sogn, ej heller for en By, men for By- og Landsogne i stort Tal rundt i Danmark. Og Grundtvig var ikke som saa mange andre Præster en rejsende Præst, han var altid hjemme, og derfor blev hans Hjem for de mange, som gik ind og ud i hans Studerestue, en Slags Landpræstegaard, et aandeligt og kristeligt Brændpunkt for saa meget af det Liv, som Trappen ud til Haven holdt Tale af Professor Rasmus Nielsen, Præsterne Vilhelm Birkedal og Gunni Busck o. fl. De to følgende Dage holdtes der dels Gudstjeneste i Vartov, dels Møde paa Store Ravnsborg, og begge Steder talte Grundtvig. Aaret efter fyldte han 86 Aar, og Deltagelsen i Vennemødet var overordentlig stor. Paa selve Fødselsdagen samledes ligesom forrige Aar store Skarer paa St. Tuborg, og Taler holdtes ogsaa denne Gang fra Havetrappen, bl. a. af Grundtvig selv og Rasmus Nielsen. Her sagde Rasmus Nielsen nogle Ord, som længe huskedes: „Ellers sagde man om en Mand, naar han havde naaet de 60 Aar, nu gaar det ned ad Bakke, men her havde vi en glimrende Undtagelse fra Regelen; thi da Grundtvig var naaet de 60 Aar, var det, som han begyndte et nyt Levnedsløb med ny Kraft, og han gik op ad Bakke, altid højere opad, og mens det at gaa ned ad Bakke gaar saa at sige af sig selv, efter Tyngdens Lov, saa koster det Kamp og Anstrengelse at gaa opad, men derom gælder det dog for os alle, og deri har vi en udmærket Læremester i vor Midte i Biskop Grundtvig". R. Nielsen kunde med Rette sige dette, thi der var gaaet 26 Aar, siden Grundtvig fyldte de 60.

„Vennerslyst" Strandvej 121 (Matr.-Nr. 152).

Ifl. Pantebogen: Et Hus udenfor Østerport paa den saakaldte „Ryvang". Ejendommen stammer fra 1791 da den ejedes af Niels Sørensen Greve. De paafølgende Ejere har gennemgaaende ejet Ejendommen i en lang Række af Aar; den solgtes første Gang i 1825, dernæst i 1826, 1838, 1846, 1853, 1870, 1874 til Gartner Jensenius Risting; udlagt i Arv 1901 og tilskødet 1908 Handelsgartner Henrik Fritz Hjort, som nedrev denne gamle, stilfulde Ejendom for at opføre den nedenfor afbildede Ejendom, Hjørnet af Norgesmindevej. — Længst tilhøjre ses paa begge Billederne „Store Tuborg", — (se Teksten).

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.

Store Tuborg, Grundtvigs Villa, Strandvej Nr. 123 (Matr.-Nr. 153).
Tilhører nu „Ensomme Gamles Værn“.

I 1870 holdtes der ikke noget offentligt Vennemøde, fordi Krigen mellem Frankrig og Tyskland optog alles Tanker. Det saa jo ogsaa ud til, at Danmark kunde blive revet med ind i Krigen. Men Grundtvigs Fødselsdag havde nu Traditionen for sig, og der samledes ogsaa en Masse Mennesker paa St. Tuborg den 8. September. Som ved de tidligere Møder blev der talt fra Havetrappen, og Forsamlingen afsang forskellige Sange.

Den 29. Maj 1871 var det 60 Aar siden Grundtvig blev ordineret, og denne hans Mindedag blev ogsaa Anledning til et Vennemøde. Forskellige af hans Venner, deriblandt Pastor P. A. Fenger, Handskemager Larsen og Brygger Vestberg, havde foretaget en Indsamling til en ny lukket Vogn til ham, og den blev bragt ham paa St. Tuborg Pinselørdag, for at han kunde benytte den, naar han i Pinsedagene skulde køre til Vartov Kirke. 2. Pinsedag var selve Jubilæumsdagen, og han blev om Morgenen hilst med Sang af en Del Unge og Børn fra et Par Skoler, inden han kørte til Kirke. Mens Grundtvig var borte, blev et nyt Gulvtæppe lagt ind i hans Værelse. Det var en Gave fra danske Kvinder, — 400 Kvinder havde syet paa dette Tæppe. Man ser det paa et gammelt Billede af hans Studereværelse paa St. Tuborg, en Akvarel af H. C. C. Ley, som ejes af Professorinde Poulsen. Det er delvis gengivet i F. Rønnings Skrift: „Hundrede Aar“, et Mindeskrift om Grundtvig 1883. Senere paa Dagen var St. Tuborg Festens Midtpunkt. Her overrakte Professor Fr. Hammerich ham en Pengegave og et Diplom som Medlem af det kgl. norske Videnskabernes Selskab i Trondhjem. Ved Middagsselskabet med over Hundrede Gæster blev afsunget en Sang, som Hostrup havde skrevet for denne Lejlighed. Dagen endte med et Møde i Haven, hvor en stor Skare Mennesker fra alle Danmarks Egne havde givet Møde, og ligeledes mange fra Norge, deriblandt 129 Højskoleelever fra Sagatun Højskole. Iblandt Nordmændene var ogsaa Kristoffer Janson. Mange Taler blev holdte: af Pastor P. Rørdam, Professor Fr. Hammerich, Nordmændene Højskoleforstanderne Anker og Arvesen, Stortingsmand Hjelmstad og Student Vullum, Højskoleforstander Carl Grove, Professor Rasmus Nielsen o. a. Stemningen var meget animeret, og Følelsen af, at det var et Vennemøde, var stærk. Om Onsdagen holdtes Møde i Kasinos store Sal, hvor ca. 2000 Mennesker havde indfundet sig, deriblandt 80 Præster. Dagen efter dette Vennemøde holdtes der i Dyrehaven ved den slesvigske Sten et Folkemøde med ca. 1300 Deltagere og i de følgende Dage Møder i Roskilde og i Frederiksborg, bl. a. for at Nordmændene kunde se Nordsjælland og Domkirken.

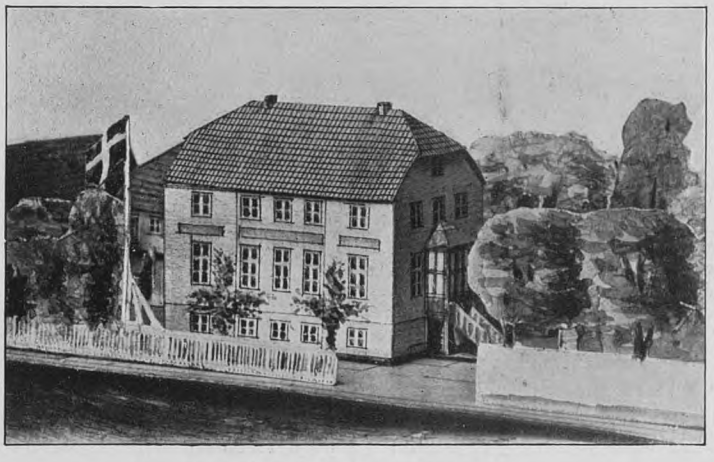

Store Tuborg paa Grundtvigs Tid.

Af de saakaldte skandinaviske Kirkemøder holdtes det 4. 1871 i September Maaned. Grundtvig deltog i Mødet, og ved Festmaaltidet, hvormed det sluttedes den 7. September, udbragte Dr. Kalkar hans Skaal. Grundtvig havde været tilstede, men var allerede gaaet hjem. Dr. Kalkar udtalte om Grundtvig, at „han gik som en rød Traad gennem den danske Kirkehistorie i de senere Tider, og baade Venner og Modstandere skyldte ham

meget. I Morgen fylder han 88 Aar — sagde Kalkar — og han har bl. a. ved den nye Sang, han har skænket os, bevist, at Aftenstund ogsaa har Guld i Mund". Grundtvig havde til Mødet skrevet sin Sang „Skarpsindighed er Tyskens Brod".

Dagen efter, den 8. September, Grundtvigs Fødselsdag, holdtes det sidste Vennemøde i Grundtvigs levende Live. I Haven ved St. Tuborg var der truffet Forberedelser til Mødet, og paa en af de store, aabne Pladser i Haven rejst en Talerstol og opstillet Bænke. For en Forsamling paa ca. 600 Mennesker talte saa bl. a. Præsterne Sveistrup, F. A. Fenger, Skat Rørdam og Provst Bassø fra Norge. Formiddagsmødet sluttede med et stort Middagsselskab hos Grundtvig. Blandt Gæsterne var den norske Sognepræst Sven Brun. Dagen endte med endnu et Møde Kl. $6^1/_2$ i Haven for en lige saa talrig Kreds.

Reedtz, født Komtesse Krag-Juel-Vind-Frijs, som var født paa Vedelslund 1826. Hun havde to Sønner og to Døtre, af hvilke sidste den ene, Sophie, 1868 blev gift med Lægen J. A. Sparrewohn. Grundtvigs Søn af 2. Ægteskab, Frederik Lange Grundtvig, og Stedsønnen Holger Reedtz, blev i 1868 konfirmerede af Grundtvig, og Amalie Reedtz 1871. Grundtvig underviste sine Konfirmander paa St. Tuborg, og det hændte, at ogsaa ældre Folk var tilstede ved Forberedelsen. Grundtvigs Kapellan, Kristian Køster, som daglig kom paa St. Tuborg og paa saa mange Maader hjalp Grundtvig, plejede saaledes altid at være tilstede. Grundtvigs Syn var svagt, og derfor maatte man læse højt for ham. Det blev besørget af forskellige Damer, som var i Huset hos Familien eller kom der. Af disse Damer kan nævnes Fru Grundtvigs Veninde Frk. Anna Gad, Frk. Karoline Larsen

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Trianglen ved Thingskiftevej, 1922.

Tilvenstre ses Ejendommen „Store Tuborg". Vejen midt i Billedet er Strandvejen, Vejen tilhøjre er Thingskiftevej og Vejen langs den store Have er Tuborgvej.

Hjemmet paa St. Tuborg fik i Hovedsagen sit Præg af, at Husets Herre var den aandelige og kirkelige Vejleder for saa mange af hans Tilhængere ud over det ganske Land. „Vilhelminelyst" og siden Tuborg blev Præstegaard for en Menighed, som havde sine Annekser ud over hele Danmark. I tidligere Tid var Grundtvig lidet indladende og kunde være temmelig brysk, naar nogen kom til ham, men det forandrede sig paa hans ældre og gamle Dage. Naar han da fik Besøg af Folk, som han mærkede, der var aandelig Alvor i, indlod han sig meget med dem. Og Aarene paa Tuborg var en aandelig gavmild Alderdom. Lejligheden i Stuen paa Tuborg var omtrent den samme som før Forandringen 1916. Grundtvig havde som sit Værelse den midterste Stue ud imod Strandvejen. Ved det midterste Vinduesfag havde han her sin Siddeplads i en højrygget Lænestol, som endnu er i hans Datters Besiddelse tillige med andre Møbler og Ting af Grundtvigs. Der var god Plads paa St. Tuborg, som foruden Hovedbygningen bestod af Havebygningen og Udhusene, men Grundtvigs egen Familie var ikke stor. Han var 1858 bleven gift i 3. Ægteskab med Enkefru Asta Tugendreich Adelheid og hendes Søster Frk. Filippine Larsen, der var Lærerinde for Asta, Frk. Birkedal, Frk. Anna Barfod o. fl. Den sidste, en Søster til Fr. Barfod, var i mange Aar Husjomfru. Sønnen Frederik Lange havde den Opgave at læse Aviserne for Faderen. Hans yngste Barn, Asta Frijs Grundtvig, var kun 7 Aar, da de flyttede til Store Tuborg.

Grundtvig var hjemme ikke meget talende. Meget studerende Folk bliver jo tidt tavse. Men de nævnte Damer formaaede nok at give Huset Liv. Grundtvig havde ogsaa Huslærere til sine Sønner, saaledes Carl Høffding Muus, Oversætteren af Kirkefædrene, og Student C. S. Ley, den siden i grundtvigske Kredse bekendte Lærer, samt Niels Lindberg, der var F. L. Grundtvigs Manuduktør og som nævnt boede derude. Hans Enke mener, at hendes Mand maaske var noget lemfældig imod sin Elev, som ogsaa havde andre Interesser end just stadig Læsning. Det gik heller ikke godt for ham, da han første Gang skulde op til Studenterexamen, og han fik den ikke. Hverken Lindberg eller Frederik Lange havde meget Mod paa at meddele Faderen Udfaldet, men de maatte jo gøre det. De sagde ham saa, at Fre-

Indkørsel til Tuborgs Fabrikker fra Strandvejen Nr. 54. Aar 1909.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Indkørslen til Tuborgs Fabrikker i 1922.

Tilvenstre i Billedet ses den i Aaret 1913 af Professor Rosen opførte Administrations- og Laboratoriebygning.

„Tuborg Pavillonen" paa Strandvejen Nr. 68. Aar 1895.

Den store, med indvendig Trappe forsynede Flaske havde oprindelig tjent som Reklame for „Tuborgs Fabrikker" paa „Den nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling i København 1888", hvorfra den efter Udstillingens Lukning henflyttedes til den paa Billedet viste Plads, hvor den benyttes som Udsigtstaarn.

derik var faldet igennem. „Naa, det kunde man ogsaa i min Tid", svarede Grundtvig og intet videre.

Grundtvigs Hjem laa jo ret fjærnt fra Byen, naar man tænker paa, at man den Gang savnede de Samfærdselsmidler, som vi nu har ud ad Strandvejen; men alligevel kom der mange Mennesker i Hjemmet, og Grundtvig vilde i sine ældre Dage gerne se Mennesker hos sig, ogsaa ved sit Bord. Det var disse mange Besøgende, som gav det daglige Liv derude sit usædvanlige Præg.

Etatsraad Philip W. Heymann.

Ved Jagtvejen laa Marienlyst, Grundtvigs Højskole, hvor han ofte kom og samlede om sig store Skarer. Ved Aabningen af Pigeskolen i Maj 1868 talte han tillige med Forstander C. Grove og Bjørnstjerne Bjørnson. Forstanderne ved de andre af Landets Højskoler søgte ud til ham for at hente Raad og Vejledning, saaledes Kristen Kold, Ludv. Schrøder, Nutzhorn, Ernst Trier o. s. v. St. Tuborg har ogsaa i Højskolens Historie spillet sin Rolle, og fra dette Sted er mange af de Tanker og Ideer fløjne ud, som senere er virkeliggjort i Højskolebevægelsen.

Var der saa en Del Mennesker samlet hos og om Grundtvig om Aftenen, sang de folkelige og kristelige Sange, og flere af de Sange, som lød derude, vandrede senere Landet rundt. Før Grundlovskampens Afslutning 1866 var Grundtvig kommen i nær Forbindelse med flere Politikere, med hvem han delte Anskuelse, og disse besøgte ham ogsaa siden paa St. Tuborg og forhandlede med ham om politiske Spørgsmaal. Sofus Høgsbro var jo Redaktør af Bladet „Dansk Folketidende", som Grundtvig var med at stifte. Han boede langt fra Grundtvig i den modsatte Ende af Byen, men det forhindrede ikke hans Besøg; og hans Hustru og Børn boede undertiden om Sommeren hos Grundtvigs i Maaneder. Af andre Politikere, som besøgte ham paa St. Tuborg, maa nævnes N. J. Termansen, Godsejer Carlsen og adskillige andre Rigsdagsmænd.

Brygmester Hans Bækkevold.

Med Universitetet havde Grundtvig næsten ingen Forbindelse. Aandsretningen der var en anden end den grundtvigske. Af Universitetsprofessorer kom derfor kun faa hos ham. Med Pro-

fessor Stephens havde han Forbindelse som Følge af oldengelske Studier, hvortil han søgte Stephens Bistand, men med Professorerne Rasmus Nielsen og Fr. Hammerich var han mere igaaet. De hørte begge til hans aandelige Tilhængere, især den sidste, og de kom begge paa Tuborg. Grundtvig besøgte ogsaa jævnlig, sidste Gang 5 Dage før sin Død, Hammerich, som boede paa Bagergaarden ude ved Emiliekilde. R. Nielsen var begyndt at komme hos Grundtvig allerede før Tuborgtiden og kom ret jævnlig. Tilslutning fra hans Side var Grundtvig en Glæde, og han ønskede ham en Gang, han var hans Gæst ved en Festlighed, til Lykke med, at han var bleven Professor „i levende Live", fordi andre ellers først plejer at blive det „efter Døden". Rasmus Nielsen boede paa Østerbro, og naar han paa sin Tur ud ad Strandvejen kom til Tuborg, kunde han sidde der i Timevis. Grundtvigs Værelse var fuldt af Bøger, ligesaa Værelset ovenover, St. Tuborg og bad ham gaa med sig ind til Grundtvig. Denne skulde forfatte Inskriptionen paa Stenen og paa den Maade faa Part med i den, for at Birkedals Drillerier, som Skræppenborg var meget altereret over, kunde forstumme. Skræppenborg bad Grundtvig ikke gøre Inskriptionen for lang af Hensyn til det bekostelige ved at faa Ordene huggede i Stenen. Grundtvig lænede sig saa et Øjeblik tilbage i sin Stol og blev straks inspireret. „Skriv saadan", sagde han: „Han spredte Lys paa Livets Vej!" „Nej", sagde Skræppenborg, „det kan sættes over Jer selv!" Grundtvig lænede sig atter tilbage og sagde: „Guds og Folkets Mand!" og saaledes blev det.

Foruden Gæsterne fra de norske Højskoler kom adskillige andre Nordmænd til Grundtvig. Den førnævnte Hans Brun beskriver Hjemmet saaledes: „Det var hyggeligt, opbyggeligt og — hvorfor ikke — rigtig morsomt"! Blandt de andre Nordmænd, som

Ejendommen „Store Mariendal", Strandvej Nr. 135. Aar 1900. (Se Teksten senere).

Biblioteksværelset. „Bøger, Bøger", sagde R. Nielsen, da han saa det, „alt sammen det døde Ord, men hvor er det levende Ord, som der tales saa meget om?" Har De ingen Bøger?" spurgte Grundtvig. „Nej", svarede Professoren, „mit Bibliotek er her", og han pegede paa sin Pande.

Grundtvigs nærmeste Præstevenner kom ofte til ham paa St. Tuborg og desuden mange tilrejsende Præster. Hyppigt kom saaledes Pastor P. A. Fenger og dennes Kapellan Kr. Madsen, som efter Køsters Død hjalp ved Udgivelsen af Sangværket. Til Madsen udleverede Grundtvig henimod 400 utrykte Salmer, som de tildels gennemgik sammen, og som siden blev udgivne.

Ogsaa Hostrup kom paa St. Tuborg, og ved et Middagsselskab derude udbragte han en Skaal for „den gamle Nattergal i Bøgelunden", som Grundtvig besvarede med en Skaal for „den unge Nattergal".

P. Larsen Skræppenborg fik rejst en Sten for J. C. Lindberg i Skibelund Krat, men havde ikke saa faa Bryderier, før det lykkedes ham. Ved et Selskab hos P. A. Fenger paa Christianshavn, hvor Vilh. Birkedal var tilstede, maatte Skræppenborg døje forskellige Drillerier fra Birkedals Side for denne Stens Skyld. Han gik saa nogle Dage efter ud til Nils Lindberg paa

besøgte Grundtvig, var Kristoffer Bruun, Højskoleforstander og siden Præst; den norske Digter Professor A. Munch med Frue, der var til Middag hos ham, siden Professor L. K. Daa og P. A. Munch, Dr. G. Vilh. Lyng, Komtesse Knuth, Landskabsmaler Kr. Wexelsen, Stortingsmand, Overretssagfører Halvor Bentsen og mange andre, deriblandt flere norske Bønder, der alle var bleven grebne af det grundtvigske Aandsliv. Ogsaa fra Sverig fik Grundtvig i disse Aar talrige Besøg.

Der har været noget festligt over Grundtvigs Hjem paa St. Tuborg, baade naar henses til de mange fremmede og betydelige Mennesker, der kom der og var Gæster ved hans Bord, og til den Aandsfylde, som gav det daglige Liv sit Særpræg. Grundtvigs Hustru passede udmærket ind i hele den Kreds, som hun nu blev Husfrue for. Grundtvig sagde om hende, at hun bragte Vaaren ind i hans Vintertid, og igennem sine Sange har han sat hende det smukkeste Minde. Baade i folkelig i og kristelig Henseende gik hun op i det grundtvigske Hjem, hun, der havde sin Oprindelse fra et Dannelseslag, der vel var ikke saa lidt forskelligt fra et saadant Præstegaardsliv som det, man levede paa St. Tuborg. Fru Lindberg siger, at hun var et udpræget Hjærtemenneske, saa jævn som nogen i Danmark. „De er kommen af med

Porcellænsjorden," sagde Fru Lindberg en Gang til hende, „De husker jo nok, at H. C. Andersen siger om de adelige, at de er dannede af Porcellænsjord". Fru Grundtvig lo ad denne Bemærkning.

Det daglige Liv paa St. Tuborg fortæller Brun meget om. Grundtvig begyndte efter sin Sygdom 1867 at gaa i Seng om Natten, hvad han tidligere ofte havde undladt. Han spadserede i Haven om Morgenen. Han holdt en længere Husandagt med Salmesang Morgen og Aften og blev i det hele mere præget af Mildhed og Kærlighed end tidligere. Han bar den kendte sorte Fløjelsjakke, som ses paa flere af Billederne af ham, og havde en brungul, bredskygget Hat paa Hovedet.

Han kørte ofte sammen med sin Hustru ud til Skoven og besøgte snart en, snart en anden af sine Venner, f. Ex. Tietgen i Taarbæk eller Kammerherreinde Neergaard i Søllerød. Naar kørte en Tur ud ad Strandvejen, saa de ogsaa Grundtvig sidde inde bag Ruden, og Kronprinsen lettede sig da i Sædet og hilste over mod den gamle Patriark.

St. Tuborg var Grundtvigs Hjem i godt 5 Aar, og her døde han. Søndag den 1. September 1872 havde han prædiket i Vartov Kirke; siden var der Middag paa St. Tuborg, hvor flere var tilstede, bl. a. Sofus Høgsbro, som efter Middagen havde en lang Samtale med Grundtvig. Om Mandagen var der ikke noget usædvanligt at mærke paa ham. Han holdt Morgenandagt, som han plejede, og satte sig derpaa ind i sin Stue, hvor han arbejdede med forskelligt. Hen paa Eftermiddagen var han en Tid alene i Værelset, hans Hustru kom hjem efter en lille Tur og saa ind til ham og bemærkede da nogen Forandring i hans Udseende. Hun anede Faren og gik ud for at faa sendt Bud efter Lægen; men da hun kom tilbage, saa det ud, som om Døden

Strandvej Nr. 141, Restaurationen „Gamle Slukefter", 1910 (tidligere Lystejendommen „Elisedal").
Denne Ejendom, som stammer fra 1850erne, har endnu holdt Stand imod Nedrivningsmanien, og vil forhaabentlig endnu i mange Aar holde Stand.

de om Eftermiddagen foretog deres Køreture fra St. Tuborg, saa man hyppigt paa Sædet hos Kusken Peter, Grundtvigs Karl, en af Lindbergs Sønner. Vartov frie Menighed havde paataget sig at afholde Udgifterne ved Køretøjet.

H. L. Martensen fremkom i sin Ethik med nogle spydige Bemærkninger om Grundtvigs 3. Ægteskab. Heraf tog Biskop Monrad Anledning til at fremsætte de mest anerkendende Ord om Samlivet mellem Grundtvig og hans Hustru, „der, som han siger, vil bygge en fast Mur om ham mod det daglige Livs mangehaande Smaabekymringer og Smaafortrædeligheder, for at han kunde leve frit og uforstyrret i sine store aandelige Syner". Fru Grundtvig var livlig i Hjemmet og opofrende overfor sin Ægtefælle. Hun gjorde hans sidste Aar lyse, og det var ikke mindst hende, som drog de mange Gæster til Huse.

Som et lille Træk fra Livet i Hjemmet kan anføres, at paa Datteren Astas Fødselsdag, den 10. Februar, var der som Regel et lille Selskab for hendes Veninder, og saa dansede Børnene i Bibliotheksværelset ovenover Grundtvigs Stue. I denne sin Stue sad han ved Vinduet ud mod Strandvejen, og her har mange set hans kraftige Skikkelse igennem Ruden. Da Kronprins Frederik efter sit Bryllup i 1869 med den svenske Prinsesse Lovise allerede var indtraadt. Grundtvig blev nu baaret ind i Sovekammeret ved Siden af hans Stue og lagt paa sin Seng, og kort efter ankom Lægen, Dr. Engelsted, som ogsaa boede paa Strandvejen. Der var imidlertid ikke andet for Lægen at gøre end at konstatere, at Døden var indtraadt. Fr. Lange Grundtvig løb over til Lindbergs og fortalte dem, at hans Fader var død, og de gik da begge derover og var tilstede, medens Engelsted tilsaa Grundtvig. Ligesom der stedse havde været noget imponerende ved Grundtvig, skønt han af Vækst hverken var ualmindelig svær eller høj, saaledes saa han ogsaa, da han laa paa Sengen, ud som en Kæmpe. Lindberg bemærkede dette til sin Hustru, da de atter var kommen over i deres egen Bolig, og tilføjede: „Lagde Du Mærke til, at da Engelsted stod og undersøgte Grundtvig, saa han ud som en lille Myre ved Siden af den store Kæmpeskikkelse"!

Grundtvigs Lig blev Torsdag den 5. om Aftenen ført fra St. Tuborg til Vor Frelsers Kirke, hvorfra Begravelsen skulde finde Sted den 11., og flere Hundrede Mænd og Kvinder havde indfundet sig paa St. Tuborg. Der blev afsunget Salmer og talt af Præsterne P. A. Fenger og P. Rørdam, og mange af Følget fulgte med til Fods ind til Kirken. Blandt dem, som bar Kisten ud fra St. Tuborg, var de 3 Nordmænd Viggo Ullmann, siden Høj-

KØBENHAVNS
KOMMUNEBIBLIOTEKER

„Slukefter", Strandvej (Matr.-Nr. 156) i 1860erne.
Ejendommen, der laa lige ved Siden af Bygningen „Gamle Slukefter", som vises paa det foregaaende Billed, opførtes i Aaret 1737, (se Teksten senere).

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.
Paa dette Billed, som er fotograferet af os i August Maaned iaar, ser man først den ubesejrede gamle Ejendom „Gamle Slukefter" (tilvenstre) og derefter den Ejendom ved Siden af, som er opført paa „Slukefter"s Grund samt hele Gadepartiet, der er traadt i Stedet for den idylliske Strandvej, som ses paa det øverste Billed.

skoleforstander og Amtmand; A. M. St. Arctander, siden Højskoleforstander, og O. Lindemann, siden Præst ved Rigshospitalet i Kristiania.

Bjørnstjerne Bjørnson var ikke med i Hjemmet, men besøgte vistnok senere St. Tuborg. Den norske Digter havde som bekendt sluttet sig til Kredsen, der samledes om Grundtvig i Vartov, og kom meget til Gudstjenesten der, et af hans Børn blev døbt af Grundtvig. Han talte ogsaa ved Grundtvigs Jordfæstelse i Familiebegravelsen ved gamle Køgegaard og skrev til Vennemødet Dagen efter sin Sang: „Ligesom Vølven i Nordfolkets Gry". —

„Slukefter" paa Strandvejen ved Hellerup, set fra Strandvejen mod Nord. Aar 1895.

I Billedet af Grundtvigs Værelse paa St. Tuborg, ser man, hvordan Væggene var dækkede af Bøger, og endda ser man ikke paa Billedet den ene af de to Reoler, som fra Væggen tilhøjre stod frem paa Gulvet paa hver sin Side af Sofaen. Paa Sofaen mellem disse to Reoler sad Grundtvig om Aftenen, naar Lampen var bleven tændt. Men som allerede omtalt var det egentlige Biblioteksværelse i Stuen ovenover og var af samme Størrelse som den, der ses paa Billedet. Her oppe stod der en overordentlig Mængde Bøger, saa Rasmus Nielsen nok kunde have Grund til at tale om „det døde Ord"!

Grundtvigs Bibliotek blev bortsolgt ved offentlig Auktion i September 1873, og efter Kataloget skulde der bortsælges 9853 Nummere, deraf 890 af Grundtvigs egne Skrifter. Det var jo en Bogsamling, som maa have fyldt en Del, selv paa Tuborg, hvor der var meget god Plads.

Ret længe efter Grundtvigs Død blev Ejendommen ikke i hans Enkes Besiddelse. Hun solgte den godt et Aars Tid efter. Det var Tietgen, som raadede hende til at sælge. Han fortalte hende nemlig, at den frie Udsigt, som den Gang fandtes hen over Strandmarkerne ned til

„Slukefter" under Nedrivning. Aar 1899.

„Lille Mariendal" paa Strandvejen ved Hellerup (Matr. Nr. 2 b og 3), set fra Forhaven Aar 1896.
Ejendommen, som nedreves 1897, var Nabo til „Slukefter" (se Teksten senere).

Samme Parti som paa ovenstaaende Billed i 1922.
Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.
Tilvenstre Strandvejen, tilhøjre Sankt Pedersvej. I Ejendommen har den for Tiden meget omtalte „Hellerup Bank" sine Lokaler.

Bomhuset paa Strandvejen ved Hellerup, Aar 1895, nedrevet Aar 1900.
(Se iøvrigt Teksten senere).

Strandvej ved Hellerup set mod Syd Aar 1895.
Tilvenstre ses Bomhuset og tillhøjre ved Fortovskanten ses Bommen i lodret Stilling.

Bomhuset paa Strandvejen ved Hellerup i 1870erne,
forinden Idyllen af Strandvejen udslettedes ved Opførelsen af høje Kaserner.
Man ser Bommanden afkræve et Køretøj Bompenge. Billedet er set indefra Byen udefter.

Tilh. Dyrlæge Lorentzen, Jægersborg.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Ejendommen Strandvej Nr. 92, Aar 1922.
Opført paa Grunden, hvor tidligere det idylliske Bomhus laa.

Sundet, snart vilde forsvinde, idet Aktieselskabet Tuborg Fabriker vilde opføre Fabriksbygninger lige overfor St. Tuborg. Hun solgte derfor Ejendommen; Skødet er tinglæst den 22. December 1873.

For en Aarrække siden omgikkes man i grundtvigianske Kredse med Tanken om at erhverve Store Tuborg og i dets Hovedbygning at indrette et Grundtvigmuseum, men Planen opgaves paa Grund af de mange Forandringer, der var foregaaet med Huset og det store industrielle Foretagende, der imidlertid havde dannet sig her. Det gamle Vartovs Tilliggende paa Strandsiden var allerede 1824 efter P. Beck bleven købt af Vognmand Hans Peder Holst, Faderen til Digteren, i hvis Familie det forblev i en Menneskealder. I 1868 købtes det af H. P. Prior, der Aaret efter begyndte at anlægge en Havn paa Terrænet, som 1873 blev afhændet til et Interessentskab, bestaaende af Philip W. Heyman, Rud. Rygaard, C. F. Tietgen og Højesteretsadvokat G. Brock.

Købet skete ikke i nogen bestemt Hensigt, men fordi man fandt, at det var en god Handel. Man kom imidlertid hurtig til Erkendelse af, at Ejendommen som Følge af sin Beliggenhed særlig egnede sig til Anlæg af industrielle Virksomheder og specielt saadanne, hvor der kunde være Tale om Artikler, hvis Transport medførte store Udgifter. — Man besluttede da kort Tid efter at overdrage Ejendommen til et Aktieselskab for det samme Beløb, den havde kostet, og den 13. Maj 1873 blev Aktieselskabet Tuborgs Fabriker*) konstitueret med det Formaal at fuldstændiggøre og benytte det nævnte Havneanlæg med tilhørende Grunde og at anlægge og drive Fabriker sammesteds samt at iværksætte andre dermed i Forbindelse staaende Foretagender. Aktiekapitalen blev fastsat til 1 Million Rigsdaler, hvoraf dog kun blev udgivet de 800,000. De ovennævnte 4 Herrer tilligemed cand. polyt. Fabrikant G. A. Hagemann dannede Tuborgs Fabrikkers første Bestyrelse.

„Hellerupgaard".

Den gamle Hovedbygning, som i Aaret 1802 opførtes af den bekendte Konferensraad Erich Erichsen (Ejeren af Erichsens Palæ ved Holmens Kanal, som nu ejes af Handelsbanken). Bygningen opførtes af den franske Arkitekt Joseph Rameé i engelsk Stil (se Teksten senere).

Man bestemte sig hurtig til at opføre et paa Eksport baseret Bayerskøl Bryggeri, hvortil man fandt særligt fortrinligt Vand, et Glasværk for de til en saadan Fabrikation nødvendige Flasker, en Gødningfabrik samt en Svovlsyrefabrik. Endelig drog man straks Omsorg for at opføre Boliger for Arbejderne paa en i Nærheden af Fabrikerne liggende Grund, der var erhvervet med dette Formaal for Øje, ligesom der ogsaa blev oprettet en Skole for Arbejdernes Børn. Til administrerende Direktør for Selskabet valgtes Grosserer Leopold Damm.

Samtidig med, at alle disse Foretagender iværksattes, arbejdede man paa forskellige andre Maader paa at udvide Virksomheden; bl. a. kan anføres, at Tuborgs Bestyrelse allerede i 1874 havde udarbejdet et Projekt om Dampfærgeforbindelse med Sverige fra Tuborgs Havn, der straks var bleven uddybet og udvidet, og til hvilken skulde knyttes Jernbaneforbindelse med den nordsjællandske Bane. Man afsluttede endvidere Lejemaal om Arealer med Københavns Sporvejsselskab og Det store nordiske Telegrafselskab. Havnen fik ved Telegrafselskabets Dampere tilført en varig Trafik, og dens Værdi forøgedes

„Hellerupgaard".

Den samme Hovedbygning med en „Rotunde" paa Forfacaden, som tilbyggedes i Aaret 1903 af den nuværende Ejer Baron, Kammerherre, Oberst G. Wedell-Wedellsborg.

*) Gengivet efter „De forenede Bryggerier"s Jubilæumsskrift (1891—1916).

ved, at den blev gjort til Petroleumshavn for København. — Selskabet havde lige fra Begyndelsen vundet Tillid; de 800 000 Rigsdaler Aktier blev straks tegnet underhaanden til Trods for, at Meddelelsen om det store Krak i Wien netop samtidig skabte en stærk Uro paa Børsen. Opførelsen af Fabrikerne skete under Hagemanns og Heymans Ledelse; til Bryggeriet blev Planerne udarbejdet af Ingeniør C. H. D. Zahrtmann i Forbindelse med Brygmester H. Bækkevold.

I April Maaned 1874 var Svovlsyre- og Gødningfabriken i Virksomhed. Glasværket kom i Drift i Maj Maaned 1875 og Bryggeriet noget tidligere, saaledes at Ølsalget kunde begynde den 13. Juli 1875.

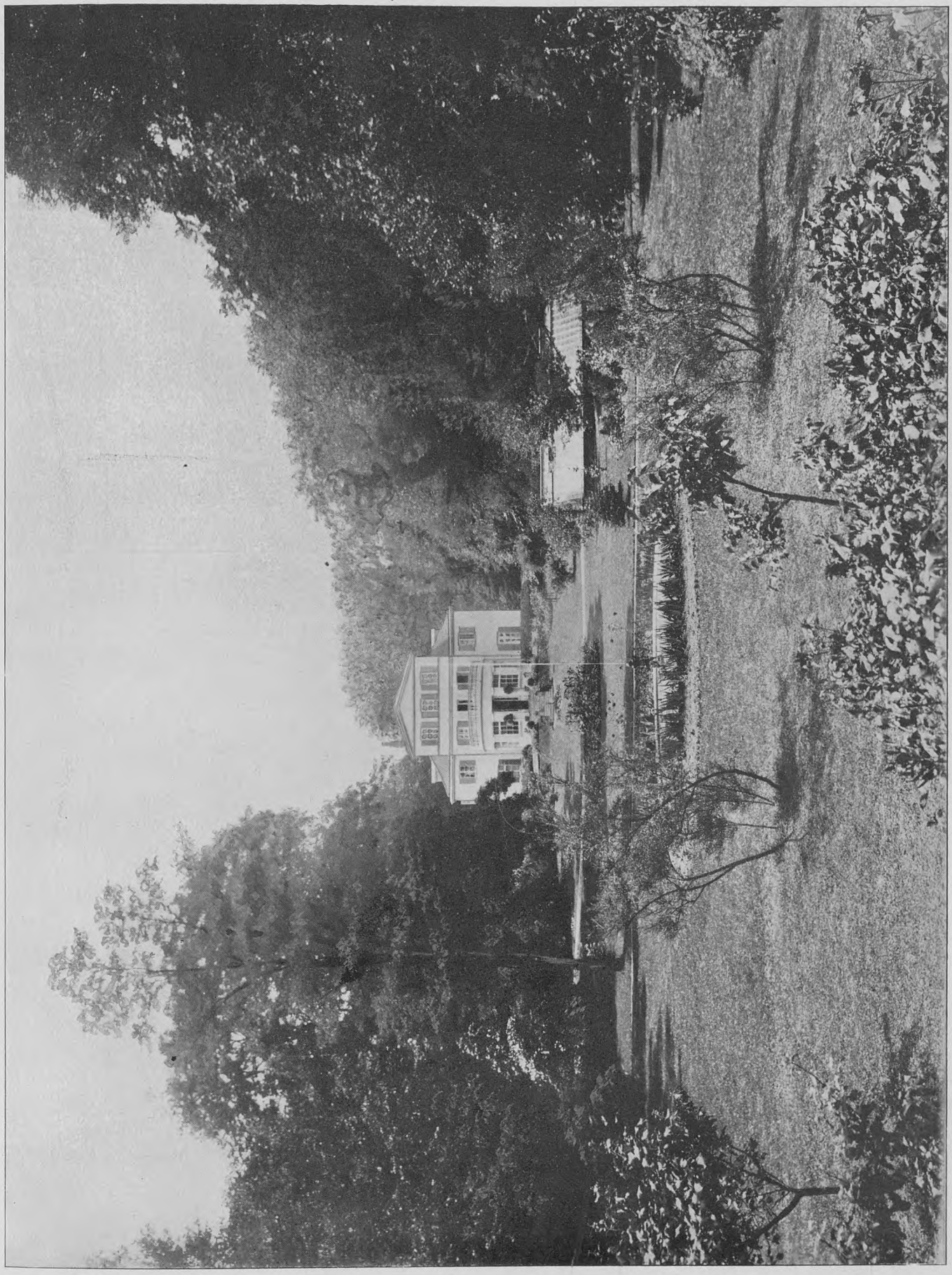

„Hellerupgaard" i dens nuværende Skikkelse samt den til Ejendommen hørende store og smukke Park, som i sin Tid anlagdes af Konferensraad Erich Erichsen; den strakte sig endnu i 1880erne fra Hellerup Jernbanestation til Strandvejen, hvor der paa Hjørnet af Hellerupvej fandtes det bekendte 2 Etages Lysthus, som er afbildet paa Side 183. Nu er Parkens Størrelse stærkt beskaaret. Rester af et Par gamle Alléer staar endnu som Vidner om fordums Pragt.

Gødningsfabrikerne og Glasværket havde kun en kummerlig Skæbne. Efter Wienerkracket kom de onde Tider, daarlig Høst influerede paa Afsætningen af kunstig Gødning, og Landmændenes Evne til at anskaffe denne Vare var svækket, saaledes at Tu-

„Hellerupgaard"s Avlsbygninger.
Beliggende ved Hellerupvej; nu nedrevet.

Tilh. Dyrlæge Lorentzen, Jægersborg.

borgs Fabriker i 1879 kunde producere 3 Gange saa megen kunstig Gødning, som de afsatte. Flasker, som der i de foregaaende Aar havde været Mangel paa over hele Landet, var nu til Stede i rigelig Mængde, saa Prisen faldt.

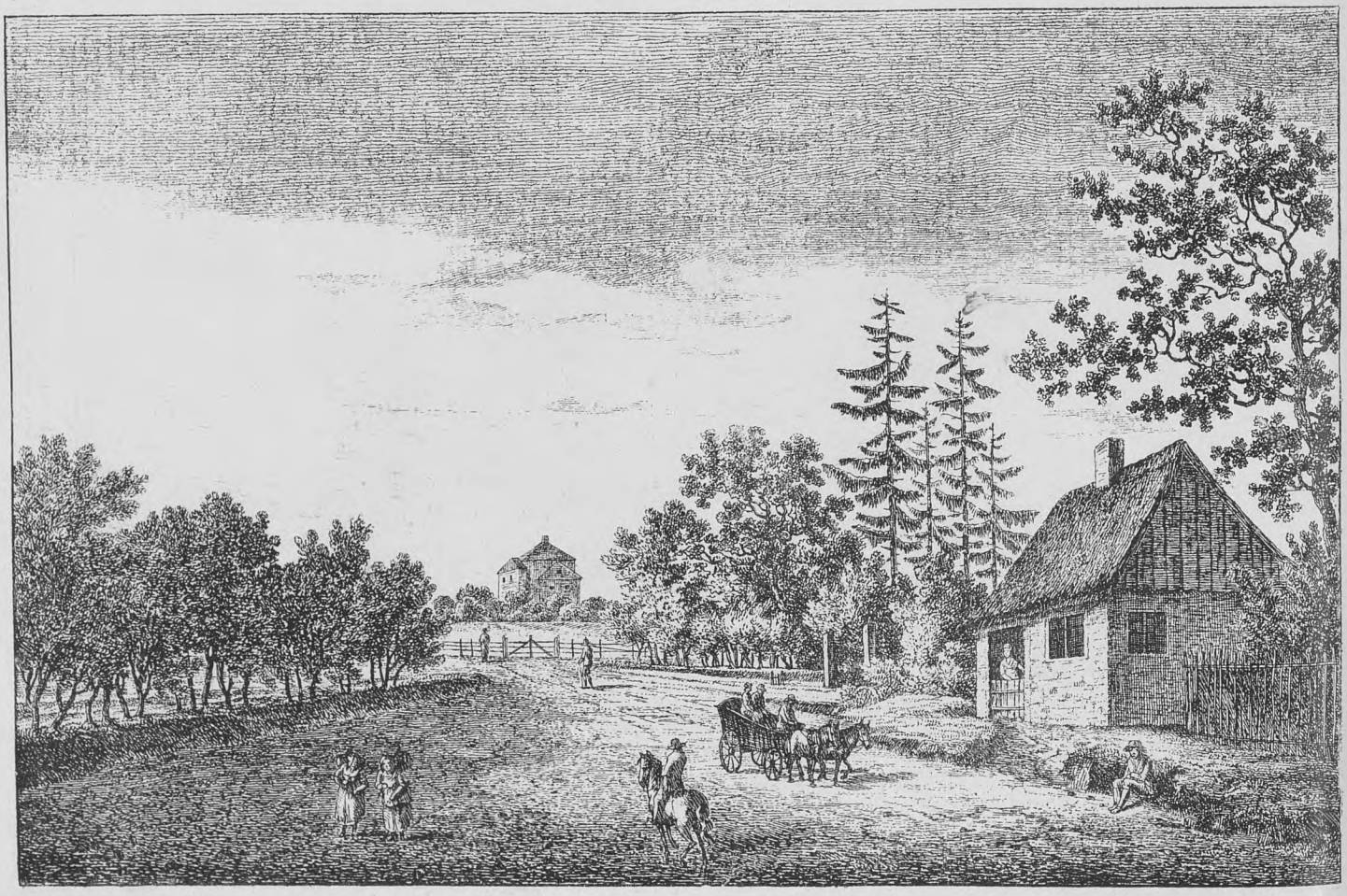

Tilh. Dyrlæge Lorentzen, Jægersborg.

„Hellerupgaard", set fra Strandvejen. 1802.

Det 2 Etages Lysthus i „Hellerupgaard"s Have, som omtales Side 181; det blev bygget af Grundlæggeren af Ejendommen, Skotten John Brovn i 1770erne. I dette Hus blev „Kapitulationen" af 7. Sept. 1807 underskreven; Englænderne havde under Belejringen 1807 deres Hovedkvarter paa „Hellerupgaard". Huset gik ogsaa under Navnet „Spøgelsehuset", senere hed det „Valdemarsslot", opkaldt efter Grev Valdemar Holck, gift med kgl. Skuespiller Dr. Ryges Datter, som beboede Huset i mange Aar. Udstykket og nedrevet 1897.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Saaledes ser ovenstaaende Parti af Str ndvejen ud i 1922.

Ak, hvor forandret, — alle daarlige Minder om 1807 er ganske vist dermed udslettede, men ....

Strandvej, Nordre Hjørne af Hellerupvej, Ejendommen „Søndre Onsgaard“ (Strandvej Nr. 159, Matr. Nr. 16a) Aar 1900.
Nedrevet 1910 (se ijøvrigt Teksten senere).

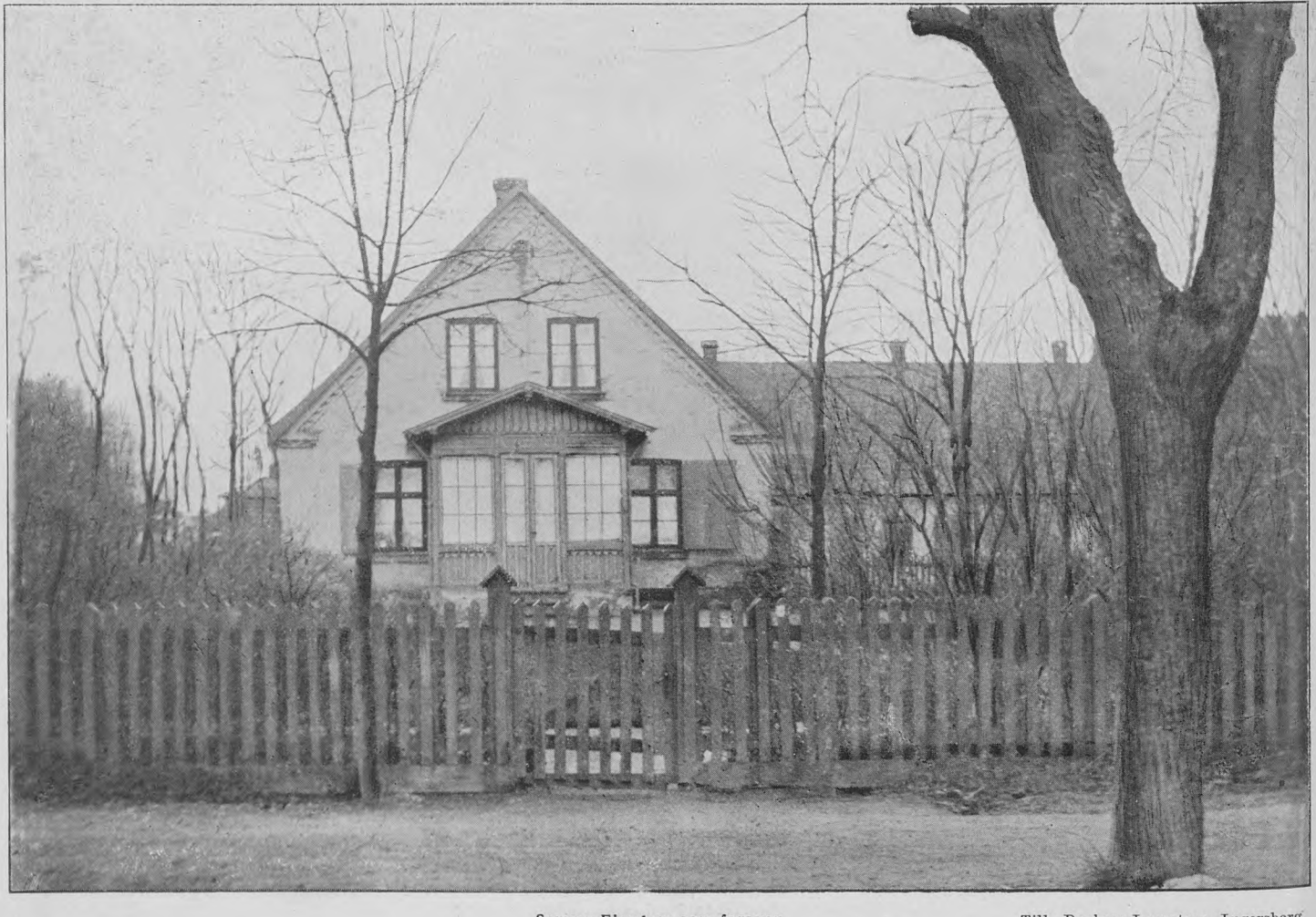

Samme Ejendom som foroven. Tilh. Dyrlæge Lorentzen, Jægersborg.

Allerede i Slutningen af 1875 indsaa Heyman, at skulde Tuborg føres frem til en god Position, maatte der arbejdes med stor Energi. Han havde engageret en stor Del af sin Familie deri, og det var ogsaa overvejende hans Venner, der havde tegnet Aktierne i Tillid til, at han fik en væsentlig Indflydelse paa Ledelsen. Da dette imidlertid ikke blev Tilfældet, idet han under de daværende Forhold ikke kunde faa sine Ideer gennemførte, udtraadte han af Bestyrelsen, idet han ikke udadtil ønskede at bære Ansvaret for en Ledelse, med hvilken han ikke sympatiserede og ikke havde tilstrækkelig Haand i Hanke. I hans Sted blev Overretssagfører Dyrlund indvalgt i Bestyrelsen. De øvrige Medlemmer havde stillet deres Mandater til Generalforsamlingens Disposition, men genvalgtes alle paa Forslag af Heyman.

Der kom nu nogle trange Aar for Tuborg. Kun Bryggeriet var et Lyspunkt, men denne ene Virksomhed kunde ikke i sit lem, den 8. Oktober 1880, begyndte han sin Virksomhed. Han udfoldede nu hele sin store Energi i Ledelsen, og han var klar over, at skulde det store Foretagende bringes paa Fode, maatte de Grene deraf, som ikke betalte sig, nedlægges, og Bygningerne udnyttes paa anden Vis, ligesom en fornuftig Økonomi maatte indføres, samtidig med at der skulde tages fat paa at udvide den Del af Virksomheden, nemlig Bryggeriet, der allerede havde vist sig levedygtigt. Eksporten af Øl var næsten gaaet i Staa. Heyman fik den atter sat i god Gang ved Hjælp af de mange oversøiske Forbindelser, han havde i sin private Forretning, og endelig lykkedes det ham straks det første Aar ved sin rastløse Virksomhed, trods en kold Sommer, og skønt der i København og Omegn herskede en stor Difteritisepidemi, at bringe Tuborgs Ølomsætning ogsaa herhjemme betydeligt frem. Han solgte Glasværket til Kastrup Glasværk og indledede Forhandling med de

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Denne Ejendom, „Onsgaards Minde",
Hjørnet af Hellerupvej og Strandvej Nr. 159, opførtes paa Grunden efter at „Søndre Onsgaard" var nedrevet i 1910.

daværende Omfang alene bære hele det store Foretagende, tilmed da de andre Virksomheder gav Tab. Det første Aar havde Tuborg givet 7½ % Udbytte — et Udbytte, der hovedsagelig skyldtes Indtægter ved Salg af betydelige Mængder Grus, som var indvundet af Arealet, men i de derpaa følgende Aar blev der intet Udbytte givet til Aktionærerne.

I 1879 var Højesteretsadvokat Brock død, og i hans Sted var Oberst Lehmann indtraadt i Bestyrelsen for atter at udtræde Aaret efter, utilfreds med ikke at kunne faa noget udrettet. I 1880 tilskrev en Kres af Aktionærer Bestyrelsen og henstillede til den at afskedige Forretningsføreren, og den Bevægelse, der da fandt Sted i Selskabet, endte med, at denne sidste fratraadte sin Plads, samtidig med at Fabrikant Hagemann og Etatsraad Tietgen nedlagde deres Hverv som Medlemmer af Bestyrelsen. Heyman blev opfordret til i Stedet for at indtræde deri; han gik ind derpaa og valgtes til Formand, samtidig med at det blev overdraget ham at forestaa Selskabets daglige Ledelse. Forinden sin Udtrædelse havde Tietgen lovet at vise en uforandret Interesse for Tuborg, og dette lagde han ogsaa stadig for Dagen, blandt andet ved at ordne Tuborgs Pengeforhold.

Dagen efter at Heyman var bleven valgt til Bestyrelsesmedandre danske Gødningsfabriker om en Ordning af Gødningssalget herhjemme. Landet kunde, som omtalt, ikke absorbere al den kunstige Gødning, der blev fabrikeret, og desuden var der anlagt ny Fabriker i Rendsborg, Frederiksstad og Helsingborg, fra hvilke Eksport til Danmark kunde ventes. Det lykkedes ham at faa de andre Gødningsfabriker til at betale Tuborg aarlig i 5 Aar en Erstatning af 20,000 Kr. for at ligge stille.

Der arbejdedes samtidig paa anden Vis paa at udnytte Tuborg og de dertil hørende Arealer. Som Kuriosum kan nævnes, at der allerede i 1880 fra Bestyrelsen blev indgivet Andragende til Finansministeriet om, at Tuborg meatte blive omdannet til en Frihavn, hvad der imidlertid blev afslaaet.

Medens det saaledes saa ud til, at der vilde komme lysere Tider for Tuborg, kom pludselig i Maj Maaned 1881 en Meddelelse fra Kaptain, Brygger I. C. Jacobsen om, at han agtede at nedsætte Ølprisen 2 Kroner pr. Tønde fra den 1. Juni samme Aar. Dette saa fra Begyndelsen ud til at være et haardt Slag for Tuborg, men man bestemte sig hurtig til at følge efter, og da de 2 Kroner, der udgjorde ½ Øre pr. ½ Flaske, under de daværende Forhold ikke kunde komme Publikum tilgode, besluttede Tuborgs Bestyrelse resolut at nedsætte Prisen paa en Flaske

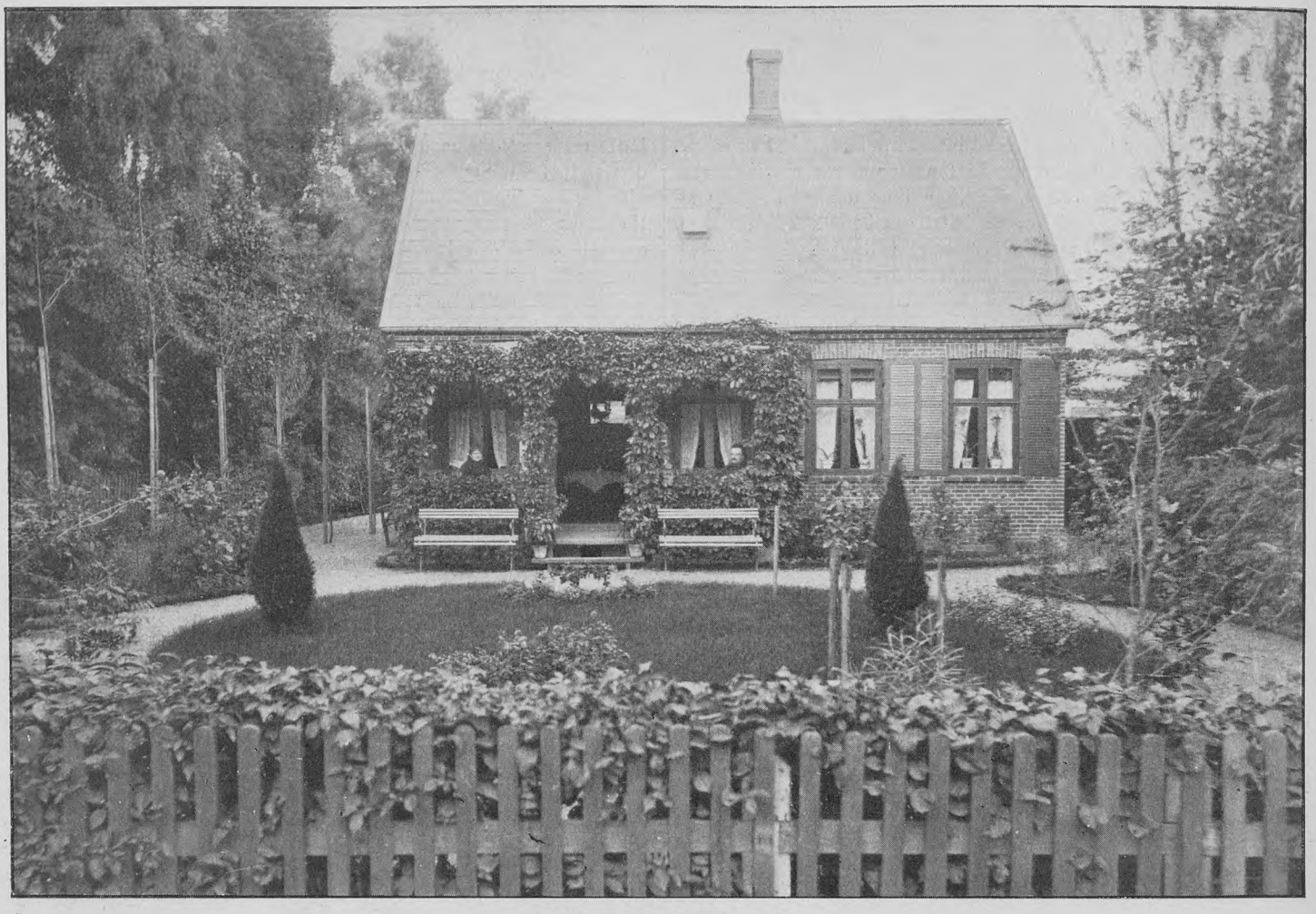

Ejendommen Strandvej Nr. 110.
Tilhørte Sagfører L. F. Kock og nedreves i Aaret 1900.

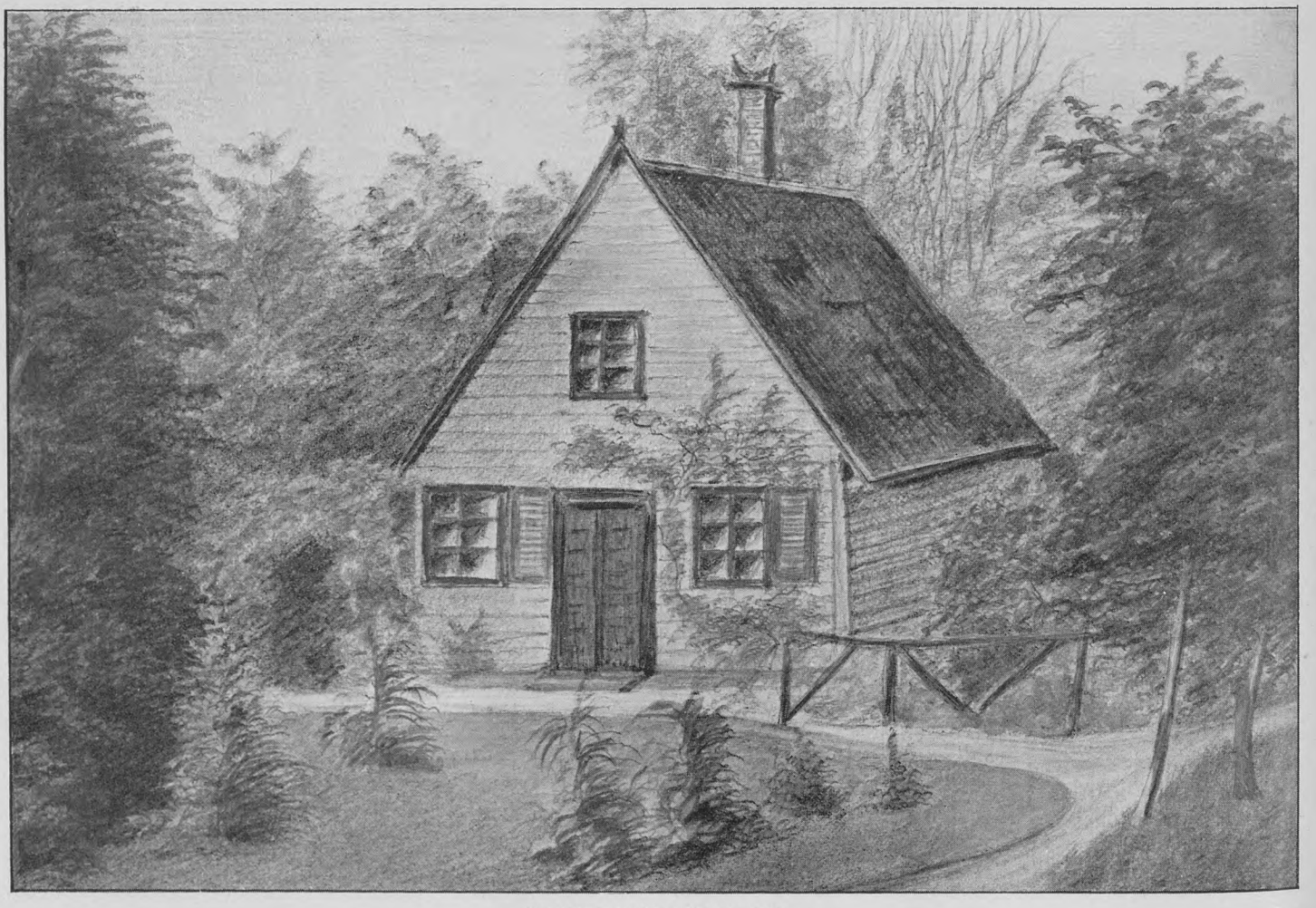

Ejendommen Strandvej Nr. 112.
Tilhørte Overretsassessor Vilhelm Heinrich Meyer (se Teksten senere) og nedreves i Aaret 1900.

Øl fra 10 Øre til 8 Øre, en Pris, der skulde tages af enhver Forhandler, som derpaa fik en passende Forhandlerrabat. Denne Foranstaltning kom til at virke som en lille Revolution i Ølhandelen, idet der hidtil ikke af noget Bryggeri var fastsat en bestemt Udsalgspris for Øl paa Flasker. Dette System, som Tuborg nu indførte, blev til Gavn for hele Ølhandelen, og efterhaanden fulgte de andre Bryggerier med, saaledes at der nu af de københavnske Bryggerier holdes ensartede Minimumspriser.

Naar Tuborg imidlertid kunde bære den nævnte Prisnedsættelse og de andre Uheld, der i Aarene derefter fulgte, saasom høje Humlepriser og milde Vintre, der medførte, at der maatte købes Is fra Norge, laa det i, at Afsætningen til Trods for den stærke Konkurrence var i sikker og betydelig Fremgang, saaledes at Bryggeriet stadig maatte udvides.

I Bestyrelsens Sammensætning var der efterhaanden sket forskellige Forandringer. I 1881 indtraadte Grosserer Louis Meyer,

Resultatet af Nedrivningen af de to Ejendomme paa Side 186 blev dette mægtige Bygningskompleks, Strandvej Nr. 110—112 „Strandborg".

i 1886 valgtes Fabrikejer Hagemann igen ind i Bestyrelsen i Stedet for Grosserer Puggaard, der var afgaaet ved Døden, og endelig indtraadte i 1888 Tietgen atter i Selskabets Ledelse.

Heyman var imidlertid, som Tietgen ved en Generalforsamling udtalte, Sjælen i Foretagendet. Hans aldrig hvilende Energi og utrættelige Arbejdskraft blev i væsentlig Grad til Gavn for Tuborg, som han i de Aar, der intet Udbytte gaves, ledede uden noget Vederlag. Det Arbejde, Heyman satte ind paa at føre Fabrikerne til en ledende Stilling, kan næppe overvurderes. Udenforstaaende fik nærmest det Indtryk, at det var Tuborg og ikke Heymans store private Forretning, der optog al hans Tid og Tanker. Han var hver Dag tidlig om Morgenen paa Kontoret og stod desforuden gennem en Privattelefon, den første her i Landet, i stadig Forbindelse dermed, og han forlangte og opnaaede ogsaa, at hans Underordnede skulde, bogstaveligt, vie hele deres Tid til Tuborgs Tarv. I sin meget store Bekendtskabskres agiterede han med en aldrig trættet Iver for Øllet og betragtede det som en personlig Fornærmelse, dersom nogen af hans Venner drak andet Øl. Karakteristisk for hans Betragtning af dette Forhold er en Ytring af ham, da han engang i Tivoli saa en af

Hellerup Kirke.
Opført i Aaret 1900 af Slotsarkitekt Thorvald Jørgensen (se Teksten senere).

„Nordre Onsgaard", Strandvej, Matr. Nr. 16b. Tilh. Dyrlæge Lorentzen, Jægersborg.
Ejendommen udstykkedes og nedreves i Aaret 1903—04 (se Teksten senere).

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Den paa „Nordre Onsgaard"s Grund i Aaret 1904 opførte store Bygning, Strandvej Nr. 185—191.**

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt. **Udsigt fra et Vandtaarn paa Strandvej Nr. 185 over den nordøstlige Del af „Hellerup“. 1922.**
Tilvenstre ses Strandvejen, tilhøjre Sundet. Den høje Bygning tilvenstre i Billedet ligger paa Hjørnet af Duntzfeldts Allé.

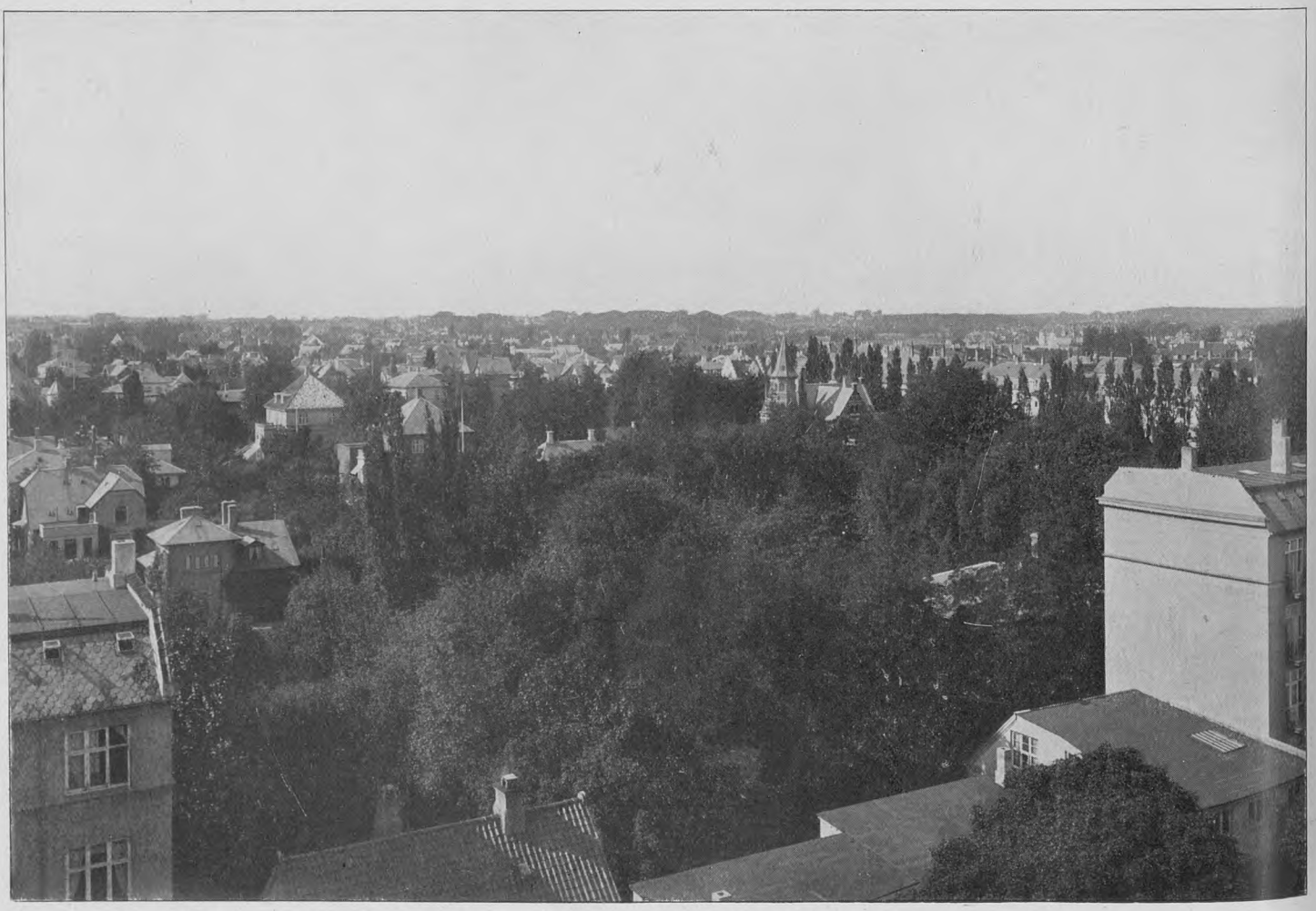

Fot, „Før og Nu“ ved Elfelt. **Udsigt fra et Vandtaarn paa Strandvej Nr. 185 over den nordvestlige Del af „Hellerup“. 1922.**

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Udsigt fra et Vandtaarn paa Strandvej Nr 185 over en Del af „Hellerup" (den sydøstlige). 1922.**
I Baggrunden ses Øresund og Frihavnen. Gaden i Midten er Strandvejen og den store Ejendom i Forgrunden tilvenstre er Bygningskomplekset „Strandborg".

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Udsigt fra et Vandtaarn paa Strandvej Nr. 185 over den sydvestlige Del af „Hellerup". 1922.**
Midt i Billedet ses Hellerup Kirke.

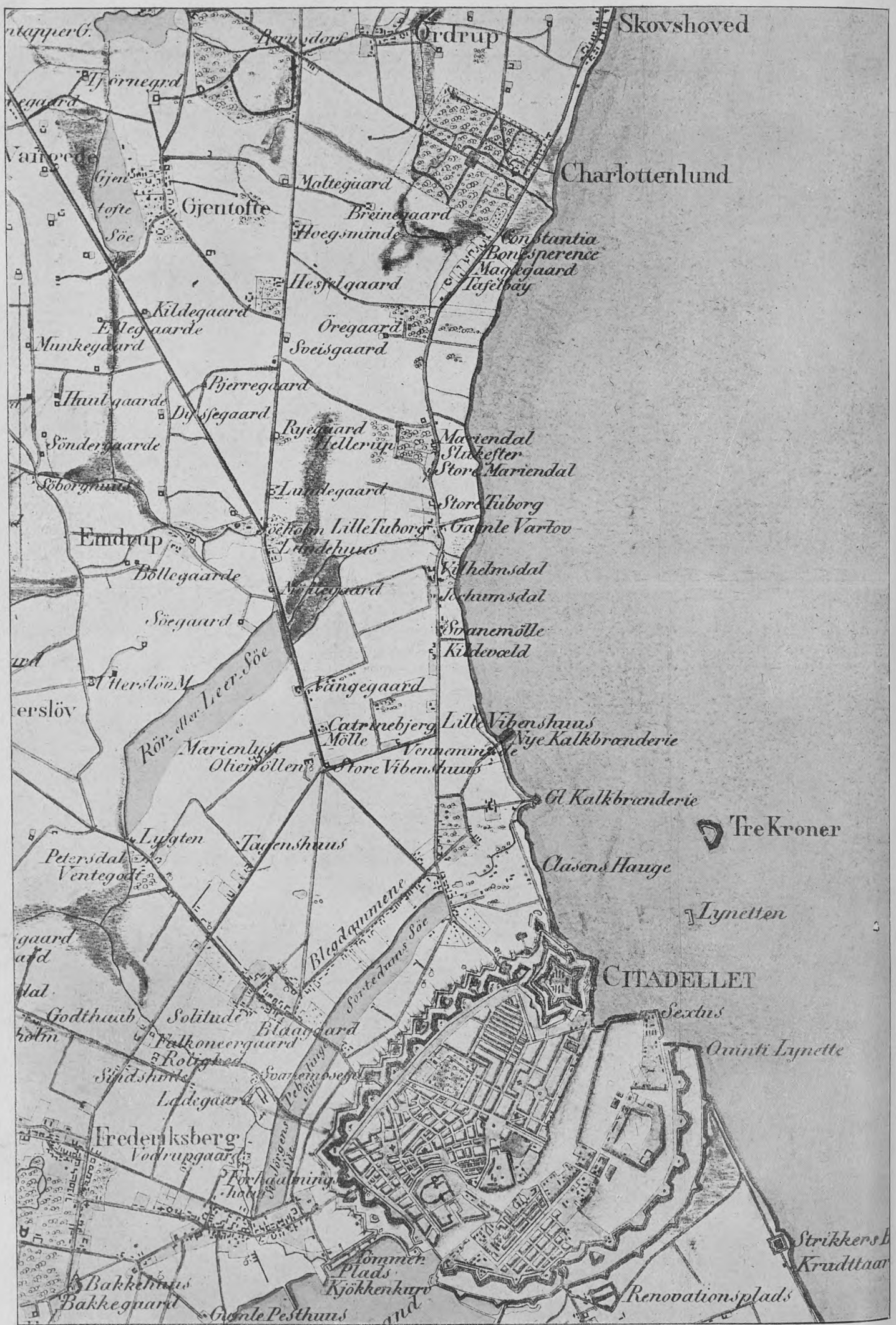

Kort over København og en Del af Nordsjælland indtil Skovshoved med den dertil førende Strandvej. Tilh. Raadstuearkivet.

De mere bekendte Ejendomme ved Strandvejen ere nævnte paa Kortet, der stammer fra 1828.

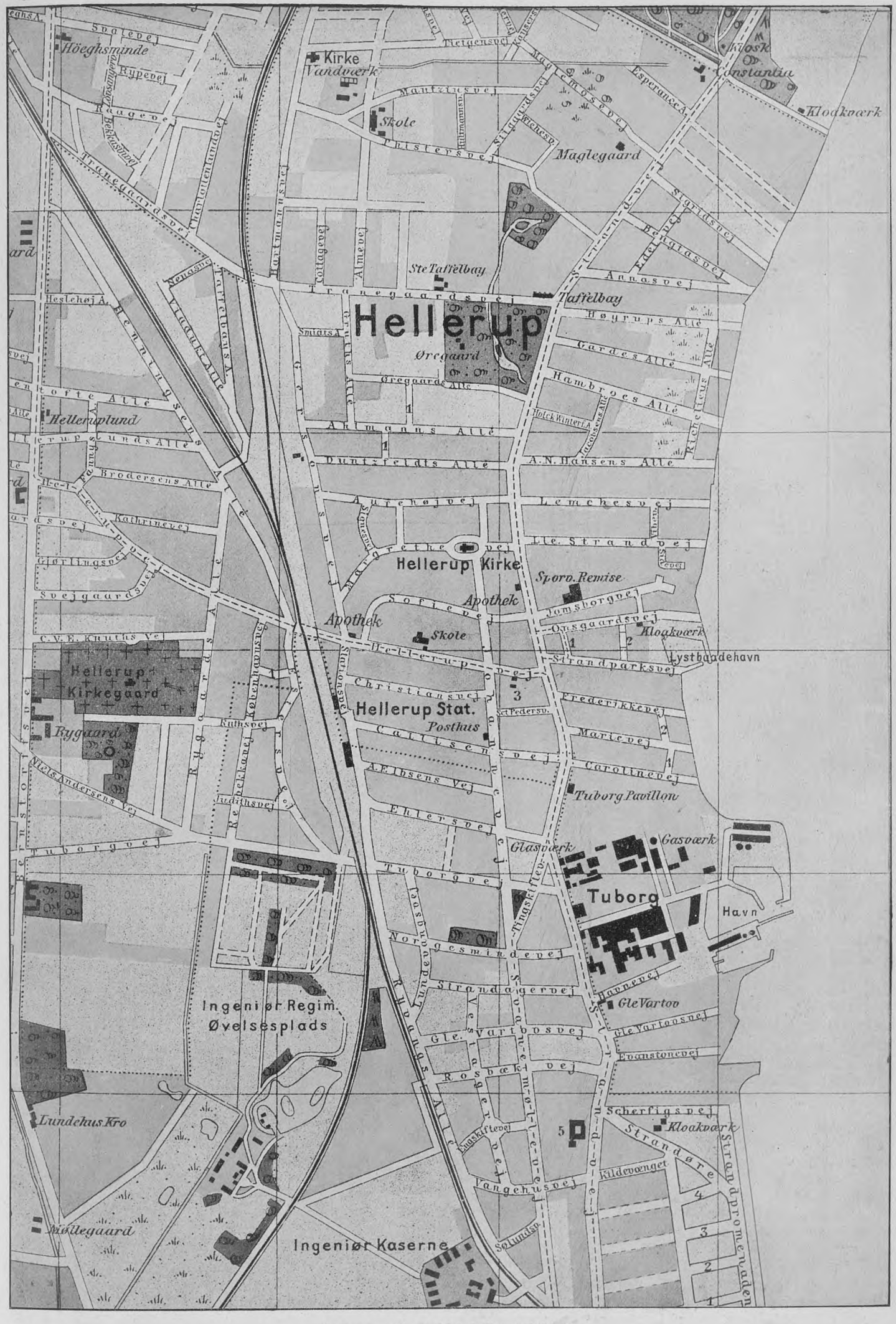

Kort over „Storstaden" Hellerup i 1922.

Ved Sammenligning med Kortet paa foregaaende Side, danner man sig et klart Overblik over Fremskridtets Omfang og det forhenværende „landlige" Hellerups Ødelæggelser.

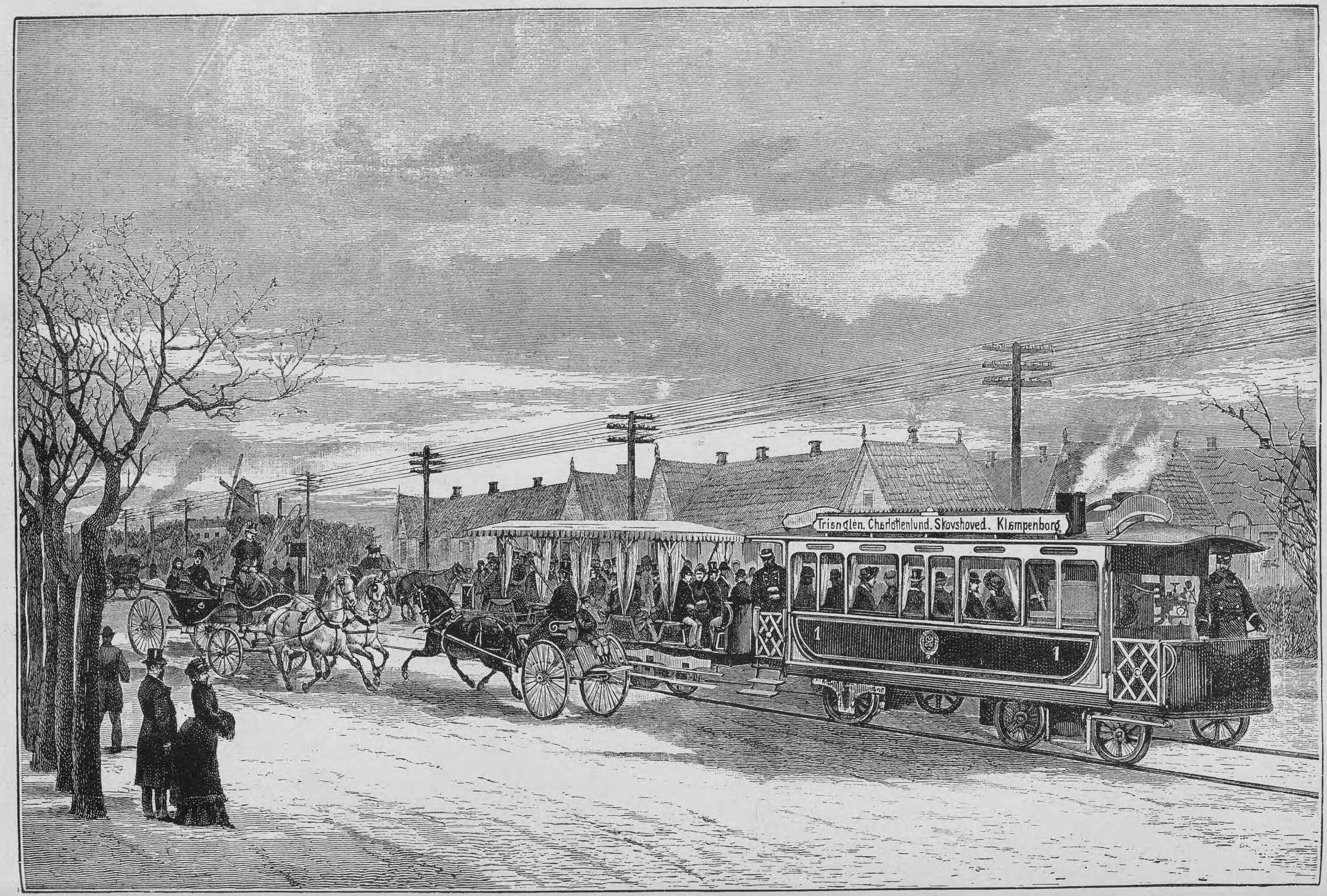

Parti af Strandvejen i 1885.

Billedet illustrerer udmærket Datidens Befordringsmidler, elegante Ekvipager og den mere folkelige „Dampsporvoge". Tilhøire ses Lægefaxeningen. Beliggen paa Strandvejen ved Østre Gasværk, og i Baggrunden skimtes „Svanemøllen".

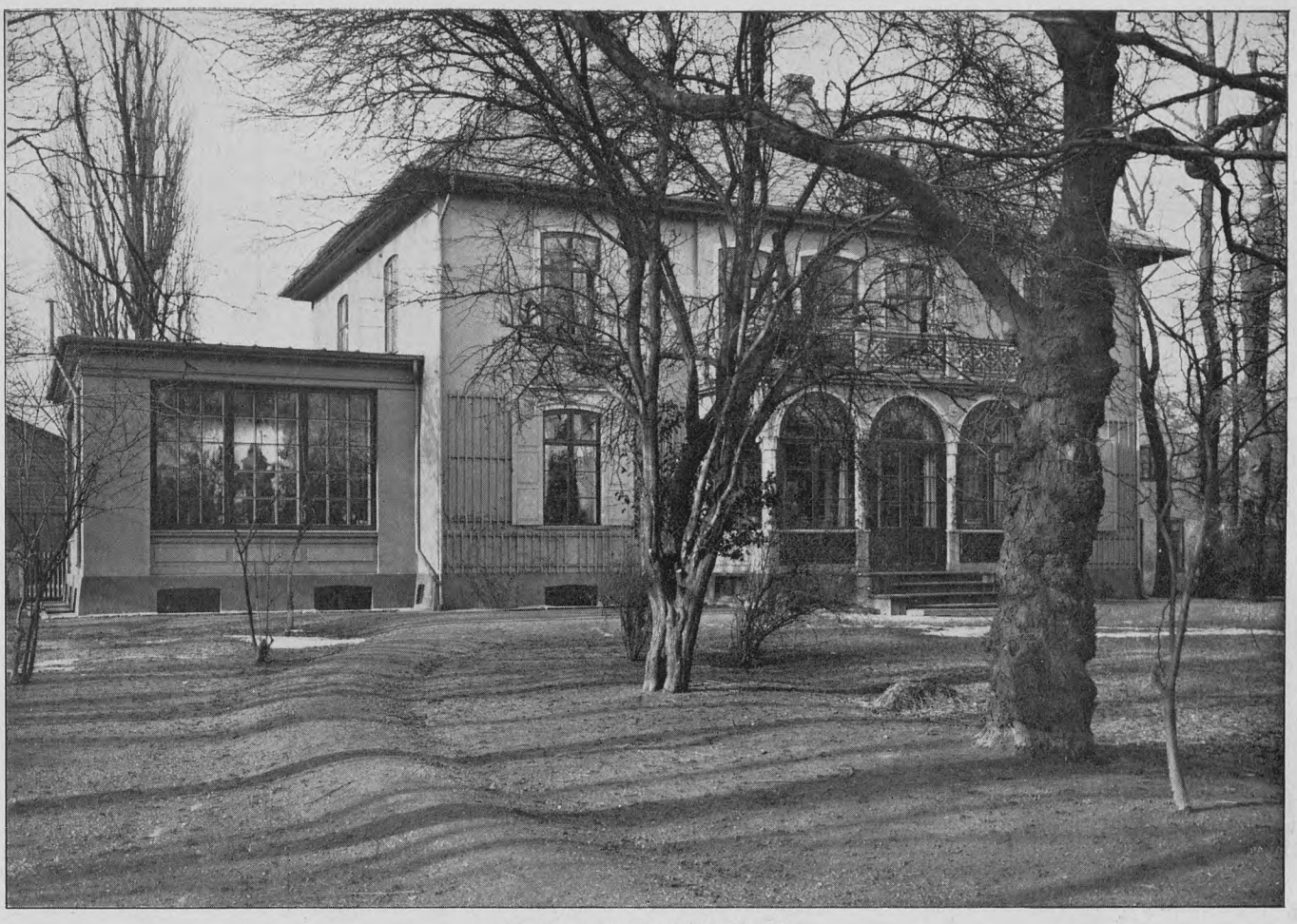

Ejendommen Strandvejen Nr. 11.

Ejendommen, som tilhørte Etatsraad Philip W. Heyman, gengives her som de' saa ud i sine Velmagtsdage, da den i mere end en Menneskealder var en mondæn Residens for Slægten Heymann, og hørte til Strandvejens smukkeste Lystejendomme. Paa Side 151 gengav vi et Billed af Ejendommen i sin Fornedrelsestilstand, efter at den ved Salg til Nedbrydning indtil videre benyttes som Beværtningslokale.

Samme Ejendom som foroven, set fra Baghaven.

sine Bekendte, der var Søn af en Tuborg nærstaaende Mand, men juridisk Konsulent for et konkurrerende Bryggeri, drikke dettes Øl. Han sagde da til ham: „Det vilde ærgre din Fader, om han saa dig drikke det Sprøjt, men det tjener til din Ære, at du piner dig til det".

Heyman's Glæde over Bryggeriets Succes illustreres ligeledes godt ved følgende Episode, som Udgiveren af „Før og Nu" oplevede i de første Dage af Juli 1875, da han sad og spiste Frokost hos „Stephan á Porta" paa Kongens Nytorv. — Ind ad Døren traadte Heyman og satte sig ved Bordet ved Siden af; han rekvirerede hos Tjeneren „en Tuborg". Det vakte megen Opsigt hos de omkringsiddende Gæster, da dette Mærke var ukendt, og selv Tjeneren var i Vildrede, da han heller ikke kendte Mærket; det var nemlig den første „Tuborg", som blev rekvireret hos „á Porta", som samme Dags Morgen fra Bryggeriet havde faaet sendende et Prøve-Kvantum. Fra flere af de omkringsiddende Gæster blev straks rekvireret „en Tuborg", og Heymanns Øjne straalede under Guldbrillerne af Glæde over de mange rosende Udtalelser, der faldt om Kvaliteten.

Som teknisk Leder af Bryggeriet virkede Brygmester H. Bekkevold lige fra dettes Anlæg, og indtil han i 1904, kort før sin Død, trak sig tilbage.

Den 15. November 1893 døde Philip Heyman, og i hans Sted indtraadte Overretssagfører Konrad Levysohn i Bestyrelsen. Driften blev derefter ledet af Sønnen Otto Heymann og Benny Dessau, indtil Bryggeriet i 1894 overgik til De forenede Bryggerier, hvorefter Otto Heyman fratraadte som Direktør.

Ejendommen „Mon Chalet" paa Strandvejen Nr. 191 (Matr.-Nr. 16 cc). Originalen tilh. Godsejer Thyman.

Den smukke gamle Villa ejedes i Begyndelsen af 19. Aarhundrede af Snedkermester Peter Chr. Thyman, hvis Efterkommere den tilhørte, indtil den 1902 tilskødedes Etatsraad Claus L. Smidt. Ejendommen ligger der endnu væsentlig uforandret (se Billedet næste Side), men Udsigten over Sundet er spærret af det nye Villakvarter.

I 1899 blev Benny Dessau Direktør for „De forenede Bryggerier" og knyttede yderligere sit Navn til Tuborgs Historie ved 1911 at erhverve Ejendommen „Store Tuborg".

Store Mariendal.

Paa Gentofte Bymark havde Kommandørkaptajn Christian Koningh († 1749) opført et beskedent Lyststed, bestaaende af et trelænget Vaaningshus med et Par Haver og et Stykke Agerland. Gaarden, der bar Navnet „Lille Lokkerup", afhændede han 1731 til Schoutbynacht Hans Knopff, der straks efter overdrog den

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.

Ejendommen „Mon Chalet“, Strandvej Nr. 191 i 1922.

Se Billedet paa foregaaende Side.

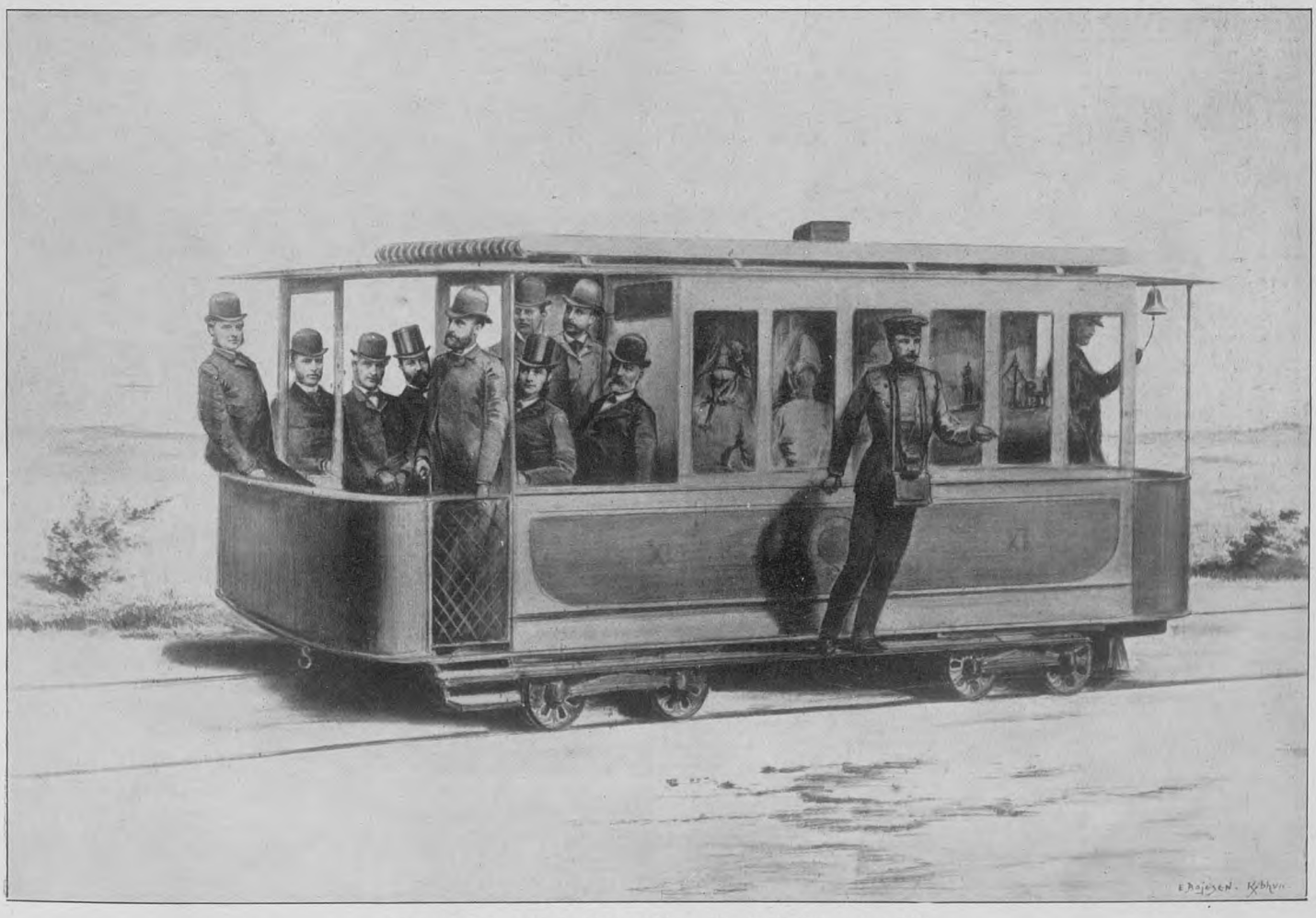

„Dampsporvognen“ paa Strandvejen udfor St. Taffelbay, Aar 1885.

Personerne bag paa Vognen er en Klike af Landliggere langs Strandvejen, som fulgtes ad til Hovedstaden om Morgenen. Navnene har det ikke været os muligt at fremskaffe, paa den siddende Passager længst tilhøjre nær, som er Direktør Oxelberg fra „Taffelbay“.

„Øregaards" smukke Park med Hovedbygningen i Baggrunden; set fra Strandvejen, Aar 1917.
Anlagt og opført af Generalkrigskommissær Adam Levin Søbøtker (se Teksten).

Øregaards Avlsbygning, beliggende bagved Hovedbygningen langs med Tranegaardsvej. Tilh. Dyrlæge Lorentzen, Jægersborg.

til sin Søster Birgitte Marie Knopff, som efter Broderens Død 1733 solgte den til kgl. Myntmester Christian Wineken, efter hvem den hyppigt kaldes „Myntmesterens Gaard", men selv gav han den Navnet Mariendal efter sin Hustru Ingeborg Marie Brandt, der efter hans Død 1746 fortsatte Møntningen under Tilsyn af den ny Møntmester. Hun solgte 1751 Ejendommen, der udmærkede sig ved et Orangerihus af Bindingsværk, til den herværende mangeaarige hollandske Resident, senest Envoyé Gilles Coymann, der døde paa Mariendal 1755. Gaarden kom kort efter til Feltmarskal Michael Numsen, ved hvis Død 1757 hans Enke Marie, født von Numsen, afhændede den til den i sin Tid meget virksomme Entreprenør og Byggespekulant Philip de Longe, der helt ombyggede Hovedbygningen (1769) og paa den nordlige Del af dens Areal opførte et nyt Hus, Lille Mariendal; begge Gaarde gik i Arv til hans Hustru Anna Lucia Ehlers.

Da Store Mariendal 1773 stilledes til Auktion, beskreves Hovedbygningen som grundmuret med brudt Tag i to Stokværk og med 3 Etages Udbygninger paa alle fire Sider, paa de to Sider løb disse op i Frontespicer; paa de to andre afsluttedes de af Altaner. Bygningerne havde udvendig Form af en Ottekant, men i det følgende Aarhundrede betegnes Mariendal som den tolvhjørnede Gaard. Hovedbygningen staar endnu, om end væsentlig ombygget, dog nær op af samme Grund. Uden Tvivl var den i sin første Skikkelse, Longe gav den, en af de stateligste Lystgaarde ved København med hvidt, poleret Murværk, indvendig beklædt med Brystpaneler, beklædt med Tapeter og prydet med Plafonds samt med Dørgreb af Messing. Af senere Ejere kan nævnes Apoteker Elovius Mangor (1773), Agent Peter Appleby (1781—90), Gehejmeraad Fred. Chr. Rosenkrantz (1792—1802), derefter Konferensraad J. N. Tetens, Generalmajor Peter Lotharius Oxholm (1811—1822), Agent Joh. Chr. Lund (1843—75).

Proprietær Anders Gjedde (1878—88), Etatsraad E. M. Møller (1888—95), og i den Periode hvor Ejendommen degraderedes til Beværtningsbrug — Restauratør Knud Rasmussen (1895—96), Restauratør Oluf Christensen (1896—98), Slagtermester og Restauratør Anders Jensen (senere Ejer af Paladshotellet i København og Marienlyst ved Helsingør) (1898—1901), Restauratør Jens Laugesen (1901—19). — Saa hævedes Ejendommen atter op i den Rangklasse, den havde tilhørt fra dens Grundlæggelse i 1740erne indtil 1895, og blev betydelig forskønnet ved en større Restaurering, og indtager nu atter sin Plads blandt de stateligste Lystejendomme i Københavns Nærhed, tilhørende Fabrikejer C. F. Glad. — Ejendommen opførtes af Grundlæggeren i 1740erne som tolvhjørnet, med 52 Fag Vinduer, medens der plantedes 365 Roser i Haven. Tallene illustrerede det Faktum at Aaret havde 365 Dage 52 Uger og 12 Maaneder!

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Øregaards Hovedbygning i 1922.

Ejendommen solgtes i 1917 af Enken efter Grosserer Dethlef Olsen (som var Ejer siden 1895) til Gentofte Kommune for Kr. 1,700,000 (heri dog ikke indbefattet den store Strandlod, som forlængst var udstykket af Gross. Ohlsen). Den smukke gamle Bygning er nu indrettet til Museum for den Hegelske Malerisamling (se Teksten).

Slukefter.

Paa en Grund mellem Store og Lille Mariendal laa i det 18. Aarhundrede et Hus, Sandhuset kaldet, der i Tidens Løb udviklede sig til at blive Krosted. Ved 1770 kom en Gartner ved Navn Anders Hansen i Besiddelse af Slukefterhuset, som det da kaldes, og siden hen var det lige ned til vore Dage Værtshus og nød en stigende Popularitet navnlig ved den berømte „Gammel Øl med en Pind", som dels indtoges i Stadsstuen paa første Sal, dels i Lysthusene, men hyppigst som Læskedrik paa Vognen, der standsede her paa Vej til Skoven.

Naar Bønderne kom kørende ad den lange, støvede Strandvej,

St. Taffelbay, Strandvejen Nr. 213 (Matr.-Nr. 18 at) i 1850erne.

Den store statelige Ejendom ejedes fra 1854 af Dr. P. M. Stilling, fra 1859—73 af Proprietær A. Busck, fra 1873—85 af Grosserer I. G. Rohde, fra 1885—91 af Direktør F. Oxelberg og fra 1891 af Direktør, Konsul Carl Lund, hvis Enke fremdeles er Ejer af Ejendommen (se iøvrigt Teksten).

ad Kongens København til, saa begyndte Staden for dem ikke før inde ved den gamle Akcisebod udenfor Østervold — saa var der skjellig Grund til at holde an ved Bommen udenfor Huset, at sætte Hestene ind paa en Mundfuld Havre i den gamle Stald til højre og Vognen ind i Gaarden og „Gammelt Øl med Pind i" var som to Sider af en og samme Ide! Paa Hjørnet til højre et gammelt Lygte-Stativ, Tranlampen skinnende ud over den bælgmørke Strandvej, ned over Bommen over paa Stalden. Hvert Øjeblik kommer en fra „Bakken" hjemvendende Gruppe Københavnere ind i dens rødlige, osende Skær. Nogle syngende, andre søvnige. Saa gaar de videre, forbi Krostuevinduerne, bag hvilke der sidder tykt med Silde-Aftens Bedende; og en anden falder ind ad Døren: „Vært! et Glas Øl, Gammelt-Øl — med Pind i".

Parti af St. Taffelbays Park i 1880erne.

Den idylliske Aa er nu tilkastet.

Fra 1797-1823 ejedes Ejendommen af en Mand ved Navn Lars Olsen, som solgte til Værtshusholder Niels Andersen, der i 1845 solgte til Værtshusholder Lars Andersen, som ejede Ejendommen indtil 1876, da den overgik til Restauratør F. Hagstrøm, som ejede den til 1888, da hans Bo solgte den til den nok som bekendte Proprietær C. L. Ibsen, hvis Livsopgave var at blive Millionær ved i Spekulationsøjemed at opkøbe til Nedrivning alt paa og ved Strandvejen, som havde i Aarhundredet skabt Tradition som Mærkepæle. — I 1899 overdrog han til Vandalerne, Tømrermester Jens Christian Christensen og Murermester Niels Olsen Svendsen, at

Taffelbays Avlsgaard.
Beliggende ved Tranegaardsvej; nu nedrevet.

Tilh. Dyrlæge Lorentzen, Jægersborg.

Parti af Tranegaardsvej i 1880erne.
Tilvenstre ses Ejendommen Rigihus' Bagfaçade, tilhøjre Øregaards Park og i Baggrunden Øresund. Se Billederne Side 204.

KØBENHAVNS
KOMMUNEBIBLIOTEKER

sløjfe denne traditionelle Kro, hvilket skete uden Vaklen og med Glans, og „Slukefters“ Saga var dermed ude af Verden; i Stedet for fik man en Kolos af en Storstadsbygning, som ses paa Billedet Side 175, og i 1903 ejedes af Murermester Ludvig Theodor Nielsen — man havde endda ikke saa megen Veneration for Mindet om den gamle Kro, at man paa en eller anden Vis stadfæstede at „her laa „Slukefter“ f. Eks., — nej de Tider er forbi, at man søger at bevare Minderne om „det, der svandt“.

Lille Mariendal.

Lille Mariendal, det beskednere Søstersted, opført 1764, havde kun et toetages Stuehus med to smalle Sidebygninger. Efter Longes Død solgtes Gaarden til den ansete Finansmand Peter von Hurk, der selv boede i Lyngby. 1790 kom den til Livlægen Konferensraad Heinrich Callisen; han og hans Enke ejede Gaarden til 1835. Begge elskede Stedet; han udvidede det ved Køb af det store Strandvænge, der laa udfor Lille Mariendal, og anlagde en stor og smuk Have ved Stedet. Efter dem ejedes Gaarden til 1845 af Major O. U. Rosenkrantz Giedde, derefter af Landskabsmaler T. H. Sødring til 1862.

Den sattes da til Auktion og solgtes til Kammerherre Wilh. Huit Krag (Ejeren af den bagved liggende Hellerupgaard), som i 1866 solgte den til Civilingeniør L. Ph. Kaufmann. — Ved Auktion paany i 1868 solgtes den til Grosserer Joachim Daniel Gerhardt, og ved Auktion i 1878 solgtes den til Kreaturkommissionær Chr. Thede, som i 1895 skødede den til „Vandalen“, Proprietær og Millionær C. L. Ibsen, som i Overensstemmelse med sit skønne Formaal hurtigt lod den smukke lille Ejendom forsvinde og erstatte med en Kæmpeejendom, se Billedet Side 177, som for Tiden er aktuel, da den huser den sørgelig berømte „Hellerup Bank“! — For Ibsen burde der rejses en Statue som „Storstaden Hellerups Grundlægger“ og „Strandvej Idyllens Ødelægger“.

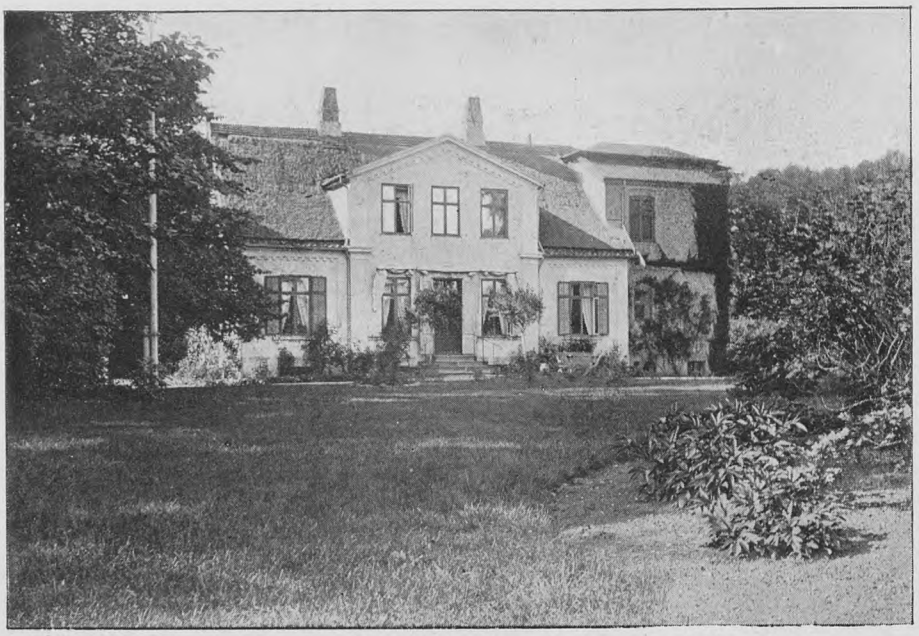

Ejendommen „Blidah“ Strandvejen Nr. 219 (Matr.-Nr. 18 b).

Ejendommen, som opførtes i Begyndelsen af det 19. Aarhund., tilhørte Konferensraad Lorenz Frølich fra 1847—73 og senere hans Nevø Professor Lorenz Frølich fra 1878 til hans Død 1908 (se Teksten).

„Blidah“, set fra Baghaven, som ses paa nederste Billed.

Hellerupgaard — Hellerup.

I 1733 fik den førnævnte Admiral Koningh (se Mariendal) Skøde paa en Grund paa Gentofte Bys Overdrev, hvor han opførte en Bygning i tre Længer og anlagte Have. Efter Salget af det førnævnte „Lille Lokkerup“ (Mariendal), gav „Koningh“ sin nye Ejendom Navnet „Lokkerup“, hvormed den betegnes, da den 1748 af „Koningh“ blev tilskødet Johan David Heller, en indvandret Tysker, som forandrede Gaardens Navn til „Hellerup“, antagelig for derved at slippe til en billig Vittighed, paa Basis af det plattyske Mundheld „Heller up“ (op med Skillingen). — Heller havde været Kammertjener hos Kong Christian VI, og udnævntes 1736 til Toldinspektør og 1741 til Stempelpapirforvalter; han døde 1754, hvorefter hans Enke Hedevig Margrethe, født Engel, 1758 solgte Lystgaarden (som nu kaldtes „Hellerupgaard“) til Skotten John Brown, der efter Slaget ved „Culloden“ 1746, 23 Aar gammel, var indvandret til Danmark, hvor han 1755 oprettede et Handelshus, blev Direktør for „Asiatisk Kompagni“, erhvervede sig en betydelig Formue og fik Titel af Generalkrigs-

kommissær. Han afhændede 1764 Hellerupgaard til Borger Sivert Finck, der 1767 solgte den til Browns Svigerfader Peter Appleby, som anlagte den bekendte „Applebys Plads“ (Reberbane og Skibsværft) paa Christianshavn. „Appleby“s Arvinger gav 1776 Brown paany Skøde paa Gaarden, som han dog kun var Ejer af i faa Aar. I dette Tidsrum syslede han med de af ham yndede Eksperimenter i Landbrug, Økonomi og Agerdyrbrug. Han smykkede Haven med Skulpturer og opførte paa Grunden i Hjørnet af Strandvejen og Hellerupvejen et toetages „Lysthus“, som formentlig i sin Tid havde tjent som Hovedbygning, der iblandt Almuen kaldtes „Spøgelsehuset“. Det var i en lang Aarrække i det nittende Aarhundrede beboet af Grev Valdemar Holck (fhv. Søofficer) og hans Hustru, Skuespillerinden Nathalie Ryge, Datter af Dr. Ryge ved National Scenen). Dette „Lysthus“ blev uberørt staaende til i 1880erne. — Fra Brown kom „Hellerupgaard“ 1783 til Enken efter Agent og Grosserer Christen Schaarup Black, født Johanne Wadum, som havde boet paa Gaarden siden 1780. Hun blev i andet Ægteskab gift med sin Medinteressent i Firmaet Blacks Enke & Co., den bekendte Grosserer, senere Konferensraad Erich Erichsen, der om Vinteren boede i det af ham byggede prægtige Palæ, Holmens Kanal 2 (nu Handelsbanken). Han lod den franske Arkitekt, Emigranten Rameé, opføre den endnu bevarede Hovedbygning i engelsk Stil, og lod plante en stor Park omkring den. Aage Hennings, der saa Bygningen under Opførelse 1802, omtaler en muret, med Fliser belagt Grav omkring samme, der var en farlig Faldgrube for de passerende. Haven var lille, Promenaderne ubetydelige, de store Drivhuse var her, som overalt i den Tid, Hovedsagen.

Kunstneren Professor Lorenz Frølich i sit Værelse paa „Blidah“.
(Se Teksten.)

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.

Ejendommen „Blidah“ Strandvejen Nr. 219, 1922,
efter at den nuværende Ejer, Konsul P. Colding, har ladet den ombygge og paasætte en Etage.

Ejendommen „Rigihus“ beliggende paa Hjørnet af Strandvejen og Tranegaardsvej. Façaden mod Strandvejen i 1880erne.
Bygningen er ikke nedrevet, men ligger nu inde i Gaarden til det mægtige Kompleks, som opførtes paa Ejendommens store, smukke Have, og som ses paa Billedet forneden.

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.

Den paa Ejendommens Havegrund opførte Kaserne „Rigihus“ kaldet,
i hvis Gaard den smukke Villa henligger i degraderet og forfalden Tilstand. Tilvenstre Tranegaardsvej, tilhøjre Strandvejen.

Ejendommen „Maglegaard“ paa Strandvejen Nr. 221.
Opført 1860 af Arkitekt, Professor F. Meldahl (se Teksten).

„Maglegaard“ efter at Grosserer Karberg i 1891 havde paaført Ejendommen en Etage ved Arkitekt A. Theill.

Brown var „Hellerupgaards“ Grundlægger og byggede „Lysthuset“; Erichsen byggede altsaa 1802 den til Dato bevarede Hovedbygning. Endnu i 1880erne strakte den store Park om Hovedbygningen sig fra Jernbanestationen til Strandvejen; i 1887 begyndte Ødelæggelsen, man udstykkede, og nu er Arealet betydelig formindsket, kun et Par gamle Alléer vidner om svunden Herlighed. Selv „Lysthuset“ ved Strandvejen, hvor Englænderen i 1807 havde opslaaet Hovedkvarter, og hvor Kapitulationen af 7. Septbr. blev ratificeret, faldt for Øksen, og er nu erstattet af en mægtig Stenkolos-Bygning, hvoraf vi bringer et Billed.

Erichsen, som tidlig var bleven Enkemand, testamenterede sin Husbestyrerinde Mad. Sophie Furcy, hvis Bekendtskab han havde gjort i England, sit „Yndlings- og Lyststed, Hellerup“, hvilket han, saavel hvad Bygning og Haveanlæget angaar, ganske har opført og dannet, og som i hans yngre, arbejdsomme Aar har været hans Tilflugt og Rekreationssted“.

Efter hans Død 1837 udlejede Mad. Furcy Hovedbygningen og efter hendes Død 1844 sattes Ejendommen til Auktion. Den havde da et Tilliggende paa henved 70 Tdr. Land og bestod af Hovedbygningen, Avlsgaarden, Gartnerboligen og Portnerboligen ved Indkørselen ved Strandvejen, foruden det ovenfor omtalte toetages „Lysthus“. Den nye Ejer blev Apotheker, Sukkerraffinadør Lauritz Schmidt, som i 1847 solgte Ejendommen til Lægen Hans B. Hornbech, der allerede i 1850 tilskødede Kammerherre Vilh. Huth Krag den.

Kammerherre Krag ejede „Hellerupgaard“ indtil sin Død i 1878, og hans Enke ejede den endnu 1887, da Udstykningen af en Del af Ejendommen paabegyndtes, som hurtig deformerede denne skønne Lyst-Ejendom. Senere har Gaarden tilhørt Vekselerer Schiøler Lehn, Proprietær Ibsen, og ejes nu af Baron, Kammerherre, Oberst G. Wedell-Wedellsborg.

Paa Hellerupgaards, paa Lille Mariendals og paa den Nord for liggende „Onsgaard“s (paa det andet Hjørne af Hellerupvejen) Jorder har Byen Hellerup senere rejst sig. Midt i denne By er opført en Kirke, som indviedes 14. Oktober 1900. Kirken er opført i romansk Stil, med Skib og Korsfløj, ved Østgavlen er Taarnet rejst, dens Tag er dækket med røde Sten, Spiret med Kobber, Kirkerummet er gennemført i Rundbuestil; Skibet er overdækket af Krydshvælvinger paa murede Søjler. Kalkmalerier findes i Korindgangen og Alternischen, i den flade, udskaarne Altertavle findes et Maleri af Kristi Fødsel. Kirkegaarden er anlagt 1911.

Kirken ligger som sagt i Byens Midte. Langs Strandvejen er der nu tætte Husrækker, ved Siderne mod Stranden og ind mod Landet sammenstuvede Villaer med Haver, som totalt har opslugt den Idyl der i Aarhundreder har været Særpræget for det Kvarter af Strandvejen med dens Omgivelser, paa hvilket Byen er anlagt. Over Veje og Gader findes Viadukter for Nord- og Kystbanen. Der findes Post- og Telegrafstation i Hellerup, endvidere Apoteker, Fabriker, Banker, store Forretningskontorer og talrige Butiker langs Hovedgaden. Nordsjællands Elektricitetsværk, som forsyner hele Sjælland med Elektricitet, har sit Hovedkontor paa Byens Hovedgade. Næppe nogen Magt vil være i Stand til at dæmme op for „Udviklingen“, de skønneste Egne i Hovedstadens Nærhed er gaaet sin uafvendelige Undergang i Møde, da Udviklingsmanien tog Fart. Til Trods for at der i alle Hjørner af Hovedstaden ligger aabent Terræn, der venter og atter venter paa en naturlig Indlemmelse med deraf følgende Bebyggelse, breder Spekulationen sig frodigt paa de fjærnere liggende Arealer, som om det blotte Naboskab med større og mondænere Forhold formaaede at højne Individernes Vækst. For at skaffe Plads til kedsommelige, sammenstuvede Villa-Kvarterer jævnes gamle historiske Lystgaarde med Jorden, store hundredaarige Parker omhugges, al Pietet for Fortidsminderne sløjfes af Spekulanterne og døer under disses Fremfærd som Græsset under Attilas Hest!

En Del af de Bygninger vi have skildret her, staar dog endnu uberørte, men hvor mange af dem vil være i Behold blot om 25 Aar?

Ejendommen „Marielyst“ paa Strandvejen Nr. 223 (Matr.-Nr. 33).
Bygningen, som stammer fra Begyndelsen af 19. Aarhundrede, er endnu uberørt af Spekulanters Trang til Sløjfning af Fortidsminderne.

Da det vilde være umuligt for os at præcisere og omtale den mægtige Udvidelse som det beskedne „Hellerup“ har været Genstand for i den sidste Menneskealder, i hvilken Etableringen af Storstaden Hellerup har fundet Sted, med et Utal af Veje og Gader, har vi fra et centralt højt Punkt (Vandtaarnet, Strandvej Nr. 185) taget 4 Udsigtsbilleder over „Storstaden“ i Nord, Øst, Syd og Vest, som sikrest manifesterer Udviklingens storslaaede Dimensioner, der har haft Strandvejs Idyllens totale Nederlag til Følge — for ever!

Den i 1892 nedrevne smukke Ejendom „Bonne Esperance“ Strandvejen (Matr.-Nr. 32 a).

Søndre og nordre Onsgaard (Matr.-Nr. 16 a og 16 b).

Onsgaard, Fæstegaard under Bernstorff Gods, 91½ Td. Land (9 Tdr. 1 Fdr. H. K.) tilfaldt ved Lodtrækningen paa Bernstorff i Sept. 1765 „gamle Niels Andersen“ (i Modsætning til „unge Niels Andersen“, som fik „Sweiggaard“).

Som bekendt var han meget utilfreds med sin Lod, der var en Udmark med megen Overdrevsjord, kom op at slaas med Jens Nielsen, der havde faaet Baunegaard, en af de bedste Toftegaarde, og maatte som dennes Konkurrent ligge flere Dage i Sengen derefter. — Han var forøvrigt noget „værkbruden“, og det kan jo ikke undre nogen, at han gruede for at tage fat paa den store Opgave, det var, at opdyrke 90 Tdr. Land Overdrevsjord med de Midler, man dengang havde til Raadighed. Han indgav 10 Ansøgninger til Kongen om, at Lodtrækningen maatte gaa om, men intet nyttede. Bernstorff tilbød ham Penge til Hjælp til Gaardens Udflytning paa Lodden og sagde til ham: „Tag min gode Mand, din Lod, og dine Børn og Børnebørn skal velsigne Dig og mig;“ profetiske Ord, som 100 Aar efter gik i Opfyldelse paa en Maade, som hverken Bernstorff eller nogen anden havde drømt om. Men Bonden var stædig. Tilsidst maatte han dog bide i det sure Æble, og saa skal det siges til hans Ros, at han var flittig, nøjsom, sparsommelig og ædruelig og tog med Iver fat paa Gaardens Opførelse ved den nu nedlagte Strandvejsbom og paa Dyrkning af Jordene, kørte Gødning fra København, og da disse sandmuldede Jorder, som ikke var udpinte, fik rigelig Gødning, saa blev de snart ret frugtbare.

Den 8. Febr. 1775 afstaar han Gaarden til sin Søn Niels Nielsen og gaar paa Aftægt; han blev begravet den 14. April 1786, 80 Aar gl.

Niels Nielsen blev gift med Inger Larsdatter, Gaardmand Peder Linnertsens Steddatter paa Kildegaarden, og fik som hans Hustru Arvepart efter hendes endnu levende Moder, Eble Ovesdatter, 400 Kr. foruden Udstyr „efter Landets Skik“.

Disse havde mindst to Sønner, en ved Navn Niels Nielsen, som fik Fædrenegaarden, og en som hed Anders Nielsen, og denne, vistnok den ældste, fik i 1826 den nordre Halvdel (40 Tdr. Land) af Fædrenegaarden, kaldet den nordre Onsgaard og opførte paa den en Gaard, som laa lige Nordøst for det Sted, hvor Hellerup Kirke nu ligger.

Den søndre Gaard blev i Niels Nielsens Eje, og hans Søn Niels Nielsen og dennes Søn Niels Nielsen havde Gaarden til ind i dette Aarhundrede, han kaldte sig Nielsen-Onsgaard. Enken og 2 Døtre lever endnu. Gaarden solgtes ca. 1910 og nedreves.

Den nordre Gaard gik ved Anders Nielsens Død 1831 over til Enken Sidsel Kirstine Lemche, født 1791, Datter af Møller Johan Henrik Lemche til Tostrup-Valby og Karlebo Mølle. Anders Nielsen døde ¾ Aar efter Brylluppet og Enken giftede sig 1 Aars Tid efter med Peter Andersen. De havde Gaarden til 1861, da de gik paa Aftægt hos Peter Søren Lemche, der var en Brodersøn til Konen, og Søn af Gaardmand Søren Johan Lemche paa Sweiggaard. Lemche havde Gaarden til sin Død 1901 og udparcellerede den. Den solgtes i 1903—04 til Nedrivning.

Om Landstedet Strandvej 112, Hellerup.

(Meddelt af Fuldmægtig Johan Meyer.)

Den 22. Maj 1836 tilskødede „Gaardmand“ Niels Nielsen, Ejer af „den halve Onsgaard“ (ɔ: søndre Onsgaard, hvis Have strakte sig til det nordre Hjørne af Hellerupvej og Strandvej) under Gentofte, paa det grevelige Bernstorffske Gods, en Jordlod paa 3,438 □ Al., til Smedesvend paa Holmen Mads Jensen Gulmsøe, til Bebyggelse og Haugeplads. Byggegrunden beskrives som beliggende mellem Strandvejen og Søen, vestre Side langs Strandvejen, søndre og østre mod Niels Nielsens Jord og nordre Side langs Hegnsgrøften eller Strandmarken mellem Niels Nielsen og den anden halve Onsgaards Jorder (ɔ: nordre Onsgaard, nu Hjørnet af Strandvejen og Aurehøjvej); den omtalte Hegnsgrøft laa endnu ved Aarhundredskiftet mellem Hjørnegrunden, Lille Strandvej og Strandvejen og dens sydligere Nabo. Glumsøe, der byggede et Hus paa Grunden, solgte sin Ejendom d. 6. Okt. 1841 til Copist Frederik Bortig, der lod opføre en Staldbygning paralelt med Husets Bagside; dennes Enke, Johanne Marie, f. Christensen, afhændede den atter d. 7. Sept. 1842 til pensioneret Kgl. Fuldmægtig Herman Meyer.

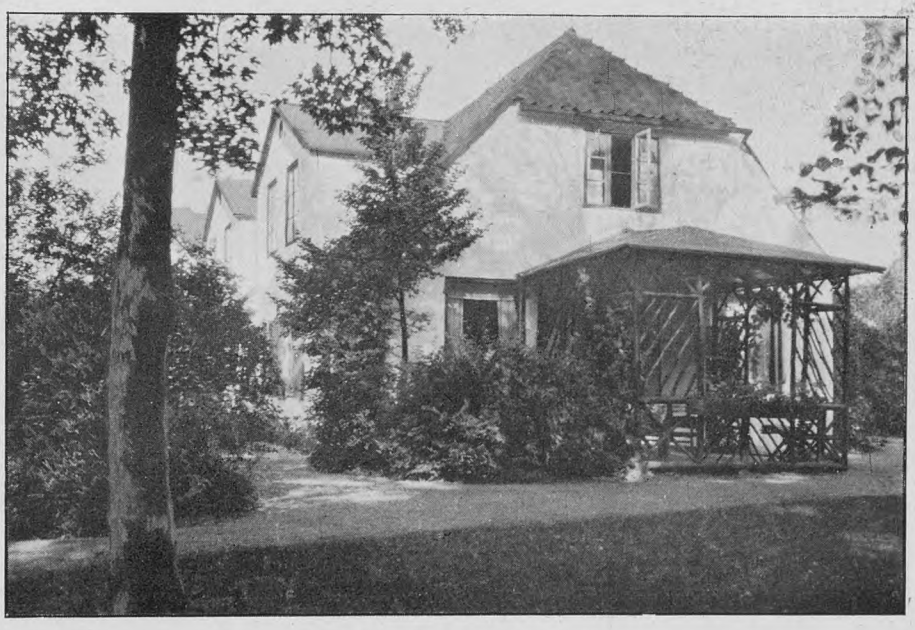

Sidebygning til „Bonne Esperance“.
Ejendommen er udstykket til Villakvarter (se Teksten).

Traktørstedet „Constantia“ paa Strandvejen ved Charlottenlund Aar 1890.
Opført midt i det 18. Aarhundrede af Tømmerhandler Niels Aagesen (se Teksten).

Traktørstedet „Constantia“ set fra Forhaven Aar 1916.
I Baggrunden ses Charlottenlund Skov.

Dette lille, idylliske, straatækte, træbeklædte Hus med sine grønne Skodder, der sikkert endnu huskes af mange, var det mest sejglivede af de straatækte Landsteder ved Bommen i Hellerup; først Aar 1900 segnede det i sin haabløse Kamp mod de moderne Stenkolosser, der nu har berøvet Hellerups Strandvej ethvert Spor af Hygge og Idyl. Hvor nu et hæsligt Monstrum af et 4-Etages Byggekompleks rækker sine røde Murflader og graa Skifertag mod Himlen, som en Slags Protest mod den gode Smag fra de gamle Tider, laa det omtalte lille Sted beskedent trukket tilbage bag en høj Tjørnehæk, der ligesom en Klostermur skærmede dets Beboere mod profane Blikke. Man faldt ikke lige ind i Haven, — nej en lille Træbro, der i sine Velmagtsdage

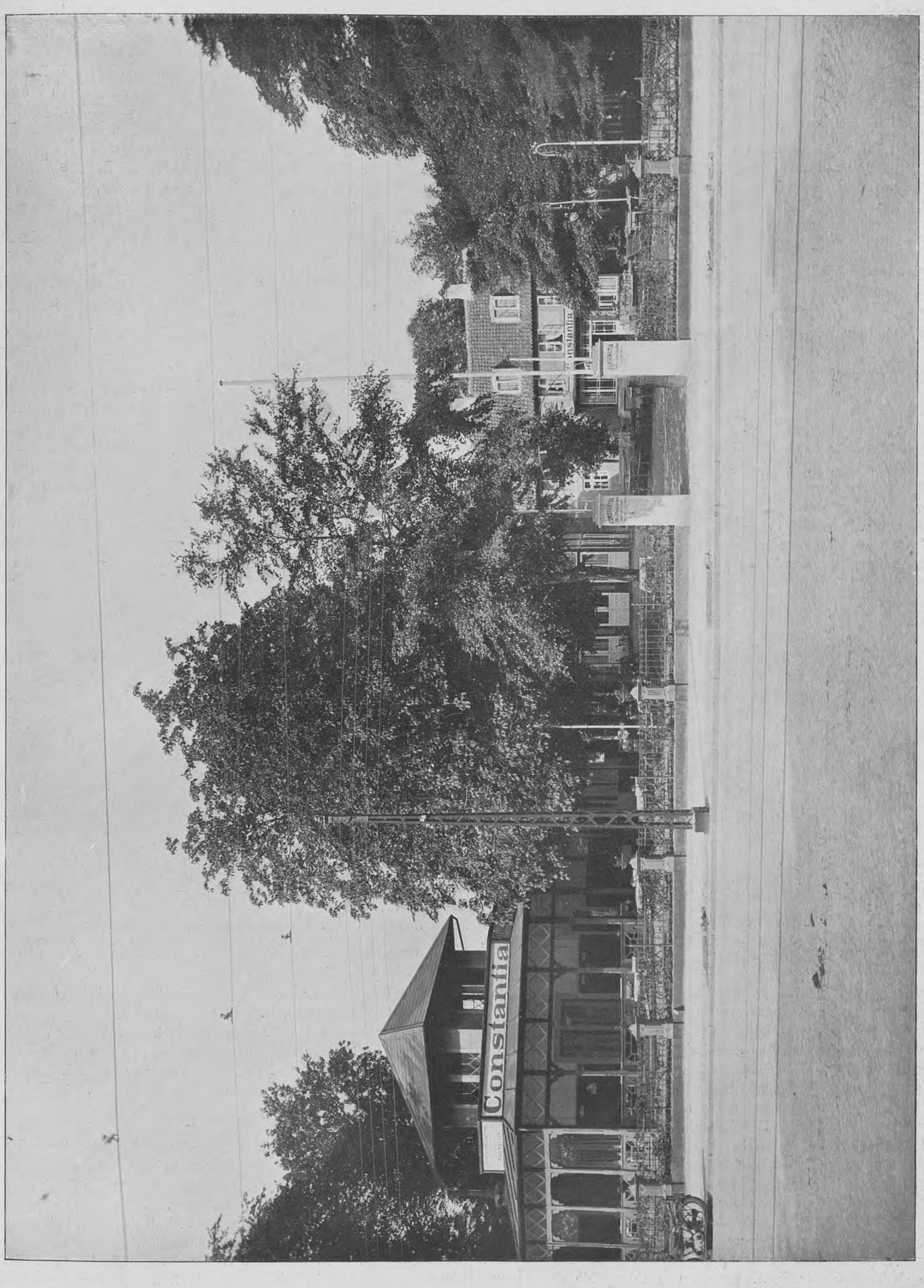

Strandvejen med Traktørstedet „Constantia" i 1922. (Se Teksten.)

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

havde Rækværk, førte een gennem den gamle røde Laage ind i Idyllen; thi kom man fra Strandvejens Støv og Færdsel — for en Menneskealder siden kunde der nemlig godt, navnlig paa Væddeløbssøndage, være Færdsel af Fodgængere og „Hestevogne" — inden for Hækken anede man ikke, at man kun var fjærnet 1/2 Mil fra Hovedstaden; man forstod saa godt, at gule Kornmarker havde slynget sig om denne Plet — 1/4 Td. Land var Haven —, og man forbavsedes næsten over, at Prokurator Ludvig Kochs smukke Have spærrede Udsigten til det blaa Sund. Haven om dette lille Landsted var anlagt paa gammeldags Vis med en Mængde store, pragtfulde Træer; i 1880'erne vogtede to Kæmpepopler Indgangen; men de faldt en Uvejrsnat, ramt af Lynet; en enlig Poppel knejsede dog endnu ved Aarhundredeskiftet, skønt udgaaet, ved Husets Nordside. Havens største Pryd var iøvrigt 2 omtrent lige høje, sjældent smukke og fintfarvede Birketræer imod Syd og — som det sagdes — det største Piletræ i Gentofte Sogn nordøst ved den aabne Rende, der vist var en Levning fra „Markstadiet". Dette Landsted var oprindelig en Smedje — det lille Udhus, der laa ved Siden af selve Beboelseshuset, bar endnu Spor deraf i Form af Jernringe til at fæste Hestegrimeskafter i. Omkring 1850 købtes denne Smedje af pensioneret kgl. Fuldmægtig Herman Ludvig Meyer. Denne, i mange Henseender mærkelige Mand, blev født den 7. Juni 1805 i København som Søn af Konferensraad Johann Heinrich Elias Meyer, der bl. a. gjorde sig fortjent ved at lægge Grunden til de Forsikrings-Beregninger, „Statsanstalten for Livsforsikring" endnu siges at benytte. Efter at Herman Meyer i Aaret 1830 var blevet juridisk Kandidat ansattes han ved Tabelværket, et Kontor under Rentekammeret, ved hvilket hans Fader var Deputeret (ɔ: havde direkte Referat til Kongen); fra Tabelværket søgte han imidlertid sin Afsked 1841, efter en Tradition i Familien fordi han ikke vilde virke under den da ansatte Kontorchef. Den kun 36aarige Mand trak sig da paa en vis Maade tilbage fra Verden, købte det smukke Landsted og dyrkede sine mange Interesser, Musik, Sprog og Tegning, for hvilket sidste han havde et udpræget Talent; den 13. Febr. 1880 døde han paa Frederiks Hospital i København efter længe at have været plaget af en ondartet Gigt. Han hviler paa Gentofte Kirkegaard. I en Kodicil til sit Testamente bestemte han, at 500 Kr. skulde skænkes Gjentofte Sogn til Anbringelse af 5 Bænke paa Strækningen fra Hellerup Bomhus til Charlottenlund Skov, hvilket Tilbud Sogneraadet imidlertid behagede at afslaa. I Følge samme Testamente overgik hans Hus med Indbo og Have til hans Brodersøn, daværende Protokolsekretær i Højesteret, Kammerjunker — senere Overretsassessor Vilhelm Heinrich Meyer (i over en Menneskealder Chef for 1. Skifteretsafdeling og Formand for Forligskommissionen); Assessor Meyer, der var en Søn Højesteretsassessor A. C. Meyer, var gift med en Datter af den bekendte Politidirektør, senere Overpræsident i København, C. J. C. Bræstrup, og laa paa Landet her — det var virkelig Land den Gang — i 20 Aar, indtil Tidens Udvikling — denne „vismajor" ingen kommer udenom — tvang ham til i Aaret 1900 at sælge dette lille Fristed, hvor han elskede at sysle med sin Have, som ingen fremmed maatte sætte Spade i. Nu knejser „Strandborg" — eller rettere Midtpartiet deraf — paa den gamle Haves Tomt — ikke et eneste af de gamle Træer er bevaret.

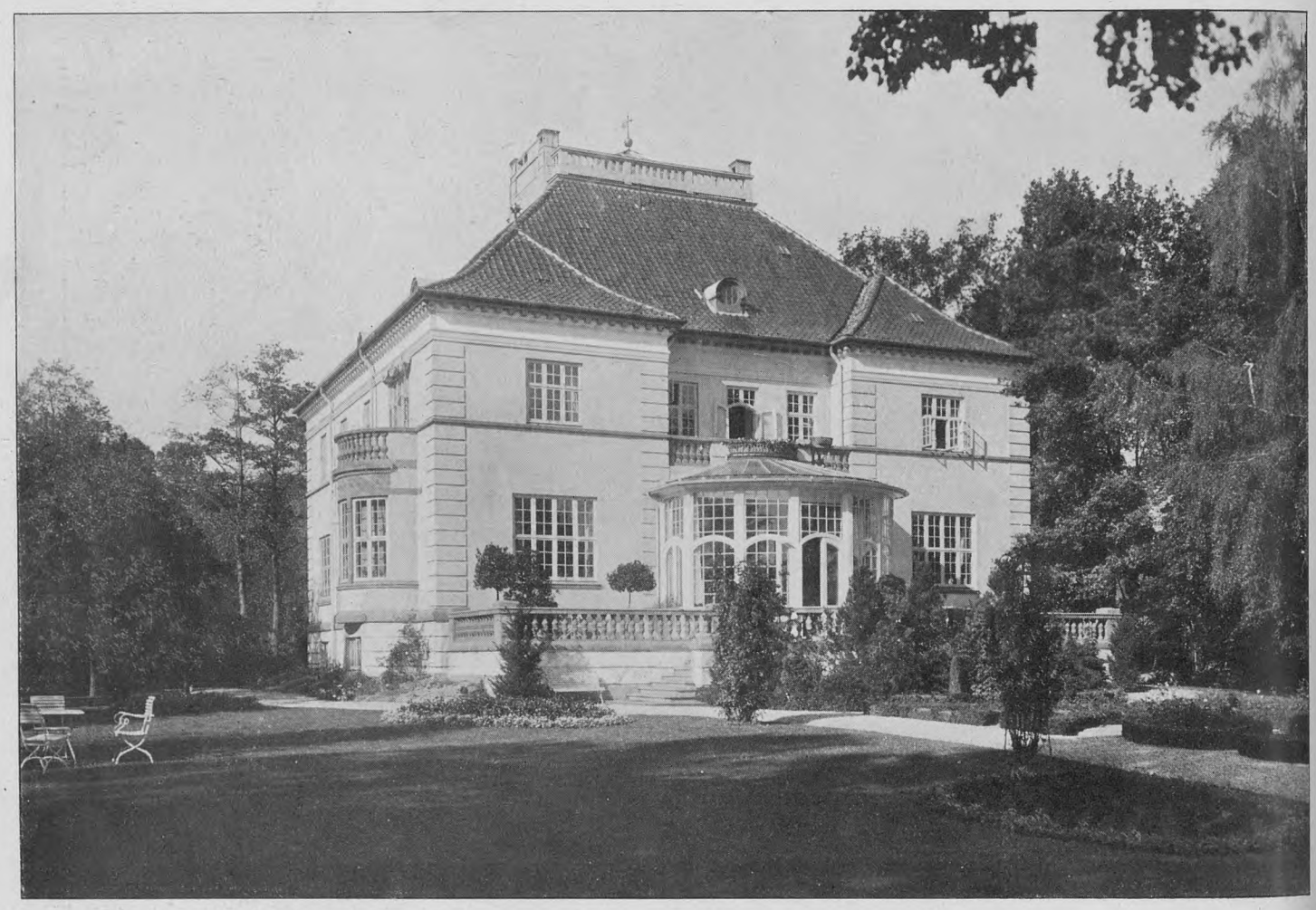

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Ejendommen „Strandlund" Strandvejen Nr. 146, vis à vis „Constantia". Façade mod Sundet.**

Ejendommen ejedes 1861—1882 af Professor J. A. Jerichau, 1882—1894 af Fabrikant P. T. Hüttemeier og hans Enke, 1894—1905 af Grosserer P. Fløe Nielsen og fra 1905 af Fabrikejer Andr. Holmblad, hvis Enke nedrev den gamle lave Bygning og opførte og fremdeles beboer denne Ejendom, som ligger nede ved Sundet i den Strandplantage, som i ældre Tider tilhørte „Constantia".

Oregaard.

Oregaard, som den oprindelige Form af Navnet lyder — først ind i det 19. Aarhundrede optræder Skrivemaaden Øregaard — er opkaldt efter en paa Bymarken liggende Gravhøj Orehøj eller Aurehøj (Navnet bevaret i Aurehøjvej). Ved Udskiftningen af Bernstorffs Gods tilfaldt den Bonden Jakob Jensen, hvis Broder var den i Landbrugshistorien bekendte Bonde Hans Jensen paa Bjerregaarden. Lars Jakobsen, vel Søn af den førstnævnte, ejede den fra 1772 og skødede den 1806 til Johannes Søbøtker, Grosserer og Kaptajn i Landeværnet († 1797), hvis Søn Generalkrigskommissær Adam Levin Søbøtker (1753—1823) ombyggede Oregaard og anlagde en smuk Park her med Kanaler for at bortlede Vandet fra den oprindelige store Mose, som skilte Ore-

Fot. Elfelt.

Strandvejen udenfor Charlottenlund Skov set mod Syd, Aar 1892.

Tilhøjre ses den gamle Bygning, Bomhuset kaldet, ved Indkørselen til Charlottenlund Skov. Saadan saa dette Parti ud for 30 Aar siden; en Enspænder-Sporvogn repræsenterede hele Færdselen, — tænk paa Modsætningen i Nutiden!

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Billedet viser det gamle „Bomhus" ved Indkørslen til Charlottenlund Skov fra Strandvejen i 1922.**

Huset har mærkværdig nok faaet Lov til at blive liggende uberørt af Nedbrydningstrangen. Her betaltes Bompenge af Køretøjer, som ønskede Adgang til Skoven. Huset er meget gammelt; Bommen har været nedlagt siden Aar 1910.

gaard fra Taffelbay. Fra 1821 ejedes Gaarden af islandsk Købmand J. J. Hunæus, 1832 kom den til den bekendte Storkøbmand og Bankier Joseph Hambro, der havde drevet en betydelig Handel paa St. Thomas; han afstod den 1843 til sin Kompagnon Andreas Nicolai Hansen, der 1840, da Hambro rejste til London, overtog dennes store industrielle og merkantile Virksomheder paa Christianshavn. Efter hans Død overtoges den af Sønnen Konsul Alfred Hansen og endelig 1895 af Grosserer Dethlef Ohlsen og derefter af dennes Enke. I 1917 købtes Ejendommen for 1,700,000 Kr. af Gentofte Kommune, der i dens Hovedbygning har indrettet et lokalt Museum (F. Hegels Samling). Medens Jorderne for en stor Del er bortsolgt, er den henved 110 Tdr. Land store Lystpark med Kanalerne fra Søbøtkers Tid endnu bevaret, og hvem vover vel at ødelægge denne Repræsentant for solid Fornemhed og landskabelig Skønhedsværdi? — qui vivra, verra!

skal, ligesom „Taffelbay", have været ret kendt i de Tider da Ejendommen blev bygget, paa Grund af Kampe i den nævnte Egn. — „Blidah" byggedes i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede og tilhørte fra 1847 til 1873 Konferensraad, Nationalbankdirektør Lorenz Frølich (gift med de Coninck, Ægteskabet barnløst), for at han om Sommeren kunde ligge paa Landet i Nærheden af sin Broder, Grosserer Johan Jacob Frølich, som i 1824 havde købt „Marielyst", en Ejendom, som ligger lidt nordligere paa Strandvejen, mellem „Maglegaard" og „Bonne Esperance".

Efter Konferensraad Frølichs Død i 1873 købtes „Blidah med den 1½ Td. Land store Have for ca. 30,000 Kroner af Professor, Overkirurg ved Kommunehospitalet C. D. Withusen. Efter hans Død 1874 blev hans Enke, født Benedicte Trechow, boende der. I 1878 giftede hun sig med Maleren Professor Lorenz Frølich, og „Blidah" kom saaledes tilbage i den Frølichske Familie, og be-

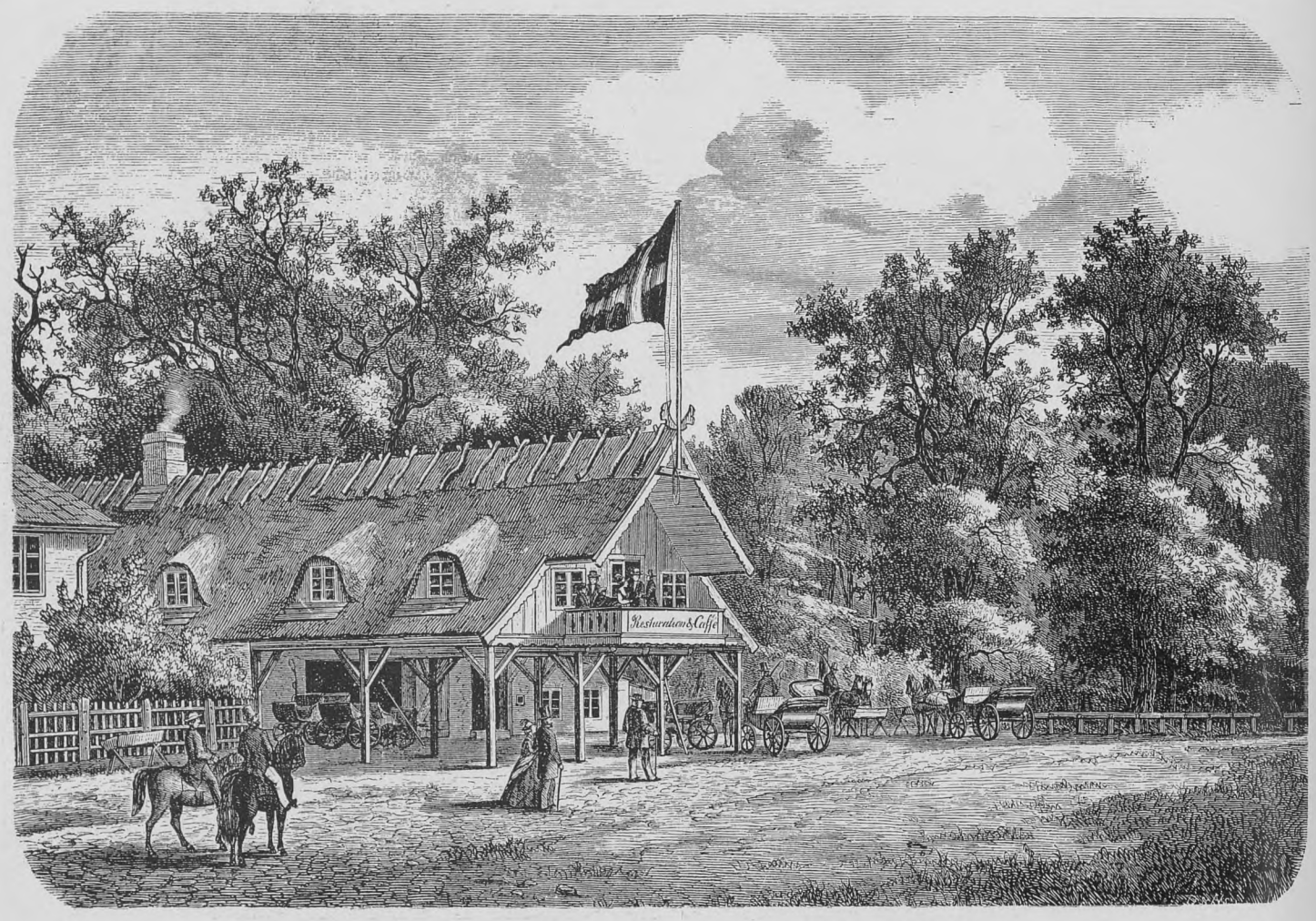

„Over Stalden" ved Hovedvejen gennem Charlottenlund Skov, Aar 1860.

Traktørstedet var beliggende paa Vejens søndre Side ca. 200 Alen indenfor Indkørselen fra Strandvejen. I Tagetagen fandtes et ret stort Lokale med Tribune, fra hvilken Sangerinder i Sommertiden forlystede de talrige Gæster. Denne gennem en meget lang Aarrække mest populære Skovrestauration i Københavns Omegn nedbrændte til Grunden Aar 1875. En ny Pavillon, med underliggende Staldrum opførtes paa samme Sted umiddelbart efter Branden (se Billederne næste Side).

Taffelbay.

Naboejendommen Taffelbay er opstaaet ved Udstykningen af Maglegaard, idet Kaptajn Jens Lind ved Auktionen 1800 købte to Parceller og 1809 en tredje, tilsammen 55 Tdr. Land, og her opførte en Avlsgaard, som han Aaret efter solgte til Grosserer Thomas Ter Borch, der vistnok gav den Navnet Taffelbay, Bugten Nord for det gode Haabs Forbjerg nær ved Kapstaden, med hvilken han antagelig har haft Handelsforbindelser. Han opførte her en anselig Gaard med Hovedbygning, Fiskepark og Plantninger. Af senere Ejere kan nævnes Alexander Watt (1817—28), Marinekaptajn C. H. L. Donner (1840) af den bekendte Bankierfamilie fra Altona, senere Deltager i Oprøret 1848; Fuldmægtig F. G. Lindahl (til 1849) samt de under Billedet Side 200 nævnte senere Ejere.

Blidah

Matr.-Nr. 18 b, Strandvej Nr. 219, tilhører Konsul P. Colding, som blev Ejer af Ejendommen i Aaret 1918.

Navnet „Blidah" er taget fra en lille Oase i Ørkenen i Algier; det nyttedes af Lorenz Frølich som Sommerhjem, hvert Aar fra Maj og til Slutningen af Oktober, da Frølichs Fødselsdag den 25de Oktober altid fejredes der. I 1880 opførtes en Tilbygning ved Bygningens nordlige Ende med et stort og et mindre Atelier paa 1ste Sal, nogle Soveværelser m. m. i Stueetagen. Tilbygningen nødvendiggjordes for at skaffe tilstrækkelig stor Atelierplads for Udførelsen af de store Malerier med nordiske Sujetter, som hænger paa Frederiksborg Musæum. Iøvrigt blev den gamle Del af Huset, samt den ret store Staldbygning uforandrede gennem Tiderne.

Den 25de Oktober 1908 døde Lorenz Frølich, 88 Aar gammel paa „Blidah"; hans Enke blev boende der om Sommeren indtil sin Død i 1917, hvorefter Ejendommen solgtes i 1918 til Konsul P. Colding, som forandrede Hus og Have til dets nuværende Skikkelse (se Billedet Side 203).

Maglegaard.

Arvefæstegaarden Maglegaard kom ved Udskiftningen af Johan Hartvig Emil Bernstorffs Gods 1764—66 til Bonden Morten

Olsen, der 1768 afhændede den til John Brown, som efter hinanden havde ejet flere Landsteder og 1777 havde forpagtet Bernstorff Slots Hovmarker, ialt 253 Tdr. Land. 1784 lod han bekendtgøre i Adresseavisen, „at han for sin øvrige Tid agtede at begive sig til Landlevnet", hvorfor han stillede sine Gaarde og Pakhuse i København og paa Christianshavn til Auktion, ligesaa Lystgaarden Maglegaard, Tranegaard og Treuensand. Samme Aar købte han Ejendommen Benzonseje, som han 1788 afstod til sin Broder. Ved hans samtidig indtrufne økonomiske Sammenbrud overtog hans energiske Datter Louise paa Auktionen 1789 de tre endnu ikke afhændede Lystgaarde, hvoraf hun solgte Treuensand, medens hun endnu i et Aarti drev de to andre sammen med Hovmarkerne. I 1799 overtog Grev Gustav Holck Winterfeldt, der 1795 havde ægtet hendes Søster Catharina Marie, Maglegaard, hvis Tilliggende, ialt 105 Tdr. Land, han i 1800 udstykkede i Spekulationsøjemed, medens han beholdt Hovedbygningen med det tilbageblevne Areal paa 38 Tdr. Land indtil 1811, og her døde hans Svigerfader i Aaret 1803, hvor han siden sin Fallit 1788 havde boet. Den følgende Ejer var Havnekaptajn Erich Eskildsen og efter ham fra 1856 Baron F. C. Holsten-Charisius, efter hvis Død 1888 Gaarden ved Auktion 1889 solgtes til Grosserer A. F. Ibsen, derefter til Tømmermester S. M. Grumstrup og Murermester M. Langberg. Den nuværende Ejer Grosserer P. Karberg har 1891 ladet opsætte en anden Etage paa Huset.

Det nyopførte „Over Stalden" set mod Øst, Aar 1877,
som opførtes efter at den paa foregaaende Side viste Bygning var nedbrændt i 1875.

Marielyst.

Den anden, sydligste, af de af Getreuer opførte Gaarde, der beholdt Navnet Treauensand, men ogsaa kaldes Marielyst efter hans Hustru Marie Riis, forblev i hans Besiddelse, saalænge han levede. I Aarene 1781—89 tilhørte den John Brown, som ejede Gaarden ved Siden af, „Maglegaard", og som solgte den til Brygger Peter Halkier, som paa Gaarden anlagde en Læderfabrik, hvis Drift standsedes et Stykke ind i forrige Aarhundrede, hvorefter den som Lyststed har været paa forskellige Hænder. Dens Tilliggende er endnu det oprindelige, men af de gamle Bygninger er kun levnet den ene Fløj. Marienlyst ejedes bl. a. af Falk Ahrenson og v. Halle, som i Juni 1824 solgte den til Grosserer Johan Jacob Frølich, hvis Enke Wilhelmine Pauline Fr., født Tutein, i Februar 1859 solgte Gaarden til Brændevinsbrænder, Kaptajn Jens Cornelius Schioldborg, som i 1871 atter solgte den til Oliemøller P. C. Olsen, efter hvis Enkes Død i 1881 Ejendommen arvedes af Sønnen cand. polit. Oliemøller Alfred Olsen, senere Etatsraad, og efter hans Enkes Død 1918 gik Ejendommen i Arv til Fru Asta Marie Akeleye Berg, gift med Oliemøller Steffen Holger Berg, og Fru Inge Laura Mollerup, gift med cand. jur. Hermann Andreas Mollerup, med Halvdelen til hver. Ejendommen har Matr. Nr. 33.

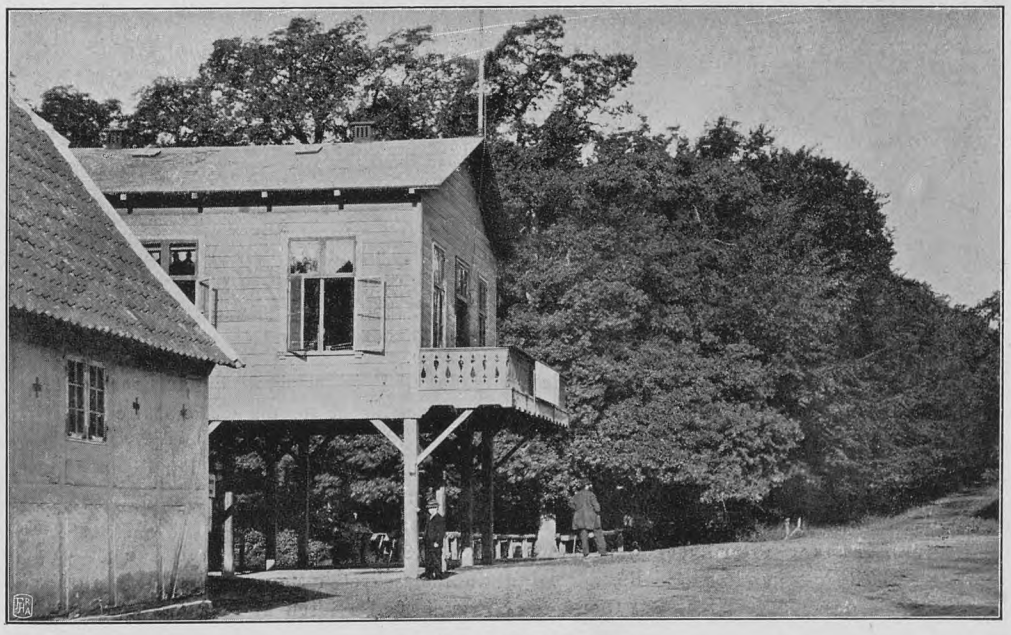

„Over Stalden", set mod Vest.
I Baggrunden Charlottenlund Skov. Bygningen nedreves i 1883 og Beværtningen flyttedes over paa den modsatte Side af Vejen ved Siden af „Bomhuset" og har siden haft til Indehaver Th. Fugman.

Bonne Esperance.

Bonne Esperances Historie gaar tilbage til 1754, da Legatstifteren, Hofmaler og Forgylder Christian Peter Getreuer (1710—80) erhvervede en ret stor Byggeplads, hvor han opførte to Gaarde, som han under et gav Navnet Treuensand; den ene afhændede han 1758 til Grev Eggert Christopher Knuth, Stiftamtmand over Sjælland, som omdøbte den til Marienlyst efter sin Frue Marie v. Numsen. I 1762 solgte han Gaarden til Major Christian Albrecht von Passow, der paa den Tid var vendt hjem fra Østen og antagelig som Minde om sin Udlændighed gav den Navnet Bonne Esperance (Kap det gode Haab). Allerede 1765 afhændede han Gaarden til Etatsraad Andreas von Raiser, i hvis Besiddertid Landstedet havde sin Glansperiode. Denne, en Adam Homo fra det 18. Aarhundrede, var af tysk rigsadelig Slægt, hjemmefødt i Gøteborg og omtrent lige gammel med Aarhundredet, havde tjent ved Lifregimentet, men var paa Grund af Insub-

ordination bleven nødt til at forlade Brud og Fædreland og indtraadte 1738 som Premierløjtnant i dsn danske Hær. Ved sit Giftermaal (1740) med Agathe Rodsten Urne, Enke efter Major Børge Walkendorff og Arving til Billeshave gjorde han et godt Parti, tog 1752 sin Afsked fra Militærtjenesten som Oberstløjtnant og fik Etatsraadtitlen. Raiser er en interessant Type paa de urolige Skaaninger efter Adskillelsestiden, hvis Ærgærrighed var at spille en Rolle paa begge Sider af Sundet. Da han havde opnaaet alt i Danmark, hvad han kunde vente, søgte han Tilknytning til Sverige, solgte 1761 Billeshave, tog 1767 Ophold i Landskrona og købte 1772 Lärkesholm. Ved at yde Kongen af Sverige betydelige Laan, opnaaede han at faa den attraaede Sværdorden. Om Sommeren boede han dog jævnligt paa Bonne Esperance, der beskrives som et Stenhus med to Bygninger, hver med 6 Værelser, Domestikrum, Stald til 10 Heste og en prægtig Have. Det indre Udstyr svarede til Stedets fornemme Ydre. Raiser døde 1781 paa Bonne Esperance, efterladende sit svenske Gods med en betydelig Kapital til velgørende Øjemed (Lärkesholmsstiftelsen). Han og Hustru ligger begravet i Veilby Kirke ved Middelfart.

Bonne Esperance solgtes 1783 til Etatsraad, Direktør i det vestindiske Handelsselskab Conrad Hauser, efter hvem Hauserplads er opkaldt; han erhvervede Nabostedets gamle Lindeallé, der løb langs Gaardens Hegn og forøgede ogsaa ellers Gaardens Omraade. 1794 købtes Ejendommen af den rige Handelsmand Casper Peter Bügel, der vistnok gav Hovedbygningen den Skikkelse, den viser paa en Afbildning fra 1. Halvdel af det 19. Aarhundrede, hvor ogsaa de prægtige Træer paa begge Sider af Huset ses. I Aarene 1820—30 ejedes Bonne Esperance af Oberstløjtnant Caspar Kochen.

Bagermester Jens Nielsen Welding ejede derefter Ejendommen til 1833, Christian Wilh. Hougaard til 1838, da Welding paany overtog Ejendommen ved Tvangsauktion og atter ejede den til 1843, da den solgtes til Gartner Anders Jensen, som i 1845 veg Sædet for Snedker Scherfig og Møbelhandler P. Nielsen. Disse Herrer skødede allerede i 1848 Ejendommen til Kapitain Lieutenant Christen Schifler Feilberg.

I 1852 købte Skrædermester Søren Kiilerich Ejendommen ved en Tvangs-Auktion for 12,200 Rigsdaler. I 1882 overgik Ejendommen til hans Søn: Pianofortefabrikant F. Kiilerich, som i 1892 solgte Ejendommen til Grosserer Cappelen af Firmaet C. A. Philipsens Eftf. København, som købte den i Spekulations Øjemed (Udstykning). Han nedrev straks den smukke Hovedbygning, men døde umiddelbart efter at Nedrivningen var fuldbyrdet. — Derefter købte Ekviperingshandler Jens Kjeldsen den nedrevne Ejendom med tilhørende store Have, men ejheller han naaede at fuldføre Udstykningen. Ved hans Død dannedes et Konsortium, som endelig udstykkede Ejendommen i flere Villa-Ejendomme og anlagde nye Veje over Terrænet. I Altanens Jerngelænder foran Nedgangen til Haven fandtes et stort „B", som stammer fra Casper Bügels Tid, da han opførte den Bygning, som ses paa Billedet her i „Før og Nu". — Bügel stammede fra Schweiz, — og en Dag, da Ejendommen endnu ejedes af F. Kiilerich, fik denne Besøg af et Selskab af Schweizere, som kom for at se, om det omtalte „B" var bevaret, og derefter lod det fotografere.

Indkørselen til Charlottenlund Slot fra Strandvejen, Aar 1904.

Af Sommerbeboere, som har boet paa „Bonne Esperance", nævnes: Kammerherreinde Rothe (Moder til Hofchefen). Helaars-Beboere: Etatsraad Gamél flere Aar (til 1883), Bankdirektør Rubow 1888—1894, Departementschef Hansen (Fader til den nuværende Kabinetssekretær Hansen), — Tandlæge, Professor Vorslund-Kjær, Frøknerne Davidsen af Firmaet Salomon Davidsen m. fl.

Ejendommen „Bonne Esperance" med sin statelige Hovedbygning og sin store Have er nu „en Saga blot".

Constantia.

Det tredie Navn ved Øresundskysten, der minder om den store Handelsperiodes forjættede Steder, er Constantia, hvorfra den oprigtige røde Constantia Vin kom. Poul Møller husker blandt Constantias fulde Ranker Livet i Charlottes Bøgelund. Stedets Historie gaar tilbage til Midten af det 18. Aarhundrede, da Tømmerhandler Niels Aagesen fik overladt en Grund her, opførte et Hus derpaa og deri indrettede en lille Fabrik. Huset gik fra Niels Aagesens Enke over til en forhenværende Skibs-

Charlottenlund Slot, Façade mod Øst. Aar 1868.

Slottet, som er opført 1733, er i Aarenes Løb flere Gange blevet udvidet, sidste Gang 1880—81 under Ledelse af Arkitekt, Professor F. Meldahl. Der blev da tilbygget 2 Sidepavilloner, og paa Midten af Façaden en Kuppel (se nederste Billed).

Charlottenlund Slots Hovedfaçade efter Meldahls Ombygning.

tømmermand ved Holmen Lars Sørensen Suhm, der fik Bevilling paa at holde Gæstgiveri her til Gavn „for honnette Folk, som udi Charlottenlund havde spadseret". Traktørstedet bestod af en to Etages Bindingsværks Bygning ud mod Vejen med grundmuret Kælder og et en Etages Sidehus med bred Kvist, Stald, Vognskur o. s. v. 1765 solgtes „Lyst- og Traktørgaarden Constantia" til Peter Vonino, Indehaver af en stor Tobakshandel paa Østergade og en saa velhavende Mand, at han kunde købe det Selbyske Palæ paa St. Annæ Plads. Kort efter overtoges Styret af Køkken og Kælder af den forrige Kok hos den franske Ambassadør Germain Charles Matton. Ligesom paa Bellevue kunde fornemme Lysthavende her forudbestille en Banket; saaledes afholdtes her 1771 en Fællesspisning i Anledning af Afsløringen af Rytterstatuen paa Amalienborg. 1769 overtog Matton selv Stedet. Endnu ved Aarhundredets Begyndelse var her Gæstgiveri fik Stedet, det daværende „Gyldenlund". Slottet opførtes under Ledelse af Kommandanten i Kastellet, H. H. Scheel og da den nye Bygning stod færdig gav hun Stedet Navnet „Charlottenlund". I et halvt Aarhundrede boede Charlotte Amalie om Sommeren paa Charlottenlund, hvor Hoffet jævnlig aflagde Besøg.

Efter Prinsessens Død (1782) overtog Staten Slottet, som derefter i Aarene 1784—85 undergik omfattende Reparationer. I 1807 var der stærk Indkvartering paa Slottet af Englænderne, som bortførte forskellige Værdigenstande, bl. a. Sølvrammerne om 12 store Portrætter af den Oldenborgske Kongestamme. Siden benyttedes det i en lang Aarrække af Prinsesse Louise Charlotte og hendes Ægtefælle Landgreve Vilhelm af Hessen. Daværende Kronprins Frederik fik ved sit Bryllup 1869 Slottet anvist til Sommerbolig og residerede der ogsaa som Konge.

Indtil 1880 stod Prinsesse Charlotte Amalies Lystslot saa

Parti af Slotshaven ved Charlottenlund Slot, Aar 1904.

(Chr. J. Schmidt), hvor man, som det hedder i et Digt „i skyggefuld Løvsal, ved Lærkers Sang" kunde indtage „en styrkende Frokost". Efter Bombardementet paa København blev det atter Lyststed, der ejedes bl. a. af Solodanser ved det kgl. Teater Lars Poulsen, Kammerherre Roger Ferrald fra Vestindien (1816—21), Sognepræst ved St. Petri Kirke Dr. A. H. M. Kochen, Broder til Ejeren af Bonne Esperance. men 1825 genoptoges Beværtervirksomheden af den ny Ejer Billardholder Erik Pandrup, hvis Enke i 1835 solgte Ejendommen til Christian Gøtsche, som i 1853 solgte til Traktør Christian Nielsen. I 1874 solgtes Ejendommen til Restauratør Christian Hansen, og i 1889 til Restauratør Fr. Wilhelmsen, som ejede den til 1916, da Fabrikant Aage Løwener paa et Konsortiums Vegne købte den for at udstykke Ejendommen og opføre et engelsk Villakvarter. Heldigvis er denne Plan skrinlagt; Restaurationen er atter udlejet, for Tiden til Restauratør Axel Nielsen.

Charlottenlund Slot.

Efter Eiler Nystrøm: „Gentofte Sogn i Fortid og Nutid".

Charlottenlund Slot er opført i Begyndelsen af 1730erne, af Prinsesse Charlotte Amalie som af sin Broder Kong Christian VI godt som uforandret og er vedblivende en Del af det nuværende Charlottenlund. Bygningen var af beskedne Dimensioner, Grundplanen maalte ca. 42 Alen i Længden og 21 Alen i Dybden. Indvendig var Lokaliteterne knebne, og for at raade Bod herpaa blev Slottet i Aarene 1880—81 under F. Meldahls Ledelse ombygget. Den gamle Bygning bevaredes som Midtparti, Sidefløje tilbyggedes og over den gamle Fronton opførtes en Kuppel, hvis Platform ligger ca. 70 Fod over Grundlinien. Medens de nye Sidefløje naturligt føjer sig ind i Bygningens gamle Arkitektur, har Kuppelbygningen ganske forandret dets oprindelige Karakter.

Økonomibygninger og Kavalerbolig er opført ca. 1883 af Meldahl med Bistand af Arkitekt Emil Blichfeldt efter Motiver i den gamle Slotsbygning. De ligger nærmest mod Strandvejen mellem Opkørslen og den offentlige Kørevej, der i en stor Bue svinger Nord om den indhegnede Slotspark. Paa Udbygningernes Plads laa i ældre Tid Slotsforvalterboligen.

I det attende Aarhundrede betragtedes hele Skoven som Park til Slottet, omkring Bygningen var kun et mindre Haveanlæg. De tre store Lærketræer, der endnu staar langs Slottets Vestside er utvivlsomt Rester af den gamle Bevoksning omkring Charlotte Amalies Lystslot, ligesom en mægtig Taks Øst for Slottet maa være plantet allerede i det attende Aarhundrede. Haver

fandtes dog ogsaa andet Steds i Skoven. Lige Syd for de fire Fiskedamme, der laa ved Opkørslen fra Strandvejen midtvejs mellem Vejen og Slottet og som først blev tilkastet efter Meldahls Ombygning, laa en stor rektangulær Lysthave og i den nordlige Del af Skoven fandtes en anden, noget mindre, den saakaldte „nye Hauge". Endnu i sidste Halvdel af det nittende Aarhundrede strakte Indhegningen omkring Slottet sig kun ca. 50 Alen fra Bygningen i Nord og Øst, ca. 100 Alen i Vest og Syd. Først i 1876 blev indtaget et større Stykke af Skoven, der udlagdes til Slotspark under Ledelse af Landskabsgartnerne Rudolph Rothe og H. A. Flindt, og samtidig med Slottets Udvidelse omlagdes de nærmeste Omgivelser af Flindt og Slotsgartner Poul Frederiksen.

Den indhegnede Park omkring Charlottenlund Slot, der spænder over ca. 25 Tdr. Land, hører til vore smukkeste landskabelige Anlæg. De mange Ege giver den en ejendommelig Karakter, de

Tidspunkt var mondænt at komme ridende til Skoven, gav Forbudet en entreprenant forhenværende Løjtnant F. Wiglar den Idé at opføre et Skur, hvori Hestene kunde anbringes, medens Rytterne opholdt sig i Skoven. Wiglar opnaaede i 1823 fornøden Tilladelse fra Autoriteterne, og opførte et Skur, som blev meget benyttet, særlig af de saakaldte „Søndagsryttere", som paa lejede Heste om Søndagen demonstrerede deres Færdighed i Ridekunsten mellem København og Charlottenlund, og som anbragte deres Gangere her, medens de rettede Benene og læskede Ganen i Teltene i Charlottenlund Skov, og saa stor var Tilstrømningen, at Skuret i 1832 maatte afløses af en rummelig og solid Bindingsværksbygning i 2 Etager, i hvilken det nederste Rum benyttedes som Stald, medens Tagetagen indrettedes til Konditori „for den bedre Del af Publikum, der ikke ønskede at besøge Teltene".

Bygningen var beliggende ved den sydlige Side af Kørevejen

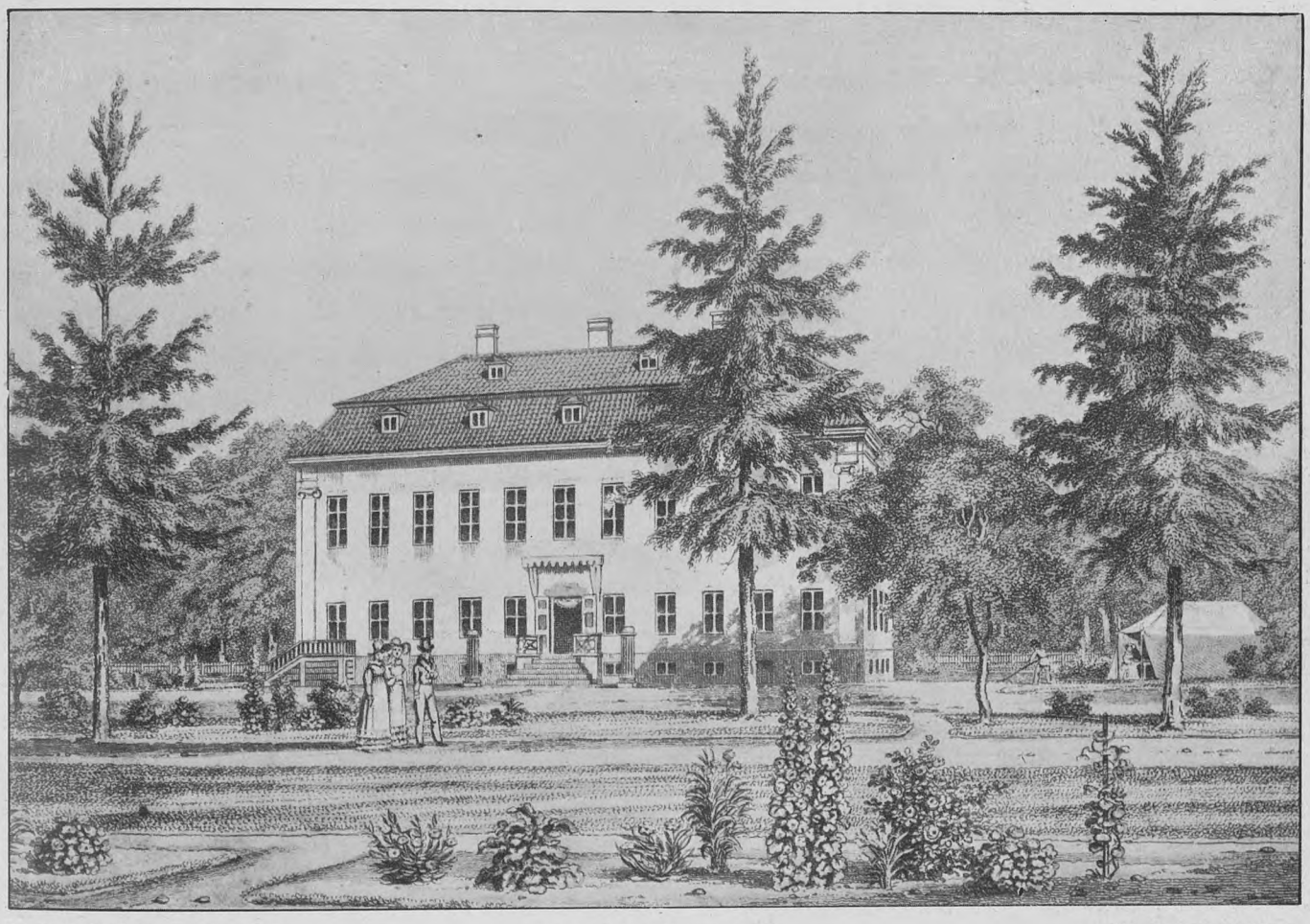

del. H. G. F. Holm. sculp. J. Holm. **Charlottenlund Slot, ca. 1830.** Tilh. Det kgl. Bibliotek.

forhistoriske Gravhøje med gammel Bevoksning, hvoraf der i Indhegningen saavel som i den øvrige Skov findes adskillige, danner en behagelig Terrænafveksling; selve Slottet ligger paa en lav Banke. Parken rummer bl. a. smukke stedsegrønne Partier, et stort Alperoseanlæg og Syd for Slottet er ved de gamle Fiskedammes Tilkastning udgravet en malerisk Sø.

Tidlig er Charlottenlund Skov bleven benyttet som Planteskole og Forsthave. I 1782 fandtes i det nordvestlige Hjørne en „Granne-Hauge", i det sydøstlige en „Baum-Hauge". Ved Resolution af 5. Juni 1799 bestemte Kongen, at der skulde anlægges et Arboret af fremmede Træer og Vækster efter en Plan, hvori bl. a. Botanikeren Erik Nissen, Viborg og den bekendte Gartner F. L. Holbøll havde Del, og 1838 afløstes dette Aboret af en egentlig forstbotanisk Have, der i de følgende Aar blev anbragt paa en træløs Strækning i Skovens sydvestlige Hjørne, tidligere kaldet „Gadetofte Slet". 1842 var Anlæget fuldført. Heri findes mange baade ved deres Art og Størrelse mærkelige Træer.

„Over Stalden".

Traktørstedet „Over Stalden" stammer fra Begyndelsen af det 19de Aarhundrede og dets Oprindelse skyldes et Forbud mod at medføre Heste i Charlottenlund Skov; og da det just paa dette

gennem Charlottenlund Skov, ca. 200 Alen fra Strandvejen, hvor senere Slottets Kavalerbygning er opført, og Konditoriet fik Navnet „Over Stalden". Det var et gennem en lang Aarrække populært og meget besøgt Traktørsted, hvor Gæsterne forlystedes af Sangerinder og Harpespillersker, hvilket forøvrigt gav Anledning til, at Wiglar, trods den gode Søgning, sank dybere og dybere i Gæld, som Følge af Kunstnerindernes store Fordringer, saa at Staten i 1839, som Prioritetshaver i Bygningen, maatte lade Amtets Jordebogskasse købe den; og Wiglar fortsatte som Lejer til sin Død.

Om Stedets Popularitet giver Adolf Rosenkildes Skildring af Anders Tikøbs Rejseeventyr et morsomt Billede, da han lader Student Pram føre den jyske Degn hen til „Over Stalden", som vi ikke vil unddrage vore Læsere:

„Vi naaede snart derhen og stolprede op ad en stejl Trappe, der førte ind til et langt Loft, som var pakket fuldt af Herrer og Damer. Der var en saa forskrækkelig Hede og en saa tyk Tobaksdamp, at det var ligesom jeg havde en tæt Slør for Øjnene, og jeg tvivlede ikke et Øjeblik om, at der maatte være meget behageligere nede „i" Stalden end „over" Stalden. Dog beroligede jeg mig med den Tanke, at jeg deroppe paa Loftet kunde være sikker paa ikke at blive antastet af disse sukkende Sirener, som paa de andre Steder havde overvældet mig med deres Kærlighedserklæringer. Dybest inde var der en Altan, hvor den friske Aftenluft

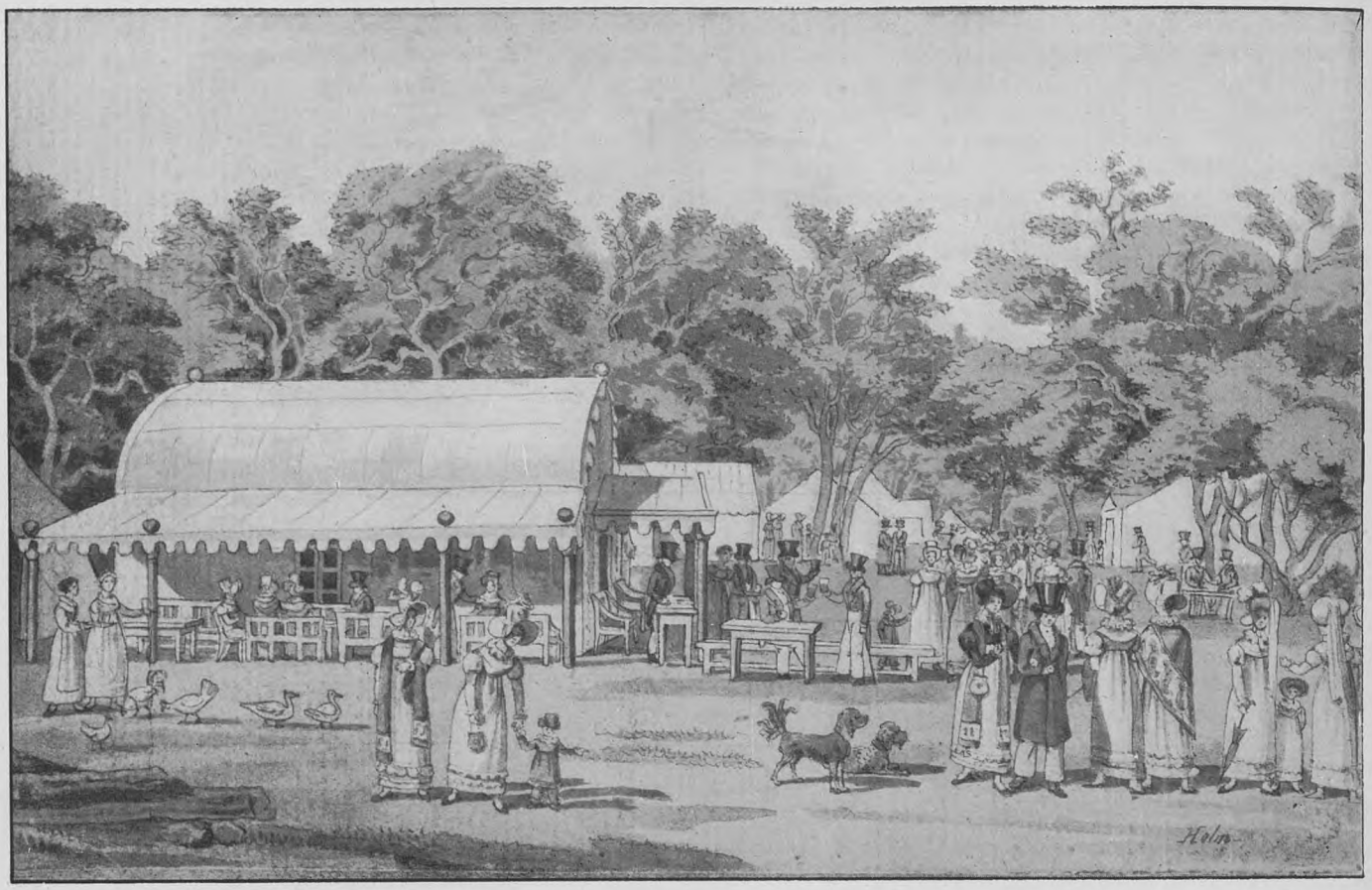

Akvarel. H. G. F. Holm. **Teltene i Charlottenlund i 1830erne.** Tilh. Det. kgl. Bibliotek.

strømmede ind, og hvor vi arbejdede os hen imod for at finde en Plads. Midt under disse Bestræbelser blev jeg opskræmmet ved Lyden af Instrumenter — jeg saa til Venstre — saa, for en Ulykke! Der stod hele fire Harpeslagerinder i Geled og skulde lige til at falde an. Da de havde kradset noget i Strengene, traadte Fløjmanden frem; det var et voldsomt Fruentimmer, man skulde næsten tro, det var en forklædt Garder, og saa havde hun en saa dyb Bas, som jeg aldrig har hørt hos noget Kvindemenneske. Hun gav slet ingen forliebte Viser tilbedste, men sang om „Latour, der letzte Genadier" og „Das ist mein Oestreich". Jeg var saa forbauset over

del. H. G. F. Holm. sculp. J. Holm. **Udkørselen fra Charlottenlund til Dyrehaugen, 1830.** Det saakaldte Grøndalshus. Tilh. Det kgl. Bibliotek.

denne mærkelige Stemme, at jeg slet ikke kunde faa Øjnene fra hende, førend et lille sortøjet Pigebarn afløste hende „Zähme deine wilden Triebe", sang hun, idet hendes straalende Øjne gennemtrængte den tykke Tobaksrøg og faldt paa mig, der stod lige foran, saa jeg skyndte mig hen i en Krog, hvor jeg slog mig lidt til Ro og fik en heel Concert at høre, medens Pram tracterede med Punsch og Cigarer. Nu kom Tallerkenen og jeg vilde ned i Baglommerne efter Pintseofret, men Pram kom atter i Forkøbet med sin Mark. Jeg var ganske undseelig over, at jeg aldrig kom til at betale, hvorfor jeg sad med Posen paa Knæet for at være parat til næste Gang. Det var ikke til at udholde, alle de ømme og glødende Blikke, som hele Tiden hvilede paa mig. De vare saamænd ganske smukke, et Par af Damerne, især den sortøjede. „Her vover jeg s'gu ikke at komme igen", sagde jeg til Pram, „uden at jeg har Øllegaard med mig ha, ha! Det er nogle for skrækkelige Pigebørn". „Ja", sagde han, „at De haler op i Flipperne og purrer Dem i Haaret min gode Hr. Tikjøb, det gaar nok an, men naar De sidder med Pengeposen i Haanden, bliver De altfor uimodstaaelig". „Jeg tror nu slet ikke, det var Posen, de kiggede efter. Jeg puttede den i Lommen, og da vi straks efter forføjede os bort, fik jeg ikke Lejlighed til at aabne den. Det var ikke noget for mig, dette Leben i Charlottenlund, og jeg syntes, jeg aandede friere, da vi befandt os udenfor Gjerdet paa Vej hjem til Landstedet."

I 1875 nedbrændte det ældste „Over Stalden" (se Billedet Side 212) og en ny Pavillon med underliggende Staldrum opførtes paa samme Sted, hvor Traditionerne fortsattes indtil Aar 1883, da den nedreves, for at give Plads for Slottets Kavalerbygning. Traktørstedet flyttedes da over Vejen til den nuværende Plads, hvor det under Restauratør Fugmans Ledelse har bevaret den nedarvede Popularitet, om end under andre Forhold og i moderne Omgivelser og Udstyrelse.

Ved Siden af „Over Stalden" med Façade mod Strandvejen, ligger det gamle Bomhus, en hyggelig straatækt Bygning, som vi har gengivet Side 211. Huset, som nu er fredet, erhvervedes i 1907 af Restauratør Fugman, som derved blev den sidste Bommand i Charlottenlund, og som siden Bommens Nedlæggelse har beboet Huset.

Konferensraad Erich Erichsen.
(Se Teksten Side 230).

Konferensraad Conrad Caspar Hauser.
(Se Teksten Side 233).

Konferensraad Henrich Callisen.
(Se Teksten Side 238).

De store Lystejendommes Ejere
langs Strandvejen i Slutningen af 18. Aarhundrede.

Den sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede betegnede en stor Opgangstid for al dansk Handel. Der fandtes i Landet paa det Tidspunkt mange Storkøbmænd, der holdt deres egne Skibe i Søen, som bragte kostbare Ladninger fra fjerne Lande til Danmark, og vi skal i det følgende give nogle Oplysninger om Ejerne af disse store og smukke Lystejendomme, som opførtes paa Strandvejen, særlig paa Strækningen imellem „Slukefter" og Charlottenlund.

Disse Lystejendomme opførte Storkøbmændene blandt andet for at have et Sted at opholde sig, naar de ventede deres Skibe hjem, og for fra Ejendommen i store Kikkerter at kunne iagttage de mange Sejlere, som daglig stod Sundet ind, for blandt disse at faa Vished om, at deres eget Skib var blandt de hjemkommende.

Det var særlig Kaplandet, hvorfra Skibene hentede de kostbare Ladninger, hvis Værdi ofte repræsenterede Storkøbmandens hele Formue, som paa et Brædt derved sattes paa Spil; lykkedes Vovespillet, tjentes der imidlertid mægtige Formuer, som dog ikke alle blev lige holdbare, da mange af disse Storkøbmænd med de prægtige Ejendomme paa Strandvejen gik Fallit og endte i Fattigdom.

En velhavende Tømmerhandler fra Christianshavn Niels Aagesen opførte som omtalt ved Beretningen om „Constantia" et Hus i 1753 for at etablere „en lille Fabrique til Landets Nytte". Han havde været Skibstømrer paa et Skib, som sejlede paa „Constantia" — i Kaplandet — en By, der var berømt for sine fyldige Vine. Han var ved disse Rejser blevet en velhavende Mand og gav det opførte Hus Navnet „Constantia" i taknemlig Erindring om Kilden til sin Velstand.

Paa samme Maade opstod Navnene paa de umiddelbart i Nærheden af „Constantia“ opførte Lystgaarde, saasom „Taffelbay“ og „Bonne Esperance“, hvilke 2 Navne ogsaa stammede fra Kaplandet; „Taffelbay“ er den sydligste Bugt af Atlanterhavet paa Afrikas Vestkyst, kun ca. 6 á 7 Mil fra „Bonne Esperance“ = „det gode Haabs Forbjærg“.

Den prominenteste af disse Storkøbmænd var Skotten John Brown. Han indvandrede i Aaret 1746 til Danmark, som omtalt tidligere (under „Hellerupgaard“), som ung Mand (23 Aar gl.) og oprettede 1753 et Handelshus; han havde i Skotland faaet en god praktisk Uddannelse som Handelsmand, og han opnaaede i den følgende Menneskealder at blive en af Aarhundredets mest betydende Handelsmænd. Brown gjorde snart Bekendtskab med Englænderen Peter Appleby, som i 1737 var bleven indkaldt som Mester-Rebslager ved Holmen og hurtig havde vundet en Position herhjemme og i 1740—46 anlagde sin bekendte Reberbane paa Christianshavn, „Applebys Plads“, som senere udvidedes til Skibsværft og bevarede hans Navn til vore Dage.

Generalkrigskommissær John Brown.
(Se Teksten Side 220).

I dette Hjem blev Brown nu Gæst og ægtede i 1756 Applebys smukke Datter Anna og indrettede sit Hjem i Ejendommen Holmens Kanal Nr. 10 (Grøns Ejendom nu Landmandsbanken), som han i 1756 købte af Konferensraad Severin von Løvenschjold til Birkholm for 6,900 Rdl. og et Aar senere solgte for 9,900 Rdl. til Planter Jens Peter Hemmer fra St. Croix og samtidig købte forskellige Gaarde i Vingaardsstræde Nr. 6 (ved Siden af det nuværende Magasin du Nord), hvor han flyttede ind med privat Lejlighed og Kontor og fraflyttede 1779 til Ny Kongens Gade.

I Københavns Omegn var det ene Lyststed skudt op efter det andet, og Brown havde i 1757 erhvervet sig en Sommerbolig i dens Nærhed, nemlig Lystgaarden „Aggershvile“ nord for Jægersborg Hegn. Aaret efter fandt Brown i Lystgaarden „Hellerupgaard“ ved Gentofte et endnu nærmere ved Hovedstaden liggende Fristed og erhvervede 1758 denne Ejendom, som tilhørte Justitsraad Hellers Enke. „Aggershvile“ solgte han da i 1759 til Jens Peter Hemmer, den samme Mand, som i 1757 havde købt hans Gaard ved Holmens Kanal.

I Forening med Broderen David havde han i 1759 etableret Firmaet John og David Brown, en omfattende Virksomhed med Spekulations-, Kommissions- og Veksel-Handel samt Handel paa Vestindien. Det var som omtalt foroven den almindelige Fremgangsmaade for Købmandsskab „en gros“ dengang, at man hjemførte Varer paa egne Skibe og solgte Varerne her ved Auktion; det var derfor en Betingelse for at blive Grosserer, at man ejede Skibe eller Skibsparter. Brown erhvervede sig i Aarenes Løb en hel Handelsflaade; det højeste Antal Skibe, han samtidig ejede, var 17 (i 1787). Hans Skibe gik først og fremmest paa Vestindien, hvor den danske Stat i 1754 havde afkøbt det vestindisk-guineiske Handelskompagni de 3 Øer og samtidig givet Handelen fri, som jo den danske Stat for faa Aar siden under det mærkelige Regimente, som regerede, og som skaltede og valtede med vort Lands Interesser efter Behag, solgte til Amerika for en Sum, som nærmest maatte anses for en Bagatel for de Værdier, man skilte sig af med.

I 1755 bestemtes det yderligere, at enhver, der sendte Skib derud skulde have en Præmie af 500 Rdl., naar der i Skibet var en Ladning af indenlandske Varer til mindst 5000 Rdl.s Værdi, og Øernes hurtige Opkomst skabte en meget indbringende Handel. Ligeledes tog Brown livlig Del i Handelen paa Middelhavet. Ogsaa Transithandelen til Østersøhavnene havde han Part i, og denne var saa fordelagtig for ham, at han kæmpede energisk for at faa Frihavnsprojektet i 1771 ført ud i Livet og tegnede sig for mange Aktier i dette Projekt.

Brown blev fremdeles i Aarenes Løb en fremtrædende Deltager i den danske Handel paa Ostindien. I 1732 var „Det asiatiske Kompagni“ stiftet med Eneret paa Skibsfarten hinsides „det gode Haabs Forbjerg“; det drev Handel paa Ostindien og Kina og erhvervede Kolonier, hvor det anlagde Fæstninger og Forter og var som en Stat i Staten. Aktiekapitalen 2,400,000 Rdl. ejedes af en Række Deltagere; der var 4800 Aktier à 500 Rdl. Kongen var den fornemste Aktionær. I 1756 blev Brown Aktionær og i Besiddelse af et betydeligt Antal Aktier, og han valgtes ved Generalforsamlingen 1765 med 444 Stemmer til „Hovedparticipant“ og fik derved Indflydelse paa Kompagniets Ledelse. Ved Generalforsamlingen 1770 valgtes Brown til Direktør med en aarlig Løn af 500 (fem Hundrede!) Rdl. Grundet paa mange Stridigheder og Konflikter indenfor Bestyrelsen forlod Brown 1775 denne og udnævntes 1776 af Kongen til Generalkrigskommissær.

Greve, Kammerherre Gustav Holck-Winterfeldt.
(Se Teksten Side 227).

Det er foroven omtalt, at Brown til Sommeropholdssted for sig og sin Familie først købte „Aggershvile“ nord for Jægersborg, senere solgte denne Ejendom og i Stedet for erhvervede det nærmere ved Hovedstaden beliggende „Hellerup“, og han afrundede sine Besiddelser i Gentofte Sogn saa godt (hvad vi skal paavise i det efterfølgende), at han en Tid var Sognets største Ejendomsbesidder næst efter A. P. Bernstorff.

Fra Barndommen havde han haft Interesse for Landbruget — han kom jo fra Skotlands frugtbareste Egne — og i 1761 taler

han da ogsaa om „Den Lyst, som jeg har haft og endnu har til at gjøre nogle smaae Eksperimenter udi Landvæsenet og Agerdyrkningen", ligesom det ses af en udførlig „Plan til et forbedret Landvæsen", som han i Sommeren 1786 fra sin Ejendom „Benzonseie" indsendte til Kong Christian VII, at han er gennemtrængt af den ny Tids Ideer paa Landbrugets Omraade.

Anna Brown, f. Appleby.
(Se Teksten Side 220).

For at kunne foretage sig „nogle nye Forsøg i Agerdyrkningen" fik han 1761 af Kongen Fæste paa ca. 6¼ Td. Hartkorn Ager og Eng, der hørte til Kongens halvt øde Jorder i Gentofte, med Tilladelse til atter at overlade Byens Bønder det til Deling imod, at de til Gengæld overdrog ham 12 Agre (Naalhøjs-Agrene), der laa bagved Hellerup paa Gentofte Bys Overdrev m. m. Han afhændede „Hellerup" i 1780 til Agent Chr. S. Black, og dennes Enke Johanne (f. Wadum) fik 4. Januar 1783 Skøde paa Gaarden.

Brown havde i 1768 købt „Maglegaard" ved Strandvejen med et Tilliggende af 105½ Td. Land. I 1771 havde han af Greve A. P. Bernstorff købt den bagved Maglegaard liggende Ejendom „Tranegaard", og endelig i 1781 fik Brown Skøde paa den nord for Maglegaard ved Strandvejen beliggende Lystgaard „Getreuensand". Disse 3 Ejendomme udgjorde tilsammen ca. 20 Tdr. Hartkorn og havde kostet Brown med Bygningerne og Jordenes Forbedring mindst 30,000 Rdl. I 1777 overtog Brown tillige Forpagtningen af „Bernstorff"s Hovmarker. I Begyndelsen af 1780erne stod den derpaa værende Avlsbygning med Markhuse, Besætningen af Heste og Kvæg, Avlsredskaber samt andre Forbedringer ham i ca. 22,000 Rdl. I det glimrende Handelsaar 1782 blev Brown Herregaardsejer, da han erhvervede Herregaarden „Benzonseje" i Ørsted Sogn midt imellem Roskilde og Køge; Købesummen var 60,000 Rdl.

Saa kom den store Handelskrise; den ramte hans Hus haardt, og hvorvidt det var Aarsagen til, at han ønskede at opgive fuldstændig sin Handelsvirksomhed i Hovedstaden, eller det var hans Lyst til Landvæsenet, der dikterede ham denne Trang til Forandring af Virksomhed, vides ikke; i hvert Fald indrykkede han i Kjøbenhavns Adresseavis den 14. April 1784 følgende Avertissement:

„Da General-Krigscommissair Brown agter at begive sig til Landvæsnet for sin øvrige Tid, er han nu sindet at afhænde de følgende ham her i Staden og i Nærheden deraf tilhørende Eiendomme, nemlig:

1. De af ham og Familie beboede og paa Hjørnet af Ny Kongensgade og Kanalen bag Slottet beliggende trende grundmurede Gaarde med Pakhus Nr. 340 og 341, enten under eet eller separat. NB. I sidste Fald, naar trende Liebhavere paa engang dertil maatte findes.

2. Et Hus med tilliggende Pakhuse og Lofter samt Skibsbroe, beliggende ved Christianshavns Bro Nr. 1.

3. En stor Plads med Pakhuse paa Christianshavn ved Snorrebroen beliggende Nr. 177.

4. Gaardene Maglegaard og Tranegaard, en halv Mil udenfor Østerport beliggende, enten under eet, eller hver for sig, med omtrent 9 og en halv Tønde Hartkorn til hver, mange gode Bygninger og ret cultiveret Jord, beliggende under Bernstorff og frie for Hoverie. NB. Paa Tranegaard er et meget important Teglverk anlagt.

5. Lystgaarden Getreuensand med en smuk Hauge og nogen Jord ned til Søen om forlanges, tæt ved Maglegaard beliggende, hvor om alt vilde de Lysthavende behage at adressere sig til General-Krigscommissair Brown eller hans Contoir, for om Kjøbet at accordere."

Den under Punkt 1 omtalte store Ejendom, Hjørnet af Frederiksholms Kanal og Ny Kongensgade havde Brown købt i 1779 for 30,000 Rdl.; nu er denne Ejendom, som beboes af Greve Mogens Frijs, vurderet til 325,000 Kr. Samme Aar, som Brown købte dette Ejendomskompleks, købte han af sin Broder William dennes Gaard i Strandgade i Helsingør, og i 1782 købte han Matr. Nr. 162 i Vimmelskaftet (nuværende Nr. 41) for 8500 Rdl. (nuværende Ejendomsskyld 400,000 Kr.).

Grevinde Catharina Maria (Polly) Holck-Winterfeldt, f. Brown. (Se Teksten Side 227).

Der meldte sig formentlig ingen antagelige Liebhavere, men trods de haarde Tider var Brown i stadig Aktivitet for at indføre Forbedringer paa „Benzonseje" i Ørsted Sogn. Kort efter, at han havde overtaget „Benzonseje", forpagtede han tillige Ørsted Præstegaards Jorder.

I 1782 optog Brown sin ældste Søn William i Handelshuset, der nu fik Firmanavnet: John og William Brown & Co.; samtidig synes hans Broder David at være udtraadt af Firmaet til Fordel for sin Brodersøn, hvilket væsentlig havde sin Grund i, at Davids Datter Betzy var bleven gift med William Brown.

I Aaret 1781 fik Københavns endnu et Handelsselskab, Det kgl. oktroyerede Østersø og guinesiske Handelsselskab, hvis Oktroy blev af 5. Juli 1781. Det startedes under storstilede Former med en Række højfornemme Direktører, deriblandt Statsminister, Grev Joachim Godske Moltke, Greverne H. E. Schimmelmann, C. D. F. Reventlow og A. F. Moltke. Brown tegnede sig for 50 Aktier, da Handelskompagniet blev startet under saa store Forventninger; det fik dog kun en krank Skæbne, thi et Blad i Danmarks Handelshistorie var ved at vendes.

Den 15. Februar 1782 døde Greve Heinrich Carl Schimmel-

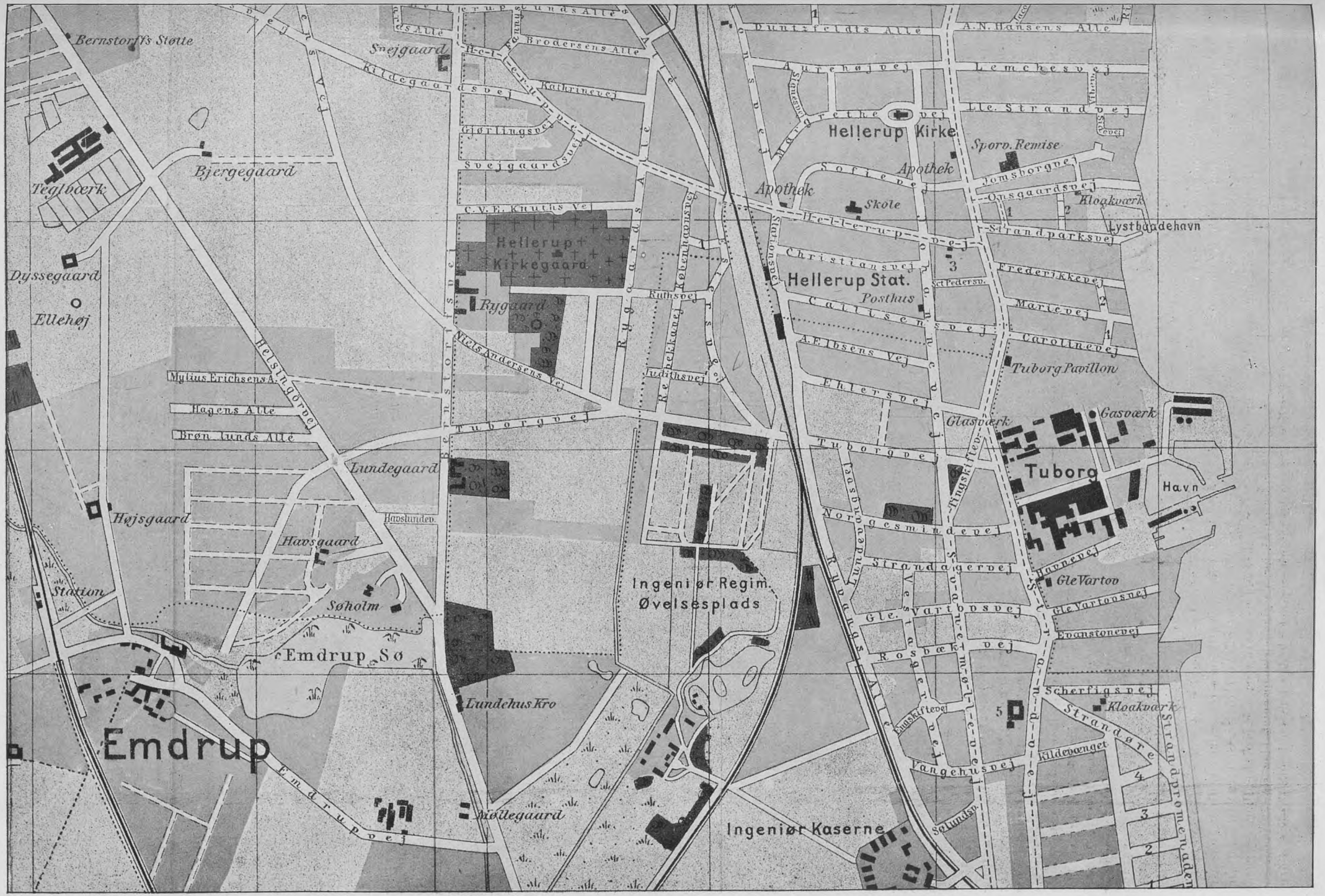

Kort over en Del af Hellerup og en Del af Emdrup (1922).

Hellerup Jernbanestation, Aar 1900; opført 1863.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Udsigt over Hellerup Kirkegaard.

Kirkegaarden er beliggende mellem Bernstorffsvej og Rygaards Allé; 1922. Anlagt Aar 1911.

mann, og allerede den gamle Skatmesters Bortgang bevirkede en vis Nervøsitet i Regeringen og paa Børsen; hen paa Sommeren begyndte de første Fredsrygter at sive ud; samtidig forværredes den udenlandske Vekselkurs kendelig, og da Diskontoen desuden var høj, var der adskillige Købmænd, der maatte realisere deres Værdipapirer for at faa Kontanter til Dækning af deres udenlandske Kreditorer, og der udviklede sig desaarsag paa Børsen — ligesom i vore Dage — et sandt Aktie-Jobberi. Omkring Oktober 1782 blev det rent galt; ikke alene Vekselkurserne stillede sig ugunstigere, men Kursen paa Bank-Sedler sank, saaledes at man i Stedet for 122½ Rdl. Courant (Pari) maatte betale 142 Rdl. i danske Papirpenge for 100 Rdl. Hamborger Banko, og selv for dansk Metalmønt var Kursen i Hamborg 124⅝. — Samtidig standsede de danske Købmænds Kredit i Udlandet.

Under disse Forhold begyndte det at se galt ud for de store £ 5000 Sterling, som den havde købt af Brown, blev sendt tilbage med Protest. Browns Dekadence øgedes Dag for Dag ved idelige Tab og skuffede Forhaabninger. Kursen fra de tre Handelsselskabers Aktier — Det „asiatiske", „Det vestindiske" og „Det østersøisk-guinesiske Handelsselskab" — var stadig vigende, og til Trods for Statens hemmelige Indgriben ved Opkøb af Aktier (ligesom i Nutiden) til et Beløb af 295,000 Rdl. sank Kursen (ligesom i Nutiden) fra ultimo Januar 1783 til medio Maj, for „Asiatisk Kompagnis" Vedkommende fra 1480 Rdl. til 920 Rdl., for „Vestindisk Kompagnis" Vedkommende fra 495 Rdl. til 328 Rdl. og for „Østersøisk-guinesisk" Kompagnis Vedkommende fra 135 Rdl. til 100 Rdl.

Overalt trængte man paa for at opnaa hurtig Afvikling, hvad jo i høj Grad øgede Krisen, men takket være Statens Mellemkomst lykkedes det Firmaet John & William Brown & Co. at komme igennem Aaret 1783.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Ingeniør Kasernen ved Strandvejen, 1922.

Kasernen blev opført 1895—96 efter Tegning af Arkitekt C. Leuning Borch, ifl. Lov af 15/3 1895, som bevilgede 350,000 Kr. til Opførelsen. Billedet viser Administrationsbygningen med Porten fra Strandvejen ind til Kasernen, hvortil hører en Eksercerplads paa ca. 58 Tdr. Land.

Handelshuse i København, thi vel havde de fleste af dem Skibe og Varelagre nok, men de manglede disponible Midler.

Staten besluttede sig til — ligesom nu — at træde til og ved Hjælp af Optagelsen af et Laan at støtte det hjemlige Pengemarked.

Efter at Freden samtidig havde sluppet de krigsførende Magters Handelsflaader løs, var Konkurrencen paa Verdensmarkedet imidlertid bleven saa enorm, at alle Kalkuler omstødtes. Rundt om i Havnestæderne ophobedes Varer, som var usælgelige eller kun kunde sælges med store Tab. Fragterne sank, og den tidligere saa indbringende vest- og ostindiske Handel gav nu Tab. I København laa endnu en Del vestindisk Sukker og Kaffe usolgt fra 1782, da de store nye Ladninger i 1783 ankom.

Den Utryghedsfølelse, der som Følge af disse Forhold bredte sig i alle Handelskredse, havde naturligvis ogsaa givet sig Udslag i Asiatisk Kompagni. I November 1782 fik flere af de store Handelshuse, blandt hvilke Brown, tilstillet Kopi af Revisorernes Udsættelse paa Kompagniets Regnskab af 1. April 1782 med Anmodning om omgaaende Afgørelse af den Post, hvorover de forlængst var tilstillet Regning. I Begyndelsen af 1783 blev Direktionen yderligere opskræmmet ved, at en Vekselobligation paa

Forholdene i Staten forandrede sig imidlertid ved Statskuppet 14. April 1784, da Guldberg blev styrtet, og det var ude med den hidtil fulgte Finanspolitik, der for enhver Pris vilde holde de vaklende store Handelshuse paa Benene. Der kunde ikke mere ventes Tilskud fra Statens Side, og de nye Mænd vilde først og fremmest bort fra den Guldbergske Periodes Sammenfiltring af Bankens og Statens Forhold (hvor det ligner Nutiden). Den nye Plan til Pengevæsenets Forbedring og Statsgældens Afbetaling af 8. Juli 1785 fordrede, at Statskassens Gæld til Banken afvikledes, og Midlerne hertil anvistes Banken i en Del af Statens Fordringer paa Private, og blandt disse var Brown. Han formaaede ikke at præstere Betalingen, og Aaret svandt for ham under mægtige Kvaler for Tilværelsen.

Alt mislykkedes for ham, og i Aaret 1786 staar det ham klart, at han maa forsøge at faa en Akkord istand, hvis han vil haabe paa at redde sit Handelshus; han fremsendte allerede i November 1786 sit første Forslag i samme Anledning, som 31. Juli 1787 suppleres med et Andragende til Finanskollegiet indeholdende en Likvidationsplan med Banken og de øvrige Kreditorer. Da dette Forslag ikke blev antaget, indsendte Brown 15. August en ny

Ansøgning om, at han og Børn, for det Brownske Hus Gæld til Kongen og Banken, Rdl. 246,467, maatte udstede en Panteforsikring med Pant i hans Skibsværft, Sukkerraffinaderi, Ejendommen Maglegaard, Tranegaard og Getreuensand, Hovmarks Ladegaarden med Besætning samt 12 Skibe drægtig 1431 Com. Læster — tilsammen vurderet til 246,601 Rdl. — og afbetale samme efter Kredikassens Metode. Heller ikke dette Forslag blev antaget, hvorimod Finanskollegiet tilskrev Kommissæren i det Brownske Bo den 15. December og bad om Oplysninger, om der var opnaaet nogen Akkord med Kreditorerne, eller en saadan kunde ventes, og om hvor langt man var kommet med Bank-Realisation i Henhold til kgl. Resolutioner af 28. Februar og 27. April. Kort efter affattede Brown paany, i Begyndelsen af Januar 1788, trende alternative Propositioner til Likvidation med Kreditorerne, som for Størstedelen erklærede, at de først maatte være forvissede om, at Regeringen vilde sikre dem de tilbudte 30 pCt. paa den foreslaaede Maade, hvorpaa de anmodede Kommissæren om inden Marts Maaneds Udgang at tilvejebringe en kgl. Resolution derom, da de i modsat Fald gjorde Paastand paa, at alle Effekter uden længere Udsættelse og Tidsspilde skulde realiseres. Kommissæren anbefalede da Finanskollegiet at approbere et af Browns 3 Forslag. Da Brown hører, at Kommissæren har indsendt hans Forslag til Finanskollegiet, sender han en længere Skrivelse til yderligere Anbefaling af sine Forslag til Kollegiet og til Bankens Overdirektion.

Brown haabede nu sikkert paa, at man vilde antage et af hans Forslag.

Havde Brown imidlertid næret nogen Illusion om atter at komme til at virke med sit Bo, saa blev han hurtig revet ud af denne, thi den 29. April 1788 skrev Finanskollegiet til Boets Kommissærer, at det efter nøje Overvejelse af de tre Forslag ikke havde fundet noget af dem antageligt, tilmed da de betydeligste Kreditorer ikke vilde modtage de efter disse Planer tilbudte 30 pCt., medmindre disse garanteredes af Kongen. Finanskollegiet kunde derfor ikke indstille nogen af Planerne til kgl. Resolution og havde derfor tilskrevet de kgl. Departementer om at skride til Pantets Realisation. Samtlige Kreditorers Erklæringer blev derefter indhentede, og disse gik ud paa, at Realisationen uden Ophold skulde iværksættes, og naar saaledes det Brownske Hus' Ejendomme og Effekter var realiserede og pro rata reparterede imellem Kreditorerne efter deres Fordringers Natur, skulde Huset være fritaget for al videre Fordring og Tiltale.

I Overensstemmelse hermed blev Finanskollegiet ved kgl. Resolution af 17. September 1788 bemyndiget til at slutte en nærmere Forening med Kreditorerne, idet Kongen gik ind paa at eftergive de omtalte 30 pCt., hvori dog ikke skulde indbefattes nærmere omtalte Obligationskrav til Beløb ca. 24,000 Rdl.

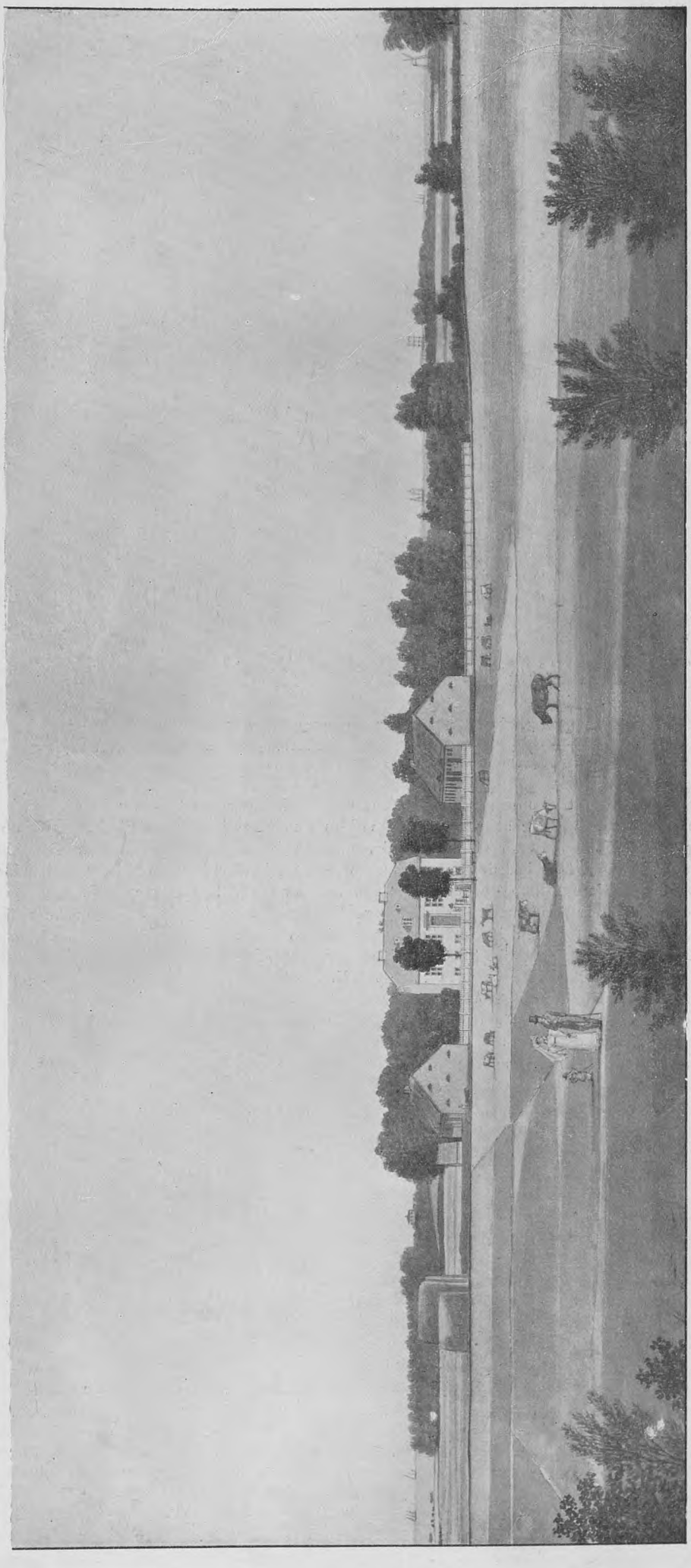

Akvarel. H. G. F. Holm. *Lystejendommen Rygaard, Bernstorffsvejen, set fra Markerne (i 1830erne).* Tilh. Overretssagf. Werner.

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.

„Lundegaard“ paa Bernstorffsvejen, 1922.

Ejendommen erhvervedes i 1918 af St. Lukassøstrene, som agter at opføre et Hospital her. (Se Teksten senere).

Man skred nu til Panternes Realisation, men forinden søgte Brown for sidste Gang at redde, hvad reddes kunde, ved til Finanskollegiet at indsende et Andragende, som ved sin religiøse Tone bedst viste, hvor haardt han var ramt, og som konkluderede udi „en underdanigst Bøn og Begiering“ om, „at der for at han (Brown) kunde sættes istand til at arbejde, medens Lyst og Lyset haves, og forinden Mørket kommer, da ingen kan arbejde mere“, maa købe følgende Ejendomme, som formentes tilsammen at være 100,000 Rdl. værd, imod aarlig Rente og Afdrag, naar han kunde formaa nogle „af de i denne for mig uhældige Tid overblevne faa Venner til at være Cautionister for Afdragets prompte Erlæggelse“. Han slutter saaledes: „. . . . og smigre mig med det glade Haab, at denne min underdanigste Ansøgning til min og mines Virksomheds Retablissement vil finde en naadig og gunstig Bønhørelse — hvorfor jeg vil bede Gud, Alstyreren, at lade sine Velsignelser bestandig geleide alle Dette Collegiums patriotiske Foretagender, til Gavn for Staten og enhver Borger i samme“.

David Brown.

Ejer af Lundegaard fra 1781-86.

Finanskollegiet svarede „Nej“; det vilde ikke gaa ind herpaa og udtalte, at den af Hans Majestæt saa ofte modificerede og til sidst besluttede Realisationsmaade maatte nu endelig have sin Fremme. Realisationen fandt Sted, men det viste sig, at Boets Masse langt fra indbragte den Værdi, man havde tænkt sig. — Browns stolte Handelsflaade, hvis Anskaffelse han anslog til 2 á 300,000 Rdl., blev f. Eks. solgt for ca. 34,000 Rdlr. Ejendommen 340 C og 341 i Ny Kongensgade (Hjørnet af Frederiksholms Kanal; nuværende Ejer Grev Mogens Friis), som af Brown i sin Tid var betalt med 30,000 Rdl., solgtes ved Auktion for ca. 16,500 Rdl. o. s. v. (nuværende Ejendomsskyld 325,000 Kr.); men disse lave Priser hjalp den Brownske Familie, saa det alligevel lykkedes at redde noget. Blandt andet lykkedes det Browns dygtige Datter Louise ved Auktionen den 27. Maj 1889 at erhverve de tre Ejendomme Maglegaard, Tranegaard og Getreuensand ved Strandvejen, idet hendes Svoger og Kurator, Kammerherre Giedde paa hendes Vegne blev højestbydende med 9604 Rdl. (ni Tusind seks Hundrede og fire Rigsdaler ialt for tre store Ejendomme!!), og hun friede saaledes sin Fader for at flytte bort, som det i Auktionskonditionerne var fastsat han skulde, senest 11. September. Denne energiske og virksomme Datter, der var opdraget i Skotland, ofrede sin Skønhed for at holde Hjemmet sammen og hjælpe sin gamle Fader. Skønt hun ingen Midler ejede, havde hun købt disse tre Ejendomme, og det gjaldt altsaa nu først og fremmest at tilvejebringe Købesummen; hun solgte derfor straks Ejendommen „Getreuensand“ (som derefter fik Navnet „Marielyst“) til Brygger Peter Halkier, 2 Stykker Jord af Maglegaards Tilliggende og ligeledes et Par andre smaa Stykker Jord til Etatsraad Hauser. Efter at have sikret sig Forpagtningen af Bernstorffs Hovmarker (som Brown jo havde haft ihænde i mange Aar) for Livstid, fik hun ved Auktion 4. September 1789 Hammerslag for 910 Rdl. paa Hovmarkgaardens Bygninger og 5 Markhuse. I November indgav hun Ansøgning til Finanskollegiet om at maatte blive fritaget for at stille Kaution for de 7454 Rdl., hun skulde betale for de to Ejendomme Maglegaard og Tranegaard, mod at hun kontant betalte de 910 Rdl. for Bygningerne paa Bernstorffs Hovmarksgaard samt Rdl. 1010, 5 ℔ og 3 ß for Besætningen, plus halvandet Aars Rente af de 7454 Rdl., eller ialt 2336 Rdl. 4 ℔ og 4 ß, men Finanskollegiet vilde ikke indlade sig herpaa. Som Lavværge for hende anmodede derefter John Brown i Begyndelsen af December om, at hendes Panteobligation med 1. Prioritets Ret og med Kammerherre Gieddes Kaution maatte antages som tilstrækkelig Kaution for bemeldte 7454 Rdl.,

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Lystejendommen „Søholm" ved Lyngbyvejen. (Se Teksten senere).

da Ejendommene var meget mere værd, (Giedde var nær ved at arve en betydelig Sum Penge), hvis man vilde frafalde Kautionen; hun vilde da i Stedet for 5 pCt. afdrage paa Kapitalen 6 pCt. og 2 pCt. i Rente samt betale Bygninger og Besætning ved Ladegaarden (Bernstorff) kontant. Hun henvendte sig personlig i Banken og fik Tilsagn om, at man vilde antage den ommeldte Panteobligation og Kaution, naar hun straks indbetalte 454 Rdl.

Efter at Handelshuset var ophørt, levede Brown et roligt, tilbagetrukket Liv paa Maglegaard. Da han i 1776 var bleven naturaliseret i Henhold til Indfødsretsloven, havde han i sin Ansøgning herom anført, at han havde stræbt efter i alle sine Foretagender at være en nyttig Borger i Staten. Andre giver ham samme Vidnesbyrd. Han var en initiativrig Mand. Overalt, hvor han deltager i Arbejde, søger han at reformere og forbedre, men han var tillige Sangviniker og havde ikke været forudseende nok til at sikre sig tilstrækkeligt mod den Nedgangsperiode, der fulgte efter de glimrende Handelsaar. Det samme sagdes imidlertid om de fleste af hans samtidige — Frederik de Coninck undtagen!

3. December 1798 mistede Brown sin Hustru, Anna Appleby, 61 Aar gammel; hun blev begravet i Applebys Kapel i Frederiks tyske Kirke paa Christianshavn. Med sin Hustru havde Brown faaet en betydelig Medgift; Brown overtog alle Svigerfaderens Skibe for en Købesum af 40,000 Rdl., der skulde fradrages hans Arvepart. Begge hans Svogre Agent John Appleby og Agent Peter Appleby gik det galt; den sidste gik Fallit. Den store Appleby'ske Formue svandt saaledes allerede bort i anden Generation.

Lundehussøen (Emdrup Sø). Aar 1900.
Tilhøjre ses Lyngbyvej og i Baggrunden tilvenstre Lystejendommen „Søholm".

Da Datteren Louise paa Bernstorff Hovmark havde bygget en Gaard, som blev færdig 1799, tilskødede hun 29. Juli samme Aar sin Svoger Grev Gustav Holck-Winterfeldt Maglegaard og Tranegaard for 12,432 Rdl. 4 ß og 14 β; desuden blev det i Skødet fastsat, at John Brown for Livstid skulde beholde 3 Værelser i underste Etage paa Maglegaard, i hvilke han i mange Aar havde boet. I December 1801 fik Brown sit Bo udleveret af Skifteforvalteren, saaledes at ingen af de daværende Kreditorer havde nogen videre Pretension paa ham Hans Datter Louise blev kort Tid efter købt ud af Forpagtningen af Bernstorff Hovmark. — I Afstaaelse fik hun 400 Rdl., og hun boede nu en Tid paa Virumgaard, ligeoverfor Brede (ved Lyngby); senere flyttede hun til Fredensborg.

Lundehus Kro paa Lyngbyvejen ved Emdrup Sø. Aar 1905 (opført i Begyndelsen af 18. Aarh.).

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Lundehuset paa Lyngbyvejen, 1922.

Huset, som er opført 1703, har endnu undgaaet den Nedrivningstrang, som har tilintetgjort saa mange andre gamle Ejendomme (se Teksten senere).

Tre Flasker Kro, Lyngbyvej Nr. 54. Aar 1913 (opført Aar 1776).

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Jagtvejen.

Parti af Lyngbyvej, set fra Nørre Allé, 1922.

Tilhøjre ses „Store Vibenshus" (opført i Fr. III.s Tid).

Nørre Allé.

Jagtvejens Fortsættelse og Øster Allé.

Brown var nu for en stor Del optaget af literære Sysler, hvorom hans store og mangeartede Bibliotek vidnede; han har sikkert daglig ved sin Tjener Johan Dyssels Arm diverteret sig med Spadsereture i Maglegaards smukke Park, som han selv havde anlagt, og af hvis Alléer to endnu er bevarede. Hjemkommet har han kunnet tage fat paa sine kære Bøger, af hvilke han igennem Aarene havde hentet sig saa mange teoretiske Kundskaber. Han har sikkert ogsaa en Gang imellem faaet fat paa en af de syv Kasser, hvori hans Brevskaber og 27 Regnskabsbøger fra 1756–86 var nedpakket, og er med Bogen i Haand falden i Tanker og har undret sig over Verdens Omskiftelser, naar han tænkte paa sit eget Liv fra den Tid, han som Dreng søgte „The grammar school", paa sit bratte Opbrud fra sit Fædreland og paa det Hjem, han havde fundet i Danmark, og paa den Tid, da han holdt alle Tøjlerne i sin Haand, og hvor ikke alene hans egen

Af „Storkøbmændene" nævner vi fremdeles:

Erich Erichsen 1752—1837, Handelsmand, er født 1752 i Odense, kom tidlig til København og tog vistnok Tjeneste i et af de daværende kgl. Handelskompagnier. 1782 blev han Agent, 1786 tog han Borgerskab som Grosserer og indtraadte kort efter som Deltager i Handelshuset C. F. Blachs Enke & Co. Hans selvstændige merkantile Virksomhed var imidlertid allerede begyndt i Slutningen af 70'erne. Da han baade syntes at have haft megen Købmandsdygtighed og besad Midler nok til at udnytte Datidens usædvanlige gunstige Konjunkturer for dansk Mellemhandel og Fragtfart paa oversøiske Pladser — i 1798 var E. Reder for 6 Ostindiefarere og 1 Vestindiefarer —, blev han efterhaanden en meget formuende og anset Mand, der benyttedes til en Række vigtige offentlige Hverv. 1783—92 sad han i Direktionen for Asiatisk Kompagni, 1786—92 var han en af Bankkommissærerne

C. Bayer pinx.

Vejen, ad hvilken den kongelige Ekvipage kører, er „Østerfarimagsvej" med sit Udspring fra Østerbrogade (Lille Triangel). Midtervejen er Østerbrogade, og Vejen, som drejer tilhøjre, er Kastelsvejen, paa hvis ene Hjørne ses den tidligere omtalte „Helts Cafe", og paa det modsatte det ligeledes tidligere omtalte „hvide Hus". Karakteristisk for dette gode Billede er den Klarhed, hvormed de smaa Huse til højre fremtræder. Midt i Billedet ses en af de berømte gamle „Kapervogne" ogsaa kaldet „Kaffemøller". Maleriet, hvorefter Billedet er reproduceret, tilhører Grosserer Adolf Zinn. Billedet er fra 1860erne.

Skæbne, men ogsaa de mange Menneskers, der var i hans Brød, laa ham stærkt paa Sinde.

Havde han kunnet se frem i Tiden, vilde han have undret sig endnu mere over Slægtens Bølgegang, og dette vilde have dæmpet hans Sorg over hans ulykkelige ældste Søn William, til hvis Fremtid han havde sat saa store Forhaabninger, og som han mistede 1788, lige efter at alt var styrtet sammen for dem, inden Sønnen endnu havde naaet sit 30. Aar.

Den 16. Januar 1803 døde Brown paa Maglegaard i sit 80. Aar. Livet var ebbet langsomt ud, og den 24. Januar blev han bisat i Applebys Kapel i Frederiks tyske Kirke.

John Browns Descendenter findes i mange af de danske Adelsslægter, saasom:

Gjedde, Holck-Winterfeldt, von Berner, Reventlow, Krag-Juel-Vind-Friis, Ahlefeldt-Laurvigen, Wedell-Wedellsborg, Schulin, Dannemand, Düring Rosenkrantz, Bille Brahe, Rosenørn-Lehn, Danneskjold-Samsøe, Schilden-Holsten, Nægler.

Disse Oplysninger om John Brown er uddragne af „Slægten Browns Historie"; et Pragtværk udarbejdet af Th. Hauch Fausbøll (1918) paa Foranledning af Direktør Peter de Nully Brown. Værket er trykt som Manuskript.

i den kgl. oktroierede Bank i København, 1791—96 var han Direktør i den dansk-norske Speciesbank, og fra 1791 af var han ogsaa blandt Grosserersocietetets Ældste. Endelig blev han 1788 en af Stadens 32 Mænd. — Efter Begivenhederne i 1807 synes hans Forretninger at være gaaede stærkt tilbage i Lighed med de fleste store Huses den Gang. I sin gode Periode lod han opføre flere Pragtbygninger i Staden og dens Omegn, — bekendtest af dem alle er „Erichsens Palais" paa Kongens Nytorv, nu Handelsbankens Ejendom, der ved Bygmesterens C. F. Harsdorffs Død 1799 endnu ikke var færdigt. Fra Regeringens Side blev han hædret paa forskellig Vis, bl. a. ved Udnævnelse først til Etatsraad (1812), dernæst til Konferensraad (1831). Nogle Aar efter — 7. Januar 1837 — døde han i sit 85. Aar.

Han var ligeledes som omtalt i det foregaaende en af „Strandvejens" store Ejendomsbesiddere. Han ejede fra 1783—1837 „Hellerupgaard", hvor han 1802 opførte den nye elegante Hovedbygning, som fremdeles er bevaret.

Peter Appleby, Rebslager og Skibsbygger, indkaldt fra England 1737 som Mester-Rebslager paa Holmen, udfoldede en meget

Dette Billede er meget sjældent; det er reproduceret efter et Oliemaleri, og forestiller Hjørnehuset (ved Østerbrogade — Lille Triangel) imellem Farimagsvej og Kærlighedsstien; tilhøjre ses Sortedamssøen. Denne Ejendom tilhørte i 1840 Vognmand Chr. Vello, hvis Enke solgte den til Melhandler Neiiendam, Fader til Hof-Hotelejer Carl Neiiendam (Hotel Phønix), hvem Originalen tilhører. (Se Teksten senere).

Landstedet „Elba“ ved Østerfarimagsvej. (Se Teksten senere).

Voldmester Reehs Ejendom ved Østerfarimagsvej, Aar 1879.
Ejendommen, som nedreves 1883, var beliggende omtrent hvor nu Voldmestergade ligger. (Se Teksten senere).

Handelsgartner Reehs Ejendom „Østerholm" ved Østerfarimagsvej, set fra Kærlighedsstien (nuv. Østersøgade).
Ejendommen blev nedrevet 1883. (Se Teksten senere).

betydelig industriel Virksomhed ikke blot som „engelsk Rebslager", men tillige som Skibsbygger og Sukkerrafinadør. „Applebys Plads" paa Christianshavn minder endnu den Dag i Dag om Stedet for hans Virksomhed. Han døde i Tiden omkring 1770.

Han havde ejet paa Strandvejen „Store Mariendal" i 9 Aar og „Hellerupgaard" i 9 Aar.

Conrad Caspar Hauser, 1743—1824, Handelsmand, var født i Basel 16. Februar 1743 af ret velstaaende Forældre. Faderen Rudolf Hauser døde 1766, Moderen Catharina, f. Kønig, 1786. I en ung Alder drog Hauser til Udlandet og skabte sig en god Stilling som Købmand i Marseille. Han ægtede 6. Marts 1768 en Datter af Notarius publ. i København, Rasmus Ærebo, Karen Æ., f. 21. September 1729, † 13. Marts 1810, som den Gang styrede Huset for Broderen, Andreas Ærebo, der var Konsul i Algier. For Tjeneste ydede den danske Middelhavsflaade blev han 1776 paa Admiral Hoogslands Anbefaling udnævnt

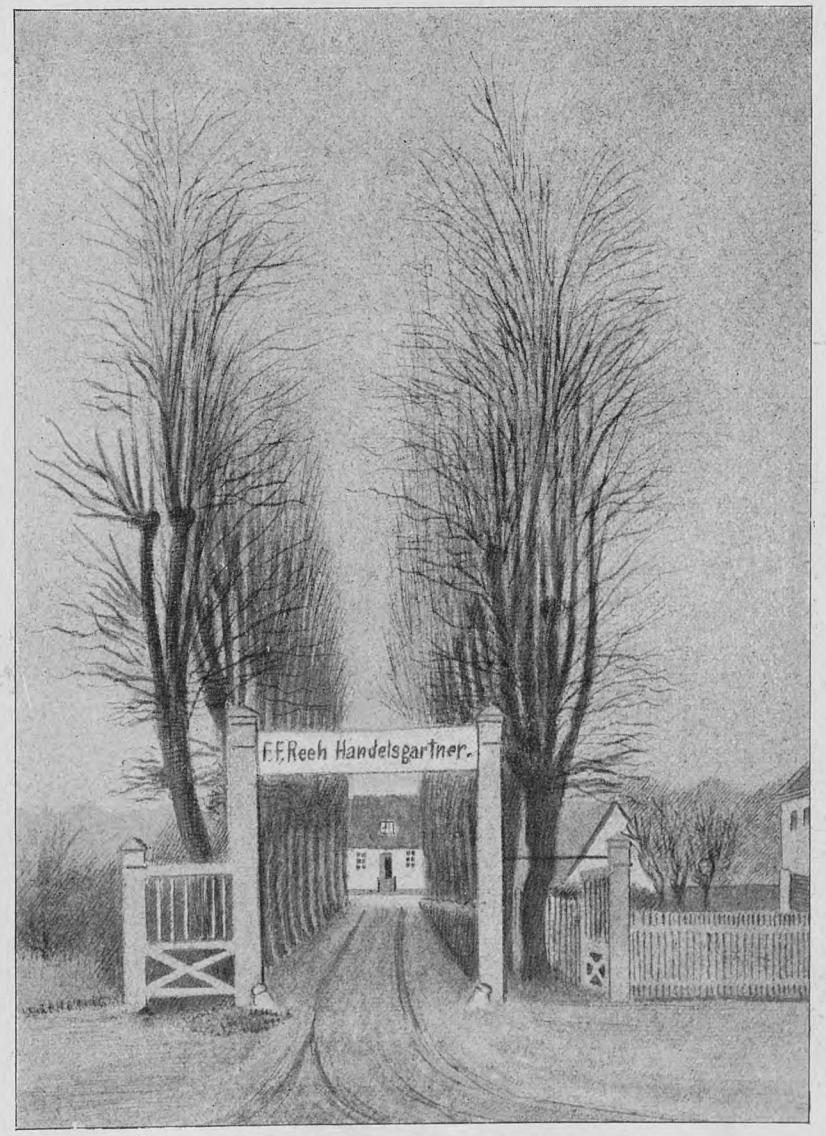

C. Bayer. **Alléen, som fra Østerfarimagsvej førte op til „Østerholm".**

til kongelig dansk Agent med Kommerceraads Rang, men paa Betingelse af, at han oprettede et Handelshus i Kiel, hvad han efter sigende stod i Begreb med. Om end denne Plan ikke realiseredes, fik han dog snart Lejlighed til at indtræde i et anset dansk Handelshus, da Baron Iselin 1777 traadte tilbage fra sine Forretninger for at lade dem gaa over til C. F. Iselin, Hauser og Frølich. 1778 blev Hauser udnævnt til Handelsadministrator for det nyoprettede kgl. danske oktroierede vestindiske Handelsselskab, og han valgtes 1816, trods sine 73 Aar, til Medlem af Direktionen for det asiatiske Kompagni. 1823 blev han dog ikke længer genvalgt, men Generalforsamlingen udtalte sin Anerkendelse af „hans ædle Velvilje og nidkære Bestræbelser for Kompagniets Tarv". 1812 udnævntes han til Konferensraad.

Hvor dygtig en Mand Hauser end var, skyldte han dog sin Byggevirksomhed, at hans Navn i „Hausergade" og „Hauserplads" er bevaret til Nutiden. Efter Københavns Bombardement 1807 udfoldede

H. G. F. Holm pinx.

Landstedet „Rørholm" ved Østerfarimagsvej, Aar 1840. (Se Teksten senere).

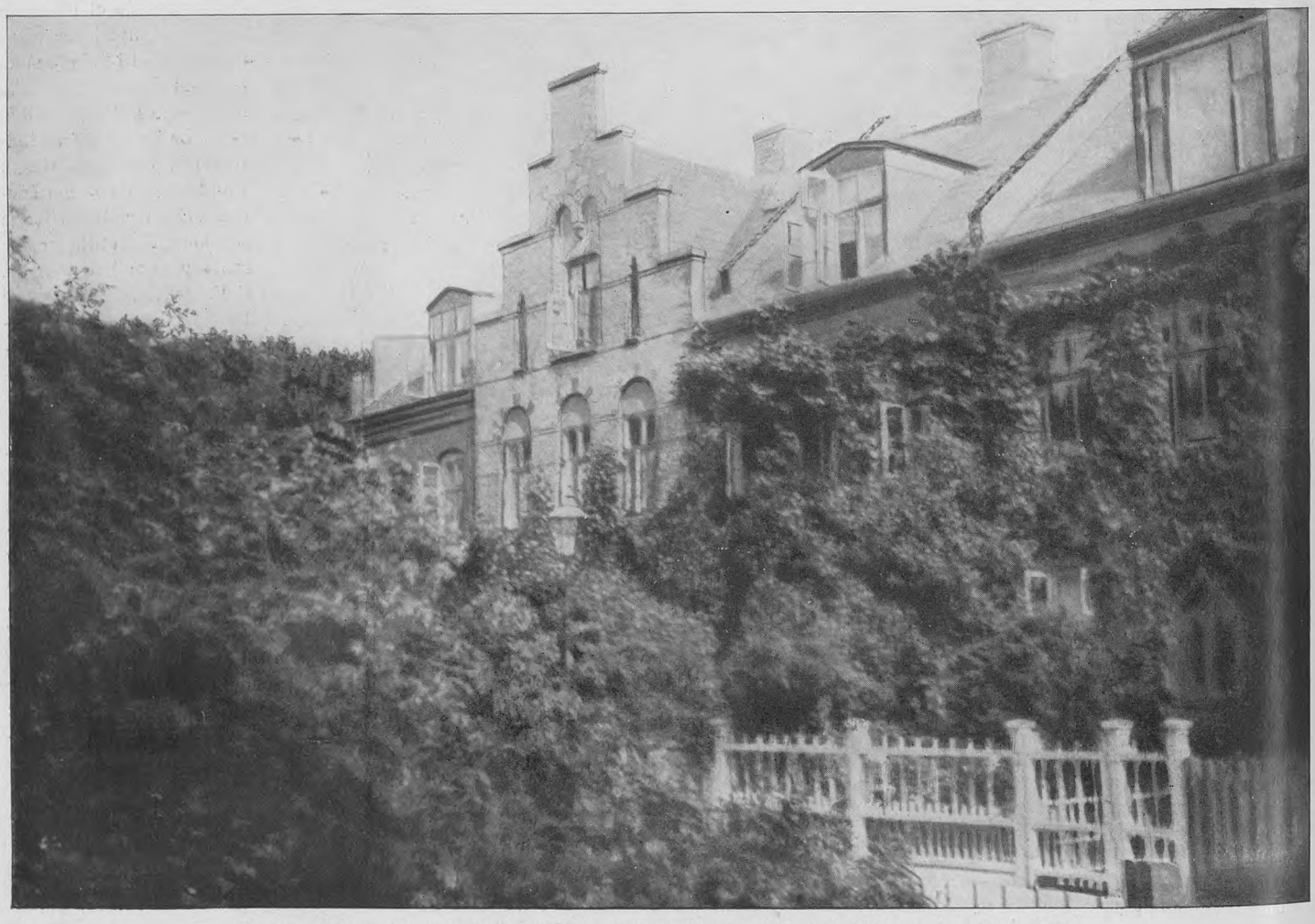

Parti fra Voldmestergade ved Østerfarimagsgade (anlagt Aar 1882 af „Arbejdernes Byggeforening").

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Udsigt fra en Ejendom i Østerfarimagsgade over Holmens Kirkegaard, 1922.

Abildgaardsgade, anlagt Aar 1882 af „Arbejdernes Byggeforening", set fra Østerfarimagsgade mod Sortedamssøen.

(Se Teksten Side 147).

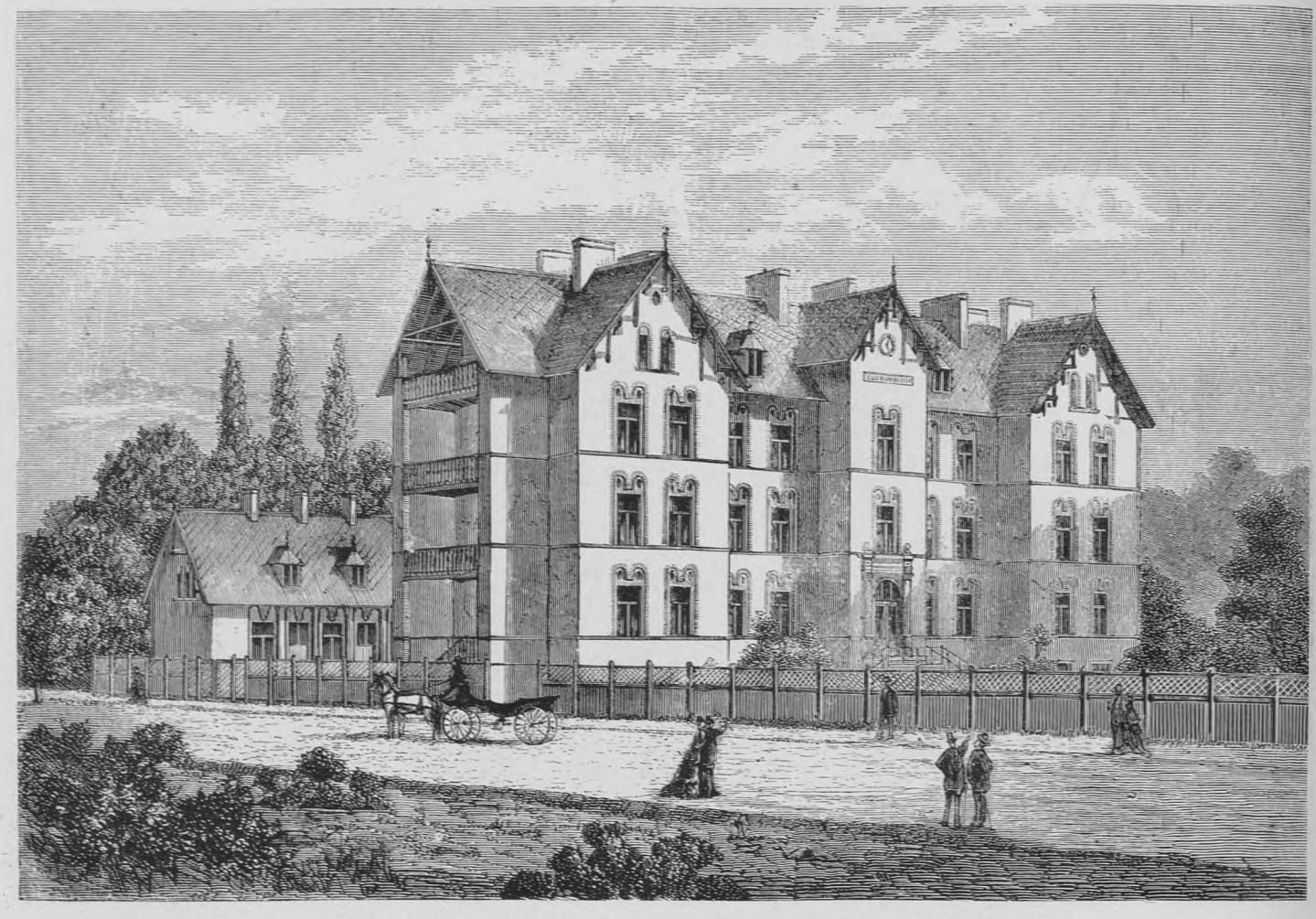

Dronning Louises Børnehospital ved Østerfarimagsvej (nuv. Østerfarimagsgade).
Hospitalet er opført 1877—79 efter Tegning af Arkitekt L. P. Fenger. (Se Teksten senere).

han nemlig en meget betydelig Virksomhed for at opføre nye, rummelige og sunde Boliger. Om man end ikke nu kan dele Samtidens Betragtning af det store Bygningskompleks som en Forskønnelse for Byen, afhjalp han dog herved et betydeligt Savn, som Regeringen ved mange Midler søgte at raade Bod paa. imidlertid satte Hauser herved sin betydelige Formue over Styr paa Grund af de kort efter indtrædende sørgelige Pengeforhold. Hauser satte efter Samtidens Mode en særlig Ære i at være en „god Borger" og var det i fuldt Maal, støttede mange humane Formaal og omfattede sit nye Fædreland med et varmt Hjerte. Hauser døde 14. December 1823.

Ogsaa han havde ejet „Bonne Esperance" fra 1783, erhvervede Nabostedets gamle Lindealle, der løb langs Gaardens Hegn og forøgede Gaardens Omraade.

Peter van Hurk, o. 1697—1775, Handelsmand, blev som en med Kinahandelen velkendt Mand indkaldt 1730 fra Holland for at fare som 1. Supercargo paa Skibet „Kronprins Christian". Det heldige Udfald af denne Rejse indledede vor indbringende Handel paa Kina og bidrog meget til Oprettelsen af Asiatisk Kompagni. Hurk lagde herved ogsaa selv Grunden til en Formue og

Professor, Dr. med. H. Hirschsprung.
Overlæge ved Dronning Louises Børnehospital 1879—1904.

Professor, Dr. med. I. V. Wichmann.
Overlæge ved Dronning Louises Børnehospital 1904—1906.

Professor, Dr. med. S. Monrad.
Overlæge ved Dronning Louises Børnehospital siden 1906.

Fot. Elfelt.

Hirschsprungs Museum i „Østre Anlæg".

Bygningen, der er opført af Professor H. Storck, indeholder den Hirschsprungske Malerisamling, skænket Staten af Grosserer H. Hirschsprung og Hustru. Grunden er skænket af Københavns Kommune, og Stat og Kommune har givet Tilskud til Bygningens Opførelse. Den indviedes 8. Juli 1911.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Polyteknisk Læreanstalt, Hj. af Sølvgade og Østerfarimagsgade, 1922.

Bygningerne mod Sølvgade er opførte 1887—90 (Arkitekt I. D. Herholdt), og den nyere, som ses længst tilhøjre i Billedet, er opført 1904—06 (Arkitekt I. E. Gnudtzmann).

Sølvgade.

Øster Farimagsgade.

kunde allerede ved Hjemkomsten som Interessent deltage i dettes Oprettelse 1732 og siden i Kurantbankens 1736. I begge disse vigtige Institutioner valgtes han ind i Bestyrelsen, i Asiatisk Kompagni som Hovedparticipant 1732—45, som Direktør 1745—54 og i Banken som Bankkommissarius næsten uden Afbrydelse fra 1739—74. Hurk traadte 1744 i Svogerskabsforhold til sine ansete og virksomme Kolleger i nævnte Direktioner, Just og Michael Fabritius, ved at ægte deres Søster Barbara Maria, der var Enke efter Vinhandler i København, Helvig Abbestie. Ved hende blev han Stiffader til Gouvernør P. H. Abbestie. Hurk blev 1733 Kommerceraad, 1749 Agent med Justitsraads Rang, 1753 Etatsraad og døde i København 16. Oktober 1775 i sit 79. Aar. Af sin Formue, hvortil henregnedes hans Gaard i Bredgade og en Ejendom i Lyngby, testamenterede han Fjerdedelen til lige Deling mellem katholske, lutherske og reformerte fattige.

Van Hurk ejede hele „Mariendal" i en lang Række af Aar.

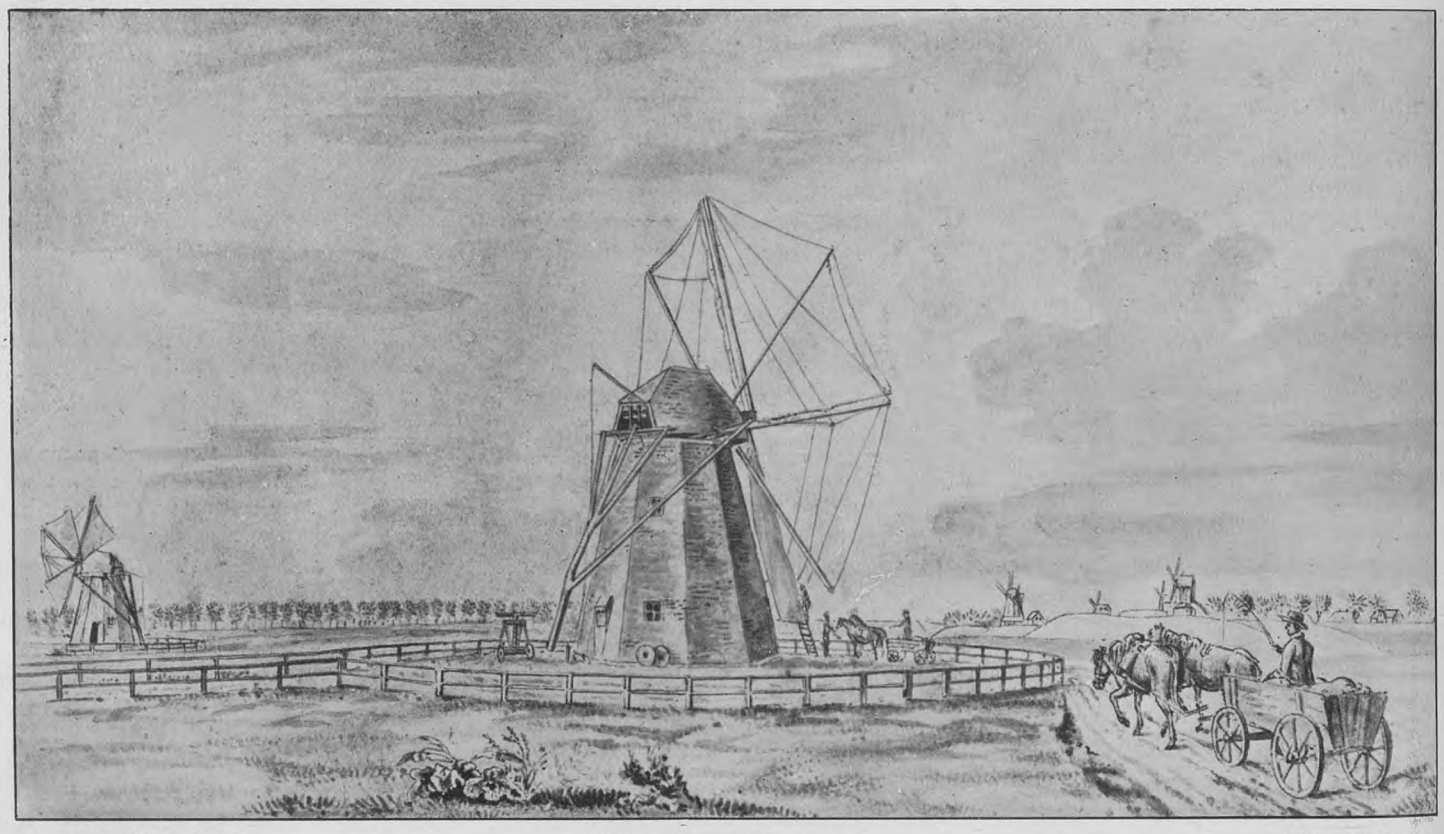

Akvarel H. G. F. Holm. **Møllen ved Østerfarimagsvej.** Tilh. Fru Winding.

Caspar Peter Bügel 1759—1817, Handelsmand. Han fødtes 4. Marts 1759 og tog allerede 1783, altsaa i en forholdsvis ung Alder, Borgerskab som Grosserer. Den store Krise, der havde rystet Københavns Handelsstand i dette Aar, var da lige forbi, og i den glimrende Periode, der fulgte efter, og hvori Danmarks Mellemhandel og Fragtfart under nevtralt Flag fik et hidtil ukendt Opsving, lykkedes det ogsaa Bügel at skabe sig en Formue og erobre sig en betydningsfuld Plads blandt sin Tids rige Handelsfyrster. Han kunde endog 27. Decbr. 1814 oprette et Stamhus af det 1808 købte Ringstedkloster, hvis Indtægter skulde tilfalde ældste Børn af de fra hans 6 Børn nedstammende Linjer. Et af disse Børn, Datteren Frederikke Margrethe, blev 1812 gift med C. F. B. Brun, en Søn af den bekendte Geheimeraad Brun, med hvem Bügel naturlig stod i Forbindelse. — Bügel døde 1. September 1817, hans Hustru, Cathrine Marie f. Adzer (f. $^{29}/_{10}$ 1769) overlevede ham i over 27 Aar († 25. Januar 1845).

Han opbyggede den smukke Hovedbygning som ses paa Billedet Side 207 „Bonne Esperance", som han ejede fra 1794 i ca. 20 Aar.

Af Ejendomsbesiddere udenfor Handelsstanden nævne vi derefter:

Heinrich Callisen, 1740—1824, Læge, født 11. Maj 1740 i Preetz i Holsten, hvor hans Fader, Joh. Leonh. Callisen († 1759) var Præst; Moderen hed Christiane, f. Westhoff. Han fik som Dreng en fortrinlig Uddannelse, særlig i Latin, blev 1755 sendt til København for at studere Kirurgi og blev ansat som Lærling hos Regimentskirurg Spierling, men tillige indskrevet i Barberamtet, hvor han 1758 blev Svend. Samtidig nød han Undervisning paa Frederiks Hospital og ved Simon Krügers Hjælp tillige paa Theatrum anatomicum. Ved Faderens Død blev Callisen tvunget til at søge en Plads ved Kronborg Barberamt med Løn 2 Mark om Ugen, men blev dog Aaret efter (1760) ansat som Kompagnikirurg (ɔ: Svend) ved Grenaderkorpset med 6 Rdl. maanedlig Gage. Samme Aar døde hans faderlige Ven Simon Krüger, og Callisen manglede ofte det fornødne til Livets Ophold, hans Stilling var ydmygende, hans Udsigter for Fremtiden meget mørke, og han erklærer selv, at han var ved at gaa fuldstændig til Grunde.

En lille Begivenhed forandrede pludselig hans Stilling. En Grenaderlieutenant mødte Callisen en kold Decemberdag paa Kongens Nytorv, og under en Samtale beholdt Callisen Hatten paa Hovedet; fornærmet herover udskældte Lieutenanten Callisen, truede ham med Fugtel og begærede ham ført i Arrest; men opbragt over det nedværdigende i sin Stilling søgte Callisen sin Afsked ved Regimentet, henvendte sig til Generaldirektør Hennings ved Theatrum anatomicum, hvor han næste Dag med megen Hæder aflagde sit Tentamen, og blev da 1761 ansat som Overkirurg paa Fregatten „Hvide Ørn". Aaret efter blev han Pensionær ved Theatrum anatomicum og Reservekirurg ved Frederiks Hospital. Hermed kom Callisen da ind paa den rette Bane, og han udtalte selv, at de følgende 5 Aar, i hvilke han forblev i disse Stillinger, var de gunstigste i hans Liv, hvor han havde rig Lejlighed til baade praktisk og theoretisk Uddannelse.

I 1766 underkastede han sig, skønt ikke Student, Eksamen medicum rigorosum og viste i sin paa Latin holdte Tale „om de mange Hindringer, der mødte den fattige studerende paa hans videnskabelige Bane", saa vel som ved sine Kundskaber og sin Færdighed i Fremstillingen, at han i ingen Henseende stod tilbage for Fakultetets egne Elever. Han fik kongelig Rejsestipendium, 500 Rdl. aarlig, og rejste 1767 til Paris, studerede Kirurgien hos Petit, Sabbatier, Louis o. a. og fik for sine til det franske kirurgiske Akademi indsendte Afhandlinger fri Adgang til dets Forsamlinger. I 1769 kom han til London, stiftede fortroligt Bekendtskab med Pott, J. Hunter, W. Hunter o. a.; i London var han i stor Pengeforlegenhed, da han intet havde udover de 500 Rdl. aarlig, og oprettede derfor sammen med en Dentist et Dis-

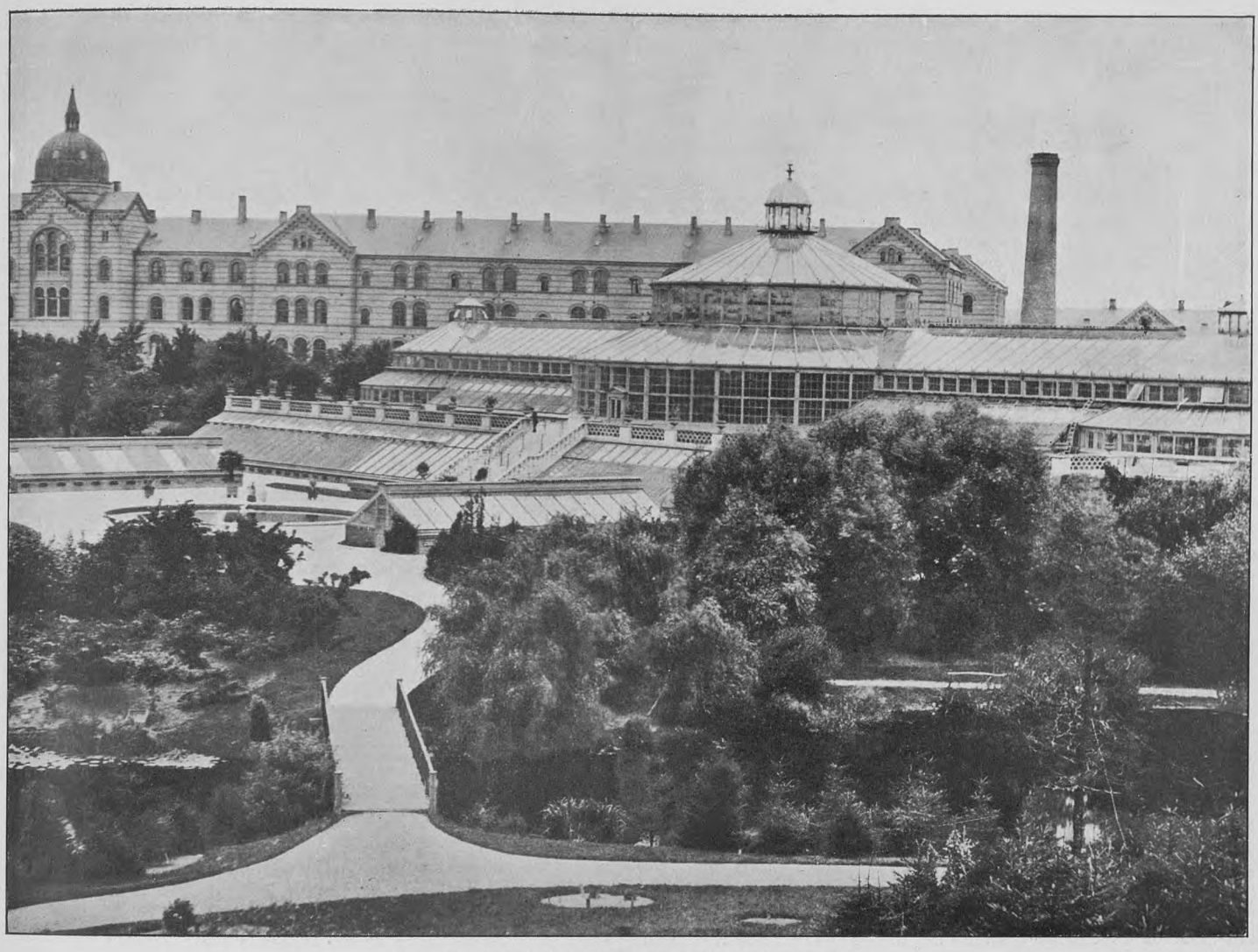

Universitetets botaniske Have, set fra Østervold, Aar 1885.
Midt i Billedet ses det store Væksthus og bag dette Kommunehospitalet. Haven overflyttedes i 1874 hertil fra Nyhavn ved „Charlottenborg", hvor den havde været beliggende siden 1777.

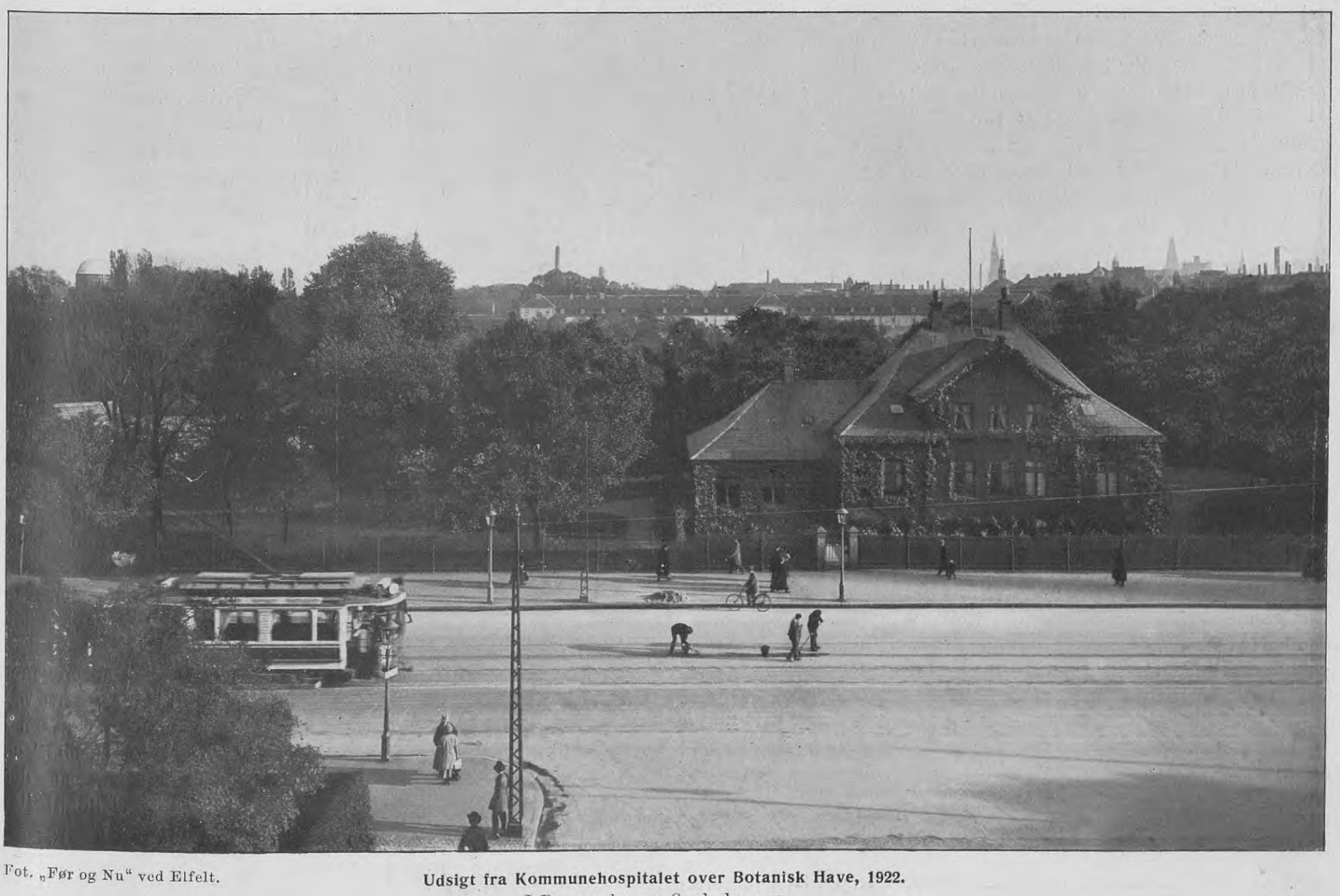

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Udsigt fra Kommunehospitalet over Botanisk Have, 1922.
I Baggrunden ses Garderkasernen.

pensary, hvor han solgte Medikamenter, han selv tilberedte; særlig bekendt blev Butiken ved Tandpulvere og Tandbørster, som de selv fabrikerede af tynde spanske Rotting; Callisen saa herved sine Indtægter fordoblede og blev saaledes i Stand til ogsaa udenfor Hospitalerne at kunne færdes i sine berømte Venners Selskab. Ogsaa i London fik han ved sine Skrifter Adgang til det kgl. Videnskabernes Selskab og sendte tillige hyppig videnskabelige Meddelelser hjem.

Endnu i London udnævntes han til kgl. Overkirurg for den danske Flaade, kom hjem 1771, begyndte straks Forelæsninger over Kirurgi ved Fakultetet og kreeredes til Dr. med. 1772 for Afhandlingen „De præsidii claseis regiæ sanitatem tuendi methodo". Samme Aar forlod Berger det medicinske Fakultet, og Callisen blev da udnævnt til Professor chirurgiæ ved Universitetet, rigtignok uden Løn, men med kongeligt Løfte om at succedere Hennings som Generaldirektør for Kirurgien. I 1774 udnævntes han til Medlem af Collegium medicium, blev Assessor ved Eksamen chirurgicum ved Theatrum anatomicum og var samme Aar Medstifter baade af det medicinske Selskab og Societas exercitatoria medica til Øvelse for de medicinske og kirurgiske studerende. Saaledes kastede Callisen sig med al sin Iver ind i den kirurgiske Virksomhed og vandt straks ved sine grundige og belærende Forelæsninger en stor Tilhørerkreds, ligesom han allerede i disse Aar udgav det første af sine Værker: „Institutiones chirurgiæ hodiernæ" (1777), væsentlig en Lærebog for studerende.

Efter Simon Krügers Død var imidlertid Kirurgien ved Theatrum anatomicum kommen yderst i Forfald, og fra alle Sider var det klart, at Theatrum anatomicum maatte forsvinde og en ny Tilstand for Kirurgien begynde. I dette Øjemed og i Anledning af Indfødsrettens Indførelse nedsattes da efter kgl. Resolution af 13. November 1776 en Kommission, hvori Professorerne Saxtorph og Callisen, Livmedikus Aaskov o. a. befaledes at tage Sæde „for at udfinde de kraftigste og bedste Midler til at ophjælpe Kirurgien og bringe den til at blomstre". — Denne Kommissions Sammensætning gav Stødet til en systematisk Forfølgelse og til forbitrede og meget saarende Angreb paa Callisen; de kom ganske vist fra saa underordnede Personer som Regimentskirurg Martini, der insinuerede, at Callisen vilde forraade og undertrykke Kirurgien, fordi han var bleven Dr. med., og som Pagehovmesteren Riegels, der paa den mest ærerørige og smaalige Maade angreb Callisen i forskellige Artikler. Callisen forsvarede sig med stor Værdighed i to Smaaskrifter: „Til mine Medborgere" og „Svar efter Løfte" (1785), ligesom han støttedes af Abildgaard, Rahbek og Tode. Sikkert stod der dog bag de nævnte Straamænd betydeligere Personligheder og da navnlig Kølpin og Winsløw, der som Callisens Medbejlere begge attraaede at blive Generaldirektør for Kirurgien; det gjaldt dem derfor om at forhindre, at den Institution, der skulde følge det dødsdømte Theatrum anatomicum, tilfaldt Universitetet, i hvilken Retning allerede den kgl. Resolution af 1773 havde udtalt sig, og henimod hvilket Universitetspatron, Grev Thott ogsaa arbejdede, dels fordi Callisen var den langt overlegne Dygtighed, dels af økonomiske Grunde, idet Callisen da kunde blive med Generaldirektørens Gage. Imidlertid antoges dog et Forslag om Oprettelse af et kirurgisk Akademi uafhængigt af Universitetet ved kgl. Resolution af 22. Juni 1785 med Hennings, Kølpin og Winsløw som Lærere, med Forbigaaelse af den eneste virkelig videnskabelige uddannede og allerede højt ansete Kirurg Callisen. Dybt krænket over denne Tilsidesættelse miskendte han dog ingenlunde Akademiets Værd og beklagede kun, at Partiaand, personligt Had og private Hensigter havde skudt ham til Side. Han var tillige uvis om, hvorvidt Løftet om hans Succession efter Hennings vilde blive holdt og maatte vedblive at fungere som Divisionskirurg i Flaaden, da han endnu ingen Gage havde faaet, skønt han i 12 Aar havde doceret som Professor ved Universitetet.

Medens man herhjemme foragtede Callisens udmærkede Evner, søgte man i Udlandet at vinde ham; fra Berlin fik han 1787 et ærefuldt Tilbud om „at vorde ansat som første kirurgiske Professor ved det kgl. medicinske-kirurgiske Kollegium med allernaadigst Løfte om en anselig Karakter og Tilladelse til selv at foreslaa Konditionerne." Han forespurgte sig da her om sin eventuelle Succession ved Hennings Død og fik følgende ubestemte Svar: „Monarken vilde anse det med allernaadigst Velbehag, om Callisen foretrak at blive i sit Fædreland i Stedet for at modtage det ham tilbudte Embede udenlands." Han afslog derefter Tilbudet og blev til stort Held for den danske Lægevidenskab i Landet. Allerede 1791 befaledes han at tiltræde det kirurgiske Akademi, og efter Hennings Død 1794 udnævntes han da til den Plads, han allerede 1773 havde faaet Løfte om. Samtidig og kort efter frasagde han sig sine øvrige Embeder og udtraadte af det medicinske Fakultet og Collegium medicum.

I de følgende Aar ofrede han sig da udelukkende for sin docerende Virksomhed, der samlede et talrigt Avditorium, endog af fremmede studerende; hans Forelæsninger skildres som vel ordnede, præcise, let fattelige og hyppig fremsatte i en oratorisk skøn Form. Ved hans sidste offentlige Forelæsning 29. Marts 1805, samledes mer end 400 yngre og ældre Elever for at tage Afsked med ham, og der blev i den Anledning præget en Guldmedaille med hans Brystbillede, hvortil Abildgaard gav Ideen. Gammel og svag søgte han samme Aar Afsked som Lærer, men vedblev at beklæde Posten som Generaldirektør til sin Død 5. Februar 1824. Han var bleven Etatsraad 1802, Konferensraad 1812, Kommandør af Dbg. 1813.

Foruden en særlig for den Tid enestaaende Virksomhed som Lærer ydede Callisen sin Videnskab, sit Land og sine Medborgere store Tjenester som Forfatter. Foruden hans Afhandlinger, skrevne i Udlandet, og hans Doktordisputats findes 19 latinske Afhandlinger, alle trykte i det kgl. medicinske Selskabs Acta, og 3 danske, meddelte i det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Skrifter. Dernæst hans berømte Kirurgi, der først udkom som „Institutiones chirurgiæ hodiernæ in usum academicum adornatæ" (1777), senere som forøget og forbedret Udgave: „Principia systematis chirurgiæ hodiernæ" (1790, 2 Dele) og endelig hans Hovedværk: „Systema chirurgiæ hodiernæ" (1798—1800, 2 Dele). Disse Lærebøger blev ikke blot benyttede her i Landet, men paa mangfoldige Steder i Udlandet lagte til Grund for det kirurgiske Studium samt oversatte paa Tysk og Italiensk, til Dels ogsaa paa Fransk, Spansk og Russisk. Sikkert har dette hans klassiske Værk ikke blot hævet ham langt over hans Forgængere her hjemme, men endog stillet ham i Rang med Datidens berømteste Kirurger i Udlandet.

Oplyst og virkelig videnskabelig indsaa Callisen længe før sine samtidige det sørgelige og ødelæggende for Kirurgien, naar den holdt sig fjernet fra Medicinen; gennem hele sit Liv har han da ogsaa arbejdet paa at uddanne Kirurgerne ved samtidig at gøre dem til Medicinere; fra hans tidligste Afhandlinger til hans sidste store Værk er denne Tanke og Aand den ledende. Dette sidste Arbejde fra Callisens Haand var „Fysisk-medicinske Betragtninger over København" (1807—09, 2 Dele); først dette Værk sammenholdt med de tidligere viser tilfulde, hvor stor og mangesidig Callisens Begavelse har været, og hvor klart han allerede den Gang har set paa det endog først i den nyeste Tid ret dyrkede Felt, Hygiejnen. Dette Værk er ved sine utallige Oplysninger om Byens Geografi, Naturforhold, Indbyggernes Samfundsforhold og Levevis o. m. a. et Kildeskrift for alt Studium og Undersøgelser af Byens tidligere Perioder; det er skrevet i et ejendommeligt simpelt, men dog storslaaet Sprog, hvorigennem overalt lyser Tanken, som han udtalte i Mottoet paa sit første Ungdomsskrift: „Nisi utile est, qvod facimus, stulta est gloria".

Ligeledes har han i de talrige Kommissioner og Selskaber, af hvilke han var Medlem ved sin store Arbejdsdygtighed, fremragende Intelligens, praktiske Sans og uplettede Hæderlighed udrettet meget for sine Medborgeres og sin Samtids Vel. Han har været den danske Kirurgis Fader, en af den danske Lægekunsts ypperste Mænd og en i Sandhed nyttig Borger.

Som omtalt ved Beskrivelsen af Ejendommen „Lille Mariendal", som de begge elskede, Side 202, ejede Callisen og hans Enke denne Ejendom fra 1790 til 1835, (Callisen døde som omtalt 1824) altsaa i ca. 45 Aar. Han udvidede Ejendommen ved Køb af det lige overfor liggende Strandvænge og anlagde den store og smukke Have ved Ejendommen.

Pluraliteten af den nuværende Storstad Hellerups Beboere aner sikkert ikke, hvem „Callisens Vej" er opkaldt efter, — nu ved De det og ved, at det var een af Danmarks bedste Mænd, som i 34 Aar havde beboet det smukke Landsted „Lille Mariendal" og omdannet dette til en idyllisk Plet ved Strandvejen, paa det Punkt, hvor nu den mindre idylliske men mere materielle „Hellerup Bank" har sine Lokaler (Billedet Side 171).

Og endelig til Slut omtaler vi Ejendomsbesidderen og Legatstifteren Peter Christian Getreuer, 1710—80, Søn af Malermester Zacharias Getreuer og Anna Margrethe, f. Wildwasser, og født i København 10. Marts 1710. I sin Ungdom følte han sig hendragen til Kunsten — han udsmykkede endog 1738 Bankens Generalforsamlingssal paa Børsen med malede Tapeter med allegoriske Figurer — men vendte dog snart Kunsten Ryggen og blev 4. Marts 1749 Hofmalermester og -forgylder. Som saadan havde han Arbejdet paa en stor Del Slotte og offentlige Bygninger, men klagede desuagtet allerede 23. Marts 1749 til Kongen over, at den kgl. Bygmester Eigtved ikke skaffede ham alt det Arbejde, han som Hofmaler- og forgylder mente at kunne gøre udført ved Udskiftningen. Baden beholdt kun Ejendommen i 5 Aar, idet han 1771 solgte den til Højesteretsassessor Andreas Bruun, som i 1783 tilskødede Supercargo Chr. Prytz Ejendommen. I 1795 overdroges den til Nationaløkonomen, Baron Chr. Ulrik Ditlev v. Eggers, som 1810 solgte den til Pauline Sehested f. Fabritius de Tengnagel, efter hvem den 1816 overgik til hendes Søn, Oberst Fr. Gyldenstjerne-Sehested. 1820 tilskødedes Ejendommen Antoinette v. Eggers, Enke efter ovennævnte Baron v. E., og 1826 overdroges den til Hestehandler Witus Berring, hvis Søn Peter Witusen Berring overtog den 1828 og ejede den til 1851, da den tilskødedes Bager J. W. Scheer, som 1856 afstod den til Baron

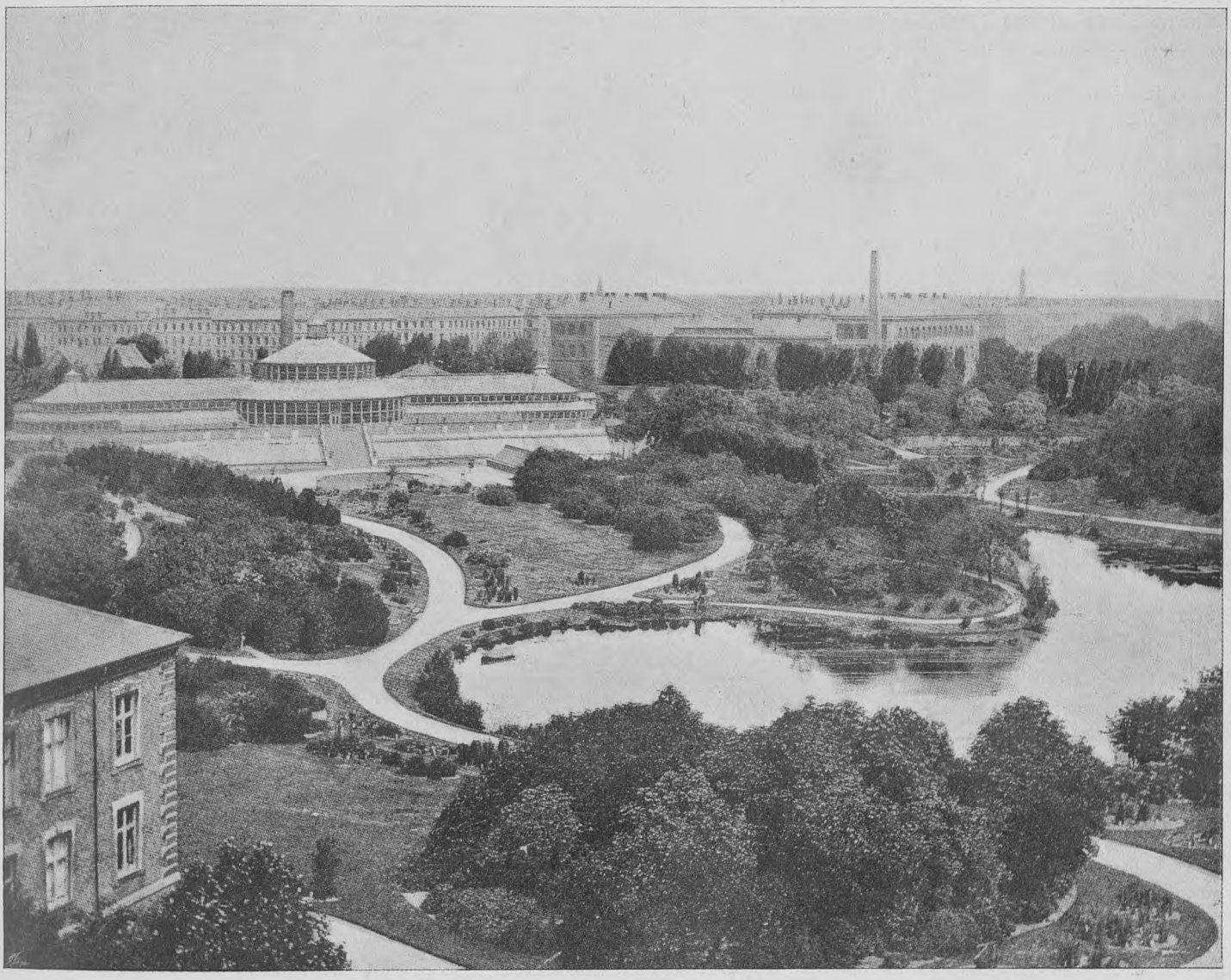

Udsigt fra Gothersgade over Botanisk Have i 1890erne.
I Baggrunden tilvenstre Husrækkerne i Gammeltoftsgade og Østerfarimagsgade. Midt i Billedets Baggrund ses „Polyteknisk Læreanstalt"s Bygninger.

Fordring paa. Getreuer samlede sig en stor Formue. Han havde 12. August ægtet Marie Thomasdatter Riis. Ved Ægtefællernes Testamente af 1. Juli 1776, udvidet 7. Juli 1779 og konfirmeret af Kongen 10. Marts 1786 oprettedes de getreuerske Stiftelser. Legatmassen 93,000 Rdl., at anvende til Stadens fattiges bedste, sattes ved kgl. Paabud under Magistratens Overbestyrelse, skønt Magistraten havde rejst stærke Indvendinger mod at overtage dette Hverv. Getreuer døde i København den 22. Oktober 1780.

Getreuer opførte 1754 to Gaarde paa en ret stor Byggeplads sønden for „Constantia", som han under et gav Navnet „Treuensand" eller „Getreuensand", hvoraf han 1758 solgte den ene til Grev Eggert Christopher Knuth, som omdøbte den til „Marielyst"; den anden solgte han 1762 til Major Chresten Albrecht van Passow, som gav Gaarden Navnet „Bonne Esperance".

Rygaard,

som har sit Navn efter Ryvangen og var Nabo til Lundegaard, blev i 1766 af J. H. E. Bernstorff tilskødet hans Godsforvalter Torkel Baden som Belønning for det store Arbejde, han havde Carl Wilh. Emil Knuth, i hvis Besiddelse den var til 1898. — I Badens Tid var Bygningerne ret uanselige. Eiler Nystrøm skriver i „Gentofte Sogn i Fortid og Nutid": „Hovedbygningen var af Mur og Bindingsværk med Straatag. I Facaden mod syd var Hovedindgangen og til hver Side laa en Stue og et Sengekammer. Disse Værelser havde gibset Loft, Bræddegulv, hollandske Døre og engelske Vinduer, hvilket viser, at Huset var bestemt for Beboere uden for Bondestanden; derimod var der Murstensgulv i Forstue, Køkken og Spisekammer. I underste Etage var der endnu to Stuer. Af Udbygningerne laa den ene i lige Linje med Hovedbygningen og indeholdt Borgestue m. m. Den nuværende statelige Hovedbygning, der i Arkitekturen minder om det nærliggende Søholm, maa være opført eller ombygget langt senere, thi Rygaard var endnu i 1830'erne kun een Etage høj, men med Kælder, dobbelt Kvist og Tegltag.

Ejendommen ejes nu af Overretssagfører I. Werner.

Trykfejl: Side 226, øverste Linie i 2. Spalte: „ved Auktionen den 27. Maj 1889", skal være 1789.

Lundegaard.

Lundegaarden, som ved Udskiftningen bestod af 66½ Td. Land, er oprindeligt opkaldt efter den lille Skov eller Lund, i hvis Nærhed den opførtes og efter hvilken ogsaa Lundehuset har faaet Navn.

Ved Udskiftningen af Bernstorffs Gods tilskødedes den Auktionsdirektør Johan Frimodt (1767), som opførte Bygningerne, Hovedbygningen af Grundmur i en Etage med Kvist og Ladebygningerne i Bindingsværk. Bygningerne var mere herskabeligt indrettede og bedre end Naboejendommens „Rygaard".

I 1781 solgte Frimodt Ejendommen til forhenværende Guvernør paa Trankebar David Brown, som kun var Ejer af den i 5 Aar, idet han 1786 overdrog den til Christopher Gleerup og Jonas Mumsen, som allerede 1789 tilskødede Greve F. Knuth Ejendommen, som han ejede til sin Død 1818.

Ifølge en testamentarisk Bestemmelse overdroges Gaarden nu til Grev Knuths yngste Datter, gift med Greve Adam Wilhelm Moltke, mod en i Testamentet fastsat Sum. Grevinde Moltke døde 1828 og Ejendommen udlagdes hendes Søn, Joachim Ludvig Moltke, for, da han døde i en ung Alder 1836, at overgaa til Faderen A. W. Moltke, som i 1840 skødede den til Wilh. Rotwitt, der ejede den til 1860, hvorefter Størstedelen af den ca. 66 Tdr. Land store Ejendom udstykkedes, saaledes at der til Hovedbygningen nu kun hørte 10 Tdr. Land.

I 1918 solgtes Ejendommen til Lukasstiftelsen med det Formaal, naar Midlerne tillader det, at opføre en ny St. Lukasstiftelse i de hertil fortrinligt egnede Omgivelser, som til Trods for Beliggenheden tæt op til Hovedstadens Grænse har bevaret sit friske og landlige Præg. Da Gennemførelsen af de Planer, som gav Anledning til Købet, imidlertid afhænger af Publikums Offervillighed

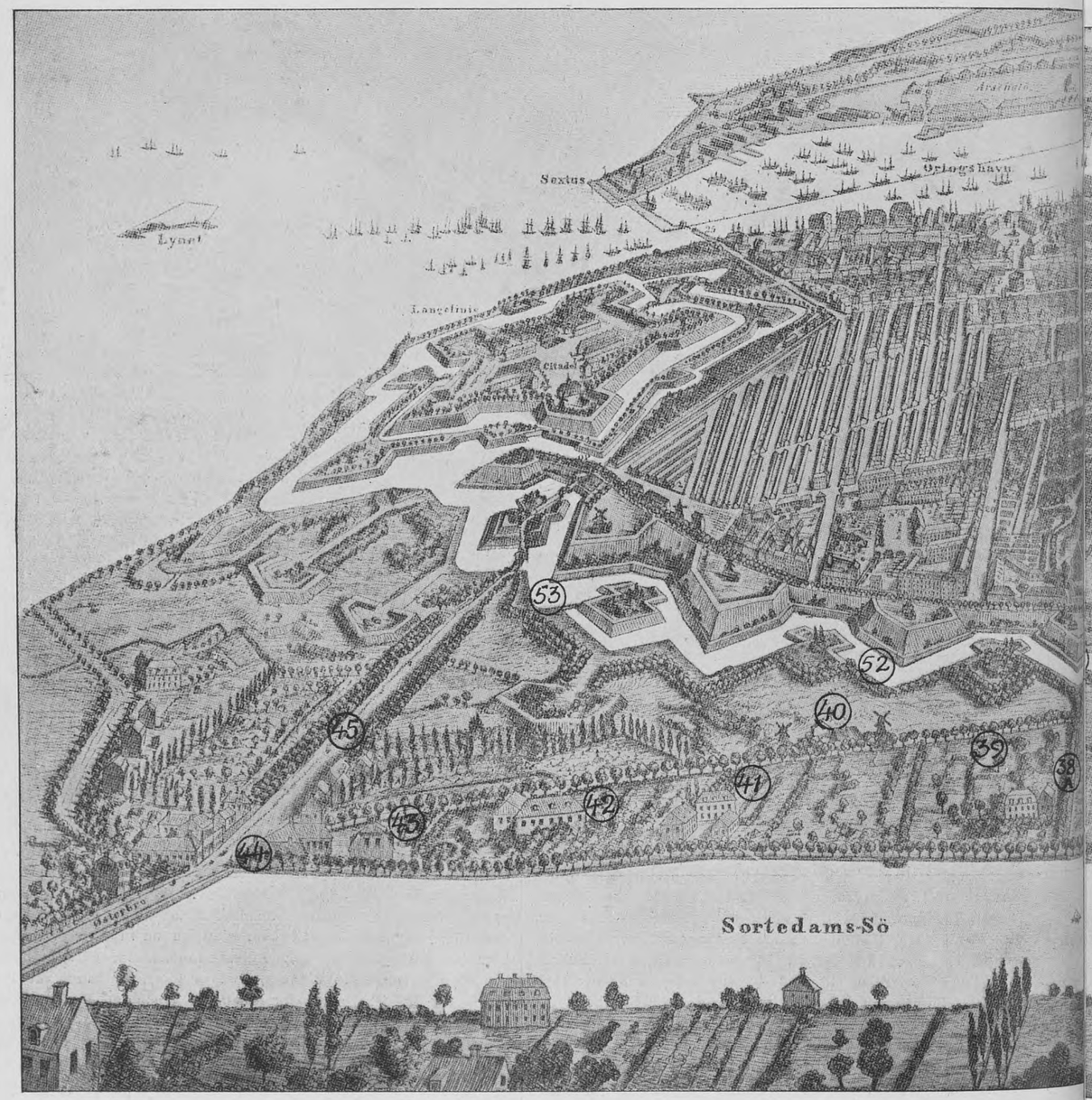

Fugleperspektiv

havn 1856

med særligt Henblik paa vor Beskrivelse af Farimagsvejen, som ses paa denne Plan strækkende sig fra Østerbro (ved Lille Triangel) (Nr. 44) (ber
Forbindelsen mellem „Nørrevoldgade" og „Ladegaardsvejen" (til Nørrebros vestlige Kvarterer) ses ligeledes paa Planen. Den oprettedes i
og fortsattes ved en Sti over Glaciet (Nr. 29) til „Vesterfarimagsvej" (Nr. 30), hvor denne stødte til „Ladegaardsv

arimagsvej) til „Nørrebro-Alléerne" (Nr. 36) og derfra (Nr. 35) (benævnet Vesterfarimagsvej) fortsættende til „Trommesalen" (Gamle Kongevej) (Nr. 33).
n meget befærdet Forbindelsesvej, som udgik fra Nørrevold lige udfor Teglgaardsstræde og passerede den samtidig anlagte „Teglgaardsbro" (Nr. 28)
rtsattes videre over Dæmningen mellem St. Jørgens Sø og Peblingesøen (Nr. 31 og 32) og videre langs Ladegaardsaaen.

1. Nørrevoldgade.
2. Nørregade.
3. Petri Kirke.
4. Frue Kirke.
5. Gammel Torv.
6. Kultorv.
7. Rundetaarn med Kirken.
8. Højbroplads.
9. Helliggeists Kirke.
10. Christiansborg Slot.
11. Thorvaldsens Museum.
12. Holmens Kirke.
13. Børsen.
14. Gothersgade med Møllen og Reformert Kirke.
15. Ekscercerpladsen.
16. Rosenborg Slot.
17. Kongens Have.
18. Kongens Nytorv.
19. Charlottenborg og gl. botanisk Have.
20. Sølvgade.
21. Dr. Tværgade.
22. Amalienborg.
23. Ruinerne af Marmors
24. Garnisonspladsen med Kirken.
25. Tolbodbommen.
26. Frederiks Kirke.
27. Frelserens Kirke.

gigaardsbroen.
ien fra Teglgaardsbroen til
idegaardsvejens Udløb i
Vesterfarimagsvej.
idegaardsvejen.
do.
33. Trommesalen.
34. Vesterfarimagsvej.
35. do.
36. Nørrebro Alléerne.
37. Tre Hjorter og Acciseboden.
38. Østerfarimagsvej.
38 A. Peymanns Løbet.
38 B. Barakkerne.
38 C. Sortedams Agrene.
39. Rørholm.
40. Stubmøllerne.
41. Østerholm.
42. Voldmesterens Hus.
43. Elba.
44. Neiendams Ejendom.
45. Østerbro Alléerne.
46. Stadsgraven.
47. Ældste Banegaard.
48. Stadsgraven.
49. Helmers Bastion.
50. Stadsgraven.
51. do.
52. do.
53. do.

Søholm.

Ved den nordlige Side af Emdrup Sø, mellem denne og Lyngbyvejen, ligger Lystejendommen „Søholm", som er opført 1773 af Kasserer ved Asiatisk Kompagni, Jacob Holm. Bygningen opførtes i en lille Egelund, som kaldtes „Haarre-Poven" og havde hørt til Rygaard. Ifølge Overenskomsten skulde Egetræerne saavidt muligt blive staaende, „til Nytte og Sir" for Ejeren, en Bestemmelse som nævnte Ejer kun tildels overholdt.

I 1783 opdagedes det imidlertid, at Jacob Holm havde indgaaet et Komplot med Justitsdirektør Haaber og Bogholder Battier og besveget Asiatisk Kompagni for ikke mindre end 673,737 Rdl. 74 Sk. Opdagelsen kom som en Bombe, Haaber nød stor Anseelse, Kassereren, Holm, der havde tjent Kompagniet i 33 Aar, havde altid udmærket sig ved Stræbsomhed, Akkuratesse og et stille, sparsomt Levnet, og skønt Bogholderen, Battier, undertiden havde paadraget sig Direktionens Uvillie, mistænkte dog ingen ham for Snyderier.

Haaber druknede sig umiddelbart efter Opdagelsen, og Battier flygtede straks til Sverrig, medens Holm arresteredes, fordi han

har Stiftelsen midlertidig i Ejendommen indrettet Bolig for sine to Præster samt en Sommerstue med tilhørende Have for Søstrene, som i de herlige Omgivelser tilbringer deres Sommer-Fridage her i landlig Ro.

Imidlertid haaber saavel Søstrene som deres dygtige Forstanderinde, Frøken Brockenhuus-Løwenhjelm snart at kunne henflytte deres Virksomhed til dette ideelle Sted, som for alle de forskellige Grene byder de fortrinligste Forhold, og som forhaabentlig, trods de nødvendige Nybygninger, vil beholde sit landlige Præg og sin ærværdige Lindeallé.

ikke vilde give klar Besked, og hans Ejendom ved Lundehussøen kom til Auktion (1783), paa hvilken den tilsloges Isenkræmmer Peter Salomon Steinardt, ved hvis Død 1788 den ifølge testamentarisk Bestemmelse overgik til hans Halvbroder Julius Steenberg, som 1802 afstod den til den rige Købmand Joseph Nathan David.

David udvidede Ejendommen ved Køb af en Del Arealer, særlig af Havsgaardens Jorder; han lod den nuværende store og smukke Hovedbygning opføre (Arkitekt C. F. Hansen) og ofrede meget paa Ejendommens Forskønnelse. Han boede her til sin Død 1830, og hans Arvinger afhændede Aaret efter den store herskabelige Ejendom til Alphonse Casadaban, som købte den i Spekulationsøjemed, idet han mente, at et Traktørsted her havde Berettigelse som Forfriskningssted for Folk af den dannede Klasse, hvor de kunde slaa sig ned „uden at være blandet med det almindelige Publikum", hvormed sigtedes til de Gæster, som besøgte det nærliggende Traktørsted „Lundehuskroen", og trods Kromandens Protester lykkedes det ham at opnaa den fornødne Bevilling. Imidlertid har det dannede Publikum næppe turdet vove sig saa langt ud, Forretningen gik i hvert Fald ikke, og allerede Aaret efter maatte Casadaban lukke.

1835 solgte han Ejendommen, som havde staaet ubenyttet i et Aar, og Efterfølgeren gjorde gentagne Gange Forsøg paa at genoptage Virksomheden, som dog alle mislykkedes, hvorfor Ejendommen atter ophøjedes til Lyststed.

Søholm ejedes fra 1877 til 1911 af Etatsraad N. Andersen, og tilhører nu Fru Heilbuth.

Lundehuset.

Lundehuset, „paa Kongens Grund straks ved Kongevejen ud for Emdrup Sø", er opført 1703, og ejedes 1729 af en Lars Espensen, der aarlig fik 20 Rdl. for at have Opsigt med Kongeporten. 1742 solgte han Stedet til Christian v. d. Heide, der sammen med sin Trolovede Elisabeth Ebbach, Kokkepige hos Dronningen, samme Aar fik Bevilling paa at brygge Øl og brænde Brændevin. Saalænge de beboede Lundehuset og var i Live, maatte „alle og enhver, som finder Behag, sig ud ved Stedet at divertere om Sommeren, køre paa Kongevejen fra Vibenshus, men ikke videre end til Lundehuset". Heide bortforpagtede 1756 Lundehuset til Urtekræmmer Niels Titken og solgte 1765 sin „Traktørgaard" til Jomfru Cecilie Gertrud Kochen, hvis Ægtefælle Hans Henrik Møller havde Lundehuset 1780. Lundehuset ligger endnu uforandret, men hvor længe?

Farimagsvejen.

Øster- og Vesterfarimagsvej.

Denne Beskrivelse af „Farimagsvejen" illustreres ved det Fugleperspektiv af en Del af København, som vi bringer paa Side 242. Paa denne Plan er de Punkter paa Vejen, som særlig omtales, forsynet med Nummere omgivet af en Cirkel, hvortil der i den følgende Beskrivelse henvises.

Farimagsvejene udgik fra Østerbrogade (ved Lille Triangel) og endte ved Trommesalen paa Gamle Kongevej (se Nr. 44, 43, 42, 41, 40, 39, 38, 37, 35, 30, 34, 33).

Dens Oprindelse gaar tilbage til Frederik IV's Tid, da Udvidelsen af Københavns Befæstning var fuldført, og Voldene opkastede paa det Sted, hvor de laa indtil deres Sløjfning, som paabegyndtes i 1870erne, succesivt fandt Sted. Som en Følge heraf maatte den Landevej, som gik uden om Byen, lægges længere ud i Omegnen, og derved fremkom den Vej, som fik Navnet Farimagsvejen. Strækningen fra Østerbro til Nørrebros Alléerne (Nr. 36) udenfor Nørreport benævnedes Østerfarimagsvej (Nr. 44—36), og Strækningen derfra til „Trommesalen" (Nr. 35—33) benævnedes „Vesterfarimagsvej", af hvilken det sidste Stykke mellem Trommesalen og Ladegaardsvejen (nuværende Gyldenløvesgade) (Nr. 33—30) blev nedlagt i 1863, da hele Terrænet mellem St. Jørgens Sø og Vesterbrogade, hvorover det Stykke Vej gik, indtoges til de nye Banegaardsanlæg med det dertil hørende store Baneterræn. Hovedbanegaarden flyttedes fra sin gamle Plads syd for Vesterbrogade, nær Kalvebod Strand (Nr. 47), til dette Terræn, og Klampenborgbanen etableredes og fik ogsaa sin Banegaard paa Terrænet. Begge Banegaarde toges i Brug i 1864, sidstnævnte omdannedes 1886—87 til „Nordbanegaarden" med Trafik til Nordsjælland, og en ny Klampenborg Banegaard byggedes ved Siden af denne.

Det nedlagte Stykke af „Vesterfarimagsvej" (Nr. 30—33) erstattedes 1863 med et nyt Stykke „Vesterfarimagsvej", som fik en anden Retning; det udgik fra gamle Vesterfarimagsvej paa det Sted, hvor „Ladegaardsvejen" udmundede i denne Vej (Nr. 30), og førtes langs det indtagne Jernbaneterræn over til Vesterbrogade udfor Tivoli. Forinden denne Forandring skete, gik Fodgængerfærdselen fra Ladegaardsvejen, ved dens omtalte Udmunding i Vesterfarimagsvejen (Nr. 30), ad en Gangsti paa Glaciet (Nr. 29) til „Teglgaardsbroen" (Nr. 28), som anlagdes i 1856, og førte over til Volden; fra denne førte en Trappe ned ad Skrænten til Nørrevoldgade lige ved Teglgaardsstræde.

Ved denne ny „Vesterfarimagsvej" kom altsaa de fornævnte Banegaarde og det i 1858 opførte „Københavns Vandværk" til at ligge, og Vejen betød en ny og bekvemmere Færdselsforbindelse fra „Ladegaardsvejen" til Vesterbrogade end den gamle, via „Trommesalen".

I 1875 forandredes Navnet „Farimagsvej" til „Farimagsgade", som inddeltes i 3 Afdelinger: Østerfarimagsgade mellem Østerbro og Frederiksborggade, Nørrefarimagsgade mellem Frederiksborggade og Gyldenløvesgade og Vesterfarimagsgade mellem Gyldenløvesgade og Vesterbrogade. Den fornævnte Teglgaardsbro blev borttaget i Aaret 1874, da Voldstrækningen imellem Teglgaardsstræde og St. Pederstræde blev sløjfet, „Jarmerstaarn" udgravet, samtidig med at en Del af Helmers Bastion med St. Peders Mølle afrundedes og bibeholdtes.

Naar man i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede fra Østerbro drejede om ad Farimagsvejen, havde man straks paa højre Haand en Ejendom, hvis Jord strakte sig op til nuværende Collinsgade, og som forbandt Farimagsvejen med „Kærlighedsstien", nuværende Østersøgade.

Denne Ejendom, som vi gengiver Side 231 (Nr. 44), tilhørte en Vognmand Vello, hvis Enke i Aaret 1853 solgte den til Melhandler Neiiendam, Fader til Hof-Hotelejer N. Den bestod af flere Bygninger, hvoraf Hovedbygningen havde Facade mod Kærlighedsstien, medens den lille Bygning tilhøjre i Billedet i Neiiendams Tid var udlejet til en Koholder Ole Larsen, som her havde Mælkeforretning, og i den lange lave Længe, der løb langs Farimagsvejen, hvoraf et Stykke ses tilvenstre i Billedet, havde Kostald med Plads til ca. 60 Køer. I den Bygning, hvis Gavl ses tilvenstre, og som kaldtes Huggehuset, havde en Snedkermester sit Værksted, og vest for denne, vinkelret paa Kostalden, laa en Hestestald med Plads til 40 Heste. Derefter kom en ubebygget Plads, hørende til Ejendommen, som var udlejet til et Par Haandværksmestre til Oplagsplads.

Bygningerne blev nedrevet 1870 og erstattedes af den Ejendom, som endnu ligger paa Hjørnet af Øster Farimagsgade og Østersøgade (se Billedet Side 48), som tilhører Hof Hotelejer C. Neiiendam.

Naar man havde passeret denne Ejendom, laa paa højre Haand Landstedet „Elba" (Nr. 43), (se Billedet Side 232), hvis store Have ligeledes strakte sig fra Østerfarimagsvejen til Kærlighedsstien. Denne Stis Oprindelse skyldes en Mand ved Navn Giraud, der i sin Tid ejede en Have her, og for at beskytte denne mod Søens Vand byggede en Dæmning, som kaldtes Giraudsdam. Denne Dæmning, som tillige var en Sti, blev Begyndelsen til Stierne langs Søerne.

Paa en Del af denne Have opførtes „Elba", som, da Grunden hørte til Demarkationsterrænet, var af Bindingsværk med rødt Tegltag. Den laa nærmest Søen, omtrent hvor nu Zinnsgade ligger, og fra Farimagsvejen førte en stor gammel Valnøddeallé op til Ejendommen, hvortil hørte Staldbygning og Gartnerbolig.

Ejendommen erhvervedes Aar 1840 af Grosserer, kgl. Agent Joh. Fr. Zinn og gik 1854 i Arv til hans Søn, Grosserer og Major i Borgervæbningen, L. M. Zinn, som benyttede det smukke „Landsted" til Sommerbolig, medens Vinteren tilbragtes i Byen indenfor Voldene.

I den store pragtfulde Have, hvor Frugttræer og Buske kappedes med Blodbøg og andre sjældne Vækster, fandtes ogsaa en lille skyggefuld Lund og en Høj, „Tante Emmas Høj" kaldet, bemærkelsesværdig fordi Major Zinns Søster Emma Zinn (Komponistinden Fr. Palmer) her for snart 100 Aar siden blev forlovet med Komponisten I. P. E. Hartmann (Flyv Fugl, flyv over Furesøens Vove).

Til Udvidelse af Farimagsvejen og „Kærlighedsstien" maatte „Elba" afgive et saa stort Areal, at der af den ca. 3 Tdr. Land

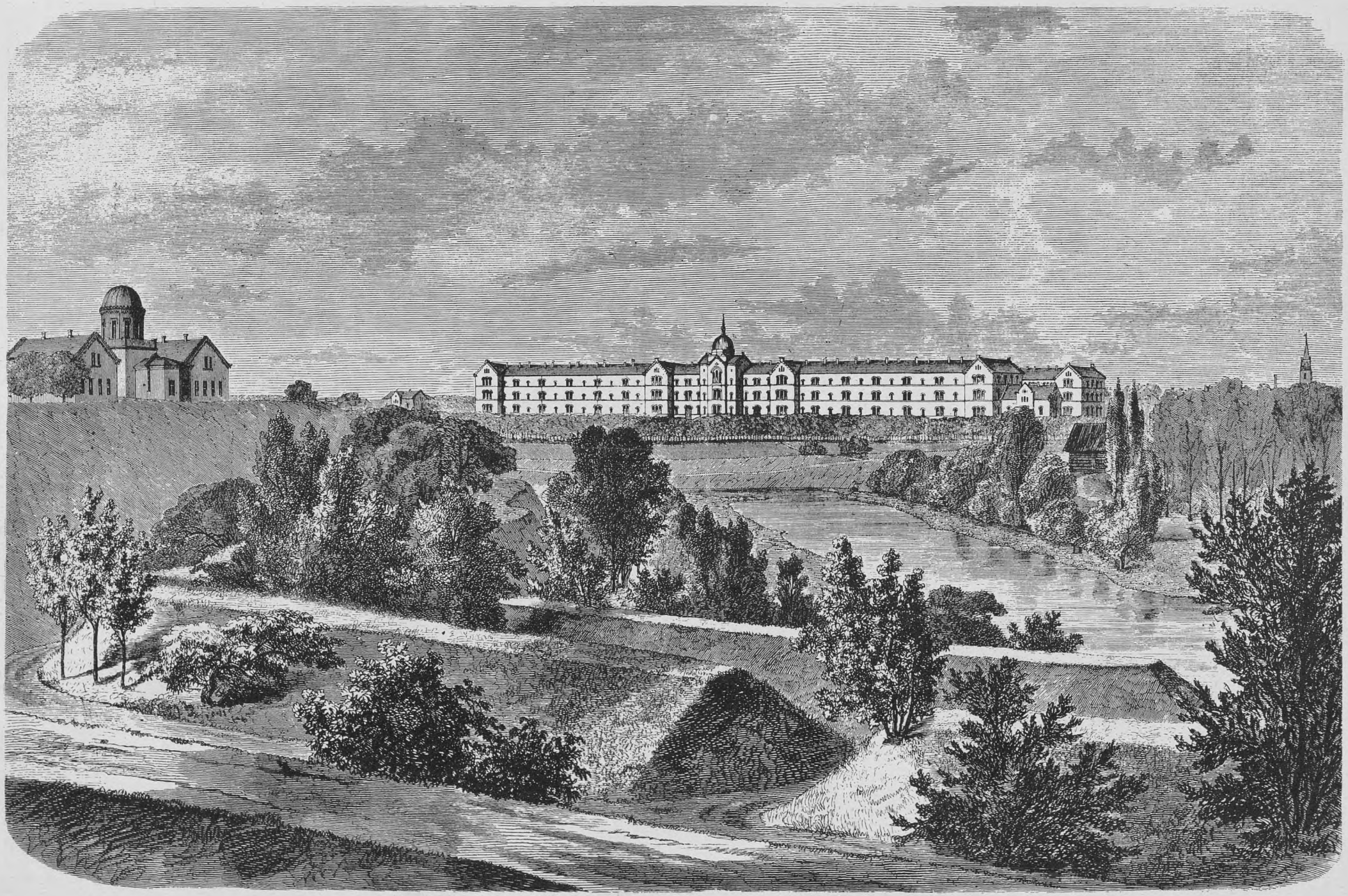

Observatoriet.

Det nye Kommunehospital, set fra Østervold, 1861.

Stadsgraven.

der i Koleraaaret 1853 opført Barakker som Husly for Beboere fra pestsmittede Huse i Byen, som blev tømte. Disse Agre ses ligeledes paa Fugleperspektivet (Nr. 38 C) og blev først nedrevne, da Hospitalet toges i Brug i 1863. Barakkerne (Nr. 38 B) udgjorde tilsammen en hel lille By.

Senere delte Reeh Jorden imellem sine Sønner, saaledes at en af dem fik Hovedparcellen og en anden en Parcel paa ca. 7 Tdr. Land, nærmest „Peymanns Løbet" (Nr. 38 A), som ved „Sortedams-Agrene" førte Vandet fra Sortedams-Søen til Stadsgraven (Fæstningsgraven). Denne Søn byggede sig et lille straatækt Hus paa denne Jord, som han kaldte „Rørholm" (Nr. 39).

Men saa kom Englænder-Overfaldet i 1807. — For at aabne Voldenes Kanoner frit Spillerum skulde Husene paa dette Terræn nedbrændes, og Reeh maatte staa paa sin Post paa Volden og se, hvorledes hans Ejendom gik op i Luer.

Straks efter at Englænderne var dragne bort, blev Husene opført igen, og ved den Lejlighed blev den smukke Allé plantet, som førte fra Østerfarimagsvejen ind til „Østerholm" (se Billedet Side 233).

I Tidens Løb blev Hovedparcellen „Østerholm" atter udstykket, saaledes at Gartner Reeh jr. beholdt Bygningen og 8 Tdr. Land medens hans Broder Voldmester Reeh fik 4 Tønder Land af Jorden, som laa nærmest Landstedet „Elba", hvor han opførte en smuk Ejendom (Nr. 42). Han var Palægartner hos Christian VIII og havde desuden Tilsynet med Glacierne og Voldene, ligesom Rørskæringen paa Stadsgravene og Plukningen af Vainødder i Kirsebærgangen paahvilede ham.

Terrænet mellem Nørrevold og Sortedamssø. Efter Thor Brandts Kort 1854.
Lod I, II og III repræsenterer „Sortedamsagrene", hvorpaa „Kommunehospitalet" opførtes; tilhøjre for disse ses „Peymanns Løbet" og de i Teksten omtalte Kolera-Barakker.

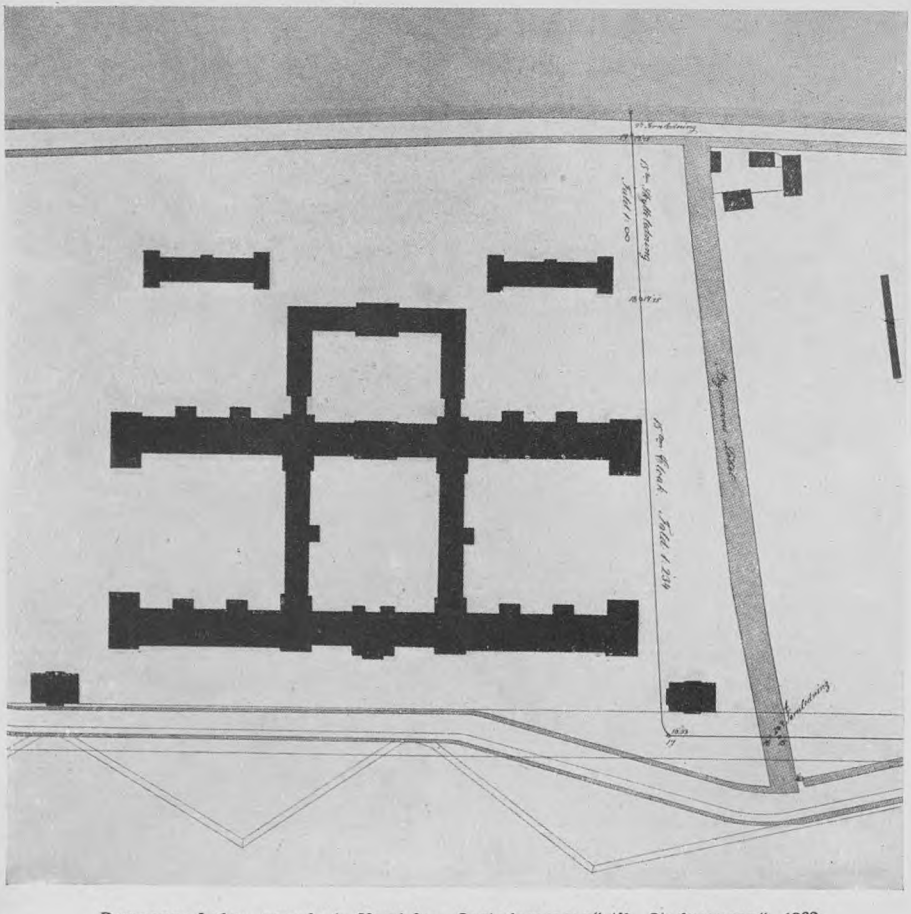

Peymanns Løbet, som førte Vand fra „Sortedamssøen" til „Stadsgraven", 1862.

Dengang laa Folk paa Landet herude om Sommeren; hos Gartner Reeh boede saaledes Major Gamel i 7 Aar og senere Professor Engelsted i flere Aar. Man flyttede da ud med Flytteomnibus, som naar Folk nutildags tager Sommerophold langs Kysten, og ind til Byen igen i September.

I Modsætning til „Østerholm", der hele Tiden var i Familien Reehs Eje, har „Rørholm" været paa mange Hænder. Reeh solgte den til en Gartner Bostrup, som igen afhændede den til Kommandør Schønheyder for 16,000 Kr. Derpaa købte Gartner Grimmenstein den og opførte det Hus, som stod, til Ejendommen udstykkedes, og i 1845 erhvervede Gartner Meldola Ejendommen for 31,200 Kr. Allerede i 1850erne begyndte Tanken om Byens Udvidelse at røre sig, og Meldola udkastede i den Anledning et Projekt til „Rørholm"s Udstykning og Bebyggelse. Men der var rigtignok den Hindring, at Ejendommen laa indenfor Demarkationslinien, som dengang løb langs „Kærlighedsstien", og Følgen deraf var, at Projektet var indskrænket til at omfatte lave Bindingsværksbygninger, tilmed behæftet med den Servitut, at de uden Erstatning skulde nedbrydes af Ejerne, om Fjenden kom for Staden. Der blev forsøgt med en Auktion, men der var kun Lysthavende til to Parceller, og Prisen var ikke højere end 20 Sk. (40 Øre) pr. Kvadratalen.

Efter „Rørholm" er en af Gaderne, „Rørholmsgade", opkaldt og en anden efter den sidste Ejer, Grosserer Weber, Webersgade; derimod har man ikke fundet Anledning til at mindes „Østerholm" eller Navnet Reeh.

„Østerholm" blev nedrevet Aar 1883, men en Del af Grunden var allerede da bebygget af Arbejdernes Byggeforening, som havde erhvervet det mægtige Areal og her opførte det store Kompleks af Arbejderboliger og anlagde følgende Gader: Voldmestergade, I. A. Schwartzgade, Hallingsgade, Høyensgade, Skovgaardsgade, Marstrandsgade, Eckersbergsgade, Abildgaardsgade, Jens Juelsgade og Wiedeweldtsgade, af hvilke Hallingsgade, som var den første, allerede var anlagt forinden Nedrivningen af „Østerholm".

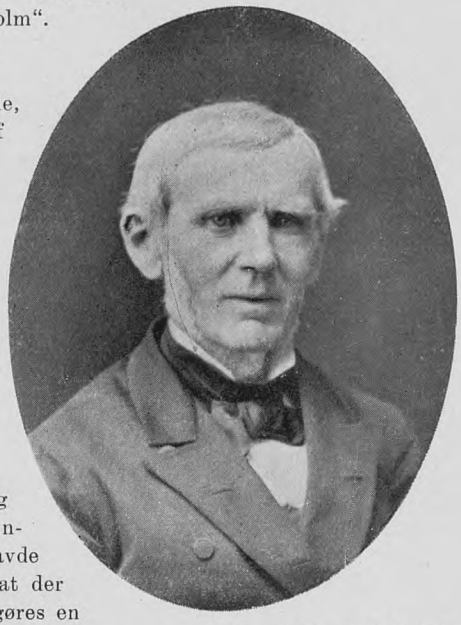

Professor E. A. Dahlerup — Professor C. E. M. Levy,
hvis Klarsyn bestemte Hospitalets udmærkede Beliggenhed.

Paa Sortedamsagrene, som laa ved Siden af „Rørholm" (se Billedet Side 248) opbyggedes 1859-63 Kommunehospitalet.

Koleraen i 1853 skaffede København det moderne Hospital, som Byen havde savnet. Den store Farsot havde saa uhjælpelig blottet de bestaaende Mangler og navnlig vist, hvor lidt „Almindelig Hospital" havde magtet sin Opgave, at der nu endelig maatte gøres en Forandring. Det blev dog ikke Hospitalsbestyrelsen eller de kommunale Myndigheder, som gjorde de første Skridt til en Forbedring af Forholdene. Initiativet hertil kom fra Sundhedskollegiet og Regeringen.

Der nedsattes en Kommission, hvis Opgave særlig skulde være at undersøge Hensigtsmæssigheden af en Adskillelse af de to i Almindelig Hospitals Bygning i Amaliegade forenede Institutioner, Sygehospitalet og Lemmestiftelsen, og derefter fremkomme med det eller de Forslag, hvortil den ved en saadan Undersøgelse maatte finde sig foranlediget.

Kommissionen arbejdede godt. Den holdt sit første Møde den 17. December 1853, og inden det næste Aar var udløbet, var dens Betænkning afgivet. Der kunde jo næppe være nogen Tvivl om, hvad den vilde komme til at gaa ud paa; med fuld Enstemmighed tilraadede Kommissionen, at et helt nyt Sygehospital skulde opføres, det skulde ligge i fri Omgivelser uden for Byen, og det skulde være helt uafhængigt af Fattigvæsenet.

At det nye Hospital skulde ligge uden for Voldene var der mange Grunde der talte for, først og fremmest den, at det vilde være umuligt at finde en passende Byggeplads i den overbefolkede indre By. Dertil kom, at man kun uden for Voldene kunde skaffe den fornødne Tilgang til Hospitalet af ren og frisk Luft og den uforstyrrede Fred og Ro, som de syge paa Hospitalerne i Amaliegade nu savnede saa stærkt. Endelig var man ikke der bundet af Hensynet til de allerede eksisterende Gaders Retning.

Arkitekt,
Professor Hans Chr. Hansen,
som opførte Kommunehospitalet.

Udenfor Søerne var der især to Steder, som Komiteens Opmærksomhed blev hendraget paa. Det ene var den saakaldte „Fuglebakke" bag Ladegaarden, det andet Vesterfælled, og efter mange Overvejelser enedes Komiteen om at give sidstnævnte Plads Fortrinet, og i en Indstilling af 20. Oktober 1855 tilraadede den altsaa Opførelsen af et Hospital paa Vesterfælled. I Kommunalbestyrelsen var der dog ikke Enighed om, at Komiteen havde truffet det rette. Overpræsident Lange holdt stærkt paa Fuglebakken, og til denne Anskuelse sluttede to af Komiteens lægekyndige Medlemmer sig, d'Hrr. Dr. Hassing og Professor Rørbye. Men da Flertallet i Komiteen fastholdt den en Gang tagne Beslutning om Opførelsen af Hospitalet paa Vesterfælled, udtraadte de to Læger af Komiteen. Sandheden var jo den, at hverken det ene eller det andet af de to Steder egnede sig til Anlæg af et stort Hospital. Dette udtalte Sundhedskollegiet, som i Sommeren 1856 fik Sagen til Erklæring, og det samme mente de to nytiltraadte lægekyndige Komitémedlemmer, Professorerne E. A. Dahlerup og C. E. M. Levy, (som i Juli 1856 indtraadte i Komiteen). Det blev disse to Læger, som fik Held til at føre Sagen ud over det døde Punkt. — Ved en lykkelig Indskydelse satte de sig ud over alle Krigsministeriets Demarkationsbestemmelser, rettede deres Opmærksomhed paa Terrænet inden for Søerne og pegede med sikker Haand paa det Sted, hvor Hospitalet skulde ligge. Og saa snart denne Plads en Gang var nævnet, forstod alle, at her havde man truffet det rette. Den Byggegrund, som de to Læger udpegede, var de saakaldte „Sortedamsagre" (Nr. 38 C) mellem Østerfarimagsvej og Sortedams-Søen. Pladsen her var fri og aaben som Vesterfælled, og dog langt nærmere Byen end Fuglebakken. Agrene udgjorde en aaben Plæne paa over 12 Tdr. Land, saa her var Plads nok. Grunden var ren Lerjord, og den overliggende Fyld af god Beskaffenhed. Her var ingen Rendestene og ingen Bebyggelse, og Jorden var Kommunens egen Ejendom.

Terrænet mellem Fæstningen og Søerne var endnu paa den Tid en Blanding af fri Natur og Storstadsaffald — Romantik og Svineri ved Siden af hinanden. Til den ene Side havde man de høje skraanende Volde med brede Grave om deres Fod og Træernes grønne Kupler foroven; til den anden Side laa de 3 Søer, langs hvilke løb de træbeplantede Spadserestier (Venskabsstien, Kærlighedsstien og Ægteskabsstien). Og midt igennem det hele, fra Østerbro til Vesterbro, løb den lange Farimagsvej, snart lige ud, snart i Bugter og Slyng mellem Haver og Gartnerier og landlige Vænger.

Forøvrigt var Omgivelserne her i det Hele mindre hyggelige, hovedsagelig Lossepladser, Svinestier, forsømte Fattigkirkegaarde. Den gamle Koppekirkegaard, hvis Grund nu skæres af den yderste Ende af Gothersgades Forlængelse, var vel bleven nedlagt i 1841, men den henlaa i den Tid uindhegnet og øde, som en aaben Tumleplads for Mennesker og Dyr. Paa den modsatte Side af Farimagsvejen indrettedes derpaa en ny Fattigkirkegaard, som benyttedes indtil 1858. Andre Pladser langs Vejen brugtes til Oplag for Dagrenovation, der blev gjort frugtbringende ved at anvendes til — Svineopdræt!

Koleraen i 1853 havde dog ogsaa herude bevirket, at der blev sat lidt bedre Skik paa Tingene. Da en Mængde af Byens pestsmittede Huse blev tømte for Beboere, havde Myndighederne skaffet Husly til disse dels i Teltlejre paa Glaciet, dels i mere varige Træbarakker (Nr. 38 B), som i August 1853 opførtes netop paa Sortedamsagrene langs det saakaldte Peymanns Løb (Nr. 38 A), der som omtalt foran førte Vand fra Sortedams-Søen til Stadsgraven. Krigsministeriet havde kun nødtvungen givet sit Minde til disse Barakkers Opførelse, og i de følgende Aar førte det en haardnakket Kamp for atter at faa dem bort. Ikke desmindre blev

fecit. Arkitekt Chr. V. Nielsen.

Det nye Kommunehospitals Hovedfacade mod Østerfarimagsvej, 1863.

Udsigt fra Stadsoberstens Bastion 1870 (udfor Gothersgade) over Glaciet til det i 1863 af Arkitekt Hans Chr. Hansen opførte Kommunehospital.

Det nye Kommunehospital ved Østerfarimagsvej i 1864.
Tilhøjre ses en Port, som førte ind til Ejendommen „Rørholm".

KØBENHAVNS
KOMMUNEBIBLIOTEKER

Overkirurg S. D. Withusen.
1863—68.

Overkirurg V. Holmer.
1868—84.

Overkirurg C. L. Studsgaard.
1875—99.

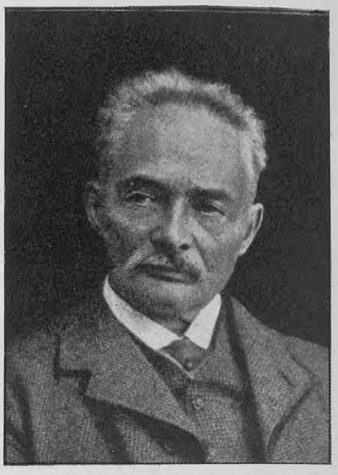

Overkirurg E. A. Tscherning.
1892—1919.

Overkirurg A. Iversen.
1884—92.

Overkirurg S. Saxtorph.
1899—1911.

Overkirurg P. N. Hansen.
Siden 1911.

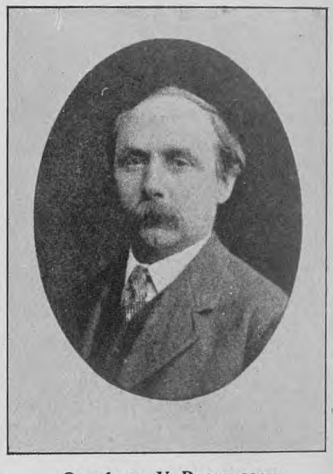

Overlæge V. Rasmussen.
1870—75.

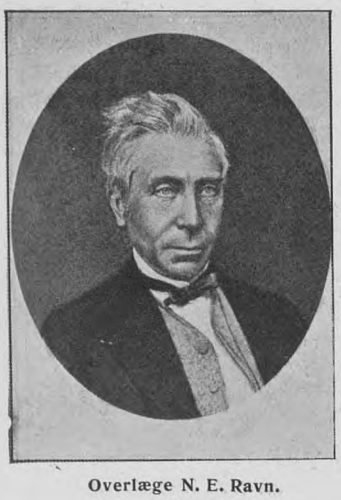

Overlæge N. E. Ravn.
1863—70.

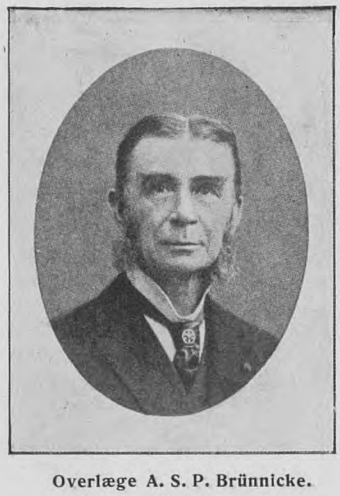

Overlæge A. S. P. Brünnicke.
1870—96.

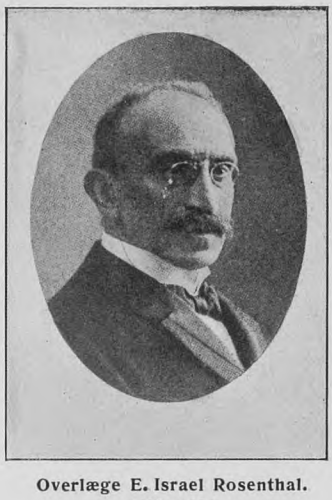

Overlæge E. Israel Rosenthal.
1896—1920.

Overlæge A. F. Aarestrup.
1863—74.

Overlæge F. I. Trier.
1874—92.

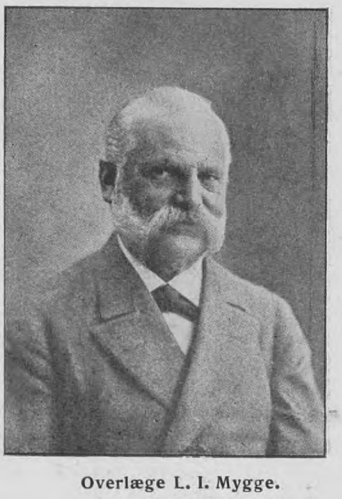

Overlæge L. I. Mygge.
1892—98.

Overlæge A. Fløystrup.
1898—1916.

Overlæge S. Engelsted.
1863—82.

Overlæge C. Rasch.
1906—11.

Overlæge E. Ehlers.
Siden 1911.

Overlæge H. I. Bing.
Siden 1911.

Borgmester I. C. I. Gammeltoft.
1860—73.

Overlæge C. G. Gædeken.
1875—87.

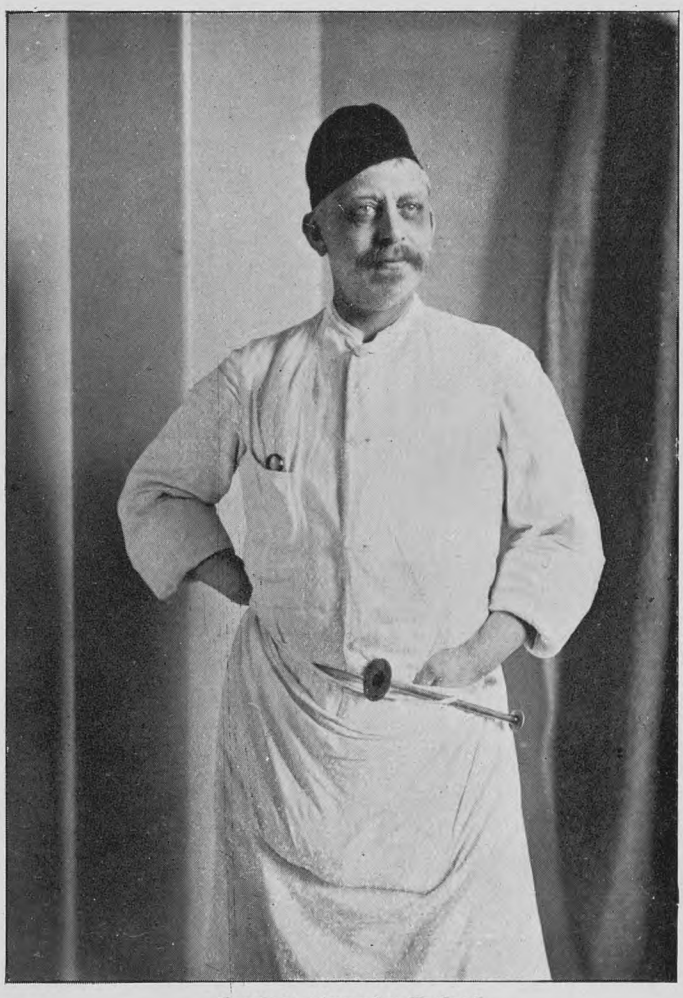

Overlæge Alexander Haslund.
1882—1906.

Borgmester I. F. Schlegel.
1873—75.

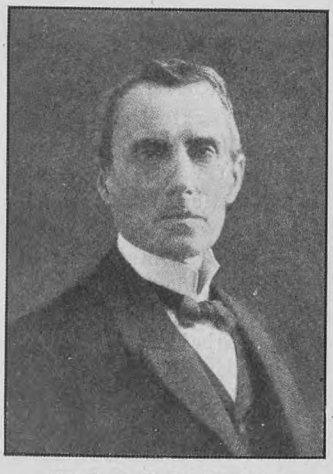

Overlæge K. Pontoppidan.
1887—98.

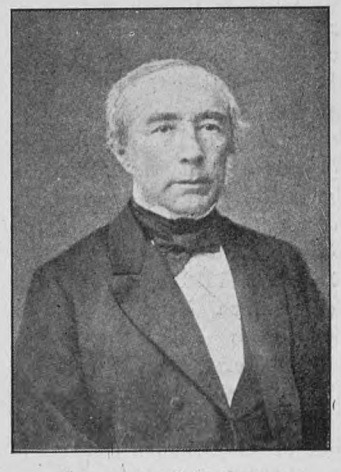

Borgmester C. E. Fenger.
1875—83.

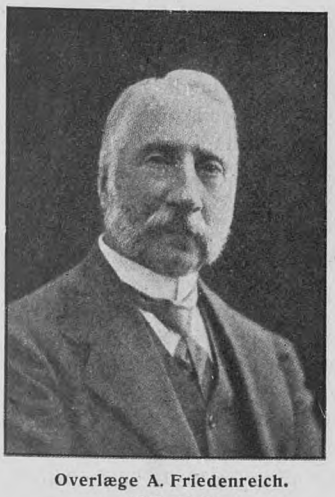

Overlæge A. Friedenreich.
1898—1919.

Forstander I. F. Andersen.
1863—83.

Forstander, Inspektør, Direktør H. V. S. Gredsted. 1883—1910.

Borgmester L. C. Borup.
1883—1903.

Barakkerne staaende der Aar efter Aar, og udviklede sig, som omtalt foran, efterhaanden til en hel lille By med Børneasyl, Marketender og Vægter, med Kakkelovne i udmurede Stuer i Træhytterne, Vandindlæg og Spildevandsafløb til Peymanns Løb. Da Bygningen af Kommunehospitalet blev paabegyndt i Foraaret 1859, blev den af Barakkerne, som laa nærmest ved Østerfarimagsvej, indrettet til Kontorlokale for Opsynet ved Bygningen, og de 3 sidste af disse Kolerahytter forsvandt først i 1863, da Hospitalet var færdigt.

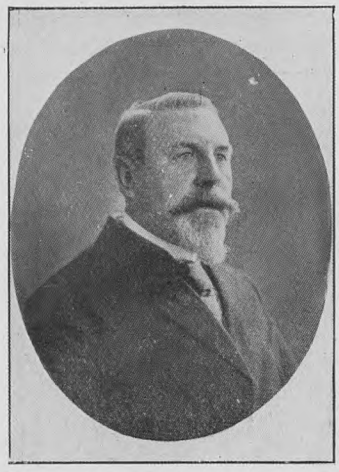

Borgmester J. Jensen.
Fra 1903.

Direktør K. M. Nielsen.
Fra 1910.

Det var maaske netop denne lille By paa Sortedamsagrene, der henledte de nævnte to Lægers Opmærksomhed paa denne Plads: her havde det jo allerede vist sig, at det var muligt at fravriste Krigsministeriet en Indrømmelse. Et Par Maaneder efter de to Lægers Indtræden i Komiteen forelaa dennes Forslag om den nye Byggeplads til Forhandling i Borgerrepræsentationen. Forsamlingen modtog det med enstemmig Tilslutning og vedtog straks, at et Andragende skulde indgives til Krigsministeriet om den nødvendige Byggetilladelse. Det tog Tid, inden Svaret indløb, og Professor Dahlerup, som maaske var Planens egentlige Ophavsmand, var stærkt utaalmodig, og foranledigede ved ny Henvendelse til Krigsministeriet at opnaa følgende Svar: Under 20. Novbr. 1858 har Kongen paa Krigsministeriets Indstilling resolveret, at det tillades Københavns Kommune at benytte en Del af Grunden Nr. 114 H 1, 2 og 3 ved Øster-Farimagsvej til Opførelsen af det projekterede nye Hospital, imod at Kommunen underkaster sig de nærmere Betingelser, som Krigsministeriet i Forsvarsvæsenets Interesse maatte finde Anledning til at stille.

Om disse Betingelser blev der derefter ført nærmere Forhandlinger, som resulterede i, at Magistraten den 27. Juni 1859 underskrev et Revers, hvori Kommunen forpligtede sig til at overholde Betingelserne.

Saaledes var da Forhandlingerne med Militæretaten lykkeligt ført til Ende og det nye Hospitals Beliggenhed endelig fastslaaet.

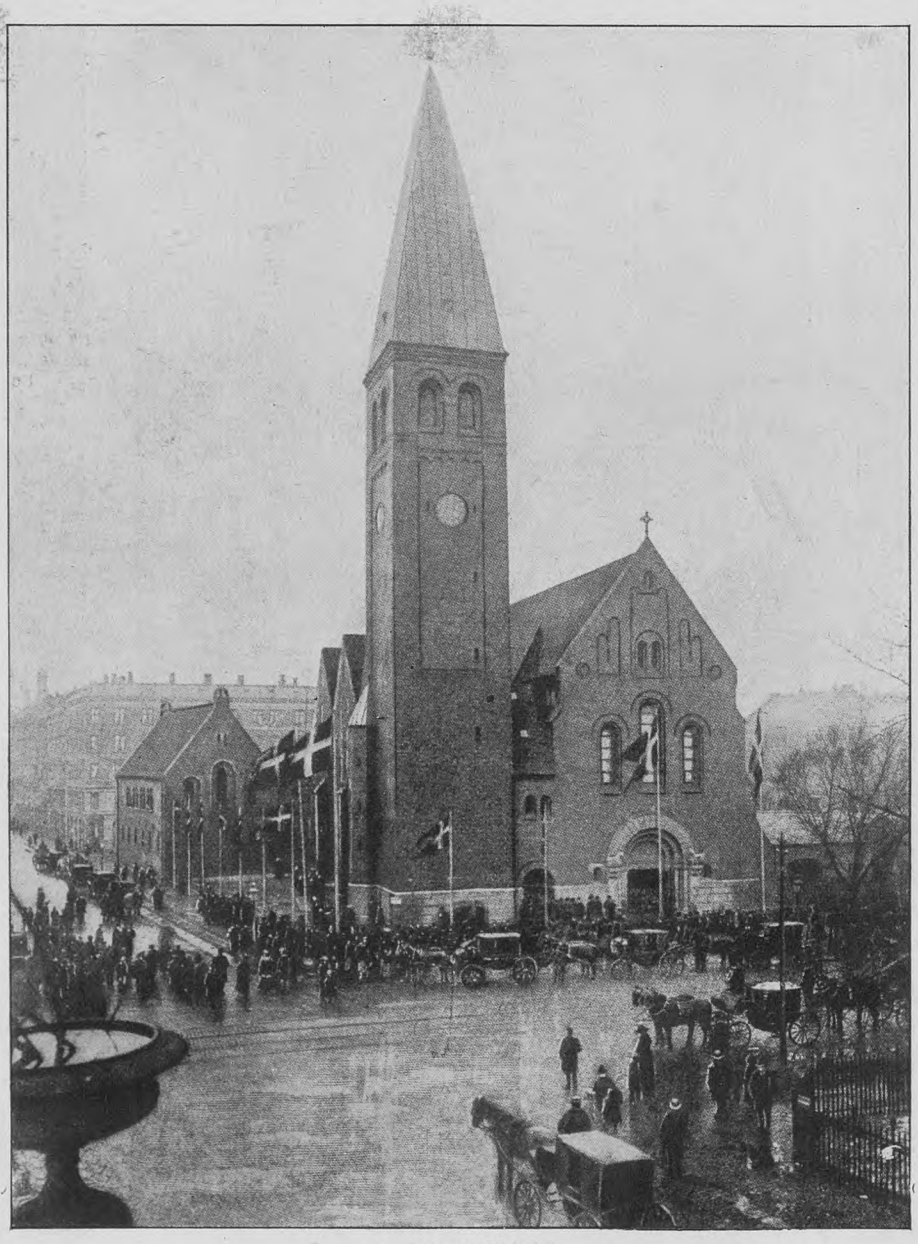

„St. Andreas Kirken".
Kirken er opført 1898—1901 af Arkitekt Martin Borch (se iøvrigt Teksten Side 256).

Tegninger og Overslag til et saadant Hospital paa 800 Senge saavel som til et mindre paa 450, som Ministeriet havde ønsket, men som der forøvrigt ikke viste sig mindste Interesse for — hverken i Komiteen eller i Kommunalbestyrelsen — indkaldtes til 1. Oktober 1857. For den store Plan blev udsat to Præmier, paa 1000 og 500 Rdl., for den mindre ligeledes to, paa 600 og 300 Rdl.

Resultatet af Konkurrencen var nok en Overraskelse; da Fristen var udløbet var der ikke indkommet et eneste Tilbud, og der kom heller ikke noget. Komiteen henvendte sig da til kgl. Bygningsinspektør, Professor ved Kunstakademiet Chr. Hansen (se Bill. S. 249), en Broder til Theophilus Hansen, som straks modtog Komiteens Opfordring til at udarbejde Tegninger og Overslag saavel til et større som til et mindre Hospital. I Løbet af et halvt Aar var Planerne færdige og havde vundet alle Autoriteters udelte Bifald. Arktitekten fik udbetalt Førstepræmierne for begge Planerne, 1600 Rdl., af hvilket Beløb han dog selv skulde afholde Udgifterne ved en Rejse til Frankrig og Belgien for at gøre sig bekendt med moderne Varme- og Ventilationsindretninger.

Overslaget lød paa 928,000 Rdl., foruden Udgifter til Terrænets Regulering, til Anlæg af Varme- og Ventilationsapparater og til Inventar, og Borgerrepræsentationen bevilgede i Maj 1858 de første 800,000 Rdl. til Arbejdets Udførelse. Som Konduktør ved Bygningens Opførelse ansattes Arkitekt Beckmann, og Professor Hummel paatog sig at udarbejde Planer til et Opvarmnings- og Ventilations-System, og det hele Arbejde henlagdes under Borgmesteren for Magistratens fjerde Afdeling Etatsraad E. D. Ehlers.

Medens det store Byggearbejde blev paabegyndt og skred fremad fortsatte Komiteen sine Forhandlinger, særligt om Hospitalets Benyttelse og Administration. Man enedes om, at Borgmesteren for Magistratens anden Afdeling skulde have den øverste Ledelse; Hospitalets første Borgmester blev altsaa I. C. I. Gammeltoft, som beklædte Embedet som Borgmester for Magistratens anden Afdeling fra 1860—73, derefter fulgte I. F. Schlegel fra 1873—75, C. E. Fenger fra 1875—83,

L. C. Borup fra 1883—1903, og endelig J. Jensen fra 1903, som fremdeles beklæder Embedet.

Byggearbejdet var imidlertid skredet fremad. Den 1. September 1860 holdtes det festlige Rejsegilde, og den næste Sommer var Bygningens Ydre i det væsentlige færdigt, saaledes som det ses paa Billedet Side 250. I Løbet af de næste 2 Aar blev det indvendige gjort færdigt, og Bygningen kom da til at rumme ialt 844 Sygepladser, deraf 759 ordinære Sygesenge, 4 Officiantværelser og 44 Celler. I Løbet af Sommeren 1863 var det store Arbejde, som ialt havde kostet $1^1/_2$ Million Rdl. tilendebragt.

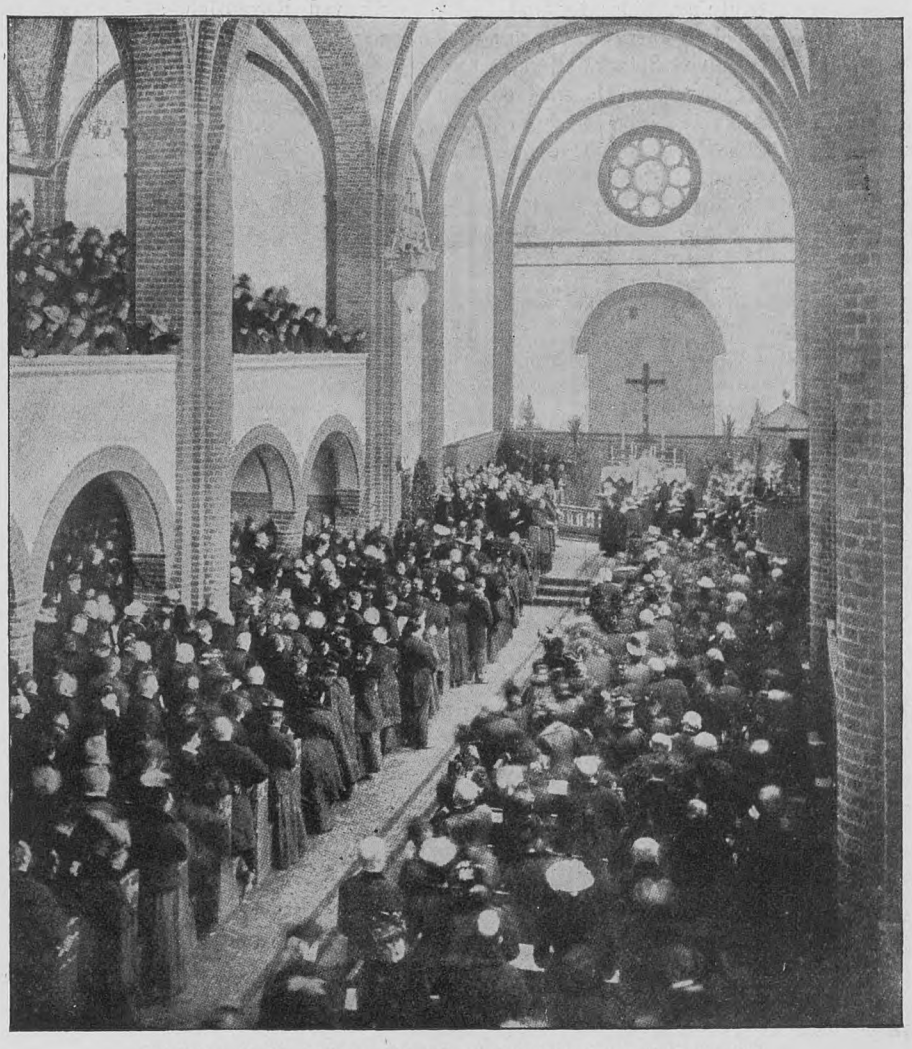

Det Indre af „St. Andreas Kirken" paa Indvielsesdagen 3. Marts 1901.

Hospitalsbygningen stod da, som vi ser den endnu, en langagtig Firkant, der omslutter 3 beplantede Gaardsrum. Bygningens Facade er $342^1/_2$ Alen lang, den er holdt i en enkel, alvorlig Stil, som passer godt til Bygningens Bestemmelse. Der er anvendt meget faa arkitektoniske Prydelser, og de store Flader brydes kun af de fremspringende Midt- og Endepartier. I Midtpartiet findes store Hovedportaler og over dem Kirken med Kuppel og Spir.

Bagved Hovedbygningen ligger Maskinhuset med sin Dampskorsten, Vaskeribygningen og Linnedmagasinet og endnu længere tilbage to fuldstændig isolerede Huse, det ene bestemt til Optagelse af Patienter med farlige smitsomme Sygdomme, det andet til urolige Sindssyge.

Størstedelen af Hospitalets Personale blev ansat fra 1. Septbr. 1863. Den 2. September blev Hospitalet taget i Øjesyn af Kong Frederik VII, og i de følgende 14 Dage stod det aabent for Besøg af Publikum. Den 19. September blev det taget i Brug ved Modtagelse af Patienter fra Byen, og Dagen efter overflyttedes de første syge fra Almindelig Hospital. Ved Udgangen af Oktober Maaned var Overflytningen tilendebragt, efter at 450 Patienter havde forladt den gamle Anstalt og dens Filialer. Den 18. Oktober var Kommunehospitalets Kirke bleven indviet af Sjællands Biskop, og det store Foretagende var saaledes ført til en lykkelig Ende. Baade af danske og fremmede blev det udtalt, at København nu var i Besiddelse af det smukkeste og mest hensigtsmæssige Hospital i Europa.

Arkitekt Martin Borch, som opførte „St. Andreas Kirken".

Vi har i det foregaaende fremført en Række Billeder af Hospitalet fra 1863 og senere, og ville slutte vor Omtale af Institutionen med en Række Billeder af Hospitalets Overlæger og Direktører fra 1863 til Dato.

Om Hospitalets Bestyrelse hedder det i det oprindelige Regulativ:

„Borgmesteren for Magistratens anden Afdeling har den øverste, afgørende Ledelse af Hospitalets Anliggender.

I økonomisk og administrativ Henseende udgør Hospitalet en Enhed, i lægelig Henseende er Hospitalet delt i 4 Afdelinger, nemlig 1 kirurgisk, 2 medicinske og 1 Hudsygeafdeling. Patienterne i Epidemiafdelingen og i Cellebygningen henhører under de respektive Afdelinger.

Under Borgmesteren sorterer i sideordnet Stilling en Forstander og Hospitalets Overlæger.

Under Forstanderen henlægges den hele daglige Administration og Økonomien.

Under Overlægerne, der hver har sin Afdeling, henlægges udelukkende alt, hvad der vedkommer Sygebehandlingen og Sygeplejen. For at tilvejebringe den fornødne Enhed i Hospitalets Bestyrelse i lægelig Henseende danne samtlige Overlæger et Lægeraad. Lægeraadet samles regelmæssig en Gang maanedlig med Borgmesteren og Hospitalets Forstander for at forhandle Hospitalets Anliggender".

Fra sin første Begyndelse har der saaledes i det væsentlige været tilsigtet samme Ledelse af Hospitalsvæsenet som nu, idet der dels oprettedes et raadgivende Lægeraad, dels i Spidsen for Administrationen stilledes en ikke-lægekyndig Embedsmand. Siden da er Hospitalsvæsenet vokset, og de to Faktorer har ogsaa været undergivet Udviklingens Lov. Lægeraadets Medlemstal er stadig vokset, efterhaanden som nye kommunale Hospitaler er kommen til, og Forstanderstillingen er i Tidens Løb, alt eftersom der henlagdes flere Hospitaler under den, forandret først (i 1885) til en Inspektørstilling og senere (i 1898) til en Direktørpost med Lønning i Kommunens første Lønningsklasse.

Paa den sidste Strækning af den højre Side af Østerfarimagsvej laa i sin Tid en Fattig- og Forbryderkirkegaard. Paa dennes Plads opførtes 1898—1901 efter Tegning af Professor Martin Borch paa en af Kommunen skænket Grund „St. Andreas

Kirke". Den er bygget i ren romansk Stil, med Benyttelse af gamle danske Kirkemotiver, paa Granitsokkel af store røde Munkesten, iblandede med Sten af lysere Farver, og bestaar af Skib og Kor ud i eet, med lige Afslutning, Sideskib mod Syd ud til Gothersgade med 3 blindingsprydede Spidsgavle, Taarn med kobbertækt, stærkt udbuet Pyramidespir ved Sideskibet, samt et Menighedshus i 2 Stokværk og et lille Ligkapel med Halvtag, hvilke to sidste Bygninger med Forbindelsesbygning indeslutter en lille Gaard ud til Bartholinsgade. Hovedskibet er 144 Fod langt og ca. 30 Fod bredt, Sideskibet 80 Fod langt og 24 Fod bredt og Koret 38 Fod dybt. Taarnet er 102 Fod til Gesimsen og 170 Fod til Fløjknappen. Hovedindgangens Granitportal i Østgavlen har 3 Søjler med tilsvarende Bueslag samt to Løver ovenpaa Søjlerne udførte af Billedhugger A. Bundgaard; paa Langsiden ud mod Kommunehospitalet sidder en Andreasmedaillon af Kridtsten udført af Billedhugger Th. Bærentzen. Fra Forhallen og det hvælvede Taarnrum fører en Stentrappe op til Orgelet over Indgangen og Pulpituret i Sideskibet. Skibet har Krydshvælvinger, hvis bærende Led staar i røde Mursten; navnlig er Pulpitursiden smukt inddelt med Piller og Søjler, der bærer fyldige Buer; Nordsiden, hvorfra Kirken faar sit væsentlige Lys gennem 4 Grupper tredelte Vinduer er hvidtet. Koret er hævet nogle Trin. Alteret har et Maleri, Bespisningen i Ørkenen af J. Wilhjelm og to mindre (Fiskedrætten og Johannes den Døber og Andreas); oven over Alternichen er der en Vinduesrose med et Glasmaleri; paa Korbuen et St. Andreas Billede, malet af H. Olrik. Ved Prædikestolen et Glasmaleri (Christus og Barnet) og et forgyldt Krucifiks, Granitdøbefont med et Relief, Christus og Børnene, udført og skænket af G. C. Freund.

Ved Kirken, der ejer sig selv og staar under Magistratens Patronat er ansat en Sognepræst, en residerende Kapellan, en ordin. Kateket, en Klokker og en Organist og Kantor. — St. Andreas Sogn, under Frue Provsti, udskiltes ved Resolution af $^{25}/_{11}$ 1895 af St. Johannes Sogn under Navn af St. Johannes søndre Sogn og fik ved Resolution af $^{24}/_{9}$ 1898 sit nuværende Navn. Det begrænses af Sølvgade, Øster Voldgade, Gyldenløvesgade, Nørre- og Øster-Søgade.

Som sidste Bygning paa højre Side af Østerfarimagsvej laa paa Hjørnet af den østlige af „Nørrebros Alléerne" Gæstgiverstedet „Tre Hjorter", der var en lang, lav enetages Bygning med Trappe midt paa Længen; Stalden laa nærmest Hjørnet af Øster Farimagsvej. Det var ret godt besøgt, et Slags „Slukefter" for den hjemvendende Kulsvierbonde, som her fik sin sidste københavnske Snaps, før Næsen vendtes hjemefter; stundom var Snapsen saa høj, at Staldmesteren maatte hjælpe Bonden til Sæde og give ham Tømme og Pisk i Hænderne; et Hyp underrettede Bæsterne om, at alt var i Orden, saa luntede de ud ad Vejen og naaede ikke sjældent Hjemmet med vor Fa'er liggende blideligt slumrende bag i Vognen, sovende Københavnerrusen ud. Mest Liv var der dog om Sommeren i „Kildetiden", de 3—4 Uger der laa paa denne og hin Side af St. Hansdag, i hvilke det var Omegnens, maaske Amtets Bønder tilladt at agere Vognmænd og kapre Gæster til deres forøvrigt meget umagelige to-, tre- eller firestolede Fjælevogne uden Fjedre (Se Billedet Side 258); men i Dyrehavstiden toges det ikke saa nøje, og Fordringerne til Bekvemmelighed var ikke saa store som senere i Aarhundredet. Om Hverdagene, naar Begæret efter Plads paa Vognene ikke var saa stort, gik det ganske ordentligt til; Prisen for en Tur til Bakken var da gerne 1 ℳ = 33 Øre pro persona; Familier som paa en Gang tog flere Sæder, fik vel endog Rabat; men om Søndagen, naar Efterspørgslen var større, især den anden og den sidste Dyrehavssøndag var der meget livligt ved „Tre Hjorter" lige fra den aarle Morgenstund. Prisen var da aldrig under 24 Skilling (50 Øre) og Kl. 1—2 kunde i godt Vejr Kursen stige til 32 Skilling (ca. 66 Øre) pro persona, Kuskene med sorte Uldhatte, sølvknappede Trøjer af livlige lyse Farver og med Pisken i Haanden kaprede paa det ivrigste; og vé den ulykkelige Familiefader, som med Mutter, Børn, Tjenestepige og Madkurve eller Madposer faldt i Hænderne paa 3 à 4 Kuske, der stimlede om ham og halede i ham hver henimod sin Vogn! Mutter og Børnene, især de sidste, pressede paa for at komme afsted, og Kuskene tingede og sled i de ulykkelige; det var en Forsmag paa den Skærsild, som skulde gennemgaas om Aftenen paa Hjemturen fra Bakken. Endelig var Vognen stoppet saa fuld, som den vel kunde, thi før kørte Bonden ikke, og ofte nøjedes han selv med at sidde paa Forsmækken og Fodersækken med Benene dinglende ned imellem Skaglerne.

Op til „Tre Hjorters" Rejsestald laa „Acciseboden" (kgl. Consumtions Contoir) med det store Skur med Ind- og Udkørselsport i Gavlene, i hvilke hele Vognlæs kunde indkøres og vejes. Her skulde Varer angives og Seddel løses. „Siseboden" var en ret anselig enetages Bygning med en bred Trappe (se Afbildningen 5. Aargang Side 55), der førte op til en aaben Forhal prydet med Søjler som Raad- og Domhusets paa Nytorv; gennem en Række Luger i Bagvæggen afgjordes Forretningerne imellem Publikum og Betjentene. Tarveligt forspændte Bøndervogne fra Omegnen, ja helt oppe fra Kulsvieregnen, førende Hø, Halm, Tørv, Brændsel, Fedevarer, Æg, Grøntsager etc., holdt i lange Rækker, som kun Fod for Fod avancerede; det var strængt forbudt at bryde ud af Vognrækken, som ofte strakte sig fra Acciseboden helt ud til Nørrebros Runddel, ja stundom endnu længere ud. „Acciseboden" solgtes ved Auktion i 1852, da Consumtionen ophørte.

Efter at den højre Side af Østerfarimagsvej fra Østerbro til Nørrebros Alléerne hermed er beskrevet, skrider vi til at omtale den venstre Side af Vejen, begyndende atter fra Østerbrogade, og nævner da først Holmens Kirkegaards skønne Beliggenhed, idet vi henviser til 8. Aargang Side 1, hvor vi grundigt har omtalt denne Kirkegaard.

Vi møder derefter i 1830erne det ubebyggede Glacis med mange hollandske Stubmøller (se Billedet Side 238), som laa paa Terrænet, hvor nu Dronning Louises Børnehospital ligger.

Børnehospitalet (se Billedet Side 236), som det almindelig benævnes, er opført 1877 efter Tegning af Arkitekt, Professor L. Fenger. Grundstenen nedlagdes den 9. Juli 1877 af Dronning Louise i Kong Christian IX's og Kongehusets Nærværelse

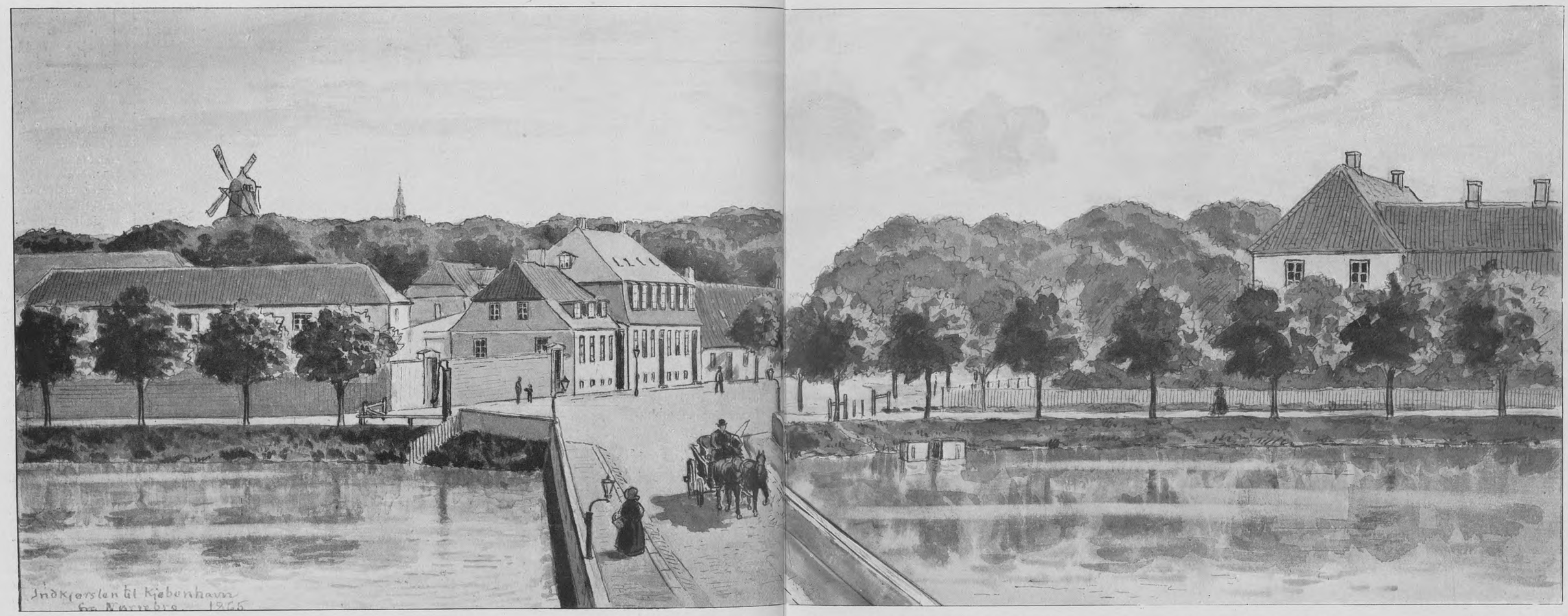

Omtrentlig midt i Billedet (lidt tilvenstre) ser man Traktørstedet „Tre Hjorter" (Hj. af Østerfarimagsvej og Nørrebro Alle ses Tømmerhandler Kellermanns, senere i Teksten beskrevne, store Ejendom (Hj. af Vesterfarimagsvej og Alléerne). Tilh. Overlæge Halk.
Midt i Billedet ses i Baggrunden Nørrebro Alléerne; Stierne tilvenstre og tilhøjre er Kærlighedsstie i Forgrunden er „Nørrebroen". Tilvenstre over Træerne ses Gothersgades Mølle. Tidspunktet er 1865.

Hospitalet var en Udvidelse af det siden 1850 i Rigensgade beliggende Hospital „for syge Børn", hvis Lokaler som Følge af den stadig voksende Tilgang længe havde været for smaa.

Bygningen var under Tag i Slutningen af 1877, stod derefter til Tørring til langt ind i 1878 og toges omsider i Brug d. 16. Juni 1879. Københavns Kommune havde overdraget til Bestyrelsen et Areal af Fæstningsterrænet for den af Bestyrelsen selv tilbudte Betaling af 20,000 Kr. Til Kommunens Overdragelse var dog knyttet den Betingelse, at, hvis den Overenskomst om Børns Indlæggelse, som straks skal blive omtalt, ved Initiativ fra Børnehospitalets Bestyrelses Side ophæves, skal der yderligere betales til Kommunen 20,000 Kr., og i Tilfælde af at Grunden eller Bygningerne benyttes paa anden Maade end til Børnehospital, skal der betales en Erstatning af 40,000 Kr. Den nylig antydede Overenskomst mellem Københavns Kommune og Hospitalets Bestyrelse angaar det gensidige Forhold med Hensyn til Optagelse i Børnehospitalet af saadanne syge Børn, som ellers skulde indlægges paa Kommunehospitalet, og fastsætter, at der paa Børnehospitalet altid skal være 32 Pladser til Belæggelse for Kommu-

Kapervogne udenfor Traktørstedet „Tre Hjorter" Hj. af Østerfarimagsvej og Nørrebro Alléerne. Tilh. Overlæge Halk.

(Se Teksten Side 256 og 257).

nens Regning af syge fattige Børn. Denne Overenskomst, som siden dens Indgaaelse ubrødelig er bleven holdt, har været en uvurderlig Støtte for Børnehospitalet, som uden Kommunens Betaling for de indlagte syge Børn næppe havde kunnet føre Hospitalets kostbare Drift gennem de forløbne Aar. (Kommunens Betaling for Patienter udgjorde f. Eks. i 1899: 32,921 Kr., medens

Nørrebro Alléerne, set fra Nørrevold.

Tilvenstre midt i Billedet ses Vesterfarimagsvejens Udspring fra Alléerne. I Baggrunden ses Ejendommene ved Dosseringerne.

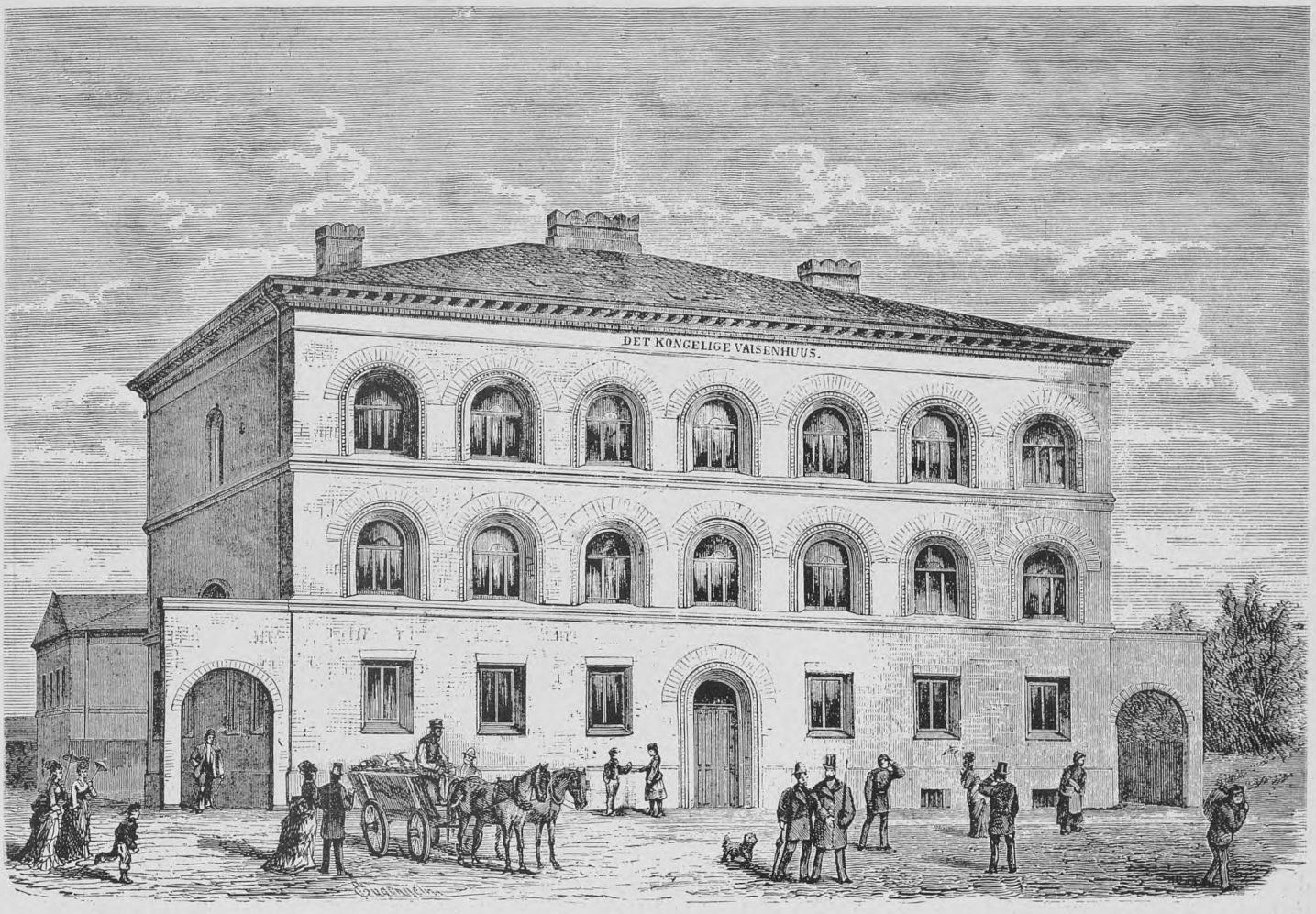

Den nye Bygning, som „det kgl. Vaisenhus“ lod opføre 1874 i landlige Omgivelser ved Vestre Farimagsvej; senere Nørrefarimagsgade Nr. 51.
Arkitekt C. F. Rasmussen.

Udsigt fra Nørrevold over „Ørstedsparken“ (anlagt 1876—79). Tilh. Overlæge Halk.

Mindestatuen af H. C. Ørsted ses i Forgrunden (afsløredes 1876, inden Parken var anlagt). I Baggrunden ses Ahlefeldtsgade og Nørrefarimagsgade.

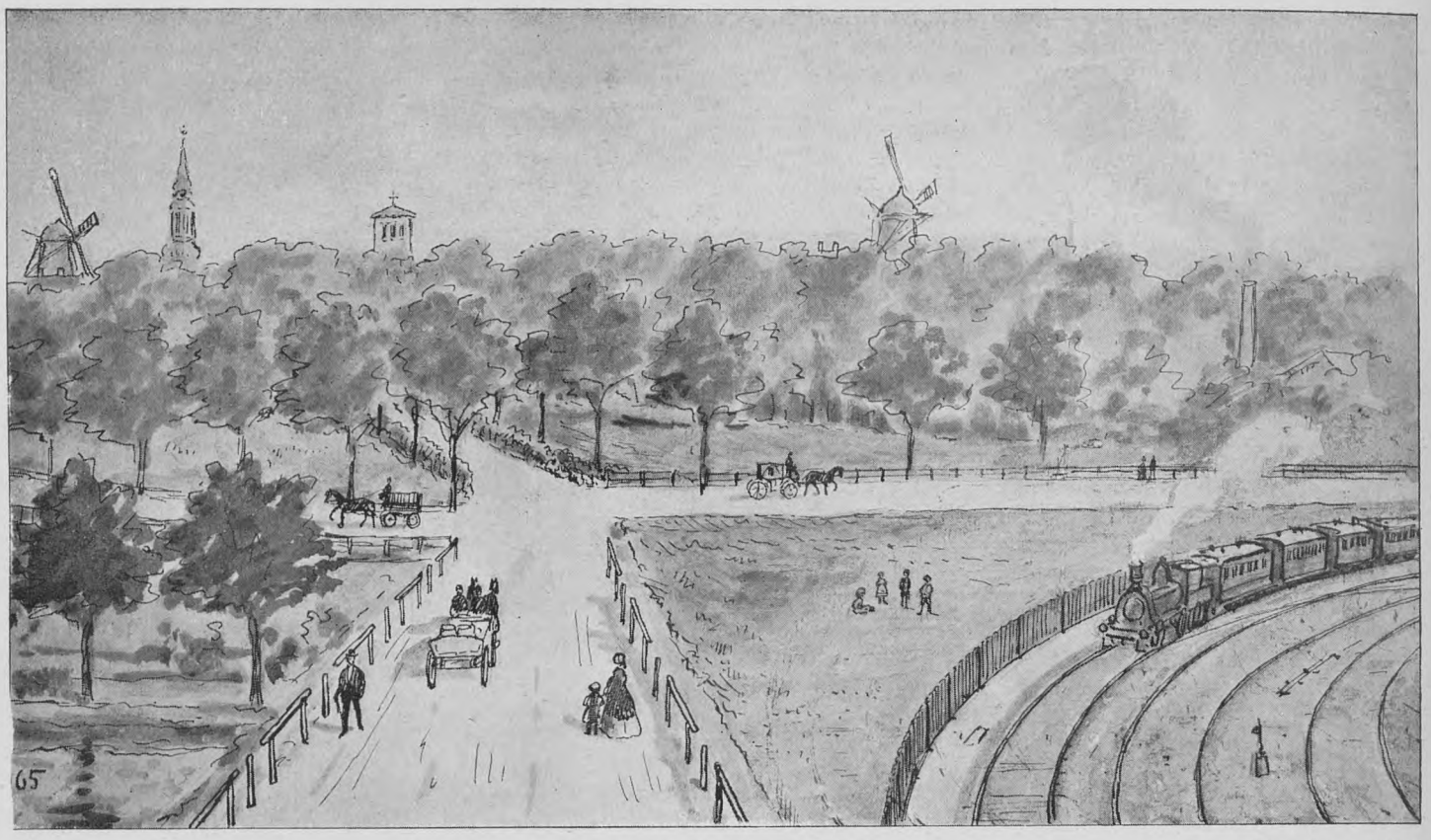

Dette Krydsningspunkt ses paa Fugleperspektivet Side 243 som Nr. 30. Tilh. Overlæge Halk.

Vejen i Forgrunden er Ladegaardsvejen (Nr. 31), dens Fortsættelse er Stien (Nr. 29) over til Teglgaardsbroen (Nr. 28);
Midtervejen er Vesterfarimagsvej, som tilhøjre (Nr. 34) førte hen til det nye Baneterræn, etableret i 1863, og tilvenstre førte til Nørrebro Alléerne (Nr. 35 og 36).

der af private kun betaltes 6,277 Kr.). — Med Hensyn til Grunden skal endnu bemærkes, at det Vederlag, der som Følge af Arealets Beliggenhed paa Glaciet skulde betales til Statskassen for Afløsning af de ved Demarkationslinien om København paalagte Indskrænkninger, til Beløb 16,236 Kr., ved Regeringens og Rigsdagens Imødekommenhed blev prioriteret i Grunden, saaledes at den

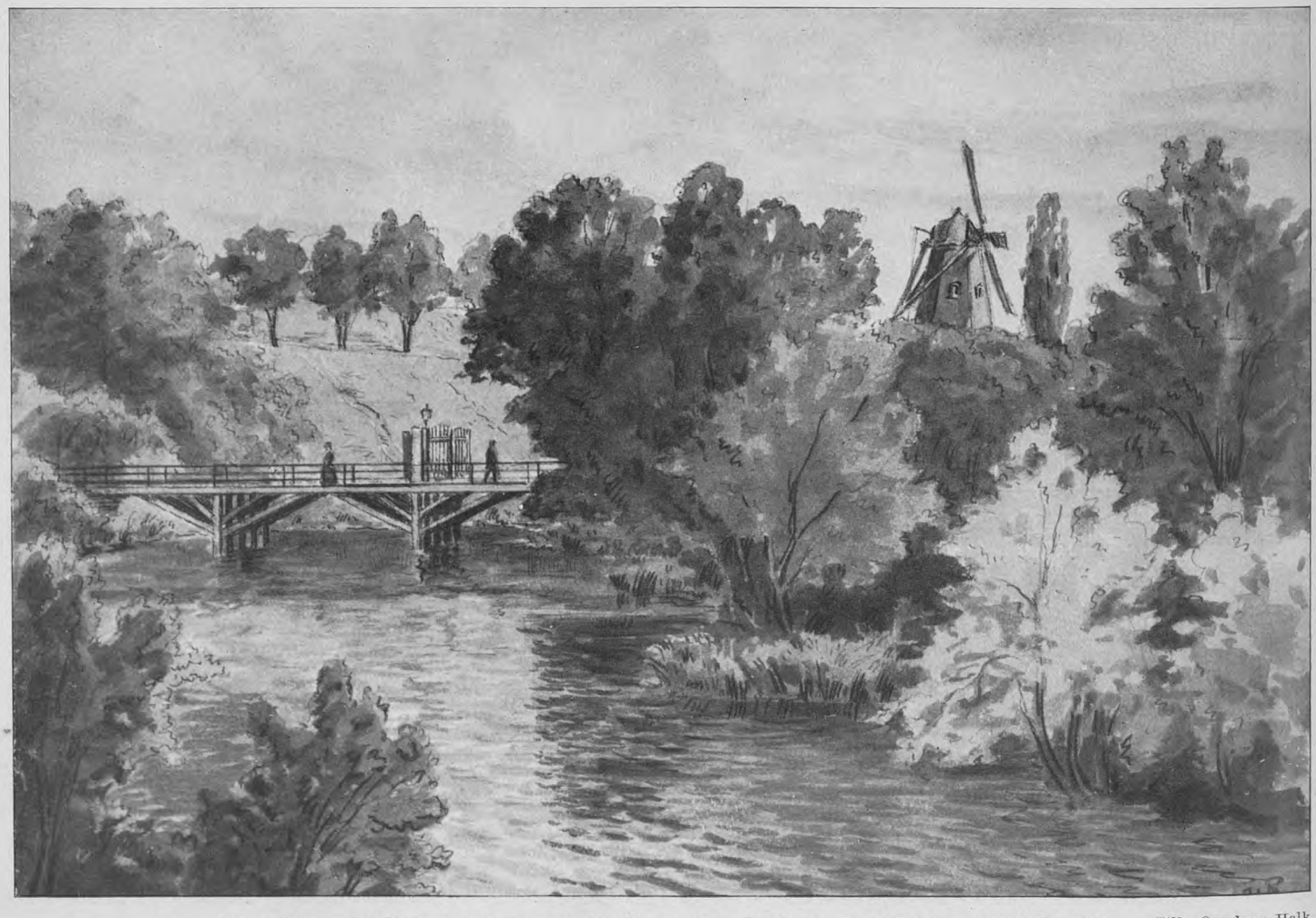

Man ser her paa Billedet Teglgaardsbroen (Nr. 28), som førte fra ovenfor beskrevne Sti over til Nørrevold. Tilh. Overlæge Halk.

Broen var anlagt 1856 og borttoges samtidig med at Volden blev sløjfet (Aar 1874).

Her ser man, hvor Opgangen til Volden fra Teglgaardsbroen udmundede (under Træbroen) paa Nørrevold.
Herfra førte en Trappe ned ad Voldskrænten til Teglgaardsstræde, som ses paa Billedet forneden. Trafikken til Ladegaardsvejen via Volden, Teglgaardsbroen og Stien var en meget benyttet Passage fra Byen til Nørrebro.

Trappen ned ad Voldskrænten til Teglgaardsstræde.
Tilhøjre for samme ses I. C. Jacobsens „Ølkælder", som oprindelig var en Udfaldsport gennem Volden.

I 1874 blev Voldstrækningen mellem Teglgaardsstræde og St. Pederstræde sløjfet og Jarmerstaarn udgravedes. En Del af Helmers Bastion (se Kortet Side 245) med St. Peders Mølle afrundedes og blev bibeholdt for at Befolkningen saa længe som muligt kunde glæde sig over dette smukke Parti. Ved Foden af Voldresten ses en Del af Stadsgraven, som senere kom til at ligge i Aborreparken. I Baggrunden tilhøjre ses den i 1863 opførte nye Hovedbanegaard, som nu er nedrevet, efter at den under Navnet Centralbanegaarden i 1911 henflyttedes til Terrænet ved Vesterbrogade, hvor vor ældste Banegaard tidligere havde ligget. I 1885 sløjfede man Møllen og derved forsvandt det sidste Stykke Fortidsminde paa dette Sted som

Man har her en Udsigt over det nu sløjfede Baneterræn som omfattede Nordbanegaarden, Holte- og Klampenborgstation.

Det beplantede Parti i Forgrunden er en Del af Aborreparken, med den Høj i Forgrunden, som blev til Rest af det Voldparti, som sløjfedes 1885, hvorpaa St. Peders Mølle havde staaet.

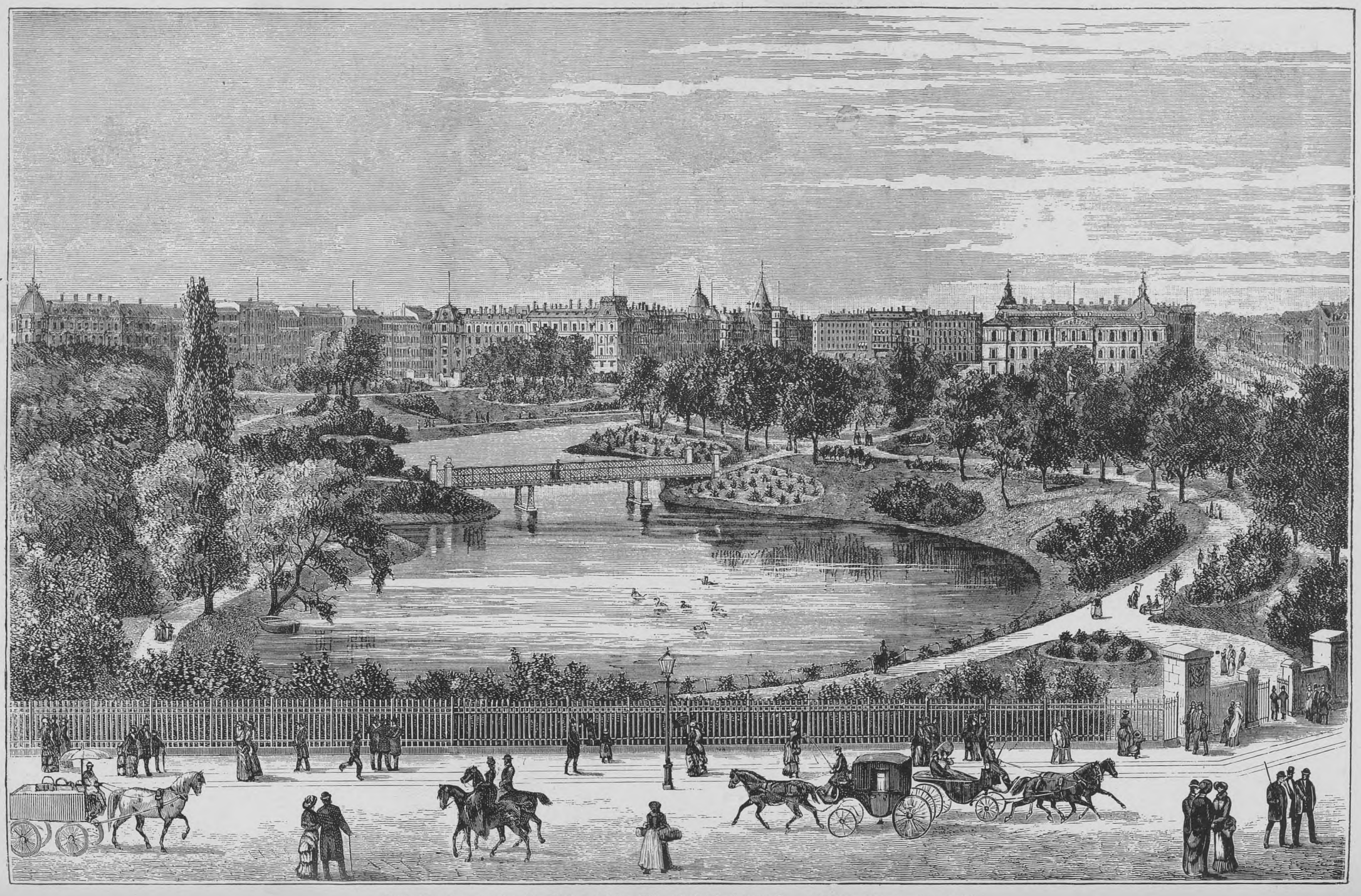

Ørstedsparken set fra St. Peders Mølle, Hj. af Gyldenløvesgade og Nørrevoldgade, Aar 1881.

Broen, som forbandt Voldskrænterne efter Nørreports Nedrivning Aar 1856, og som efter Nørrevolds Sløjfning henflyttedes hertil, ses paa Billedet.

Tømrermester Gotfred Klentz's Tømmerplads i 1879, hvorpaa han opførte Ejendommene Østerfarimagsgade 4, 6, 8, 10 og 12 samt Stockholmsgade 3, 5, 7 og 9.
Pladsen er set fra det nuværende Sølvtorv. Originalen tilhører Overretssagfører Kalko.

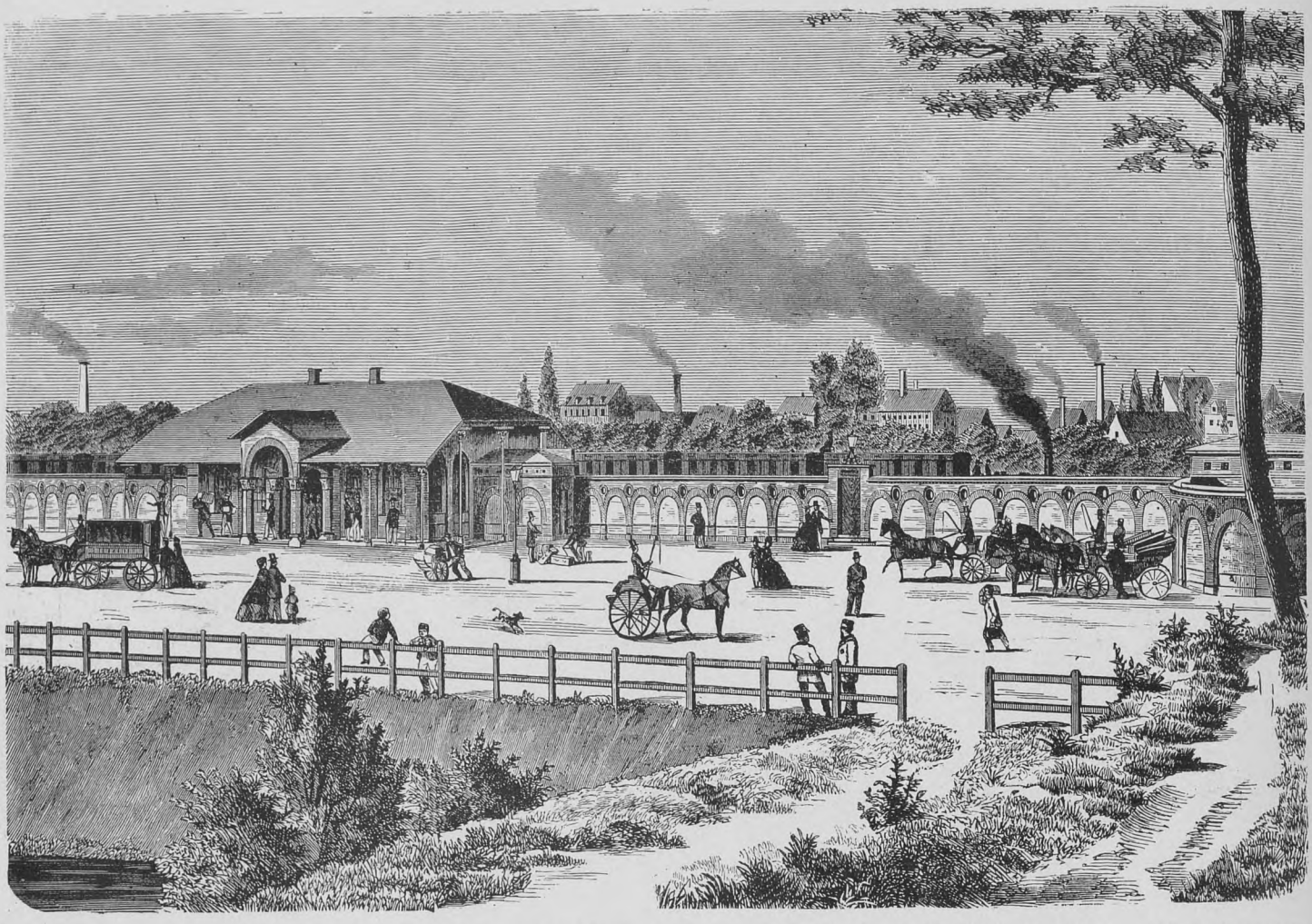

Billedet viser den i 1864 opførte Klampenborg Station, som senere 1886—1887 omdannedes til Nordbanegaard. Tilh. Overlæge Halk.
Baneterrænet udvidedes samtidig ved Gyldenløvesgade, og den ny Klampenborg Banegaard anlagdes der. Stien i Forgrunden tilhøjre er den samme, der ses paa Billedet Side 262 yderst tilhøjre.

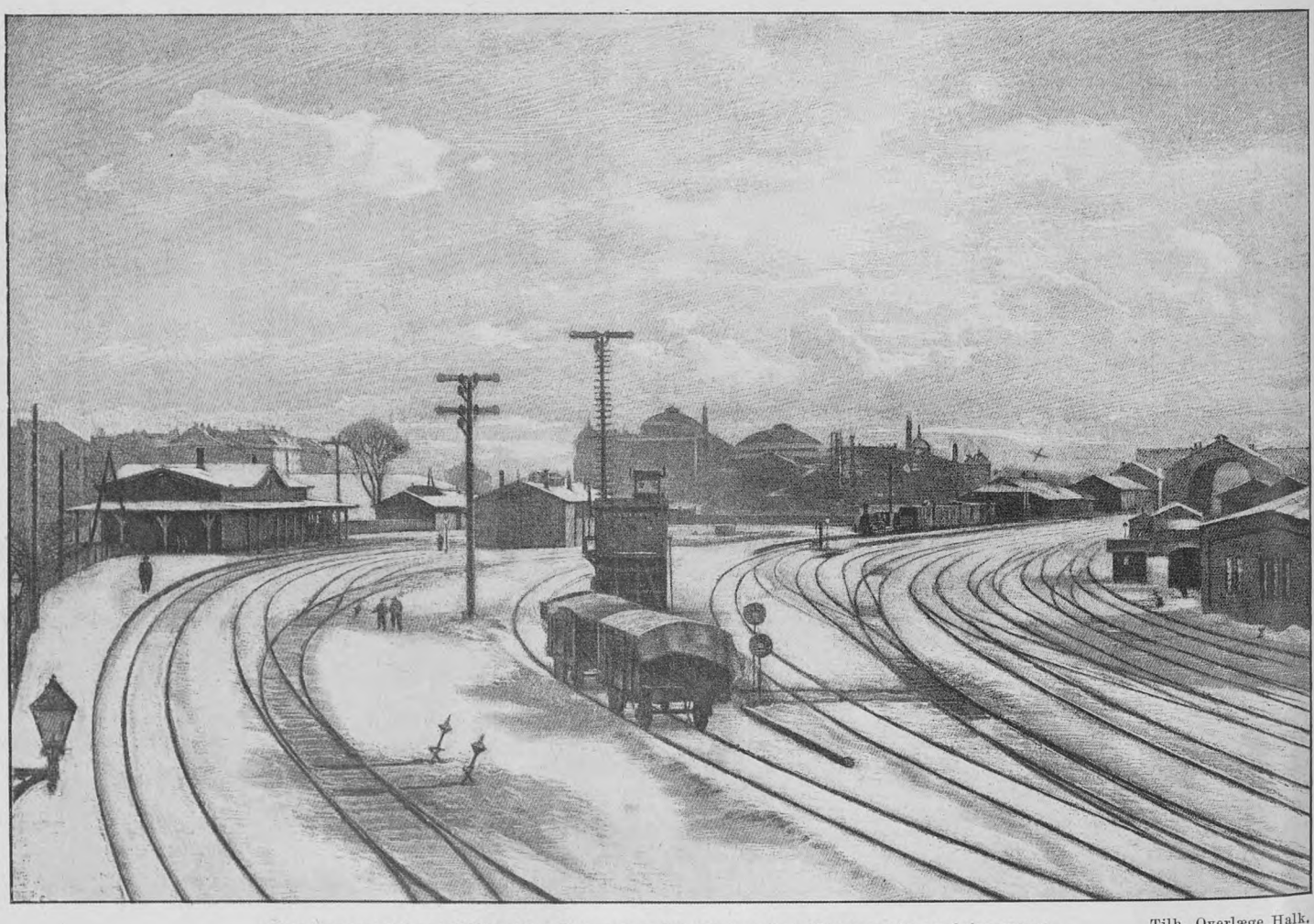

Baneterrænet i Aaret 1887, set fra Broen over Terrænet mellem Nørresøgade og Svineryggen. Tilh. Overlæge Halk.
De forskellige Banegaarde ses her fra venstre til højre med den i 1917 sløjfede Hovedbanegaard i Baggrunden til højre.

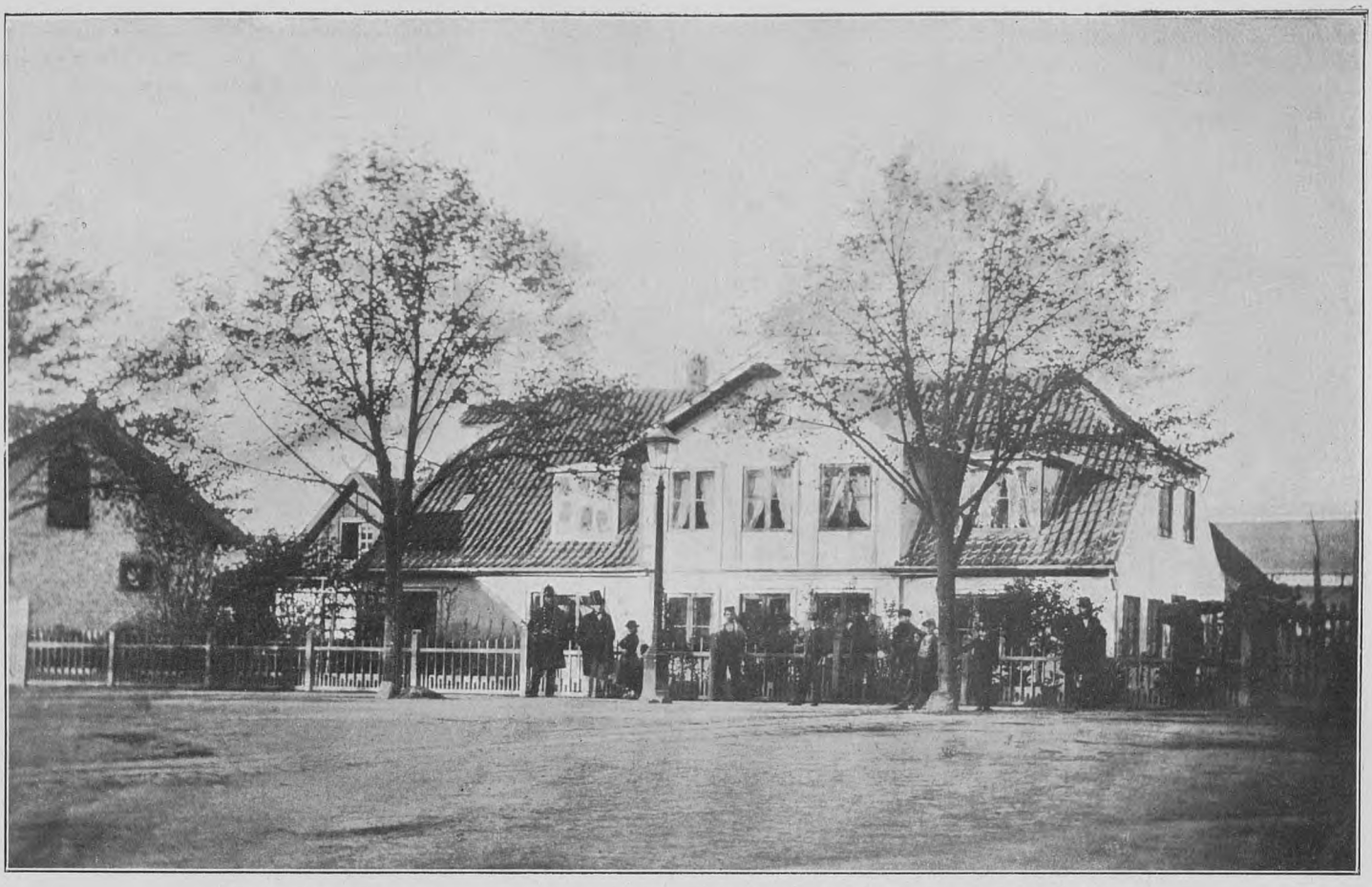

„Glacisholm", beliggende paa Hj. af Gl. Kongevej og Vesterfarimagsvej, set fra Gl. Kongevej ca. Aar 1865.
I Baggrunden længst til højre ses Taget paa Hovedbanegaarden, opført 1864 ved Vesterfarimagsvej.

indestaar rentefrit og uopsigelig i samme, saalænge Hospitalet opfylder sine Formaal.

Hospitalet er en smuk stilfuld Bygning i nordalpinsk Renæssance Stil, opført af røde Mursten og dækket med Skifertag; den har 3 Etager foruden Kælder og Kvist, har en Længde af 133 Fod og en Dybde af 27 Fod med et Fremspring paa en Strækning af 27 Fod regnet fra Gallerierne og af 17 Fod i Midtpartiet, saa at Dybden paa disse 3 Fremspring er $^1/_2$ Gang større end den

H. G. F. Holm. **Koleralejren paa Glaciet, 1853, som var rejst, hvor nu Københavns Vandværk var beliggende.** Tilh. Fru Winding.

Frederik VII's Stiftelse.
Opført 1873—75 paa Hjørnet af Ladegaardsvejen (nu Gyldenløvesgade) og Nansensgade, som ogsaa anlagdes i 1873 (se iøvrigt Teksten Side 283).

Den katolsk-apostoliske Kirke.
Opført 1870—71 paa Hjørnet af Ladegaardsvejen (nu Gyldenløvesgade) og den senere (1873) anlagte Nørresøgade (se Teksten Side 286).

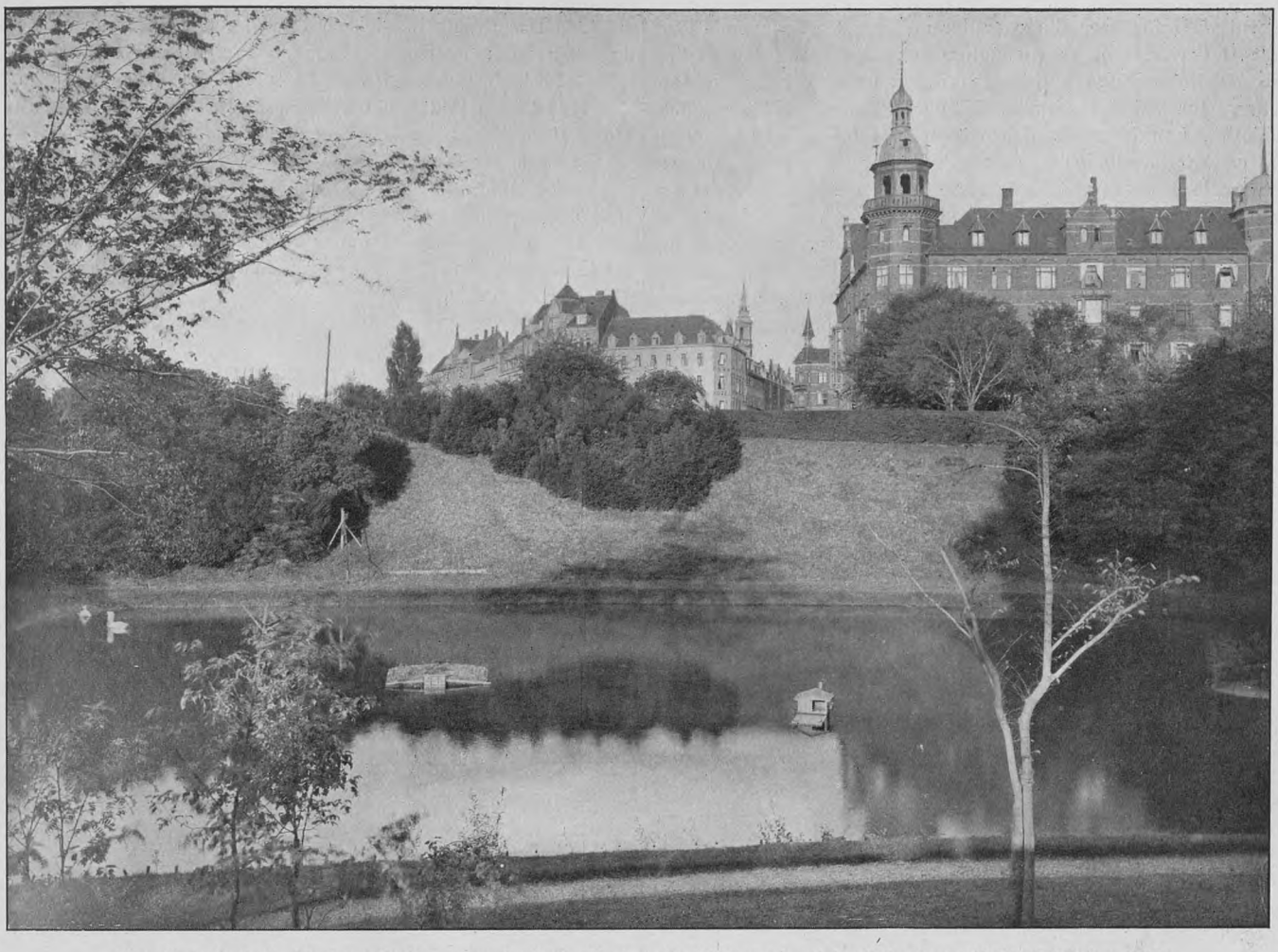

Den sidste Rest af „Aborreparken" og Søen i samme (Vestervolds Stadsgrav), set fra Københavns Vandværks Have, 1916.
I Baggrunden midt i Billedet Hjørnerne af Nørrevoldgade og Vestervoldgade samt St. Pederstræde.
Til højre Ejendommen „Ny Rosenborg"s Façade mod Vestre Boulevard.

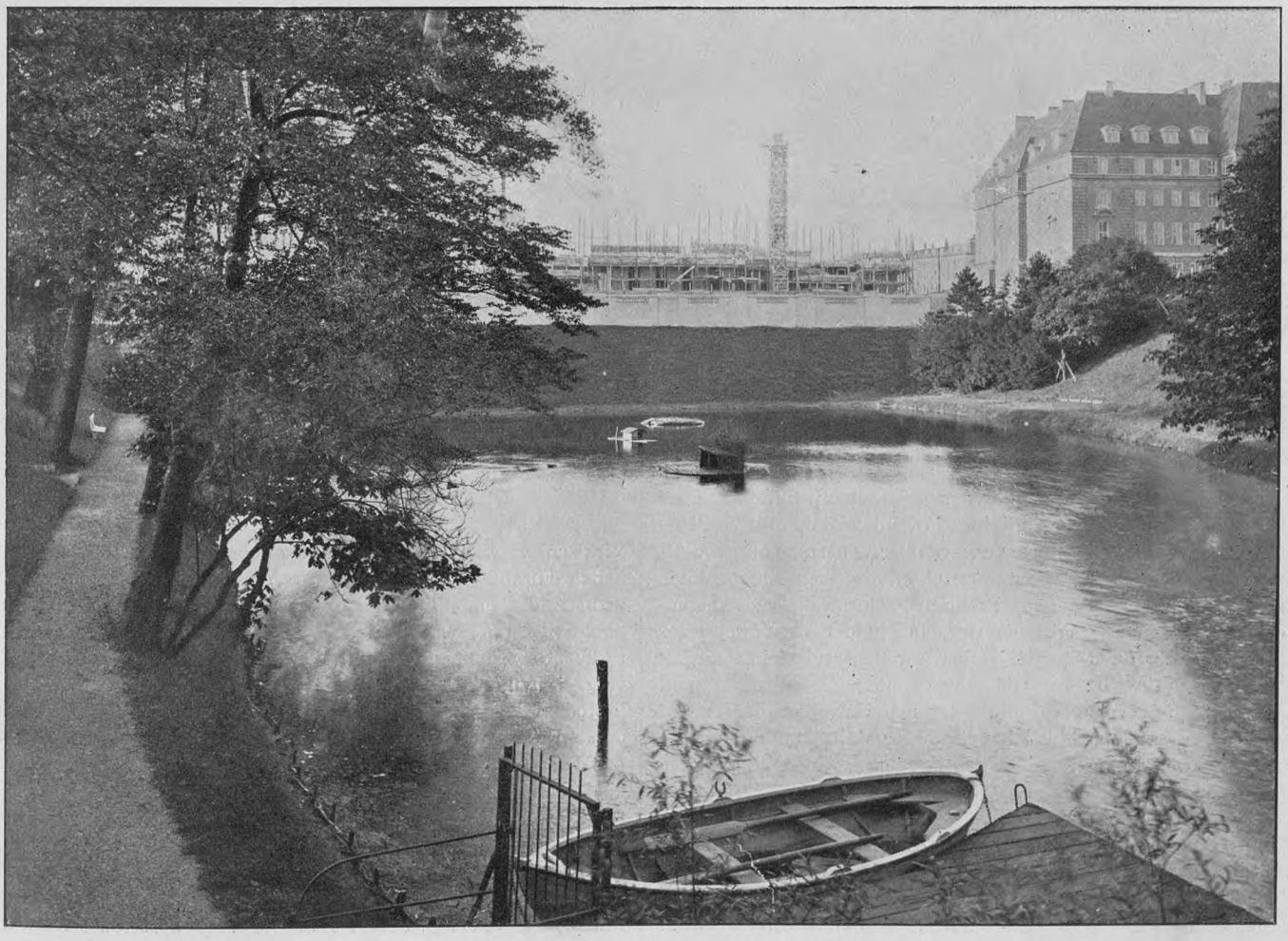

Den sidste Rest af Søen i „Aborreparken" (Vestervolds Stadsgrav), set fra Københavns Vandværks Have, 1916.
For Enden af Søen ses et Stykke af Boulevardbanen under Anlæg, og bag denne Teknologisk Institut under Opførelse. I Baggrunden til højre Østifternes Kreditforenings nye Bygning.

nysnævnte. Udfor hver Etage er der under det udhængende Tag bygget Gallerier, som er rummelige nok til, at alle den tilstødende Afdelings Senge kan flyttes derud og de smaa Patienter saaledes, naar Vejrliget tillader det og Sygdomstilfældet gør det tilraadeligt, kan indaande den friske Luft og bades af Solens Straaler. Fra Hovedindgangen mod Syd fører en bred Stentrappe gennem alle Etager op til alle Hospitalets 5 Afdelinger, der er indbyrdes afsondrede og forsynede med Varme- og Ventilationsovne.

Hovedbygningen afgav oprindelig tillige Rum for Kliniken samt Bolig for Forstanderinden, Kandidaterne, Sygeplejersker, samt de fleste øvrige Funktionærer. Heri skete en væsentlig Forandring ved en i 1890—91 efter Tegning af Professor L. Fenger, opført

Siden Hospitalets Indvielse i 1879 har der været ansat 3 Overlæger, nemlig: Professor, Dr. med. Harald Hirschsprung fra 1879—1904, Professor, Dr. med. Jakob Vilhelm Wichmann fra 1904 til sin Død 1906 og Professor, Dr. med. Svenn Monrad siden 1906. Af hvilke 3 Overlæger tilligemed Hospitalsbygningen vi Side 236 har bragt Billeder.

Hospitalet bestaar, foruden ved Gaver, ved Renter af Legater og Formue, ved Aarsbidrag fra de Spannjerske og de Eibeschützske Legater, Kammerherre Oxholms Legat m. fl., ved Tilskud fra Stat og Kommune, Andel i Vare- og Industrilotteriets Overskud samt Betaling for Pleje.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Udsigt fra Østifternes Kreditforenings nye Bygning ved Jarmers Plads mod Vestre Boulevard i Aaret 1919.**

Til venstre i Forgrunden ses Ejendommen „Ny Rosenborg" paa Hjørnet af Jarmers Plads og Vestre Boulevard. I Baggrunden ses Kunstindustrimuseet og ved Siden af (til venstre) skimtes Kuplen paa „Glyptoteket". Til højre i Forgrunden ses den under Opførelse værende Bygning tilhørende „Revisions- og Forvaltnings-Institutet" og bag denne ligger Studenterforeningens Bygning.

særlig Klinikbygning beliggende paa Hjørnet af Upsalagade og Malmøgade, som foruden at opfylde Hovedøjemedet, at give Plads til Polikliniken med et stort Venteværelse, en rummelig Sal til Behandling af de smaa Patienter og et mindre Værelse til samme Brug, samt særskilte Rum for Patienter, som straks ved Ankomsten skønnes at være mistænkelige, indeholder et Værelse for Overlægen, Bolig for 8 Sygeplejersker, for Reservelægen, som skal bo paa Hospitalet, og for Oldfruen, samt nogle Tjenestepiger. Ved at give Reservelægen Bolig i det nye Hus, blev der vundet Plads til i det af ham hidtil benyttede særskilte Hus at indrette Sygestuer for Børn med smitsomme Sygdomme, som ikke i Tide havde kunnet fjernes fra Hospitalet, og for et bakteriologisk Laboratorium.

Trods Opførelsen af denne Bygning, varede det ikke længe før Hospitalet atter led af Pladsmangel, som blev afhjulpet ved en af Stadsarkitekt Wright i 1910 opført Bygning beliggende paa Hjørnet af Upsalagade og Lundsgade. Efter denne Udvidelse har Hospitalet ca. 150 Senge, medens det i sin første Skikkelse kun var i Stand til at modtage ca. 60 Patienter.

Paa Hjørnet af den i 1870erne anlagte Sølvgades Forlængelse ligger „Polyteknisk Læreanstalt", af hvis Oprindelse og Virksomhed vi i det følgende giver en kort Beskrivelse.

Paa Foranledning af et af Professor G. F. Ursin i 1827 indgivet Andragende til Kongen om Oprettelsen af en polyteknisk Skole til Uddannelse af Haandværkere, nærmest i Lighed med de tyske „Gewerbeschulen", blev der af Konsistorium nedsat et Udvalg, i hvilket H. C. Ørsted var den ledende, og som iøvrigt bestod af Professorerne Thune, Zeise og Schmidten, senere ogsaa Forchhammer. Dette Udvalg gik langt videre, idet det fastslog en Skole, der navnlig skulde meddele unge Mennesker med de fornødne Forkundskaber en saadan Indsigt i Matematik og eksperimental Naturvidenskab og en saadan Færdighed i Brugen af disse Indsigter, at de derved kunde vorde fortrinlig brugbare til visse Grene af Statens Tjeneste saavel som til at forestaa industrielle Anlæg. Der blev derefter udarbejdet Forslag og Planer, og ved kgl. Reskript af $^{27}/_{1}$ 1829 oprettedes Anstalten. Universitetet overlod Anstalten Lokaler i en Professorgaard i St. Pederstræde i Forbindelse med Stueetagen i en tilstødende Pro-

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Den samme Udsigt som paa Billedet til venstre, set fra Teknologisk Institut, Aar 1919,
beliggende i Hagemannsgade med Facade ogsaa til Jarmersgade og Vesterfarimagsgade.
I Forgrunden ses et Parti af Boulevardbanen og Broen, som forbinder Jarmersgade med Vestre Boulevard (se Kortet Side 276 og 277).

Den samme Udsigt som foroven i 1922,
efter at Revisions- og Forvaltnings-Institutets Bygning er fuldført, og Hammerichsgade anlagt.

fessorgaard i Studiestræde, som var tildelt Ørsted i 1824 til Beboelse, og som han ogsaa fremtidig skulde beholde. Her foretoges nu de nødvendige Byggeforetagender, idet der i St. Pederstræde indrettedes Læsesal, fysisk Instrumentsamling, kemisk Laboratorium m. m. og i Studiestræde Tegnestuer og et lille Auditorium. Efter at der var fastsat et foreløbigt Reglement og Ørsted var udnævnt til Direktør samt Lærerne, deriblandt de ovennævnte Mænd, var udnævnte, foregik Indvielsen $^{5}/_{11}$ 1829. Foreløbig toges der kun smaat fat; der manglede Midler og der manglede især Lærere i de rent tekniske Fag; Undervisningen begyndte med 12 rendes Tal var i stadig Stigen, saa meget mere som mange andre end de egentlige Polyteknikere søgte Skolen; saaledes blev den 1833 oprettede Eksamen for Møllebyggere henlagt til Anstalten, og samme Aar kom Institutet for Metalarbejdere ind under det, hvilket vedblev til 1859; 1849 til 1858, indtil Landbohøjskolen oprettedes, gaves der Undervisning for landbrugs- og forststuderende. 1865—78 var der Undervisning og Prøve for Arkitekter; ogsaa pharmaceutiske studerende søgte den en Tid. Pladsen i de gamle Bygninger slog derfor ikke til, skønt den gentagne Gange var bleven stærkt udvidet; 1834 havde man lejet Kælder og Stue gade (Arkitekt Gnudtzmann), paa et af Botanisk Have afstaaet Areal. (Se Billedet Side 237).

Ved Siden af Polyteknisk Læreanstalt, begrænset af Østerfarimagsgade, Gothersgade og Østervoldgade ligger Universitetets botaniske Have. hvis Oprindelse og tidligere Historie vi indgaaende har omtalt i II. Aarg. Side 277—81, hvorfor vi her indskrænker os til at omtale Havens Flytning fra Nyhavn ved Charlottenborg til sin nuværende Plads.

gade en 1875—76 opført Museumsbygning, der bl. a. indeholder et Auditorium, et Bibliotek, rige Samlinger (navnlig Herbarier) o. s. v. og endelig findes et 1888—90 opført Botanisk Laboratorium, som foruden Arbejdsrum indeholder et Auditorium og Bolig for Direktør og Professor i Plantefysiologi.

Omtrent samtidig med Anlæggelsen af Botanisk Have opstod de saakaldte Voldkvarterer. Kommunen overtog 1870 Resten af Fæstningsarealerne og vedtog en Plan for Bebyggelsen, som fik kgl. Stadfæstelse $^{25}/_{9}$ 1872. Samme Aar fuldførtes Opførelsen af den første Bygning her, Kommuneskolen i Nansensgade, Gothers-

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Udsigt fra Parkhotellet, Hjørnet ade og St. Pederstræde. Aar 1919.

Fra venstre ses først Revisions- og Forvaltnings-Instituttets Bygning, Hj. af Vestre Bonlevard og Hammerichsgade, derefter ardbanen og bagved denne Nordbanegaarden. Teknologisk Institut ses derefter (Hj. af Hagemannsgade og Jarmersgade), og paa det andet Hjørne af Jarmersgade ses Østifternes Kreditforenings nye Bygning, som toges i Brug i 1916. Man ser derefter den Del ade, som ligger mellem Nørrefarimagsgade og Nørrevoldgade med Ørstedsparken til højre; bag denne ses Husene i Nørrefarimagsgade.

Eksaminander (hvortil der fordredes enten en særegen Forberedelseseksamen eller den filosofiske Eksamen ved Universitetet eller Officerseksamen). Undervisningen var toaarig og ordnet i to Studieretninger. Mekanik og anvendt Naturvidenskab. Tillige oprettedes et mekanisk Værksted til Elevernes Uddannelse i praktisk Haandværk, hvad der dog snart viste sig uforeneligt med Studiet paa Grund af den ringe Tid, hvorfor denne Virksomhed 1831 ophørte, medens Værkstedet dog bestod indtil 1860, men kun gav Uddannelse til Haandværkslærlinge. Ved Anstalten viste der sig snart Trang til en 3. Retning, Ingeniørfaget; allerede 1836 gjordes der Forsøg i den Henseende, men det strandede, og skønt det flere Gange gentoges, lykkedes det først 1857, og det endda kun ved private Midler, at faa oprettet Kursus for Ingeniører med Vej-, Bro- og Vandbygning som Hovedfag; 1858 overtog dog Staten ogsaa dette Kursus, som snart blev det mest besøgte. Imidlertid var ogsaa Studietiden bleven udvidet til $3^{1}/_{2}$ Aar (senere til $4^{1}/_{2}$), nye Undervisningsfag kom til, og de studei Nabohuset i St. Pederstræde, indtil Nabohuset til den modsatte Side, som allerede var købt 1835, blev nedbrudt og paa Grunden opført en Tilbygning til Anstalten. Da H. C. Ørsted døde 1851 blev 1. og 2. Sal i Studiestrædebygningen inddragne i Anstalten og endelig blev Lokalerne udvidede 1860 dels ved de omtalte Værksteders Nedlæggelse, dels ved en paabygget Etage til St. Pederstræde, og dels ved Købet af 2 Nabosteder, der nedreves og bebyggedes. Allerede 1873 var der Tale om at opføre en helt ny Bygning paa Fæstningsterrænet, men først 1887 bevilgedes de fornødne Midler ca. 860,000 Kr. Bygningen opførtes 1887—90 efter Tegning af J. D. Herholdt og indviedes $^{1}/_{9}$ 1890. Tilgangen til Anstalten steg efter den Tid betydeligt, 1894 gaves det nye Reglement, hvorved hele Undervisningen væsentlig omordnedes, og navnlig lagdes Vægten særlig paa de tekniske Fag; ved kgl. Resolution af $^{3}/_{3}$ 1903 oprettedes en 4. Retning, Elektroingeniørfaget, hvad der sammen med den overordentlige Tilgang nødvendiggjorde den 1904—06 opførte store Bygning ved Farimags-

Anlæggelsen af den nuværende botaniske Have udførtes Aar 1871—74 paa ca. 17 Tdr. Land af Fæstningsterrænet lige over for det en halv Snes Aar tidligere opførte Kommunehospital. Særlig ivrig for Flytningen, der havde været paa Tale i mange Aar, var Gartner A. Weilbach, som imidlertid døde i 1868 og saaledes ikke opnaaede at komme til at medvirke ved Anlæggelsen af Haven, som udførtes under Ledelse af Landskabsgartner H. A. Flindt.

De store Væksthuse, som bestaar af 16 Afdelinger og indtager en Plads paa ca. 10,000 □ Al. er opført 1872—73 efter Udkast af Brygger J. C. Jacobsen. Komplekset er 300 Fod langt og opført af Glas og Jern. Midtpartiet er Palmehuset, en Rundbygning, 96 Fod i Gennemsnit og 50 Fod høj, med et omløbende Galleri. Foran Væksthusene findes et af J. C. Jacobsen skænket Springvand.

Desuden findes i Haven flere Afdelinger til Dyrkning af Friplanter, et Hus for varme Vandplanter (Akvarium), et Forsøgs- og Formeringshus, Gartnerbolig, Portnerbolig samt ved Gothersgade og Frederiksborggade forlængedes, og de nye Gader, som Farimagsgaderne, Vendersgade og Gyldenløvesgade anlagdes.

Vi skrider nu over Kørebanen imellem Nørrebro-Alleerne (Nr. 36) og befinder os da ved Indgangen til Vesterfarimagsvej (Nr. 35), som strakte sig herfra til Gl. Kongevej ved Trommesalen (Nr. 33). Vesterfarimagsvej repræsenterede den nuværende Nørrefarimagsgade samt dennes Fortsættelse under Navnet Vesterfarimagsgade forbi Teknologisk Institut og udover det nu nedlagte Jernbaneterræn.

Vi finder da straks paa højre Haand Tømmerhandler Kellermann seniors store Ejendom med en større statelig Bolig, nær Hjørnet af Alleen. Ejendommen (se Billedet Side 257), som havde Facade saavel til Vesterfarimagsvejen som til Stien ved Peblingesøen samt til Alleen, strakte sig i en betydelig Længde langs Vesterfarimagsvejen. Her fandtes et stort Tømmeroplag. — Det var en idyllisk Plet med en stor Have og Park, og i Slutningen af 1820erne og langt ind i 1830erne havde mange kendte Familier Sommerophold her,

Kaproning i Peblingesøen, set fra Dosseringen, Aar 1910.
I Baggrunden til venstre Nørresøgade. Midt i Billedet Søpavillonen og til højre Gyldenløvesgade.

Gyldenløvesgade udfor Peblingesøen, set mod Dosseringen, Aar 1895.
Midt i Billedet en Afdeling Ladegaardslemmer, som af Opsynsbetjenten føres til Gadefejning paa en eller anden offentlig Plads i Byen.
I Baggrunden til venstre Søpavillonen.

KØBENHAVNS

Søpavillonen i Peblingesøen, set fra Gyldenløvesgade mod Nørresøgade, 1908. Opført 1894.

Det gamle Banegaards-Terrain m.m.

Gade-og Bebyggelsesplan.

Stadsingeniøren, April 1921

1:3000

Denne Plan er velvilligst overladt os til Brug i „Før og Nu" af Magistratens 2. Afdeling.

Gyldenløvesgade (udfor Klampenborgstationen), hvor denne udmunder i Vesterfarimagsgade, Aar 1917.

Til venstre ses en Del af Østifternes Kreditforenings nye Bygnings Facade mod Vesterfarimagsgade og til højre Teknologisk Instituts Bygningsfacade ud mod Vesterfarimagsgade; Gaden mellem disse Bygninger er Jarmersgade, som fører fra Vesterfarimagsgade til Jarmersplads.

saaasom Syngemester Zinck, Kontorchef i Nationalbanken H. F. Lund, senere Etatsraad Thiele m. fl.

Paa højre Side af Vesterfarimagsvejen laa forøvrigt i 1820erne og 1830erne ingen Huse kun Kellermanns store Ejendom. Naar undtages P. F. Lunds Jernstøberi og Gartner Martin Hansens Boliger, Drivhuse og Gartnerier (hvor Irvingianerkirken laa) var alt øvrigt kun Tømmerpladser og Haver. Noget senere opførtes Chr. Deichmanns Chocoladefabrik.

Paa venstre Side af Vesterfarimagsvej, umiddelbart forinden den udmundede i Gl. Kongevej, laa langt inde paa Glaciet i 1853 Koleralejren paa den Plads, hvor i 1856 Vandværket anlagdes. Ved Udmundingen i Gl. Kongevej laa Traktørstedet Glacisholm. Vandværkets Filtre etableredes paa højre Side af dette Stykke af Vesterfarimagsvej, mellem denne og St. Jørgens Sø (Nr. 34). Pladsen, hvor Vandværkets Bygninger skulde opføres, var if. kgl. Resolution af 1855 (Kommunalbestyrelsen vedtog Anlæget af Vand-

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. *Det samme Parti i 1922, som foroven, efter at Terrænforholdene er forandrede i Anledning af Baneterrænets Sløjfning.*
Der er bl. a. foretaget Opfyldning af den tidligere lavtliggende Vesterfarimagsgade forbi Teknologisk Institut, den trekantede Beplantning bag Kiosken er fjernet, og Gennemførelsen af Jarmersgade fra Jarmerplads til Vesterfarimagsgade er foretaget.

værket i 1853) fastslaaet at skulle være paa Københavns Fortifikations Grund i Vaabenpladsen foran Courtinen mellem Schacks og Helmers Bastioner, saaledes at der dannedes en Ravelin med tilhørende Grav, i hvis Indre Vandværksbygningerne opførtes. Halvdelen af de i 1857 hertil opkastede Volde sløjfedes i 1863, da „Sjællandske Jernbaneselskab" fik Koncession paa Drift af Banen til Helsingør, hvortil en Del af Vandværksterrænet skulde anvendes. Samme Aar nedlagdes det Stykke af Vesterfarimagsgade, som omtales Side 244 imellem Ladegaardsvej (Nr. 30) og Trommesalen (Nr. 33), grundet paa, at den nye Hovedbanegaard skulde tages i Brug 1864, og Togene saavel herfra som for Banen til Helsingør skulde føres over dette Terræn. – Vesterfarimagsvejens Fortsættelse forandredes da i 1863 til fra Ladegaardsvejen (Nr. 30) at passere forbi de nævnte Banegaarde og Vandværket til Vesterbrogade.

Side 276 og 277 bringer vi en Plan, som er udarbejdet af Stadsingeniøren, over Terrænets fremtidige Bebyggelse.

Da Voldene faldt og Stadsgraven tilkastedes, særlig det Stykke omkring Jarmerstaarn i 1874, ophørte, som omtalt Side 244, Færdselsforbindelsen over Teglgaardsbroen til Ladegaardsvejen, som altsaa havde været opretholdt fra 1856, da Broen byggedes, til 1874, da den blev nedrevet, ialt i 18 Aar.

Ladegaardsvejen (nu Gyldenløvesgade) fik ved denne Lejlighed en ny Forbindelse med Nørrevold, nemlig Fortsættelsen af nuværende Gyldenløvesgade (løbende imellem Ørstedsparken og den i 1885 anlagte Aborrepark).

Jarmerstaarn udgravedes 1874. En Del af Helmers Bastion

Nordbanegaarden, set fra Vesterfarimagsgade mod Gyldenløvesgade.
I Baggrunden til højre ses Holtebanegaarden, Aar 1916. Begge Banegaarde sløjfedes 1922.

Hele dette Jernbaneterræn, som altsaa etableredes i 1863—64, og som omfattede „Hovedbanegaarden", — „Nordbanegaarden" — og „Klampenborg Stationen", — fra hvilke alle Tog, saavel til Nordsjælland som til Syd- og Vestsjælland, til Jylland, Fyen, Lolland og Falster samt til Udlandet. ekspederedes, er nu forsvundet. — Hovedbanegaarden flyttedes 1911 til sin gamle Plads syd for Vesterbrogade (Nr. 47), nær Kallebodstrand, og kaldes nu Centralbanegaarden, hvorfra nu al Trafik siden 1921 ekspederes; den sidst nedlagde Banegaard var „Nordbanegaarden", som forsvandt 1921.

Trafiken til Klampenborg og Nordsjælland, som tidligere ekspederedes fra de lokale Banegaarde samt fra Østerbros Station ad Kystbanen, ekspederes nu ogsaa fra Centralbanegaarden ad den nyanlagte Tunnel under „Nørreboulevard", med Station ved Nørreport og Østerbro og derfra til Hellerup. I Aargang V af „Før og Nu" har vi Side 195 omtalt vore Baners Historie med et dertil knyttet stort Billedstof, hvortil vi henviser.

Det gamle Jernbaneterræns Saga er ude!

Nu spekuleres der over hvorledes dette store nedlagde Terræn skal benyttes.

(Nr. 49) med St. Peders Mølle blev dog bibeholdt og afrundet; vi gengiver et Billede paa Side 262 af dette nye Parti. Som Genbo til dette anlagdes 1875—76 „Ørstedsparken" (Billede Side 264). St. Peders Mølle nedreves dog allerede i 1885 og „Aborreparken" anlagdes, hvor den Høj blev liggende, hvorpaa Møllen havde staaet; vi gengiver et Billede af dette nye Parti (Side 263). Ved Udgravningen til det nye underjordiske Bane-Anlæg (Boulevardbanen) forsvandt Aborreparken, og paa det nye Terræn, der opstod derved, byggedes successiv flere store offentlige Bygninger, saasom „Østifternes Kreditforening", som toges i Brug 1916, derefter „Teknologisk Institut", som toges i Brug i Aaret 1919, og endelig „Revisions- og Forvaltnings-Institutet", som toges i Brug i Aaret 1920.

Vi bringer her en Række Billeder fra dette nye Kvarter og begive os derefter ad Vestervoldgade forbi Vesterbros Passage (et Billede af C. V. Eckerbergs gamle Vesterport gengives) ad Vestre Boulevard til Langebro og den „dækkede" Vej til Amager, for at bringe en fyldig Beretning om denne Ø's Historie, rigt illustreret ved gamle og nye Billeder.

Det samme Parti som paa Billedet til venstre,
efter at Sløjfningen af Nordbanegaarden og Holtebanegaarden har fundet Sted, og Skinnerne paa Baneterrænet er fjernede.
Man ser til venstre en endnu ikke nedreven Værkstedsbygning. Gadeterrænet (Vesterfarimagsgade) er gjort betydelig bredere og er hævet et Par Meter.
I Baggrunden ses Gyldenløvesgade med den endnu ikke nedrevne Klampenborg Station. 1922.

Udsigt fra Teknologisk Institut
over den Del af det foroven viste Baneterræn langs Vesterfarimagsgade, som fortsættes hen til Gyldenløvesgade og i Sommeren 1922 benyttedes af „Den hollandske Udstilling", hvis Bygninger ses endnu paa Terrænet. I Baggrunden til højre ses Bygninger i Gyldenløvesgade saasom „Frederik VII's Stiftelse" og den „katolsk-apostoliske Kirke" samt Søpavillonen.

Vestervold med „Kongens Mølle" samt „Vesterport" (til venstre) med det ved samme liggende Vagthus.

Til højre ses Hjørnet af „Vestervold" og Frederiksberggade. Billedet er malet i Aaret 1809 af C. V. Eckersberg som Akvarel. Han malede alle fire Porte i samme Format, og disse har igennem Generationer været i Slægten Danneskjold Samsøes Eje. Ved Teatershofen Grave Danneskjold Samsøes Død solgtes disse 4 Billeder ved Auktion til Bymuseet, som nu ejer Billederne.

Frederik VII's Stiftelse,

Hjørnet af Nansensgade og Gyldenløvesgade, er oprettet ved Fundats af $^{31}/_{10}$ 1873 (konfirmeret $^{25}/_{11}$) af Louise Christine Grevinde Danner, til Fribolig for 52 ældre, fattige Mennesker af Arbejderklassen, nemlig 35 fra Københavns og 17 fra Frederiksberg Kommune, som hver har sit Værelse med Køkken. Bygningen, der er paa Granitsokkel af røde Sten i romansk Stil, i Kælder og 3 Stokværk, med fremspringende Midtparti paa Nordsiden, er opført 1873—75 (Grundstenen nedlagt $^{7}/_{8}$ 1873, indviet $^{6}/_{10}$ 1875) efter Tegning af Arkitekt I. T. Zeltner. Den bestyres under Justitsministeriets Overtilsyn af 3 Mænd.

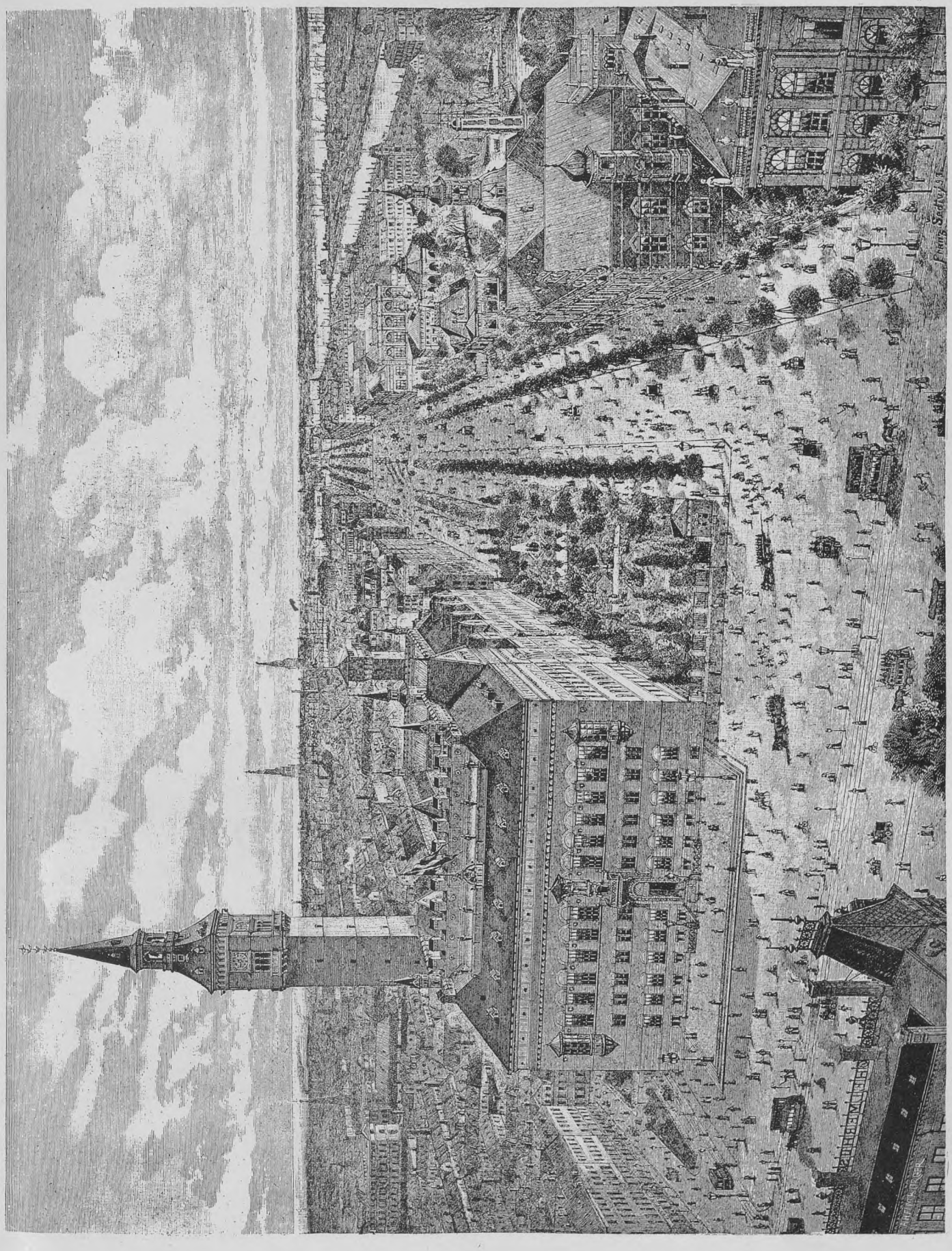

Fuglepersplektiv over Tervænet omkring Raadhuset ved dettes Opførelse.

Illustreret Tidende skrev den 10. Oktober 1875 følgende om Frederik VII's Stiftelse:

„Hvis man spurgte Nogen, om han havde set den nye smukke Bygning, der har reist sig paa Hjørnet af Nansensgade og Gyl-

denløvesgade, vilde han rimeligvis svare Nei; men taler man om „Frederik den Syvendes Stiftelse paa Ladegaardsveien", vil der ikke være mange i Kjøbenhavn, som ikke have glædet sig over denne Bygning, utvivlsomt en af de smukkeste og solideste, der

Hænders Gerning og som begynde at blive trætte, medens de dog endnu ere i Stand til at arbeide, eller som have samlet sig lidt til de gamle Dage, eller som have vundet Venner, der støtte dem. For saadanne er det en god Hjælp, frit at faa en hyggelig

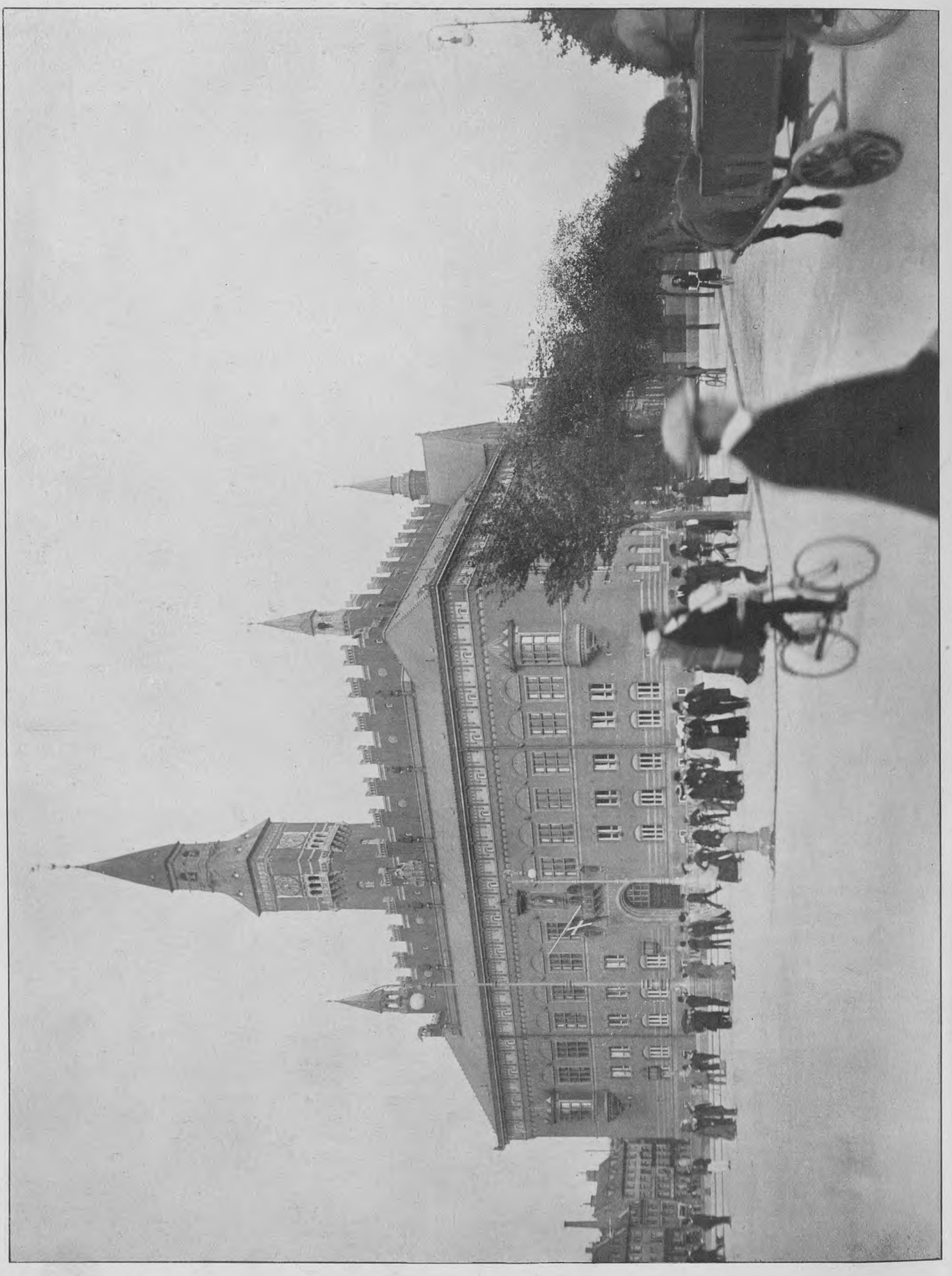

Tilh. Bymuseet.

Københavns Raadhus, set fra Raadhuspladsen.

Til højre ses Vestre Boulevard og Raadhushaven (se Teksten Side 286).

i de senere Aar ere opførte i Kjøbenhavn. Hvem skal boe der? spørger den Reisende, som kommer med Jernbanetoget. Det skulle gamle, fattige, hæderlige Kvinder af Arbeidsklassen, saadanne som i Ordets egentlige Forstand have ernæret sig ved deres

og vel indrettet lille Bolig, og det er Grevinde Danners Fortjeneste, at hun var den Første, der tænkte paa at oprette en Fribolig udelukkende for denne Samfundsklasse.

Den 7de August 1873 lagdes i Stifterindens Overværelse Grund-

Originaltegning, Aar 1898.

Udsigt ad Vestre Boulevard mod Havnen.
I Baggrunden Geværfabriken paa Amager; til højre Glyptoteket.

Tilh. Overlæge Halk.

stenen til Stiftelsens Bygning, der nu staaer fuldendt. Den bestaar af tre Etager med Kjelder, og er opført i Form af et T. I Kjelderetagen er der to Beboelseslejligheder, hvoraf den ene er bestemt til Portneren, og desuden Brænderum til samtlige Beboere, Vaskerum og Rulle. Midtpartiet af Hovedfacaden indtages af en smuk Vestibule, og over denne af en smagfuldt udstyret Forsamlingssal, prydet med Buster af Kong Frederik den Syvende og Stifterinden. Iøvrigt findes der i hver Etage 12 Værelser paa 30 à 40 Kvadratalen, med hver sit 18 à 20 Kvadratalen store og hensigtsmæssigt indrettede Kjøkken, og desuden 6 Værelser uden Kjøkken. Endelig er der, for at endnu flere kunne nyde godt af Stiftelsen, i Loftsetagen indrettet 10 Værelser med Kjøkken, saa at Stiftelsen i det Hele rummer 52 Pladser; imidlertid tillader Fundatsen, at 2 Søstre kunne optages paa een Plads, saa at for Øieblikket 54 gamle Kvinder nyde fri Bolig.

Omkring den frit liggende Bygning er et smukt anlagt Terrain med Plainer og Trægrupper, og ud mod de to Gader vil Grunden blive hegnet med et smagfuldt endnu ikke færdigt Jerngitter. Bygningen er opført af Architekt, Kammerraad Zeltner, Tømmerarbeidet er leveret af Etatsraad Blom, Murarbeidet af Murmester H. N. Fussing og Snedkerarbeidet af Snedkermester F. D. G. Oxelberg, der samtlige have Ære af Bygningen.

I Onsdags den 6te October, paa Frederik den Syvendes Fødselsdag, blev Bygningen indviet i Overværelse af de i Stiftelsen optagne Kvinder og en Kreds af Indbudne med en smuk lille Højtidelighed, og naar nu de fattige Beboersker til Flyttedagen tage deres hyggelige Værelse i Besiddelse, ville de sikkert med Taknemlighed mindes Stifterinden, som paa saa smuk en Maade har knyttet sin kongelige Ægtefælles Navn til de af hende oprettede Stiftelser."

Den katolsk-apostoliske Kirke,

Hjørnet af Gyldenløvesgade og Nørresøgade, er opført 1870—71 (indviet 1/8 1871) efter Tegning af Arkitekt I. Belcher, for ca. 50,000 Kr. Den er bygget paa Granitsokkel af Mursten i engelskgotisk Stil og bestaar af Langskib og smallere Kor, ialt 116 Fod i Længden, med højt skifertækket Tag, samt et lille Taarn med Spir ved Gavlfacaden ud mod Gyldenløvesgade. Foran Facaden er der en lille Forhal. Det Indre har spidsbuet Tøndehvælving. Foruden Højalteret i Koret er der et lille, ved to Spidsbueaabninger og en Søjle fra Skibet adskilt Kapel, et Sidealter; lige overfor er Prædikestolen. Kirken har en gammel Granitdøbefonts Kumme fra Torup Kirke. Over Indgangen er et Orgelpulpitur og i en Sidebygning 3 Sakristier. I Taarnet er der Portnerbolig.

Københavns Raadhus

(efter I. P. Traps Beskrivelse af København)

paa Raadhuspladsen, mellem Vester Voldgade og Vestre Boulevard, er efter flere Konkurrencer opført efter Tegning af Professor Martin Nyrop, hvis Projekt antoges Sommeren 1892, paa det gamle Fæstningsterræn (Gyldenløves Bastion), saaledes at intet af Bygningen staar over den tidligere Fæstningsgrav. Grundgravningen begyndte 10/12 1892, Betonstøbningen til Grunden 22/5 1893; Grundstenen nedlagdes 28/7 1894, Sommeren 1898 var Taarnspirets Tømmerkonstruktion rejst, Indflytningen begyndte i sidste Halvdel af 1901, og da Borgerrepræsentationen under en lille Højtidelighed aabnede sit første Møde 12/1 1903, var Bygningen i det væsentlige færdig; dog manglede endnu en Del af Udsmykningen (Festsalen udstyredes 1904).

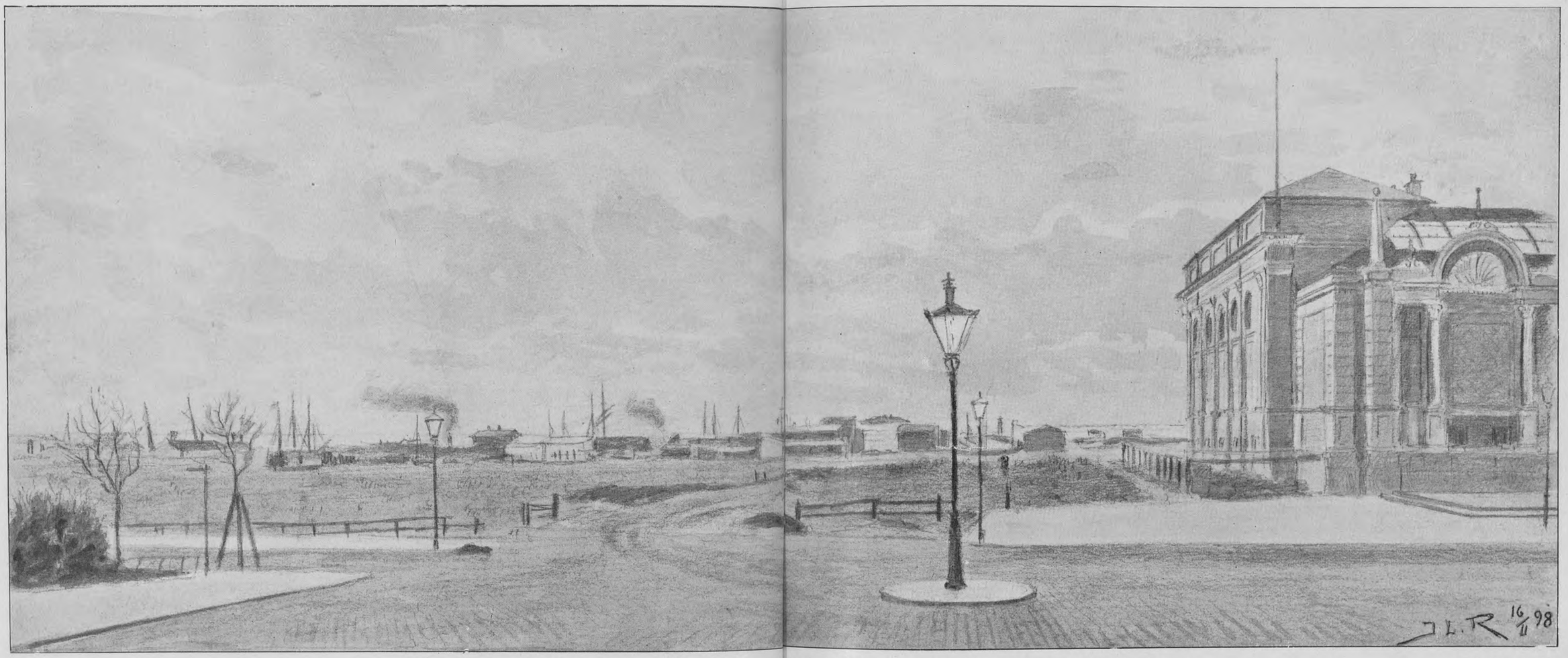

Udsigt fra „Videnskabernes Selskab"s Bygning, Vestre Boulevard Nr. 35, udover den ved Sløjfning opfyldte, i 1898 endnu ubebyggede, Terræn ned mod Gasværkshavnen. Tilh. Overlæge Halk.

Til højre ses det opførte Glyptotek; Vejen paa tværs i Billedet er Verdenskrydsede Vej er Ny Kongensgade og dens Fortsættelse Niels Brocksgade.

Bygningens Opførelse har kostet 4,273,700 Kr., Grunden 913,800 Kr., Inventar m. m. 630,000 Kr., i alt 5,817,500 Kr. Assurancesummen var 4,9 Mill. Kr. Den er opført paa en betonlagt Grund (Fundamentet er til Gadelinien 20 Fod), med et Areal af 17,897 □ Alen og har Form af en Rektangel, ca. 226 Fod bred og 405 Fod lang, som omslutter to Gaarde, der adskilles ved en Mellembygning, idet iøvrigt hele Anlæget ved denne Mellembygning falder i en Forbygning og en Bagbygning. Hele Bygningen har ca. 600 Værelser. Materialet er røde, haandstrøgne Mursten med rigelig Anvendelse af Granit i Sokler, Gesimser, Kragsten o. s. v., Kridtsten og brændt Ler. Bygningens Former have som Udgangspunkt nærmest ældre Murstensarkitektur i Danmark og Norditalien.

Forbygningen har Kælder (flere Steder i 2 Etager) og 3 Stokværk. Over det skraa Skifertag rager en Tindemur, hvori alle Bygningens Udsugningskanaler udmunder, systematisk ordnede, og paa hvis to Hjørner ud mod Raadhuspladsen der er smaa Spir, 153 Fod over Jorden. Til Bygningens Gesims er der 74, til Tindemurens Kant 117 Fod. Forbygningen bestaar af Forhuset ud til Raadhuspladsen, to Sidefløje og den omtalte Mellembygning samt den af disse indesluttede overdækkede Gaard, Raadhushallen. Over det bageste Hjørne af den nordlige Sidefløj hæver sig det slanke, firkantede Taarn med kobbertækt Spir; til Murkanten er der ca. 215 Fod, til Fløjknappen ca. 337 Fod (352 Fod over dagligt Vande), saaledes at det er Landets højeste Spir. Medens det 4 Fod fremspringende Taarn paa denne Langside danner Skellet mellem For- og Bagbygning, dannes det paa den anden Side af et lignende fremspringende Parti med orneret Gavl og det saakaldte Duetaarn med kegleformet Kobbertag (158 Fod); i Taarnet er der indrettet en Del Reder. Midt paa Forhuset fører fra den foranliggende Forplads, som ved en Stenbalustrade er skilt fra den øvrige Raadhusplads, en Stentrappe op til den 14 Fod brede Hovedindgang, over hvilken der er en lille Altan; paa Siderne af den er der anbragt to Broncestatuer (Skjoldbærere) og over den et kobberdrevet, stærkt forgyldt, 14 Fod højt Reliefbillede af Ærkebiskop Absalon, der afsløredes 21/3 1901, Syvhundredaarsdagen for hans Død (de 3 Figurer ere modellerede af V. Bissen). Desuden er der paa Facaden to runde Sidekarnapper i øverste Stokværk, Beletagen. Under Hovedbygningens Gesims løber et Galleri af Mur- og Kridtsten, der bæres af en Buefrise, som paa ældre danske Herregaarde. Oppe ved Hovedfacadens Tag staar 5 Vægterstatuer af Bronce (af C. Aarsleff), og midt foran Tindemuren ses Byens kobberdrevne, forgyldte Vaaben. I den hvælvede Forhal med Oplysningskontor og Budstue er der mange Udsmykninger, deriblandt en Kridtstensfrise med en Række Figurer og derover en farvelagt Fremstilling af Byens ældste Raad (af Fru Slott-Møller), hvorover staar: „Saa er By som Borger" (en Indskrift, der findes flere Steder i Bygningen). Derfra træder man ind i den lyse Raadhushal (2,322 □ Alen stor) med Gulv af gotlandske Fliser, Mure af Kridtsten, forskelligfarvede Mursten, Granit o. s. v. I Højde med 1. Sal er der Altaner og i Højde med 2. Sal paa de 3 Sider en aaben Buegang med Mosaikgulv, Sandstensbuer. baarne af Granitsøjler, og murede Krydshvælvinger; over Hallen er en Jernkonstruktion, der bærer et øvre og et nedre Glastag. I en Kridtstensfrise mellem 1. og 2. Sal ses Indskrifter af brændt Ler, der giver Oplysning om Byens Historie. Paa hver Side af Hallens Bagvæg giver en stor rundbuet, dekoreret Portaabning Adgang til de to Hovedtrapper. „Borgertrappen" under det store Taarn (udsmykkedes i 1904 af Møller-Jensen og E. Viegeland med Malerier: Byens 3. Raadhus, gamle Billeder af Byen set fra Sø-

siden og fra Landsiden, i Loftet Vægterversene), og den smukt udstyrede „Præsidenttrappe“ i den nævnte Gavlbygning ud mod Tivoli. Bygningens fornemste Rum findes i Beletagen. Hele Mellembygningsetagen, der har en særlig pragtfuld udstyret Facade ud til Hallen, med Balkon, indtages af Borgerrepræsentationens Sal, med Forværelse paa hver Side. Den smukt udstyrede Sal, der er Raadhusets Midtpunkt, har Gallerier paa de 3 Sider, to Marmorsøjler, Formandsplads med Baldakin og mørkt Bjælkeloft af gamle Ædelgraner fra Jægersborg Dyrehave, m. m.; ud mod Baggaarden har Salen en rund Karnap. De to Forværelser har hver en lille Søjlehal ud til Hallen og en aaben Svale ud til Gaarden. Over Døren ind til Forværelset ved Præsidenttrappen findes et Billede i brændt Ler: Ægir og hans Døtre, tegnet af L. Frølich, udført af Hansen-Reistrup og Kähler: over

af Slagværket er elektrisk. Til Slagværket hører 5 Klokker, en større og 4 mindre, tilsammen vejende ca. 12,000 Pd. Konstruktionen af Værket skyldes Ingeniør Muusfeldt.

Bagbygningen, der i det hele har et jævnere og mere enkelt Præg, bestaar af Kælder, Parterre — idet Terrænet sænker sig mod Øst, saa at den Etage, der svarer til Forbygningens Kælder, her bliver Parterreetage —, Stue, 1., 2. og 3. Sal, hvilken sidste til Dels er Tagetage. Bagbygningen er dog lavere end Forbygningen, nemlig til Gesims 56 Fod og til Tindemurens Kant 92 Fod.

I hver af Sidefløjene er gennem en Port Adgang til den aabne Gaard. Paa Tindemuren over Bagfløjen er der ligesom paa Forhuset to smaa Spir, og over hele Bygningens Gesims hæver sig 15 mindre Kviste. Bagfløjen har en Hovedindgang „Hvalrosporten“ (Skulpturer af Bundgaard) og paa Hjørnerne to Bronce-

„Det kgl. Videnskabernes Selskab“s Bygning paa Vestre Boulevard Nr. 35.
Opført 1894—98 af Carlsberg Fondet efter Tegning af Professor Vilh. Petersen.

Døren til det andet Forværelse ved Borgertrappen staar en Gibsstatue: Sværddrageren af Bundgaard. De øvrige Rum i Beletagen inden for Buegangen ere: i Forhusets Midte den store Festsal, med Gallerier i begge Ender og en Samling af alle danske Købstadvaaben, skænkede af Købstæderne, og paa hver Side af denne Sal, i det sydlige Karnapværelse Magistratens Forsamlingssal og i det andet Karnapværelse Raadhusbiblioteket, der foruden Haandbibliotek indeholder et administrativt Bibliotek og en rig Samling vedrørende Byens Historie og Topografi samt en Mængde Fotografier efter Naturen af det forsvundne København; i det tilstødende Læseværelse ses over Døren et Maleri af Krøyer: Portrætter af Martin Nyrop og Bygningskonduktøren Emil Jørgensen samt Murerformanden Crone. I nordlige Sidefløj findes Borgerrepræsentationens Værelser, i sydlige Sidefløj Overpræsidentens. Mellembygningens nedre Etager huse Raadstuearkivet. De nedre Etager i Forhuset og Sidefløjene indeholder Kontorlokaler, der er tøndehvælvede og ligger med Korridor foran ud til Hallen. Taarnuret, hvis 4 Skiver (14 Fod i Diameter) er anbragt over smaa Stenaltaner, hører ind under det System af Ure, som findes rundt om i Raadhusets forskellige Rum, alle afhængige af et Normalur i Oplysningskontoret. Driften af Urene og

statuer: en Politibetjent og en Brandsvend (af Bundgaard). Denne Fløj har, i Modsætning til de andre, Kontorer baade til Gaden og til Gaarden og er derfor meget dybere; mellem de to Rækker Kontorer findes den store „Lysgang“, som gaar gennem alle Etager og overdækkes af et dobbelt Glastag; den har dobbelt Trappe til Stueetagen, og derfra fører Hovedtrappen, af Granit, videre; desuden ere Etagerne forbundne ved en stedsegaaende Elevator. Lokalerne i Bagbygningen rummer de fleste kommunale Kontorer, ligesom de afgiver Rum for Magistratens 3. og 4. Afdeling, Overpræsidentens Sekretariat, Skattedirektoratet, Stadskonduktøren, Stadsarkitekten, Stadsingeniøren o. s. v. Den aabne Gaard staar overordentlig smukt med sine røde Mure og mange Kridtstensforsiringer; rigest udstyret er Mellembygningen, som ved hvert af Hjørnerne har en stor, af Basilisker flankeret Stentrappe, der gennem en Porthal fører ind til Hallen; midt i Beletagen sidder den ved Borgerrepræsentationssalen omtalte runde Karnap med Kobberkuppeltag og derover en forgyldt Borgerkrone; ved hver af Sidefløjene er der et kantet Trappetaarn. Den største Del af Gaarden er udlagt til Have, i hvis Midte der staar et til Raadhuset skænket Springvand: en Granitkumme med en Broncebjørn i Midten (Th. Bindesbøll og Joachim Skovgaard).

Amager.

Vi vil nu føre vore Læsere ud til den lille venlige Ø Amager, der indtil for ikke saa mange Aar siden var som en lukket Bog for de fleste Københavnere, hvis egentlige Kendskab til Øen og dens Befolkning nærmest hidrørte fra Forbindelsen med Øens Grøntsager.

Fornylig paakaldtes hele Stadens Interesse for Øen ved den hollandske Dronning Wilhelminas Besøg i Hollænderbyen i Anledning af dens 400 Aars Jubilæum, og adskillige Københavnere, som ikke tidligere havde haft Foden paa Amagers Grund, fandt her en Anledning til pr. Bil eller pr. Cycle at stifte Bekendtskab med den flade Ø.

Redaktør Chr. Nicolaisen giver i sin Bog „Amagers Historie", som er udgivet med Understøttelse af Carlsbergfondet, og hvorfra vi har laant en Del af nedenstaaende, en fortræffelig Skildring af Øens Historie gennem Tiderne.

Hr. Nicolaisen skriver bl. a. følgende:

„Øens samlede Areal udenfor Voldene udgjorde tidligere omkring 11500 Tdr. Land — ca. 65 Kvadratkilometer (Øens Længde ca. 13 km, Bredde ca. 5 km). Arealet fordeltes paa 10 Byer, i 2 Sogne, Taarnby Sogn og St. Magleby Sogn. Omtrent en Femtedel er nu lagt ind under København. Resten udgør sammen med Saltholmen Amager Birk.

Paa den sydlige og vestlige Del henligger endnu ca. 2000 Tdr. som uopdyrkede Fælleder og Strandenge; Resten dyrkes omtrent ligelig med Korn, Foderplanter og Haveurter. Landet er en broget, frugtbar Flade. Over hele Synskredsen ligger spredt mellem Byerne: Gaarde, Gartnerier og Villaer. Iøvrigt brydes Udsigten kun af de levende Hegn, som danner Byskellene, enkelte Træer og Trægrupper langs Vejene. Øen minder om en vældig Have, inddelt i smaa Agre og Strimler med Bed ved Bed, med en Frodighed og Farverigdom, som ligner nærmest det hollandske Jordbrug.

Jordbunden er muldrig og i fortrinlig Kultur, især nærmest omkring Byerne, hvor den har været dyrket i Tusind Aar. Næsten overalt hviler den paa kalkblandet Ler. Kun Fælledjorderne, der nylig er tagne under Plov, er lettere, mere sandede paa Overfladen, men egner sig fortrinligt til Dyrkning af Haveurter. For en Del maa „Overdrevet" beskyttes mod Oversvømmelse ved Diger langs Stranden, hvor det kun hæver sig 1 à 2 Fod over Søens Flade. Øens højeste Punkt, hvor St. Magleby Kirke ligger, er 23 Fod. Herfra flader Landet sig jævnt mod Søen til alle Sider, lig et stort Aakandeblad.

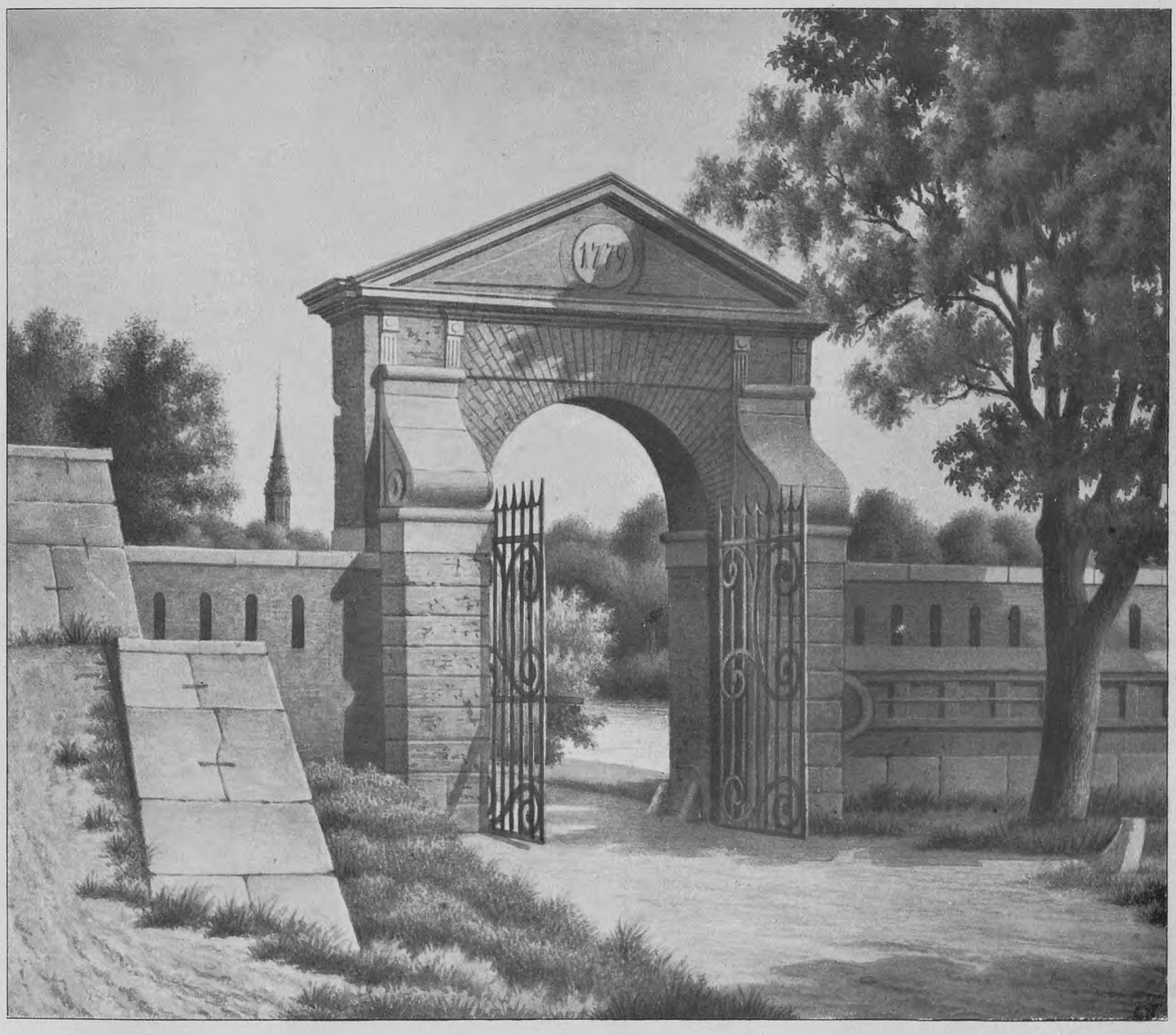

Akvarel Prof. C. V. Nielsen. **Rysenstens Bastion: Den gamle Port.** Orig. tilhører F. Zachariae.

Sætter v os 100 Aar tilbage i Tiden, laa Fælleden endnu som et bredt Engbælte omkring hele Øens opdyrkede Jord, mellem Agrene og det blaanende Sund. Her trivedes endnu en Rest af Oltidens Hyrdeliv paa de milevide Flader langs „Kalveboderne"; hvilken drømmende Ro og Stilhed i Aftensolens Glans over det spejlblanke Sund! Og vender vi os mod Øresundet, frydes Øjet af dets uendelige Skiften af Sejlernes Række i ustandselig Færden her gennem „Nordens Port". Ind mod den travle Stad spærrer Volden og Voldgravene som et Lukke for Verden udenfor. Og Amager har derfor ligget længe som en Idyl for sig selv, temmelig uberørt af Tiden og Livet udenfor Øens egen afsondrede Kreds.

Voldlinien danner nu Amagers Grænse mod Staden, hvad før Sundet mellem Øen og Slotsholmen var. Hvor Christianshavn nu

Den dækkede Vej mellem Kigkurven og Langebrogade, set fra Kigkurven, Aar 1896.
I Forgrunden til venstre Kigkurvens Vagthus. I Baggrunden til højre „Kallebo Bastion" paa Christianshavns Vold.

ligger, var i tidligere Tid nogle Smaaholme, og udenom disse et temmelig sumpet Lavdrag, der nu danner Voldterrænet, som sammen med Christianshavn udgør ca. 540 Tdr. Land.

Den vestre Del af Volden, omtrent fra den gamle Langebro til Baadsmandsstræde, er anlagt fra Christian d. 4s til Frederik d. 4s Tid, først Løvens, Elefantens, Panthers, Eenhorns og Kallebo

Samme Parti som foroven, set i modsat Retning, forinden Opfyldningen i Kalveboderne paabegyndtes.

Fot. „Før og Nu“ ved Chr. Christensen. **Udsigt fra Langebro mod Amager Boulevard. Aar 1915.**
Til venstre ses Christianshavns Vold og Voldgraven, og i Baggrunden til højre Geværfabrikken.

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt. **Hærens tekniske Korps' Kontorbygning, beliggende paa Hj. af Amager Boulevard og Thorshavnsgade.**

Christianshavns Voldgrav og den resterende Del af den dækkede Vej (Enveloppevej), Aar 1906.
Set fra Skrænten udfor Artillerivej mod Amagerbrogade. I Baggrunden Broen fra den dækkede Vej til „Panthers Bastion".

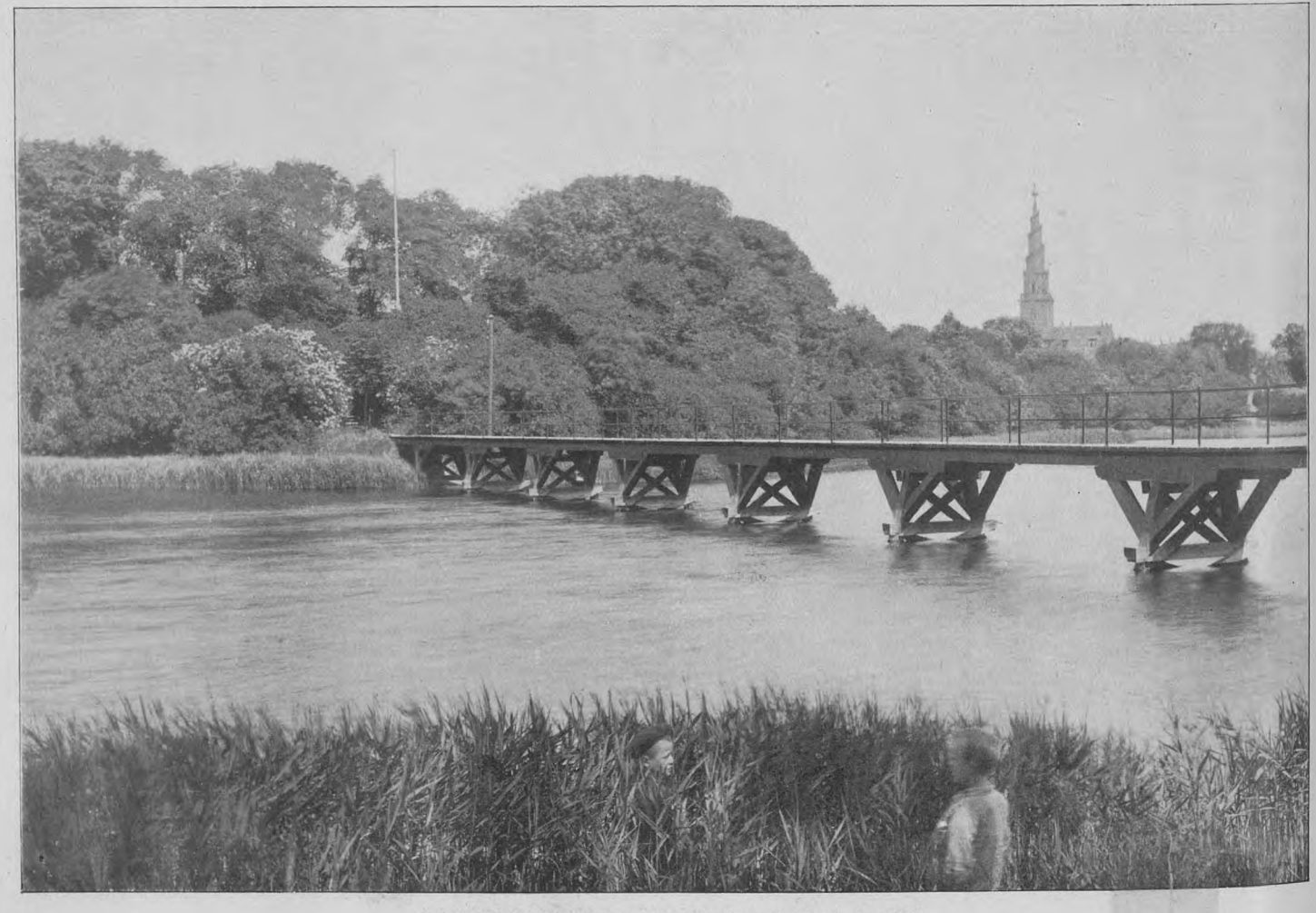

Christianshavns Voldgrav udfor „Panthers Bastion", Aar 1906.
Paa Billedet ses den oven omtalte Gangbro fra Bastionen (Skydeskolen) til den dækkede Vej (Enveloppevej).

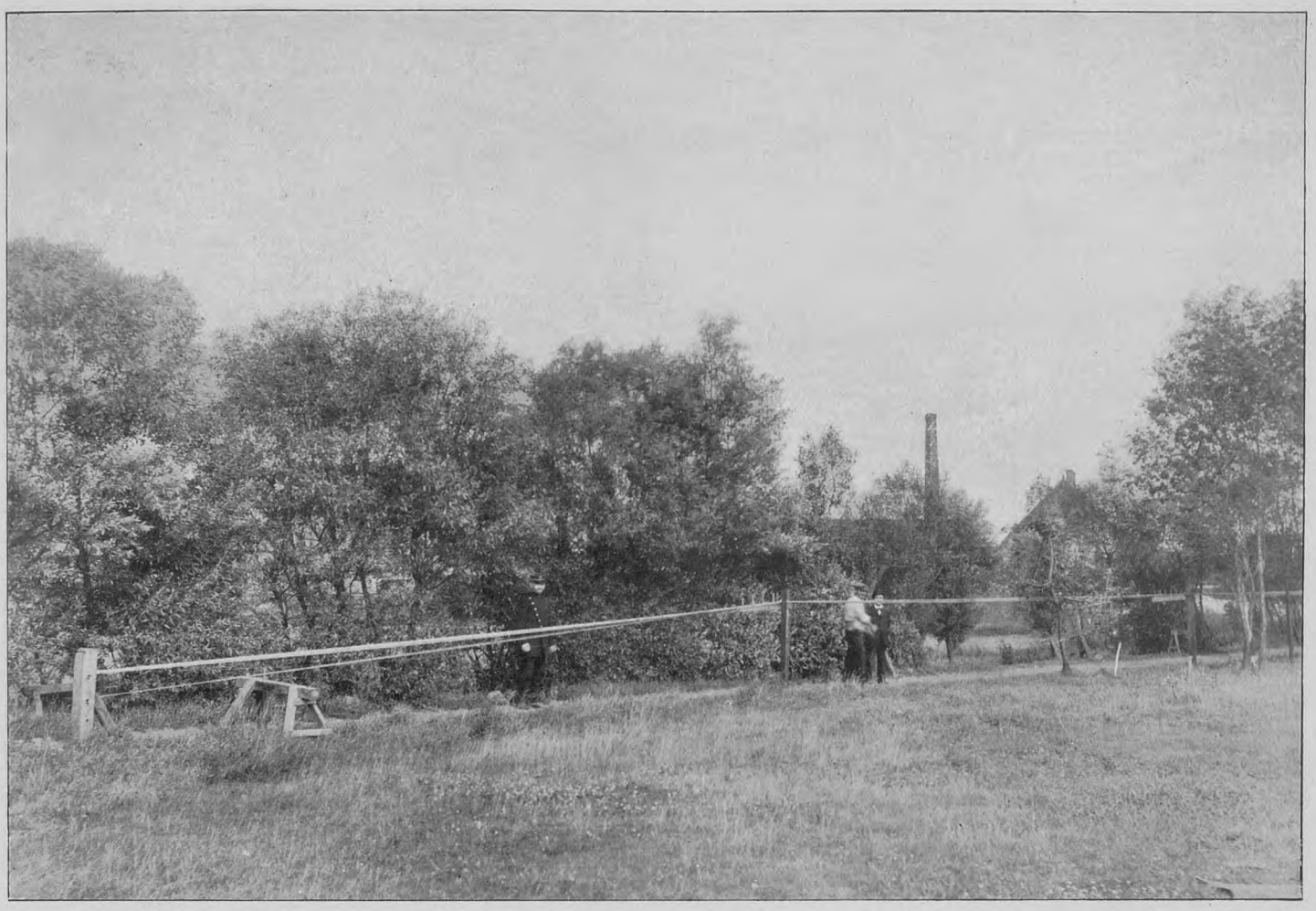

Fot. Raadhusforvalteren. **Rebslagerbane, beliggende paa det Sted paa Amager Boulevard, hvor nu den kgl. Mønt er opført.**

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Den nyopførte kgl. Mønt paa Amager Boulevard ved Hj. af Amager Fælledvej.**

Fot. Raadhusforvalteren. **Parti af Amager Boulevard under Udførelse.**

Det store Træ, som nu er forsvundet og som stod paa Holmblads Mark paa det Sted, hvor nu Ejendommen, Hj. af „Amager Boulevard" og „Ved Amagerport", er opført.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Den paa Stedet, hvor oven afbildede Træ stod, opførte Bygning, Hj. af „Amager Boulevard" og „Ved Amagerport".**

Fot. Raadhusforvalteren. **Røde Mølle, som forinden Amager Boulevard anlagdes var beliggende ved „Røde Møllevej", som nu er sløjfet. Aar 1907 (se Kortet senere).**

Fot. Chr. Christensen. **Amager Boulevard under Udførelse, Parti ved „Røde Mølle". I Baggrunden Amagerbrogade. Aar 1907.**

I „Røde Mølle“ oprettedes, efter at Møllen var nedlagt, en Cafe, som nu er forsvunden tilligemed Møllen, der nedreves 1916.
Paa dens Grund (Hj. af „Amager Boulevard“ og „Kongedybet“) er nedenstaaende Ejendom under Opførelse.

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.

Amagerbrogade, set mod Christianshavn fra det Sted, hvor Amager Boulevard (til venstre) udmunder i Amagerbrogade. Aar 1907. Tilh. Bymuseet.
I Forgrunden til venstre Kiosken paa Hjørnet af Amagerbrogade og Amager Boulevard. Til højre Nr. 7 og Nr. 5 paa Amagerbrogade.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Samme Parti som foroven i 1923.

Kort over den nordlige Del af Amager. Aar 1869.

Kort over den nordlige Del af Amager. Aar 1923.

Bastioner, senere Charlotte Amalies, Carls, Frederiks, Vilhelms, Sophie Hedvigs og Ulriks Bastioner mod Øst. Dermed blev Fæstningslinien ført ud til Orlogsværftet, som anlagdes ved Refshalegrunden. I 1760erne paabegyndtes Anlægget af Søforterne med „Lynetten"; 1787 paabegyndtes „Trekroner", der først blev færdigt 1827. „Mellemfortet" og „Prøvestenen" anlagdes omkring 1850. Senere kom Middelgrunden, Saltholmsflakfortet og Dragørfortet.

Fra Sundet strakte sig da en Arm fra Søen mellem Refshalen og Kløvermarksvej indtil ud for Baadsmandsstræde; denne Arm er senere opfyldt med Dagrenovation. Fra Kalvebodstrand strakte sig en Arm ind fra den senere opfyldte Bugt, der har givet Plads til Islands-Brygge Kvarteret (omtalt i „Før og Nu" 1. Juni 1915.), udenfor Volden til ud for Overgade. Mellem denne Arm og Voldgraven førte et Stranddrag eller Rev, hvorpaa Vejen til Langebro gik — den nuværende Envelopevej. Lidt udenfor Broen stod „Kikkurven", et gammelt Udkigs- eller Fæstningstaarn med Skydehuller, der rimeligvis har tjent til at beskyde Indsejlingen fra Kalvebodrenden.

Midt i Voldlinien udenfor, hvor Amagerport stod, ligger „Ravelinen", et Underværk, med det gamle Ravelinhus, som fra Chr d. 4s Tid og indtil sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede tjente som Accisebod. Her holdt „Posekiggerne" et vaagent Øje med Alt, hvad der indførtes til Staden, for at Kongen kunde faa sin Told deraf. Men da en ny Accisebod byggedes længere ude ved Landevejen — vistnok omtr. 1750 — for at Vognene ikke skulde køre udenom og lægge Vejen om ad Langebro, tjente Ravelinhuset som Vagtbod udenfor Porten.

Udenfor Voldgraven findes den senere tilbyggede Enceinte eller Envelope ved den dækkede Vej til Brug for det lettere Artilleri.

Til Fæstningens Fuldendelse hørte endnu en Demarkationslinie — en fri Skydelinie — udenfor Volden.

Indenfor 1000 Alens Afstand fra denne lagdes der, vistnok efter den engelske Krig 1801 — den Servitut paa Grundene, at der kun maatte opføres Bindingsværksbygninger paa højst 2 Etager."

Den Del af Amager, som navnlig denne Servitut kom til at ramme, var det mellem Voldgraven og Sundbyerne beliggende Kvarter det saakaldte Amagerbro (Se Udsigt fra Frelsers Taarn mod Syd udover Amager Pag. 300 og 301.

Amagerbro

og Chrsthvns. Fælled dannede et særligt Kvarter med et Areal paa ca. 262 Tdr. Land. Det indlemmedes i København 1783 og bestod før 1700 af nogle enkelte Huse, et Par Møller og en Reberbane. Den ældgamle Vej „Broen", som førte fra Porten ud til Sundbyerne var indtil Udgangen af Aaret 1907 — da Amagerboulevard aabnedes for Færdselen — den eneste Forbindelsesvej mellem det øvrige Amager og Hovedstaden.

Herude fandtes i gamle Dage — bag store Mølle (Se Kortet senere) — de berygtede Renovationskuler, hvorfra Amagerne hentede den for dem dyrebare Gødning. Transporten fra Kulerne foregik i just ikke altid tætte Tønder eller Beholdere, og det hændte jo af og til, at en af Tønderne ikke kom længere end til Amagerbrogade, hvor den brød sammen og udgød sit Indhold over Kørebanen. Et lidet lysteligt Syn for Morgenvandrerne, hvis Lugteorganer til daglig led ved Stanken fra de aabne Kuler.

Natkulerne, der omkring 1777 flyttedes hertil fra Vesterbro, laa paa samme Sted endnu saa sent som til over Midten af forrige Aarhundrede, da de flyttedes ud til den yderste Del af Fælleden (Fladerne) nær Stranden ved Kløvermarksvej, hvorfra de først forsvandt, da Kloakpumpestationen ved Kløvermarksvej blev bygget og i hvis Nærhed Kbhvns. Renholdningsselskab nu har Plads.

Ikke nok med at Amagerbro skulde belemres med Natkulerne, men Retterstedet med Galgen som før havde sin Plads i Slagtervangen udenfor Vesterport blev ogsaa flyttet herud. Det kom til at ligge nær Kulerne paa den saakaldte svenske Skandse, som blev anlagt Aar 1700 for at hindre Landgang fra den svenske Flaade. Om Retterstedet meddeler Berl. Tidende for 3. Marts 1806 følgende: „Den saakaldte svenske Skandse paa Amager østre Fælled er for Fremtiden bestemt til Justits- eller Rettersted i

Store Mølle. **Udsigt fra Frelsers Taarn i Tredserne mod Syd udover Amager.** Røde Mølle.
Holmblads Limfabrik og Bolig.

Stedet for det forrige Sted i Slagtervangen. Fornævnte saakaldte svenske Skandse er 1000 til 1200 Skridt fra Chrsthvns. Vold; Skandsen er omgiven af 1 Alen høje Volde og med Grave, som holder saa meget Vand, at den er utilgængelig undtagen paa den ene Side; Voldene er saa brede, at Commandoen, som følger, kan opstilles derpaa; — Skandsen er 50 Alen indenfor Voldene, og er altsaa stor nok til Exekutionsplads; den skjules til Dels af Voldene omkring Renovationskulerne; Passagen hertil er god, og der er tilstrækkelig Plads til Tilskuerne."

Den første Henrettelse her fandt Sted d. 5. Marts 1806.

Vore Dages Publikum, der for ikke saa mange Aar siden i tætte Stimer strømmede ud ad Kløvermarksvejen til Flyveopvisningerne paa Fælleden, anede ikke — da de passerede den lille Brandstation paa Hjørnet — at Pladsen bag denne i længst forsvundne Dage ogsaa kunde samle et Publikum som Tilskuere til en Forlystelse — ganske vist af en lidt mere dyster og uhyggelig Art og i just ikke særlig indbydende Omgivelser.

Foruden Vor Frelsers Sogns Kirkegaard, som eksisterer endnu havde Amagerbro i gamle Dage endnu en Begravelsesplads, den saakaldte „Slavekirkegaard" til Brug for Fængselsvæsenet. Den laa ved Amagerbrogade hvor nu Sønderbros Teater, Hollænderdybet og tilstødende Ejendomme ligger. Ligene af Fangerne lagdes i raat tildannede Kister udforede med Træuld og begravedes lagvis.

Ved Grundudgravninger og Kloakeringsarbejder i Hollænderdybet for faa Aar siden stødte man paa adskillige af disse Kister, der — saavelsom Træulden i disse — havde bevaret det friske Udseende igennem de mange Aar, hvilket hovedsagelig skyldes den lerholdige Grund.

Bebyggelsen af Amagerbro skred kun smaat frem. Veterinærskolen paa Christianshavn opførte foran paa Broen flere Bygninger af stampet Ler til Stalde (se Billedet Pag. 311) og anlagde en større Have for medicinske Planter, (hvor nu Arbejdernes Forsamlingsbygning ligger), og efterhaanden overgik en Del af Grundene til privat Eje. Blandt dem der slog sig ned herude var Grundlæggeren af de Holmbladske Virksomheder Fabrikant Jacob Holmblad. (Om den Holmbladske Familie: Se Før og Nu 1. Juni 1915).

„Oprindelsen til de Holmbladske Ejendomme — skriver Direktør Dornonville de la Coùr i den af A/S Amagerbro i 1917 udsendte smukke illustrerede Beretning om sin 10 aarige Virksomhed (hvorfra ogsaa en Del af nedenfor anførte Oplysninger er taget) — kan i hvert Fald føres tilbage til Midten af det 18 Aarhundrede. I et Skøde af 1757 omtales et lille Bindingsværkshus paa 8 Fag, som ligger paa et Overdrev, der strækker sig mellem Hovedlandevejen fra Sundby Øster By til Fæstningens Glacis og Øresund. Ved dette Skøde solgtes Huset af de Sundby Øster Bys Gaardmænd med Tillæg af „en saakaldet Røgelse Eng i Sundby Øster Enge under Gaarden No. 8" til en Enke, Anne Jensdatter, for 700 Rigsdaler, og denne Ejendom har dannet det Midtpunkt, hvor

Samme Udsigt fra Frelsers Taarn mod Syd udover Amager. Fotograferet (1915) af „Før og Nu".

om de udstrakte Besiddelser senere har grupperet sig. I 1811 kom Ejendommen i den Holmbladske Families Eje."

Konsumptionskontoret eller „Sisseboderne" flyttedes fra Ravelinen i Volden til Amagerbro, hvor Banen nu skærer denne, og havde til Nabo Bommen, som oprettedes 1789 men snart flyttedes ud til Grænsen af Sundbyerne. „Herude — skriver Redaktør Nicolaisen i Amagers Historie — opstod da flere Smaabedrifter. I „Bonne Esperance" (se Billedet senere) drev en tysk Slagter Eisemann, Slagteri, og Traktørstedet „Syven" som oprindelig tilhørte Veterinærskolen, opstod. Ved Aaret 1800 fandtes her en Værtshusholder Paulus Blädel og en Bager Howitz, noget senere en Bager Mentz, saa Kvarteret synes at have været hovedsagelig tysk. Beboerne hørte delvis til den tyske Menighed paa Christianshavn, thi Kongen maatte fritage dem for at betale Bompenge, naar de skulde i Kirke.

Fra 1810 stammer Landstedet „Haabet", der laa hvor nu Svinget udgaar fra Amagerbro. Hertil hørte i sin Tid et kendt Danselokale, senere boede Distriktslægen her, og endelig købte Etatsraad L. P. Holmblad Stedet og indrettede det til Asyl for sine Arbejderes Børn.

KØBENHAVNS

Den tiltagende Beboelse rykkede efterhaanden længere ud, udenfor Stadens Grænse, og der herskede et sandt ægyptisk Mørke, naar man kom udenfor Porten. 1842 klagede Sogneforstanderskabet i Taarnby til Magistraten over, at der hverken var Lygter eller Vægtere paa den Del af Byens Grund, der strakte sig fra Amagerport til Sundbyerne, derimod fandtes her adskillige Værtshuse, der søgtes af det laveste Befolkningslag fra Christianshavn og jævnlig gav Anledning til alvorlige Excesser. Det var saaledes ikke helt farefrit at passere denne Strækning. Sogneforstanderskabet henstillede derfor til Københavns Politi at drage Omsorg for de vejfarendes Sikkerhed paa denne Del af Stadens Grund, hvor Land og By mødtes.

Broer (se Billedet senere), og Forestillingen blev givet i den bagved liggende Have, hvor „Scenen" var anbragt i et Hjørne og nærmest lignede en stor Kasse, der var stillet ovenpaa et Lysthus med Aabningen ud mod Publikum. Paa denne Dyrehavsbakke Scene optraadte saa forskellige folkelige Sangere og Sangerinder, og der blev spillet ikke mindre folkelige humoristiske Smaastykker — Ludovika Freytag og Frederik Henriksen tjente her deres første Amagersporer — altsammen til stor Fornøjelse for Amagerne og Christianshavnerne, der i Syven fandt et længe savnet Forlystelsessted, hvor Sommeraftenerne kunde tilbringes. Imidlertid blev Lokaliteterne efterhaanden for indskrænkede og Arrangementet for beskedent, og Søren Nielsen købte da Murermester

Christianshavns Vold, „Løvens Bastion", set fra Bastionen udfor „Lille Mølle". Aar 1900.
I Baggrunden Christianshavns Voldgade mellem Torvegade og St. Annægade. Længst tilbage, midt i Billedet, ses Taarn og Spir paa Frederiks-Kirken (fra Aar 1901 Christians Kirken).

Daværende Politidirektør Bræstrup fandt dog ikke, at de foreslaaede Foranstaltninger var nødvendige. Tidligere var der vel paa Amagerbro adskillige faste Danseboder, skriver han, men efter at disse Anstalter er ophævede, er Uordenerne saa at sige ophørte eller dog blevet sjældnere, og dermed faldt Magistraten atter til Ro. Dette Standpunkt kunde ikke i Længden opretholdes. I 1845 befaledes det da ogsaa ved kgl. Resolution, at der skulde ansættes 2 Vægtere og anbringes tolv nye Lygter.

Da Veterinærskolerne i 50erne flyttedes til Frederiksberg, solgtes en Del af dens Jord, Slavekirkegaarden blev nedlagt, og det meste af Kvarteret nærmest ved Amagerbrogade samt de fleste Møller erhvervedes af Etatsraad L. P. Holmblad.

Forlystelseslivet begyndte samtidigt med Bebyggelsen i Sundbyerne at opstaa paa „Broen" der gav Tonen an som et Centrum for den nye Forstad. Det begyndte meget beskedent med at Søren Nielsen i Midten af 80erne om Sommeren i en Have bag „Syven" indrettede en uhyre primitiv Variete. Kafeen var et almindeligt lavt Bondehus af den Type, som var saa gængs paa de gamle

Lindhardts Villa paa Hjørnet af Kløvermarksvej og indrettede her „Vennelyst." Kort efter døde han, og Vennelyst har siden da skiftevis været i Direktør, Billedhugger Carlsons (Skuespillerinden Kylle Carlsons Fader) og Restauratør Aagesens Besiddelse, indtil Kommunen købte Grunden og midlertidig lejede den ud til Direktør Mogensen (Kæmpebiografen), der tilførte det populære Etablissement ny Energi og omdøbte det til „White Star", folkevittigt kaldt „den hvide Stær."

Sporvejslinien Kristiansborg Slotsplads—Amagerport, der aabnedes c. 19. Decbr. 1872 forlængedes til Sundbyerne 1. Aug. 1884.

Paa Syvens Grund, bag den gamle Bygning, opførte Restauratør Anders Hendriksen fra Syven i 1902 Sønderbros Teater og med Teaterdirektør Carl Henriksen som Leder skabtes her et hyggeligt Teater for det brede Folkelag. „Broen" blev derefter et Led i Hovedstadens Vækst ud mod friere og luftigere Forhold.

Den 17. Juli 1907 aabnedes Amagerbanen for Trafiken og samme Aar den 17. Septbr. stiftedes A/S „Amagerbro" med det Formaal

at erhverve de Holmbladske Ejendomme med Undtagelse af Lys- og Lakfabrikken og Oliemøllen.

hed ved Byens Centrum ret imponerende Areal, men ved Købet af nogle tilgrænsende Ejendomme og Magelæg steg det Areal,

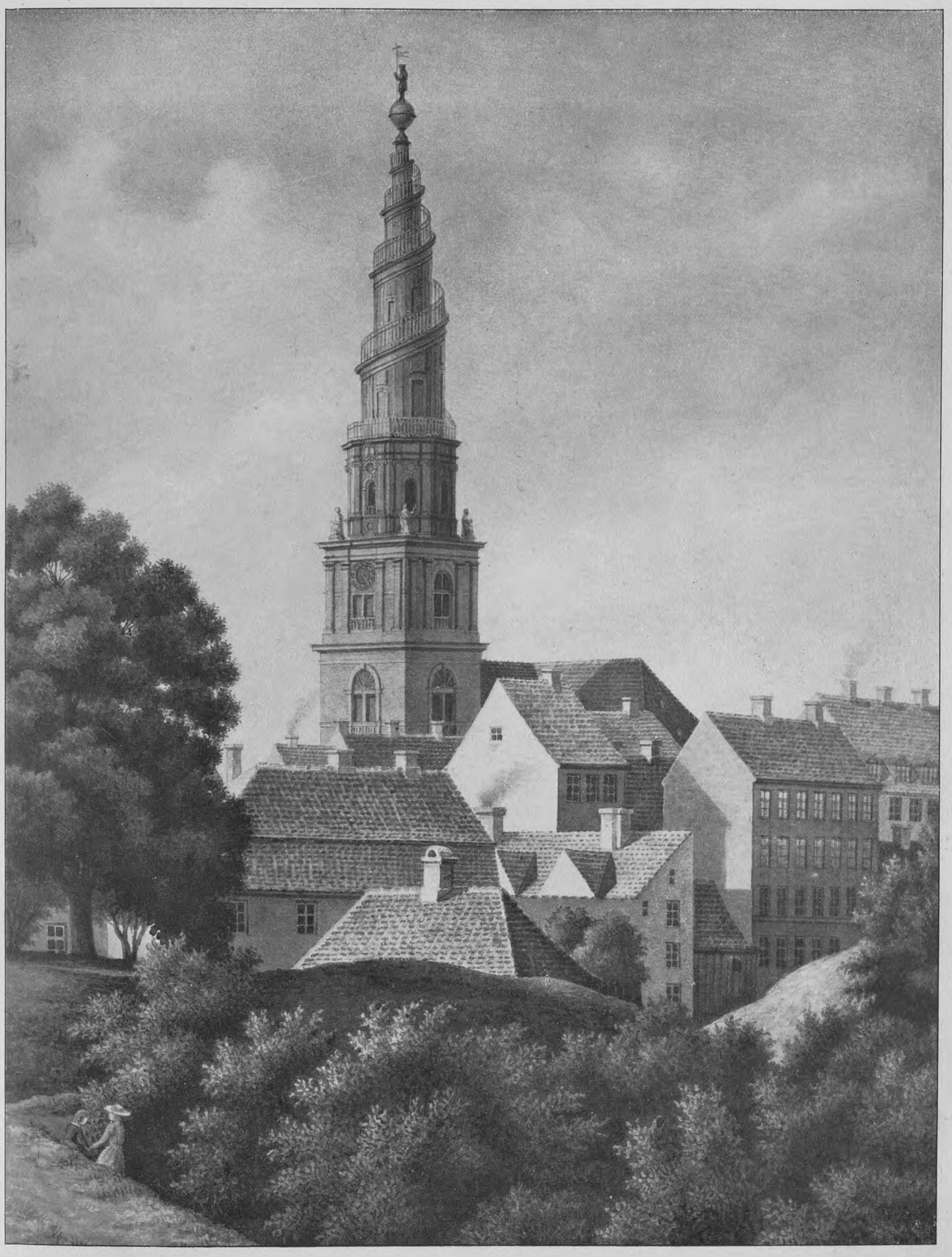

Akvarel af Prof. C. V. Nielsen.

Udsigt fra Christianshavns Vold (Elephantens Bastion).
I Baggrunden „Vor Frelsers Kirke".

Orig. tilhører F. Zachariae.

Salget omfattede et samlet Areal paa ca. 468 000 □ Alen eller over 33 Tdr. Land, et i Forhold til dets nære Beliggen-

som Selskabet kom til at raade over, endog til ca. 500 000 □ Alen. Paa Arealet, der grupperer sig omkring Amagerbrogade og den

paa Købets Tid under Anlæg værende Amager Boulevard (paabegyndt 1904, fuldført Decbr. 1907) fandtes foruden den Holmbladske Gaard ved Amagerbrogade, hvor nu Amagerbanken er indstalleret, og hvortil hørte en prægtig Park, som vil blive omtalt senere, en Del mindre Bygninger, der ved Navne som „Haabet", „Tylvten" (Se Billederne senere), „Lykkens Prøve" o. s. v. mindede om gamle Dage, men iøvrigt benyttedes de udstrakte Grunde dels til Tømmerpladser og dels ligefrem til Landbrug.

Købesummen for de Holmbladske Ejendomme og Grunde var 2.110.000 Kr. I Selskabets første Bestyrelse indtraadte bl. a. Fabrikant Andreas Holmblad, der dog samme Aar i en ung Alder afgik ved Døden. I hans Sted indvalgtes Jacob Holmblads Svigersøn Vold i frisk Minde, kunde det ellers let se ud til at have haft lange Udsigter.

I Aaret 1911 approberedes Gadeplanerne vest for Amagerbrogade og i 1915 øst for Amagerbrogade (se Gadeplanen senere). Alene til Gadeareal og Pladser har Selskabet maattet afgive ca. 40 à 45 pCt. af hele det Areal, der agtedes benyttet til høj Bebyggelse. En Konkurrence om Gadenavne afholdt under Dagbladet „Politikens" Auspicier i 1912 gav følgende tiltalende Resultat: Ved Linden, Ved Amagerport, Svinget, Majporten, Borgerbo, Under Elmene, Hollænderdybet, Kongedybet og Syvens Alle.

Bebyggelsen af det landskabelige Kvarter tog sin Begyndelse i 1912 med „Hollænderhus" i Svinget. Derpaa fulgte Aaret efter

Akvarel. H. G. F. Holm. **„Lille Mølle" paa Christianshavns Vold, set fra St. Annægade, Aar 1830.** Tilh. Bymuseet.

Oberst, Kammerherre A. Kauffmann. Til Forretningsfører valgtes Sjælen i Foretagendet Direktør, cand. jur. Chr. B. Dornonville de la Cour.

En væsentlig Aarsag til at disse værdifulde Grunde ikke paa et tidligere Tidspunkt var inddraget til Bebyggelse var den ovenfor omtalte paa Grundene hæftede Demarkationsservitut.

Det lykkedes dog Selskabet gennem dets energiske og dygtige Forretningsfører ved Forhandlinger med Ministeriet at faa Servituterne hævede. Ved Lov af 30. Septbr. 1909 blev der givet Adgang til Demarkationsservitutens Ophævelse mod Erlæggelse af Halvdelen af den Sum, hvortil den derved fremkommende Værdiforøgelse maatte blive takseret af en dertil udnævnt Taksationskommission. Inden Udgangen af 1909 var denne Kommission udnævnt og i Juni 1910 forelaa dennes Afgørelse, hvorefter det Vederlag, Selskabet vilde have at udrede fastsattes til over 1 Million Kroner.

Det var et Held for Selskabet, at Sagen kom i Orden forinden Krigen brød ud, thi med Kanonopstillingen paa Christianshavns „Haabet" (Arkitekterne Dan og Ch. Schou) og „Tylvten" (Arkitekt Vald. Schmidt) opkaldte efter de gamle Bygninger paa Grundene og i 1914 „Borgerbo" (Arkitekterne Henning Hansen og Hygom). Sidstnævnte 3 Bygninger er præmierede af Københavns Kommune. I de følgende Aar opførtes „Amagerport," Christhvns. Port," „Hollænderdybet," „Sønderport," „Findlandshus," „Ny Mølle" m. fl. foruden en Del Bygninger opførte af private Bygherrer paa Grunde købte af Aktieselskabet.

I denne paa Boligbyggeri saa fattige Tid, hvor det kun er ganske faa, der har turdet binde an med og ofre Penge og Kræfter paa denne for Samfundet saa vigtige og nødvendige Opgave: at bygge Boliger, bør det fremhæves, hvad en enkelt Mand har præsteret herude i Kvarteret, netop paa dette Omraade.

Den fra Omdannelsen af Kristhvns. Kvindefængsel som saadan til Beboelsesbygning kendte Bygmester, Malermester Charles Hansen, der i Forvejen har opført og endnu ejer et Par Ejendomme i Amagerbro Kvarteret, opførte i det forløbne Aar til Indflytning Oktober Flyttedag Ejendommen Hj. af Store Møllevej og Ved

Christianshavns Vold „Løvens Bastion", set fra Ejendommen Hj. af Torvegade og Christianshavns Voldgade. Aar 1906.
Imellem denne Bastion og den lige overfor liggende „Elephantens Bastion" var Amagerport i sin Tid beliggende.
Den nedreves Aar 1857, og der opstod derved det Gab, som vi kender fra de københavnske Volde, da Portene der blev nedrevne.

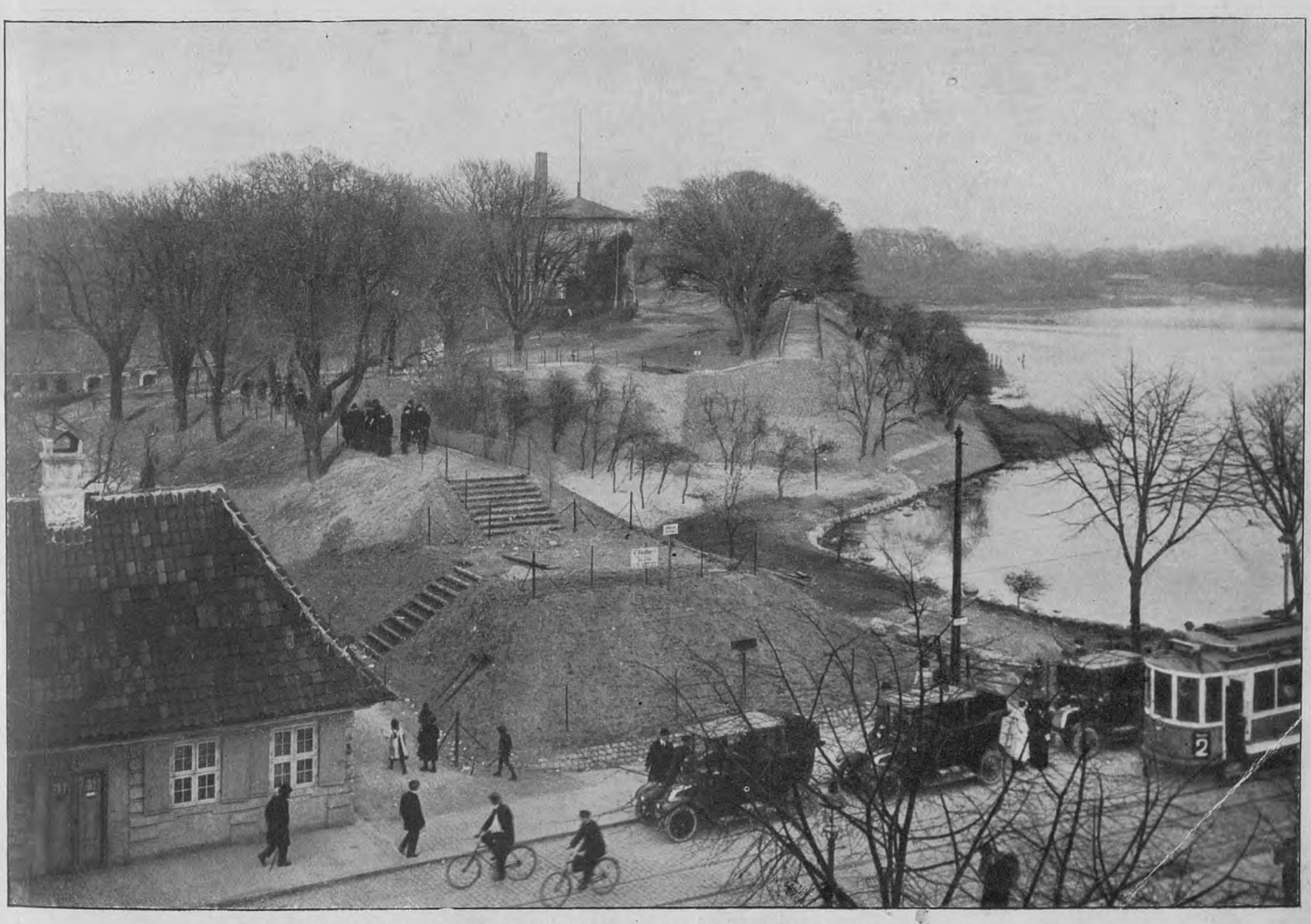

Samme Parti, som paa ovenstaaende Billede i 1916, efter at Volden er bleven moderniseret ved privat Initiativ.

„Elephantens Bastion", som nævnes under Billedet øverst paa Side 305, set fra den lige overfor liggende „Løvens Bastion". Aar 1913.

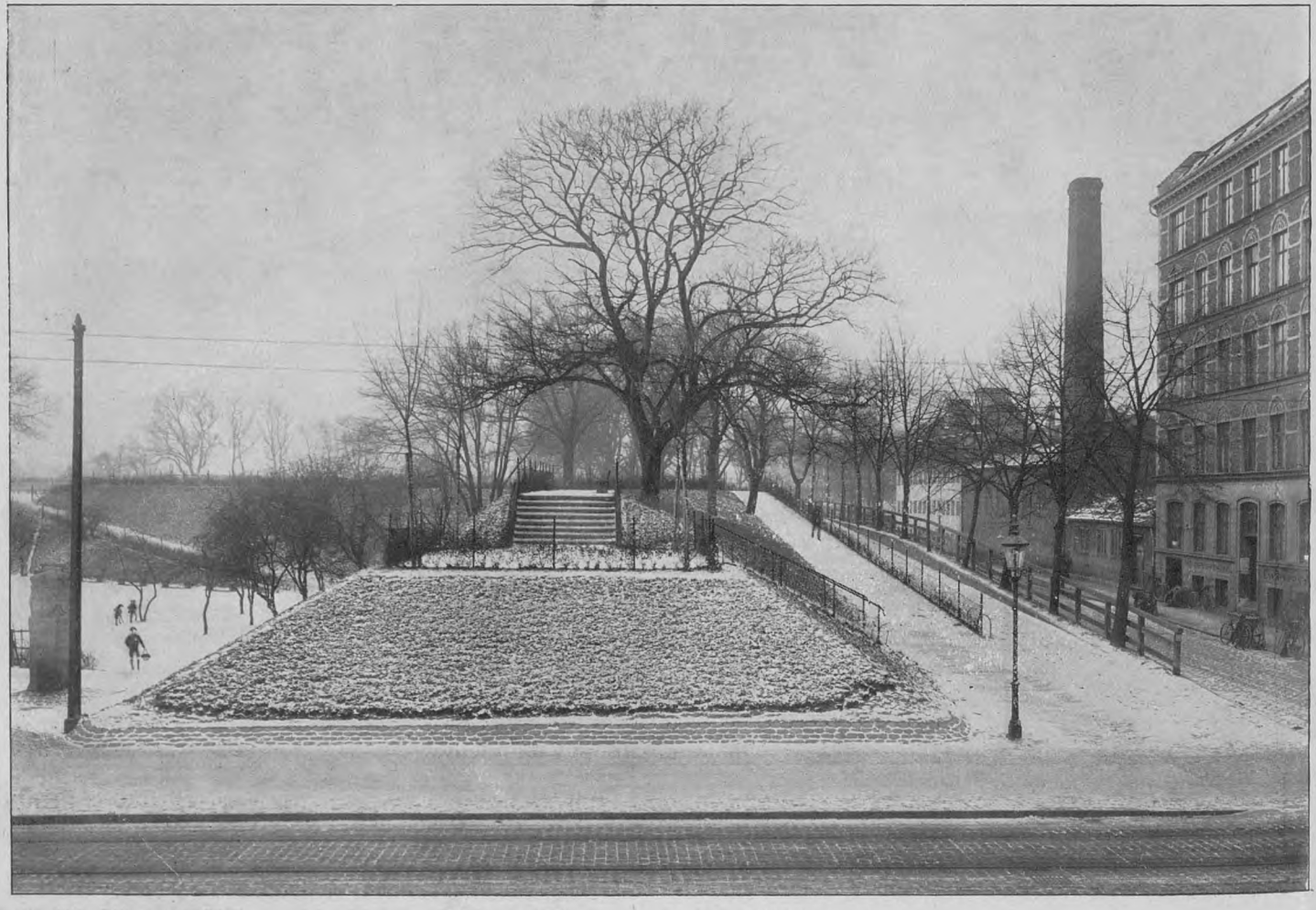

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Samme Parti, som paa ovenstaaende Billede i 1923, efter at Volden er bleven moderniseret ved privat Initiativ.

Kløvermarken (Restaurant „Mascot") med 33 Lejligheder. Han har i det gamle Aar planlagt og nu paabegyndt Opførelsen af: en Ejendom i Fortsættelse af denne paa Ved Kløvermarken med 36 Lejligheder, en Ejendom over Handelsgartner Otto Petersens Grund paa Ved Kløvermarken, Hj. af Kløvermarksvej med 72 Lejligheder (det af mange Københavnere kendte lille Hus — Markmandshuset — der laa paa denne Grund ligeoverfor Brandstationen — se Billedet senere — maatte i den Anledning ofres), en Ejendom i Carl Lundsgade, ved siden af Hovedindgangen til Carl Lunds Fabriker, med 48 Lejligheder og ligger f. T. i Underhandlinger om Køb af endnu en Grund her, hvorpaa der kan blive Plads til et lignende Antal Lejligheder. Alt i Alt et smukt Resultat af en enkelt Mand, men forslaar dog kun som en Draabe i Havet i Sammenligning med de Tal, Borgmester Christensen ved Budgetbehandlingen i Borgerrepræsentationen nævnte paa Husvilde, der f. T. maatte søge Tilflugt under Kommunens skærmende Vinger i Barakker og andre for Haanden værende Steder.

Bayer. **Amagerport, set indefra (fra Torvegade) forinden Nedrivningen i 1857.**
Til venstre for Porten ses Vagthuset, som endnu ligger ved Foden af Volden.

Paa samtlige Byggekarréer i Kvarteret paa et Par enkelte Undtagelser nær er lagt den Servitut, at Bygningsfremspring mod Gaarden ikke maatte være større end 2 Alen (Hovedtrappen dog indtil 3 Alen og 6 Tommer). Denne Bestemmelse, der blev truffet for at undgaa Bag- og Sidehuse, har vist sig særdeles heldig og skabt Betingelserne for de særdeles smukke Gaardinteriører, som findes i adskillige af Komplekserne.

Lejlighederne i Kvarteret bestaar af 2—5 Værelsers Lejligheder og er i alle Henseender moderne indrettet; i en stor Del af dem findes Centralvarme, og det er vistnok første Gang, at man her i Byen i større Omfang har gjort Forsøg hermed til mindre Lejligheder.

Naar alt er bebygget vil der i Kvarteret være Plads til ca. 15 000 Beboere.

Ejendomsselskabernes Administration foregaar fra et Fælleskontor, der ledes af Direktør Carl Bille.

Selskabet har ved i stor Udstrækning at udlægge Arealer til Beplantning og Legepladser og ved de pyntelige beplantede Forhaver forsøgt at bryde det sædvanlige ensformige og kedelige Gadepræg og derved skabt et efter Forholdene — naar man tager den høje Bebyggelse i Betragtning — meget smukt Kvarter.

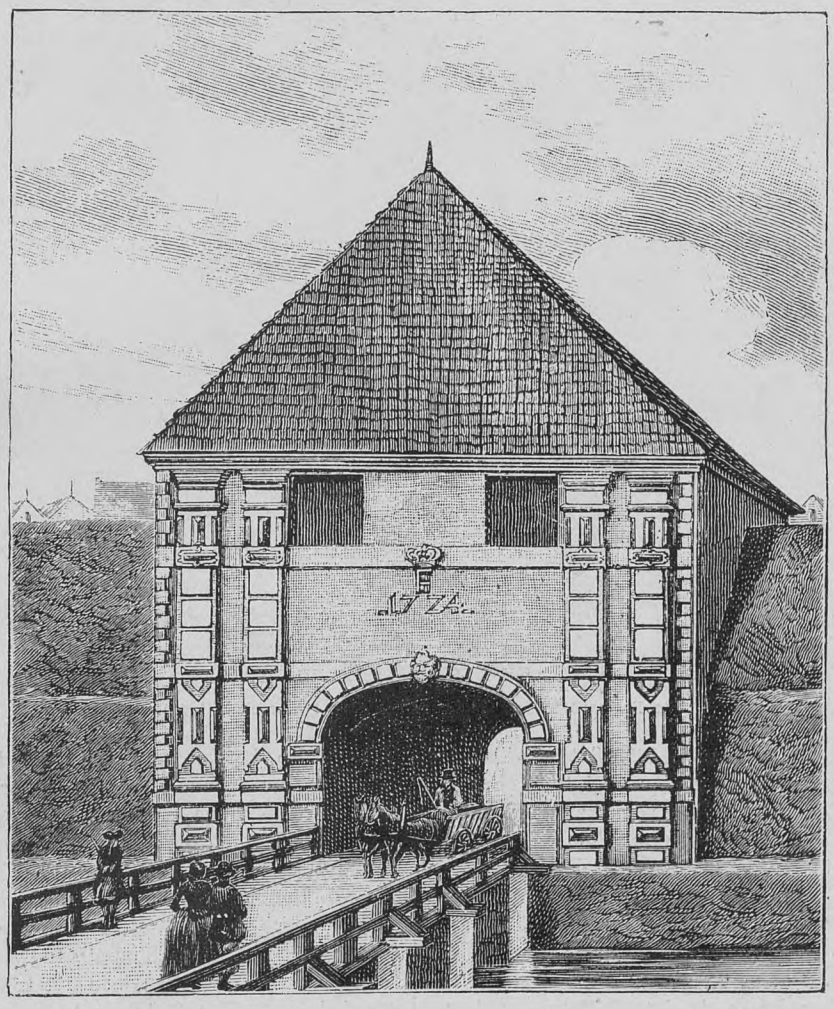

Amagerport, set udefra. Porten opførtes 1721 af Kong Frederik d. IV.

En af de Fortidslevninger som holdt sig længst herude, var den for ca. 7½ Aar siden nedlagte Amagerbom. Denne begyndte sin Virksomhed Nytaar 1790 og flyttedes, som foran omtalt, omtrent straks til den Plads ved Sundbyernes Grænse, som vi fra de senere Aar saa godt kendte.

Bomindtægterne var til at begynde med ikke ret store, idet Amagers Indbyggere ikke kunde blive rigtig fortrolige med denne Indretning. Den første Bomforpagter ved Navn Jess Krag beklagede sig højlydt over, at hans Karl fik Prygl istedetfor Penge, og at Bomhuset blev bombarderet med Sten. I de første 3 Aar indbragte Bommen kun 350 Rigsdaler aarligt og derefter indtil 1810 ca. 1000 Rdlr. aarligt. Halvdelen heraf maatte afgives til Staten til Vejens Vedligeholdelse, og den anden Halvdel skulde tilfalde Amagerlands Beboere. I 1840 var Bomindtægten ca. 1800 Rdlr. og steg derefter hvert 10 Aar med 500 Rdlr. I 1870 var den naaet til ca. 10 000 Kr., i 80erne til ca. 15 000 Kr., i 90erne til ca. 18 000 Kr. og 1900—1910 ca. 22 000 Kr. aarlig. Disse Beløb deltes imellem de interesserede Kommuner efter en bestemt Plan. I Midten af forr. Aarhundrede ønskede Amtet at overtage Amagervejen imod at faa Bomindtægten; men Kommunerne vilde ikke gaa med hertil, da de havde et Overskud deraf. Da Forholdene senere ændredes derhen, at Vejudgifterne oversteg Bomindtægten androg Taarnby Kommune gentagende Amtet om at overtage Vejene, men nu var det Amtets Tur til at sige Nej Tak.

Da der fra Tid til anden i Hovedstaden fremsattes stærke Krav om at faa Bommen nedlagt, gik Københavns Kommune omsider med hertil, men maatte betale en betydelig Afløsningssum. Amagerbommens Saga var dermed ude. Den sidste Rest af en Fortidslevning faldt for Fremskridtet den 31. Marts 1915 under højtidelig Flagning fra Bommandens Side (Se Billedet senere).

Ser vi paa Planen over det gamle Amagerbros Kvarter vil vi finde 4 Møller, som alle efterhaanden opkøbtes af Etatsraad L. P. Holmblad og indgik i hans Bedrift som Oliemøller.

Møllegaarden (Bergs Mølle) købtes af Holmblad i 1858. Den er nu nedrevet for sammen med en Del af Holmblads gamle Park at afgive Plads til en større Byggekarre.

Røde Mølle opførtes af en hollandsk Sæbesyder paa Christhavn. ved Navn Hoogkerk sammen med en Urtekræmmer Hans Brockmann og anlagdes som Oliemølle. Senere blev den drevet som Sigte- og Grynmølle, indtil Holmblad købte den og atter omdannede den til Oliemølle. Efter A/S Amagerbros Køb af de Holmbladske Grunde, udlejedes den en Tid til Beværtning. Det var her Gulvskruppemordet, som vore Læsere sikkert endnu erindrer, fandt Sted. Møllen er nu nedlagt, og paa dens Sted — Hj. af Amagerboulevard og Kongedybet — er en Nybygning under Opførelse.

Ny Mølle anlagdes som Kornmølle i Aaret 1744 af en Mand ved Navn Jens Nielsen. Den blev ved Holmblads Køb omdannet til Oliemølle. Paa dens Grund er nu af Ejendomsselskabet „Ny Mølle" opført et stort Bygningskompleks mellem Hollænderdybet og Norgesgade omsluttende paa de tre Sider en stor kommunal Legeplads.

Store Mølle menes opført 1761 som Oliemølle og Sæbesyderi. Ogsaa denne Mølle købtes af Holmblad. Den nedbrændte omkring 1870 og blev ikke genopført. Den til Møllen hørende Bygning anvendes nu til Mejeri og dækkes af høje Bygninger ud mod Ved Kløvermarken.

Passerer man Amagerbrogade paa det Sted, hvor den skærer Amagerfælledvej, vil man lægge Mærke til en paa Tømmerhandler Hammers Plads værende lille Kontorbygning. Denne laa tidligere paa den modsatte Side af Amagerfælledvej, men maatte i Aaret 1913 vige Pladsen for Nybygningen Amagerbrogade Nr. 2. Istedetfor at rive Huset ned og bygge det op paany, fik Hr. Hammer den lyse Ide at lade Tømrermester Carl Dirchsen flytte det. Hr. Dirchsen, der er Ekspert paa dette Omraade og som i 1900 flyttede Tuborgpavillonen ca. 14 Fod tilbage fra Strandvejen og i 1907 en Portnerbolig ved Tuborg Havnevej ca. 400 Fod, veg ikke tilbage for den ham stillede Opgave. Det drejede sig her om en Flytning paa ca. 200 Fod og endda tillige en Drejning af Huset, før det kom paa sin endelige Plads. Bygningen, der opførtes i 1904, er et udmuret Bindingsværkshus med 1143 kvadratfods Gulvflade fordelt paa 6 Lokaler, og dets Vægt blev anslaaet til, Skorsten og alt iberegnet, ca. 100 000 kg. Det er en given Sag, at en saadan Flytning krævede store Forberedelser, da det gjaldt om at flytte Huset i den kortest mulige Tid. Turen over Amager Fælledvej maatte saaledes kun vare en Dag, længere maatte den offentlige Færdsel ikke spærres. Flytningen foregik, med alle Vinduer i Huset, paa Staalslæder udført med Egetræ paa et i grøn Sæbe indsmurt Trælag, der bestod af Pitsch-pine Tømmer. 2 Gangspil af Hr. Dirchsens egen Konstruktion, med 4 Mand paa hver, trak Læsset, og ved Hjælp af Dunkrafte og Patenttaljer sattes det i Gang.

Det var ikke faa Tilskuere, saavel fra det egentlige København, som fra Sundbyerne og Christianshavn, der interesserede saa til, om det virkelig vilde lykkes. De aandede lettet op, da de havde faaet konstateret, at Huset virkelig flyttede sig; i Løbet af 55 Minutter havde det fjernet sig 62 Fod fra sin gamle Plads. At det vakte Jubel blandt Ungdommen, da Hr. Dirchsen under Flytningen med Spaaner lod sætte „Røg paa Skorstenen", siger sig selv.

Et af Datidens Blade opruller, i Anledning af Flytningen, følgende Fremtidsperspektiv: „Hvilke herlige Muligheder opstaar der ikke for Husejere, som maa rejse til en anden By eller et andet Land af Hensyn til Sundheden eller af andre Hensyn, og nødig vil forlade det kære Hus. Hr. Dirchsen sender Huset efter dem pr. Efterkrav.

Vor Frelsers Taarn, set fra Amagerbro (gammelt Billede).

Holmblads Park.

Gaar man en Tur ud ad Amagerbrogade, vil man forgæves søge efter den herlige Park, der hørte til den smukke Holmbladske Bolig. Den over 20 000 □ Alen store Park, som indeholdt mange sjældne Træer, bl. a. et stort og meget smukt Eksemplar af den kaliforniske Kæmpefyr (Wellingtonea gigantea eller Lequonia gigantea), som er meget sjælden her i Landet; kæmpemæssig Rødtjørn, Taxtræer, en Hængebøg, en herlig Frugthave, store Plæner, Rosenbede og en mindre Dam, er for Størstedelen raseret for at give Plads til Murstenskolosserne.

Da for ca. 1 Aars Tid siden Rygtet gik, at en Del af den prægtige gamle Park og Have skulde ryddes og ødelægges for at give Plads til et stort Biografteater, slog Redaktør Anton Larsen, da han hos Administrationen for A/S Amagerbro paa en Maade havde faaet Bekræftelse herpaa, Allarm i sit Blad „Amager Borgerven." Han forsøgte igennem flere Artikler at interessere Borgerne i Sundbyerne og paa Christianshavn og de lokale Borgerrepræsentanter for Tanken om paa en eller anden Maade at bevare den gamle Have og indrette den til offentlig Anlæg og Folkepark. Flere Indsendere tog kraftigt til Orde mod den Vandalisme, der vilde overgaa Parken, ifald den skulde sælges til Byggegrund, der foresloges bl. a. en almindelig Indsamling blandt Borgerne i de to interesserede Bydele; men det hjalp altsammen intet. Haven var dødsdømt. Paa Redaktør Larsens Initiativ samledes i Grand Restaurant c. 17. Septbr. 1921 en Kreds af Borgere for at drøfte Betimeligheden af at bevare Parken for Befolkningen i Sundbyerne og paa Christianshavn og for at sondere Stemningen hos de lokale Borgerrepræsentanter, der var indbudte til Mødet, med Hensyn til Kommunens Erhvervelse af Parken.

Redaktør Larsen indledede paa Indbydernes Vegne og udtalte bl. a., at naar Vor Frelsers Kirkegaard blev nedlagt, kunde Parken

Amagerports Ravelin, set fra „Elephantens Bastion" paa Christianshavns Vold. Aar 1890.

udvides med dette Terræn og derved faa en betydelig Størrelse. Kirkens Patronat havde tilbudt at afstaa Kirkegaarden paa den Betingelse, at den ikke blev bebygget. Fra mange Borgere forelaa der Tilsagn om Bidrag fra 100 Kr. til 1000 Kr Alle Deltagere i Mødet var enige om at Parken burde bevares, hvis den kunde købes til en overkommelig Pris. Da man omsider af A/S Amagerbros Forretningsfører, Direktør la Cour — der som Borger selv meget gerne ønskede Haven bevaret og gerne, ligesom formentlig

Amagerports Ravelin med den paa Amager først opførte „Accisebod".

I Baggrunden til venstre Christianshavns Vold (Løvens Bastion). Ravelin-Bygningen er endnu bevaret. Acciseboden flyttedes i Midten af det 18. Aarhundrede længere ud paa Amagerbrogade, da Bønderne søgte at undgaa Afgiften til Acciseboden ved at køre til Hovedstaden ad Enveloppevej og over Langebro.

Amagerbrogade, Hjørnet af Kløvermarksvej. Bygningen er „Vennelyst", nu „White Star". Tilh. Bymuseet.

Kløvermarksvej, set fra Amagerbrogade. Tilh. Bymuseet.

Til venstre „Vennelyst"s Have og Arbejdernes Forsamlingsbygning, Aar 1913. Gaden blev brolagt 1915.

Kløvermarksvej 3. Arbejdernes Forsamlingsbygning. Aar 1913.

En Gyde ved Kløvermarksvej 3 (bagved Forsamlingsbygningen).
Husene benyttedes til Stalde af Veterinærskolen paa Christianshavn i forrige Aarhundrede.

Kløvermarksvej, Hjørnet af Amagerbrogade. Aar 1913. Tilh. Bymuseet.
Til venstre „Vennelyst"s Have (nu „White Star").

Det samme Parti i 1923 som foroven.
Til højre — paa Hjørnet af Amagerbrogade — er nu opført en Kaserne, som forandrer Karakteren af Partiet.

Amager Fælledvej ved dens Udmunding i Amagerbrogade (set mod Amagerbrogade). Aar 1905. Tilh. Bymuseet.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Samme Parti i 1923 som paa ovenstaaende Billede.

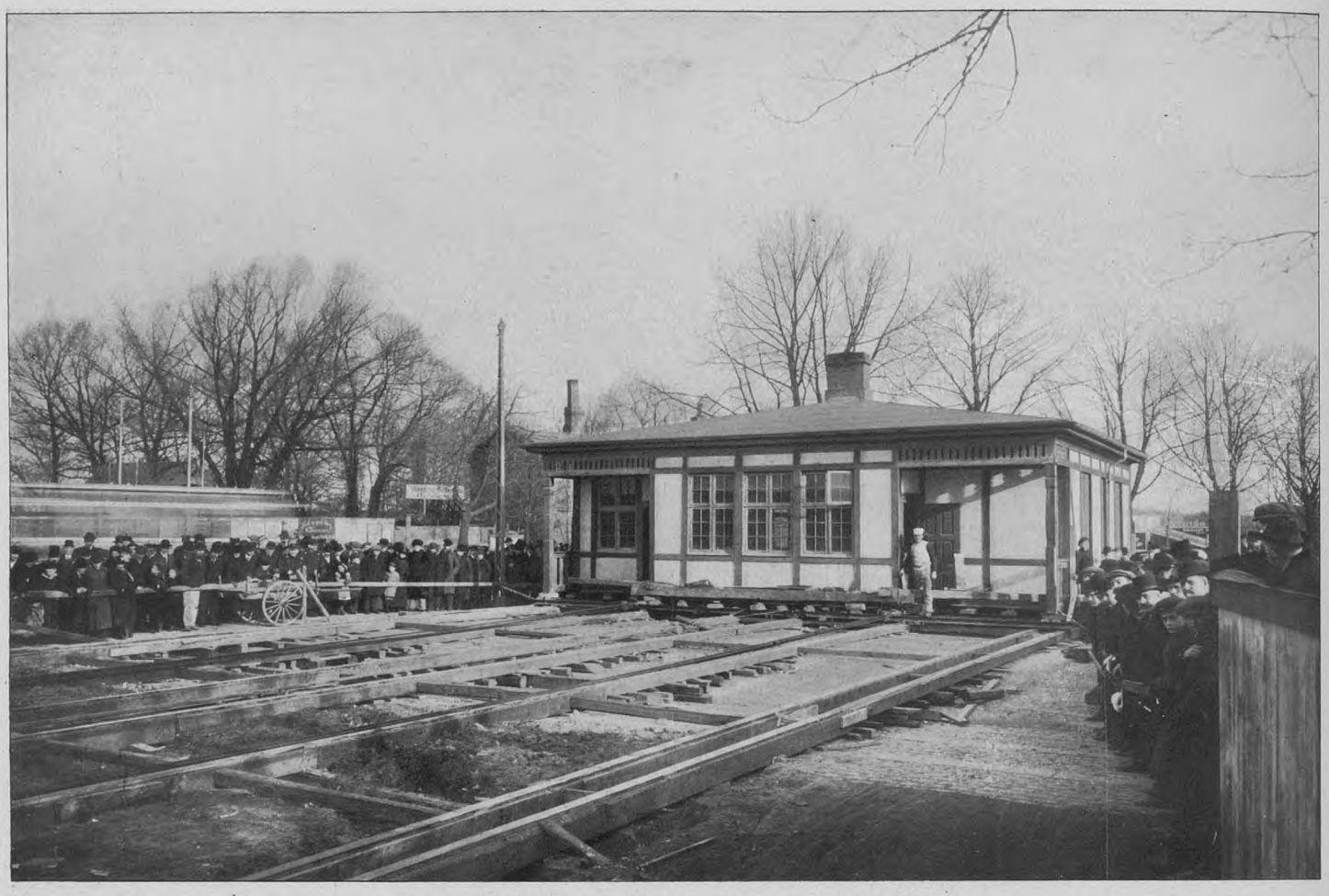

Tømmerhandler Hammers Kontorbygning under Flytning (1913).
Bygningen, som var beliggende paa Amagerbrogade, hvor nu Ejendommen Nr. 2 er opført (Hj. af Amager Fælledvej), flyttedes tværs over Amager Fælledvej til det modsatte Hjørne af denne Vej og Amagerbrogade (se Teksten Side 308).

Markmandshuset paa Kløvermarksvej, som tilhørte Københavns Kommune, Huset nedreves i December 1922. Tilh. Bymuseet.
I Baggrunden til venstre ses Carl Lunds Fabrikker i Carl Lundsgade.

Den gamle Kloakpumpestation for Sundbyerne, paa Kløvermarksvej, paa det Sted, hvor nu Brandstationen ligger. Aar 1901.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Brandstationen paa Kløvermarksvej.
Opført paa det Sted, hvor tidligere Kloakpumpestationen laa.

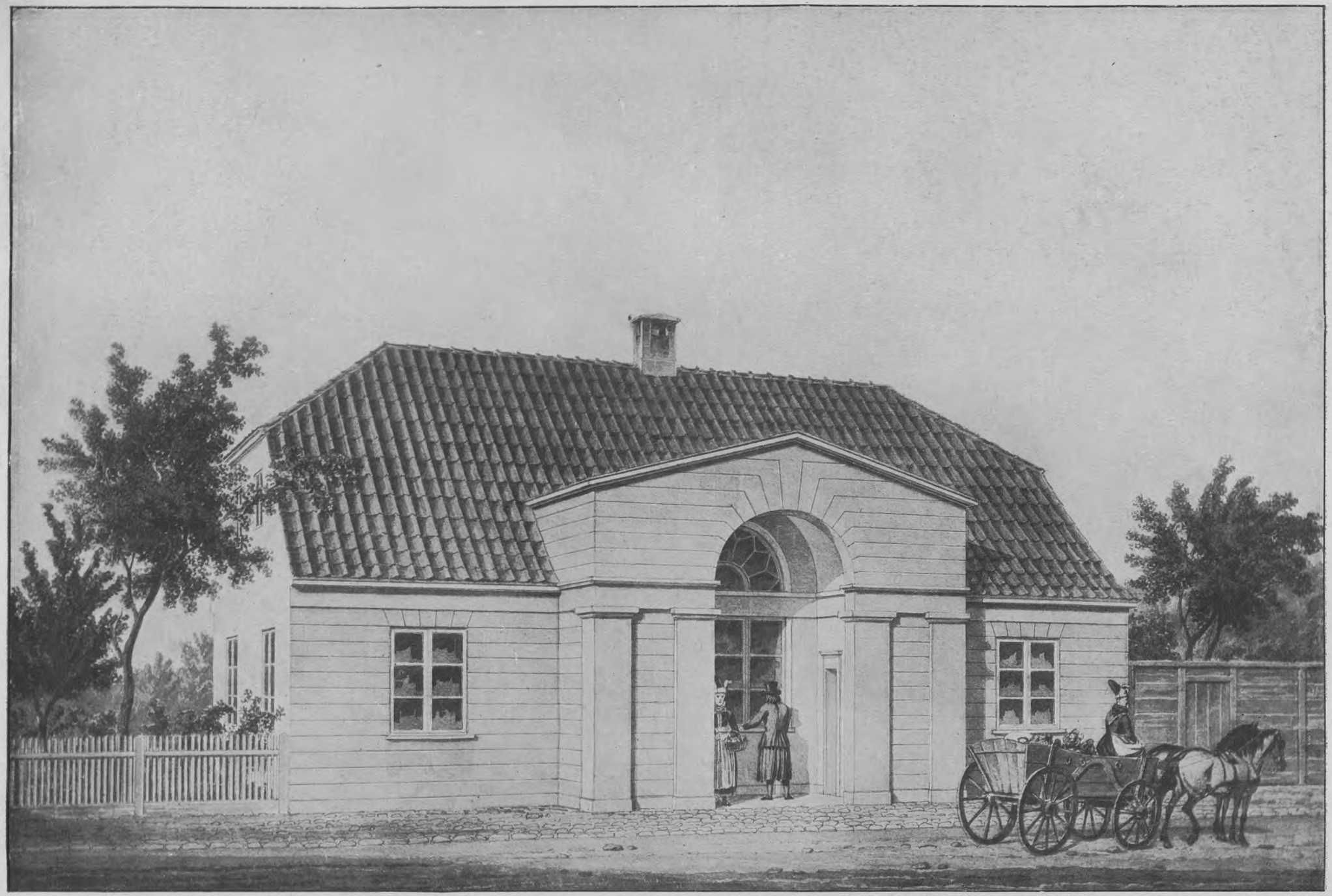

Akvarel H. G. F. Holm. *Den anden Accisebod udenfor Amagerport, som opførtes i Midten af det 18. Aarh. (se Teksten under Billedet Side 309).* Tilh. Nationalmuseet.

Beliggende omtrent paa det Sted, hvor Svinget udmunder i Amagerbrogade. Efter Konsumptionens Ophør i 1852 solgtes Accisebodeu ved offentlig Auktion. Bygningen blev med en mindre Forandring staaende og købtes senere af Holmblad. Den ses paa næste Sides øverste Billede til venstre.

Amagerbrogade 2 og 4, „Haabet“ og „Tylvten“, set fra Ravelinen. Aar 1900. Nedrevet Aar 1913.
Se Teksten Side 301. Til venstre ses den omforandrede Accisebods Bygning.

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt. „Svinget“.

Samme Parti i 1923 som paa ovenstaaende Billede, set i modsat Retning (mod Ravelinen).

Amagerbrogade.

Bagsiden af „Haabet“ og „Tylvten“. Nedrevet Aar 1913. Tilh. Bymuseet.
Tilhøjre Amagerbrogade. I Forgrunden Sporet til Amagerbanen. Aar 1912.

Samme Parti i 1923 som paa ovenstaaende Billede.
Gaderne paa begge Sider af Jernbanesporet er „Svinget“, som til højre fører til Amagerbrogade, og Gaden midt i Billedet er „Ved Linden“.

Amagerbrogade Nr. 3.
Holmblads Forvalterbolig; Sommer 1905. Ejendommen nedreves 1916.

Amagerbrogade Nr. 3. Tilh. Bymuseet.
Samme Bygning som paa ovenstaaende Billede; fotograferet i Vintereren 1912. Nedrevet 1916.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Det paa omstaaende Ejendoms Grund, Amagerbrogade 3, opførte store Bygningskompleks. Aar 1923.** Store Møllevej.

Store Mølle, Aar 1905,
som er beliggende bag Bygningen paa ovenstaaende Billede (se Teksten Side 308).

Amagerbrogade Nr. 5; Holmblads Limfabrik. Aar 1905. Nedrevet Aar 1913 i Anledning af Gennemførelsen af Carl Lundsgade (se Billedet Side 323).

Holmblads Slægt, vilde yde sit Bidrag hertil — fik oplyst, at Selskabet under Hensyn til de forskellige paa Ejendommen hvilende Servitutter ikke kunde sælge Haven under 700 000 Kr., og dette Beløb kunde sikkert ikke indvindes ad den foreslaaede Vej, var man klar over, at Sagen var haabløs, og Deltagerne i Mødet skiltes i den triste Forvisning om, at Øksen allerede laa ved de sjældne Træers Rod kun afventende en kraftig Arm til at føre det dræbende Hug.

Af den gamle Have er nu kun en ganske ringe Del bevaret, og den skjules endda tildels af de høje Bygninger mod Amagerbrogade. Den ejes af Amagerbanken, der købte den sammen med Holmblads gamle Villa. Endnu staar denne som en sidste Rest fra den gamle Amagerbro med sine Grøfter og smukke Kastanietræer og som et sidste Minde om „Amagers Konge" L. P. Holmblad.

Bag Holmblads gamle Have og Vor Frelsers Kirkegaard, imellem Sundbyerne og Amagerbanen, er der i Løbet af de sidste 7—8 Aar opvokset et ikke ubetydeligt Kvarter, det saakaldte Industrikvarter. Herude har bl. a. en Del af vore større Industridrivende, som: A/S Carl Lunds Fabriker, Firmaet Ohlsen & Ahlmann, købt store Grunde til Oplagspladser og Fabriksanlæg.

At Folketallet i Amagerbro Kvarter, som Følge af Bebyggelsen, er tiltaget ganske betydeligt siger sig selv. Fra 151 Beboere i 1901 steg Tallet til 254 i 1906, 3692 i 1911, 4979 i 1916 og 7757 i 1921.

Sundbyerne.

Sundbyvester (Sundby accidentali) og Sundbyoester (Sundby orientali) nævnes omkring 1085. Disse Bynavne stammer fra By-

L. P. Holmblad.
„Amagers Konge". 1815—1890.

Jacob Holmblad.
L. P. Holmblads ældste Søn. 1839—1904.

Andreas Holmblad.
Jacob Holmblads ældste Søn. 1874—1907.

Etatsraad L. P. Holmblads Villa, Amagerbrogade Nr. 5, set fra Haven.

Lindealléen i Etatsraad Holmblads gamle Have. Aar 1922 (se Teksten Side 308). Tilh. Bymuseet.

Fra Højen for Enden af Alléen, der dækkede en Iskælder, overværede Kong Christian IX's Døtre i sin Tid den første Flyvning paa Amager Fælled.

Amagerbrogade, Hj. af Carl Lundsgade, med Amagerbanens Station til venstre og Carl Lundsgade til højre. Aar 1915. Tilh. Bymuseet.

Amagerbrogade, det modsatte Hj. af Carl Lundsgade, med Resterne af Holmblads Limfabrik, som ses til højre klistret op ad Holmblads Villa. Aar 1915.

Amagerbrogade Nr. 7, „Lykkens Prøve". Aar 1905. Nedrevet 1915.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. Samme Parti i Januar 1923 som paa ovenstaaende Billede; der opføres for Tiden en stor Bygning.

Fot. Raadhusforvalteren. **Jacob Holmblads Villa paa Amagerbrogade ved „Røde Mølle". Aar 1907. Nedrevet samme Aar.**

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Paa ovenstaaende smukke Villa-Ejendoms Grund opførtes denne Kolos.**

Hjørnet af Amagerbrogade og „Svinget" (Gaden langs Jernbanesporet til højre). Ejendommen paa det modsatte Hjørne af Amagerbrogade og „Svinget" ses Side 317, den er næsten lige saa dekorativ.

ernes Beliggenhed ved det smalle Sund, mellem Øen og Sjælland, hvor Fiskerflækken Hafen laa. Vandet har vistnok gaaet nær op til Byerne, som mod Nord næppe strakte sig længere end til den nuværende Thingvej og dens Fortsættelse mod Øst (Frankrigsgade). Sundbyerne var ret anselige paa Chr. d. II's Tid, før Hollændernes Indførelse. Sundby østre havde saaledes 14 à 15 Gaarde og Sundby vestre 10 à 12 Gaarde. Omkring Aar 1600 fandtes i Sundbyøster: 14 Gaardmænd, 7 Husmænd, 1 Pebersvend (Handlende), en Skrædder („Embitzmand") og 4 Tjenestekarle. I Sundbyvester: 13 Gaardmænd, 9 Inderster og 7 Tjenestekarle.

Under Københavns Belejring 1658 blev Sundbyerne ilde medtagen, idet Kongen, da han havde faaet Underretning om Svenskernes Landgang paa Øen, den 9' Oktbr. lod udgaa Befaling til at stikke Sundbyerne i Brand og jævne den med Jorden for at Fjenden ikke skulde sætte sig fast her.

„Nu brænder Straa med Kjærne paa,
nu svies Mad paa Fade,
Ah, Jammer stor, ah Fæ og Foer!
Væ Sundby Bønders Lade."

skriver Henrik Madsen Vallensbæk, Kapellan ved Holmens Kirke i sin Dagbog over Kjøbenhavns Belejring.

Efter Fredsslutningen 28. Maj 1660 begyndte man paa Genoprejsningen af Amager-Byerne. For Sundbyernes Vedk. var samtlige 27 Gaarde brændte, ligesom de enkelte Huse.

Det varede flere Aar, inden Byerne atter kom paa Fode. Til Exempel var der af Sundbyøsters 16 Gaardmænd før Krigen kun 2, der sad ved Gaardene efter Krigen. Kongen omgikkes iøvrigt med den Tanke, at Sundbyerne ikke maatte genopbygges paa de gamle Bypladser, da de kom til at ligge for nær til Fæstningen. Stiftamtmand I. C. von Cørbitz fik saaledes straks efter Krigen Brev om at tilholde Bønderne her, at de skulde bygge eller tilforhandle sig Husrum paa Christianshavn, hvorfra de kunde drive deres Jorder. Ordren kom dog ikke til Udførelse; Gaardene blev i det væsentlige bygget paa de gamle Tomter langs Øresundsvej og Kirkevej (Englandsvej); og Husene rejste sig indenfor eller bag ved Gaardene, antagelig ogsaa paa de gamle Pladser.

Sundbyerne begyndte i ældre Tid omtrent ved Østergade (nu Frankrigsgade) og Brigadevej. Her deltes „Broen" i to Veje, af hvilke den ene førte til Sundbyøster i Flugt med den gamle Vej til Kastrup, den anden over Fælleden, som her gik omtrent op til Thingvej ad Vestergade (Skotlandsgade) til Sundbyvester. Begge Sundbyerne bevarede gennem hele det 18. Aarhundrede en fuldstændig Landsbykarakter. Hver By havde sin tæt sammenhængende Gaardrække langs Øresundsvej og Kirkevejen til Taarnby. Paa Gaardtofterne og „Haverne" bag Gaardene var ganske vist allerede bygget mange Huse langs Vejene „bag om", der førte til Fælleden og dannede ligesom Bagdøre til de gamle Bondebyer. Her var tidlig udlagt mange Husmandslodder, hvor Byernes Haandværker — og Arbejderbefolkning boede. En Del Sømandsfamilier, Fiskere og Folk der ernærede sig paa Holmen, havde slaaet Bo herude. Landligheden brødes ikke af disse Smaahuse, der i Reglen var omgivne af store Grønthaver, hvor de kendte „Sundbykoner" dyrkede deres Produkter, som de solgte paa Torvet og i Portene inde i Staden. Allerede 1718 havde Sundbyerne dobbelt saa mange Huse som Gaarde. 1755 tillod Kongen, at Holmens Baadsmænd og Haandværkere maatte bygge sig Huse herude, skønt udenfor Fæstningen, „dog at nogen Egalité skulde iagttages ved Bebyggelsen." Efter den Tid begyndte en stærk Udparcellering af Gaardtofterne til Hus- og Havebrug; omkring 1800 var de 27 Gaarde delte mellem 90 større og mindre Jordbrug samt en Mængde jordløse Huse med Smaahaver.

Sundbyvester havde omkring 1700: 13 Gaarde og 37 Huse. Gaardene der havde Numre fra Venstre til Højre, laa i en tæt sammenbygget Række langs den nordre Side af Kirkevejen, fra den nuværende Skotlandsgade til Fælleden, som begyndte ved Remissen. De fleste var mindre Gaarde paa 5—6 Tdr. Hartkorn; 5 var paa ca. 8 Tdr., 1 paa 9 Tdr. Hartk. Husene laa paa Tofterne bagved og paa „Mellemtoften", der strakte sig mod Sundbyøster. Bydammen og Lergravene laa ved Byens Vestende, ud mod Fælieden. Markerne strakte sig mod syd til Taarnby.

Beboelsen begyndte snart at udvikle sig i Retning af Haandværker og Arbejderbeboelse. 1718 fandtes her ca. 40 Husmandsfamilier; omkring 1800 var her ca. 100 Huse uden Jord, og 1830 havde Byen 1045 Indb. Denne Bebyggelse skyldtes den betydelige industrielle Virksomhed, som udfoldedes af Fredens Mølle, Reberbanen, Limfabriken o. fl.; en Del af Holmens Smede og Skibstømrere havde fundet mere landlige og billigere Boliger herude end inde i Staden og kunde desuden her drive lidt Bierhverv ved Havebrug.

Den første forstadsmæssige Bebyggelse har sikkert fundet Sted i Vestergade (Skotlandsgade), som er Byens ældste Forbindelsesaare, dels til Staden, dels til Fælleden og Kirkevejen (Englandsvej.)

Ny Vestergade (nu Islandsgade) udgik derefter som en Sidevej fra denne over Mellem Bytoften. Her har allerede omkring 1700 dannet sig et Huskvarter, hvor Holmens Haandværkere og Baadsmænd snart dannede en lille Sømandsby for sig selv. Husene ligner endnu den Dag i Dag ganske en Gade i en af de smaa Søflækker langs Kysten.

Lille Vestergade og Fiolstræde (nu Grønlandsgade og Færøgade) er Sideskud herfra, De gør et særligt gammeldags og krinkelkrogagtigt Indtryk med de smaa Huse og Havepladser bag tjærede Plankeværker, over hvilke et Træ eller to dukker op.

Thingvejen, hvis ældste Del er en gammel Forbindelse mellem Gaardtofterne og Fælleden, blev efter Thingstedets Henlæggelse til Stjernekroen gennemført til Hovedlandevejen. Ved Vejens Udløb til Hovedvejen laa et Landsted Esthersminde, som allerede i 60erne maatte vige for Gadebebyggelsen. Omtrent midtvejs i Gaden ligger Stjernekroen. Oprindelsen til denne kan føres tilbage til 1748, da den daværende Indehaver af Rødekro, Ole Larsens Enke, fik Bevilling til at oprette en Filial paa en Byggeplads, som hun havde købt paa Sundbyvester Fælled. 1751 overdrog hun Kroen sammen med Rødekro til sin Svigersøn, Amtstuefuldmægtig, senere Amtsforvalter Malthe Chr. Bruun, der fik Ret til baade at brygge, bage og brænde Brændevin, saa Bedriften og Besiddelsen udvidedes under Kroholdets Trivsel. 1757 solgte han med kgl. Sanktion Kroen til Udrider ved Amtstuen Claus Iversen. Den synes imidlertid ikke at have svaret sig særlig godt. 1770 blev den — med tilhørende Jordbrug — solgt ved Auktion til Amtstuefuldmægtig Lauge Fanøe for 1900 Rdlr. Han solgte den snart efter til Vilhelm Johansen for samme Pris; denne havde den ogsaa kun faa Aar. Derefter fik Konsumptionsskriver Mathias Steffensen Howitz Bevillingen 1777, lydende paa: Krohold, Bageri og Gæstgiveri, dog imod at Kroen ikke til Fylderi eller Tidsspilde for Bonden eller andre maatte misbruges. Bageriet lejedes ud til Theis Jansen Bager. Thingstedet flyttedes 1788 hertil fra Rødekro. Howitz var i en lang Aarrække ejer af Kroen og havde tillige en Gaard i Sundbyøster. 1814 solgte han hele Ejendommen, som da hed „Stjerneholmen" for 3333 Rdlr. til J. C. V. Seydl, der 5 Aar senere solgte den til G. A. Keill. Kroen synes besøgt af en Del Militær. Det ses saaledes i 1817, at en „Halvmaaneblæser" ved Artillerikorpset var kommen i Klammeri her, saa Vægterne maatte hentes, og der blev en Retssag derom.

Navnet „Stjernekroen" nævnes 1820. Den ejedes da af Rasmus Jørgensen og senere af Niels Eriksen, som ogsaa ejede Rødekro; derefter af N. P. Nielsen og N. P. Petersen, hvis Enke solgte den til den nuværende Ejer, A. Hansen.

Kirkevejen (nu Englandsvej) blev efter Hovedlandevejens Gennemførelse i 1776 ført ud til denne omtrent i Flugt med Øresundsvej tidligere gik den kun til Vestergade (Skotlandsgade). Et af de ældste Huse her ved Hovedlandevejen var „Skrædderens Hjørne" med den „drejede" Skorsten (se Billedet senere) der blev nedrevet i 1912—13. I over 100 Aar har her holdt en Skrædder og Smed tilhuse. En Del af Stedet har i hele den Tid været i Familien Lindgreens Eje. Et andet af de ældste Huse paa Vejen er Nr. 14. (Se Billedet senere). Det ligger her, nær den larmende Amagerbrogade, i landlig idyllisk Ro med sin Grønthave foran, sit straatækte Tag og Vedbend paa Gavlen. Det ligger her endnu afventende Spekulanten, som en skønne Dag vil komme og feje al Idyl tilside. Op mod Englandsvej støder den saakaldte Eberts Villaby med sine historiske Navne fra Chr. d. II's Tid. Den anlagdes i Slutningen 1894 af Herman Ebert paa et Stykke Markjord (15—16 Tdr. Land) mellem Englandsvej og Amagerbrogade tilhørende Gaardejer Jan Hansen. Det kneb lidt i Begyndelsen

med at faa solgt de udstykkede Grunde, Folk var ikke rigtig varme paa at flytte saa langt ud. Men Ebert forstod Kunsten at reklamere og ved at udsende farvetrykte Prospekter, hvori han tilbød en Villa mod en Udbetaling af kun 1000 Kr., kom der efterhaanden Gang i Foretagendet. Efter ca. $3^1/_2$ Aars Forløb c. 23. Juli 1898, var den 50de Villa rejst. Ebert gav i den Anledning et Rejsegilde, hvortil Repræsentanter for Pressen var indbudt. Forfatteren „Svend Flue" havde til Festen skrevet følgende Sang:

Ude hist hvor fordum Bonden
dyrked' mangen rar Radis,
er nu voxet op fra Grunden
et moderne Paradis.
Jeg fik nye Ting at høre,
da jeg var der sidste Gang,
endnu lyder for mit Øre
denne nationale Sang:
Ama'ermor,
gi' mig Gulleroer!
— Næ, gaa længere ud ad Landet hvor Persillen gror;
hele Jorden ta's
her til Byggerads,
væk med Purreløg og Visk og anden Suppedas.

Ebert gik i Kongelunden
og i Tankerne han saa.
disse Grunde var i Grunden
no'et man kunde bygge paa.
Det er det hvortil vi trænge,
Hus med Have og med Park,
og saa kan der tjenes Penge
selv paa saad'n en gammel Mark.
Enden blev,
han paa Prisen knev,
Ama'er er nu engang ikke noget Utterslev.
Og saa købte han
flere Tønder Land.
Det var saadan, Hermann Ebert han blev Herremand.

O, du fedeste blandt Øer,
nu paa dig vil alle bo,
Folk de staar i lange Ko'er
ligeud til Kallebo.
Alle vil de Grunde købe,
og da Ebert ej er ond,
la'r han ingen af dem løbe,
for saa løb han selv paa Grund.
Sikket Held,
til enhver Parcel
fik han Købere, som glade var alligevel.
At det godt vil gaa,
ikke gaa istaa,
er jeg ikke bange for at sige Ama'er paa.

Villabyens Pris jeg kvæder,
Luft i Haven, Lys i Gaar'n,
dér er ingen smalle Steder,
dér er ingen Rundetaarn.
Jeg har sagt det til Camilla,
hvis hun blot vil elske mig,
skal hun faa en lille Villa
lige skraas for Dyvekes Vej.

Møllegaarden i Etatsraad Holmblads Have ved Amagerbrogade. Nedrevet Aar 1922. Tilh. Bymuseet.
Se Teksten Side 307. De høje Huse i Baggrunden er beliggende i Holmbladsvænget.

Fred og Ro,
en Idyl for to
kan du finde, naar du kommer over Ama'erbro.
Er du febersy',
ta'e til Eberts By,
de'en sund By, hvor du ligestrax bli'er rask paany.

Udsolgt Hus nu Ebert melder,
han er færdig med 50,
og bli'er Ebert ved
med at bygge te'ed,
ved jeg ikke hvor tilsidst Johansen skal gaa ned.

Ebert, aldrig du dig keder,
hvordan fik Du Tid til de'?
Du skal være Dampskibsrheder,
være hjemme pænt til The.
Du skal passe Slikkeriet

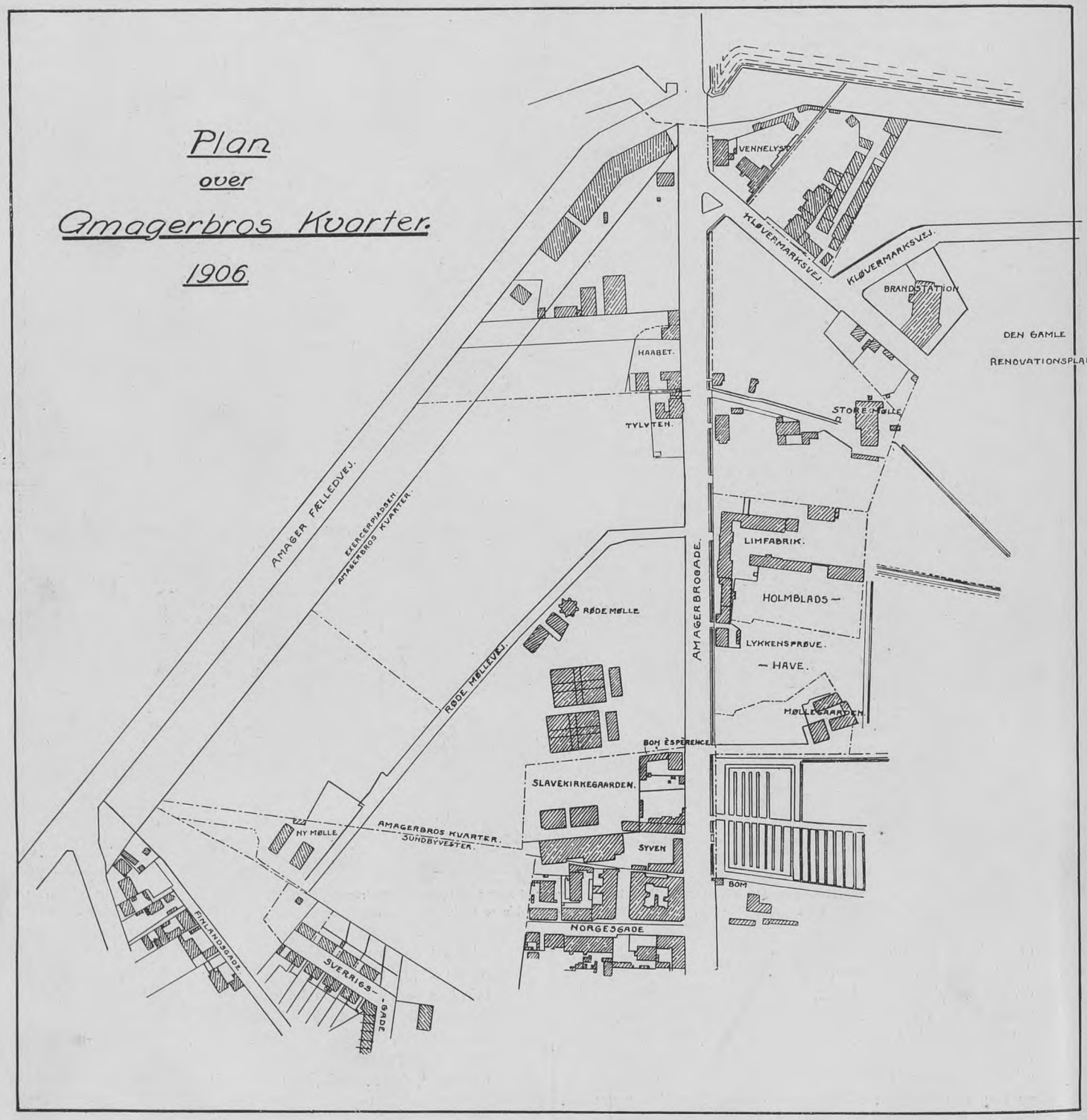

Plan over Amagerbros Kvarter. Aar 1906.

der er ikke fler Parceller,
men han er dog ej tilfreds.
Gudskelov, han fandt en Trøster,
fra hans Hjerte faldt en Sten,
da idag i Sundbyøster
han fik lagt en anden en.
— Værslund Kjær,
han som skyder der,
si'er, at Ama'er kommer Byens Centrum ganske nær;
i din Urtekrambutik,
du skal se til Snedkeriet
og din Teglværksmekanik.
Ligegodt
har du osse faa't
Tid til Rejsegilde, som vi alle kalder flot.
Derfor skal du ha'
Hip, hip, hip, Hurra,
der skal runge ud fra København med K til A.

Naar „Svend Flue“ skriver i sin Sang, at Ebert meldte udsolgt Hus med de 50 Villaer, passer dette ikke ganske. Villabyen omfatter — foruden Katolikernes Sct. Elisabeths Hospital, Kirke og Apothek, der alle ligger paa Villabyens Areal — 84 Villaer.

Herman Eberts Navn er uløseligt knyttet til Sundbyernes Opkomst, dels gennem sin Virksomhed i Sogneraadet og dels gennem sin omfattende Byggevirksomhed.

Oprindelig Urtekræmmer med Forretning først i Nygade (nu Sverigsgade), og senere i den af ham selv i 1886 opførte Ejendom paa Amagerbrogade Hj. af Brigadevej, kom han i Kontakt med Sundbyernes Befolkning. Han blev i 1895 indvalgt i Sundby Sogneraad, hvor han var Formand fra 1899 til 1902, — det Aar Sundbyernes Indlemmelse i København fandt Sted. I Sogneraadet arbejdede han bl. a. for og fik gennemført Opførelsen af Sundby Gas- og Vandværk, der blev indviet 24. April 1900. Ved Indlemmelsen kom han ind i Kbhvns. Borgerrepræsentation, hvor han havde Sæde til 1909. I dette Tidsrum skænkede han Kbhvns. Raadhus de to meget smukke guldindlagte Skænkeborde, der er opstillet i Festsalen. De er forarbejdede af dansk Eg, og udført paa Eberts eget Maskinsnedkeri efter Tegning af Raadhusets Bygmester Professor Martin Nyrop. Hans Byggevirksomhed satte sine Spor saavel i Sundbyøster som Sundbyvester. Foruden fornævnte Ejendom Hj. af Brigadevej opførte han i 1891, i Tilslutning til denne, Ejendommen Hj. af Amagerbrogade og Ebertsgade, hvilken Gade han ogsaa lod anlægge. Han anlagde „Eberts nye Villaby“ ved Øresundsvej og Kastrupvej, hvortil Grundstenen nedlagdes i 1898, paabegyndte Aar 1900 Opførelsen af det saakaldte „Bellevue Kvarter“ ved Holmbladsgade omfattende Gaderne, Ungarnsgade, Østrigsgade, Venusvej, Serbiensgade, Albaniensgade og en Del af Bøhmensgade. I 1905—6 købte han Fredens Mølles Fabrikker paa Amagerbrogade ved Holmbladsgade og det paa den modsatte Side af denne beliggende — Holmblad tilhørende — Areal (Gregersens Gartneri). Paa de udstrakte Grunde opførte han store moderne indrettede Bygningskomplekser og lod anlægge Gaderne, Skaanesgade, Blekinggade, Nordlandsgade, Jemtelandsgade og Sundbyøster Boulevard. Da de stedlige Kloaker, paa det Tidspunkt, var af den

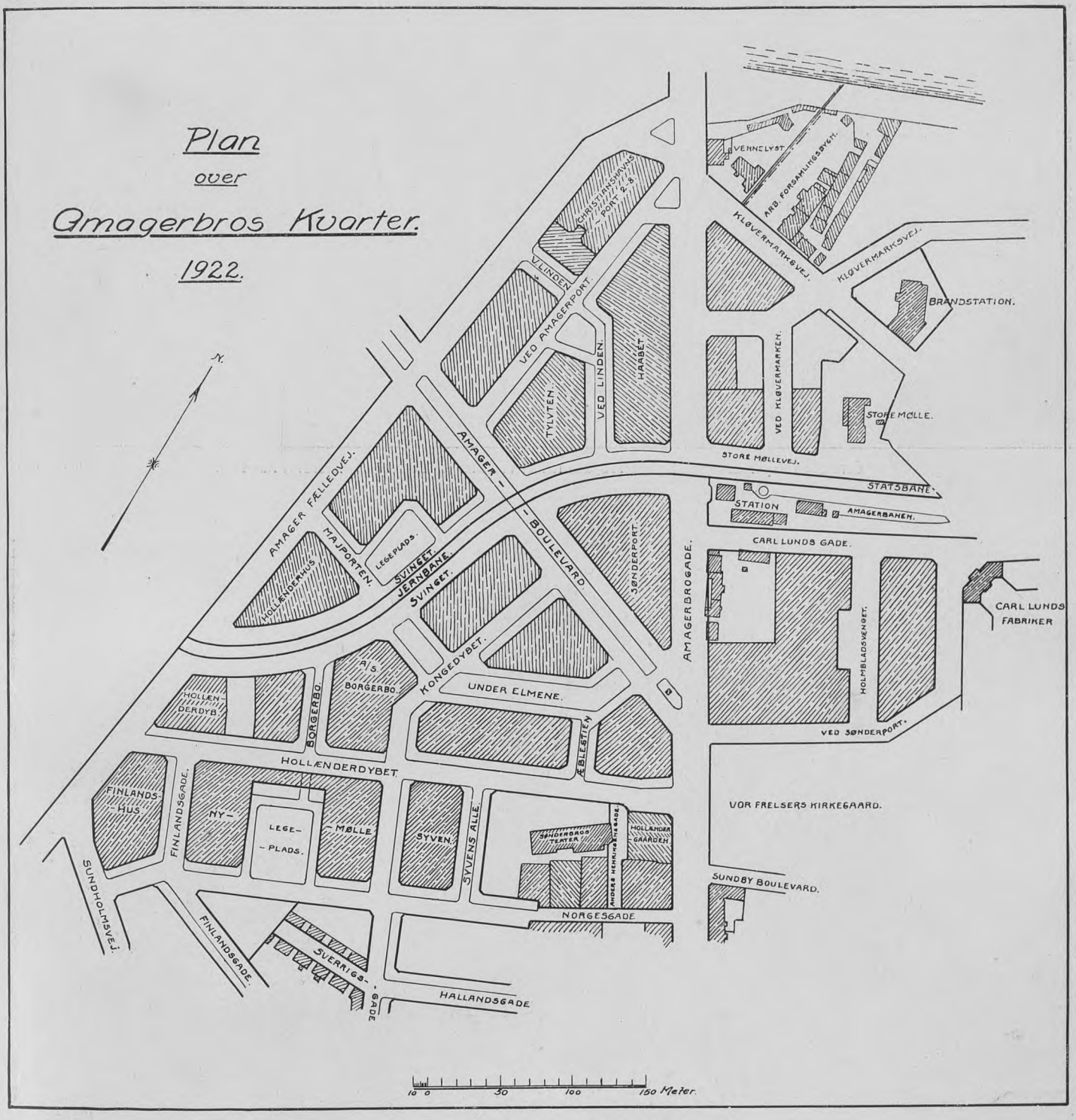

Plan over Amagerbros Kvarter. Aar 1922.

Cafe „Bon Esperance“ paa Amagerbrogade Nr. 14 ved Amager Boulevard. Nedrevet Aar 1918. Tilh. Bymuseet.

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.
„Hollænderdybet“.

Samme Parti i 1923 som paa ovenstaaende Billede.

Amagerbrogade 16. Aar 1905.

Indgangen til „Sønderbros Teater" var dengang fra Amagerbrogade, nu er Indgangen fra Anders Henriksens Gade, som udgaar fra „Hollænderdybet".

Sønderbros Teater-Bygning. Aar 1905. **(Se Teksten Side 302).**

Beskaffenhed, at de ikke kunde modtage Tilløb fra Vandklosetter, veg Ebert ikke tilbage for den ret bekostelige Opgave — W. C. Instillationen i de nye Ejendomme medførte — at lægge en større Kloakledning herfra til Kloakpumpestationen paa Kløvermarksvej.

Til Brug for sin Byggevirksomhed og for at være uafhængig af Leverandørerne, installerede han i den ovenfor omtalte Jan Hansens Gaard paa Englandsvej et moderne indrettet Maskinsnedkeri. ligesom han købte sig et Teglværk i Nordsjælland.

Ebert var i 1893 Medstifter af Sundbyernes Handelsforening, hvis Formand han var de første 10—11 Aar. Ved Foreningens 25 Aars Jubilæum i 1918 skænkede han den en Byggegrund ved Parmagade.

Af andre, der har nydt godt af Eberts gode Hjerte, kan bl. a. nævnes: Sct. Elisabeths Hospital: 1 Legatseng, Sundby- og Natanael Sogns Menigheder: hver et Legat paa 5000 Kr. Kristelig Forening for unge Mænd: 1 Grund paa 2500 □ Al. ved Parmavej.

Brigadevej er ogsaa for Størstedelen bygget af denne Forening. Den nederste Del er dog opstaaet tidligere, da Jacob Holms Oliemølle og Limfabrik og senere Tændstikfabriken „Godthaab" var bleven anlagte.

Georgsgade (Liflandsgade), Absalonsgade (Kurlandsgade), Dannebrogsgade (Norgesgade) er først opstaaet efter Midten af Aarhundredet, ved Indtagelse af den sidste ledige Jord langs Vestsiden af Hovedvejen. Mellem sidstnævnte Gade og Hallandsgade laa i 40erne en Oliemølle, tilhørende Oliemøller P. Petersen. Den menes anlagt omkring 1740 som Oliemølle. Ebertsgade er som foran omtalt anlagt af Herman Ebert og ligger paa et Areal, som tidligere tilhørte Jacob Holms Oliemølle. Mellem Englandsvej og Thingvej findes endnu Rester af den gamle Skolegyde og Raagaardsstræde, eller Fægyden, ad hvilken Kvæget i ældre Tider dreves til Fælleden.

„Syven", Amagerbrogade Nr. 16, Hjørnet af „Hollænderdybet". Nedrevet 1920. (Se Teksten Side 302).

Ebert er født ca. $^{23}/_{9}$ 1855 og blev i 1908 benaadet med Ridderkorset.

Efterhaanden som Hovedlandevejens tiltagende Bebyggelse skred frem opstod en Del af de smaa Sidegader og Smaastræder, som Lille Nygade, (Øselsgade) Smallegade (Dagøgade) Hvitfeldtsstræde (Ølandsgade) og Villemoesgade (Shetlandsgade). I flere af disse Smaastræder udviklede der sig efterhaanden en talrig Baggaardsbeboelse, bestaaende af den fattigste Del af Hovedstadens Befolkning og de tarveligst stillede Arbejdere. En Del af Lille Nygade anvendtes endnu i 50erne som Reberbane og tilhørte Chr. G. Bovedt.

Efterhaanden som de forskellige industrielle Virksomheder (Holmblads Fabriker, Jacob Holms Reberbane, Limfabrik og Sæbesyderi, Fredens Mølles Fabriker, Køhlerts Linnedfabrik m. fl.) begyndte at florere herude følte der ogsaa Trang til Arbejderboliger.

Fredensvej (Hallandsgade), der laa lige overfor Fredens Mølles Fabriker, var et af de første typiske Arbejderkvarterer med Lejehuse, der opstod, vistnok omkring 1830.

Nygade (Sverigsgade) fulgte efter. En Del af Gaden byggedes i 40erne og 50erne af A. P. Slager, der begyndte som Kludesamler og endte som en velstaaende Mand. Derefter fortsattes Bebyggelsen af Arbejdernes Byggeforening, stiftet af Burmeister & Wains Arbejdere.

Sundbyøster havde omkring Aar 1700: 14 Gaarde og 20 Huse med 48 Ottinger Jord, 120 Tdr. Hartk. De fleste Gaarde var (1718) paa omkring 10 Tdr. Hartk.; nogle var paa godt 5 og 7 Tdr. Gaardrækken laa langs den nordre Side af Øresundsvej med Numre fra Vest til Øst. Tofterne gik ned mod Fælleden, der begrænsedes af den nuværende Frankrigsgade. Langs denne laa enkelte Huse; men de fleste dannede sammen med og bag ved Gaardene en tætbygget Række fra Hovedvejen, der førte til Kastrup, og ned til Lergravene, der tillige udgjorde Bykæret.

Landevejen fra Amager Port deltes udenfor Fredens Mølle; den ene Gren gik over Sundbyøster til Kastrup i Flugt med den nuværende Reberbanegade og Kirkegaardsvej til Krudtmøllen, medens en Sidevej udenfor Øresundsvej førte over Højdevejskvarteret op til Kongevejen, der her gik 7—800 Alen vestligere end nu.

Beboelsen var 1718 omkring 50 Familier og udviklede sig mere jordbrugsmæssig end i Sundbyvester. Gaardene udpartedes efterhaanden i mindre Jordbrug, smaa Landejendomme og Landsteder opstod, hvoraf en Del efterhaanden tilhørte københavnske Borgere.

Her boede mange Haandværkere, som dels havde deres Erhverv hos Amagerne, dels var Skibstømrere og Smede paa Orlogsværftet samt enkelte Søfolk og Fiskere. Mange af Beboerne var flittige Havebrugere. Saavel herfra som fra Sundbyvester drev de kendte

„Sundbykoner" deres Handel med Haveprodukter paa Hovedstadens Torve og fra deres Stader omkring i Portene.

De ældste Veje og Gader, ad hvilke Byens Samliv havde sin Gang, og som førte baade til Markerne, Fælleden og Stranden, var Øresundsvej og Østergade (Frankrigsgade). Begge førte de ud til Landevejen og dannede Forbindelsen med Omverdenen.

Mellem Bytofterne dannede sig snart Sideveje til de Huse, der efterhaanden byggedes bag Gaardene. Husene med Haver bag ved strakte sig længere og længere ned til de udgjorde et helt Bykvarter med smalle brolagte Gader, eller rettere Stræder. De ældste af disse synes at have været Dagmarsgade (Portugalsgade) og Kraingade ved Siden af Røde Kro. Senere opstod Frederik den 7.s Gade (Spaniensgade), der ogsaa førte til Kroen — alle Veje førte til Kroen. Forskellige Smaastræder skød sig ind imellem Gaardene, som Dyvekestræde, Integade, Roligheds-stræde, der mest beboedes af Holmens Arbejdere og Haandværkere. Først da Østergade (Frankrigsgade) i Slutningen af det 18de Aarhundrede blev tæt bebygget, skød der Sidegader som Valdemarsgade (Normandigade) og Ryesgade (Murciagade) ud herfra og dannede et nyt Bykvarter.

Ved Landevejens Omlægning i 1780erne over Bytofterne mellem Sundbyerne, kom denne til at danne en fælles Hovedaare for begge disse Byer. Kirkevej og Thingvej forlængedes ud til Vejen paa hvis Sider, der snart begyndte at rejse sig Beboelser.

Omkring Aar 1800 opstod et nyt Kvarter øst for Fredens Mølle, hvor der anlagdes flere nye Veje.

Køhlertsvej (Holmbladsgade) opkaldt efter Linnedvæver Caspar Køhlert, der her havde et Linnedvæveri.

Jacobsgade (Hessensgade) anlagt 1830—40 som en Sidevej fra den yderste Ende af Køhlertsvej med Boliger for Arbejderne ved Holmblads og de andre industrielle Virksomheder.

Fortunavej (Fehmerngade), Venusvej og Frihedsvej stammer fra omtrent samme Tid.

Christiansgade (Pommernsgade) Petersgade (Hannovergade) og Gejslersgade anlagdes omkring 1850 paa et Urtekræmmer Gejsler tilhørende ca. 8—10 Tdr. Land stort Grundareal, hvorpaa opførtes Smaahuse paa 2 Etager med 2 og 3 Værelsers Lejligheder.

Woltersgade formentlig opkaldt efter Distriktslæge Wolters, som boede her i 80erne og Gartnergade (Bøhmensgade) anlagt over en Gartnergrund, der laa bag Gaderækkerne.

De gamle Gaarde i Sundbyøster var Genstand for en Del Omskiftning, især efter Svenskekrigen, og en Del af dem kom paa mere fornemme Folks Hænder. Navne som Exellentz Friderich von Gabel, Major de la Hey, Kaptain von Stein, Axel Sehested ser man saaledes nævnt som Ejere af en Gaard, der laa, hvor nu Saltholmsvej ligger. Den kendte Gaard „Røde Gaard" paa Øresundsvej ved Siden af Røde Kro ejedes Aar 1660 af en Brygger og Borger paa Christianshavn, Madtz Brøgger, og har i de forløbne Aar skiftet Ejer adskillige Gange. En Del af den gamle Bygning ud mod Øresundsvej stammer vistnok fra Tiden straks efter Svenskekrigen. Inde i Gaarden ligger Hovedbygningen, et Hus paa to Etager, og bag denne en 2 Tdr. Land stor Have med en stor Dam og flere hundredaarige Frugttræer. —

Der opstod efterhaanden ikke faa Landsteder i Sundbyøster, idet mange københavnske forretningsdrivende Borgere erhvervede sig Grunde ved at forstrække Bønderne med Penge mod Part i Jorderne. Ofte tog de en eller anden Gaard i Besiddelse. Et af de første egentlige Landsteder var Oliegreen ved den ny anlagte Hovedlandevej. Hertil hørte ca. 20 Tdr. Land. Det ejedes 1800 af Birkedommer Cramer og senere af J. F. Schou. 1805 købtes det af Grosserer Jacob Holm.

Af større industrielle Virksomheder og Handelsforetagender der grundedes i Sundbyerne, maa den af daværende Urtekræmmer i Torvegade 21, Jacob Holm paa ovennævnte Landejendom etablerede Fabriksdrift nævnes, som en af de største. Til Ejendommen hørte en Fælledlod paa Vestsiden af Vejen — Sydsiden af Brigadevej — kaldet „Olieblad". Her anlagdes 1805 Oliemøllen „Holmslyst", 1808 en Limfabrik og 1810 et Sæbesyderi for grøn Sæbe. Paa Oliegreens Grund øst for Hovedvejen anlagdes Reberbanen Aar 1811. Samtlige Foretagender, der beskæftigede ca. 30 Arbejdere, trivedes udmærket. Ved Siden af disse Virksomheder havde Jacob Holm en Sejldugsfabrik, Stivelsefabrik, Skibsværft og Trankogeri paa Christianshavn. Her købte han 1833 Appelbyes Plads ved Langebrogade, hvor han opførte de kendte smaa Huse (Holms Huse) til Brug for sine Arbejdere.

Jacob Holm købte i 1840 Asiatisk Kompagnis Plads for 80000 Rdlr. og i 1844 tillige Larsens Plads for 100000 Rdlr. Han var

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Efter „Syvens" Nedrivning opførtes paa dens Grund denne pragtfulde Bygning „Hollændergaarden".**
Hjørnet af Amagerbrogade og „Hollænderdybet" (den modsatte Hjørne-Ejendom ses paa Billedet Side 330 nederst).

Ejer af 18 Skibe, og hans Firma ansaas ved hans Død i 1845 for et af de største og mest grundfæstede i Norden.

En anden betydelig industriel Virksomhed herude var Fredens Mølles Fabriker beliggende paa Amagerlandevej Hj. af Køhlertsvej (Holmbladsgade). 1826 overtoges denne som Oliemølle af Joseph Owen, der tillige indrettede den som Benmølle og tilvirkede i nogle Aar hovedsagelig Benpulver. 1833 begyndte han at fabrikere „Patentgødning" tilvirket af Hovedstadens Renovation, og som i nogle Aar fandt en rivende Afsætning over hele Landet. Omtrent samtidig anlagde han paa Møllens Grund en Fabrik for Tilvirkning af Svovlsyre, hvortil han fik Eneret 1831. Det blev efterhaanden en omfattende Virksomhed, der udfoldedes paa den ret store Grund. Foruden Benpulver og Gødningsstoffer tilvirkedes saaledes Svovl- og Saltsyre, Ammoniak, Salmiak, Glaubersalt, Soda, Klorkalk, Gibs, Olie, Oliekager og Sæbe samt Kradsuld.

I 1846 omdannedes Virksomheden til et Aktieselskab under Navn af „Fredens Mølles Fabriker" med en Aktiekapital paa 200000 Rdlr. Ved Joseph Owens Død 1862 (72 Aar gammel) blev Sønnen Frederik Owen Direktør for Selskabet. Fra 1888 var en Sønnesøn A. C. Owen Direktør for Fabriken indtil 1903, da denne nedlagdes og optoges i Akts. Dansk Svovlsyre- og Superfosfatfabrik ved Kastrup. Fredens Mølles Grund blev da — som omtalt tidligere — solgt til Grosserer Herman Ebert til Byggegrund.

Amagerbrogade Nr. 101, „Bommen". Aar 1905.
Se Teksten Side 307. Bomhuset nedrevet 1906, og Sundbyøster Boulevard anlagt over Grunden.

Bomhus og Bomstang paa Amagerbrogade, set mod Christianshavn. Aar 1912. Bommen nedlagdes 31. Marts 1915. Tilh. Bymuseet.
Sundbyøster Boulevard.

En Virksomhed — lidt afvigende fra de foregaaende — og som igennem et lille Hundred Aar har haft sit Hjemsted i Sundbyerne er Reiermanns Papfabrik.

Den grundlagdes i Aaret 1830 af Kaptain i Borgervæbningen, Urtekræmmer og Kuchenbager Christian Scheel i Ejendommen Matr. Nr. 2 c og 118 d i Sundbyøster, Hjørnet af Amagerlandevej og Østergade (Frankrigsgade), som den første Fabrik for Fremstilling af Pap her i Landet. Saavidt vides, var det en Hollænder, der gav Scheel Anvisning paa Fremstilling af Bøttepap, hvilken Fremstillingsmaade var ret primitiv. Gammelt Papir blev først opblødt, derpaa formalet eller knust mellem to Stenkværne, som holdtes i Gang ved at en Hest trak den rundt. Den derved fremkomne Papirmasse blev i et større Kar eller Bøtte tilsat Vand og ved at dyppe firkantede Tvistrammer ned i Papirvællingen, optoges hver Gang et Lag Papirmasse, som, naar Vandet var løbet fra, blev lagt mellem Lærredsstykker og derefter ved Hjælp af en Haandpresse og en Trævalse færdiggjort som Pap.

Chr. Scheel, der var Ejer af Ejendommen, drev her sin Virksomhed til Aaret 1847, da han kun 48 Aar gammel afgik ved Døden. Han efterlod sig 4 Sønner og 2 Døtre, hvoraf den ene Eleonora Augusta den 23. Januar 1849 blev gift med den Mand, hvis Navn Fabriken skulde bære ned gennem Tiderne, nemlig, Carl Johan Reiermann. R. kom som ungt Menneske fra Nyord ved Vordingborg til København for at aftjene sin Værnepligt. Efter endt Soldatertid kom han i Arbejde hos Chr. Scheel, og da han ved dennes Død var den eneste der var inde i Papfabrikationen, blev det overdraget ham at bestyre Virksomheden for Arvingerne indtil Boets Opgørelse forelaa. Ved sit Giftermaal med Datteren fik han nu Del i Arveparten, hvilken satte ham i Stand til at leje Fabriken af den nye Ejer (Ejendommen blev af Boet solgt til Urtekræmmer Meyer) og han fortsatte nu Papfabrikationen her paa den gammeldags Maner, indtil han i Aaret 1869 købte en paa Amagerlandevej Hj. af Villemoesstræde (nu Schetlandsgade) beliggende gammel Bondegaard (Matr. Nr. 60 a i Sundbyvester). Her byggede han i det følgende Aar en mere tidssvarende Fabrik, installerede nye Maskiner og tog Dampkraften i sin Tjeneste. Han indrettede til Brug om Vinteren Damptørrestuer for Pap og Tørrehus til Lufttørring om Sommeren, saaledes at Driften, i Modsætning til tidligere, kunde foregaa det meste af Aaret.

Reiermann førte sin Fabrik efter gode, sunde og fornuftige Principper. Ved sit Fabrikat, der var meget anerkendt, vandt han sig en stor Kundekreds, navnlig blandt Stadens Bogbindere. Han var en meget velagtet og anset Borger i Sundbyerne, og han havde gennem sin 40 Aars Virksomhed herude skaffet sig mange Venner, og gjort sig afholdt ikke alene af Befolkningen og Kunderne men ogsaa af sine Arbejdere.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Sundbyøster Boulevard, set fra Amagerbrogade, 1923.

Gaden anlagdes over det paa foregaaende Side viste Bomhus' Grund. Til venstre „Vor Frelsers Kirkegaard".

Reiermann døde som en ret velstaaende Mand den 12. Oktober 1890 og efterlod sig Enke og 4 Døtre, hvoraf de to blev gift med de senere Indehavere af Fabriken, Martin Petersen Leth, en Søn af Proprietær Hemmy L. paa „Raagaard" ved Kongelunden, og Niels Jensen Taarnby, Søn af Gaardejer Jens Hansen i Taarnby. M. P. Leth, der var ansat i Forretningen ved Svigerfaderens Død, købte nu Fabriken af Enken og førte den videre i samme Spor. Han udvidede Fabrikens Tørreplads ved Køb af den bagved liggende Ejendom Matr. Nr. 79 a, daværende Lille Vestergade Nr. 7 (nu Grønlandsgade), og ved at indtage den til Ejendommen hørende Have hertil.

Leth døde den 26. Juni 1903, 40 Aar gml. og Forretningen førtes nu videre af den anden Svigersøn, Fabrikens nuværende Indehaver, N. J. Taarnby, der blev gift i 1892 med Datteren Camilla Reiermann.

Taarnby var oprindelig Dekorationsmaler uddannet paa Teknisk Skole og Kunstakademiet, og ved Rejser i Udlandet 1884—88. Han nedsatte sig som Malermester i Sundbyerne d. 3. April 1890 og fik efterhaanden oparbejdet sig en omfattende Virksomhed herude. Da Byggeriet tog Fart, kastede han sig ogsaa over dette,

Amagerbrogade 101. „Bommen" med Bom-Tavlen, som nu opbevares i Bymuseet. Aar 1908.

Bommen paa Amagerbrogade under højtidelig Flagning fra Bommandens Side, den sidste Dag, forinden Institutionen nedlagdes, 31. Marts 1915.

Tilh. Bymuseet.

Rettelse: Kortet Side 299 er ikke som anført fra 1923, men fra 1914.

og stod som Bygherre for Ejendommen „Sundborg" Amagerbrogade 151—163, hvor Papfabriken begyndte sin Virksomhed, og Ejend. „Stjernehus" Thingvej Hj. af Stjernevej (nu Sundholmsvej).

Under Fabrikant Leths Sygdom i de sidste Aar af hans Levetid, assisterede Taarnby ham paa Fabriken, og kom derved ind i Papfabrikationen, saaledes at han ikke betænkte sig paa at købe Fabriken med tilhørende Ejendomme af Svigerinden.

Fabrikation af Pap havde hidtil været betragtet som fri Næring, men Taarnby maatte efter Overtagelsen løse Borgerskab som Papirfabrikant.

Han kastede sig straks med Iver over den ny Virksomhed, foretog bl. a. samme Aar en Rejse til Chemnitz for at sætte sig ind i, hvad der var fremkommet af nye Maskiner paa Papfabrikationens Omraade og for at se en tysk Papfabrik i Virksomhed. Ved sin Hjemkomst gik han i Gang med at udarbejde Planer og Beregninger til et nyt Fabriksanlæg. Hjørnegrunden blev solgt til Beboelseshus, den gamle Gaards Stuehus mod Amagerbrogade blev nedrevet, og et nyt 4 Etages Hus samt en ny Fabriksbygning, hvortil Grundstenen blev nedlagt Juleaften 1903, blev opført. Fabriksbygningen, hvori var installeret Maskiner og tekniske Hjælpemidler af nyeste Art, blev taget i Brug 22. Juni 1904.

Den aarlige Produktion (ca. 300000 kg. eller det tredobbelte af Produktionen i Reiermanns Tid) tiltog ganske betydeligt og for at kunne tilfredsstille Efterspørgselen, maatte han efter kort Tids Forløb bygge et nyt Tørrehus af Jern hvori blev installeret en Blæser. Hele Anlægget stod nu ogsaa i den nette Sum af ca. 210000 Kr., men det var ogsaa — efter Fabriktilsynets Udtalelse — en Mønsterfabrik.

Konkurrencen med Udlandet begyndte efterhaanden at blive haard, og for at kunne holde Produktionen oppe paa den fulde Højde, maatte han skride til en Prisreduction, og ved energiske Forhandlinger med Bogbinderlavet fastsattes bestemte Priser, hvorved han til Kunder fik omtrent samtlige københavnske Bogbindermestre, ca. 300 mod tidligere 50.

Fabrikant Taarnby slog nu ind paa at fremstille gennemfarvet Pap og brunt Æskepap, hvilket slog saa godt an, navnlig da Brugen af Papæsker tiltog i stedse stigende Grad, at Virksomheden maatte udvides ved Anlæg af en Fabrik specielt for Fremstilling af brunt Æskepap. I det Øjemed erhvervedes i Januar 1908 Ejendommen Matr. Nr. 61 a og Matr. Nr. 79 b i Shetlandsgade, hvor Driften begyndtes 18. Septbr. 1908. Den aarlige Produktion kom derved op paa ca. 500000 kg. Pap.

At Forholdet mellem Arbejdsgiver og Arbejdere igennem Tiderne har været godt, fremgaar bl. a. af, at flere af Arbejderne har holdt 25 Aars Jubilæum i Virksomheden.

Fabriken har stadig været Genstand for Udvidelser og Forbedringer, dels paa Paptørringens, og dels paa selve Fabrikationens Omraade, saaledes at den nu staar som den største Fabrik for Fremstilling af Pap her i Landet.

Røde Mølle, som den saa ud i 1871, set fra daværende Røde Møllevej. Tilh. Overlæge Halk.
Billedet, som rettest burde være anbragt i 1. Hefte, er først nu kommen os i Hænde.

Fabrikant Taarnby, der er en meget initiativrig Mand, blev i Aaret 1919 valgt til Repræsentant for Kreditforeningen for industrielle Ejendomme i Københavns Amt og i 1920 indvalgt som Bankraadsmedlem i Amagerbanken. Han er tillige Vurderingsmand til Ejendomskyld i Sundby 1. Skyldkreds.

En anden Virksomhed, som ogsaa har haft Betydning for Sundbyerne, idet en Del af dennes Befolkning — saavel Kvinder og Børn, som Mænd — har fundet Beskæftigelse her, er Tændstikfabriken „Godthaab".

Den anlagdes i 1855 — som den anden Svovlstikfabrik i København — af cand. pharm. Grosserer Ole Christian Green paa et Areal paa Sundbyvester Fælled ved Siden af Jacob Holms Oliemølle „Holmslyst" (Brigadevej Hj. af Sundholmsvej).

Green var oprindelig Købmand i Aalborg, hvor han tillige drev en af ham i Fyrrerne oprettet mindre Svovlstikfabrik. Efter Krigsaarene 1848—50 flyttede han til København, hvor han i 1850 fik Bevilling til at anlægge en Fabrik for Fosforstikker. Green, der var en dygtig Kemiker, gjorde forskellige Forsøg paa at fremstille en fosforfri Tændstik, hvilket ogsaa lykkedes, idet han i 1868 opfandt den røde danske Tændstik, hvorpaa han udtog Patent den 24. April s. A., og som bl. a. udmærkede sig ved sin smukke

Fot. Raadhusforvalteren.

Gaarden, som hørte til „Ny Mølle“ for Enden af Røde Møllevej, 1907; nedrevet 1918.
Se Planen over Amagerbros Kvarter Side 328.

Fot. „Før og Nu“ ved Elfelt.

Den paa „Ny Mølles“ Grund i Norgesgade af Ejendomsselskabet „Ny Mølle“ i 1918 opførte Nybygning med den kommunale Lejeplads.

Fot. Raadhusforvalteren. **Finlandsgade, tidligere Bülowsvej, set mod Brigadevej, 1907.**

Arbejdernes Byggeforenings første Huse i Finlandsgade ved Brigadevej, opført 1871.

Fot. Raadhusforvalteren. **Stjernevej (nu Sundholmsvej) før Udvidelsen og Omreguleringen. 1907.**
Den østlige Ende af Huset „Haraldsminde" (hvor de 2 Personer staar) blev nedrevet i Anledning af Udvidelsen. Se Billedet paa næste Side.

Fot. Raadhusforvalteren. **Sti fra Stjernevej (nu Sundholmsvej) ned til Sundholm.**
Bygningen i Billedet til venstre hed „Friheden". Bygningerne bag denne er Sundholm. Aar 1907. Friheden blev nedrevet ved Anlægget af Sundholmsvej, og paa dens Grund opførtes den store Ejendom, som ses paa Billedet næste Side bag „Haraldsminde".

røde Farve. Den ny Opfindelse slog hurtig an og vandt stor Udbredelse ikke alene herhjemme, men ogsaa i Udlandet hvortil der blev eksporteret en stor Del. Under Greens Ledelse voksede Fabriken stærkt og henimod et Par Hundrede Mennesker beskæftigedes i Virksomheden, dels paa Fabriken, og dels rundt omkring i de mange smaa Hjem — navnlig paa Brigadevej — hvor Fremstillingen af Æskerne fandt Sted.

Fabriken, der stadig var bleven udvidet og forsynet med det nyeste Materiale, blev ved O. Chr. Greens Død i 1874, overtaget af et Interessentskab med Sønnen Ingeniør Aug. H. Green som Direktør.

Den 18. Juli 1898 sammensluttedes Fabriken med H. E. Gosch & Co.s Tændstikfabriker paa Frederiksberg under Fællesnavnet „Aktieselskabet H. E. Gosch & Co.s Tændstikfabriker og Aktietændstikfabriken Godthaab". Aktiekapitalen udvidedes da til 1.100.000 Kr. Samme Aar — i Marts Maaned — døde Direktør H. E. Gosch, der ogsaa havde begyndt sin Virksomhed paa Amager. Fra hans Fabrik, som anlagdes i Halvfjerserne i Jacobsgade og som begyndte under trange Forhold, udgik hans Fabrikat under Mærket, Fuglen „Phønix". Ingeniør Aug. H. Green indtraadte i det ny Aktieselskabs Bestyrelse, hvor han sad indtil sin Død i 1910.

En stor ny Fabrik anlagdes i 1905 paa Islands Brygge nær Kaj og Jernbanespor og med de allernyeste Maskiner installerede saavel til Fremstilling af Stikker som Æsker. Den gamle Fabrik paa Brigadevej blev derefter nedlagt.

Mange andre industrielle Virksomheder har fundet Vej til Sundbyerne. Der kan saaledes foruden de kendte Holmbladske Virksomheder nævnes: Kristianshavns (nu De Forenede) Jernstøberier, J. C. Jensens Galvaniseringsanstalt, S. Johannessons Slagterier, Sadolins Farvefabriker m. fl. i Holmbladsgade, F. F. Olsens Produktforretning og Brødr. Gruberts Metalvarefabriker i Frankrigsgade, Aks. „Vølund", Store Nordiske Kabelfabriks Valseværk, Nordisk Metalindustri, Harzen og Schliers Fabrik for Regnfrakker paa og ved Øresundsvej, Augustinus Fabriker i Gullandsgade, American Tobacco Co. og Simmelkiærs Skriftstøberi paa Sundholmsvej, Wolff & Arvés Konservesfabrik paa Thingvej, Dansk Staalbeholderfabrik paa Englandsvej m. fl.

Befolkningen i Sundbyerne maatte i gamle Dage tage den lange Vej til Taarnby Kirke, naar de vilde overvære en Gudstjeneste eller skulle have besørget forskellige kirkelige Handlinger. Sundbyernes Vækst krævede imidlertid, at der fandt en Deling Sted af de kirkelige Forretninger og en saadan skete ogsaa i 1870 da Sundby Kirke stod færdig til at tages i Brug. Indvielsen fandt Sted den 11. Decbr. Grundstenen var nedlagt den 6. Decbr. Aaret

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.
„Haraldsminde".

Sundholmsvej i 1923, i Baggrunden „Sundholm".
Samme Parti som paa modstaaende Billeder.

i Forvejen. Ved 50-Aars Jubilæet i 1920 holdt Kirkens Sognepræst A. Schneekloth, der har været Præst ved Kirken i ca. 33 Aar, følgende Tale, som vi gengiver in extenso, da den giver et interessant Billede af Sundbyernes Vækst og Befolkning gennem de forløbne Aar.

„I Sundby Kirkes Præsteværelse hænger et Billede af Kirken, som den var for 50 Aar siden, og alene dette Billede viser os den mægtige Forskel mellem før og nu. Kirken ligger paa en aaben Mark og skilles fra Landevejen ved en aaben Grøft. Træerne indenfor Kirken, der nu næsten overskygger den, er ganske smaa, og Vedbenden er endnu ikke begyndt at beklæde dens Mure. Det er en landlig Idyl, der sikkert har været i Samklang med de daværende Forhold i Sundbyerne, der kun bestod af to Landsbyer, Sundbyøster og Sundbyvester, beliggende paa hver sin Side af Landevejen, tilsammen med ca. 9000 Indbyggere, der væsentligst var Arbejdere fra de Fabriker, der allerede dengang var anlagt herude, en ganske vist stor Landsby, men med en meget spredt Bebyggelse. Københavnerne kendte nok Amagerbønderne, der forsynede dem med Grøntsager, men det Land, hvorfra de kom, var et terra incognito, et ukendt Land, og kun Kongelunden var

kendt af Navn. Og saaledes har det været gennem mange Aar, og uagtet jeg selv er indfødt Københavner og endda havde gaaet til Præsten paa Christianshavn, havde jeg aldrig været paa Amager, før jeg blev Præst herude, ja, en theologisk Professor, som vilde besøge mig, sejlede til Dragør for at finde mig i Sundby, unægtelig en lille Omvej.

Nu kender alle Sundby, og paa et Kvarter kan man komme med Sporvognen fra Raadhuspladsen til Sundby Kirke, thi nu er det en tæt bebygget Forstad til København paa over 50,000 Mennesker, og store Villakvarterer har rejst sig herude. Det er en rivende Udvikling, der er sket i disse 50 Aar, og der har været krævet et stort Arbejde fra Kirkens Side, for blot nogenlunde at følge med i denne Udvikling.

Beboerne havde en halv Mil til deres Kirke og Præst i Taarnby, Vejene var daarlige, ja en Præst fra den Tid skriver, at i fem Dage var det paa Grund af Snefald umuligt at befare disse Veje, og selv om adskillige kristelige Vakte fandt Vej til de københavnske Prædikestole, for at høre Grundtvig, Frimodt eller Blædel, saa var de kirkelige Forhold alt andet end lyse, og Trangen voksede hos Befolkningen efter at faa sin egen Kirke.

Begyndelsen dertil skete i Oktober 1868, da der udgik et Opraab om at yde Bidrag til en Kirke i Sundbyerne. Den i den Anledning dannede Komité bestod af Provst Theilade, der var Sognepræst i Taarnby, Etatsraad L. P. Holmblad, Grosserer, senere Etatsraad Chr. Holm, Skibsreder O. Petersen i Kastrup og Lærer V. Petersen i Sundbyvester. Der var ogsaa stor Villighed til at bringe de fornødne Ofre. Etatsraad Chr. Holm skænkede et Areal, 1 Td. Land stort, lige ved Landevejen, midt i det mest befolkede Distrikt, Universitetet skænkede 14,000 Kr., og ca. 30,000 Kr. indkom i frivillige Bidrag. For det Beløb bygger man ikke Kirker i vore Dage, Varmeapparater, Lysekroner, Døbefont, og Alterstager blev beredvilligt skænket til Kirken. Kirkens Bygmester var Professor Hans Holm, der bl. a. har bygget det kgl. Bibliotek, og den 6. December 1869 blev Grundstenen nedlagt til Alteret. I Løbet af 1 Aar blev Kirken bygget og den 11. Decbr. 1870 blev den indviet af Biskop Martensen, i Overværelse af Kong Christian den 9de, den kgl. Familie og Ministrene. Sundby blev da et Anneks til Taarnby, og det var særlig de unge Kappellaner fra Taarnby, der virkede her, og endnu mindes mange Pastor Leunbach, den senere Biskop, for de vækkende Bibellæsninger han holdt i „Gamle Sundbyvester Skole". I 1871 flyttedes den lille Kapellanbolig fra Taarnby til Sundby og blev paany opført paa en af Etatsraad Holm skænket Grund bag ved Kirken. Det var en lille tarvelig Bolig, som jeg i 1890 ombyggede til den nuværende Præstebolig. Her boede de unge Kapellaner, Johnsen, hvis Hustru særlig har gjort sig fortjent af Sygeplejegerningen, hvis Betydning hun dengang stærkt slog Lyd for, desuden den unge Theilade og Pastor Hertel, og først i 1878 blev Sundby udskilt fra Taarnby som et særligt Sogn, da gamle Provst Theilade tog sin Afsked.

Et Areal blev udlagt til den nuværende Kirkegaard, der blev indviet 1. Oktober 1872, men flere Gange senere er udvidet, og et Ligkapel blev bygget paa Kirkegaarden.

Skolen paa Hjørnet af Sundholmsvej og Amagerfælledvej, opført af Københavns Kommune Aar 1909—10, samt Arbejdsanstalten „Sundholm", set fra Amager Fælled. Aar 1913. Tilh. Bymuseet.

Den første Sognepræst var Pastor Bertelsen, der senere blev Provst i Helsingør; han virkede her i 5 Aar, og ved sit stilfærdige, inderlige og troværdige Vidnesbyrd samlede han mange Mennesker i Kirken. Efter ham kom Pastor la Cour, der med sin veltalende og kraftige Røst, der næsten var for stærk til den lille Kirke, og ved sin noble og aabne Færd troligt gik i sin Forgængers Fodspor. Fra 21. Marts 1890 har jeg været Kirkens Sognepræst. Kirkens første Værge var Etatsraad Holmblad, der i 20 Aar var Kirkens trofaste Ven og Sognets Velgører; derefter kom Grosserer Carl E. Petersen, og siden Novbr. 1898 Kancelliraad H. A. Busch, der saaledes i 22 Aar med stor Dygtighed har varetaget denne Gerning, for hvilken Kongen ogsaa har vist ham sin Paaskønnelse ved i Anledning af Kirkens Jubilæum at udnævne ham til Ridder af Dannebrog.

En hel Hær af Præster har bistaaet Sognepræsten gennem disse mange Aar. Den første Medhjælper, Pastor L. V. Nielsen, blev udnævnt i 1887; han var tillige Præst ved Københavns civile Arresthus og er nu Sognepræst paa Fejø. Efter ham har følgende virket: Pastor H. Rasmussen, nu Provst i Jylland, Pastor Ræbild,

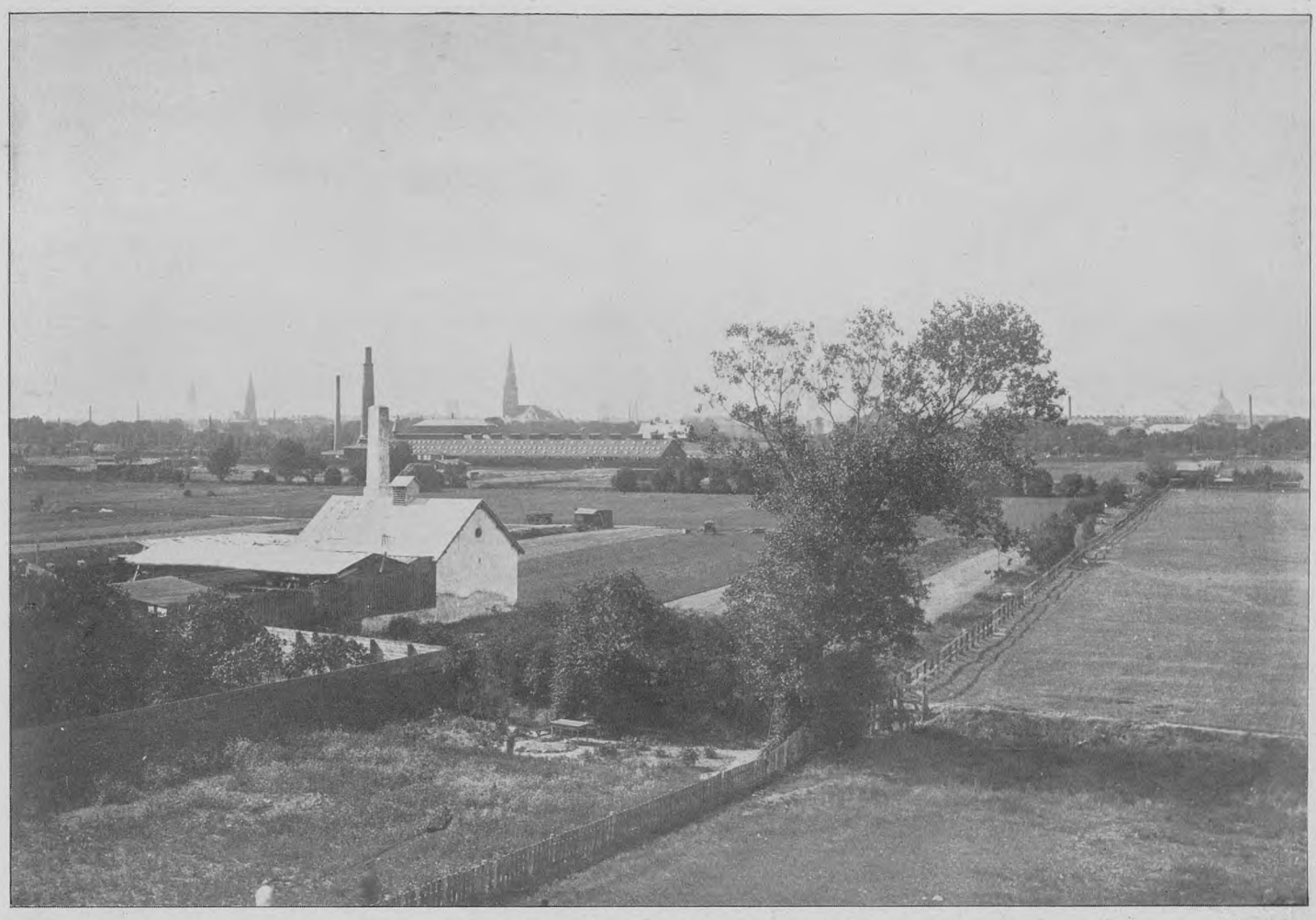

Christianshavns Fælled, set fra Carlsgade ved Holmbladsgade. Aar 1906.
I Forgrunden Fælleden, midt i Billedet Københavns Renholdningsselskabs Plads og tilvenstre for denne Kommunens Kloakpumpestation ved Kløvermarksvej. I Bygningen i Forgrunden til venstre var i mange Aar Svineslagteri. I Baggrunden Christianshavn.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Samme Parti som paa ovenstaaende Billede i 1923.
I Forgrunden ses Sundbyøster Boulevard.

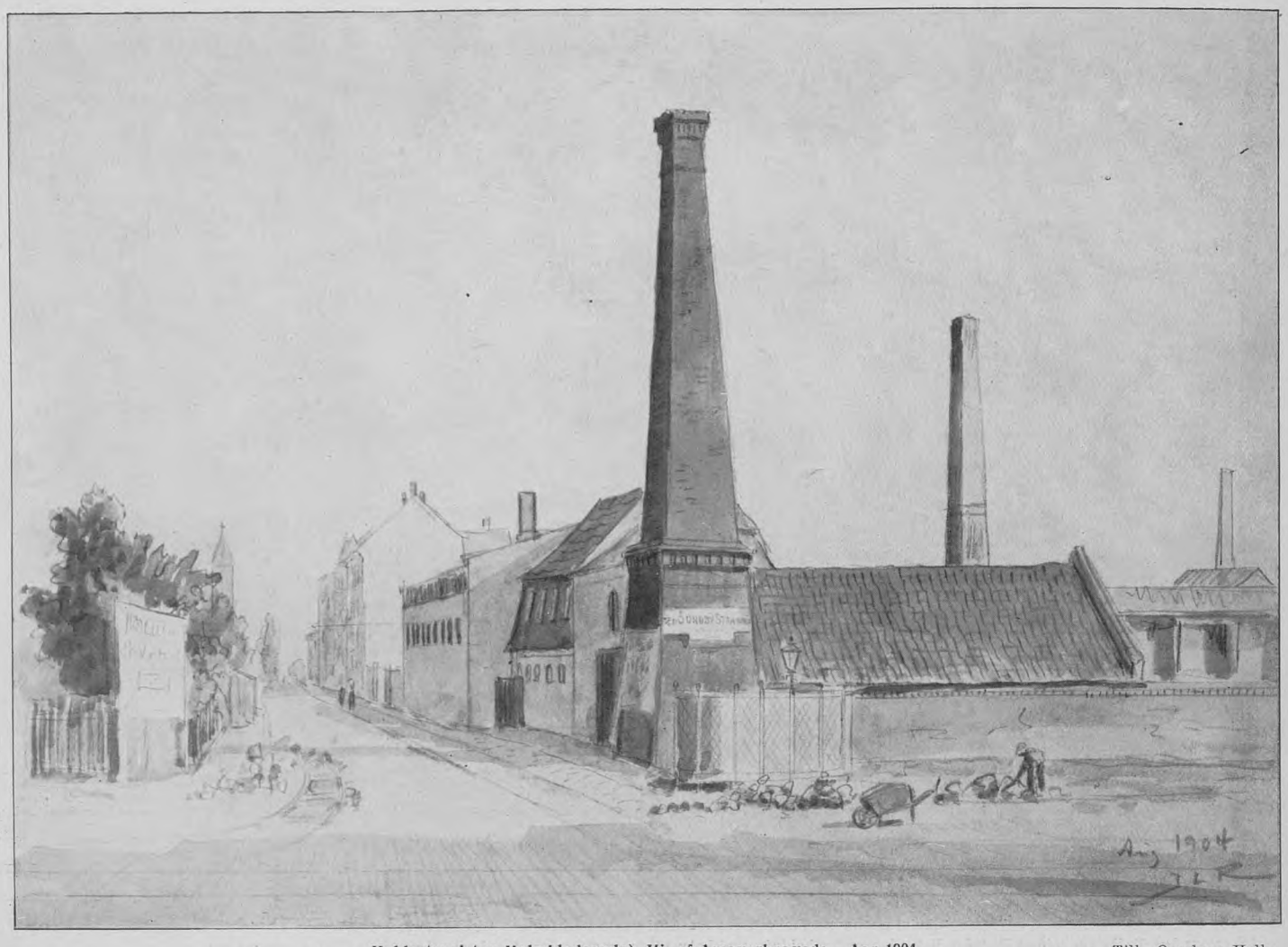

Køhlertsvej (nu Holmbladsgade), Hj. af Amagerbrogade. Aar 1904. Tilh. Overlæge Halk.
Til højre Fredens Mølles Fabriker, nedrevet 1906. I Baggrunden til venstre skimtes Taarnet paa Nathanaelskirken.

Amagerbrogade (daværende Nr. 9), Fredens Mølles Fabrikers Kontorbygning.
Over Porten ses en Tavle med Inskription „De Moole de Vreede" (Fredens Mølle), som nu er anbragt paa den Ejendom, der opførtes paa Grunden (se Billedet næste Side).

nu Sognepræst i Nøddebo, Pastor Pedersen, nu Sognepræst paa Lolland, Pastor Knudsen og Pastor Kiilerich, der begge er Sognepræster i Jylland og nu Pastor Brenk.

Som ordinerede Klokkere, der tillige har været Sognepræstens Medhjælpere, har virket Pastor Skovsbo, nu Sognepræst paa Langeland, Pastor Rønild og Pastor Philipsen, begge nu Sognepræster paa Sjælland, og Pastor Grøn, der er Sømandspræst i England.

Kirkebetjeningen blev i Begyndelsen ydet af Sognets Lærere, der ligesom paa Landet var Kirkesangere. Den første var Lærer V. Petersen, der var interesseret i Kirkens Opførelse og Etatsraad Holmblads højre Haand, derefter Lærer Voerberg, der med sin statelige og fine Skikkelse, sin levende Interesse for Kirkelivet og den dybe Forbindelse med de gamle Amagerfamilier herude, skolen, i Blaa Kors, i Ungdomsforeningerne, i Syforeningen, i Bladuddelingen og blandt de Gamle har taget en stor og velsignelsesrig Virksomhed op.

Dette har ogsaa været nødvendigt, særlig i Kirkens første Tid, thi selv om Kirkebesøget har været ret godt gennem Aarene, var de kirkelige Rammer, i hvert Fald for 30 Aar siden, alt andet end skønne. Alle kirkelige Forretninger blev henlagt til Søndagene, thi Folk havde ikke Tid til at forsømme deres Arbejde om Hverdagene, og Følgen deraf blev Bunkebryllupper og Massebegravelser af Børn. Jeg har ofte haft 6 Brudepar knælende for Alteret, jeg har endogsaa døbt 28 Børn paa en Gang, og adskillige Gange har jeg haft 8 Barnekister staaende foran mig. Børnedødeligheden var meget stor paa Grund af de lidet hygiejniske Forhold, og Mælken

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Den umiddelbart efter Nedrivningen af Fredens Mølles Fabriker (i 1906) af Herman Ebert opførte Ejendom, Hjørnet af Amagerbrogade og Holmbladsgade.

Holmbladsgade.

har efterladt sig et godt Minde. Glemte er heller ikke Skoleinspektørerne J. K. Sørensen, Pleth og Bruun og ikke heller Assistent Hansen og nu Bymissionær Pedersen som Klokkernes Medhjælpere.

Den første Organist var Lærer Aagesen, derefter O. Levison, F. Fribert og fra 1901 Organist Foss, der med stor Dygtighed spiller Kirkens udmærkede Orgel.

Af Kirkebetjente mindes vi særlig Johan Nielsen, der i en lang Aarrække fredede om Kirken med sjælden Troskab. Den Gang skulde der klemtes med Klokkerne ved Ildebrand, og det var Nielsens Gerning, og selv da hans eget Hus brændte, forlod han det for at gaa op i Taarnet og ringe. I 18 Aar har Graver Jørgensen og Hustru med Troskab fredet om vor Kirke. I Begyndelsen betalte Etatsraad Holmblad Kirkens Kor, af hvilke nogle af Damerne har virket i mange Aar, og i 42 Aar har Fru Kregler været Bælgetræderske ved Kirken.

Det er en stor Skare, der har været med i Kirkens Arbejde gennem disse mange Aar, og som Kirken staar i Taknemmelighedsgæld til, ikke mindst til den store Kreds af troende Mænd og Kvinder, der hver paa sin Plads, i Menighedsplejen, i Søndagsfra Høkerens Disk virkede om Sommeren som Gift paa Børnene, og Tallet paa Hjemmedaab var meget stort. Det var lidet lysteligt sent paa Aftenen at blive kaldt ud paa Køhlertsvej, som Holmbladsgade dengang kaldtes; Ingen Lygter, store, aabne Grøfter og ikke altid fredelige Bøller. Og dog er jeg aldrig bleven forulempet, og Befolkningen stod i det hele velvillig overfor Kirken og dens Gerning, og jeg har i de mange Aar mærket meget lidt til det Præstehad, der siges at have været i adskillige Arbejdersogne. Fattigdommen i de usle Boliger var sørgelig, og jeg mindes endnu en Sygeberettelse i et Hjem, hvis eneste Indbo var en Jernseng med Halm og Klude og en Rest af en Stol, der maatte tjene som Alter, og dog kastede den Frelser, der lod sig føde i den fattige Stald sit Lys ind i denne Elendighed, og en troende Sjæl gik fra dette Mørke ind til Lysets Boliger.

Det var en knugende Fattigdom, der den Gang tyngede de mange smaa Hjem i de ofte saa usle Boliger, og Midlerne til at lindre Nøden flød ikke saa rigeligt som nu. I 1890 begyndte vi en Menighedspleje, der i de Tider var noget ret nyt. Den begyndte i beskedne Kaar med at indsamle gamle Klædningsstykker, der blev syede om af travle Hænder og givet de Fattige, og endnu

I. O. O. F's Logebygning paa Amagerbrogade, Hj. af Jacob Holmsgade.
Bygningen er opført af Medlemmer indenfor Logen Chr. IV 1895 (se Teksten Side 355).

virker flere af de Kvinder, der har været med fra den første Tid. Efterhaanden voksede ogsaa de andre Menighedsarbejder op, som nu kendes i alle Sogne.

Det var Københavns Kirkefond, som ved sin velsignelsesrige Gerning rakte os en hjælpende Haand i disse triste Forhold, idet Nathanaelskirken i Holmbladsgade indviedes i 1899 og Filipskirken paa Kastrupvej i 1907, saa nu er der i Sundbyerne 3 Sogne med 7 Præster, og dog er Sundby Sogn med ca. 18,000 Mennesker, med sit store Antal af kirkelige Forretninger og de mange, der har løst Sognebaand dertil, altfor stort og trænger snart igen til en Deling.

Grosserer Sønnich Olsen.
Logen Chr. IV's Stifter og første Overmester.

Vejinspektør E. M. Koch.
Logens nuværende Overmester.

Kærlige Hænder har i de mange Aar skænket Kirken gode Gaver, og det vil her være umuligt at nævne dem alle. Det Skib, der hænger ved Kirkens Indgang, blev skænket i 1892; det har tilhørt Frederik den 7de, og han sidder selv som Gallionsfigur i Skibets Forstavn. Et stort Fremskridt var det, da vi i 1893 fik indlagt Gas i Kirken. Før den Tid blev Kirken oplyst ved Stearinlys, der anbragtes paa Stolestaderne og frembød ikke ringe Brandfare, saa selv om Gasblussene flammede og osede, og ved Aftengudstjenesterne frembragte en ulidelig Varme, føltes det dog dengang som et mægtigt Fremskridt. I Anledning af Kirkens 25 Aars Jubilæum blev der givet mange Gaver, og fra den Tid stammer ogsaa Kirkens smukke Altertavle. Generalkonsul Holmblad havde glædet sig over den bekendte Kunstner, Axel Enders smukke Altertavle i Molde i Norge og bad Kunstneren selv male en Kopi af den til vor Kirke; den blev indfattet i en Ramme, komponeret af Professor Hans Holm. Bag Altertavlen findes endnu det gamle Alterbillede, et Kristushovede i Mosaik, der dog aldrig har forekommet mig smukt. Det andet Billede, som nu pryder Kirken, men tidligere har været anbragt i Kirkens Sakristi, og som forestiller Peter i Ypperstepræstens Forgaard, grædende over sin Fornægtelse og med den galende Hane ved sin Fod, er malet af den bekendte døvstumme Maler Hunæus. Etatsraad Holmblad manglede et Billede ved Indvielsen af Kirkens Sakristi, og han henvendte sig til en af sine Venner, der var Jøde, og i hvis Malerisamling han havde set dette Billede. Han forestillede ham, at han som troende Jøde ikke godt kunde være bekendt at have dette Billede af en Kristen hængende paa sin Væg. Vennen hævdede, at Peter jo ogsaa var en Jøde, men Holmblad gav ikke saa let op, men fastholdt at Peter netop paa dette Billede sad og græd over, at han havde været en Jøde, og fornægtede Kristus. Vennen tav, og Holmblad fik Billedet til Kirken.

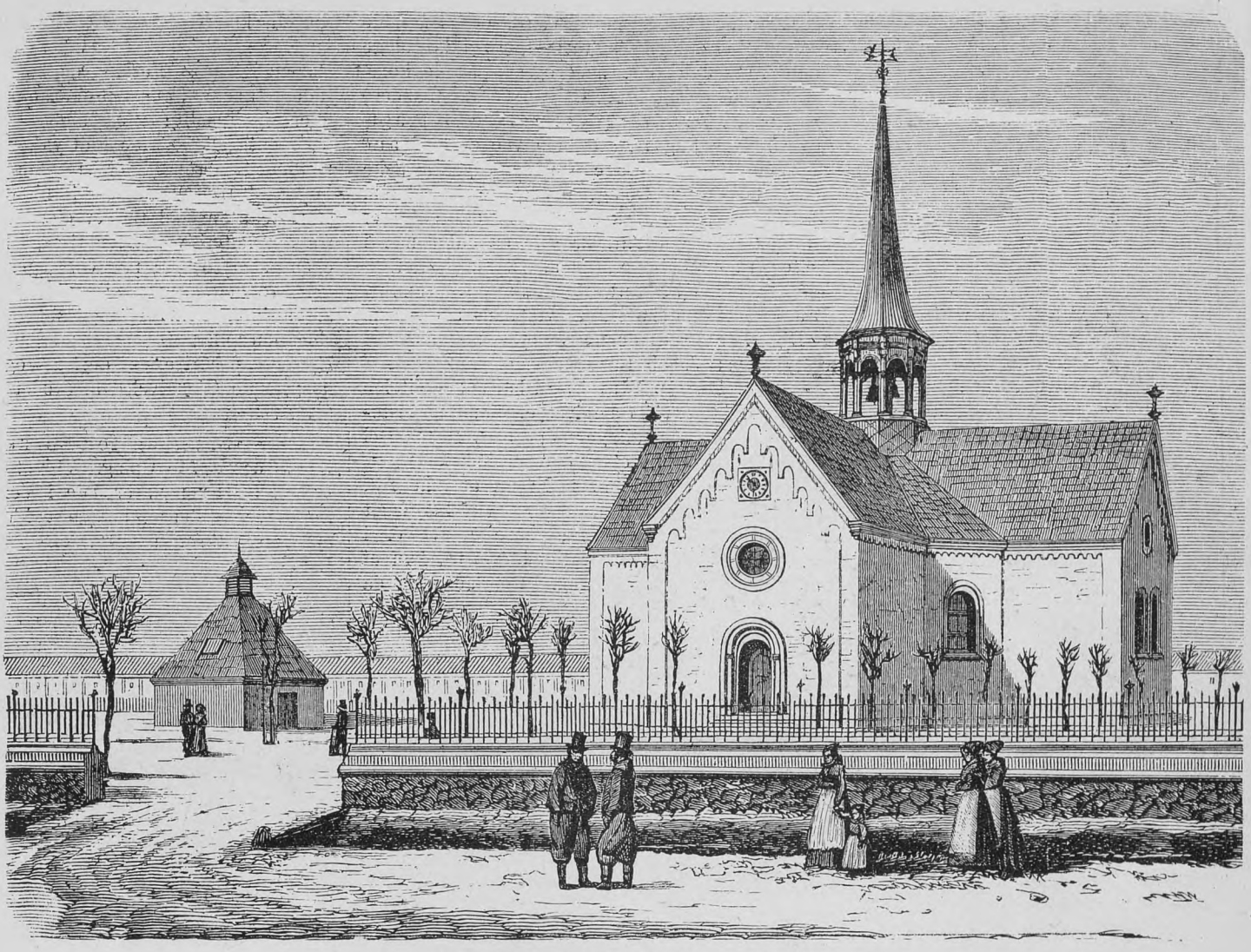

Sundby Kirke. Aar 1870. (Se Teksten Side 341).

I 1902 blev Sundby Sogn indlemmmet i København, og i samme Aar indviedes vort store og smukke Menighedshus af Biskop Rørdam. Det er opført ved frivillige Gaver efter Tegning af Arkitekt Søren Lemche og kostede 33,000 Kroner. Før den Tid blev Møderne, baade for Menighedssamfundet og for de Unge holdt i Præsteboligen, hvor det ofte kneb med Pladsen, men hvorfra mange dog endnu har lyse og hjemlige Minder. Nu benyttes Menighedshuset saa stærkt, at det ved mange Lejligheder viser sig at være for lille. I 1905 fik Kirken sit store og smukke Orgel, hvis smukke Toner stadig er os til Glæde. Kirkens Vinduer var af almindeligt Vinduesglas, men i 1907 skænkede en lille Kreds af Venner de smukke og kostbare Glasmalerier, der er malede af Kunstmaler Overgaard og er en stor Pryd for Kirken. Endelig blev Kirken i 1908 fuldstændig restaureret, og elektrisk Lys blev indlagt, og nu staar den som en af de hyggeligste blandt de mindre Kirker i vor Stad og benyttes overordentlig meget.

I det ydre har Befolkningen skiftet Karakter. Ved Kirkens Indvielse vakte den sidste Amagermand i Nationaldragt og med Sussebukser stor Opsigt, men Kvinderne bar gennem mange Aar deres nationale Klædedragt, og jeg har haft adskillige Bryllupper, hvor Bruden bar denne skønne nationale Brudedragt, iført det gamle Smykke „Sølvet", der blev udlaant fra Taarnby Kirke. Alle Kvinderne var i deres brogede og kostbare Dragter, og ogsaa enkelte unge Piger har jeg konfirmeret i Amagerdragt, men nu er det kun en Saga, og i den Henseende mærker vi ikke ret meget til, at vi er paa Amager, selv om der endnu findes dem, der er amagerklædte.

G. Ad. Schneekloth.
Sognepræst ved Sundby Kirke siden 1890.
Se Teksten Side 341.

Kirkens Klokker har ikke nogen skøn Klang. Den store er af Staal, og selv om vi har faaet anskaffet en mindre af Malm, trænger vi dog til Klokker med mere dragende Røst, men Kirkens Taarn kan ikke bære større Klokker, ellers havde vel ogsaa kærlige Hænder skænket os dem.

Og dog har disse Klokker gennem 50 Aar kimet den store Glæde ind og samlet store Skarer om Ordets Forkyndelse og Nadverbordets Velsignelse i vor lille, hyggelige Kirke. Glade og lyse Sind har den rummet, baade ved Daab, Bryllup og Konfirmation, men ogsaa mange Taarer har der været fældet i den ved de Dødes Baarer — ja, der er mange, der har Minder fra Kirken, baade lyse og trange, men det er min Forvisning, at ogsaa mange derfra har hentet Lys og Trøst, Kraft fra Gud til at leve og til at dø.

Vi siger Gud Tak for den Gerning, der har været øvet i Kirken i disse 50 Aar, og for det Menighedsarbejde, der er udgaaet derfra, og det er vor Bøn, at Kirkens Klokker — og helst nogle nye og mere klangfulde — igennem Tiderne maa kime og kalde,

kalde paa gammel og paa ung,
mest dog paa Sjælen træt og tung,
syg for den evige Hvile!"

Gustav Adolf Schneekloth, der, som anført, har været Præst ved Sundby Kirke siden 1890, er født d. 5. Juni 1853 som Søn af Professor Hans Schneekloth — Grundlæggeren af den landskendte „Schneekloths Skole" paa Værnedamsvej. 1872 blev han Student

fra Faderens Skole, og i 1879 tog han theologisk Embedseksamen. En kort Tid var han uordineret Medhjælper i Nr. Næraa og Bederslev paa Fyen og den 8. Septbr. 1880 blev han ordineret i Odense. Samme Aar blev han Kateket ved Set. Michaelis Kirke i Fredericia og i 1886 Sognepræst til Tjustrup og Haldagerlille.

At han i sjælden Grad, ved sin hjertelige Forkyndelse og sin indtagende Menneskelighed, har forstaaet at vinde den stadig voksende Menighed, ses bedst deraf, at en Del af hans Venner i denne har indsendt Andragende til Ministeriet om hans Forbliven som Sognepræst udover hans fyldte 70 Aar, som indtræffer paa Grundlovsdagen i Aar.

Han er Formand for Sundby Kirkes Menighedspleje og for Sundbyernes Folkebibliothek.

Med Befolkningstilvæksten i Sundbyerne tiltog efterhaanden Erhvervslivet, hvis Udvikling i lange Tider var hæmmet af Hovedstadens Laugsvæsen. Endnu ca. 1700 var det kun de allernødvendigste Haandværkere: en Smed, en Skomager og en Hjulmand, der fik Lov at bestaa saa nær ved Staden. Bagere fandtes ikke før ved Midten af det 18. Aarhundrede, mod hvis Slutning det tillodes ogsaa en Glarmester og en Sadelmager at nedsætte sig her.

Østergade (nu Frankrigsgade), Hj. af Amagerbrogade (Nr. 151—163), nedrevet 1897.
Bygningen længst til venstre er den af Sundby Sogneraad i Aaret 1897 opførte Centralskole. Porten midt i Billedet førte ind til den af Chr. Scheel i 1830 anlagte første Papfabrik i Danmark (se Teksten Side 335).

Handel udenfor Hovedstaden, udover hjemlige Produkter, tillodes kun efter kongelige Privilegier. Det var først efter at en Del af de gamle Laugs Handelsrettigheder i Struenses Tid blev ophævede, at der kom lidt Liv i Butikshandelen.

Den første, virkelige Købmandshandel i Sundbyerne indrettedes, saavidt man ved, omkring Aar 1800 paa Amagerlandevej, Hj. af Østergade (Frankrigsgade), hvor nu Sundborg ligger, af Urtekræmmer Chr. Scheel, Grundlæggeren af Reiermanns Papfabirk (se

Amagerbrogade 151—163, Fortsættelse af Bygningen paa ovenstaaende Billede, som nu er erstattet af „Sundborg", som ses paa Billedet paa næste Side.

Side 335). Forretningen førtes videre af Sønnen, Kaptain i Borgervæbningen L. Scheel, der flyttede den til nuværende Nr. 148 paa Amagerbrogade. Den overtoges ved hans Død i 1893 af Chr. Stripp, der nu driver den paa sit Fødehjems Grund, Amagerbrogade 142.

Det begyndte dog først at lysne for Handelen ved Næringsfrihedens Indførelse 1857, og efterhaanden som Bebyggelsen tiltog, Butikkernes Antal og Varernes Arter forøgedes, kom der Forretningsfolk til Sundbyerne, saaledes at der nu er ca. 700 à 800 Forretningsdrivende herude.

Trangen til Sammenslutning blandt disse voksede efterhaanden, og da der var Emner nok at arbejde for, som: Smudskonkurrence, Gadehandel, Storesforetagende, Lukkesagen, Brændevinsafgiftens Nedsættelse og navnlig Sogneadskillelsen, var Sagen ligetil, og paa et Møde i Røde Kro d. 12. Novbr. 1893 stiftedes Sundbyernes Handelsforening, som til første Formand fik Hermann Ebert. Blandt de Opgaver Foreningen har paataget sig foruden den, at varetage Foreningens Interesser og ved festlige Sammenkomster og Møder at styrke Kollegialiteten, er Oprettelsen af Sundbyernes Handelsskole, som traadte i Virksomhed den 1. Septbr. 1908 en af de vigtigste. Skolen, der det første Aar besøgtes af 39 Elever, hvoraf 10 kvindelige, underviser foruden i almindelige Handelsskolefag, i Sprog, ligesom der holdes Foredrag over populære Emner. I 1913 blev den første autoritetsmæssig censurerede Afgangseksamen afholdt, og Skolen fortsætter stadig med et smukt Resultat sin kulturspredende Virksomhed. En Sag som Handelsforeningen tog sig særlig af og som Aar efter Aar debatteredes paa Møderne, affødende Skrivelser til Sogneraad, Amt og senere Magistraten, var Bommenes Nedlæggelse. Kampen herfor blev ført særlig kraftig i Aarene 1906—09, efter at Amager Fælledvej og Sundholmsvej var udvidede og anlagte, hvorved Færdselen kunde føres ad disse, udenom Bommen, til Amagerbrogade. Den kulminerede i 1909, da Handelsforeningen og Sundbyernes Grundejerforening i Fællesskab henledede de Kørendes Opmærksomhed paa den ny Færdselsaare, bl. a. ved paa Hjørnet af Amagerbrogade og Amager Fælledvej — paa Tømmerhandler Hammers store Træoplagsskur — at ophænge et mægtigt Skilt med Paaskrift: „Spar Bompengene — kør denne Vej" samt en Haand pegende ad Amager Fælledvej, og ved ambulante Skilte, med en lignende Paaskrift, paa Amagerbrogade. Dette i Forbindelse med nogle offentlige Møder om Sagen bevirkede, at Bomindtægten gik stærkt ned, og som Følge deraf blev Forpagtningsafgiften ved den følgende Licitation betydelig mindre end tidligere. Den steg dog lidt igen de følgende Aar. Trods denne kraftige Agitation, gik der dog alligevel ca. 6 Aar forinden Bommen nedlagdes. (Se herom Side 307).

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

„Sundborg", Hjørnet af Amagerbrogade og Frankrigsgade, 1923. Opført Aar 1898.

Se Billederne paa foregaaende Side.

Handelsforeningen har i den forløbne Tid under sin energiske Formand, Urtekræmmer Chr. Stripp, der afløste Hermann Ebert, vokset sig stor og stærk, saaledes at den nu efter ca. 30 Aars Forløb staar med et Medlemsantal paa ca. 400.

Foreningslivet i Sundbyerne er selvfølgelig undergaaet en ikke ringe Forvandling i Aarenes Løb. Fra en enkelt Forening i tidligere Tid, nærmest baseret paa Selskabelighed, findes der nu adskillige og med forskelligt Formaal.

En af de ældste Foreninger derude er vel nok „Sønderbro folkelige Forening", der stiftedes den 8. December 1860 af en Kreds af Mænd i Taarnby Sogn. Den Gang hed den „Taarnby Sogns folkelige Forening", og dens Opgave var nærmest af kommunalpolitisk Art, idet den skulde varetage Husmændenes Interesser overfor det mægtige Sogneraad, som nærmest repræsenterede Gaardmændene med det store Hartkorn.

At Foreningen gennem et Tidsrum af nogle og tredsindstyve Aar er undergaaet Forvandlinger, siger sig selv. Da saavel Forhandlings- som Medlemsprotokollen fra det første Tiaar ikke eksistere mere, har man ingen rigtig Underretning fra denne Tid. Det menes dog at fhv. Rodemester, Kancelliraad Svend Tejsen, der

KØBENHAVNS
KOMMUNEBIBLIOTEK

Reiermanns Papfabrik, Amagerbrogade 72, nu Nr. 190.
Beboelsesbygningen nedreves Aar 1904 og i Stedet for opførtes den paa næste Side viste Bygning.

døde for nogle Aar siden i en meget høj Alder, har været Formand det meste af denne Tid. I Firsernes Begyndelse deltes Foreningen, idet nogle Medlemmer, med Tejsen i Spidsen, paa Grund af Uenighed med Bestyrelsen i Spørgsmaalet om hvorvidt Rødekro eller Stjernekro skulde anvendes som Lokale for Foreningen, traadte ud og dannede „Sundbyernes folkelige Forening", der eksisterer endnu og kan glæde sig ved en livlig Tilslutning.

Nogle Aar senere skete en ny Udvandring, idet en Del af de yngre Medlemmer, der ikke kunde opnaa Stemmeret i Foreningen før det fyldte 25. Aar, paa dette Spørgsmaal meldte sig ud og dannede „Amagerlands folkelige Forening", der dog ikke fik nogen lang Levetid.

At Moderforeningen ved disse Udmeldelser svækkedes i en følelig Grad siger sig selv, men med Aarene rejste den sig igen og har nu over 450 Medlemmer.

Foreningen, hvis nuværende Formand er Guldsmed Aug. Ehlers, virker nærmest i selskabelig Retning. Den havde i sin Tid en Begravelseskasse, men da Udgifterne, der en enkelt Maaned kunde løbe op til 400 à 600 Kr., blev for store, ophævedes denne.

Foruden de foran omtalte Foreninger, er der talrige Parcel- og Byggeforeninger, hvoraf kan nævnes blandt de ældste „Fremad", „Gimle", „Valhal" m. fl. Sundbyerne har ogsaa sin egen store Grundejerforening, der blev stiftet i 1882 og for hvis Fremvækst Tømrermester P. Engel, som Formand igennem 25 Aar til 1921,

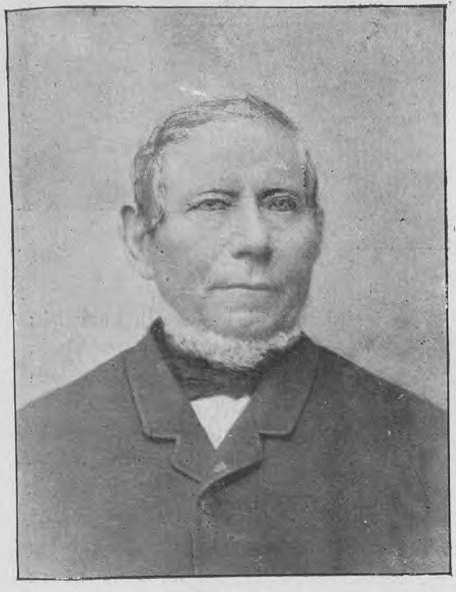

C. Reiermann.

M. P. Leth.

N. I. Taarnby.

Indehavere af Reiermanns Papfabrik.

har gjort et stort Arbejde. Af de mange Opgaver, som Grundejerforeningen har taget sig af, skal her særlig nævnes Omprofilering og Ombrolægning af Amagerbrogade i Halvfemserne, der blev udført paa Foreningens Initiativ, Bommens Nedlæggelse samt Sundbyernes Afvanding, hvilken Sag Foreningen arbejdede meget for og under Forhandlingerne opnaaede betydelige Fordele for Grundejerne. Desuden er der Foreninger, der virker i oplysende, filantropisk og velgørende Øjemed, som Understøttelsesforeningen, Menighedsplejen, Sygeplejeforeningen, Odd Fellow Logen Chr. IV. m. fl. Denne sidste, der er meget anset paa Amager og tæller mange af Sundbyernes bedste og kendteste Mænd blandt sine Medlemmer, vil vi omtale lidt nærmere. Den indviedes den 1. Marts for 35 Aar siden, og begyndte under smaa og vanskelige Kaar. Naar den har vokset sig saa stor og staar paa et saa fundamentalt godt Grundlag, som Tilfældet nu er, skyldes det i første Instans Stifteren af Foreningen, Grosserer Sønnich Olsen, der ved sin aldrig svigtende Interesse for Logen og hvor det gjaldt om at træde til, hvor der var Hjælp behov, altid var den beredvillige Hjælper.

Efter at det i Forvejen ved et Møde i daværende Handelsrejsende Sønnich Olsens Hjem var besluttet at indkalde til et Møde af Odd Fellow Brødre paa Amager, for at faa klargjort, om der var Stemning for at forsøge en Loge dannet her, afholdtes der i Stjernekroen den 28. Aug. 1884 et saadant Møde, hvor man besluttede at danne en Forening til Oprettelse af en senere Loge af I. O. O. F. og at kalde Foreningen Chr. IV. Bestyrelsen kom til at bestaa af Sønnich Olsen, Formand, Smedemester W. P. Dahlerup, Politiassistent Selsted, Maskinfabrikant Drost, Tømrermester Steen og Urtekræmmer Hermann Ebert. Det viste sig imidlertid vanskeligt at faa Brødrene paa Amager til at slutte sig til den stedlige Forening, dels paa Grund af de daarlige Lokaleforhold i Stjernekroen — en Sofa paa 2 Ben støttet op ad Væggen var Værelsets fornemste Prydelse — og dels vel paa Grund af, at de fleste Brødre mente, at de alt bestaaende Logekasser med de store Fonds ydede større Sikkerhed for de pekuniære Forpligtelser, end en nyoprettet Loge. Følgen heraf blev, at Foreningens Levetid kun kom til at strække sig over et halvt Aar. Paa et Møde den 29. Januar 1885 blev det vedtaget, at afslutte Virksomheden og deponere Protokollen og Papirer hos Sønnich Olsen, intet anende om, at Drømmen om egen Loge for Sundbyerne skulde blive til Virkelighed ca. 3 Aars Tid derefter.

Der hændte nemlig det, at en Broder af Danmarks-Logen, Skibsfører Chr. Martini, der havde slaaet sig ned paa Amager, tilbød at give Husly til en Loge i sin Bygning, som han paatænkte at opføre i Taarnby, og da han igennem sin Hustru havde Bekendtskab med Oplandsbeboerne, mente han at kunne tilføre en Del Medlemmer til Logen. Ihvorvel de gamle Brødre, tillært af Erfaringerne, ikke havde større Tiltro hertil, mente man dog ikke at turde sige Nej til Tilbudet, og Resultatet blev en Genoptræden af Foreningen d. 5. Oktober 1885 med Martini som Formand, Sønnich Olsen som Protokolsekretær og Herm. Ebert som Finanssekretær. Det kneb dog stadig med at faa passende Lokale til man kunde rykke ind i Martinis Hus, da man ikke vilde i Kroerne; men imidlertid var der paa Amagerbrogade, paa det Sted hvor „Gyllinghus" nu er opført, i et af de smaa Huse, indrettet en pænere Beværtning med det velklingende Navn „Bonne Esperance" (Godt Haab), og her afholdtes Møde første Gang d. 16. Novbr. 1885. Tilgangen af Medlemmer var dog ikke stor, kun ganske faa blev i den mellemliggende Tid optagne, thi de Folk som Logen gerne saa indenfor sine Rammer, vilde ikke give Møde paa et Værtshus og havde vel egentlig svært ved at rime Logebegrebet sammen dermed. Haabet var stadig det nye Lokale i Taarnby, men ogsaa her blev man skuffet, idet Martini — paa Grund af Pengevanskeligheder — ikke saa sig i Stand til at faa Huset færdigt, af hvilken Grund han meldte sig ud af Foreningen.

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Den paa foranstaaende Ejendoms Grund i Aarene 1904—05 opførte Bygning paa Amagerbrogade, Hjørnet af Shetlandsgade.

Nu var man lige vidt. Medlemstallet var endnu kun naaet til 13, og der krævedes 30 Medlemmer for at faa Logen anerkendt som saadan. Der var Forslag fremme om at ophæve Foreningen, men de gamle Medlemmer mente dog der skulde gøres et nyt Forsøg paa at faa Oplandet med, og efter at Sønnich Olsen og afd. Arkitekt Klaumann Krøyer ved et Besøg hos Brygger C. M. Larsen i Kastrup havde formaaet denne til at blive Medlem, synes der at skulle oprinde gode Tider for Foreningen. Det fortælles, at Deputationen paa Vejen til Kastrup fandt en Hestesko med mange Søm i, og at Præstefruen i Taarnby, da hun hørte om Fundet, erklærede, at dette betød særlig Lykke, og det var virkelig som Hesteskoen bragte Lykken med sig, thi fra den Dag lykke-

Fot. Raadhusforvalteren.

Et karakteristisk Billede af en Gade i Sundbyvester. Aar 1907.
Islandsgade (tidligere Ny Vestergade), set mod Amagerbrogade.

Fot. Raadhusforvalteren.

Grønlandsgade (tidligere Lille Vestergade), set fra Islandsgade. Aar 1907.

des alt. Lokale blev for en ringe Betaling overladt Medlemmerne i Højmark & Smiths Skole i Oliegrensgade Nr. 2, hvor det første Møde afholdtes den 11. Novbr. 1886, og det, der var det allervigtigste — en rask Tilgang — opnaaedes ogsaa, thi allerede et halvt Aar efter var Medlemsantallet saa stort, at man fik erhvervet Storlogens Approbation paa Oprettelsen af en Loge under Navnet Chr. IV Nr. 23 I. O. O. F. af Danmark, og den 1. Marts 1888 hejstes første Gang Flaget paa en Snedkermester B. V. Clausen tilhørende nyopført Ejendom paa Øresundsvej Nr. 19, hvor Logen havde lejet Lokaler. En højtidelig Indvielse fandt Sted, ved hvilken Lejlighed følgende indsattes som Embedsmænd:

Handelsrejsende Sønnich Olsen Overmester, Manufakturhandler Emil Nielsen Undermester, Skibsproviantering shdl. i Kastrup H. A. Hansen, Protokolsekretær, Urtekræmmer Herm. Ebert Finanssekretær, Maskinfabrikant Fred. Drost Skatmester.

sættelse af Logebygningen i Jacob Holmsgade med Façade foruden til denne Gade tillige til Reberbanegade og Oliegrensgade. Grundstenen nedlagdes den 25. April 1900. Grundene, saavel til Logebygning som til Enkeboligen, er købt af Firmaet Jacob Holm & Sønner og hørte til det i sin Tid af Jacob Holm købte Landsted „Oliegren".

Logen har i de forløbne 35 Aar haft følgende Overmestre: Grosserer Sønnich Olsen, Fabrikant N. P. Høimark, Kancelliraad H. A. Busch, Inspektør Carl Sørensen, Grosserer Hermann Ebert, Kaffehandler Alfred Walther, Læge Fritz Rasmussen og Vejinspektør E. M. Koch, der har fungeret siden 1. April 1918. Den nuværende Bestyrelse er foruden Overmesteren: Stationsforstander Bath, Undermester, Trafikinspektør Timroth, Sekretær, Malermester Staack, Kasserer, og Fabrikant Taarnby, Skatmester.

Jubilæet fejredes den 1. Marts med en stilfuld Fest paa Skyde-

Færøgade (tidligere Fiolstræde), set fra Islandsgade. Aar 1913.
For Enden af Gaden ses den paa næste Side viste Gaard Englandsvej Nr. 14.

Nu var man endelig efter mange Genvordigheder naaet til Drømmenes Maal: egen anerkendt Loge paa Amager, nu manglede man blot sin egen Logebygning. Vel var Lokalerne i Bygningen paa Øresundsvej specielt indrettede for Logen, men man var dog afhængig som Lejer. Det viste sig ogsaa ved Ejerskifte, at den ny Ejer ikke tog særlig Hensyn til Logen, thi denne blev efter nogle forudgaaende resultatløse Forhandlinger opsagt til Fraflytning April Flyttedag 1893.

Der var dog Aaret i Forvejen nedsat en Byggekommite til Forberedelse af Opførelse af en Logebygning, hvilket resulterede i, at der dannedes et Aktieselskab under Navn Chr. den 4de, bestaaende af Brødre indenfor Logen, med Sønnich Olsen, Herman Ebert og Fuldmægtig H. A. Busch som Bestyrelse, der den 15. Maj 1895 kunde nedlægge Grundstenen til den paa Side 346 afbildede Logebygning paa Amagerbrogade, Hj. af Jacob Holmsgade, og som under Illumination fra Kælder til Kvist indviedes den 9. Januar 1896. I Mellemtiden havde Logen holdt til Huse i Odd Fellow Bygningen ved Nørrevold.

Aktieselskabet Chr. IV har foruden Logebygningen tillige opført en Bygning til „Fordel for trængende Brødre, deres Enker og Efterladte" indenfor Logen. Bygningen er opført i Fortbanen, hvori Storsire Dr. Petrus Beyer og flere af Storlogens Embedsmænd deltog.

Skulde Sundbyernes Befolkning i gamle Dage holde Fest udenfor Hjemmet eller samles til Møde i en eller anden Anledning, havde man de to Kroer, Stjernekroen og Røde Kro at holde sig til. Vi har omtalt Sjernekroen paa Side 326 og vil nu skænke den sidste en lille Omtale.

Oprindelsen til Røde Kro, der er beliggende paa Øresundsvej, skriver sig fra 1664, da Didrich Bonnet eller Bonnat fik Eneret til at holde Kro i „et øde Hus", det senere Rødehus, i Sundbyøster. Herom skriver Nicolaisen i Amagers Historie: „Huset, der laa ved den østre Landevej, hørte aabenbart til den senere Svanelejegaard, som Peiter Byrting da havde i Fæste, senere Stephan Gardener, medens Lustig-Nille vistnok havde Kroen. 1772 ses, at den dreves sammen med Gaarden af Christoffer Truelsen, som „et lidet Krohold og Øltapperi", der svarede 2 Rdlr. aarlig i Konsumption. Samtidig dreves et andet mindre Krohold af Lucia Ibsdatter, som efterfulgtes af Christen Jensen Jyde. Det ses, at der ogsaa her dreves Smugkroeri. 1680

fik Cathrine Lieutenants Schultz en Bøde paa 10 Rdlr. for ulovligt Krohold, og der gaves strengt Forbud imod at brygge Øl eller brænde Brændevin til Salg. 1715 tiltaltes atter en Snedker Oluf Nielsen, Sundbyøster, ved Sjællands Landsting for at have brygget Øl til Salg og idømtes en Mulkt paa 20 Rdlr. samt Sagens Omkostninger og Bryggeriredskabernes Konfiskering. Rødehus eller Rødekro var 1701—42 Thingsted for Taarnby Birkething. Under denne Periode gik Kroen godt fremad og blev et søgt Samlingssted baade for Amagerne og Tilrejsende fra Staden. Den næste Indehaver var Ole Larsen, som ogsaa drev en Del af Gaarden. I hans Bevilling af 23. Juli 1735 gaves der Tilladelse til at drive Kro og Værtshus i Røde- eller Svanelejegaard, saavel for Beboerne i Sundbyøster og Sundbyvester som for tilrejsende Gjæster, dog maatte han hverken brygge Øl eller brænde Brændevin, men skulde købe disse Varer i København. Kroafgiften forhøjedes til 10 Rdlr. aarlig. Privilegiet gaves paa Betingelse af, at Kroen ikke „til Fylderi og Tidsspilde for Bonden vorder misbrugt". 1748 fik Ole Larsens Enke endvidere Bevilling til at oprette en Filial i Sundbyvester (den senere Stjernekro). 1751 overdrog hun til sin Svigersøn, Amtsforvalter Malthe Chr. Bruun, begge Kroer og Størstedelen af to Gaarde. Han fik Retten til baade at brygge, bage og brænde Brændevin.

M. C. Bruun efterlod sig ved sin Død (omkr. 1767) Rødegaard som en betydelig Ejendom. Størsteparten af Jorden kom ind under Kastrupgaard. 1768 fraskilte hans Enke Rødekro fra Gaarden og solgte Kroen til Niels Buch. Aaret efter solgte hun atter en Del af Gaarden for 1700 Rdlr. til Bager David May, der vistnok oprettede et Bageri. Kroen skiftede derefter hyppigt Ejere. 1775 var en Skibskaptain Peter Dahl og 1778 Kontrollør Frederik Lüders Indehaver af den med Madam Bruun som Prioritetshaver. 1781 købte Fabrikant C. F. Roggow sammen med Niels Buchs Enke Rødegaard Kro med ca. 2 Tdr. Hartkorn samt ca. 2 Tdr. Hartkorn fra 4 andre Gaarde. Det varede dog kun to Aar, inden de solgte hele Herligheden igen til Sognefoged Niels Hansen (Bager), der atter solgte Kroen til Søren Fritz.

Thingstedet, som i 40 Aar havde været forlagt til Taarnby, flyttedes hertil igen 1781—88. Men den af Amtsforvalter Bruun erhvervede Rettighed til at brygge, bage og brænde Brændevin var gaaet tabt. Da Fabrikant Roggow og Niels Buchs Enke fik deres Bevilling, inddroges denne Ret af Hensyn til Hovedstadens Næringsdrivende. Det var iøvrigt paabudt, at der skulde holdes stemplede Kedler dertil og svares en særlig Afgift deraf.

Kroen tabte derved i Værdi, tilmed da Thingstedet flyttedes til Stjernekroen. 1790 købtes Rødekro af Anders Olsen Holm og vurderedes da til 3100 Rdlr. Hans Enke drev den ved Siden af et Spækhøkeri og et lille Jordbrug paa 6 Skpr. Land samt en Overdrevslod. Efter hende ejedes Kroen af Bogholder Kærn og derefter, sammen med en Del af Rødegaard eller Altonagaarden, i 1820erne af Skibskaptain Hans Peter Bødker. Senere ejedes Kroen i mange Aar af Niels Eriksen.

Af de senere Indehavere af Kroen vil Chr. Petersen, der selv forfattede de Smaastykker af Revykarakter med indlagte Sange, han opførte paa sin lille Scene, være den der er bedst kendt af Sundbyernes nuværende Befolkning. 1916 solgte han Kroen til Teaterdirektør Carl Thomsen, der, efter i 15 Aar at have berejst Provinserne med sit Selskab, slog sig ned her, hvor han har forstaaet at vinde sig et trofast Publikum.

Englandsvej Nr. 14 (det straatækte Hus). Tilh. Bymuseet.
Smaahusene til venstre er Bagsiden af Færøgade (se Billedet paa foregaaende Side).

Det offentlige Skolevæsen i Sundbyerne er i Aarenes Løb undergaaet en ikke ringe Forandring. Fra et Par enkelte smaa Landsbyskoler i Midten af forrige Aarhundrede, er der efterhaanden vokset ikke færre end 7 store moderne Skolebygninger frem, indrettede efter Nutidens Fordringer med Skolekøkkener og Badstuer med Bruse- og Fodbade for Skolebørnene.

Den første Skole oprettedes i Sundbyvester. Der nævnes nemlig i 1688 som „nylig ansat" en Skolemester i denne Bydel. 1690 flyttedes Skolen til Sundbyøster, hvor den indtil omkring 1800 var Fællesskole for begge Bydele med fælles Skoleholder. 1718 ses, at Sundbyerne havde deres eget Skolehus i Sundbyøster (Matr. No. 10 a, Øresundsvej nu No. 33), som Beboerne svarede

Parti af Englandsvej, set imod Amagerbrogade. Aar 1918. Tilh. Bymuseet.

Skotlandsgade. **Parti fra Englandsvej. Aar 1918.** Søren Nordbys Allé. Tilh. Bymuseet.

Til venstre Skotlandsgade (før Vestergade), til højre Søren Nordbys Allé. I Baggrunden Reiermanns Papfabrik paa Amagerbrogade.

Englandsvej (tidligere Kirkevej), set mod Taarnby. Aar 1900.

Tilh. Overlæge Halk.

Bygningerne til højre er den gamle Sundbyvester Skole, som nedlagdes i Aaret 1892, hvorefter Bygningen indrettedes til Børnehjem og senere udlejedes til Beboelse.
Det lille Hus i Gadelinien til venstre er det tidligere Sprøjtehus, som nu benyttes af Vejvæsenet.

Jan Hansens Gaard paa Englandsvej, set fra Skotlandsgade.
Gaarden købtes i 1894 af Herman Ebert sammen med den til Gaarden hørende Jord, hvorpaa Eberts Villaby er anlagt. I Gaarden indrettede Ebert et moderne Maskinsnedkeri. Nu indehaves Bygningen af „Dansk Staalbeholderfabrik".

Afgift til, ligesom de ogsaa senere svarede deres Degnetrave, 13 Mark af hver Otting Jord, til deres fælles Skoleholder. 1728 blev Skolehuset, der var paa én Etage, fornyet eller ombygget paa begge Byers Bekostning, og i 1869 fandt en Udvidelse Sted ved en Tilbygning paa 2 Etager. Begge Bygninger taxeredes samme Aar til 5540 Rdlr. Den var Byens Hovedskole, indtil en ny Bygning paa Øresundsvej, nær Amagerbrogade (paa Matr. No. 11 g i Sundbyøster) opførtes af Sogneraadet i 1892, hvorefter den i nogle Aar brugtes som Filialskole til denne. Efter Skolens Nedlæggelse i 1913 udlejedes Bygningen til Beboelse og er nu underlagt Sundholm til Brug som Husvildeafdeling.

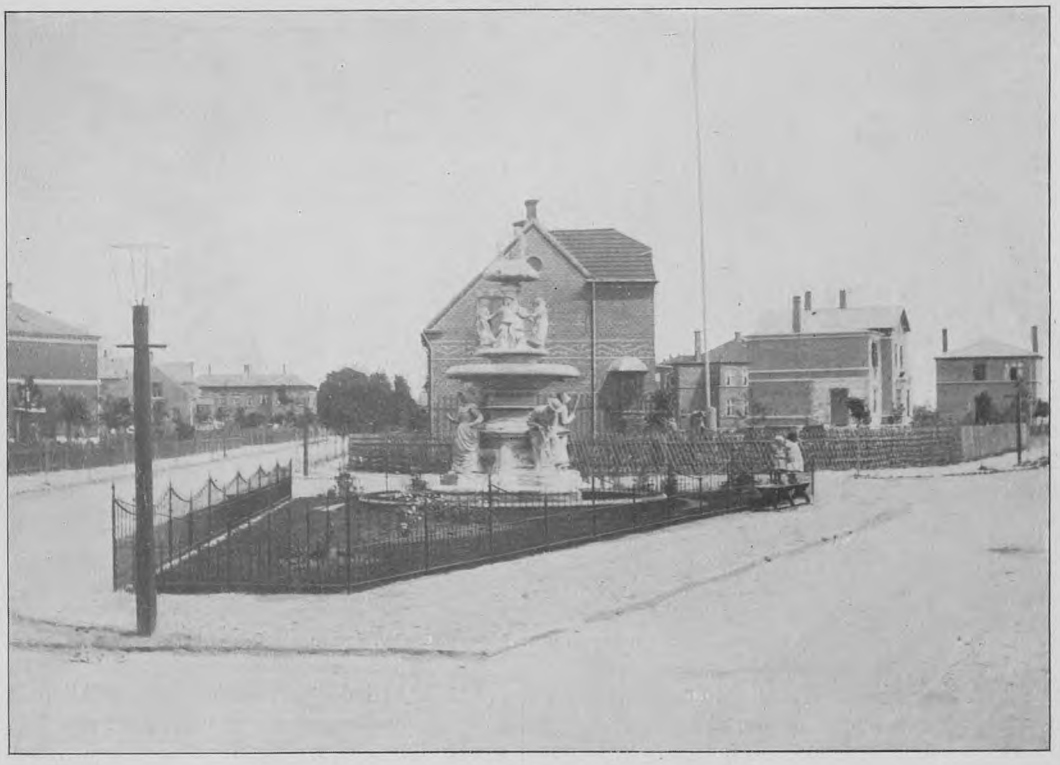

Springvandet i Eberts Villaby paa Chr. II's Plads i 1890erne.

Sundbyvester fik atter sin egen Skole omkring 1800. Paa Matr. No. 1 a i Sundbyvester, Kirkevej, nu Englandsvej No. 46, opførtes et mindre Skolehus med et Rum til Skolestue. Det ombyggedes og udvidedes 1849. Skolen nedlagdes i 1892, da den nye Skole paa Øresundsvej toges i Brug. Den gamle Skolebygning indrettedes derefter til et kommunalt Børnehjem, som bestod her til 1897. Efter den Tid udlejedes Bygningen til Beboelse.

En tredje og mindre Skole af Grundmur, paa 2 Etager, opførtes i 1863 i Sverigsgade (nu No. 24) paa Grunden Matr. No. 25 ø, 25 aa og 25 a b af Sundbyvester, indeholdende 4 Skolestuer. Den benyttedes først som selvstændig Skole, senere som Filialskole og anvendes nu af Sundholm til Brug for Husvilde. Bygningen taxeredes i 1864 til 5445 Rdlr.

I 1878 byggedes en Skolebygning paa 3 Etager paa Grunden

Matr. No. 2x i Sundbyøster, Østergade (nu Frankrigsgade No. 4). Den er opført af Grundmur med røde Facadesten og dækket med Skiffer og indeholdende 7 Klasseværelser samt i Stueetagen 2 Værelser og 1 Arkiv til Brug for Taarnby Sogneraad. Bygningen taxeredes i 1879 til 47,800 Kr.

Skoler af Kommunen. Den fungerer stadig som Fællesskole for Drenge og Piger. I 1920 oprettedes Gymnasieklasser og det første Hold Studenter vil udgaa fra Skolen i indeværende Aar. Skolens Rektor er cand. mag. Vilh. Rasmussen. M. F.

Efter Byernes Indlemmelse i København 1902 skete der hurtig

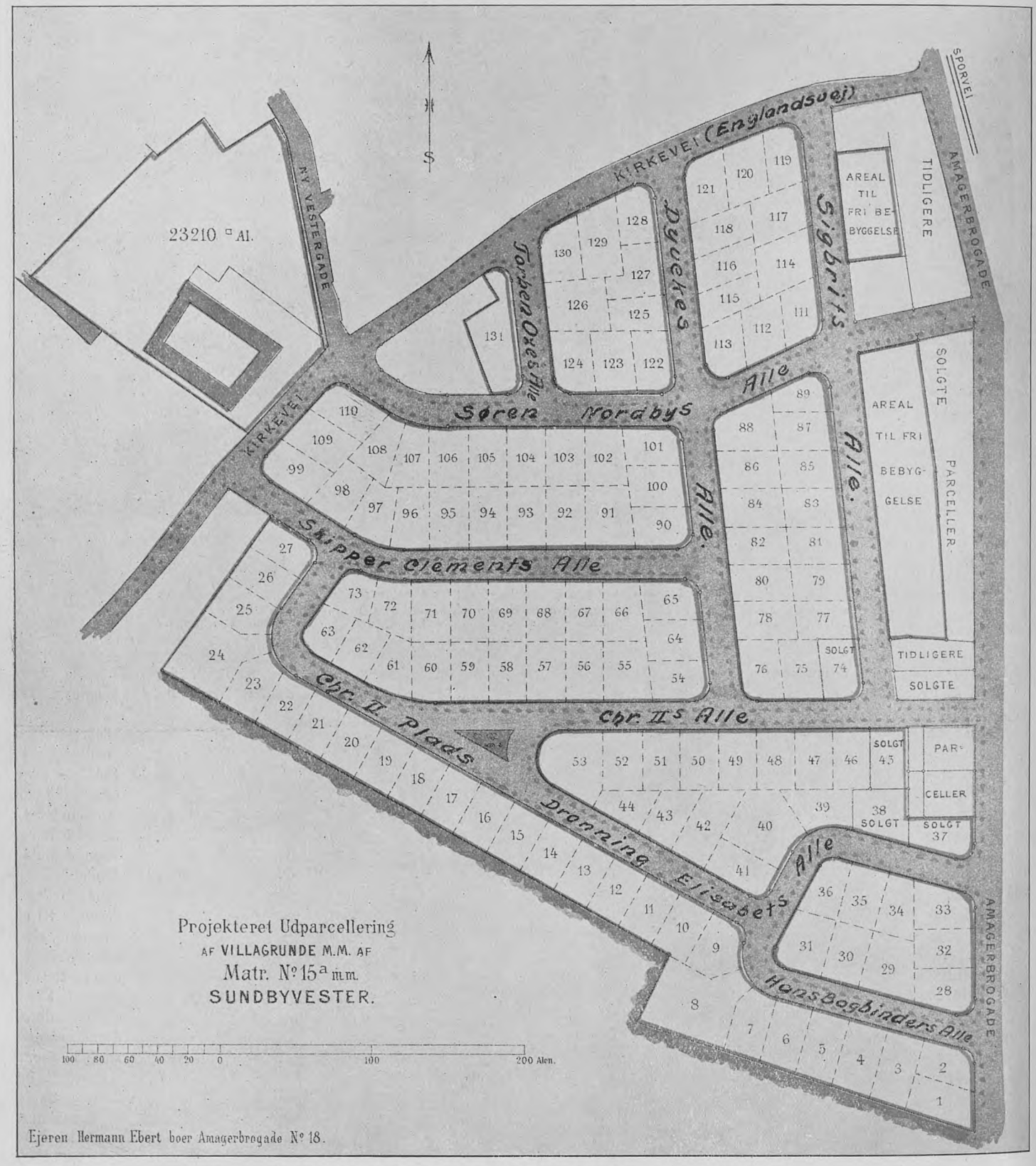

Den projekterede Udstykningsplan over Eberts Villaby, som udsendtes i 1894.

Efterhaanden som Bebyggelsen tiltog og Københavnerne fandt Vej til Sundbyerne, følte sig ogsaa Trangen til private Skoler. Af saadanne fandtes i 1909 Klaumanns Skole i Frankrigsgade, Newes Skole paa Øresundsvej og et Par mindre Skoler, tilhørende Fru Engeline Hansen og Fru Berthelsen. Disse 4 Skoler overtoges senere af Skoleringen og samledes under ét i Newes Skole, som en Fællesskole for Drenge og Piger under Navn af „Sundby højere Almenskole" med K. de Klaumann som Bestyrer. Den 1. August 1919 overtoges denne Skole sammen med 7 andre private

en Ændring i de bestaaende Forhold. Allerede Aaret efter fandt Københavns Kommune sig beføjet til at udvide Skolen paa Øresundsvej med en ny og større Skolebygning, Centralskolen i Frankrigsgade var dog i Aaret 1900 af Sundby Sogneraad udvidet med en Bagbygning, indeholdende 7 Klasseværelser og en 888 □ Fod stor Gymnastiksal. Derpaa fulgte hurtig Opførelsen af følgende Skolebygninger: Østrigsgades, Sundholms, Sundbyøster Skole paa Smyrnavej, Sundbyvester Skole ved Sundholmsvej og Skolen ved Lergravsvej. Elevantallet i nævnte Skoler var pr. 31. Marts 1920 ca. 900, for-

Originalen (Akvarel) tilhører Bymuseet.

Amagerport (1809) set udefra; til højre Vagthuset, beliggende paa Ravelinen.

I Baggrunden Christianshavns Vold og bag denne „Vor Frelsers Kirke". Længst til højre ses „Lille Mølle" paa Volden.

Eckersberg. delin. 1809.

KØBENHAVNS
KOMMUNEBIBLIOTEKER
CHRISTIANSHAVN

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Grosserer Hermann Eberts Villa „Sans souci" paa Chr. d. II's Plads. 1923.

delt i 299 Klasser. Ved Skolerne underviser, foruden Inspektører og Viceinspektører, en Stab paa ca. 230 Lærere og Lærerinder.

I 1903 vedtog Kommunalbetyrelsen, at det skulde tillades et begrænset Antal af de i Sundbyerne boende Børn vedblivende at søge Skole i Taarnby, og at der for hver af disse Børn betales et Beløb af 12 Kr. af Kbhvns Skolevæsen til Taarnby Kommune.

At Hovedstaden ogsaa paa andre Omraader gjorde sig klar til at modtage de to Byer, vises ved, at Kommunalbestyrelsen allerede Aaret før Indlemmelsen i sit Møde den 20. Maj behandlede en Magistratskrivelse vedr. Omdannelsen af den paa Kastrupvej beliggende, af Taarnby Kommune i 1894 opførte Arbejds- eller Forsørgelsesanstalt (se Billedet Side 374).

Forsørgelsesanstalten, der omfattede et Børnehjem (der overflyttedes hertil i 1897 fra den gamle Skolebygning paa Kirkevej), et Alderdomshjem og et lille Sygehus med 18 Pladser, blev i sidste Halvdel af 1901 og i Løbet af 1902 ved Københavns Kommunes Foranstaltning fuldstændig omdannet til Hospital. (Det nuværende Sundby Hospital).

Hospitalet, der blev taget i Brug allerede den 1. Januar 1902 — selve Indlemmelsesdagen —, er opført paa Matr. No. 31c af Sundbyøster og indtager et Areal af ca. 49,100 □ Alen. Det bestaar af: to Sygebygninger, en Administrationsbygning, Kedelhus, Kulhus og L ghus.

Til Bygninger og Inventar bevilgedes en samlet Sum af 144,190 Kr. Samtidig besluttedes det, indtil videre, at lade Børnehjemmet forblive ved Hospitalet. —

Grosserer Hermann Ebert, født d. 23. September 1855.
Skaberen af „Eberts Villaby" (se Teksten Side 327).

Forinden Indlemmelsen havde Københavns Kommune Andel i Græsningen paa Amager Fælled, ansat til 9¼ Høveders Græsning. Denne Ret bortfaldt ved Overenskomst mellem Staten og Kommunen af 20. Juli 1900, imod at Kommunen erholdt som Ejendom Parcellerne Matr. No. 1bi og bk af Exercerpladsen (Amager Fælled) af Areal 31 Tdr. Land. Paa den største Del heraf, ca. 22½ Tdr. Land, paabegyndtes i 1901 Forarbejderne til den gamle Ladegaards fremtidige Hjem, Arbejdsanstalten Sundholm. Da Arealet var for lavt beliggende til at kunne afvandes, har man maattet forhøje det ved Opfyldning. Dette har man opnaaet ved Gravning af en Kanal, eller Grav, omkring hele Anlægget. Omkring Graven, der er 3,77 m i Bunden, 17,58 m i Overkanten samt ca. 3 m dyb, regnet fra den gamle Terrænhøjde, opsattes et Staaltraadshegn og Skraaningerne beplantedes.

Samtidig maatte man gøre Kloakledningen i Amager Fælledvej saa stor, at den kunde afvande ikke blot Anstaltens Grund, men ogsaa et tilstødende tildels bebygget Areal af Sundby Sogn.

Paa Grundlag af en af daværende Inspektør A. C. Øst udarbejdet Plan til Bygningernes Beliggenhed og en Beskrivelse af de forskellige Bygningers Størrelse og Indretning overdroges den endelige Udarbejdelse af Tegningerne og Ledelsen af det omfattende Byggearbejde — der paabegyndtes i 1903 — til Arkitekt Emil Jørgensen, Professor Martin Nyrops Konduktør ved Opførelsen af Raadhuset.

Der findes paa Anstaltens Grund ialt 22 Bygninger, som alle er placerede i den nordligste Del af Terrænet. Imellem den nordlige Grav og Forbindelsesvejen mellem de to Indkørsler til Anstalten —

„Skrædderens Hjørne" paa Englandsvej. Nedrevet 1912—13.
Gaden paa tværs i Forgrunden er Amagerbrogade. Den drejede Skorsten, som ses midt i Billedet, var i gamle Dage en Slags Vejviser for Droskekuske og Chauffører (se Teksten Side 326).

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Samme Parti som paa ovenstaaende Billede i 1923.
Ejendommen opførtes af Tømrermester Einar Jørgensen 1912—13.

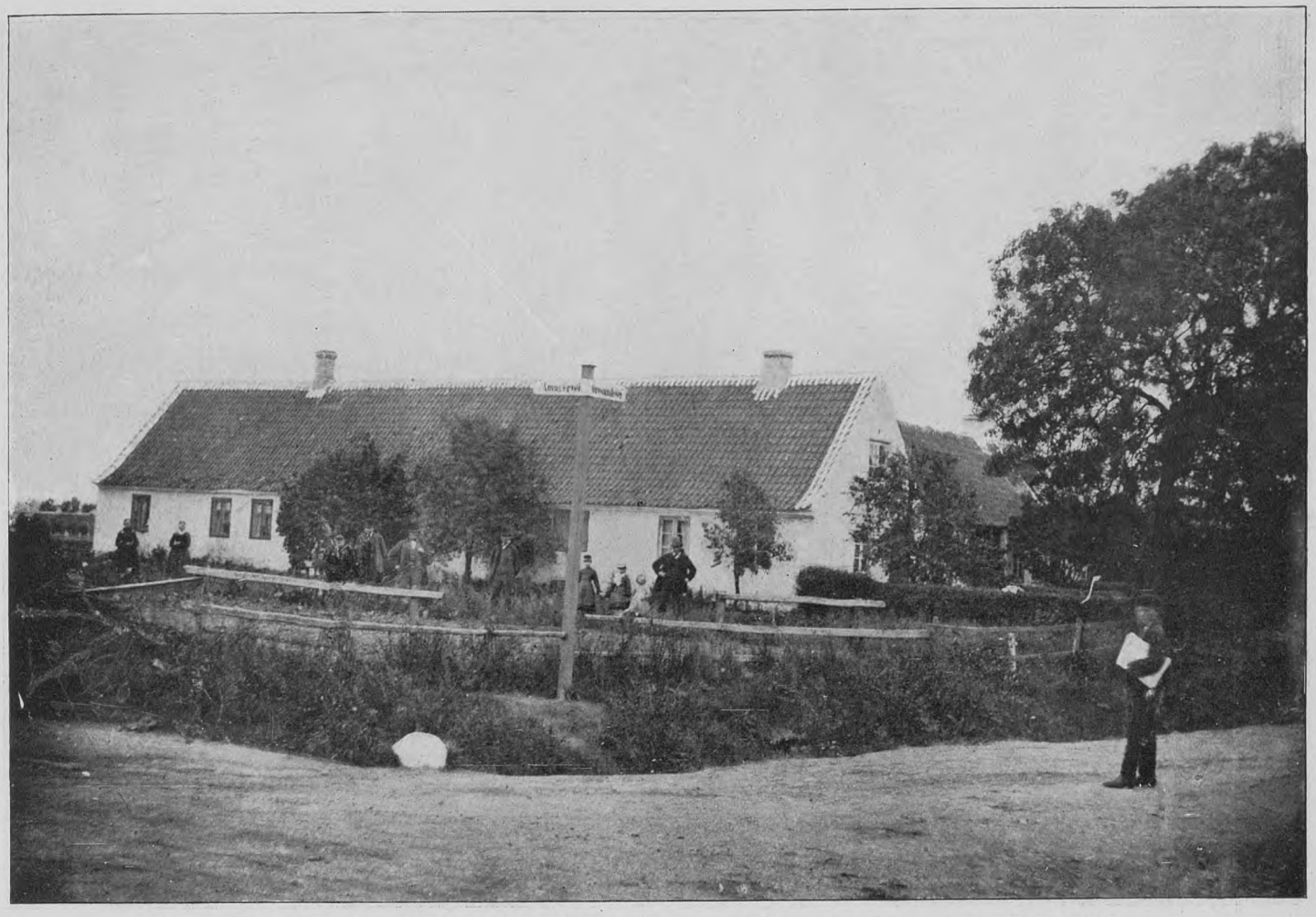

Gaardejer Hans Nielsen Ahrenkildes Gaard paa Hj. af Amager Landevej (tilvenstre) og Øresundsvej (tilhøjre) i 1870'erne.
Omdannedes i Beg. af Halvfemserne til en mindre Beværtningshave med det velklingende Navn „Amager Tivoli". Nedr. 1897-98 for at give Plads for nedenstaaende Ejendom.

(Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Samme Parti som foroven i 1923.

Parti af Øresundsvejen imellem Amagerbrogade og Kirkegaardsvej. Aar 1918. Tilh. Bymuseet.

Øresundsvej Nr. 20, Hj. af Kirkegaardsvej. Aar 1905.
Her var i sin Tid Sundby Gasværks Bestillingskontor for Koks.

Tidligere Sundbyøster Skole paa Øresundsvej Nr. 33. Aar 1913.
Anvendes nu som Bolig for Husvilde. (Se Teksten Side 359).

Øresundsvej 35 (Røde Kro) og 37. Aar 1906.
Til venstre Hovedindgangen til det i Baggrunden beliggende Forlystelsessted „Røde Kro". (Se Teksten Side 355).

udfor Brigadevej og fra Amagerfælledvej, hvor der hvert Sted er opført en Portbygning — ligger fra Vest til Øst: Administrationsbygningen, Stald og Vognremisse, Maskinhus med elektrisk Station, Kulhus og Funktionærbygning. Imellem den vestlige Grav og vestlige Længdevej, ligger fra Nord mod Syd: Inspektørbolig, Sygehus, Isolationshus for Drankere og Lighus. Imellem den vestlige Længdevej og Midteralleen: Vaskeri- og Køkkenbygningen samt Syd for disse Tvangshus for Kvinder og Arbejdsanstalt for Kvinder. Imellem Midteralleen og østlige Længdevej ligger Arbejdsanstalten for Mænd; den bestaar af 5 Bygninger, af hvilke de 4 ligger parallelt i Retning Vest og Øst, medens den femte, der danner Afslutningen mod Midteralleen, ligger i Retning Nord og Syd. Af de fire førstnævnte Bygninger er de to yderste Sove- Opholds- og Spisestuer for Mænd, medens de to inderste og Tværbygningen indeholder Værkstedslokalerne. I den sidstnævnte Tværbygning, hvori Væverierne har Plads, er de to øverste Etager i Midtpartiet indrettede til Kirke- og Forsamlingssal. Imellem østlige Længdevej og østlige Grav ligger længst mod Nord ved Indkørslen udfor Brigadevej Forvalterboligen og forøvrigt Tvangsarbejdsanstalt for Mænd. I umiddelbar Forbindelse med denne er Motions- og Cellegaarde, en for Fangerne bestemt Arbejdsmark og en ligeledes for disse bestemt Stenplads.

Syd for denne findes Anstaltens Stenplads og vest for denne Tømmerplads og Tømmerskur, Blege- og Tørreplads samt forskellige Træskure.

Anstalten er beregnet til at rumme: i Arbejdsanstalten 600 Mænd og 120 Kvinder, i Tvangsarbejdsanstalten 220 Mænd og 80 Kvinder. Sygehuset er indrettet til 60 Patienter i tresengs og sekssengs Stuer.

Ialt er der paa Sundholm Plads til ca. 1200 Personer.

Opvarmningen sker ved varmt Vand og Belysning og Bevægkraft ved Elektricitet. —

Bygningerne, der hviler paa Betonfundamenter, er indtil Stueetagen eller for de højere Bygningers Vedkommende indtil første Sal opførte af røde Mursten, den øvrige Del af Bygningerne har berappede, hvidkalkede Vægge med enkelte røde Baand. De er alle dækkede med røde Falstagsten.

Med Undtagelse af den i 1919 opførte Svinestald, der for Tiden rummer en konstant Besætning paa 1000—1100 Svin, har det ikke været nødvendigt i de forløbne 15 Aar at foretage nogen som helst Nybygninger for at kunne følge med i den store Udvikling Arbejdsvirksomheden paa Sundholm er undergaaet. Til Eksempel herpaa kan anføres, at Omsætningen paa den gamle Ladegaard i 1907 — Aaret før Flytningen — hvor alt gik ved Haandkraft androg 168,815 Kr. 15 Øre, medens den i Regnskabsaaret 1921—22 paa Sundholm, hvor der udelukkende arbejdes ved mekanisk Kraft var oppe paa 1,727,931 Kr. 24 Øre eller over 10 Gange større.

Hovedvirksomheden ligger nærmest i: Vaskeriet, der i det forløbne Aar for Kommunens Institutioner — med Undtagelse af Hospitalsvæsenet, der har eget Vaskeri — har vasket ca. $3^1/_2$ Million Stkr. Tøj; i Væveriet, der forfærdiger Varer til Kommunens eget Forbrug; paa Brændepladsen, hvor der aarlig hugges og udpindes ca. 2000 Favne Brænde og ved Svineopfodring. Fra Svinestalden afgaar ugentlig til Slagtning ca. 50 Svin, som aftages af Kbhvns. Hospitalsvæsen og øvrige Institutioner. Opfodringen sker ved Madaffald fra Hospitalerne, Stiftelser, Folkekøkkenet m. fl. Institutioner og gennemgaar paa Anstalten en meget forsvarlig Kogning i store Beholdere forinden det afgives til Føde for Svinene.

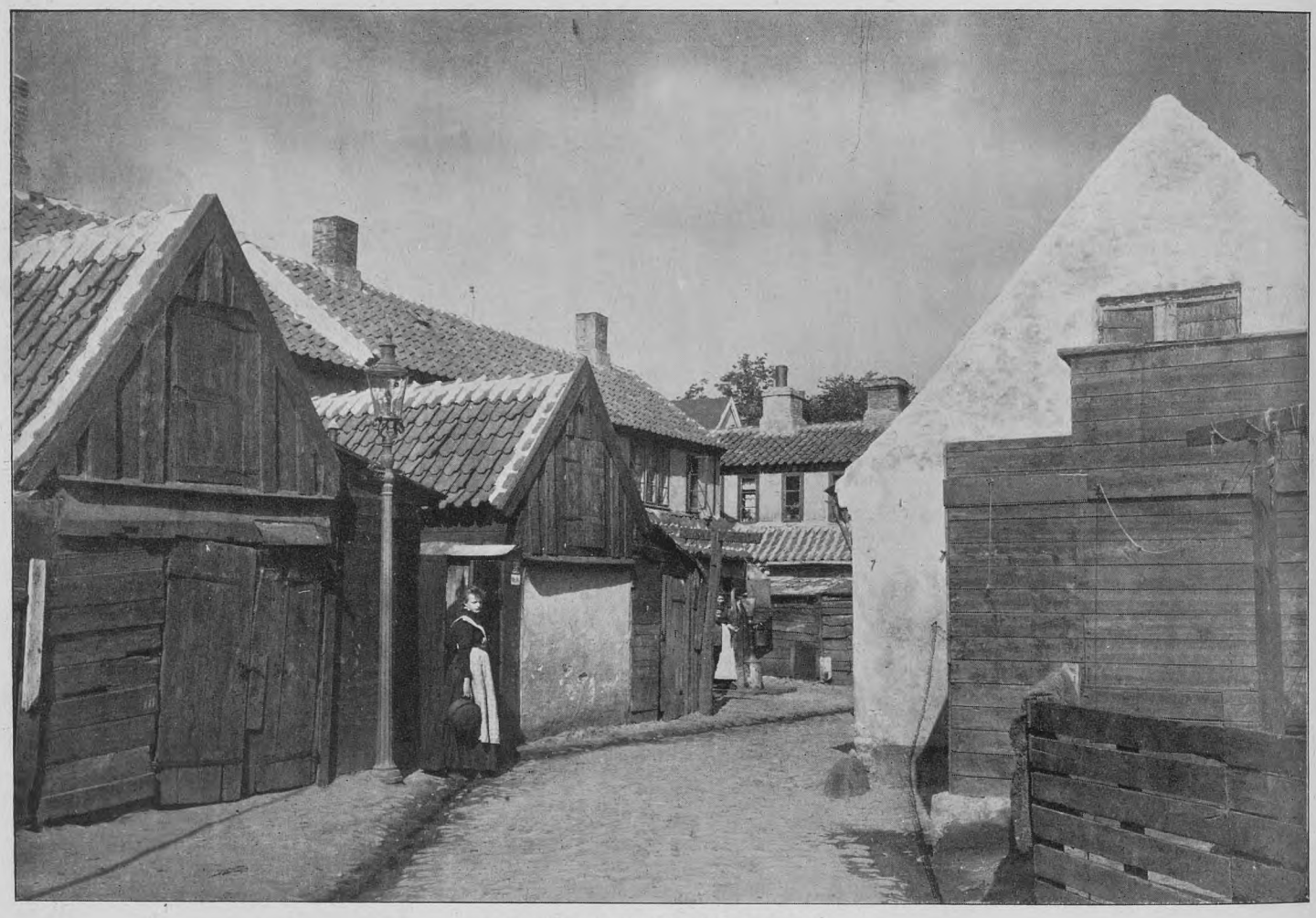

Minorkagade, set mod Nord. Aar 1905.
Dette smalle Stræde, som udgaar fra Øresundsvej og har Forbindelse med Frankrigsgade, løber langs med Røde Gaard. Det hed tidligere Dyvekestræde, men var bedst kendt under Navnet „Gissegyden".

Som foran omtalt kan Sundholm rumme ca. 1200 Personer, men Belægningen har endnu ikke været fuldtalligt.

I Løbet af det sidst afvigte Aar blev der i Forsørgelsesafdelingen optaget 2173 Personer; heraf var 364 for første Gang indenfor Anstaltens Mure som „Gæster". Marts og November har det største Belægningstal, Maj og Juni det laveste. Gennemsnitsalderen for Mænd var 53 Aar for Kvinder 47 Aar. 15 Personer var under 20 Aar. Af de indlagte var 382 Haandværkere og ligestillede, 598 Arbejdsmænd; Resten var Sømænd, Fyrbødere, Handelsmænd og Kontorfolk. Alt Arbejde af de indlagte foregaar nu, i Modsætning til tidligere paa den gamle Ladegaard, indenfor Anstaltens Græn-

Øresundsvej mellem Røde Kro og Lissagade (til højre i Billedet, hvor Drengen staar). Aar 1913.
Bygningerne i Midten er Røde Gaard (se Billedet forneden).

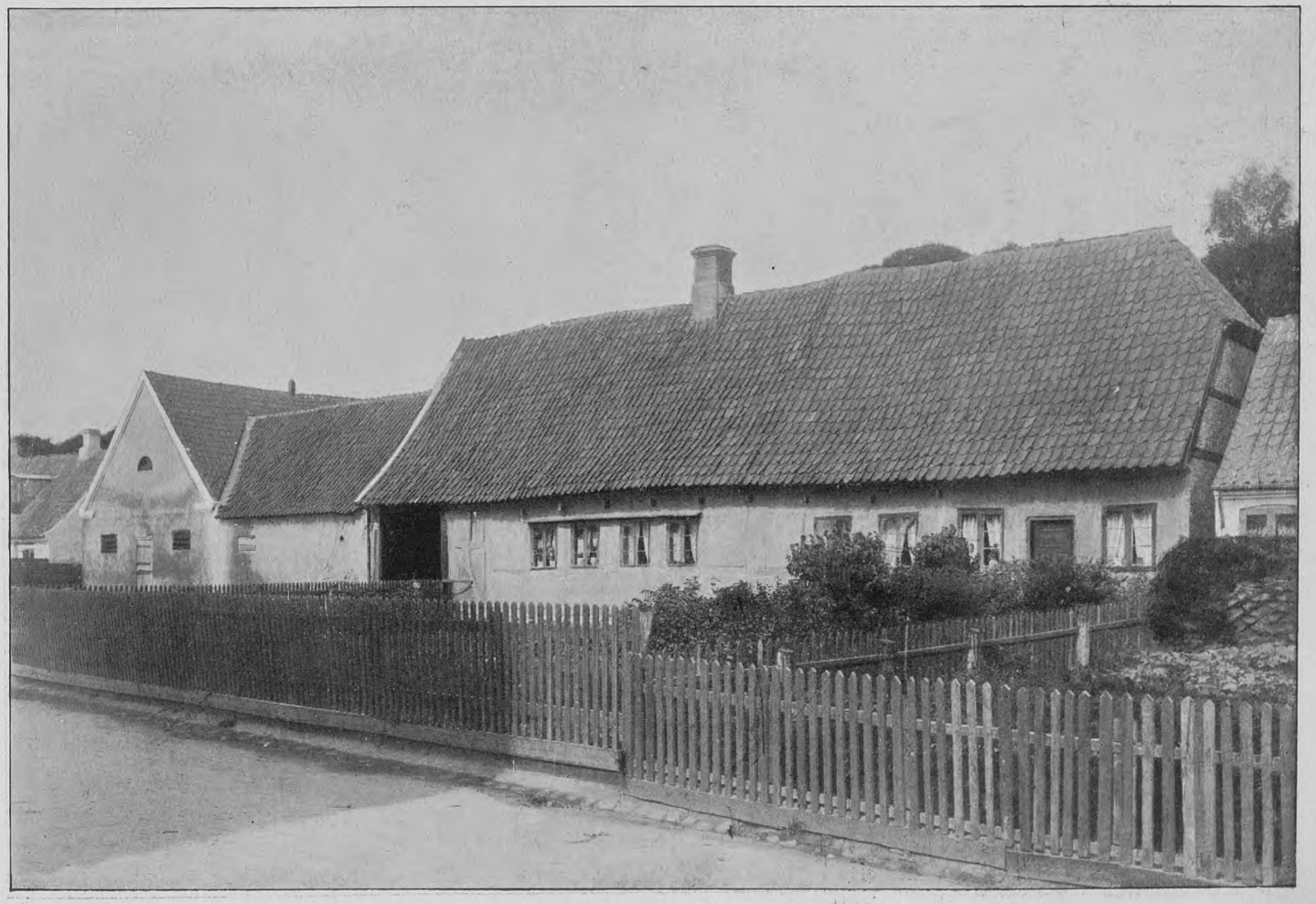

Røde Gaard paa Øresundsvej. Aar 1904. **Se Teksten Side 356.**

Øresundsvej 39. „Røde Gaard"s Stuehus, den saakaldte Dyvekes Gaard, set fra Haven. Aar 1913.

Fot. Raadhusforvalteren.

Parti af den til „Røde Gaard" hørende store Have med Dammen. Aar 1908.

ser. Hvem husker ikke den kendte „41 Bataillon", med Riskosten paa Skulderen og Scheibelein i Spidsen under Anførsel af en Opsynsbetjent paa Vejen fra og til Ladegaarden og de offentlige Torve og Pladser, hvor Arbejdet med Renholdelsen var lagt i deres Hænder. Et Held, at Nutidens Københavnere er forskaanet for at se denne Side af Fattigdommen stillet offentlig til Skue.

Livet indenfor Sundholms Mure gaar sin rolige og regelmæssige Gang og kun sjældent gaar Naturen over Optugtelsen. Selv om der ikke, som det berettes i en gammel Vise om Ladegaarden at:

„Man lever derude paa Gaarden
saadan et herligt Liv,
Man spiser derude som Grever
og drikker til Tidsfordriv,

saa kan Anstalten dog godt være bekendt at vise sin Spiseseddel med Kommen) og rigeligt med Salt og Peber. Der er dog den Forskel, at medens den paa den gamle Ladegaard serveredes 4 Gange om Ugen slipper Fangerne paa Sundholm med 2 Gange.

Det er et Held, at Opfinderen af denne Suppe, den engelske Fysiker og Filantrop Benjamin Thomson, Greve af Rumford, (f. 1753 d. 1814), hviler i sin Grav, thi det blev just ikke lutter Lovord han fra Fangernes Side vilde faa at høre om sin Suppe.

Ved Indflytningen i 1908 skrev et Blad: „Sundholm vil sikkert aldrig komme til at naa den gamle Ladegaard i Popularitet. Hyggeligheden er forbi, den mørke, kolde Fabriksadministration har taget dens Plads". At dette ikke har holdt Stik fremgaar af følgende, som et Blad for nogen Tid siden skrev efter et Besøg paa Anstalten:

„De fleste forbinder med Sundholm noget dystert, trist og uhyggevækkende. Hvor er det dog langt fra Virkeligheden. Kom derud

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt.

Skolen ved Lergravsvej, set fra Øresundsvej. Aar 1923.
Opført af Københavns Kommune 1918. (Se Teksten Side 356).

frem. Som det fremgaar af den hosstaaende, vil man se, at det er en god borgerlig Middag, ihvert Fald efter dens Udseende at dømme, som enhver Husmoder kan være bekendt at servere for Familiens Medlemmer. Spiseseddelen omfatter et Tidsrum af 2 Uger. Vi skal dog nøjes med at angive den for den 1ste Uge:

Søndag: Kødsuppe med Kød.
Mandag: Sagovælling og Hachis.
Tirsdag: Kærnemælkssuppe og Kød eller Medisterpølse med Kartofler.
Onsdag: Byggrynssuppe og Klipfisk.
Torsdag: Vandgrød og Ragout.
Fredag: Ærter og Flæsk.
Lørdag: Øllebrød og Boller i Sauce.

Det er dog ikke Tvangsfangerne, d. v. s. saadanne Personer, der ved Domstolene er idømt Tvangsarbejde for Betleri, Løsgængeri, Overtrædelse af Fremmedloven, Alphonseri m. m., der nyder godt af denne Spiseseddel; de faar bl. a. stadig den fra den gamle Ladegaard saa bekendte og af Fangerne just ikke ligefrem elskede „Rumford" Suppe; en Suppe kogt paa Kød og Flæsk tilsat Byggryn, Kartofler, Kaal og Skonragger (d. v. s. haarde Tvebakker en smuk Sommerdag og man vil sikkert blive behagelig overrasket ikke blot ved den mønsterværdige Orden, der præger hele Anlægget, men ogsaa ved den Omhu, der gennem rig Anvendelse af Blomster og velanlagte Smaahaver, er udfoldet for at gøre Helhedsindtrykket saa lyst og venligt som muligt. Hertil bidrager ogsaa de hvide Bygninger, der lyser en saa venligt i Møde, og som i deres Arkitektur ikke har noget af den kolde, klamme, graa Ensformighed, der fordum prægede Fængslers og Arbejdsanstalters Bygningsstil. Og staa saa ved Voldgraven en Sommeraften, naar de vilde Roser blomstrer paa Skrænterne og Aftenhimlen spejler sig i Kanalens Vand — ingen Maler vilde kunde ønske skønnere Motiv i et Interiør, der snarere henleder Tanken paa en gammeldags, hyggelig Herregaardsidyl end paa en moderne Storstads Fattiggaard.

Men som med Anstalten selv, saaledes med dens Beboere. De mange vrange Forestillinger, der raader om, hvordan der „er paa Sundholm", bunder i Uvidenhed. Man maa se paa de Mennesker med den Kærlighed og Interesse, som Ønsket om at kunne være noget for dem vækker, for at kunne bedømme dem retfærdigt."

I Anstaltens Inspektør, C. Lütz-Hoppermann, og hans Personale, har Sundholms skiftende Beboere netop de forstaaende og medfølende Medmennesker der skal til, for at Opholdet indenfor

Parti af Øresundsvej Nr. 61, 63 og 65, set mod Sundet. Aar 1895.
I Baggrunden til venstre ses „Remissen", et lille skovbeplantet Parti.

Tilh. Overlæge Halk.

Øresundsvej. Samme Parti som Tegningen paa modstaaende Side efter Opførelsen af Sundby Vandtaarn. Aar 1918. Tilh. Bymuseet.

Fot. Raadhusforvalteren. **Krudttaarnsvej (imellem Øresundsvej og Kastrup), som nu er frigivet for Færdselen.**
Bygningen til venstre er et af de nu tømte Krudttaarne, og Bygningen i Baggrunden er Strickers Batteri. Aar 1908.

Amagerbrogade Nr. 69 (nu Nr. 207, 209 og 211 „Standard") i 1890erne. Nedrevet 1903—04.

Amagerbrogade Nr. 71 (nu 215) Hjørnet af Middelgrundsvej (til højre). Aar 1875. Nedrevet 1907.

Voldgraven kan forme sig saa godt som muligt for disse Stakler, der er komne paa den forkerte Side af Tilværelsen.

Med Sundbyernes Vækst fulgte ogsaa en Forbedring af Postbesørgelsen. Den 1. Marts 1892 aabnedes et Postkontor paa Hj. af Oliebladsgade og Amagerbrogade med den nuværende Postmester Edv. Lund som Bestyrer. Omdeling af Breve fandt Sted ved 4 Bude. I Oktober 1894 flyttedes Kontoret til sine nuværende Lokaler i Oliebladsgade Nr. 5, hvor hele Ejendommen nu er taget i Brug. Den daglige Ombæring besørges nu af nogle og tredive Bude.

Bestyrelsen af Sundbyernes Anliggender var forinden Indlemmelsen lagt i Hænderne paa Sogneraadet. Dette bestod ved Indvaagne Kontrol, der udøves af Stadslægekontoret ved Hjælp af en Stab af hygiejnisk uddannede Læger".

Sundbyernes Folketal er i Tidsrummet 1880—1921 undergaaet følgende Stigninger:

1880	9923
1890	13310
1901	22340
1911	37620
1921	51788

Taarnby.

Kun en god halv Times Spadseretur fra Amagerbrogade ad Englandsvej ligger den venlige og idylliske Taarnby. Om denne

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Amagerbrogade (til venstre) Nr. 207, 209 og 211, „Standard". Aar 1923.**

Opført 1904 af Tømrermester Ludvig Jørgensen paa Handelsgartner M. Kristensens Grund (se øverste Billede paa modstaaende Side) og Nr. 215, Hj. af Middelgrundsvej (til højre), opført 1907 af Karetmager L. Rudolph, der ogsaa ejede det lille Hus, der er angivet paa modstaaende Sides nederste Billede.

lemmelsen bl. a. af Grosserer Herm. Ebert, Formand. Kaptain C. F. Kiær, Møllermester, Folketingsmand Chr. Hansen, Kancelliraad Busch, Inkassator Vald. Jensen og Læge Gustav Ottesen. Af disse indtraadte i Kbhvns. Borgerrepræsentation, Grosserer Herm. Ebert og Møllermester Hansen, der begge udtraadte i Aaret 1909. I Aaret 1913 indvalgtes Driftsbestyrer, Kaptain C. F. Kiær, som endnu er Medlem af Forsamlingen.

Efter at Sundbyerne nu, for den stærkest bebyggede Dels Vedkommende, har faaet sit Kloaksystem i den skønneste Orden, kan man sige, at den nu virkelig svarer til sit Navn. Det kan i denne Forbindelse interessere at høre, hvad en af Bydelens ældre praktiserende Læger for nylig har udtalt: „Fra at være en snavset, daarlig holdt og usund Landsby med en meget stor Dødelighed, særlig af Tyfus og Kolerine, er den nu en af Københavns sundeste Forstæder, hvilket skyldes mange samvirkende Forhold: Vandforsyning, Spildevandsafledning, lettere Adgang til fortrinlig Hospitalsbehandling, Arbejderstandens bedre økonomiske Vilkaar og højere Oplysning, Sygekasseinstitutionens udmærkede Ordning af Lægetilsynet med de syge og endelig — og ikke mindst — den aar-

Bys Oprindelse fortæller Chr. Nicolaisen følgende: „Thornby, der nævnes først 1135, men sikkert er opstaaet noget tidligere, skylder sit Navn og sin Tilblivelse den Omstændighed, at der, sandsynligvis allerede i Vikingetiden, har staaet et Udkigstaarn her, hvor Strandkanten da gik ind, til at holde Vagt for at spejde efter Sørøverskibe. Indsejlingen vest om Amager til Hafn har da været benyttet langt mere end i den nyere Tid, da Fartøjerne blev mere dybtgaaende. Lignende Udkigstaarne fandtes mange Steder ved Kysterne, saaledes f. Eks. ogsaa i det 12. Aarhundrede paa Refshalen, forat der kunde gives Signal, naar de fremmede Rovgæster nærmede sig. Det er ret sandsynligt, at Taarnet har staaet paa det højeste Punkt Syd for Kirken og at Absalon, der sikkert lod Kirken bygge, har fundet det unødvendigt og har erstattet det med Kirkens Taarn.

En ny Burgby (Burheby, Burgaby) der maa være opstaaet paa Absalons Tid, findes nævnt 1186. Dens Navn og Oprindelse kan sikkert tilskrives Oprettelsen af Absalons Borg i Hafn, idet en stor Del Jord paa Vestsiden af Amager blev underlagt Borgen som dens Taffelgods, hvorved dannedes en saakaldt „Huseby" med

Fot. Vejinspektør Koch. **Sundby Forsørgelsesanstalt ved Kastrupvej, opført af Taarnby Kommune 1894.**
Omdannet af Københavns Kommune til Hospital og taget i Brug som saadan ved Indlemmelsen 1. Januar 1902.

Fot. Vejinspektør Koch. **Det af Sogneraadet nedsatte Byggeudvalg tilligemed Haandværksmestre i Forsørgelsesanstaltens Gaard. 1894.**
Snedkerm. Petersen. Murerm. Bro. Gdr. Zibrandsen. Ingeniør Fenger.
Tømrerm. Arboe. Ark. Momme. Ark. Olesen. Herman Ebert. Olderm. Wildt.
Tømrerm. Jul. Nielsen. Sogneraadsform. Gdr. Ahrenkilde.

KØBENHAVNS
KOMMUNEBIBLIOTEKER

Kastrup Mølle ved Amager Landevej. Aar 1895.

Tilh. Overlæge Halk.

Taarnby Præstegaard. Aar 1903; (se Teksten Side 377). Tilh. Overlæge Halk.

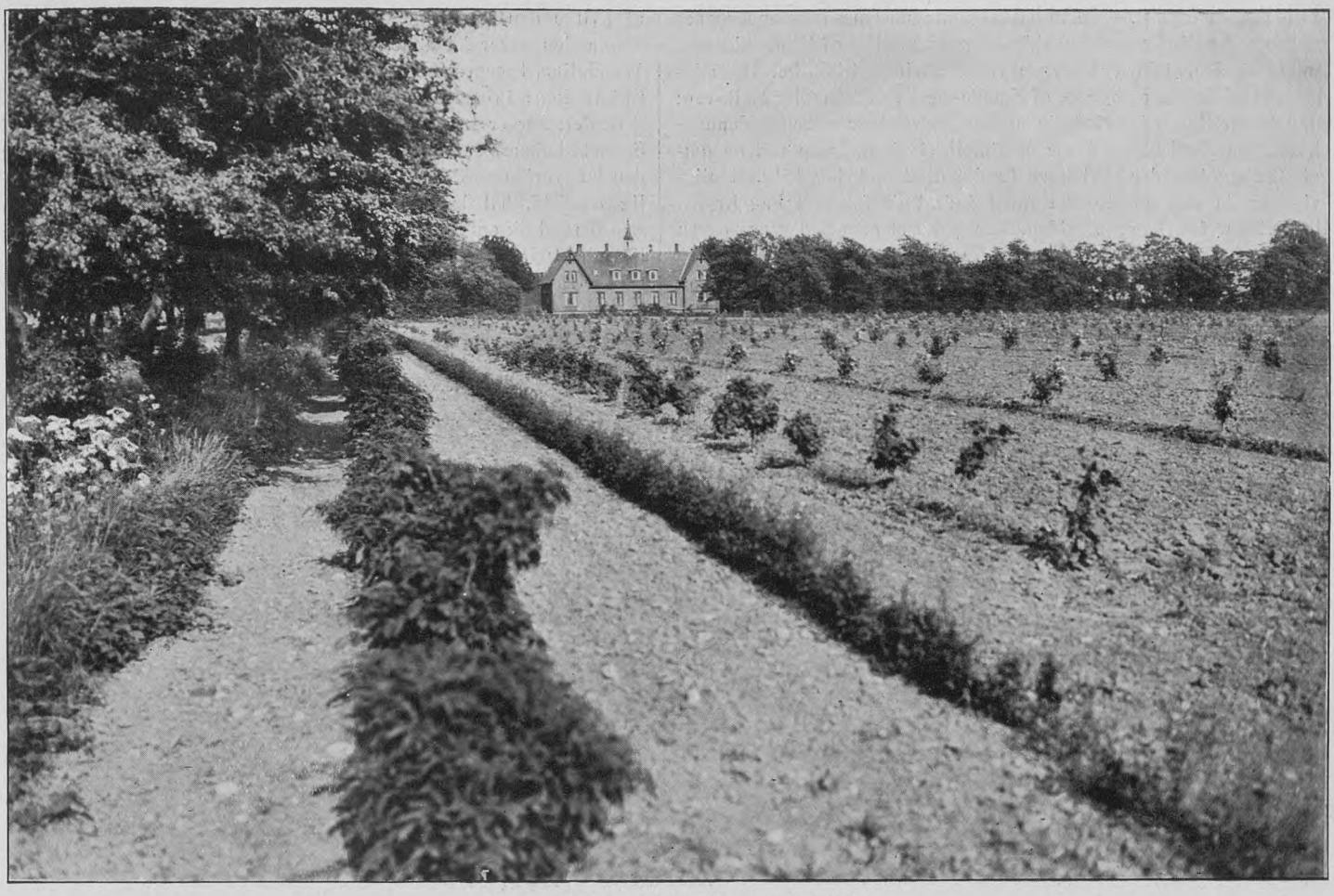

„Løjtegaard" i Taarnby (se Teksten Side 381).

en Hovedgaard eller Ladegaard. Burgby, der omfattede en Del af Taarnby og de senere Byer: Ullerup og Viberup var den egentlige Sogneby, medens Taarnby var et Slags Tilliggende under Burgby, ligesom ogsaa Kirken. Fire af de oprindeligt tilliggende Bol var 1370 fraskilte. Hovedgaarden dannede Ullerup og Viberup; og andre Bol var atter overgaaede til Taarnby, der da synes ifærd med at blive Sogneby. Af Burgby var kun selve Hovedgaarden tilbage som en Ladegaard under Bispesædet og inden lang Tid forsvinder ogsaa Navnet Burgby ganske af Syne.

Den gamle Ladegaard i Taarnby, nedbrændt 1912 (se Teksten Side 380).

Med Hensyn til Taarnby Kirke, synes det givet, at denne stammer fra Absalons Tid. Et nærmere Tidspunkt for dens Oprindelse lader sig ikke paavise; men den er vistnok bygget umiddelbart efter Borgen i Hafn. Thi da nemlig det derefter oprettede Københavns Len henlagdes under denne og samledes under Roskildestolen, hørte Magleby Kirke under Lund; og da er sikkert Burgby Kirke bleven til. Først da Absalon var bleven Ærkebisp i Lund (1711) har han faaet henflyttet Besiddelsesretten til det Gods paa Amager, som hørte under Lundestolen, til Roskildesædet. Og da dette endelig var sket, fik han ved et Pavebrev 1193 Kaldsretten til Kirkerne i Hafn, Brønshøj (som han ogsaa har bygget) og paa Amager. Under denne Kaldsret maa Burgby eller Taarnby Kirke være indbefattet; thi senere ses der ikke bygget nogen Kirke her. Uheldigvis fremgaar det ikke af Brevet hvorvidt Amager havde en eller to Kirker. Og den samme Unøjagtighed gentager sig i et langt senere Brev (1282) samt senere Stadfæstelsesbreve, hvorved disse Kirker, tilligemed Rødovre, alle hørende under Frue Kirkes Kapitel, fritages for Præsteafgift af Hensyn til Kapitlets ringe Indtægter. I det Hele er der næppe nogen Tvivl om, at Taarnby Kirke, ligesom Brønshøj, der i Byggemaade ligner den meget, er bygget af Absalon i Tiden 1170—1190 og at han har henlagt Kaldsretten til disse og de øvrige Kirker i sit Len til

Frue Kirkes Kapitel. — Selve Kirkebygningen synes ikke undergaaet nogen væsentlig Forandring siden den seneste Del af Middelalderen. undtagen den, at der er tilbygget tre Hvælvinger til Skibet. Den ældste Del af Skibet er bygget af Kampe- og Kridtsten, eller Kalksten; den bærer Spor af oprindelig rundbuede Vinduer nærmest Vaabenhuset paa Nordsiden. Disse er rimeligvis forandrede ved en delvis Ombygning, der skal have fundet Sted omkring 1512. Muligvis har da den ældste Del faaet indsat de første 4 Fag Krydshvælvinger fra Overgangstiden. Vaabenhuset mod Syd synes ogsaa da tilbygget, og en Ombygning af Taarnet synes samtidig at have fundet Sted. Senere er Skibet forlænget mod Øst med 3 Fag Krydshvælvinger, hvorved Kor og Sakristi er ombygget, vistnok 1577; thi da hentedes der Tømmer, Kalk, Mur- og Tagsten fra Stralsund og skibedes i Land paa Dragør. Næste Aar anskaffedes en ny Klokke, der kostede Penge for $1^1/_2$ Læst Byg eller 54 gl. Daler. Den vejede 16 Lispund mere end den gamle, der solgtes til Giert Bøssestøber for 32 gl. Dalere. — Det ældste Vaabenhus paa Nordsiden har, formentlig 1620, faaet indsat 3 Fag „Gewølter" (Hvælvinger) af Kaspar Bartholin (1618—19 Universitetets Rektor), der ogsaa ved sin Død 1629 gav Kirken en ny Prædikestol og velsignede Alterfoden med zirlig Prydelse.

Kirkens Indre giver et Indtryk af ærværdig Ælde ved sit store, med Krydshvælvinger forsynede Rum og sit enkle tarvelige Udstyr. Aar 1700 skænkede Universitetets daværende Forstander, den tidligere Rektors Navner, Kaspar Bartholin, to Pulpiturer, som bærer Universitetets Vaaben og følgende Mindevers forfattet af Degnen M. L. Widsted:

„Tak Kaspar Bartholin, Din Farfar Du har lignet,
Som Herrens Prækestol og Altar Fod velsignet
Med ziirlig Prydelse, Du pynter ogsaa mig,
For større Plads og Rum enhver berømmer Dig;
Min trofast Hyrdes Bøn, Du lod Dig gaa til Minde,
Saa snart han bad for mig, Du gavmild lod Dig finde
At ziire Kirken smukt med Pulpiturer toe
Gud lønne derfor Dig i ævig Himmel-Ro."

Over Midtergangen hænger et Skib, samt 4 Malm-Lysekroner, af hvilke den største er skænket af Præsten M. Anchersen 1721. Vinkanden bærer følgende Inskription: Rectoro Magnifico Johanne Wandalino, Procuratore templi Ola Romero. Kalken: E. P. V. 1667. Oblatæsken: Procuratore Casparo Bartholouno MDCCI.

Orglet, der er købt af Citadellets Kirke, blev skænket 1725 af Sognets Beboere som en Takkegave, fordi Kirken og Sognet under den langvarige nordiske Krig blev bevaret fra Ildsvaade og fjendtlig Overfald. Til Organist valgtes en Søn af Skolemesteren, Lund, som derved fik opfyldt et inderligt Ønske og lagde sin Taknemmelighed for Dagen ved at klæde sig i Amagerdragt, som han bar til sin Død.

Kirkens to Klokker er støbte af Ahasv. Koster og v. d. Hart 1678 og 1688. Endelig findes et gammelt Urværk, hvis Skive fornyedes 1820.

1746 blev den østre Gavl, Degnestolen og Alterbilledet repareret;

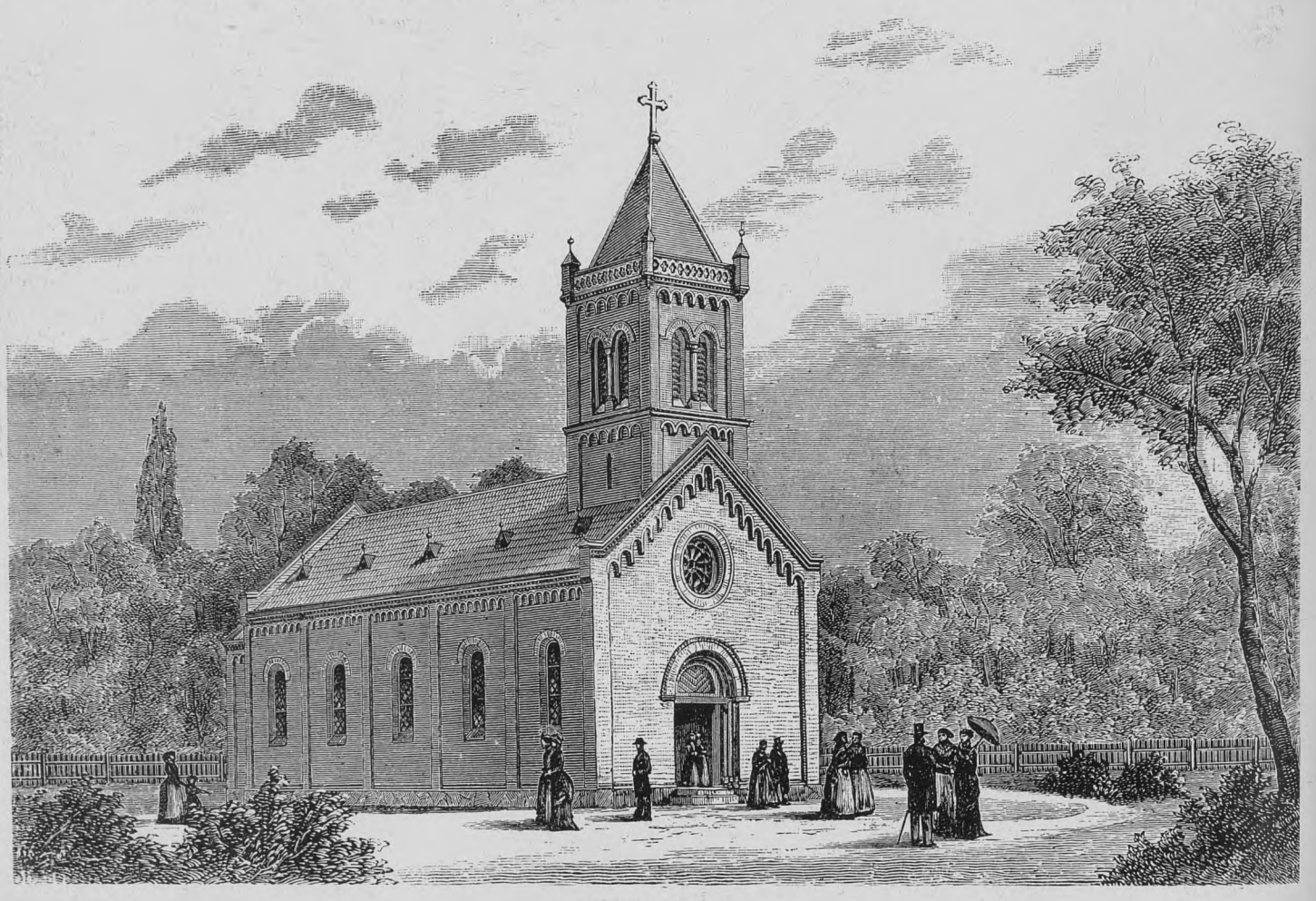

Kastrup Kirke.
Opført af Arkitekt H. Ph. Smith; indviet 1884.

senere er et nyt Alterbillede, malet af Roed, indsat. Over den øverste Stol tilhøjre hænger en Tavle, anbragt af Præsten Professor Hans Wandal til Minde om Kong Frederik d. V's Besøg i Kirken ved et Amagerbryllup den 10. Aug. 1748.

Ved Kirkens indvendige Reparation i Aaret 1914 opdagedes under Pudset paa Hvælvingripperne og Fødderne dertil nogle meget gamle Kalkmalerier, der formenes at hidrøre fra Kirkens allerældste Tid. De blev omhyggeligt afdækkede og opfriskede og er nu en interessant Pryd for den gamle Kirke.

Kirkens og dens Styrelse overtoges fra ældre Tid i Regelen af Præsten som dens Værge og Regnskabsfører. Universitetet var Kirkens Ejer, og det var endnu indtil 1761 almindeligt, at en af dettes ældste Professorer fik Præstekaldet, der var et af de største i Landet. Kirkens væsentlige Indtægt var Tienden, som i Begyndelsen af det 18. Aarh. androg 120 Tdr. Byg, men steg med Tiden, eftersom Jordens Ydeevne blev større. 1777 forpagtede Sognets Beboere Tienden mod en Afgift paa $148^1/_2$ Td. Byg. Og da Ladegaardsmarken 1783, blev udparcelleret og tillagt Sognet, forhøjedes Tienden betydeligt. Ved en senere indgaaet Tiendeforening forpligtede Beboerne sig til at svare $^1/_2$ Td. Byg pr. Td. Hartkorn, hvorved Ydelsen blev 315 Tdr. 6 Skpr. aarlig.

Kirken ejer fra gammel Tid 1 Td. Land, et Stykke af Lade

gaardens Fælled, der 1686 kaldtes „Møllehaven". Deraf har Præsten de 7 Skpr., og en anden af Sognets Beboere 1 Skp. i Arvefæste. Iøvrigt er Kirkens Indtægter de sædvanlige.

I det paa Side 347 omtalte Smykke „Brudesølvet" eller „Sølvet", som det almindeligt kaldes, havde Kirken fra gammel Tid et kuriøst Privilegium. Brudesølvet udlaantes til Bryllup mod en mindre Afgift. Om Tilblivelsen vides der intet sikkert. Man mener, at det er en Efterligning af et Brudesmykke, som Dronning Dorothea 1557 skænkede til Raadhuset i København imod at agtværdige Borgeres Døtre mod en Gave skulde bære det paa deres Bryllupsdag. Men hvornaar det er kommen i Kirkens Besiddelse vides som sagt ikke. Det bestaar af en ca. 1 Alen lang, svær Sølvkæde af stangformede Led paa en Tommes Længde med kugleformede Ender. Ved Kæden er fæstet syv ret store Sølvmønter eller Medailler (en for hver af Sognets syv Byer). Nogle af Mønterne har plattysk Inskription. En af dem ses at være præget til Minde om Chr. d. VII og Caroline Mathildes sidste Falkejagt paa Amager 1772. Paa en anden er Daaben afbildet. Nogle af Medaillerne bærer Spor af Forgylding, og de synes paahængte Kæden til forskellige Tider.

Brudesølvet blev i ældre Tider baaret ved „store" Brylupper af unge, uberygtede Gaardmandsdøtre, naar de stod Brud i deres Nationaldragt, hvortil tidligere hørte Sølvspænder, senere Guldspænder og Maller, i det hele en ret kostbar Dragt. Et saadant stort Bryllup var i det hele kostbart og krævede en Gave baade til Præsten og Kirken. Med det 19. Aarhundredes stigende Krav til Livet gik de store Brylupper af Mode, ligesom Nationaldragten begyndte at tabe sig. Derved blev Brudesølvet lagt til Side. Der fortælles, at en af Præsterne havde laant det ud til Skolelæreren og denne til sin Datter, som saa havde solgt det til en Gaardmandsdatter. Derefter var det i lang Tid forsvundet. Imidlertid fik Etatsraad L. P. Holmblad, der nærede en levende Interesse for Bevarelsen af de gamle Amagerskikke og Minder, Historien at høre, hvorefter han købte Brudesmykket tilbage og skænkede det officielt til Kirken, som for Fremtiden skulde opbevare det.

Kastrup. Aar 1890. Tilh. Overlæge Halk.
Til højre Strandvejen, til venstre Alléen.

Under Svenskernes Landgang paa Amager i Begyndelsen af Oktober 1658 kom Carl Gustav og Prinsen af Sulzbach samt Grev de la Gardie med 106 Ryttere til Taarnby netop under Gudstjenesten; Kongen med Følge gik ind i Kirken og tog Plads i nogle af de øverste Stole. Menigheden og Degnen blev saa bestyrtede ved det overraskede Besøg, at mange løb ud af Kirken. Degnen, Hans Faxe, tabte Maal og Mæle; han forsvandt og lod sig aldrig siden se. Præsten, Hans Jeger, fortsatte dog uforstyrret sin Prædiken og Carl Gustav skal have udtalt om ham, at han var den bedste Soldat paa Amager. Iøvrigt skal Svenskerne have været andægtige Tilhørere under Prædiken".

Kastrup Havn. Aar 1890. Tilh. Overlæge Halk.

Under Svenskernes Tilbagerykning fra Amager havde Prinsen af Sulzbach Ordre til at stikke samtlige Byer paa Amager i Brand. Kun Taarnby Kirke fik han Ordre til at skaane. Præstegaarden slap derimod ikke. Selve Gaardbygningen blev afbrændt og Præsten Hans Jeger led derved stor Skade paa sin Formue. Kongen bevilgede ham 2 Rdlr. af hver Kirke i Sjællands Stift til dens Genopbyggelse. 100 Aar efter (1760) blev Stuehuset, der var af Bindingsværk, atter ombygget. Men Bygningerne har været tarvelige, thi 1789 takseredes de til Brandforsikring for 2010 Rdlr., skønt der var 87 Fag. To Aar efter lod Pastor L. D. Bruun opføre

et nyt Stuehus, tildels af Materialier fra det nedbrudte Hørsholm Slot. Det kostede 2000 Rdlr., og 1795 lod han tillige opføre en Staldbygning og 1800 en Lade paa 32 Fag. Denne er nu forsvunden, og kun Gaardspladsen, der kan rumme 40—50 Vogne, minder om en Tid, da Præstegaarden tillige var den store Avlsgaard. Der hørte nemlig i sin Tid ikke saa faa Tdr. Land Jord til Præstegaarden, idet det efter Reformationen blev Skik, at Præsterne skulde have Jord til Forøgelse af deres Embedsindtægter. Jorden er i Tidens Løb solgt fra eller bortforpagtet og der hører nu kun de to store Frugthaver til Præstegaarden.

En betydelig Reduktion af Præsteembedet fandt Sted i Aaret 1870, idet Sundbyerne blev et særligt Pastorat, der tillagdes Tienden fra de to Byer og endvidere 1877 1700 Kr. af den daværende Reguleringssum for Taarnby Sogn, 4600 Kr. Ved Pastor H. A. Krøyers Afgang i 1907 oprettedes et residerende Kapellani i Kastrup, som ogsaa tillagdes en vis Del af Sognets Indtægter.

Den nuværende Præst ved Taarnby Kirke er Poul Vibæk.

I tidligere Tid foregik Skoleundervisningen paa den Maade, at Degnen, hvem Undervisningen paahvilede, gerne havde en „Substitut“ til at udføre Skolegerningen, som den Gang var ret primitiv. Salmesang, Religionsundervisning, lidt Skrivning og Regning var omtrent alt hvad Børnene lærte, og der benyttedes hertil et tarveligt lavloftet Rum, hvis man ikke havde Lejlighed til at lade Læsningen og Sangen foregaa i Kirken.

Foruden selve Skoleundervisningen holdt Degnen i Taarnby Sogn et ugentlig Læsemøde med Ungdommen. Men det var vanskeligt at faa dem samlet, da Forældrene havde stærkt Brug for dem til Landarbejde. Af en Indberetning fra Degnen Jochum Halling 1735 hedder det saaledes herom: „Søndagen er ubelejlig dertil for Kirkeforretningerne, Mandagen er de unge hart tvungen til Arbejde, Tirsdagen skal de lave til Torges, Onsdagen skal de rejse, kiøbe og sælge, Torsdagen er temmelig rolige og mere ledige. Atter kommer Fredagen med Forberedelser, og Løverdagen med den anden ugentlige Kiøbenhavns-Rejse. At forbigaa andet, hvad paakom med Konge-Rejser, Arbejde til Hove og Vejene etc. Nu ere her kun 2 Dage, mand kand udvælge sig i Ugen, Mandag eller Thorsdag. Da jeg har i Sinde at tage Thorsdagen til et almindeligt Læse-Møde her i Sognet. O ja, sagde Præsten, det var dejligt, og det gaar vel af! Strax derpaa begyndte Thorsdagens ugentlige og almindelige Læse-Møde fra Klokken otte om Morgen med Bøn og Guds Paakaldelse, en Morgensang etc.“.

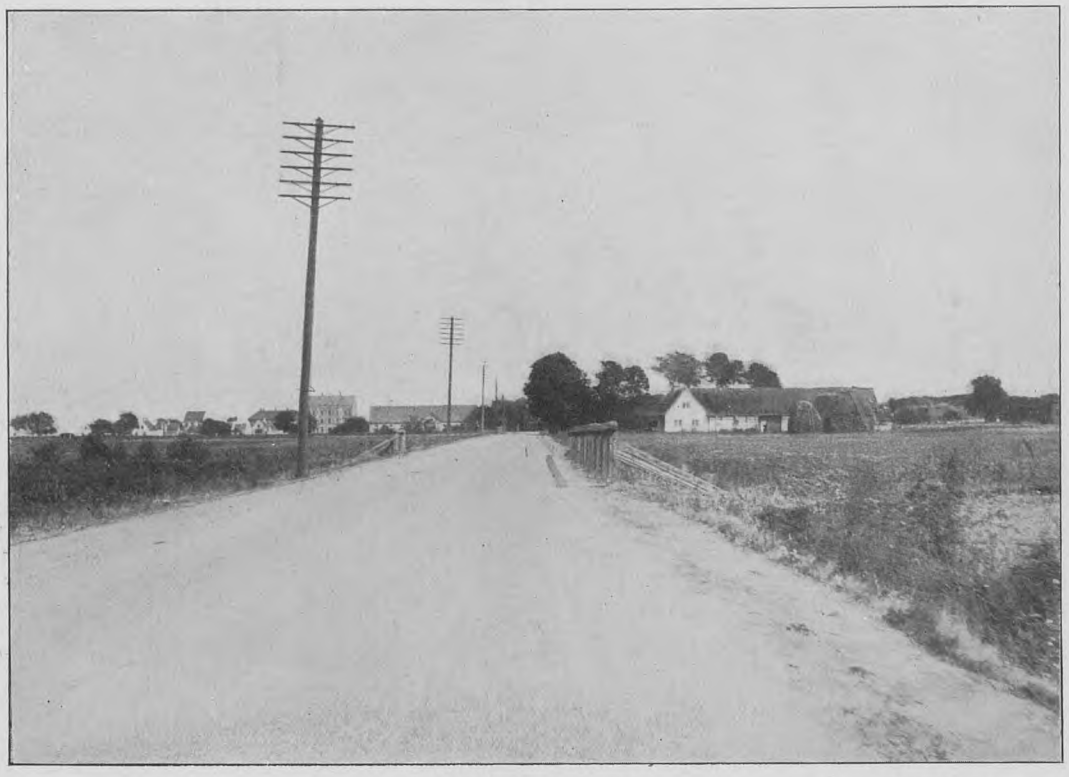

Kastrup Byvej. Aar 1890. Tilh. Overlæge Halk.
I Baggrunden ses Kastrup.

Nogle Hundrede Alen syd for Kirken ligger den gamle Ladegaard, der er bygget paa samme Sted, hvor den tidligere kongelige Ladegaard, som udlagdes af Chr. d. IV, har ligget. Gaarden er antagelig bygget 1783; den ejedes af Crilles Petersen 1845. Derefter af Hans og Marchen Chrillesen til 1896, da Dirch Rasmussen Dirchsen overtog den. Oprindelig var den paa godt 7 Tdr. Hartk., men i 1845 var den kun paa 4 Tdr. 5 Skpr. Flere af Ejerne har haft Interesse af at samle og bevare de gamle Ting, som hidrørte fra tidligere Amagerhjem. Særlig Hans Crillesen havde faaet samlet en Mængde værdifulde Sager, som var opstillet paa Plads i de gamle Stuer, der var holdt i Fortidens Amagerstil. Der var indrettet et helt Museum i Storstuen, hvis Vægge dækkedes med Træpaneler i røde og grønne Udsmykninger fra Gulv til Loft. Prægtige gamle Kobber- og

Amager Landevej udfor Ny Kro. Aar 1890. Tilh. Overlæge Halk.

Tingenstande, sjældent Porcellæn, gamle Dragkister, Skabe, Borde og Stole fra Aarhundredet tilbage udgjorde Bohavet.

Desværre gik saa at sige hele denne sjældne Samling — kun ganske enkelte Ting blev redddet — op i Luer under en Brand der hjemsøgte Gaarden c. 16. Juni 1912. Ilden opstod om Natten i Stalden og greb saa hurtigt om sig, at Ejeren og hans Hustru næppe fik Tøjet paa inden de slap ud. 4 Heste indebrændte, hvorimod Kreaturerne reddedes.

Bygningerne genopførtes, men alt det gamle Bohave — som ingen havde Tid at tænke paa under Branden — kunde ikke erstattes igen.

Mellem Taarnby og Amager Landevej ligger „Løjtegaard". Navnet er det hollandske Udtryk for Ladegaard. Gaarden, der er en Del af den oprindelige Ladegaardsmark, er sandsynligvis bygget 1784—85 af Grosserer Christen Hansen, der ejede den nogle Aar, i hvilke Landmaaler Frederik Munch var Forpagter af den. 1798 ses en Hr. Jørgensen at være Ejer; men paa den Tid overtoges Gaarden af Landvæsenskommissionær Jens Kaarsgaard, som 1802 solgte den til Proprietær Peter Jensen, Befalingsmand ved Kystmilitsen. Han solgte den igen 1809 til Kaptain N. A. L. Classen for 53000 Rdlr. Under denne Ejer var P. Løppelmann, der senere købte „Petersdal", Forpagter. 1814 var fhv. Koffardikaptain J. L. Christensen og Grosserer J. Harboe Besiddere. Den sidste synes snart fratraadt. 1816 brændte Staldlængen, hvorved 65 Stk. Kvæg indebrændte. Hr. Christensen blev dog snart Eneejer. Han roses meget for den Dygtighed, hvormed han tog sig af Amagers Fællesanliggender, blev Formand for Øens Bestyrelse og ordnede Saltholmsforholdet. Han havde Gaarden endnu 1845. Hans Efterfølger var Brygger Søren Bjerre. Derefter kom Brygger Lars Klinck, Hans Absalon Hedegaard, efter hvem Proprietær, senere Jægermester Fr. G. K. Breit 1874 fulgte som Besidder. Gaarden indehaves nu af Sønnen, Proprietær N. C. Breit.

Remontekommissionen har i mange Aar benyttet Gaarden som Depot.

Løjtegaards Tilliggende var endnu omkring 1830 292 Tdr. Land, hvoraf 175 Tdr. Ld. Ager, 27 Tdr. Ld. Eng og 90 Tdr. Ld. Overdrev med 54½ Td. Hartk., deraf de 40 Tdr. paa Agerjorden. 1844 sattes Hartkornet til 45 Tdr. 1856 frasolgtes 18 Tdr. Land. 1870 havde Gaarden endnu 250 Tdr. Land. Omkring 1900 havde den ca. 190 Td. Ld. med ca. 30 Tdr. Hartk., hvoraf 5 Tdr. paa Saltholmen.

I Aaret 1921 frasolgtes yderligere 42 Tdr. Land til den nye Traverbane, som ligger paa et Areal vis a vis Løjtegaard. Banen, der er ca. dobbelt saa stor som Traverbanen ved Charlottenlund, aabnedes for Travløb Søndag d. 13. August 1922.

Banens Tilblivelse skyldes en Kreds af travinteresserede Mænd, der har stillet de fornødne Garantier. Startkomiteen bestod af Korpsdyrlæge Corneliussen, Proprietær Breit, Løjtegaard, Amtsraadsmedlem P. Petersen, St. Magleby, Sognefoged Buckardt, Proprietær Tage Hansen, Nøragersminde, Gaardejer Klemmen Chrillesen, Abelsminde, Grosserer Chr. Iversen, Nytorv, Grosserer Karl Hedegaard, Mejeriejer Willumsen, Godthaabsvej, og Proprietær H. Fischer, Helgeshøj, der er Ideens Fader.

Banen, der er indhegnet af et 2½ km langt Plankeværk, har bl. a. en ca. 1200 m lang og 25 m bred Travbane, fuldstændig vandret og med hævede Sving.

Der er paa Terrainet opført en smuk og rummelig Restaurationsbygning, Bygninger for Totalisator, Administration og Presse, Tribuner m. m. Banen ligger smukt med Udsigt til det idylliske Taarnby Kirketaarn.

Maglebylille Mølle ved Amager Landevej. Tilh. Boghandler Th. E. Torp.
Nedbrændt i Oktober 1915.

Taarnby havde omkring Aar 1700: 13 Gaarde (6 paa 5, 4 paa 7½ og 3 paa 10 Tdr. Ld. Hartk.) og ca. 40 Huse, hvoraf Halvdelen uden Jord. Til Byen hørte ca. 900 Tdr. Ld. eller 48 Ottinger Jord med ca. 101 Td. Hartk. foruden Ladegaardsmarken, som dreves af Hollænderne. Gaardrækkerne laa langs Vestsiden af Kirkevejen, der førte fra Skelgaarde til Sundbyvester. Præstegaarden var Nr. 1 og derfra fortsatte Numrene solret mod Vest og Nord. Tæt nord for Kirken laa Bykæret, og her i Nærheden har formentlig Kroen og det gamle Thingsted ligget, ligesom Bystævnet vel ogsaa i sin Tid har været knyttet til dette Sted. Husene laa spredte omkring paa Gaardtofterne og langs med Fælleden, der grænsede op mod Byen, og var adskilt fra Toftehaverne ved en Fælledvej. Iøvrigt førte der Veje fra Kirken til Kastrup (Gl. Kirkevej) samt over Ladegaardsmarken til Maglebylille og Tømmerup — Hollænderbyen. Den nordre Byvej til Kastrup er først anlagt omkring 1790.

Byens Indbyggerantal var omkring 1700 ca. 60 Familier. De fleste Gaarde var delte mellem flere Familier i halve og kvart Parter, saa der fandtes 22 Gaardmænd. Omkring 1800 fandtes 17 Gaarde, 3 større Jordbrug og 48 Huse, dels med, dels uden Jord med 542 Indbyggere. 1830 var Indbyggertallet steget til 613, deraf 102 Skolebørn. Byen havde en halv Snes Haandværkere og en Vægter

samt en Jordemoder. Efter den ny Matrikel regnes Byens Areal til ca. 1300 Tdr. Ld. med ca. 152 Tdr. Hartk., indbefattet Ladegaardsmarken. 1890 var Indbyggertallet kun 603.

I Middelalderen var Taarnby Retssæde for hele Amager, idet den kirkelige, senere kongelige Ladegaard laa her. Efter Hollænderkommunens Udskillelse havde Taarnby Birkething Lokaler her, men Birkefogederne boede forskellige Steder paa Øen. Senere skiftede Retsstedet, som tidligere omtalt, mellem Taarnby og Sundbyerne.

De første Udflyttergaarde fra Taarnby rykkede ud efter Ildebrandene 1798 og 1808. Der brændte først 5 Gaarde i den sydlige Del af Byen, som derefter opførtes mere spredt. Af egentlige Udflyttere ses kun Gaarden Nr. 2, der ejedes af Fogeden Cornelius Petersen, at være henlagt til den ny Byvej, hvor den under Navnet „Enigheden" senere beboedes af Cornelius Crillesen og havde

Forening af Arbejdere paa Orlogsværftet, der danner et Ejendomsinteressantskab og lod opføre 120 Huse, hvert med 2 Lejligheder.

Taarnby Sogn omfatter nu efter Sundbyernes Udskillelse: Kastrup, Maglebylille, Tømmerup, Skælgaarde, Viberup, Ullerup og Raagaard. Beboerne i Taarnby Kirkesogn, der er et rent Landsogn, arbejder stærkt paa at blive skilt fra Kastrup i kommunal Henseende, (Kastrup og Taarnby Villaby har krævet og opnaaet Adskillelse i kirkelig Henseende fra 1. Jan. 1918), da Kastrup som Følge af sin bymæssige Bebyggelse, sine Fabriker og sit numeriske Overtal i Befolkningen og deraf flydende Overvægt i Sogneraadet gøres til den nydende og Landsbyerne til den ydende.

Kastrup.

Denne By bestod omkring 1700 af 11 Gaarde og 12 „halve" Huse. De fleste Gaarde var paa godt 7 Tdr. Hartk., en var paa

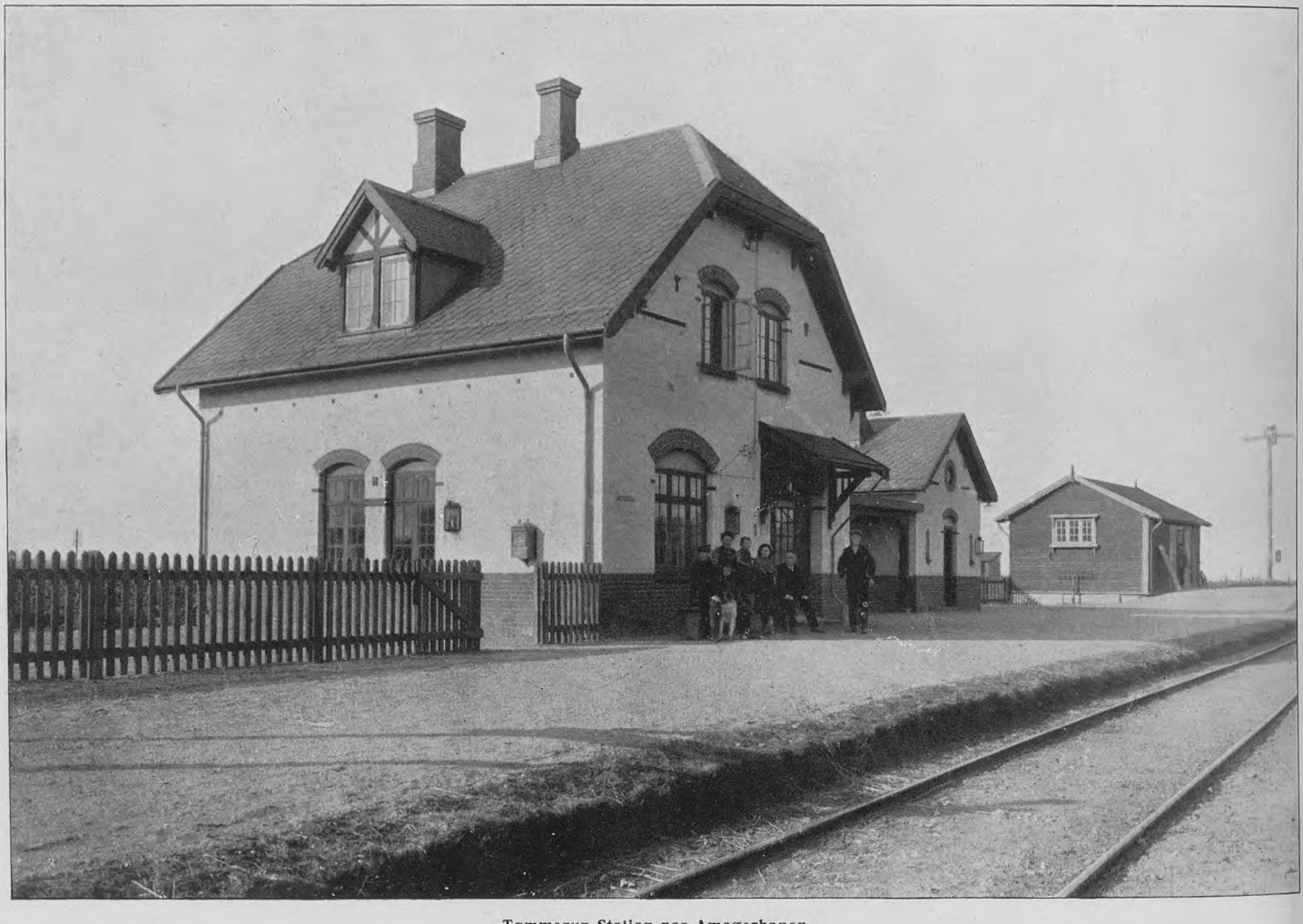

Tømmerup Station paa Amagerbanen.

da 8 Tdr Hartk. Efter Branden 1808, da hele den nordre Del af Byen ødelages, flyttedes vistnok flere af Gaardene ud. Saaledes blev Nr. 8, der ejedes af Bastian Hansen, lagt ud til Hovedlandevejen. Senere Ejere var Jan Pittersen Buur og derefter Dirch Corneliussen, under hvem Gaarden atter brændte 1895 og genopførtes under Navnet „Ny Skelgaard". Omtrent ved Siden af denne Gaard blev Gaarden Nr. 12, som ejedes af Ole Corneliussen (1820 paa 10 Tdr. Hartk.) senere udflyttet. Under Navn af „Corneliussens Minde" ejedes den senere af Ole Olsen. Da den ogsaa brændte 1895, udskiftedes en stor Del af Jorderne, saaledes til de to Gartnerier: Fløystrups og „Tagenshus".

Ogsaa Gaarden Nr. 13 synes udflyttet efter Branden 1808 og opført under Navnet „Nordregaard" ved Kirkevejen. Den ejedes da af Gjert Pittersen og havde 7½ Td. Hartk., senere af Dirch Bastiansen, sidst af Peter Dirchsen. I 1858 brændte atter 5 Gaarde i Byens sydlige Del (gl. Nr. 3—7). Af disse blev de 4 flyttede ud langs den nordre Byvej til Kastrup, nemlig „Allégaarden", der senere tilhørte Amtsraadsmedlem Nicolai Larsen, „Dalsgaard", „Raagaardsdal" og „Raagaardsminde" (se Kortet Side 348).

Taarnby Villaby ved Kastrup Byvej er opført 1902 af en

10 Tdr. og en paa ca. 12 Tdr. Ialt havde Byen 530 Tdr. Ld. med 32 Ottinger Jord, 78 Tdr. Hartk.

Gaardene laa i en tæt Række paa den østlige Side af Vejen fra Sundbyøster, der førte videre over Maglebylille til Dragør. Gaardnumrene bgyndte fra den nordre Ende, ved Skattegaardsvej (den nuværende Byvej), der førte til Fælleden og Stranden. Ved Sydenden af Gaardrækken førte Kirkevejen til Taarnby, og en Sidevej ad søndre Bygade, hvor Bykæret laa. Herfra gik den saakalte Skøjtevej ud til Anlægsbroen for „Skøjterne", der førte Kreaturer til Saltholmen. Paa Bytofterne mellem Gaardene og Fælleden laa spredte Huse, og ved Sydenden, paa Grænsen af By og Fælled, fandtes baade Kroen, Smedien og Hjulmanden. Nordre Bygade er opstaaet langt senere ved Kastrupgaards Udskiftning.

Beboelsen var 1718: 18 Gaardmands- og 13 Husmandsfamilier. 1802 var der endnu kun 11 Gaarde; men mange af dem var blevet mindre; en Del af Jorden var tillagt Kastrupgaard, og der var opstaaet en Del mindre Jordbrug. 1830 havde Byen 15 Gaarde og henved 40 Huse, hvoraf 30 uden Jord, med godt 468 Indb.; deraf var 50 Tyende, 30 Indsidere og 7 Haandværkere.

Havnen var da, skønt privat — hørende til „Værket" — bleven

en væsentlig Faktor i Byens Fremgang. Før Havnens Anlæg fandtes en lang Bro ud i Søen fra Skøjtevej, benyttet til Kreaturoverførslerne til Saltholmen. Under Pesten 1711 og 1762 tjente denne Bro som Karantæne og Overførselssted for de syge.

I 1854, da der brændte 6 Gaarde og 2 Huse, udflyttedes Gaardene Nr. 2, 3 og 4 samt „Bredegaard" ved Maglebylillevejen. Gaardenes Tal var 1870 steget til 18, og en Del Jordbrug — hvoraf flere senere overgik til Gartnerier — samt flere Landsteder var opstaaet. Byens Indbyggerantal var 1890 vokset til 2038. En gradvis Udvikling i industriel Retning fandt Sted gennem hele det 19. Aarh., ligesom forskellige Indtægtskilder fra Søen — Bjærgning, Fiskeri, Ind- og Udskibning — hjalp til at skabe en fremskritsvenlig og fremadstræbende By. Ved Siden af Landbruget

steder, Marketenderi, Logi o. s. v. samt Hestemølle, Glasur- og Stampeværk m. m.

De to nævnte Ejere overtog foruden disse Indretninger ogsaa Kalkværket, et Hus med Stald og Skure paa Saltholmen, Havnen, en Galliot samt Kastrupgaard. Under deres Besiddelse lagdes ogsaa Vægt paa Porcellænsbrænderiet, og en Del Porcellæn skal være udgaaet derfra, saaledes de kendte store Buster af Frederik d. 5., modellerede af Sally. Men dette Værk synes ikke at have betalt sig, og Ejerne maatte slaa ind paa mere indbringende Næringsveje.

De udvidede da Havnens flydende Materiel og begyndte paa Kadrejerhandel paa Søen, Bjergning og Lodseri. De kom derved i Konflikt med Dragørlodserne, som klagede over Indgreb i Lods-

Kirken i St. Magleby (Hollænderbyen). Aar 1852 (se Teksten senere). Tilh. Gaardejer Dirch Jansen.

dannedes der en vigtig Erhvervskilde gennem Kastrupværk. Dette paabegyndtes 1747 af Hof-Stenhuggermester Jacob Fortling, som da med Støtte af Kronen foretog en Udgravning og Opfyldning paa „Kastrup Knæ" for her at skabe en Havn og Plads til et Kalkværk. Den 1. Maj 1749 gaves ham Privilegium paa Kalkbrænderi med Ret til at bryde Kalk paa Saltholmen. 1752 udvidedes Værket tillige til Mur- og Teglstensbrænderi, og 1755 endvidere til Stentøj- og Sukkerformfabrik. 1754 havde Fortling desuden flyttet et Okkerværk, som Staten havde oprettet i Jylland, hertil. Og 1760 overtog han og flyttede hertil Statens Porcellænsværk ved Blaataarn.

Særlig de første Værker trivedes godt. At Porcellænsværket ogsaa gik fremad, derfor synes at tale de Indretninger, som Fortling lod bygge dertil, men som han næppe naaede at se færdige inden sin Død 1761. Ved Overdragelsen 1763 til Kasseskriver Jakob Stentzler og Jess Didrichsen, begge Medinteressenter i Kalkværket ved Østerport, ses, at der fandtes en Hoved-Fabriksbygning $35 \times 20\frac{1}{2}$ Alen, 2 Etager, til Porcellænsværk, en Bygning paa 88 Alen, 1 Etage, med Porcellæns-Brændeovn, Smeltehus med Ovn, Materialkamre, Ovn og Lager for Sukkerforme. Laboratorium og Kontor. Desuden var der flere Bygninger til Magasiner, Værknæringens Eneret. 1774 søgte Ejeren af Værket Rentekamret om Bevilling til at bage, brygge og brænde samt til at sælge Brød, Øl og Brændevin, ikke alene i Marketenderiet til Værkets Arbejdere, men ogsaa til Lodser og Søfolk, som kom i Land. Kromanden i Byen havde nemlig klaget over at saadant fandt ulovlig Sted, og Marketenderen havde maattet betale Bøde derfor. Tilladelsen blev dog ikke givet, da der paa det Tidspunkt fandtes en offentlig Kro i Byen, hvorfor de maatte nøjes med den tidligere Tilladelse til Marketenderi.

En særlig Bevilling til Kro og Marketenderi blev givet fornævnte Jacob Fortling d. 29. Juli 1775. Der fandtes da næppe nogen anden Kro i Byen, hvorimod der findes omtalt en Smugkro. Fhv. Grenader Johan Schneider, der var Husmand, tiltaltes 1759 for ulovlig Udskænkning og anraabte Kongen om Hjælp, fordi hans Hustru havde solgt „en Drik Brændevin og Øl til fattige og vejfarende Folk" og derfor var blevet mulkteret med 20 Rdlr. Det var nemlig ikke første Gang. Saa mange Penge kunde han ikke skaffe, og Birkedommeren truede med at sætte Huset til Auktion.

Fortling fik dog ikke Ret til Brændevinsbrænderi samtidig, men 1760 fik han Tilladelse til at flytte et saadant fra Klinteværk i Odsherred hertil og skulde svare aarligt 6 Rdlr. deraf. De følgende

Formanden for Amager Musæets Bestyrelse Gdr. Crilles Zibrandt Jansen med Hustru og Sønnedatter.

Amager Familier i Nationaldragt foran Kirkedøren i Store Magleby. Aar 1904.
Fotograferede i Anledning af Festen i Kongelunden til Indtægt for Amager Musæet.
Lærer i St. Magleby Nøsted og Hustru.

Amagerkoner og Børn i Nationaldragt. Aar 1904.

Ejere beholdt ikke denne Ret. 1793 fik Justitsraad O. T. Lange Krobevillingen fornyet, men kun med Ret til at brygge og bage til Forhandling paa Søen og til Værftets Arbejdere. Den samme Ret havde de senere Ejere af Værftet.

Et større Uheld overgik Værftet i 1775 ved en Storm, der medførte Højvande og gjorde stor Skade paa Bolværker og Bygninger og bortskyllede mange Materialier. Ejerne klagede over, at de var helt forarmede. Om Jess Didrichsen allerede var fratraadt, da Stentzler døde 1777, vides ikke, men Værftet blev i al Fald solgt. 1777 solgtes „Fajance, Sukker-Form- og Kalkfabrikken" med Tilbehør samt Kastrupgaard for 35,000 Rdl. til Direktør for Universitetets Bogtrykkeri Nicolaj Chr. Høpfner og Amtsfuldmægtig Chr. Ditlev Westerholt. De truedes snart af en ødelæggende Konkurrence af Generalkollektør ved Tallotteriet Chr. Hansen, der fik Bevilling til at anlægge en Sukkerformfabrik

Amager Dragter fra 1750erne.

ved Langebro; men denne fik dog kun Tilladelse til at sælge sine Produkter i Provinserne og Udlandet.

Høpfner døde 1784; Værket og Gaarden solgtes til Major Chr. Jørgensen og Kancelliraad P. Jac. Hygom for 41,000 Rdl. 1792 solgtes Værftet og Gaarden ved Auktion til Justitsraad O. T. Lange for 41,800 Rdlr. Han drev selv Kalkværket, Havnen og Gaarden; navnlig den sidste udvidede han ved Køb af flere Gaarde, men ogsaa af Havnen fik han Indtægter, idet der efterhaanden kom en Del Trafik fra Søen. Han opnaaede ogsaa at faa Retten til at brygge og bage ikke blot til Forhandling til Værftets Arbejdere, men ogsaa til Søfolk, som kom i Land.

Da Krigen med England medførte, at saavel Søfarten som Kalkbruddet paa Saltholmen lagdes øde, forfaldt Værket. Lange solgte da — vistnok omkring 1813—14 — Værket til Martin Petersen, en ung Stenskipper, der leverede Sten til Søforterne. Han udvidede Værket betydeligt, istandsatte Havnen og paatog sig Bjergning af grundstødte Skibe i Sundet, ja drev det endda til at optage Konkurrencen med Svitzers Bjergningsentreprise.

Foruden Værftet, som han førte frem til i 30erne at beskæftige 50—60 Arbejdere, drev han ogsaa Jordbrug i ret stort Omfang. Han var 1840 Ejer af en Gaard paa 5 Tdr. Hartk. i Kastrup og 3 Tdr. Hartk. i Maglebylille.

1847 solgte han en Del af Værkets sydlige Grund til Greve Chr. Conr. S. Danneskjold-Samsøe, Ejeren af Holmegaards Glasværk, der her Aaret efter lod opføre Kastrup Glasværk.

1859 byggede Martin Petersen en Række Arbejderboliger paa den nordre Side af Alleen, som førte fra Værket op til Kastrupgaard. 1869 anlagde han et nyt Havnebassin syd for det gamle, hvorved Havnen fik en længe tiltrængt Udvidelse.

Martin Petersen blev udnævnt til Kammerraad 1845. Han døde 1870 — 82 Aar gml. — og efterlod sine tre Sønner Ouscher, Christian og Cornelius Petersen samt flere Døtre en betydelig Formue. Sønnerne fik henholdsvis Bjergningsentreprisen, Landejendommene og Værket. Bjergningen overgik efter den første Søns Død til Svitzer og administreredes af Kaptajn, senere Kammerraad Høyer. Værket og Havnen samt ca. 50 Tdr. Land købtes efter Cornelius Petersens Død (1894) for 160,000 Kr. af Brygger C. M. Larsen, der senere solgte Værket og Havnen til A/S Ny Kalkbrænderi.

Efter Generalkrigskommissær Langes Død i Midten af 30erne udparcellerede Enken 230 Tdr. Land af Kastrupgaards Jorder i 20 Parceller, medens hun selv beholdt Hovedgaarden paa 16 Tdr. Hartk. Gaarden var en Tid — vistnok fra — 1845 bortforpagtet til Ritmester Mühlenstedt. Besætningen var da 43 Køer, 9 Heste, 6 Svin og 3 Faar, Senere afstod Enken Gaarden til Distrikts- og Bataillonskirurg Nyborg, som frasolgte en Del af Jorden. Derefter blev Proprietær Jørgen Hendr. Krieger Ejer, indtil Ole P. Jacobsen købte den; han solgte den i 1892 til sin Søn Mikkel Jacobsen for 79,000 Kr.

Af de andre Parceller opstod adskillige Gaarde, saaledes af en Hovedparcel Kastrup Ladegaard paa 17½ Td. Hartk. Den ejedes først af Kammerraad Jacob W. Seeler (endnu 1845), senere af August Sick og derefter af D. von Osten. 1847 frasolgtes 60 Tdr. Land, hvorpaa Ny Kastrupgaard byggedes af O. P. Backer; den er senere delt i 2 Gaarde.

Kammerraad Martin Petersen købte 4½ Td. Hartk. deraf og genoprettede den Gaard, som tidligere havde Nr. 5, omtrent paa sit gamle Sted ved Kastrupvej.

Iøvrigt oprettedes der paa „Nordmarken" flere Gaard- og Jordbrug samt en stor Del Husparceller, som dannede et helt nyt Bykvarter.

Kastruplund anlagdes omkring 1810 af Generalkrigskommis-

Parti omkring Gadekæret i St. Magleby. Tilh. Boghandler Schou, Dragør.

sær Lange. Han udvidede Haven med et betydeligt Parkanlæg. I dette Arbejde skal det 1. danske Livregiment og Skarpskytte-korps, som havde Stabskvarter paa Gaarden under den engelske Krig, have deltaget.

Gaarden i Store Magleby, hvori Amagermuseet er installeret. Tilh. Gaardejer Dirch Jansen.

Den hollandske Dronnings Besøg paa Amager, Torsdag d. 7. Sept. 1922.

Fra venstre til højre ses forrest: Museumsbestyrelsens Formand, Gaardejer C. Z. Jansen, Dronningen af Holland og Kong Christian X; bagved Prinsgemalen af Holland, Dronning Alexandrine og Kronprins Frederik. Yderst til højre i Billedet ses Grosserer Kai Lippmann (en af Forkæmperne for Amagermuseets Tilblivelse).

Amagere i Nationaldragt i Amagermuseets Gaard, afventende Dronningen af Hollands Besøg.

Kastrup Salt- og Allunværk blev grundet paa det gamle Saltværk, som skal være anlagt omkring 1800 paa en Del af Kastrup Fælled af Grosserer Hansen. Værket lod bygge sin egen Bro i Søen (Saltværksbroen) og synes at være i ret god Trivsel. Den tidligere „Skottegaardsvej" kaldtes derefter Saltværksvej Senere synes det drevet af Mads Hansen og i 50erne af N. C. Maardt, der imidlertid gik fallit, hvorefter det overtoges af Grosserer E. L. Schmidt og Hørkræmmer Carl J. Reerup. 1868 ejedes det af Konsul P. Hansen, Fredericia. Men omkring 1870 erhvervedes og udvidedes det som Salt- og Allunværk — samtidig med Syrefabrikens Anlæg — af Carl Alberti, der repræsenterede et Aktieselskab med en nominel Kapital paa 50,000 Rdlr. Værket dreves derefter kun en kort Tid. Efter Syrefabrikens Fallit henstod det længe som en Ruin, indtil C. Olesens Væveri for Plys- og Møbelstoffer omkring Aar 1900 anlagdes paa dets Grund.

Ved Siden heraf ligger Dampvæveriet „Carstensminde". Det anlagdes 1882, da Firmaet Flensburg & Sebbelow, København, flyttede sit Væveri hertil. Det beskæftiger et lille Hundrede Arbejdere.

Dansk Svovlsyre- og Superphosfatfabrik anlagdes 1874 af Carl Alberti. Af en foregiven Aktiekapital paa 650,000 Kr. blev kun tegnet 100,000 Kr. To Aar efter gik Fabriken fallit, hvorefter den overtoges af Firmaet Güssefeldt & Rée, der drev den til 1892. Derefter overgik den til et særligt Aktieselskab med en betydelig udvidet Driftskapital. I Aaret 1903 optoges den paa Amagerbrogade Hj. af Holmbladsgade da nedlagde „Fredens Mølles Fabrikker" i Selskabet.

Kastrup Glasværk blev som foran nævnt anlagt i 1848 af Greve C. C. S. Danneskjold-Samsøe, der i Forvejen ejede Holmegaard Glasværk. Den første Glashytte byggedes af Justitsraad Bernh. Friehling. 1873 udskiltes Værket fra Holmegaard og omdannedes til et Aktieselskab med en Kapital paa 700,000 Kr. Det er særlig anlagt paa Hvidglas; heraf produceredes 1894 ca. $3^1/_2$ Mill. Stkr. Der beskæftigedes 240 Arbejdere. Værket har egne Arbejderboliger med Skole og Selskabslokaler, et eget Pensionsfond, egen Sygekasse og en Spareforening, som bestyres af Kontoret.

Tilh. Gaardejer Dirch Jansen.

Dirch Jansens Gaard „Hollandsminde" i Store Magleby.

Interiør fra Dirch Jansens Gaard.

Kastrup Bryggeri anlagdes 1885 af C. M. Larsen, der efter nogle Aars Forløb solgte det til De forenede Bryggerier.

Af andre Virksomheder i Kastrup kan forøvrigt nævnes: Københavns Margarinefabrik, Kastrup Maskinfabrik m. fl.

Kastrup Mølle, der nu er beliggende ved Amagerlandevej, stammer oprindelig fra Tiden omkring Aar 1700. Til Gaarden Nr. 9 i Kastrup, en mindre Gaard, vistnok udskiftet fra Nr. 8, der laa, hvor nu Kastrupgaard ligger, hørte 1718 en Mølle, som ejedes af Peder Pedersen. Den købtes sammen med Gaarden af Jacob Fortling og flyttedes senere ned til Værket, hvor den opførtes ovenfor Strandvejen og anvendtes i industrielt Øjemed. Den synes imidlertid nedlagt i 1760erne; thi 1770 opførtes en ny Mølle paa samme Sted af Møller Mackeprang, som ejede den endnu 1778. Og 1784 ser vi, at Hans Lafrensen, der tidligere havde en Mølle i Sundbyøster, var Ejer af Kastrup Mølle. 1793 ejedes den af Fr. Wilh. Sally, der flyttede den op til den ny Byvej vest for Byen, hvor nu Skolen ligger. Den brændte 1807 ved et Lynnedslag og flyttedes ud til Hovedlandevejen. Endnu 1730 var F. W. Sally Ejer af Møllen, og efter ham fulgte hans Søn Hendrik Sally. Møllen havde da 5 Kværne, 3 Sigter og en Gryntromle; dens aarlige Formaling var ca. 6000 Tdr. Sæd. Ejeren havde Ret til at male for Københavns Indvaanere for

Gaardejer Dirch Jansen i Nationaldragt med to Børnebørn udenfor Indgangsdøren til „Hollandsminde". Tilh. Gaardejer Dirch Jansen.

samme Betaling, som Møllerne paa Stadens Grund tog. Den havde et Jordtilliggende paa 25 Tdr. Land, og der holdtes 6 Heste, 8 Køer og 8 Svin. Der hørte Bageri til. Senere overtoges den af Møller Bodilsen, der solgte den til dens nuværende Ejer, Møller Thorsen.

Kastrup Kirke, der er Anneks til Kirken i Taarnby, opførtes paa Foranledning af en i 1882 dannet Komite med Grosserer Cornelius Petersen som Formand. Grundstenen nedlagdes d. 27. August s. A. og Indvielsen fandt Sted i 1884. Af Beløbet, 22,000 Kr., som Kirken skulde koste, var ved Indsamling indkommet 12,000 Kr., ved en Bazar ca. 4000 Kr. og ved Statstilskud 6000 Kr. Kirkens Arkitekt var H. Ph. Smith og Byens Haandværkere udførte Arbejdet. En Beretning herom er nedlagt i Korets venstre Side.

Dirch Jansen ved den Trappe i „Hollandsminde", som Professor Exner har gengivet paa sit Maleri: „En Amager Idyl". Tilh. Gaardejer Dirch Jansen.

Maglebylille

var i ældre Tid den største By paa Amager næst efter Store Magleby. Den havde omkring 1700: 18 Gaarde og 10 „halve" Huse paa et Areal af ca. 960 Tdr. Land med 48 Ottinger Jord 141 Tdr. Hartk. Omtrent Halvdelen af Gaardene var halve Gaarde under 6 Tdr. Hartk.; 5 havde ca. 9 Tdr. og 4 henved 12 Tdr. De største var paa Hollændernes Hænder.

Gaardrækken laa hovedsagelig paa Sydsiden og Vestsiden af Vejen fra Kastrup, der i en Krumning bøjede ud mod Lergraven — Byens Gadekær — og delte sig i to Veje til Hollænderbyen og til Dragør. Bag Gaarden laa Bytoften og Husene. Gaardnumrene gik fra Syd til Nord. Fælleden strakte sig i en Spids op til Østsiden af Byen.

Beboelsen var omkring 1600: 7 Gaardmænd, 7 Inderster, 1 Skræder og 7 Tjenestekarle, 1718 ca. 30 Familier. 1802 havde Byen kun 15 Gaarde og 10 Huse med Jordbrug. En stor Del af Jorden dreves under Hollænderbyen og Dragør, og endnu 1868 hørte næsten Halvdelen af Maglebylilles Hartkorn under disse to Byer. 1830 var Indbyggerantallet 245; 1910 353.

Af Udflyttergaarde finder vi omkring 1800 Østergaard, som

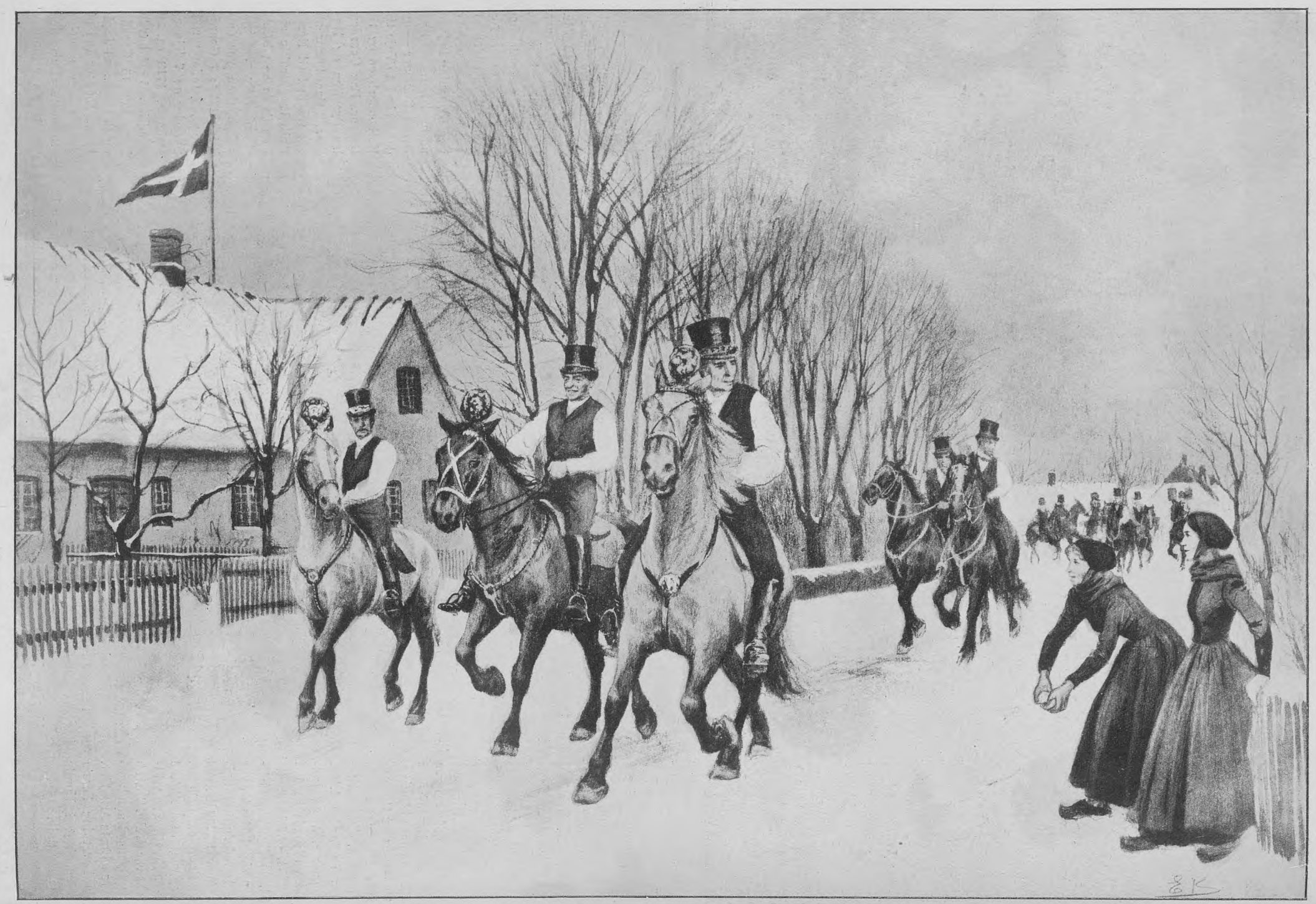

Fastelavnsløjer paa Amager.

Fastelavnsløjer i Store Magleby 1912. Optoget trakteres med Punsch.

Fastelavnsløjer i Dragør.
I Baggrunden den gamle Kro (nu Strandhotellet).

Kirken i Dragør. Indviet 26. April 1885, opført efter Tegning af Arkitekt J. H. Wessel. Tilh. Boghandler Schou, Dragør.
Til højre Stien til Anlægget set mod Kongevejen.

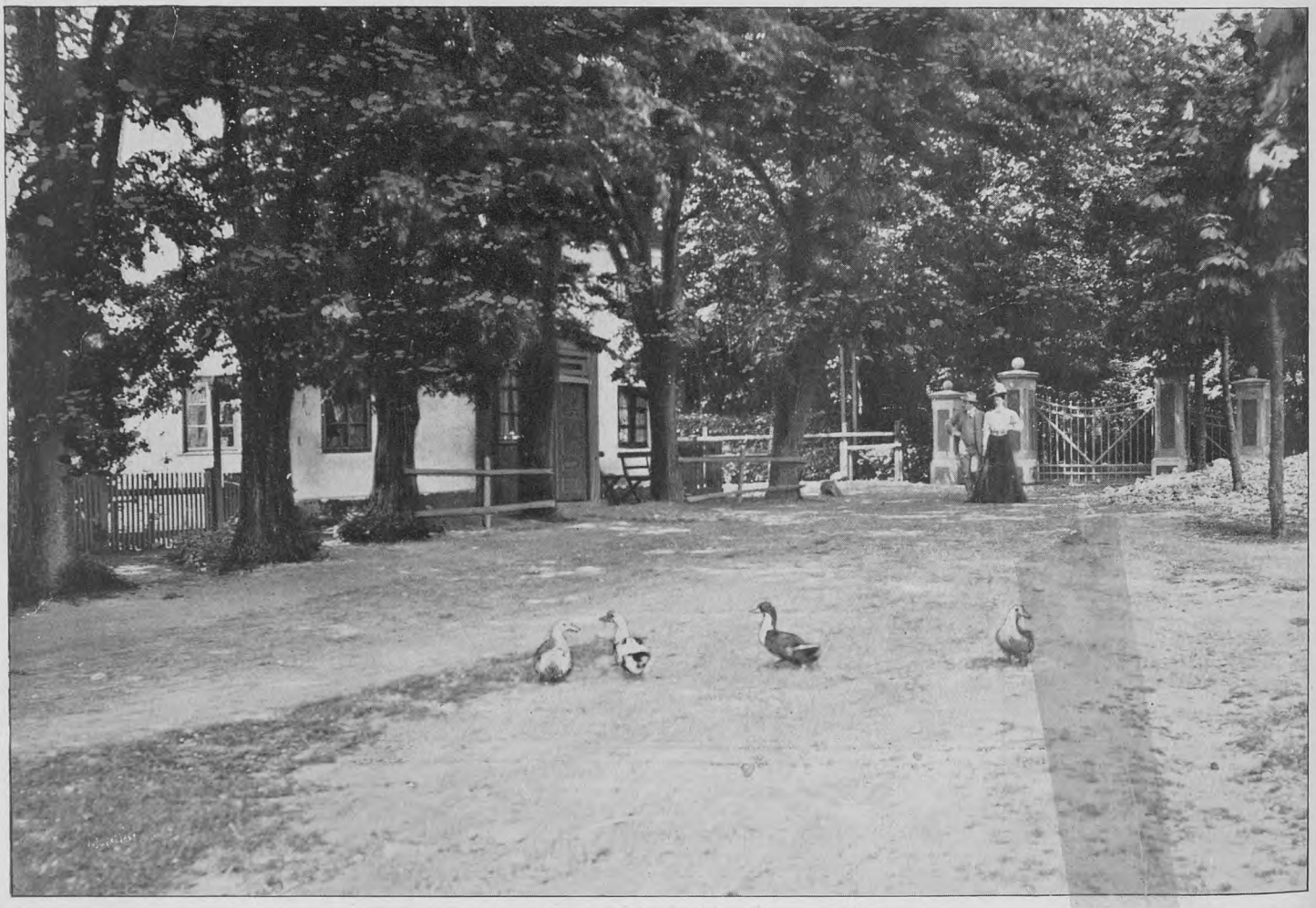

Vej fra Vestgrønningen til Anlægget i Dragør. — Til venstre Borgs Restauration. Tilh. Boghandler Schou, Dragør.

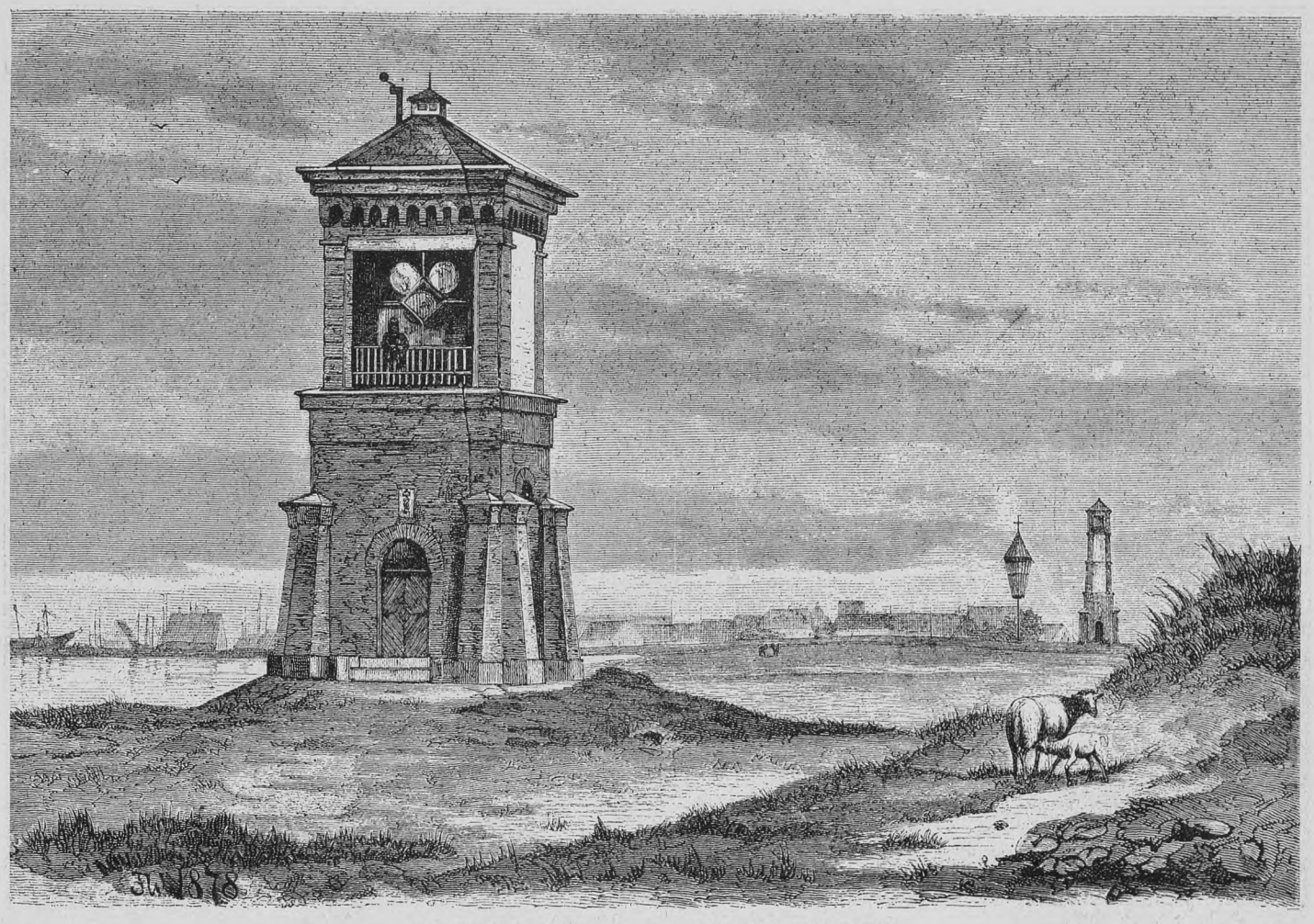

De gamle Fyrtaarne i Dragør; opført 1878, nedlagt 1906.

opstod ved Fælledens Udskiftning og ejedes af den tidligere Foged paa Dragør Jacob Berthelsen endnu 1820. Af de senere Ejere af Gaarden kan nævnes Chr. Wilh. Sally, under hvem den brændte 1845 og 1853; Beyer og Vognmand N. M. Nielsen, der købte den 1863.

Petersdal (eller Pedersdal) opstod ogsaa paa et udskiftet Fælledareal, som tillagdes Hollænderne efter det Hartkorn, disse ejede i Maglebylille ved Udskiftningen. De fik 20 Lodder paa ialt 120 Tdr. Ld. Arealet solgtes derefter til Kammerraad Olrog (formentlig en Søn af Præsten Peder Olrog i Hollænderbyen). Han byggede vistnok Gaarden Petersdal sammen med Høker H. M. Nielsen, Amagerbro. Senere ejedes den af Kaptajn i Søetaten B. Middelboe, der 1813 solgte den til Forpagteren paa Løjtegaard Peter Løppelmann. Imidlertid anføres Kaptajn Middelboe igen som Ejer 1820. Omkring 1840 er Landvæsenskommissær, Prokurator P. J. Knudsen og nogle Aar senere Henry W. Ferrall Ejer af den. 1857 købtes Gaarden af Etatsraad Ed. Tesdorpf til Ourupgaard. Ved hans Død gik den i Arv til Hofjægermester Vind til Sanderumgaard. Under de sidste to Ejere var M. Vestergaard først Bestyrer og senere Forpagter gennem en lang Aarrække og drev den op til en Mønstergaard. Omkring 1900 købtes den af Fabrikant N. P. Utzon.

Fot. Vejinspektør C. M. Koch. **Ovenstaaende Fyrtaarn købt og omdannet til Sommervilla af nu afdøde Politiinspektør i København, Chr. Hald.**

Begge disse Gaarde er nu inddragne under den nye Stats-Lufthavn, som er beliggende paa det meste af Maglebylilles Jord mellem Kastrup og Dragør. Ekspropriationen af de til Lufthavnen nødvendige Arealer, (ca. 550 Tdr. Land) paabegyndtes i Slutningen af 1920. Arbejdet med Planering af Arealet paabegyndtes i Begyndelsen af 1921. Til Sorg for de mange Køben-

Gadeparti fra Dragør. Aar 1912.

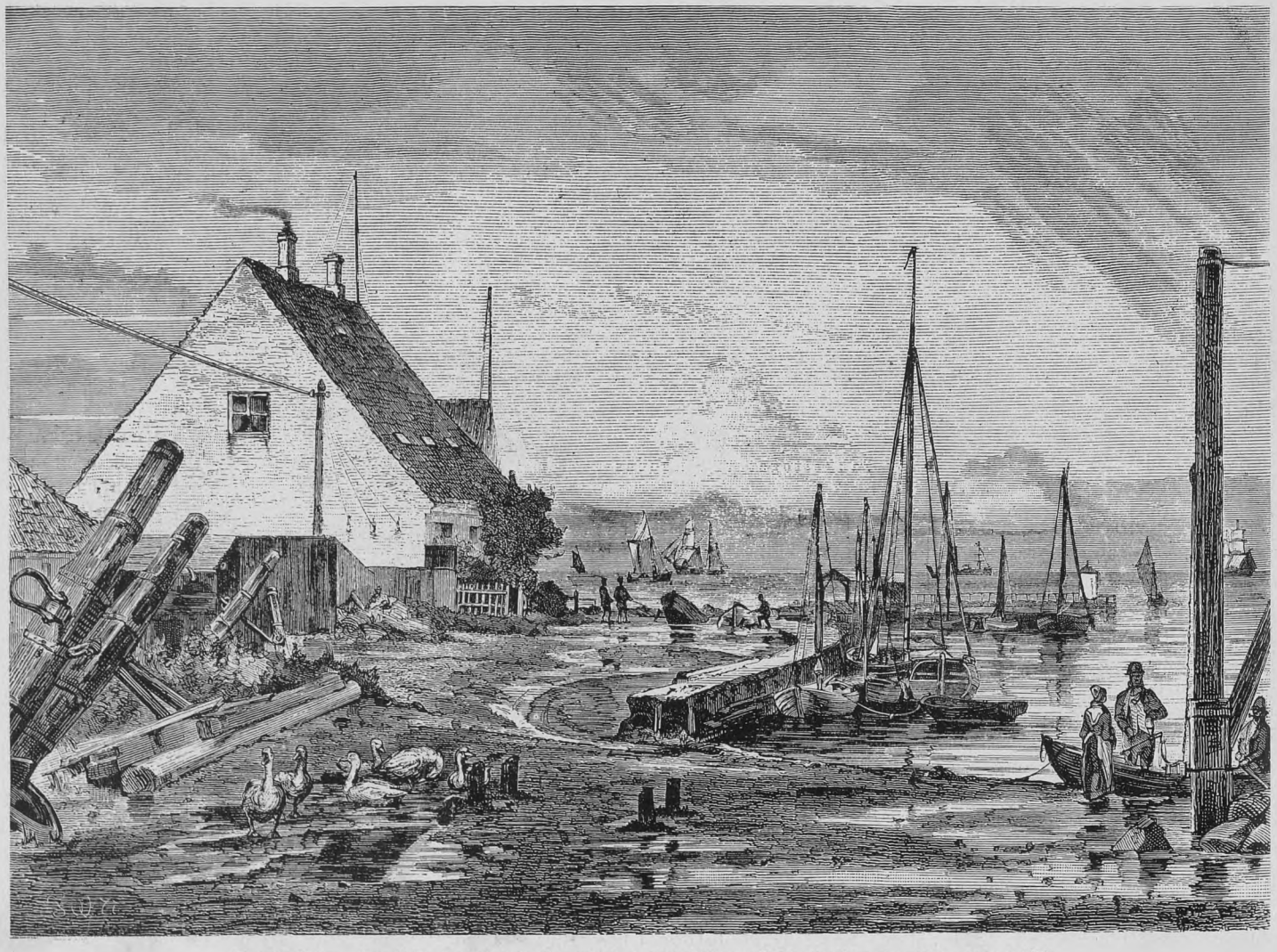

Dragør Havn. Aar 1877. Bygningen til venstre er det tidligere Told- og Karantænehus, opført 1830.

Badehotellet i Dragør, beliggende paa Sydstranden overfor Fortet, opført af Hotelejer Poul Møller Aar 1907. Tilh. Boghandler Schou, Dragør.

havnere, der yndede den smukke Tur langs Stranden til Dragør, vil Strandvejen indenfor Lufthavnens Omraade blive lukket for Færdselen, idet denne fremtidig føres udenom Lufthavnens Grændser.

Under Maglebylille hørte allerede før 1700 en Mølle, der dreves af Anders Pedersen Møller, 1720 fik Claus Pittersen, vistnok en Hollænder, kgl. Brev paa Møllen og Ret til at male for det danske

Strandhotellet i Dragør (tidligere den gamle Kro), beliggende udfor Havnen. Tilh. Boghandler Schou, Dragør.

Lodshuset og det gamle Raadhus paa Havnepladsen i Dragør. Tilh. Boghandler Schou, Dragør.

Beghus. Lodshus. Arresthus. Det gamle Raadhus.

Sogns Indvaanere imod at svare 4 Rdlr. aarlig til Amtstuen. 1762 var Hendrik Rajersen Ejer af Møllen og 1789 Asmus Grill, der brugte den endnu 1815 sammen med Bageri. At den ikke var noget stort Foretagende, ser vi deraf, at den 1802 var assu-

Det gamle Torv i Dragør med Milepælen. Tilh. Boghandler Schou, Dragør.

reret for 3200 Rdlr. Da Grill døde, blev Møllen og Gaarden, hvortil den hørte, solgt ved Auktion og købtes af Møller Ryder. I 30erne og 40erne var Møller Henrik Buch Ejer. Han flyttede Møllen, der før var en Stubmølle, ud til Hovedlandevejen og udvidede den.

Den gamle Mølle, der kun havde en Kværn, formalede aarligt ca. 4000 Tdr. Sæd. Ejeren havde Privilegium til Bageri. Dette forbrugte de 2000 Tdr. til fint og groft Brød.

Til Møllegaarden, som blev liggende i Maglebylille, var 5 Længer og en smuk Have. Den havde endnu et Tilliggende paa 21 Tdr. Land med ca. 2½ Td. Hartk.

I 60erne ejedes Møllen og Gaarden af Andreas Andreasen og derefter af Jacob D. Buch, der købte Gothersgades Mølle, som han i 1873 flyttede ud i den gamle Mølles Sted. Hans Enke solgte Møllen til A. Feddersen, for hvem den nedbrændte i Oktober 1915. (Se Billedet Side 381).

Nr. 7, som da ejedes af Rasmus Svendsens Enke og byggedes op under Navnet „Kirstinehøj".

Nøragerminde opstod paa et Fælledareal, 230 Tdr. Ld., som efter Udskiftningen frasolgtes Tømmerup Fælled. Det købtes af Vognmand Niels Nørager 1808 i den Hensigt at overlade Staten det til Beplantning. — Der var Retsstrid om, hvorvidt det tilhørte Hollænderbyen eller Tømmerup, men den sidstnævnte By vandt Processen og fik de Penge, der indkom ved Salget (ca. 2000 Rdlr.). Arealet laa derefter ledigt i nogen Tid; men i 30erne bortforpagtede Staten det til Gaardejer P. J. Sally. Nogle Aar senere solgtes det til Plantøren ved Kongelunden, H. Erichsen, der byggede Gaarden „Nøragerminde", som blev tillagt 11 Tdr. Hartk.

I 1840erne købte P. J. Sally „Nøragerminde" for 18,000 Rdlr. 1872 blev Gaarden ombygget. Senere blev Joh. Blædel Ejer af den, og

Store Brøndstræde i Dragør; i Forgrunden Sydgrønningen. Tilh. Boghandler Schou, Dragør.

Tømmerup.

Omkring 1700 fandtes her 14 Gaarde 12 hele og 4 halve Huse med ca. 180 Indb. Til Byen hørte ca. 940 Tdr. Land (indbefattet Overdrevet) med 36 Ottinger Jord og 89½ Td. Hartk. Gaardrækken laa paa den vestlige Side af Vejen, der gik fra Taarnby til Hollænderbyen, og ved en Sidevej, der ved Lergraven — Byens Gadekær — gik mod Vest til Skelgaarde og Viberup. Iøvrigt førte der fra Byens Nordende en Vej til Maglebylille.

Omkring 1800 fandtes her kun 12, for Størstedelen mindre Gaarde, 3 Jordbrugere og 17—18 Huse med 245 Indb. til Byen hørte da 1033 Tdr. Land med 116 Tdr. Hartk. (1844 ca. 100 Tdr. Hartk.), idet Kongens smaa Enge var tillagte. Men en stor Del af Jorden, ca. 38 Tdr. Hartk., ejedes af Hollænderne og dreves under Hollænderbyen. 1830 gjorde det samme Forhold sig gældende. Indbyggertallet var da steget til 270. Endnu 1870 drev 25 Lodsejere i Store Magleby ca. 20 Tdr. Hartk. under Tømmerup. Byen havde da 22 Gaarde og 30 Huse, hovedsagelig med Jord.

En Del Udflytninger fra Gaardrækken (Gaardnumrene begyndte ved Sydenden) fandt vistnok Sted omkring 1800, hvorved Byen spredtes en Del. 1805 flyttedes Nr. 11 — den fjerde nordligste i Rækken — som ejedes af Pitter Hansen, ud til den nye Hovedlandevej og kaldtes „Østergaard". 1884 udflyttedes den gamle Gaard derefter Proprietær Kjær, der i 1894 solgte den til Viktualiehandler A. F. Sally.

Strandgaarden byggedes omkring 1860 af fornævnte Plantør Erichsen paa et fra „Nøragerminde" udskilt Areal paa 7 Tdr. Hartk. Gaarden overdroges til en Søn D. C. F. Erichsen, som ejede den til Slutningen af 90erne. Derefter blev Sagfører H. H. Hansen Ejer af den.

Store Magleby (Hollænderbyen).

Oprindelsen til Magleby (den store By) kan føres langt tilbage i Tiden. Den er sikkert den ældste af Byerne paa Amager.

Maclaby synes i al Fald at stamme fra den hedenske Tid — og var vel nok, efter Navnet at dømme, i sin Tid ogsaa den største By paa Amager. Maclaby findes nævnt 1085, efter at Kirken i Lund havde faaet en Del af Øen i Besiddelse, og den har da aabenbart været Kirkeby og Øens gejstlige Sæde.

Magleby kommer først til at spille en Rolle i Amagers Historie, da den blev overladt til den af Kong Christiern d. II i 1515—21 til Amager indkaldte Koloni paa 184 Mænd, Kvinder og Børn fra det nordhollandske Distrikt Waterland. Hensigten hermed var den: ved nye Jordbrugsmaader at fremme Land- og Havebrug. De fik først overdraget hele Øen Amager og den mindre Ø Salt-

holm; men efter faa Aars Forløb blev deres Besiddelse indskrænket til Søndre Magleby til Bo og Selvejendom. Her delte de sig i 24 Gaarde eller Gaardmandsfamilier „med Hustru, Børn og Potte". Søndre Magleby havde da omkring en Snes Gaarde; Hollænderne udvidede den og gav den Tilnavnet „store".

Efter 50 Aars Forløb havde de formeret sig saa stærkt, at der ikke længere var Plads til dem i Magleby, hvorfor de ansøgte og af Kongen fik Tilladelse til at maatte fæste Gaarde i de andre Byer paa Amager. Senere dannedes endog Kolonier udenfor Øen.

Kolonien paa Amager viste sig dog at være den mest levedygtige. Igennem 400 Aar har den lille fremmede Folkestamme fundet fortrinlige Livsbetingelser og for en stor Del bevaret sin Oprindelighed paa Amager, som i mere end en Henseende minder om dens Hjemlands Natur. Ved en, i al Fald tidligere, ret afsondret Beliggenhed, økonomisk uafhængige Livsvilkaar, Ejendommelighed i Sprog, Sæder og Skikke, har Kolonien holdt fast ved sine gamle Traditioner. Iøvrigt har ogsaa de Privilegier, som den straks erhvervede, samt Protektion og Opmuntring af de øverste Samfundslag, givet dens Stolthedsfølelse Vækst og bidraget til, at den har holdt fast ved sit nationale Præg.

Det flittige og driftige Folk, der ved sin Forsyning af Hovedstaden med Haveurter, Smør og Ost, forstod at knytte sig mere og mere fast til denne og Hoffet, drev desuden ved Siden heraf baade Søfart og Handel. Forbindelse med Moderlandet holdtes stadig vedlige, og mange Ting medbragtes herfra til Hjemmene.

Det var dog særlig som „Københavns Spisekammer" Øen vandt stort Ry, baade inden og udenfor Landets Grændser under Hollænderkulturen. Som de frie, selvstændige Bønder, der havde deres egen Retsordning og forøvrigt stod under Amtmandens og Kronens Beskyttelse, kaldte de sig „Kongens Amagere", ja brugte et Kronemotiv f. Eks. i deres Smykker og Sølvtøj, Dørbeslag osv.

Hollænderne førte en ganske egen Tilværelse, et sluttet Broderskab, indenfor deres By, uafhængig af andre, som et lille kommunistisk Samfund, gennem mere end 200 Aar. Fra Begyndelsen af forplantede de sig stærkt og førte et frugtbart Liv, udvidede deres Driftsomraade og Indtægtskilder og hævede sig over Bondestanden i Almindelighed, baade intellektuelt og økonomisk. Omkring 1600 var de oprindelige 24 Gaardmandsfamilier vokset til ca. 75, og 1688 bestod Byen af 99 Gaardmænd; desuden var der udflyttet 20 Familier til Ny Amager (nu Frederiksberg). Men efter 1700 var Hollænderbyen i Stagnation. Ved indbyrdes Ægteskab og Forplantning var Befolkningens Avledygtighed svækket, og under den sorte Pest, der rasede 1711, udtømtes dens Kræfter saaledes, at den i lange Tider ikke formaaede at besætte de ledige „øde" Gaarde; endnu længe efter 1750 stod mange øde. Det var derfor paa Tide, da Schouten (Formanden for Kommunestyret) 1758 gjorde det første Skridt til, at Hollænderne blandede sig med de danske Amagere, ved at gifte sig med en Pige fra Sundbyvester og derved banede Vejen for Indførelsen af nye Befolkningselementer, der atter medførte Kommunismens Opgivelse indenfor Hollænder-Kolonien og en stærk Blanding med de øvrige Amagere.

Hollænderbyen har flere Gange været hjemsøgt af større Ildebrande, saaledes under Svenskekrigen 1658, hvor Fjenden afbrændte hele Byen; 31. Maj 1685, hvor en stor Del brændte under en Storm; 28. Oktbr. 1700, hvor Halvdelen af Byen gik op i Luer, hvorved 43 Gaardmands- og 7 Husmandsfamilier mistede Alt; 1733, hvor en Del af Byen igen brændte; 1809 brændte 23 Gaarde, og efter hvad der fortælles opstod Branden i det Hus, hvor den kgl. Skytte boede, i Nærheden af Kirken. Der stod en Kasse med Patroner, som ved Antændelsen eksploderede, saa Huset styrtede sammen og dræbte baade Skytten og hans Kone. „Saa kom dog Straffen", udbrød ældre Folk; thi Skytten var ilde set af Beboerne for sin overlegne, vigtige og brøsige Optræden i sin Egenskab af Kongens Tjener.

Atter — den 11. Juni 1821 — led Byen af Ildsvaade, idet Størstedelen af dens Nordende lagdes i Aske ved en paasat Brand. Ilden opstod i et Hus, tilhørende en Enke, Lisbeth Buur, der indebrændte. Ved denne Brand gik ogsaa Skriverens Gaard tabt og dermed omtrent alle Byens Dokumenter, Rets- og Regnskabsbøger, netop som den gamle Schout-Jurisdiktion ophævedes.

Det synes ikke underligt, at der — efter alle disse Brande — til Nutiden kun er sparet en ringe Del af de gamle Hollænderhjem. Saa at sige de eneste Levninger, der nu er tilbage af den gamle Hollænderby, er den gamle Gaard paa Nordsiden af Gadekæret, hvor Exner har malet Stueinteriøret til sit Billede „Et

Naboløs i Dragør. Tilh. Boghandler Schou, Dragør.

Strandgade i Dragør. Tilh. Boghandler Schou, Dragør.

Paa Billedet ses en af de bekendte gamle firestolede Holstensvogne (Kaffemøller).

Havneparti i Dragør. Tilh. Boghandler Schou, Dragør.

Paa Billedet ses den samme Vogn som paa Billedet foroven.

Gilde paa Amager", samt Amager-Musæets første Hjemsted „Hollandsminde". I denne Gaard, der opførtes Aaret efter Branden i 1809 og som paa Bjælken i Storstuen bærer følgende Indskrift: „Saa længe Ild og Ælde vil mig frede, behøver Slægten ikke efter Hus at lede", grundede Dirch Jansen og Hustru Aght Bacher i 1892 sin berømte Samling af gamle Amagerminder. Denne Samling overflyttedes den 16. Januar 1922 til det nyindrettede Amager-Musæum i en gammel Gaard i Nordre Bygade, stammende fra 1782, som af Jacob Willumsen Buurs Enke overlodes Musæumsbestyrelsen for 18,000 Kr. Her er der skabt den et godt Sted, og sammen med de fra Tid til anden ved forskellige Indsamlinger modtagne Genstande udgør den en Amagersamling af høj kulturel Værdi, som giver et fyldigt Billede af den sidste Del af den 400-aarige Periode, der prægedes af den hollandske Koloni.

Den samme vil hver Mand foruden Knive dræbe;
Hun henger i et Reeb tvers over Byens Gade,
Ved Fødder henger hun, hun skriger og hun gaber,
De Karle rider flux, og den ved Halsen trekker,
Tit løber Hesten bort, og Karl ved Gaas-Hals henger,
Fordi at Sæben giør den Gaase-Hals ret glidig,
Den Hals er bunden om med Liner og er smidig;
Men kand der en blandt dem saa sterkeligen strebe,
At Gaasen mister Hals, da er han Gaase-Greve."

Amager Spill at støde Katten af Tønden.

„Det andet Spil det er 2 Katter bunden sammen,
Og i en Tønde sat, derudi man seer Gammen;
Den Tønde henger høyt, paa stærke Reeb og Liner,
Men Katten indeni, hun skriger meer end griner;

Kongevejen ved Indkørslen til Dragør fra Store Magleby, set mod Dragør. Tilh. Boghandler Schou, Dragør.
Paa højre Side af Vejen ses Kirkegaarden.

En paa en Maade festlig Indvielse fik Musæet ved Dronning Wilhelmina af Hollands Besøg Torsdag d. 7. Septbr. s. A., idet det var første Gang i de 400 Aar siden Hollændernes Ankomst, at Amagerne har haft den Ære at modtage Besøg af en hollandsk Regent (se Billedet Side 397).

Den af Hollænderne indførte Skik at „slaa Katten af Tønden" holder sig endnu ned til vore Dage og vender, til stadig Fornøjelse ikke alene for Hollænderbyens Beboere, men ogsaa for de mange interesserede Tilskuere fra Byerne omkring og fra selve Hovedstaden, tilbage hver Fastelavn, dog med den væsentlige Forskel, at man nu maa nøjes med at tænke sig Katten i Tønden i Modsætning til for godt og vel et Par Hundrede Aar siden, da det var en levende Kat, eller Katte, der benyttedes til Forlystelsen. Et andet Skuespil af noget lignende Art, at „rive Hovedet af Gaasen", opførtes ligeledes som en Fastelavnsfornøjelse. En af Datidens Forfattere, Michel Hansøn Jerskjæg, anfører herom i sin Beskrivelse over Amagerland og dets Indbyggere 1693 følgende:

Amager Spil, kaldet at rive Hovedet af Gaasen,

„Nu vil jeg slutte med hans Leg og Spil i Faste,
Man tør ej rose det, mens meget heller laste.
Først spilles om en Gaas, som er besmurt med Sæbe,
De Karle ride til med stærke Stav og Bomme,
Og støder Tønden hart med tykke Stænger grumme,
Til Tønden gaar i tu og Kattene bortrender,
Hvormed de tvende Spil og endeligen ender."

Og han slutter med at sige:

„Men hør min Christen Ven, hvi vil du dig formaste?
Med saadan Abespil? I slig en hellig Faste?
Betænk! du løber gal, unyttig du dig glæder,
Naar Jesus for din Synd i sine Smerter græder;
Du slaar dit Sind til Lyst, og Fastelavn vil løbe,
Du føler ey en Snert af Satans skjulte Svøbe."
— — — — — — —

Disse Dyrplagerier varede dog en Stund endnu. Først 1733, da Sognepræsten Magister Matthias Hviid i en Prædiken gjorde Befolkningen opmærksom paa, at det var stridende imod Religionen, syntes de gode Amagere at kunne indse deres Synd imod Dyrene, Gaaseskuespillet ophørte, og istedetfor Katteslagningen indførtes at „stikke til Straamanden", en udpyntet Figur sat paa en Stage.

Nu til Dags fejres Fastelavnen ved at Gaardmandssønnerne Fastelavnsmandag møder frem til Tøndeslagning til Hest i

Den gamle Skole.

Vestgrønningen i Dragør, set mod Nord.
I Baggrunden ses det sydlige af de to gamle Fyrtaarne.

Tilh. Boghandler Schou, Dragør.

Vestgrønningen i Dragør efter Plantningen af Allétræerne.

Tilh. Boghandler Schou, Dragør.
Missionshus.

KØBENHAVNS
KOMMUNEBIBLIOTEKER

hvide Skjorteærmer, høj Silkehat pyntet med brogede Baand. De blankstriglede Heste — de fineste fra Gaardenes Stalde — er iført blankpudset Seletøj, overbroderet med hvide Sneglehuse.

I Spidsen af Toget rider to Fanebærere, efter dem Musikkorpset og saa alle Rytterne, tyve, tredive ialt. Først gaar Turen rundt til de forskellige Gaarde og hvert Sted trakteres Rytterne med Punsch og varme Æbleskiver; til Gengæld faar saa Gaardens Indehaver eller Indehaverske et Hurra — Og dette skal være Edvard Gertsen til Ære o. s. v. — Amagerne havde i Aar Fornøjelsen af at se Kongen som interesseret Tilskuer til Fastelavnsløjerne. Ogsaa Kongen blev trakteret — i Edvard Gertsens Storstue — med Æbleskiver, Punsch, Hurra og det Hele.

Den følgende Mandag er forbeholdt Gaardmændene, og den samme Forestilling gentager sig.

Lysekrone bærer Navnet Grubbe og Aarstallet 1613. Den nyere Lysekrone er skænket af Etatsraad J. C. von Osten og Hustru 1812. Orglet er skænket af Birkedommer, Justitsraad von Osten 1855 for Penge, som han havde oppebaaret i Mandsparter af Bjergninger. Over Midtergangen er ophængt et fuldrigget Skib, skænket af Skippere i Dragør. Det bærer Navnet „Reddernes Ønske" Anno 1797 og Bogstaverne H. O. R. — S. H. H. — S. P. Sk.

Et smukt Døbefad af Sølv fik Kirken skænket i 1846 af Sognefoged, Gaardejer G. C. Bacher og Hustru i Anledning af deres Guldbryllup.

Kirkens to Klokker stammer henholdsvis fra 1758 og 1792. Den sidste er skænket af Schout Gert Cornelsen Bacher.

Paa Kirkegaarden, der indeholder mange Gravstene fra det 18. Aarhundrede, findes bl. a, et Monument rejst af Admiral J. C. Krieger over 25 faldne Krigere til Minde om Søtræfningen med Englænderne den 20. Oktober 1808 ved Falsterbo.

Sydgrønningen i Dragør (ældre Billede). Tilh. Boghandler Schou, Dragør.

Kirken i Hollænderbyen har siden Hollændernes Indførelse været ejet af Kommunen. Tidligere ejedes den af Frue Kirke i København, der endnu 1520 nød Indtægter af den. Under Svenskekrigen blev Kirken tilligemed alle Byens Gaarde plyndret og brændt. Den egentlige Genopbygning skete først ved Ombygningen i 1731. Den blev da gjort meget større og højere, ligesom et større Taarn og Spir blev paasat.

En gennemgribende Reparation af Kirkens Indre fandt Sted 1855, idet Loftshvælvingerne forskalledes, og der indsattes større gotiske Vinduer. En ny Altertavle, malet af Th. Wegener, blev tilvejebragt af Pastor Timm ved en Indsamling blandt Beboerne. Den smukke Prædikestol i hollandsk Renæssance stammer fra den ældre Kirke, der menes at være ombygget 1611, medens Døbefonten — som det fremgaar af Billedskærerarbejdet — er af nyere Dato. En Granitdøbefont fra Aar 1200 med Ornamenter og Inskription og et Krucifiks med „Jesus paa Korset" fra Aar 1500 findes opbevaret i Kirken. I Vaabenhuset findes Rester af et gammelt Alter og Alterbillede samt en prunkløs Kirkestol, som har staaet øverst i Kirken og har været benyttet af Schouten gennem 200 Aar, samt tre Kirketavler eller Offerbakker, hvoraf den ene stammer helt tilbage fra 1659. Kirkens smukke 12armede

Dragør.

Dragør, der først findes nævnt 1332, har faaet sit Navn efter „Droghen" (Drogden), Sundets sydlige Løb, i Forbindelse med det ubetydelige Øre, som de skiftende Strømme har dannet paa Amagers Sydøstpynt.

Byens Omraade var fra gammel Tid indskrænket til en Kile langs Stranden; det strakte sig omtrent fra „Batteriet" i Syd til Blushøjen, og fra denne mod Nordøst til den nordlige Ende af „Samsengene". Disse Enge, ca. 40 Tdr. Land, hørte dog under de to Bøndergaarde, saa selve Byens Areal var kun ca. 30 Tdr. Land. I 1810 købte Dragør Kommune ca. 200 Tdr. Ld. af Hollændernes Fælled til Græsning og Blegepladser, saa Byen har nu 270 Tdr. Ld. med 13½ Td. Hartk., hvoraf de 2 Tdr. paa Samsengene indtil 1844 var matrikuleret under Hollænderbyen.

De to Gaarde var fra gammel Tid en vigtig Del af Byen. Indehaverne var stadig, gennem mange Slægtled, de samme Hollænderfamilier, og da de som Regel skiftedes til at være Underfogder under Schouten i Hollænderbyen, indtog de i Kraft deraf en ledende Stilling.

Dragørs Beboelse var indtil Svenskekrigen meget primitiv. Men Svenskerne fik dog ikke Tid til at stikke denne By i Brand, da

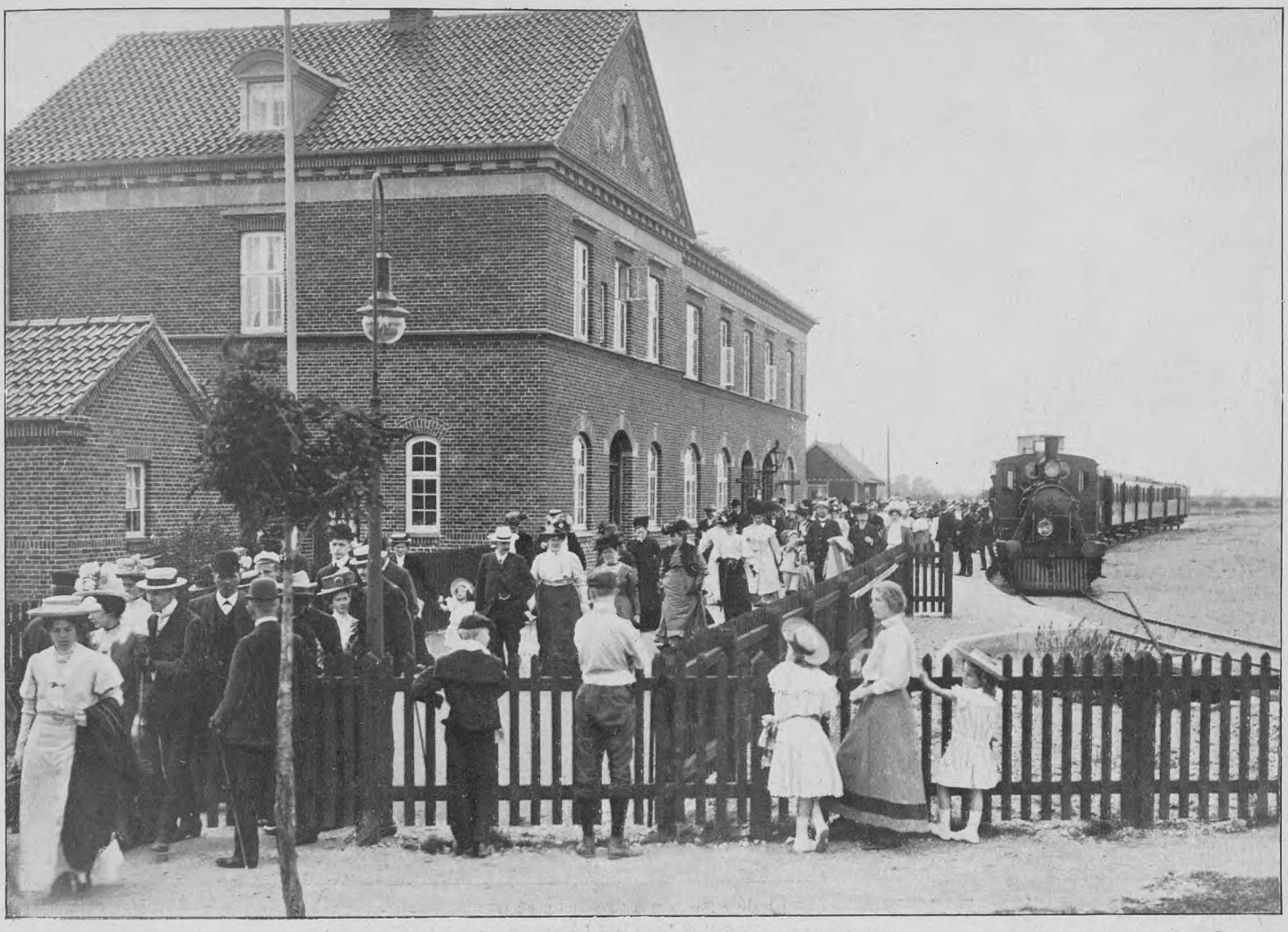

Jernbanestationen i Dragør efter Københavnertogets Ankomst. Tilh. Boghandler Schou, Dragør.

Fyrskibet „Drogden". Tilh. Boghandler Schou, Dragør.

Dansesal. **Traktørstedet i „Kongelunden", oprindelig Opsynsmandsbolig.** Tilh. Restauratør Clemmensen.

de i Hast maatte flygte ombord i deres Skibe. Det ses da ogsaa, at der umiddelbart efter Krigen stod, foruden de to Gaarde og Kroer, 40 „Hytter", som navnlig beboedes af Fiskere. 1677 havde Byen endnu kun 53 Huse. Men trods de trange Udvidelseskaar begyndte nu snart en ret anseelig Vækst. 1688 havde Byen 65 Familier, hvoraf de 52 ernærede sig ved Fiskeri, 7 ved Haandværk, 4 ved Lodseri, iøvrigt de to Gaardmandsfamilier, en Kromand, en Tolder og en Skolemester. Enkelte havde en Ko eller to, og til de fleste Huse fandtes en Kaalhave.

Befolkningen var af blandet Art. Foruden enkelte Hollændere, som tog Del i Næringen paa Søen, bestod den for en Del af fremmede Fiskere, som var søgte hertil baade fra Sjælland, Jylland og Skaane for at tage Del i Sundets — endnu undertiden ret rige — Sildefiskeri, eller ernære sig som Smaaskippere. 1740 skriver Hollænderpræsten i Kirkens Protokol: „Dragør har over 200 Huse med 900 Indbyggere, næsten alle Skibsfolk." 1758 var Tallet endog vokset til 293 Huse. Der fandtes da 60 Skippere, mange Haandværkere, særlig Skibshaandværkere i Marinens Tjeneste samt flere Hundrede Matroser til Flaadens Brug. 1770 fandtes her bosat 333 Familier „foruden en stor Del Indsiddere og ledige Personer". Omkring 1800 havde Byen ca. 1600 Indbyggere; 1830: 1602; derefter jævnt stigende, saaledes 1850: ca. 1700; 1870: 1864; 1890: 1945 (af 485 Familieforsørgere ernærede 208 sig af Søen), hvorefter en Tilbagegang indtraadte. I Aaret 1900 var Indbyggerantallet ca. 1850, 1910: 1748.

Jørgen Clemmensen, f. 9. November 1805, † 1894.
Den første Skovopsynsmand, som ansattes i „Kongelunden".

Befolkningen rekrutteredes ogsaa i det 18. Aarh. stærkt udefra. Blandt Skipperstanden spores en betydelig Indvandring af fremmede Elementer. Navne som Blass, Borg, Foss, Juncker, Krabbe, Malm, Palm, Passer, Præst, Strømberg, Svane, Walløe o. fl. minder om Tilflytning baade fra Norge og Sverige; men en Del af denne Indvandring har jo sikkert fundet Sted over København. Den væsentligste Tilflytning foregik fra de amagerske Byer, navnlig fra Hollænderbyen. Det fortælles at denne Bys „Stedbørn" udflyttede til Dragør, og de unge Mænd, til hvilke der ikke kunde blive Gaarde, og som derfor maatte gaa tilsøs, efterhaanden tog Bopæl her. Sikkert er det: da Skibsfarten var begyndt at florere paa Dragør, var det for en stor Del Hollændere,

som havde Part deri. 1766 ses, at Dragør havde 74 Skippere, og deraf havde de 30 hollandske eller hollandsk-blandede Navne; det samme Forhold gjorde sig gældende omkring 1800.

Endnu efter 1800 var næsten Halvdelen af Beboerne indrullerede Matrosfamilier. Der fandtes da bl. a. 50 Skippere, 24 Lodser, 24 Haandværkere, 7 Handlende, 6 Vognmænd.

Bebyggelsen var omkring 1700 meget tarvelig: smaa lave lerklinede Huse med Straatag og Bræddegavle, lave Stuer og smaa Vinduer til indelukkede Plankeværksgaarde, hvorfra Indgangen førte ind til Stuerne.

Det var paa den Tid, Dragør begyndte at vokse op fra en Fiskerby til en Skipper- og Lodsby med Bjergningsindtægter i Ryggen. Man ser saaledes, at Byen omkring 1800 havde 280 større og mindre Ejendomme. En Tredjedel af disse ejedes af Skippere, mange af Styrmænd og en Del af Lodser og Haandværkere eller Enker; Fiskere nævnes saa at sige ikke paa den Tid.

Det var nu Skipperbefolkningen, der gav Byen dens Præg. Der var samlet en næsten hollandsk Hygge og Skønhed over de 70 halvt landlige, halvt bymæssige Gader, Stræder og Smøger. Baade Gaderne og Bebyggelsen har Tilfældighedens Præg. Der tegner sig hist og her smukke Forhold og Linjer, især i de ældre Huse, og endnu er der bevaret mange af de gamle Bygninger, som i arkitektonisk Skønhed langt overgaar de fleste af de nyere.

Gadernes Navne er for Størstedelen laante fra københavnske Gader, da man omkring 1800 fandt Trang til at have staaende Navne; tidligere benævnedes de i Reglen efter en af de mest kendte Beboere i Gaden.

Et Par Gange ved Midten af forrige Aarh. led Byen under Ildløs. 12. Maj 1842 brændte henved en Snes Huse i den vestlige Del af Gothersgade, hvorefter nogle af Husene flyttedes ud og dannede „Nyby" paa Vestgrønningen. Ilden menes paasat af en sindssyg Kone. I August 1852 brændte 18 Huse paa Nordenden mellem Naboløs og Løkkestræde. Der blev da foretaget en offentlig Indsamling til de brandlidte Familier, hvorved indkom 3000 Rdl., der dækkede en Tredjedel af Skaden.

I Sprogdialekten var Dragørboerne, især Kvinderne, meget paavirket af den amagerhollandske Talemaade, tilsat med en egen Klang af den skaanske eller bornholmske syngende Sprogtone.

Paa Boligens Omraade, saavel i Byggemaade, i dekorativ Smag og Stil som i Husgeraad, mindede den meget om de gamle Hollænderhjem.

Ogsaa i Klædedragten efterlignede Dragørboerne væsentligt Hollænderne. De fleste Kvinder, men ogsaa mange Mænd brugte „Nationaldragten" som Kirkedragt og ved festlige Lejligheder. Endogsaa Tilflytterne fra andre Steder anskaffede sig den til Bryllup, naar de giftede sig med en Amagerpige.

For Nutidens Københavnere staar Dragør med sine fortrinlige Søbade, sine snirklede og smalle Gader med de pludrende Gæs, som den morsomme og hyggelige lille Havneby, hvor det nok er værd at tilbringe en Sommer. I de senere Aar har Københavnerne ogsaa i rigeligt Tal fundet Vej herud, enten som Lejere i de smaa lavloftede Dragørhjem eller i selvejende Sommervillaer paa de mange udstykkede Arealer baade mod Nord og Syd, og mange er de, der, efter en Sommers Ophold herude er kommen til at holde af Byen og dens Beboere, vender tilbage Aar efter Aar. Men det er dog ikke alene Københavnerne, der sætter Pris paa Dragør; ogsaa mange af de gamle Amagere, der har overladt Børnene Fædrenegaarden tyer til Dragør for at tilbringe deres Livsaften der. Intet Under at den derfor Mand og Mand imellem kaldes „Amagernes Paradis".

En af de Mænd, der har gjort et stort Arbejde for at bringe Dragør frem er Redaktør Chr. Nicolaisen. Han blev ansat som Postekspeditør og Telegrafbestyrer paa Dragør i 1884 og virkede

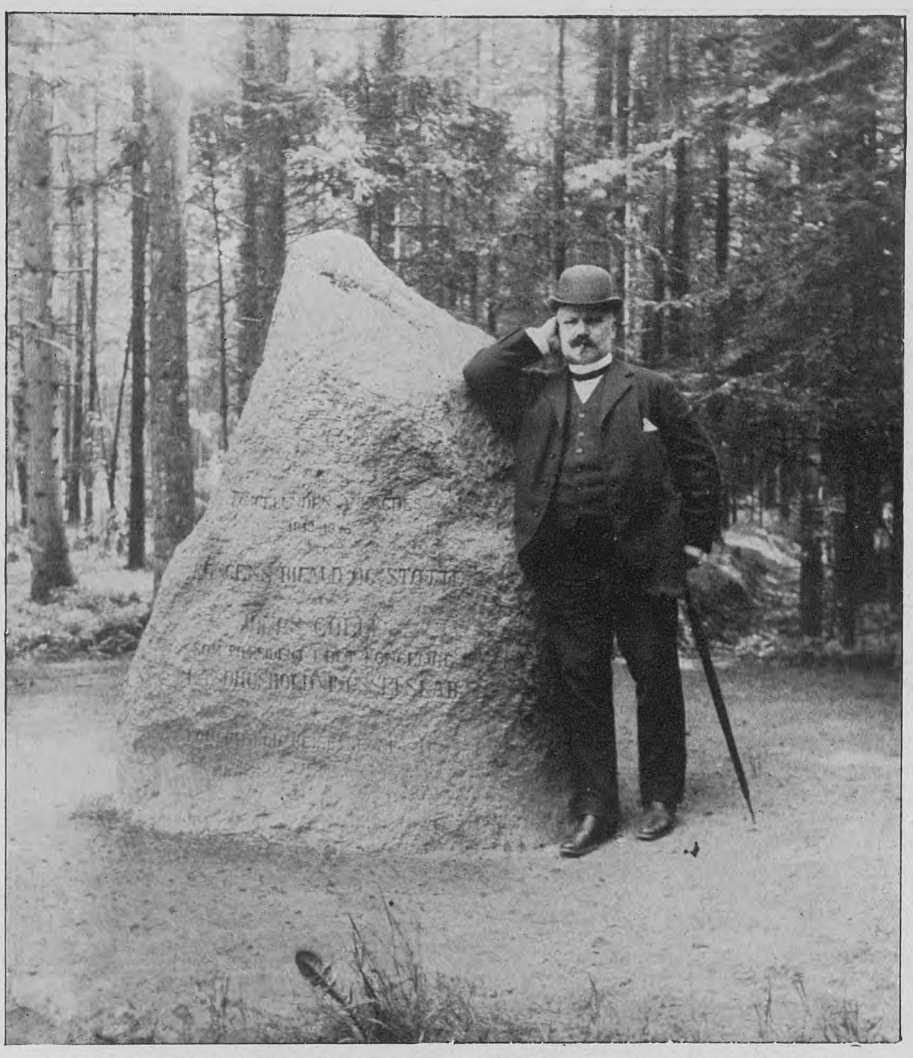

Mindesten ved Hovedvejen i „Kongelunden", rejst 1898 for Gehejmeetatsraad Jonas Collin, der med Kongens Bifald og Støtte anlagde Kongelunden i Aarene 1818—1845.

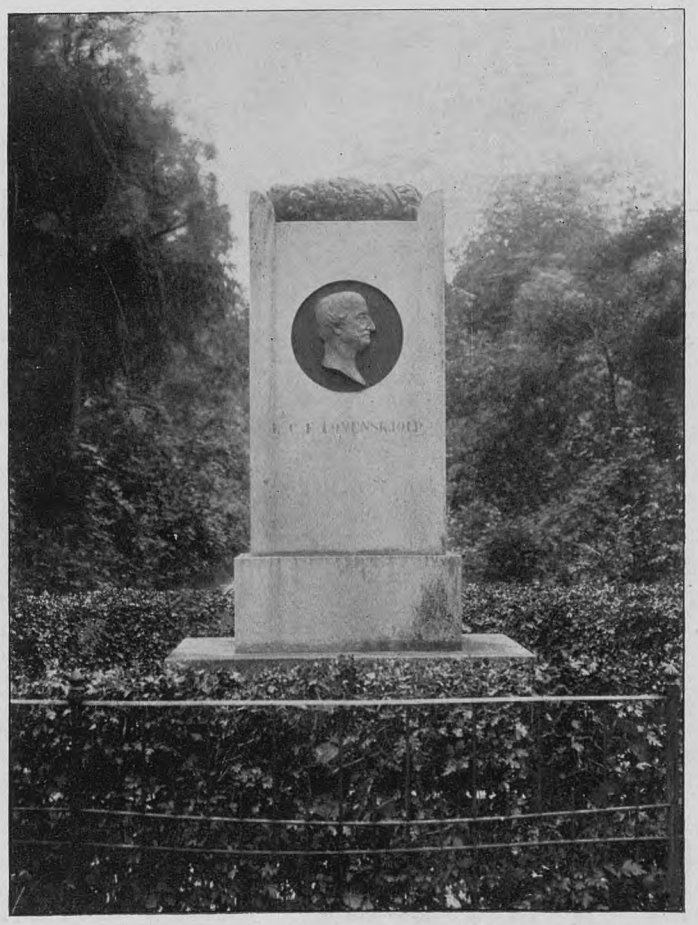

Mindesmærke Tilh. Restaur. Clemmensen.

i „Kongelunden" for Overhofjægermester Baron Løvenskjold, paa hvis Forslag det kgl. Fasaneri overflyttedes fra Jægersborg til Kongelunden 1841.

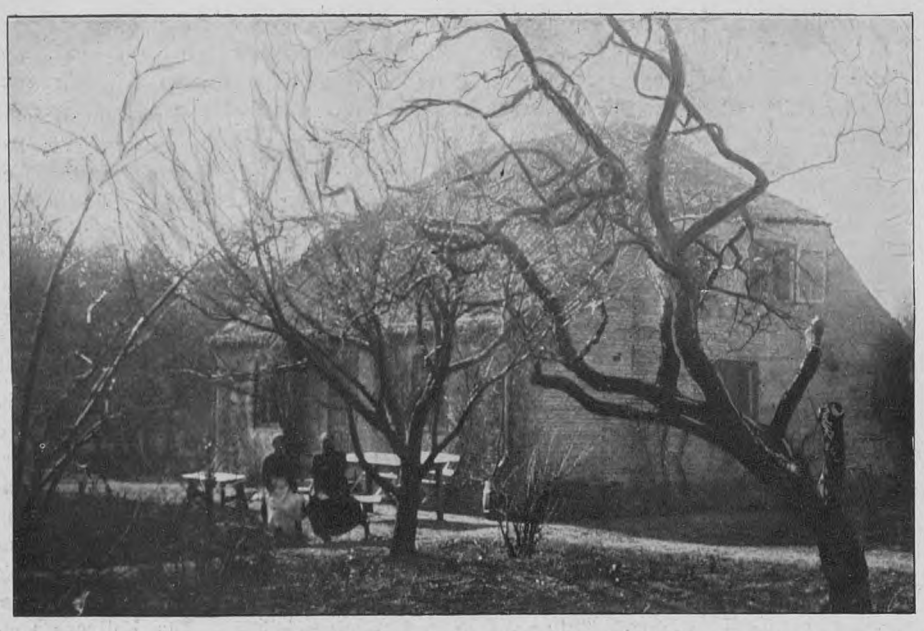

Fasanjægerens Bolig i „Kongelunden". Tilh. Fasanjæger Albrechtsen.

Fasanjæger Albrechtsen i „Kongelunden". Tilh. Fasanjæger Albrechtsen.

Skovfogedboligen i „Kongelunden". Tilh. Restauratør Clemmensen.
Pyntet til Fest i Anledning af Skovfoged Otto's 25 Aars Jubilæum.

i denne Stilling til 1900. — Nicolaisen fik hurtig Interesse for Byen og da han fandt, at dens paa gamle Traditioner hvilende Styre ikke var tidssvarende udøvede han Kritik i Pressen herom.

Han udgav i 1887 en Pjece »Dragør Fortid og Fremtid« som et Forsøg paa at skabe Interesse for de Muligheder, Byen havde paa at udvikle sig fra Landsiden.

Samtidig tog han Initiativet til Dannelsen af Foreningen „Dragørs Fremme"; ligesom han i sin Tid rejste Spørgsmaalet om en Bane til Dragør.

Fra 1888 har han været Medudgiver af og Medarbejder ved Bladet „Amagerposten" senere „Amagerbladet" og „Amager Avis" og fra 1905 disses Redaktør.

Han har til „Historisk Aarbog for Københavns Amt" skrevet en Række Artikler om historiske Emner vedr. Amager, og i „Fra Arkiv og Musæum" 1905 fik han optaget en Afhandling om Dragør i Middelalderen; men det som navnlig vil knytte Nicolaisens Navn fast til Øen er den af ham med Støtte af Carlsbergfonden udgivne interessante „Amagers Historie" i 3 Dele, udkommen henholdsvis i 1907, 1909 og 1912.

Det er en Selvfølge, at Red. Nicolaisen beklæder en Række Tillidshverv paa Øen. Han er f. T. Formand for Dragør Huslejenævn, Medlem af Bestyrelsen for Amager-Musæet (Sekretær), Foreningen Dragørs Fremme, Amagerbanens Repræsentantskab og Fredningsnævnet for Kbhvns. Amt.

Skelgaarde

knytter sig fra gammel Tid til de to Bol eller Gaarde i Tømmerup, som Erik Emun 1135 skænkede, sammen med andet Jordegods til Ringsted Klosters Underhold. Skelgaarde, der fra gammel Tid var et særligt Skattedistrikt, blev før Aar 1700 delt i 4 Gaarde og et Hus med et Tilliggende paa 340 Tdr. Ld. — indbefattet Overdrevet — og ca. 40 Tdr. Hartk. Gaardene laa to og to paa den nordre Side af Vejen til Viberup, Vest for Vejen til Taarnby. 1778 var Gaardene delte mellem 8 Fæstere, hvoraf de 5 var Hollændere. 1868 fandtes 9 Gaarde og 4 Huse med Jordbrug samt 2 uden Jord. Beboerne regnedes iøvrigt, ogsaa i fogedretlig Henseende, under Tømmerup.

Kongelunden

anlagdes 1818—1845 paa et 300 Tdr. Ld. stort Areal paa den yderste Del af Store Maglebys Fælled paa Foranledning af Landhusholdningsselskabets Præsident, Geheimeetatsraad Jonas Collin.

Indhegningen af Arealet paabegyndtes 1818. De første Træer plantedes i Foraaret 1819. Efter 10 Aars Forløb var omtrent Halvdelen (130 Tdr. Ld.) taget under forstmæssig Behandling. Da Foretagendet blev Husholdningsselskabet for bekosteligt, foreslog Collin 1836 Rentekamret, at Staten skulde overtage det, fuldføre Beplantningen og henlægge Skoven under Forstvæsenet.

Samtidig fremkom Forslag fra Overhofjægermester, Baron Løvenskjold om at flytte det kgl. Fasaneri hertil fra Jægersborg, hvor det ikke ret vilde trives, da Fasanerne udvandrede til de omliggende Skove. Kongen tiltraadte Forslaget og i 1841 blev Fasa-

Jagtselskabet ved Kongejagten i „Kongelunden“ i November 1919. Tilh. Fasanjæger Albrechtsen.

Kammerherre Kauffmann. Kong Christian X. Prins Valdemar. Prins Axel.
Oberstløjtnant Wegener. Kammerherre Juel. Oberstløjtnant Wedell Wedellsborg.
Kgl. Skovrider, Baron Wedell-Wedellsborg.

Skovbetjente ved Kongejagten (ved Løvenskjolds Monument). Tilh. Fasanjæger Albrechtsen.

Politibetjent Petersen, St. Magleby. Fasanjæger Albrechtsen. Skovfoged Otto. Overbetjent Andersen, Kastrup.

neriet overflyttet til Kongelunden, hvor det viste sig at trives udmærket. Beplantningen var endnu kun halvt færdig, hvorfor der indledes Underhandlinger med Store Magleby om Statens Overtagelse. Hertil bevilgedes da 20,000 Rdl. af Kongens Civilliste, hvorunder Skoven blev lagt, medens Administrationen overtoges af Forstvæsenet 1845, og Beplantningen fuldførtes for Kronens Regning.

Ved Skoven ansattes en Fasanjæger og en Skovfoged. Fasaneriet har været oppe paa 800 à 1000 Stk., og der blev ved de aarlige Kongejagter skudt ca. 300 Stk. Den sidste Kongejagt fandt Sted i Novbr. 1919 (se Billedet Side 407).

Fasaneriet nedlagdes og Skoven blev frigivet d. 1. April 1920.

Kongelunden, der hører under Lystskovdistriktet (Skovrider Tilh. Skovfoged Otto, „Kongelunden".

Amagere i Nationaldragt ved Festen i „Kongelunden" Søndag d. 24. Juli 1904 til Fordel for Amagermuseet.

Jan Hansen Schmidt og Hustru. Købmand Petersen. Gaardejer Crilles Zibrandtzen. Gaardejer Jan Dirchsen. Fru Jacob Dirchsen.

Lærer Nøsted og Hustru. Fru Jan Gertsen. Fru Crilles Zibrandtzen. Crilles Zibrandt Jansen.

Westergaard) er et meget yndet Udflugtssted ikke alene for Øens Befolkning, men ogsaa for Københavnerne, der enten pr. Bane, Motorbaad, Rutebil fra Sundbyerne eller pr. Cykle gennem de smaa hyggelige Landsbyer, Tømmerup, Skelgaarde, Viberup, Ullerup eller ad den nye Kongelundsvej, har let Adgang til at komme herud.

Traktørstedet (det gamle Opsynsmandshus), der ligger paa en sollys Plet midt i Skoven er Samlingsstedet for de Besøgende. Her findes en hyggelig Have med gamle Frugttræer og Lysthuse, og under Skovens Træer findes Borde og Bænke, hvor den medbragte Mad kan fortæres i idyllisk Ro. Her findes Keglebane, stor Dansesal (man mindes uvilkaarligt: I Kongelunden skal Brylluppet staa, med Dans og klingende Spil) og Værten, Hr. Clemmensen, der er en Sønnesøn af den første Skovopsynsmand i Kongelunden, Jørgen Clemmensen, gør alt for at hans Gæster skal føle sig tilfredse. Kniber det paa en travl Søndag med at skaffe Plads, stiller han gerne sine private Værelser til Raadighed for Gæsterne.

Paa Hovedvejen fra Traktørstedet mod Stranden ligger Skovfogedboligen. Her bor Kongelundens populære og afholdte Skovfoged O. C. Otto, der den 1. Novbr. ifjor kunde fejre 25 Aarsdagen for sin Ansættelse i Lunden. Otto, der har lært Forstvæsenet hos Skovrider Schade i Gurre Vang og 4—5 Aar har deltaget i Opmaalingen af de danske Statsskove, tiltraadte Embedet i Kongelunden den 1. Novbr. 1897, fik kgl. Udnævnelse 1907 og blev Statsskovfoged den 1. Oktbr. 1919.

Paa Vejen, der fører fra Traktørstedet mod Amagers Sydspids, Aflandshage, finder vi den smukt beliggende Fasanjægerbolig (se Billedet Side 406). Her, omgivet af Lundens Naaletræer, Ege og andre Løvtræer, bor den ved Fasaneriets Nedlæggelse pensionerede Fasanjæger P. Albrechtsen, der ansattes d. 1. Oktober 1889 til at føre Opsyn med Fasaneriet og sørge for den nødvendige Fasan-steg til Kongens Bord. Hr. Albrechtsen og Hustru har den Tilfredsstillelse, gennem opnaaet Tilladelse, at kunne forblive boende her, saalænge de lever.

I Skoven er rejst Mindesmærker for Baron Løvenskjold og Jonas Collin. (Se Billedet Side 405.)

En ny Vejforbindelse mellem Kongelunden og København (Kongelundsvejen) etableredes i 1922. Vejen gaar fra Kongelunden i en lige Linie over Nøragersminde, Mejlgaard til Røde Mellemvej. At den vil faa stor Betydning for Amagers Beboere siger sig selv. Den vil ikke alene lette Torvekørselen for en Mængde Amagere, men Lodsejerne vil, gennem Salg af Grunde til Villabebyggelse, kunne drage stor Nytte heraf.

Vald. Larsen.

Obs. *Ved en Fejltagelse har vi under Billederne Side 384 undladt at anføre, at Fotografierne er optagne af Kgl. Hoffotograf Elfelt.*

Rettelse: Paa Side 383, 1. Spalte, 5. Linie foroven, er fejlagtig anført Aarstallet 1854, skal være 1834, og paa samme Side, 2. Spalte 11. Linie forneden staar 1775, skal være 1755.

Fra vor Vandring tilbage fra Amager til Slotsholmen, hvor vi i 1915 ved Værkets Paabegyndelse tog vort Udgangspunkt, bringer vi forskellige Mindeblade fra Christianshavn, fra Knippelsbro og fra Christiansborg Slot med omliggende Kvarter. Da det nye Slot i 1915 var under Opførelse, maatte vi opsætte at give en topografisk Beskrivelse af det genoprejste Slot, som vi altsaa nu bringer som Slut paa Værket.

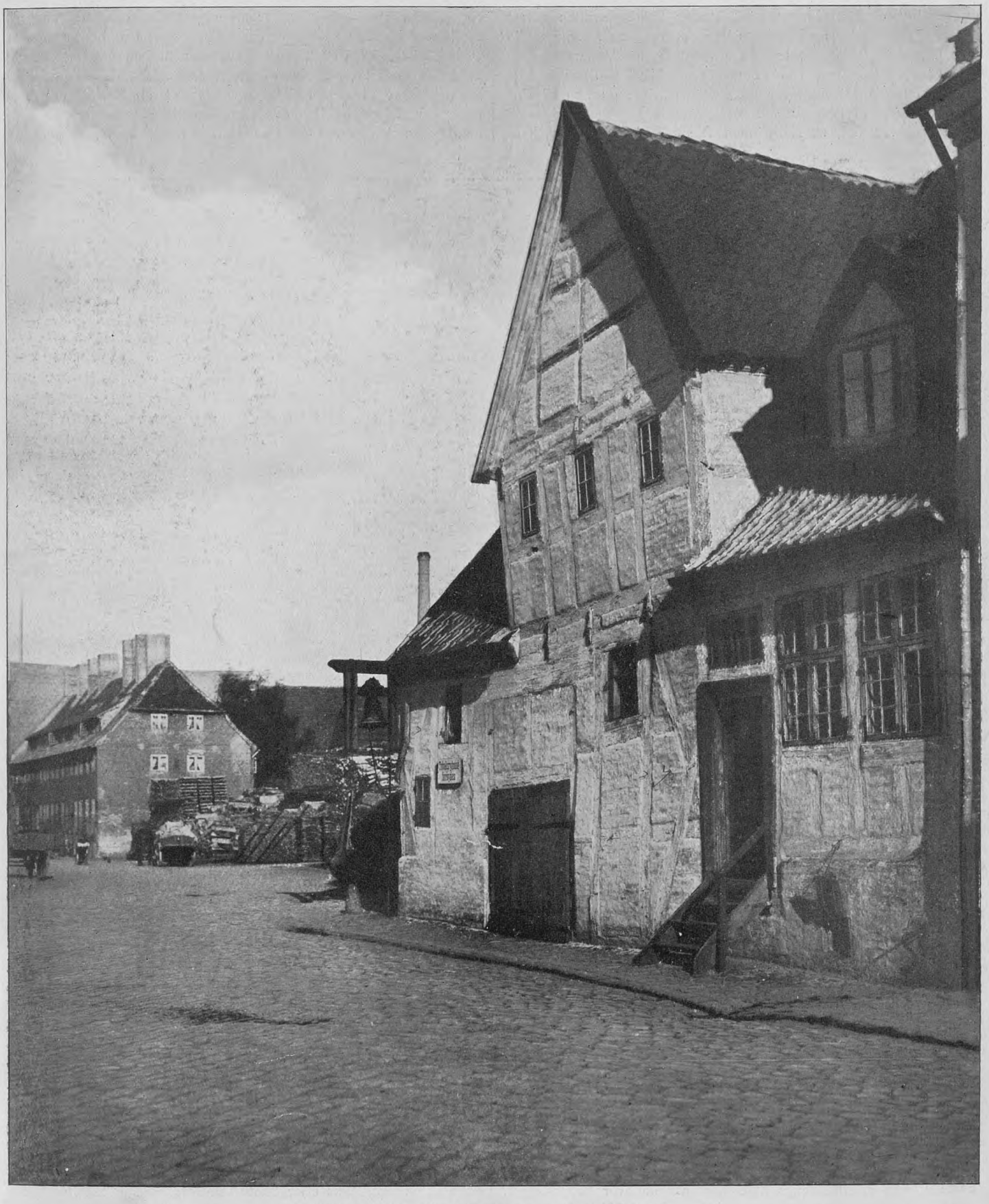

„Wilders Plads". Klokkehuset set mod Nordøst, Aar 1895.

I Baggrunden til venstre „Det røde Hus". Klokkehuset, som blev nedbrudt Aar 1899, stammede fra Pladsens allerførste Dage, ca. Aar 1740. Den paa Bygningen ophængte Klokke bar stadig, til Minde om Pladsens Grundlægger, Navnet Andreas Bjørns Klokke. Den rige Købmand og Skibsbygger Andreas Bjørn forestillede Aar 1735 Kong Christian VI, hvorledes Kanalen udenfor hans Pakhus, der vendte ud i Retning af „Matzmanns Plads" og før havde været 9 Fod dyb, nu var saaledes tilstoppet af udskyllet Fyld fra nævnte Plads og Volden, at en tom Baad mange Steder ikke kunde bringes frem. For at hindre Tilstopningen, saa at Kanalen igen kunde uddybes til Gavn for Byen, vilde han bekoste den dyre Indpæling og indrette Pladsen til Skibsværft, mod at erhverve Ejendomsret herpaa. Efter at have opnaaet kongelige Bevillinger af 18. Juli 1735 og 27. April 1742, drev han her et betydeligt Skibsbyggeri, hvor han, skønt han døde allerede Aar 1750, naaede at bygge 50 Skibe. Fra Aar 1762 til Aar 1803 ejedes Pladsen af Fader og Søn, Carl og Lars Wilder.

Medens Knippelsbro var itu.

I November Maaned 1875 indtraf den usædvanlige Begivenhed, som er gengivet paa Billedet Side 413, og som for en Tid bragte Forbindelsen mellem Hovedstaden og Christianshavn tilbage til samme primitive Tilstand som paa Christians IV's Tid.

En stor engelsk Damper vilde ikke lade sig regere igennem Knippelsbro, men gjorde en Drejning og trykkede uden videre Besvær hele Bropassagen mellem Strømpillerne og Nybørs ud af dens Leje, hvorved Broen led saa stor Skade, at Passagen for en Tid standsedes, tilmed paa et meget uheldigt Tidspunkt, idet Langebro netop samtidig var under Reparation, og kun til Nød kunde passeres af Fodgængere.

Et Held var det, at Kollisionen fandt Sted en Søndag, hvor kun faa Amagere var i Byen med deres Køretøjer, da disse jo maatte efterlades i Hovedstaden.

Imidlertid bragtes med prisværdig Hurtighed en hel Flotille af Baade i Virksomhed med at transportere de mange Mennesker over Vandet, og Færgestederne frembød et livligt Skue og en ikke ringe Trængsel, med de tætpakkede Baade pressende sig forbi hinanden; medens Kolossen, som var Skyld i Miseren, uanfægtet laa ved Kajen og lossede sin Last, uden andre Spor af Sammenstødet end en Bule i Stævnen.

Broen derimod stod og rakte sine to mægtige Klapper i Vejret som Vidner om den drøje Medfart, der var overgaaet den; tilsyneladende var der dog ikke meget at se paa den, kun et lille Mærke paa Siden viste Stedet, hvor den havde faaet Stødet, men kastede man et Blik langs Sporvejsskinnerne over Bropassagen, vilde man se, at de var drevne 16 Tommer til Siden for Sporet over Klapperne.

Imidlertid lykkedes det allerede Onsdag Middag at faa Broen farbar igen. Ved Hjælp af et Par Dampkraner, og iøvrigt støttet af et heldigt indtrædende Højvande, løftedes hele den mægtige Masse, hvis Vægt ansloges til 700,000 Pd., og anbragtes i det rigtige Leje.

Holmens Kirke i Aaret 1620.

Til Billedet af Holmens Kirke skrev Dr. O. Nielsen i Ill. Tidende $^{21}/_{9}$ 1879 følgende:

„Ved denne Kirke fremtræder først det paafaldende, at den ikke er bygget som andre Kirker med Choret i Øst, men at dette ligger i Sydvest. Dette tyder paa, at Bygningen oprindelig havde en anden Bestemmelse, og herom oplyses man ogsaa af en Indskrift paa Altertavlen, der er opsat 1661. Den begynder saaledes: „Udi Christiani Qvarti Tid anno 1619 den 5. Septembris er denne Sted indviet til en Kirke af Dr. Hans Povlsen Resen, Biskop i Sæland, efter at den tilforn havde været en Smedie udi dens nordøst Ende og kaldtes den store Smedie (som nu er paa Holmen), og udi den sydvest Ende haver været en Mynt, som nu Choret er, ovenpaa samme Mynt var en Navigationsskole". Denne Efterretning indeholder imidlertid mange Vanskeligheder for Fortolkningen, thi der blev først oprettet en Navigationsskole 1647, og denne havde ikke Lokaler her. Det er derimod sandsynligt, at den Holmens Skole, der oprettedes 1628 ved Bremerholm Laage, i sin første Tid har været holdt paa dette Sted og været benævnt Navigationsskole, thi det var Skolemesterens Pligt i $1^{1}/_{2}$ Aar gratis at undervise 12 Skibsdrenge ad Gangen i Læsning, Skrivning og Begyndelsen af Regnekonsten. Hvad Mynten angaar, da omtales Mynten paa Holmen 1564, Aaret efter at Bygningen skal være opført, men den har næppe været paa dette Sted længere end henved en Snes Aar, da den indrettedes i St. Klare Kirke paa nuværende Gammelmynt; det fremgaar heraf, at her ikke har været Mynt eller Skole samtidig. En anden Beretning, der er faa Aar ældre end den paa Altertavlen, taler hverken om Mynt eller Navigationsskole, men siger, at Chorbygningen havde været Bolig for Smedemesteren, og, indtil den blev Chor, Toldbod. Af den sidste Efterretnings noget uklare Udtryk synes man at kunne udlede, at i den første Tid efter Holmens Kirkes Indrettelse var Choret ikke paa det nuværende Sted, men Bygningen blev da benyttet som Toldbod, ligesom det af den førstomtalte

Christianshavns Torv, set fra Overgaden neden Vandet mod Sydvest, Aar 1895.
I Forgrunden Christianshavns Kanal, til venstre Fængslets Administrationsbygning, til højre Overgaden oven Vandet.
I Baggrunden Torvegade med Hjørnerne af Dronningensgade.

En Del af Christianshavns Kanal, set fra „Holms Huse" i Langebrogade i 1870erne.

Til venstre ses en Del af Burmeister & Wains Etablissement, og over Husene i Overgaden oven Vandet ses „Vor Frelsers Kirketaarn".
Originalen, som tilhører vor topografiske Samling, er en Akvarel, malet af den bekendte Arkitekturmaler, Lærer ved Kunstakademiet, Professor C. V. Nielsen.

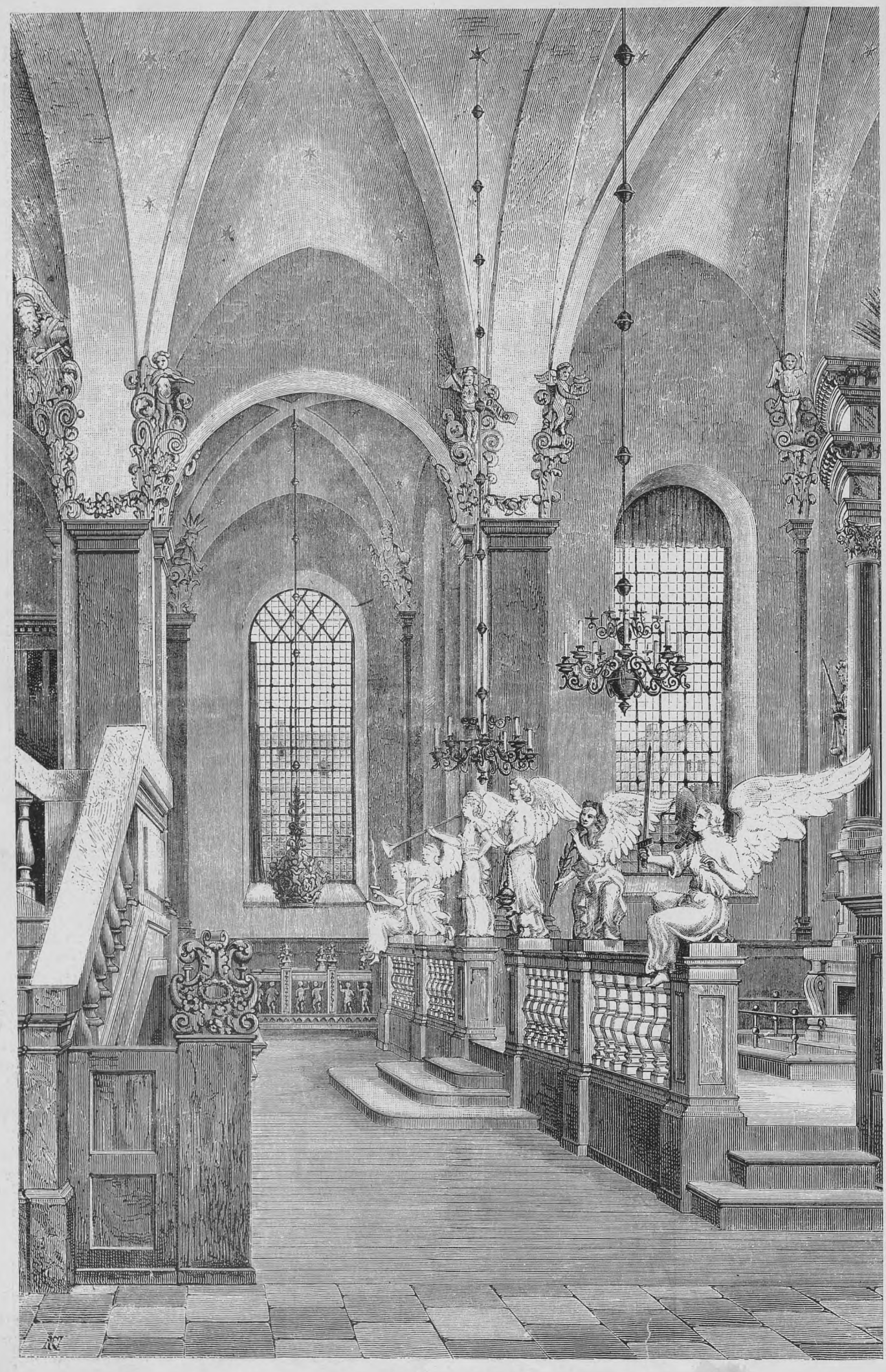

Parti af Koret i Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn. Tegnet 1882 af Professor C. V. Nielsen.

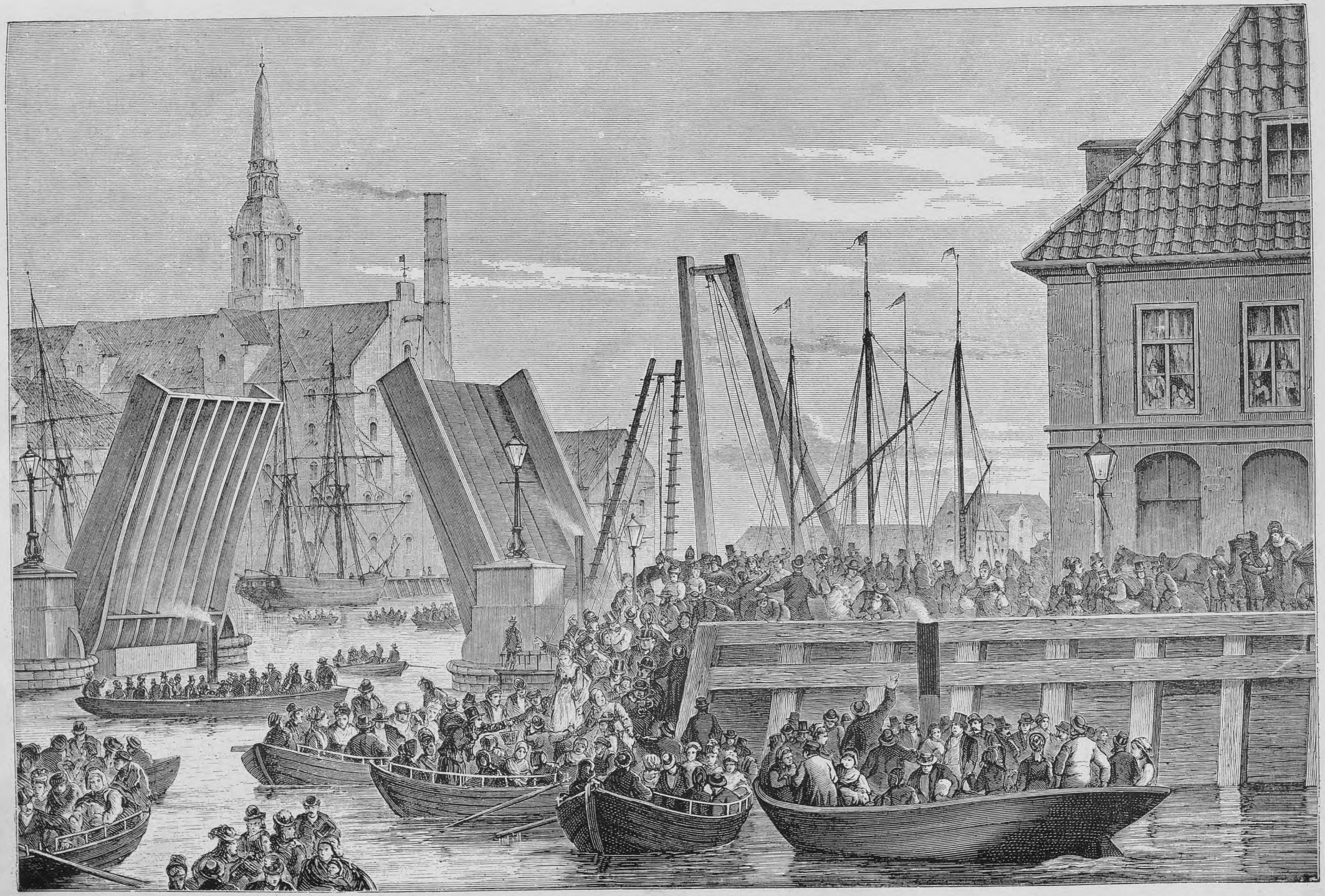

Forstyrrelse af Trafiken fra København til Christianshavn i 1875, da den i 1868—69 opførte „Knippelsbro" blev paasejlet af en stor engelsk Damper, som bevirkede, at Bropassagen trykkedes ud af sit Leje.

Se Teksten Side 410.

Indskrift paa Altertavlen ogsaa kun kan fremgaa, at der har været holdt Skole efter Indvielsen 1619; de to Beretninger kunne altsaa nok forenes, naar vi alene tænke os Skolens Varighed her kort og efter dennes Ophør henlægge Toldboden hertil.

I Aarene 1640—41 vide vi med Vished, at der blev foretaget en stor Udvidelse af Kirken, og det er da Choret blev indrettet paa dets nuværende Sted.

Chorbygningen var oprindelig meget høiere end den store Smedie, idet den var paa to Etager med tre Fag, som det ogsaa er fremstillet paa Billedet, og imod Slottet vendte en anselig Gavl, der indtager en fremtrædende Plads paa Prospekter fra Slutningen af det 16. Aarhundrede. Ved Udvidelsen i de nævnte Aar blev Gavlen mod Nordøst forhøiet og udstyret i Lighed med den ældre mod Slottet, men i en langt raaere Stil, Kirketaget fik samme Høide overalt, Forbindelsesmuren med Bygningen paa to Etager blev gennembrudt, og denne, som omtalt, omdannet til Chor. Videre forsynedes Kirken med Korsfløje af gule Flensborgersten, og den hele blev malet gul. Taget tækkedes med Skifer, og det spaantækte Spir flyttedes fra Skibets østre Ende indtil over Midten af Korset. Indgangen blev indrettet i Tilbygningen til Gaden, men den der anbragte Portal var Del af en ældre Bygning. Hele Kirken fik nye, høie Vinduer, og Mellemrummet mellem de to Etager i det nye Chor blev nedbrudt.

Det var i en for Riget pengefattig Tid, da Kirken fik sin Udvidelse, hvilken Omstændighed ogsaa har indvirket paa denne, idet den er bleven en af Christian IV's tarveligste Bygninger; det er ikke uden Grund, at man har fortolket Kongens Valgsprog netop paa denne Kirkes Portal R. F. P. (regnum firmat pietas) som „Riget fattes Penge". Endnu 1646 havde Glarmesteren, uagtet sine idelige Krav ikke faaet Betaling for Vinduerne, og samme Aar tillod Kongen vel Menigheden at opsætte et Orgel i Kirken, „dog uden os nogen Omkostning enten for fornævnte Orreværk eller dets Opsættelse at tilskrive i nogen Maade".

Kirkens Menighed var fra først af alle Over- og Underordnede, der tjente ved Flaaden og paa Holmen, paa Arkeliet, Proviantthuset, Bryggerset og Vognstalden foran Slottet, hvortil senere kom alle de, der boede paa Slotsholmen, der i Frederik III's Tid for en stor Del blev udparcelleret og bebygget, saa at Christian VI igen maatte købe alle derliggende Eiendomme, for at give det nye Christiansborg en fri Beliggenhed. 1632 forbød Kongen at lade Lig begrave udenfor Nørreport, men Menigheden maatte alene benytte den nye Kirkegaard, der 1628 var tillagt Kirken; denne laa omtrent, hvor nu det kgl. Theater staar. 1647 omtales den nye Kirkegaard udenfor Kirken, hvor man gav dobbelt Betaling for Begravelse, og 1660 blev en Mur opsat omkring Chorets Urtegaard og Pladsen der „til de hensovede Guds Børns Hvilested forordnet og indhegnet".

Den Sundorphske Handel paa Hjørnet af Boldhusgade og Stranden.

(Se Billedet Side 415).

„Illustreret Tidende" skrev i 1876 følgende:

„Da en saa gammel Handel hører til Sjeldenhederne, og da den, naar den har bestaaet saa længe, maa formodes at være bekjendt i videre Kredse, vil det vist interessere Publicum at erfare, hvorledes denne Handel er begyndt og senere har udviklet sig.

Stifteren af den er Hans Pay, som var født i Drammen og hvis Forfædre, idetmindste i to Generationer, havde været Kjøbmænd sammesteds. Familien Pay antages at stamme fra Skotland eller England, ligesom Colletʼerne, der for omtrent 200 Aar siden kom derfra til Norge, og med hvilke Pay'erne ogsaa vare besvogrede; saaledes var Stifteren Hans Pay's Morbroder Poul Heltzen, der var Conferensraad og Deputeret i Rentekammeret, gift med en Collet. En Broder til denne Heltzen var Etatsraad og Oberberghauptmand i Kongsberg, en Søster var gift med Borgemesteren i Skeen, Justitsraad Benzon, og to andre Søstre vare giftede ind i en dengang meget rig og formaaende Familie i Norge, Leuch, der senere er uddød. Saaledes havde Hans Pay formaaende Onkler og Tanter; og gode Forbindelser ikke alene i Norge, men ogsaa i Kjøbenhavn, hvor ommeldte Conferensraad Heltzen blev ham en god Støtte. Hans Pay nød sin Undervisning i Norge, men da han var tyve Aar gammel kom han i 1758 paa Contoir hos John & David Brown i Kjøbenhavn, der syntes at være meget driftige og duelige Kjøbmænd, og hos hvem han forblev i sex Aar, de sidste to Aar som Bogholder og Kasserer.

Da hans Faders Bo, der havde henstaaet i adskillige Aar paa den Tid blev sluttet, opsagde han sin Tjeneste og rejste til Norge, ivrig efter at komme i en selvstændig Virksomhed, og modtog der et Tilbud fra sine gamle Principaler om at vende tilbage i deres Tjeneste mod at faa en aarlig Gage af 100 Rdl. (!), hvis han ikke havde nogen bedre Bestemmelse. Men, efter at han var kommen tilbage fra Norge, foretog han i 1767 og 1768 en Reise

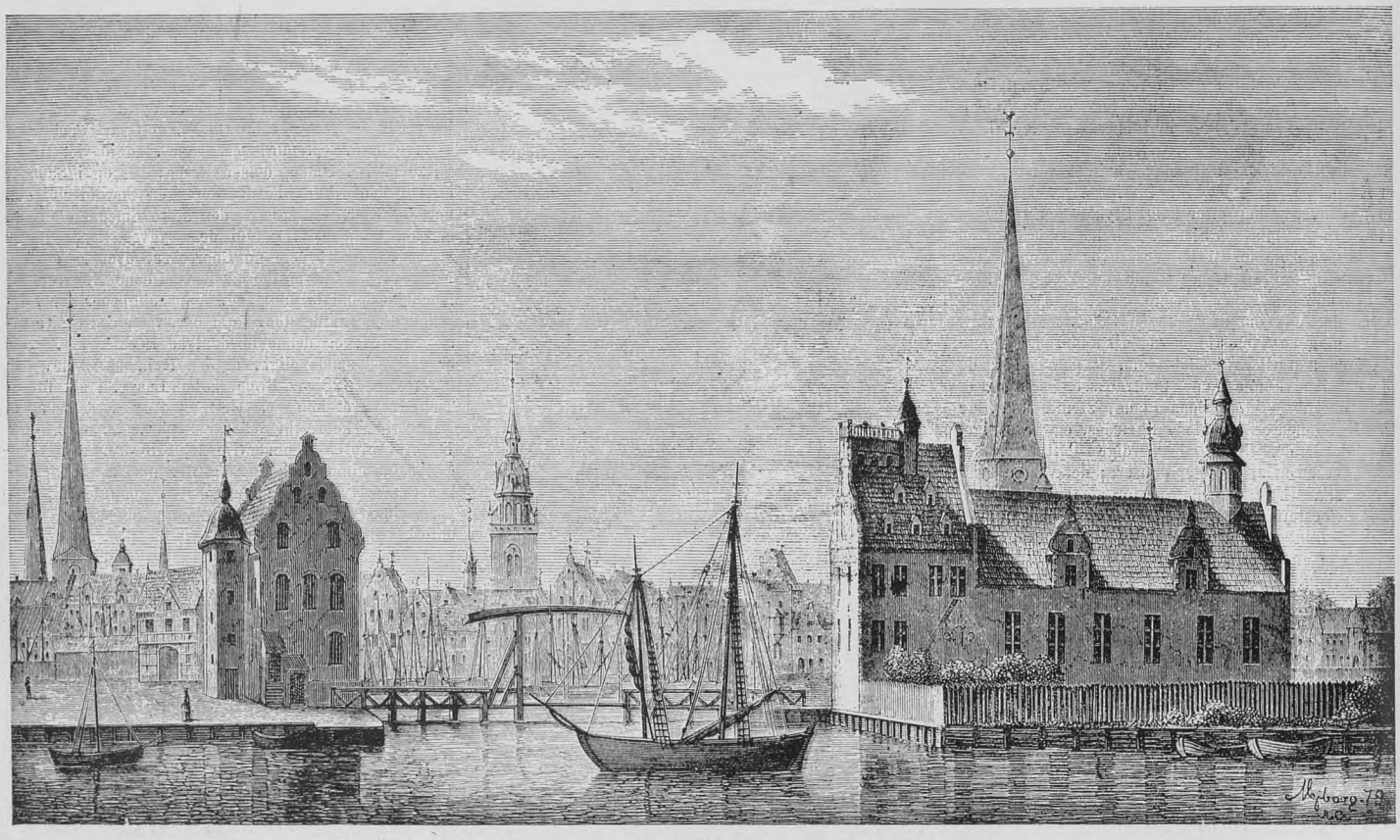

Parti ved Holmens Kirke i 1620. Se Teksten Side 410.

til St. Croix med en Capitain Word, med hvis Broder han, efter at være kommen hjem derfra, associerede sig. Dette Compagniskab synes imidlertid ikke at have været ret heldigt og opløstes igjen efter tre Aars Forløb. Pay havde haft Bevilling som Porcelainshandler, men forresten havde de haft Commissioner og Handel saavel paa Provinserne som i Udlandet. Compagniskabet havde Contoir paa Hjørnet af Boldhusgade og Stranden, hvor den Sundorphske Forretning endnu findes, og efter dets Opløsning leiede Hans Bay en Del af Huset, der dengang var større end for Tiden og havde tre Døre ud imod Boldhusgaden, hvoraf den ene blev Indgang til hans Boutik. Samtidig, nemlig 5te April 1771, fik han Bevilling til at handle med alle Slags Urtekramvarer. Ved Slutningen af næste Aar kjøbte han Huset for 7000 Rdl. d. C. og Aaret efter (1773) giftede han sig med Søsteren til Mand tilstaaede Bevilling til at handle med Urtekramvarer maatte gaae over paa hendes tilkommende Mand, idet hun aabent bekjendte, at hun „savnede Indsigt og den rette Bestyrelse", hvorfor „Næringen daglig aftog", saa at „hun ansaa et nyt Ægteskab for uomgængelig fornødent for hende". Ansøgningen blev allernaadigst bevilget med den Bemærkning, at man gjennem Magistraten havde erfaret, at den, som hun agtede at indlade sig i Ægteskab med, var en Person, navnlig Søren Sundorph, som havde lært Contoir-Handling"; Ansøgningen lød nemlig kun paa, at „saa ubestemt hendes Valg endnu var, saa sandsynligt synes det, at samme kunde falde paa en Kjøbmand, der ikke er udi Urtekræmmerlauget". I Slutningen af Aaret (1778) fandt Brylluppet Sted, og fra Søren Christian Sundorph, der saaledes blev Eier af Huset og Handelen, nedstammer i lige Linie de

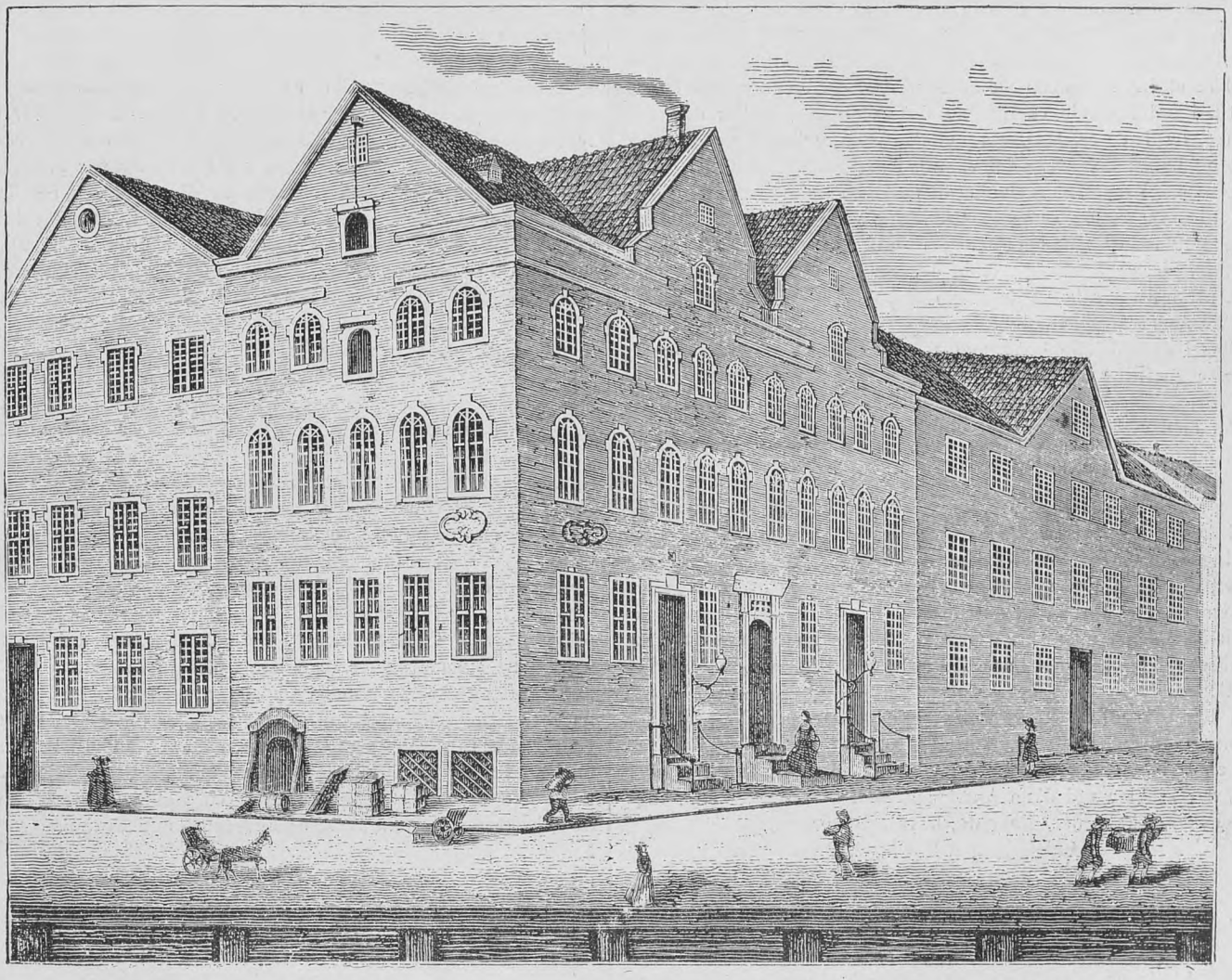

Urtekræmmer Sundorphs Hus paa Hjørnet af Boldhusgade og Ved Stranden, som det var 1794, før Københavns Ildsvaade.
Se Teksten Side 414.

Tømmerhandler og Grosserer Andreas Collstrup, en Bedstefader til nuværende Tømmerhandler og Borgerrepræsentant, Oberst R. Collstrup. Disse Søskende stammede fra Forstaden til Byen Aabenraa, og havde antaget Navnet „Collstrup" efter denne. Søsterens Navn var Mette Christine: hun havde dengang fyldt tyve Aar og boede hos Broderen, der ligeledes hidtil havde været ugift. At de Nygifte begyndte meget smaat, kan man slutte deraf, at de udleiede enkelte Værelser i Huset endog maanedsviis, for største Delen til Normænd og Engelskmænd. Det følgende Aar fik Hans Pay Bevilling til at „brygge Vineddike af Rosiner", hvilket Bryggeri han havde i Husets Kjelder, og næste Aar blev han optaget i „Kræmmercompagniet", men først den 28. Juni 1776 blev han indskrevet som virkelig Urtekræmmer, formodentlig fordi han ikke havde staaet i Lære. Efter at Ægteskabet var blevet velsignet med to Børn, døde han i 1777, 39 Aar gammel, medens Enken endnu kun var 25 Aar.

Havde hun ikke haft den driftige og velstaaende Broder ved sin Side, var Handelen gaaet istaa, men selv ved hans Medhjælp følte hun, at det gik tilbage, og allerede næste Aar indgav hun derfor en allerunderdanigst Ansøgning om, at den hendes afdøde senere Indehavere af denne Forretning, medens den oprindelige Stifter Hans Pay's Navn er vedblevet at conserveres som Fornavn for Sundorph'erne.

Søren Christian Sundorphs Navn var egentlig Søren Christensen; han var bondefødt i Nørresundby ved Limfjorden, hvor hans Fader, idetmindste tildels, ernærede sig ved Fiskeri, og efter Sundby antog han Navnet Sundorph og forandrede Christensen til Christian. Efterat han var blevet confirmeret, fik han, saaledes som det dengang paa Grund af Stavnsbaandet var nødvendigt, Fripas af Godseieren til „som ungt Menneske at forsøge sin Lykke i Verden" og til „ubehindret at passere og repassere". Han erholdt paa Passet en fordelagtig Paategning om, at han „som en lydig Søn havde gaaet sin gamle Fader tilhaande", og at han „imidlertid var voxet i Guds Naade og Vor Herre Jesu Christi Kundskab ved Ordets flittige Hørelse og den hellige Nadveres værdige Brug", og dermed begav han sig i Foraaret 1761 i en Alder af 17½ Aar til Kjøbenhavn, hvor det synes, at han i forveien havde sikkret sig en Condition hos Brødrene Peter og Ole Møller, der paa Handelens Vegne oftere kom til Aalborg og vistnok var af Slægten. Disse havde netop Aaret forud etableret

sig og havde Contoir i Huset ved Stranden, ved Siden af det senere Sundorphske Hjørnehus, men havde derhos, idetmindste i Førstningen, en „Krambod", formodentlig med Hørkram, hvori Søren blev beskæftiget. To Aar derefter døde hans Fader, og da Moderen allerede forlængst var død, stod han saaledes ene, medens han dog havde adskillige Slægtninge i sin Hjemstavn. Hvad han havde lært i sin Ungdom, var vel ikke stort, men af et Brev af 1764 fra en Broder kan man see, at der i Aalborg var en saakaldet „tydsk Skole", hvori lærtes dette Sprog samt „der kleine Buckhalter", og hvor Eleverne havde baade Kost og Logis. Hvorledes det siden gik Søren Christian Sundorph i de følgende Aar, er ubekjendt, men af et forefundet Beviis fra 1767 sees det, at han dengang laante en Snedkersvend 50 Rdl., og af en forefundet Opgjørelse fra Udgangen af 1770 sees han at have haft et Mellemværende, stort 54 Rdl. 2 M. 2 Sk., med „Mr. Blach", og at han beregnede samme Renter for $2^1/_2$ Aar af 30 Rdl. Lidt Penge har han altsaa faaet mellem Hænder, og lidt Trafik for egen Regning har han efterhaanden begyndt paa. I August 1773 indgik han et Interessentskab med Nic. Heinrich Wismer, som havde Boutik i Boldhusgade, et Hus fra det Sundorphske eller dengang Payske, og i dette Hus, som eiedes af Wismer, fik Sundorph Kost og Logis; deres Handel var med „Chinesiske, Ostindiske og Vestindiske Varer", idet Sundorph nemlig specielt erholdt Bevilling til „i store og smaa Partier at udsælge de fra vore Vestindiske Bilande kommende Varer, saasom Sukker, Sirup og Caffebønner". Dette Interessentskab, der var begyndt netop samtidig med, at Hans Pay holdt Bryllup i Nabohuset, hævedes i 1778, da H. Pay Aaret forud var død og hans „Efterleverske" — som hun kaldtes i de officielle Dokumenter — havde erhvervet den ovenomtalte Bevilling til, at hendes tilkommende Mand maatte handle med Urtekramvarer, ligesom hendes afgangne Mand havde gjort. En Maaned efterat Søren Chr. Sundorph var bleven gift, tog han Borgerskab, nemlig den 18de Januar 1779, og i samme Aar fik han et „Privilegium til at forhandle alle Slags Tobakker samt selv rive og skære Snus-Tobakker". Hans Handel indskrænkede sig ikke til Boutikshandel, men han drev ved Siden deraf Forretninger baade i det Store og Smaa med forskjellige Slags Varer, der ikke hørte til Urtekram, ja han drev endog til sidst en temmelig vidtløftig Vexeltrafik og havde Skibspanter, saa at formentlig den Sundorphske Handel hverken før eller senere har haft det Omfang, som i hans Tid. Ved det asiatiske Compagnies Auctioner, der holdtes flere Gange om Aaret, eftersom Skibene kom hjem, var han en fast Kjøber og det oftere for saa store Summer ved en enkelt Auction som 10, 15 à 17000 Rdl., imedens dog en Del blev kjøbt af ham pr. Commission. Det var navnlig The, der kjøbtes ved disse Auctioner, men ogsaa Porcellain, Sukker, Peber, Rhabarber, Nanquin, Tørklæder o. s. v.

Foruden de Forbindelser, som Sundorph havde arvet gjennem sin Formand Pay i Norge og England, havde han selv omfattende Bekjendtskaber i Jylland, navnlig Aalborg, og hans Forretninger strakte sig desforuden til Sverig, Rusland, Holland, Hamborg, Lybeck og Holsten. At han havde gode Forbindelser her paa Stedet, kan man blandt andet se af de Fortegnelser, han, efter Datidens Skik, har efterladt om, hvo der var Faddere ved hvert af hans Børns Daab. Blandt disse befindes saaledes: Chr. Johannes Blachs Enke, Fru Agentinde Johanne Blach, og hendes senere Compagnon Erichsen, Conferensraad Rybergs Kasserer; Grosserer H. R. Saabye, Axel M. Mørck hos Ryberg, Bankkasserer Lacoppidan, Sukkerrafinadeur H. Ladiges, Grosserer Hans Friis, Urtekræmmer C. Fr. Fiedler, Hofbogtrykker C. T. Schultz, den svenske Consul Grosserer Gustmeier og den preussiske Consul Grosserer Buschy.

Som Alting gik allerbedst, indtraf i Februar 1794 den sørgelige Katastrofe med Christiansborgs Brand, som fremkaldte en hel Forstyrrelse hos de ligeoverfor Boende, og omtrent samtidig kom Sundorph til Skade ved at støde sit Skinneben mod en Foustage, hvilket rimeligvis fra først af ikke blev ændset, men senere udviklede sig til Rosen og tilsidst blev farligt og nødte ham til at ligge; og saaledes underskrev han paa Sengen, endnu Dagen før han døde, flere Forretningsbreve. Hans Død, den 5te October 1794, indtraf dog uventet, da han knap havde naaet en Alder af 51 Aar. — Hans Kone stod saaledes nu anden Gang som Enke, men med den Forskjel fra den første Gang, at nu havde hun, foruden de til Forretningen hørende Folk, der vist saa godt som alle havde Kost og Logis i Huset, at forsørge af første Ægteskab en Søn og en Datter, og af andet Ægteskab tre Sønner og to Døtre, af hvilke den for Handelen bestemte ældste Søn af andet Ægteskab, der ogsaa siden overtog den, dengang endnu kun var femten Aar. Saasnart Enken havde faaet Tid til at sunde sig lidt efter dette haarde Stød, indtraf i Juni 1795 Kjøbenhavns store Brand, hvorved Huset paa Hjørnet af Boldhusgade og Stranden nedbrændte i den Grad, at Grunden maatte ryddes. Nu var det atter Mette Christine Sundorphs Lykke, at hun havde den ligesaa dygtige og formaaende som redebonne Broder ved sin Side, men hun fortjener ikke desto mindre alligevel selv at nævnes formedelst den Kraft og Fatning, hvormed hun gjennemgik Alt, hvad der blev hende beskaaret, og hvorved hun ogsaa opnaaede en Alder af næsten 82 Aar med et jevnt tilfreds Sind, skjøndt hun ikke var fri for legemlige Svagheder og navnlig i flere Aar var saa godt som blind. — Broderen eiede et Hus i Ny Kongensgade bag Slottet, hvori han boede med sin Familie, og derhen flyttede nu Søsteren efter Ildebranden med sin Børneflok. Paa Slotspladsen, hvor de Brandlidte fik Tilladelse til at opføre interimistiske Rækker af Træskure, fik Broderen som Tømmerhandler snart bygget et saadant for hendes Handel, og af forefundne Breve fra den Tid sees, at disse blev adresserede til „Velædlede Mdm. Sal. Sundorphs, udi Boutiquen paa Slotspladsen nærmest Holmensbro". Hun havde imidlertid haft, foruden sit Hus, tillige sine Varer og Meubler assurerede, nemlig ialt for 33,600 Rdlr., og paa disse Policer fik hun strax et Forskud af 6000 Rdlr. Det gjaldt nu om snarest mulig at faae Huset opført, hvilket skete saa hurtigt, at det første Brev derfra blev skrevet i October 1796 og umiddelbart derefter blev det Pakhus opført fra Nyt af, som siden stadig er blevet i Sundorphernes Eie, nemlig i Admiralgaden, og hvortil det formedelst Grundens Fugtighed blev anseet fornødent at nedramme 64 Pæle. Paa denne Tid havde Enken den Glæde, at hendes ældste Datter af første Ægteskab blev gift med Sæbesyder Fengers Søn, Handelskasserer N. E. Fenger, men alt det næste Aar døde han, efterat Ægteskabet var blevet velsignet med en Datter, og saaledes ramte der Enken atter en Sorg og Skuffelse. Bemeldte Datter blev siden gift med Sukkerraffinadeur og Grosserer, Bankdirecteur H. G. Christensen.

Det tidligere Firma blev i 1799 ombyttet med „Mette Christine sal. Sundorphs Enke & Comp.", hvilket dog senere igjen forandredes til „Sundorphs Enke & Søn". Ifølge Broderens Raad ophørte Enken efter sin Mands Død at give sig af med „Vexel- og andre resikerlige Forretninger", og saaledes gik Handelen efterhaanden mere og mere tilbage til ren Boutikhandel i Forbindelse med de for en Urtekramhandel uundgaaelige Commissioner. Foruden den ovennævnte Søn, nemlig Christian Severin Sundorph, der var opkaldt efter Faderen Søren Christian, var der endnu en yngre, som ogsaa bestemtes til Deltagelse i Handelen, da den ældre Broder var svagelig. Christian Sundorph blev optaget i Lauget i 1812 og giftede sig i 1816, men levede kun ti Aar derefter, og døde i en Alder af 46 Aar af Brystsyge, hvilken Svagelighed formodentlig foraarsagede, at han var af et mere stille Gemyt end den yngre Broder. Et Beviis paa, at han forresten var en vel anseet Borger, er det, at han var udnævnt til Medlem af Stadens Fattigdirection; hans Enke lever endnu i en Alder af 84 Aar. Hans Død var atter en bitter Skaal at tømme for den gamle Moder, som overlevede ham i otte Aar og til sin Død vedblev at boe i Huset, medens hun saaledes mere eller mindre fra 1773 og til 1834 havde hjulpet til at holde det Hele sammen. — Den oftnævnte yngre Søn, som var den yngste af alle Enkens Børn, bar efter Handelens Stifter Navnet „Hans Pay Sundorph" og var paa Grund af sit livlige Temperament kjendt i en større Kreds, ligesom han vistnok endnu lever i Manges Erindring. Da han var 26 Aar, blev han, samme Aar som den ældre Broder giftede sig, optaget i Lauget, nemlig i 1816, og fik derefter en Anpart i Forretningen, medens dog Moderen vedblev at være Eier af Huset, og den ældre Broder af Lageret og Handelen. Han blev i 1820 gift med en Datter af Naboen i Boldhusgaden, Kjøbmand Klinting, som havde overtaget den fra Holbergs Comedier bekjendte Erichsenske Tobakshandel; da Broderen i 1827 døde, afkjøbte han dennes Enke Handelen, og samtidig kjøbte han Huset af Moderen, hvorved han saaledes blev eneraadig over Forretningen og forandrede nu Firmaet til „H. P. Sundorph". Han lagde i Særdeleshed Vind paa Thehandelen, der vel allerede før hans Tid havde været godt renommeret, og

Kancellibygningens Façade i 1883 mod Slotsholmsgade.

I Baggrunden det i 1884 nedbrændte Christiansborg Slot, og til højre herfor ses Helligaandskirkens Spir. Tegnet af Professor C. V. Nielsen (se Teksten Side 418).

navnlig skal han være kommet ind i denne Branche derved, at han, da det Asiatiske Compagni blev hævet, underhaanden skal have opkjøbt hele Restbeholdningen af The, navnlig de gængse Sorter og Pakninger. Han døde i en Alder af 70 Aar i Aaret 1860, efterat han i de sidste Par Aar havde været sygelig og derfor, vistnok meget imod sin Villie, havde maattet overlade Forretningens Styrelse til sin Søn, thi han var utrættelig i og fandt sin største Glæde i at passe denne og selv overbevise sig om, at Alting gik ikke alene ordentlig, men med megen Accuratesse, som ikke kunde undlade at koste Anstrengelse. Sønnen, Georg Christian Sundorph, var i 1856 indtraadt i Lauget og modtog Handelen ved Faderens Død i en god Forfatning, som endnu mere blev fremmet ved hans efter Faderen arvede Flid, Orden og Interesse for Forretningen. Denne har allerede i mange Aar ikke indskrænket sig til egentlig Boutikshandel, men tillige væsentlig været grundet paa Leveringer til Godseiere, Forpagtere, Præster og andre Embedsmænd i alle Landets Provindser, ja endog til Udlandet. Det var derfor meget sørgeligt, at denne unge virksomme Mand i en Alder af kun 49 Aar i forrige Aars Sommer skulde blive standset paa sin Løbebane; hans Moder fulgte ham en Maaned efter, og saaledes kom hans Enke til at staae tilbage med fem umyndige Børn i det gamle Hus. Den Afdøde havde imidlertid ikke været ubetænkt paa, at han kunde blive bortkaldt herfra, inden det Tidspunkt var naaet, hvortil han stræbte, nemlig at han i en Søn kunde finde en Medhjelper, og han efterlod sig saaledes en Bestemmelse om, at Forretningen for det Tilfælde, at ved hans Død den for Handelen bestemte Søn ikke endnu skulde være myndig, enten skulde hæves eller ialtfald indskrænkes til en Thehandel, samt at det gamle Hjørnehus skulde conserveres i Familien; han har altsaa ufeilbarlig levet i Haabet om, at Handelen senere igjen paany skulde opstaae i sin gamle Skikkelse og sit fulde Omfang. I Overensstemmelse med dette den Afdødes Ønske er Forretningen fra 1ste Juli for Enkens Regning og under det gamle Firma foreløbig gaaet over til en Thehandel. Men efter den hæderlige Fortid, som denne Forretning har haft — hvad enten man vil regne dens Begyndelse fra den Tid, da Hans Pay i April 1771 fik Bevilling til al Slags Urtekramhandel og leiede en Del af Huset, eller fra 28de Juni 1776 (altsaa nu netop for 100 Aar siden), da han, efter hans egne Optegnelser, „blev indskrevet udi Urtekræmmerlaugets Protocol som virkelig Urtekræmmer", eller fra Slutningen af Aaret 1778, da Søren Christian Sundorph blev gift med Pays Enke — maa man ønske og tør man haabe, at det ikke vil vare ret mange Aar, før den for Handelen bestemte Søn, der bærer den oprindelige Stifters Navn, vil indtage en værdig Plads i Rækken af den Sundorphske Slægt. —

Ovenstaaende Beretning er meddelt for Størstedelen efter originale Breve, Documenter og Optegnelser, som have været opbevarede ved den Sundorphske Forretning.

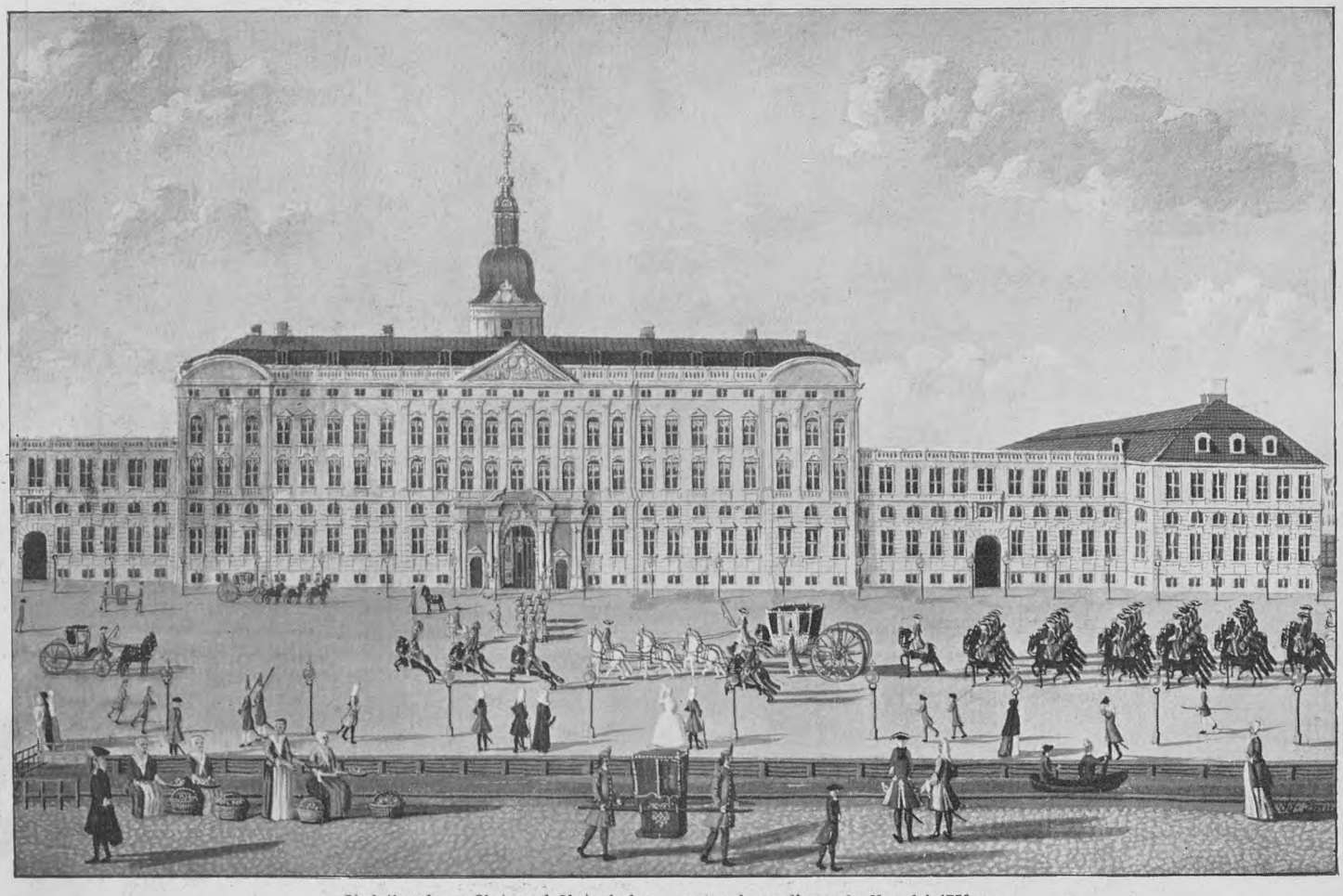

Christiansborg Slot med Slotspladsen og den foran liggende Kanal i 1750erne.
En kongelig Karet med 6 Heste, Forridere og Eskorte kører over Slotspladsen.

Kancellibygningen i Slotsholmsgade.

(Se Billedet Side 417).

Der hvor Kancellibygningen nu staar, laa i Frederik II's Tid Dronningens Stald. Til højre for denne, hvor senere det kgl. Bibliotek var, laa Tøjhuset, og hvor Tøjhuset nu ligger, laa Kongens Stald. Saa blev der holdt Flyttedag. Frederik III byggede Biblioteket, og Tøjhuset blev flyttet til den Plads, Kongens Stald havde indtaget. Ogsaa Dronningens Stald maatte forsvinde tilligemed et mindre Hus, der laa ved Siden af den, omtrent paa Hjørnet af den nuværende Slotsholmsgade, og som kaldtes Kongens Slagterhus, saavelsom ogsaa den „Vedhave", der laa Øst derfor og som strakte sig hen til, hvor nu Opgangen til Børsen findes. Senere stod der paa det Sted, hvor Dronningens Stald havde været, et Boldhus, men det lod Frederik IV nedrive, og der lod han opføre „den store og nye rektangulære Bygning" — siger Pontoppidan — „som med et almindeligt Navn kaldes Cantzelliet, men foruden det danske, tydske og Krigs-Cantzelli tillige begriber Rentekammeret". Endvidere oplyser den nævnte Forfatter, at Huset som „haver ind ad trende Fløie og lukkes paa den fjerde Side ved Proviantgaarden, bestaar af tre Etager foruden Kjælderen og holder i sin Hoved-Facade 100 Alen". Paa denne Hoved-Facade er det nu, at „Hans Maiestæts Bryst-Billede

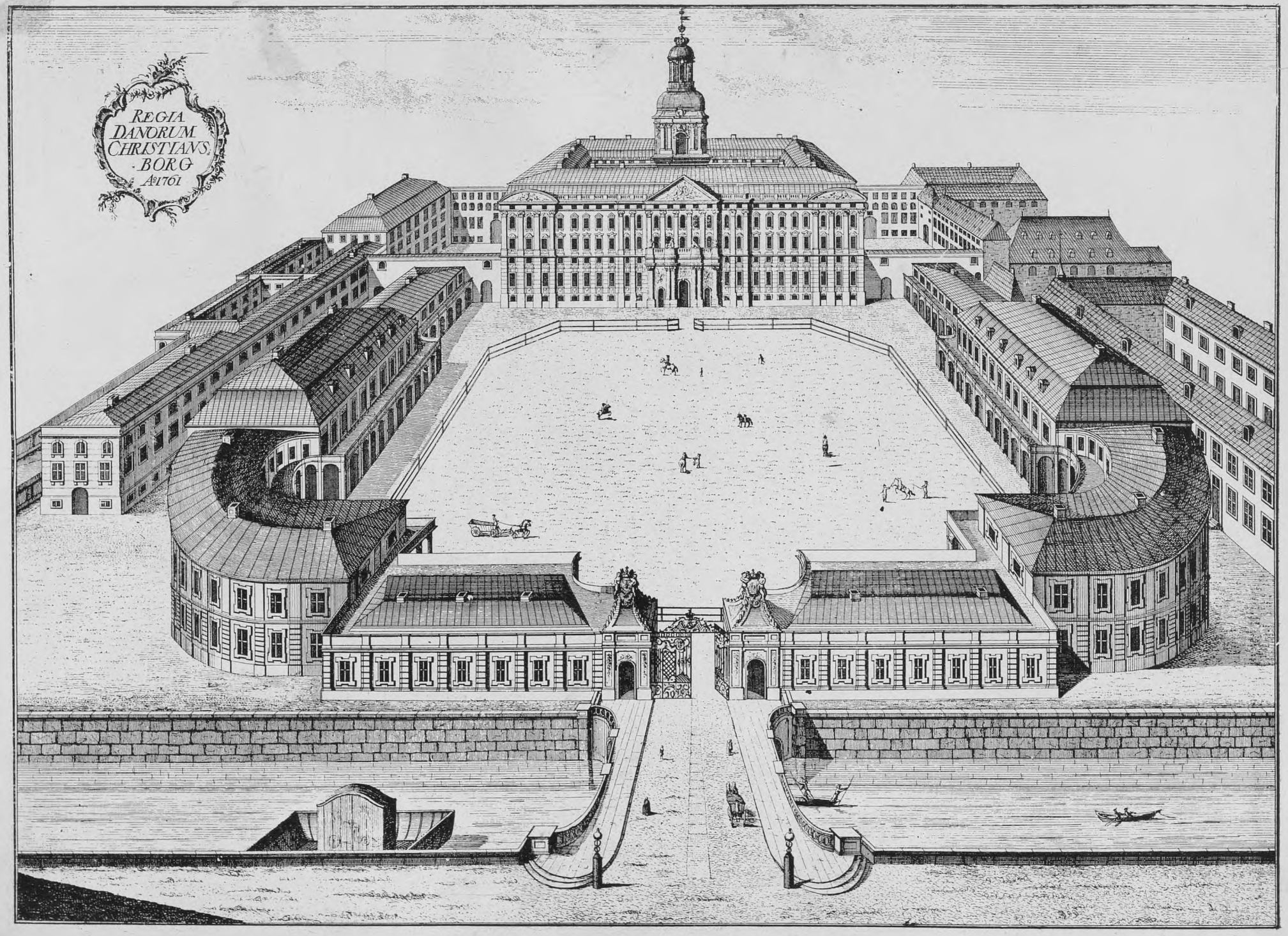

Christiansborg Slot, set fra Frederiksholms Kanal i Aaret 1761.
I Forgrunden fører Marmorbroen over Slotskanalen til Ridebanen.

af hvid Marmor sees, omgivet med mange Trofæer og Ornamenter i hugne Steen paa den store Frontespice over Porten".

Derimod fortæller Pontoppidan ikke, hvem den Kunstner var, der udførte dette Værk, og hvilken Historie, der knytter sig til det. Kunsthistorikeren, Dr. I. T. Meier, har Fortjenesten af at have fremdraget dette Blad af vor Fortids Bygningskunst.

Det er Christoph Sturmberg der er Mester for det store Relief paa Kancellibygningen. Man ved saa lidt om ham, at det ikke med Bestemthed kan siges, om han var dansk eller tysk, heller ikke ved man nøjagtig, naar han var født — hans Fødselsaar antages at ligge mellem 1670 og 1675 — derimod ved man, at han var gift, havde Børn og — var fattig. Den 14. Februar 1718 sluttedes der Kontrakt med ham om Udførelsen af det store Relief paa Kancellibygningen. For dette Arbejde forlangte han kun 1200 Rdl., men endda vilde Bygmester Ernst ikke give mere end 1000 Rdl., og saa skulde Kunstneren tilmed selv lægge Materialer til. Den fattige Sturmberg gik, som det synes noget uoverlagt, ind herpaa, og i Marts 1718 rejste han til Udlandet for at gøre Indkøb af Marmor og Sandsten. I Hamborg købte han tre Blokke Marmor, hvoraf Frederik IV's Buste og det under denne anbragte Rigsvaaben er udført, og i Bremen købte han endvidere de nødvendige Sandsten til den øvrige Del af Relieffet. Sturmberg kom derefter hjem og begyndte paa dette uhyre Relief, som er næsten 60 Fod langt og indtil 25 Fod højt, men den uheldige Kontrakt hvilede tungt paa ham; han kom i stor Gæld og blev forfulgt af sine Kreditorer. I over to Aar rettede han derefter „viele Supliken" til Kongen. I et af sine Bønskrifter klager Kunstneren sig gudsjammerligt; Stenpriserne og Fragterne vare stegne saa „erschräcklich", saa „gottlos", at han alene i Fragt havde maattet betale 240 Rdl. Arbejdet var nu imidlertid færdigt og opstillet, men han havde tilsat 300 Rdl. og var derved kommen i stor Gæld. Han ansøgte derfor om Kongens Naade og Ernst anbefalede Supliken til allernaadigst Bønhørelse, men det hjalp ikke. Først senere, da Sturmberg imedens havde faaet Arbejde paa Fredensborg, lykkedes det ham ved at henvende sig til en af Frederik IV's mest betroede Mænd, Kammerraad Lautrup, at opnaa en Hjælp paa 200 Rdl. Kort efter blev han angreben af en hidsig Feber, som snart lagde ham i Graven.

Den græske Deputation.

Den 30. Marts 1863 udstedte Nationalforsamlingen i Athen et Decret, ifølge hvilket Grækerne udvalgte Prins Christians (Chr. IX) næstældste Søn, Prins Vilhelm af Danmark, til Konge i Grækenland, og overdrog en Deputation, bestaaende af tre Mænd, Admiral Konstantin Kanaris, Thrasyboulos Zaimis og Demetrius Grivas, at rejse til København og erholde den danske Regerings Samtykke til dette Valg.

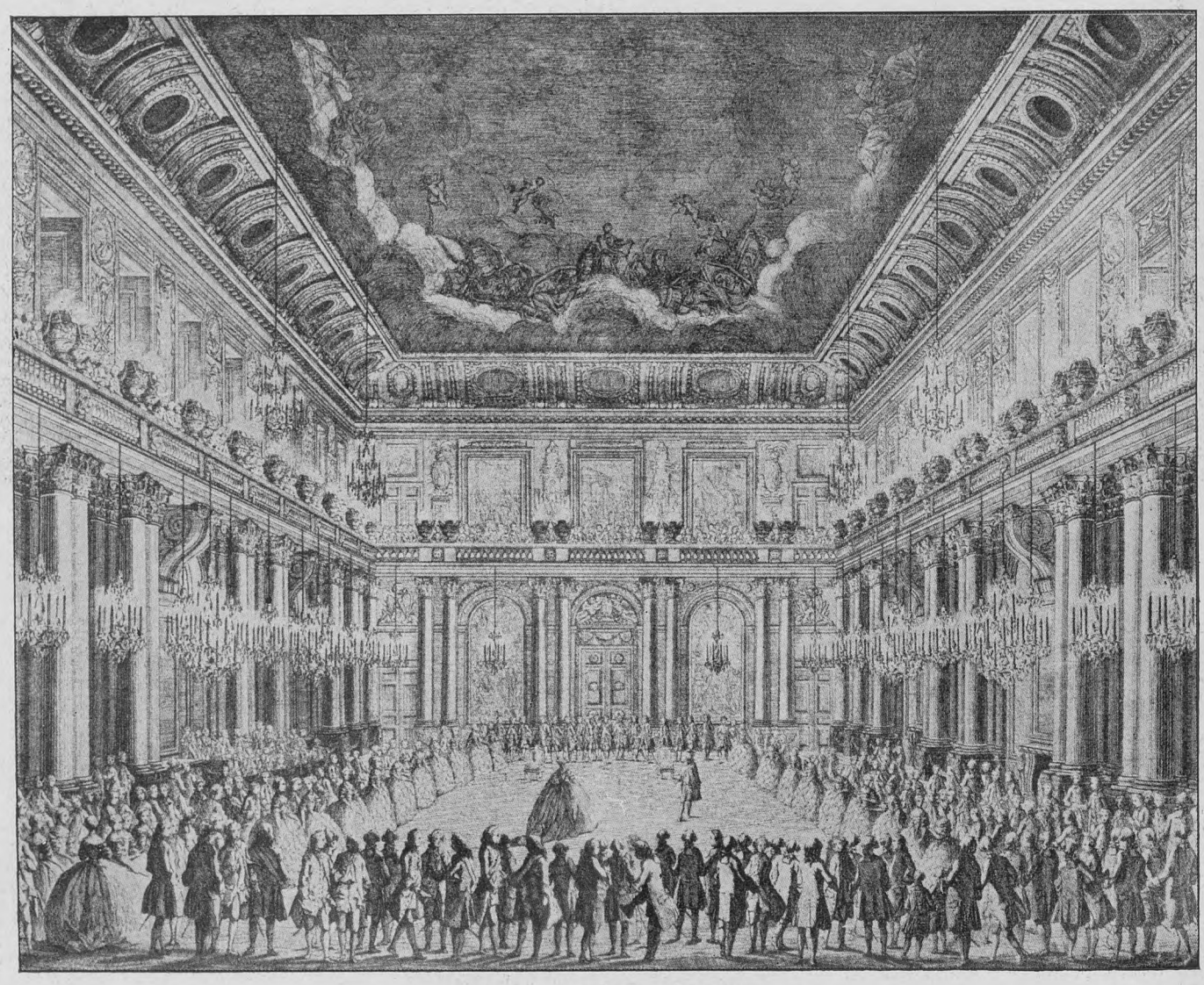

Riddersalen paa Christiansborg Slot.

Billedet forestiller det i Anledning af Chr. VIIs og Dronning Caroline Mathildes Bryllup 8. November 1766 afholdte Bal i Riddersalen paa Christiansborg.

Den 6. Juni 1863 modtog Frederik d. VII Deputationen paa Christiansborg Slot, hvor Admiral Kanaris paa Græsk oplæste en Tale, hvori han fremførte Nationalforsamlingens Ønske og Begæring, som Kongen besvarede officielt i en noget længere Tale, hvormed han tilkendegav, at han for sin unge Frænde vilde modtage den Krone, til hvilken Prinsen var blevet kaldet af det græske Folk. Men idet Frederik VII derpaa indbød Prins Vilhelm til at træde op paa Tronens andet Trin, henvendte han uden for Ceremoniellet — og udelukkende efter sit Hjertes Tilskyndelse — følgende Ord til den unge Fyrste, som gjorde et dybt og uforglemmeligt Indtryk paa alle de tilstedeværende:

„Jeg vil give Dig, forinden Du forlader dette Sted, et hjerteligt og velment Raad. Lad det stedse være Din Stræben at vinde og bevare Dit Folks Kærlighed; jeg vil ikke rose dig dermed, men det er af Erfaring, jeg taler, naar jeg siger, at deri bestaar en Konges sande Lykke. Hold fast paa Dit Lands Forfatning, stræb

Det andet Christiansborg Slot, bygget 1820—1828, som nedbrændte i 1884.

Det andet Christiansborg Slot, set fra Holmens Kanal, 1873, samme Aar som Fr. VII's Rytterstatue blev opstillet.

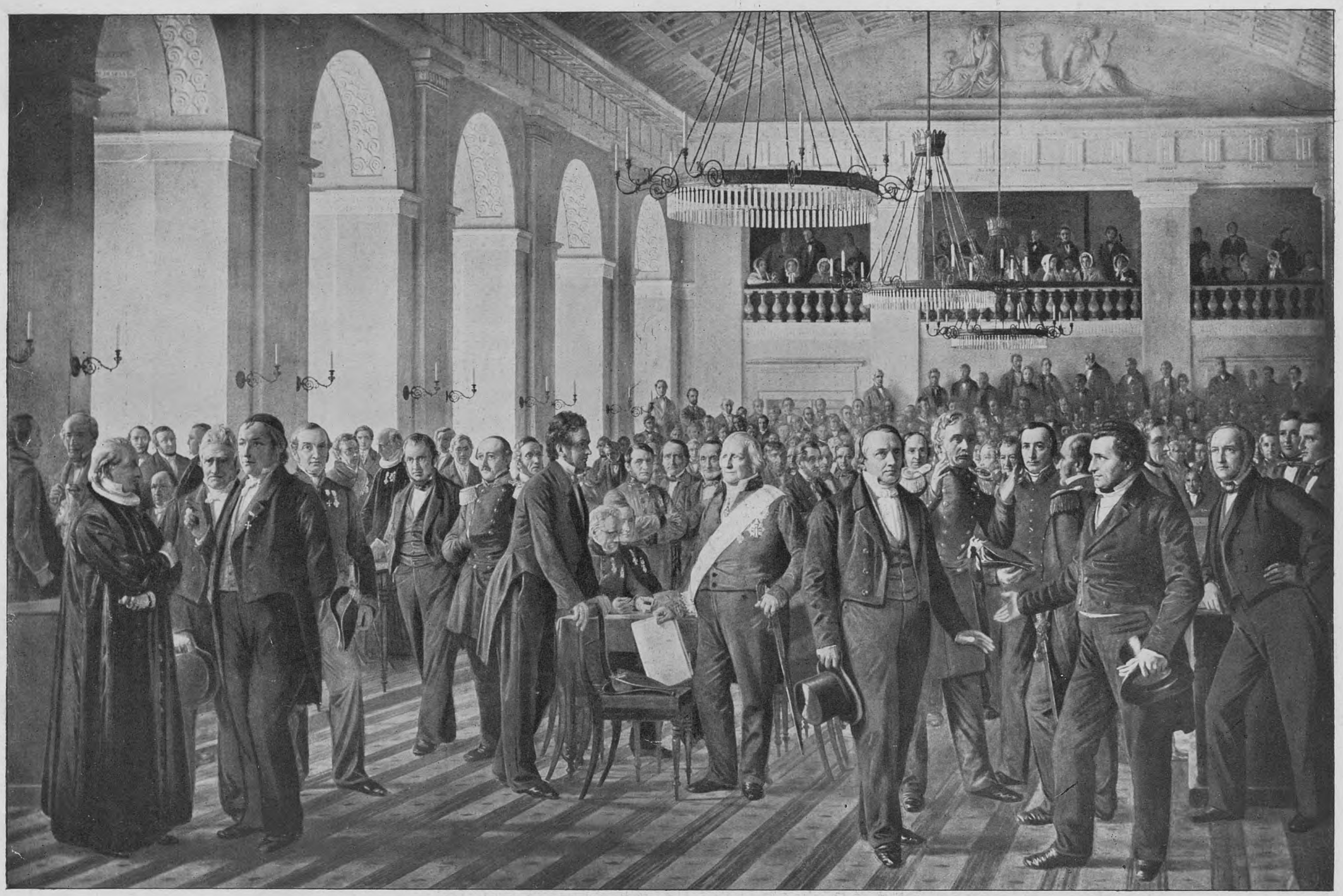

Madvig. L. N. Hvidt. Adler. *Den grundlovgivende Rigsforsamling paa Christiansborg Slot 1849. Efter Constantin Hansens Maleri.* Zahrtmann.
H. N. Clausen. I. F. Shouw. A. F. Krieger. Andræ. Hall. Sponneck. A. W. Moltke. Monrad. Tscherning. Knuth. Orla Lehmann. Ploug.

stedse at skaffe den Anerkendelse og sørg for, at den bliver overholdt. Naar Du gør Dig dette til Regel, vil det gaa Dig og Dit Land vel".

Derefter smykkede Frederik VII den nyvalgte hellenske Konge med Elefantordenens Insignier og sagde tilsidst til ham: „Modtag Din gamle Konges Velsignelse; Gud være med Dig paa Din Fremtidsvej!"

Om Aftenen afholdtes i Riddersalen et stort Galataffel, hvori halvtrediehundrede Personer deltog, dette, saavel som Deputationens Foretræde, gengives paa Billederne Side 425.

alle de mange blinkende Kroner. Musiken bruste ned fra begge Galleriets Endevægge.

Den første Dans traadte Kongen med sin unge skønne Datter Dagmar, medens Dronningen førtes af sin Søn Kong Georg.

Vort Billede Side 426 gengiver denne Episode.

Rigsretten i Landstingssalen paa Christiansborg 1877.

Rigsretten i 1877 nedsattes i Anledning af, at Etatsraad Tietgen af Staten havde erhvervet Marmorkirken med Omgivelser,

Frederik VII underskriver Grundloven paa Christiansborg Slot 5. Juni 1849.
Efter et samtidigt Mindeblad.

Sponneck. A. W. Moltke. Madvig. Bardenfleth. H. N. Clausen. Zahrtmann.

Kong Christian IX og Dronning Louises Sølvbryllup.

Den 26. Maj 1867 fejrede Kong Christian IX og Dronning Louise deres Sølvbryllup ved en Festlighed paa Christiansborg Slot.

Om Morgenen vækkedes København med en Reveille, udført af 36 Tambourer af Borgervæbningen. Gardens Musikkorps spillede i Haven ved Amalienborg en Festhymne af Niels Gade. Omgivet af Familien kørte Kongeparret til Højmessen i Frue Kirke, hvor Sjællands Biskop, Konfessionarius, Dr. theol. Martensen prædikede.

Efter Frokosttaflet modtoges Ministrene samt talrige Deputationer. Et Folketog af Sangforeningernes Medlemmer bragte en tusindstemmig Hyldest. I Kongens Have afholdtes Børnefest, og 4000 Rosinboller blev kastet i Grams.

Dronningens Fader, Landgreve Vilhelm af Hessen samlede Slægten til Middag, men ved 9 Tiden kørte Sølvbrudeparret i den gyldne Galakaret med Løbere foran gennem den illuminerede By til Christiansborg Slot, hvor den store Aftenfest afholdtes, med Bal i den pragtfulde Riddersal, som straalede i Lysskæret fra

idet han bl. a. forpligtede sig til at opføre en smuk Kirke paa Ruinens Sted.

Folketinget fandt imidlertid, at Regeringen ved denne Transaktion havde overskredet sin Myndighed, og krævede de paagældende Ministre, som havde haft med Sagen at gøre, nemlig Krieger, Holstein-Holsteinborg og Fonnesbech, sat under Anklage.

Vort Billede gengiver et Møde i Rigsretten. Paa Formandspladsen sidder Justitiarius i Højesteret, Gehejmeraad Mourier, med Rigsretsmedlemmerne fra Landstinget paa sin højre Side og fra Højesteret paa sin venstre, nærmest Formanden sidder Lensbaron Zypthen-Adeler og Conferensraad Mollerup. Den offentlige Anklager, Folketingsmand, cand. jur. Hørup og de Anklagedes Forsvarer, Højesteretsadvokat Klubien har Plads lige overfor Formanden, og umiddelbart foran disse sidder Sekretærerne, Højesterets-Protokolførerne Scharling og Thrane.

Christiansborg Slot.

„Før og Nu", der i det meste af et Decennium ved en indgaaende, systematisk detailleret Beskrivelse satte sig til Opgave at bevare de topografiske Minder om Danmarks Hovedstad gennem de vekslende Tider, staar nu ved sin endelige Afslutning netop paa det Punkt, hvorfra Værket ved sin Start, den 1. Januar 1915, gik ud — nemlig paa Slotsholmen. Med dette Punkt som et naturligt Centrum har vi i en stor Cirkel bevæget os omkring København og befinder os idag atter i dette Centrum, -- med velberaad Hu og af en dobbelt Grund.

Borgen paa Slotsholmen i den Havnestad, som Bisp Absalon opbyggede, var jo nemlig det uanselige men spirekraftige Frø, som i Aarhundredernes Løb skulde vokse op til det stærke Træ, der blev Landets Hoved, de tre skandinaviske Rigers største By. Dette Sted tog vi derfor som det selvfølgelige Udgangspunkt for Beskrivelsen af København, og at vi nu paany standser netop her, for at tage Afsked med vore mange Læsere, der trofast har fulgt os paa den mere end otteaarige Vandring, sker ikke tilfældigt men efter en nøje forudlagt Plan.

I Aaret 1915, da vi indledede vort nu afsluttede Værk, var det „tredje Christiansborg" under Opførelse efter den sørgelige Ildsvaade i Oktober 1884. I mere end en Snes Aar havde Københavnerne maattet døje den Tort at have den sværtede Ruin af Kongeborgen daglig for Øje, før Byens vise Fædre — Gud bedre det! — endelig tog sig sammen for at raade Bod paa denne nationale Ynkværdighed.

Men Arbejdet paa Slottets Genrejsning var ved Begyndelsen af 1915 kun i en saa ringe Grad fremskredet, at „Før og Nu" nødvendigvis maatte indskrænke sin Beskrivelse af det nye, mægtige Bygnings-Kompleks til de nødtørftigste Ord og til fotografiske Gengivelser af den store Plads, der med sine Stilladser og uhyre Dynger af Murbrokker henlaa i vildt Kaos, og af det Slot, som vi engang i Fremtiden kunde vente at se løfte sig ud af al denne Forvirring som Fugl Føniks af Asken.

Nu staar det tredje Christiansborg, ialfald i det Ydre, fuldtfærdigt og — lad os sige det straks — som et Bygningsværk, der er Rigets Hovedstad værdigt. Utænkeligt vilde det naturligvis være, om ikke et Kæmpearbejde som dette og i et lille Land som vort, hvor *invidia*, paa Dansk den gule Misundelse, trives saa ualmindelig frodigt, skulde have udfordret Kritikken, baade blandt de faa Kyndige og de tusinde enfoldige Eftersnakkere, dobbelt i en Tid, som den vi desværre nu maa gennemleve, hvor den uvederhæftige Middelmaadighed i næsten alle Forhold fører det store Ord. Dog -- det synes virkelig, som om Stridens Bølger omsider er ved at lægge sig, og som om den offentlige Mening er ved at fastslaa som en Kendsgerning at det nu genopførte Slot tjener sin Bygherre, Thorvald Jørgensen, til Ære og vil bevare hans Navn med Hæder til de kommende Slægter.

Øjeblikket er da nu inde til, at „Før og Nu" kan give de mange supplerende Oplysninger om det nye Christiansborg, hvori vi 1915, da Genrejsningen var i sin Begyndelse, var forhindret.

Af forskellige Grunde mener vi imidlertid, at det vil være i vore Læseres Interesse, som en Indledning til disse Oplysninger, at se det nuværende Slot i en Belysning, der i korte Træk genopfrisker Erindringen om Slotsholmens og de vekslende Kongeborges minderige Historie.

Paa Slotsholmen, ved Fiskerlejet Hafn, rejste Biskop Absalon — vor Bys uforglemmelige Grundlægger — i det tolvte Aarhundrede en Borg, om hvis Udseende man desværre ikke har nogen klar Forestilling, da intet Billede af denne Bygning er os efterladt. Kun om dens Beliggenhed ved vi Besked ved Hjælp af „Absalons Brønd". Bispens Tro paa, at her var en Plads med rige Muligheder for Opvæksten af en fremtidig Storstad, vidnede om genial Forudseenhed. Aarhundredernes Danmarkshistorie gennem Tiderne beviste, maaske i højere Grad end han selv havde turdet haabe det, hans Kongstankes Gyldighed.

I det paafølgende Hundredaar efter Grundlæggelsen blev Absalons Borg indtaget og dens Befæstning, hvorfra Kampen var ført med de gridske Vender, som vilde tilegne sig Herredømmet over Øresundets rige Sildefiskeri, lagt øde. Og efter at den paany var bleven opført i sin første Skikkelse, ødelagdes den atter, ved Midten af det 13. Aarhundrede, af den Rügen'ske Fyrste Jarimar. Ufortrødent rejstes den igen og stod saa uantastet, indtil Kong Valdemar Atterdag i 1361 lod den nedrive og opbyggede den første Kongeborg, der dog ikke blev fast Kongeborg, før Christoffer af Bayern i 1443 tog blivende Ophold paa Slottet, hvorved København ophøjedes til Residensstad for de dengang forenede tre nordiske Riger.

Fra dette Tidspunkt skriver sig Byens rivende Fremvækst. Kongens Residensstad trak de tre Rigers Adel til sig, Embedsmandsstanden fik her sit naturlige Midtpunkt, Handelsmænd og Haandværkere kom skarevis til — kort og godt, Danmarks Hovedstad var skabt!

Landets første, faste Kongeborg fik sin højtidelige Indvielse, da Kong Christoffer i 1445 fejrede sit Bryllup med Markgreven af Brandenburgs Datter, Dorothea. Til større Festligheder og meget fornemme Repræsentationer var Kong Valdemars Slot imidlertid for lille, og under de følgende Regenter, Christian II, Frederik I lige til Christian IV, der ifølge Holbergs Paastand tænkte paa at rive det ned og bygge et helt nyt, blev det bestandig udvidet og forbedret.

Først under Frederik IV ombyggedes Slottet i saa stor en Udstrækning, at det godt kunde kaldes en Nedrivning. I Aaret 1727 indviede han den nye Bygning, der var alt andet end skøn, og at den kun stod i fire Aar, indtil Christian VI og den pragtelskende Sophie Magdalene var kommen paa Tronen, syntes en retfærdig Skæbne.

Den 24. April 1733 nedlagde Christian VI Grundstenen til det første Christiansborg, der indviedes den 26. November 1740, uden at det dog var bygget ganske færdigt, — hvad det egentlig aldrig blev. Men et stolt Bygningsværk var det, et arkitektonisk set pragtfuldt og storstilet Slot, der imidlertid, ligesom det andet Christiansborg, i sin Konstruktion havde en skæbnesvanger Skavank, der medførte dets altfor tidlige Ødelæggelse. For at forhindre Røgplagen havde man nemlig anlagt lange Varmekanaler saa nær ved Bygningens Træværk, at dette ved stærke Indfyringer maatte gaa i Brand.

Den 26. Februar 1794, efter at Ilden længe havde ulmet ubemærket i Slottets Indre, slog Flammerne om Eftermiddagen pludselig ud af Vinduerne i Arveprinsens Lejlighed, der laa mod Syd ud imod Hoftheatret. Inden den næste Morgen var det herlige Slot en rygende Grushob, og henved en Snes Mennesker havde tilsat Livet. At Vinden var sydlig reddede — ligesom ved Branden hundrede Aar senere — de kongelige Stalde og Hoftheatret.

Naar Tegningerne til Christiansborg Slot Nr. 2 først forelaa færdige i 1808, og naar Arbejdet paa dets Genopførelse først paabegyndtes i 1820, var Aarsagerne til denne paafaldende lange Stilstand af en værdigere Art end de, der forhalede Opførelsen af det nuværende Christiansborg. Offervillighed og Samdrægtighed skortede det ikke paa. Men den store Brand i 1795, der lagde en stor Del af København i Aske, — Krigen 1801, — Byens Bombardement i 1807, — den herskende Pengekrise og endelig Norges Adskillelse fra Danmark og de Begivenheder, denne Katastrofe havde medført, — — ja, alt dette kunde nok med god Grund optage Tankerne i anden Retning!

Den 1. November 1828 indviedes det andet Christiansborg, hvis Historie det neppe er nødvendigt at genkalde i Læsernes Erindring. Kun saa meget: Var Christian VII's, Struensees og Caroline Mathildes Navne fortrinsvis knyttede til det første, vil til det andet Christiansborgs Historie særligt Frederik VII's folkekære Navn være bundet, og det var rigtigt og fortjent, at hans smukke Rytterstatue fik den Plads i København, den har. Han var den sidste Konge, der residerede fast paa Slotsholmen, og det Slot, der Natten mellem den 3. og 4. Oktober 1884 nedbrændte, havde været Skuepladsen baade for hans brede, folkelige Glæder og for alvorlige historiske Begivenheder, ved hvilke den joviale Folkedrot var optraadt med en Majestæts ophøjede Værdighed, og det vilde have været ham en langt dybere Sorg, om han var bleven Vidne til sit kære Christiansborgs Ødelæggelse, end den Slotsbrand forvoldte ham, da Frederiksborg sank i Grus, saa forsmædelig og sørgelig end denne Ulykke var.

Det var om Eftermiddagen, ved Tiden omkring fem, den 3. Oktober 1884, at Rygtet om, at Christiansborg Slot brændte, fløj ud over København. Ligesom ved den forrige Brand var det i Kompleksets sydlige Del, Ilden havde fænget, og ligesom sidst havde den luret længe i Slottets Indre, før den tog synligt fat. Der opstod en grænseløs, fortvivlet Forvirring. Flammehavet bredte sig med en forfærdende Hast, og uforberedt var man i den Grad, at det hed sig, at da de vældige Gaseksplosioner drønede gennem Slottet, og man vilde lukke for Hovedhanen, vidste man ikke, hvor Nøglen fandtes! Og efter nogle Timers Forløb maatte man indskrænke sig til at redde de Kostbarheder, Slottet gemte, bl. a. den kongelige Malerisamling. Om at redde Slottet selv maatte man opgive ethvert Haab.

De Københavnere, der overhovedet havde kunnet og villet søge Hvile i denne Oktobernat, vaagnede op om Morgenen til det bedrøvelige Syn af en rygende Ruin. Hvad der var sket, følte af Mange som en Nationalsorg, og dobbelt fordi lange Tiders politiske Kævlerier havde splittet Folket i Partier, der var indbyrdes bittert uforsonlige. Den store Ulykke skabte ingen Samdrægtigheds Aand, og den haabløse Stemning gav sig i Pressen sit mest prægnante Udslag i Christen Berg's kategoriske, selvbevidste Ord: „Paa denne Tomt skal intet Christiansborg opføres for tredje Gang!"

Christen Berg's Tirade var naturligvis kun tom Theatertorden. Men alligevel — som saa ofte, baade før og siden, viste det sig, at politiske Rumlerier kan virke hæmmende paa en god og stor Sags Vækst. Altfor lang Tid maatte gaa hen — ja, et helt nyt Slægtled skulde fødes, før man kunde paabegynde Opførelsen af det Christiansborg, om hvilket vi nu skal berette.

Det var den 15. November 1903, paa 40 Aarsdagen for Christian IX's Regeringstiltrædelse, at Loven om Christiansborg Slots Genopførelse endelig vedtoges og stadfæstedes, efterat man allerede i 1895 havde forkastet et Bygningsforslag, der var udarbejdet efter Arkitekten, Theophilus Hansens Plan. Samfulde atten Aar forløb, før man i Enighed kunde samles om en ny. Ifølge den ovennævnte Lov blev der nu udskrevet en offentlig Konkurrence, og henved et Par Aar senere forelaa da Resultatet. Den udmærkede Arkitekt Thorvald Jørgensen's Plan sejrede i Konkurrencen.

I November 1907 nedlagdes Grundstenen til det nye, tredje Christiansborg, og den 28. Maj 1918, efter mere end en Menneskealders Forløb, kunde Rigsdagen atter holde sit Indtog paa Slotsholmens historiske Jord.

I hurtige og korte Rids skal vi nu give en Beskrivelse af det

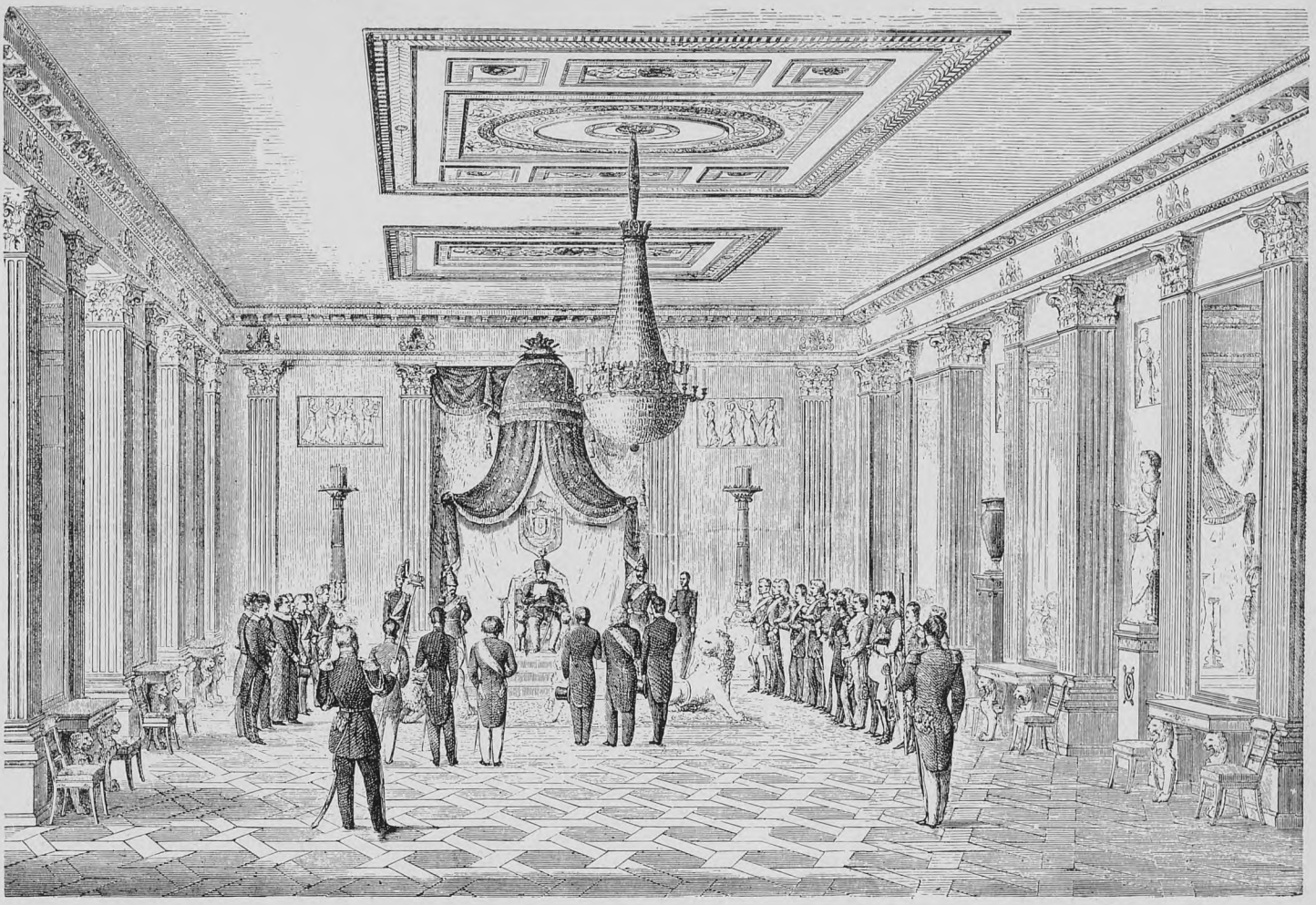

Den græske Deputation overrækker 6. Juni 1863 Kong Frederik VII Nationalforsamlingens Dekret om Prins Vilhelm til Danmarks Udnævnelse til Konge af Grækenland (se Teksten Side 420).

Prins Frederik (Fr. VIII). Frederik VII. Prins Vilhelm. Prins Christian. Prins Ferdinand. (Chr. IX).

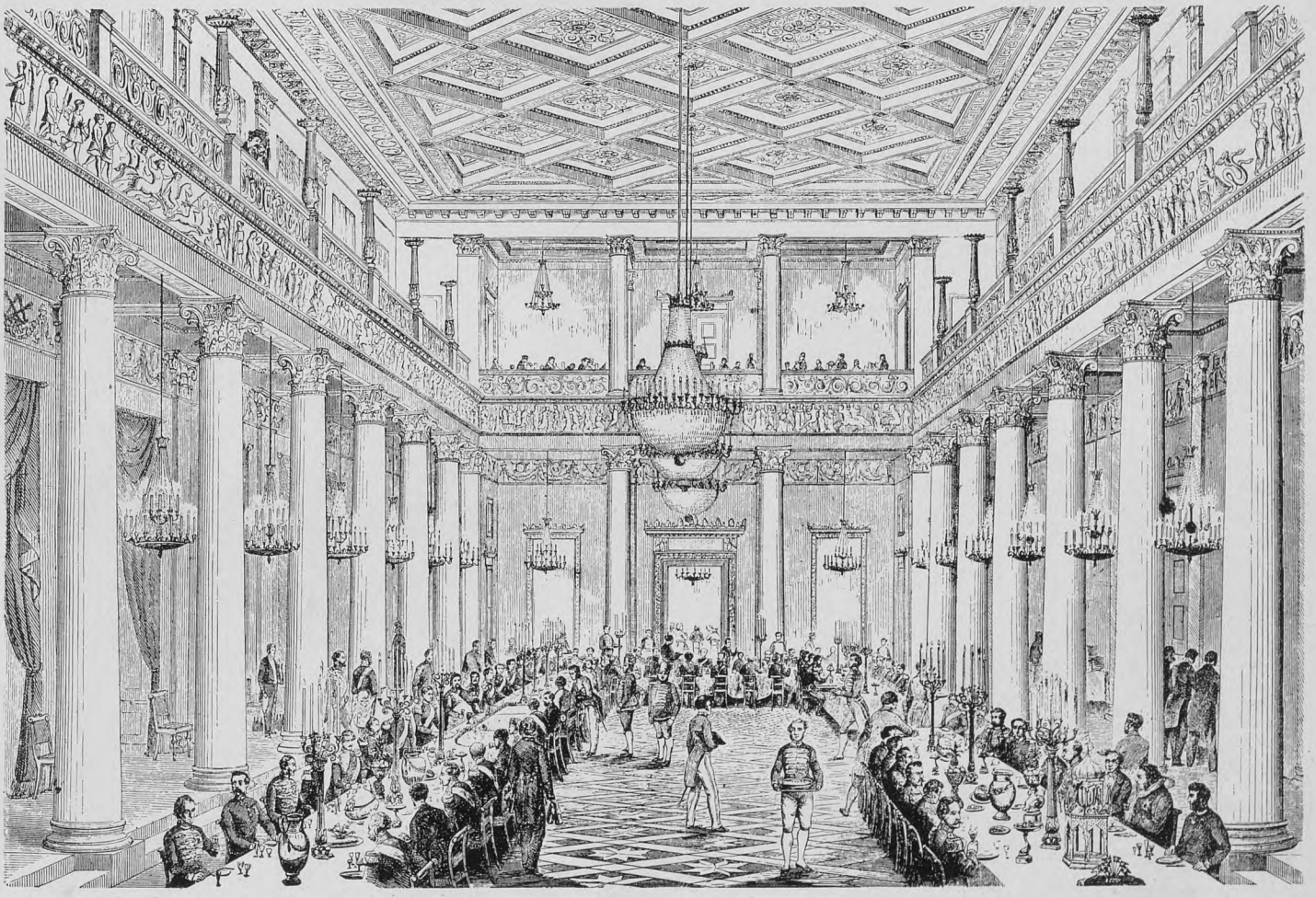

Gala Taflet i Riddersalen paa Christiansborg Slot den 6. Juni 1863 i Anledning af at Kong Georg (Prins Vilhelm) havde modtaget den græske Krone.

Soireen i Christiansborg Slots Riddersal ved Deres Majestæter K

Geheimekonferensraad C. I. C. Bræstrup. Grev Sponneck. Minister C. A. Fonnesbech. Minister, Greve Friis-Friisenborg. Prinsesse Dagmar. Kong Christian IX. Landgreven af Hessen. Dronning Louis Kong Geo af Grækenl

hristian IX og Dronning Louises Sølvbryllup den 26. Maj 1867.

Storfyrst Alexander (Czar Alexander III). Kronprins Frederik (Fr. VIII). Hegermann-Lindencrone.

KØBENHAVNS KOMMUNEBIBLIOTEKER

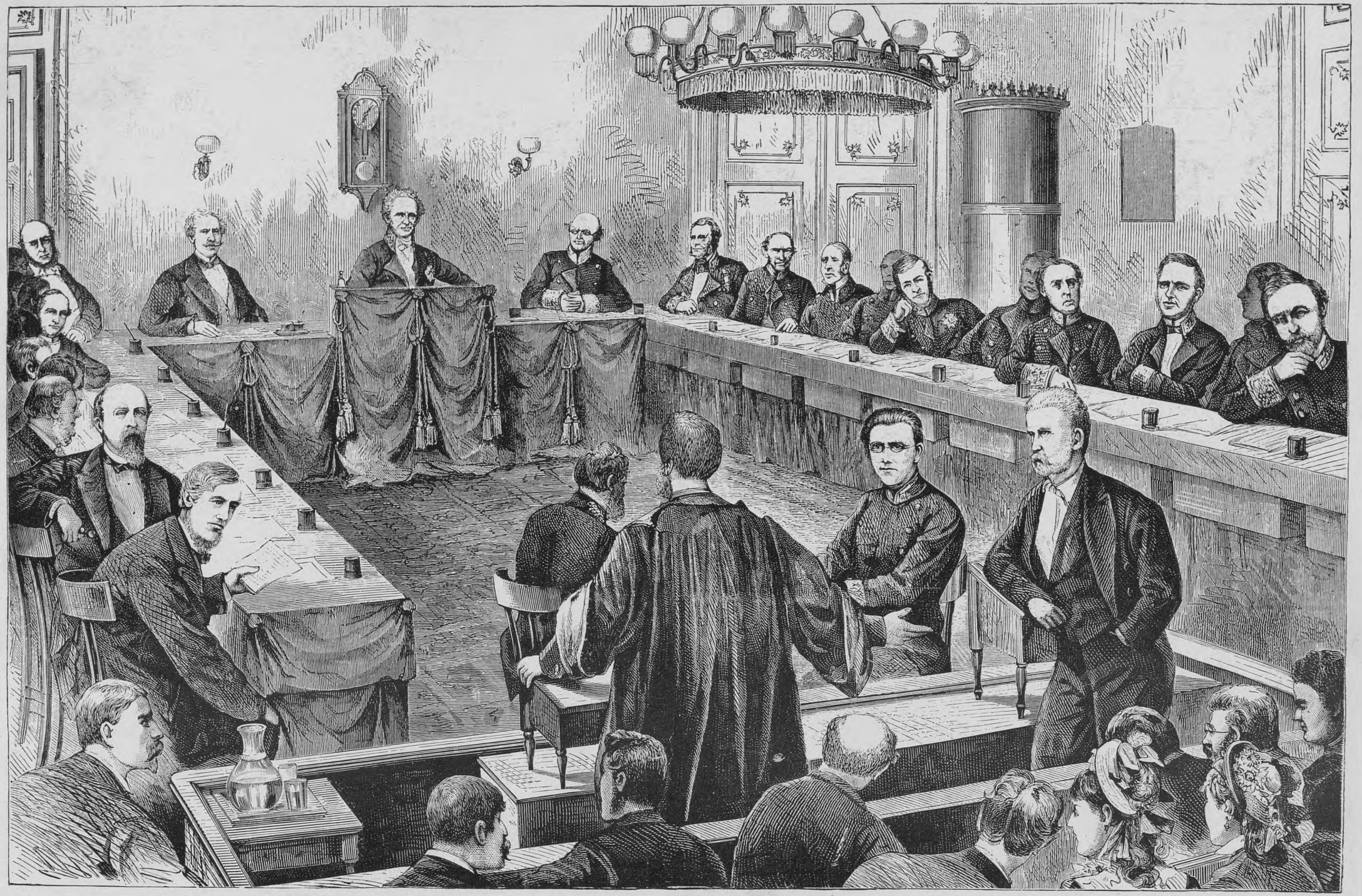

Rigsretten i Landstingssalen paa Christiansborg Slot i 1877 i Anledning af Marmorkirke Ruinens Salg til C. F. Tietgen.

Til venstre Rigsretsmedlemmerne fra Landstinget, til højre Rigsretsmedlemmerne fra Højesteret.

Lensbaron Zypthen Adler. Grev Friis-Friisenborg. Geheimeraad Mourier. Formand. Conferensraad Mollerup. Højesteretsadvokat Klubien, Forsvarer. Højesterets Protokolfører Scharling. Folketingsmand cand. jur. Hørup, Anklager.

Folketingssalen paa Christiansborg under Mødet i Sessionen 1876—1877.

Klein. Scavenius. Høgsbro. Hørup. Alberti. Holstein Ledreborg. Termannsen. eth. Balthazar Christensen. Berg. Krabbe, Formand. Estrup. Gert Winther. Hall. Grev Friis. Jagd.

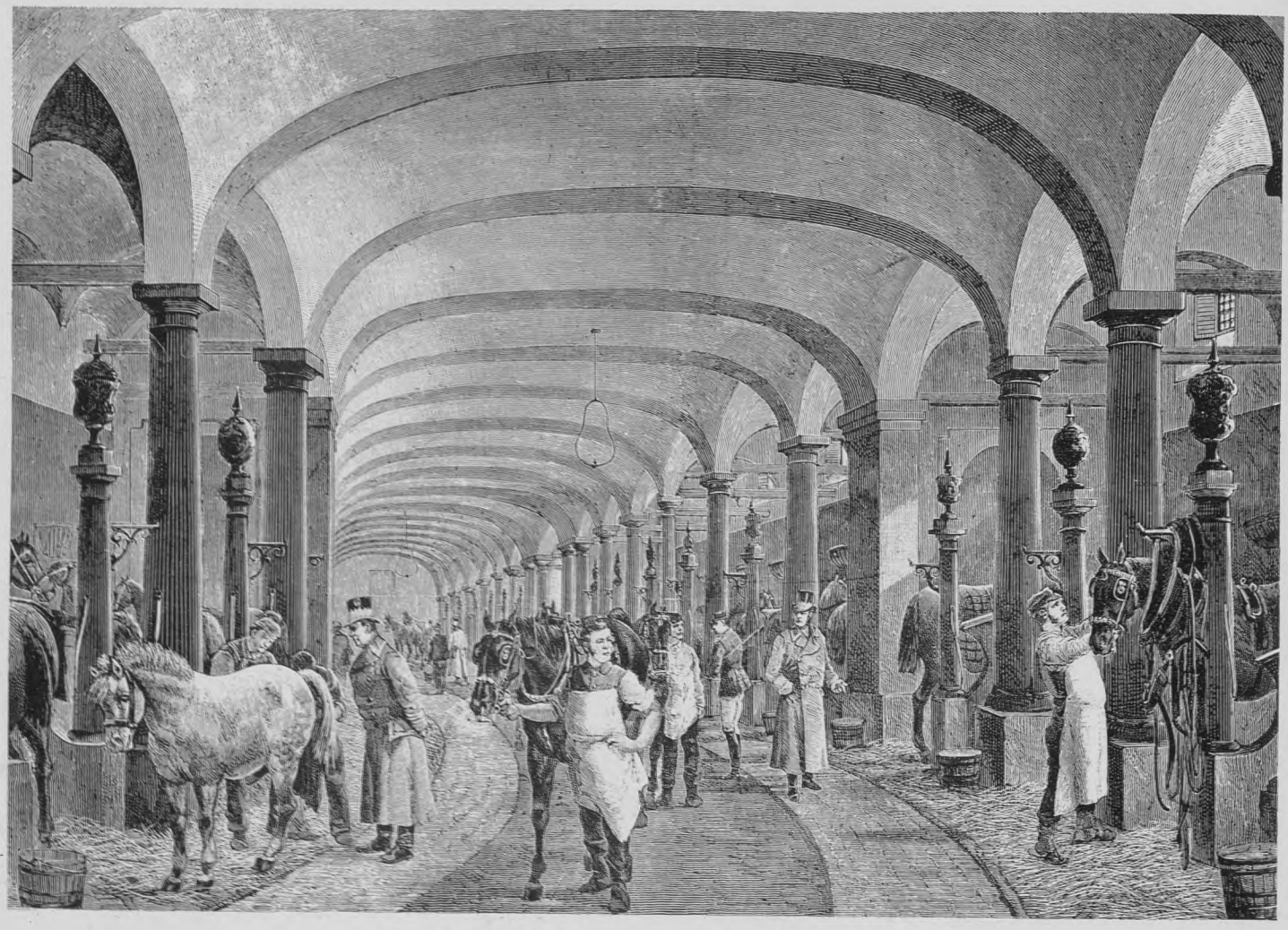

Parti af den kongelige Kørestald paa Christiansborg Slot 1883.

Interior fra Kørestalden under Hofteatret paa Christiansborg Slot 1906.
Til venstre Kgl. Kusk Christian Rasmussen; til højre Kgl. Kusk Hans Jørgensen, Tipperup.

sidst genopførte Slot, der dækker et Areal af omtrent 20,000 Kvadratmeter, heri naturligvis indbefattet baade den indre Slotsgaard, Rigsdagsgaarden og Højesteretsgaarden.

Ifølge det lille, instruktive Hefte, som „Foreningen af Rigsdags-Tjenestemænd" ifjor udgav, betitlet „Rigsdagen paa Christiansborg", og hvoraf vi her har tilladt os at øse en Del af hosstaaende Oplysninger, udgør endvidere Slottets Tagflade tilsammen over 2 Tdr. Land, medens det samlede Gulvareal — alene de af Rigsdagen benyttede Lokaler — indtager omtrent 3 Tdr. Land i samlet Udstrækning.

Som de fleste af vore Læsere sikkert husker, har de forskellige danske Kommuner leveret en Del af den Granit, hvormed Slottets Hovedbygning og dens to Fløje er beklædt. Taget var oprindelig planlagt som Kobbertag, men af økonomiske Grunde maatte desværre denne Plan opgives. I Tidens Løb vil man forhaabentlig komme tilbage til den oprindelige Tanke. Dette at man nødsagedes til at opgive Kobberbelægningen har muligvis givet Anledning til den Anke, man har hørt fremsat, at Taget synes noget lavt, lidt tungt og massivt, — en Anke, der vistnok vilde være bortfalden, saafremt man havde gennemført den planlagte Belægning og havde givet sig Tid til at vente de normerede tolv Aar, som erfaringsmæssigt hengaar, før Kobberet patineres.

Taarnet, der hæver sig fra Slottets Midterdel og er en Prydelse, hvorpaa det andet Christiansborg maatte renoncere, maaler den antagelige Højde af omtrent 90 Meter, — det vil sige halvtredje Gang Rundetaarns Højde! Taarnkronen har en Diameter af 5 Meter, og de Figurer, der findes anbragte paa Spiret, og som symboliserer det danske Folks Hovederhverv, er over tre Meter høje. Billedhugger Axel Locher er deres Mester.

I Rigsdagsgaarden, der paa den modsatte Side begrænses af Rigsarkivets Bygning, findes Hovedindgangen til Rigsdagen ad en monumental Granittrappe. Portalen bæres af fire karyatideagtige Mandsskikkelser, modellerede af Billedhugger Bundgaard, der ligeledes er Mester for de paa Slotsfacaden anbragte Masker, der gengiver Medlemmer af den grundlovgivende Forsamling.

Vi træder gennem Hovedportalen ind i den saakaldte ydre Forhal, hvor man tilvenstre finder den vagthavende Betjents Kiosk og paa samme Side Indgangen til Landstingets Tilhørerloger og Rigsdagsstenografernes Loge.

Tilhøjre i den ydre Forhal findes bl. a. Indgangen til Folketingets Tilhørerpladser og til Kælderetagen med det gamle Christiansborgs vældige Murværk, der har trodset baade Tidens Ælde og Ilden og Vandets Vælde. Bemærkningsværdigt med Hensyn til Kælderetagen er dette, at her findes Rigsdagens Trykkeri; det er efter Sigende det eneste Parlamentstrykkeri, der har fundet Plads i selve Parlamentsbygningen.

Vi tør her saa lidt som andetsteds i det store Bygningskompleks fordybe os i nogen detailleret Beskrivelse af de dekorative Udsmykninger, men begiver os derpaa ind i den saakaldte indre Forhal, hvorfra Vejen tilvenstre fører til Landstingets Garderobe, tilhøjre til Folketingets. Passerer man forbi Landstingets Garderobe, kommer man til Rigsdagsrestauranten, og gaar man tilhøjre forbi Folketingsgarderoben, kommer man til Fællessalen, hvori begge Tings Medlemmer samles til Fællesmøder, og hvori Rigsdagens Aabningsmøder afholdes.

En af Gangene i Geværsalen paa Københavns Tøjhus 1883.

Folketingets Hovedtrappe, til hvilken man har anvendt de skønne Bronzebalustre og den gamle Mahogni Haandlist fra Frederik den 6tes Slot, fører op gennem alle Etagerne, først til Folketingssalen, der har samme Maal som Underhussalen i det engelske Parlament. Det pompøse Rum hæver sig op gennem tre Etager og har Siddepladser for 149 Medlemmer og en halv Snes Ministre. Bordene er anbragt i Halvkreds om den ud mod Slotspladsen opstillede Talerstol, der har sin egen, ret interessante Historie. Den er forfærdiget af en Egestamme, som hidrører fra en gammel Stubmølle, der i Fortiden laa nær ved Stege i Landsbyen Lendemark, og da Møllen blev nedrevet, købte den bekendte Politiker Frede Bojsen den svære Egestamme for at benytte den som Gavntømmer. Saa hændte det imidlertid, at Politikeren Klaus Berntsens Datter, Snedkermester Fru Bure, aflagde Bojsen et Besøg, der havde det smukke Resultat, at Bojsen udstedte et Gavebrev, ifølge hvilket Stammen skænkedes til Christiansborg Slot med det udtrykkelige Forbehold, at den skulde anvendes til Talerstol i Folketinget. Herom talte Bojsen altid senere med synlig Glæde. Dette gamle Træ kunde efter hans Formening aldrig have fundet en mere passende og skønnere Anvendelse. Under dets Krone havde Vikingerne i fordums Tider færdedes, — den gamle Træstamme skulde blive som et Stykke af Danmarks Fremtid, der drager Nutidens Opmærksomhed mod sig i alle store og afgørende Spørgsmaal, ikke mindst dem, der peger tilbage paa Danmarks stolte Fortid!

Folketingssalens Billedskærerarbejder og Vægdekorationer skyldes Billedhuggeren Carl Mortensen.

Fra det Galleri, der er beliggende under Logerne tilhøjre, og som er forsynet med Reoler til Rigsdagstidende og forskellige Haandbøger, fører en Glasdør ind til Folketingsmedlemmernes Læseværelse, hvor en stor Mængde af Landets Dagblade findes fremlagt, og hvis Vægge er prydede med Portrætter af den grundlovgivende Rigsforsamlings fremtrædende Medlemmer, for den over-

Riddersalen paa Christiansborg Slot 1875.

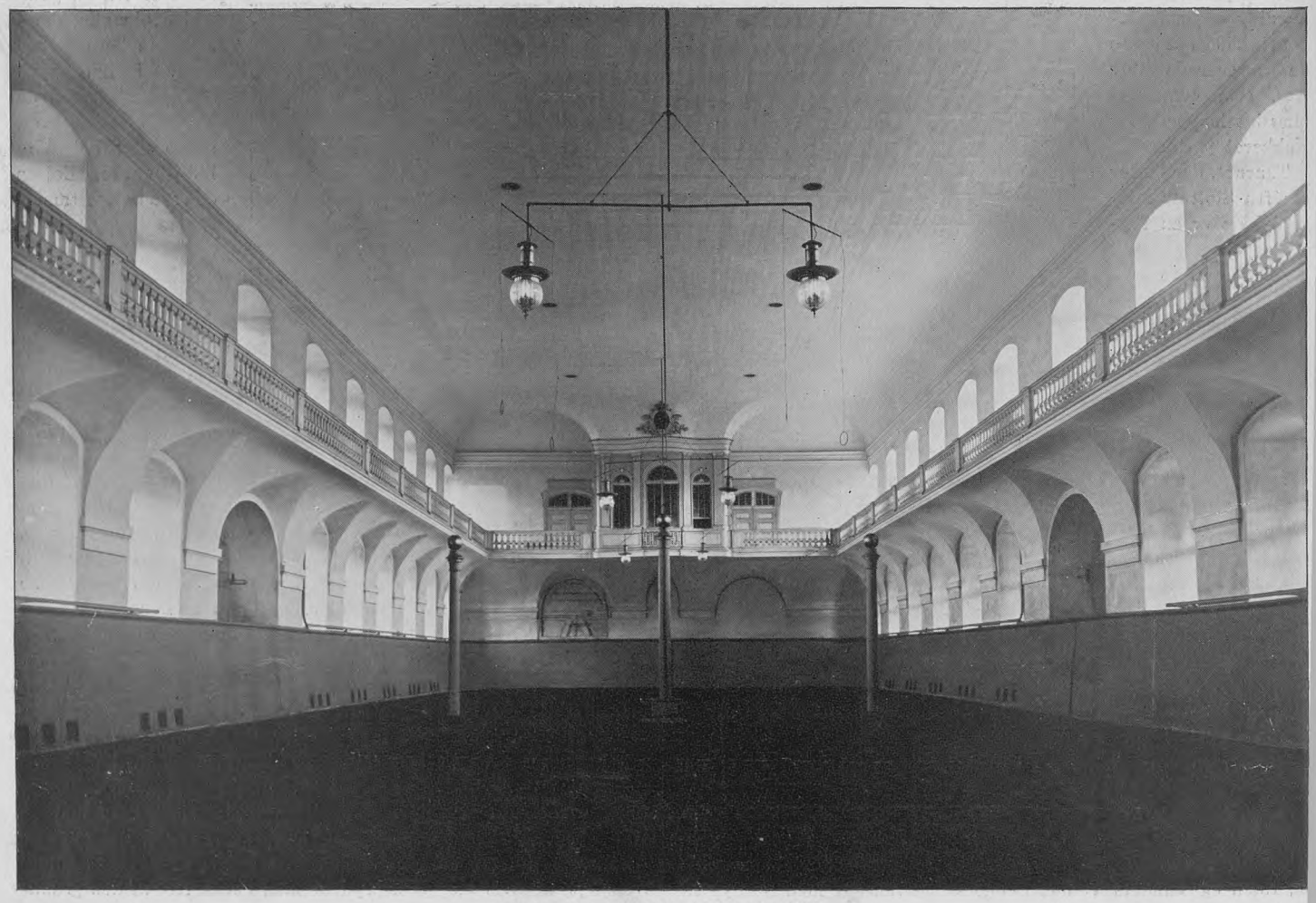

Ridehuset paa Christiansborg Slot 1906.

vejende Del malede af Constantin Hansen, som Forarbejde til samme Kunstners kendte Billede paa Frederiksborgs Slotsmusæum.

Som før bemærket kommer man til Landstingssalen, naar man fra den indre Forhal begiver sig tilvenstre. Den er mindre og ligeledes lavere end Folketingssalen og skal jo, i Modsætning til denne, kun afgive Plads for 76 Medlemmer foruden Ministrene. Træværket, der i Folketingssalen er af mørkt Egetræ, er her hvidlakeret og skyldes Billedhuggeren Emil Hansen. Talerstolen er opstillet foran Vinduerne ud til Ridebanen, og Medlemmernes Pladser er anbragt i Halvkredse udenom et Bord, der staar foran Formandspladsen og populært benævnes Ordførerbordet.

Folketingssalen mod Øst og Landstingssalen i Vest forbindes ved den store Hal, der danner Midtpunktet for det stærke Liv, der paa Mødedagene rører sig i Rigsdagen, og hvor alle de, der ønsker at faa Ministre eller Medlemmer i Tale, har uhindret Adgang, og med hvem man hyppigt kan se dem forhandle i Hallens hyggelige Vinduesnicher.

værelse, hvis væsentligste Prydelse er det store Grundlovsbillede, men som iøvrigt har en rig Portrætsamling af fremtrædende Politikere gennem de vekslende Tider. Fremhæves bør endvidere her den pragtfulde blaa Sévres Vase, der er en Gave til den danske Rigsdag fra den franske parlamentariske Volgiftsgruppe, der i 1909 aflagde København et Besøg.

Paa den anden Side Læseværelset fører Vejen os forbi Kassererkontoret til Rigsdagens Formandsværelser. Alle de nævnte Rum, fra Bureauchefens til Formandsværelserne, ligger langs Hallens ene Langside og vender ud mod Rigsdagsgaarden. Paa den anden Langside findes ingen Værelser, og herfra faar Hallen om Dagen sit Lys gennem de Vinduer, som vender ud mod Slotsgaarden. Om Aftenen oplyses Hallen af tre mægtige Lysekroner, der ligesom Rigsdagens øvrige Lysekroner er udført efter Tegninger af Bentzen-Bilkvist.

Rigsdagens Mellemetage er et Slags Galleri for den store Hal, og man kan herfra iagttage den livlige Færdsel paa Trapperne

Christiansborg Slot. Raadhustaarnet.
Udsigt fra Taget over den søndre Buegang mod Ridebanen og Frederiksholms Kanal med Prinsens Palæ 1907.

Fra denne Hal fører Vejen til Bureauchefens Appartement og til Rigsdagsbureauet, det store Ekspeditionskontor, hvorfra alle Sager vedrørende Rigsdagens indviklede Administration udgaar.

Bemærkelsesværdig er Hallens Midterparti foran den pompøse Kamin, der er af gammel norsk Marmor fra det gamle Slot, og ikke mindre bemærkelsesværdig er den Marmorsokkel, der er opstillet ligeoverfor Kaminen, og som tjener til Fodstykke for det Sølvskrin, hvori det af Maleren Kongsted kalligraferede Eksemplar af Danmarks Riges Grundlov af 5. Juni 1915 findes henlagt.

I Hallens midterste Vindu ud mod den indre Slotsgaard er den bekendte Minderude indsat, paa hvilken man øverst ser Thyra Dannebod foran Dannevirke, i Midten Genforeningen af Danmark og Sønderjylland, og endelig nederst Uffe hin Spages Kamp. Omkring de her nævnte Motiver findes forskellige sønderjydske Byers Vaaben anbragte, foruden Billeder af Dybbøl Mølle, Skamlingsbanken og „Guldhornet findes".

Blandt de Marmorbuster, der er opstillede i Hallens Midtparti, vil vi blot nævne Hall's og Tscherning's, og blandt Gibsafstøbningerne Monrad's, Grundtvig's og I. C. Jacobsen's Buster. Ved Vinduerne lige for Kaminen findes to Billeder, der ikke bør forbigaas selv i en saa flygtig Beskrivelse som denne, nemlig Frederik den 7de, malet af den ypperlige Portrætkunstner Gertner, og Constantin Hansens store „Den grundlovgivende Rigsforsamling".

Paa begge Sider af Kaminen fører Døre ind til det fælles Læse- og i Hallen, og anden Sals Etage, den saakaldte Udvalgsetage, optages hovedsageligt af Rum, der delvis benyttes som Udvalgsværelser delvis som Forsamlingsværelser for Rigsdagens forskellige politiske Grupper. Udstyret i disse Værelser er ret ensartet, hvortil dog maa siges, at Landstingsmand Herman Trier med personlig Interesse for Sagen har søgt at bøde paa denne Ensformighed ved gennem Væggenes Udsmykning at paatrykke hvert af Rummene sit eget bestemte Særpræg.

Pladsen tillader os ikke, hvad iøvrigt kunde være fristende, at fordybe os i disse mange Enkeltværelser. Vi maa fortsætte Vejen videre gennem denne Etage til Finansudvalgsværelset og til Rigsdagens Bibliotek, der bestaar af et lyst og rummeligt Læseværelse med et Haandbibliotek paa et Par Tusind Bind, der gennem Bibliotekarens Kontor staar i Forbindelse med Bogmagasinet, der optager 2 Etager og indeholder godt 30,000 Bind, der hovedsagelig bestaar af retsvidenskabelig og socialpolitisk Litteratur.

Som Bibliotekets Nabo, ligeledes ind mod Rigsdagsgaarden, ligger Rigsdagens Arkiv, hvor alle Akter og Tryksager fra Rigsdagssamlingerne ordnes og samles.

I Bygningens tredie Sal findes Rigsdagens Telefoncentral med et Omstillingsbord for Rigsdagens 160 Telefonapparater, der foruden 23 Ledninger til Centralen har et Par Ledninger til Provinsen og et Par til Statstelefonen. I denne Etage har ogsaa Statsrevisionen sine Lokaler, et Værelse til hver af Statsrevisorerne

Christiansborg Slot, Hof Teatret.
Orkester og Scene set fra Tilskuerpladsen under Afskedsforestillingerne den 28. og 30. April samt 2. Maj 1914.

Prologen (ved Fru Emma Gad) til Afskedsforestillingerne paa Hof Teatret paa Christiansborg Slot den 28. og 30. April samt 2. Maj 1914.
Peter Jerndorff.

og et til Kontorchefen, ligesom man her finder et Lokale til Brug for Foreningen af Rigsdags-Tjenestemændene, i hvilket er opstillet en Buste af denne Forenings Æresmedlem, Forfatteren Erik Skram. Busten er modelleret af kgl. Kammersanger Herold og af denne skænket Foreningen som Gave.

Selv efter denne korte Oversigt vil man have faaet Indtrykket af, at den danske Rigsdag i det tredie Christiansborg har faaet en fuldtud værdig Bolig, selv om den maaske ikke i Udfoldelse af Pragt og kunstnerisk Udsmykning kan maale sig med de store Landes Parlamentsbygninger.

Ifølge Planerne fra 1903 var det Bestemmelsen, at Kongens Repræsentationslokaler skulde ligge paa det nye Christiansborg, og ved Christian don 10des Regeringstiltrædelse ytrede han det Ønske, at der ogsaa blev Kongebolig paa det nye Slot. Naar denne Plan er ændret, er Grunden den, at der fra Regeringens og Rigsbanlyst. I Form af ophedet Vand føres Varmen fra en Kraftstation bag Staldmestergaarden til Varmluftskanalerne i Slottets Kældere, og for at skaffe Plads til disse Nyanlæg, er der lagt en ny Kælder under den gamle, og Gulvet i denne er hævet en Meter.

Dyrt har det været at genopføre det tredie Christiansborg. Sammenligner man Bekostningen med den, der medgik til de tidligere Opførelser, faar man et kraftigt Bevis for, i hvilken Grad Pengenes Værdi er sunket i det lange Tidsrum. Og endnu mere iøjnefaldende bliver Prisforskellen, naar det tages i Betragtning, at hele Ridebaneanlæget og Marmorbroen er indbefattet i Summen for det første Christiansborg, mens man ved de to senere Opførelser ikke blot kunde bevare disse Anlæg urørte, men desuden i stor Udstrækning kunde benytte de gamle Mure og Hvælvinger. Alligevel var maaske det gamle Slot i Længden det dyreste, fordi det ustandseligt krævede Reparationer. Alene i Tiaaret 1760—1769

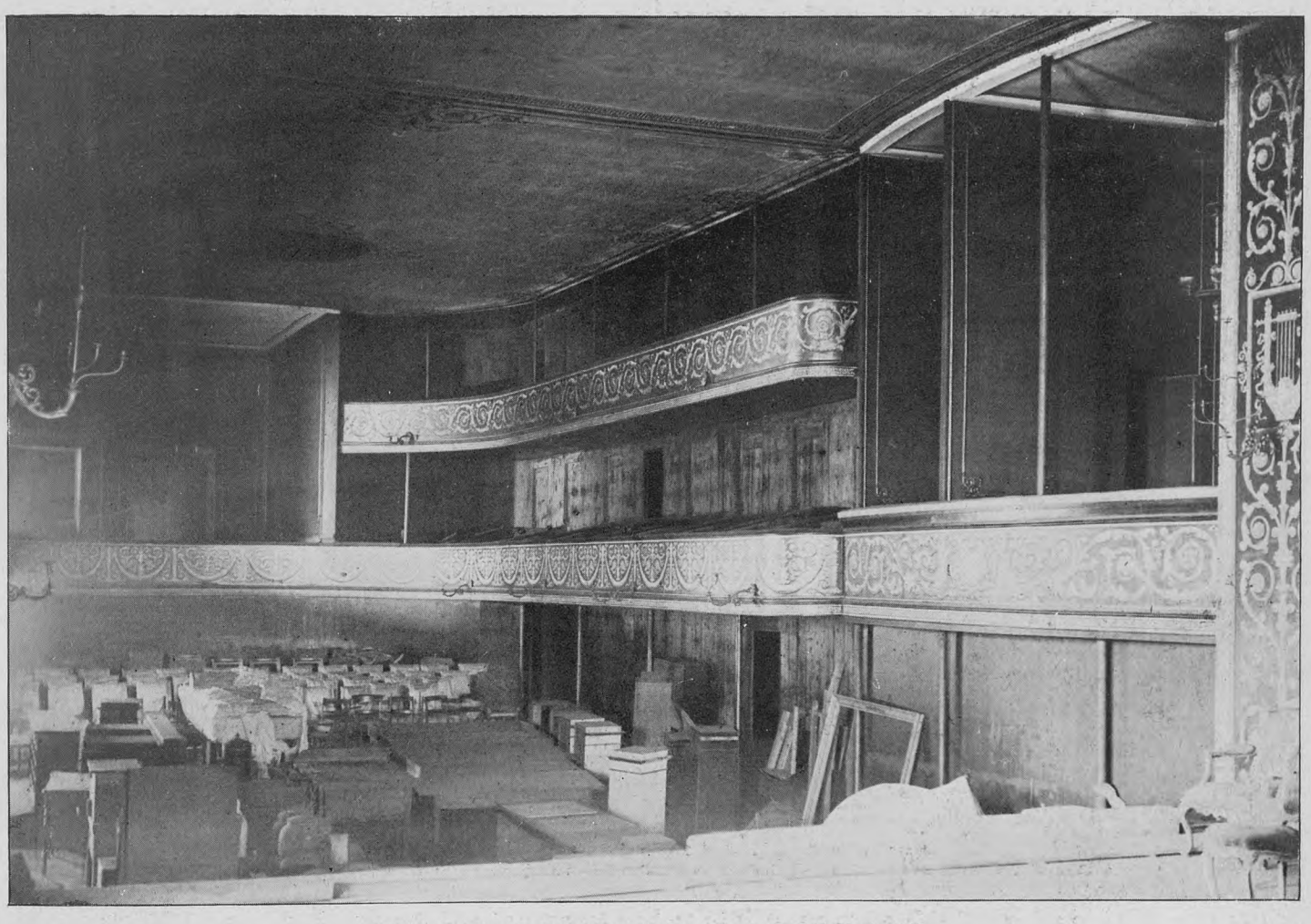

Hof Teatret paa Christiansborg Slot, set fra Scenen 15. Marts 1913.

Længst til højre den gamle Kongeloge. I Baggrunden midt for Scenen den af Frederik VII indrettede Kongeloge; den lille til højre for denne var forbeholdt Grevinde Danner, som ifølge Loven ikke maatte tage Plads i Kongelogen.

dagens Side er udtalt Ønske om at anbringe Udenrigsministeriet i de Lokaler, der var projekteret til at være Kongebolig.

Som bekendt faar Højesteret nu paany sit Sæde paa Christiansborg, som den havde det i de gode, gamle Dage, da det var en højfestlig Begivenhed, naar Mæjestæten aarlig begav sig op paa Slottet og i Pomp og Pragt kørte gennem Byen for at fejre Rettens Aabning.

I Erindringen om de Ildsvaader, der ødelagde de tidligere Kongeslotte, vil man ikke kunne undgaa at stille sig selv det Spørgsmaal, om vore Efterkommere muligvis skal opleve en lignende Nat, som vi og vore Forfædre oplevede i 1884 og i 1794. Heldigvis er der ingen Grund til i den Retning at nære nogen Frygt. Det tredie Christiansborg kan ikke brænde ned. Et enkelt Værelse kan blive ødelagt, men en katastrofal Ildløs er efter menneskelig Beregning udelukket. I det Aarhundrede, der er forløbet, siden C. F. Hansen byggede sit Slot, er der i Bygningsmetoderne sket en fuldkommen Omvæltning. Nu bruges Jern og Beton, hvor man før anvendte Træ. Alle Etageadskillelser er udførte i det nye Materiale, der trodser Ilden. Endvidere er Bygningerne delt i fem Dele, adskilte ved Brandmure. Desuden er Begrebet Kakkelovne skal der paa denne Konto været medgaaet en Sum af 260,000 Rigsdaler. Men — hvad der i Penge ikke kan udregnes, er de Kunstværdier, der ved de to Ildsvaader er gaaet tabt; idet det første Slot var smykket af saa fremragende Kunstnere som Mandelberg, Pilo og Abilgaard, — det andet af Thorvaldsen, Bissen, Eckersberg og Constantin Hansen! —

Maatte det nye, det tredie Christiansborg indvarsle ogsaa en ny og lykkelig Tid for vort Fædreland! Maatte de gode Fyndsprog, hvormed man har prydet dets unge Mure, ikke tale forgæves til dem, der i de kommende Tider skal færdes derinde! Med disse Ønsker, og med et Udvalg af de manende Fyndsprog vil vi slutte. —

Lev i Dit Værk, mens det øves!
Ikke enhver Hane, der galer, melder en ny Dag. —
Gud giver enhver Fugl sin Føde, men kaster den ikke i Reden til den. —
Tidt har veltalende Tunge vundet mere end draget Sværd. —
Den, der forstaar Fuglenes Sprog, kan blive Minister. —
Alle vil Herre være, Ingen vil Sækken bære. —

Det andet Christiansborg Slots Brand 3. November 1884. set fra Ridebanen Kl. 7 Aften.

Det tredie Christiansborg Slot under Opførelse. Grundstensnedlæggelsen den 15. November 1907.
I Forgrunden til venstre Kong Frederik VIII foretager Grundstensnedlæggelsen; bag Kongen ses Kronprins Christian (Chr. X).

Kong Frederik VIII. Professor H. Høffding. Forfatteren Zacharias Nielsen.
Kronprins Christian. Livlæge Professor Petersen. Apoteker Otto Benzon.
(Chr. X). Borgmester Jensen.
Grosserer Holger Petersen.

Det tredie Christiansborg Slot, fotograferet af „Før og Nu" (ved Elfelt) i 1923. Set fra Boldhusgade.

Til Subskribenterne paa „Før og Nu".

DA »Før og Nu« altsaa nu afsluttes, føler jeg Trang til at takke alle Dem, som tappert har holdt ud igennem de mange Aar, og derved givet mig Mod og Udholdenhed til — skønt det er sket med betydelige pekuniære Ofre — at gennemføre min Plan, nemlig at illustrere Begrebet »KØBENHAVN« fra første Færd helt op til vor Tid.

Man har selvfølgelig paa flere Punkter maattet bære over med Planens Gennemførelse, særlig i Retning af Stoffets Tilrettelæggelse, da det jo nok erindres, at Planen gik ud paa »aldeles improviseret« successive at løse Opgaven alt som vi skred fremad.

Intet Manuskript forelaa forud, ingen Oversigt over Billedstoffet som skulde skaffes, eller over, hvorfra det skulde skaffes, forelaa forud. Mit Mod til at starte dette Foretagende paa denne løse Basis, støttede jeg udelukkende derpaa, at mine 50 Aars Oplevelser i Hovedstaden baseret paa min store Interesse for og Kendskab til alt, hvad der var foregaaet af Forandringer i Hovedstaden, som jeg havde været en ivrig Modstander af, maatte komme mig til stor Nytte successive som jeg arbejdede mig dybere og dybere ind i Stoffet, da alt, hvad der var sket, stod friskt og levende i min Hukommelse. Jeg havde fra min Barndom haft en stor Forkærlighed for alle Minders Bevarelse; jeg syntes, at det var i høj Grad interessant og fængslende at fordybe sig i Fortidens Begivenheder og Kultur og sammenligne dem med Nutidens rastløse Higen efter at ødelægge alt det gamle, det hyggelige og det skønne, som jeg i min Ungdom i 1860erne og 1870erne havde beundret og frydet mig over. Den blidere og mere forstaaende Stemning, der dengang var den fremherskende saavel i Privatlivet som i det offentlige Liv, og ikke mindst Hovedstadens og Omegnens Romantik og Poesi, syntes jeg gav Hvile for Sjælen og Friskhed i Sindet.

Alt dette nedbrødes, ja rettere nedsabledes af de vise Mænd, som tog den brutale Bestemmelse: at alt, som Befolkningen i Aarhundreder var voxet sammen med af Idyller og Idealer vedrørende vor gamle Hovedstads Fysiognomi og Følelsesliv, skulde forsvinde. Man rev de gamle Porte og Volde ned, man kastede Voldgravene til, man berøvede os den vidunderskønne Plet, hvor man i Aarhundreder havde indaandet den friske Luft under Træernes Kroner og nydt de vidunderlige Udsigter over Glacierne og hele Landskabet omkring disse og Søerne, over Øresund og over Kalveboderne. Man optraadte som Vandaler lige overfor disse pragtfulde Volde, man sløjfede alle de herlige Minder om Krig og Fred, der knyttede sig til dem igennem Hundreder af Aar. Ja, det var en bedsk Tid for mig, da jeg i 1871 efter endte Studier vendte hjem fra Skotland, at se denne Begyndelse til al den Ødelæggelse, som skulde finde Sted i de kommende Aar, og jeg besluttede mig til, saasnart mine økonomiske Forhold tillod det, at raabe et Memento og søge at vække Stemning hos den Del af Befolkningen, der, ligesom jeg, havde oplevet de gamle Forhold og med Vemod set Ødelæggelsen skride frem, for at man sluttede sig sammen og værnede de Rester af Byens gamle Minder, som endnu havdes i Behold, mod Vandalernes fortsatte Ødelæggelses-Mani. Der gik mange Aar hen, i hvilke min Beslutning modnedes mere og mere, og til Trods for at det stod mig klart, at Opgaven var saare vanskelig, da de yngre Generationer fra 1890erne og følgende Aartier, der ikke kendte Fortidsminderne som de ældre, der stammer fra 1840erne, 1850erne og 1860erne, vare vanskelige at faa i Tale, besluttede jeg mig dog til at udgive et Værk om Hovedstadens Fortidsminder, forsynet med et omfattende Illustrationsstof. Jeg henvendte mig da til Gyldendals Forlag og konfererede med afdøde Etatsraad Jacob Hegel om Realisationen af min Tanke, men han tog alt Haab fra mig om at faa en Forlægger, som vilde løbe Risikoen ved Udgivelsen af Værket. Han udtalte, at hvis den Plan skulde føres igennem, som jeg udviklede for ham med Hensyn til Fremførelsen af det ulimiterede Kvantum Billedstof, jeg agtede at bringe, saa kunde det med Lethed blive et Tab for en Forlægger af flere Hundrede Tusinde Kroner, og det vilde jeg aldrig faa nogen Forlægger til at risikere. Selv om min Tanke var, som han sagde, ualmindelig smuk og patriotisk og fortjente den største og bedste Støtte, vilde den ikke kunde realiseres uden stort Tab, da Interessen for Fortidsminderne i Nutiden var saare ringe blandt Befolkningen.

Jeg overvejede Situationen i nogen Tid og sagde ham da, at jeg havde besluttet mig til at gøre Forsøget for egen Regning, hvilket glædede ham, idet han tilføjede, at een Fordel havde jeg absolut derved, nemlig den, at jeg aldrig vilde møde den Konkurrence, som han kæmpede med i sin Forlagsvirksomhed!

Jeg tog da fat, har ofret Værket min yderste Flid og Energi, har mange Gange været segnefærdig i Anledning af det mægtige Arbejde, det viste sig at være at skaffe det store Materiale tilveje, som jeg ikke kunde tænke mig at overlade til andre, men selv personlig maatte paatage mig.

Nu har jeg kæmpet paa 9ende Aar for Gennemførelsen af min Plan. Et Hundrede Tusinde Kroner har jeg sat til ved Udgivelsen af Værket, og nu slutter jeg altsaa af, efter at have beskrevet København, Christianshavn, Vesterbro, Frederiksberg, Nørrebro, Østerbro, Strandvejen og Amager.

Jacob Hegel fik altsaa Ret, da han sagde: »De vil komme til at sætte en Formue til paa det Værk, men De vil ikke faa Konkurrenter, og Deres Værk vil blive et Kildeskrift af Rang og bære Deres Navn udover kommende Slægter«. Fremtiden vil vise, om denne Spaadom har været rigtig.

I de 8½ Aar, jeg har arbejdet paa Udførelsen af Værket, er der indløben en Mængde i høj Grad smigrende og anerkendende Breve til mig fra kendte Mænd; jeg indskrænker mig til kun at citere et Brudstykke af et af de senest modtagne (fra Bibliotekar ved det kgl. Bibliotek, Julius Clausen) — det lyder saaledes:

». . . . . hvilken Umage maa det have kostet Dem at skaffe alle disse sjældne Billeder til Veje. Jeg kender jo hele den gamle Strandvej fra min Barndom og første Ungdom og ejer selv et og andet Billede derfra. Men denne Rigdom er overvældende! Jeg tvivler ikke paa, at »Før og Nu« af Fremtiden vil blive søgt som det mest udtømmende Illustrationsmateriale til vor Bys Historie.

Det er et kulturhistorisk Hovedværk, som her er skabt. Jeg ved, at det har mange Beundrere, og De kan være glad og stolt over den Indsats af »ideelt Overskud«, De har tilført Deres eget og Medborgeres Liv gennem dette Værk. . . .«

Hvis jeg skulde have samlet og planlagt Stoffet forud, var Værket aldrig fremkommet, da min store Virksomhed, saavel i min Forretning som i Offentlighedens Tjeneste, aldrig vilde have givet mig Tid til at ofre mig for Planen paa en saadan Maade. Min Plan over, hvad der skulde behandles, som jeg i flere Aar har overvejet, forelaa, men det stod mig klart at Detaillerne — Anskaffelsen af det omfattende Billedstof, dels ved Forskning efter dette, som enten maatte købes eller laanes — maatte fremkomme som Improvisation successive som Værket skred fremad.

Og saaledes er det gaaet: i Begyndelsen var det overordentlig vanskeligt at fremskaffe Stoffet, men successive som Samlerne og alle Museer og Biblioteker fik Tillid til mit Værk, aabnedes alle Porte paa vid Gab, og man kom mig i Møde ud over al Forventning.

I saa Henseende skylder jeg en stor Tak, først og fremmest til min afdøde Ven, Fabrikant *Ludvig Mariboe* og hans efterlevende Hustru, Fru *Gerda Mariboe*, som i rigeste Maal har stillet den enestaaende Samling af originale Fotografier, han ejede, til min Raadighed. Derefter skylder jeg Overlæge *Halk* stor Tak for den samme Elskværdighed lige overfor hans righoldige Samling, og sluttelig skyldes stor Tak til *Nationalmuseet, Det kongelige Bibliotek, Raadstuearkivet, Raadhusbiblioteket* og *Bymuseet*, samt de mange private Samlere, som alle har vist mig en enestaaende Interesse, og derved bidraget betydeligt til den Fyldighed, som Værket rummer af Billedstof.

De pekuniære Ofre, som jeg har bragt paa Opgavens Løsning, og det mægtige Arbejde, jeg uegennyttigt har nedlagt deri, regner jeg for Intet lige overfor det Resultat, jeg har naaet, nemlig at fremstille et Billedværk af saa righoldig Natur om Københavns Historie, som aldrig har været set her i Landet tidligere, og efter Sigende heller aldrig i noget andet Land i Europa, for dets Hovedstads Vedkommende.

For at give et lille Indblik i Arbejdets Besværligheder, skal jeg nævne, hvorledes det lykkedes mig til min Beretning om det kgl. Teaters Historie at knytte ca. 800 Portrætter foruden ca. 60 store Scene- og Foyer Billeder, Billeder fra Teatrets Exteriør og Interiør m. fl.

For at skaffe Oplysninger og Billeder af alle ældre Skuespillere, saa jeg efter i »Adresseavisen«, hvilke Navne, der stod under disse Skuespilleres Døds-Annoncer; disse Personer eller deres Efterkommere i 2det og 3die Led maatte da efterspores, og naar de fandtes, opnaaedes i Reglen ved dem gunstige Resultater, Billeder af Skuespillerne fra de ældste og ældre Tider, som aldrig tidligere har været kendt af Offentligheden, kom derved for en Dag.

Dr. Ryge og hans mange Døtre, som havde været ansatte ved Teatret, kostede mig en Uge at efterspore, stadig i Bil fra Hjem til Hjem og fra Kælder til Kvist: til Slut lykkedes det at opspore en Datterdatter i Hellerup, hvor de væsentligste Oplysninger og Billeder af Døtrene og Svigersønnen, kgl. Skuespiller Seemann, opnaaedes, Billeder, som ikke var kendte før.

Maatte der nu blot efter mig komme en Mand, som, ligesaa begejstret som jeg, vil lægge Arbejde og Penge til Fortsættelse af mit Værk, saa vil det glæde mig meget; thi ingen Forlægger vil nogensinde kunne forene en Fortsættelse med Begrebet Indtægt, hvorfor der aldrig vil fremkomme nogen Forlægger, der vil paatage sig et saadant Arbejde, medmindre Forlæggeren har ligesaa stor Kærlighed til disse Kundskabers Udbredelse om sin By, som jeg.

Tak for den store Tilslutning gennem de 8½ Aar.

Forbindligst

F. ZACHARIAE.

HOVEDREGISTER

OVER DET TOPOGRAFISKE BILLEDSTOF

Aabenraa, IV 97.
Aaboulevard, VII 40, 41, 49, 51.
Abildgaardsgade, VIII 235.
Aborreparken, I Nr. 15 I 230, 231, 235, 238; VIII 269.
Acciseboden i Torvegade, I Nr. 7.
Acciseboden udenfor Amagerport, V 53; IX 316.
Acciseboden udenfor Nørreport, V 55; VII 109.
Acciseboden udenfor Vesterport, V 57, 224, 225.
Acciseundersøgelse i Ravelinen udenfor Vesterport, V 165.
Adelgade, IV 164, 165, 168, 191, 193, 194.
Adresseavisens Gaard, Vimmelskaftet 43, III 286.
»Aftenstjernen«, Danselokale, Lille Regnegade, IV 130.
»Aggersborg«, Villa ved Strandpromenaden, II 80.
Aggersborg Sø, II 81.
Ahlefeldts Gaard (nu Hotel d' Angleterre), II 252.
»Alderstrøst«, Nørrebrogade 17, VII 137.
Alexander Newsky Kirken i Bredgade, II 176.
»Alhambra«, Forlystelsessted i Frederiksberg Allé, VI 50, 51, 52.
»Alleenberg«, Forlystelsessted i Frederiksberg Allé, VI 60, 61, 62.
Alleerne paa Vesterbro Siden, I Nr. 14; V 168, 169.
Allégade, VI 145, 146, 147, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 168.
Almindelig Hospital i Amaliegade, II 193, 194, 195; V 38, 39, 41.
Almindelig Hospital i Nørre Allé, VII 246.
Amager, Udsigt fra Vor Frelsers Taarn over, I Nr. 11.
Amager, Fastelavnsløjer paa, IX 390.
Amagerbro, V 107.
Amagerbrogade, IX 297, 310, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 327, 330, 331, 332, 333, 334, 336, 344, 345, 346, 350, 352, 353, 362, 372, 373.
Amagermuseet i St. Magleby, IX 386, 387.
Amagerport, IX 307.
Amagerport 1809 (Farvetryk), IX 360.
Amagertorv, III 245, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 272, 273, 282, 283, 301; IV 39.
Amager Boulevard, IX 291, 293, 294, 295, 296.
Amager Fælledvej, IX 313, 314.
Amager Landevej, IX 363, 380.
Amagerports Ravelin, IX 309.
Amagere i Nationaldragt, IX 384, 385, 408.
Amaliegade, II 183, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 202, 203, 204, 205; V 38.
Amalienborg Slot, II 170, 198, 199, 200, 201; V 36, 98, 115.
Amerika Mølle paa Vesterbro, VI 26.
Angleterre, d', Hotel, II 251.
Ankersmedien paa Gammelholm, II 286.
Antoniestræde, IV 139, 142.
Apotek, Det kgl. Militær og Vaisenhus, IV 43.
Apotek, Kong Salomons, III 241, 242.
Apotek, Løve, III 277—278.
Apotek, Sorte Hests, VI 18.
Apotek, Østerbros, VIII 67.
Applebys Plads, I Nr. 8.
Arbejdernes Byggeforening, VIII 146, 147, 148, 149, 150.
Arbejdsgiverforeningens Hus, Vestervoldg. 113, I Nr. 13.
Arvehyldningen 6. Juli 1648, I Nr. 1.
Asiatisk Kompagnis Kai, I Nr. 6.
Asiatisk Kompagnis Palæ, Strandgade 25, I Nr. 6.
Assistens Kirkegaard, VII 182—215.
Astronomisk Observatorium paa Rosenborg Bastion, VII 102, 103.
Axeltorvet, V 183.

Baadsmandsstrædes Kaserne, I Nr. 7.
Badeanstalt, Bechs og Engelbrechts, II 70, 71.
Badeanstalt, Engelbrechts, II 68.
Badeanstalten »Venedig« i Flaadens Leje, I Nr. 7.
Bagerstræde, V 259; VII 76.
Bakkegaards Allé, VI 35.
Bakkehuset, VI 71; VII 1, 2.
Banegaard, Københavns ældste, I Nr. 15; V 194, 195.
Banegaard, Københavns 2den, V 182, 183, 192.
Banegaard, Københavns 3die, V 196, 197, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205.
Banegaardsterræn, Det gamle, (Gade og Bebyggelsesplan), VIII 276, 277.
Baneterrænet i 1887, VIII 266.
»Bataillen d. 2. April paa Københavns Reed«, VIII 32.
Baumgartens og Burmeisters Værksteder, I Nr. 6.
Bechs Badeanstalt, II 70, 71.
»Bech Olsen«, Cafe, Vesterbrogade, V 193.
Begravelse fra Hjemmet, II 225.
Behagens Gaard, Strandgade 26, I Nr. 5.
»Bellehøj« ved Utterslevvej, VII 230, 231.
Bellevue, Udsigt ved, 1826, V 85.
Belysningsvæsenets Bygning i Sjæleboderne, IV 113.
Bernstorffsgade, V 187, 188.
Bernstorffske og Dehnske Palæ, II 176, 177.
Bing og Grøndahls Porcellænsfabrik, VI 28, 29.
Bispebjerg Hospital, VII 238, 239, 240.
Bispebjerg Kirkegaard, VII 236, 237.
Bispebjerg Mølle, VII 232, 233, 234.
Bispegaarden paa Nørregade, IV 214.
Bjelkes Gaard paa Kongens Nytorv, II 266.
»Blaagaard«, VII 124, 126, 127.
Blaagaardsgade, VII 138, 139, 140, 141.
Blaagaardsplads, VII 144.
Blaagaards Seminarium, VII 130, 131, 132.
Blegdamsfælleden, VII 252, 253, 254, 256, 257.
Blegdamshospitalet, VII 248.
Blegdamsvej, VII 249.
»Blidah«, Strandvej 219, VIII 202, 203.
Blindeinstitutet, II 67, 86, 87; VIII 56.
Bodenhoffs Plads, I Nr. 7.
Boldklubben af 1893s Pavillon, VIII 115.
Bomhuset ved Indkørslen til Charlottenlund Skov, VIII 211.
Bomhuset paa Strandvejen, VIII 178, 179.
»Bomhuset«, Beværtning ved Langebro, I Nr. 8.
Bommen paa Amagerbrogade, IX 334, 336.
»Bonne Esperance«, Strandvejen, VIII 207.
Borgergade, IV 178, 179, 182, 195.
Borgerrepræsentationssalen paa Gl. Raadhus, III 328.
Borgerrepræsentationssalen paa ny Raadhus, III 329.
Botanisk Have i Nyhavn, II 278, 279, 280.
Botanisk Have ved Øster Farimagsgade, VIII 239, 241.
Boulevard-Banen, I 232, 233; II 39; V 137.
Boulevard, Nørre, I 232.
Boulevard, Øster, II 6.
Branden i København 5. Juni 1795, IV 11.
Brandstationen paa Kløvermarksvej, IX 315.
Bredegade, V 161.
Brede ved Lyngby, V 79.
Bredgade, II 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 170, 171, 178, 179, 180, 181; V 45, 101, 106, 107.
Bremerholms Kirke, III 10.
Broen over Stadsgraven (Vestervold), I Nr. 14.
Broen over Østbanegaardens Jernbaneterræn, VIII 52.
Brogade, I Nr. 5.
Brolæggerstræde, VI 76.
Brorsonsgade, VI 10.
Brorsonskirken ved Rantzausgade, VII 177.
Bryggeriet i Rahbeks Allé, VI 31.
Bryghus, Chr. IV.s, IV 3.
Bryghusgade, IV 2.
»Bræddehytten«, Vesterbrogade Nr. 3, V 186.
Brødrene Petersens Jomfrukloster, III 271.
Brøndsteds Allé, VI 35.
Brøndstræde-Kvarterets Nedrivning, IV 100.
Burmeister & Wain's Etablissementer, I Nr. 6.
Bülowsvej, VII 42.
Børnehospital, Dronning Louises, VIII 236.
Børnehusbroen, I Nr. 8; Nr. 9.
Børnehuset ved Christianshavns Kanal, I Nr. 9.
Børsen, III 9; V 26, 27.
Børsen og Nationalbanken, I Nr. 2.
Børsgade, I Nr. 2.
Børskanalen, I Nr. 2.
Børsrampen, I Nr. 2.

Cancellibygningen i Slotsholmsgade, IX 417.
Carlsberg Bryggerierne, VI 77—93.
Caroc, General.s, Villa ved Strandpromenaden, II 79.
Castelsvej, VIII 58, 59, 62.
Charlottenborg, II 260.
Charlottenlund Skov, V 87; VIII 218.
Charlottenlund Slot, V 85; VIII 214, 215, 216, 217.
»Christian Firtal«, Amagertorv 4, III 279.
Christian IV.s Bryghus, IV 3.
Christian IX.s Gade, IV 122, 123, 126, 127.
Christiansborg Slot, I Nr. 1; IV 20, 21; V 97; IX 418—439.
Christianshavn, V 34.
Christianshavn, Kort over 1619, I Nr. 7.
Christianshavns Fælled, IX 343.
Christianshavns Kanal, I Nr. 8; Nr. 9; Nr. 12; IX 411.
Christianshavns Torv, IX 410.
Christianshavns Vold, I Nr. 12; IX 302, 303, 304, 305, 306.
Christianshavns Voldgrav, IX 292.
Christians Kirken i Strandgade, I Nr. 7.
Christiansholm ved Klampenborg, V 88.
Cirkus Bygningen, Hj. af Vester Farimagsgade og Jernbanegade, V 186, 187.
Citadelsvejen, Classensvænge og Classens Vej, VIII 56, 57.
Classens Fideicommis' Biblioteksbygning, II 190.
Classensgade, VIII 63, 64, 65.
Classens Have, II 75.
Classensvænge og Classensvej, VIII 56, 57.
Classenske Boliger paa Godthaabsvej, VII 12.
Collins Gaard i St. Strandstræde, II 227.
Colonnaden ved Amalienborg, V 36.
»Concert du Boulevard«, V 170.
»Constantia«, Traktørsted, VIII 208, 209.
Cort Adelers Gaard, Strandgade 20—22, I Nr. 5.
Cottager ved Klampenborg Badehotel, V 76.

Dampsporvognen paa Strandvejen, VIII 194, 197.
Danneskjold-Laurvigs Gaard (Moltkes Palæ), II 170.
Den engelske Flaade passerer Kronborg d. 30 Marts 1801, VIII 30.
»De Fattiges Dyrehave«, VIII 108.
»De gamles By«, VII 246, 247.
Dehnske og Bernstorffske Palæ, II 176, 177.
Diakonissestiftelse, Den danske, VI 178—212.
Didrik Badskærsgang, IV 131.
Dragør, IX 391—403.
Drogden, Fyrskib, IX 403.
»Dronehuset«, I Nr. 8.
Dronninggaard, V 93.
Dronningens Mølle, II 17, 31, 32, 33.
Dronningens Tværgade, II 169; IV 183, 184; V 108.
Dronning Louises Bro, VII 115, 119, 120.
Dronning Louises Børnehospital, VIII 236.
Dykkerklokken, Burmeister og Wains, I Nr. 10.
Dyrehave, De Fattiges, VIII 108.
Dyrehavsbakken, V 75.
Dækkede Vej, I Nr. 8; IX 290.
Dæmning og Sluseanlæg i Kallebodstrand, I Nr. 9.
Døvstummeinstitutet, VIII 57.

Eberts Villaby, IX 359, 360, 361.
Efterslægtselskabets Ejendom paa Østergade, III 229, 231, 232; V 131.
Efterslægtens Lærerpersonale 1869, III 230.
Eksercerpladsen i Gothersgade (Prins Christians Rekruthold), IV 169.
»Elba«, Landsted ved Øster Farimagsvej, VIII 232.
Elias Kirken paa Vesterbros Torv, V 253.
Engelbrechts Badeanstalt, II 68, 70, 71.
Engelskmandens Plads, I Nr. 6.
Enghavevej, VI 11.
Englandsvej, IX 356, 357, 358, 359, 362.
»Enighedsværn«, V 206.
Epidemihospital, Hærens og Flaadens, VII 245.
Eremitage-Sletten, V 78, 79.
Eremitage-Slottet, V 76, 78.
Erichsens Palæ, II 264.
Ermelundshuset, V 89.
Esplanadepavillonen, II 107, 124.
Esplanaden ved Østerport, II 139.
Evalds Høj, V 95.

Fakkeltog i Anl. af Holbergs 200aarige Fødselsdag, III 30.
Falkonerallé, VI 167; VII 4, 6, 7, 8, 19, 26, 27, 28, 29, 30.
Falkonergaarden ved Falkonerallé, VII 26.

Fangekirken, Det Indre af, I Nr. 7.
Fasangaarden i Frederiksberg Have, VI 118.
Fastelavnsløjer paa Amager, IX 390, 391.
Fechtels Stiftelse, Møntergade 28, IV 119.
Filosofgangen, I Nr. 8; Nr. 13.
Finlandsgade, IX 339.
Finsens medicinske Lysinstitut, VIII 82, 83, 84.
Fiskehusene ved Indg. til Strandpromenaden, II 76.
Flaadens Leje, II 213.
Flydedok, Den nye, I Nr. 6.
Folketeatret, IV 222—V 21.
Folketinget paa Christiansborg 1876—77, IX 430, 431.
Forbrændingsanstalten for Dagrenovation ved Nordre Fasanvej, VI 172.
»Forhaabningsholm«, VII 80.
Forhaabningsholms Allé, VII 81.
Frankrigsgade, IX 351.
Fredensborg, V 93.
Fredensbro (den gamle), VII 265, 268, 269.
Fredensbro (den nye), VII 267.
Fredericiagade, II 196.
Frederik VII.s Stiftelse, Hj. af Gyldenløvesgade og Nansensgade, VIII 268.
Frederiks Hospital, II 180, 191, 196.
Frederiks Kirke i Strandgade, I Nr. 7.
Frederiks Kirke (Marmorkirken), II 172, 174, 175; V 117.
Frederiksberg Allé, VI 8, 40, 41, 46—54, 56—62.
Frederiksberggade, I Nr. 15.
Frederiksberg Kirke, VI 65.
Frederiksberg Kirkegaard, VI 67, 68, 69.
Frederiksberg Raadhus, Falkonerallé, VII 3.
Frederiksberg Runddel, VI 66, 125.
Frederiksberg Slot, V 96; VI 106, 107, 108, 109.
Frederiksberg Station, VII 4.
Frederiksborggade, IV 73, 86, 87, 88, 89; VII 99.
Frederiksborg Slot, V 83, 111.
Frederiksdal, V 84.
Frederiksholms Kanal, III 358; IV 1.
Frederikssundsvej, VII 226, 228, 229.
Fregatten »Freya« i Attaque med 4 engelske Fregatter i Nordsøen 25. Juli 1800, VIII 29.
Frihavn, Københavns, II 102, 103, 104.
Frihedsstøtten, I Nr. 14; V 25; V 162, 163, 164, 193, 198.
Frilagerbygningen i Amaliegade, II 183.
Frimurerlogen i Klerkegade, IV 185.
Frue Arbejdshus ved Nørrevold, I 220.
Frydendalsvej, VI 34.
»Fuglebakken« for Enden af Mariendalsvej, VII 20.
Fugleperspektiv af »Den skandinaviske Kunst og Industriudstilling« 1872, I Nr. 18.
Fugleperspektiv over Københavns 1611, II 234, 235; III 252.
Fugleperspektiv over København 1856, II 36, 37; VIII 242, 243.
Fugleperspektiv over Terrænet omkr. Raadhuset, VIII 283.
Fyrskibet Drogden, IX 403.
Fyrtaarne i Dragør, IX 393.
Fælledvejen, VII 156, 157.
Færøgade, IX 355.
Fødselsstiftelse, Den kgl., i Amaliegade, II 192.

Gaasegade, III 352.
Gadeplakat (kgl. Teater) 14. Decbr. 1786, III 47.
Gadeplakat (kgl. Teater) 23. Maj 1842, III 63.
Gammelholm, I Nr. 12.
Gamle Kongevej, VI 167; VII 69, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 83, 84, 85, 86, 87.
Gammel Mønt, IV 116, 118, 125, 127, 136.
Gammel Strand, IV 12, 13.
Gammeltorv, III 299, 309, 317, 318, 320, 321, 322, 323, 325, 327; V 27.
Gammel Vartov, Strandvej, VIII 166.
Gardehusarkasernen ved Grønningen, II 23, 24, 28.
Gardehusarkasernen paa Østerbrogade, VIII 115.
Garnisons Kirke, II 222, 223.
Garnisons Kirkegaard, VIII 38—44.
Garnisonspladsen med Garnisons Kirke, II 220, 221; V 44, 45.
Garnisons Sygehus paa Nørrefælled, VII 245.
Gasværksvej, V 251.
Gasværk, Vestre, V 265, 266, 267.
Gefions Plads, VIII 54, 55.
Gefion Springvandet, II 138.
Generalkommissariatets Bygning paa Gl. Holm II 283.
Gentofte Kirke, V 69.
»Glacisholm«, V 212; VIII 267.
Glyptotek, Ny Carlsberg, I Nr. 13; VI 94.
Godthaabskirken paa Nyelandsvej, VII 5.
Godthaabsvej, VII 9, 13.
Goldschmidts Magasiner, Amagertorv 10, III 287.
Gothersgade, IV 151—160, 170—177.
Gothersgades, Frederiksborggades og Nørregades Forlængelse, VII 116, 117.
Graabrødretorv, IV 202, 203.
Grams Gaard (nu Hotel d'Angleterre), II 252.
Griffenfeldtsgade, VII 174, 175.
Groths Mark ved Ladegaardsaaen, VII 31.
Grundlovgivende Rigsforsamling, IX 422.
Grundrids af de 1728 afbrændte Ejendomme, III 303.
Grundtvigs Hus ved Gl. Kongevej, VII 83.
Grønlandsgade, IX 354.
Grønlandsk Kajak, V 80.
Grønlandsk Konebaad, V 80.
Grønlandsk Sommertelt, V 81.
Grønlandsk Vinterhus, V 80.
Grønnegade, IV 134, 135, 137.
Grønnegade-Teatret, III 14.
Grønningen, II 24.
Guldbergsgade, VII 170, 171.
Gyldenløves Gaard og Have, II 280.
Gyldenløvesgade, VIII 274, 278, 279.

Halkiers Villa ved Strandpromenaden, II 80.
Halls Allé, VI 34.
Halmtorvet, I Nr. 14; Nr. 15; III 334, 336, 343; V 174.
Handels og Kontoristforeningens Bygning paa Nørregade, IV 215.
Hanetaarnet i Nørrevold, I 236.
Harboes Enkefruekloster, Stormgade 14, III 346.
Harmoniorkestret i Tivoli, I Nr. 17.
Harsdorffs Palæ ved Charlottenborg, II 262.
Hassagers Kollegium i Bredegade, VI 161.
Hauserplads, IV 83.
»Havfruen«, Fregatten, ved Asiatisk Kompagnis Kaj, I Nr. 6.
Havn, Københavns, I Nr. 12, V 72.
Havnekontoret, V 35.
Heegaard.s, Anker, Fabrikker, Blaagaardsgade, VII 142, 143, 144, 145.
Heegaard.s, Anker, Fabriker i Lyngbygade, VII, 145.
Heerings Gaard, Overgade n. V., I Nr. 5.
Heiberg.s, Fru, Villa ved Strandpromenaden, II 83.
Hellerupgaard, VIII 180, 181, 182, 183.
Hellerup Jernbanestation, VIII 223.
Hellerup Kirke, VIII 188.
Hellerup Kirkegaard, VIII 223.
Helligaandshusets Indre, III 268.
Helligaandskirken, III 266, 267, 269, V 130.
Helliggeistes Kirke, III 265.
Helliggeisstræde, III 272.
Helligkorskirken, VII 176.
Helmers Bastion under Sløjfningen, I 227.
Helsingør og Kronborg, V 95.
Helsingørsgade, IV 166.
Henrik Ibsensvej, VI 32.
Herlufsholm, V 92.
Hestgarde-Uniformer, III 359.
Hippodrom, Københavns, IV 224, 225.
»Hjørnelund«, Hj. af Strandvej og Kalkbrænderivej, VIII 87, 121.
»Holger Danske«, Gæstgivergaard, Farvergade, III 350, 351.
Holmens Arbejdshus i Bredgade, II 180.
Holmens Bro, I Nr. 3.
Holmensgade, III 238.
Holmens Kanal, II 285, 287; III 5, 6, 7, 10.
Holmens Kirke, I Nr. 3; III 10; IX 414.
Holmens Kirkegaard, VIII 6—27.
Holms Huse paa Christianshavn, I Nr. 8.
Holsteinske Gaard, Stormgade 10, III 347.
Hotel d'Angleterre, II 251.
Hotel du Nord, II 266.
Hotel »Stadt Hamburg« (nu Hotel Phønix), V 48.
Hovedbrandstationen, I Nr. 14.
Hundekirkegaarden ved Østerbro, VIII 3.
Husarkasernen ved Grønningen, II 23, 24, 28.
Husarkasernen ved Østerbrogade, VIII 115.
Hustømrerforeningens »Velkomst«, IV 194.
Hærens tekniske Korps' Kontorbygning, IX 291.
Højbro, I Nr. 3.
Højbroplads, III 251, 255; IV 22, 23, 24, 32; V 71.
Højbrostræde, III 250.
Højesteret i sin oprindelige Skikkelse, V 139.
Idrætshuset, VIII 117.
Idrætspark, Københavns, VIII 116.
Illums Forretningsbygning paa Østergade, III 228.
Indkørslen til København fra Nørrebro, VIII 256, 257.
Industriudstillingen 1872, I Nr. 14.
Infanteri, Det borgerlige, VII 250, 251.
Ingeniørkasernen ved Strandvejen, VIII 224.
Islandsgade, IX 354.

Jagtvejen, VII 34, 35, 36, 241, 243, 244, 245, 260.
Jernporten ved Frederiksberg Allé, VI 8.
Jesu Hjertes Kirke i Stenosgade, V 236, 237.
Jesuskirken i Valby, VI 94.
»Johannedal«, Strandvej 81, VIII 161.
Jostys Pavillon i Frederiksberg Have, VI 118.
Juel', Niels, Palæ, II 253.
Jægersborg, V 84.
Jødernes gamle Kirkegaard i Møllegade, VII 172.

Kalkbrænderi, Det gamle, VIII 103, 104, 108.
Kalkbrænderi, Ny, VIII 109, 110.
Kalkbrænderivej, VIII 85, 86, 87, 99, 100.
Kalvebodstrand, I Nr. 12.
Kalvebodsterrænet (Reguleringsplan), I Nr. 9.
Kanneworffs Hus, Bredgade, II 160.
Kaperkuske i Østerbros Allé omringer Anders Tikjøb, VII 288.
Kapervognen med Anders Tikjøb passerer Skovshoved, VII 288.
Kapervogne udenfor »Tre Hjorter«, VIII 258.
Kaproning i Peblingesøen, VIII 274.
Karantænebaaden (den nye), II 95.
Karantænehuset paa Langelinie, II 92, 93, 107; V 28, 29, 30, 109.
Karantænelægen roes ud til Visitation, II 94.
Kastellet, II 41, 42, 43, 44, 45, 46, 51, 62, 63.
Kastelsbroen, II 51; V 37; VIII 49.
Kastelsgraven, II 51.
Kastelsvej, VIII 58, 59, 62.
Kastrup, IX 379, 380.
Kastrup Kirke, IX 378.
Kastrup Mølle, IX 375.
Katolsk-apostolisk Kirke i Gyldenløvesgade, VIII 268.
»Kigkurven«, I Nr. 8.
»Kildevæld«, Strandvej 49, VIII 144, 145.
Kildevældsgade, VIII 146.
Kildevældsplads, VIII 148.
»Kinopalæet«, Gl. Kongevej, VII 73.
Kirurgisk Akademi, Bredgade, II 178.
Klampenborg Badeanstalt, V 64.
Klampenborg Station (senere Nordbanestation), VIII 266.
Klareboderne, IV 150.
Kloakpumpestation paa Kløvermarksvej, IX 315.
Kløvermarksvej, IX 310, 311, 312, 314, 315.
Knabrostræde, IV 10.
Knippelsbro, I Nr. 3; Nr. 10; V 121; IX 413.
Kochsvej, VI 32.
Kokkegade, III 272.
Koleralejren paa Glaciset, V 47; VIII 267.
Kommandant Peymann modtager Parlamentærbaaden, VIII 34.
Kommunehospitalet, VIII 246, 247, 248, 250, 251.
Kommuneskolen ved Lergravsvej, IX 369.
Kommuneskolen paa Sundholmsvej, IX 342.
Kommuneskolen i Vestervoldgade, I Nr. 14.
Kommunitetsbygningen paa Nørregade, IV 212.
Kong Christian X fører Garden gennem Byen, V 181.
Kong Salomons Apotek, III 241, 242.
Kongelig Kanefart paa Langelinie, V 133.
»Kongelig Residens Slot« (Fr. IV.s Slot), I Nr. 1.
Kongelige Bibliotek, Det, IV 5.
Kongelige Kapels Medlemmer, III 195, 196, 197.
Kongelige Militær og Vaisenhus Apotek, IV 43.
Kongelige Porcelainsfabrik paa Købmagergade, IV 56.
Kongelige Teater, Det, III 13—204.
Kongelige Teaters Personale 1860erne, III 199.
Kongelunden, IX 404, 405, 406, 407, 408.
Kongens Bryghus, IV 2.
Kongens Klubs Sommerlokale, I Nr. 15, V 170, 171.
Kongens Nytorv, II 157, 158, 159, 233, 236, 237, 239, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 250, 251, 254, 255, 257, 258, 259, 260, 263, 265, 267; III 15; V 26.
Korsgade, VII 174.
Kort over Amager, IX 348, 349.
Kort over Amagerbros Kvarter, IX 328, 329.

Kort over den nordlige Del af Amager, IX 298, 299.
Kort over det gamle Banegaardsterræn, VIII 276, 277.
Kort over Citadellet Frederikshavn og omliggende Terræn 1858—1914, II 27.
Kort over Falkonergaardens og Nørre Alléenlysts Jorder, VII 25.
Kort over Frederiksberg 1860, VII 14, 15.
Kort over Frederiksberg 1745, VII 10, 11.
Kort over Frederiksberg og Vesterbro 1741, V 152, 153.
Kort over en Del af Frederiksberg 1920, VII 56, 57.
Kort over Frederiksberg Have og Søndermarken, VI 98.
Kort over Fæstegrunden 113 B paa Østerbro, VIII 96.
Kort over Gammelholm 1856—1895, II 284.
Kort over Hellerup 1922, VIII 193.
Kort over en Del af Hellerup og en Del af Emdrup 1922, VIII 222.
Kort over København i det 16. Aarh., II 229.
Kort over København 1620, II 230.
Kort over København med en Del af Forstaden Vesterbro 1656, V 143.
Kort over København før 1658, V 128, 129.
Kort over København under Belejringen 1658—60, IV 18, 19.
Kort over København under Belejringen 1659, V 144, 145.
Kort over København med Fæstningsværker 1700, II 249.
Kort over en Del af den kgl. Residentz Stad Kjøbenhafn 1757, III 246, 247; IV 108, 109.
Kort over København med oml. Distrikt 1784, VII 32, 33.
Kort over København med omliggende Egn 1817, V 160, 161.
Kort over en Del af Kjøbenhavns Pompevands og Springvands Indledning fra Søen, V 147.
Kort over København og en Del af Nordsjælland indtil Skovshoved, VIII 192.
Kort over Nørrevold med Stadsgraven 1858 & 1914, I 213.
Kort over Københavns Forstad Nørrebro 1841, VII 123.
Kort over Forstaden Nørrebro 1856, VII 128.
Kort over Forstaden Nørrebro 1858, VII 129.
Kort over Peymanns Løbet 1862, VIII248.
Kort over »St. Anne Vester Qvarter«, IV 196, 197.
Kort over Store Ravnsborg 1817, VII 122.
Kort over Terrænet mellem Vester- og Nørreport 1745, V 154, 155.
Kort over Terrænet mellem Nørrevold og Sortedamssøen 1854, VIII 248.
Kort over Terrænet omkr. Øster- og Vester Farimagsvej, VIII 245.
Kort over Terrænforandringerne mellem Raadhusplads—Banegaarden og Ørstedspark—Peblingesøen 1857—1919, V 178.
Kort over Forstaden Vesterbro 1658, V 146.
Kort over Vesterbro 1695, V 149.
Kort over Forstaden Vesterbro 1728, V 150, 151.
Kort over Vesterbro 1854, V 216, 217.
Kort over Vesterbro 1858, V 218, 219.
Kort over Vesterbro 1860, V 221.
Kort over Vesterbro 1872, V 222, 223.
Kort over Vesterbro og Frederiksberg 1914, V 260.
Kort over Østergade og tilstødende Kvarter 1757, III 210.
Kort over Egnen ved Øster Broe 1789—90, VIII 60, 61.
Kort over en Del af Østerbro med Classens Have og Strandpromenaden 1854, II 84.
Kort over en Del af Østerbro, Classenshave og Strandpromenaden, VIII 53.
Kort over Kvarteret mellem Østerbrogade og Kalkbrænderierne, VIII 105.
Kort over Østerport og en Del af Østerbro 1858 & 1914, VII 277.
Kort over Østervold og oml. Kvarterer 1858 & 1914, II 8.
Krematoriet ved Bispebjerg Kirkegaard, VII 237.
Kristen Bernikovsgade, III 224; IV 140, 141, 143.
Kristenbernikovsstræde, III 224; IV 133, 141, 143, 145.
Kristiansgade, IV 4.
Kronprins Frederiks og Kronprinsesse Louises Stiftelse paa Sortedams Dossering, VII 271.
Kronprins Frederik (Fr. VII) og Kronprinsesse Mariane gaar i Land paa Slotsholmen 22. Juni 1841, V 46.
Kronprinsessegade, IV 159, 160, 161, 162; V 62. 63, 103.
Krudttaarnsvej, IX 371.
Kryolitfabrikken Øresund, VIII 106.
Krystalgade, IV 67, 199; V 97.
Kugleposten, IV 49.
Kultorvet, IV 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 84, 85.
Kunstindustri-Museum, Det danske, V 173.
Kunst- og Industriudstilling, Den skandinaviske, I Nr. 18.
Kunstudstilling, Den franske 1888, I 210, 211; III 335.
Kvægtorv, Københavns, V 261, 262, 263, 264.
Kvæsthusbroen, II 209.
Kærlighedsstierne og Nørrebro Alléerne set fra Nørrebro, VIII 256, 257.
København set fra Frederiksberg, V 96.
København set fra Gamle Kalkbrænderihavn, V 66.
København set fra Valby Bakke, V 141.
Københavns Amts Thing og Arresthus, VII 165, 167.
Københavns Bombardement 1807, VII 59.
Københavns Havn, Kort over, I Nr. 8.
Købmagergade, IV 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 64, 65, 68, 69, 70, 71; V 102.
Køhlertsvej, IX 344.

Laane- og Diskontobankens Ejendom, Amagertorv, III 273, 274.
Ladegaarden, V 61; VII 52, 55.
Ladegaardsaaen, VII 21, 31, 37, 39, 45, 47, 53, 222.
Ladegaardsmarken, VII 58.
Ladegaardsvej, VII 46, 47, 48; VIII 260.
Landemærket, IV 98, 99; V 49.
Langebro, I Nr. 8; Nr. 9; Nr. 11.
Langebro Terrænet, Kort over, I Nr. 7.
Langelinie, II 66, 67, 69, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 107, 112, 120. 121, 122, 131; V 34, 109, 133.
Langelinies Pavillon, II 97.
Landkadet Akademiet, V 40, 105.
Larsens Plads, V 127.
Larslejstræde, IV 220.
Lavendelstrædes Mølle, I Nr. 13.
Lazarettet paa Smedelinien, II 95.
Lergravsvej, IX 369.
Lethraborg, V 91.
Ligkapel med Kister, V 42.
Lille Brøndstræde, IV 103.
Lille Helliggeiststræde, III 262.
Lille Kongensgade, III 237, 239, 240.
»Lille København« i Amaliegade, II 188.
Lille Mariendal, VIII 177.
Lille Mølle paa Christianshavns Vold, I Nr. 7; V 66; IX 304.
Lille Ravnsborg, VII 179.
Lille Regnegade, IV 128, 129, 130.
Lille Tuborg, VIII 165.
Lille Vibenshus, VIII 140, 141.
Lucie Møllen, I Nr. 13.
»Lundegaard« ved Bernstorffsvej, VIII 226.
Lundehuset, VIII 228.
Lundehus Kro, VIII 228.
Lundehussøen, VIII 227.
Luther Kirken paa Kalkbrænderivej, VIII 101.
Lygteaaen, VII 224, 225.
Lygtekroen, VII 227.
Lykkesholms Allé, VII 81.
Lynettefortet, II 120.
Lyngby, Parti af, V 88.
Lyngbyvej, VIII 149, 227, 228, 229.
Lægeforeningens Boliger, VIII 111, 112, 113.
Løjtegaard i Taarnby, IX 377.
Løngangsstræde, III 353.
Lønporten, IV 111.
Løve Apoteket, Amagertorv, III 277, 278.

Magasin du Nord, Kongens Nytorv, II 268, 269, 272, 273.
Maglebylille Mølle, IX 381.
»Maglegaard«, Strandvej 221, VIII 205.
Magstræde, IV 6.
»Marielyst«, Strandvej 223, VIII 206.
Mariendals Kvarteret, VII 22, 23, 24.
Marienlyst, V 94.
Markmandshuset paa Kløvermarksvej, IX 314.
Markopsynsmandens Hus, Hj. af Trianglen og Blegdamsvej, VIII 92.
Marmorbroen, I Nr. 3.
Marmorkirken, II 172, 174, 175; V 117.
Marmorkirkepladsen, II 204; V 42.
Marmorkirke-Ruinen, II 172, 173; V 43.
Mathiesen.s, Lars, Minde, Allégade, VI 150, 151.
Metropolitanskolen, IV 213.
Mikkel Vibes Gaard, Strandgade 30—32, I Nr. 5.
Minde over Faldne i 1848—49 og 1864 paa Garnisons Kirkegaard, VIII 38.
Minde over 226 Faldne i 1864 paa Garnisons Kirkegaard, VIII 38.
Minde over Faldne paa Fregatten »Jylland« og »Sjælland« 1864 paa Holmens Kirkegaard VIII 11.
Mindeblad om Heltene fra Slaget paa Rheden 1801, VIII 27.
Mindehøj paa Holmens Kirkegaard over Faldne i Slaget paa Rheden 1801, VIII 25.
Mindesmærke for Baron Løvenskjold i Kongelunden, IX 405.
Mindesmærke for Geheimeraad Jonas Collin i Kongelunden, IX 405.
Minorkagade, IX 366.
»Mon Chalet«, Strandvej 191, VIII 196, 197.
Mølle, Dronningens, paa Rosenkrantz' Bastion, II 17, 18, 31, 32, 33.
Mølle, Gothersgades, paa Stadsoberstens Bastion, I 214.
Mølle, Lucie, paa Vestervold, I Nr. 13; Nr. 14.
Mølle paa Volden, V 72.
Mølle, St. Peders, paa Helmers Bastion, I Nr. 15, 214, 226.
Mølle, Store Kongens, paa Vestervold, I Nr. 14, 215.
Møllegaarden i Etatsraad Holmblads Have, IX 327.
Møllen paa Christianshavns Vold, I Nr. 7; V 66; IX 304.
Møllen paa Farimagsvejen, V 58; VIII 238.
Møllen paa Kongens Bastion i Citadellet, II 61.
Mønt, Den kgl., paa Amager Boulevard, IX 293.
Mønt, Den kongelige, paa Gl. Holm, II 270, 271, 277.
Møntergade, IV 116, 117, 118, 119, 121, 124.

National, Restauration, V 185.
Nationalbanken ved Holmens Kanal, III 8.
Nationalbanken i Slotsholmsgade, III 8.
Nedsænkningsapparat for Kister, Forevisning af, I Nr. 14.
Nielsen.s, Bernt, Villa ved Strandpromenaden, II 78.
Nikolaj Taarn, III 233, 234, 235, 236, 253; V 70.
Nordbanestationen i Vester Farimagsgade, VIII 266, 280, 281.
Nordre Frihavnsgade, VIII 99.
»Nordre Onsgaard«, Strandvej, VIII 189.
Nordre Toldbod, II 98; V 56.
Nordsøeskadrens Ankomst til Københavns Rhed 1864, II 117.
Norgesbroen i Kastellet, VIII 49.
Norgesgade paa Amager, IX 338.
»Norgesminde«, Strandvej 119, VIII 167.
Norgesporten i Kastellet, II 41.
Nyboder, IV 186, 187, 188, 189, 190, 191.
Nybrogade, IV 8, 9, 14; V 110.
Nyelandsvej, VII 5.
Nygade, III 294, 295, 296, 297.
Nyhavn, II 261, 274, 275.
Ny Haraldsgade, VIII 150.
Ny Mølle, V 113.
Ny Mølles Gaard paa Amager, IX 338.
Ny Toldbod, V 30.
Nytorv, III 299, 316, 317, 318, 319, 324.
Næstved, V 91.
»Nøjsomhed« paa Østerbro, VIII 127, 130, 131, 132, 133.
Nørre Allé, VII 246, 261.
Nørrebro, V 62; VII 112, 113, 114, 115, 119.
Nørrebro Alléerne, VII 110, 111; VIII 256, 257, 258.
Nørrebrogade, VII 126, 127, 135, 137, 140, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 173, 181, 218, 219.
Nørrebros Jernbanestation, VII 219.
Nørregade, IV 219; V 52.
Nørrefælled, V 58; VII 258, 259, 264.
Nørreport, I 241, 244, 245, 247; V 46; VII 89, 90 91, 92, 93, 94, 96, 97.
Nørrevold, I 224, 246, 248; IV 90; VII 96.
Nørrevoldgade, I 232, 233, 246; IV 92, 93; V 136, 137; VII 98.

Oehlenschlægers Fødested, VI 4.
Oehlenschlægersgade, VI 4, 12.

Onsgaards Minde, Strandvej 159, VIII 185.
Opfostringshus, Det kgl., VIII 101.
Orlogsværftet, II 280, 281, 282, 287; III 1.
»Orpheus i Underverdenen«, Kostumebilleder, IV 232.
Overgade n. V., I Nr. 5.
Overgade o. V., I Nr. 5.
»Over Stalden«, Charlottenlund, VIII 212, 213.

Paladshotellet, Raadhuspladsen, III 339.
Palægade, II 162.
Panorama over Slaget paa Rheden 1801, VIII 35.
Panorama over Østbanekvarteret, VII 284, 285.
Peblingesøen, Kaproning, VIII 274.
Peder Madsens Gang, III 214.
Peschiers Gaard ved Holmens Kanal, III 4.
Petersborgvej, VIII 98.
Peuchlers Bastion i Østervold, II 14.
»Phønix«, Forestilling til Fordel for danske Krigsfanger i England, VIII 36.
Pileallé, VI 38, 66, 70, 71, 72.
Pilestræde, IV 148, 149.
Plakat fra Circus Gymnasticus paa Nørrebro, VII 134.
Plakat fra Københavns Politikammer til Befolkningen, VIII 31.
Plakat fra Morskabsteatret paa Vesterbro, V 275.
Plakat fra Teatret paa Nørrebro, VII 133.
Plakat fra Vesterbros nye Teater, V 274.
Plan over Brøndstræde Kvarteret, IV 120.
Plan over det gamle Kalkbrænderi, VIII 103.
Plan over Kristenbernikovstræde Kvarteret, IV 146.
Plan over Kvarteret mellem Gothersgade, Møntergade, Gl. Mønt og St. Regnsgade, IV 144.
Plan over Odensegade Terrænet, VIII 98.
Plan og Fortegnelse over de afbrændte Kvarterer 1728, III 314, 315.
Platanvej, VI 24.
Porcelainsfabrik, Den kgl. danske, VI 213—282.
Postgaard, Københavns, Købmagergade, IV 45.
Postgaard, Københavns, Tietgensgade, V 189.
Prinsensgade, IV 167.
Prinsens Palæ, Frederiksholms Kanal, III 358.
»Prospekt af den nye anlagte Vej udenfor Stadens Nørreport 1870«, VII 110, 111.
Prospekt af København, V 134, 135.
Prospekt af København 1596, II 288.
Prospekt af København 1658, VII 100, 101.
Prospekt af København under Belejringen, V 156, 157.
Prospekt af København med Forstaden Vesterbro 1750, V 156, 157.
Prospekt af København set fra Frederiksberg Slot 1830, VI 111.
Prospekt af København set fra Frederiksberg Bakke, V 158, 159.
Prospekt af København set fra Valby Bakke, VI 73.
Provinsarkivet, Jagtvej 10, VII 35.
Prøvestenen, II 119.

Raadhus, Københavns 3die, III 304.
Raadhus, Københavns 4de, III 304, 305, 307.
Raadhus, Københavns 5te, III 309, 310, 311, 328.
Raadhus, Københavns 6te, I Nr. 14; III 329; VIII 284.
Raadhuspladsen, I Nr. 15; III 336, 337, 340, 341; V 174, 175.
Raavad, V 89.
Rahbeks Allé, VI 30.
Ravelinen ved Nørrebro, VII 97.
Reformert Kirke i Gothersgade, IV 94, 152, 153.
Refshaleøen, I Nr. 6.
Regensen, IV 64, 65, 67, 68.
Rheden med danske, engelske og russiske Orlogsmænd 1894, II 187.
Ridehuset i Filosofgangen, I Nr. 13.
»Rigihus«, Strandvej, VIII 204.
Rigsdagsbygningen i Fredericiagade, II 177.
Rigshospitalet, VII 252, 253, 255.
Rigsretten i Landstingssalen paa Christiansborg 1877, IX 428.
»Rolighed« ved gamle Kalkbrænderi, IV 33; VIII 102.
»Rolighedsdal« paa Kalkbrænderivej, VIII 99.
Rolighedsvej, VII 16, 17, 18.
Rosenborg Bastion, II 7.
Rosenborg Brøndanstalt, IV 158.
Rosenborggade, IV 88, 94, 95, 153.
Rosenborg Slot, II 3, 4, 5; IV 158, 163; V 40.
»Rosendal«, Østerbrogade, VIII 76, 78, 79.
»Rosenlund«, Traktørsted, Østerbrogade, VIII 118.
Rosenvængets Allé, VIII 81.
Rosenvængets Hovedallé, II 82, 85.
Rubens Fabrikker, Rolighedsvej, VII 16.
Runde Taarn, IV 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66; V 99, 101.
Russisk Kirke i Bredgade, II 176.
»Rygaard«, V 64, 65; VIII 225.
Rysenstens Badeanstalt, I Nr. 12; Nr. 13.
Rysenstens Bastion, I Nr. 13; IX 289.
»Røde Gaard« paa Øresundsvej, IX 367, 368.
»Røde Kro« paa Øresundsvej, IX 365.
»Røde Mølle« paa Amager, IX 295, 296, 337.
»Rørholm« ved Øster Farimagsvej, V 60; VIII 234.

Sakramentskirken paa Nørrebro, VII 147.
Sankt Albans Kirke (Engelsk Kirke), II 125.
Sankt Andreas Kirke i Øster Farimagsgade VIII 254, 255.
Sankt Annægade, I Nr. 7; V 68.
Sankt Annæ Plads, II 210, 211, 216, 217, 218, 219.
Sankt Ansgars Kirke i Bredgade, II 179; V 101.
Sankt Hans Torv, VII 159.
Sankt Jakobs Kirke paa Østerbrogade, VIII 114.
Sankt Johannes Kirken, St. Hans Torv, VII 158, 161, 163.
Sankt Josephs Hospital i Griffenfeldtsgade, VII 174.
Sankt Josephs Søstrenes Seminarium paa Strandvej, VIII 164.
Sankt Jørgens Allé, V 230.
Sankt Jørgens Lund, Vodrofsvej, VII 72.
Sankt Jørgens Sø, VII 70, 71.
Sankt Knudsvej, VII 82.
Sankt Mathæus Kirke i Valdemarsgade, VI 5.
Sankt Pauls Kirke, IV 185.
»Sankt Pedersborg«, Hj. af Østerbrogade og Kalkbrænderivej, VIII 86.
Sankt Peders Kirke (Petri Kirke), IV 216, 217, 218.
Sankt Peders Mølle paa Helmers Bastion, VIII 262.
Sankt Pederstræde, V 105.
Sankt Stephans Kirke paa Nørrebrogade, VII 220, 221.
Sankt Thomas, Forlystelsessted i Frederiksberg Allé, VI 42, 43, 44, 45.
»Sans soucі«, Frederiksberg Allè, VI 53, 54, 56.
Saxogade, V 284.
Schlegels Allé, VI 36.
Schweizer Pavillonen i Frederiksberg Allé, VI 39.
Sibbernsvej, VIII 107.
Silkegade, IV 147.
Simeons Kirke i Sjællandsgade, VII 217.
Sions Kirke ved Strandvejen, VIII 142.
Situationsplan over Fæstegrunden Nr. 113 B paa Østerbro, VIII 96.
»Sjælboderne«, IV 105, 112, 118.
Sjællandsporten i Kastellet, II 42, 43.
Skibsbyggeriet paa Refshaleøen, I Nr. 6.
Skibsværftet paa Engelskmandens Plads, I Nr. 6.
Skindergade, III 293.
Skippernes Lavshus i Lille Kongensgade, III 270.
Skydebane, Den kgl., V 254, 255, 256, 257, 258.
Slagelsegade, VIII 77.
Slangerupbanens Station paa Nørrebrogade, VII 226, 227.
Slotsholmsgade, I Nr. 2.
Slotsholms Kanalen, III 11.
Slotsholms Pladsen, IX 429.
Slotspladsen, Børsen og Nationalbanken, I Nr. 2.
»Slukefter« paa Strandvejen, VIII 175, 176.
Sluseanlæg og Dæmning i Kalvebodstrand, I Nr. 9.
Slutterigaden, III 349.
Smallegade, VI 166, 169, 170, 171.
Smaløen ved Orlogsværftet, II 281.
Snorrebroen og Christianshavns Kanal, I Nr. 9.
Soldaternes Hjemkomst fra Krigen 1849, III 275.
Soldenfeldts Stiftelse, VII 275.
»Solen«, Østerbrogade 46, VIII 85.
»Solitude« paa Nørrebro, VII 178.
»Sommerlyst« i Frederiksberg Allé, VI 63, 64.
Sophienholm i Frederiksdal, V 92.
Sorgenfri Slot, V 87, 113.
»Sortedamslund«, VII 272.
Sortedams Dossering, VII 266, 275, 276; VIII 71, 72, 73, 74.
Sortedams Sø, VII 265, 267, 268, 269, 271, 273, 274, 276.
Sorte Hest, Vesterbrogade, V 74; VI 20.
Soyakagefabrikken, I Nr. 11.
Spidsrodsløben i Gothersgades Excerserhus, V 138.
Sprøjteprøve foran Københavns Slot, I Nr. 1.
»Spøgelsehuset« i Hellerupgaards Have, VIII 183.
Stabelafløbning paa Refshaleøen, I Nr. 6.
Stadsgraven, I Nr. 14; Nr. 15; I 216, 225; II 19, 22, 52, 62, 63, 64, 143.
»Standard«, russisk Kejser Yacht, I Nr. 6.
Stanleys Gaard, Overgade o. V., I Nr. 5.
Statens Museum for Kunst, II 10.
Statsfængslet i Kastellet, II 46.
Steinfass' Gaard, Overgade o. V., I Nr. 5.
Stiftelsen for gamle Haandværksmestre i Vester Voldgade, I Nr. 13.
Stigetransport i gamle Dage, V 131.
Stjernevej (nu Sundholmsvej), IX 340, 341.
Store Bededags Aften paa Volden, II 1.
Store Brøndstræde, IV 103, 104.
»Store Jakobsborg«, Østerbrogade, VIII 133.
Store Kannikestræde, IV 200, 201.
Store Kongensgade, II 25, 146, 147, 148, 149. 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156.
Store Magleby, IX 383, 386, 387, 388, 389, 391.
»Store Mariendal«, Strandvej 135, VIII 173.
»Store Mølle«, Amagerbrogade 3, IX 320.
»Store Ravnsborg«, VII 137.
Store Regnegade, IV 123, 128, 129, 130.
Store Strandstræde, II 222, 223, 224, 226, 227, V 32.
»Store Taffelbay«, Strandvej 213, VIII 200, 201.
»Store Tuborg«, Strandvej 123, VIII 169.
»Store Vibenshus«, VII 262, 263.
Stormbroen, I Nr. 3.
Stormgade, III 345, 346, 347.
Student i Galauniform, V 140.
Studentersamfundets Bygning paa Nørregade IV 215.
Studenterforeningens Flytning fra det gamle Lokale i Boldhusgade til den nye Bygning paa Gl. Holm, III 281.
Strandgade, I Nr. 5; Nr. 6.
Strandkontrollør Bolig ved Kalkbrænderiet, VIII 107.
»Strandlund«, Strandvej 146, VIII 210.
Strandpromenaden, II 74, 76, 77, 78, 79; VIII 50, 65.
Strandvejen, VIII 87, 140, 141, 144, 145, 151, 152, 153, 156, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 214.
Størrestrædes Brand, II 283.
Sukkerfabrikkerne, I Nr. 12.
Sundby Forsørgelsesanstalt, IX, 374.
Sundby Kirke, IX 347.
Sundbyøster Boulevard, IX 335.
Sundevedsgade, VI 19.
Sundet ved Vintertid, V 28.
Sundholmsvej, IX 340, 341.
Sundorphs Hus paa Hjørnet af Boldhusgade og Ved Stranden, IX 415.
Svaneapoteket, III 215.
Svanemøllen paa Strandvejen, VIII 156, 157.
»Svanholm«, Gl. Kongevej 68, VII 74, 75.
»Svanholm«, Strandvej 12, VIII 159.
Sværtegade, IV 132.
»Sygehjem, Københavns«, Rolighedsvej, VII 18.
Søbadeanstalten paa Lynetten, II 120.
Søbadeanstalten ved Rysensteen, I Nr. 13.
»Søholm« ved Lyngbyvejen, VIII 227.
Søkvæsthuset, I Nr. 5.
Sølvgade Nr. 38, IV 162.
»Sønderbros Teater«, Amagerbrogade 16, IX 331. 332.
Søndermarken, VI 99—104.
Søndre Fasanvej, VI 144.
»Søndre Onsgaard«, Strandvej 159, VIII 184.
Søpavillonen i Peblingesøen, VIII 275.

Taarnby paa Amager, IX 376, 377.
Tagensvej, VII 242, 243.
Tallotteriet trækkes i Raadhusstræde, III 357.
Teater, Det ny, paa Vesterbrogade, V 250.
Teater Plakat fra Grønnegade Teatret, III 51.
Teatret paa Kongens Nytorv (kgl. Teater), III 15, 17, 18, 19, 20.

Teatret paa Nørrebro, VII 132.
Teglgaardsbroen, I 221, 222, 223; VIII 260, 261.
Tegning og Digt af H. G. F. Holm, V 73.
Telefon-Central Bygningen paa Nørregade, IV 219.
Teltene i Charlottenlund, V 63; VIII 218.
Thing- og Arresthus, Københavns Amts, VII 165. 167.
Thorvaldsens Ankomst til Københavns Rhed, II 109.
Thorvaldsens Museum, I Nr. 2; IV 7; V 110.
Thotts Palæ paa Kongens Nytorv, II 253.
Tivoli, I Nr. 16, 17, 18, 19, 20.
Tivolis Pavillon »Ligkisten«, V 170.
Toldbodbygningerne, (de ældste), II 127.
Toldboden, II 126, 128, 129, 130, 133, 134, 135, 136, 137, 186, 189; V 31, 33, 132.
Toldbodvej, II 139, 140, 141, 142, 145, 182.
Toldbod Vinhus, II 182.
Tornebuskegade, IV 96.
Torvegade med Acciseboden, I Nr. 7.
Tranegaardsvej, VIII 201.
Trappen ned ad Voldskrænten til Teglgaardsstræde, VIII 261.
»Tre Flasker Kro« paa Lyngbyvej, VIII 229.
»Tre Hjorter«, Hj. af Ø. Farimagsvej og Nørrebro Alléerne, VIII 258.
Trianglen ved Thingskiftevej og St. Tuborg, VIII 170.
Trianglen paa Østerbro, VIII 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95.
Trommesalen paa Vesterbro, V 210, 211.
Troppernes Indtog i 1849 gennem Æresporten mellem Gl.- og Nytorv, III 299; V 77.
Troppetransport til Sønderjylland med Dampskib Aurora 1863, II 114.
Tuborgs Fabrikker, VIII 171.
Tuborg Pavillonen paa Strandvej, VIII 172.
Turnering paa Gl. Torv ved Frederik II's Kroning, III 308.
Tuteins Gaard i Vimmelskaftet, V 104.
Tuteins Lystejendom, V 112.
Tøjhusbroen, I Nr. 3.
Tømmergrav, Den gamle, V 188.
Tømmerpladsvej, V 206.
Tømmerup Station, IX 382.
Tømrermester Klentz's Plads ved Sølvtorvet, VIII 265.

Udsigt fra Aborreparken over det sløjfede Baneterræn, VIII 263.
Udsigt fra Blaagaard Teatret paa Nørrebro mod København 1830, VII 121.
Udsigt fra Carlsberg Broen over Vestre Fængsel og Kallebodstrand, VI 96.
Udsigt fra Christiansborg Slot 1870erne, I Nr. 2.
Udsigt fra Chistiansborg Slot over Børsen 1910, I Nr. 2.
Udsigt fra Christiansborg Slot over det gamle Bibliotek, I Nr. 2.
Udsigt fra Christianshavn mod Slotsholmen, V 50.
Udsigt fra Emiliegade over St. Jørgens Sø, VII 66.
Udsigt fra Forbrændingsanstaltens Skorsten paa Frederiksberg, VI 173, 174, 175, 177.
Udsigt fra Frederiksberg over København, V 114.
Udsigt fra Frederiksborgvej mod København VII 234, 235.
Udsigt fra Gl. Kongevej mod Rolighedsvej 1850, VII 83.
Udsigt fra Gl. Strand over Kanalen, IV 17.
Udsigt fra Glaciet over Sølvgade-Dæmningen 1880, II 9.
Udsigt fra Hauserplads over »Gamle Avlsgaard«, V 52.
Udsigt fra Hj. af Frederiksborggade og Nørrevoldgade 1915, I 243.
Udsigt fra Hj. af Toldbodvej og Bredgade over Grønningen, II 142.
Udsigt fra Hj. af Vestervold over Ørstedsparken 1880erne, V 138.
Udsigt fra Hotel Royal over Højbro, Kanalen og Gl. Strand, IV 15.
Udsigt fra Højbroplads over Christiansborg Slot 1837 og 1902, IV 27, 28.
Udsigt fra Indgangen til Langelinie mod Karantænehuset 1860erne, II 107.
Udsigt fra Idrætshusets Tag over Fælledparken, VIII 116, 117.
VIII 117, 118.
Udsigt fra Jernporten gennem den yderste Del af Vesterbro, VI 12, 13.
Udsigt fra Kastelsvolden over Frihavnen 1894, II 102, 103.
Udsigt fra Kærlighedsstien over St. Jørgens Sø, VII 63.
Udsigt fra Langelinie til Kastelsvolden 1870, II 50, 91.
Udsigt fra Langelinieviadukten til Amaliegade, II 138.
Udsigt fra Marmorkirkens Kuppel over Amalienborg, V 123.
Udsigt fra Marmorkirkens Kuppel over Bredgade Kvarteret, V 122.
Udsigt fra Marmorkirkens Kuppel over Inderrheden, II 132.
Udsigt fra Meyers Toldbod Pavillon til Rheden og Orlogsværftet 1860erne, II 123.
Udsigt fra Nikolaj Taarn mod Nordvest 1845, IV 36, 37.
Udsigt fra Nikolaj Taarn mod Syd, IV 31.
Udsigt fra Nikolaj Taarn mod Syd 1837, V 124.
Udsigt fra Nikolaj Taarn mod Sydvest 1850, V 67.
Udsigt fra Nikolaj Taarn mod Sydvest 1837, V 125.
Udsigt fra Nikoloj Taarn mod Øst 1898, IV 29.
Udsigt fra Nikolaj Taarn over City Kvarteret, IV 30.
Udsigt fra Nybrogade over Gl. Strand, IV 7.
Udsigt fra Nyhavn over Orlogsværftet til Havnen, II 270, 271.
Udsigt fra »Ny Rosenborg« over Aborreparken og Kvarteret omkring Voldene, I 239, 240.
Udsigt fra Nørreport over Broerne og Ravelinen til Nørrebro Alléerne 1860erne, I 243.
Udsigt fra Nørrevold over Stadsgraven til Nørrebro Alléerne 1860erne, I 242.
Udsigt fra Nørrevold over Ørstedsparken, VIII 259.
Udsigt fra Parkhotellet Hj. af Vestervoldgade og St. Pederstræde, VIII 272, 273.
Udsigt fra Raadhustaarnet over Christiansborg Slot, V 119.
Udsigt fra Raadhustaarnet over den gamle By, V 119, 120.
Udsigt fra Raadhustaarnet over Hovedbrandstationen, Tivoli og Vestre Boulevard, V 118.
Udsigt fra Rheden over den gamle Toldbod, II 128.
Udsigt fra Rheden til Toldboden 1860erne, II 136.
Udsigt fra Rundetaarn mod Frederiksberg, IV 198.
Udsigt fra Rundetaarn over den vestlige Del af København, V 50, 51.
Udsigt fra St. Johannes Kirkens Spir 1915, VII 160, 168, 169.
Udsigt fra St. Peders Mølle over Ørstedsparken 1881, VIII 264.
Udsigt fra St. Peders Mølle over Ørstedsparken 1882, I 234.
Udsigt fra Schacks Bastion, V 165, 171.
Udsigt fra Slotsholmen mod Højbroplads 1870erne, IV 28.
Udsigt fra Stockholmsgade over Østre Anlæg 1890, II 31.
Udsigt fra Stadsoberstens Bastion mod Nørreport 1840, VII 108.
Udsigt fra Stadsoberstens Bastion over Nørreport, Frue Kirke og Ravelinen 1840, V 59.
Udsigt fra Stadsoberstens Bastion til Kommunehospitalet 1870, II 2.
Udsigt fra Strandvej 185 over Hellerup, VIII 190, 191.
Udsigt fra Taarnet i Zoologisk Have, VI 132, 133, 134, 135, 136, 137, 139.
Udsigt fra Teknologisk Institut mod Vestre Boulevard, VIII 271.
Udsigt fra Thorvaldsens Museum over Kanalen og Højbro 1860erne, IV 25.
Udsigt fra Toldboden over Langelinie og Sundet 1830erne, V 32.
Udsigt fra Toldboden til Orlogsværftet 1804, II 126.
Udsigt fra Valby Bakke over København 1853, VI 25.
Udsigt fra Valby Bakke over København, V 141.
Udsigt fra Videnskabernes Selskabs Bygning mod Gasværkshavnen 1898, VIII 286, 287.
Udsigt fra Vor Frelsers Taarn mod Nord 1885 og 1915, I Nr. 11.
Udsigt fra Vor Frelsers Taarn mod Nordøst, I Nr. 11.
Udsigt fra Vor Frelsers Taarn mod Syd 1860erne og 1915, I Nr. 11; IX 300, 301.
Udsigt fra Vor Frelsers Taarn over Gl. Holm 1865 og 1915, I Nr. 12.
Udsigt fra Vor Frelsers Taarn over Kalvebodstrand 1860 og 1915, I Nr .12.
Udsigt fra Vor Frelsers Taarn over København 1865 og 1915, III 2, 3.
Udsigt fra Vor Frue Kirkes Taarn over Nørrevold, Glaciet og Peblingesøen 1865, I 218.
Udsigt fra Værftet over Holmens Kanal, III 5.
Udsigt fra Østifternes Kreditforenings Bygning mod Vestre Boulevard, VIII 270.
Udsigt fra Østre Glacis over en Del af Voldterrænet 1860erne, II 29.
Udsigt mod Frederiksberg, V 237.
Udsigt over Boulevarden, Ørstedsparken og Peblingesøen 1880erne, I 219.
Udsigt over den ny Langebro og Islands Brygge, I Nr. 11.
Udsigt over den vestlige Del af København 1611, III 354, 355.
Udsigt over det ny Terræn ved Langelinies forsvundne Indgang, II 102, 103.
Udsigt over Gl. Strand 1860, I Nr. 3.
Udsigt over gamle Langebro og Christianshavns Vold 1902, I Nr. 11.
Udsigt over Indkørslen til Sukkerfabrikkerne, Christianshavns Vold, Stadsgraven og Amager Boulevard, I Nr. 12.
Udsigt over Indsejlingen til Christianshavns Kanal, I Nr. 12.
Udsigt over Jernstøberiet »Svanholm« Gl. Kongevej, VII 77.
Udsigt over Nyboder, IV 186, 187.
Udsigt over Slotspladsen 1860, I Nr. 3.
Udsigt over Terrænet hvorpaa Frihavnen anlagdes, II 100, 101.
Udsigt over Toldbod Terrænet og Rheden, II 184, 185.
Udsigt over Østervold, hvor Gravemaskinen begyndte, II 34, 35; IV 180, 181.
Udstillingen i 1888, I Nr. 20, Nr. 21; I 208, 209, 212.
Udstilling, Den frie's, Bygning, Østerbrogade, VII 283.
Ulriksgade, F. F., VIII 150.
Universitetsbygningen 1836, IV 213.
Universitetet set fra Nørregade 1840, V 47.
Universitetets Gaard 1830erne, V 69.

Vaisenhus, Det kgl., paa Købmagergade, IV 54, 55.
Vaisenhus, Det kgl., paa Nytorv, III 306.
Vaisenhus, Det kgl., i Nørre Farimagsgade, VIII 259.
Valdemar Holmersgade, VIII 149.
Valløe 1830erne, V 83.
Vandkunsten, III 356, 357
Vandværk, Københavns, paa Vestervold, I Nr. 15; V 180.
Vandværket med Have set fra Vestervold, I 217.
»Vangehuset«, Strandvej 85, VIII 161.
Vartov, Vestervoldgade, I Nr. 14; III 344.
Ved Stranden, IV 16.
Vejerboden paa Halmtorvet, I Nr. 14.
»Venedig«, Badeanstalt i Flaadens Leje, I Nr. 7.
»Vennero«, Castelsvej 5, VIII 63.
»Vennerslyst«, Strandvej 121, VIII 168.
»Ventegodt« paa Nørrebro, IV 33.
Vesterbro Alléerne V 168, 169.
Vesterbro set fra Alléerne 1835, VII 68.
Vesterbrogade, V 162, 184, 186, 189, 207, 208, 209, 226, 227, 228, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283; VI 3, 6, 7, 9, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 27, 30, 33, 37.
Vesterbros Apotek, V 282; VI 2.
Vesterbros Morskabsteater, V 272.
Vesterbros Passage, I Nr. 14; III 333, 334, 335; V 167, 181, 190, 192.
Vesterbros Torv, V 252.
Vester Farimagsgade, V 184; VIII 260.
Vesterfælledvej, VI 24.
Vestergade, III 330, 331.
Vesterport, I Nr. 14; III 332; V 142, 148, 166, 167, 168, 169; VIII 282.
Vesterports Gab, I Nr. 14, Nr. 15; III 332.
Vestervold, I Nr. 14, Nr. 15; VIII 282.
Vestervoldgade, III 338.
Vestervold Kvarteret, Kort over, 1858 og 1915, I Nr. 13.

Vestervold og Filosofgangen 1870, I Nr. 13.
Vestervold Terrænet efter Afgravningen, I Nr. 13, 228, 229.
Vestervold, Udsigt til, I Nr. 8.
Vestre Boulevard, VIII 285.
Veterinærskolen i St. Annægade, VII 43.
Veterinær- og Landbohøjskolen paa Bülowsvej, VII 44.
Viadukten ved Svanemøllen, VIII 155.
»Vibensgaard«, Strandvej 2, VIII 141.
Videnskabernes Selskabs Bygning, VIII 288.
Vildersgade, V 127.
Wilders Gaard, Brogade 3, I Nr. 5.
Wilders Plads, IX 409.
»Vilhelminelyst« paa Gl. Kongevej, VII 86.
»Vilhelmsdal«, Strandvej 91, VIII 164.
Willemoesgade, VIII 70.
Vimmelskaftet, III 282, 283, 284, 285, 286, 288, 289, 291, 292; V 100, 103.
Vingaardsstræde og Nikolaj Taarn, V 49.
Vismarsgang, IV 114, 115.
Vodrofgaard, VII 60.
Vodrofgaards Mølle, VII 64.
»Vodroflund«, VII 61, 62.
Vodrofs Mark med Rosenaaen, VII 54.
Vodrofsvej, VII 64, 65, 67, 71.
Vognmagergade, IV 101, 102, 106, 107, 110, 133. 133.
Voldenes Nedrivning, II 3.
Voldmesterens Hus ved Vestervold, V 60.
Voldmestergade, VIII 234.
Vor Frelsers Kirke, I Nr. 7, Nr. 11; V 126; IX 308, 412.
Vor Frue Kirke, IV 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211; V 56, 110, 111.
Wærneske Institut, Allégade 6, VI 147.

Yachtpavillonen paa Langelinie, II 97, 99.

Zoologisk Have, VI 126, 127, 128, 129, 130, 131, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 143.

Ølunds Mølle, VII 217.
»Øregaard« ved Strandvejen, VIII 198, 199.
Øresundshospitalet, VIII 143.
Øresundsvej paa Amager, IX 363, 364, 365, 367, 368, 371.
Ørstedsparken, I 226; V 138; VII 106, 107; VIII 259, 264.
Ørstedsvej, H. C., VII 87, 88.
Østbanegaarden, II 21; VII 282.
Østbanegade, VIII 54, 55.
Østbaneterrænet, II 64, 65, 66.
Øster Allé, VII 261; VIII 95.
Østerbrogade, VII 283, 286, 287; VIII 2, 3, 6, 46, 47, 48, 66, 67, 68, 69, 70, 74, 75, 76, 80, 85, 86, 91, 111, 118, 119, 122, 123, 124, 125, 133, 135, 136, 137, 138, 139.
Østerbros Allè, VII 288; VIII 4, 5, 45.
Østerbros Apotek, VIII 67.
Øster Farimagsgade, VIII 6, 237.
Øster Farimagsvej, VIII 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 238.
Østerfælled, VII 254; VIII 94.
Østergade, III 205, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 243, 244, 248, 249.
Østergade, Hj. af Amagerbrogade, IX 350.
»Østerholm« ved Østerfarimagsvej, VIII 233.
Østerport, VII 278, 279, 280.
Østersøgade, VIII 72.
Østervold, II 3, 10, 13, 14, 15, 18, 20, 21, 38.
Østervolds Gab, VII 281, 282.
Østre Anlæg, VIII 237.
Østre Elektricitetsværk, VIII 97.
Østre Gasværk, VIII 143.
Østre Glacis, VIII 50.

PERSONREGISTER

OVER BILLEDSTOFFET

Aagaard, Maggi, Skuespillerinde, IV 293.
Aarestrup, A. T., Overlæge, VIII 252.
Abildgaard, N., Maler, VII 195.
Abildgaard, Peter Christian, Professor, VII 43, 193.
Abrahams, Johanne, Skuespillerinde, V 3.
Abrahams, N. C. L., Professor, VIII 11.
Abrahams, Severin, Skuespiller, Direktør, III 109; IV 245, 254, 255; VII 213.
Absalon, Biskop, Statue paa Højbroplads, III 251.
Adler, Johan Grunder, Direktør v. kgl. Teater, III 65.
Adler, L., Cigarfabrikant, I Nr. 17.
Adolph, Joh., Grosserer, VI 204.
Agerholm, Anna, Danserinde, III 189.
Agerholm, Edv. Popp, Operasanger, III 163.
Agerskov, Major, I Nr. 17.
Agerup, Restauratør, I Nr. 19.
Aggerholm, Ellen, f. Abrahams, Skuespillerinde, V 6, 7, 8.
Aggerholm, Svend, Skuespiller, V 6, 7.
Aggersborg, Niels Nørgaard, Apoteker, III 278.
Aggersborg, Vexelmægler, VI 186.
Ahlefeldt, Frederik, Storkansler, II 238.
Ahlstrøm, Alma, Skuespillerinde, IV 293.
Albrecht, Heinrich, Skuespiller, II 206, 207.
Abrecht, Theodor, Skuespiller, III 101; IV 243.
Albrechtsen, Fasanjæger i Kongelunden, IX 406.
Alexander III og Kejserinde Dagmars Modtagelse paa Toldboden 1883, II 134.
Alexandrine Dronning, VI 196.
Allin, Musiker, I Nr. 17.
Ambt, G. C. C., Generaldirektør for Statsbanerne, V 213.
Andersen, Arnold, Sagfører, I Nr. 19.
Andersen, Birgitte Elisabeth, Skuespillerinde, III 79.
Andersen, Chr., Forretningsfører, I Nr. 17.
Andersen, C. J., Musiker, I Nr. 17.
Andersen, Henriette, Skuespillerinde, III 101.
Andersen, Joachim, Musikdirigent, I Nr. 17.
Andersen, Tommie, I Nr. 18.
Andersen, Ulrik, Musiker, I Nr. 17.
Andersen, Restauratør i Tivoli, I Nr. 17.
Andersen-Bang, Hans, Professor, I Nr. 4.
Ancker, C. A., Legatstifter, VII 205.
Anker, Johan Andreas, Lieutenant, VIII 38.
Andersen, J. F., Forstander, VIII 253.
Andersen, H. C., Digter, IV 34, 35; VII 208; VIII 102.
Andersen-Alstrup, Th., Generaldirektør for Statsbanerne, V 213.
Andræ, G. C. G., Geheimekonferensraad, VII 211.
Antonsen, Grethe, Skuespillerinde, III 165.
Arends, Jacob, Skuespiller, III 75.
Arnesen, Anton Ludvig, Direktør v. Kgl. Teater, III 65.
Arne-Petersen, K., Arkitekt, I Nr. 17, 19.
Astrup, Mette Marie, Skuespillerinde, III 69, 71.

Baggesen, Jens, Direktør v. Kgl. Teater, III 65.
Balle, A. E., Biskop, VII 195.
Bang, A. C., Buntmager, III 220.
Bang, Herman, Sceneinstruktør, Forfatter, V 15, 19.
Bang, J. D., Buntmager, III 220.
Bang, O., Buntmager, III 220.
Barfod, P. Skak, Præst, VI 194.
Barner, Regitze, VI 186.
Baumgarten, Hans Heinrich, I Nr. 6.
Bay, Rudolph, Komponist, VIII 10.
Bech, Jørgen Albert, Apoteker, III 278.
Beck, Elisabeth, f. Søyer, Danserinde, III 185.
Beck, Hans Johannes Chr., Danser, III 185.
Beckett, Sara, Skuespillerinde, IV 295.
Behrens, Conrad, III 58.
Benedichtsen, Marie, Skuespillerinde, III 112.
Benelli, Marguerite, Skuespillerinde, III 123.
Benzon, Alfred, Apoteker, III 214.
Benzon, Alfred (sen.), Apoteker, III 214.
Benzon, Jacob, Direktør v. kgl. Teater, III 37.
Benzon, Otto, Direktør v. kgl. Teater, Apoteker, III 67, 214; V 21.
Berggren, Marius, Skuespiller, IV 269, 292.
Berggreen, A. P., Professor, VII 210.
Bergstrøm, Hjalmar, Forfatter, V 21.
Bergsøe, Kapt., Frihavnsdirektør, II 106.
Berner, F. J. G., Direktør v. kgl. Teater, III 67.
Berthelsen, Georg, Danser, III 187.
Berthelsen, Ida, Skuespillerinde, III 123.
Betzonich, Axel E., Skuespiller, IV 257.
Bille, St. A., Viceadmiral, VIII 8.
Bindesbøll, Thorvald, Buste paa Vestre Boulevard, V 173.
Bing, H. J., Overlæge, VIII 253.
Bing, Jacob Herman, VI 28.
Bing, Meyer Herman, VI 28.
Birch, Vilhelm, Skuespiller, IV 281.
Bissen, H. V., Billedhugger, VII 207.
Bjelke, Henrik, Rigsadmiral, II 238.
Bjerregaard, Anna, Skuespillerinde, IV 257.
Bjerre-Jensen, Maja, Skuespillerinde, V 11.
Bjælke-Olsen, I Nr. 16, Nr. 17.
Bjørn, Marie Christine, f. Lorentzen, Danserinde, III 173.
Bjørnson, Bjørnstjerne, Forfatter, V 21.
Blad, Augusta, Skuespillerinde, III 161.
Blom, August, Skuespiller, V 5.
Blom, Julius Andreas, Etatsraad, VI 204; VIII 22.
Bloch, Anna Kirstine, f. Lindemann, Skuespillerinde, III 135, 157.
Bloch, Carl, Professor, IV 35; VIII 20.
Bloch, William, Sceneinstruktør, III 169; V 19.
Bluhme, Helga, Skuespillerinde, I Nr. 18; IV 249.
Blædel, Nicolai Gottlieb, Præst, VIII 42.
Bock, Berthe, Skuespillerinde, V 3.
Bodenhoff, Andreas, Grosserer, VII 189.
Boesen, Fritz, Skuespiller, V 3.
Bojesen, Ernst, Forlagsboghandler, I Nr. 17; III 135.
Bokkenheuser, Fr., Skolebestyrer, III 230.
Bondo, P. B. J., Domprovst, VI 148.
Bonfils, V., Sadelmagermester, I Nr. 17.
Borch, Martin, Arkitekt, VIII 255.
Borchsenius, Betty, f. Guldbrandsen, Skuespillerinde, IV 252, 253.
Borchsenius, Henny, f. Ketelsen, Skuespillerinde, IV 287.
Borchsenius, Kaare, Skuespiller, III 151.
Bornemann, F. C., Professor, VII 206.
Bornemann, Wilhelm, Direktør v. kgl. Teater, III 37.
Borup, L. C., Borgmester, VIII 253.
Bournonville, Antoine, Skuespiller, III 75, 173.
Bournonville, August, Sceneinstruktør, III 169, 173.
Bournonville, Charlotte, Skuespillerinde, III 112, 139.
Bournonville, Mariane, Skuespillerinde, III 75, 173.
Boye, Casper Johannes, Digter, Præst, VIII 41.
Brahe, Tycho, Statue ved Astronomisk Observatorium, VII 103.
Brandes, Edvard, Forfatter, V 21.
Brandt, Alexander, Operasanger, III 163.
Brandt, Enevold, Greve, II 54, 59.
Braunstein, Musiker, I Nr. 17.
Bredahl, W., Herreekviperingshandler, I Nr. 17.
Bredal, J. F., Koncertmester, III 193.
Brede, Tømrermester, I Nr. 17.
Brenøe, Vilhelmine, Skuespillerinde, III 112.
Brinkopf, Arkitekt, I Nr. 20.
Brix, Chr., Skolebestyrer, III 230.
Broberg, C. A., Etatsraad, VIII 17.
Brock, G. E., Højesteretsadvokat, VIII 15.
Brockenhuus-Schack, F. A. V., Greve, Chef for Det kgl. Teater, III 67.
Brodersen, Georg Nicolai, Danser, III 179.
Brosbøll, K. (Carit Etlar), Forfatter, V 17.
Brown, Anna, f. Appleby, VIII 221.
Brown, David, VIII 226.
Brown, John, Generalkrigskommissær, VIII 220.
Brun, M. V., Teaterdirektør, Forfatter, IV 245; V 17.
Bruun, Adelaide, f. Rantzau, Skuespillerinde, III 97.
Bruun, Carl, Skuespiller, III 79.

Bruun, Frederik, Skuespiller, III 97.
Bruun, Johan Nordal, Skuespiller, III 97.
Bruun, Johanne, f. Prieme, Operasangerinde, III 163.
Bruus, Jens Carl Stephanus, Skuespiller, III 109.
Brünnicke, A. S. P., Overlæge, VIII 252.
Bræstrup, C. J. C., Geheimekonferensraad, VII 207.
Brødel, Musiker, I Nr. 17.
Burmeister, Carl Christian, I Nr. 6; VIII 18.
Busholm, Peter, Artist, I Nr. 16, Nr. 17.
Busholm (junr.), I Nr. 16.
Busse, A. F. A., Maskindirektør v. Statsbanerne, V 215.
Bækkevold, Hans, Brygmester, VIII 172.
Bødtcher, Ludvig, Digter, VII 213.
Bøgh, Erik, Forfatter, V 17; VIII 43.
Bøgh, Nicolai, Forfatter, V 19.
Bøttger, Elisabeth Caroline Amalie, Skuespillerinde, III 35.

Callisen, Henrich, Konferensraad, VIII 219.
Carl d. 15., Konge af Sverrig, I Nr. 15.
Carl d. 15. af Sverrigs Besøg i København 1862, I Nr. 15.
Carl, Prins, VII 125.
Carlsen, Musiker, I Nr. 17.
Carlson, H. O., Direktør, I Nr. 17, Nr. 19.
Caroline, Arveprinsesse, I Nr. 15.
Carpentier, Charles, Danser, III 187.
Carstens, A. G., Geheimeraad, VII 192.
Carstensen, Georg, Tivolis Stifter, I Nr. 16.
Carstensen, Georg, Buste i Tivoli, I Nr. 18.
Cetti, Fr. Ad. Christensen, Skuespiller, III 143.
Cetti, Giovanni Battista, Skuespiller, III 45, 55, 83.
Chiewitz, Poul, Forfatter, V 17; VII 204.
Christensen, Augusta, Skuespillerinde, V 3.
Christensen, Axel Richard, Skuespiller, V 1.
Christensen, Christian, Danser, III 189.
Christensen, Clara, Skuespillerinde, IV 257.
Christensen, Elisabeth, Skuespillerinde, IV 263.
Christensen, Fanny, Operasangerinde, III 149.
Christensen, Frederik, Skuespiller, IV 263.
Christensen, Harald Constantin, Direktør ved kgl. Teater, III 65.
Christensen, Ida, f. Berthelsen, Skuespillerinde, III 123.
Christian IV, Konge af Danmark, II 232.
Christian IVs Buste over Vesterport, V 142.
Christian IVs Statue i Roskilde Domkirke, I Nr. 5.
Christian IV (Forslag til en Statue), III 263.
Christian IVs Kroningstog paa Amagertorv, III 302, 312, 313.
Christian Vs Rytterstatue paa Kongens Nytorv, III 1.
Christian VI, Konge af Danmark, III 33.
Christian VII, Konge af Danmark, III 33.
Christian VIII, Konge af Danmark, III 33.
Christian IX, Konge af Danmark, III 33.
Christian IX i Samtale med Phister paa Folketeatrets Scene, IV 273.
Christian IX og Dronning Louises Sølvbryllup paa Christiansborg, IX 426, 427.
Christian X, Konge af Danmark, VI 196.
Christiansen, Einar, Direktør v. kgl. Teater, III 67; V 21.
Christiansen, W., Kunsthandler, I Nr. 17.
Christmas, Walter, Forfatter, V 21.
Christophersen, Gerda, Skuespillerinde, III 165.
Christophersen, Harald, Skuespiller, III 145.
Classen, Johan Frederik, Generalmajor, II 73.
Classen, Kammerherre, VI 186, 198.
Clausen, Inspektør, I Nr. 17.
Clausen, Oda, Skuespillerinde, IV 293.
Clausen, Rasmus Buch, Gaardmissionær, VIII 44.
Clemens, J. F., Kobberstikker, VII 199.
Clemmensen, Jørgen, Skovopsynsmand, IX 404.
Clorius, Portier, I Nr. 17.
Cohn, Holger, Grosserer, I Nr. 17.
Cohn, Otto, Grosserer, I Nr. 17.
Collin, Jonas, Direktør v. kgl. Teater, III 41; VI 69.
Conninck, A. L. C. de, Forfatter, V 17.
Coquelin, d. æ., Skuespiller, III 60.
Cornelius, Peter, Operasanger, I Nr. 17; III 163.
Conring, Louise, Forstanderinde for Diakonissestiftelsen, VI 186, 202.
Cortes, Emma, f. Meier, Skuespillerinde, III 109.
Cour, Charles la, Skuespiller, IV 249.
Cour, Ella la, f. Møller, Skuespillerinde, IV 257.
Cronborg, Jens Lassen, Skuespiller, IV 230.

Dahl, Balduin, Musikdirektør, I Nr. 17.
Dahl, Kristian, Skuespiller, V 1.
Dahl, S. E., Uhrmager, III 244.
Dahlin, Carl, Danser, III 173.
Dahlin, Johanne Caroline Elisabeth, Skuespillerinde, III 69.
Dahlerup, E. A., Professor, VIII 249.
Dahlerup, Jens Vilhelm, Arkitekt, III 23.
Dalhoff, N., Præst, VI 194.
Dampe, J. J., II 50.
Dannemand, Benthe Frederikke, Grevinde, VIII 44.
Danneskjold-Samsøe, C. C. S., Greve, Chef for det kgl. Teater, III 67, 135.
Danneskjold-Samsøe, C. F., Lensgreve, I 206.
Daugaard, Elisabeth, Diakonisse, VI 200.
David, C. N., Minister, VIII 14.
Davidsen, Jacob, Forfatter, V 21.
Davidsen, Salomon, Klædehandler, III 225.
Davidsen, Thora, III 225.
Diedrich, Ellen, Skuespillerinde, IV 281.
Dockum, J. van, Viceadmiral, VIII 8.
Dons, Elisabeth, Operasangerinde, III 149.
Dorph-Petersen, J. F. S., Skuespiller, Direktør, III 109; IV 251, 258, 268, 275, 294.
Dorph, Niels Vinding, Direktør v. kgl. Teater, III 65.
Drachmann, Holger, Statue, VI 153.
Dreyer, W., Direktør for Zoologisk Have, VI 142.
Due, Johan Christopher, Skuespiller, III 71.
Dybvad, Johanne, Skuespillerinde, IV 291.
Døcker, Julius, Skuespiller, III 145.

Ebert, Herman, Grosserer, IX 361.
Eckardt, Josephine Hortensia Nancy Adelaide, f. Thorberg, Skuespillerinde, III 117, 139.
Eckardt, Lauritz, Skuespiller, III 101.
Eckersberg, C. V., Maler, VII 204.
Egholm, Carl Wilhelm Anton, Skuespiller, III 77.
Ehlers, E., Overlæge, VIII 253.
Eickstedt, Hans Henrik, Direktør v. kgl. Teater, III 37.
Eisen, A. P., Skuespillerinde, III 45, 79.
Ekmann, J. P. F., Oberst, Dampmøller, VIII 158.
Ekmann, Nanna, f. Rosenstand, Operasangerinde, III 149.
Elben, H. A. R., Oberstløjtnant, Banechef, V 215.
Engelsted, S., Overlæge, VIII 252.
Enholm, Lorenz Peter, Skuespiller, III 83.
Erichsen, Erich, Konferensraad, VIII 219.
Erichsen, L. S., Apoteker, III 242.
Ernst, C. F. S., Kommitteret, V 213.
Esmann, Gustav, Forfatter, V 19.

Faaborg, Rasmus Christian, Skuespiller, III 95.
Faber, Peter, Forfatter, I Nr. 17; V 17; VII 209.
Faber, William, Forfatter, V 17.
Fallesen, M. E., Direktør for kgl. Teater, III 67.
Feddersen, Valdemar, Skuespiller, III 167.
Fenger, C. E., Borgmester, VIII 253.
Fenger-Just, P. A., Overlæge, VI 200.
Ferdinand, Arveprins, I Nr. 15.
Ferslev, Christian Lunow Laasby, Skuespiller, III 95, 171; VIII 15.
Fich, A. G., Præst, VI 186, 194.
Fischer, E. R., Bogholder, I Nr. 17.
Fischmann, Musiker, I Nr. 17.
Fisker, Lorens, Kontreadmiral, VIII 8.
Fix, Johan Leonhard, Købmand, VII 194.
Fjelstrup, Peter, Skuespiller, IV 255, 282, 283, 284, 285.
Fliedner, Th., VI 178.
Fløjstrup, A., Overlæge, VIII 252.
»Fløjtekarl« (Karl Kattentid), I Nr. 4.
Foersom, C., Skuespiller, III 43, 55, 83.
Foersom, Johanne Cathrine, Skuespillerinde, III 75.
Foersom, Peter Thun, Skuespiller, III 75; VII 201.
Fog, B. J., Biskop, VI 204; VIII 20.
Fogh, F., Glarmester, I Nr. 17.
Fonnesbech, Anders, Grosserer, III 222.
Fonnesbech, Anders, (junr.), Grosserer, III 223.
Fonseca, Emilie, Skuespillerinde, III 49.
Foss, Aage, Operasanger, III 149.
Frederik, Arveprins, VI 215.
Frederik III, Konge af Danmark, I 237.
Frederik IV, Konge af Danmark, III 33.
Frederik V, Konge af Danmark, II 197; III 33; VI 215.
Frederik VI, Konge af Danmark, III 33.
Frederik VI med Familie, VI 105.
Frederik VI.s Arbejds- og Sove-Cabinet paa Frederiksberg Slot, VI 109.
Frederik VI.s Sarkofag paa Castrum doloris, VI 110.
Frederik VI.s Statue i Frederiksberg Have, VI 119.
Frederik VI ved Mønstring, VII 256.
Frederik VI afholder Revy paa Blegdamsfælleden, VII 257.
Frederik VI paa Sejltur i Frederiksberg Haves Kanaler, VI 121.
Frederik VI paa Spadseretur i Frederiksberg Have, VI 122.
Frederik VII, Konge af Danmark, I Nr. 15; II 113; III 33.
Frederik, Kronprins (VII) og Kronprinsesse Mariane gaar i Land paa Slotsholmen 22. Juni 1841, III 11.
Frederik VII rider over Broen ved Nørreport, I 247; VII 95.
Frederik VII underskriver Grundloven, IX 423.
Frederik VII og Carl 15. passerer Vesterports Gab 1862, I Nr. 15.
Frederik VII.s Lig føres fra Flensborg til København, II 115, 116.
Frederik VII.s Statue paa Slotspladsen, I Nr. 1.
Frederik, Kronprins (VIII), og Kronprinsesse Louises Modtagelse paa Toldboden 1869, II 133.
Frederiksen, Lauritze, f. Juel, Danserinde, III 187.
Fredstrup, Axel, Danser, III 177.
Fredstrup, H. C. J., Danser, III 177.
Fredstrup, Petrine, Danserinde, III 177.
Freund, H. E., Billedhugger, VII 201.
Freimann, Malermester, I 17.
Fremming, Faktor, I Nr. 17.
Friedenreich, Overlæge, VIII 253.
Friedenreich, D. V., Professor, VII 203.
Friederichsen, Wilh., Arkitekt, I Nr. 17.
Fristrup, Peter, Forfatter, V 19.
Frydendahl, Catharine, Skuespillerinde, III 73, 77.
Frydendahl, P. J., Skuespiller, III 43, 49, 55, 73.
Frænkel, Nathalius, Prokurist, III 219.
Frølich, F. J., Komponist, VII 212.
Frølich, J. F., Koncertmester, III 193.
Frølich, Lorenz, Professor, VIII 203.
Funck, W. R., Skuespillerinde, III 45, 55, 79.
Füssel, Andreas, Danser, III 177.
Fædder, Christian, Direktør v. kgl. Teater, III 37.

Gabel, Christopher, Statholder, VII 125.
Gad, Emma, Forfatterinde, V 21.
Gade, Elise Sophie, f. Garlieb, Danserinde, III 181.
Gade, Ludvig Harald, Danser, III 181.
Gade, Niels W., Kapelmester, III 193.
Gam, Poul, Præst, VI 194.
Gamél, Antoine Cyrille, III 221.
Gamél, Augustin, III 221.
Gamél, Augustin Cyrille, III 221.
Gamél, Cyril, III 221.
Gammeltoft, J. C. J., Borgmester, VIII 253.
Garbrecht, Major, VII 250, 251.
Garde, Aage, Skuespiller, IV 293.
Garlin, Wilh., Konditor, I Nr. 17.
Gebauer, J. C., Professor, VI 200.
Georg, Konge af Grækenlands Afrejse, II 111, 112.
Gerlach, Carl Ludvig, Skuespiller, III 101.
Gerlach, Wilhelmine, Skuespillerinde, III 139.
Gerson, Julius, Forfatter, V 17.
Gielstrup, Adam Gottlob, Skuespiller, III 69.
Gielstrup, Cathrine Marie, Skuespillerinde, III 69.
Ginderup, Kammerraad, I Nr. 17.
Gjentofte, Restauratør, I Nr. 17.
Gjørling, Agnes Nathalie, f. Dehn, Skuespillerinde, III 121.
Glückstadt, Geheimeetatsraad, II 106.
Glæser, Frantz Joseph, Kapelmester, III 193; VII 206.
Godard, Luftskipper, I Nr. 17.
Goldschmidt, Frederikke, f. Levy, III 287.
Goldschmidt, Georg, Købmand, III 286.
Goldschmidt, Julius M., Købmand, III 287.
Goldschmidt, Siegfred, Købmand, III 286.
Gottfredsen, Blikkenslager, I Nr. 17.
Gradmann, Hans Peter Haagen, Skuespiller, III 159; IV 287.
Grahn, Lucile, Danserinde, III 173, 175.

Grandjean, Axel, Skuespiller, III 109.
Grauballe, Restauratør, I Nr. 17.
Gredsted, H. V. S., Hospitalsdirektør, VIII 253.
Griffenfeld, II 47.
Grimm, J., Gasmester, I Nr. 17.
Gruppebilled paa »Hjørnelund« (Orlogskaptain P. C. Holm med Familie), VIII 121.
Grøndahl, Frederik Vilhelm, Fabrikant, VI 28.
Guldbrandsen, Johannes Norden, Skuespiller, III 159.
Gundersen, Gunder Emanuel, Skuespiller, III 101.
Gyldenløve, Ulrik Frederik, Statholder, II 238; VII 125.
Gædeken, C. G., Overlæge, VIII 253.
Gätje, Fanny, Skuespillerinde, III 159.
Gøriche Etatsraad, VI 186.
Gøtze, Musiker, I Nr. 17.
Gøtzsche, J., Provst, VI 205.

Haack, Aug. Chr. W., Skuespiller, III 43, 71.
Hagen, Bernhard, Apoteker, III 242.
Hagen, Boline, Skuespillerinde, III 123.
Hagen, C. H., Skuespiller, II 206; IV 255.
Hagen, J. F., Professor, I Nr. 17.
Hagerup, Eiler, Direktør v. kgl. Teater, III 41.
Halberg, Johan, Skuespiller, IV 243.
Halk, A. F. R., Overlæge, III 135.
Hall, Carl Christian, Monument i Søndermarken, VI 97.
Halle, Caroline Frederikke, Skuespillerinde, III 35.
Hallin, Jernstøber, VIII 147.
Hammerich, H. A., Etatsraad, V 215.
Hansen, August Edvard, Skuespiller, III 95.
Hansen, Carl, Skuespiller, IV 255.
Hansen, Charlotte, Danserinde, III 189.
Hansen, Chr. F., Professor, Arkitekt, I Nr. 1.
Hansen, Christian Julius, Komponist, VIII 42.
Hansen, Doris Erhardt, f. Pfeil, Skuespillerinde, III 97.
Hansen, Edv., Konditor, I Nr. 17.
Hansen, Emanuel, Skuespiller, III 145.
Hansen, Emil Christian, Professor, VI 75.
Hansen, Erhardine, f. Rantzau, Skuespillerinde, III 97.
Hansen, Erhardt, Skuespiller, III 97.
Hansen, H., Restauratør, I Nr. 17.
Hansen, H. P., Skolebestyrer, III 230.
Hansen, Hans Chr., Professor, Arkitekt, VIII 249.
Hansen, Hans Emil, Balletmester, III 181.
Hansen, Harald, Billetkasserer, V 16.
Hansen, Heinrich, Etatsraad, I 207.
Hansen, Heinrich, Professor, VIII 22.
Hansen, J. T., Arkitekturmaler, VII 214.
Hansen, Jeanette, f. Tardini, Danserinde, III 181.
Hansen, Juliane Marie (Jomfru Tidsfordriv), I Nr. 4.
Hansen, Julie, f. Lumbye, I Nr. 17.
Hansen, Jørgen Christian, Skuespiller, III 97.
Hansen, Nikolai, Musikdirektør, V 14.
Hansen, P., Konsul, I Nr. 17.
Hansen, Peter, Direktør v. kgl. Teater, III 67.
Hansen, P. N., Overkirurg, VIII 252.
Harboe, Anna, f. Jensen, Danserinde, III 189.
Harsdorff, Casper, Statue, III 16.
Hartmann, Emil, Komponist, VIII 21.
Hartmann, Frantz, Skuespiller, III 143.
Hartmann, Johan Ernst, Koncertmester, III 194.
Harvild, Georg K., Kontorchef, I Nr. 19; Nr. 20.
Hass, J. E., Skuespiller, III 43.
Hassel, Mekanikus, I Nr. 17.
Hauch, Ad. Wilh., Direktør v. kgl. Teater, III 41.
Hauch, Johannes Carsten, Direktør v. kgl. Teater, III 65.
Haugaard, Chr., Skuespiller, II 206.
Haunstrup, Christian, Skuespiller, III 123.
Hauser, Conrad Casper, Konferensraad, VIII 219.
Hedemann, H. C. G. F., Generalløjtnant, VIII 39.
Hedemann, J. C. G., General, Overingeniør, V 213.
Heegaard, Anker, Etatsraad, VII 142.
Heegaard, Anker, Fabrikant, VII 142.
Heegaard, M. A., Fabrikant, VII 142.
Heegaard, Louis, Fabrikant, VII 142.
Hegel, Frederik Vilhelm, Forlagsboghandler, VIII 18.
Heger, Eline Marie, Skuespillerinde, III 77.
Heger, Jens Steffen, Skuespiller, III 77.
Heger, Jens Steffen, Skuespillerinde, III 77.
Heiberg, Johan Ludvig, Direktør v. kgl. Teater, III 65; VIII 10.
Heiberg, Johanne Louise, Skuespillerinde, III 85, 139, 169; VIII 10.
Heinze, E., I Nr. 19.
Heise, Peter Arnold, Komponist, VIII 16.
Hellemann, Hallander, Skuespiller, IV 261; V 8.
Helsengreen, Albert, Skuespiller, III 159; IV 247.
Helsengreen, Andr. Fr., Skuespiller, II 206, 207; IV 247.
Helsengreen, Emil, Skuespiller, IV 247.
Helsted, Carl, Koncertmester, III 193.
Helsted, Edvard, Koncertmester, III 193.
Hemme, F., Musikdirektør, I Nr. 19.
Hennings, Betty Mathilde, f. Schnell, Skuespillerinde, III 117, 183.
Herholdt, J. D., Etatsraad, Arkitekt, V 215.
Herholdt, Johan Daniel, Professor, Læge, VII 200.
Herold, Magda, f. Gersdorf, Operasangerinde, III 149.
Herold, Vilhelm, Operasanger, III 149.
Hertz, Henrik, Digter, VII 207.
Hetsch, Arkitekt, I 17.
Hetsch, G. F., Professor, Arkitekt, I Nr. 1.
Heymann, Philip W., Etatsraad, VIII 172.
Hilmer, Camilla Eliza, f. Jensen, Skuespillerinde, III 121, 171.
Hirschsprung, Abraham Marius, Cigarfabrikant, III 209.
Hirschsprung, Bernhardt, Cigarfabrikant, III 209.
Hirschsprung, Heinrich, Cigarfabrikant, III 209.
Hirschsprung, H., Professor, VIII 236.
Hirschsprungs Museum i Østre Anlæg, VIII 237.
Hjorth, Christian, Naalemager, III 290.
Hjorth-Clausen, Volmer, Skuespiller, IV 271.
Hoffmann, Holger, Skuespiller, III 134; IV 287.
Hoffmeyer, H., Stiftsprovst, VI 205.
Holberg, Ludvig, III 13.
Holberg, Ludvig, Statue foran kgl. Teater, III 27.
Holberg, Ludvig, Statue i Bergen, III 32.
Holbøll, E., Postmester, III 135.
Holck, Frederik Wilhelm Conrad, Greve, VII 125.
Holck, Natalia Septima, f. Ryge, Grevinde, III 81.
Holck-Winterfeldt, Catharina Marie, f. Brown, Grevinde, VIII 221.
Holck-Winterfeldt, Gustav, Greve, Kammerherre, VIII 220.
Holm, Chr., Musiker, I Nr. 17.
Holm, Hans, Professor, VI 179, 202.
Holm, J. P., Gartner, I Nr. 17.
Holm, Peter Christian, Orlogskaptain, VIII 11, 121.
Holmblad, Andreas, IX 321.
Holmblad, Jacob, IX 321.
Holmblad, L. P., IX 321.
Holmer, V., Overkirurg, VIII 252.
Holst, Etatsraad, Generaldirektør for Statsbanerne, V 213.
Holst, E., f. Heger, Skuespillerinde, III 49, 91.
Holst, Fritz, Kaptain, IV 234; V 17.
Holst, H. P., Sceneinstruktør, III 169; V 17.
Holst, Louise, f. Carpentier, Skuespillerinde, IV 234, 235.
Holst, Wilh. Conrad, Skuespiller, III 49, 91, 171.
Holstein, A. A., Overlæge, VI 200.
Holstein, Frederik Conrad, Direktør v. kgl. Teater, III 41; VIII 40.
Holstein, Ida v., f. Wulff, Kammerherreinde, III 91.
Holstein-Ledreborg, Chr. Fr., Greve, Direktør v. kgl. Teater, III 37.
Hoppe, Johan Ferdinand, Danser, III 177.
Hoppensach, Frederik Ferdinand, Danser, III 179.
Horn, Frederik, Direktør v. kgl. Teater, III 37.
Hortulan, Marcus Ulsøe, Skuespiller, III 35.
Hostrup, Jens Christian, Forfatter, V 21; VI 68.
Hougaard, Frida, f. Buch, Skuespillerinde, IV 230.
Hougaard, Jens Andreas, Skuespiller, IV 230.
Hovgaard, Marie, Skuespillerinde, V 3.
Howitz, F., Professor, VI 200.
Hultmann, Fritz Wilhelm, Skuespiller, III 111, 171.
Hunderup, H. R., Skuespiller, V 1.
Husum, C. S., Skuespiller, IV 243.
Hvid, Christopher, Skuespiller, III 49, 91.
Hvidt, L. N., VII 205.
Hvidt, L. N., Monument i Ørstedsparken, VII 105.
Høedt, Frederik Ludvig, Skuespiller, III 117, 169; V 15; VII 210.
Høegh-Guldberg, Ove, Direktør v. kgl. Teater, III 37.
Høj, Otto, Skuespiller, III 165.

Ingversen, Anna, Skuespillerinde, III 165.
Iversen, A., Overkirurg, VIII 252.
Iversen, Carl Oscar, Danser, III 185.

Jacobi, Christian Fr., Direktør v. kgl. Teater, III 37.
Jacobsen, Anna, Skuespillerinde, III 167.
Jacobsen, Carl, Brygger, VI 75.
Jacobsen, Jacob, Skuespiller, IV 287.
Jacobsen, Jacob Christian, Brygger, VI 74, 83.
Jacobsen, Louise, f. Larcher, Skuespillerinde, III 91.
Jacobsen, Olivia, f. Jørgensen, Skuespillerinde, IV 287.
Jansen, Dirch, Gaardejer, IX 389.
Janssen, Karen, f. Børresen, Danserinde, III 172.
Jantzen, U. G., Etatsraad, VI 205.
Jastrau, R. L., Skuespiller, III 145.
Jensen, Andreas, Snedkermester, II 267.
Jensen, August, Skuespiller, III 123.
Jensen, Frederik Schack, Skuespiller, IV 295.
Jensen, J., Borgmester, VIII 254.
Jensen, Magna, f. Petersen, Skuespillerinde, V 3.
Jensen, N. C., Overværkfører, VIII 147.
Jensen, Otto, Restauratør, I Nr. 17.
Jensen, P., Inspektør, I Nr. 17.
Jensen, Severin, Snedkermester, II 267.
Jensen, Thor, Restauratør, I Nr. 17.
Jensen, Victoria, Forstanderinde, VI 202.
Jepsen, Marie, Skuespillerinde, V 3.
Jerndorff, Peter, Skuespiller, III 143, 157.
Jespersen, Julius, Musiker, I Nr. 17.
Jespersen, Vald., Musiker, I Nr. 17.
Johansen, Luftskipper, 1 Nr. 17.
Johansen, Helvig, Skuespillerinde, IV 249.
Juel, Jens, Maler, VII 195.
Juel, Niels, Admiral, II 238.
Juliane Marie, Dronning, VI 215.
Jørgensen, F. C., Uhrmager, III 244.
Jørgensen, Henriette, Skuespillerinde, III 45.
Jørgensen, Thorvald, Slotsarkitekt, I Nr. 1.
Jørgensen, Valborg, Danserinde, III 189.

Kaalund, Digter, Buste i Allégade, VI 158.
Kapel, Det kongelige, III 195, 196, 197.
Kattentid, Karl (Fløjtekarl), I Nr. 4.
Kauffmann, Clara, f. Skytt, Skuespillerinde, III 123.
Kauffmann, Richard, Forfatter, V 17.
Keil, Musiker, I Nr. 17.
Keller, Sophie, f. Rung, Skuespillerinde, III 143.
Kellermann, Caroline Wilhelmine, f. Fjeldsted, Danserinde, III 175.
Kempf, Musiker, I Nr. 17.
Kielmannsegg, Johan Adolf Kielmann v., II 48.
Kierkegaard, Søren, Filosof, III 298; VII 204.
Kierkegaard, Forretningsfører, I Nr. 17.
Kindler, Musiker, I 17.
Kinzi, Restauratør, I Nr. 19.
Kirchheiner, Joh. Fr., Skuespiller, III 49, 55, 91.
Kirchheiner, Victor, Skuespiller, IV 243.
Kirstein, Carl Ludvig, Konferensraad, Direktør v. kgl. Teater, III 65; VIII 129.
Kirstein, Emilie Henriette, f. Cramer, VIII 128.
Kirstein, Ernst Philip, Konferensraad, VIII 128.
Kirstein, Helene Claudine Margrethe, f. Holm, VIII 129.
Kjeldskov, A., Skolebestyrer, I Nr. 17.
Kjertmann, H. E. R., Skuespiller, IV 249.
Kjærbølling, A., Stifter af Zoologisk Have, VI 126.
Kleffel, Drejer, I Nr. 17.
Klein, Carl Sophus, Geheimeconferensraad, VIII 23.
Klüver, Inger, Skuespillerinde, IV 281.
Klüver, Johannes Theodor, Danser, III 187.
Knobelauch, Fritz Ferdinand, Skuespiller, IV 230.
Knoblauch, Ferdinand, Skuespiller, II 206, 207.
Knudsen, Hans, Præst, VI 194, 198.
Knudsen, Hans Chr., Skuespiller, III 71; VII 197; VIII 36.
Knudsen, Lars, Skuespiller, III 151.
Knudsen, Niels Peter, Skuespiller, III 101.
Koch, E. M., Vejinspektør, IX 346.

KOMMUNEBIBLIOTEKET

Koch, L. J., Præst, VI 194.
Koefoed, E., Frue, VI 205.
Kogsbølle, Erhard, Brygger, VI 75.
Kolderup-Rosenvinge, J. L. A., Dr. phil., VI 148.
Kolderup-Rosenvinge, J. L. A., Professor, VI 148.
Kolderup-Rosenvinge, V., Kaptain, VI 148.
Kolderup-Rosenvinge, P. A., Etatsraad, VI 148.
Kolling, Harald, Skuespiller, III 123; IV 232, 233, 243, 250.
Kolling, Waldemar, Skuespiller, III 85, 112.
Koop, Peter Larsen, Skuespiller, IV 230.
Kornerup, Henriette, f. Mayntzhusen, Danserinde, III 187.
Krag-Juel-Vind-Friis, C. E., Lensgreve, I 206.
Kragh, Boline Margrethe, Skuespillerinde, III 79.
Kragh, Christian, Skuespiller, III 91.
Kramp, J., Lassenius, VII 215.
Kranold, R. H. C. C., Direktør v. kgl. Teater, III 67.
Krarup-Hansen, Johanne, Operasangerinde, III 163.
Kretzschmer, Andrea Marie, f. Møller, Danserinde, III 175.
Krieger, Christian, Kaptain, VIII 9.
Krog, Arnold, Professor, VI 249.
Krohn, Pietro, Sceneinstruktør, III 169.
Krum, Gerda, Skuespillerinde, IV 287.
Krum-Hunderup, Johanne, Skuespillerinde, II 206; III 109; IV 257.
Krum, Johan Daniel, Danser, III 185.
Kruse, Augusta, f. Krag, Skuespillerinde, IV 271.
Kruse, Fanny, Skuespillerinde, III 123.
Kruse, Jens William, Skuespiller, III 71.
Kuhlau, F., Professor, VII 199.
Kunzen, Frederik Ludvig Emilius, Kapelmester, III 193; VII 194.
Kühle, S. v. d. Aa, Direktør, VI 75.
Køhke, C. S., Maler, VII 203.

Lachmann, Litograf, I Nr. 19.
Lahde, G. L., Kobberstikker, VII 199.
Lange, Agnes, Skuespillerinde, IV 229, 230.
Lange, Algot, Operasanger, III 149.
Lange, Hans Vilhelm, Skuespiller, III 119; IV 229.
Lange, Julius, Kunsthistoriker, VII 211.
Lange, Louise, Skuespillerinde, IV 229, 231, 240.
Larcher, Frederikke, f. Lange, Skuespillerinde, III 91.
Larcher, Pierre Joseph, Skuespiller, III 91, 173.
Larsen, Dido, Skuespillerinde, IV 230.
Larsen, Oscar, Artist, I Nr. 17.
Larsen, Otto, Skuespiller, IV 271.
Larssen, Anna, f. .Halberg, Skuespillerinde, IV 289.
Lasson, Georg Henrik, Oberst, VIII 39.
Lautrup, Mathilde, f. Sødring, Skuespillerinde, III 165.
Lehmann, Caroline, Skuespillerinde, III 109.
Lehmann, Julius, Sceneinstruktør, III 169; V 15.
Lehmann, Orla, Minister, VIII 13.
Lembcke, Anna, f. Thorning, Skuespillerinde, III 165.
Lembcke, G. A., Syngemester, III 165.
Lendorf, C., Arkitekt, VI 202.
Lendrop, Margrethe, f. Boeck, Operasangerinde, III 163.
Lenkiewitz, Utilia, Skuespillerinde, III 35.
Lense, Adolph Frederik, Danser, III 187.
Lerche, Camilla, Skuespillerinde, II 206, 207; III 109.
Leth, M. P., Papfabrikant, IX 352.
Levetzau, Joachim Godske, Direktør v. kgl. Teater, III 41.
Levinsohn, Anna Henriette, f. Andersen, Skuespillerinde, III 121.
Levy, C. E. M., Professor, VIII 249.
Liebe, A. D., Skuespillerinde, III 43, 75.
Liebe, G. J., Skuespiller, III 43, 75.
Liebe, Johanne Emilie, f. Egense, Skuespillerinde, III 111, 139.
Liebe, Theodor, Skuespiller, III 111.
Liebmann, August, Skuespiller, III 151.
Liisberg, C. F., Maler, VI 250.
Lilienskjold, Baronesse, I Nr. 18.
Lincke, Musiker, I Nr. 17.
Lincke, Valdemar, Operasanger, III 149.
Linde, A. C. P., Direktør v .kgl. Teater, III 67.
Lindemann, Henrik, Skuespiller, IV 263.
Lindemann, Lydia, f. Sørensen, Skuespillerinde, III 123; IV 263.
Lindgreen, F. L. W., Skuespiller, III 43, 55, 71; VII 202.
Lindhard, Th., Murermester, I Nr. 17.
Lindholm, Hans, Kaptain, VIII 34.
Lindstrøm, Vera, f. Beyer, Skuespillerinde, IV 295.
Lindstrøm, Viggo, Skuespiller, III 159; V 5.
Lippert, Wilh., Musiker, I Nr. 17.
Lomholt, Anna, Skuespillerinde, V 3.
Londemann, Gert, Skuespiller, IIII 35.
Lorini, Impressario, III 58.
Louise, Dronning, VI 178, 191.
Loyal, Luftskipper, I Nr. 17.
Ludvigsen, Louise, Skuespillerinde, II 207.
Lumbye, Amalie, Skuespillerinde, IV 243.
Lumbye, Carl, Musiker, I Nr. 17..
Lumbye, Emilie, f. Ringheim, Skuespillerinde, IV 243.
Lumbye, Georg, Musiker, I Nr. 17.
Lumbye, H. C., I Nr. 16; Nr. 17; VIII 13.
Lumbye, H. C., Buste i Tivoli, I Nr. 19.
Lumbye, Julie, Skuespillerinde, IV 231.
Lumbye, Knud, Teaterdirektør, I Nr. 19.
Lund, Carl, Teatermaler, I Nr. 17; I Nr. 19; I Nr. 20.
Lund, Johan, Grosserer, I Nr. 17.
Lund, Sigvard, Orlogskaptain, VIII 11.
Lund, Valdemar, Skuespiller, III 167.
Lundgaard, C., I Nr. 17.
Lunding, N. C., Generalløjtnant, VIII 39.
Lüders, P. V. W., Kommandør, I Nr. 9.
Lühe, Volrad Aug. v. d., Direktør v. kgl. Teater, III 37.
Lütken, Augusta, f. Schou, Skuespillerinde, III 141.
Lønborg, Augusta, Skuespillerinde, III 123.

Madigan, Elvira, I Nr. 18.
Madigan, Gisella, I Nr. 18.
Madsen, Axel, Skuespiller, III 135, 145.
Madsen, Anders, Apoteker, VI 1.
Madsen, Emanuel, Skuespiller, IV 271.
Madsen, E. Høst, Apoteker, VI 1.
Madsen, Frederik, Skuespiller, IV 240, 241.
Madsen, Frederikke, Danserinde, III 187.
Madsen, H. P., Apoteker, VI 1.
Madsen, Louise, f. Lange, Skuespillerinde, IV 240.
Madsen, P., Biskop, VI 204.
Madvig, J. N., Geheimeraad, VII 211.
Materna, Anna Cathrine, Skuespillerinde, III 35.
Mathiesen, Lars, Traktør, VI 150.
Mandix, Restauratør, I Nr. 17.
Mangor, A. M., Forfatterinde, VII 215.
Mann, Forretningsfører, I Nr. 17.
Manthey, Johan Daniel Timotheus, Direktør v. kgl. Teater, III 65.
Manthey, Johan Georg Ludvig, Apoteker, III 278.
Mantzius, Karl, Skuespiller, Direktør, III 67, 134, 137, 153, 155.
Mantzius, Kristian Andreas Leopold, Skuespiller, III 153; IV 243; VIII 44.
Mantzius, Sara, f. Beckett, Skuespillerinde, III 153.
Mantzius, Soffy, f. Rosenberg, Skuespillerinde, IV 271.
Marcussen, Poul, Forfatter ,V 19.
Marer, Johannes, Skuespiller, IV 263.
Marie, Prinsesse, Buste paa Langelinie, II 131.
Marquard, Urania, Skuespillerinde, IV 257.
Marstrand, Vilhelm, Professor, VII 209.
Martensen, H. L., Biskop, VI 204; VII 210.
Melbye, Vilh., Marinemaler, VIII 15.
Melchior, Carl H., Købmand, IV 32.
Melchior, Gerson, Købmand, IV 32.
Melchior, Moritz G., Købmand, IV 32, 35.
Melchior, Moses, Købmand, IV 32; VIII 147.
Melchior, Moses Marcus, Købmand, IV 32.
Mentzel, Emmy, Skuespillerinde, III 159.
Meyer, Albert, Skuespiller, IV 249.
Meyer, Axel, Fabrikant, I Nr. 19.
Meyer, Betty, Skuespillerinde, V 3.
Meyer, Carl, Skuespiller, III 145.
Meyer, Johannes, Skuespiller, V 10, 11.
Meyer, Olga, Skuespillerinde, III 159; IV 271, 294.
Meza, Christian Julius de, General, VIII 39.
Miskow, Sixtus, Operasanger, III 149.
Molbech, Christian, Direktør v. kgl. Teater, III 65.
Moltke, Adam Gottlob, Greve, Direktør v. kgl. Teater, III 37.
Moltke-Nørager, Greve, VI 198.
Monrad, S., Professor, Dr. med., VIII 236.
Monrath, Agnes, Skuespillerinde, III 112.
Most, Alice, Skuespillerinde, IV 281.
Mourier, P. P. F., Højesteretsassessor, VI 198.
Mouritzen, Billetkasserer, I Nr. 17.
Munck, Vilhelm, Præst, VI 205.
Musmann, C., Redaktør, I Nr. 19.
Müller, Axel, Apoteker, III 242.
Müller, Frantz Heinrich, VI 215.
Müller, Frederik, Skuespiller, IV 249.
Müller, Laura, Skuespillerinde, III 112.
Müller, Max, Operasanger, III 163.
Müller, Otto, Apoteker, III 242.
Münter, Balthasar, Hofprædikant, VI 148; VIII 20.
Mygge, L. J., Overlæge, VIII 252.
Mygind, N. G., Overretssagfører, VI 198.
Møller, Carl, Forfatter, IV 250; V 19; VII 213.
Møller, C. C., Musikdirektør, I Nr. 17.
Møller, Christian, Skuespiller, IV 257.
Møller, Conrad, Forfatter, V 19.
Møller, H. C. V., Havnedirektør, I Nr. 9.
Møller, H., Musiker, I Nr. 17.
Møller, Ida, Operasangerinde, III 163.
Møller, Jacob, Apoteker, VI 1.
Møller, Julie, Skuespillerinde, IV 261, 266, 267.
Møller, Julius, Restauratør, I Nr. 17.
Møller, Niels, Apoteker, VI 1.
Møller, Peder R., Forfatter, V 19.
Møller, Poul M., Digter, VII 202.

Nansen, Betty, f. Müller, Skuespillerinde, III 165; IV 266; V 4, 5, 8.
Nansen, Peter, Forfatter, V 21.
Nathansen, Ludvig, Skuespiller, IV 257.
Naumann, Johan Gottlieb, Kapelmester, III 193.
Nehm, Lauritz Christian Valdemar, Skuespiller, III 101.
Neiiendam, C., Restauratør, I Nr. 17.
Neiiendam, Jonna, f. Collin, Skuespillerinde, III 131, 161.
Neiiendam, Nicolai, Skuespiller, III 135, 161.
Neiiendam, Robert, Skuespiller, IV 294, 295.
Neiiendam, Sigrid, f. Andersen, Skuespillerinde, III 161; IV 295.
Neruda, Ludovica, f. Cette Danserinde, III 187.
Neumann, Sophus, Skuespiller, II 206, 207; IV 255; V 19.
Neumann, Victor, Skuespiller, IV 271.
Nicolaysen, Direktør, I Nr. 17.
Nielsen, Anna, Skuespillerinde, III 83.
Nielsen, August, Skuespiller, III 101.
Nielsen, Augusta Wilhelmine, Danserinde, III 175.
Nielsen, Bentine Marie, Skuespillerinde, III 111, 139.
Nielsen, Emma, f. Lange, Skuespillerinde, III 151.
Nielsen, Fr., Restauratør, I Nr. 17.
Nielsen, H. P., Tømrermester, I Nr. 17.
Nielsen, Johannes, Skuespiller, Direktør v. kgl. Teater, III 67; IV 291; V 15.
Nielsen, K. M., Hospitalsdirektør, VIII 254.
Nielsen, Magda, Bispinde, VI 205.
Nielsen, Martinius, Skuespiller, III 147; IV 287.
Nielsen, Mathilde, f. Neumann, Skuespillerinde, IV 281.
Nielsen, Niels, Vognmand, II 273.
Nielsen, N. P., Skuespiller, III 45, 57, 83; VI 68.
Nielsen, Niels Peter (»Pudse Peter«), I Nr. 4.
Nielsen, Oda, f. Larssen, Skuespillerinde, III 147.
Nielsen, Peter, Vognmand, II 273.
Nielsen, Poul, Skuespiller, III 151, 157, 169.
Nielsen, Regina, Operasangerinde, III 149.
Nielsen, Zacharias, Forfatter, V 19.
Nikolaj IIs Afrejse fra Københavns Toldbod 1896, II 135.
Nimb, W., Restauratør, I Nr. 17.
Nissen, Helge, Operasanger, III 163, 171.
Nobel, E., Grosserer, VI 204.
Norcross, John, II 49.
Numsen, Chr. Fr., Direktør v. kgl. Teater, III 41.
Nyerup, Rasmus, Professor, VII 197.
Nyholm, H. V., Professor, VI 198.
Nyrop, Agnes Flemmine, f. Lange, Skuespillerinde, III 119; VIII 43.
Nyrop, Jens Larsen, Skuespiller, III 119.
Nyrop, Margrethe, Skuespillerinde, III 119; V 3.
Nyrop, Martin, Arkitekt, I Nr. 20; VII 238.
Næser, Alexis, Skuespiller, IV 243.
Nøhr, Anna, Skuespillerinde, IV 249.

Nørregaard-Hansen, Ingeborg, Operasangerinde, III 163.

Oehlenschlæger, Adam Gottlob, III 75; VI 67, 120.
Oehlenschlæger, Adam Gottlob, Statue, II 214; III 27.
Oehlenschlæger, Slotsforvalter, VI 120.
Olivia, Pepita d', Danserinde, II 208.
Olsen, Bernhard, I Nr. 17.
Olsen, Fru, I Nr. 16.
Olsen, O., Inspektør i Tivoli, I Nr. 20.
Olsen, Sønnich, Grosserer, IX 346.
Orlamundt, Dagmar, f. Hansen, Skuespillerinde, IV 295.
Orlamundt, Hans, Skuespiller, IV 269.
Orlandi, Gibser, I Nr. 17.
Ostenfeld, H., Biskop, VI 204.
Overskov, Juliane Adolfine, Skuespillerinde, III 79.
Overskov, Thomas, Skuespiller, III 49, 79, 169; V 17.

Packness, Gudrun, Skuespillerinde, III 159; IV 293.
Paetz, Harald, Skuespiller, III 113.
Paetz, Julie, f. Smith, Skuespillerinde, III 112, 113, 139.
Passow, Anna Cathrine v., Skuespillerinde, III 35.
Paulli, J. H., Kapelmester, III 193.
Paulli, J. H., Konfessionarius, Stiftsprovst, VI 186.
Paulli, R., Professor, Overlæge, VI 200.
Pedersen, Alma, f. Rosenstand, Skuespillerinde, IV 257.
Pedersen, Benjamin, Skuespiller, IV 257.
Petersen, Anna, Skuespillerinde, III 167.
Petersen, Bolette, I Nr. 17.
Petersen, Clemens, Skuespiller, III 145.
Petersen, Erik, Krigsassessor, I Nr. 17.
Petersen, Ferdinand, (Tyroler Ferdinand), I Nr. 4.
Petersen, Johanne, Danserinde, III 181.
Petersen, Marquerite, f. Hansen, Skuespillerinde, IV 257.
Petersen, Ove, Arkitekt, III 23.
Petersen, P., Musiker, I Nr. 17.
Petersen, P., Restauratør, I Nr. 17.
Petersen, Peter, Skuespiller, IV 257.
Petersen, Rasmus, Restauratør, I Nr. 17.
Petersen, Sophus, Skuespiller, III 143; IV 243.
Petersen, Theodora, Skuespillerinde, IV 249.
Petersen, Viktoria, Skuespillerinde, IV 281.
Petersen, Vilhelm, Skuespiller, IV 249.
Petterson-Norrie, Anna, Skuespillerinde, IV 269, 279.
Phister, Charlotte, f. Oehlenschlæger, Skuespillerinde, III 87.
Phister, Christiane, f. Holst, Skuespillerinde, III 87.
Phister, Joachim Ludvig, Skuespiller, III 55, 87, 89; VIII 20.
Phister, Louise Amalie, Skuespillerinde, III 85, 87, 171; VIII 20.
Pignatelli, Prinsesse, I Nr. 18.
Pio, Anna, f. Winsløw, Skuespillerinde, III 165.
Pio, Jean Pierre, Skuespiller, III 75.
Pio, Marie, Skuespillerinde, V 3.
Pio, William, Skuespiller, II 206, 207; IV 259.
Plessen, Carl Adolph v., Geheimeraad, VII 125.
Pontoppidan, K., Overlæge, VIII 253.
Porta, a, Restauratør, I Nr. 17.
Poulsen, Adam, Skuespiller, V 11.
Poulsen, Christian Emil, Skuespiller, III 127, 133, 145; VI 68.
Poulsen, Emilie Henriette, f. Bryde, Danserinde, III 135, 179.
Poulsen, Karen Margrethe, Skuespillerinde, V 11.
Poulsen, Olaf Rye, Skuespiller, III 127, 129, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 151.
Prangen, Agnete v., Skuespillerinde, V 11, 12.
Preisler, Joachim Daniel, Skuespiller, III 69.
Preisler, Marie Cathrine, Skuespillerinde, III 69.
Price, Albert, Skuespiller, IV 257.
Price, Amalie, Skuespillerinde, III 105.
Price, Carl, Skuespiller, III 105.
Price, Ellen, Danserinde, III 105.
Price, Juliette, Danserinde, III 105.
Price, Mathilde, Danserinde, III 105.
Price, Sophie, Danserinde, III 105.
Price, Valdemar, Skuespiller, III 105.
Printzlau, F. F. J. C., Skuespiller, III 91.
Pudse Peter (Niels Peter Nielsen), I Nr. 4.
Puggaard, Hans, Etatsraad, VIII 12.
Puy, Eduard du, Skuespiller, III 77, 194.
Pätges, Johan Anton, Skuespiller, III 91.
Pätges, Juliane Marie, f. Rysslænder, Skuespillerinde, III 91.

Quiding, Hedevig, f. Springborg, Skuespillerinde, III 159.

Rahbek, Karen Margrethe, VII 1.
Rahbek, Knud Lyne, Direktør v. kgl. Teater, III 65; VI 67; VII 1.
Rahbeks tager Afsked med P. A. Heiberg paa Frederiksberg Bakke, VI 105.
Rald, Carl, Præst, VI 194.
Ramsøe, E. W., Musikdirektør, V 14.
Ranch, Carl, Uhrmager, III 244.
Rantzau, Grev, træder ind til Caroline Mathilde, II 56.
Rantzau, V., Visedigter, I Nr. 17, Nr. 18.
Rasbech, Th., Cigarhandler, I Nr. 17.
Rasch, C., Overlæge, VIII 253.
Rask, Rasmus, Professor, VII 198.
Rasmussen, F. Bruun, Præst, VI 194.
Rasmussen, N. P., Malermester, I Nr. 17.
Rasmussen, Theodorus, Skuespiller, III 109.
Rasmussen, V., Overlæge, VIII 252.
Rasmussen, Wilhelmine, f. Luplau, Skuespillerinde, III 109.
Raun, Marie, Skuespillerinde, IV 249.
Ravn, N. E., Overlæge, VIII 252.
Recke, Ad. v. d., Forfatter, I Nr. 17; V 17; VIII 12.
Recke-Madsen, Caroline, f. Lumbye, Skuespillerinde, I Nr. 17; III 109; IV 239, 241.
Reiermann, C., Papfabrikant, IX 352.
Reiersen, A. L., Etatsraad, VII 193.
Reumert, Athalia, f. Flammè, Danserinde, III 135, 147, 187.
Reumert, Elith, Skuespiller, III 135, 147; IV 265; V 19.
Reumert, Poul, Skuespiller, IV 247, 264, 265, 266; V 4, 8.
Riise, Anna Sophie Louise, f. Holm, Skuespillerinde, III 121.
Rind, Caroline Louise Sophie Amalie, Skuespillerinde, III 74, 75.
Rind, Hans Bull, Skuespiller, III 75.
Ring, Johannes, Skuespiller, III 159; IV 276, 277, 291; V. 5, 8.
Ring, Maria, f. Petersen, Skuespillerinde, IV 276, 277, 291.
Rongsted, Mad., Skuespillerinde, III 43.
Rongsted, O. d. y., Skuespiller, III 43.
Rongsted, Ole d. æ., Skuespiller, III 75.
Rose, Christopher Pauli, Skuespiller, III 35.
Rose, Elisabeth Caroline Amalie, Skuespillerinde, III 35.
Rosenbaum, Bernhardine, f. Kruse, Skuespillerinde, IV 259.
Rosenberg, Elisabeth, f. Hornemann, Skuespillerinde, IV 287.
Rosenkilde, Adolf Marius, Skuespiller, III 93; VIII 43.
Rosenkilde, Anna Kirstine, f. Paaske, Skuespillerinde, III 93, 139.
Rosenkilde, Chr. Niemann, Skuespiller, III 55, 79, 93; VIII 41.
Rosenkrantz, Palle, Forfatter, V 21.
Rosenstand-Goiske, P., Direktør v. kgl. Teater, III 41.
Rosenthal, E. Israel, Overlæge, VIII 252.
Rosenørn, E., Geheimekonferensraad, VI 198.
Rosenørn, Frøken, VI 186.
Rosing, Emilie, Skuespillerinde, III 77; VII 196.
Rosing, Johanne Catharina, Skuespillerinde, III 69, 71.
Rosing, Michael, Skuespiller, III 69, 71.
Rostrup, Egil, Skuespiller, III 167; IV 293.
Rostrup, Oda, f. Clausen, Skuespillerinde, III 167.
Rothe, Andreas Bjørn, Kommandør, VIII 129.
Rothe, Carl Ludvig Kirstein, Dr. phil., VIII 129.
Rothe, Harriet, Skuespillerinde, III 165.
Rothe, Ida, f. Liebert, Skuespillerinde, III 109.
Rothe, Inger Polly, f. Rud-Nielsen, VIII 129.
Rothe, Inger Polly Olivia Kirstein, VIII 134.
Rothe, Olivia Ernestine, f. Kirstein, VIII 129.
Rothe, P. C. Stiftsprovst, VI 148.
Rothe, Tyge, Forfatter, VII 191.
Rothe, V., Etatsraad, Direktør for Statsbanerne, V 213.
Rotwitt, C. E., Conseilspræsident, VII 206.
Rung, Frederik, Kapelmester, III 193.
Rung, Henrik, Komponist, VIII 14.
Rung, Pauline Charlotte Frederikke, f. Lichtenstein, Skuespillerinde, III 101.
Rye, Olaf, General, VIII 38.
Ryge, Franciska Undecima, Skuespillerinde, III 81.
Ryge, Johan Christian, Skuespiller, III 81; VIII 9.
Ryge, Natalia Septima, Skuespillerinde, III 81.
Ryge, Rosalia Decimatertia, Ornatrice, III 81.
Ryge, Theresia Duodesima, Skuespillerinde, III 81.
Ræder, Alvilda, Forstanderinde, VI 202.
Rørbye, M. C. V., Professor, VIII 9.

Saaby, Peter Rasmussen, Skuespiller, III 69.
Sahlgreen, Louise Rudolfine, f. Marcher, Skuespillerinde, III 101.
Sahlgreen, Ludvig, Skuespiller, III 101.
Sahlertz, Ludvig Ferdinand, Skuespiller, III 95.
Saint-Aubain, A. N. de, Forfatter, VIII 41.
Salomon, Boline, f. Hagen, Skuespillerinde, III 123.
Samsøe, O. J., Forfatter, VII 191.
Sanne, Eliza, f. Rømer, Skuespillerinde, IV 249.
Sanne, Emma, Skuespillerinde, III 109.
Saxtorph, H. M., Professor, VIII 23.
Saxtorph, S., Overkirurg, VIII 252.
Schack, Anna, Skuespillerinde, V 3.
Schacht, Caroline, Skuespillerinde, IV 263.
Schall, Anna Margrethe, f. Schleyter, Danserinde, III 173; VII 204.
Schall, Claus Nielsen, Kapelmester, III 193.
Schall, C., Professor, VII 201.
Schandorph, Sophus, Forfatter, V 19.
Scharff, Harald Anton, Danser, III 179.
Scharffe, G., Fru, I Nr. 17.
Scharffe, H. J., Naalemager, I Nr. 17.
Scharffenberg, P. M., General, VIII 40.
Scheibelein, Vilh. Anton, I Nr. 4.
Scheiding, C. F., I Nr. 17.
Schiemann, Louise Augusta, f. Petersen, Skuespillerinde, III 145.
Schiøtt, Julius, Direktør for Zoologisk Have, VI 142.
Schlegel, J. F., Borgmester, VIII 253.
Schmidt, Albrecht, Skuespiller, III 159; IV 292, 293.
Schmidt, Christian, Skuespiller, II 206, 207.
Schmidt, Ferdinand, Skuespiller, IV 255.
Schmidt, Vilhelm, Skuespiller, IV 243.
Schnedler-Petersen, Kapelmester, I Nr. 17, Nr. 19.
Schneekloth, G. Ad., Sognepræst, IX 347.
Schneider, Johan Ludvig, Skuespiller, III 95.
Schnell, Betty, Danserinde, III 183.
Scholl, Anna, Danserinde, III 183.
Scholl, Theodora, f. Dallhoff, Skuespillerinde, IV 243.
Scholten, P., Generalguvernør, VII 205.
Schou, Albert, Fotograf, I Nr. 17.
Schou, Philip, Konferensraad, I 207; VI 242.
Schow, Julie, Skuespillerinde, III 143.
Schram, Peter Ludvig Nicolai, Skuespiller, III 115, 143, 171.
Schrøder, Christian, Skuespiller, IV 293.
Schrøder, Emanuela, Operasangerinde, III 149.
Schrøder, Richard, Forfatter, V 21.
Schukard, Musiker, I Nr. 17.
Schultz, Nicolai, Direktør, I Nr. 17.
Schultz, Joh. A. P., Direktør v. kgl. Teater, III 41.
Schultz, Johan Abraham Peter, Kapelmester, III 193.
Schwanenflügel, Charles v., Skuespiller, IV 271.
Schwartz, Frederik, Skuespiller, III 56, 69, 71.
Schwartzen, Julius, Skuespiller, III 55, 91.
Schwartz-Nielsen, Thora, Skuespillerinde, II 206, 207.
Schyberg, Robert, Skuespiller, III 161; IV 281.
Schytte, Wilh., Overretssagfører, I Nr. 17.
Schønberg, Hans Henrik, Skuespiller, III 77.
Secher, Julie, f. Lund, Skuespillerinde, II 207; III 123; IV 263.
Seemann, Corfitz, Skuespiller, III 81.
Seest, Georg, Skuespiller, III 95.
Seidelin, S. T. W. H., Købmand, III 301.
Sick, Oline, f. Jensen, Skuespillerinde, IV 257.
Sild, Musiker, I Nr. 17.
Simonsen, Cathrine, f. Rysländer, Skuespillerinde, III 91.

KØBENHAVNS
KOMMUNEBIBLIOTEKER

Simonsen, Niels Juel, Skuespiller, III 141, 143.
Sinding, Elga, f. Betzonich, Skuespillerinde, III 143, 171.
Skat-Rørdam, Biskop, VI 204.
Skovgaard, P. C., Professor, VII 209.
Skram, J. C. G., Direktør for sjællandske Jernbaneselskab, V 213.
Skytt, Clara, Skuespillerinde, III 123.
Smidth, Anton, Skuespiller, IV 243.
Smidth, Betty, f. Christensen, Skuespillerinde, III 109; IV 243.
Smith, Julie, Skuespillerinde, III 112.
Smith, Lauritz, Præst, VIII 7.
Smith, Louis, Danser, III 187.
Soldenfeldt, I. C., Etatsraad, VII 212.
Sommerfeldt, Oberst, I Nr. 17.
Sonne, Petrine, f. Møller, Skuespillerinde, IV 267.
Sophie, Hedevig, Prinsesse, VII 125.
Spannier, E., Skomagermester, VII 212.
Spindler, Johanne Marie, Skuespillerinde, III 77.
Stage, J. A. G., Skuespiller, III 43, 83.
Stauning, Sadelmagermester, I Nr. 17.
Stage, Ulrica Augusta, Skuespillerinde, III 83.
Steen, Adolf, Professor, I Nr. 17.
Stenstrup, Japetus, Professor, VII 211.
Stenbock, Magnus, II 48.
Steenberg, Julius August, Skuespiller, III 112.
Stein, Harald, Præst, VI 194, 198.
Stein, Theobald, Professor, VIII 23.
Stella, I Nr. 18.
Stephensen, Bjørn, Fabrikejer, VII 142.
Stephensen, Oddgeir, Skuespiller, III 123.
Stigaard, Lauritz, Skuespiller, II 206, 207; IV 230, 231.
Stillmann, Laura, Danserinde, III 119, 177.
Stockmarr, F., Musiker, I Nr. 17.
Stockmarr, J., Musiker, I Nr. 17.
Stoltenberg, C. H., Etatsraad, VI 205; VIII 14.
Storm, Edv., Direktør v. kgl. Teater, III 41, 230; VII 193.
Stramboe, Edv., Danser, III 177.
Struensee, Johan Friderich, Greve, II 53, 54, 55, 57, 58.
Studsgaard, C. L., Overkirurg, VIII 252.
Suenson, Edouard, Viceadmiral, II 118, 119; VIII 20.
Svendsen, Johan, Kapelmester, III 193.
Svendsen, Restauratør, I Nr. 17.
Søborg, Musiker, I Nr. 17.
Sødring, Julie Weber, f. Rosenkilde, Skuespillerinde, III 93, 139.
Sølling, Peter Norden, Kommandør, III 270; VIII 7.
Sørensen, C. F., Professor, VIII 42.
Sørensen, Lydia, Skuespillerinde, III 123; IV 263.

Taarnby, N. J., Papfabrikant, IX 352.
Tardini, Guiseppe, Luftskipper, I Nr. 17.
Tegner, J. V., Generaldirektør for Statsbanerne, V 213.
Thaarup, Thomas, Direktør v. kgl. Teater, III 41.
Theilmann, Anna, Organist, VI 200.
Thielo, Caroline Amalie, Skuespillerinde, III 35.
Thielsen, Frihavnsdirektør, II 106.
Thomsen, Christian, Maler, VI 250.
Thomsen, Rosalinde, Skuespillerinde, III 109.
Thorberg, Juliette, Danserinde, III 179.
Thorberg Sommer, Agnes, Skuespillerinde, V 11.
Thorenfeld, A. E. C., Skuespiller, III 145.
Thoresen, Magdalene, Digterinde, VII 208.
Tidsfordriv, Jomfru (Juliane Marie Hansen), I Nr. 4.
Tikjøb, Anders, VII 288; VIII 1.
Tillisch, Frederik Ferdinand, v., Direktør v. kgl. Teater, III 65.
Timroth, Johan, Koncertmester, III 194.
Topsøe, Vilh., Forfatter, V 17.
Torm, Erik Jensen, Direktør v. kgl. Teater, III 37.
Trane, T. S., I Nr. 17.
Trap, J. P., Geheimeraad, VIII 18.
Trebelli, Mad., III 58.
Trier, Adolph, Købmand, III 286.
Trier, Frederik, Købmand, III 286.
Trier, F. J., Overlæge, VIII 252.
True, Musiker, I Nr. 17.
Tryde, Ove, Boghandler, III 211.
Tryde, Vilhelm, Boghandler, III 211.
Tscherning, E. A., Overkirurg, VIII 252.
Tscherning, Leo, Skuespiller, V 5.
Tuxen, Louise Antoinette Augusta, f. Bournonville, Danserinde, III 103.
Tvede, Gotfred, Arkitekt, VI 202.
Tychsen, Fru, Danserinde, III 185.
Tyroler Ferdinand (Ferdinand Petersen), I Nr. 4.
Tørsleff, A. C., Skuespiller, III 159.

Uhlendorff, Ellen, f. Jørgensen, Skuespillerinde, V 5.
Ulfeld, Corfitz, Skamstøtte, III 360.
Ulrich, Emilie, f. Boserup, Operasangerinde, III 163.
Ulrik, F. F., Fysikus, VIII 147.

Waage, C., Grosserer, VII 191.
Wain, William, I Nr. 6; VIII 18.
Walbom, Arnold Alfred Constantin, Danser, III 187.
Walbom, Emilie, f. Egense, Danserinde, III 187.
Valeur, Johannes, Direktør v. kgl. Teater, III 37.
Wallèn, Soffy, f. Rosenberg, Skuespillerinde, III 165.
Walsøe, Ole, Teaterbud, III 203.
Walter, Caroline Frederikke, Skuespillerinde, III 35.
Waltersdorff, Ernst Fr., Direktør v. kgl. Teater, III 41.
Wandahl, Alma, f. Nielsen, Skuespillerinde, IV 281.
Warnstedt, Hans Wilh., Direktør v. kgl. Teater, III 41.
Wasserfall, Johannes, Student, VII 192.
Vater, Jens, Musiker, I Nr. 17 .
Watt, Dorothea, f. Olsen, Skuespillerinde, IV 257.
Watt, Robert, Teaterdirektør, I Nr. 17; III 58; IV 245; V 17.
Weiss, A. P., Direktør v. kgl. Teater, III 67.
Welding, O., Overretssagfører, I Nr. 19.
Wenck, H. T., General, V 213.
Wenck, H., Professor, Overarkitekt, V 196.
Vermuth, Andrea, Skuespillerinde, IV 257.
Wernicke, Israel Gottlieb, Kapelmester, III 194.
Wessel, Th., Grosserer, II 269.
West, Anna, Skuespillerinde, IV 271.
Westberg, Marie, Danserinde, III 189.
Westermann, Julie, I Nr. 18.
Vett, Emil, Grosserer, II 269.
Wexschall, Anna, Skuespillerinde, III 45, 49.
Wichern, J. H., VI 178.
Wichmann, J. V., Professor, Dr. med., VIII 236.
Wied, Gustav, Forfatter, V 21.
Wiedewelt, Johannes, Billedhugger, VII 193.
Wiehe, Anton Wilhelm, Skuespiller, III 99; VII 210.
Wiehe, Charlotte, f. Hansen, Skuespillerinde, IV 279.
Wiehe, Emma, f. Albrecht, Skuespillerinde, IV 287.
Wiehe, Jacques, Skuespiller, III 99; IV 271.
Wiehe, Johan Henrik, Skuespiller, III 99.
Wiehe, Michael Rosing, Skuespiller, III 99; VII 206.
Wiehe, Viggo, Skuespiller, III 99; IV 293.
Wiehe, Wilhelm, d. y., Skuespiller, III 99.
Vieth, Direktør, I Nr. 19.
Vilhelm, Prins, som dansk Søkadet, II 111.
Wilson, Ella, I Nr. 18.
Wilster, Ernst Henrik Clode, General, VIII 40.
Winkel, Johanne, f. Wiehe, Skuespillerinde, III 99.
Winsløw, Carl, Skuespiller, III 49, 83; VII 197.
Winsløw, Jacob Alexander, Skuespiller, III 83.
Winsløw, Jacobine, Skuespillerinde, III 83.
Winsløw, Lars Frederik, Skuespiller, III 101; IV 243.
Winther, Christian, Digter, VIII 16.
Winther, Jensenius, Skuespiller, V 1.
Withusen, S. D., Overkirurg, VIII 252.
Witzansky, Musiker, I Nr. 17.
Wivel, C., Restauratør, I Nr. 17; Nr. 19.
Wolff, Sigrid, Skuespillerinde, III 165.
Volkersen, Niels, Pjerrot, I Nr. 16; Nr. 17; Nr. 19.
Worsaae, J. J. A., Arkæolog, VIII 17.
Voss, C. A., Gartner, I Nr. 17.
Wulff, Carl, Skuespiller, III 109; IV 258, 259; V 19.
Wulff, Emil, Skuespiller, IV 295.
Wulff, Ida, Skuespillerinde, III 49, 91.
Wulff, Johanne Beate, f. Locken, Skuespillerinde, IV 259.
Wærn, Martha, VI 148.

Zachariae, F., Grosserer, III 135.
Zachariae, G. K. C., Generallieutenant, VIII 40.
Zahrtmann, Sophie, Forstanderinde, VI 202.
Zangenberg, Christian, Skuespiller, II 206, 207; III 145, 147.
Zeemann, Ritmester, Forfatter, V 19.
Zinck, August, Syngesufflør, III 107.
Zinck, Hardenach Otto Conrad, Syngemester, III 107.
Zinck, Josephine Amalie, f. Lund, Skuespillerinde, III 107.
Zinck, Ludvig, Syngemester, III 107.
Zinck, Marie Elisabeth, Skuespillerinde, III 79, 107.
Zinck, Otto, Skuespiller, III 107; IV 250, 251; V 15, 21.
Zinck's, Slægten, Gravsted, VII 215.
Zouavskuespillere, IV 237.
Zrza, E., Skuespillerinde, III 45, 79.
Züberlein, Diderot, Skuespiller, IV 231.

Ødmann, Arvid, Operasanger, III 149.
Øllgaard, Konferensraad, Borgmester, I Nr. 9.
Ørsted, Anders Sandøe, VI 68.
Ørsted, Anders Sandøe, Monument i Ørstedsparken, VII 105.
Ørsted, Christopher Hartmann, Skuespiller, III 35.
Ørsted, Hans Christian, III 278; VII 203.
Ørsted, H. C., Monument i Ørstedsparken, VII 104.
Østerberg, Vilhelmine Frederikke, Skuespillerinde, III 95.
Østergaard, Poul, Skuespiller, V 5.
Østergaard, Wilhelm, Professor, III 135; V 19.

T. bd. 1/1 rød 76

533 g. N.